

Veikko Seppänen

Informaatiohyödykkeiden kehitys ja varallisuus: varanto-oikeuksien sääntely yhteisprojekteissa

Varallisuuden tuottaminen ICT-alan kansallisissa T&K-hankkeissa

”Tilanneherkkyys on kyky tunnistaa ja havaita eri tilanteissa
niille ominaisia tyypillisiä piirteitä.”

Juha Pöyhönen, 2003

UNIVERSITY OF LAPLAND
LAPIN YLIOPISTO

Lapin yliopisto
oikeustieteiden tiedekunta

© Veikko Seppänen

Kansi:
Kaisa Eerola

Taitto:
Paula Kassinen

Myynti:
Lapin yliopistokustannus
PL 8123
96101 Rovaniemi
puh. +358 40 821 4242
julkaisu@ulapland.fi
www.ulapland.fi/lup

Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2014

ISBN 978-952-484-715-5 (nid.)
ISSN 0788-7604

ISBN 978-952-484-716-2 (pdf)
ISSN 1796-6310

Peeran riippusilta Keinovuopiossa – tilanneherkkää sääntelyä Kōnkämäenossa.
Wikimedia Commons (SeppVei, 5.8.2007)

Tiivistelmä

Tämän tutkimuksen kohteena ovat varanto-oikeudet eli aineetonta varallisuutta koskevat oikeudet T&K-yhteisprojekteissa, joissa varantoja tuotetaan informaatiohyödykkeitä varten. Projektitoiminta yleensä ja erityisesti erilaiset yhteishankkeet ovat varsin laajasti käytössä tutkimuksen kohdeympäristössä eli tieto- ja viestintäalalla. Yhteistyö on monesti intensiivistä juuri varhaisessa T&K-vaiheessa, jolloin riskit ja tarvittavat investoinnit uuteen osaamiseen ovat suuria, mutta samalla luodaan monia tärkeitä tulevaisuuden liiketoiminnan mahdollisuuksia. Siksi verkostot realisoituvat usein yhteishankkeina, joissa myös julkinen valta on mukana sponsorina. Suomessa julkisrahoittajat kuten Tekes vaikuttavat paitsi kansallisten innovaatiostrategioiden kautta, myös hankkeiden sisältöä, rahoitusta ja osanottajia koskevilla päätöksillä ja ohjauksella. Sekä yksityiset toimijat että julkiset T&K-organisaatiot puolestaan toteuttavat ja hallinnoivat projekteja niin, että niillä on yhteistyön ohella omat erityiset varallisuuden luontia ja hyödyntämistä koskevat intressinsä.

Varsinkin varallisuus- ja sopimusoikeus muodostavat tälle tutkimukselle laajahkon juridisen kentän ja ICT-oikeudella on tutkimuksen kontekstissa oma tunnistettavissa oleva roolinsa. Silti tai ehkä siksi ei ole ollut olemassa esitystä T&K-yhteishankkeissa informaatiohyödykkeitä varten tuotettuja varantoja koskevista oikeuksista niiden sääntelyn kehittämiseksi. Lähimmäksi tulee sopimusoikeus, jossa on sekä rikas tutkimusperinne että varsin laaja sopimustoiminnan käytäntöjen arsenaali. Silti esimerkiksi sopimusten sovittelua ja erilaisia vaihtoehtoisia konfliktien ratkaisumenettelyjä ei ole tutkittu yhteishankkeissa. Myöskään yhteishankkeiden sopimusmalleja ei ole olemassa ja esimerkiksi IT-alan uusimmat suomalaiset mallisopimukset vuodelta 2010 liittyvät tilaajan ja toimittajan suhteeseen. ICT-alan immateriaalioikeuden tutkimukset taas painottuvat paljolti oikeuksien hankkimiseen ja hyödyntämiseen.

Silti on saatavilla T&K-yhteisprojektien aineistoja, jos niiden analysointiin haluaa tutkijana paneutua. Tässä tutkimuksessa tehdyn varanto-oikeuksien jäsenyyksen ja analyysin sekä siihen perustuvan sääntelyn hahmottamisen lähtökohta on nimenomaan mainittu seikka. Oikeudenalakohtaisen erittelyn asemesta sen perustaksi otetaan myös metodisesti ns. uuden varallisuus-oikeuden mukainen dynaaminen käsitys varallisuudesta eli yhteistyö ja varallisuus ajallisesti etenevänä prosessina, kun varantoja eli tulevaisuuden tuotto-odotuksia sisältäviä varallisuusarvoisia etuuksia tuotetaan yhteisprojektissa. Sen keskeisiä elementtejä ovat *toimintaympäristö*, esikilpailullinen T&K-tyo tutkimuksen empiirisessä kohteessa eli ICT-alalla, sekä yhteisprojektin

muodostama *kokonaisjärjestely* ja siinä toimivien *intressitahojen* varallisuutta koskevat juridiset asemat eli *riskipositiot*¹. Tutkimuksessa tehdään niihin perustuen varanto-oikeuksien analyysi sekä sääntelyn hahmottaminen sisällöllisessä, ajallisessa ja henkällisessä ulottuvuudessa. Tutkimuksen aineistona käytetään ennen muuta kotimaisia T&K-yhteisprojekteja ja sen laadullista metodia voi luonnehtia *empiiris-analyttiseksi*.

Sääntelyä nivoo mainittujen näkökulmien ohella yhteen *innovaatiovastuun* käsite, jolla korostetaan eri intressitahojen toiminnan järjestämistä T&K-yhteishankkeissa. Samalla jäsennetään varallisuutta koskevien oikeudellisesti merkittävien tilanteiden hallintaa projekteissa. Tähän otetaan hankkeiden toteuttajien roolia ja yhteisöllisiä mahdollisuuksia korostava näkökulma, johon rahoittaja- ja hallinnoijakeskeisyydestä tulisi siirtyä sääntelyssä. Toisaalta olisi tärkeää kehittää T&K-yhteishankkeiden yleisiä sopimusehtoja ja -käytänteitä sekä niiden toteuttamista tukevia avoimia informaatioympäristöjä. Varallisuuden hankkiminen ja hyödyntäminen immateriaali-oikeudellisesta näkökulmasta, samoin kuin varanto-oikeuksien kilpailuoikeudellinen tarkastelu nousevat esiin tärkeinä jatkotutkimuskohteina.

1. Pöyhönen (2003) jäsentää mainituilla käsitteillä projektia varallisuus oikeudellisena tyyppitilanteena. Tämän tutkimuksen toimintaympäristö on ICT-alan esikilpailullinen toiminta. Projektin vaiheet mielletään kokonaisjärjestelyn puitteeksi, jossa eri intressitahot toimivat ja niiden riskipositiot muodostuvat.

Esipuhe

Tämän tutkimuksen henkilökohtaisena motivaationa, jos sellaisen haluaa esittää, on uteliaisuus, jota joku voinee hyvästä syystä kutsua myöhäisen aikuisiän yliaktiivisuudeksi. Kiinnostukselle on meriselityksenä, että jos yhteiskunnan ilmiöitä tarkastelee vain innovaatioiden ja liiketoiminnan kannalta, niin kolmas ulottuvuus eli oikeudellinen näkökulma jää huomiotta. Tutkijana uppouduin aluksi ensimmäiseen, josta olen yhä kiinnostunut, ja sitten toiseen, jonka parissa olen myös jo varsin pitkään työskennellyt. Kolmas ulottuvuus ikään kuin odotti oikeaa ajanhetkeä, jolloin siihen voisi tarttua.

Siinä minua auttoi selvästi aiempi monivuotinen työni Elektrobit-konsernissa, johon kuuluivat useiden erilaisten T&K-yhteisprojektien ohella IPR-asiat. Tässä yhteydessä onkin aihetta kiittää Elektrobitin ikimuistettavaa TEO-organisaatiota, mukaan lukien sen silloinen johtaja Reijo Paajanen ja hänen nykyinenkin kollegansa Jaakko Talvitie. Varantojen asia konkretisoitui toisaalta myöhemmän teknologia-varantoryhmän myötä, jossa työtovereinani toimivat Joni, Jorma, Tuomo, Raino sekä Ari ja joka kuului Arto Pietilän johtamaan osastoon.

Väitöskirjahankkeeni realisoitui, kun professorit Juha Karhu ja Rauno Korhonen suostuivat tutkimukseni ohjaajiksi ja Lapin yliopisto hyväksyi minut jatko-opiskelijaksi tammikuussa 2009 ilman oikeudellista perustutkintoa. Olen tästä yliopistolle varsin kiitollinen, samoin kuin ohjaajilleni, joille juuri mainitusta syystä lienen ollut kiperä tapaus. Sain heiltä jatkuvasti erittäin arvokkaita neuvoja, kannustusta ja tukea. Vain hyvin avarakatseiset tutorit pystyvät tällaiseen, vaikka näkevät tutkijan aloittavan työnsä kaukaa ja ottavan turhia ja monesti vääriäkin askeleita – hankkeen alkumetreiltä lähestulkoon loppukaarteeseen asti. Tieteellinen tutkimustyö on silti aina tietynlaista kiertelyä käsitteellisillä ja empiirisillä vainiolla, voihan sanan tutkimus kirjoittaa englanniksi muotoon *re-search* eli *uudelleen etsintä*. Varsinkin varttunut tutkija voi myös lohduttautua sillä jo kansakoulusta tutulla ajatuksella, että ahkeruus kovankin onnen voittaa ja ettei tutkimuksen tarvitse enää myöhemmällä iällä olla ihmisen ainoa menossa oleva askare².

2. (Halila ja Hemmo 1996): ”Vaikka väitöskirjatyö on ollut akateemisen yhteisön ulkopuolella yhä hankalampaa, vieläkin on ollut niitä, jotka ovat suoriutuneet siitä muun toimen ohessa. Se, että tämä on omiaan nostamaan väittelijöiden keski-ikää, ei ole akateeminen eikä muukaan ongelma, jos tasovaatimuksesta pidetään kiinni. Tiede ja yhteiskunta rikastuvat eri pohjilta ponnistavista tutkijoista.” (s. 297)

Juuri mitään tutkimusta ei voi tehdä ilman sen kohteena olevaa ilmiötä koskevaa informaatiota ja siitä tuotettua tietoa eli toisin sanoen tutkimusaineistoa, jolla ilmiötä jäsennetään, havainnollistetaan, analysoidaan ja pyritään selittämään. Melko usein tutkija joutuu hankkimaan aineistonsa niin sanotuista toissijaisista lähteistä eli muiden henkilöiden jo aiemmin tuottamasta tiedosta. Näin oli asianlaita tässäkin tutkimuksessa, mutta silti myös mainitunlaisen aineiston takana on oikeita ihmisiä eikä vain intressitahoja tai oikeushenkilöitä. Ilman erittäin monien ihmisten toimintaa ja sen myötä syntynyttä tietoa tämäkään tutkimus ei olisi ollut mahdollista ja siksi esitän heille kaikille yhteisesti ja anonymisti parhaat kiitokseni.

Nimeltä mainiten haluan silti tässä yhteydessä kiittää Pauli Kuosmasta, Janne Järvisä ja Tua Huomoa, jotka altistuivat muita enemmän tämän tutkimuksen tekemisen tietystä kriittisessä kohdassa, mutta ovat vaikuttaneet muutenkin ja paljon laajemmin eri tahojen yhteistyöhön ja samalla luullakseni myös asenteisiin. Muutamat muutkin saivat vihiä tutkimuksestani ja jouduin raportoimaan tapahtumia työn edetessä heille melko säännöllisesti – erityisesti, josko työ ylipäänsä ikinä valmistuu ja mitä ihmettä sen tuloksena oikein syntyy. Kiitän varsinkin Juhaa ja Rainoa ja totean samalla, että jos kaikilla olisi yhtä hyviä näkemyksiä ICT-alasta ja maailman asioista ylipäänsä, niin monelta harmilta olisi välttytty ja moneen tilaisuuteen tartuttu.

Uusia virikkeitä ja mahdollisuuden jatkaa väitöstutkimustani työni ohessa sain Oulun yliopiston kauppakorkeakoulussa syksystä 2010 alkaen. Samalla pääsin tutkimus- ja opetusympäristöön, jossa innovaatio-omaisuus ja sen liiketoiminnassa hyödyntämisen monet eri näkökulmat ovat jokapäiväisen intensiivisen mielenkiinnon kohteena.

Tästä kiitän kaikkia työtovereitani ja erityisesti instituuttimme henkilöitä Anttia, Marjaa, Mattia, Piaa, Pirjoa, Saulia ja Timoa, samoin kuin dekaani Petri Sahlströmiä ja hänen edeltäjänsä Kimmo Alajoutsijärveä. Dialogi ei todellakaan ole meille vierasta ja projekteihin voi ryhtyä jokainen, jos niin haluaa, opiskelusta, tutkimuksesta ja yhteistyöstä puhumattakaan.

Viimeksi mainitun tiimoilta olen varsinkin Business Kitchenin toiminnan ja sen taustavoimien Petrin, Johannan, Matin, Terhon, Joukon ja Päivin kanssa päässyt osallistumaan sellaiseen yhteisölliseen toimintaan, jota tässä tutkimuksessa pohditaan lähinnä vasta tulevaisuuden skenaariona T&K-yhteishankkeille. Samalla tavalla Oulun Innovaatioallianssin keskusten piirissä Ilkan, Marittan, Mikan, Pekan ja Aarnen johdolla suunniteltu ja toteutunut yhteistyö on avartanut näkemystäni asioissa, jotka ovat keskeisiä tämän tutkimuksen toimintaympäristössä. Sitä paitsi se on ollut mielenkiintoista ja sangen dynaamista, koska siinä sponsorit, hallinnoijat, toteuttajat ja erityisesti ns. kolmannet tahotkin ovat päässeet ahkeroimaan yhdessä.

Eräänlaista historian kierteisyyttä on, että Oulun yliopiston tietojenkäsittelytieteiden laitoksen nykyisen kollegani ja entisen jatko-opiskelijani Juhani Warstan vastaväittäjä vuonna 2002 oli Juha Pöyhönen, sittemmin Karhu. Juhaniin kanssa kävimme hänen väitöksensä jälkeen pitämässä seminaariesitykset tuolloin ansiokkaista ohjelmistoliiketoiminnan tutkimuksistamme Rovaniemellä, jolloin itse asias-

sa vierailin ensimmäisen kerran Lapin yliopistossa. Kyytiimme tuli Oulusta nuori mies, joka kertoi olevansa Jari Råman, ja että hän tutkii oikeusinformatiikkaa. En ollut sellaisesta aiheesta koskaan kuullut, puhumattakaan sen muista tutkijoista kuten Rauno Korhonen. Tässä väitöskirjassa mainittujen henkilöiden ja aiheiden polut taas risteävät, mutta minä olen nyt se asiasisällön suhteen ”nuori” tutkija. Tutkimustyön toimintaympäristössä juuri tällaiset kokonaisjärjestelyn arvaamattomat käännteet ja intressitahojen roolien risteyvät luovat uutta aineetonta pääomaa eli yhteistyöhön osallistuville toimintamahdollisuuksien oikeutuksia.

Esitän parhaat kiitokseni tämän väitöskirjan esitarkastajille Tuomas Pöystille ja Ilkka Rahnastolle, joilla oli iso urakka paneutua sekä tutkimuksen kontekstiin että sisältöön. Tiiviys ei rehellisesti sanottuna liene tämän työn suurimpia ansioita ja vieläkin haastavampaa on mahdollisesti, että tutkimuskontekstin ja -kohteen erottamiseen saattaa välillä tarvita suurennuslasia. Esitarkastajat antoivat useita väitöskirjaa oleellisesti parantaneita kommentteja, joista kiitän hyvin nöyrästi ja joita arvostan suuresti. Asiantuntijoiden näkemykset ovat lähes poikkeuksetta ansiokkaita ja kiisattomia, mutta tässä tapauksessa ne olivat lisäksi myös erittäin informatiivisia. Se on mielestäni aidon vastavuoroisuuden keskeisiä elementtejä.

Tutkija etsii tietoa sekä lukee, kirjoittaa ja pohdiskelee lähes aina muiden tärkeiden töiden kustannuksella ja läheisiään ikävästi laiminlyöden, vaikka tutkimuksen kohteena olisi kuinka tiivis yhteistyö eri intressitahojen kesken ja vieläpä reilut periaatteet sen harjoittamisessa. Tämä on monesti vaiettu, joskin varsin laajasti tunnettu puoli tutkijan elämää, jolle ei ole vielä löytynyt patentoitavissa olevaa ratkaisua. En sellaista valitettavasti keksinyt tämänkään tutkimuksen yhteydessä. Kiitän lämpimästi perhettäni eli vaimoani Päiviä ja lapsiani Jaakkoa, Katria ja Pekkaa! Ehkä minun ei kannata tutkia enää mitään neljättä ulottuvuutta – millä suunnalla sellainen sitten olisikaan, mene ja tiedä?

Oulussa, helmikuussa 2014, Veikko Seppänen

Sisällysluettelo

Tiivistelmä.....	5
Esipuhe.....	7
Lähteet.....	15
Lyhenneluettelo.....	33
1. Johdanto.....	37
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja kysymykset.....	39
1.2 Tutkimuksen asemointi varallisuusoikeudessa.....	45
1.2.1 Yhteisprojekti oikeudellisena tyyppitilanteena	47
1.2.2 Varanto-oikeuksien dynamiikka.....	48
1.2.3 Oikeudellisen tilanteen hahmottaminen.....	50
1.2.4 Varanto-oikeudet yhteisprojekteissa.....	52
1.2.5 Perinteisen ja uuden varallisuusoikeuden jännite.....	53
1.3 Varannot ja ICT-oikeus.....	60
1.3.1 Informaatio-oikeudelliset mikrotekijät.....	61
1.3.2 Informaatio-oikeudelliset makrotekijät.....	62
1.3.3 Informaatiohyödykkeiden kehittäminen.....	63
1.4 Kohdeympäristö – tieto- ja viestintäalan liiketoiminta.....	64
1.5 Tutkimuksen toteuttaminen.....	66
1.5.1 Tutkimusote- ja -prosessi.....	66
1.5.2 Tutkimuspuite.....	69
1.5.3 Tutkimuksen rakenne ja rajaukset.....	72
1.6 Yhteenveto.....	75
2. Tutkimuksen kohdeympäristö ja konteksti.....	77
2.1 Tausta.....	77
2.2 Tieto- ja viestintäala pähkinänkuoressa.....	79
2.2.1 Toimialan piirteitä.....	80
2.2.2 Toimialan rakenne ja teolliset segmentit.....	83
2.3 Liiketoimintaverkostot ja -logiikat.....	85
2.3.1 Arvoverkosto.....	86
2.3.2 Liiketoiminnan dynamiikka.....	87

2.4 Projektiliiketoiminta ja projektitoiminta.....	89
2.4.1 Projektiliiketoiminta.....	89
2.4.2 Projektitoiminnan käytännöt.....	93
2.4.3 Tutkimus- ja kehitystoiminta.....	100
2.5 Yhteenveto.....	101
3. Omistus, sopimus ja vastuu vahingosta.....	103
3.1 Aineeton varallisuus.....	103
3.1.1 Varallisuus käsitteenä.....	103
3.1.2 Aineettoman varallisuuden määrittely.....	105
3.2 Varallisuuden omistaminen.....	109
3.2.1 Oikeudet ja omistaminen.....	110
3.2.2 Omistamisen käsite.....	111
3.2.3 Omistaminen ja varallisuus.....	113
3.3 Sopimus ja varallisuus.....	116
3.3.1 Sopimus oikeustoimena.....	116
3.3.2 Projekti-, IT- ja tutkussopimukset.....	119
3.4 Vahingonkorvaus ja varallisuus.....	124
3.4.1 Näkemyksiä vastuusta vahingonkorvauksessa.....	125
3.4.2 Tuottamusarviointi ja vahingonkorvaus.....	130
3.5 Yhteenveto.....	135
4. Tutkimusmetodi ja liittyvät tutkimukset.....	136
4.1 Tutkimustyön motiivit.....	137
4.2 Oikeusteoreettinen näkymä tutkimukseen.....	143
4.2.1 Oikeuslähdeopillinen näkökulma.....	144
4.2.2 Oikeusfilosofinen näkökulma.....	150
4.3 Tutkimusaukon hahmottaminen.....	154
4.4 Tietotekniikka ja oikeus.....	161
4.4.1 Informaatio-oikeuden osa-alueet.....	161
4.4.2 Mikro- ja makrotekijät.....	164
4.4.3 Oikeuden ja tietotekniikan perinteinen suhde.....	166
4.4.4 Oikeuden ja tietotekniikan moderni suhde.....	170
4.4.5 ICT-oikeus – väärin ymmärretty ala?.....	175
4.5 Näkymä liittyviin tutkimuksiin.....	177
4.5.1 Immateriaalioikeudet ICT-alalla.....	177
4.5.2 Tulevaisuuden ICT ja oikeudelliset haasteet.....	188
4.5.3 Tietoteollisuuden tuotekehitys ja sääntely.....	191
4.5.4 Ohjelmistoliiketoiminnan sopimusprosessit.....	195
4.5.5 Päätelmät.....	198
4.6 Yhteenveto.....	201

5. Varanto-oikeuksien analyysi	203
5.1 Allianssin hallinnointi kokoavana näkymänä.....	204
5.1.1 Allianssin hallinnoinnin periaatteita.....	204
5.1.2 Sopimus- ja suhdeperustainen hallinnointi.....	206
5.1.3 Avoimen yhteistyön hallinnointi basaarissa.....	210
5.1.4 Yhteenvedo.....	214
5.2 Analyysin toteutusperiaate.....	217
5.3 Katsaus tutkimusaineistoon.....	222
5.4 Valmisteluvaihe – varallisuuden intressit.....	230
5.4.1 Yhteishankkeita koskevat valinnat.....	231
5.4.2 Kokonaisjärjestely valmisteluvaiheessa.....	251
5.5 Aloitussvaihe – varallisuuden suunnitelmat.....	262
5.5.1 Yhteistyöaikeista yhteiseen toimintaan.....	262
5.5.2 Kokonaisjärjestely aloitusvaiheessa.....	284
5.6 Toteutusvaihe – varallisuusaseman luonti.....	288
5.6.1 Yhteistyön johtaminen ja harjoittaminen.....	291
5.6.2 Kokonaisjärjestely toteutusvaiheessa.....	300
5.7 Päätösvaihe – varallisuusaseman mahdollisuudet.....	304
5.7.1 Yhteistyön tuottamien varantojen hallinta.....	307
5.7.2 Kokonaisjärjestely päätösvaiheessa.....	311
5.8 Yhteenvedo.....	314
6. Varanto-oikeuksien sääntely yhteisprojekteissa	316
6.1 Asiallinen ulottuvuus – yhteishankkeiden mallisopimukset.....	322
6.1.1 Lähtökohtia sääntelylle.....	323
6.1.2 Hankevalmistelusta sopiminen.....	331
6.1.3 Yhteistyön suunnittelusta sopiminen.....	334
6.1.4 Yhteishankkeen toteutuksesta sopiminen.....	340
6.1.5 Sopimusvastuun näkökohtia.....	350
6.2 Henkilöllinen ulottuvuus – intressien johtaminen.....	371
6.2.1 Lähtökohtia sääntelylle.....	375
6.2.2 Luottamuksensuojan näkökohtia.....	386
6.2.3 Avoimuuden näkökohtia.....	397
6.3 Ajallinen ulottuvuus – varallisuuden elinkaari.....	403
6.3.1 Lähtökohtia sääntelylle.....	407
6.3.2 Varantojen hallinnan näkökohtia.....	418
6.4 Sääntelyn kehittäminen.....	422
6.4.1 Julkisen ja yksityisen sääntelyn kenttä.....	426
6.4.2 Kehittäminen ja projektin vaiheet.....	436
6.4.3 Kehittäminen ja intressitahot.....	448
6.5 Yhteenvedo.....	453

7. Johtopäätökset	454
7.1 Vastaukset tutkimuskysymyksiin.....	454
7.2 Päätelmät.....	464
7.3 Jatkotutkimuskohteita.....	471
Epilogi – tutkimuskokemukset	481
Asiahakemisto	491
English abstract	495
Liite 1. Tutkimusaineisto	499

Lähteet

- Aaltonen, Kirsi, Kujala, Jaakko, Lehtonen, Päivi, Ruuska, Inkeri 2009. A stakeholder network perspective on unexpected events and their management in international projects. *International Journal of Managing Projects in Business*, vol. 3, no. 4, ss. 564–588.
- Aarnio, Aulis 1989. *Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja*. Helsinki: WSOY. 315 s.
- Aarnio, Aulis 1993. Onko oikeustiede yhteiskuntatiede? *Lakimies*, no. 5, ss. 695–710.
- Aarnio, Aulis 2002. Uusi varallisuus oikeus – vai vanha? *Lakimies*, no. 4, ss. 515–534.
- Aarnio, Aulis 2006. *Tulkinnan taito. Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta*. Helsinki: WSOY. 428 s.
- Adrian, Angela 2008. Intellectual capital in the world of information economics. *Journal of International Commercial Law and Technology*, vol. 3, no. 4, ss. 242–246.
- Ahola, Jari, Hovila, Jani, Karhunen, Eero, Nevala, Kalervo, Schafer, Timo 2011. Monitekninen tuote digitaaliseksi. *Bittejä ja rautaa*. *Prossori*, no. 3 (maaliskuu), ss. 22–25.
- Aine, Antti 2001. Kilpailuoikeus ja perusoikeudet. *Lakimies*, no. 2, ss. 261–286.
- Aine, Antti, 2012. Kilpailuoikeuden ja yksityisoikeudellisen soveltamisen kehityssuuntia. *Defensor Legis*, no. 2, ss. 439–455.
- Ali-Yrkkö, Jyrki, Martikainen, Olli 2008. Ohjelmistoalan nykytila Suomessa. ETLA Keskusteluaiheita – Discussion papers no. 1119. Helsinki: ETLA. 19 s.
- Allee, Verna, Schwabe, Oliver 2009. Measuring the impact of research networks in the EU: value networks and intellectual capital formation. Online version of a Paper for European Conference on Intellectual Capital, Haarlem, The Netherlands, April 28–29, 2009, ss. 27–35.
- Annala, Kaisu, Ylä-Jääski, Juha 2011. Strategisen huippuosaamisen keskittymät CLEEN, FI-MECC, Metsäklusteri ja TIVIT yritysnäkökulmasta. *Tiivistelmä*. Helsinki: Teknologiateollisuus ry. 8 s.
- Annola, Vesa 2007. Sadan vuoden kaksinaisuus. Sopimuskäsityksen avautumisen arviointia. Teoksessa: Saarnilehto, Ari (toim.) 2007. *Maaliskuun 25 päivän rahasto 100 vuotta*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisut, no. 18. Turku: Turun yliopisto, ss. 51–65.
- Anon., 2011. Hyvän liiketavan ohjelma (suomenkielinen painos). Leverkusen, Saksa: Baeyr AG Law & Patents. 26 s.
- Anon., 2012a. TEKES. Hankevalvonnan evaluointi. Loppuraportti 24.8.2012. Helsinki: KPMG Oy. 70 s.
- Anttinen, Eerik 2005. OK 7:3 ja luontoissuorituksen turvaaminen. Edilex. Helsinki: Edita Publishing Oy. 84 s.
- De Arroyabe, J. Carlos Fdez., Arranz, Nieves 2006. Management in R&D networks as complex systems: the case of European networks. *E:CO*, vol. 8, no. 3, ss. 24–39.
- Artto, Karlos A., Wikström, Kim 2005. What is project business? *International Journal of Project Management*, vol. 23, ss. 343–353.

- Arto, Karlos, Martinsuo, Miia, Kujala, Jaakko 2006. Projekttiliiketoiminta. Helsinki: WSOY. 416 s.
- Badenfelt, Ulrika 2010. Fixing the contract after the contract has been fixed: a study of incomplete contracts in IT and construction projects. *International Journal of Project Management*, vol. 29, no. 5, ss. 568–576.
- Bainbridge, David I. 2007. *Introduction to information technology law* (6. p.). UK: Pearson Education Limited Longman. 720 s.
- Barnes, T.A., Pashby, I.I., Gibbons, A.M. 2006. Managing collaborative R&D projects development of a practical management tool. *International Journal of Project Management*, vol. 24, no. 5, ss. 395–404.
- Bing, Jon 2006. *Computers and law: some beginnings*. Teoksessa: Torvund, Olav, Pettersen, Kirsti (toim.) 2006. Yulex 2006. Oslo: Senter for rettsinformatikk, ss. 7–27.
- Buckley, Peter J., Casson, Mark 2011. Marketing and the multinational: extending internationalisation theory. *Journal of the Academy of Marketing Science*, vol. 39, no. 4, ss. 492–508.
- Cahir, John 2002. Understanding information laws: A sociological approach. *Journal of Information, Law and Technology*, vol. 3, no.1, 31 s.
- Carson, Stephen J., Madhok Anoop, Varman Rohit, John, George 2003. Information processing moderators of the effectiveness of trust-based governance in interfirm R&D collaboration. *Organization Science*, vol. 14, no. 1, ss. 45–56.
- Carson, Stephen J., Madhok, Anoop. Wu, Tao 2006. Uncertainty, opportunism, and governance: the effects of volatility and ambiguity on formal and relational contracting. *Academy of Management Journal*, vol. 49, no. 5, ss. 1058–1077.
- Cassiman, Bruno, Chiara Di Guardo, Maria, Valentini, Giovanni 2009. Organising R&D projects to profit from innovation: insights from co-opetition. *Long Range Planning*, vol. 42, no. 2, ss. 216–233.
- Cavaleri, Steven, Reed, Ned 2008. Leading dynamically complex projects. *International Journal of Managing Projects in Business*, vol. 1, no. 1, ss. 71–87.
- Chin, Andrew 2004. Antitrust analysis in software product markets: a first principles approach. *Harvard Journal of Law & Technology*, vol. 18, no. 1, 83 s.
- Ciro, Tony 2005. The scarcity of intellectual property. *Journal of Information, Law & Technology*, vol. 10, no. 1, 21 s.
- Crawford, Lynn, Pollack, Julian, England, David 2006. Uncovering the trends in project management: journal emphases over the last 10 years. *International Journal of Project Management*, vol. 24, no.2, ss. 175–184.
- Demil, Benoît, Lecocq, Xavier 2006. Neither market nor hierarchy nor network: the emergence of Bazaar governance. *Organization Studies*, vol. 10, no. 27, ss. 1447–1466.
- Dolfsma, Wilfred 2008. Appropriability, communication and social welfare in a knowledge economy. *Information & Communications Technology Law*, vol. 17, no. 2, ss. 65–77.
- Eerola, Risto 1996. *Prosessin ääri viivoja. Johdatusta prosessioikeuden perusteisiin. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden julkaisuja. Sarja A, no. 24. Turku: Turun yliopisto. 121 s.*
- Elonheimo, Henrik 2004. Restoratiivinen oikeus ja suomalainen sovittelu. *Oikeus*, vol. 33, no. 2, ss. 179–199.
- Erling, Jenni 2008. Yrityssalaisuuksien suojaaminen työsuhteen päättymisen jälkeen – erityistarkastelussa sopimusperustaiset suojakeinot. Tampere: Tampereen yliopisto, Oikeustieteiden laitos, Yritysjuridiikka. 76 s.
- Erlund, Kai, Lindfors, Arto, Salminen, Jaakko, Turunen, Jaakko 2010. *IT2010 – Käytännön käsikirja*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 526 s.

- Ervasti, Kaijus 1998. Eräitä näkökohtia empiirisen tiedon hyväksi käyttämisestä oikeustieteessä. *Lakimies*, no. 3, ss. 364–388.
- Ervasti, Kaijus 2000. Näkökulmia vaihtoehtoihin konfliktinratkaisumenetelmiin. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1237–1263.
- Ervasti, Kaijus 2009. Kohti sovintoratkaisuja ja pragmaattisia kompromisseja. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1071–1093.
- Ervasti, Kaijus 2011. Oikeuden saamisen monet kasvot. *Oikeus*, vol. 40, no. 3, ss. 347–360.
- Ervasti, Kaijus 2012. Konfliktidiagnoosi osana konfliktinhallintaa. *Defensor Legis*, no. 1, ss. 104–115.
- Eskelinen, Krista 2008. Yleisten sopimusehtojen sitovuus kauppatapana – oikeudellinen epävarmuus. *Oikeustieto*, no. 1, ss. 10–14.
- Faems, Dries, Janssens, Maddy, Bouwen, René, van Looy, Bart 2006. Governing explorative R&D alliances: searching for effective strategies. *Management Revue – The international Review of Management Studies*, vol. 17, no. 1, ss. 9–29.
- Faems, Dries, Janssens, Maddy, Madhok, Anoop, van Looy, Bart 2008. Toward an integrative perspective on alliance governance: connecting contract design, trust dynamics, and contract application. *Academy of Management Journal*, vol. 51, no. 6, ss. 1053–1078.
- Forte, Andrea, Larco, Vanessa, Bruckman, Amy 2009. Decentralization in Wikipedia Governance. *Journal of Management Information Systems*, vol. 26, no. 1, ss. 49–72.
- Gehring, Robert A. 2003. Software development, intellectual property, and IT security. *Journal of Information, Law & Technology*, vol. 8, no. 1, 21 s.
- Granovetter, Mark 1985. Economic action and social structure: the problem of embeddedness. *The American Journal of Sociology*, vol. 91, no. 3, ss. 481–510.
- Griffin, James G.H. 2005. The need for a new paradigm in IP law: a focus on authorship. *Information & Communications Technology Law*, vol. 14, no. 3, ss. 267–278.
- Haapio, Helana 2007. An ounce of prevention ... – proactive legal care for corporate contracting success. *JFT*, no. 1, ss. 39–68.
- Haarmann, Pirkko-Liisa 2006. Immateriaalioikeus (4. uudistettu p.). Helsinki: Talentum. 395 s.
- Haavisto, Vaula 1999. Sovinnon ja tuomioistuinyön muutos. *Lakimies*, no. 1, ss. 21–42.
- Haavisto, Vaula 2000. Asianosaisten osallistuminen riita-asian käsittelyyn – nykykäytäntöjä ja kehityssuuntia. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1138–1154.
- Haavisto, Vaula 2005. Tuomioistuinyö murroksessa. *Oikeus*, vol. 43, no. 1, ss. 70–73.
- Hagedoorn, John, Heslen, Geerte 2007. Contract law and the governance of inter-firm technology partnerships – an analysis of different modes of partnering and their contractual implications. *Journal of Management Studies*, vol. 44, no. 3, ss. 342–366.
- Halila, Heikki 2007. Urheilutoiminnan kovaa ja pehmeää sääntelyä. Teoksessa: Tuomisto, Jarmo (toim.) 2007. Sopimus, vastuu, velvoite. Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 73–83.
- Halila, Heikki, Hemmo, Mika 1996. Tohtorikoulutus valinkauhassa. *Lakimies*, no. 2, ss. 290–309.
- Halila, Heikki, Hemmo, Mika 2008. Sopimustyypit (2. uudistettu p.). Helsinki: Talentum Media. 319 s.
- Harrison, Elad 2008. Intellectual property rights in a knowledge-based economy: a new frame of analysis. *Economics of Innovation and New Technology*, vol. 17, no. 4, ss. 377–400.
- Heimonen, Matti, Määttä, Kalle 1997. Johdatus oikeustaloustieteeseen. Helsinki: Helsingin yliopisto. 111 s. http://wanda.uef.fi/taloustieteet/ott/nettikirjasto/Materiaali/heimonen_maatta.pdf (Viitattu 28.9. 2013)
- Heinilä, Aleks 2005. Tulkinta ja toiminta. *Oikeus*, vol. 34, no. 3, ss. 262–275.

- Helin, Markku 2009. Pohjoismaisen oikeusrealismin historia. *Oikeus*, vol. 38, no. 1, ss. 68–72.
- Helin, Markku 2012. Perusoikeuksilla argumentoinnista. Teoksessa: Iire, Tero (toim.) 2012. *Varallisuus, vakuudet ja velkojat. Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952 – 9/6 – 2012. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisu*, no. 24. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 11–30.
- Hemmo, Mika 2005. *Sopimusoikeus III*. Helsinki: Talentum Media Oy. 404 s.
- Hemmo, Mika 2006. Sopimusoikeuden yleiset opit ja kilpailuoikeus. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1134–1157.
- Hemmo, Mika (Könkkölä, Justus, Norros Olli, toim.) 2009. *Sopimusoikeus (3. p.)*. Helsinki: Talentum Media Oy. 647 s.
- Hennart, Jean-François 2006. Alliance research: less is more. *Journal of Management Studies*, vol. 43, no.7, ss. 1621–1628.
- Von Hippel, Eric 2007. Horizontal innovation network – by and for users. *Industrial and Corporate Change*, vol. 16, no. 2, ss. 293–315.
- Hirsjärvi, Sirkka, Hurme, Helena 2010. Tutkimushaastattelu. *Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Kirja. 213 s.
- Ho, Shirley J. 2009. Information leakage in innovation outsourcing. *R&D Management*, vol. 39, no. 5, ss. 431–443.
- Hoetker, Glenn, Mellewigt, Thomas 2009. Choice and performance of governance mechanisms: matching alliance governance to asset type. *Strategic Management Journal*, vol. 30, no. 10, ss. 1025–1044.
- Hollmén, Iiro 2007. Aineettoman omaisuuden siirtohinnoittelu. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. Julkaistu Edilexissä 15.7.2008. 73 s.
- Hollo, Erkki J. 2009. *Johdatus ympäristöoikeuteen (3. uudistettu p.)*. Helsinki: Talentum. 570 s. ISBN 978-952-14-1372-8
- Huovinen, Sakari 2006. Yhteissäätely ja itsensäätely – julkisen vallan tehtäviä muuttavat sääntelykeinot. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1206–1224.
- Huovinen, Sakari 2007. Luottamus uusien sääntelykeinojen edellytyksenä. *Lakimies*, no. 3, ss. 335–356.
- Hurmelinna-Laukkanen, Pia 2005. Dynamics of appropriability – finding a balance between efficiency and strength in the appropriability regime. *Acta Universitatis Lappeenrantaensis*. Lappeenranta: Lappeenranta University of Technology. 186 s.
- Hurmelinna, Pia, Blomqvist, Kirsimarja, Puumalainen, Kaisu, Saarenketo, Sami 2005. Striving towards R&D collaboration performance: the effect of asymmetry, trust and contracting. *Creativity and Innovation Management*, vol. 14, no. 4, ss. 374–383.
- Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Puumalainen, Kaisu 2007. Formation of the appropriability regime: strategic and practical considerations. *Innovation: management, policy & practice*, vol. 9, no. 1, ss. 2–13.
- Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Sainio, Liisa-Maija, Jauhiainen, Tiina 2008. Appropriability regime for radical and incremental innovations. *R&D Management*, vol. 38, no. 3, ss. 278–289.
- Hurri, Samuli 2004. Supernormit ja sisältö. *Lakimies*, no. 1, ss. 109–125.
- Häyhä, Juha (toim.) 1997. *Minun metodini*. Helsinki: WSOY Lakitieto. 372 s.
- Ivens, Björn, Blois, Keith 2004. Relational exchange norms in marketing: a critical review of Macneil's contribution. *Marketing Theory*, vol. 4, no. 3, ss. 239–263.
- Johanson, Jan, Vahlne Jan-Erik 2011. Markets as networks: implications for strategy making. *Journal of the Academy of Marketing Science*, vol. 39, no. 4, ss. 484–491.
- Johnston, Erik 2010. Governance infrastructures in 2020. *Public Administration Review*, vol. 70, December 2010 Special Issue, ss. S122–S128.

- Juurikkala, Oskari 2009. Law and social norms in contractual relationships. Helsinki Law Review, Helsinki: Pykälä ry, ss. 49–67.
- Järvensivu, T., Nykänen, K., Rajala, R. 2010. Verkostojohtamisen opas: Verkostotyöskentely sosiiaali- ja terveysalalla. Versio 1.0 (30.12.2010). Helsinki: Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu. 70 s.
- Järvinen, Pekka, Kronström, Virpi, Poskela, Jarno, Artto, Karlos 2002. Suorituskyvyn mittaaminen ja mittareiden kehittäminen projektiliike-toiminnassa. Espoo: TAI Tutkimuslaitos. 93 s.
- Kaisto, Janne 1996. Sääntely- ja sovittelukohtuudesta sivullissuojaoikeudessa. Lakimies, no. 3, ss. 447–467.
- Kaisto, Janne 2006. Oikeustoimen tehostomuus, kollisio ja dynaaminen suoja. Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2006. Helsinki: Helsingin yliopisto. Teoksessa: Koulu, Risto, Lappalainen, Juha, Lohi, Tapani (toim.) 2001. Velka, vakuus ja prosessi. Juhlajulkaisu Erkki Havansi 1941–11/7–2001. Helsinki: Kauppakaari Oy, ss. 51–85.
- Kaisto, Janne 2011. Lyhyesti lainopista ja oikeusteoriasta. Lakimies, no. 5, ss. 1063–1071.
- Kangas, Urpo 1998. Oikeustiede Suomessa 1900–2000. Helsinki: WSOY Lakitieto. 547 s.
- Kangas, Urpo 2012. Digitaalinen jäämistövarallisuus. Helsinki: Talentum Media Oy. 120 s.
- Karhu, Juha 2003. Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. Lakimies, no. 5, ss. 789–807.
- Karhu, Juha 2004. Muuttuvat olosuhteet ja sopimuksen sitovuus. Lakimies, no. 7–8, ss. 1449–1463.
- Karhu, Juha 2005. Tilannekohtainen oikeudellinen harkinta ja oikeuslähdeoppi. Teoksessa: Tala, Jyrki, Wikström, Kauko (toim.) 2005. Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisu, no. 16. Turku: Turun yliopisto, ss. 25–38.
- Karhu, Juha 2009. Liikevahingon määrä varallisuus oikeudellisena ongelmana. Defensor Legis, no. 4, ss. 554–564.
- Karhu, Juha 2010. Edun perusteettomuudesta hyötymisen epäasianmukaisuuteen. Edilex lakikirjasto 7179. Helsinki: Edita Publishing Oy. Julkaistu aiemmin teoksessa Tuomisto, Jarmo (toim.) 2007. Sopimus, vastuu, velvoite. Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007. Turku: Turun yliopisto, ss. 171–195.
- Karhu, Juha 2012a. Vastaväittäjän lausunto Matti Muukkosen väitöskirjasta ”Yhdistymisvapaus ja yksityisoikeuden järjestelmä”. Oikeus, vol. 41, no. 1, ss. 136–138.
- Karhu, Juha 2012b. Perusoikeusnäkökohtia esineoikeudellisista kollisionratkaisuperiaatteista. Teoksessa: Varallisuus, vakuudet ja velkojat. Juhlajulkaisu Jarmo Tuomisto 1952–9/6–2012. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisu, no. 24. Turku: Turun yliopisto, ss. 117–133.
- Kari, Marika 2008. Aliurakoitsijan sopimusvastuu pääurakan tilaajalle. Oikeustieto, no. 4, ss. 11–15.
- Kartio, Leena 2002. Lakimiehen vuosisata ja esineoikeus. Lakimies, no. 7–8, ss. 1209–1220.
- Karvonen-Kälkäjä Anja, Kälkäjä, Pekka, Soback, Dan 2009. Työkirja kilpailullisen neuvottelumenettelyn toteuttamiselle. Helsinki: Tekes. 28 s.
- Keinänen, Anssi 2010. Poliitiikkatoimien vaikutusarvioinnin tarpeellisuudesta ja ongelmista. Edilex 20/2010. Helsinki: Edita Publishing Oy. 33 s.
- Kekkonen, Jukka 1997. Oikeudellisen muutoksen tutkimisesta – Minun metodini. Teoksessa: Häyhä, Juha (toim.) 1997. Minun metodini, Helsinki: WSOY Lakitieto, ss. 131–150.
- Kemppinen, Jukka 2011. Informaatio-oikeuden alkeet. Helsinki: Tietosanoma. 319 s.
- Keskitalo, Petri 2000. From assumptions to risk management. An analysis of risk management for changing circumstances in commercial contracts, especially in the Nordic countries. The

- theory of contractual risk management and the default norms of risk allocation. Helsinki: Kauppakaari Oy.
- Kianto, Aino, Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Ritala, Paavo 2010. Intellectual capital in service- and product-oriented companies. *Journal of Intellectual Capital*, vol. 11, no. 3, ss. 305–325.
- Kivikari, Pirkko, Tarkka, Olli 2000. Asianajajien kansainvälisistä tapaohjeista. *Defensor Legis*, no. 4, ss. 541–552.
- Klakegg, Ole Jonny, Williams, Terry, Magnussen, Ole Morten, Glasspool, Helene 2008. Governance frameworks for public project development and estimation. *Project Management Journal*, vol. 39, Supplement, ss. S27–S42.
- Kohtamäki, Marko 2005. Strategisen verkoston ohjaus. *Acta Wasaensia* No. 147. Vaasa: Vaasan yliopisto. 291 s.
- Kolehmainen, Esa 2006. Aiesopimuksista velvoite- ja sopimusoikeuden järjestelmässä. Teoksessa: Kolehmainen, Esa (toim.) 2006. *Business Law Forum 2006*. Helsinki: Edita Law Publishing Oy, ss. 111–173.
- Kolehmainen, Esa 2010. Juha Pöyhösen ”toimintaympäristö” käsitteestä. *Edilex 2010/14*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 19 s.
- Kontkanen, Erkki 2004. Laki vai käytännöllinen järki? *Lakimies*, no. 3, ss. 526–531.
- Korhonen, Rauno 2003. Perusrekisterit ja henkilötietojen suoja. *Acta Universitatis Lapponiensis* 51. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 414 s.
- Korhonen, Rauno 2006. Informaatio-oikeuden asemasta oikeuksien kentässä. Teoksessa: Mäkelä Sauli (toim.) 2006. *Oikeusteorian poluilla*. Juhlajulkaisu professori Rauno Halttunen. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C, no. 42. Rovaniemi: Lapin yliopisto, ss. 87–103.
- Korpela, Jukka, K. 2009. Saako tieto oikeussuojaa? *Oikeus*, vol. 38, no. 2, ss. 197–206.
- Korva, Mika 2004. Vahingonkorvaus informaatiohäiriön seurauksena. *Defensor Legis*, no. 3, ss. 432–454.
- Koulu, Risto 2006a. Kaupallisten riitojen sovittelu. Helsinki: Helsingin yliopisto, Conflict Management Institute. 459 s.
- Koulu, Risto 2006b. Takaisinsaannin kohdistaminen – lainsäätäjän vai tutkimuksen ongelma? Teoksessa: Virtanen, Mikko (toim.) 2006. *Edilex 2006*. Helsinki: Edita Publishing Oy, ss. 49–66.
- Koulu, Risto 2009. Pehmeän sääntelyn paradoksi: toisen paratiisi on toisen painajainen. Helsinki: *Edilex*, Edita Publishing Oy. 12.3.2009, ss. 117–135.
- Kuoppamäki, Petri, 2003. Markkinavoiman sääntely EY:n ja Suomen kilpailuoikeudessa. *Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja*, Sarja A, no. 239. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 1393 s.
- Kupi, Eija, Ilomäki, Sanna-Kaisa, Talja, Heli, Sillanpää, Virpi, Lönnqvist, Antti 2008. Aineetoman pääoman riskienhallinta, riskit ja riskienhallinnan käytännöt yrityksissä. *VTT Working Papers* 104. Espoo: Valtion teknillinen tutkimuskeskus. 44 s.
- Kurkela, Matti S. 2003. Globalisoitunut sopimuskäytäntö ja sopimusoikeudelliset periaatteet. *Edilex Lakikirjasto 6992*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 287 s.
- Kyttä, Kaisa 2009. Itsesääntely – lainsäädännön vaihtoehto? *Lääkemarkkinoinnin itsesääntelyjärjestelmän arviointia*. *Edilex 3/2009*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 15 s.
- Laakso, Seppo 2006. Suomen hallintolain asiallinen soveltamisala. Teoksessa: Kultalahti, Jukka, Penttilä, Seppo (toim.) 2006: *Oikeus- ja vakuutustiedettä 2006*. Tampere: Tampereen yliopisto, Oikeustieteiden laitos, ss. 99–126.

- Lad, Lawrence J., Craig, Caldwell B. 2009. Collaborative standards, voluntary codes and industry self-regulation. The role of third-party organisations. *Journal of Corporate Citizenship*, vol. 35, September, ss. 67–80.
- Lahti, Arto 2008. Ohjelmistoteollisuuden globaali kasvustrategia ja immateriaalioikeudet. Working papers W-443. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu. 45 s.
- Laine, Juha, Leinonen, Erika, Parkkola, Mika 2011. Ketterien tietojärjestelmäprojektien sopimuksellinen hallinta. *Julkaisu Edilex 2011/17*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 24 s.
- Laine, Juhani 2012. Osakkeenomistajan lojaliteettivelvollisuus. *Lakimies*, no. 1, ss. 79–101.
- Lammenranta, Markus 1993. Tietoteoria. Helsinki: Gaudeamus. 219 s.
- Lauriala, Jari 2001. Biotech venture investing. An introduction and legal perspective. *Edilex lakikirjasto no. 3273*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 33 s.
- Lauriala, Jari 2006. Due diligence in high-tech M&A's. *Edilex lakikirjasto no. 3273*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 14 s.
- Lauriala, Jari 2009. Yritysjärjestelyiden rahoitus. *Defensor Legis*, no. 6, ss. 947–960.
- Lavapuro, Juha 2009a. Perustuslakikontrollin uudet muodot I – Kohti keskustelevaa normikontrolliajattelua. *Lakimies*, no. 1, ss. 59–82.
- Lavapuro, Juha 2009b. Perustuslakikontrollin uudet muodot II – Keskustelevan normikontrolliajattelun edellytykset Suomessa. *Lakimies*, no. 2, ss. 270–296.
- Lee, Margaret R. 2009. E-ethical leadership for virtual project teams. *International Journal of Project Management*, vol. 27, no. 5, ss. 456–463.
- Lehtinen, Tuomas 2006. Kansainvälisen kaupan liikesopimus ja remburssi. *Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Sarja A*, no. 276. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. XXV + 403 s.
- Lehtonen, Asko 2012. Tietotekniikkaoikeus. Vaasa: Vaasan yliopisto. 156 s.
- Leinonen, Timo 2005. Pohdintoja restoratiivisten käytäntöjen vaikuttavuustutkimuksista ja -hypoteeseista. Teoksessa: Nuutila, Ari-Matti, Pirjatanniemi, Elina (toim.) 2005. Rikos, rangaistus ja prosessi. *Juhlajulkaisu Eero Backman 1945–14/5–2005*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. *Juhlajulkaisu*, no. 15. Turku: Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 173–190.
- Leiponen, Anja 2008. Control of intellectual assets in client relationships: implications for innovation. *Strategic Management Journal*, vol. 29, no. 13, ss. 1371–1394.
- Leppä, Arimo 2011. Ympäristövahinkojen sopimuserusteinen korvaaminen. Teoksessa: Määttä, Tapio (toim.) 2011. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja 2011. Joensuu: Joensuun yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Oikeustieteiden laitos, ss. 53–120.
- Leppämäki, Laura 2006. Tekijänoikeuden oikeuttaminen. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 284*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 125 s.
- Linna, Tuula 2004. Oikeuden väärinkäytön kieltä ja sen sovelluksia. *Lakimies*, no. 4, ss. 622–638.
- Lindfors, Heidi (toim.) 2004. Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 92 s.
- Lloyd, Ian J. 2004. Information technology law (4. p.). Oxford: Oxford University Press. 735 s.
- Loiva, Jukka 2012. Asiantuntijatodistelusta de lege ferenda. *Defensor Legis*, no. 5, ss. 639–665.
- Luo, Yadong 2002. Contract, co-operation, and performance in international joint ventures. *Strategic Management Journal*, vol. 23, no. 10, ss. 903–919.
- Lynne, Markus M. 2007. The governance of free/open source software projects: monolithic, multidimensional, or configurational? *Journal of Management & Governance*, vol. 11, no. 2, ss. 151–163.

- Lähteenmäki-Smith, Kaisa, Halme, Kimmo, Lemola, Tarmo, Piirainen, Kalle, Viljamaa, Kimmo, Haila, Katri, Kotiranta, Annu, Hjelt, Mari, Raivio, Tuomas, Polt, Wolfgang, Dinges, Michael, Ploder, Michael, Meyer, Susanne, Luukkonen, Terttu, Georghious, Luke 2013. "Licence to SHOK?" External evaluation of the strategic centres for science, technology and innovation. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu, Innovaatio 1/2013. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 405 s.
- Länsineva, Pekka 2002. Perusoikeudet ja varallisuussuhteet. Julkaisu A235. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 291 s.
- Länsineva, Pekka 2006. Konstitutionalismi, perusoikeudet ja yksityinen valta. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1177–1190.
- Länsineva, Pekka 2011a. Perus- ja ihmisoikeudet yksityisten välisissä oikeusriidoissa. *Defensor Legis*, no. 4, ss. 456–466.
- Länsineva, Pekka 2011b. Perusoikeusliike. Teoksessa: Hyttinen, Tatu, Weckström, Katja (toim.) 2011. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 339–355.
- Lönnqvist, Antti, Kujansivu, Paula, Antola, Juha 2005. Aineettoman pääoman johtaminen. Helsinki: JTO-Palvelut Oy. 252 s.
- Magnusson Sjöberg, Cecilia (toim.) 2005. IT law for IT professionals – an introduction. Lund: Studentlitteratur. 230 s. .
- Mahler, Tobias, Bing, Jon 2006. Contractual risk management in an ICT context – searching for a possible interface between legal methods and risk analysis. Teoksessa: Torvund, Olav, Pettersen, Kirsti (toim.) 2006. Yulex 2006. Oslo: Senter for rettsinformatikk, ss. 117–138.
- Malinen, Pekka, Haahtela, Tero 2007. Arvoverkostot innovaatio toiminnan kehittäjinä. BIT-tutkimuskeskus, raportti 1/2007. Espoo: Teknillinen korkeakoulu. 149 s.
- Marsala, Marko 2001. EY:n tuomioistuimesta. Sopimusosapuolten keskinäisestä suhteesta sekä komission oikeudesta ennakkomaksun palautukseen EU:n rahoittamana hankkeen keskeytyessä. *Oikeustieto*, no. 5, ss. 20–22.
- Martinsuo, Miia, Blomqvist Marja 2010. Prosessien mallintaminen osana toiminnan kehittämistä. *Opetusmoniste 2*. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto, Teknis-taloudellinen tiedekunta. 19 s.
- Marttila, Mikko 2006. Keinotekoiset varallisuusjärjestelyt ja pakkotäytäntö – analyttinen suuntaus puntarissa. *Lakimies*, no. 5, ss. 769–788.
- Matsuura, Jeffrey H. 2004. An overview of intellectual property and intangible asset valuation models. *Research Management Review*, vol. 14, no. 1. 10 p.
- Mayer, Kyle J., Argyres, Nicholas S. 2004. Learning to contract: evidence from the personal computer industry. *Organization Science*, vol. 15, no. 4, ss. 394–410.
- Mielityinen, Sampo 2006. Vahingonkorvauksen yleiset periaatteet. *Edilex lakikirjasto 7026*. Helsinki: Edita Publishing Oy. 488 s.
- Miller, Roger, Hobbs, Brian 2005. Governance regimes for large complex projects. *Project Management Journal*, vol. 36, no. 3, ss. 42–50.
- Mononen, Marko 2001. Sopimusoikeuden materiaalisuudesta. Helsinki: Linarni Oy. 467 s.
- Mononen, Marko 2004. Onko sopimusoikeudessamme yhtenäistä vastuuperustetta? *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1379–1397.
- Moore, Gary H. 2007. Joint ventures and strategic alliances: ownership of developed intellectual property – issues and approaches. *The Computer & Internet Lawyer*, vol. 24, no 9, ss. 5–23.
- Muukkonen, Matti 2012. Erilaisia yhdistyksiä, erilaisia käyttötarkoituksia. *Oikeus*, vol. 41, no. 1, ss. 131–135.

- Mylly, Tuomas 2002. Mikä on olennaista kilpailuoikeuden opissa olennaisista toimintaedellytyksistä? Teoksessa: Helander, Petri, Lavapuro, Juhani, Mylly, Tuomas (toim.) 2002. Yritys eurooppalaisessa oikeusyhteisössä. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan juhlaulkaisu no. 11. Turku: Turun yliopisto, ss. 357–399.
- Mylly, Tuomas 2004. Tekijänoikeuden ideologia ja myytit. *Lakimies*, no. 2, ss. 228–254.
- Mylly, Tuomas 2009. Intellectual Property and European Economic Constitutional Law – The Trouble with Private Informational Power. Helsinki: IPR University Center. LXVII + 626 p.
- Myrsky, Matti 2010. Tarvitsemeko oikeuslähdeoppeja? *Oikeus*, vol. 39, no. 1, ss. 50–53.
- Myrsky, Matti 2012. Ennakkoperintäjärjestelmämme kysymyksiä. *Defensor Legis*, no. 3, ss. 358–369.
- Mäenpää, Olli 1989. Hallintosopimus. Hallintoviranomaisten sopimustoiminnan oikeudellisia ongelmia. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 287 s.
- Mäenpää, Olli 2008. Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet (3. p.). Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Mähönen, Jukka 2004. Taloustiede lain tulkinnessa. *Lakimies*, no. 1, ss. 49–64.
- Mäkelä, Juha 2008. Sopimuksen yhtenäinen sitovuusperiaate. *Lakimies*, no. 1, ss. 20–41.
- Mäkelä, Juha 2010. Sopimus ja erehdys. Sopimusoikeudellinen tutkimus oikeuserehdyksestä valinnanvapauden teorian näkökulmasta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Sarja A, no. 297. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 288 s.
- Mäntysaari, Petri 2013. Sopimusajattelun käyttö osakeyhtiöoikeudessa – kommentti. *Lakimies*, no. 1, ss. 118–120.
- Määttä, Kalle 2002. Oikeudellisen sääntelyn tutkimus – lastuja sääntelyteoriasta. *Oikeus*, vol. 31, no. 2, ss. 132–142.
- Määttä, Kalle 2010a. Sääntelytarkkuus. Oikeustaloustieteellinen doktriini ja sen kritiikki. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 107. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 58 s.
- Määttä, Tapani 2005. Joustavien normien kiinteytys-, täsmentämis- ja konkretisointimekanismit ympäristöoikeudessa. Teoksessa: Lohi, Tapani (toim.) 2005. Kaavoitus, rakentaminen, varallisuus. Juhlaulkaisu Vesa Majamaa 1945–28/12–2005. Helsinki: Edita Publishing Oy, ss. 265–299.
- Määttä, Tapani 2010b. Näkökulmia sääntelytarkkuuteen: Lainsäädäntölähtöisestä analyysistä elävään oikeuteen. Teoksessa: Tala, Jyrki (toim.) 2010. Sääntelytarkkuuden ongelmia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 251. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, ss. 51–76.
- Naumanen, Paula 2005. Asianajajan lojaliteettivelvollisuudet toimeksiantosuhteen elinkaareissa. Helsinki: Edita Publishing Oy. 63 s.
- Neaga, Elena I., Hassa, Tarek M., Carter, Chris D. 2008. The development of policy recommendations for enhanced legal support to ICT: roadmapping approach of LEGAL-IST project. *Journal of International Commercial Law and Technology*, vol. 3, no. 3, ss. 207–221.
- Ness, Hävard 2009. Governance, negotiations, and alliance dynamics: explaining the evolution of relational practice. *Journal of Management Studies*, vol. 46, no. 3, ss. 451–480.
- Neuvonen, Riku 2006. Tapaoikeus oikeuslähdeopissa. *Lakimies*, no. 3, ss. 405–432.
- Neuvonen, Riku 2013. Viestintä- ja informaatio-oikeuden perusteet. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 333 s.
- Nielsen, Bernhard 2009. Strategic fit, contractual and procedural governance in alliances. *Journal of Business Research*, vol. 63, no. 7, ss. 682–689.
- Niemi, Matti Ilmari 2002. Lainoppi – analyysiä vai oikeuttamista? *Lakimies*, no. 5, ss. 773–778.

- Norros, Olli 2007. Sopimusoikeudellisten periaatekokoelmien oikeuslähdearvo. *Lakimies*, no. 1, ss. 25–42.
- Nonaka, Ikujiro, Takeuchi, Hirotaka 1995. *The knowledge-creating company: how Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York: Oxford University Press.
- Norokorpi, Ville 2010. *Vastuunrajoitusehdot asianajotoimeksiannossa*. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. 80 s.
- Norri, Matti 2009. *Johdatus siviilioikeuteen eli instituutiot*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 230 s.
- Nuotio, Kimmo 2004. Oikeuslähteet ja yleiset opit. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1267–1291.
- Nystén-Haarala, Soili 1999. Sopimusoikeus ja sopimusten hallinta. *Lakimies*, no. 2, ss. 199–209.
- Nystén-Haarala, Soili, Lee, Nari, Lehto, Jukka 2010. Flexibility in contract terms and contracting processes. *International Journal of Managing Projects in Business*, vol. 3, no. 3, ss. 462–478.
- Oesch, Rainer 1997. Teknologinen kilpailuetu ja yrityksen aineettomat oikeudet. *Lakimies*, no. 1, ss. 90–95.
- Oksanen, Markku, Kumpula, Anne 2005. Lainsäädäntö, omistaminen ja ympäristönsuojelu. *Politiikka*, no. 1, ss. 54–65.
- Olander, Heidi, Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Mähönen, Jukka 2009. What's small size got to do with it? Protection of intellectual assets in SMEs. *International Journal of Innovation Management*, vol. 13, no. 3, ss. 349–370.
- Olander, Heidi, Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Blomqvist, Kirsimarja, Ritala, Paavo 2010. The dynamics of relational and contractual governance mechanisms in knowledge sharing of collaborative R&D projects. *Knowledge and Process Management*, vol. 17, no. 4, ss. 188–204.
- Olander, Heidi, Hurmelinna-Laukkanen, Pia, Heilmann, Pia 2011. Do SMEs benefit from HRM-related knowledge protection in innovation management? *International Journal of Innovation Management*, vol. 15, no. 3, ss. 593–616.
- Paasi, Jaakko 2010. *Collaboration, open innovation and intellectual property. Avoin innovaatio liiketoiminnan kehittämisessä – seminaari*. Espoo: Valtion teknillinen tutkimuskeskus VTT. 32 s.
- Paasto, Päivi 2001. Onko vapaus menettänyt merkityksensä varallisuusoikeuden perustana? *Oikeus*, no. 3, ss. 340–346.
- Paasto, Päivi 2003. Analyttinen vai perusoikeusrakenteinen varallisuusoikeus? (artikkeliversio 1.0, syyskuu 2003). Teoksessa: Tammi-Salminen, Eva (toim.) 2004. *Omistus, sopimus, vaihdanta – Juhlakirja Leena Kartiolle*. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 123–144.
- Paasto, Päivi 2004. Absoluuttinen ja eksklusiivinen omistusoikeus – yhä käypä käsite? *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1292–1317.
- Paasto, Päivi 2005. Varallisuusoikeuden keskeiskäsitteistä modernin oikeuden rakennepiirteinä. Teoksessa: Tala, Jyrki, Wikström Kauko (toim.) 2005. *Oikeus – kulttuuria ja teoriaa*. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopiston Oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. *Juhlajulkaisut*, no. 16. Turku: Turun yliopisto, ss. 153–170.
- Paija, Laura (toim.), Rönkkö, Perttu, Steinbock, Dan 2001. *Finnish ICT cluster in the digital economy*. Sarja B. Helsinki: ETLA. 178 s.
- Paija, Laura 2003. Distribution of intellectual property rights and the development of technology suppliers. ETLA Keskusteluaiheita – Discussion papers no. 833. Helsinki: ETLA. 26 s.
- Paliwala, Abdul (toim.) 2010. *A history of legal informatics*. LEFUS Series 9. Zaragoza, Espanja: Prensas Universitarias de Zaragoza. 287 s.

- Pattersson, Lyman Ray 1968. Copyright in historical perspective. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Pekkala, Ari 2004. Isännöintisopimuksesta – tapaoikeuden merkitys ja vahingonkorvauksen vastuuperuste. *Oikeustieto*, no. 1, ss. 12–14.
- Pelin, Risto 2008. Projektihallinnan käsikirja (5. p.). Espoo: Projektijohtaminen Oy.
- Peltonen, Ellinoora 2004. Verkkokaupan itsesääntely – tehokkaan itsesääntelyn tarpeet ja siviilioikeuden tehostejärjestelmä. Helsinki: Edilex, Edita Publishing Oy. 111 s.
- Peltonen, Jukka 2001. Asianajajan vahingonkorvausvastuusta sekä sen laki- ja sopimusperusteisistä rajoituksista. *Defensor Legis*, no. 1, ss. 4–30.
- Pesonen, Pirkko 2012. Yritysviestinnän säännöt Helsinki: Edita Publishing Oy. 345 s.
- Pihlajarinne, Taina 2012. Immateriaalioikeuden yleiset opit ja digitalisoituminen – vertailussa tekijänoikeus ja tavaramerkkioikeus. *Lakimies*, no. 3, ss. 383–396.
- Piitulainen, Heini 2007. Sopimusoikeuden lojaliteettiperiaate ja liike-elämän pitkäkestoiset sopimukset. Tampere: Tampereen yliopisto, 61 s.
- Pisano, Gary 2006. Profiting from innovation and the intellectual property revolution. *Research Policy*, vol. 35, ss. 1122–1130.
- Pitkänen, Olli, Lindfors, Arto, Pauni, Sami, Kela, Sari, Soininen, Teemu 2003. Tietotekniikka-oikeus. Teoksessa: Hyvönen, Eero (toim.) 2003. Ohjelmistoliiketoiminta. Helsinki: WSOY, ss. 77–117.
- Pitkänen, Olli 2006. Legal challenges to future information businesses. Helsinki University of Technology, Department of Computer Science and Engineering, HIIT Publications 2006–1. Helsinki: Helsinki Institute for Information Technology HIIT. 229 s.
- Pohjonen, Soile (toim.) 2002a. Ennakoiva sopiminen. Liiketoiminnan suunnittelu, toteuttaminen ja riskien hallinta. Helsinki: WSOY. 336 s.
- Pohjonen, Soile, 2002b. Sopimukset ja liiketoiminta – kaksi eri asiaa? *Oikeus*, no. 4, ss. 459–462.
- Pohjonen, Soile (toim.) 2005a. Ex ante – ennakoiva oikeus. Helsinki: Talentum Media Oy. 307 s.
- Pohjonen, Soile 2005b. Ennakoivaa sopimista vaiko riidan ratkaisua? Yhteistyö ja oikeudellinen ajattelu. Teoksessa: Turunen, Santtu (toim.) 2005. Conflict management – riidanratkaisun uusi maailma. Helsinki: Edita Publishing Oy, ss. 317–347.
- Prahalad, Coimbatore K., Hamel, Gary 1990. The core competence of the corporation. *Harvard Business Review*, vol. 68, no. 3, ss. 79–91.
- Puikkonen, Sanni 2006. Teknologiansiirtosopimusten grant back ja no challenge -lausekkeet kilpailuoikeuden näkökulmasta. Helsinki: Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. 66 s.
- Puumalainen, Kaisu, Varis, Jari, Saarenketo, Sami, Niiranen, Jukka, Blomqvist, Kirsimarja, Kuivalainen, Olli, Kyläheiko, Kalevi, Porras, Jari, Savolainen, Petri, Virolainen, Veli-Matti, Äijö, Toivo 2000. Tietoliikennetoimialan PK -lisäarvopalvelutuottajat Suomessa. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. 101 s.
- Päällysaho, Seliina, Kuusisto, Jari 2006. Osaamisen suojaaminen palveluja kehittävässä yrityksessä. Helsinki: Tekes. 42 s. ISBN 952-457-351-2
- Pölönen, Pasi 2012. Sopimuksellisuus julkishallinnon järjestämisessä. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1149–1167.
- Pöyhönen, Juha 1988. Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Sarja A, no. 179. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Pöyhönen, Juha 1997a. Kohti uutta varallisuusoikeutta. *Lakimies*, no. 4–5, ss. 525–558.
- Pöyhönen, Juha 1997b. Oikeustieteen ajanmukaisuus. *Lakimies*, no. 3, ss. 357–375.
- Pöyhönen, Juha 2003. Uusi varallisuusoikeus (2. p.). Helsinki: Talentum Media Oy. 214 s.

- Rahnasto, Ilkka 2001a. How to Leverage Intellectual Property Rights – Intellectual Property Rights, External Effects and Antitrust in the Communication Industry. Helsinki: Helsingin yliopisto. XXXVI + 225 s.
- Rahnasto, Ilkka 2001b. Salassapitosäännökset aineettomien oikeuksien täydentäjänä – keskeisimmät uudet konseptit sopimuksen laatijan kannalta, Teoksessa: Mylly, Tuomas (toim.) 2001. Immateriaalioikeudet kansainvälisessä kaupassa. Helsinki: Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus, ss. 79–94.
- Rajala, Katariina (toim.) 1998. Tutkimuksen tekijänoikeudet. Helsinki: WSOY Lakitieto. 211 s.
- Rao, P. M., Borg, Erik A., Klein Joseph 2008. The information and communication technologies and enforcement of intellectual property rights: a relationship perspective. *The Journal of World Intellectual Property*, vol. 11, no. 2, ss. 105–119.
- Raunio, Helena 2009. Oikeudet shokkien tuloksiin hämmentävät. *Tekniikka & Talous*. 30.4.2009.
- Razgaitis, Richard 2003. Valuation and pricing of technology-based intellectual property (2. p.). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Reed, Chris 2004. Internet law. Text and materials (2. p.). Law in context. Cambridge: Cambridge University Press. 328 s.
- Riikonen, Anu 2008. Kaksiasianosaissuhteen ylittävän sopimusvastuun merkitys sopimushallinnalle. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. 73 s.
- Riipinen, Toni, Valtakari, Mikko, Rajahonka, Mervi, Ilmakunnas, Pekka, Väänänen, Lotta 2012. Tuottavuus ja uusiutuminen – katsaus Tekesin vaikuttavuudesta. *Tekesin katsaus* 293/2012. Helsinki: Tekes. 106 s.
- Riley, Christopher 2007. The need for software innovation policy. *Journal on Telecommunication & High Technology Law*, vol. 5, no. 3, ss. 589–628.
- Rudanko, Matti 1998a. Kauppaoikeuden kehityssuuntia II. Kaupallisten oikeussuhteiden teoria. *Lakimies*, no. 1, ss. 68–89.
- Rudanko, Matti 1998b. KKO 1997:189. Sopimus. Sopimuksen syntyminen. Oikeustapauskommentti. *Lakimies*, no.3, ss. 465–475.
- Rudanko, Matti 1999. Juridiikka ja liikkeenjohdon strategiat. *Lakimies*, no. 4, 6 s.
- Rudanko, Matti 2004. Yritysjuridiikka – kauppaoikeutta vai liiketaloutta? *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1225–1243.
- Rudanko, Matti 2005. Sopimusoikeuden analyttisyys ja synteettisyys. Teoksessa: Kolehmainen, Esa (toim.) 2005. *Business Law Forum* 2005. Helsinki: Edita Publishing Oy, ss. 63–90.
- Rudanko, Matti 2006. Yksityinen ja julkinen sääntely kauppaoikeudessa. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1118–1133.
- Rudanko, Matti 2009. Sopimussuhteiden häiritseminen. *Defensor Legis*, no. 4, ss. 540–553.
- Ruuska, Pekka, Mäkelä, Jukka, Jurvansuu, Marko, Huusko, Jyrki, Mannersalo, Petteri 2010. Roadmap for communication technologies, services and business models 2010, 2015 and beyond. *Tekes Review* 275/2010. Helsinki: Tekes. 48 s.
- Räman, Jari 2006. Regulating Secure Software Development: analysing the potential regulatory solutions for the lack of security in software. *Acta Universitatis Lapponiensis* 102. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 486 s.
- Saarenpää, Ahti 2011. Oikeusinformatiikka. Teoksessa: Niskanen, Maarit (toim.) 2011. Oikeusjärjestys, osa I (7. täydennetty p.). Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C, no. 56. Rovaniemi: Lapin yliopisto, ss. 411–545.
- Saarnilehto, Ari 2001. Vahingonkorvauksen sovittelu oikeuskäytännön valossa. *Defensor Legis*, no. 3, ss. 379–395.

- Saarnilehto, Ari, Edelman, Tom (toim.) 2001. Tutkimussopimus (2. p.). Helsinki: WSOY Lakietieto. 148 s.
- Saarnilehto, Ari 2005. Maantapa, ennakkopäätös ja valituslupa. Teoksessa: Tala, Jyrki, Wikström, Kauko (toim.) 2005. Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisut, no. 16. Turku: Turun yliopisto, ss. 201–216.
- Saarnilehto, Ari 2007. Oikeustoimen sovittelu korkeimmassa oikeudessa. Edilex 2007/27. Helsinki: Edita Publishing Oy. 24 s.
- Saarnilehto, Ari 2010a. Sopimuksen vahvistamisesta. Edilex 2010/10. Helsinki: Edita Publishing Oy. 10 s.
- Saarnilehto, Ari 2010b. Todistustaakasta vahingonkorvausasioissa. Teoksessa: Saarnilehto, Ari (toim.) 2010. Velvoiteoikeudellisia kirjoituksia I. Turku: Turun Yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 53–102.
- Sairinen, Rauno 2010. Ympäristöpolitiikan ohjauskeinot. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. 52 s. (Luentokalvot)
- Salo, Markku 2003. Hyvä lehtimiestapa. Oikeus, vol. 32, no. 2, ss. 201–202.
- Salokannel, Marjut 2011. Julkisin varoin tuotettu tieto tutkimuksen käyttöön. Oikeus, vol. 40, no. 1, ss. 71–82.
- Salokannel, Marjut 2012. Tutkimuksen perusteet: tutkimusdatan ja muun primäärin tutkimusaineiston saatavuuteen liittyvä oikeudellinen sääntely. Edilex lakikirjasto no. 9054, Helsinki: Edita Publishing Oy. 44 s.
- Sandvik, Björn 2010. Puhdas varallisuusvahinko – mikä se on? Puhtaan varallisuusvahingon kahdesta käsitelkinnasta. Defensor Legis, no. 1, ss. 25–36.
- Savela, Ari 2001. Oikeustoimilain 36 § ja osakeyhtiöoikeus. Lakimies, no. 1, ss. 3–30.
- Seipel, Peter 1977. Computing Law. Perspectives on a new legal discipline. Tukholma: LiberFörlag. 375 s.
- Seppänen, Veikko 2000. Competence change in contract R&D. Analysis of project nets. VTT Publications 418. Espoo: VTT Electronics.
- Siltala, Raimo 2010. Oikeudellinen sääntelytarkkuus – yleisen oikeustieteen näkökulma. Teoksessa: Tala, Jyrki (toim.) 2010. Sääntelytarkkuuden ongelmia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 251. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, ss. 77–89.
- Simula, Markku 1996. Sopimuskatselmus ja sen juridinen merkitys laatujärjestelmissä, Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja Yksityisoikeuden sarja B. Turku: Turun yliopisto, 75 s.
- Smith, Charles, Winter, Mark 2010. The craft of project shaping. International Journal of Managing Projects in Business, vol. 3, no. 1, ss. 46–60.
- Smyth, Hedley, Gustaffson, Magnus, Ganskau, Elena 2010. The value of trust in project business. International Journal of Project Management, vol. 28, no. 2, ss. 117–129.
- Soininen, Aura 2005. Patents in the information and communications technology sector – development trends, problem areas and pressures for change. Acta Universitatis Lappeenrantaensis, no. 262. Lappeenranta: Lappeenrannan teknillinen yliopisto. 354 s.
- Sorsa, Kaisa 2008. Ennakoivan oikeuden näkökulmia sopimustoiminnan itsesääntelyyn EU:ssa. Oikeus, vol. 37, no. 1, ss. 45–66.
- Sorsa, Kaisa 2009a. Elinkeinoelämä tarvitsee ennakoivaa sopimusoosaamista. Defensor Legis, no. 1, ss. 128–147.
- Sorsa, Kaisa 2009b. Itsesääntely ja yhteissääntely arvoketjussa. Toimialakohtaista tarkastelua. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 100. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 159 s.

- Sorsa, Kaisa 2010. Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 14/2010. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Kilpailukyky 45/2010. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 154 s.
- Sorsa, Kaisa 2011. Yhteiskuntavastuu, yksityinen sääntely ja systeemiset innovaatiot. Edilex 2011/26. Helsinki: Edita Publishing Oy. 27 s.
- Ståhlberg Pauli, Holappa, Miia, Kankaanpää, Liina 2001. Sopimusvastuun soveltamisesta sopimussuhteen ulkopuolella. *Defensor Legis*, no. 4, ss. 750–756
- Susskind, Richard 2010. Legal informatics – a personal appraisal of context and progress. Teoksessa: Paliwala, Abdul (toim.) 2010. *A history of legal informatics*. LEFUS Series 9. Zaragoza, Espanja: Prensas Universitarias de Zaragoza, ss. 119–145.
- Syrjänen, Jussi 2004. Kaivattua ja tarpeellista keskustelua oikeuslähdeopista. *Lakimies*, no. 1, ss. 121–125.
- Sääskilahti, Pekka 2005. *Essays on the Economics of Networks and Social Relations*. Acta Universitatis oeconomicae Helsingiensis. Series A, no. A-263. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu. 163 s.
- Takalo, Tuomas, 1999. *Essays on the economics of intellectual property protection*. Research Reports. Kansantaloustieteen laitoksen tutkimuksia, no. 80:1999. *Dissertationes Oeconomicae*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Takki, Pekka 2003. *IT-sopimukset – käytännön käsikirja* (3. p.). Helsinki: Talentum. 346 s.
- Tala, Jyrki 2001. Lakien vaikutukset. Lakiuudistusten tavoitteet ja niiden toteutuminen lainsäädäntöteoreettisessa tarkastelussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 177. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 390 s.
- Tala, Jyrki 2006. Katsaus oikeudellisen sääntelyn uusiin muotoihin. Teoksessa: Ahonen, Timo (toim.) 2006. *Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa*. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Julkaistu Edilexissä 21.6.2010, ss. 185–204.
- Tala, Jyrki 2012. Lainsäädännön maailma muuttuu – sääntelyn kasvu jatkuu. *Lakimies*, no. 1, ss. 133–139.
- Tammi-Salminen, Eva 2001. Tehokas ja rehellinen vaihdanta. *Lakimies*, no. 5, ss. 866–871.
- Tammi-Salminen, Eva 2003. Sopimus ja kolmas uuden esineoikeuden kannalta. *Lakimies*, no. 1, ss. 96–98.
- Tammi-Salminen, Eva 2009. Vanha ja uusi esineoikeus. *Lakimies*, no. 3, ss. 453–458.
- Tepora, Jarno 1998. Oikeuden materiaalitudminen ja esineoikeuden perusteet. *Lakimies*, no. 5, ss. 774–788.
- Tepora, Jarno, Sisula-Tulokas, Lena, Hemmo, Mika, Lohi, Tapani, Kolehmainen, Esa, Kallio, Ilari, Pihlajarinne, Taina (toim.) 2009. *Business Law Forum 2009*. Helsinki: Helsingin Kamari Oy. 444 s.
- Tieva, Antti, Junnonen, Juha-Matti 2005. Elinkaaritoteutuksen sopimusoikeudelliset ulottuvuudet. Teknillisen korkeakoulun rakentamistalouden laboratorion raportteja 231. Espoo: Teknillinen korkeakoulu. 87 s.
- Tieva, Antti 2006. Luottamus, lojaliteettivelvollisuus ja liike-elämän pitkäkestoiset sopimukset. *Defensor Legis*, no. 2, ss. 240–251.
- Tieva, Antti 2008. Reagoivan sopimuksen idea sopimusteknisenä lähtökohtana. *Lakimies*, no. 3, ss. 433–453.
- Toiviainen, Hannu 2004. Yrityksen yhteiskuntavastuu ja corporate governance. Teoksessa: Kolehmainen, Esa (toim.) 2004. *Business Law Forum 2004*. Helsinki: Helsingin yliopisto, ss. 389–435.

- Tolonen, Hannu 1988. Yleisten oppien rakenteesta ja merkityksestä. Teoksessa: Kairinen, Martti, Kartio, Leena, Saarnilehto, Ari (toim.) 1988. Juhlajulkaisu Allan Huttunen 1928–5/11–1988. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Juhlajulkaisut, no. 2. Turku: Turun yliopisto, ss. 177–194.
- Tolonen, Hannu 2003. Oikeuslähdeoppi. Helsinki: WSOY Lakitieto. 176 s.
- Tolonen, Juha 2007. Liiketoimintaetiikka. Teoksessa: Tuomisto, Jarmo (toim.) 2007. Sopimus, vastuu, velvoite. Juhlajulkaisu Ari Saarnilehto 1947–21/11–2007. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, ss. 411–422.
- Tolvanen, Matti 2003. Asianosaisten määräämistoimista rikosprosessissa. *Defensor Legis*, no. 6, ss. 1009–1027.
- Tontti, Jarkko (toim.) 2005. Tulkinnasta toiseen – Esseitä hermeneutiikasta. Tampere: Vastapaino. 272 s.
- Tuomisto, Jarmo 2005. Konkursisikuitauksen sääntelystä konkurssilaisissa. *Defensor Legis*, no. 4, ss. 849–866.
- Tuori, Kaarlo 2000. Kriittinen oikeuspositivismi. Helsinki: WSOY Lakitieto. 363 s.
- Tuori, Kaarlo 2001. Opetuksia ja väärinkäsityksiä. *Oikeus*, vol. 30, no. 3, ss. 314–326.
- Tuori, Kaarlo 2002a. Sosiaalisesta siviilioikeudesta myöhäismoderniin vastuuoikeuteen. *Lakimies*, no. 6, ss. 902–913.
- Tuori, Kaarlo 2002b. Käsiteläinopin itsepuolustus. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1295–1320.
- Tuori 2003. Tuomarivaltio – uhka vai myytti? *Lakimies*, no. 6, ss. 915–943.
- Tuori, Kaarlo 2004. Oikeudenalajaotus – strategista valtapeliä ja normatiivista argumentaatiota. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1196–1224.
- Tuori, Kaarlo 2007. Oikeuden ratio ja voluntas. Helsinki: WSOY Lakitieto. 334 s.
- Turunen, Annamari 2005. Innovations as communication processes. A legal architecture for governing ideas in business. *Acta Universitatis Lapponiensis* 94. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. 456 s.
- Turunen, Annamari, 2008. Esineoikeuden aineettomuus. Rovaniemi: Lapin yliopisto. (Luento-kalvot)
- Tykkyläinen, Juha 2008. Sopimus ja olosuhteet: kolme käsitystä. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Oikeustieteiden tiedekunta. 87 s.
- Tyrväinen, Pasi, Warsta, Juhani, Seppänen, Veikko 2004. Toimialakehitys ohjelmistoteollisuuden vauhdittajana. Uutta liiketoimintaa lähialoilta. *Teknologiakatsaus* 151/2004. Helsinki: Tekes.
- Törmälä, Petri 2003. Vahingonkäräjän myötävaikutus vahingonkorvauslain 6:1:n ja siinä ilmaistun periaatteen mukaan. Turku: Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta. 83 s.
- Uotila, Timo-Jaakko 2009. Patentti strategisena kilpailun välineenä. Oikeudellis-liiketaloudellinen tutkimus patentista ja sen toimivuudesta yrityksen strategiassa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, sarja A, no. 293. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 273 s.
- Utriainen, Terttu, Määttänen Mauri, Bruun, Niklas, Mansala, Marja-Leena, Estola Kari-Pekka, Salokannel, Marjut 2000. Immateriaalioikeuden tutkimuksen tila ja kehittämistarpeet Suomessa. Suomen Akatemian julkaisuja 8/00. Helsinki: Suomen Akademia. 47 s.
- Vahtera, Veikko 2012. Sopimusajattelun käyttö osakeyhtiöoikeudessa. *Lakimies*, no. 7–8, ss. 1048–1069.
- Van der Merwe, A. P. 2002. Project management and business development: integrating strategy, structure, processes and projects. *International Journal of Project Management*, vol. 20, no. 5, ss. 401–411.

- Van der Ween, Geert, Arnold Erik, Boekholt, Patries, Deuten, Jasper, Horvarth, Andrej, Stern, Peter, Stroyan, James 2012. Evaluation of Tekes – final report. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Innovaatio 22/2012. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 155 s.
- Vedenkannas, Matti 2009. Avoimen innovaatioympäristön oikeudellisista rakenteista. Defensor Legis, no. 6, ss. 961–981.
- Wikberg, Olli 2011. Johdatus kilpailuoikeuteen. Helsinki: Talentum. 511 s.
- Viljanen, Mika 2005. Ihmisen identiteetti ja tuottamusarviointi. Lakimies, no. 3, ss. 426–451.
- Viljanen, Mika 2008a. Mikä on vahinko? Oikeus, vol. 37, no. 4, ss. 437–452.
- Viljanen, Mika 2008b. Vahingonkorvauksen määrä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A 287. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. 583 s.
- Viljanen, Mika 2009. Oikeudenkäymiskaaren 17:6 liikevahingon korvaamisessa – kätevä mutta kömpelö instrumentti? Defensor Legis, no. 4, ss. 565–578.
- Vilppula, Ulla 2006. Teollisoikeudet oikeuksina. Rovaniemi: Lapin yliopisto. 95 s.
- Virolainen, Jyrki 2012. Oikeuskirjallisuus oikeuslähteenä ja tuomion perusteluissa. Lakimies, no. 1, ss. 3–32.
- Virtanen, Jenny 2005a. Todistustaakan ja vastuunrajoitusehtojen merkityksestä sopimusvastuusta. Defensor Legis, no. 3, ss. 484–504.
- Virtanen, Jenny 2005b. Sopimuksen epäselvyys ja sopimusperäinen vastuu. Helsingin HO 31.5.2005 S 03/1730. Oikeustieto, no. 5, ss. 13–17.
- Visuri, Kerttuli, Pohjonen, Soili 2006. Sopimusosaamisen haasteet projektitoiminnassa. Defensor Legis, no. 5, ss. 798–810.
- Voutilainen, Tomi 2006. Hyvä tietohallinto ja sen sääntely viranomaistoiminnassa. Helsinki: Edilex, Edita Publishing Oy. 35 s.
- Voutilainen, Tomi 2009. ICT-oikeus sähköisessä hallinnossa ICT- oikeudelliset periaatteet ja sähköinen hallintomenettely. Helsinki: Edita Publishing Oy. 359 s.
- Voutilainen, Tomi 2012. Oikeus tietoon. Informaatio-oikeuden perusteet. Helsinki: Edita Publishing Oy. 363 s.
- Vuorijoki, Jari 2007. Yrityksen teknologia- ja yhteistyösopimukset. Helsinki: Edita Publishing Oy. 212 s.
- Warsta, Juhani 2001. Contracting in software business. Analysis of evolving contract processes and relationships. Acta Universitatis Ouluensis Scientiae Rerum Naturalium A 379. Oulu: Oulun yliopisto. 262 s.
- Weck, Mona 2006. Knowledge creation and exploitation in collaborative R&D projects: lessons learned on success factors. Knowledge and Process Management, vol. 13, no. 4, ss. 252–263.
- Weitzenböck, Emily M. 2001. Building a legal framework for a virtual organisation in the maritime domain: the MARVIN experience. Teoksessa: Thoben, K.D., Weber, F., Palwar, K.S. (toim.) 2001. Proceedings of the 7th International Conference on Concurrent Enterprising: Engineering the knowledge economy through cooperation. Nottingham, UK: Centre for Concurrent Enterprising, University of Nottingham, ss. 337–345.
- Weitzenböck, Emily M. 2002. Determining applicable law and jurisdiction in contractual disputes regarding virtual enterprises. Teoksessa: Bygrave, Lee A. (toim.) 2002. Yulex 2006. Oslo: Senter for rettsinformatikk, ss. 15–27.
- Weitzenböck, Emily M. 2012. A Legal framework for emerging business models: Dynamic networks as collaborative contracts. Cheltenham, United Kingdom: Edward Elgar Publishing. 363 s.
- Wilhelmsson, Thomas 1987. Social civilrätt. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus. 226 s.
- Wilhelmsson, Thomas 2003. Sopimusoikeuden eurooppalaistuminen ja oikeudellisten toimijoiden roolit – useampi kokki keittää paremman sopan. Lakimies, no. 7–8, ss. 1098–1118.

- Wilhelmsson, Thomas 2004. Yleiset opit ja pienet kertomukset ennakoitavuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. *Lakimies*, no. 2, ss. 199–227.
- Wilhelmsson, Thomas, Häyhä, Juha 2000. Pieniä kertomuksia hyvinvointivaltion siviilioikeudesta. Helsinki: WSOY Lakitieto. 398 s.
- Wuolijoki, Sakari 2012. Best- ja all reasonable endeavours -tyyppiset ehdot Englannin valitus-tuomioistuimen uuden ratkaisu mukaan – vertailukohtana Suomen sopimusoikeus. *Lakimies*, no. 6, ss. 967–973.
- Vuorinen, Jarkko 2013. Beyond patent pools: patent thickets, transaction costs, self-regulation and competition. Helsinki: IPR University Center. IX + 278 p.
- Välämäki, Mikko 2005. The Rise of Open Source Licensing. A Challenge to the Use of Intellectual Property in the Software Industry. Helsinki: Turre Publishing. 253 s.
- Välämäki, Mikko 2006. Oikeudet tietokoneohjelmistoihin ja niiden lisensointi. Ohjelmistotuote-liiketoiminnan juridinen perusta. Helsinki: Turre Publishing. 282 s.
- Ylhäinen, Marjo 2004. Tilanneherkkä juridiikka oikeuden kentän turvaajana. *Lakimies*, no. 1, ss. 115–120.
- Zhang, Ligu 2012. Standardization and Patent Licensing in the European Union. Helsinki: IPR University Center. XVII + 261 p.
- Zitting, Simo 1975. Sivullissuojasta Varallisuus-oikeudessa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Sarja B, no. 173. Helsinki: Helsingin yliopiston lainopillisen ylioppilastiedekunnan kustannustoimikunta. 123 s.

Viranomaislähteet

- Ahonen, Ari (toim.) 2011. Kilpailukatsaus 2: Viisas sääntely – toimivat markkinat. Kilpailuviraston selvityksiä 1/2011. Helsinki: Kilpailuvirasto. 204 s.
- Anon., 2006. Tieto- ja viestintätekniikka & tuottavuus. Tulevaisuuden elinvoimainen Suomi. Tietoyhteiskuntaneuvoston raportti hallitukselle. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. 105 s.
- Anon., 2007. Public governance indicators: A literature review. Report ST/ESA/PAD/SER.E/100. New York: United Nations Secretariat, Department of Economic and Social Affairs. 55 s.
- Anon., 2010. Julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot palveluhankinnoissa. JYSE 2009 palvelut. (Marraskuu 2009, päivitetty 21.10.2010). Helsinki: Valtiovarainministeriö. 19 s.
- Anon., 2012b. Tekesin ja innovaatiotoiminnan vaikutukset 2012. Helsinki: Tekes. 26 s.
- Ewart, Liisa 2010. EU:n tutkimuksen 7. puiteohjelma. Sopimukset. DM #644596, 16.3.2010. Helsinki: Tekes. 15 s.
- Laakso, Seppo 1990. Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus, Valtion painatuskeskus. 271 s.
- Laaksonen, Sami, Kemell, Ann-Mari, Koskinen, Sami 2007. Verohallituksen ohje Dnro. 1471/37/2007, 19.10.2007. Siirtohinnoittelun dokumentointi. Helsinki: Verohallitus. 43 s.
- Lehtinen, Maija 2001. Sopimusopas pk -yritysten yhteishankkeisiin. Helsinki: Tekes. 25 s.
- Luoma, Raimo, Huuskonen, Mikko (toim.) 2008. IPR tehokkaaseen käyttöön! Aineksia teollis- ja tekijänoikeuksien strategiaan. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Konserni 37/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 49 s.
- Nordenstreng, Laura 2007. Paremman sääntelyn toimintaohjelma. Lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 2007:7. Helsinki: Oikeusministeriö. 29 s.
- Vesala, Juha, Väisänen, Hannele 2010. Selvitys teknologiasopimuksia koskevien EU:n kilpailusääntöjen käytännön kokemuksista ja muutostarpeista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Konserni 36/2010. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. 29 s.

Julkaisemattomat työraportit

Työraportit on laadittu Lapin yliopiston Oikeustieteiden tiedekunnalle.

Seppänen, Veikko 2009a. Tieto- ja viestintäalan verkottunut liiketoiminta: empiirinen katsaus. Versio 1-1, 2009-06-25. 54 s.

Seppänen, Veikko 2009b. Liiketoiminnan varannot ja näkymiä varanto-oikeuteen. Versio 1-0, 2009-12-13. 83 s.

Seppänen, Veikko 2009c. Epistemologia ja tietokritiikki. 2009-10-19. 27 s.

Seppänen, Veikko 2010a. Projektitoiminnan dynamiikka: kirjallisuuden ja esimerkkitapausten analyysi. Versio 1-0, 2010-09-18. 109 s.

Seppänen, Veikko 2010b. Tulkinta. 2010-01-20. 44 s.

Seppänen, Veikko 2010c. Sukuvallasta tietokoneaikaan. 2010-05-03. 68 s.

Seppänen, Veikko 2011a. Aineettomien varantojen tunnistaminen ja suojaus liiketoiminnassa – käytäntöjä ja pohdintaa. 2011-10-10. 25 s.

Seppänen, Veikko 2011b. Uusi varallisuus oikeus – oikeutta vai kohtuutta ja periaatteessa vai käytännössä? Lokakuu 2011. 20 s.

Seppänen, Veikko 2011c. Varallisuus- ja ICT-oikeutta luotaamassa. Lokakuu 2011. 47 s.

Lyhenneluettelo

91/250/ETY	Neuvoston direktiivi 14.5.1991 tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta
AA	Alusta alkuun järjestysehto
AL	Alusta loppuun peräkkäisysehto
ASP	Application service provisioning, sovelluspalvelu
ATK	Automaattinen tietojenkäsittely
B2C	Business to consumer, kuluttajia palveleva liiketoiminta
CISG	United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, kansainvälinen eli ns. YK:n kauppalaki
COTS	Commercial off-the-shelf software, valmisohjelmisto
CPM	Critical path method, projektisuunnittelun menetelmä
DMCA	Digital millennium copyright act, yhdysvaltalainen tekijäoikeuslaki
Dnro	Diaarinumero
DP	Data processing, tietojenkäsittely
EFA	Ecosystem frame agreement, puitesopimus
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
ESR	Euroopan sosiaalirahasto
ETA	Euroopan talousalue
ETLA	Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
ETY	Euroopan talousyhteisö
EU	Euroopan unioni
EV	Earned value, toteutuneen työn budjetoidut kustannukset
EY	Euroopan yhteisö
FA	Frame agreement, raamisopimus
FAD	Focus area director, strategisen tutkimussuunnitelman johtaja
FRAND	Fair, reasonable and non-discriminatory terms, kohtuulliset sopimusehdot
HE	Hallituksen esitys
ICT	Information and communication technology, tieto- ja viestintäteknologia
IMEC	Interuniversity microelectronics centre, tutkimuskeskus
IP	Internet protocol, tiedonsiirtoprotokolla
IPR	Intellectual property rights, aineettomat oikeudet
ISO	International organization for standardization, standardointielin

ISP	Infrastructure service provisioning, infrastruktuuripalvelu
IT	Information technology, tietotekniikka
IT2000 YSE	Yleiset sopimusehdot IT-alalle vuodelta 2000
IT2010 EAP	Erityisehtoja konsultointi- ja muista asiantuntijapalveluista
IT2010 EJT	Erityisehtoja tietojärjestelmien ja räätälöityjen ohjelmistojen toimituksista
IT2010 ELH	Erityisehtoja laitteiden huoltopalveluista
IT2010 ELT	Erityisehtoja laitetöimituksista
IT2010 EOY	Erityisehtoja ohjelmistojen ylläpitopalveluista
IT2010 ETP	Erityisehtoja tietoverkon välityksellä toimitettavista palveluista
IT2010 EVT	Erityisehtoja valmisohjelmistojen toimituksista
IT2010 YSE	Yleiset sopimusehdot IT-alalle vuodelta 2010
ITE	Itse tehty elämä, kansantaiteen muoto
JHS	Julkisten hankintojen suosituksukset
JIT	Julkisen hallinnon IT-hankintojen sopimusehdot
JUHTA	Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunta
JYSE	Julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot
KKO	Korkein oikeus
KL	Kauppalaki 27.3.1987/355
KSE 1995	Konsulttitoiminnan yleiset sopimusehdot vuodelta 1995
LA	Lopusta alkuun peräkkäisyysehto
LL	Lopusta loppuun järjestysehto
LOI	Letter of intent, yhteistyön aiailmaus
M2C	Mobile to consumer, kuluttajia palveleva mobiililiiketoiminta
MAO	Markkinaoikeus
MOTS	Modified off-the-shelf software, muokattava valmisohjelmisto
MOU	Memorandum of understanding, yhteistyön aiailmaus
NDA	Non-disclosure agreement, salassapitosopimus
OECD	The Organisation for Economic Co-operation and Development, talouden yhteistyöorganisaatio
OEM	Original equipment manufacturer, tuotevalmistaja
OK	Oikeudenkäymiskaari
OSS	Open source software, avoin lähdekoodi
OSEKK	Oulun seudun koulutuskuntayhtymä
OTE	Olennaiset toimintaedellytykset
PatL	Patenttilaki 15.12.1967/550
PERT	Program evaluation and review technique, projekti-suunnittelun menetelmä
PiiriML	Laki oikeudesta integroidun piirin malliin 11.1.1991/32
PK -yritykset	Pienet ja keskisuuret yritykset
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

PMBOK	Project management body of knowledge, projektikäytännöt
PMP	Project management professional, projektiammattilainen
PRH	Patentti- ja rekisterihallitus
R&D	Research and development, tutkimus ja kehitystyö
RACI	Responsible, accountable, consulted, informed: suorittaja, vastuullinen, neuvoja, tiedotettava
RT	Rakennustieto Oy
SEUT	Sopimus Euroopan unionin toiminnasta
SHOK	Strategisen huippuosaamisen keskittymä
SOW	Statement of work, työnkuvaus
SRA	Strategic research agenda, strateginen T&K-suunnitelma
T&K	Tutkimus- ja kehitystoiminta
TavaraML	Tavaramerkkilaki 10.1.1964/7
TekL	Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404
TSG	Technical steering group, tekninen ohjausryhmä
UNIDROIT	International institute for the unification of private law, yksityisoikeuden yhtenäistämistä tukeva instituutti
USA	United States of America, Yhdysvallat
VAR	Value-added reseller, lisäarvoa tuottava jälleenmyyjä
VTT	Teknologian tutkimuskeskus
YhtOmL	Laki eräistä yhteisomistussuhteista 25.4.1958/180
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YSE 1998	Rakennusurakan yleiset sopimusehdot vuodelta 1998

1. Johdanto

Seuraavassa tarkastellaan tässä väitöskirjassa esitetyn tutkimuksen kohdetta sekä tutkimustehtävän ratkaisuperiaatetta ja metodologiaa. Tavoitteena on esitellä lyhyesti työn tausta, lähtökohdat, päämäärä ja rakenne, mukaan lukien sen empiirinen kohdeympäristö eli tieto- ja viestintäteknologinen (ICT, Information and Communication Technology) ala. Sitä pohditaan toisaalta jatkossa yksityiskohtaisemmin perustuen muun muassa tutkimuksen yhteydessä laadittuihin aineistokoosteisiin³. Tutkimuksen tärkeänä motiivina on mainitussa kohdeympäristössä tapahtunut muutos kohti monitahoista ja -muotoista yhteistyöperustaista toimintaa. Oikeustieteellisen tutkimuksen kannalta keskeisimpänä mielenkiinnon kohteena on tällaisen toiminnan ongelmalähtöinen sääntely, mutta tutkimus ei silti ole tulevaisuuden eri skenaarioihin perustuva kuten esimerkiksi Pitkäsellä (2006). Muutoksessa on nimittäin ehkä enemmän kyse vaihteellisesta kehitymisestä kuin mistään täysin vaihtoehtoisista skenaarioista ja siinä voi samalla nähdä julkisen ja yksityisen sektorin yhteistyöperiaatteiden muuttumisen.

Tähän liittyen tutkimuksen kannalta on merkittävää, että yhteistyötä harjoitetaan vakiintuneen liiketoiminnan ohella, olkoon se tuotantoa, jakelua tai kaupankäyntiä, yhä enemmän *esikilpailullisessa vaiheessa* eli uusia tai uudistuvia hyödykkeitä luotaessa. Sellaisten markkinat eivät ole vielä järjestäytyneet kypsien markkinoiden tapaan eivätkä niiden liiketoimintamallit täysin muotoutuneet, kaikkia hyödykkeitä ei ole tarjolla eikä liiketoimintaan tarvittavia resursseja ole ehkä vielä hankittu. Siksi on luonnollista, että uusista mahdollisuuksista kiinnostuneet tahot etsiytyvät keskenään yhteistyöhön ja että myös *tutkimus- ja kehitystyötä* (T&K-työtä⁴) edistävät julkiset tahot ovat mukana toiminnassa. Vaikka yhteistyölle on olemassa monia eri vaihtoehtoja, yksi yleisimmistä tai mahdollisesti yleisin vaihtoehto, kun toiminta ei ole vielä kehittynyt vakiintuneiksi liikesuhteiksi, on *yhteisprojekti* eli osapuolten yhdessä perustama määräaikainen ja yhteinen hanke. Sellainen lisää tutkimustenkin mukaan kyvykkyyksiä sekä mahdollisten kumppaneiden että kilpailijoiden kesken⁵, tuottaen ja

3. Aineistoa koottiin yhteenvedoina työraportteihin Seppänen (2009a) ja Seppänen (2009b).
4. T&K-toiminta tarkoittaa yleisesti ottaen tuotteita, teknologioita tai menetelmiä koskevan taitotiedon hankkimista ja analysointia, ml. järjestelmällinen tutkimustyö, uusien tuotteiden tai menetelmien kokeilu ja siinä tarvittavien resurssien hankinta, mutta samoin myös oikeuksien hankkimista po. työhön ja sen tuloksiin.
5. Vrt. esimerkiksi Cassiman ym. (2009): yhteisprojekti on yhteistyön mutta samalla omien liiketoimintamahdollisuuksien arena.

varmentaan uuteen liiketoimintaan tarpeellisia resursseja ja usein myös ensimmäiset hyödykkeet, joilla on kaupallista arvoa. Vaikka tieto- ja viestintäalan kehittymistä on luonnehdittu globaaliksi ja hahmottomaksi, se on monesti varsin tiivis ja läheinen projektiyhteistyön kautta syntyvä verkosto- ja toimintapuite. Projekteja on tutkittu paljon⁶, mutta projektioikeutta vähemmän, etenkin jos ei oteta lukuun sopimusmenettelyjä. Projektien kaltaisia yhteenliittymiä on toisaalta tarkasteltu juridiikkaa sivuten ja sisältäenkin sekä liiketaloudellisesti että dynaamisten verkostojen ja myös ns. virtuaaliorganisaatioiden kannalta (esim. Ness 2009 ja Weitzenböck 2001, 2002, 2012). Ei liene silti liioiteltua väittää, että projektien organisatorisista, taloudellisista ja oikeudellisista näkökulmista jälkimmäistä on tutkittu vähiten.

Tämän tutkimuksen projektinäköymä on paljolti varallisuusoikeudellinen, mutta ei niinkään, millaista hankkeissa kehittyvä varallisuus on, vaan *miten, milloin, missä ja miksi varallisuus syntyy ja muovautuu projektin kuluessa*. Tämä ns. uudesta varallisuusoikeudesta (Pöyhönen 2003) esiin nouseva katsanto kohdistuu tutkimuksessa yhteishankkeissa syntyviin *varantoihin* (asset) eli varallisuusarvoisiin etuuksiin. Niiden hyöty on perinteisesti realisoitunut näkyvänä hyödykkeenä, mutta se tapahtuu yhä useammin aineettomasti. Vaikka varanto saisi aineellisen olomuodon komponenttina tai laitteena sen suunnittelun perusta on silti usein aineeton⁷. Myös hyödyke voi olla aineeton, kuten tietojärjestelmän käyttöpalvelu tai digitaalinen tietosisältö.

Miksi tämä varallisuus ja sitä koskevat *varanto-oikeudet*⁸ ovat tutkijalle kiinnostava, sillä onhan aineetonta omaisuutta ja sen sääntelyä tutkittu paljon tavaramerkeistä, patenteista ja tekijänoikeudesta aina liikesalaisuuksiin ja sopimusoikeus lienee yksi velvoiteoikeuden tunnetuimpia osa-alueita? Tärkeä peruste mielenkiinnolle on, että informaatiohyödykkeet ovat yhä lisääntyvän ja monimutkaisemman yhteistyön kohteena ja että vaikka ne voivat olla kalliita kehittää, ne ovat erittäin halpoja monistaa ja jakaa: varallisuutta aikaan saavaan, kerryttävään ja hyödyntävään eri *intressitahojen yhteistoimintaan* liittyy tärkeitä juridisia kysymyksiä. Informaatiohyödykkeet ovat myös entistä selvemmin erilaisten yhteisöjen hallinnoimia eikä tällainen *joukkoistuminen* ole välttämättä mahdollista vain tilaajan ja toimittajan roolien kautta katsottuna. Tässä luvussa edellä mainittuja seikkoja jäsennetään tehdyn tutkimuksen johdantona seuraavien teemojen kautta:

6. Projektitoimintaa koskevaa tutkimusaineistoa koottiin työraporttiin Seppänen (2010a).
7. Esimerkiksi Aholan ym. (2011) yhteenveto moniteknisten laitteiden digitaalisista malleista ja simuloinnista ilmentää erittäin hyvin nykyaikaisten tietoteknisten järjestelmien kehityksen aineettomia elementtejä.
8. Tutkimuksessa termiä *varanto* käytetään empiirisessä merkityksessä eli kuvaamaan tulevaisuuden tuotto-odotuksia sisältävää etuutta, jota *varanto-oikeus* koskee. Yleiset termit varallisuus ja varallisuusoikeus tai spesifisemmät kuten teknologiaomaisuus ja immateriaalioikeus ovat synonyymeinä laajasti käytettyjä ja osin tässä työssäkin. Silti ne eivät kuitenkaan aina tuo riittävästi esiin varallisuuden dynamiikkaa ja samalla tutkimuksen kontekstia. Varantoja koskevia oikeuksia ei myöskään tarkastella esimerkiksi vain sopimus-, ICT- tai immateriaalioikeuden kautta ja siksi-kin varanto-oikeus on tässä yhteydessä käyttökelpoinen termi.

- *Tutkimuksen lähtökohdat ja kysymykset:* tutkimuksen motivaatio ja perusta sekä tutkimuskysymykset, joihin vastataan.
- *Varallisuus oikeuden kehittyminen:* tutkimuksen sijoittuminen varallisuus oikeuden kenttään nähden erityisesti ns. uuden ja perinteisen varallisuus oikeuden valossa nähtynä, samoin kuin oikeusinformatiikan piiriin kuuluvan ICT-oikeuden kannalta.
 - *Perinteisen ja uuden varallisuus oikeuden jännite:* uuden ja perinteisen varallisuus oikeuden välinen suhde, kuten se on tullut esille tutkimuksissa ja oikeudellisessa keskustelussa.
 - *Informaatiohyödykkeet ja ICT-oikeus:* oikeusinformatiikka ja ICT-oikeuden osa-alueena, mukaan lukien muun muassa informaatio-oikeudelliset mikro- ja makrotekijät sekä IT-alan sopimusmallit ja -käytänteet.
- *Yhteisprojekti oikeudellisena tyyppitilanteena:* projektitoiminta ja varsinkin esikilpailulliset T&K-yhteishankkeet tutkimuskontekstina ja samalla varanto-oikeuksien sääntelyn puitteena. Tähän liittyen informaatiohyödykkeiden tutkimus- ja kehitystyön päätekijät.
- *Tutkimuksen empiirinen kohdeympäristö:* tieto- ja viestintäalan liiketoiminta ja sen verkostot sekä alan kehittyminen.
- *Tutkimuksen toteuttaminen:* tutkimusote ja -prosessi, tutkimuksen rakenne ja katsaus väitöskirjan lukujen sisältöön.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat ja kysymykset

Tutkimuksen taustalla on kiinnostus liiketoiminnan varantoja koskeviin oikeuksiin, kun varantoja kehitetään tieto- ja viestintäalan hyödykkeitä varten eri tahojen yhteistyönä eikä vain yhden yrityksen omin voimin ja intressein. Varanto on ollut jo pitkään käytössä taloudellisten, aineellisten, aineettomien ja muidenkin *tulevaisuuden tuottoarvoa sisältävien resurssien* merkityksessä. Tässä tutkimuksessa varantoihin otetaan juridinen näkökulma paneutumalla niihin liittyvien varallisuusarvoisten etuuksien oikeuksiin eli *varanto-oikeuksiin*. Tutkimus on ongelmalähtöinen eli ei vain tietyssä kontekstissa tehty, vaan *kontekstia suoraan hyödyntävä:* varantojen muodostumisprosessi tehdään näkyväksi eri intressitahoineen ja oikeuksia tutkitaan sen avulla. Erityisesti tarkastellaan *esikilpailullisia yhteisprojekteja*, joissa varantoja ja niihin perustuvia informaatiohyödykkeitä tutkitaan ja kehitetään. Tälle on syynä tosiseikka,

että mainitunlainen varantojen luonti ja siihen nojaava liiketoimintamahdollisuuksien aikaansaanti on yhä selvemmin painottunut juuri esikilpailullisiin yhteishankkeisiin.

Sen voi nähdä yhtenä innovaatiotoiminnan juonteena EU:ssa⁹, Suomessa Tekes-rahoitteisilla T&K-yhteishankkeilla on perinteitä 1980-luvulta asti. Oikeudellisesti kyse on hyvin mielenkiintoisesta ja varsin haastavasta yhteistyötilanteesta, jonka analysointi varallisuutta informaatiohyödykkeinä aikaan saavien varantojen oikeuksien näkökulmasta nähdään hyödylliseksi. Analyysin tulosten perusteella on mahdollista hahmottaa *varanto-oikeuksien sääntelyä*¹⁰.

Tietynlaisena juonteena tutkimuksessa on *law in action* (esim. Ervasti 2011), koska eri oikeuden alat tulevat näkyviin tutkimusaineistossa ennen muuta T&K-yhteisprojektin kontekstin kautta: varanto-oikeuksia analysoidaan ja niiden sääntelyä hahmotetaan projektin eri vaiheissa ja eri intressitahojen kannalta katsottuna. Ongelmalähtöisyys ja ajatus varallisuudesta jatkuvasti ajan myötä muuttuvana dynaamisena ilmiönä eikä ajallisesti pistemäisenä käsitteenä ovat tässä oleellisia. Jotta ne olisivat näkyvissä oikeudellisen tutkimuksen ydinaineiksina eivätkä vain yleisenä puitteena, niitä tarkastellaan jäsentämällä ensin kohdeympäristöä ja kontekstia, jonka jälkeen tutkimuksen kohteena olevaa oikeudellista ongelmaa eritellään ja analysoidaan niiden kautta. Tutkimusaukko hahmotetaan silti käytännöllisistä syistä myös oikeudenalakohtaisesti, samalla kun sen luotaamisen metodinen ote kuvataan. Kontekstista johtuvat tekijät perustelevat toisaalta tutkimuksen keskeisiä metodisia valintoja ja tutkimuksessa hyödynnettyjä lähteitä sekä niiden käyttötapaa ja varsinkin tutkimusaineiston analyysin toteutustapaa.

ICT-oikeuden näkökulma tutkimuksessa juontuu luonnollisesti pääosin empiirisestä kohdeympäristöstä, mutta sitä kautta varallisuus-oikeuden rinnalle muodostuu myös näkyvä tieto- ja viestintäalan yhteisprojekteissa tuotetun varallisuuden omis-

-
9. Vrt. informatiivinen yleisesitys: http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm (Viitattu 29.10.2011).
10. Sääntelyllä ei tässä yhteydessä tarkoiteta vain lainsäädäntöpohjaista regulaatiota, vaan se sisältää myös yhteishankkeiden toteuttajien ja hallinnoijien keskuudessaan ja osin julkisten tahojen kanssa harjoittaman ohjauksen ja valvonnan. Pelkkä projektin hallinta ei tuo kaikkien intressitahojen roolia esiin, koska kyse ei ole vain projektien ohjaamisesta niiden suunnittelun ja toteuttamisen mielessä. Sitä laajemman allianssin hallinnoinnin ja sääntelyn käsitteiden kautta saadaan yhtäältä kokonaisvaltainen näkyvä ohjaukseen, toisaalta taas T&K-yhteishankkeet kannattaa tuoda sääntelyn piiriin, mikä tulee tutkimuksessa selvästi esille. Kyse ei kuitenkaan ole mistään oikeudenalajaottelusta, jota Tuori (2004) pohtii ulkoisesti ”strategisena valtapelinä” ja sisäisesti ”normatiivisena argumentaationa”, kehottaen varomaan molempia ääripäitä. (s. 1204) Hän toteaa, *etteivät ulkoiset seikat kuten taloudelliset tekijät johda automaattisesti uusien oikeudenalojen muodostumiseen*, ”vaan sisältävät ainoastaan mahdollisuuden siihen, että tietty oikeustekninen keksintö, kun se on tehty, myös leviää.” (s. 1205) Tämä on pätevä motivaatio myös varanto-oikeuksien sääntelylle, ottaen vielä huomioon yleinen pyrkimys edistää sekä oikeutta että oikeudenmukaisuutta, ”jota myös kohtuudeksi kutsutaan” ja ”joka edellyttää lainkäytöltä herkkyyttä ratkaistavina olevien juttujen erityispiirteille.” (s. 1215) Kohtuus osapuolten välillä on intuitiivisesti ajatellen yhteisesti toteutettujen projektien ytimessä. Se on erityisen haastavaa, kun osapuolet tekevät yhteistyötä ja pyrkivät silti samalla luomaan itselleen kilpailuetua.

tamiseen ja hyödyntämiseen informaatiohyödykkeiden elementtejä koskevin seikkoina. Samalla on mahdollista pohtia yleisemmin ICT-oikeuden kehittymistä kohdeympäristössä eli tieto- ja viestintäalan liiketoiminnassa ja yhteisprojekteissa, jotka toteutetaan eri osapuolten kesken esikilpailullisissa yhteistyöverkostoissa¹¹. Jälkimmäisessä otetaan huomioon myös varantoja koskeva varsinainen T&K-työ projektitoiminnan ohella.

Valitulle tutkimuskontekstille on perusteena kiinnostus varanto-oikeuksien sääntelyyn liiketoiminnan kehittymisen tulevaa potentiaalia varten eivätkä vain jo olemassa olevien informaatiohyödykkeiden käyttöä koskevat oikeudelliset kysymykset. Osin tämän seikan valottamiseksi arvioidaan muiden ohella kolmea erityistä aiempaa tutkimusta¹², sen lisäksi, että kontekstia ja kohdeympäristöä hahmotetaan ja niistä hankittua aineistoa käytetään tutkimuksessa reaalina ja sisällöllisinä lähteinä.

Vaikka kontekstina ovat esikilpailulliset ja osin julkisesti rahoitetut T&K-yhteisprojektit, ne eivät ole vastikkeettomia, vaan muodostavat varallisuuden luonnille ja samalla varanto-oikeuksien sääntelylle perustilanteen¹³. Projekteja ei kuitenkaan nähdä ennakolta tarkasti sovittuina, vaan dynaamisina ja kehittyvinä yhteistyöasetelminä. Siksi niissä tuotettu varallisuus on ajan myötä syntyvää ja muuttuvaa. Omistuksen ohella varallisuuden muutkin oikeudelliset instituutiot eli sopimus ja vahingonkorvaus ovat dynaamisia. Seikka on oleellinen vaikkapa *sopimusasiakirjojen* ja *sopimisen* käsitteiden erona. Yleisemmin se koskee sekä suunnitellun (*ex ante*) että tapahtuvan (*interim*) toiminnan tarkastelua eikä vain jo tapahtuneita (*ex post*) seikkoja koskevaa tulkintaa ja harkintaa.

Jotta varanto-oikeuksien analyysi ja sääntelyn ongelmalähtöinen hahmottaminen eli varannoista informaatiohyödykkeitä ja siten varallisuutta tuottavan ja hyödyntävän toiminnan tutkimus kohdeympäristössä ja kontekstissa olisi mahdollinen, varantoja

-
11. Vrt. ns. strategisen huippuosaamisen keskittymien eli SHOK:ien tavoitteet, kuten FIMECC Oy metallituotteet ja koneenrakennus -alan keskittymänä: ”FIMECC Oy:n toimintaan osallistuvat yritykset ja tutkimuslaitokset uskovat, että rikastavan vuorovaikutuksen yhteisön synnyttäminen ns. esikilpailullisen tutkimuksen alueelle on suomalaisen metalli- ja koneenrakennusteollisuuden kehittymisen kannalta välttämätöntä.” (<http://www.fimecc.com/fi/index.php/Tutkimusstrategia>, viitattu 25.12.2011)
 12. Ne ovat Jari Rämänin (2006) väitöskirja ”*Regulating Secure Software Development: Analysing the potential regulatory solutions for the lack of security in software*”, jossa ei tosin ole analysoitu ohjelmistokehitystä empiirisesti; Juhani Warstan (2001) väitöskirja ”*Contracting in software business: Analysis of evolving contract processes and relationships*”, jossa sellainen aineistoanalyysi tehtiin sekä Olli Pitkäsen (2006) väitöskirja ”*Legal Challenges to Future Information Businesses*”, joka on erittäin mielenkiintoinen ja harvinainen kolmas lähestymistapa siksi, että siinä aineistoa koottiin tekemällä erilaisia skenaarioita tietoteknisten ratkaisujen kehittämisen tulevaisuudesta ja niitä koskevista juridisista haasteista.
 13. Pöyhönen (2003) esittää yhteisprojektin olevan modernin varallisuus oikeuden tyyppitilanne irtaimen kaupan asemesta, mutta ei avaa projektitoimintaa osana tarkasteluaan. Yksi tämän tutkimuksen kiinnostavista seikoista onkin, *miten hahmottaa yhteisprojekti tyyppitilanteena konkreettisesti eikä vain abstraktisti*.

on ensin kuvattava oikeudellisesti tunnistettavana varallisuusarvoisia etuuksia sisältävänä varallisuutena ja tutkimuskenttää jäsennettävä analysointia varten. Tähän liittyvät omistuksen ohella myös sopimus ja vahingonkorvaus, erityisesti vastuu vahingosta. Tehtävä tarkastelu tyypittelee ja jäsentää varanto-oikeuksia eräänlaisena oikeudellisen näkymän tiivistettynä yhteenvetona. Se tuo silti samalla esiin oikeudenalakohtaisesti hahmottuvan tutkimusaukon, jota kuitenkin luodataan ongelmakeskeisesti eli valitus- ja kontekstissa ja kohdeympäristö huomioon ottaen. Uusi varallisuus-oikeus tarjoaa perustan varallisuuden dynamiikan eli varallisuusarvoisten etuuksien tuottamisen tutkimiselle. Vaikka uuden varallisuus-oikeuden jäsentely on abstrakti eli siinä ei esitetä varsinaisia projektitoiminnan ja T&K-työn yksityiskohtia varallisuuden tuottamisessa ja hallinnoinnissa, se kuvaa kokonaisjärjestelyn eli juridisen perusasetelman.

Tämä tutkimus pureutuu juuri yksityiskohtiin käyttäen hyväksi myös ICT- ja sosiaalisoikeutta ja hyödyntäen lisäksi osin myös immateriaalioikeuden aineksia. Kun varallisuuden tuottamisen valmistelua, siihen ryhtymistä ja sen toteuttamista yhteishankkeessa on ensin jäsennetty ja analysoitu, pyritään hahmottamaan lähtökohtia ja menettelyjä eri intressitahojen näkökulmasta tarkoituksenmukaiselle sääntelylle¹⁴. Tällaisessa todellisuudesta kumpuavassa, mutta normatiivisessa ympäristössä korostuu *innovaatiovastuu* yhteistyön eri intressitahojen ohjauksessa, valvonnassa ja informoinnissa. Osaltaan tämä merkitsee *sääntelyn joukkoistumista*, mukaan lukien julkisten ja yksityisten tahojen yhteinen toiminta.

Metodisesti tutkimus tehdään empiiris-analyttisellä otteella niin, että analyysi toteutetaan allianssin hallinnoinnin käsitteisiin ja uuden varallisuus-oikeuden periaatteisiin ja rakenne-elementteihin nojaten¹⁵. Käytetyt oikeudenalakohtaiset näkökulmat tuodaan silti myös esiin ja niitä hyödynnetään tutkimusaukon rajaamisessa. Lisäksi on tarpeen selvittää, mistä syystä juuri tietyt ainekset on otettu aukon luotaamiseen, miten niiden avulla arvioidaan voitavan tarkastella sääntelyratkaisuja ja miksi ratkaisut ovat relevantteja ja valideja. Kyse on siten myös jo tehdyn tutkimuksen ja tämän tutkimuksen asemoinnista ja dialogista. Sille on olemassa lähtökohtia sekä uudessa varallisuus-oikeudessa ja kehittyvän ICT-oikeuden rakenteissa että sopimustoiminnan erilaisissa käytännöissä. Tarkastelulle luodaan perustaa oikeusinformatiikan kehittämi-

14. Kyse on yhtäältä varallisuus- ja informaatio-oikeudellisten periaatteiden merkityksestä, mutta samalla kuitenkin myös harkinnan ”faktisesta normalisoinnista” (Viljanen 2005, s. 449). Tässä tutkimuksessa sitä ilmentää juridisten sääntöjen ja periaatteiden, samoin kuin ohjaavien, valvovien sekä informaatiota tuottavien ja hyödyntävien käytänteiden kokonaisuus projektitoiminnassa.

15. Tutkimuksen olisi todennäköisesti voinut tehdä myös kiinnittymättä suoraan uuden varallisuus-oikeuden rakenne-elementteihin ja periaatteisiin, esimerkiksi tyytymällä aineiston analyysissä allianssin hallinnoinnin käsitteisiin ja hahmottamalla varanto-oikeuksien sääntelyä suoraan sopimus- (aineellinen ulottuvuus), immateriaali- (ajallinen) ja kilpailuoikeuden (henkilöllinen) kautta. Metodisesti uusi varallisuus-oikeus mainittuine ulottuvuksineen osoittautui silti erittäin käyttökelpoiseksi, onhan sen tyyppitilanne juuri yhteisprojekti: miksi valita ei-projektiperustaista näkökulmaa, jos sellainen on saatavilla ja hyvin kiinnostava.

sen pohdinnalla. Toisaalta siihen tuodaan peruslinjauksia, kuten näkemykset uudesta varallisuusosoikeudesta, liittyvät tutkimukset ja projektimuotoinen T&K-yhteistyö.

Dialogi koetaan tärkeäksi myös siksi, että tutkimus näyttäytyy vähintäänkin teki- jänsä kannalta aina eräänlaisena hermeneuttisena kehänä (Hannu Tolonen 2003), jossa käsitteellinen järjestelmä, konteksti ja empiirinen kohdeympäristö vaikuttavat toisiinsa. Tähän palataan vielä yhteenvedossa tutkimuksen lähtökohdista ja etenemisestä.

Varanto-oikeuksien sääntelyä varallisuuden tuottamisessa lähestytään ongelmalähtöisen analyysin kautta, ottaen huomioon esitetyn tutkimusaukon puitteessa auktoriteettilähteiden ohella oikeudellisia ja osin myös kontekstia koskevia tutkimuksia, alan käytänteitä (IT2010-ehdot, Erlund ym. 2010) sekä varsinkin suunniteltuja ja toteutuneita ohjauksen ja valvonnan menettelyitä tutkimusaineiston avulla tarkasteltuna. Näin tuodaan esiin näkökulmia varanto-oikeuksiin sekä jäsenetään ja kuvataan yhteishankkeita varallisuusosoikeudellisena tyyppitilanteena. Tämä tehdään erityisesti varallisuuden¹⁶ tuottamiseen liittyvän toiminnan kautta eikä yksinomaan oikeudenaloittain ja omaisuuslajeittain, kuten toimitussopimus ja käyttölisenssi sopimusoikeudessa, tekijänoikeus, patentti ja tavaramerkki immateriaalioikeudessa ja liikesalaisuuden suoja kilpailuoikeudessa. Tuloksena syntyy varanto-oikeuksien ongelmalähtöinen jäsenitys ja analyysi ja niihin perustuva sääntelyn hahmottaminen sen sijaan, että tuotaisiin vain yhteen mainitunlaisia oikeudenala- tai omaisuuslajikohtaisia juridisia aineksia. Tavoitetta valottaa, että vaikka yhteisprojektien sopimuksissa on usein sama perusrakenne ja samankaltaisia määrittelyjä, ne eivät välttämättä tuo näkyviin toimintaan alkamista eivätkä hankkeen toteuttamista ja muutosten hallintaa. Siksi myöskään syntyneiden tuotosten nauttiminen ei välttämättä näy sopimuksissa, vaikka ne määrittäisivät tausta-, sivu- ja tulosaineiston omistamisperiaatteet ja sisältäisivät alkuperäisen projektisuunnitelman. Toisin sanoen niistä ei välttämättä selviä, miten mainitut aineistot ja sopimuskin todellisuudessa syntyvät, kehittyvät ja tulevat hyödynnetyiksi eli miten varantoja hankkeessa varsinaisesti tuotetaan, muovataan ja kehitetään edelleen osapuolten erilaisia tarpeita varten.

Todellisuudessa sopimuksen ohella projektisuunnitelmakin voi jäädä päivittämättä tai vaikka se päivitetäänkin, siinä tai mahdollisesti sopimuksessa eriteltyt tuotokset muodostavat vain pienen osan hankkeessa aikaansaadusta varallisuudesta. Samalla tavalla, vaikka projektin johtamisen ja päätöksenteon eli hallinnan periaatteet kuten johtoryhmän kokoonpano, toimintatapa ja valtuudet olisi kuvattu projektisuunnitelmassa tai sopimuksessa tarkasti, ne voivat käytännössä muuttua merkittävästi esimer-

16. Termin *varallisuus* tai *varallisuusarvoinen etuus* merkityksen voi täsmällisesti ottaen katsoa olevan erilaisen kuin termin *omaisuus*, vaikka niitä tässä tutkimuksessa käytetäänkin paljolti rinnakkain. Niiden erona on varallisuuden prosessikäsitykseen nojautuen se, miten pitkälle varallisuusasema eli riskipositio on dynaamisesti muotoutunut, verrattuna perinteisiin omaisuuden ja sen omistamisen tai hallinnan käsitteisiin. Kyse on siksi lopulta ongelmalähtöisen ja tilanneherkän katsannon korostamisesta eli varallisuuden muodostumisen ja hyödyntämisen prosessista, mitä pelkkä oikeudenalakohtainen jaottelu ei tuo esille.

kiksi osapuolten vaihtuessa, rahoituspäätöksen toteutuessa muuttuneena tai hankkeen tavoitteita päivitettyinä. Muutoksia tulisi voida ohjata ja valvoa sekä tietyn osapuolen sopimusvapauden ja toimintamahdollisuuksien kannalta että myös osana yhteistä toimintaa, jossa myös julkinen taho on usein mukana.

Tutkimuksessa on siis perimmiltään kyse varallisuuden dynamiikasta ja sen kohteena ovat tulevaisuuden tuotto-odotuksia sisältävien etuuksien eli varantojen oikeudet. Klassisesti omaisuus muodostuu varallisuus-oikeuksista omistajan hallintaoikeuden, kompetenssin ja saannon suojan muodossa, mutta ICT-alan T&K-yhteisprojektien kontekstissa tälle tutkimukselle viriävät vastattavaksi seuraavat tutkimuskysymykset:

1. *Miten varannot syntyvät ja miten niitä käytetään liiketoiminnassa?* Empiirinen tarkastelu: ICT-alan ja sen liiketoiminnan kehittyminen.
2. *Mitä varanto-oikeudet ovat varallisuutena?* Tutkimusongelman hahmottaminen: varanto-oikeudet tulevaisuuden tuotto-odotuksia sisältävien varantojen eli varallisuusarvoisten etuuksien oikeuksina.
3. *Miten näitä oikeuksia tulisi säännellä projektiyhteistyössä?* Ongelman ratkaisu: varanto-oikeuksien sääntelyn hahmottaminen T&K-yhteishankkeiden kontekstissa.

Tutkimuksen otsikko kuvastaa osaltaan nimenomaan näitä kysymyksiä: ”*Informaatiohyödykkeiden kehitys ja varallisuus: varanto-oikeuksien sääntely yhteisprojekteissa*”. Kysymykset muodostavat polun tutkimustehtävälle, jonka empiirinen kohdeympäristö on tieto- ja viestintäalan liiketoiminta ja varsinkin sen esikilpailullinen tutkimus- ja kehityksintensiivinen eli innovaatiovaihe. Tutkimuksen kontekstin taas muodostaa usean eri osapuolen yhteinen hanke. Ensin paneudutaan tutkimuksen kohdeympäristöön eli mainitunlaiseen liiketoimintaan sekä varantojen tuottamiseen yhteisprojekteissa ja sitten varanto-oikeuksiin varsinkin aineettomana varallisuutena. Tutkimusaukon tunnistamisen ja metodin kuvaamisen jälkeen oikeuksia jäsennetään ja analysoidaan tutkimusaineiston avulla ongelmalähtöisesti eli tutkimuksen kontekstissa, valittuja jäsentämisen ja analyysin juonteita ja tekijöitä hyödyntäen. Analyysin tulosten perusteella hahmotetaan varanto-oikeuksien sääntelyä yhteisprojekteissa sisällöllisessä, henkilöllisessä ja ajallisessa ulottuvuudessa.

1.2 Tutkimuksen asemointi varallisuus oikeudessa

Uusi varallisuus oikeus on Juha Pöyhösen¹⁷ lanseeraama asia, jota hän kuvaa kirjassaan (Pöyhönen 2003, 2. painos) ja muissakin julkaisuissa. Varallisuus oikeudessa eivät ole hänestä riittävästi kuvautuneet tyypilliseksi tulleet taloudellisen yhteistyön muodot ja varsinkaan yhteishankkeet. Varallisuus oikeuden lähtökohtana ovat silti oikeudelliset perusinstituutiot omistus, sopimus ja vahingonkorvaus. Oleellista omistukselle on toisaalta hyödykkeiden tuottaminen ja käyttäminen eri intressitahojen yhteistyönä eli omistamisen sisältö määräytyy toimintaan osallistuvan tahon sopimuksen tekokompetenssin ja saaman vahingonkorvaussuojan laajuuden mukaan. Oikeuden modernisointia on Pöyhösen (2003) mukaan toteutettu ennen muuta eriyttämällä entisistä uusia aloja kuten oikeusinformatiikka, mutta varallisuus oikeudelle ei ole tehty kokonaisvaltaista uudistavaa tarkastelua¹⁸. Suomessa varallisuus oikeutta on silti pohdittu varsinkin analyttisen ja sosiaalisen siviilioikeuden sekä oikeustaloustieteen perustalta, joskin se on kehittynyt vielä pidemmälle katsoen jo ainakin 1800-luvulta lähtien.

Kehittymisen perustana ovat olleet ennen muuta subjektiiviset oikeudet eli oikeussubjektit ja heidän yksityisautonomiansa eli suojatut vapauspiirinsä. Tämä on Pöyhösen (2003) sanoin varallisuus oikeuden ”perinteinen” eli ”vanha” järjestelmä: oikeudet kohdistuvat oikeussubjektille, niillä on olemassa sisältö eli oikeusobjekti ja ne toteutuvat ihmisten välisinä oikeussuhteina. Tässä järjestelmässä abstraktioperiaatte irrottaa taloudelliset tekijät niiden syntyperästä puhtaiksi oikeudellisiksi seikoiksi, esimerkiksi lupauksista tulee varallisuutta, jota voidaan tarvittaessa siirtää kolmannelle osapuolelle. Varallisuus kysymysten juridinen ratkaisu voi mainitun periaatteen takia nojata käsitteelliseen luokitteluun, jolla täsmennetään oikeussubjekti, -objekti ja -suhde kussakin tapauksessa tehtävää harkintaa varten. Uudessa varallisuus oikeudessa

17. Juha Pöyhönen muutti sukunimensä 2000-luvun alkupuolella Karhuksi ja siksi tässä tutkimuksessa hyödynnetyt Pöyhösen ja Karhun julkaisut ovat saman henkilön laatimia – mikä näkynee sisällöstäkin.

18. Ehkä on silti paikallaan todeta, että esimerkiksi yritys juridiikka sellaisena kuin Rudanko (2004) sitä luonnehtii liiketoimintaosaamisen välineenä, on varsin laaja-alainen ja paremminkin juridisia osa-alueita yhdistävä kuin erottava. Sama koskee oikeusinformatiikkaa, jota tässä tutkimuksessa hyödynnetään lähinnä ICT-oikeuden puitteissa. Pöyhönen (2003) tarkoittaneekin, että yhdistävä näkökulma on mainituissa jätetty tavallaan oikeuden ulkopuolelle (vrt. ”Yritys juridiikka – kauppoikeutta vai liiketoimintaa”, Rudanko 2004), kun taas hän tuo projektikäsittelen varallisuus-oikeuden sisälle eli kyse ei ole mistään ”Project and law” -lähestymistavasta. Toinen merkittävä seikka on luonnollisesti, että projekti on Pöyhöselle (2003) monitahoisen yhteistyön kehittyvä näkymä eikä esimerkiksi yhden yrityksen ja sen toimittajan tekemän sopimuksen katsanto. Koska Pöyhönen (2003) ei kuitenkaan varsinaisesti avaa projektia toimintana, kuten tässä tutkimuksessa tehdään, näköala jää melko abstraktiksi. Toisin päin, mitä erilaisimmissa projekteissa on juuri sopimusten eli sopimus oikeuden kautta ollut pitkään esillä näkymä projektiosapuolten yhteistyöhön, mutta sen sijaan varallisuuden kartuttaminen sopimuskumppaneille on usein ollut paljon vähemmän esillä.

juridiset kysymykset ratkaistaan sen sijaan tilanneherkkyyttä eli tilanteille tyypillisiä piirteitä eikä vain luokittelua hyödyntäen¹⁹.

Tilanneherkkyyks on kyky tunnistaa ja havaita tilanteissa niille ominaisia samankaltaisia piirteitä. Tilanteen hahmottaminen edeltää normin etsimistä ja valintaa ja siksi siinä tulevat tärkeäksi myös oikeusperiaatteet eivätkä vain -säännöt. Oikeusperiaatteiden käyttämiselle on ominaista, että ne saavat erilaisia käsillä olevasta tilanteesta riippuvia painoarvoja. Asiaan liittyy myös seikka, että perinteisen varallisuus oikeuden ydin on vapaus, mutta ei uuden. Uusi varallisuus oikeus nojaa nimittäin vapauden asemesta perusoikeusjärjestelmään: yksilön vapausoikeuksien rinnalla on otettava huomioon taloudellisten, sosiaalisten, sivistyksellisten ja kollektiivisten perusoikeuksien kunnioitus, toteutus ja suojaaminen. Tämän pitää Pöyhösestä (2003) näkyä oikeudellisessa harkinnassa, joka jäsentyy tyypillisesti kahdeksi vaiheeksi, *oikeusnormien tunnistamiseen ja valintaan* (prima facie), joka on perinteisen oikeuden painopiste, sekä *juridisen ongelman ratkaisuun* (all things considered). Uudessa varallisuus oikeudessa painopiste on jälkimmäisessä toimintaympäristön, kokonaisjärjestelyn, intressitahon ja riskiposition rakenne-elementteihin perustuen. Niissä on perimmiltään kyse ratkaistavana olevan *juridisen tilanteen juonellistamisesta kontekstissaan*, kuten Pöyhönen (2003) luonnehtii. Uutta varallisuus oikeutta voi hänestä juuri tilannekohtaisuuden huomioon ottamisen takia nimittää *presumptiiviseksi kontekstualismiksi*²⁰.

Tämän perusteella pelkästään normin muodollinen pätevyys ei ole ratkaisuharkinnan ainoa lähtökohta, vaan soveltuvat normit tunnistetaan ja otetaan käyttöön sen mukaan, mikä on asianmukaista tilanteen kannalta (*Natur der Sache*). Toisaalta tapauskohtaisuudesta tilanneherkkyyks eroaa siinä, että eri tapaukset pyritään ratkaisemaan niiden juridisesti tyypillisten piirteiden tunnistamisen avulla eikä pelkästään yksittäisinä tilanteina. Tyypillisyyteen liittyvät uuden varallisuus oikeuden näkökulmasta ennen muuta *perusoikeustietoisuus* sekä *projekti varallisuus oikeudellisena tyyppi-tilanteena*. Jälkimmäistä tarkastellaan seuraavaksi hieman lähemmin, joskin sen tarkempi avaaminen empiirisesti ja oikeudellisesti tehdään vasta myöhemmin.

19. Karhun (2003) mukaan ”asianmukaisuus tarkoittaa tässä olennaisesti samaa kuin tilanneherkkyyks” ja ”tilanneherkkyyden korostamisella on tärkeitä seurauksia tavalle nähdä kestäväille pohjalle muodostetun ratkaisuharkinnan vaiheistus”, jossa ”on tärkeää hahmottaa tilanne oikeudellisesti asianmukaisesti”. (s. 803) Tässä tutkimuksessa *projektin vaiheistus* on tärkeä analyysin perusta.

20. Ns. *uskottavuuspäätely* on varsin lähellä presumptiivista argumentointia. Siinä kyseessä on sen arviointi, mikä on kontekstin kautta uskottava asioiden tila ja siitä johdettu ratkaisu: <http://www.helsinki.fi/science/networkedlearning/texts/paavola-2009-abduktiivinen-argumentaatio.pdf>. (Viitattu 29.10.2011)

1.2.1 Yhteisprojekti oikeudellisena tyyppitilanteena

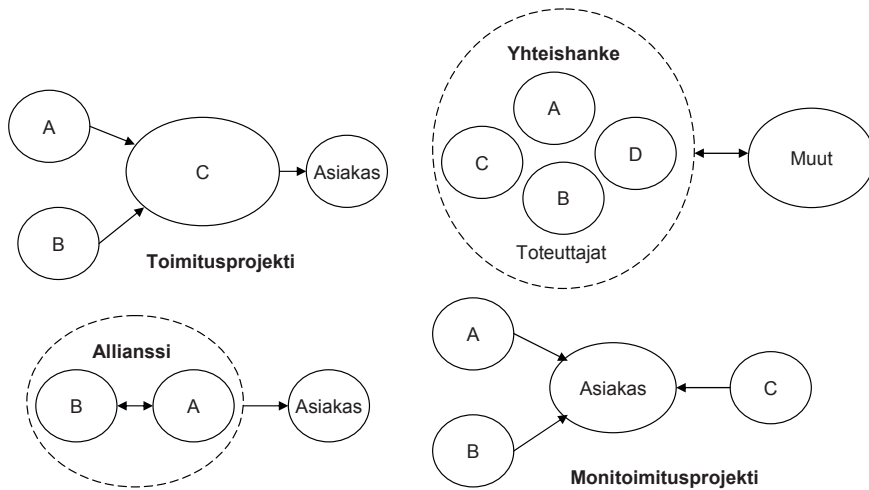
Uuden varallisuus oikeuden esittämä harkinnan perustilanne eli prototyyppi on yhteisprojekti, ei irtaimen esineen kauppa kuten perinteisesti. Projektilla tarkoitetaan hanketta, jossa eri tahot pyrkivät yhdessä toimien kohti samaa tavoitetta²¹. Yhteishanke ei ole silti aivan niin yksiselitteinen kuin voisi ajatella eikä sitä ole mitenkään laajasti ja syvästi tutkittu oikeudellisesti, sopimuskäytäntöjä ehkä lukuun ottamatta ja osin myös ns. ennakoivan oikeuden puitteissa (Pohjonen 2005a). Projektijuridii-kan yksi päätehtävistä olisi Pöyhösestä (2003) lisätä joustavuutta niin, että painopiste siirtyisi jälkikäteisestä riidanratkaisutyöstä etukäteiseen projektien suunnitteluun ja hallintaan. Warstan (2001) tutkimus liittyy läheisesti tähän näkökulmaan, koska siinä tarkastellaan sopimisen prosesseja. Projekteja on toisaalta tutkittu myös muun muassa verkottuneessa liiketoiminnassa syntyvien ja uudelleen käytettävien resurssien kehittämisen ja kehittymisen kannalta (esim. Seppänen 2000).

Uudessa varallisuus oikeudessa mitään sopimus- tai liiketoimintaprosessia ei silti oteta yksiselitteisesti esikuvaksi, koska projektit eivät ole osallistujiensa ja toimintatapojensa suhteen kiinteitä. Yhteisprojekti Pöyhösen (2003) tarkoittamassa varallisuus oikeudellisen tyyppitilanteen mielessä on kuitenkin jäänyt avaamatta, mikä tehdään tässä tutkimuksessa liiketoiminnan varantojen ja niitä koskevien oikeuksien kannalta katsoen.

Empiirisesti ajatellen on olemassa varsin monia erilaisia projekti-ilmentymiä (Kuva 1). Tämän tutkimuksen kohteena on kuitenkin *yhteishanke* Pöyhösen (2003) kuvailemana. *Toimitusprojekti* on yhden tai usean osapuolen johtama hanke, jota on oikeudellisesti tarkasteltu mm. rakennusalan tapauksessa ja elinkaarinäkökulmasta (Tieva ja Junnonen 2005). *Allianssi* on yhteishanketta muistuttava, mutta usein loppuasiakkaan sisältävä verkosto. Projekteja on tutkittu paljon liiketoiminnan kontekstissa perustuen sekä rakenteellisiin, sosiaalisiin että taloudellisiin yhteistyön hallinnan tekijöihin ja periaatteisiin (esim. Ness 2009). Erilaiset projektityypit eivät silti ole tässä tutkimuksessa sinällään tärkeitä, vaan sen sijaan projektin ja varsinkin yhteishankkeen muodostama yhteistyöjärjestely, jonka puitteissa varallisuus määrittyy ja jonka kautta syntyy oikeudellinen tilanne ja sellaisen sääntelytarve.

Kuten irtaimen kauppa prototyyppinä jäsenyytensä yhtäältä samanlaisena, mutta voi toisaalta sisältää irtaimen lajin tai kaupan tyyppin mukaisesti erilaisia näkökohtia, tässä tutkimuksessa nähdään, että on tarpeen hahmottaa ja jäsentää projektia varallisuus oikeuden prototyyppitilanteena sen tekijöiden samuuden ja erilaisuuden kannalta. Siinä missä erilaisuus voi hahmottaa Kuvan 1 mukaisesti, samuus ilmenee usein projektin

21. Yhteishankkeita säännellään varsinkin rahoituksen kannalta. Vrt. laki 1652 /2009 eräiden työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalan ohjelmien ja hankkeiden rahoittamisesta sekä vastaava asetus 1695/2009, esim. 22 §: ”Yhteishanke. Jos tuki myönnetään useammalle kuin yhdelle tuen saajalle yhteisesti, tuen myöntämisen edellytyksenä on, että tukea on haettu yhdessä.”

Kuva 1. Projektiverkon erilaisia ilmentymiä havainnollistettuna.

vaiheiden (määrittely, suunnittelu, aloitus, toteutus, päättäminen, ylläpito), tehtävien (johtaminen, toteuttaminen, tulosten hyväksyntä) ja roolien (projektin johto, toteutusryhmä, toimittajat, asiakas)²² kautta – ja luonnollisesti näitä koskevana osaamisena.

1.2.2 Varanto-oikeuksien dynamiikka

Oikeuksien ja velvollisuuksien keskeneräisyys ja vuorottelu projektissa on Pöyhösen (2003) mukaan pikemminkin sääntö kuin poikkeus²³. Siksi eri tahojen oikeusasemat jäsenyivät varallisuuspositioiksi, joissa on otettava huomioon toisten tahojen vastaavat positiot, perustuen oikeuksien kunnioittamiseen, suojaamiseen ja toteuttamiseen sekä etukäteisellä konfliktien estämisellä ja omalla avulla toteutettuun juridiseen riskien tunnistamiseen ja hallintaan.

Oikeusasemien positioiksi hahmottamisen takia varallisuus ei ole pistemäinen ja kiinteä, vaan prosessimainen ja muuttuva. Sen voi hahmottaa *ajallisessa, henkilöllisessä ja asiallisessa ulottuvuudessa* oikeutuksina positioihin dynaamisessa suhdeverkostossa. Juuri tämä on oleellisimpia seikkoja myös varanto-oikeuksien dynamiikassa. Kysymyksen *Mitä varanto-oikeudet ovat?* asemesta pitää pohtia kysymystä *Miten varanto-oikeudet syntyvät ja kehittyvät?*

Ajallinen ja henkilöllinen ulottuvuus ovat olleet jo pitkään näkyvissä esimerkiksi esineoikeudessa muun muassa sivullissuojan kautta, mutta suhteessa tapahtuneisiin seikkoihin eikä varallisuusoikeuksia jatkuvasti määrittävinä tekijöinä. Samoin on lai-

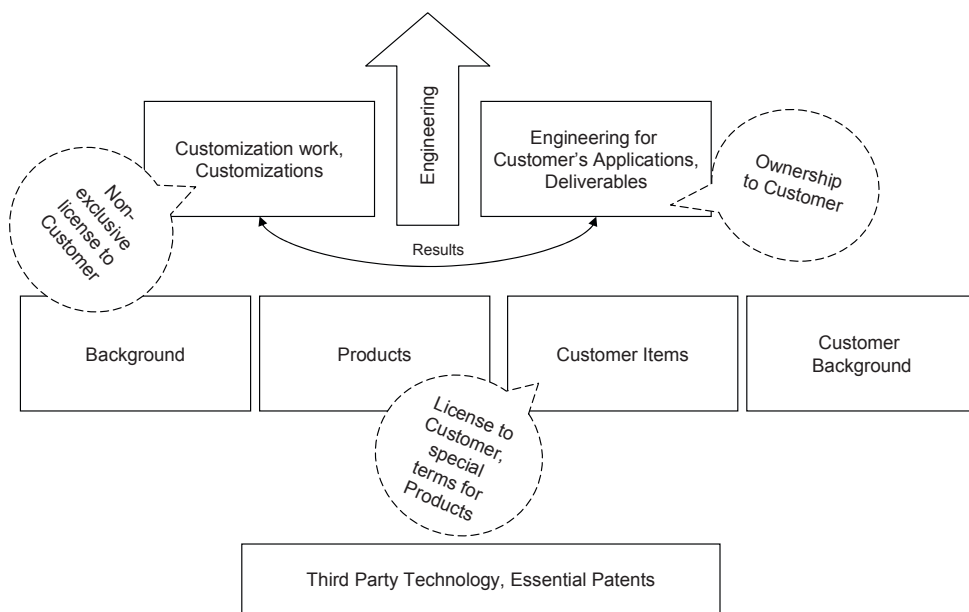
22. Vrt. Pelin (2008), joka lienee tunnetuimpia suomeksi julkaistuja projektinhallinnan käsikirjoja.

23. Pöyhönen (2003) viittaa tässä yhteydessä ns. *oikeusvelvollisuusnormien* kehittymiseen. Normeilla on kaksoisvaikutus niin, että oikeuksia käyttäessään täyttää samalla asiaan liittyvät velvoitteensa. (ss. 74–76)

ta klassisten aineettomien oikeuksien tapauksessa. Patenttihakemuksen päivitys viittää oikeudellisen tilanteen, mutta ei määritä tyhjentävästi varsinaisen aineettoman omaisuuden sisältöä eikä etenäkään sen syntymis- ja muovautumisprosessia. Projektissa tehdyn työn kautta muodostuvat osapuolten varannot ja niihin perustuvat informaatiohyödykkeet ovat sen sijaan jatkuvasti muuttuvaa varallisuutta, johon oikeudet muodostuvat dynaamisesti niiden kehitys- ja käyttöprosessin elinkaarella eivätkä määräytymällä etukäteen tai jälkikäteen.

Perinteisesti omistettava oikeusobjekti on ollut oikeudellisesti jaoton, mutta uudessa varallisuus-oikeudessa sille ei ole enää ominaista, että siihen sisältyy vain yksi spesifinen oikeus. Sen sijaan siihen nähdään kiinnittyneeksi useita erilaisia *toimintamahdollisuuksien oikeutuksia*. Omaisuudesta tulee siksi yhden omistus- tai hallinto-oikeuden asemasta projektissa erilaisten toimintamahdollisuuksien oikeutuksien yhdistelmä, jota voidaan nimittää varallisuuspositioksi. Esimerkki perinteisestä jäsentelystä on esitetty Kuvassa 2²⁴. Ajallisen, sisällöllisen ja henkilöllisen ulottuvuuden määrittelemänä asetelmana projektin tietyllä hetkellä se kuitenkin näyttäytyy erilaisena.

Jos projektissa tehty työ keskeytyy, kuka omistaa varallisuuden ja mitä se on? Perinteisesti projektissa tarvittu tausta-aineiston ("Background, Customer background"), projektin tuotosten ("Deliverables") ja muiden hankkeessa tarpeellisten rat-

Kuva 2. Varallisuusposition esimerkki (kieli alkuperäinen).

24. Kuva on laadittu tutkimusaineiston PU-projektin (Liite 1) suunnitelmaa koskevaan tietoon perustuen.

kaisujen ("Products, Customer items, Third Party Technology, Essential Patents") tai sellaisten muunnosten ("Customizations") ajatellaan muodostavan riittävän erittelyn varallisuudelle, mutta yhteinen toiminta ("Customization Work, Engineering, Engineering for Customer's Applications") luo kullakin ajanhetkellä erityisen yhdistelmän varallisuudesta toiminnan tuotoksena ("Results").

1.2.3 Oikeudellisen tilanteen hahmottaminen

Oikeudellisen tilanteen hahmottaminen perustuu uudessa varallisuus oikeudessa tiettyihin rakenne-elementteihin. Kyseessä ovat *toimintaympäristön* (juridinen, sosiaalinen ja taloudellinen puite), *kokonaisjärjestelyn* (projektin verkostosuhteet), *intressitahon* (toimijat ja niiden joukot, jotka jakavat intressin) sekä *riskiposition* (toimintamahdollisuudet) käsitteet.

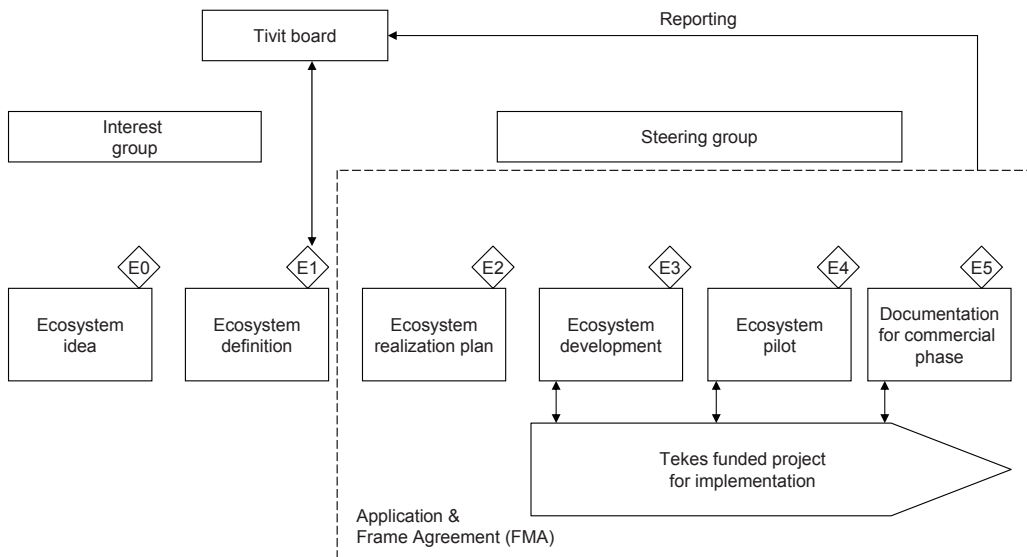
Toimintaympäristö ei ole yksiselitteinen, vaan sen rajat ovat tilannekohtaiset ja muuttuvat. Pöyhösen (2003) mukaan se on omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen taustakuvio, jota vasten oikeussuhteet voidaan tuoda näkyviksi²⁵. Toimintaympäristö määrittäyty vakiintuneiden toimintatapojen perusteella, mutta juridisessa mielessä ei silti ensisijaisesti empiirisesti, vaan kuvaten soveltamisharkinnan tiloja eli rakennetta. Pöyhönen (2003) luonnehtiikin toimintaympäristöä oikeudelliseksi peitepiirrokseksi: se on kuin matriisi, joka auttaa tunnistamaan ja hahmottamaan tietyt asiantilojen yhdistelmät tietyntyypisiksi oikeudellisiksi tilanteiksi eikä vain empiirisiksi asetelmiksi²⁶. Jäsennystä määrittäviä seikkoja ovat *sosiaalistuminen*, *markkinaistuminen*, *ekologistuminen* ja *informatisoituminen*.

Esimerkiksi sopinee "ekosysteemi" (Kuva 3), joka on perustettu ICT-alan innovaatioyhteistyötä varten. Yritys- ja tutkimusosapuolet tuovat siihen tausta-aineistoa ja tuottavat yhdessä määritellyn ja jaettavan tulosaineiston, pyrkien silti kukin tahollaan hyödyntämään yhteistyötä ja tuloksia omassa liiketoiminnassaan tai muissa verkostoissa, ja myös julkinen rahoittaja osallistuu yhteistyön seurantaan. Kokonaisuus on yhteistyötä hallinnoivan yhtiön vastuulla, joka on myös hankkeen rahoitushakemuksen ja -sopimuksen koordinoija, mutta sen sijaan projektin vastuullinen johtaja ja projektipäällikkö valitaan toteuttajien joukosta. Tämä esimerkki ei ole keksitty, vaan ns. kansallisten strategisten huippuosaamiskeskitymien (SHOK:ien) piiriin kuuluvat yhteishankkeet ovat juuri tällaisia, vrt. tieto- ja viestintäalan SHOK-yhtiön Tivitin hankesalkku²⁷.

25. Kolehmaisesta (2010) kyse on sen sijaan vain *historiallis-kielellisesti rakentuvasta kontekstista tietteellisessä diskursissa* eikä oikeudellisessa soveltamisessa (ss. 18–19).

26. Silti Pöyhönen (2003) kuvailee toimintaympäristön vastaavan "taloudellisessa ajattelussa markkinoiden käsitettä." (s. 142) Tässä tutkimuksessa "toimintaympäristö"-termiä pyritään käyttämään oikeudellisessa merkityksessä ja "kohdeympäristö" tai "empiirinen kohdeympäristö"-termejä muissa merkityksissä.

27. Tällaisista projekteista kts. <http://www.tivit.fi/palvelut/tutkimusohjelmat> (Viitattu 16.6.2012).

Kuva 3. ”Ekosysteemi”-toimintaympäristö (kieli alkuperäinen, ”E(numero)” tarkoittaa etappia).

Kokonaisjärjestely jäsentää toimintaympäristöstä relevantin oikeudellisen tilan, missä oikeudellinen relevanssi ilmenee toiminnan ”solmukohtina”, joihin juridista harkintaa vaativat tilanteet kiinnittyvät. Projekti on juuri tällaisten tilanteiden järjestely, jonka avulla tarkentuvat sekä oikeudellisen harkinnan piiriin kuuluvat asiat että oikeuden rajat. Harkinta on tilanne, jossa osapuolten suhteiden kokonaisuus mainitussa järjestelyssä otetaan lähtökohdaksi, mukaan lukien myös muodollisesti kuten sopimuksen perusteella ulkopuoliset tahot, jotka silti osallistuvat toimintaan. Kuvassa 3 Tekesin (www.tekes.fi, viitattu 16.6.2012) kaltainen rahoittaja on nimenomaan tällainen osapuoli hankkeen sponsorina. Kokonaisjärjestely muodostaa eri tahoille riskipositiot, mutta on samalla itsekin sellaisten yhdistelmä.

Toisin sanoen se on intressitahojen toimintamahdollisuuksien oikeutusten kokonaisuus, joka samalla määrittelee varallisuutta²⁸. Intressitaho on taas toimintaan osallistuva ja projektissa juridisen vastuun kannalta samanlainen taho. Kuvan 3 esimerkissä projektin yhden yritysosaapuolen usea eri osakeyhtiö eli oikeussubjekti voi osallistua samaan hankkeeseen yhtenä intressitahona. Yhden yliopiston eri laitokset voivat taas edustaa eri intressitahoja T&K-työnsä tiimoilta, vaikka yliopisto on vain

28. Pöyhönen (2003, s. 52): ”[...] ilman kiinnittymistä johonkin toiminnalliseen järjestelmään ei ole mahdollista hahmottaa eri osapuolille sellaisia toimintamahdollisuuksia, joita käyttämällä he voisivat toteuttaa varallisuusasemiaan. Tässä mielessä *kaikki varallisuus on tietynlaista verkostoituneiden suhteiden varaan muodostuvaa järjestelmävarallisuutta.*” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

yksi sopijapuoli. Jossakin projektissa vastuullinen osapuoli voi olla liiketoimintariskien hallinnan takia konsernin yksi yhtiö, vaikka resursseja käytetään muistakin yhtiöistä. Riskipositio taas jäsentää intressitahojen oikeussuhteiden sisältöä. Se on toimintaan ryhtymisen ja toiminnan harjoittamisen muodostama asetelma ja korvaa perinteisessä järjestelmässä käytetyn oikeusobjektin käsitteen. Riskipositiolla on aikahorisontti, ei kuitenkaan vain *ex post* eli tapahtuneen jälkeen, vaan osana projektia, jonka perustana on luoda ja pitää yllä mukana olevien intressitahojen toimintamahdollisuuksia. Se muodostuu toiminnallisten vaihtoehtojen, valintojen ja päätösten sekä niistä seuraavien tilanteiden perusteella. Niillä luodaan ja suojataan varallisuusasemia projektin aikana eikä vain etukäteen sopimuksella tai jälkikäteen tulosten luovutuksella.

1.2.4 Varanto-oikeudet yhteisprojekteissa

Uuden varallisuus-oikeuden jäsenyykseen Pöyhönen (2003) esittää käytettävän perusoikeusjärjestelmää niin, että painopiste siirtyy soveltuvien normien valitsemisen näkökulmasta *normien soveltamistilanteen ongelmiin*. Oikeudellinen tulkinta ei siis tarkoita pelkästään normin etsimisen, vaan erityisesti *normin soveltamisen ja tulkinnan argumentointia*²⁹. Oikeudelliselle tilanteelle haetaan ratkaisua sisällöllisistä aineksista, kun taas perinteinen harkinnan perusmuoto on luokittelu. Uuden varallisuus-oikeuden systeemin justifikaatio eli sisäinen näkökulma on tiivistettävissä Pöyhösen (2003) mukaan niin, että siinä on kyse oikeudenmukaisiin ja samalla yhteisöllisiin käytäntöihin nojaavasta mallista, joiden oikeudenmukaisuuden perusteet kiinnittyvät perusoikeusjärjestelmään. Mitä tämä tarkoittaa käytännössä? Oleellinen piirre perusoikeuksille tässä mielessä on *vastavuoroisuus*, samoin sitä ovat *suhteellisuus* ja *yhdenvertaisuus*³⁰. Niitä toteuttavia periaatteita ovat varautuminen (toimintojen järjestäminen vastavuoroisena riskinottona ja varautumisena), avoimuus (toimintojen järjestäminen avoimesti näkyvyytenä sisään- ja ulospäin) ja luottamuksensuoja (toimintojen järjestämisen suojanarvoiset odotukset osallistuvien parissa huomioon ottaen)³¹.

Varautumisperiaatteen kohteena on eri tahojen toimintamahdollisuuksien kunnioittaminen varallisuus-oikeusinstituutioihin nähden. Toimintaan alettaessa ja sen aikana on huolehdittava, ettei oma toiminta haittaa epäasianmukaisella tavalla mui-

29. Pöyhönen (2003) luonnehtii eroa oikeusnormien *soveltumisen* ja *soveltamisen* erona. (s. 152) Tulkintaa koskevaa aineistoa koottiin tämän tutkimuksen yhteydessä työraporttiin Seppänen (2010b).

30. Mainitut ovat Pöyhösen (2003) mukaan *perusoikeusjärjestelmän sidosperiaatteita*. (ss. 72–78)

31. Mäkelä (2008) toteaa pohtiessaan sopimuksen sitovuutta, että ”vapaan toiminnan näkökulmasta vastuu seuraa toiminnasta, jossa toimijalla on ollut mahdollisuus havaita toimintansa mahdollisesti herättämä luottamus” (s. 38), ja edelleen, että ”luottamuksen herättäminen ja sen havaittavuus ovat kytköksissä siihen, miten ja millaisessa toimintaympäristössä käyttäytymistä arvioidaan ja millaisessa asemassa osapuolet ovat.” (s. 39) *Osapuolten harjoittama toiminta, sen toteutusympäristö ja asemat ovat siis oleellisia*.

den mahdollisuuksia, kun ne toteuttavat niille tärkeitä tavoitteita. *Avoimuusperiaate* merkitsee, että se varallisuus, joka luo tietyn tahon position, on sitä intensiivisempi ja samalla asema sitä vahvempi, mitä avoimempaa mainitun tahon varallisuuteen liittyvä toiminta on muihin nähden³². *Luottamuksensuojaa* nautitaan, kun intressitahon mahdollisuuksia vaikuttaa omien toimenpiteidensä kautta myöhempiin sopimuksiinsa ja aiheuttamiinsa vahingonkorvauksiin tuetaan aktiivisesti.

Varallisuus voidaan mainittujen periaatteiden valossa visualisoida kokonaisuutena ns. varallisuuskolmioksi, jonka kärjet ovat omistus, sopimus ja vahingonkorvaus ja pinta-ala on varallisuus. Se kattaa siis alueen, joka muodostuu omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen keskinäisistä suhteista. Varautumis-, luottamuksensuoja- ja avoimuusperiaate ovat tällaisen varallisuuskolmion kautta yhteydessä toisiinsa ja tukevat toinen toistaan. Osapuolen varallisuusasema syntyy siten, että omistamista voidaan ajatella ansaittavan ”pinta-alana” eli toteuttamalla periaatteiden mukaista toimintaa kolmion alueella. Mitä varallisuutta tai paremminkin miten ja milloin varallisuutta voi kolmion alueelle kartuttaa, on tietylle taholle oleellista. Perusoikeusmyönteisiä sääntelykeinoja tässä ovat Pöyhösen (2003) mukaan juuri avoimuus- luottamuksensuoja- ja varautumisperiaatteet. Pontimena sääntelyn toteutukselle on, miten ne pitäisi käytännössä toteuttaa. Kyseeseen tulevat ennen muuta tulevaisuuden toimintamahdollisuuksiin painottuvat keinot projektimuotoisen yhteistyön suunnittelun, johtamisen ja toteuttamisen yhteydessä, mutta yleisemmin kuin projektikohtaisesti. Lainsäädännöllisten keinojen rinnalla ja niihin liittyvinä tähän ovat käytettävissä yhteistyön rakenteelliset, sosiaaliset ja taloudelliset hallintamekanismit (Ness 2009), mutta samalla tavalla myös ns. itse- ja yhteis-sääntelyn menettelyt.

1.2.5 Perinteisen ja uuden varallisuus oikeuden jännite

Uudesta varallisuus oikeudesta on keskusteltu ja samalla sitä on myös kritisoitu. Yhden varhaisimmista ja laajimmista kriittisistä käsityksistä esitti Aarnio (2002) ja siksi sitä käytetään ohessa pohdinnan lähtökohtana. Hänen mielestään Pöyhönen asettaa analyttinen oikeustieteen ja käsiteläinopin vastakkain hahmottelemansa uuden varallisuus oikeuden kanssa, mutta käsittäen osin toisin eli väärin jotkut analyttisen suuntauksen ydinoivallukset. Vaikka Aarnio (2002) hyväksyy Pöyhösen Kelsenin ja Zittingiin perustuvan luonnehdinnan analyttisestä oikeustieteestä, hän esittää pääkommenttinaan kaksi teesiä (s. 516):

32. ”[A]voimuus hahmotetaan toimintojen eikä toiminnassa mukana olevien tahojen ominaisuudeksi. Avoimuudessa olennaista on informaation saatavuus ja informaation laatu.” (Pöyhönen 2003, s. 120)

1. ”Uusi varallisuus oikeus on Juha Pöyhösen luonnehtimassa muodossa argumentaatiomalli, joka tarjoaa sisällöllisiä kriteereitä siviilioikeudelliselle harkinnalle.”³³
2. ”Uusi varallisuus oikeus samaten kuin koko suomalainen perusoikeuskeskustelu (perusoikeusmyönteinen laintulkintaoppi) ovat tuoneet luonnonoikeuden avoimesti oikeusajatteluun.”

Aarnion (2002) mukaan uusi varallisuus oikeus ei mitenkään rekonstruoi siviilioikeuden käsitejärjestelmää kuten analyttinen oikeustiede käsittelee systeemin muodostamista eli normatiivisen järjestelmän rakentamista. Tästä syystä hänen mielestään ei ole kyse mistään varallisuus oikeuden systematisoinnista eikä muutenkaan varallisuus oikeuden käsitejärjestelmän muuttamisesta³⁴.

”Uusi varallisuus oikeus jäsentää (systematisoi) vain oikeusharkinnan materiaalisia perusteita”, kuten ns. sosiaalinen siviilioikeus, ”joka on tavoittanut argumentaatioon paljon olennaista oikeuden ja yhteiskunnan suhteista.” Keskeistä Aarniosta (2002) on tässä *sisällöllisten eli materiaalistien tulkintaperusteiden muotoilu oikeudellisen harkinnan tarpeisiin* eli normien soveltamisen perustelemisen tietynlaisesta tavasta: ”Pyritään luomaan jokaiselle tilanteelle luonteenomainen tarkastelun horisontti”. (ss. 516–517) Uusi varallisuus oikeus painottaa oikeusperiaatteisiin nojautuvaa harkintaa pelkän laintulkinnan asemesta ja pannen erityistä painoa harkintaa ohjaaville sisällöllisille rakenne-elementeille. Tämä argumentointitapa nivotaan perusoikeuskeskusteluun,

33. Mäkelä (2008) luonnehtii tätä toteamalla, että ”Tuorin käsiteryhmittelyssä Pöyhösen uuden varallisuus oikeuden harkinnan rakenne-elementit sijoittuvat oikeusnormien sääntelykohdetta jäsentäviin käsitteisiin.” (s. 30, alaviite 34). Hänen tarkoittamansa ryhmittely on seuraava: ”Oikeuskäsitteitä voi ehdottaa ryhmiteltäväksi oikeusnormeja ja niiden sääntelykohdetta yhdistävällä janalla seuraavasti: (1) Oikeusjärjestyksen normatiivista sisältöä tiivistävät käsitteet, (2) Oikeusjärjestykseen kuuluvien normien ja niiden yhteiskunnallisen soveltamiskohteen vuorovaikutukseen suuntautuvat käsitteet, (3) Oikeusnormien sääntelykohdetta jäsentävät käsitteet.” (Tuori 2004, s. 216). Kolmanteen ryhmään liittyen Tuori (2004) itsekin esittää kuuluvaksi myös Pöyhösen uudessa varallisuus oikeudessaan ehdottaman käsitteistön eli toimintaympäristö, kokonaisjärjestely, intressitaho ja riskipositio. Hän toteaa niistä käsityksenään seuraavaa: ”Käsitteistö ei ole tarkoitettu tiivistämään varallisuus oikeuden normatiivista sisältöä, eikä se myöskään viittaa oikeusinstituutioihin oikeudellis-institutionaalisten faktojen merkityksessä. Käsitteiden tarkoituksena on palvella oikeudellisten ratkaisutilanteiden jäsentämistä, helpottaa esimerkiksi lainkäyttäjää tunnistamaan yhteiskunnallisissa suhteissa ja tapahtumakuluissa oikeudellisesti merkityksellisiä piirteitä.” (Tuori 2004, ss. 1217–1218)

34. Toisaalta Rudanko (1998a) arvostaa Pöyhösen (1997a) uuden varallisuus oikeuden varhaisia ajatuksia juuri siitä syystä, että ne ovat ”ajanjälkeinen lähtökohta kaupallisten oikeussuhteiden teorialle esimerkiksi yhtiö-, markkina-, kilpailu- sekä immateriaalioikeuden alueella” (ss. 86–87). Tämä perustuu hänen käsityksensä mukaan nimenomaan Pöyhösen metodiseen otteeseen ensin analysoida ja purkaa eri alojen yleisistä opeista oleellisia elementtejä ja sitten yhdistää eli syntetisoida ne uudelleen tilannekohtaisiin intressiasemiin perustuvaksi varallisuus oikeuden kokonaisnäkymäksi – ja siis näin myös kehittää käsitejärjestelmää.

mistä taas juontuu toinen Aarnion (2002) teesi eli liityntä luonnonoikeuteen, joka on toisin ilmaistuna *oikean ja hyvän yhteys*³⁵. Moderni argumentaatioteoria on hänen mielestään kuitenkin jo aikaisemmin korostanut oikeuden ja moraalien liittoa. Kuitenkin vasta ”perustuslaki on elvyttänyt vuosisataisen luonnonoikeuden tradition” niin, että ”lakeihin on tuotu sisään moraalit”, mutta perintönä keskiajalta saakka. (s. 521) Aarnion (2002) mukaan Pöyhönen ei silti mitenkään aja *ius communen* eli yhteisen oikeuden periaatetta, vaan tekee paremminkin juuri päinvastoin eli jopa aliarvioi tällaista: ”Juha Pöyhönen ei näyttäisi olevan valmis ’herättämään henkiin’ tai pitämään edes elossa eurooppalaista käsitteitä, koska se kahlitsee modernien perusarvojen varaan rakentuvaa ajattelua.” (s. 521) Hän itse on asiasta eri mieltä. Aarnio (2002) katsoo toisaalta tästä huolimatta jakavansa Pöyhösen ajatuksen oikeuden ja moraalien nivoutumisesta yhteen.

Ius communen ohella hän on kuitenkin eri mieltä myös suhtautumisessa lakiin: ”Edustamani argumentaatioteoria alistaa moraalit laille. Jotta harkinta olisi juridista, tarvitaan kirjoitetun oikeuden järjestelmässä kiinnitys säädännälliseen oikeuteen.” Aarnion (2002) mielestä Pöyhönen näkee tämän asian aivan toisin: ”Hän näyttää olevan valmis antamaan moraalille suhteessa lakiin olennaisesti vahvemman painotuksen kuin se argumentaatioteoria, johon itse olen liittynyt. Perusoikeusmyönteisen tulkinnan jossakin määrin estoton siirtäminen siviilioikeuteen viittaa tähän suuntaan³⁶.” Aarnion (2002) ensimmäinen vastateesi onkin, että sisällöllisen argumentaatiomallien ohella tarvitaan ”vähintään samassa määrin kuin ennen yhtenäistä eurooppalaista ’kielioppia’, oman aikamme *ius communea*.” Toinen vastateesi on taas, että jos ”yhtenäinen normatiivinen tausta” rakennetaan perusoikeuksista, huomio siirtyy pois ”siviilioikeudelliselle ajattelulle välttämättömästä institutionaalisesta perustasta (peruskäsitteistöä).” (ss. 521–522)

Hänen mukaansa Pöyhösen kuvaus perinteisestä varallisuus-oikeudesta on silti selkeä, luotettava ja hyvin jäsennetty: ”Minusta kuva on jotakuinkin oikein valotettu ja myös jotakuinkin oikein tarkennettu.” (s. 522) Hän painottaa, että perinteisen näke-

35. Tuori (2003, s. 938) kuitenkin kiistää tällaisen käsityksen tarkastellessaan laajasti perusoikeuksien merkitystä: ”Periaatteet, olkoon kyse perusoikeustaisista tai muista periaatteista, eivät ole luonnonoikeudellisia periaatteita, joiden oikeudelliseen pätevyys riittäisi niiden moraalinen ja eettinen perustavuus.”

36. Myös Wilhelmssonin (2004) ”ajatus yksityisoikeuden systematisoinnista perusoikeuksien pohjalta”, jonka keskeinen puheenvuoro on hänestä juuri Pöyhösen uusi varallisuus-oikeus, ”on ainakin yksityisoikeuden näkökulmasta ... ongelmallinen.” (s. 212) Tätä hän perustelee sillä, etteivät perusoikeudet tarjoa hänen mielestään tarpeeksi koherenttia pohjaa yksityisoikeuden systematiikalle, vaikka ne sinällään olisivat arvopohjaltaan yhtenäisiä. *Hyvin yleisiä ne eivät hänestä anna riittävästi johtoa argumentoinnille, vaan sellaisen hakeminen niihin nojautuen on keinotekoisia*. Perusoikeuksien kaltaisten suurten järjestelmien asemesta hän kaipaa ns. pieniä kertomuksia liityntänä todellisiin tilanteisiin – oikeudellisen kentän ”pienet” rakenteet ovat myös mahdollisuus. Tässä tutkimuksessa uuden varallisuus-oikeuden kantavat periaatteet näkyvät silti analysoitaessa yhteisprojektien ”pieniä” tilanteita tutkimusaineistosta, ne eivät sulje pois toisiaan.

myksen ydin on vapaus ja viittaa Paastoon (2001) kysymyksessä sen merkityksestä varallisuus oikeuden perustana. Hän on siis tosiasiaa eri mieltä Pöyhösen kanssa siitä, että vapaus ei olisi enää varallisuus oikeuden perusta, jonka varaan rakentuvat neljä peruskäsitettä oikeussubjekti (se, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia ja jolle kuuluu valtaa), oikeusobjekti (kohde, johon subjektilla on oikeuksia, oikeudelliset suhteet (esimerkiksi *inter partes* -suhde vs. suhde kolmanteen) sekä kausa eli oikeusperuste (esimerkiksi lahjoitustahto, *animus donandi*), joita täydentää abstraktioperiaate (velvoite voi irtaantua itsenäiseksi abstraktiksi vastuuperusteeksi).

Aarnio (2002) muistuttaa, että varsinaisessa oikeuden perinteisessä järjestelmässä, kuten se yleensä ymmärretään, keskiönä on subjektiivinen oikeus, toisin sanoen objektiivisen eli voimassa olevan oikeuden tunnustama oikeussubjektilla oleva oikeus johonkin oikeusobjektiin.

Tähän juuri tarvitaan oikeussubjektin vapautta: ”Vapaus perustuu oikeuteen. Oikeusnormit toisin sanoen muotoilevat vapauspiirejä, joissa oikeussubjekti on toisilta suojatussa asemassa.” Hänen mukaansa Pöyhöselle ”myös analyttinen oikeustiede on ’perinteinen’ järjestelmä, vaikka se ei tunnustanutkaan subjektiivisen oikeuden käsitettä” ja siksi Pöyhönen ”ei tee oikeutta kohteelle”, eli ”analyttisen oikeustieteen voimat eivät mielestäni ole ollenkaan ehtyneet, päinvastoin kuin Juha Pöyhönen ounastelee.” Aarnion (2002) käsityksen mukaan ”analyttisen lähestymistavan viaksi Juha Pöyhönen lukee ensinnäkin sen, että oikeudelliset käsitteet on katsottu normatiivisesti neutraaleiksi, esitysteknisiksi apuvälineiksi. Niille ei ole annettu sisällöllisiä johtopäätöksiä ohjaavaa roolia eivätkä ne anna oikeusharkintaa varten pakottavia etukäteissitoumuksia.” Tämä johtaa Pöyhösestä ”säädetyn lain erikoisasemaa korostavaan lakipositivismiin.” Tässä kohden Aarnio (2002) on erityisen vahvasti eri mieltä: ”Ja kun suhtaudun tosissani Juha Pöyhösen kirjoittamaan, minun on asetettava tiukasti poikkiteloin. Pidän lakimiehen velvollisuuksiin kuuluvana puolustaa tälläkin kohden parlamentaarista vallankäyttöä (toisella kielellä demokratiaa).” (ss. 523–525)

Hän täsmentää asettumisensa uutta varallisuus oikeutta vastaan kohdistuvan niminomaan parlamentaarisen vallankäytön ja Pöyhösen oikeustieteen tutkijana hahmottaman kentän väliseen ristiriitaan: ”Juha Pöyhönen on ajanut veneensä karikkoisille vesille määrittäessään oikeustieteen paikan suhteessa parlamentaariseen vallankäyttöön niin kuin edellä on kuvattu. En näe parlamentaarista vallankäyttöä kunnioittavassa oikeustieteessä niitä negatiivisia sävyjä, joita Juha Pöyhönen siihen liittää³⁷. ... Täysin riippumatta siitä, millä tavoin kukin analyttista oikeustiedettä

37. Mähönen (2004) väittää Aarnion kuitenkin osuvan harhaan kritiikissään Pöyhösen kokonaisvaltaista harkintaa kohtaan sikäli, että siinä unohdettaisiin parlamentaarinen vallankäyttö ja lait ja että siitä tulisi siksi vain tilannekohtaista mielivaltaa. Hänestä perusoikeuksien painottaminen uudessa varallisuus oikeudessa ”on lähempänä (perus) oikeuspositivismia kuin materiaalista oikeutta, vaikka Aarnio muuta väittääkin.” Hän esittää omasta puolestaan taloustieteellisten tekijöiden käyttöä juridisessa argumentoinnissa ja harkinnassa, todeten niiden olevan ”välttämätön työkalu myös ratkaisijan, ei pelkästään oikeustieteilijän tai lainvalmistelijän työkalupakissa.” (s. 63) Täl-

tulkitsi, kauhistun ajatustakin, että 'uuden varallisuus oikeuden' edustajat puolestaan korvaisivat parlamentaarisen vallankäytön ja oikaisisivat 'lainlaatijan oikut' voidakseen painottaa 'kunkin todellisia mahdollisuuksia toteuttaa valitsemansa päämäärä.' Aarnio (2002) painottaa, ettei ylipäänsä kukaan oikeustieteen harjoittaja voi laeista välittämättä luoda uutta sisältöä oikeusjärjestykselle ja muotoilla samalla oikeuden perusarvoja. (s. 525)

Tämä ei ole hänestä mahdollista edes sellaisten periaatteiden varassa, joita Pöyhönen uutta varallisuus oikeutta varten hahmottaa. Aarnion (2002) mukaan projekti ei myöskään merkitse, "että harkinnassa voidaan noin vain unohtaa subjekti, objekti ja oikeussuhteet. Niitähän projektissa juuri tarkastellaan, vaikkakin edellä viitatus neljän rakenne-elementin valossa eikä perinteisen sopimusjuridiikan standardikuviota käyttäen." Hän päättelinkin, että uudessa varallisuus oikeudessa ei oteta irti ottoa juridisista käsitteistä, vaan ne lähinnä asetetaan uudenlaiseen sosiaalis-taloudelliseen toimintajajätkintäympäristöön, pyrkien tuottamaan "entistä paremmin oikeus yhteisön odo tuksia vastaavia suosituksia." Pöyhönen on hänestä väärässä analyttistä oikeustiedettä arvioidessaan, koska "hän unohtaa sen vahvan roolin, joka rationaalisten kokonai suuksien hahmottamisella ja sitä kautta monimuotoisella argumentoinnilla on ollut analyttisessä oikeustieteessä." (s. 527) Analyttisen oikeustieteen systematisoinnit kuten omistajan aseman erittely sopivat Aarnion (2002) mukaan hyvin yhteen "sen tapaisen materiaalisen argumentaation [kanssa], jota Juha Pöyhönen haluaisi edistää." Analyttinen oikeustiedekin jättää hänestä tilannekohtaisesti ratkaistavaksi, "missä ti lanteissa ja missä laajuudessa yksityisautonomiam kulloinkin voidaan suojata, missä määrin taas rajoittaa."

Laki on silti niin kuin se luetaan, liian avoin harkinta voi johtaa mielivaltaan: "Ratkaistava ongelma on paikannettava johonkin systeemympäristöön. Se määrittää valintamahdollisuudet. Toisin sanoen, systeemyhteydet tarjoavat juridisen ympäristön, joka jostioi yksittäistapauksessa tehtävän valinnan eri vaihtoehtojen välillä. Tutkija ei voi systeemirajat ylittäen luoda oikeutta vapaasti ohi lainlaatijan, eikä tuo marillakaan ole valtaa harkita tapauksia oikeuden systeemyhteyksistä piittaamatta. Harkinta lakkaa olemasta oikeudellista." Oikeusharkinnan regulatiivinen periaate on "ilmaus kriittisen positivismin teoreettisesta perustasta oikeudellisessä argumentaati ossa" ja jokin vastaava on oletettava uuden varallisuus oikeuden taustalle: "Jännittävä nähdä, mikä se on." (ss. 530–534) Vaikka tähän kysymykseen ei ehkä tässä tutkimuk sessa vastata³⁸, siinä avataan tilanneherkkyyden sisältöä.

lainen *oikeudellinen pragmatismi*, joksi hän sitä nimittää ja jolla voisi hänen mielestään "olla ensi sijainen asema ratkaisuperusteena, poikkeustapauksissa jopa ohi kirjoitetun lain" (s. 64), mennee ainakin Aarnion (2002) tavoin arvioituna vielä useita askelia Pöyhöstä pidemmälle.

38. Aarnio (1993) pohtii, onko oikeustiede ja erityisesti lainoppi yhteiskuntatiedettä, päätyen toteamaan, että "lainoppi voi yhteiskunnallistua ainoastaan siten, että se oivaltaa kohteensa yhteiskunnallisuuden" (s. 709). Toisaalta hän jakaa lainopin teoria- ja normitasoon, joiden kummankaan "tulkinta ei siis ole empiiristä tutkimusta sanan totutussa mielessä" (s. 700), vaikka hänenkään

Aarnio (2006) palaa tähän kysymykseen vielä itsekkin tilanneherkän oikeuslähdeopin puitteissa. Hänen siinä ensin esiin nostamansa seikka on perustuslain ja ihmisoikeuksien institutionaalinen tuki, jonka Pöyhönen alias Karhu hänen tulkintansa mukaan sitoo oikeuden syvärakenteeseen ja tässä yhteydessä keskeisesti demokraatiaperiaatteeseen: ”Kuten myöhemmin käy ilmi, tämä oikeuslähdeopin legitimaatio on mitä pulmallisin.” (s. 327) Aarniosta (2006) kyseessä on ”ansa”, koska ratkaisun perusteleminen nojaa pelkästään sisällöllisiin argumentteihin ja jää ”vaarallisella tavalla” avoimeksi. Siksi myös väite perinteisen oikeuslähdeopin toimimattomuudesta kiperissä tilanteissa kääntyy hänen mielestään tilanneherkkyyden ongelmaksi: ”Juuri tilanneherkässä oikeuslähdeopissa käy mahdottomaksi tunnistaa oikeudellisesti asianmukaisella tavalla ratkaistava tilanne.” (s. 328) Oikeuden ja ei-oikeuden rajaa ei Aarniosta (2006) voi enää havaita, kun taas systeemisdonnaaisessa oikeusajattelussa se on harkinnan lähtökohtana selvä. Täsmällisemmin sanottuna oikeustapauksen tosiasioiden kuvaus ei voi hänestä mitenkään toimia kehikkona oikeudellisen tilanteen tunnistamiseen, *koska tosiseikoista ei seuraa mitään oikeudellisen asetelman kannalta*³⁹. Karhun vaihtoehto tälle on hänestä reaalisten näkökohtien arviointi ratkaisun asianmukaisuutta silmällä pitäen, missä ”oikea” ei silti aina ole ”hyvän” edellä.

Vaihtoehto on Aarnion (2006) mielestä hyvin ongelmallinen ja sen yhteydessä esitetty arvostelu ”perinteisestä” varallisuusoikeudesta ja etenkin analyttisen suuntauksen samastaminen sellaiseksi osuu hänestä harhaan. Juuri analyttinen koulukunta toi hänen mielestään tilanneherkkyyttä harkintaan ja sellaiseen on hänen käsityksensä mukaan muutenkin pyritty lainkäytössä, Pohjoismaissa itse asiassa aina Olaus Petrin tuomarinohjeista saakka. Sääntölähtöinen tarkastelu on nimenomaan tapa avata oikeudellinen tilanne harkinnalle: ”Sääntölähtöisyys ei ole tilanneherkkyyden rajoitus, vaan sen *edellytys*.” (s. 332, kursivointi Aarnion) Oikeutta luovan argumentaation ajatus on ollut kauan tunnettu, samoin kuin arvoperustaisten eli eettis-moraalisten harkinta-ainesten käyttö. Reaalisilla argumenteilla on taas ollut selvästi näkyvää merkitystä argumentaatioteoriassa seuraamusharkinnan yhteydessä: ”Näyttäisi riidattomalta, että Juha Karhun uusi oikeuslähdeoppi perustuu virhearvioinneille ja tekee vääryyttä aiemmalle oikeusajattelulle.” (s. 333) Syynä tähän on Aarniosta (2006) etenkin oikeuslähdeopin ja sen legitimaation sekoittaminen keskenään.

mielestään ”normatiivisuus ei kuitenkaan ole olennaista itse lainopin yhteiskuntatieteellisyyttä arvioitaessa.” Tässä tutkimuksessa empiirisen kohdeympäristön ja kontekstin ajatellaan tuovan juridiseen pohdintaan ongelmalähtöisyyttä muun muassa reaalisten ja sisällöllisten aineistojen jäsennyksen ja analyysin kautta. Aarnion tulkintakäsityksiä arvioitiin tutkimuksen yhteydessä laaditussa työraportissa Seppänen (2010b), verraten niitä hermeneutiikan käsitteisiin.

39. Esimerkkinä Aarnio (2006) kuvaa testamenttioikeuden tapauksen, joka jäsentyy oikeudellisesti perillisen lakiosaoikeuden, lakiosan ja testamentin suhteen, lesken jakamattomuusuojan ja testamentista luopumista koskevien oikeusohjeiden perusteella, olipa kyseessä kenen ja millainen perintö ja testamentti tahansa.

Tämän tutkimuksen kannalta kiistely uuden varallisuus oikeuden ja sen perustana olevien käsitteiden ja periaatteiden esittäjän ja arvovaltaisen kriitikon kesken on sikäli mielenkiintoista, että itse asiassa kumpikin pysyttäytyy varsin tiukasti saman oikeusjärjestelmän sisällä.

Molemmat nimittäin tunnustavat sekä tosiseikoiksi noteerattujen että juridisiksi artefakteiksi tunnistettujen harkinta-ainesten välttämättömyyden ja että ratkaisu edellyttää kumpiakin. Kiistan kohteena olevat tosiseikat jäävät silti kuitenkin lopulta ikään kuin sivurooliin, mitä tulee niiden näkyväksi tekemiseen ja erittelyyn, olisipa niiden merkityksestä harkinnassa mitä mieltä tahansa. Aarnio (2002, 2006) tyytyy vastaväitteissään pieniin esimerkkeihin eikä ota tarkastelun kohteeksi projekteja edes faktoina, vaikka projektitoimintaa ja yleisemmin asiantuntijapalveluita koskevia aineistoja olisi olemassa runsaasti ja sellaisten kautta saisi avuttua tosiseikkojen ja normien suhdetta hyvinkin konkreettisesti. Esimerkiksi oikeustoimilain sovittelupykälän merkitys ei liene juuri kenellekään juristille epäselvä sovittelun lähtökohtana eli Aarnion (2002) sanoin tilanneherkkyyden sääntölähtöisenä edellytyksenä⁴⁰.

Pykälässä on silti hyvin oleellinen ja avoin kohta ”kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon *oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.*” (Kursivointi tämän kirjoittajan). Olosuhteet ja muut seikat ovat faktoja, joita normi ei täsmennä, mutta jotka vaikuttavat harkinnan perusteisiin ja seuraamuksiin, Pöyhösen painottamina ja Aarnion (2002, 2006) kritisoimina sisällöllisinä argumentteina. Pöyhönenkään (2003) ei silti eritele projekteja osana uutta varallisuus oikeutta ja siksi molemmat ovat tämän tutkimuksen näkökulmasta ”normisysteemisidonnaisia” eli eivät varsinaisesti astu sisälle yhteisprojektien tilanteisiin. Tässä tutkimuksessa analysoidun aineiston tiimoilta oikeustoimilain, osakeyhtiölain ja Tekesiä eli Teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskusta koskevan lain ohella muun muassa yhteisprojektien rahoittajien ja hallinnoijien edellyttämät yleiset sopimusehdot, hankeosapuolten solmimat keskinäiset sopimukset sekä projektien johtamis- ja raportointikäytänteet vaikuttavat erittäin merkittävällä tavalla niiden valmisteluun, toteuttamiseen ja ohjaukseen.

40. Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista, 36 § (17.12.1982/956): ”Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. Jos 1 momentissa tarkoitettu ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.”

1.3 Varannot ja ICT-oikeus

Oikeusinformatiikka muodostaa tärkeän näkökulman tämän tutkimuksen kohteeseen ja sillä on yhteys kohdeympäristöön eli ICT-alan liike-, projekti- ja T&K-toimintaan. Seipelin (1977) mukaan eri termejä oli jo varhain esitetty tietotekniikan ja tietokoneiden sekä oikeustieteen kysymyksiä yhdistäville teemoille. *Computing law* (seuraavassa *tietojenkäsittelyoikeus*) oli hänen käyttöönsä ottamansa termi. Informaatio-oikeus⁴¹ ja tietotekniikkaoikeus ovat jo vakiintuneet oikeusinformatiikan osa-alueina. Erityisesti *ICT-oikeus* on hyvä termi sikäli, että se viittaa tietojenkäsittelyn tiedonsiirrolla laajentuneeseen sisältöön. ICT-oikeutta on jäsennetty myös erilaisissa konteksteissa kuten sähköisessä hallinnossa (Voutilainen 2009)⁴². Kohdeympäristön termit ovat taas *tietojenkäsittely ja -siirto* (tieto- ja viestintäjärjestelmät), *tietojärjestelmätiede* (organisaatioiden tietojärjestelmät), *informaatiotiede* (ihmisten käsittelemä informaatio) ja *tieto- ja viestintäteknikka* (edellisten toteutus).

Oikeusinformatiikan juuret ovat jo 1940-luvulla Amerikassa kehittyneessä juri-metriikassa ja sen ”computer law” ja ”computers and law” -suuntauksissa. Edellinen koski tietotekniikan käytön oikeudellisia kysymyksiä, jälkimmäinen oikeudellista tietoa ja sen käsittelyä. Oikeusinformatiikka, joka on painottunut informaatio-oikeuteen, syntyi sen sijaan Euroopassa. Sen kohteena on ollut informaation ja informaatioteknologioiden oikeudellinen sääntely ja molempien hyödyntäminen oikeudellisessa työssä. Oikeusinformatiikka jaetaan usein neljään osa-alueeseen eli oikeudellinen tietojenkäsittely, oikeudellinen informaation käsittely, informaatio-oikeus sekä tietotekniikkaoikeus tai ICT-oikeus. Kaksi ensin mainittua ovat perinteiset osa-alueet, mutta informaatio-oikeuden merkitys on selvästi kasvanut mm. tiedon yksityisyyden ja julkisuuden, sähköisen kaupankäynnin sekä tietoturvallisuuden myötä. Sillä on ilmeisiä liityntöjä myös tekijänoikeuteen.

41. Voutilainen (2012) on uudehko perusteos informaatio-oikeudesta, jonka nimi ”Oikeus tietoon” kuvastaa painotusta tietoon hyödykkeenä, ”jota pitää pystyä hallinnoimaan ja käsittelemään siten, että se on luotettavaa, ajantasaista ja laadukasta” (s. 30). Hän yhdistää tiedon omistusoikeuden yksilön oikeuteen omiin tietoihinsa ja liittää sen tieteellisen tutkimuksen vapauteen: Kuvio 1. ”Informaatio-oikeuden systematisointikaavio”, s. 35. *Tämän tutkimuksen fokus on tieto varallisuutena eli varallisuusarvoisena etuutena*. Kempin (2011) ”Informaatio-oikeuden alkeet” -kirjassa käsitellään kaupankäyntiä informaatiolla (ss. 92–112), mutta ei puututa *tiedon tuottamiseen varallisuutena* eikä varsinkaan eri tahojen yhteisenä toimintana.

42. ICT-oikeus tulee nähdä myös oikeustieteellisenä opetus- ja tutkimusalueena, kts. esimerkiksi asiaa koskevat luonnehdinnat Vaasan <http://www.uwasa.fi/tutkimus/tutkimusryhmat/ictoikeus/> ja Helsingin <http://www.helsinki.fi/oikeustiede/opiskelu/ON-tutkinto/aineopinnot/oikeusinformatiikka.htm> yliopistossa (Viitattu 29.10.2011): ”Informaatio-oikeus ja siihen kuuluva tietoja viestintäteknologian oikeudellisia ja sääntelyn kysymyksiä käsittelevä ICT-oikeus ovat lainopin tutkimussuuntaus ja oikeudenala sekä monitieteellinen oikeusinformatiikkaan kuuluva tutkimusala.” Vrt. myös Saarenpää (2011) ja Lehtonen (2012).

ICT-oikeus tarkastelee puolestaan tieto- ja viestintäteknologioita sekä niiden kehittämisen ja käytön sääntelyä ja tulkintaa. Yleisemmin oikeusinformatiikan tutkimuskohteita ovat olleet mm. tietoteknisiä tuotteita ja palveluja koskevat sopimukset ja sopimusmenettelyt, digitaalisten tuotteiden immateriaalioikeudelliset kysymykset ja tekijäoikeuden erityiskysymykset, tietotekniikkarikokset, verkko-oikeus eli Internet-oikeus sekä tietosuoja ja sananvapaus. Voutilainen (2009) toteaa omasta puolestaan, että ICT-oikeudellinen tutkimus ottaa esille informaatio- ja viestintäteknologian hyödyntämisen *oikeudellisia esteitä* ja muita tekijöitä sekä ratkaisee muun muassa tulkinnassa syntyneitä ongelmia. Hän tarkastelee oikeusinformatiikan osa-alueita, joskaan ei silti suomennalla Seipelin (1977) käyttämää *computing law* -termiä, vaan toteaa *data-processing law* -termin tarkoittavan tietojenkäsittelyoikeutta. Hänestä informaatio- ja ICT-oikeutta ei tulisi sitoa tiettyyn oikeustieteen tutkimukselliseen tai tieteelliseen osa-alueeseen.

Tässä tutkimuksessa näin ei ajatella, vaan juuri päinvastoin. Vaikka tutkimuksen oleellisin näkökulma on varallisuusoikeudellinen, siihen liitetään varsinkin ICT- ja sopimusoikeudellisia aineksia, koska sen kohteena on informaatiohyödykkeiden kehittämiseen liittyvä varallisuus. Kohdeympäristön eli tieto- ja viestintäalan termein kyseessä on tietoteknisten ratkaisujen T&K-työ ja siihen perustuvat liiketoimintamahdollisuudet. Tämä on tarjonnan ja tietoteknisen tarjoaman eli hyödykkeen tuottamisen näkökulma eikä esimerkiksi tietojärjestelmien hankinnan, käyttöönoton ja käytön näkökulma. Tämänkin takia ICT-oikeuden näkökulma sopii hyvin tutkimukseen. Seipelin (1977) sinällään jo iäkäs tutkimus on relevantti samasta syystä⁴³, se nimittäin koskee tietoteknisten ratkaisujen kehittymistä ja kehittämistä taloudelliseen, hallinnolliseen ja tieteelliseenkin toimintaan liittyen, mukaan lukien organisatoriset ja teolliset käyttökohteet. Niitä yhdistäviksi teemoiksi hän näkee käsiteltävän tiedon määrän ja laskennan kasvamisen, oleellisiksi trendeiksi tietotekniikan monimutkaisuuden ja tietojärjestelmien kustannusten kasvun käyttäjää kohti. Jälkimmäinen on tosiasiaa kehittynyt aivan päinvastaisesti johtuen syistä, jotka Seipel (1977) itsekin mainitsee, eli laiteintegraatio ja tietokantojen sekä -verkkojen erittäin laaja käyttö.

1.3.1 Informaatio-oikeudelliset mikrotekijät

Tietokoneiden ja -tekniikan Seipel (1997) jakaa oikeustieteen ja lainkäytön kannalta ns. mikrotekijöihin ja makrotekijöihin. Ensin mainittuja edustavat hänestä *sopimus-*

43. Kannattaa silti mainita myös esimerkiksi Bing (2006) erinomaisena katsauksena oikeusinformatiikan kehittämiseen ja sen laatija Seipeliin verrattavissa olevana alan pioneiritutkijana ja kehittäjänä. Tässä yhteydessä ei ole kuitenkaan tarkoituksenmukaista uppoutua oikeusinformatiikan historiaan ja kehittämiseen muuten kuin tutkimuksen kannalta mielekkäiden tekijöiden ja merkittäväksi nähtyjen käännepeisteiden kautta. Seipel (1997) tarjoaa tähän näkyvän virstanpylvään ja samalla se on itse asiassa hyvä vertailukohta myös tieto- ja viestintäalan kehittämisessä laajemminkin kuin pelkästään oikeusinformatiikan kannalta.

kysymykset tietotekniikassa. Niille ovat yhteisiä piirteitä luottamuksellisuuden, tulosten hallinnan siirtymisen ja maksutapojen seikat, mutta kaikilla on silti omat erityispiirteensä, jotka tekevät sopimusten luokittelun ja systematisoinnin vaikeaksi.

Hän ennakoi kehityksen kulkevan kohti monitahoisempia sopimuksia, jotka suojaavat enemmän tietoteknisen järjestelmän käyttäjää. Tämä teema ja mainitut seikat ovat oleellisia myös tässä tutkimuksessa, paitsi että sopimukset koskevat kokonaisten konsortioiden yhdessä tekemää T&K-työtä eivätkä vain kahden osapuolen, käyttäjät mukaan lukien, kauppaa tietoteknisistä palveluista tai tuotteista. Sopimusten ohella *omistus- ja erityisesti immateriaalioikeudet* ansaitsevat Seipelista (1977) erillisen tarkastelun, kuten tässäkin tutkimuksessa. Tietokoneohjelmien patentointi ei ole hänestä selkeä asia eikä siihen suhtauduta yhtenäisesti eri maissa. Hän arvioi, että se on epävarma seikka pitkään, mikä lienee totta vielä nykyäänkin. Tekijänoikeudelliset kysymykset ovat edelleen samankaltainen seikka kuin miten hän tuo ne esille. Tietokoneohjelmien tekijänoikeuksiin liittyy erilaisia haasteita, kuten etteivät ne kata ohjelmien algoritmeja eli logiikkaa, vaikka ne ovat arvokasta ongelmanratkaisun ydintä. Sopimusten, tekijänoikeuden ja patenttien ohella on hänen mukaansa keskusteltu jonkin verran muista suojaamiskeinoista kuten *liikesalaisuus* ja sopimattoman kilpailun rajoittaminen eli *kilpailuoikeudelliset keinot*. Oikeudellisia mikrotekijöitä liittyy myös *standardointiin* ja *yhteensopiavuuteen*. Tietoteollinen liiketoiminta ja erilaisiin palveluihin ja laitteisiin sulautunut ja mobiili tietotekniikka sekä tietoverkot ovat toisaalta tuoneet Seipelin (1977) ajoista esiin myös aivan uusia oikeudellisia tekijöitä, samoin kuin ja ehkä erityisesti tietoturva⁴⁴.

1.3.2 Informaatio-oikeudelliset makrotekijät

Makrotekijöistä oleellisimpia on Seipelistä (1977) *markkinoiden sääntely* ja siihen liittyvät kysymykset. Hän näkee kilpailua rajoittavat keinot ja suurten yhtiöiden ylivoimainen merkittävänä sekä Yhdysvalloissa että maailmanlaajuisesti. Myös kehittyvät tietoverkot nostavat hänen mielestään esiin kysymyksiä. Ne liittyvät oleellisen infrastruktuurin monopolisoitumisen ja kilpailun rajoittumisen riskeihin. Seikat ovat yhä relevantteja kilpailuoikeudellisia tekijöitä, esimerkiksi infrastruktuurin monopolisoitumiseen sekä dominoiviin ohjelmistoteknologioihin liittyen, joskin ns. avoimet teknologiat ovat jo osin muuttaneet tietoteknisten alojen tilannetta.

Tietotekniset sovellukset ovat Seipelin (1977) mukaan juridisesti erillinen osa-alue, mukaan lukien tietoturvan sääntely koskien tietosisältöä ja järjestelmien käyttövarmuutta, samoin kuin tietokoneen avulla tehdyt rikokset ja tietojärjestelmien virheet kysymyksineen, kuten vastuun osoittaminen. Erityissääntelyn tarve tällä alueella riippuu hänestä käsiteltävän tiedon luonteesta, tietojenkäsittelyn ja tiedon käytön tarkoituksesta sekä toimintaa harjoittavan organisaation luonteesta. Hän ei silti juuri no-

44. Råmanin (2006) tutkimuksessa juuri mainittuun puututaan oikeusinformatiikan näkökulmasta.

teeraa sovellusten kehittämisen oikeudellisia kysymyksiä, mukaan lukien tutkimus- ja kehitystyö sekä projektitoiminta. Sen sijaan hän ottaa esille *yksityishenkilöä koskevan tiedon käsittelyn, taloudelliseen toimintaan liittyvän informaation sekä tietokoneilla hoidetut kaupalliset toimet* yleisemmin. Myös tietotekniikan hyödyntämisen *sosiaalisiin kysymyksiin* liittyy monia eri näkökohtia. Juuri tämä muokkaa Seipelista (1977) yhä enemmän oikeudellisia kysymyksiä. Yksityisyyden suoja ja tietoturva ovat osaltaan sosiaalisia tekijöitä, samoin kuin tiedon hankinta, hallinta ja käyttö tiettyihin tarkoituksiin. Oman erityisen kysymyksensä muodostaa lisäksi *tietotekniikan ja poliittisen päätöksenteon vuorovaikutus*.

Seipelin (1977) tarkastelemat informaatio-oikeudelliset makro- ja mikrotekijät voi ajatella oikeudellisina rakenteina, jollaisiin oikeusinformatiikka on nojautunut myöhemminkin⁴⁵. Toisaalta sellaisten ohella ovat tulleet tärkeiksi informaatio-oikeudelliset periaatteet erityisesti silloin, kun kuvataan informaation tuottamiseen ja käyttöön liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Esimerkiksi Saarenpää (2011) osoittaa tämä erittäin seikkaperäisesti.

1.3.3 Informaatiohyödykkeiden kehittäminen

Seipelin (1977) työssä on varsin merkillepantavaa, että se on luonteeltaan tyypittelevä. Se kuvaa toisin sanoen informaatiojärjestelmiin liittyvää toimintaa rakenteellisesti, niihin liittyviä oikeudellisia tekijöitä samalla hahmottaen. Tässä tutkimuksessa toimintaan otetaan sen sijaan tilanteiden etenemisen näkymä. Toiminnallisuus koskee sekä varantojen tuottamista että käyttöä, mutta se näyttäytyy tyypillisinä tilanteina ja tapahtumina ja niiden muutoksina. Tietoteknisten alojen kehittyminen ja liiketoiminnan dynamiikka ovat varsin ilmeinen osa tutkimuksen empiiristä kohdeympäristöä, mutta samalla tavalla sellaista on siis yhteisprojektin suunnittelu, toteutus ja johtaminen tilanteiden ja tapahtumien kulkuna. Informaatiohyödykkeen tuottamisen taitotiedon näkökulmasta muutokset voivat olla näkyviä tai piileviä ja yksityisiä tai jaettuja, mistä syntyy ns. tietämyksen spiraali (Nonaka ja Takeuchi 1995) ja voi kumuloitua ydinosaamista (Pralhad ja Hamel 1990). Sellaista on tutkittu projektiliiketoiminnassa (esim. Seppänen 2000). Tässä tutkimuksessa oleellisempi näkymä dynamiikkaan on kuitenkin projekteissa toteutettu yhteistyö, joka tuottaa informaatiohyödykkeiden aineksia aineettomina varantoina. Tätä toimintaa voi nimittää empiirisesti tietoteknisen tarjoaman kehitysprosessiksi tai tarkemmin ottaen sellaisen tutkimus- ja kehitysprosessiksi eli T&K-prosessiksi. Mainittu prosessi ja sen myötä

45. Pöyhönen (2003, s. 68, Taulukko 1) tiivistää oikeusinformatiikan perustuvan oikeusjärjestelmän sisällöllisten lähtökohtien valossa *yksityisyyteen ja sananvapauteen*, mutta ei esitä sille mitään oikeudellista harkintaa jäsentäviä toimintatapoja, kuten kaikille muille vertailemilleen oikeustieteellisille ajattelutavoille. *Informaatio-oikeuden makro- ja mikrotekijöitä voisi pitää juuri sellaisina*.

liiketoiminnan tarjoamiksi muotoutuvat ainekset muodostavat varanto-oikeuksien kannalta oleellisen dynamiikan projektityön kontekstissa.

T&K- tai yleisemmin *innovaatioprosessista* on olemassa paljon kirjallisuutta, jonka kuvaamia käsitteitä ja teorioita ei ole tässä yhteydessä tarpeen käsitellä laajemmin. Varantonäkökulmassa on oleellista uudelleenkäytettävien informaatioainesten kehittäminen, mutta sen ohella merkitsevät myös esimerkiksi ketteryys, laatu ja muut T&K-työn dynaamisuutta tukevat tekijät. Råmanin (2006) tutkimus osoittaa, miten juridiikan ja tuotekehityksen yhteys voi rakentua. tässä tutkimuksessa T&K-työn dynamiikkaa näkyy yhteishankkeen elinkaaren ja eri intressitahojen yli. Taulukko 1, joka kuvaa informatiivisuuden vaikutuksia oikeudellisen toiminnan ja oikeudellisten prosessien kehittymisen kannalta, sopii hyvin sen taustaksi.

Taulukko 1. Oikeudellisen paradigman muutos (Paliwala 2010, s. 138).

Nykyinen paradigma	Uusi paradigma
Oikeudelliset palvelut	
Neuvoa antavia	<i>Informaatiota tuottavia</i>
Yhdeltä yhdelle	<i>Yhdeltä monelle</i>
Reaktiivisia	<i>Proaktiivisia</i>
Aikaperustainen veloitus	<i>Hyötyperustainen veloitus</i>
Rajoittavia	<i>Voimaannuttavia</i>
Puolustusellisia	<i>Käytännöllisiä</i>
Oikeudellinen fokus	<i>Liiketoiminnan fokus</i>
Oikeudellinen prosessi	
Ongelmanratkaisu	<i>Riskien hallinta</i>
Erimielisyyksien ratkaisu	<i>Erimielisyyksien ehkäisy</i>
Lain julistaminen	<i>Lain saattaminen voimaan</i>
Oikeudelliset asiantuntijat	<i>Oikeudelliset ja tietoasiantuntijat</i>
Tekstiperustainen	<i>Tietojärjestelmäperustainen</i>

1.4 Kohdeympäristö – tieto- ja viestintäalan liiketoiminta

Tutkimuksen teoreettisia näkökulmia yhdistää osaltaan sen empiirinen kohdeympäristö, minkä takia kannattaa todeta projektitoiminnan ja T&K-työn näkökulmasta tärkeimmät liiketoiminnan tyypit. *Projektiliiketoiminta* on perinteinen alan liiketoimintamalli, alunperin tietokonelaitteetkin olivat asiakaskohtaisesti tuotettuja, sittemmin erilaista teknologia-, tuote- tai sovelluskehitystä on tehty asiakkaiden lukuun moniin eri käyttökohteisiin. Yleisimpänä nimityksenä tälle liiketoiminnalle on asiakasprojekti eli kyse on toisin sanoen asiakkaan maksaman kehityshankkeen suun-

nittelusta ja toteuttamisesta. Myös kiinteähintaiset urakat ja riskien ja voittojen jako ovat mahdollisia työtuntiveloituksen ohella. Projektitoimittajan oleellisin resurssi on lähes aina tekninen osaaminen projektityön ja tuotekehityksen suunnittelu-, toteutus- ja johtamistaidon ohella, samoin ovat tavallisia läheiset ja kestävät asiakassuhteet sekä asiakkaiden melko vähäinen määrä. *Tuoteliiketoiminnan* tarjoama on taas lähes aina vakioitu tuote tai ratkaisu tai tuotteistettu palvelu monille eri asiakkaille. Tuotteen käsite on toisaalta muuttunut markkinalle kertaalleen suunnatusta yhä enemmän avoimeksi ratkaisuksi, jota voidaan muunnella useampiin erilaisiin tarpeisiin tuoteperheenä. *Ratkaisuliiketoiminnassa* tarjoama rakentuu edellisten yhdistelmänä vakio- ja asiakaskohtaisista eli räätälöidyistä osista. Tyypillisin esimerkki tieto- ja viestintätekniikan alalla ovat monet yrityssovellukset. Ne ovat usein kehittyneet vaiheittain projektiliiketoiminnan kautta, kun räätälöityjä mutta olemukseltaan samantyyppisiä tietojärjestelmiä on kehitetty eri asiakkaille.

ICT-hyödykkeiden T&K-työhön liittyvät kysymykset miten sitä suunnitellaan, johdetaan ja toteutetaan osana liiketoiminnan harjoittamista. Projektitoiminnan dynamiikka on tärkeää ottaen erityisesti huomioon, että projektit liittyvät monesti hyödykkeiden tuottamiseen varhaisesta innovaatiovaiheesta eli tutkimuksesta alkaen, mutta jatkuen tavalla tai toisella tuotekehitykseen ja -toimituksiin sekä asiakkaille myytyjen tietoteknisten ratkaisujen ylläpitoon aina niiden käytöstä poistamiseen saakka. Tähän liittyviä ongelma-alueita ovat:

- *projektiliiketoiminta*: projektitoiminnan liiketaloudellinen puite, projektisalkku,
- *projektitoiminnan käytännöt*: resurssit, aikataulutus, rahoitus, projektin vaiheistus eli aloittaminen, toteutus, päättäminen ja jatkotyöt sekä
- *tutkimus- ja kehitystyö*, jota osapuolet tekevät ja teettävät.

Nämä alueet edustavat projektin liiketoiminnallisia ja toteuttamisen kysymyksiä eli teknistaloudellista toimintaympäristöä. Projektiperustaisen toiminnan suunnittelun, johtamisen ja harjoittamisen ohella on tarpeen ymmärtää tietoteknisten ratkaisujen kehitystä eli varsinaista T&K-työtä. Tässä tutkimuksessa kohdeympäristön jäsentämisen tuloksia koottiin työraportiksi⁴⁶, johon sisältyi edellä mainittujen lisäksi myös joukko projektisopimuksia.

46. Kyseessä on tämän tutkimuksen yhteydessä laadittu tausta- ja aineistoraportti Seppänen (2010a).

1.5 Tutkimuksen toteuttaminen

Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti tutkimuksen toteuttamista, erityisesti tutkimusotetta ja -metodia, joskin tutkimuksen ja siinä käytetyn metodin asemointi tehdään vasta jäljempänä.

1.5.1 Tutkimusote- ja -prosessi

Oikeustieteellisen tutkimuksen eri näkökulmista on kirjoitettu melko paljon, osin ehkä siksi, että tieteenalana oikeustiede on muuttunut varsin maltillisesti: suuremmat paradigmaattiset kehitysasteet, tutkimusnäkökulmat ja niiden tärkeimmät edustajat ovat johdettavissa Suomessakin pitkälle taaksepäin (esim. Kangas 1998).

Tässä suhteessa kannattanee todeta, että oikeusteoria ja -filosofia muodostavat monella tapaa oikeustieteen perustan, mutta samalla oikeuden eri sektoreille kuten varallisuus-, esine- ja immateriaalioikeuden tai vaikkapa oikeusinformatiikan piiriin on kehittynyt paitsi omia erityisiä käsitteistöjä, myös omanlaisiaan metodeja, tutkimuskäytäntöjä ja -yhteisöjä. Oikeustieteen metodiset lähestymistavat ovat yleisesti ottaenkin varsin monitahoisia (Häyhä 1997), joskin oikeustiedettä on tieteenalana luonnehdittu sattuvasti tulkinnan tieteksi.

Merkittävä ero moniin muihin analyttivistä ja tulkitsevaa otetta käyttäviin tieteesiin on kuitenkin, että tulkinnan kohteena ovat varsinkin tekstien merkitykset ja keinoina eri menetelmät lingvistiikasta lähtien eikä vain oikeuden harjoittamisen analyysi⁴⁷. Vaikka onkin olemassa myös havainnoivaa ja empiiristä aineistoa kokoavaa, selittävää ja tulkitsevaa oikeudellista tutkimusta (vrt. niin sanottu amerikkalainen ja pohjoismainen oikeusrealismi⁴⁸), sitä ei liene ainakaan Suomessa tehty läheskään siinä määrin kuin erilaisiin kirjallisiin lähteisiin aineistona perustuvaa tieteellistä tutkimustyötä. Ennen muuta kohteena on ollut miten systematisoida ja sitä kautta ymmärtää ja tulkita oikeudellista tietoa ja oikeusjärjestelmää eli hieman yksinkertaistaen, *harjoittaa teoreettista tai käytännöllistä lainoppia*.

Hannu Tolonen kuvaa Tuorin ajatteluun nojaavaa käsitystään oikeuden ja oikeudellisten kysymysten rakenteesta ”Minun metodini” -kirjassa (Häyhä 1997, ss. 279–

47. Tarkemmin sanoen *lainoppia* on kuvattu *tekstien tulkintatieteeksi*: ”Sen kohteena ovat primaaristi tekstit, eivät normit. Ja siinä on asian ydin lainopin tutkimuskohdetta ajatellen.” (Aarnio 1993, s. 699)

48. Pohjoismaisen oikeusrealismin historiasta kts. Helinin (2009) kirjallisuudessaan liittyen erityisesti kysymykseen, voidaanko puhua yhdestä pohjoismaisesta oikeusrealismista vai oliko niitä kaksi eli vanhempi tanskalais-norjalainen ja uudempi Uppsalan filosofista ponnistava, joille molemmille ”yhteistä oli lähinnä yhteinen vihollinen, konstrukttiivinen juridiikka.” (s. 69) Tämä tutkimus ei ole empiirinen havainnoinnin mielessä, joskin se uppoutuu reaalsiin lähteisiin ja varsinkin T&K-yhteishankkeisiin tutkimusaineistona.

297) syvätasolta pintatasolle niin, että abstrakti oikeussysteemi *jäsentää ja systematisoi* (kohteena teoriat ja mallit) *sekä moralisoi* (kohteena oikeusperiaatteet ja niiden käyttö). Silti se myös *soveltaa ja ratkaisee* (kohteena säännöt ja niiden soveltaminen) eli sillä on liityntä oikeudellisten ratkaisujen käytänteisiin. Oikeusteoriat nähdään näissä oikeusperiaatteita korkeampana tai syvempänä paradigmaattisena tasona. Hän jäsentää oikeuden kolmeen päänäkökulmaan: normit (normatiivinen), faktat (empiirinen) ja arvot (yhteiskuntamoraalinen, luonnonoikeudellinen). Edellä lyhyesti käsitelty Aarnion (2002) kritiikki uudesta varallisuusoikeudesta kuvastanee havainnollisesti ensiksi ja viimeksi mainitun näkökulman periaatteellisia eli ontologisia eroja⁴⁹. Tieteenfilosofisesti voidaan vastaavasti puhua positivismista, joka tähtää objektiivisuuden (mitatut havainnot ja faktat ja niistä seuraavat teoriat, joita verifoidaan ja falsifoidaan); hermeneuttisesta filosofiasta (tutkimuksen osana on ymmärtäminen faktojen ja teorioiden lisäksi, asioiden merkitys ja tulkinta ovat olennaisia, vrt. ns. hermeneuttinen kehä); sekä kriittisestä tutkimusfilosofiasta (vallitsevien järjestelmien kritiikki ja reflektio, tieto perustuu sosiaalisiin ja historiallisiin käytäntöihin, evidenssin keruu ja tulkinta ovat teoriasta riippuvia).

Tämän tutkimuksen mahdollinen hermeneuttisuus tai kriittisyys ponnistaa sen ongelmalähtöisyydestä, jonka pontimena on miten ymmärtää tutkimuksen toimintaympäristöä ja kontekstia tekemällä tutkimus kokonaan oikeustieteen puitteissa, mutta ei kuitenkaan silti perustuen tutkijan empiirisiin havaintoihin. Valittujen eri oikeudenalojen käyttö jäsentämään ja erittelemään varanto-oikeuksia on tärkeää, vaikka se katsottaisiinkin positivistiseksi näkökulmaksi. Ilman sitä ei tietyyssä mielessä kriittisempi uuden varallisuusoikeuden näkökulma olisi järkevä tai ehkä edes mahdollinen, tai ainakin sen merkityksen pohdinta olisi vaikeaa. Ajatellen tutkimuksen toteuttamisprosessia, minkä tahansa tutkimustyön voi periaatteessa hahmottaa *analyysin, kehittämisen ja kokeilun* tehtävinä, joiden voi helposti mieltää ilmentävän käsitteellis-teoreettista, konstruktivistista ja empiiristä näkemystä.

Tässä jäsennyksessä analyttinen oikeustiede edustaa käsitteellis-teoreettista tutkimusotetta, mutta silti myös kriittinen tutkimusote tarvitsee joko teoreettisen tai empiirisen analyysin lähtökohdaksi. Toisin sanoen olemassa olevat teoriat tai reaali-maailman ilmiöt tai molemmat otetaan kriittisesti tarkasteltaviksi. Tämän tutkimuksen metodinen ote ja samalla etenemisen reitti tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi on seuraava:

49. Kaisto (2011) kommentoi näkemystensä vertaamisesta Juha Karhun ja Tapani Määtän näkemyksiin niin, että hän nojautuu tulkinnoissaan systemaattisiin ja käsitteellisiin perusteisiin ja mainitit kaksi taas perusoikeuksiin, lainsäädännön tavoitteisiin ja erilaisten tilanteiden ehtoihin: ”Kiinnitän yleensä huomiota tietynlaisen ’sukulaisuussuhteen’ muodostumiseen ongelmatilanteiden muodostamaan kokonaisuuteen, mutta tätä Niemi tuskin on tarkoittanut systemaattisista perusteista puhuessaan.” (s. 7) Asiyhteyksien hahmottamiseen voidaan siis pyrkiä varsin erilaisilta perustoilta lähtien myös käsitteellisesti eikä vain empiirisesti.

1) *Empiirisen kohdeympäristön ja kontekstin jäsennys*

Varannot ICT-liiketoiminnassa: varantojen tuottaminen ja käyttäminen informaatiohyödykkeissä projektimuotoisessa T&K-työssä.

2) *Tutkimuskohteen hahmottaminen*

Varanto-oikeudet tarkasteltuina varallisuutena eli aineettomana omaisuutena, mutta myös sopimus-, ICT- ja immateriaalioikeuden kautta katsottuna, tutkimuskohteen hahmottamiseksi ja tutkimusaukon avaamiseksi.

3) *Tutkimusongelman analyysi ja sen ratkaisun synteesi*

Varanto-oikeuksien analyysi ja siihen perustuva sääntelytarpeiden ja -keinojen hahmottaminen T&K-yhteisprojektien kokonaisjärjestelyssä, ennen muuta *innovaatiovastuun* toteuttamisen kannalta.

Tutkimusotetta voi hyvin luonnehtia *empiiris-analyyttiseksi*, mutta ilman ensisijaisten empiiristen havaintojen keräämistä. Sen asemesta toissijaista empiiristä tutkimusaineistoa käytetään sekä ongelma-alueen kartoituksessa että analysoitaessa tutkimusongelmaa sen ratkaisemista varten. Kyse ei siis ole vain säädettyjen normien systematisoinnista ja tulkinnasta.

Onko tällainen mahdollista, toisin sanoen käyttää toissijaista empiiristä aineistoa yhtäältä sekä kohdeympäristön että kontekstin analyysissä eli ICT-liiketoiminnan ja T&K-projektityön tarkastelussa, mutta samalla myös oikeudellisen ongelman ratkaisemisessa eli tutkimusaineistona? Liittyvänä tutkimuksena tarkastellun Rämänin (2006) väitöstyön perusteella se on varsin hyvin mahdollista sillä erotuksella, että yleisten kirjallisten lähteiden lisäksi, jollaisia hän pelkäästään käyttää, voi ja kannattaa koota tietoja yhteisprojekteista erilaisissa tieto- ja viestintäalan T&K-yhteistyöverkostoissa⁵⁰.

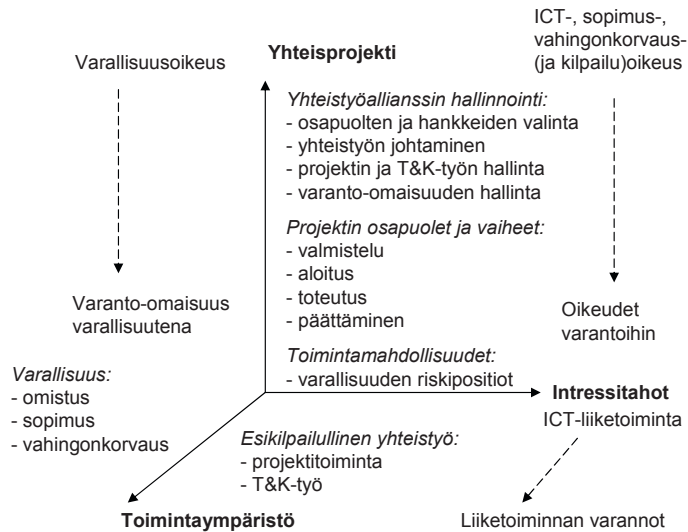
Vaikka tämä ei ole tutkimuksen ainoa aineistolähde, juuri sen tarkastelu tuottaa ongelmalähtöistä informaatiota ja tietoa. Se nimittäin paljastaa, miten projektimuotoisessa T&K-yhteistyössä varantoja ja samalla myös varanto-oikeuksia luodaan ja hyödynnetään sekä mitkä ovat tässä yhteydessä olleet liiketoiminnan, yhteisprojektien ja oikeudelliselta kannalta tärkeitä seikkoja. Ne konkretisoituvat tutkimusaineiston

50. Tutkimus ei ole perinteistä lainoppia eli oikeusnormien tulkintaa käytännön lainopin kannalta tai systemointia teoreettisen lainopin (normit, niiden soveltaminen ja oikeuskirjallisuus) mielessä, vaan se rakentuu yhteisprojekteja koskevan aineiston jäsentelyyn uuden varallisuus oikeuden rakenne-elementtien ja periaatteiden avulla. Toiminnallisuus korostuu tässä yhteydessä sisällöllisesti, henkilöllisesti ja ajallisesti – esimerkiksi sopimusrakenteissa, yhteistyön ohjaamisessa ja varantojen tuottamisessa.

perusteella paitsi projektisopimuksissa ja -suunnitelmissa, myös monien julkisten ja yksityisten tahojen harjoittamien ohjaus- ja hallinnointikeinojen kautta⁵¹.

1.5.2 Tutkimuspuite

Ennen tutkimuksen yksityiskohtaisempaa jäsentämistä sitä tarkastellaan vielä lyhyesti kokonaisuutena. Kuva 4 tuo yhteen yhteisprojektin, intressitahot ja toimintaympäristön tutkimuspuitteen pääluottuvuuksina.

Kuva 4. Tutkimuspuitteen jäsenys.

Tutkimuspuitetta rajaa yhteisprojekti varallisuusosoikeuden tyyppitilanteena, mutta myös siinä mukana olevat intressitahot ja sen toimintaympäristö. Omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen rajaamat oikeudet varanto-omaisuuteen varallisuutena mahdollistavat ICT-liiketoiminnan harjoittamisen. Sitä tarkastellaan tässä tutkimuksessa esikilpailullisen projektimuotoisen T&K-yhteistyön kannalta. Yhteisprojekti intressitahoineen ja toimintaympäristöineen muodostaa siis ongelma-alueen,

51. Aineiston mielessä tutkimuksen voinee katsoa olevan myös laadullinen ja empiirinen, mutta toisaalta metodisesti aineistoa jäsennetään ja analysoidaan ennen kuin siitä tehdään varanto-oikeuksien sääntelyä koskevia päätelmiä. Tutkimus on toisin sanoen merkittävässä määrin empiirisen sopimus- ja projektikäytäntöjen analyysiä. Erilaiset käytänteet ja toteutettujen T&K-yhteishankkeiden tapahtumat ilmentävät tutkimusaineistona varsin hyvin varanto-omaisuuden luontia ja hallintaa. Niiden hajanaisuus on tämän tutkimuksen perusteella toisaalta jokseenkin ilmeistä, mutta juuri siitä syntyy sääntelyn kehittämisen motivaatio. Tässä tutkimuksessa aineiston analyysi ja varanto-oikeuksien aineiden jäsentely sekä sääntelyn hahmottaminen tehdään myös tietyssä kontekstissa ja kohdeympäristössä eli ICT-alalla. Olemassa olevia auktoriteettilähteitä ei silti sivuuteta tulevaisuuden tieto- ja viestintäalan vielä tuntemattomiin ongelmiin vedoten, kuten Pitkänen (2006) tekee.

jossa varanto-oikeuksia analysoidaan ja jossa niiden sääntelyä hahmotetaan. Yhteistyöallianssien hallinnoinnin jäsentely eli osapuolten ja hankkeiden valinta, yhteistyön johtaminen, projektin ja T&K-hallinta sekä varanto-omaisuuden hallinta muodostaa analyysille puitteen niin, että se voidaan tehdä intressitahojen toimintamahdollisuuksien eli varallisuuden riskipositioiden esille saamiseksi projektin eri vaiheissa valmistelusta ja aloituksesta toteuttamiseen ja päättämiseen saakka.

Analyysiin tarvitaan silti mukaan myös ympäristönäkökulma eli ICT-alan liiketoiminta ja siihen liittyvä kontekstina T&K-työ yhteisprojekteissa. Tässä ympäristössä tehdään ensin varanto-oikeuksien analyysi ja sitten oikeuksien sääntelyn hahmottaminen. Vaikka se nojautuu kuvassa esitettyihin ulottuvuuksiin, siitä ilmenee hyvin ongelman monitahoisuus eli haaste tutkimuksen koossa pitämiseksi. Kohdeympäristön osalta kyseessä on tieto- ja viestintätekniikan määrän kasvu ja sisällöllinen kirjavuus. Yksi tapa rajata ongelmaa olisi ollut tehdä se empiirisen kohteen kautta kuten tietoturvalliset ohjelmistot (Räman 2006), tietäntyyppinen informaatio tai tietyt liiketoiminnan tilanteet kuten tietojärjestelmien osto tai ylläpito. Tässä tutkimuksessa vastaavaa rajausta ei kuitenkaan haluttu tehdä, vaan sen sijaan sen kohteena on yleisempi, oikeudellisesti kattavampi ja samalla myös kohdeympäristön kannalta laajempi näkökulma varallisuuteen. Se ilmenee oikeuksina varantoihin, kun ne muodostuvat ja kehittyvät yhteishankkeen elinkaaren aikana eri intressitahojen yhteistyönä.

Pöyhönen (2003) esittää yhteishankkeen uuden varallisuus oikeuden mukaiseksi oikeudelliseksi tyyppitilanteeksi irtaimen kaupan asemesta. Ajatus on samalla tapaa kiinnostava kuin mitä asiakassuhteet ja verkostot ovat jo olleet liiketoiminnan teoriakehittämissä aiempien osto- ja myyntitapahtumien asemesta ja ohella (Seppänen 2000). Näkemys pitkäaikaisemmista ja yhteen kietoutuneista liikesuhteista eri toimijoiden välillä on tuottanut runsaasti uusia havaintoja, käsitteitä ja käytäntöjä liiketoimintaan. Uudesta varallisuus oikeudesta sekä ICT- ja kehittyvästä sopimus oikeudesta saa vastaavaa kaikkupohjaa tälle tutkimukselle.

Ns. ennakoiva oikeus tai sopiminen (Pohjonen 2002a) edustaa ainakin jossain määrin samankaltaista ajattelua oikeudellisessa tutkimuksessa. Tarkastelemalla IT-alan uusimpia sopimuskäytänteitä, oikeustoimilaista puhumattakaan, huomaa helposti, että ajallisesti pitkittäisenä ilmenevän näkökulman asemesta näkökulma sopimiseen on niissä varsin pistemäinen ja sopimusosapuolten katsanto painottuu paljolti ostajaan ja myyjään tai toimittajaan. Sopimusasiakirjojen rakenteista erilaisia dynaamisia toiminnan muutoksiin liittyviä, osapuolten yhteistyötä koskevia tai jopa vahingonkorvausvastuun toiminnallisia aineksia ei ole aina helppoa hahmottaa. Samasta syystä tutkimukselle alunperin suunniteltu vahva immateriaalioikeuden näkökulma heikkeni työn kuluessa.

Voidaan silti kysyä, eikö tutkimuksen ongelma-alueeseen olisi tullut paneutua vieläkin laajemmin esimerkiksi kilpailupolitiikan, -lainsäädännön ja sääntelyjärjestelmien kehittämisen kannalta, vrt. muun muassa (Sorsa 2011). Onko projektien ja T&K-yhteistyön ruohonjuuritaso liian matala ja hajanainen, jotta sen avulla voitaisiin

tehdä laajempia päätelmiä ja eikö kyse ole loppujen lopuksi lähinnä toimivasta kilpailusta? Tässä tutkimuksessa ajatellaan ensin tarvittavan perehtymistä varallisuuden monitahoiseen tuottamiseen, mikä voi sitten ehkä johtaa asiaa koskeviin yleisempiin johtopäätöksiin ja toimiin.

Tutkimuksen ponttimena on siis, että varallisuutta voi ja kannattaa tutkia ongelmakeskeisesti ja lähietäisyydeltä sen toimintaympäristössä⁵². Ongelmakeskeisyydellä tarkoitetaan sekä ICT-liiketoiminnan että erityisesti siihen liittyvien yhteisprojektien kontekstia, mutta yleisemmin ottaen myös tutkimuksen varallisuus-, ICT- ja sopimusoikeudellista näkökulmaa ja varsinkin niihin tutkimuksessa otettua toimintokeskeistä näkymää. Esimerkiksi erilaisia immateriaalioikeuksia käsittelevien tutkimusten ja teosten perusteella aineettoman varallisuuden ja sen oikeuksien hallinnan voi ajatella olevan täysin omaisuuslajikohtaista (vrt. patentit, tavaramerkit, tekijänoikeus ja liikesalaisuudet). Silti monessa yrityksessä aineeton omaisuus on varsin jäsentymätön liike- ja projektitoiminnan mahdollisuuksien kannalta⁵³.

Seikka, joka perustelee yhteisprojektia varanto-oikeuksien tarkastelun puitteena on, että sen kautta päästään käsiksi sekä varallisuuden luomiseen (T&K-työ) että sen tuotosten kaupalliseen tarjoamiseen (liiketoiminta) ja molempien rajapintaan (esikilpailullinen yhteistyö). Sen avulla voi ymmärtää, miten varantoja tuotetaan liiketoiminnan harjoittamiseksi ICT-alalla, jotta taas voi hahmottaa niitä koskevia oikeuksia ja niiden sääntelyä. Tässä tutkimuksessa silti etenkin kilpailuoikeuden näkökulma jää hyvin suppeaksi. Siihen liittyviä haasteellisimpia kysymyksiä varanto-oikeuksien luonnissa ja hyödyntämisessä ei ehkä alkuun ole niinkään markkinoiden toimivuus, vaan miten esikilpailullinen toiminta ylipäänsä saa aikaan ja muovaa markkinoita.

Aineettomalle pääomalle ei ole olemassa yksiselitteistä arvon ja hinnan muodostumisen yleistä periaatetta ja kustannuksetkin voivat olla vaikeasti määriteltävissä. Varallisuus oikeuksien arvoa ja hintaa ei ole ehkä pidetty niinkään oikeudellisena kuin olemassa olevan liiketoiminnan harjoittamisen kysymyksenä varsinkin, jos jätetään yrityskauppojen näkökulma huomiotta. Kilpailuoikeudellisilla seikoilla saattaa silti olla suuri merkitys aineetonta varallisuutta koskevien oikeuksien arvon määrittämisen kannalta jo hyvin varhaisessa esikilpailullisessa innovaatiovaiheessa. On nimittäin

52. Länsineva (2006, s. 1189) toteaa perusoikeuksien horisontaalisista ulottuvuuksista, jollaisista uudessa varallisuus oikeudessa on kyse, että ei ”voida päästä kovin pitkälle pysyttämällä vain yleisen tason tarkastelussa, vaan *asiaa on tarpeen arvioida riittävän eriytetysti erilaisten toimintaympäristöjen ja niille tyypillisten oikeudellisten ongelmien tasolla.*” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

53. Tutkimuksen yhteydessä laaditussa työraportissa Seppänen (2011a) pohdittiin ICT-alan organisaation immateriaalioikeuksien hallinnan kehittymistä usean vuoden aikana keksintöjen patentoinnista toisten oikeuksien loukkauksen välttämiseen ja strategisen IPR-omaisuuden hyödyntämiseen. Kohdeorganisaation kehitys ilmensi hyvin tällaisen polun tavoittelua. Se ei kuitenkaan koulutuksesta, tiedonvälityksestä ja päätöksenteon keskittämisestä huolimatta edennyt ajatellulla tavalla yksinomaan patenttien ja tuotemerkkien voimin. IPR-omaisuuden käyttökohteessa eli liiketoiminnan piirissä muotoutunut *varantojen uudelleen käyttö* eteni sen sijaan paljon pidemmälle myös patenttien, tekijänoikeuden että sopimusten tiimoilta.

huomattava, että arvo syntyy *varallisuuden käytön mahdollisuudesta*, vaikka sitä koskevat oikeudet eivät sellaisenaan vielä takaisikaan mitään kaupallista menestystä.

1.5.3 Tutkimuksen rakenne ja rajaukset

Tutkimuksen rakenne kuvastaa vähintäänkin epäsuorasti sen metodia ja etenemistä eli tutkimuksen otetta ja toteutusta. Tämä tutkimus rakentuu osin eräänlaisten reaalisten ja käsitteellisten jännitteiden varaan. Kohdeympäristö ja konteksti virittävät ensin tutkimuskentän, mutta tutkimuksen motivointi ja metodinen perustelu paljastavat siitä relevantin tutkimusaukon.

1. *Johdanto*

Luvussa tehdään yhteenveto tutkimuksen perusteista, tutkimustehtävästä ja -kontekstista, kohdeympäristöstä sekä tutkimustyön toteuttamisesta ja tuloksista. Luvun aiheena ovat siis tutkimuksen kohde, perustelut, lähtökohdat ja rakenne eli tämän väitöskirjan sisältö.

2. *Empiirinen kohdeympäristö ja konteksti*

Luvussa tarkastellaan ICT-alaa, liiketoimintaverkostoja ja projektimuotoista esikilpailullista T&K-työtä tutkimuksen kohdeympäristönä. Luku muodostaa empiirisen näkymän varantojen tuottamiselle ja samalla taustan varanto-oikeuksien ongelmalähtöiselle analyysille. Oikeudellinen tarkastelu yhteisprojektien kontekstille tehdään erikseen.

3. *Omistus, sopimus ja vastuu vahingosta*

Luvussa jäsennetään varanto-oikeuksia aineettomana varallisuutena, samoin kuin tehdään yhteenveto keskeisistä sopimuksiin ja vahingonkorvaukseen liittyvistä tekijöistä. Tarkoituksena on kuvata lähtökohdat tutkimusaukon määrittelyä varten.

4. *Tutkimusmetodi ja liittyvät tutkimukset*

Luvussa hahmotetaan tutkimusaukko lähtien liikkeelle oikeusteoreettisesta ja -filosofisesta pohdinnasta ja esitellen sitten tutkimuksen metodi. Tutkimusaukko rajataan oikeuden alojen ja oikeuslähteiden tyyppien avulla. Lisäksi tehdään katsaus ICT-oikeuden kehittämiseen⁵⁴, samoin kuin liittyvien tutkimusten tarkastelu

54. Luku on sijoitettu väitöskirjan ”keskelle” laadullisen tutkimusotteen takia, vaikka se lienee tavanomaisesta oikeustieteen väitöstyöstä poikkeavaa. Laadullisten aineistolähtöisten tutkimusten normaali rakenne on seuraava: johdanto, konteksti, teoria, tutkimusmetodi, aineiston analyysi, tulosten hyödyntäminen ja johtopäätökset. Tämän väitöskirjan rakenne noudattaa juuri mainittua periaatetta, paitsi että Luvussa 3 tarkastellaan varallisuutta oikeudellisena käsitteenä, mukaan lukien omistus, sopimus ja vahingonkorvaus, mutta ei sen sijaan perustuen liittyviin tutkimuksiin. Niitä arvioidaan sen sijaan Luvussa 4, minkä perusteet ovat lähinnä käytännölliset. Ne liittyvät siihen, että oikeustieteen tutkimukset ovat lähteitä siinä missä muutkin lähteet, joita analysoi-

5. Varanto-oikeuksien analyysi

Luvun kohteena on yhteistyöallianssin hallinnoinnin ja uuden varallisuus oikeuden tekijöiden avulla tehty varanto-oikeuksien analyysi eli juridisten aineiden ongelmalähtöinen jäsentäminen ja erittely kontekstissaan, samalla tutkimuksen kohdeympäristö huomioon ottaen. Tässä käytetään hyväksi yhteisprojektin elinkaaren eri vaiheiden ja intressitahojen mukaista näkymää, eli yhteisprojekti varantoja tuottavana eri intressitahojen harjoittamana yhteistyönä muodostaa toiminnan ja tilanteiden kokonaisjärjestelyn, jonka puitteissa tunnustetaan, jäsennetään ja tehdään näkyväksi varanto-oikeuksien aineksia.

6. Varanto-oikeuksien sääntely projekteissa

Luvussa hahmotetaan tehdyn analyysin perusteella varanto-oikeuksien sääntelyä asiallisessa, henkilöllisessä ja ajallisessa ulottuvuudessa.

7. Johtopäätökset

Luvussa pohditaan tutkimuskysymyksiin tuotettuja vastauksia, kootaan yhteen johtopäätökset ja tarkastellaan mahdollisia jatkotutkimuskohteita.

Epilogi – tutkimuskokemukset

Epilogissa pohditaan kokemuksia tehdystä tutkimustyöstä.

Liite 1: Tutkimusaineisto

Työssä käytetyn tutkimusaineiston listaus on liitteenä.

Tutkimuksen rajaukset ja rajoitukset

Tutkimuksen merkittävä sisällöllinen ja samalla tuloksiin liittyvä rajoitus on tarkastella varallisuuden kolmatta ulottuvuutta eli vahingonkorvausta lähinnä sopimusvastuun kautta⁵⁵. Vahingonkorvaustapaukset ovat melko harvinaisia tutkimuksen kontekstissa

daan tutkimusaineistona Luvussa 5, eli mainitut tarkastelut ovat väitöskirjassa peräkkäin. ICT-oikeuden kehittymisen tarkastelu oli alunperin sijoitettu kokonaan Lukuun 1, jossa siitä on nyt vain lyhyempi taustoittava katsaus. Laajempi tarkastelu otettiin liittyvien tutkimusten yhteyteen, koska niissä ICT-oikeuden näkökulma ei ole mukana, vaikka ne liittyvätkin ICT-alaan. Miksi ei ole, on hyvä kysymys.

55. Vahingonkorvauksen kolme perusulottuvuutta ovat *vastuuperuste*, *syy-yhteys* ja *vahinko*. Vahingonkorvausoikeus on yksityisoikeuden osa, joka jakautuu *sopimusperusteiseen ja sopimuksenulkoiseen vastuuseen*. Vahingonkorvausoikeus on vahvasti yhteydessä rikosoikeuteen, ennen vuotta 1974 vahingonkorvauksesta säädettiin rikoslaissa. Vahingonkorvauslain 2. luvun 1 §:ssä todetaan, että ”joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on velvollinen korvaamaan sen, jolle siitä, mitä tässä laissa säädetään, muuta johdu.” Lakia sovelletaan delikti- eli sopimuksenulkoiseen vastuuseen. Arkipäivän esimerkiksi sopii taloyhtiön vastuu jalankulkijan liukastuessa huonosti hiekoitetulla piha-alueella.

ja kohdeympäristössä, erimielisyydet on ratkaistu osapuolten kesken sen sijaan usein sopimukseen sisällytetyn vastuun kautta esimerkiksi projektissa virheiden korjaamiseksi tehtynä lisätyönä. Tätä kuvastavat alan sopimuskäytännöt ja -mallit, samoin kuin yksittäiset projektit. Sopimusvastuu on silti laajemmin suorituksia ja tuloksia koskeva, kuten onko tietty muutos aiheellinen vai aiheeton⁵⁶. Se ilmenee myös *innovaatiovas- tuuna*, jota voi ajatuksellisesti verrata vastuuseen ympäristöstä (ekologistuminen) ja hyvinvoinnista (sosiaalistuminen)⁵⁷.

Ehkä vähäisempi mutta silti maininnan arvoinen raja on, ettei tutkimus sisällä oikeustaloustieteellistä katsantoa (Heimonen ja Määttä 1997). Toisin sanoen varan- to-oikeuksien sääntelyn tehokkuutta ei tarkastella taloudellisin perustein. Kyseessä on tutkijan valinta osin siksi, että T&K-yhteishankkeissa ei vielä useinkaan tehdä näkyväksi varantojen arvoa varallisuusarvoisina etuuksina, mikä taas olisi sääntelyn käypyyden kannalta tärkeä kehityskohde. Yksi raja on sisällöllisten ja reaalisten lähteiden painotus auktoriteettilähteisiin nähden, ongelmakeskeinen tutkimus ei ole mahdollista ilman ensin mainittuja. Viranomaislähteinä käytetään lähinnä rahoitta- jien aineistoja, joista EU-lähteet on pääosin rajattu pois, koska tutkimusaineisto on lähes kokonaan kotimaista⁵⁸. Pohjoismaista näkökulmaa ei korosteta varallisuusoi- keudellisesti, ICT-oikeuden kautta sen on näkyvissä. Tutkimusaineiston kotimai- suus ja angloamerikkalaisten liittyvien tutkimusten rajaaminen pois lienevät toisaalta kaikista merkityksellisimpiä rajauksia tutkimuksen sisällön kannalta. Niiden perus- teluna on pohjimmiltaan valittu fokus eli kotimaiset, varsinkin Tekesin rahoittamat T&K-yhteisprojektit.

Tutkijan tausta ja lähtökohdat

Eräänlaisena rajoituksena voi nähdä myös tutkijan taustan ja sen kautta ilmenevän otteen työhön ainakin, jos hyväksyy ajatuksen, että tutkimustyö riippuu aina myös tekijästään. Tämän tutkimuksen tapauksessa riippuvuus on melko ilmeistä siksin, että tutkimusote on laadullinen ja empiirinen, mitä tutkimusaineistossa näkyvät ja

56. Samalla korostuvat sekä luottamus- että vahinkotilanneperusteiset näkökulmat. (Pöyhönen 2003, s. 6)

57. Anon. (2006) toteaaakin, että olisi ”kehitettävä yrityksen innovaatiovastuu -käsite ja siihen kan- nustava palkitseminen” (s. 26), viemättä ajatusta kuitenkaan pidemmälle eli mitä se tarkoittai- si käytännössä. Tässä tutkimuksessa vastuu liittyy paljon informatiivisuuteen (Turunen 2005), mutta se koskee myös vahingonkorvauksen suojausta yhteistyössä. Pöyhönen (2009) tarkastelee- kin liikevahinkoja, joille ei ole vakiintunutta oikeudellista merkitystä tai määritelmää, mutta jotka hänestä tulee ”ymmärtää syntymekanismiensa kautta” eli ”seurauksivahinkoina, jotka aiheutuvat va- hingonkärsijän harjoittaman liiketoiminnan häiriintymisestä.” (s. 554)

58. Kyse on myös tutkimusotteesta ja yleisemmin tutkijan näkökulmasta kohteeseensa. Tämä tulee näkyviin eri tavoin, kuten myöhemmin ilmenee. Tässä yhteydessä voi viitata Ervastin (2011) jul- kaisuun ”*Oikeuden saamisen monet kasvot.*” (erityisesti s. 357)

analysoidut esimerkkiprojektien tilanteet ja tapahtumat eli toiminta tuotoksineen havainnollistavat.

Lisäksi tutkija itse ja se organisaatio, missä hän on työskennellyt, on ollut aineistona analysoiduissa projekteissa (Liite 1) tavalla tai toisella mukana. Tietty vaikutus tutkimuksessa on varmasti myös sillä, että tutkijalla on T&K-projektitoiminnan ohella varsin pitkäaikainen kokemus työskentelystä liike-elämässä juuri ICT-alalla⁵⁹. Väitöskirjan lopussa on epilogi tutkimuksen tekemisen kokemuksista, joka valottanee osaltaan tutkijan taustasta kumpuavia seikkoja tutkimuksessa – sekä mahdollisuuksia että rajoituksia.

Silti niistä kannattaa todeta jo tässä, että esimerkiksi tietyt näkemykset ICT-alan kehittämisestä ja siihen oleellisesti vaikuttavista tekijöistä perustuvat osin myös tutkijan omakohtaiseen T&K-työhön, samoin kuin varsin huomattavaan määrään eli ainakin useisiin kymmeniin erilaisiin suunniteltuihin, johdettuihin ja toteutettuihin projekteihin VTT:n, yliopiston ja yritysten palveluksessa. Voinee sanoa, että tutkija on ollut ICT-alan T&K-ammattilainen, jolla on suhteellisen paljon projektitoiminnan ja erityisesti juuri yhteishankkeiden ja yhteistyöverkostojen kokemusta. Tämä näkyy ehkä siinäkin, että hänen ammattitutkijan ja kehittäjän profiilissaan on painotunut enemmän laaja-alaisuus kuin spesifisiin ongelmiin pitkiksi ajoiksi uppoutunut tutkimustyö. Tähän liittyy myös kokemusta muun muassa sopimus- ja immateriaali-oikeuden kannalta katsottuna⁶⁰.

1.6 Yhteenveto

Tässä luvussa esitettiin tutkimuksen lähtökohdat sekä aiheen valintaa koskevana motivaationa että siihen tarttumisen eri näkökohtina. Tutkimuksen kohteeksi valittu ongelma määriteltiin tutkimuskysymysten avulla. Ongelmaan ja sen ratkaisuun otettu

59. Kts. http://www.linkedin.com/profile/view?id=101544&trk=tab_pro (Viitattu 19.1.2013)

60. Tutkimuksen yhteydessä laadittu työraportti Seppänen (2011a) kokoaa näitä kokemuksia yhteen, joskaan ei teoreettisesti vaan enemmänkin näkymänä erityisesti IPR-strategioihin ja niiden toteuttamiseen ICT-alan yrityksessä. Periaatteessa tällaisen kokemusperäisen aineiston olisi voinut ottaa osaksi tutkimusaineistoa, mutta sitä ei tehty lähinnä kahdesta syystä. Tutkimuksessa ei haluttu ottaa yhden yrityksen katsantoa varanto-oikeuksiin eikä siinä painotu oikeuksien hyödyntäminen vaan tuottaminen. Silti tutkijan oma monivuotinen kokemus sopimusperustaisesta ICT-alan liiketoiminnasta, jonka yhteydessä selvitetään, hyödynnetään ja tuotetaan immateriaalioikeuksia, osoittaa T&K- ja liiketoiminnan välillä olevan oikeuksien tuottamisen ja käyttämisen suhteen kuilun, jota pitäisi kaventaa. Tästä tutkimuksesta käyttäminen on rajattu pois, mikä on selvästi tutkimuksen rajoitus. Luvussa 4 tarkastellut immateriaali- ja kilpailuoikeuden rajapintaa erittelevät liittyvät tutkimukset osoittavat, että oikeuksien hyödyntäminen on erittäin relevantti kysymys ICT-alalla, koskien muun muassa oikeuksien pirstoutumisen hallintaa, mutta myös eri tahojen yhteistyötä.

katsanto on varallisuusoikeudellinen, mutta aineeton varallisuus nähdään tutkimuksessa dynaamisena ja ajan myötä muuttavana ilmiönä eikä vain staattisiin oikeuksien omistamisen ja vaihdannan käsitteisiin nojaavana. Tätä on kutsuttu yleisesti tilanneherkäksi tai kontekstilähtöiseksi katsannoksi ja erityisesti ns. uudeksi varallisuusoikeudeksi, jonka Pöyhönen (2003) on terminä lanseerannut ja jota hän on tarkastellut eri näkökulmista.

Mainitun valinnan perusteena on yhtäältä silkka mielenkiinto: jos tutkijalla on mahdollisuus valita kiinnostuksensa kohde ja sen tutkimisen tapa, sitä kannattaa käyttää hyväkseen. Toisaalta valintaa perusteltiin sillä, että uuden varallisuusoikeuden keskeistä tai ehkä keskeisintä seikkaa eli varallisuuden dynaamista muotoutumista yhteisprojektin puitteissa ei ole juuri aiemmissa tutkimuksissa avattu. Toisena tutkimuskohdetta ja siihen otettua katsantoa perustelevana tekijänä tuotiin esiin tutkimuksen kohdeympäristö eli ICT-alan esikilpailullinen T&K-toiminta. Se toteutuu paljolti juuri eri tahojen yhteistyönä toteutetuissa hankkeissa, joissa tuotettu varallisuus on pääosin aineetonta: myös fyysisten tuotteiden taustalla ovat aineettomat suunnitteluratkaisut.

Tässä tutkimuksessa otettiin käyttöön varanto-termi, joka korostaa tulevaisuuden tuotto-odotuksia koskien varallisuusarvoista etuutta. ICT-alan varantoihin todettiin liittyvän hyvin läheisesti oikeusinformatiikan ja erityisesti ICT-oikeuden kysymysten, mikä muodostaa varallisuusoikeuden rinnalle toisen pääjuonteen tutkimuksessa. Sitä avattiin tässä vaiheessa etenkin informaatio-oikeudellisten mikro- ja makrotekijöiden kautta.

Uuden ja ns. perinteisen varallisuusoikeuden välistä jännitettä tarkasteltiin lyhyesti, lähinnä todeten sen olemassa olo ja millaisia tekijöitä sen voi nähdä koskevan. Samoin käytiin läpi projektitoimintaa ja T&K-työtä tutkimuksen kontekstina ja varanto-oikeuksien jäsentämisen puitteena. Käsitteellisesti se jäsentyy etenkin toimintaympäristön, kokonaisjärjestelyn ja intressitahon rakenne-elementtien ympärille, mutta nojaa myös oikeudellisiin periaatteisiin. Toisaalta tuotiin esiin, ettei kyse ole vain tietyistä juridisista käsitteistä tietyssä kohdeympäristössä, vaan tutkimuksessa tehdyt valinnat heijastuvat siihen eri tavoin, mukaan lukien tutkimusote ja -prosessi sekä rajaukset, tutkimuksen rakenne ja tuloksetkin.

2. Tutkimuksen kohdeympäristö ja konteksti

Luvussa tarkastellaan tieto- ja viestintäalan liiketoimintaa ja sen tuottamia ja tarjoamia informaatiohyödykkeitä tutkimuksen kohdeympäristönä. Varantoja informaatiohyödykkeiden ja siten ICT-liiketoiminnan aineksina jäsennetään empiirisesti liiketoimintaverkostojen ja -logiikoiden kannalta, samoin kuin projektitoimintaa sekä T&K-työtä tutkimuksen kontekstina.

Luvun rakenne on seuraava:

- johdatus empiiriseen kohdeympäristöön luvun taustana,
- tieto- ja viestintäala pähkinänkuoressa, mukaan lukien toimialan erityispiirteet, rakenne sekä tärkeimmät teolliset segmentit,
- liiketoimintaverkostot ja -logiikat sekä varannot empiirisesti ja
- yhteenveto projektitoiminnasta sekä T&K-työstä.

2.1 Tausta

Seuraavassa tehdään tutkimuksen kannalta välttämätön yhteenveto kohdeympäristöstä eli ICT-alasta painottuen verkottuneeseen liiketoimintaan ja sen ajalliseen kehittymiseen. Pyrkimyksenä on hahmottaa kohdeympäristöä ja kontekstia muutoksineen, mutta tehdä jälkimmäisen eli projektimuotoisen T&K-yhteistyön juridinen jäsenitys vasta tutkimusaineiston analyysin yhteydessä. Tässä tehty yhteenveto on sen sijaan empiirinen⁶¹.

Luvun perustana oleva työ toteutettiin melko varhaisessa vaiheessa eli pääosin jo keväällä 2009, käyttäen keskeisiksi katsottuja valikoituja katsauksia ja selvityksiä, mutta myös joitakin empiirisiä aineksia sisältäviä tutkimusjulkaisuja. Siinä käytiin pääpiirteittäin läpi mm. kaikki ETLA:n 2000-luvun julkaisut, yhteensä 1080 kappaletta (22.4.2009 tilanne), valikoiden niistä erilaisia ICT-alaa koskevia raportte-

61. Yhteenvedon olisi voinut sijoittaa myös liitteeksi, mikä oli pitkään vaihtoehto siksikin, että se tehtiin tutkimuksen yhteydessä ensin erillisenä työraporttina. Koska kohdeympäristö ja konteksti ovat kuitenkin tutkimuksessa oleellisia, niiden esittely päätettiin sijoittaa lyhyeksi luvuksi heti johdannon jälkeen, mitä perustelee osaltaan myös tutkimuksen laadullinen ote.

ja lähemmin tutkittavaksi. Samoin käytiin läpi VTT:n po. alan julkaisujen luettelo, tuolloin yhteensä 294 dokumenttia vuodesta 1980 alkaen⁶². Lisäksi tutkittiin Tekesin julkaisut ICT-alalta (elektroniikka, tietoliikenne, tietotekniikka, ohjelmistot), joita oli tuolloin useita kymmeniä aina 1990-luvun lopusta lähtien⁶³. Aineistosta sai tälle tutkimukselle varsin riittävän kuvan alasta ja sen kehityksestä.

Aineistoa täydennettiin silti vielä myöhemmin muutamilla viimeaikaisilla julkaisuilla (esim. Ruuska ym. 2010)⁶⁴. Aineiston tarkastelu lähtee liikkeelle koko ICT-alasta ja sen kehittymisestä, mukaan lukien toimialan segmentit eli teollisuuden alat liiketoiminnan rakenteina. Toimialatasolta päädytään liiketoimintaverkostojen ja -logiikoiden pohdintaan, painottaen arvoa luovien liiketoiminta- eli arvoverkostojen päätekijöiden dynamiikkaa. Tältä tasolta muodostuu yhteys varantoihin ja niitä koskeviin varanto-oikeuksiin.

Laajemmin liiketoiminnan dynamiikan voi silti nähdä ja se kannattaakin nähdä kohdealan sekä muiden ICT-teknologioita hyödyntävien alojen muutoksena viimeisten vuosikymmenten aikana: teknisen kehityksen, erilaisten teollisten ja loppukäyttäjien markkinoiden muodostumisen sekä niille tuotettujen ratkaisujen käytön syntymisen ja muuttumisen puitteena.

Yksittäisen yrityksen tai liiketoiminnan harjoittamisen kannalta tällaista kutsutaan usein *ulkoiseksi liiketoimintapuitteeksi*. Se on sekä lähtökohta liiketoiminnan strategiselle suunnittelulle että samalla ympäristö, jossa liiketoimintaa harjoitetaan, mukaan lukien esikilpailullinen vaihe. *Sisäinen liiketoimintapuite* taas rajaa liiketoi-

62. <http://www.etla.fi/julkaisut/> (Viitattu 29.10.2011).

63. <http://tekes.episerverhosting.com/tekes/tietopankki/> (Viitattu 29.10.2011).

64. Vaikka kontekstia koskeva aineisto on lähes kokonaan empiiristä, sitä ei analysoida samalla tavalla kuin Liitteessä 1 lueteltuja projektiaineistoja, jotka ovat erityisiä instansseja kontekstia koskevasta informaatiosta. Kontekstia koskeva kuvaileva aineisto ja varsinaisen analysoitu tutkimusaineisto ovat tässä suhteessa erilaisia, mutta tutkimuksessa ei haluttu pitäytyä vain jälkimmäiseen. Yhtenä ilmeisenä perusteena on uuden varallisuus oikeuden hyödyntäminen varanto-oikeuksien analyysissä: sekä toimintaympäristö että kokonaisjärjestely halutaan tuoda esille. Toisena joskin ehkä vähäisempänä syynä on ICT-oikeudellinen näkökulma. Jo Seipel (1977) osoittaa kontekstin ja oikeudellisten seikkojen yhteen nivomisen merkityksen, mitä myöhempi oikeusinformatiikan tutkimus on jatkanut. Samaa ilmentävät myös Warsta (2001), Råman (2006) ja Pitkänen (2006), vaikka ne eivät olekaan oikeusinformatiikan tutkimuksia. Vaihtoehtona olisi ollut lähinnä Zhangin (2012) tavoin nähdä koko toimialan kehitys valitun tutkimusaiheen eli aineettoman varallisuuden läpi (vrt. standardointi ja patenttilisenssit ICT-alalla, ss. 64–123) sen lisäksi, että siitä eriteltäisiin vielä esimerkiksi teknologisia juonteita varsinaisen tutkimuskohteen näkökulmasta eli T&K-yhteishankkeissa kehitettyjä varantoja koskevien oikeuksien historiaa Suomessa (vrt. ICT-alan patenttipoolien tarkastelu teknologioittain, ss. 128–133). Tähän ei päädytty, vaan sen sijaan toimialaa laajemmin hahmottavaan katsaukseen, jota täydentävät tutkijan aiemmin julkaisemat alan selvitykset mm. vuosina 1996, 2001, 2004, 2005, 2008: <http://scholar.google.fi/citations?user=CKeKdLQAAAAJ&hl=fi&coi=ao>, Viitattu 13.10.2013). Kontekstiin otettiin siis ulkoinen toimintaympäristön näkökulma eikä sisäinen T&K-yhteishankkeissa tuotetun varallisuuden näkökulma, joka ilmenee sen sijaan yksityiskohtaisesti varanto-oikeuksien analyysin yhteydessä.

minnan eri muotoja, periaatteita ja malleja, kuten tuote- tai palvelutoimittajan roolissa toimivan yrityksen tarjoamat ja ansaintalogiikan tavat. Juuri tässä puitteessa on erityisen relevanttia, miten yritys luo kilpailukykyä käytössään olevien resurssien avulla. Paitsi että resurssien tuottaminen tai hankinta ja käyttö realisoivat liiketoimintaa tietyillä ajanhetkillä, ne myös muodostavat tulevan liiketoiminnan edellytyksiä ja rajoituksia. Siksi *esikilpailullisen resursseja tuottavan T&K-työn voi nähdä yrityksen strategian toteuttamisena*.

Liiketaloudellisesti tämä kysymys on oleellinen silloin, kun yritys investoi liikesuhteeseensa tuottamalla tai muovaamalla resurssejaan asiakaskohtaisesti. Jos asiakas rajoittaa toimittajansa resurssien käyttöä muissa asiakassuhteissa, investointi saattaa estää merkittävästi toimittajan tulevaa liiketoimintaa. Yrityksen ja sen asiakkaan tai yleisemmin liiketoimintaverkoston osapuolten kesken onkin tärkeää, miten ne jakavat liikesuhteissa tehdyt resurssi-investoinnit. Tilanne ei ole silti myöskään asiakkaiden kannalta selväpiirteinen. Jos tietyn tärkeän resurssin kehittämiskustannukset hajaantuivat laajalle toimittajakunnalle, myös sen hankintahinta hyvin todennäköisesti lasqisi kilpailun takia. Toisaalta taas asiakkaan saama kilpailuetu resurssin luonnin etumatkasta ja räätälöinnistä vähenisi ja saattaisi ajan myötä hävitä.

Paija (2003) tarkasteleekin juuri tätä seikkaa liiketoiminnan resursseja koskevien oikeuksien näkökulmasta esittämällä joukon hypoteeseja, kuten että mitä suurempi määrä yrityksellä on *kriittisiä ja erikoisia resursseja*, sitä paremmat edellytykset sillä on saada niitä koskevia oikeuksia; mitä *vakiomuotoisempi tarjoama* yrityksellä on, sitä todennäköisempää on, että se voi pitää itsellään tarjoamaan liittyvät oikeudet; mitä merkittävämpi *yrityksen resurssien osuus* määrällisesti ja laadullisesti on tarjoamasta, sitä suuremmat edellytykset sillä on varmistaa itselleen tarjoamaan liittyviä oikeuksia; sekä mitä suurempaan määrään yrityksellä on *sopimuksen kautta pääsy* tilaaajan omistamista erityisistä resursseista, sitä heikommät mahdollisuudet sillä on neuvotella itselleen oikeuksia tarjoamaansa.

2.2 Tieto- ja viestintäala pähkinäkuoressa

Tieto- ja viestintäalan hahmottaminen ei ole mitenkään itsestään selvää, vaikka kyseessä onkin moneen muuhun verrattuna vielä varsin nuori toimiala. Yhtenä syynä on, että sekä alan avainsegmentit ja -teknologiat että niiden soveltamiskohteet ovat kehittyneet hyvin nopeasti ja samalla laajentuneet huomattavasti. Teknologioita tuottavien ja hyödyntävien alojen rajapintojen kietoutuminen yhteen on vaikuttanut erityisen suuresti liiketoimintaan.

Yksi näkyvistä seurauksista on ollut ICT-tuotteita ja -palveluja tarvitsevien lopukäyttäjien roolin muuttuminen, puhutaan tietotekniikan kuluttajien ja tuottajien

roolien yhdentymisestä eli *prosumerismista*⁶⁵. Tämä on yhtäältä luonut alalle epävarmuutta, mutta toisaalta saanut aikaan paljon uusia mahdollisuuksia. Kehityksen seurauksia ovat olleet muun muassa, että tieto- ja viestintäteknologiat sulautuvat muihin teknologioihin ja että liike- ja muun toiminnan resurssit sekoittuvat sekä informaatiohyödykkeiden tuottamisen ja käyttämisen erot vähenevät – eli toisin sanoen innovaatiot uudistuvat paitsi käytön, myös käyttäjien itsensä toimesta.

Tässä luvussa ei silti tarkastella niinkään tieto- ja viestintäalan tulevaisuuden liiketoiminnan skenaarioita, vaan sen sijaan paremminkin tämän päivän tai aivan viime vuosien aikaa. Ne avaavat kuitenkin tutkimus- ja kehitystoiminnan kautta näkymän alan tulevaisuuteen, jota voi pohtia myös Seipelin (1977) tutkimuksen lähihistoriallista ICT-maisemaa vasten.

2.2.1 Toimialan piirteitä

Aikaisemmin tieto- ja viestintäteollisuuden tuotteet valmistettiin paljolti eri paikassa kuin missä ne kulutettiin, mikä johti luonnostaan eri maiden ja alueiden toiminnalliseen erikoistumiseen. Tämä ensimmäinen eriytyminen (first unbundling) jatkuu Ali-Yrjön ja Martikaisen (2008) mukaan yhä. Seuraava eli toinen eriytyminen (second unbundling) taas ei ole erikoistumista vain toimiala- ja yritystasolla, vaan paljon hienojakoisemmalla eli yksittäisten toimintojen tasolla, jotka voidaan siirtää eri tahoille tehtäviksi. Kyse ei kuitenkaan ole välttämättä pelkästään matalan koulutustason rutiinitehtävistä, vaan erikoistuminen voi nimenomaan koskea erittäin korkean koulutustason ja tuottavuuden toimintoja. Päätösten perustana on silti yhä alueellisten tuottavuuksien suhde verrattuna alueellisten palkkatasojen suhteeseen, mutta nyt sitä arvioidaan yksittäisten toimintojen ja tehtävien tasolla. Tieto- ja viestintäalan itsensä tuottamien ratkaisujen myötä syntyneet reaaliaikaiset ja halvat informaation välitysmekanismit ovat olleet tässä hyvin tärkeä mahdollistaja. Tietoverkkojen avulla välitetty digitaalinen informaatio saadaan nopeasti lähes mihin tahansa paikkaan, minkä takia juuri eri toimintoja voidaan tarvittaessa siirtää melkein minne tahansa tehtäväksi. Tämä tekee hienojakoisemmasta eli tehtävätason erikoistumisesta varsin arvaamattoman ja vaikeasti ennustettavan. Koska toimintojen ja tehtävien siirtäminen on paljon helpompaa kuin kokonaisten tuotantolaitosten, sitä harjoitetaan erittäin paljon myös yksittäisten projektien yhteydessä.

Tällaisen hienojakoisen, tapauskohtaisen ja tehtävätason erikoistumisen seurauksena ja samalla alan itsensä tuottamien ratkaisujen mahdollistamana ICT-alan jalostusketjut ovat pilkkoutuneet huomattavasti. Tietotekniikka ja tiedonsiirtoyhteydet hajottavat aiempia vertikaalisia ja keskitetysti johdettuja tuotantoketjuja monen eri

65. Esim. <http://www.activityblog.fi/2012/04/bisnesta-pilvessa-vai-pilvesta/> (Viitattu 1.1.2013), eli miten ns. pilvipalveluiden ennakoidaan ”vapauttavan kuluttajat” osallistumaan itse eri tavoin liiketoimintaan.

tahon muodostamiin verkostoihin ja yhdessä hoitamiin tehtäviin. Yksittäisten yritysten lomassa tai asemesta *markkinoilla kilpailee verkstoalliansseja*, jotka perustavat ja toteuttavat projekteja valituista kohteista tiettyjen osallistujien kesken. Allianssit voivat koostua osapuolista, jotka ovat hajautuneet maantieteellisesti, mutta ovat kuitenkin tietyn liiketoimintaintressin, roolin tai tehtävän suhteen samanlaisia, ovatpa ne yksityisiä tai julkisia toimijoita. Olisi silti liian yksinkertaista ajatella, etteivät tieto- ja viestintäalan yhteistyöallianssit ja toimintojen jako olisi toisen eriytymisen seurauksena enää lainkaan yhtenäisiä. Koko alan kehittymisen taustalla on sähkömekaaninen teollisuus, jonka juuret ovat laajat ja syvällä teollisessa historiassa. Monitekniset tuote- ja palveluliiketoiminnan yhdistelmät ja tarjoamat ovat alalla yhä yleisiä ja liiketoiminnan harjoittaminen edellyttää taitoa suunnitella, johtaa ja toteuttaa eri toimintoja. Kilpailutilanne johtaa erittäin helposti keskittymiseen kärkiyritysten ympärille, joiden rooli verkostoissa on vahva, kuten tässä tutkimuksessa tehty analyysikin osoittaa.

Toimialan kehittyminen Suomessa ja muualla

Yksi ICT- alan liiketoiminnan kehittymiseen vaikuttanut tekijä on ollut, mikä segmentti on kulloinkin toiminut koko alan veturina, sillä on ollut suuri merkitys sekä teknologisen kehityksen että liiketoiminnan volyymin kannalta. Tietoteknisiin ratkaisuihin perustuvien tuotteiden ja palvelujen historia ulottuu varsin pitkälle, mutta ICT- ala kehittyi merkittävästi markkinoiden kannalta vasta ensin tietokoneiden ja sittemmin tiedonsiirto- ja tietoliikennejärjestelmien myötä.

Tapahdunutta kehitystä voi hahmottaa tietokoneiden määrän, hinnan ja tyypillisten käyttökohteiden muutoksena niin, että yksinkertaisten laitteiden määrä kasvaa äärettömäksi ja hinta lähestyy nollaa tai tulee alittamaan sen. Toisen maailmansodan jälkeiset ensimmäiset vuosikymmenet olivat paitsi sotilassovellusten, myös hallinnon tietotekniikan aikakautta. Varsinainen tietokonelaiteteollisuus kehittyi 1960-luvulla ja saman vuosikymmenen lopulla esitetään useimmiten ohjelmistoteollisuuden alkaneen. Myös joukkoviestinnän välineiden, erityisesti television ja sen ohjelmien voimakas kehitys osuu tähän aikaan. Finanssiala oli hallinnon ohella yksi ensimmäisistä tietoteknisistä asiakastoimialoista, mutta pitkään ilman sitä varten erityisesti suunniteltuja tuotteita ja palveluja. Sen on silti hallinnon ohella paitsi varhaisimpia, myös yhä suurimpia tietotekniikan hyödyntäjiä. Yleisemmin, tyypilliset sovellukset olivat ensin laskentajärjestelmiä, myöhemmin taas erilaisia tietojen hallinnan ja käsittelyn järjestelmiä. Tiedonsiirtojärjestelmät ja -ohjelmistot kehittyivät paljolti juuri hajautettujen laskentasovellusten ja tiedon hallintatarpeiden takia.

1970-luvulla alkanut kehittyneiden maiden teollisen tuotannon automatisointi johti uuden segmentin eli automaatioteollisuuden nousemiseen ICT-alan veturiksi, mikä taas vaikutti uudentyyppisten tietokonelaitteiden, ohjelmistojen, sovellusten ja tiedonsiirto- ja ratkaisujen kehittämiseen ja kaupallistumiseen. Suomessa metsä-, paperi- ja metalliteollisuuden automaatiojärjestelmät sekä tuotannon suunnittelun ja

tuotteiden myynnin ja ylläpidon järjestelmät tulivat hallinnon ja finanssialan tietojärjestelmien ohella erittäin keskeisiksi 1970-luvulla. Järjestelmiä tarvinneet yritykset toimivat osin niiden ensimmäisinä kehittäjinä ja myyjinä, kuten mm. Nokian historia hyvin osoittaa⁶⁶.

1980-luvun taitteessa tapahtui uusi teknologiamurros, osin puolijohdetekniikan yleisen kehittymisen takia. Toisaalta ja erityisesti sen syynä oli kuitenkin mikroprosessoriteknologia. Yhdessä ne molemmat aiheuttivat mullistuksen, jonka vaikutukset näkyvät yhä. Automaatiojärjestelmien aikakaudesta siirryttiin nopeasti elektroniikan ja samalla elektronisesti ohjattujen ja ohjelmoitavien tuotteiden aikakauteen, kun aiemmat alan päätuotteet olivat laajempia ohjausjärjestelmiä ja niihin liitettyjä yleiskäyttöisiä tietokoneita sekä spesifisiä sovelluksia ja tietojärjestelmiä. Elektroniikka-aikakauden ensimmäisiä toimijoita olivat Suomessa tosin juuri automaatioyritykset. Ne alkoivat kehittää yksittäisiä instrumentteja ja muita tuotannon hallinnassa tarvittavia laitteita. Niiden rinnalle tuli kuitenkin nopeasti kokonaan uusia tahoja, lähinnä ns. ammattielektroniikkaa kuten mittalaitteita valmistavia yrityksiä. Samalla nousivat toisaalta esiin myös kuluttajalaitteita tarjoavat yritykset, automaatioaikakaudella hieinan vähemmälle huomiolle jäänyt kappaletavaratuotanto sekä ns. mekatroniset laitteet kuten hissit, erilaiset ajoneuvot ja työkonet. Ne automatisoituivat juuri elektroniikan, mikroprosessoriohjauksen ja erilaisten ohjelmistosovellusten myötä.

1990-luvun vaihteen jälkeen tapahtui maailmanlaajuisesti kaksi ilmiötä, joista toinen kosketti syvästi Suomea ja toinen taas vaikutti enemmän muualla, mutta näkyi erityisesti Yhdysvaltojen kautta laajasti koko tieto- ja viestintäalalla. Edellinen oli langattoman ja liikkuvan tietoliikenteen kehitys, joka tarvitsi tuekseen mm. digitaalisen signaalinkäsittelyn teknologioita. Tässä yhteydessä myös ns. sulautettujen tietokoneiden ja ohjelmistojen osuus kasvoi ja asiakaskohtaisten integroitujen piirien määrä lisääntyi. Jälkimmäinen oli USA-vetoisen puolijohdeteollisuuden pääartikkelit mikroprosessorien ja niiden oheispiirien ohella 1990-luvulla. Yhdysvalloissa tapahtui toisaalta ohjelmistoteollisuuden varsinainen läpimurto, samalla kun Suomesta käytännössä loppui sekä aiempi tietokonelaitteiden valmistus että vähäiseksi jäänyt oma puolijohdeteollisuus.

2000-luvun vaihteeseen mennessä oli nähtävissä jo seuraava murros, joka vaikutti laajasti koko tulevan vuosikymmenen aikana. Internet, Web ja digitaaliset tietosisällöt mullistivat ensin paino- ja julkaisualoja ja sitten kuluttajien ja erilaisten yhteisöjen ja suuren yleisön toimintaa. Murroksen näkyviä aikaansaajia olivat jo 1990-luvulla sisäl-

66. Kts. http://fi.wikipedia.org/wiki/Nokia_%28yritys%29 (Viitattu 29.10.2011). Tässä yhteydessä on syytä todeta, että kaikki tämän väitöskirjan Wikipedia-lähdeviittaukset ovat informatiivisia, että niiden perustana on tiedon tarjonnan tehokkuus ja että niihin liittyy mahdollinen tiedon luotettavuuden riski. Suomenkielisen Wikipedian luotettavuus on silti tuoreen asiantuntija-arvion mukaan hyvä (Koistinen, O. 2013, Mainettaan parempi Wikipedia. Helsingin Sanomat, 3.11.2013, Lauantailiite, ss. 4–7). Myös tämän tutkimuksen yhteydessä tuotettiin uutta Wikipedia-tietoa, kuten ensimmäinen suomenkielinen oikeusinformatiikan Wikipedia-artikkeli.

töjen hakukoneyhtiöt kuten Netscape ja Google. Sen sijaan ns. avoimen lähdekoodin ohjelmistot, erityisesti Linux, eivät vielä tuolloin juurikaan muuttaneet 1990-luvun johtavien ohjelmistotuotteiden kehittäjien vahvaa markkina-asemaa. 1990-luvun loppupuolella ja 2000-luvulla vahvistui toisaalta myös segmentti, joka vastaa Suomesta jo lähes tyystin hävinnyttä tietokonelaiteteollisuutta. Kyseessä ovat ICT-infrastruktuurin hallintaan, varmentamiseen ja ohjaukseen tarvittavat monet erilaiset tuotteet, järjestelmät ja palvelut, kuten ja ehkä suomalaisittain ennen muuta tietoverkko- ja tietoturvaratkaisut. Yhteistä kehitykselle on ollut ratkaisujen siirtyminen yhä selvemmin tieto- ja informaatiokeskeisiin eli tietoverkkoja ja -sisältöjä hyödyntäviin palveluihin, joita kehitetään ja kokeillaan tarvelähtöisesti nopeuteen ja ketteryyteen pyrkien, samalla kun edellytetään yhä laajemman infrastruktuurin hallintaa.

Asiakastoimialat

Tieto- ja viestintäalan kehittymiseen ovat vaikuttaneet paljon myös asiakastoimialat ja kuten edellä todettiin, kehittävien ja hyödyntävien alojen erot eivät ole ennenkään olleet mitenkään selväpiirteisiä. Asiakastoimialojen tietoteknisten investointien suurimpia toteuttajia ovat olleet rahoitusalan ohella tietoliikenne, tavaratuotanto ja monet erilaiset palvelut. Selvästi pienemmiksi taas ovat jääneet muun muassa kuljetus, energia, terveydenhoito, tukkukauppa, koulutus sekä varsinkin maatalous-, kaivos- ja rakennusalat.

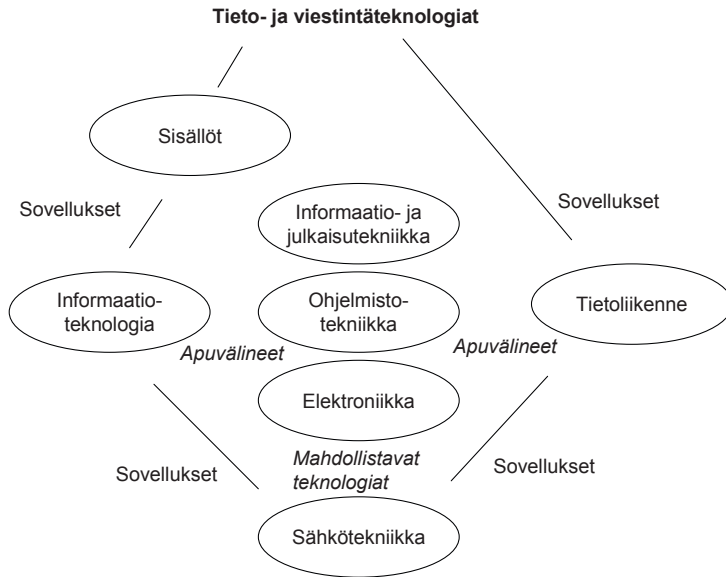
Suomessa toimivien ohjelmistoyritysten asiakkaita ovat Ali-Yrkön ja Martikaisen (2008) mukaan olleet etenkin tieto- ja viestintäalan, mutta myös muiden alojen yritykset ja julkinen sektori. Kuluttajien osuus on ollut sen sijaan hyvin vähäinen. Yritysten Suomessa ostamissa ohjelmistoratkaisuissa on myös havaittavissa eroja eri asiakastoimialojen välillä. Tietoliikenneteollisuus on ostanut varsinkin sulautettuja ohjelmistoa ja niiden kehitystyötä, kun taas pankki- ja vakuutusala laajoja sovellusohjelmistoa, tietojärjestelmiä ja erilaisia konsultointiprojekteja. Toimialojen kyky hyödyntää tieto- ja viestintäratkaisuja omissa tuotteissaan ja palveluissaan riippuu yleisemmin yhtäältä ratkaisujen kehittymisestä avoimiksi ja yhteen toimiviksi, toisaalta myös niiden kohteena olevien prosessien ja toimintojen harmonisoinnista ja vakioitumisesta.

2.2.2 Toimialan rakenne ja teolliset segmentit

Tieto- ja viestintäala on yhä erittäin nuori toimialana, vaikka sen juuret ovat varsin syvällä teollisessa toiminnassa. Kuva 5 jäsentää toimialaa niin kuin se on tyypillisesti Suomessa hahmotettu. Rakenne kuvastaa erityisesti toimialan kehittymisen ”kerroksellisuutta”, jossa vakiintuneemmat segmentit eli teollisuudet kuten sähkömekaaninen teollisuus ovat ”alempana”.

Uudemmat kuten ohjelmisto- ja digitaalinen sisältöteollisuus ovat kuvan mukaan rakenteellisesti ”ylempänä”. Samoin on tyypillistä, että toimialaa ei juurikaan

hahmoteta osana muita toimialoja. Toisin sanoen ei tehdä näkyväksi ydintoimialan ja asiakasalojen yhteen liittyviä rakenteita. Alan perinteinen jako segmentteihin eli teollisuuksiin on seuraava: ohjelmistoteollisuus, telepalvelut, laitteollisuus ja tietojärjestelmäpalvelut. Tämä on silti lähinnä toimialan oma näkemys ja varsinkin tarjoamiensa sisällöstä. Sen avulla voi kuitenkin varsin hyvin hahmottaa alan kehitystä ja samalla seurata määrällisesti liiketoiminnan keskimääräistä kasvua ja kannattavuutta.

Kuva 5. Tieto- ja viestintäalan rakenne. Lähde: Paija (2001).

Toisaalta, harjoitettiinpa liiketoimintaa alan minkä segmentin puitteissa tahansa, teknologian merkitys muuttuu liiketoiminnan tyyppin ja myös kehitysvaiheen mukaan. Erityisen tärkeä kysymys on, josko teknologia on osa liiketoiminnan asiakkaan tarjoamaa vaiko sen asiakkaalle vain apuväline eli tuotannon tekijä. Tämä on oleellista varsinkin myyjän kannalta, eli toimiiko se asiakkaansa kolmansille osapuolille tarjoamien ratkaisujen osatoteuttajana vai palveleeko se asiakkaansa investointeja tämän tuotantoa koskevilla ratkaisuilla.

Kyse on toimittajan kannalta katsottuna joko sen asiakkaiden investointitarpeista tai sen asiakkaiden kilpailukyvyistä omilla markkinoillaan⁶⁷. Tietotekniset hyödykkeet

67. Tieto- ja viestintäalan markkinoita ja niiden tarjoamia on pyritty määrittelemään myös oikeudellisesti. Myöhemmin tarkasteltavissa alan sopimuskäytännöissä ne kuvautuvat paljolti kuten liiketoiminnan piirissä, ovathan sopimukset liiketoiminnan harjoittamisen instrumentti. Asiaa on silti tarkasteltu juridisesti myös markkinoiden ja niillä kilpailemisen näkökulmasta yleisemmin. Esimerkiksi sopii Chin (2004), joka havainnollistaa pyrkimystä määritellä ohjelmistotuote "juridisesti riittävin ja yleisin" perustein niin, että se markkina, jolla tuote kilpailee, voitaisiin rajata

ovatkin usein asiakkaalle selkeästi joko investointikohde tai sen oman tarjoaman lisäpiirre, jolla pyritään parantamaan markkinoille pääsyä tai siellä pysymistä. ICT-liiketoimintaa harjoittavat lukumääräisesti eniten PK-yritykset ja nämä seikat vaikuttavat yhdessä alan evoluutioon. Ali-Yrkkö ja Martikainen (2008) toteavat esimerkkinä, että ohjelmistoyritysten perustamisaste oli noin 15%, vuosituhannen vaihteessa jopa selvästi yli 20%, ja lopettamisaste noin 10% kaikista alan yrityksistä. Vastaavat luvut muilla aloilla olivat noin 10% ja 7%. Vaikka ohjelmistoyritysten lopettamisaste oli korkeampi kuin muilla aloilla, se ei läheskään aina merkinnyt konkurssia. Vuonna 2006 Suomessa lopettaneesta noin 700 yrityksestä vain 50 eli pieni osa meni konkurssiin. Muiden taustalla oli esimerkiksi yrityskauppa, konsernirakenteen muutos tai liiketoiminnan vapaaehtoinen lopettaminen. Yrityskaupoissa ja -järjestelyissä liiketoiminta yleensä jatkui ja myös yrityksen vapaaehtoisessa lopettamisessa taas henkilöstö ja muut resurssit siirtyivät lähes aina johonkin toiseen yritykseen. Kaiken kaikkiaan ICT-yritysten tekemän työn tuottavuus on silti kasvanut vain 2–3%:n vuosivauhtia eli ei mitenkään erityisen nopeasti. Esimerkiksi sähköteknisessä teollisuudessa vuotuinen työn tuottavuuden kasvuvauhti on ollut yli kaksinkertainen. Yritysten tuottavuus ja sen muutos voi toisaalta vaihdella merkittävästi kokoluokittain. Ali-Yrkkön ja Martikaisen (2008) mukaan sekä 5–10 henkilön eli pienimpien että suurten yli sadan henkilön ohjelmistoyritysten tuottavuus on kasvanut keskiuuria yrityksiä nopeammin. Tuottavuuden ajureita on myös pyritty jalostamaan, esimerkiksi juuri kilpailemalla aineettomasta omaisuudesta eikä vain pelkästään työstä.

2.3 Liiketoimintaverkostot ja -logiikat

Liiketoimintaverkostot ovat tätä nykyä ehkä eniten käytetty tapa jäsentää toimialojen liiketoiminnan logiikoita. Ne ovat yhtäältä apuvälineitä sekä toimiala-analyytikoille että yksittäisille yrityksille hahmottaa oma toimintansa suhteessa muihin, mutta toisaalta ne ovat kiinnostaneet myös tutkijoita eli niitä on monin eri tavoin käsitteellistetty ja niiden varaan on kehitetty useita erilaisia liiketoiminnan verkosto- ja ekosysteemitteorioita.

Molempien ponttimena on ollut 1990-luvulta lähtien yhä selkeämmin esille noussut tarve nähdä yksittäinen yritys tai sen liiketoiminta osana laajempaa kokonaisuutta, samoin kuin koventunut kilpailu. Juuri viimeksi mainittu lienee lisännyt yritysten tahtoa rakentaa valittujen tahojen kanssa liikesuhteita ja kumppanuuksia kertaluontoisiin kauppoihin tyytymisen asemesta. Myös yritysten keskittyminen

määrävän markkina-aseman tunnistamiseksi. Tässä tutkimuksessa vastaavanlaista ja samalla perinteisestä varallisuus oikeuden näkökulmasta kumpuavaa kantaa ei oteta lähtökohdaksi, vaan sen sijaan uuden varallisuus oikeuden tilanneherkkä ja ongelmalähtöinen katsanto.

ydinosaamisiinsa ja avainresursseihinsa on lisännyt erilaisten suhteiden ja verkostojen merkitystä huomattavasti ja sama vaikutus on ollut pyrkimyksellä erikoistua kilpailussa resurssien ja toimintojen tasolla eikä vain sijoittamalla yritys tiettyyn maantieteelliseen toimipaikkaan.

2.3.1 Arvoverkosto

Liiketoimintaverkostoja nimitetään usein *arvoverkoiksi tai -verkostoiksi*, koska niiden ajatellaan rakentuvan tarkoituksenmukaisiksi juuri arvon tuottamisen myötä. Termi *ekosysteemi* kuvastaa useimmiten samaa asiaa. Liiketoimintaverkostoja on tutkittu paljon, mutta yksinkertaistaen kyse on siitä, että jos kaupallisella tarjoamalla ei ole riittävästi käyttäjiä, liiketoimintaa ei synny. Suuri asiakasmassa taas nostaa tarjoaman nopeasti markkinoiden johtavaksi vaihtoehdoksi, jota muut jäljittelevät. Tarjonnan kasvu laskee hintoja varsinkin, koska informaatiohyödykkeiden valmistuskustannukset eivät ratkaise hinnoittelua, vaan asiakkaiden halu ja kyky maksaa. Hintojen alenemisen vaiheessa yritykset käyttävät ns. massaräätälöintiä eli tuottavat tarjoamasta pienillä lisäkustannuksilla erilaisia vaihtoehtoja eri asiakkaille.

Arvon käsitteen voi ajatella taloudelliseksi tekijäksi (kustannusperustainen arvo), tiettyihin liiketoimintoihin tai resursseihin sitoutuneeksi (liiketoiminta-arvo) tai kyvyksi luoda mahdollisuuksia asiakaspotentiaalista suhteessa muihin toimijoihin (markkina-arvo). Tässä yhteydessä kiinnostavaa on erityisesti liiketoiminnan resurssien luomisen ja käytön kautta muodostuva arvo, mutta yleisemmin sen voidaan määrittellä olevan tietyn resurssin omistamisen nykyarvo tulevaisuuden taloudellisista hyödyistä⁶⁸. Yrityksen resurssien arvon määrittelyn eniten käytetyt lähestymistavat ovat kustannus-, tulo- ja markkinaperustaisia.

Kaikissa tapauksissa on silti huomattava, että arvottaminen ja erityisesti arvoverkot perustuvat *resurssien kohdistuviin arvoa luoviin, muovaaviin ja siirtäviin toimintoihin*. Toiminnot voivat olla resurssija aikaan saavia, muokkaavia tai siirtäviä tehtäviä, joita liiketoiminnan harjoittajat toteuttavat eli resurssit saavat arvoa, kun niihin kohdistuu toimintoja. Vaikka tämä seikka on varsinkin empiirisesti ajatellen lähinnä nyanssi, sillä on huomattava käsitteellinen merkitys. Liiketoiminta- eli *arvoverkosto on siis resurssien ympärille järjestäytyneiden toimintojen kokonaisuus niin, että resurssien kohdistuvia toimintoja harjoittaa useampi eri osapuoli, joiden välillä on toimintoihin liittyviä suhteita*. Arvoverkostojen analyysissä korostuvat arvon jalostaminen; arvon tuoton mahdollistamisen, tuottamisen ja nauttimisen seikat; arvoa tuottavien toimintojen osittumisen ja tietyn tyyppisen toiminnon hallinnan mer-

68. Koulu (2006b, s. 60) huomauttaa toisaalta velkojen takaisin saantia velallisen konkurssissa tarkastellessaan, että ”kaikki taloudelliset etuudet ovat ’hyötyä’. Hyöty voi olla *varallisuuden lisäystä* tai omista *velvoitteista vapautumista* taikka *kustannuksilta vältymistä*.” Vastavuoroisuuden puute projektissa voi ilmetä juuri haluna siirtää kustannuksiaan toiselle. (Kursivointi tämän kirjoittajan)

kitys, toisin sanoen kilpailu arverkon positioista; sekä position muuttaminen tai ohittaminen keinona hankkia kilpailuetua.

2.3.2 Liiketoiminnan dynamiikka

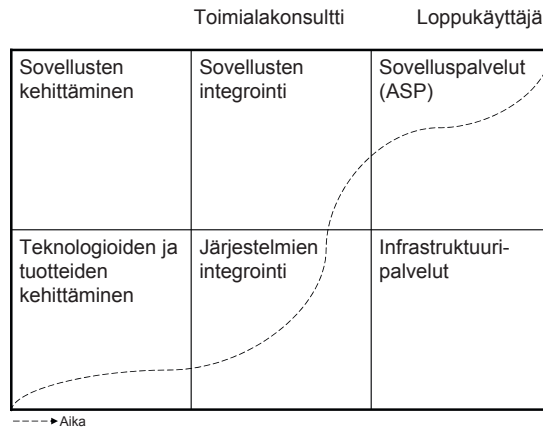
Tässä yhteydessä ICT-alan liiketoiminnan olemusta kuvataan suppeasti. Erilaiset tarjoamat syntyvät arverkköjen toimintojen luomista ja muovaamista resursseista, omaksutun liiketoimintamallin mukaisesti. Tarjoama on asiakkaan käyttöön luovutettu palvelu, tuote, ratkaisu tai muu kaupallista arvoa omaava hyödyke. ICT-alan tarjoamia on tyytely eri lähteissä monin eri tavoin, yksi peruste on toimialaluokitus⁶⁹. Toisaalta esimerkiksi ohjelmistotarjoama voi toimittajan kannalta katsottuna tarkoittaa kehittämispalvelua, tuotetta, niiden yhdistelmää, käyttöpalvelua tai muuhun tuotteeseen sulautettua ohjelmistoa. Ostajan kannalta se voi vastaavasti olla joko asiantuntijapalveluna ostettu työpanos, käyttölisenssi tuotekopioon, laitteeseen sulautettu ohjelmakoodi tai verkon kautta saatavilla oleva palvelu.

Vaikka ICT-alan tarkastelu tehdään tässä ylhäältä alaspäin eli edeten toimialan rakenteesta ja liiketoimintaverkoista liiketoiminnan tasolle, niin tutkimuksen kohdeympäristö tulee kuitenkin tutkimusaineistossa esiin alhaalta ylöspäin eli projektien näkökulmasta. Tämän voi mieltää myös informaatiohyödykkeiden tapauksessa ns. varantofunktion avulla, joka sijoittuu tuotantotaloudessa aineellisten ja aineettomien pääomien alueelle. Se kuvaa tapaa, jolla henkisen pääoman tekijät kuten osaminen liittyvät fyysisiin resursseihin. Varantoja syntyy aina, kun resurssien tuotanto aikayksikössä on suurempi kuin niiden kulutus. Ns. välitysfunktio taas asemoituu aineellisen ja rahapääoman alueelle. Sen tehtävänä on hoitaa tuotannon järjestely- ja siirtotehtävät, mukaan lukien kauppa ja sen tarvitsemat rahalliset järjestelmät. Kolmas eli ns. valtafunktio on rahapääoman ja henkisen eli aineettoman pääoman alueella. Sen tehtävä on toiminnan hallinta ja ohjaus ja sen piiriin kuuluvat muun muassa omistus- ja käyttöoikeusinstituutiot, normit, alan vakiintuneet käytännöt ja yleensäkin sellaiset asiat, joilla jäsenetään, hallinnoidaan ja ohjataan organisaatiota ja sen ympäristöä.

Pääomien rakenne ja mainitut funktiot voidaan hahmottaa kokonaisuutena niin sanotun *pääomapyramidin* avulla seuraavasti⁷⁰: resursseista saadaan varantoja, kun niiden tuotanto on suurempi kuin kulutus (*varantofunktio* eli varantojen luonti); varantoja hyödynnetään taloudellisesti liiketoiminnassa, kun ne otetaan tarjoamaan kuljetustekijöinä ja niistä saadaan rahallinen korvaus (*välitysfunktio* eli varannon arvon realisointi); ja varantoja omistetaan ja suojataan ja niiden tuottoa ja käyttöä hallitaan

69. <http://www.stat.fi/meta/luokitukset/toimiala/910-2008/index.html> (Viitattu 29.10.2011).

70. Vrt. fyysisten ja taloudellisten varantojen hallinnan järjestäminen, esim. <http://theiam.org/> (Viitattu 26.10.2013).

Kuva 6. Tieto- ja viestintäalan arvoverkon dynamiikkaa.

markkinatekijöinä, joilla on liiketoiminnallista ja strategista merkitystä (*valtafunktio* eli oikeuden luominen ja kiinnittyminen varantoon).

Oikeudellisen tutkimuksen näkökulmasta katsanto aiheeseen on luonnollisesti valtafunktiossa. Toisaalta oikeudet varantoihin ovat oleellisia vain, kun varantofunktio tuottaa liiketoiminnalle käyttökelpoisia ja nautittavissa olevia aineksia, joiden hyödyntämisen liiketoiminnassa välitysfunktio toteuttaa. Toisin sanoen valtafunktion kautta nähtynä varantojen omistus ja hallinta riippuvat oleellisesti yrityksen tekemistä toimista varannot muodostavien resurssien aikaan saamiseksi ja varantojen hyödyntämiseksi liiketoiminnassa. Tässä tutkimuksessa tällainen liityntä nähdään oikeudellisesta eli edellä käytetyin termein valtafunktion näkökulmasta, mutta toisaalta ICT-ala ja sen liiketoiminta tutkimuksen kohdeympäristönä ja esikilpailullinen yhteishanke kontekstina sekä samalla tutkimuksen oikeudellisena tyyppitilanteena liittyvät varanto- ja välitysfunktioihin⁷¹. Kohdeympäristön termein mainitut näkökulmat yhdistyvät nimenomaan arvoverkkojen avulla, mukaan lukien verkkojen muodostuminen, hyödyntäminen ja muuttuminen ajan myötä eli dynamiikka.

Kuva 6 havainnollistaa liiketoimintaympäristön ja toiminnan harjoittamisen dynamiikkaa ICT-alan arvoverkon toimintoina ja niiden muutoksena ajan myötä. Kehitys etenee usein uusien teknologioiden tutkimisesta ja tuotteistamisesta erilaisiksi järjestelmiksi ja palveluiksi niin, että sovellusten merkitys samalla korostuu ja tarjoa-

71. "Esikilpailullinen"-hakutermin ei tuota osuvia Edilexissä. Raunion (2009) mukaan "[SHOK:ien] tutkimusohjelmat ovat luonteeltaan esikilpailullista toimintaa, jolloin avoimuus on mahdollista ja tulokset ovat silloin kaikkien osallistujien käytössä." Todellisuudessa esikilpailullinen T&K-työ on monitahoisempi kysymys, minkä Rauniokin (2009) tunnustaa: "Toisaalta tässä tehdään myös tulevaisuuden tuotteita ja palveluja. Yritykset tietävät, että nykyisillä tuotteilla ei tehdä liiketoimintaa viiden tai kymmenen vuoden kuluttua." Esikilpailullinen yhteistyö voi johtaa jopa kokonaisen alan syntymiseen (Riipinen ym. 2012, s. 57).

ma muovautuu yhä selvemmin loppukäyttäjän palveluksi, jota tuetaan usein konsulttien avulla⁷². Tutkimus- ja kehitystyön suhteen tulee kuitenkin huomata, että se voi liittyä kaikkiin liiketoiminnan tyypeihin eikä esimerkiksi vain uusien teknologioiden ja tuotteiden kehittämiseen. Toisin sanoen innovaatio ei ole sidottu ”teknologiatyöntöön” (*technology push*), mutta ei myöskään ”tarvevetoon” (*needs pull*), vaan se voi tapahtua monessa arvoverkkojen eri positioissa ja vieläpä samanaikaisesti.

2.4 Projektiliiketoiminta ja projektitoiminta

Seuraavassa hahmotetaan suppeahkosti empiiristä näkökulmaa projekteihin eli miten projektitoimintaa suunnitellaan, johdetaan ja toteutetaan osapuolten yhteistyönä. Oleellista on projektitoiminnan dynamiikka, projektien liittyessä erilaisten hyödykkeiden kehittämiseen aina hyvin varhaisesta innovaativaiheesta tuotteistukseen, käyttöön ja ylläpitoon. Vaikka ICT-alaa ja alalla harjoitetun liiketoiminnan arvoverkko-pohjaista kontekstia tarkasteltiin edellä, projektiliiketoimintaa jäsennetään tässä yhteydessä vielä hieman tarkemmin. Toisaalta taas vaikka projektimuotoisia liikesuhteita säännellään hyvin usein osapuolten välisin sopimuksin, niitä tarkastellaan erikseen vasta myöhemmin. Sopimuksin ei kuitenkaan voida ennakoida kaikkia projektin tilanteita eikä tuloksia ja varsinainen tuotettavan hyödykkeen tutkimus- ja kehitysprosessi on noteerattava projektitoiminnan yhteydessä.

2.4.1 Projektiliiketoiminta

Seuraavassa jäsennetään projektiliiketoimintaa perustuen etenkin yhteen päälähteeseen⁷³ ja ottaen huomioon, että ICT-alan liiketoimintaa kuvattiin jo edellä. Yksi projektiliiketoiminnan perusseikoista on, että organisaatiolla on olemassa projektisalkku tai -joukko.

-
72. Tyrväinen ym. (2004) tarkastelee tällaista muutosta ja sitä koskevia tekijöitä yksityiskohtaisesti.
73. Arto ym. (2006): Arto, Karlos, Martinsuo, Miia, Kujala, Jaakko 2006. Projektiliiketoiminta. Helsinki: WSOY. 416 s. Kts. myös Arto ja Wikström (2005), joka on bibliometrinen tutkimus projektiliiketoiminnan julkaisujen keskeisistä teemoista. Niitä olivat T&K-toiminnan vahva rooli, tuotannollisen eli operationaalisen johtamisen näkökulman vähäisyys, strategisten aineiden vähäisyys, kontekstilähtöisyys eli kohdeympäristöperustaiset tarkastelut, erilaisten teoreettisen lähtökohtien tarve, organisaatioteoria yrityksen toiminnan käsitteellistäjänä sekä organisaatioiden yhteistyön tarkastelu teoreettisesti katsottuna (”management of networks, contracts, information and knowledge are relevant issues for theoretical considerations”) ja käytännössä (”business networks and interorganisational collaboration between projects and firms are important”). Viimeksi mainittua Arto ym. (2006) eivät silti korosta.

Toinen oleellinen asia on jako kahdentyyppisiin hankkeisiin eli toimitus- ja kehitysprojekteihin. Toimitusprojektille on tyypillistä, että se on toimittajalle toistuvaa, joskin saattaa olla asiakkaalle ainutkertaista, että projektin laajuus ja aikataulu voivat vaihdella, projekti toteutuu monitoimittaja- tai monipaikkakuntahankkeena, projektin tilaaja on lähes aina ulkopuolinen taho ja että siihen sisältyy useita eri työpaketti- ja tehtäväkokonaisuuksia. Kehityshanke on tavoitteiltaan ja tehtäviltään usein sekä toimittajalle että tilaajalle vaativa, vaikka voi kooltaan vaihdella suuresti. Molemmissa korostuu silti *projektien johtaminen* osana liiketoiminnan kokonaisuutta. Yhteis- eli konsortiohanke on liiketoiminnallisesti edellisten välimuoto. Vaikka se on kehittynyt varsin nopeasti ja käytössä hyvin laajasti, se ei silti ole käytännön projektioppaiden keskeinen kohde. Siksi verkottunutta T&K-yhteistyötä tarkastellaan ohessa vielä erikseen. Asiakkaan puolella se suunnitellaan usein investointeina ja niiden toteutusprojekteina, mutta myös toimittajan omat kehityshankkeet voi nähdä sellaisina.

Artton ym. (2006) mukaan projektitoiminta on yleisesti kehittynyt viime vuosikymmeninä seuraavasti: 1950-luvulla hallinto, ostot, suunnittelu; 1960-luvulla aikataulut, projektihallinnan järjestelmät; 1970-luvulla projektien organisointi ja johtaminen, projektitiimit; 1980-luvulla projektimallit, laatu, tietotekniset sovellukset; 1990-luvulla prosessit ja verkostot, tieto- ja viestintäteknologia; ja 2000-luvulla yhteistyömallit, virtuaaliorganisaatio, oppiminen, luovuus, projektiliiketoiminta. Viimeksi mainittu voidaan heidän mukaansa määritellä seuraavasti: ”Projektiliiketoiminta on projekteihin liittyvää johdettua ja tavoitteellista toimintaa, joka palvelee yrityksen päämäärien saavuttamista⁷⁴.” (s. 17) Asiakkaan kannalta katsottuna taas kyseessä voi olla investointihanke, johon toimitusprojekti liittyy siten, että molemmilla on omat suunnitelmansa ja organisaationsa, mutta yhteisinä seikkoina muun muassa projektisopimus, -suunnitelma ja johtoryhmä. Projektia voidaan toisaalta käyttää yhdistämään muunlaistakin toimintaa kuten juuri T&K-työtä: tutkimus tuottaa uutta tietoa, teknologioita ja ideoita, kehitystyö taas luo osaltaan uusia tarpeita ja sovelluskohteita ja hankkii ratkaisuille käyttökokemuksia.

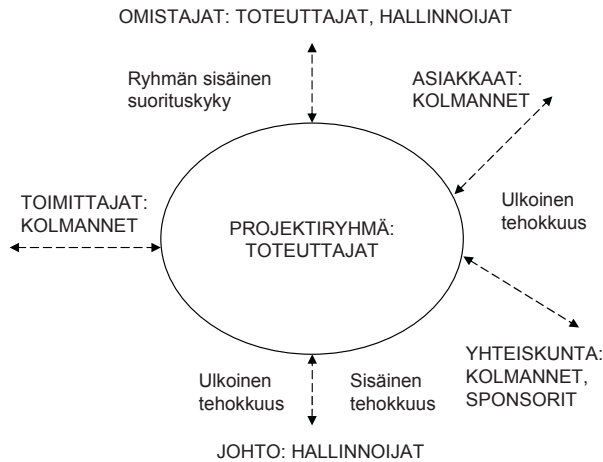
Tällainen on tyypillistä yhteishankkeissa: eri osapuolet muodostavat yhteisen tutkimushankkeen, mutta kullakin on tahoillaan erilliset tai vain osin yhteiset kehittämishankkeet. Myös ns. ekosysteemipuite on usein tarkoitettu tällaiseen eli yhteisen konsortion tulisi tuottaa jaettuja ratkaisuja, mutta myös osapuolten ja kolmansien erillisiä kehityshankkeita. Joka tapauksessa on oleellista, että ”projekti on ennalta määritettyyn päämäärään tähtäävä, monimutkaisten ja toisiinsa liittyvien tehtävien muodostama ajallisesti, kustannuksiltaan ja laajuudeltaan rajattu ainutkertainen kokonaisuus.” (s. 26) Käytännössä projekti voidaan tällä perusteella hahmottaa joko väliaikaisena organisaationa, tuote- tai työrakenteena tai vaiheistettuna tehtäväjoukkona.

74. Tässäkin puhutaan silti vain yhden yrityksen salkusta ja liiketoiminnan palvelemisesta, vaikka Artto ym. (2006) väittävät nimenomaan verkottumisen olevan 2000-luvun pääilmiö projektitoiminnassa.

Projektilla pyritään silti aina johonkin tulevaisuudessa määriteltyyn päämäärään eli tavoitelaan, jonka suhteen aika, kustannukset ja laajuus muodostavat eräänlaisen tavoitekolmion. Laajuus kuvastaa perinteisesti asiakkaan projektista saamaa hyötyä ja siitä maksamaa korvausta, toisaalta taas toimittajan tuottamaa ratkaisua ja sen kehittämistä saamaa tuottoa. Esimerkiksi urakka kiinteähintaiseksi määriteltynä projektina kiinnittää Artton ym. (2006) mukaan hankkeen laajuuden etukäteen, vaikuttaen toimittajan vastuuseen ja riskiin sekä asiakkaan ja toimittajan suhteeseen⁷⁵.

Projektihallintaan on Artton ym. (2006) mukaan olemassa lähinnä kolme päänäkökulmaa: prosessit ja tietoaalueet, osaamiset ja ominaisuudet sekä työvälineet ja dokumentit. Projektinhallinta on ”projektin tavoitteiden ja päämäärän saavuttamiseen tähtävien johtamistapojen soveltamista” (s. 35). Tietoaalueina ja prosesseina se sisältää seuraavat asiat: projektikokonaisuus, laajuus, aikataulu, kustannukset, resurssit ja henkilöstö, viestintä, riskit, hankinnat sekä laatu. Osaamisina ja ominaisuuksina se kohdistuu projektin sisältöön ja siihen liittyen osaamisen tyyppeihin, käypyyteen ja laatuun, keskittämiseen tai hajauttamiseen sekä nykyiseen ja tulevaan osaamiseen. Työvälineinä ja dokumentteina projektinhallinta sisältää taas mm. ohjeet, dokumenttipohjat, tarkistuslistat sekä projektin suunnittelun, seurannan ja johtamisen tekniikat. Projektinhallinta koskee *sidosryhmiä*, joihin kuuluvat tyypillisesti projektipäällikkö ja -ryhmä *toteuttajana*, projektin omistaja *sponsorina*, projektista vastaava johto *hallinnoijana* sekä asiakkaat, toimittajat, viranomaiset, kilpailijat ja yhteiskunta laajemmassa mielessä *kolmansina taboina*⁷⁶. Asiakas voi olla hankkeen maksava tilaaja tai loppukäyttäjä, mutta myös omistaja, jolla on asiakkaan rooli. Kuva 7 hahmottaa projektin sidosryhmiä ja niiden intressejä (Järvinen ym. 2002).

-
75. Osin julkisesti rahoitetuissa konsortiohankkeissa ”urakka” on yleinen myös siinä mielessä, että rahoittajan myöntämä tukisumma ja kustannusten jakautumisen periaate määräävät koko hankkeen toteutuspuutteen. Laajuus ei voi käytännössä kasvaa ilman osallistujien kokonaan itse tekemää lisäinvestointia, mutta se voi jäädä suunniteltua paljonkin pienemmäksi, jos joku osapuoli ei yllä tavoiteltuun toiminnan tasoon. Urakan kutistuminen onkin siis ehkä yleisempi ongelma kuin ylittäminen, mikä on taas perinteisen yhden vastuullisen osapuolen tekemän urakan yleinen ongelma. Ensin mainitustakin tulee toiminnan kautta tuloksia haittaava. Niitä ei saada suunnittelussa laajuudessa tehtyä, päinvastoin kuin että riski olisi vain taloudellinen ja tuloksista voitaisiin pitää kiinni. Konsortiohankkeen urakkalogiikassa projektin tavoitekolmion laajuus ja kustannukset joustavat alaspäin eikä yhden osapuolen kustannus ylöspäin. Ns. ketterässä kehityksessä taas aika ja kustannukset eivät joustu lainkaan, vaan laajuus joko ylöspäin tai alaspäin riippuen työn tehokkuudesta. Tällaisia projektitoiminnan logiikoita Artto ym. (2006) eivät käsittele ollenkaan.
76. Aaltosen ym. (2009) tutkimuksessa ongelmia aiheuttavien tapahtumien nähtiin olevan kahdenlaisia sidosryhmien näkökulmasta: projektiorganisaation ja välittömien sidosryhmien väärinkäsityksiä projektin käytännöistä, prosesseista, normeista ja arvostuksista; tai ongelmia suhteissa projektin ulkoisten sidosryhmien kuten rahoittajien kanssa, joista projektin koko olemassa olo riippui.

Kuva 7. Projektin sidosryhmiä (vrt. Järvinen ym. 2002).

Projektinhallinta nivotaan toiminnallisesti *projektin elinkaareen*, jolla tarkoitetaan yleisimmin niiden eri vaiheiden ketjua, jossa erilaiset hankeideat ja projektiin kohdistuvat odotukset ja mahdollisuudet tunnistetaan, projekti suunnitellaan ja toteutetaan ja sen tuloksia sekä niiden käyttöä tuetaan. Projektin elinkaari sisältää tyypillisesti seuraavat vaiheet: projektin aloitusta edeltävät työvaiheet (ideointi, projektin myynti), projektin aikaiset työvaiheet (toteutus) ja projektia seuraavat työvaiheet (tulosten käyttö ja käytön tukeminen). Projektin elinkaari noudattelee pääpiirteittäin tätä polkua, vaikka eri lähteissä siitä onkin esitetty hieman poikkeavia versioita. Toteutukseen esitetään joskus kuuluvaksi myös hankkeen suunnittelu ja aloitus varsinaisen toteutustyön ja sen johtamisen lisäksi. Projektimarkkinointi, kuten se yleensä kuvataan alan kirjallisuudessa, käsittää tarjouskilpailuun valmistautumisen, tarjouksen tekemisen, neuvottelut sekä sopimusvalmistelut. Oleellisia ovat tarjoamismahdollisuuden tunnistaminen, päätös osallistua tarjouskilpailuun, tarjouksen toimittaminen sekä sopimus⁷⁷.

Projektin toteutuksen taas päättää kirjallisuuden mukaan sovittujen tulosten luovutus⁷⁸. Tilaajan puolella taas päätetään investoinnista, avataan tarjouskilpailu, ote-

77. Tällainen puite on myös yhteishankkeissa, mutta käytännössä se realisoituu mm. osapuolten valmisteluun osallistumisen intensiteetin kautta. Kukin joutuu itse omalla toiminnallaan mutta yhdessä muiden kanssa määrittämään osallistumisen kohteet, tavat ja laajuuden. Esimerkiksi tarjouskilpailu muuttuu useimmiten yhteistoiminnan kilpailuksi hankkeeseen osallistumisen mahdollisuudesta ja tavasta. Tällaisen taustalla voi taas olla monia erilaisia ja keskenään ristiriitaisia-kin ryhmittymiä ja intressejä.

78. Yhä useammin projekti kuitenkin "päätyy" jatkoprojektin valmisteluun samojen osapuolten kesken. Uusi hanke voi olla samantyyppinen tai erilainen, varsinkin innovaation kehittyessä koh- ti kaupallista hyödyntämistä, mutta myös olemassa olevan hyödykkeen siirtyessä ylläpito- ja korvautumisvaiheeseen.

taan tarjoukset vastaan, valitaan toimittaja ja tehdään projektisopimus sekä lopulta hyväksytään toimitus. Tarjouskilpailu voi olla avoin, rajoitettu tai suljettu neuvottelu osapuolten kesken. Projektitoimitus voi olla osa- tai kokonaistoimitus, projektinjohtotoimitus tai ns. avaimet käteen -toimitus. Projektin suunnittelu ja toteutus sisältää usein edellä mainitut vaiheet ja tietoa-alueet, painottuen alussa hankkeen suunnitteluun ja myöhemmin taas seurantaan ja erilaisten muutosten hallintaan. Varsinaista projektisuunnitelmaa edeltävät joskus projektikuvaus ja -esitys ja suunnitelma voi olla projektin aikana vielä täsmentyvä dokumentti. Projektisuunnitelmassa esitetään tyypillisesti ainakin seuraavat seikat: projektin tausta ja hyödyt, päämäärä ja konkreettiset tavoitteet, riskien hallinta, projektiorganisaatio ja vastuut, laajuus, työn ositus, aikataulu, resurssit, hankinnat, budjetti ja raportointi. Lisäksi siinä on usein täydentäviä osiota ja liitteitä, joihin voivat kuulua esimerkiksi projektin sopimat sisäiset toiminnan pelisäännöt⁷⁹.

2.4.2 Projektitoiminnan käytännöt

Seuraavaksi jäsennetään vielä projektitoiminnan käytäntöjä eli varsinaista projektin perustamista, suunnittelua, toteutusta, hallintaa ja päättämistä, perustuen etenkin Pelinin (2008) laatimaan tunnettuun projektioppaaseen⁸⁰. Vaikka esitys on paikoin yhtenevä Artton ym. (2006) projektiliiketoimintaa koskevan teoksen kanssa, se on tässä kuitenkin tarkoituksella käsitelty erikseen. Projektitoiminnan käytänteiden muutokset aina 1950-luvulta nykypäivään saakka ovat Pelinin (2008) mukaan edenneet seuraavasti: 1950- ja 1960-luvulla työn ositus, PERT- ja CPM-mallit, projektikäsité; 1970-luvulla ansaittu arvo, suorituskyvyn mittaaminen, projektiorganisaatio; 1980-luvulla aikaskaalatut toimintaverkot; 1990-luvulla riskienhallinta, ohjelmistot, matriisiorganisaatiot; ja 2000-luvulla alihankinnat, moniprojektitietokannat, ISO 10006 ja PM-BOK, PMP- sertifiointi. Prosesseja ja projekteja ei kuitenkaan tule sekoittaa keskenään, sillä projektilla on aina alku ja loppu ajallisessa mielessä.

79. Yhteishankkeen pelisäännöt eivät välttämättä rajoitu projektiryhmään, vaan ne voivat puuttua myös osapuolten konsortion ulkopuolella mutta siihen perustuviin tuotoksiin tekemiin muihin hankkeisiin tai harjoittamaan muuhun toimintaan joko yksin, keskenään tai kolmansien osapuolten kanssa. Kuten Rudanko (2009) toisaalta toteaa, ”sopimusoikeudellisen lojaliteetin sinänsä ei kuitenkaan oikeuskirjallisuudessa katsota rajoittavan sopimuspuolen oikeutta olemassa olevan sopimuksen estämättä solmia sopimussuhteita ulkopuolisten kanssa eikä merkkejä tällaisesta ole löydettävissä oikeuskäytännöstäkään” (s. 544). Sen sijaan viitekehystenä sopimussuhteen häirinnälle on Rudangon (2009) mukaan ollut lähinnä sopimaton menettely liiketoiminnassa sitä koskevine lakeineen (1061/1978 SopMenL), joskin siinäkin ”on edellytetty menettelyn erityistä moitittavuutta ja tahallisuutta tai sitä lähellä olevaa tuottamussellisuutta.” (s. 553) Toisaalta kuitenkin Tammi-Salminen (2003) arvioi sopimusvastuun käyttöalan laajentumisesta esineoikeuden kannalta ”esimerkiksi vaihdetaan osallistuvien huolenpitovelvollisuuteen toisiaan kohtaan.” (s. 97)

80. Pelin, Risto 2008. Projektihallinnan käsikirja. (5. painos). Helsinki: Projektijohtaminen Oy. 415 s. ISBN 978-951-97430-9-7.

Projektijohtaminen on silti prosessimaisesti organisoitua, koska siihen liittyy suunnitelmallisuus ja tiettyjen menetelmien käyttäminen. Linja- eli pysyvä organisaatio ei silti ole sama asia kuin *projektiorganisaatio*. Sellaisella on erilaisia ja eri asioihin liittyviä tunnusmerkkejä, joskaan mitään yhtenäistä mallia ei ole olemassa. Tunnusmerkeistä ovat toisaalta tyypillisiä: paljon sekä suuria että pieniä projekteja, paljon projektien välisiä riippuvuuksia, tulosityksikköajattelu projektitasolla, yksikön tulon on projektien summa, kevyt linjaorganisaatio delegoi työt projekteille, ja myös T&K-toiminta on projektoitu. Projekti tehdään siis määritellyn ja kertaluonteisen tuloksen tuottamiseksi, jonka rajaukset koskevat tavallisesti tuloksen laajuutta ja laatua, aikataulua sekä resursseja.

Projektit voidaan Pelinin (2008) mukaan jakaa tutkimus-, tuotekehitys-, toiminnan kehittämisen-, toimitus- ja investointiprojekteihin⁸¹.

Projektin hallintaan on vaikuttanut mm. laatujärjestelmä ISO 10006 ”Guidelines for quality management in projects”. Siinä projektitoiminnan osa-alueet on kuvattu prosesseina: laajuuteen vaikuttavat, ajalliset, resurssi-, henkilöstö-, kustannus-, kommunikointi-, riski- ja hankintaprosessit. Toinen merkittävä projektitoiminnan laatu-standardi on PMBOK, ”Project Management Body of Knowledge”. Projektin tulostulokolmion muodostavat projektiryhmän käyttöön annetut aika ja raha ja siltä odotettu tulos: jokainen kulma voi mahdollisesti joustaa, jolloin tulos vastaavasti muuttuu odotetusta⁸². Projektikäsikirjan tyypilliset osiot ovat seuraavat: tarkoitus ja sisältö, tarjous- ja sopimusvaihe, projektin organisointi, projektin suunnittelu, projektin toteutus ja ohjaus sekä projektin päättäminen.

Projektin ja osapuolten valinta on yrityksen strategiaa. Toimitusprojektia edeltävät yleisen käsityksen mukaan tarjous- ja sopimusvaiheet. Projektin ulos rajataan ja sille asetetaan tietyt aikataulu- ja kustannustavoitteet. Tarjouksessa on usein yleinen, kaupallinen ja tekninen osa. Kaupallisessa osassa kuvataan mm. tarjouksen voimassaoloaika, toimitusajankohta ja -tapa, takuu, hinnan erittely sekä hinnan riippuvuus kustannusten muutoksista. Teknisessä osassa taas selvitetään tavallisesti toimituksen erittely, valmistussuunnitelma, laadunvarmistus sekä asennus. Alan yleiset sopimusehdot liitetään monesti tarjoukseen, vrt. YSE/IT2010 (Erlund ym. 2010). Projektisopimuksessa voidaan määritellä mm. avainhenkilöt ja johtoryhmä, yksityiskohtaisten aikataulujen suunnittelu, tarkkuus, tekniikka, sisältö sekä käytettävä projektinhallinta-ohjelmisto, raportointi, palaverit sekä hyväksymis- ja luovutusmenettelyt⁸³.

81. Tämä jako on periaatteessa samanlainen Artton ym. (2006) esityksen kanssa ja sen voi mieltää noudattavan innovaatioiden tai toiminnan kehittymisen elinkaarta ja samalla kehittämistyön yleistä logiikkaa.

82. Ns. ketterässä kehitystyössä aika ja kustannukset eivät kuitenkaan joustaa, vaan sen sijaan työn tulos.

83. Pelinin (2008) käsitys sopimisesta on siis tilaajan ja toimittajan toimitusprojektiin perustuva, samoin myös Artton ym. (2006).

Yhteistyön johtamisessa tilaajalla on usein oma linjaorganisaationsa, mutta sillä voi olla myös projektipäällikkö ja -ryhmä sekä projektin kautta hankitun tuloksen käyttäjät. Toimittajalla on myös yleensä projektipäällikkö ja -ryhmä osaprojekteineen sekä tukihenkilöt ja mahdollisesti projektin valvoja. Alihankkijoilla on monesti omat projektiryhmänsä toimittajan projektipäällikön valvonnassa⁸⁴. Projektitoiminnassa on nähtävissä useita erilaisia rooleja.

Projektin asettaja päättää sen aloittamisesta, lopettamisesta ja mahdollisesta keskeyttämisestä, nimeää johtoryhmän ja vastaa viime kädessä resursseista. Projektin asettaja ratkaisee mahdolliset projekti- ja linjaorganisaation ristiriidat.

Johtoryhmä määrittää projektin ajalliset, tekniset ja kustannustavoitteet, nimeää projektipäällikön, hyväksyy projektisuunnitelman ja resurssit, tekee projektin keskeiset päätökset, hyväksyy tulokset, päättää projektin lopettamisesta.

Projektipäällikkö johtaa projektisuunnitelman laatimista, ohjaa projektiryhmää, valvoo hankkeen etenemistä, kouluttaa ja perehdyttää, huolehtii dokumentoinnista, päättää projektin ja valvoo loppuraportin laatimista. Projektipäällikköiden toimenkuvan ja osaamisen arviointiin on olemassa mm. PMBOK-osaamisaluekartta⁸⁵.

Projektiryhmän jäsen osallistuu projektisuunnitelman laatimiseen ja toteutukseen, raportoi edistymistä ja dokumentoi tuloksia kehittäen samalla ammattitaitoaan ja projektissa hyödynnetyjä menetelmiä. Projektsihtööri tai -assistentti ylläpitää projektimanuaalin, aikataulut sekä budjetin, suunnittelee asiakirjojen luokittelun, ohjaa tulosten dokumentointia. Mahdollisia erityisrooleja ovat kustannusinsinööri, sopimusinsinööri ja aikatauluvalvoja⁸⁶. Projektia valmisteltaessa myös sen roolit ja varsinkin projektiryhmän jäsenten tehtävät on määriteltävä. Samalla tulee suunnitella projektinhallinnan puite sekä käynnistää projektisuunnitelman laadinta esimerkiksi erillisessä seminaarissa.

Projekti voidaan jakaa myös suunnittelun puolesta ohjaus- ja toteutusprosessiin.

Edelliseen kuuluvat tällöin projektin käynnistys, valvonta sekä päättäminen ja jälkimmäiseen tehtävien toteuttaminen ja tulosten hyväksyntä. Edellisestä menevät jälkimmäiseen toimeksiannot ja päivastaiseen suuntaan edistymisraportit⁸⁷. Projektisuunnitelmassa esitetään tyypilliset määrittelyt (tausta, tulostavoitteet, rajausta ja liittynät eli ympäristökuvaus), organisaatio, toteuttamissuunnitelma (ositus, aikataulut, tehtävät, resurssit, riskit), budjetti (projektibudjetti, kustannusten seuranta) sekä oh-

84. Tämäkään näkökulma ei ole yhteishankkeeseen tai yleisemmin eri osapuolten yhteistyöhön perustuva.

85. <http://www.pmi.org/PMBOK-Guide-and-Standards.aspx> (Viitattu 29.10.2011). Cavaleri ja Reed (2008) tarkastelevat projektijohtajien merkitystä hankkeelle yksityiskohtaisesti, johtajien hallitsemien systeemijattelun, tietämyksen hyödyntämisen, toiminnasta oppimisen ja käytännöllisyyden tekijöiden valossa.

86. Tämä on suppeampi projektin sisältä päin nähty roolijako kuin edellä esitetty projektin sidosryhmäpuite, mutta sisältää toisaalta rooleihin liittyvien avaintehtävien jäsenyyksen.

87. Tällainen formaali prosessijako lienee siis käytännössä melko harvinainen, mutta sen sijaan johtoryhmän ja projektiryhmän välinen työn- ja vastuunjako on usein juuri kuvatun kaltainen.

jaussuunnitelma (kokoukset, tiedotus, valvonta, raportointi, koulutus, laadunvarmistus). Investointiprojektin suunnitelmassa voi olla erilliset kohdat dokumentoinnille ja tiedonhallinnalle sekä toimintaohjeille (muutos- ja hyväksymismenettelyt, tarkastukset ja vastaanotto)⁸⁸. Projektin osittaminen voidaan tehdä mm. vaiheiden mukaan, rakenteellisesti eli osien perusteella, tuotosten mukaisesti tai työlajikohtaisesti.

Yleensä ositus tehdään työpaketteina, jotka muodostuvat tehtävistä. Ositus vaiheisiin jäsentää projektin kulun aikataulutettuihin etappeihin, joissa tulokset tarkastetaan ja hyväksytään. Osittamista käytetään yleensä myös kustannusohjaukseen eli esimerkiksi työpaketti on kustannusseurannan yksikkö, sen mukaan suunnitellaan mahdollisesti myös projektin organisaatio tehtävävastuukaaviona. Projektin ajallisen ohjauksen puutteet voivat näkyä mm. sidotun pääoman korkona, tuoton alenemisena tai menetyksenä, markkinaedun heikentymisenä tai maineen huononemisena.

Aikataulun laadinnassa on tyypillisesti useita erilaisia vaiheita⁸⁹. Normaalisti ne ovat tehtäväluettelon laadinta, tehtävien työmäärien ja kestojen arviointi, tehtävien suoritusjärjestyksen ja riippuvuuksien selvittäminen, resurssien kiinnitys tehtäviin, aikataulun viimeistely ja analyysi sekä hyväksyttäminen. Aikataulua tarkennetaan usein ns. vyöryvän aallon periaatteella eli hankkeen tehtävittäin etenemisen mukaan. Aikataulun valvonnan tehtäviä ovat edistymisen arviointi, aikataulun päivitys, poikkeami- en analysointi ja korjaustoimenpiteet.

Tietoja edistymisestä voi saada henkilökohtaisesti, raporteista, kokouksista, seurantarajärjestelmistä tai välillisesti. Edistymisen seuranta ei silti keskity pelkästään aikaan, vaan tyypillisiä perusmittareita ovat suunnitellut ja toteutuneet työmäärät, kustannukset ja aikataulu, tuotetut tulokset, resurssien käytettävyys, saavutetut etapit ja ilmaantuneet muutokset. Työmäärien arviointiin on monia eri menetelmiä, matemaattisista keinoista aina arvauksiin tai aiempien töiden vertailutietoihin. Tehtävien välinen riippuvuus voi olla looginen, limittäinen tai viive-, resurssi- tai kalenteriperusteinen. Tehtävät voivat myös olla toisistaan riippumattomia. Janakaavio on yksinkertaisin aikataulun esitystapa, PERT-, nuoli- ja lohkovertikaaviot uudempia. Kokonaispelivara ja vapaa pelivara tehtävien välillä ovat suunnitteluperusteita. Ns. paikka-aikakaaviot kuvaavat toisiinsa vahvasti kytkettyjä tehtäviä.

Projektin resurssit voidaan taas jakaa omiin ja ulkopuolisiin henkilöihin, materiaaleihin, koneisiin ja laitteisiin, rahaan ja muihin resursseihin. Resurssien taseus on osin ajoituskysymys, mihin vaikuttaa tehtävien riippuvuus toisistaan. Moniprojektior- ganisaatiossa resurssipoolista varataan resursseja useaan eri projektiin, tasapainottaen

88. Tarkastavat toiminnot voidaan laajemmin ajatella oleelliseksi osaksi projektitoimintaa olipa kyse sopimusten, projektin tilanteen tai tulosten katselmoinnista tai laatuauditoinnista. Yleensä kyse on silti operatiivisista ja spesifisistä eikä strategisista ja laajemmista tarkastuksista. Vaikka esimerkiksi projektin loppuarvioinnit koskevat hankekokonaisuutta, ne eivät silti vastaa due diligence -tyyppisiä liiketoimintakokonaisuuksien arviointeja – usein myöskään avoimuuden näkökulmas- ta. (Pöyhönen 2003, s. 123)

89. Itse asiassa kyse on usein yhdistetystä ja toisiinsa limittyvästä tehtävä- ja aikataulusuunnittelusta.

salkkua kuormituksen ja ajan suhteen⁹⁰. Kustannusohjaukseen kuuluvat kustannusten arviointi, budjetointi, aikataulun ja kustannusten optimointi, kassavirtalaskenta, kustannusraportit, ohjauspäätökset sekä ns. jälkilaskenta. Toimitusprojekteissa sopimuspuite vaikuttaa kustannusohjaukseen, erityisesti urakka tai laskutustyö tai niiden muunnelmat laskutustyö ja kannustepalkkio tai houkutuspalkkio tai urakka ja laskutustyö tai bonus.

Budjetti tarkentuu yleensä vaihteittain ja siihen tehdään arviovarauksia. Kustannusten seurannassa on otettava huomioon laskutuksen, raportoinnin ja tilityksen viive, samoin sidottujen ja suoritettujen kustannusten viive. Projektin keston ja kustannusten optimointi on kustannusohjauksen tyypillisiä päätavoitteita.

Projektin tulosten hallinta painottuu yhtäältä määritellyn työn toteuttamiseen ja tulosten tuottamiseen, toisaalta ylimääräisten töiden torjumiseen sekä tehdyn työn tulosten hyödyn varmentamiseen. Sitä voidaan arvioida tuloksen arvona (earned value, budgeted cost work performed). Se on tehdyn työn alkuperäisen budjetin mukainen rahallinen arvo, jota voidaan verrata suunniteltuun arvoon (budgeted cost work scheduled) ja toteutuneisiin kustannuksiin (actual cost work performed). Tässä on kyse sekä vaatimusten määrittelystä ja hallinnasta että muutosten hallinnasta. Niihin liittyvät muun muassa muutosehdotukset, muutoksien vaikutusten arviointi, asiantuntijalausunnot, muutospäätökset, muutosten toteutus ja dokumentointi, muutoksista tiedottaminen. Myös konfiguraation hallinta liittyy tulosten muutosten hallintaan. Sen avulla suunnitellaan ja hallitaan osista rakentuvaa muuttuvaa kokonaisuutta, kuten konfiguraation määrittely, alkiot eli elementit, vaihetasot, ohjaus sekä todentaminen. Riskien hallintaan tarvitaan niiden analysointia ja tunnistusta, luokitte-
telua, torjuntaa ja valvontaa: ”Riski on mahdollinen negatiivinen poikkeama projektin tavoitteista” (s. 222)⁹¹.

Projektin hankinnat jaetaan yleensä osatehtäviin⁹²: määrittelyt, tarjouskyselyt, tarjousaika, tarjousten vertailu, neuvottelut ja toimittajan valinta, valmistus ja kuljetus. Hankinnan sopimustyyppinä ovat tuntilaskutus, ylärajalla varustettu tuntilaskutus, kiinteä hinta, kustannukset ja kiinteä hinta sekä kiinteä hinta ja bonus. Konsulttitoimistoilla on käytössä Suomessa konsulttitoiminnan yleiset sopimusehdot KSE 1995 RT 13-10574 sekä konsulttisopimus RT 80252. Hankinnan oleellisia tehtäviä on toimitusvalvonta, jolle projektissa voi olla nimettynä erillinen vastuuhenkilö.

90. Resurssimuutosten hallinta on projektin oleellisia tehtäviä, ei vain resurssitehokkuuden seuranta.

91. Pelin (2008) määrittelee riskin todennäköisyyden ja merkityksen avulla, kuten se tyypillisesti tehdään. Riskien torjunnan apuna hän tarkastelee mm. syy-seuraus- ja PERT-analyysijä todeten myös, että riskejä voidaan siirtää mm. alihankkijoille tai vakuutusyhtiölle. Tässä tutkimuksessa riskikäsite on erilainen, koska yhteisprojektin riskipositio sisältää sekä negatiiviset että positiiviset seuraukset intressitahojen toiminnasta. Samasta syystä varallisuuden luontia ja hyödyntämistä edistävä toiminta on riskien hallintaa.

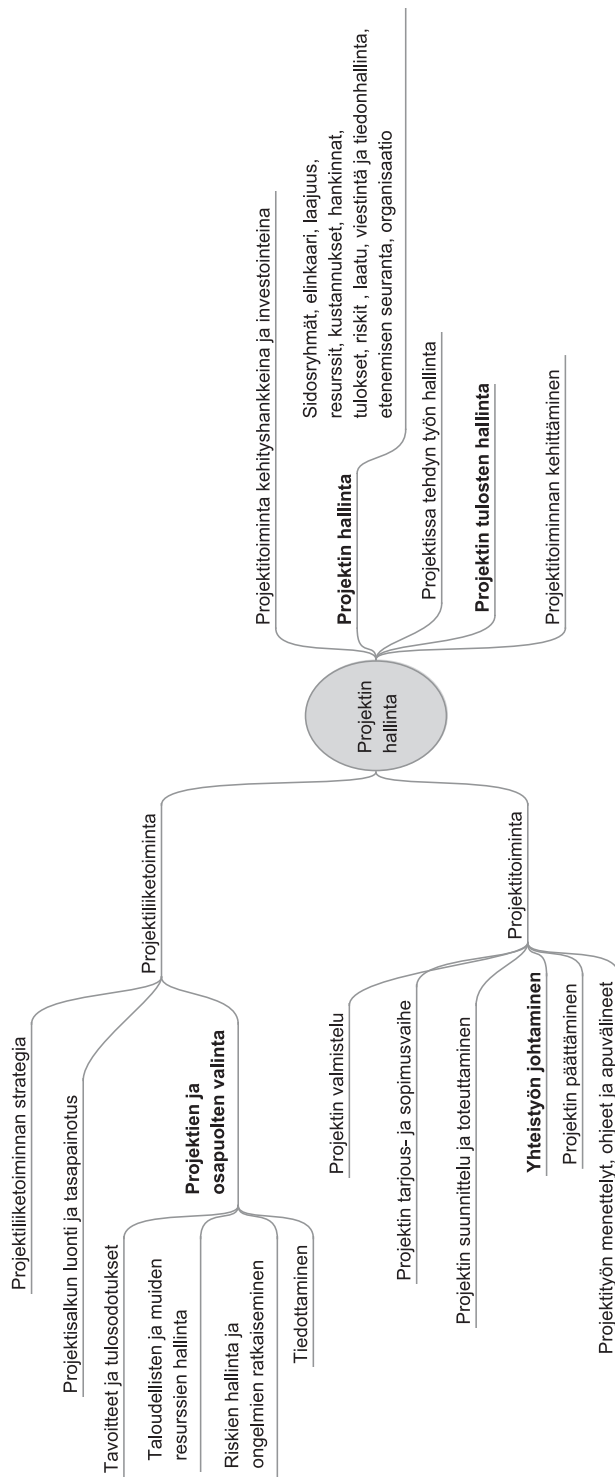
92. Kyse on vakioratkaisujen hankinnasta eli ostotoiminnasta. Sen sijaan hankinta asiantuntijapalvelujen ostamisena ja eri osapuolten yhteistyön muodossa on tavallisesti huomattavasti monitahoisempi tehtävä.

Projektin viestintä- eli kommunikointisuunnitelmassa voidaan esittää projektin yleinen puite, käytettävät tiedonvälityskanavat, sisäinen ja ulkoinen viestintä sekä muu viestintä. Projektitilanteen kuvaamisen perusväline on projektiraportti, esimerkiksi yleistilanne, aikataulu, kustannukset, laatu, riskit ja päätösehdotukset esitettyinä. Tilannetietoja kuvataan myös projektin erityyppisten kokousten pöytäkirjoissa. Tietoja ja dokumentteja hallitaan yleensä projektin käyttöön varatuilla ja suunnitelluilla tietojärjestelmillä. Projektin päättämisen yhteydessä luovutus-pöytäkirjaan voidaan merkitä toimituksen hyväksyminen, lisätilaukset, kustannukset, toimitusajat, myöhästymiset ja ylivoimaiset esteet, laskutus, takuu, asiapaperit ja mahdolliset lisävaatimukset. Tulosten arkistointi projektikansioon ja asiakirjajärjestelmiin, loppuraporttiin ja projektin päätöskokouksen pöytäkirjaan on myös tarpeen. Projektitoiminnan kehittämisen tulisi tapahtua prosessina, joksinkin ns. projektitoimisto (Project Office) on organisatorinen keino jakaa osaamista yli projektisalkun eli erilaisten toteutuneiden hankkeiden.

Yhteenvetona Pelinin (2008) esittämästä projektien suunnittelun, toteuttamisen ja hallinnan puitteesta voidaan luetella seuraavat tekijät: projektien tarjous- ja sopimusvaihe; projektin valmistelu (projektioorganisaatio ja roolit); projektin suunnittelu, käynnistys, toteutus ja hallinta (osittaminen, aikataulu, työmäärät, resurssit, kustannukset, tulokset, sisältö mukaan lukien konfiguraation hallinta, riskit, hankinnat ja viestintä); projektin päättäminen; projektien johtaminen projektioorganisaatiossa (menettelyt ja ohjeet); sekä projektitoiminnan kehittäminen. Näitä Pelin (2008) tarkastelee varsin yksityiskohtaisesti, ensimmäistä ja viimeistä ehkä kuitenkin luokun ottamatta.

Kuva 8 kokoaa yhteen sekä projektiliiketoiminnan että projektitoiminnan osaluokuita yhteenvedoksi⁹³. Siinä nousevat esiin *projektin hallinta*, *tulosten hallinta*, *yhteistyön johtaminen*, mutta myös *projektien valinta* ja projektit toteuttavien *osapuolten valinta*.

93. Crawford ym. (2006) selvittivät kahden merkittävän projektien hallintaa käsittelevän lehden julkaisemien tieteellisten artikkeleiden keskeisiä teemoja 1994–2003 verraten niitä eri tutkimuksissa esiin nostettuihin projektitoiminnan oleellisiksi koettuihin muutoksiin. Esiin nousivat osapuolten suhteiden, resurssien, ajan, kustannusten ja riskien hallinta, kun taas projektien päättämisen, rajauksen ja markkinoinnin teemat jäivät vähälle huomiolle ja laadun hallinnan ja henkilösuhteiden teemojen merkitys oli vähentynyt. (s. 183) Kuvassa esitetyissä projektikäytännöissä on taas yhtenä silmiinpistäväänä seikkana, ettei kirjallisuudessa käsitellä juurikaan yhteistyön erilaisia muotoja. Lähes ainoa tällainen asia on asiakkaan ja toimittajan ja sen mahdollisten alihankkijoiden välinen yhteistyö, perustuen tilaus- ja toimitussopimuksiin. Niitäkään ei kuitenkaan varsinaisissa projektioppaissa useinkaan käydä läpi tarkemmin. Toisin sanoen yhteistyön käytänteet, olivatpa niiden kohteena löyhemmät eri tahojen projektioorganisaatiot tai tiiviimmät ja pitkäaikaisemmat allianssit, eivät käy useinkaan ilmi projektitoiminnan oppaista ja muista teoksista. Projektimuotoista yhteistyötä on kuitenkin tutkittu sekä käsitteellisesti että empiirisesti varsin paljon, kuten myös Crawford ym. (2006) osoittaa. Tähän palataan myöhemmin allianssin hallinnoinnin tarkastelun yhteydessä.

Kuva 8. Projektitiliiketoiminta, projektitoiminta ja projektin hallinta.

2.4.3 Tutkimus- ja kehitystoiminta

Myös T&K-työtä on tutkittu monin tavoin ja termeinkin. Sen voi määritellä olevan *työtä, joka tähtää uusien tai muokattujen tuotteiden tai palveluiden toteuttamiseen ja käyttöönottoon*. Tuotekehitys jäsennetään usein tutkimukselle rinnakkaisena toimintana, jonka viitekehys on innovointi eli uusien keksinnöllisten ja samalla kaupallista arvoa sisältävien ratkaisujen tuottaminen. Tässä yhteydessä ei silti hahmoteta innovaatiotoimintaa yleisesti⁹⁴, vaan sen sijaan tehdään hyvin lyhyt katsaus relevantiksi katsottuihin T&K-toiminnan tekijöihin.

Ns. perinteiset mallit on tarkoitettu fyysisten tuotteiden kehittämiseen. Ne ovat yleensä sekventiaalisia ja perustuvat porttiasjatteluun, muistuttaen edellä käsiteltyjä projektitoiminnan viitekehyksiä mutta kohdistuen tuotekehityksen eri osa-alueisiin. Ne ovatkin nivoutuneet monin eri tavoin projektitoimintaan. Tuotekehitys jäsennetään usein tiettyjä vaiheita noudattavaksi: konseptisuunnittelu, vaatimusten määrittely, järjestelmäsuunnittelu, yksityiskohtainen suunnittelu, toteutus, yksikkö-, järjestelmä-, integrointi- ja hyväksymistestaus, (tuotantoon vienti), käyttöönotto ja ylläpito⁹⁵. Vesiputousmalli, jonka Cooper aikoinaan lanseerasi⁹⁶, on yksi tuotekehityksen yleisimpiä ja rakentuu juuri vaiheista ja niiden välisistä porteista.

Ketterät menetelmät

Tuotekehitystyö on nopeutunut, tuotteet on saatava aikaisin markkinoille ja niiden käyttäjät on kytkettävä uuden tai uudistuneen tuotteen ominaisuuksien varmentamiseen. Valmiiden teknologioiden, tuotealustojen ja komponenttien käyttö on lisäksi muuttanut kehitystyötä yhä enemmän rinnakkaiseksi. Yhtenä ilmentymänä kehityksestä ovat ns. ketterät menetelmät (agile methods), joiden käyttöä edistävä yhteisö perustettiin vuonna 2001. Niiden periaatteina ovat pyrkimys toimivan ratkaisuaihion aikaan saantiin heti alusta alkaen; välitön kommunikointi kehitystiimien sisällä ja välillä muutosten hallintaa ja kehitystyön etenemisen seurantaa varten; vaatimusten priorisointiin sekä aikataulu- ja kustannusrajoituksiin perustuvat tavoitteet; sekä itseohjautuvan tiimityön johtaminen lyhyinä kehitysjaksoina niin, että tavoite-etappien läpäisy on niistä erillinen. Yksi tapa mieltää asia on, että jokainen jakso on kuin hyvin pieni projekti eli sisältää kaikki valitun ongelman ratkaisemiseen kuuluvat tehtävät.

94. Esimerkiksi Anon. (2012b) on arvio Tekesin vaikutuksesta innovaatiotoimintaan ja sen tuloksiin, mukaan lukien näkyvä Suomen globaalista asemasta innovaatioperustaisen hyvinvoinnin luomisessa.

95. Ulrich T., Eppinger, S.D. 2008. Product Design and Development. 4. p. Singapore: McGraw-Hill. Trott, P. 2002. Innovation management and new product development. 2. p. Harlow: Pearson Education.

96. Kts. esimerkiksi Cooper, R.G. 1993. 2. p. Winning at New Products: Accelerating the Process from Idea to Launch. Cambridge, Massachusetts: Addison-Wesley.

Toisin sanoen se sisältää toiminnan suunnittelun ja johtamisen ohella vaatimusanalyysin, määrittelyn, toteutuksen, testauksen ja dokumentoinnin. Projektitoiminta ja siihen nivoutunut kehitystyö ovat siis pienten tiimien minihankkeita, joilla on määritetty kiinteä aikataulu- ja samalla kustannuspuite. Tällainen on vastakkaista ajattelua perinteiselle lineaariselle ja ylhäältä päin johdetulle T&K-työlle.

Kehitystyö ketterissä tiimeissä ei silti ole hallitsematonta tai satunnaista, vaan varsin kurinalaista ja erittäin tiukasti aika- ja kustannusrajoitteista. Oleellista on, että tiimi voi valita sille asetettujen kustannus- ja aikataulurajoitusten puitteissa tehtäviä, joihin se käy käsiksi ja joista syntyy tuotoksia. Ne eivät ole ennalta määriteltyjä ratkaisuja, jotka toimitetaan eteenpäin vasta niiden valmistuttua, vaan sen sijaan kaiken aikaa kehittyviä ja joka hetki valmiita sellaisina kuin ne ovat yhteisesti saatavilla. Erittäin tärkeää on myös, että tuotosten tarkastusetapit, -työ ja -kriteerit on annettu toteuttajille eikä esimerkiksi projektin sponsorille tai hallinnoijalle.

2.5 Yhteenveto

Tässä luvussa paneuduttiin tutkimuksen empiiriseen kohdeympäristöön eli ICT-alaan, mukaan lukien alan kehittyminen ja sillä harjoitettu liiketoiminta. Tehty tarkastelu oli empiirinen, mille on perusteluna tutkimuksen kontekstilähtöinen toimintaympäristön ja kokonaisjärjestelyn intressitahoineen sisältävä katsanto⁹⁷, mutta myös ICT-oikeuden kautta tutkimukseen tuleva liityntä tieto – ja viestintäalan rakenteisiin, toimintaan ja kehittymiseen.

ICT-liiketoimintaa ja sen tarjoamia jäsennettiin kohdeympäristönä perustuen muun muassa liiketoimintaverkostoihin. Toisaalta pyrittiin tuomaan esiin alan kehityskulkua, jolla on paljon pidempi elinkaari kuin yksittäisellä hankkeella. Myös projektitoiminnan todettiin kehittyneen ja että siitä on tullut sekä näkyvä osaamisalue että konkreettinen tapa toimia. Monet menettelyt korostavat silti lähinnä vain kahdenkeskisiä tilaajan ja toimittajan suhteita tai organisaation sisäistä projektisalkun ja yksittäisten hankkeiden suunnittelua ja hallintaa, kun taas liiketoimintaverkostojen piirissä tehdystä työstä ilmenee laajempi eri osapuolten yhteistyön periaatteita ja johtamista korostava näkökulma. Niissä ei kuitenkaan puolestaan välttämättä tarkastella yhteistyössä valmistettujen ja toteutettujen projektien menettelyjä. Toimialan kehittymisen, liiketoimintaverkostojen erilaisten projektitoiminnan menettelyjen lisäksi todettiin merkitykselliseksi varsinaisen tutkimus- ja kehitystyö eli innovaatiotoiminta. ICT-ala erottuu monista muista aloista juuri innovaatiointensiivisyytensä takia, mikä

97. Tarkastelu on myös yleinen, koska se ei ota lähtökohdaksi tiettyä varanto-oikeuden tutkimuskohdetta ja -ongelmaa. Esimerkiksi Zhangin (2012) tutkimuksessa ICT-ala tarkastellaan patenttien ja standardien puitteissa ja erityisesti patenttipoolien kannalta.

on ilmennyt osaltaan myös T&K-työn periaatteiden ja menetelmien kehittymisenä. Niiden todettiin nojautuvan projektitoiminnan perusrakenteisiin kuten vaihe- ja etappiajattelu, toisaalta taas nykyään korostavan yhä selkeämmin ketteryyttä ja asianosaisten vastuuta omasta työstään.

3. Omistus, sopimus ja vastuu vahingosta

Tämän luvun aiheena on katsaus varanto-oikeuksiin varallisuutena, jotta tutkimuksen kohde voidaan hahmottaa. Tarkastelu tehdään painottuen aineettoman varallisuuden omistamiseen, unohtamatta varallisuuden kahta muutakaan ulottuvuutta eli sopimusta ja vahingonkorvausta. Jälkimmäinen liittyy lähinnä vastuuseen, joskin hyödyntää osin muun muassa Viljasen (2005) analyysiä tuottamuksen arvioinnin kehittymisestä. Tavoitteena on tässä yhteydessä osin myös viitoittaa tietä seuraavassa luvussa tehtävälle tutkimusaukon määrittelylle. Luku on laadittu tarkoituksella varsin tiiviiksi ja johdattelevaksi katsaukseksi. Sen rakenne on seuraava:

- aineeton omaisuus varallisuutena ja sen omistaminen,
- sopimus ja varallisuus sekä
- vastuu vahingonkorvauksessa.

3.1 Aineeton varallisuus

Varallisuutta voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta, mutta yksittäisessä tutkimuksessa on melko vaikea ottaa kohteeksi koko varallisuuden kenttää. Tarkastelua on siksi rajattava pyrkimällä löytämään kokonaisnäkyvästä tutkimukselle oleellisia teemoja. Tässä tapauksessa rajauksen periaatteena ovat varallisuuden eli varallisuusarvoisen etuuden merkitys ja varallisuuden omistamisen tai hyödyntämisen ilmiö. Varallisuutta lähestytään varsin konkreettisesti, painottuen aineettoman omaisuuden määrittelyyn ja hallintaan liiketoimintaa harjoittavan yrityksen puitteissa, jotta varallisuusarvoista etuutta koskeville oikeuksille saataisiin tartuntapintaa myös tutkimuksen kohdeympäristöön ja kontekstiin.

3.1.1 Varallisuus käsitteenä

Varallisuus hahmottuu tässä tutkimuksessa ennen muuta aineettomana eli immateriaalisena varallisuusarvoisena etuutena sen vuoksi, että informaatiohyödykkeet ovat suurelta osin aineettomia. Myös tietotekniset laitteet voi paljolti ajatella sellaisiksi, koska ne perustuvat pohjimmiltaan elektronisten piirien suunnitelmiin, jotka valmis-

tuksen aikana toteutetaan fyysiselle materiaalille, mutta jotka ovat alunperin immateriaalisia artefakteja.

Seuraavassa hyödynnetään ensin lähinnä vero-oikeuden puitteissa tehtyä aineetoman omaisuuden jäsentämistä konserniyritysten piirissä. Kappaleen rakenne ja lainaukset perustuvat monelta osin Hollménin (2007) mainitusta asiasta tekemään tutkimukseen. Vaikka siinä kyse on työstä, jonka kohteena on konsernin sisäinen siirtohinnoittelu, sen kautta hahmottuu tätä tutkimusta ja erityisesti käsillä olevaa lukua varten erittäin hyvin *aineeton varallisuus liikeyrityksen hallinnoimina varallisuus-oikeuksina*, ottaen huomioon edellä esitetty painotus. Tämän jälkeen tarkastellaan vielä varallisuuden kahta muuta oikeudellista näkökulmaa eli sopimusta ja vahingonkorvausta, jalkimmäistä silti lähinnä vain vastuuperusteen kautta.

Jo nyt voi todeta, että omaisuus juridisena käsitteenä on kuvattu oikeuksien tasolla esineoikeudessa, niin että omaisuus muodostuu varallisuus-oikeuksista, jotka koskevat joko kiinteää tai irtainta esineistöä. Kun omaisuus muodostuu varallisuus-oikeuksista, voidaan ajatella kuten myös Hollmén (2007) tekee, että *varallisuus-oikeudet ovat irtainta omaisuutta*, vaikka niiden yhteys esineisiin olisi varsin etäinen tai puuttuisi kokonaan. Immateriaalioikeuksien kuten tekijän- ja teollisoikeuksien ohella sellaisia ovat tietyn suorituksen saamisoikeudet, samoin kuin sellaiset osuus-oikeudet kuin osuus osakeyhtiöön. Tässä tutkimuksessa oikeuksia määrittelevät toisaalta ennen muuta osapuolten keskenään solmimat sopimukset.

Omistusoikeus on ylipäänsä keskeinen yksityisoikeuden käsite, jonka perustana ovat olleet yhtäältä taloudellinen vapaus ja toisaalta yksityisen tahon eli oikeussubjektin autonomia – olipa kyse kiinteästä tai irtaimesta omaisuudesta. Se on perinteisesti käsitetty täydelliseksi eli muut pois sulkevaksi yksinoikeudeksi, mutta samalla se on käytännössä ollut eri tavoin rajoitettu. Omistusoikeuden päätekijöiksi ovat suomalaisessa oikeudessa vakiintuneet seuraavat seikat⁹⁸.

Hallintaoikeus: omistajalla on yksinomainen ja suojattu käyttöoikeus kohteeseen eli oikeus käyttää sitä haluamallaan tavalla ja samalla vaatia, ettei käytölle aseteta muiden taholta esteitä; *kompetenssi*: omistajan kelpuutus määrätä kohteen omistusoikeudesta, mukaan lukien sen siirtäminen toiselle; ja *dynaaminen suoja*: omistajalle syntyvä omistusoikeuden saamisen eli saannon suoja, tapahtuipa saaminen alkuperäisesti (vrt. valmistaminen), omistajanvaihdoksen kautta (lain määräämänä kuten perintö tai oikeustoimen kuten kaupan kautta) tai kumoavan omistajanvaihdossäännön perusteella (vrt. pakkolunastus tai esineen löytäminen).

98. Kaisto (2006) kuitenkin pohtii, että ”varteenotettava vaihtoehto olisi se, että omistusoikeudesta puhuttaessa viitattaisiin ainoastaan *omistajan faktilliseen määräämisvaltaan*. Saatetaan kysyä, onko tarkoituksenmukaista pitää omistusoikeutta nimitystä [nimityksenä] kokonaisuudelle, johon kuuluu omistajan hallintaoikeuden ohella omistajan kompetenssi ja dynaaminen suoja” (s. 80, kursivointi tämän kirjoittajan) Tässä tutkimuksessa termejä ”varallisuus” ja ”omaisuus” käytetään rinnakkain, mutta edellistä suosien. Tällä halutaan osaltaan korostaa dynaamisesti syntyvää varallisuusarvoista etuutta ”valmiin” etuuden asemesta.

Seuraavassa varallisuutta tarkastellaan yrityskontekstissa ja aineettoman varallisuuden jäsenyyksen kautta, jättäen sopimusoikeus omaisuuden vaihdannan sääntelynä erikseen käsiteltäväksi. Esineoikeuden ja aineettoman varallisuuden liityntöjä tuodaan esille vain yleisluontoisesti. On kuitenkin syytä todeta, että laiteollisuus, joka valmistaa fyysisiä esineitä myyntiin, on tieto- ja viestintäalan kaikista perinteisistä ja yhä erittäin tärkeä liiketoimintasegmentti, ja että laitteet ja ohjelmistot liittyvät läheisesti toisiinsa muun muassa ns. sulautettujen järjestelmien ratkaisuna erilaisissa ICT-tuotteissa⁹⁹.

3.1.2 Aineettoman varallisuuden määrittely

Suomen Verohallituksen laatiman ohjeen mukaan (Laaksonen ym. 2007, s. 24) aineetonta omaisuutta ovat muun muassa patentit, tavaramerkit ja mallit, mutta myös osaaminen, teknologia, tuotantoverkosto, asiakasluettelot, jakelukanavat ja muu vastaavanlainen omaisuus. Ohjeen mukaan *aineeton omaisuus pitää siis käsittää laajasti, koska se voi tuottaa riippumattomien osapuolten välisissä liiketoimissa tuloa*, vaikka se ei olisi rekisteröitävissä tai omaisuutena edes siirtokelpoinen. Tämän tarkemmin aineetonta omaisuutta ei silti määritellä mainitussa ohjeessa. Asia kuvastaa yhtäältä aineettoman omaisuuden olemuksen monimuotoisuutta ja toisaalta sen monenlaisista taloudellista merkitystä teollisessa ja jälkiteollisessa yhteiskunnassa. Tarkasteltaessa asiaa muuallakin kuin pelkästään Suomessa nähdäänkin, että muun muassa OECD:n siirtohinnoitteluohteissa näkökulma aineettomaan omaisuuteen on nimenomaan kaupallinen eli toisin sanoen omaisuuden taloudelliseen hyödyntämiseen liittyvä¹⁰⁰.

Erityisesti on huomattava, että aineettomalla omaisuudella saattaa olla erittäin suuri käyttöarvo, vaikka sillä ei olisi kirjanpitoarvoa taseessa. OECD luokittelee aineettoman omaisuuden *markkinointiomaisuuteen* (marketing intangibles) ja *kaupankäynnin kohteena olevaan omaisuuteen* (trade intangibles). Tämä jako on tehty omaisuusluokkien erilaisen luonteen perusteella. Edellistä edustavat tavaramerkit ja kaupanimet liiketoiminnan harjoittamisessa, mutta samoin myös asiakasluettelot, jakelukanavat sekä ainutlaatuiset nimet, symbolit ja kuvat. Jälkimmäisessä on merkille pantavaa, ettei siinä eroteta mitenkään muusta erillisenä *innovaatio-omaisuutta*.

Hollmén (2007) huomauttaa, ettei kummankaan tyyppisen omaisuuden alkupe-
räinen luonti ole aina erityisen kallista, mutta sen sijaan omaisuuden arvon kasvattaminen voi vaatia suuriakin ponnistuksia. Esimerkiksi sopii hänestä tavaramerkin arvo. Sen vakiinnuttaminen ja aseman säilyttäminen markkinoilla voi edellyttää monia eri-

99. Esineoikeus ei ole tämän tutkimuksen päänäkökulmia siksi, että tutkimuksen kokonaisnäkemyksessä varallisuudesta perustuu uuden varallisuusosoikeuden omistus, sopimus ja vahingonkorvaus -jäsenyykseen.

100. Anon. 2010. Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations 2010. London: OECD Publishing. 372 p. (Ohje on jatkuvasti päivittyvä.)

laisia investointeja ja riippua sellaisista ulkopuolisista tekijöistä kuin liiketoiminnan kohteena olevien markkinoiden nykyinen tai ennakoitu volyyymi. Sama koskee myös muuta aineetonta omaisuutta: sellainen omaisuus, joka ei ole markkinointiomaisuutta, mutta on potentiaalisesti ja käytännössäkin kaupankäynnin kohteena olevaa, sisältää esimerkiksi patentit, taitotiedon (know-how¹⁰¹), piirroksiset ja tuotteen tai palvelun tuottamisen ja tarjoamisen mallit sekä muut liiketoiminnassa yhteydessä käytettävät aineettoman omaisuuden oikeudet, kuten vaikkapa tietokoneohjelmat. Tällaisen omaisuuden luominen on usein riskialtista ja voi vaatia luontivaiheessa suuria investointeja T&K-työhön: ”Kehittäjä pyrkii yleensä perimään nämä kustannukset ja saamaan toiminnalle tuottoa tuotteiden myynnillä sekä palvelu- ja lisenssisopimuksilla” (s. 33).

Hollmén (2007) toteaa kuitenkin, ettei kaupankäynnin kohteena oleva aineeton omaisuus ole silti aina pitkäikäistä, viitaten muun muassa patentin tarjoamaan rajalliseen suoja-aikaan ja tosiseikkaan, että sellaisen avulla suojatun keksinnön kaupallinen arvo voi kadota suoja-ajan päätyttyä. Ns. henkinen omaisuus kuten taitotieto ja liikesalaisuudet voi toisaalta olla joko kaupankäynnin kohteena olevaa aineetonta omaisuutta tai aineetonta markkinointiomaisuutta. Vaikka ensin mainittu on informaatiota, joka vaikuttaa sellaisenaan liiketoimintaan, sitä ei voida kuitenkaan patentin tai tavaramerkin kaltaisesti rekisteröidä niin, että sille saisi suojan. Toisaalta rajanveto aineettoman omaisuuden eri lajien mielessäkään ei ole välttämättä aina selvä. Esimerkiksi patentilla tai patenttihakemuksellakin voi olla tavaramerkin tapaan markkinointiomaisuuden kaltaista arvoa eli siihen perustuvaa hyödykettä markkinoivaa vaikutusta, jossain määrin samankaltaisesti kuin tavaramerkillä. Tällöin voi pohtia, tulisiko patentin käyttöoikeutta taloudellisen hyödyntämisen mielessä tarkastella osin kuten tavaramerkkiä. Toisin sanoen aineettoman omaisuuden jäsenyys ei ole välttämättä täysin samanlainen, kun yritykselle siitä koituvaa taloudellista hyötyä arvioidaan eri näkökulmista.

Yhdysvalloissa käytetty aineettoman omaisuuden määrittely, liittyen ainakin sen siirtohinnoittelun sääntelyyn, poikkeaa osin eurooppalaisesta¹⁰². OECD:n ja Yhdysvaltojen määritelmät aineettomalle omaisuudelle kattavat kuitenkin käytännössä

101. OECD:n malliverosopimuksen 12 artiklan kommentaarin 11 kappaleen mukaan (Hollmén 2007, s. 33, alaviite 120): ”Know-howlla tarkoitetaan kaikkea teknistä informaatiota, jota ei ole yleisesti saatavilla ja joka sen patentoitavuudesta riippumatta on välttämätöntä tuotteen tai valmistusmenetelmän teolliselle, suoraan ja samoin ehdoin tapahtuvalle toistamiselle. *Sikäli kuin know-how on hankittu kokemuksen kautta, se edustaa sitä, mistä valmistaja ei voi saada tietoa pelkästään tutkimalla tuotetta ja pelkästään tekniikan edistymistä koskevien tietojensa avulla.*” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

102. Amerikkalaiset periaatteet on todettu ohessa englanniksi kuten Hollménin (2007) tutkimuksessa (s. 34): ”Definition of intangible. For purposes of section 482, an intangible is an asset that comprises any of the following items and has substantial value independent of services of any individual. (1) Patents, inventions, formulae, processes, designs, patterns, or know-how; (2) Copyrights and literary, musical, or artistic compositions; (3) Trademarks, trade names, or brand names; (4) Franchises, licenses, or contracts; (5) Methods, programs, systems, procedures, campaigns, surveys, studies, forecasts, estimates, customer lists, or technical data; and (6) Other similar items. For purposes of section 482, an item is considered similar to those listed in paragraph

samat asiat, mutta Yhdysvaltojen kuusikohtainen omaisuuden jaottelu perustuu eri logiikkaan – eli listaamiseen, kuin OECD:n jako kahteen erityyppiseen omaisuuslajiin. Yhdysvalloissakin on silti syntynyt tapa jakaa omaisuus kahteen päälajiin, *tavanomaiseen ja epätavanomaiseen aineettomaan omaisuuteen* (routine vs. non-routine intangibles)¹⁰³. Hollmén (2007) painottaa, että erilaiset määritelmät ja luokittelut auttavat omaisuuden tunnistamisessa, mutta samalla niistä on hyötyä siksi, että ne tukevat vertailevia arviointeja – toisin sanoen niiden avulla voidaan hahmottaa markkinoiden ja toimijoiden varallisuutta, merkitystä ja toimenpiteitä.

Omaisuuden määritelmiä on kuitenkin moitittu suppeiksi ja epämääräisiksi, ne eivät ole yksiselitteisiä, vaan luonnehdintoja ja tyyppillisiä esimerkkejä: ”Niissä huomioidaan aineettoman omaisuuden tavanomaisimmat muodot, mutta rajat jäävät määrittämättä. Ne eivät riitä kattamaan kansainvälisten konsernien toiminnassa jo nykyään esiintyvää aineettoman omaisuuden kirjoa, saati sitten tulevaisuuden mukanaan tuomia aineettoman omaisuuden uusia ilmenemismuotoja.” (s. 34) Erityisesti ns. henkisten pääomien kuten taitotiedon rajautuminen määritelmien ulkopuolelle on nähty ongelmana, vaikka tietopääoma on usein arvokasta ja hyvin vaikeasti jäljiteltävää aineetonta omaisuutta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa työntekijöiden kokemus ei sisälly aineettoman omaisuuden piiriin. Se ei näy OECD:n siirtohinnoitteluohjeisakaan eikä niissä ole selkeitä perusteita aineettoman omaisuuden omistajan määrittelemiseksi. Tosin on huomattava, että po. ohjeen mukaan tulee arvioida osapuolten välisiin sopimuksiin sisältyviä varallisuutta koskevia oikeuksia ja velvollisuuksia.

Tällä tavalla pyritään varsinkin arvioimaan aineettoman omaisuuden käytöstä eri tahoilla saatavia tuottoja ja siitä eri tahoille koituvia kuluja. Esimerkiksi jakelija ei yleensä pääse osalliseksi päämiehensä aineettoman markkinointiomaisuuden tuotosta, mutta jos se kuitenkin vastaa joiltakin osin markkinointitoiminnan kustannuksista, pitää selvittää sen mahdollisuus hyötyä myös omaisuuden tuotoista. Tämä kuvastaa yleisemmin kustannusten ja tuottojen näkökulman painottamista. Hollmén (2007) muistuttaa, että OECD:n siirtohinnoitteluohjeiden tiimoilta on kiistelty, josko niistä näkyy painotus oikeudellisen vaiko taloudellisen omistajan näkökulmaa. Ohjeet vaikuttavat hänen mielestään enemmän jälkimmäistä silmällä pitäen laadituilta, erityisesti koska niissä pyritään ottamaan huomioon taloudellisen toimintaympäristön käytänteitä. Siihen verrattuna pelkkä juridisen omistamisen hahmottaminen edustaisi

(b)(1) through (5) of this section if it derives its value not from its physical attributes but from its intellectual content or other intangible properties.”

103. Tavanomainen aineeton omaisuus on nimensä mukaan sellaista, että sen markkinahinta voidaan osoittaa usein siksin, että omaisuus on samankaltaista muiden saman alan yritysten kanssa. Epätavanomaisella aineettomalla omaisuudella on taas tavallista paljon suuremmat tuotto-odotukset. Innovaatioperustaiset varannot ja yleisemmin esikilpailullisen T&K-työn tulokset voi ajatella lähinnä jälkimmäisinä, koska niille voi olla vaikea määrittellä markkinahintaa. Osaltaan ne silti usein luovat tai muovaavat merkittävästi markkinoita, jos menestyvät, mikä juuri on varanto-oikeuksien haaste ja mahdollisuus.

hänenstä joustamattomampaa ja tapauskohtaiset realiteetit ehkä jopa kieltävää kantaa. Mainittu asia on tämän tutkimuksen valossa mielenkiintoinen ajatellen paitsi edellä esillä ollutta uuden ja perinteisen varallisuus oikeuden välistä tilannekohtaisuuden jännitettä, myös yleisemmin oikeustieteen piirissä käytyä keskustelua oikeuden jäykkyydestä ja joustavuudesta¹⁰⁴.

OECD:n ohjeisiin verrattuna Yhdysvalloissa määritellään toisaalta tarkemmin aineettoman omaisuuden omistajan kriteerit yhtiörakenteessa: ”Hiljattain voimaan tulleiden uusittujen sääntöjen nojalla ratkeaa se, mikä konsernin yhtiöistä on aineettoman omaisuuden omistaja, eli mille yhtiöistä kuuluu [kuuluvat] aineettomasta omaisuudesta syntyvät tulot.” (s. 37) Jos konsernin yksi yhtiö hyödyntää toisen konserniyhtiön omistamaa aineetonta omaisuutta, siitä on maksettava markkinaehtoinen korvaus. Vastaavasti, jos yhtiö osallistuu omaisuuden kehitystyöhön ja sen arvon kasvattamiseen, yhtiön pitää saada toiminnasta markkinaehtoinen hyvitys. Aineettoman omaisuuden omistajuuden määrittämiseen käytetään silti usein muutamia yleisiä periaatteita. Ensiksikin voi olla olemassa lain nojalla saadun oikeuden omistaja tai sopimuksen luoman oikeuden omistaja¹⁰⁵. Toisaalta voi olla tilanteita, joissa kumpakaan ei ole tunnistettavissa. Silloin omistajana pidetään yleensä sellaista tahoja, jonka hallinnassa omaisuuden voidaan katsoa olevan, kun tiedossa olevat tosiasiat otetaan huomioon¹⁰⁶. Toisin sanoen kyse on olosuhteiden määräämästä omistajuudesta. Silti on mahdollista, että mainittujen periaatteiden vaikutus kumoutuu, jos niiden nojalla määräytyvä omistajuus ei vastaakaan todellista asioiden tilaa – esimerkiksi varsinaisen taloudellisen hyödyn nauttija onkin joku muu kuin tiettyjen olosuhteiden kautta omaisuuden haltuunsa saanut taho.

Näitäkin periaatteita on silti kritisoitu muun muassa sen takia, että ne painottavat juridisen omistajan näkökulmaa ottamatta juuri huomioon liiketoiminnan harjoittamista. Erityisesti viimeksi mainittua periaatetta on myös mahdollisesti erittäin vaikea hyödyntää. ”Nykyiset säännöt korostavatkin entisestään sen tärkeyttä, että verovelvolliset sopivat kirjallisesti keskinäisten liiketoimiensa ehdoista. Sopimuksista tulisi ilmetä mahdollisimman selkeästi osapuolten todelliset aiheet ja liiketoimien taloudel-

104. Eräänlaisena yhä melko tuoreena kulminaationa asialle, jonka aiempia ilmentymiä on ollut esimerkiksi ns. sosiaalinen siviilioikeus, voitaneen pitää ns. pehmeää sääntelyä (soft law), Koulu (2009).

105. Esimerkiksi tavaramerkin omistaja voi myöntää sopimusperustaisesti jollekin toiselle taholle lisenssin tavaramerkin käyttöön tietyllä maantieteellisellä alueella. Tällainen lisenssi saa aikaan erillisenä tunnistettavissa ja käytettävissä olevan aineettoman oikeuden, jonka omistaja on sekä juridisesti (lisenssisopimuksen kautta) että taloudellisesti (tavaramerkin hyödyntäminen, hyödyn verotus) po. lisenssin saaja.

106. Hollmén (2007) toteaa tällä perusteella, että esimerkiksi asiakaslistan omistajaksi katsottaisiin se konserniyhtiö, jonka hallinnassa lista on, mutta ottamatta kuitenkaan kantaa listan ”suurimpiin” käyttäjiin konsernissa. Tämän voi ajatella olevan ristiriidassa tosiasiat huomioon ottavan periaatteen kanssa, erityisesti jos listan asiakkaat ovat todellisuudessa tietyn toisen konserniyhtiön ”kaikkein suurimpia” asiakkaita.

liset olosuhteet” (s. 37). Hollménin (2007) huomio on varsin relevantti siksi, että sen ponttimena on varallisuusarvoisen etuuden tosiasiallisen nautinnan mahdollisuuden ja sen toteutumisen tunnistaminen. Yhdysvalloissa aineettomaan markkinointiomaisuuteen liittyviä omistajuutta koskevia ongelmia on tarkasteltu eri kannalta, kuten esimerkiksi missä kulkee lisenssinsaajalle kuuluvien tavanomaisten markkinointitoimien ja taloudellisen omistajuuden näkökulman mukaisten eli omistusoikeuden synnyttävien markkinointitoimien välinen raja.

Yhdysvaltojen sääntely korostaa toisaalta kokonaisuudessaan juridisen omistajuuden merkitystä verrattuna OECD:hen, joka taas on lähempänä taloudellisen omistajan tai taloudellisen toiminnan näkökulmaa. Hollménista (2007) nimenomaan ”taloudellisen omistajuuden näkökulma huomioi juridisen omistajan näkökulmaa paremmin kansainvälisten konsernien toiminnan realiteetit” (s. 39), minkä ei silti hänestä kuitenkaan aina pidä merkitä juridisen omistajuuden jättämistä huomiotta. Omistamisen lähtökohdaksi voidaan tai tulisi hänestä ottaa taloudellisen omistajan näkökulma, koska se antaa mahdollisuuden tarkastella omistajuutta muidenkin kuin yksinomaan oikeudellisten järjestelyjen kautta¹⁰⁷.

3.2 Varallisuuden omistaminen

Siinä missä edellä oleva varallisuuden määrittelyn ja omistamisen tarkastelu perustui liikeyrityksen sisäiseen näkökulmaan¹⁰⁸, varallisuuden vaihdanta on taas oleellisesti ulkoinen näkökulma. Edellä tuli jo ilmi varsinkin ns. henkisen pääoman määrittelyn ja arvottamisen vaikeus. Seuraavassa aineetonta varallisuutta käsitellään selkeyden vuoksi lähinnä teollisoikeuksien kannalta, minkä on varsin perinteinen katsanto aineettoman omaisuuden kaupalliseen hyödyntämiseen. Käsitteily perustuu pääosin Vilppulan (2006) tutkimukseen, joka kokoaa tämän luvun tarpeita ajatellen hyvin yhteen sekä teollisoikeuksien perusasiat että niihin liittyviä juridisia kysymyksiä¹⁰⁹.

107. Hollménista (2007) OECD:n ohjeita olisi tämän takia tarkennettava nykyisistä nimenomaan aineettoman omistajuuden määrittelyn osalta. Hänen mielestään varsinkin omistajuuden kriteereistä on ainakin siirtohinnoittelun mielessä Suomessa vaiettu, minkä takia OECD:n ohjeet ovat tarpeellisia. Lienee silti liian yksioikoista ottaa taloudellisen omistajan näkökulmaa hallitsevaksi. Asia on paremminkin niin, että juridista ja taloudellista näkökulmaa toisiaan yhdistäväksi seikaksi tulisi ottaa se toiminta, jota intressitahot harjoittavat varallisuuden luomiseksi ja hyödyntämiseksi. Itse asiassa Hollménkin (2007) tarkastelee sitä, *miten yhtiöiden pitäisi toimia aineettoman omaisuuden määrittelyssä ja hallinnassa* eikä esimerkiksi sitä, mikä olisi omaisuuden paras hinnoitteluperiaate.

108. Todellisuudessa myös siirtohinnoittelu edustaa ainakin epäsuorasti ulkoista eli julkisoikeudellista verottajan näkökulmaa, mutta siinä eivät kuitenkaan ole pääponttimena kaupalliset markkinat.

109. Yksinkertaistaen, yksinoikeuteen perustuvat teollisoikeudet ovat patentti-, hyödyllisyysmalli-, malli-, tavaramerkki- sekä toiminimioikeus, integroitujen piirien suoja, kasvinjalostajan oikeus

Vaikka oikeuksista on olemassa runsaasti kirjallisuutta, tässä yhteydessä on tärkeintä yleiskuvan hahmottaminen. Oikeuksien tarkempi sisällöllinen tarkastelu tehdään myöhemmin, kun niitä analysoidaan tämän tutkimuksen kontekstissa.

3.2.1 Oikeudet ja omistaminen

Vilppulan (2006) mukaan jotkut oikeuksia koskevat käsitteet ja termit ovat muuttuneet teknologian kehittymisen myötä nopeammin kuin juridinen kieli ja normisto: ”Oikeudelliseen kieleen onkin siirtynyt yleiskielestä ja tekniikan kielestä useita ilmaisuja, joille on myöhemmin kehittynyt oma oikeudellinen merkityksensä.” (s. 19)

Immateriaalioikeuksien termejä on luonnollisesti määritelty lainsäädännössä, mutta monet yleistermit ovat Vilppulasta (2006) vakiintumattomia, kuten hänen mielestään myös sellaiset perustermit kuin teknologiaoikeus, teollisoikeus ja immateriaalioikeus. Hänen mukaansa on tärkeää erottaa käsitteinä immateriaalioikeudellinen yksinoikeus kaupallisesta eli markkina-asemaan liittyvästä monopolista, ne ovat kaksi eri asiaa. Huolimatta siitä, että jollakin on immateriaalioikeudellinen yksinoikeus vaikkapa tiettyyn tavaramerkkiin, teknologiaan tai tuotteeseen, vastaavia ratkaisuja voi olla hyvinkin paljon saatavilla juuri samoilla markkinoilla, kuten esimerkiksi samanlainen tuote, joka perustuu erilaiseen innovaatioon tai myös saman innovaation varianttiin esimerkiksi lisenssisopimuksella toteutettuna. Eri maissa toimivat tai eri valmistajien teknologioihin perustuvat matkaviestinjärjestelmät ovat tästä esimerkki. Vilppula (2006) toteaa lisäksi, että tietyt termit eivät tarkoita täysin samaa suomeksi ja englanniksi, kuten ettei ”henkinen pääoma” ole täsmälleen sama asia kuin ”intellectual property”. Edelleen, vaikka teollisoikeudet eivät ole suoraan rinnastettavissa esineisiin, niitä on silti hänen mielestään voitava tarkastella ”tavanomaisen” omistusoikeuden kannalta: ”Omistaminen katsotaan usein oikeusasemaksi, jossa oikeusasema ja instituutiota koskevat ulottuvuudet liittyvät yhteen. Omistamisella on oma erityinen asemansa oikeusjärjestyksessä ja tämä asema edellyttää myös perusteluja, jotka selittävät erityisaseman oikeudenmukaisuuden.” (s. 32)

Viimeksi mainitulla Vilppula (2006) tarkoittaa, että omistusoikeus ”jollain oleellisella tavalla eroaa jo käsitteellisesti muista oikeuksista oikeuksien sisällön ja suojan osalta.” Tätä siltä edellytetäänkin, ”sillä monet muut, rajoitetummat esineoikeudet nojaavat omistusoikeuteen ja juontavat oman oikeutuksensa siitä.” Muutenkin immateriaalioikeudet rinnastetaan usein esineoikeuksiin ja siksi saatetaan pyrkiä vastaamaan esimerkiksi kysymykseen, ”voidaanko immateriaalioikeuksien ajatella nojaavan johonkin vastaavanlaiseen institutionaaliseen perusoikeuteen.” Niiden pitäminen perusoikeuksina ei Vilppulasta (2006) ole perusteltua, ”vaikkakin ne myös EU-oikeudessa kuuluvat omistuksensuojaperusoikeuden alaisuuteen.” (s. 32) Omaisuuden omistus-

ja suoja sopimatonta menettelyä vastaan. Tekijänoikeus ja teollisoikeudet muodostavat yhdessä immateriaalioikeudet.

oikeus on silti pitkään tunnettu ja vain harvoin joitakin filosofisia pohdintoja lukuun ottamatta kyseenalaistettu perusoikeus¹¹⁰, jota pyritään suojaamaan monin eri tavoin¹¹¹. Omistamiselle on kaksi klassista perustetta. Ensimmäinen on haltuunotto tai valtaaminen; toinen on taas tehtyyn työhön perustuva: ”Omistusoikeus on palkkio siitä, että joku on luonut työllään jotain toisiakin hyödyttävää.” Edellinen on ollut juridiikassa suosituimpi, jälkimmäinen taas on varsin tunnettu yhteiskuntafilosofien parissa. Haltuunotto ja valtaaminen eivät Vilppulasta (2006) näytä järkeviltä immateriaalioikeuksille. Silti voi kysyä, onko keksiminen juuri sellaista vai perustuuko keksintö aina keksimistyön kautta saatavaan oikeuteen: ”Käytännössä esimerkiksi tekijänoikeus syntyy työn kautta”. (ss. 33–34)

Immateriaalioikeudet ovat silti vakiintumattomia verrattuna perinteiseen omistusoikeuteen eikä niiden perusteella voi kyseenalaistaa seikkoja, joihin oikeus perustuu. Toisin sanoen immateriaalioikeus ei välttämättä muovaa omistusoikeuden yleisiä käsitteitä. Kuitenkin samalla tavalla kuin perinteinen omistusoikeus luo oikeudellisenä instituutioon mahdollisuuden omistaa ja samalla estää muita käyttämästä omistaansa esinettä, niin ”vastaavalla tavalla immateriaalioikeuksien ympärille on syntymässä lainsäädäntöä, joka vähitellen on muovautumassa instituutioksi.” (s. 34) Tämä tapahtuu, vaikka immateriaalioikeuksien rajat eivät ole aina selviä eli suojan kohdetta tai laajuutta ei ole välttämättä helppo määrittellä. Toisin sanoen omistamisen kohde tai paremminkin omistamisen käsite ei välttämättä ole aina yksikäsitteinen ajan, paikan, sisällön tai muun määrittelevän tekijän suhteen.

3.2.2 Omistamisen käsite

Omistusoikeus on olemassa oikeusjärjestyksessä. Vaikka siitä ei ole erityisiä säännöksiä, se oletetaan tunnetuksi. Koska sitä on kuitenkin rajoitettu erilaisilla säädöksillä, se ei ole Vilppulan (2006) mielestä Paastoon (2004) viitaten, absoluuttinen tai eksklusiivinen¹¹². Vaikka omistusoikeutta pidettäisiin periaatteessa sellaisena eli täydellisenä,

110. Tätä ilmentää varsin hyvin Euroopan ihmisoikeussopimuksen ensimmäisen lisäpöytäkirjan 1. artikla (Omaisuuksensuoja), jonka mukaan ”jokaisella luonnollisella tai oikeushenkilöllä on oikeus nauttia rauhassa omaisuudestaan”, samoin kuin Suomen Perustuslain 15§, jonka mukaan ”jokaisen omaisuus on turvattu.”

111. Myös oikeudellisessa keskustelussa omaisuus, omistaminen ja omistamisen oikeutus on usein nähty itsestään selvyytensä. Toisaalta esimerkiksi Paaston (2001, 2003, 2004, 2005) pohdinta kuvastaa asiaa koskevia periaatteellisia ja konkreettisia kysymyksiä juridiseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyen.

112. Paasto (2004) tarkastelee omistamista lyhyesti oikeuspoliittisesti ja käsitehistoriallisesti, oikeudenhaltijan ja yhteisön suhteena eri tilanteissa. (ss. 1315–1316) Niille voidaan hänen mukaansa muodostaa pääsääntö ja sille poikkeuksia. Pöyhöseen viitaten hän toisaalta pohtii omistuksen oikeustraditioon sidottua merkitystä, todeten siitä seuraavan oikeusperiaatteiden keskinäistä punnintaa, joka on ”kiistatta omiaan vähentämään yleisten oppien systemaattiseen perusfunktioon kuuluvaa ennakoitavuuden takaamista ilman että tilalle näyttäisi tarjoutuvan mitään.” (s. 1317) Hän väittääkin, etteivät käsitteet ja niiden luokittelu sinällään kahlitse tai jäykistä eri tilanteiden

Vilppula (2006) toteaa myös Zittingiin (1975) viitaten, ”että siihen liittyvät rajoitukset ovat pikemminkin sääntö kuin poikkeus” (s. 35). Siksi omistusoikeuden voisi hänestä ehkä määritellä myös negaationa eli toisin sanoen niin, että omistajalle kuuluvat oikeudet, joita ei nimenomaisesti ole säädöksin tai sopimuksin erotettu. Sopimuksissa oikeudet tuloksiin määritellään usein kuuluvaksi sille, joka on ne työllään tuottanut: *työn laajuus määrittäisi siis oikeuksien laajuutta*¹¹³.

Juuri tämän takia esineoikeutta uudistettiin aikanaan, toisin sanoen että osat-taisiin määritellä omistusketjussa edeltävän, seuraavan ja sivullisen oikeudet ja yli-päänsä se, koska ja kenelle omistus siirtyy tai mahdollisesti palautuu. Silti Vilppula (2006) huomauttaa ja edelleen Paastoon (2004) vedoten, ettei tämäkään analyttinen näkökulma ”kuitenkaan tuonut mukanaan oleellisesti uutta omistusoikeuden määri-telmää”, paitsi ”omistusoikeuteen liittyvää dynamiikkaa ja oikeuden siirtymistä” kos-kevat seikat. (s. 35) Immateriaalioikeuksissa sama ”oikeuden epämääräisyys pitänee paikkansa, ... tosin niiden ollessa kyseessä epämääräisyys ei johdu niinkään siitä, että olisi olemassa jokin absoluuttinen ja eksklusiivinen immateriaalioikeus, jota sivullis-ten oikeudet rajoittavat.” Kyse on sen sijaan siitä, että mainitut oikeudet ovat edelleen tietyllä tavalla vakiintumattomia, vaikka niihin siitä huolimatta kohdistuvat omistus-oikeutta koskevat rajoitukset. Zitting tarkastelee tunnetusti omistusoikeuksien yh-teentörmäys- eli kollisiotilanteita käyttäen hyväksi erityisesti aikaprioriteettia niiden ratkaisemiseksi ja perustellen sitä rationaalisuuden kannalta: taloudellisessa toimin-nassa ja yleensäkin vaihdannassa vaaditaan luottamuksensuojaa sekä osapuolten että sivullisten luottamukselle.

Vilppula (2006) kysyy silti, ”[o]nko tarpeellista, että on olemassa jokin arkkityyp-pinen oikeus, josta muut oikeudet johdetaan?”¹¹⁴ Radikaalit omistusoikeuden muu-toskäsitykset eivät välttämättä saa kannatusta tai muutokset tapahtuvat vasta ajan myötä, mutta on ”tärkeää määritellä oikeuksien tosiasiallinen sisältö paitsi teoreet-tisella tasolla, myös käytännön lainsäädännössä ja lainkäytössä” (s. 36, alaviite 64). Jos omistusoikeus on täydellinen ja muut poissulkeva, omistuksen kohteen ”uudet ja aiemmin tuntemattomat ominaisuudet ja käyttömahdollisuudet kuuluisivat oletusar-

oikeudellista ratkaisua ja että Pöyhönenkin on myöhemmin tuonut esiin ns. ”hyvien käsitteiden” hyödyllisyyttä.

113. Vilppula (2006) täsmentää, että varallisuus-oikeuden analyttinen näkökulma korostaa ennen muuta omistamiseen liittyvien dynaamisten suhteiden huomioon ottamista, kun taas käsitelai-noppi ei tue tätä omistuksen määrittelyn kautta ollenkaan. Tässä tutkimuksessa on silti ilmeistä, että pelkkä tehdyn oman työn määrä ei sellaisenaan aina määritä varallisuutta, vaikkakin tuottaa varallisuuden riskipositioita. Tutkimusaineistosta näkyy, että yhteisprojektin osapuoli voi varsin pienellä omalla työllä ja jopa palkkaamalla senkin tekijäksi kolmannen tahon pyrkiä saamaan itselleen vahvan varallisuus-aseman, juuri vastoin mainittua logiikkaa.
114. Vaikka Vilppulasta (2006) tällainen pohdinta voi esineoikeuden kannalta tuntua epärelevantilta, ”niin immateriaalioikeuksien suhteen kysymys voi olla kokonaan toinen.” (s. 36, alaviite 63) Tä-sä tutkimuksessa vastaus on silti ”ei”: tilanneherkän ja kontekstilähtöisen katsannon mukaan tulee mieluummin ymmärtää ja hallita aineetonta varallisuutta koskevaa toimintaa ja tilanteita.

voisesti omistajalle, ellei muuta katsottaisi perustelluksi” (s. 37). Vilppulasta (2006) kannattaa kuitenkin pohtia, tarvittaisiinko uudenlaisia käsitteitä kollisoiden ratkaisemiseksi, koska omistamisen käsitteistöä ei voi välttämättä soveltaa sellaisenaan immateriaalioikeuksiin. Hän toteaa, että ”aineettomien oikeuksien suhteen ei ole olemassa mitään, joka vastaisi esineoikeudellista herranvaltaa esineeseen.” Vaikka nykyisin omistusoikeutta ei enää nähdä niinkään valtana esineeseen, vaan oikeutena suhteessa muihin ihmisiin, esineen omistukseen on silti liitettävissä ”aina tietty fyysinen aspekti, fyysinen hallussapito, fyysinen siirtäminen ja jopa fyysinen puolustaminen.” (s. 37)

3.2.3 Omistaminen ja varallisuus

Varallisuus on varallisuus oikeuden ydin. Sen voi määritellä siten, että se on tietyn henkilön erilaisista oikeuksista koostuva omaisuus. Tämän määritelmän merkitys on Vilppulan (2006) mukaan heikentynyt, koska varallisuus oikeuden eri osa-alueet ovat etäänntyneet toisistaan ja samalla erikoistuneet, enää ei ole siis kyse esimerkiksi vain niiden jaosta esine- tai velvoiteoikeuteen. Yleisen varallisuus oikeuden peruselementtejä ovat silti yhä omistuksen ohella sopimus ja vahingonkorvaus ja varallisuuteen liittyvät oikeudet on perinteisesti jaettu juuri velvoite- ja esineoikeuksiin. Edelliset liittyvät sopimuksiin ja varsinkin osapuolten välisiin vastuisiin ja velvoitteisiin, jälkimmäiset taas koskevat etenkin sivullissuhteita, (Zitting 1975).

Immateriaalioikeudet ovat myös omistusoikeuksia, vaikka ne eivät liity fyysiseen omaisuuteen. Omistusoikeus on siis johdettavissa niihin, kuten se voidaan liittää irtaimen tai kiinteään esineeseen. Myös immateriaalioikeuksien tapauksessa omistusoikeuteen kuuluu oikeus lisensoida – tai toisin sanoen luovuttaa korvausta vastaan oikeudet edelleen toiselle joko kokonaan tai osittain. Tästä syystä immateriaalioikeuksia voidaan ja tulee pitää varallisuutena. Seikkaa korostaa tai oikeammin sen perustan varallisuusarvoisten etuuskien mielessä luo *oikeuksien taloudellinen arvo vaihdannassa*. Arvon realisoituminen vaihdannassa sisältää lisäksi erityisiä mahdollisuuksia aineettomien oikeuksien tapauksessa esineisiin nähden.

Omistusoikeuden peruseriaatteiden mukaisesti esimerkiksi patentin haltijalla on oikeus sen lisensointiin, mutta toisaalta tämä oikeus ei rajoita saman patentin käyttämistä itse eli sen haltijan hyötymistä varallisuudestaan omassa toiminnassaan, kuten ei useimmiten myöskään sen lisensointia monille eri käyttäjille, käyttöä vakuutena tai pitämistä hallussa itsellään niin, että se voi estää kilpailijoita hyödyntämästä patentilla suojattua ratkaisua liiketoiminnassa. Yksi tapa mieltää tämä on, ettei immateriaalioikeuksia koske esineoikeuden periaate, että kauppa rikkoo vuokran¹¹⁵. Vaikka

115. Toinen tärkeä seikka on, ettei aineeton varallisuus kulu käytettäessä ja monistettaessa ja että monistuskulut voivat olla mitättömän pienet. Juuri tästä syystä aineeton varallisuus luo vaurautta, mikä on ICT-alan liiketoiminnan ansaintalogiikan peruspiirteitä.

immateriaalioikeudessa ei ole olemassa erityistä käsitettä, joka vastaisi omistajuutta, alkuperäisen oikeuden haltija on vastaavassa asemassa kuin omistaja.

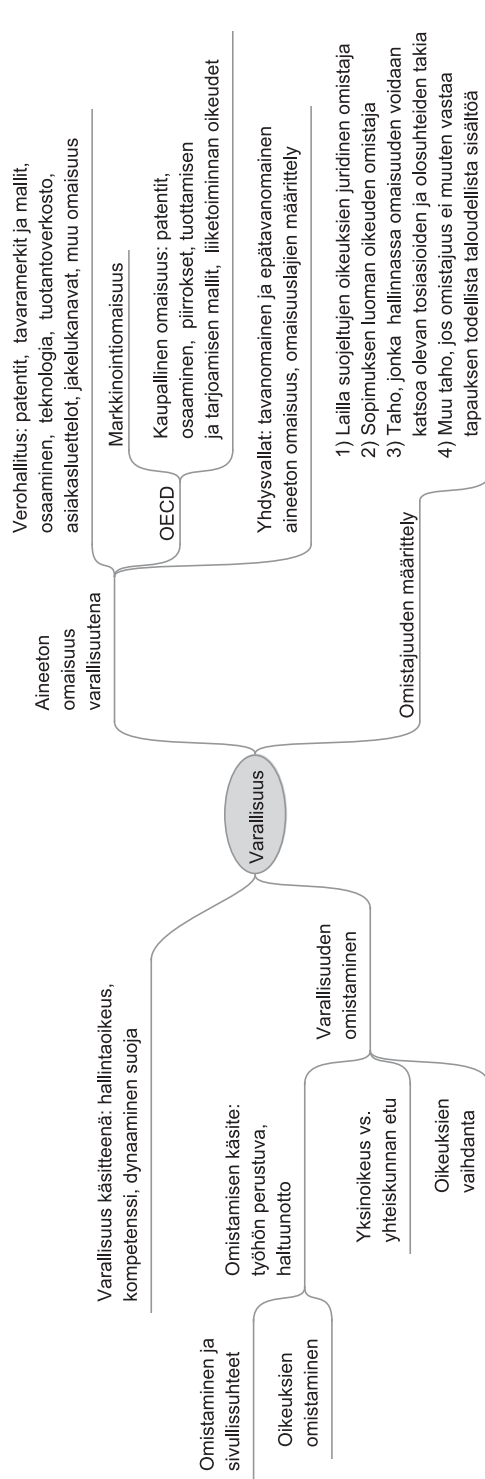
Velvoiteoikeuden *Pacta sunt servanda* -periaate eli sopimukset on pidettävä on vanha ja vahva, sopimusrikkomuksia ei pääsääntöisesti sallita. Vastaavasti esineen rikkominen, turmeleminen tai anastus katsotaan esineoikeudessa oikeuden loukkaamiseksi. Immateriaalioikeuksille ei sen sijaan ole yhtä ilmeisiä eettisiä käsityksiä, esimerkiksi toisen tuottaman digitaalisen aineiston luvaton käyttöä ei aina osata mieltää omaisuuden varkaudeksi¹¹⁶.

Edelleen, immateriaalioikeuksien rikkomuksia koskeva sääntely ei ole yhtenäinen muiden oikeuksien sääntelyn kanssa. Tämä tarkoittaa ennen muuta, että oikeuksien valvonta on paljolti niiden haltijan varassa eikä esimerkiksi poliisia vastaavan viranomaisen valvonnassa. Tällainen voi ”johtaa epäoikeudenmukaisuuteen oikeuksien omistajien välillä, sillä yksittäisellä henkilöllä on vaikeampaa valvoa oikeuksiaan kuin suurella, hyvin järjestäytyneellä ryhmällä tai yhteisöllä” (Vilppula 2006, s. 42). Myös yksittäisen henkilön mahdollisuus ajaa omistajan etujaan tuomioistuimessa on ehkä pienempi. Vilppula (2006) ei silti pohdi tarkemmin esimerkiksi itse- tai yhteissääntelyä immateriaalioikeuksille, mikä olisi looginen jatkokehitelmä ryhmän tai yhteisön harjoittamalle oikeuksien valvonnalle.

Kuva 9 jäsentää edellä tarkasteltuja varallisuuden ulottuvuuksia.

Aineettomasta varallisuudesta on olemassa yhtäältä varsin selkeä käsitys, eli patentit, tavaramerkit, tuotemallit ja muut immateriaalioikeudet on tunnettu jo pitkään. Toisaalta aineettoman varallisuuden luokittelu poikkeaa maittain tai paremminkin markkina-alueittain, eli varallisuuden lajittelu sen sisällön tai merkityksen kannalta ei ole yhtenäinen. *Innovaatio-omaisuutta ei myöskään ole erotettu kaupallisen varallisuuden tyyppinä*. Varallisuuden hallinnan määrittely lienee selkeintä lakiin tai sopimukseen perustuen, mutta toisaalta yhteistyössä tai sopimuksen kuluessa muuttuneissa olosuhteissa tuotetun aineettoman varallisuuden omistajuus voi olla vaikeasti määriteltävissä. Suomessa varallisuus käsitteenä on perinteisesti perustunut omistajan hallintaoikeuden, kompetenssin ja dynaamisen suojan tekijöihin. Taustalla on ajatus, että varallisuus saa viime kädessä oikeutuksensa tehdystä työstä, joskin myös haltuunotto on mahdollista. Yhtäältä tekijänoikeus ja toisaalta tietyn osapuolen oikeus suoritukseen tai tuloksiin sopimuksen perusteella lienevät yleisimpiä varallisuuden omistami-

116. Korpela (2009) toteaa, että ”tieto sinänsä ei saa suojaa Suomen oikeusjärjestyksen mukaan, ei perusoikeuksien kautta eikä muuten.” (s. 197) Hänen mukaansa informaatio-oikeudessa ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota tiedon käsiteperustaan, kuten tieto tietämyksenä eli todellisuutta koskevana käsityksenä, tieto sen sisältönä mitä tiedetään, tieto tietynlaisena esitystapana ja tieto ilmentymänä reaali maailmassa – kuten vaikkapa tällaisena lauseena. (s. 198) Informaatio aistein havaittavana ja viestittävänä seikkana ja data jonkin symbolijärjestelmän mukaisena ilmauksena liittyvät läheisesti tiedon käsitteeseen, mutta ovat silti eri asioita. Oikeudelliselta kannalta katsottuna ovat oleellisia muun muassa *informaation tuottaja, haltija, luovuttaja, tarvoitsija ja aihe*. (Korpela 2009, ss. 203–204) Tämän tutkimuksen yhteydessä tehty tietoteoreettinen tausta-analyysi koottiin työraporttiin Seppänen (2009c).

Kuva 9. Aineeton varallisuus ja sen omistaminen.

sen perusteista. Varallisuuden tuottaminen projektissa, jota julkinen toimija rahoittaa, korostaa silti myös yhteiskunnan etua tehdyn työn ja sen tulosten tiimoilta. Kysymys ei usein ole, etteivätkö työn tehneet voisi nauttia sen tuloksista, vaan etteivät kaikki ehkä osallistu samalla panoksella ja riskillä, mutta voivat silti hyötyä suuresti tuloksista. Ne voivat myös estää toisia nauttimasta työn kautta syntyneestä varallisuudesta varsinkin, jos jää epäselväksi, mitä se lopulta on¹¹⁷.

3.3 Sopimus ja varallisuus

Sopimussuhteeseen liittyvät Suomessa varsinaiset sopimusta¹¹⁸, velkaa, huoneiston vuokraa sekä vanhentumista ja asiakirjojen kuolettamista koskevat säädökset. Ensin mainituista laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista eli lyhyemmin oikeustoi milaki tuli voimaan jo 1.7.1929. Se on säädös ”varallisuus oikeudellisten sopimusten tekemisestä, valtuutuksesta varallisuus oikeudellisiin oikeustoimiin ja sellaisten oikeustointen pätemättömydestä.” Laissa on vain neljä lukua, sopimuksen tekemisestä, valtuutuksesta, oikeustoimien pätemättömydestä ja sovittelusta sekä erinäisistä muista määräyksistä. Se on silti eniten käytetty ja ilmeisesti myös tutkittu sopimus toimintaa koskeva laki Suomessa. Seuraavassa sopimusta tarkastellaan ensin lyhyesti varallisuus oikeuden kannalta oikeustoimena ja sitten tehdään vielä erikseen yhteen veto IT-alan ja projektisopimuksista, ottaen kuitenkin huomioon, että niitä koskevia suosituksia, mallisopimuksia ja tutkimusaineiston esimerkkejä tarkastellaan perusteell isemmin myöhemmin.

3.3.1 Sopimus oikeustoimena

Perinteisen määritelmän mukaan oikeustoimeksi katsotaan tahdonilmaisu, jolla oikeuksia perustetaan, muutetaan ja kumotaan (esim. Norri 2009). Tiettyjä *toimia kutsutaan oikeustoimiksi, koska niihin liittyy oikeusvaikutuksia eli oikeuksien perustaminen, muuttaminen ja kumoaminen*. Toimet, jotka saavat aikaan tällaisia vaikutuksia, jakaantuvat instituuteiksi ja niiden yhdistelmiksi eli instituutioiksi, joita on silti vain kaksi eli vaihdanta ja lupaus. Sitoumus ei siis ole oikeustoimi eli laissa oleva käsite, vaan

117. Tähän liittyy, että omistajan toteuttaessa hänelle kuuluvia omistamista koskevia oikeutuksiaan hänen tulee tai hänen pitää samalla usein täyttää omistamiseen kuuluvia yhteisöllisiä tai yhteiskunnallisia velvoitteitaan. (Pöyhönen 2003, ss. 105–107) Yhteisprojektissa nimenomaan erilaiset oikeudet ja veloitteet kietoutuvat yhteen mainitulla tavalla sekä tehdyn työn että sen tulosten kannalta.

118. Sopimukseen liittyviä säädöksiä ovat Edilexin jaottelussa kauppakaari, laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista, laki elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä, laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä, prokuralaki sekä laki eräistä yhteisomistussuhteista.

ennen muuta väline vaihdannasta syntyvän vastuun ja velvoitteen määrittämiseksi. Oikeustoimi-termi tulee nimenomaan siitä, että vastuussa ja velvoitetuna olevan vastapuolella on oikeus vaatia toiselta toimenpiteitä tämän vastatakseen ottaman velvoitteen täyttämiseksi. Toinen nimitys tässä yhteydessä olisi Norrin (2009) mukaan vaade, mutta velvoite on silti hänestä terminä täsmällisempi, se on *velvollisuus suorittaa se, mistä on osapuolten kesken sovittu*. Siviilioikeudessa vastuun käsite ei toisaalta tarkoita samaa kuin velvoite eikä vastuun sisältö ole muutenkaan aina täsmällinen.

Kahdesta edellä mainitusta oikeustoimesta ja oikeusvaikutuksesta saadaan periaatteelliset sopimuksen eli oikeustoimen ja -vaikutusten arkkityypit: vaihtaminen ja vastuu (vrt. käteiskauppa), lupaus ja vastuu (vrt. vakuutus), vaihtaminen ja velvoite (vrt. talletus) sekä lupaus ja velvoite (vrt. lahjanlupaus). Monesti sopimukset sisältävät yhtä aikaa kaikkia mainitunlaisia oikeustoimen ja -vaikutuksen yhdistelmiä ja sopimusta voidaan käyttää tällaisesta kokonaisuudesta tai sen osista. Suuri osa sopimuksista syntyy itse asiassa, kun toimi toteutetaan, mutta sopimus voi syntyä vaiheittain¹¹⁹.

Oikeustoimilaisissa on kuvattu yksi erityinen sopimuksen syntyprosessi eli tarjoukseen ja vastaukseen perustuva menettely. Sopimus syntyy toisaalta vain, jos ja kun sopijaosapuolet haluavat sen solmia. Sopimusteorioihin kuuluukin jo 1600-luvun perua oleva *tahtoteoria* ja sen rinnalle syntynyt *tabdon ilmaisuteoria*. Euroopassa on käytössä *sopimusteoria* (vasta sopimus saa aikaan sidonnaisuuden osapuolten välille) ja *lupausteoria* (tarjous ja siihen annettu vastaus ovat osapuolia sitovia erillisinäkin, ilman sopimusta). Suomessa käytetään molempia, esimerkiksi kiinteistökaupassa edellistä ja irtaimen kaupassa jälkimmäistä. Sopimuksen sitovuuden takeeksi on toisaalta yleensä katsottu osapuolten keskinäinen *luottamus*. Tätä kuvastaa myös, että osapuolet voivat sopimusvapauden nimissä pääsääntöisesti tehdä sopimuksen haluamallaan tavalla, joskin tietyille sopimuksille on olemassa myös muotomääräyksiä. Paremminkin kyse on silti siitä, että tietyntyyppisille oikeustoimille on olemassa menettelysääntöjä ja että ne ovat lain mukaan sitovia, kuten vaikkapa kiinteistön kauppa kirjallisena ja kaupanvahvistajan varmentamana tai osakkeen kauppa siirtona.

Sopimuksen syntymisen ohella tai ehkä asemestakin sopimisen toinen puoli eli sen toteuttamisen tulkinnasta mahdollisesti syntyvä erimielisyys on paljon esillä kirjallisuudessa, tutkimuksissa ja oikeustapauksissa. Sopimuksen tulkintaan vaikuttaa käytettävissä olevan informaation määrä, mutta siinä on silti lisäksi otettava huomioon muun muassa ostajan selonottovelvollisuus ja myyjän tiedonantovelvollisuus,

119. Karhu (2004) tarkasteleeekin sopimuksia muuttuvissa olosuhteissa prosessimaisesti eikä pistemäisenä käsitteenä, jolla voi prosessina olla muodostumisvaiheiden jatkumo. Hänen mukaansa sopimuksen pistekäsityksen ongelma on, että se irrottaa sopimusjuridiikan kontekstistaan kuten liiketoiminnasta ja korostaa sopimusta sääntelyvälineenä, johon kohdistuvat muutokset käsitellään poikkeuksina. (s. 1452) Sopimuksen prosessikäsitys kuvastaa sen sijaan sitovan ja sitomattoman asteikkoluonnetta, ennakoitavuuden ja sopimusvarmuuden hänen mielestään silti vaarantumatta. Sopimus ei tällöin ole vain sääntelyväline, vaan se on ”tarkoitettu käytettäväksi sopimuspuolten yhteistoiminnan toteuttamiseen.” (s. 1453)

jotka ovat saman asian kaksi eri puolta. Jos osapuolten tarkoitusta ei saada muuten selville, käytetään tulkintasääntöjä¹²⁰. Sellaisia ovat muun muassa *In dubio contra stipulatorem* (tai *proferentem*)¹²¹, eli että epäselvää sopimuksen välipuhetta ja erityisesti vakioehtoja tulkitaan sopimustekstin laatijaa vastaan.

Edelleen *minimisäännön* mukaan, jos on epäselvyys etenkin vastikkeetta luvattun määrästä, niin valitaan velvoittautuneen kannalta edullisempi tulkinta. *Tavallisuusäännön* perusteella muun puuttuessa asiasta tulkitaan sovitun kuten tavallisesti, jos tavallinen käytäntö on olemassa. *Pätevyysäännön* mukaan tulkinnassa tulisi pyrkiä sellaiseen ratkaisuun, joka pitää sopimuksen voimassa *Pacta sunt servanda* -periaatteen mukaisesti. Klassiset sopimuksen pätemättömyyden perusteena olevat tahtovirheet ovat pakko, petos ja erehdys. Sopimuksen pätemättömyys siviilioikeudessa jaotellaan mitättömyyteen ja pätemättömyyteen suppeassa merkityksessä, prosessijuridiikassa taas moitteen- ja väitteenvaraisuuteen. Mitättömyyden synonyymi on tehottomuus. Oikeustoimi on mitätön, kun siihen suhtaudutaan kuten sitä ei olisi lainkaan tehty¹²². Pätemättömyys on sen sijaan väitteenvaraista, eli siihen on vedottava¹²³. Hyvän tavan (Norrin 2009 mukaan kyseessä on tosin käänkövirhe, pitäisi olla ”moraalin”) vastaisuus on aiheuttanut sopimuksen pätemättömyyden roomalaisesta oikeudesta asti. Väkivalloin tai uhkauksella pakotettu sopimus on myös pätemätön, samoin kuin petoksella (vilpillinen, *bona fala*, päinvastoin kuin vilpittön, *bona fide*) tai kiskomisella aikaan saatu. Erehdyksessä annettu tahdonilmaisu ei ole sitova, ellei sitä ole tehty huolimattomasti¹²⁴. Ylivoimainen este sopimuksen suorittamiselle eli *force majeure* taas edellyttää, että syy-yhteysvaatimus täyttyy.

120. Saarnilehto (2010a) toteaa, ettei oikeustoimilaissa ole säädetty sopimuksen vahvistamisesta eikä muuallakaan Suomen lainsäädännössä ole sitä varten yleistä säännöstä. Hän tarkastelee *vahvistusilmoitusta tai -kirjettä* sopimuksen syntymisestä ja sisällöstä, että niistä ”jatkoksa ei synny epäselvyyttä.” (s. 2)

121. Termin merkityssisältö: http://en.wikipedia.org/wiki/Contra_proferentem (Viitattu 26.12.2011).

122. Esim. KKO:2007:50: ”Työnantajan ja työntekijän työsuhteen kestäessä tekemään kirjalliseen työ-sopimukseen oli otettu ehto, jonka mukaan sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen osapuolilla ei ollut toisiaan kohtaan sopimuksen allekirjoittamista edeltävään aikaan kohdistuvia työsuhteesta johtuvia vaatimuksia. Sopimusehto oli työaikalain 39 §:n 1 momentin nojalla mitätön siltä osin kuin sillä vähennettiin työntekijälle työaikalain mukaan kuuluvia korvauksia. (Ään.)”

123. Esim. KKO:2003:48: ”Iäkäs ja sairaaloinen vaimo myi miehelleen omistamansa osuuden heidän asuntonaan käyttämänsä huoneiston hallintaan oikeuttavista osakkeista. Kysymys kaupan pätevydestä.”

124. Esim. KKO:2008:57: ”Pyydettyään yrityksiltä tarjoukset linja-autojen vuorokausihuoltotöistä ja perussiivouksesta sekä sisäkattojen ja penkkien pesusta kaupunki päätti hyväksyä A:n tarjouksen. Ennen hankintapäätöstä kaupunki oli kiinnittänyt A:n huomiota A:n tarjouksen hinnoitteluperusteisiin. A ilmoitti hankintapäätöksen jälkeen kaupungille, että tarjouksen hinnastoa laadittaessa oli erehdyksestä tapahtunut laskentavirhe. Tarjous oli määräävästi vaikuttanut kaupungin toimintaan kaupungin hyväksyttyä A:n tarjouksen. A ei voinut vetäytyä tarjouksesta sanotun ajankohdan jälkeen. Kaupungin kiinnitettyä A:n huomiota tarjouksen hinnoitteluperusteisiin kaupungin ei katsottu pitäneen tietää A:n erehdyksestä.” Tarjouspyynnön tehnyt ja tarjoukset vastaanottanut kaupunki oli siis vilpittömällä mielellä täyttänyt selvitysvelvollisuutensa, kun taas

3.3.2 Projekti-, IT- ja tutkimussopimukset

Projektisopimukset ovat ainakin periaatteessa samanlaisia kuin muutkin sopimukset ja varsinkin ns. toimeksiantosopimus¹²⁵. Projektisopimus kuvaa yleensä hankkeen lähtökohdat, tarkoittaa tarjouksessa esitettyjä seikkoja sekä määrittelee osapuolten vastuut, velvoitteet, sanktiot ja palkkiot, siis toisin sanoen määrittelee projektin johtamisen ja toteuttamisen kokonaisuuden. Lisäksi siinä tyypillisesti esitetään ne toimintatavat, joita käytetään riskien ja muutosten hallinnassa, luottamuksellisuuden varmentamisessa ja ongelmien ratkaisemisessa. Osapuolten luottamus edistää projektista sopimista¹²⁶.

Projektisopimustyyppit voidaan Artton ym. (2006) esittämän mukaan ryhmitellä hinnoitteluperiaatteen mukaan jatkumolla kiinteähintaiset urakat ja laskutyö, käyttäen riskinjakoperiaatetta¹²⁷. Näkemys edustaa tilaajan ja toimittajan liikesuhdetta,

tarjouksen tehnyt A oli ollut huolimaton. Kts. silti tapausta koskeva pohdinta: Klami-Wetters-
tein, Paula 2008. Ilmaisuerehdys ja hankintayksikön vilpittön mieli. Oikeustieto, no. 6, ss. 5–9.

125. Toimeksiantosopimus on perinteinen velvoiteoikeudellinen sopimustyyppi, sitä koskevat oikeudelliset säännöt perustuvat vuoden 1734 kauppakaaren 18. lukuun ("Toimitsijoista eli asiamic-
histä. 1 § Jos joku toisen pyynnöstä suostuu asioitsemaan ja toimittamaan jotakin hänen puo-
lestansa niin ottakoon siihen valtakirjan ja pitäköön sitten siitä huolen; tehköön myös tilin ja
selvän siitä, mitä haltuunsa saapi."). Halilan ja Hemmon (2008) mielestä toimeksiantosopimus-
ten luonnehdinta on väljä ja siksi sisältänyt monenlaisia sopimuksia tehtävistä, *joita nykyään luon-
nehditaan asiantuntijapalveluiksi*. Sellaisia yhdistää mm. vahingonkorvausvastuu. Tällaisesta olisi
heidän mielestään kuitenkin vältettävä tekemästä yleisiä oikeudellisia päätelmiä. Sen sijaan olisi
tarkasteltava kutakin sopimusta erikseen sovittujen ehtojen, sopimuksen piiriin kuuluvan lainsää-
dännön ja yleisten sopimuskäytäntöjen kannalta. *Toimeksiantosopimusten toinen yleinen seikka eli
tulosvastuullisuus* määräytyykin pääsääntöisesti sopimuksen sisällön perusteella eli mitä on sovittu
tehtäväksi. Tulkintaongelmaksi voi silti tulla esimerkiksi kysymys siitä, mitä tietoja toimeksisaaj-
alle oli tai olisi pitänyt olla tehtävän hoitamiseksi. Lojalisuusvelvollisuuden piiriin toimeksian-
tosopimuksissa on taas luettu muun muassa salassapitovelvollisuus ja se, ettei toimeksiantoa ole
mahdollista siirtää kolmannelle ilman lupaa. Toimeksisaaja myös velvoitetaan huolellisuuteen
sovittun tehtävän toteuttamisessa, minkä sanktiona on vahingonkorvaus. Toimeksiantajan puo-
lelta tärkeänä velvollisuutena on luonnollisesti tehtävästä sovittun palkkion maksaminen, mutta
toimeksiantajaakin koskee yleinen lojaalisuusvelvollisuus ja siitä seuraava myötävaikutusvelvollis-
uus. Tämä tarkoittaa esimerkiksi tiedonantovelvollisuutta, joskin sen toteuttaminen voi riippua
tilanteesta, eli mitä toimeksiantaja voi toimeksisaajalle kertoa ja mitä ei voi.

126. Artton ym. (2006) mukaan jopa siinä määrin, että juridinen sopimus voi olla pelkkä muodolli-
suus, jos ja kun sopijaosapuolet eivät halua vaarantaa liikesuhdettaan vetoamalla sopimukseen.
Toisin sanoen sopimus voi olla yleinen ja joustava, kun taas projektin yksityiskohdat suunnitel-
laan erikseen sopimuksen teon jälkeen. Näkemys ei vastaa käytäntöä T&K-projekteissa, joissa lä-
hes poikkeuksetta projektisuunnitelma tai työnkuvaus (SOW) on sopimuksen osa ja johon myös
maksuetapit varsin usein sidotaan.

127. Tämä näkökulma sopimuksiin korostaa sopimusten merkitystä ansaintalogiikan määrittämisessä
eikä niinkään yhteistyön johtamisen kuvaajana. Artto ym. (2006) ei silti juurikaan syvenny pro-
jektisopimuksiin. Van der Merwe (2001) huomauttaakin projekteista liiketoiminnan harjoittami-
sen keinona, että projektitoiminnan ja liiketoiminnan johtamisen kirjallisuus ovat varsin etäällä
toisistaan. Käytännössä kaupallisen projektoidun toiminnan jatkuvat muutokset johtavat usein
"projektin loppumisen epämääräisyyksiin" (s. 410). Kts. silti esim. Lehtinen (2001), jossa otetaan

kun taas yhteishankkeissa molemmat voivat olla samanaikaisesti voimassa niin, että hankkeen saama rahoitus edellyttää osapuolilta tiettyjen omien kulujen toteutumista ja tilittämistä.

Melko erilaisen eli ennakoivaa sopimista ja projektiverkostoja korostavan näkökulman projektisopimukseen tarjoavat Visuri ja Pohjonen (2006), perustaen silti näkökulmansa projekteihin ja projektiliiketoimintaan kuten Arto ym. (2006). Johtopäätöksensä he tuovat esille ennen muuta tarpeen projekti- ja sopimuskäytäntöjen paremmalle yhteensovittamiselle ja molempien alueiden asiantuntijoiden yhteistyölle, heidän mielestään ”projektiyritysten sopimustenhallinta on useilla toimialoilla vielä melko kehittämätöntä ja jäsentymätöntä.” (s. 810)¹²⁸ Tässä tutkimuksessa projekti ei ole niinkään vain yrityksen liiketoiminnan toteutusmuoto, vaan sillä on huomattavasti laajempi ja samalla oleellisempi merkitys eri osapuolten yhteistyön puitteena. Siksi myöskään osapuolten yhteistyön johtamisen pääkysymys ei ole vain sopimusten solmiminen, vaan sen sijaan yhteistyön toteutuminen ja sen aikaan saamat mahdollisuudet erityisesti projektissa tuotetun varallisuuden näkökulmasta¹²⁹.

Projektisopimuksia tarkastellaan seuraavassa silti vielä hieman lähemmin tietotekniikkasopimusten kautta, perustuen Takin (2003) teokseen, mutta huomautuksella, että vastaavia käytäntöjä on esitetty Suomessa monissa muissakin lähteissä¹³⁰, silti kuitenkin Takkiin viitaten. Toisaalta sopimukset ovat myös olleet ICT-oikeuteen perinteisesti kuuluneita aineksia, kuten edellä tuli esille. IT-alan vakiosopimusehdoilla on Suomessa melko pitkä historia, sellaisten valmistelu aloitettiin jo vuonna 1986. Tuloksena syntyivät vuonna 1991 ATK 91 Tietojenkäsittelyalan sopimusehdot, joita seurasivat ensin ATK 94 Tietojenkäsittelyalan sopimusehdot ja sitten IT2000 Tietotekniikka-alan sopimusehdot, joita Takki (2003) juuri käsittelee teoksessaan. Uusimpana valmistuivat toukokuussa 2010 julkaistut IT2010-sopimusehdot. Erlund ym. (2010) esittelee nämä mallisopimukset, joihin kuuluu kuusi erilaista sopimustyyppiä ja kutakin varten sopimusmalliliitteet¹³¹. Niitä tarkastellaan myöhemmin erikseen varanto-oikeuksien sääntelyn kannalta.

erityisesti PK-yritysten yhteisprojekteihin varsin laaja sopimustoiminnallinen näkökulma. Se konkretisoituu sekä sopimuksen määrittelynä (Osa I ”Mikä on sopimus?”) että yhteistyösopimusten tarkistuslistana (Osa II: ”Yhteistyösopimuksen muistilista”).

128. Haapio (2007) tukee tätä käsitystä tutkijana: ”Up until recently, there has been little empirical analysis of contracting: how contracts are actually planned, designed, made and used.” (s. 61)
129. Nystén-Haarala (1999) arvioi sopimusoikeuden tutkimuksen oleelliseksi täydentäväksi näkökulmaksi sopimuskäytännön ja -käyttäytymisen, koska ”varsinainen sopimusoikeuden ongelma on näkökulman kapeus ja yksipuolisuus” (s. 209). Silti käytäntöjen ja käyttäytymisen seuraukset lienevät oleellisempia.
130. Esim. Tietoyhteiskunnan kehittämiskeskus ry, ICT-sopimuksia koskevat palvelut ja sopimusperustajakoelma (Viitattu 19.10.2013): <http://www.tieke.fi/display/ICT/Suomenkielinen+ICT-sopimusperustajakoelma>.
131. Nystén-Haarala ym. (2010) viittaa toisaalta havaintoon, että kun liiketoimintamalli tai -riskit muuttuvat, niin vakio- tai tyyppiehtojen kehitys ei välttämättä seuraa samassa tahdissa, vaan sopimisessa on kiinnitettävä huomiota kulloinkin tärkeimpiin seikkoihin. Sellainen voi olla tapauk-

IT-sopimukset

Takin (2003) mukaan sopimukset tehdään yksimielisinä, mutta niitä sovelletaan usein erimielisinä. Osapuolen tekemä tarjouspyyntö ja mahdollisesti salassapitosopimus ovat monesti sopimisen lähtökohtana. Sopimuksen saavuttamiseksi uhrataan silti resursseja eli on olemassa yhteinen tahto sopimuksen aikaansaamiseksi ja sen suhteen tehdään myönnytyksiä.

Henkilöt, jotka ovat neuvotelleet sopimuksen, saattavat kuitenkin vaihtua yhteistyön varsinaisesti alettua. Tämän ja tulkintaintressien erojen takia ei välttämättä enää haeta yhteistä ymmärrystä ja sopimuksellista tasapainoa, vaan kullekin osapuolelle edullisinta tulkintaa. Suuri osa kiistoista varsinkin IT-projektisopimuksissa koskeekin sitä, *vastaako tuotettu lopputulos sovittua*. Varsinkin viimeiset tuotokset, joilla tulos on ”valmis”, ovat usein kiistojen kohteena: toimittaja haluaa päättää hankkeen, mutta tilaaja kaipaa vielä lisää tuloksia. Myös yhteisprojekteissa kyse on perimmiltään samasta asiasta eli ovatko osapuolet tuottaneet yhdessä tekemällä ne tulokset, joita sopimuksessa ja projektisuunnitelmassa edellytettiin. Useimmiten oleelliset sopimisen estävät ja sopimukseen vaikuttavat seikat on silti Takinkin (2003) mukaan mietitty etukäteen. Liikesuhteessakin molemmat osapuolet ovat riippuvaisia toisistaan, kuten että toteutumatta jäänyt toimittajan suorite voi olla suuri riski tilaajalle. Siksi molemmille osapuolille on yleensä edullista, että sopimus voidaan pitää¹³².

Takin (2003) mukaan tietotekniikka-alan sopimustoimintaa on toisaalta vanhaan leimannut tietty erityislaatuisuus: ala on nähty vaikeana, erityistä osaamista edellyttävänä ja muutosten määrän takia pulmallisena. Tuotettu ratkaisu on ikään kuin prosessi eli sopimusvaiheessa usein vasta suunnittelupöydällä, mutta niin ovat toisaalta monet muutkin erilaiset palvelusuritteet. Palvelusopimukseen ei ole Suomessa sovellettavissa mitään yleislakia. Toisaalta sopimus voi olla käytännössä varsin erilainen, eli esimerkiksi määräaikainen tai toistaiseksi voimassa oleva tai kerta- tai projektiluontoinen. Pääkysymyksiä IT-sopimuksissa on silti monesti, *pitääkö sopimusta tulkita hyödykkeen toimittamisena tilaajalle vai palvelun suorittamisena*. Puhtaasti edellisestä on Takin (2003) mielestä vain harvoin kyse, koska tietojärjestelmät ja ohjelmistot liittyvät usein tiiviisti asiakkaan prosesseihin ja liiketoimintaan. Silti eri sopimustyyppit sisältävät tiettyjä näkökohtia nimenomaan näiden erottamiseksi.

sesta riippuen esimerkiksi tietty tehtävä tai tulos tai erityinen suorituskykyvaatimus. Kymmenen tulevaisuudessa kaikista oleellisimman sopimustermin luettelossa kolme ensimmäistä eli kärkeen sijoittuvat ovat heidän tutkimuksensa tulosten perusteella *sopimuksen raja- ja tavoitteet, muutosten hallinta* sekä *osapuolten vastuut*. (s. 472)

132. Liian tiukat sopimukset tai liian tiukaksi sovittu liikesuhde voi olla haitaksi kaikille sopimusosapuolille. Suurimmat riskit realisoituvat yhteisprojekteissakin usein juuri siksi, ettei jonkun osapuolen kykyä suoriutua velvoitteistaan aina osata tai ehkä joskus edes haluta noteerata, ettei suoritusongelmia havaita ajoissa tai ettei sopimusosapuolilla ole riittäviä mahdollisuuksia puuttua niihin.

Lisenssisopimus: lisenssisopimuksessa huomioon otettavia seikkoja ovat muun muassa sopimuksen kohde (yleensä ohjelman objektikoodi, käsikirjat ja vastaavat); käyttöaika, joka on usein määräämätön tai toistaiseksi maksua vastaan myönnetty, mutta voi olla myös määräaikainen; lisenssi on usein ei toisia poissulkeva eikä siirrettävissä oleva ja laajuudeltaan määritelty (kuten vain konsernin tietty yhtiö); se voi olla ns. palvelinkäytön tai yksittäiskäytön salliva, laitekohtainen, henkilökohtainen, käyttäjämäärään sidottu, suoritusaikainen ja mahdollisesti sidottu toiseen sovellukseen; vastuukysymykset kuten ettei virheettömyyttä taata; sopimuksen purkamisen sekä tekijänoikeuslain määräysten huomioon ottaminen.

Systeemytösopimus tai projektisopimus: kyseessä on projektityö, kiinteähintainen tai tuntiveloitukseen perustuva, ml. mahdollinen valmiiden ohjelmistojen käyttö. Takin (2003) mukaan systeemytösopimus rinnastuu rakennusurakkaan, mutta onko sopimuksen kohde kuitenkin lopputulos vai työn tekeminen ei silti ole yksiselitteistä. Työn teettämisessä on myös mahdollista määritellä kynnyshinta, bonushinta tai niiden yhdistelmät. Systeemytöshankkeen tyypilliset vaiheet ovat Takin (2003) mukaan esitutkimus, määrittely, toteutus, käyttöönotto ja ylläpito. Oleellisia ovat hänen mielestään osapuolten oikeuksien jakaantuminen, johtoryhmä tehtävineen, päätöksenteko, tulosten hyväksyminen¹³³ ja varsinkin lopullinen hyväksymistestaus, takuu ja asiakkaan mahdollisuus lähdekoodin käyttöön.

Huolto-, tuki- ja ylläpitosopimukset: oleellisia ovat muun muassa sopimuskausi, hinnankorotukset, hintatakuu, vasteaika, käytettävyyssitoutumus, virheiden korjaaminen, uudet versiot ja toiminnallisuus (kriittiset, vakavat ja vähäiset virheet) sekä toimittajan pääsy järjestelmään sen ylläpitämiseksi.

Käyttöpalvelusopimus: usein tehdään sopimus tietyistä palvelutasosta.

Konsultointisopimukset: kyseessä voi olla myös henkilövuokraus.

Salassapitosopimus eli NDA (non-disclosure agreement): työsopimuslain 3. luvun 4§ mukaan salassapitovelvollisuus lakkaa työsuhteen päätyttyä ellei tietoja ole saatu oikeudettomasti; vastaava asia elinkeinonharjoittajille on lain 1061/1978 4§ 2. momentti. Asiaa koskee myös rikoslain 30. luvun 5§:n 2. momentti yrityssalaisuuden rikkomisesta.

Salassapitosopimuksella ei yleensä pelkästään kielletä ilmaisemasta tietoa, vaan myös käyttämästä sitä. Sopimuksen ei kuitenkaan pitäisi rajata hankkeessa saadun ammattitaidon ja kokemuksen käyttämistä¹³⁴. Julkiseksi tullutta tietoa tai osapuolella jo ollutta

133. Takki (2003) ei kuitenkaan puhu mitään ns. etappi-integroinnista ja paketoinnista, jolloin lopullisia ja keskeneräisiä ominaisuuksia voi olla samassa asiakkaalle toimitetussa ratkaisussa yhtä aikaa.

134. Toinen paljolti angloamerikkalaiseen käytäntöön perustuva tapa ilmaista poikkeus on tehdä ero muistinvaraisen ja dokumentoidun tiedon välillä. Muistinvaraista tietoa saisi käyttää omassa toiminnassaan, mutta ei ilmaista muille eikä käyttää muistiinpanoihin tukeutuen (vrt. Takin kirjassa sivulla 288 oleva englanninkielinen esimerkkilauseke). Toisaalta, jos jäännöstietoa ei saa ilmaista muille tai käyttää hyödykseen, se on liiketaloudellisesti todennäköisimmin merkityksetöntä tai

tai kolmannelta saatua tai itsenäisesti tuotettua ei voida myöskään salata. Seuraamuk-
sena on tyyppillisesti määritelty vähimmäismääräinen sopimussakko. Voimassaolosta on
huomattava, että yleensä ei voida hyväksyä ikuisesti voimassa olevaa salassapitoa.

Melko erityyppisen näkökulman IT-sopimukseen tarjoaa Välimäen (2006) teos
ohjelmisto- ja erityisesti ohjelmistotuote liiketoiminnan juridiikasta¹³⁵, siinä paneudu-
taan varsinkin lisensiointisopimukseen ja painottuen tekijänoikeuteen eikä niinkään
muihin immateriaalioikeuksiin. Välimäki (2006) ei toisaalta pidä perusteltuna kantaa,
että tietyllä levitystavalla tai -medialla olisi merkitystä levitysoikeuden raukeamisessa.
Hän myös kritisoi tekijänoikeuslain sekä ohjelmistoja koskevan direktiivin (91/250/
ETY, tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta) tekstiosan ja johdantokappaleiden
ristiriitaa ohjelman laillisen käyttäjän oikeudesta korjata siinä olevia virheitä, samoin
kuin sitä, etteivät tyyppilliset valmiit ohjelmistolisenssit sitoisi osapuolia. Takin (2003)
tavoin hän ei myöskään korosta, että tietokoneohjelman käyttäminen edellyttäisi aina
ohjelman väliaikaista kopioimista ja siten lisenssin hankintaa. Ohjelman väliaikaisella
kopioimisellakin voi silti olla merkitystä, kun arvioidaan tekijänoikeuksien haltijan
kykyä valvoa teoskappaleiden luovutuksia: ohjelman valmistusoikeus ei raukea ku-
ten levitysoikeus ohjelman kopion eli teoskappaleen pysyvän luovutuksen yhteydes-
sä. Tällä on toinenkin vaikutus koskien erityisesti tietokoneohjelmien muuttumista
palveluksi: onko kyse valmistus- vai levitys- ja välitysoikeudesta ja miten oikeudet
noteerataan palveluntarjoajan ja käyttäjän kannalta? Toisella tavalla ajateltuna kyse on
siitä, että perinteinen jako suorituksen ja tuloksen välillä on murtumassa.

Tutkimussopimukset

Tutkimussopimuksia on tarkasteltu jonkin verran erikseen, mutta usein silti lähin-
nä tutkijan tekemän työn valossa ja vain tilaustutkimusten kannalta. Vaikka tämä
on periaatteessa varsin samankaltainen asetelma kuin yleisempi asiantuntijapalveluja
koskeva sopimustilanne, esiin ovat nousseet tutkijoiden aseman ohella muun muas-
sa tutkimustyön ohjaus ja tulosten julkaisu, vastuukysymykset sekä sopimusverkot¹³⁶.

ainakin lisää yhteiskunnan kannalta tiedon tuottamisen kustannuksia. Samalla tavalla voi peri-
aateessa ajatella liiketoiminnan kannalta ongelmalliseksi hyödyntämättömän yrityssalaisuuden
suojaaman tai julkaisemattoman tekijänoikeudella suojatun tiedon.

135. Kts. myös Välimäki (2005), joka lienee yhä kattavin suomalainen esitys avoimen koodin lisensi-
oinnista ohjelmistoteollisuudessa. Erittäin merkityksellistä on hänestä ollut, ettei julkisen vallan
ole tarvinnut lisätä avoimen koodin sääntelyä, vaan asianosaiset ovat sen hoitaneet keskuudes-
saan. Hän tiivistää avoimen koodin lisensioinnin perustuvan tekijänoikeuteen ja siihen liitettyihin
sopimukseen ja väittää, että muunlaiset oikeudelliset tai tekniset instrumentit todennäköisesti va-
rantaisivat järjestelyn toimivuuden.
136. Vrt. myös Lehtisen (2006) tutkimus, jossa sopimusverkkoa analysoidaan lojaliteetin ja lojaliteetti-
velvollisuuksien aseman ja merkityksen kannalta – tosin kansainvälisen kaupan ja siinä käytettä-
vien liiketoiminnan instrumenttien yhteydessä.

Ainoa asiaa koskeva suomeksi julkaistu kirja lienee yhä Saarnilehdon ja Edelmanin (2001) teos ”*Tutkimussopimus*”¹³⁷.

Siinä korostetaan sopimusten kannalta toimintaa, ”joka tyypillisesti tehdään ennen varsinaista kaupallistamista ja siihen liittyvää teollista hyödyntämistä.” (s. 15). Silti myös tulosten hyödyntämistä koskevat seikat ovat yleisiä näkökohtia sopimuksissa. Toisaalta teoksessa korostetaan immateriaalioikeuksien kautta suojattavia tutkimustuloksia ja että patentti on niiden tärkein suojamuoto, mukaan lukien patentteihin liittyvä ”salainen tietotaito”. Tämän tutkimuksen aineiston valossa asia ei näin ole, kuten ei myöskään väite, että tulosten omistusoikeus tulisi ratkaista jokaisessa projektissa erikseen eli tapauskohtaisesti. (ss. 17–18)¹³⁸ Itse asiassa myös po. teos on jälkimmäistä vastaan, koska siinä käsitellään laajasti sopimustaktiikkaa ja -tekniikkaa (ss. 25–54) ja käydään läpi tutkimussopimusverkkoa (kuten yleiset sopimusehdot eli vakiosopimus, samoin kuin rahoitus-, salassapito-, oikeuksiensiiirto- ja projektisopimukset) ja sopimusten tyypillisiä aineksia (ss. 55–83). *Tulos- ja tausta-aineiston erittely* nostetaan teoksessa esille tutkimussopimusten kriittisenä tekijänä¹³⁹. Tutkimustyön ohjaus jaetaan sen sijaan hyvin väljään vuorovaikutukseen tai ”yhteistyökomitean” johdolla tehtyyn tiiviimpään *projektihallintoon*. Vastuuta luonnehditaan erittäin lyhyesti joko yhteis- eli *solidaarisuusvastuuna* tai kunkin osapuolen vastuuna tekemästään työstään.

3.4 Vahingonkorvaus ja varallisuus

Vahingonkorvausta säännellään vahingonkorvauslain ohella erityislaeilla. Siitä on säännöksiä erityisiä vahinkotilanteita koskien useissa varallisuus oikeuden alakohtaisessa laeissa, kuten osakeyhtiölaissa. Vahingonkorvauslain 1§ rajaa lain kohdetta todeten, että ”tämä laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta.” Lain 2. luku

137. Erilaisia käytänteitä tulee toisaalta esille jäljempänä tutkimusaineiston analysoinnin yhteydessä. Monet tahot myös julkistavat sopimusehtonsa, esimerkiksi sopivat vaikkapa Jyväskylän yliopisto (<https://www.jyu.fi/erillis/ymtk/yleiset%20sopimusehdot>) ja Lappeenrannan teknillinen yliopisto (http://www.sumo.lut.fi/yleiset_sopimusehdot.pdf). Jotkut tutkimusorganisaatiot ovat lisäksi laatineet omia sopimusoppaitaan, joista hyvä esimerkki on Oulun yliopiston jo vuonna 2001 julkaissut ja varsin laaja ohjeisto <http://www oulu.fi/tupa/sopimusopas.pdf> (Viittaukset 3.9.2012)

138. Myöskään tämän kirjoittajan kokemukset lähes kymmenen vuoden ajalta ICT-alan yrityksessä, joka harjoitti varsin laajaa yhteistyötä eri tutkimuslaitosten kanssa, eivät viittaa tähän. Patentit eivät olleet pääasiallinen tulosten suojaamistapa ja tutkimussopimukset olivat usein varsin samantyyppisiä. (Seppänen 2011a)

139. Rajala (1998) ottaa vastaavanlaisen näkökulman tekijänoikeuksien tunnistamiseen ja suojaamiseen tutkimusprojekteissa. Sopimuksen täydentämismahdollisuus, ”kun käsitys lopputuotteesta ja sen taloudellisista tai tieteellisistä hyödyntämismahdollisuuksista täsmentyy” (s. 55), on hänestä silti kuitenkin tärkeä.

koskee korvausvastuuta, kuten että ”vahingonkorvausta voidaan sovitella, jos korvausvelvollisuus harkitaan kohtuuttoman raskaaksi ottaen huomioon vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusolot ja muut olosuhteet” – ellei vahinkoa ole aiheutettu tahallisesti ja jollei ole tarpeen erityisistä syistä harkita kohtuulliseksi alentaa korvausta. Korvausvastuun jakamisesta säädetään lain 6. luvussa ja 7. luku sisältää vielä erinäisiä muita säännöksiä, kuten että ”työsopimuksen tai muun sopimuksen ehto samoin kuin virkasäännön määräys tai muu siihen verrattava määräys, jolla lisätään työntekijän tai virkamiehen tämän lain mukaista korvausvastuuta, on mitätön.” Seuraavassa vahinkoa ja sen korvausta tarkastellaan kahdesta näkökulmasta¹⁴⁰, vastuuna ja tuottamusarviointina vahingonkorvauksessa¹⁴¹.

3.4.1 Näkemyksiä vastuusta vahingonkorvauksessa

Kuten Pöyhönen (2003) luonnehtii, varallisuus ja sen omistaminen tarkoittaa uudessa varallisuusosoikeudessa hyödykkeiden tuottamista ja käyttämistä osapuolten yhteistyönä ja siksi omistamisen sisältö määrittyy yhtäältä osapuolten kyvystä ja mahdollisuuksista laatia ja toteuttaa yhteistyötään koskevia sopimuksia, mutta myös mahdollisuuksista suojata itseään ja toisia vahingoilta sekä yhteistyössä että suhteessa kolmansiin. Sopimuksenteon kompetenssi on toisaalta varsin avoin sopimusvapauden mielessä.

Toisin sanoen sopimusosapuolet voivat sitoutua määrittelemisiinsä tavoitteisiin, tehtäviin ja tulosedotuksiin ja samalla ottaa kantaakseen erilaisia velvoitteita. Sopimuksesta syntyykin nimenomaan tästä syystä yksi vahingonkorvauksen kolmesta perusolottuvuudesta eli *vastuuperuste*. Vahingonkorvauksen kahta muuta olottuvuutta eli *syy-yhteyttä* ja *vahinkoa* voitaisiin ajatella enemmän jo laaditun sopimuksen määrittelemän toiminnan rajaamina seikkoina, mutta dynaaminen näkökulma sopimiseen ja sopimukseen ei välttämättä aina puolla tällaista jaottelua. Esimerkiksi jos yhteistyöstä kiinnostunut ja kiinnostuksensa ilmaiseva osapuoli ei pääse mukaan yhteishankkeen sopimusneuvotteluihin tai jätetään niistä myöhemmin pois jonkun toisen tullessa mukaan, syntyykö ensin mainitulle vahinkoa tulevaisuuden liiketoimintapotentiaalin kannalta ja jos sellaista on syntynyt, mikä on syy-yhteys?

Liikevahingon hahmottaminen ei varallisuusosoikeuden kannalta ole aina yleisiminkään välttämättä suoraviivaista ja esikilpailullisen T&K-yhteistyön tapauksessa, kun liiketoiminnan kehittäminen ja kehittyminen on vasta alullaan, se on mitä ilmeisimmin vieläkin vaikeampaa¹⁴². Silti vastuuperusteen näkökulmasta liikevahingot

140. Erittäin hyvän taustan molemmille tarjoaa Viljasen (2008a) esittämä kysymys ”Mikä on vahinko?”

141. Edellinen perustuu tutkimuksessa tehtyyn rajaukseen, jota jälkimmäinen täydentää ajatellen huolellisuuden vaatimusta ja varsinkin sitä, miten yleiselle huolellisuusvelvollisuudelle tyyppillisenä pidettyä arviointitapaa eli ns. *Bonus pater familias* -mittapuuta tulisi tarkastella, perustuen siitä käytyyn keskusteluun.

142. Viljanen (2009) luonnehtii perusongelmaa eli menetetyt voiton arviointia seuraavasti (s. 568): ”Lyhyesti esitettynä: liikevahingon määrän arvioimiseksi tarvitaan käsitys yrityksen ansaintalo-

voivat nimenomaan liittyä liiketoiminnalliseen yhteistyöhön ja sitä koskeviin sopimuksiin. Liikevahinkoa voi toisin sanoen aiheutua juuri siitä, ettei sopimuskumppani täytä tehtyä sopimusta. Liikevahinkoa voivat toisaalta aiheuttaa myös kilpailijat ja viranomaisetkin.

Vahingonkorvauslakia sovelletaan deliktivastuuseen eli sopimuksen ulkoiseen vastuuseen, jonka vastinparina on taas sopimusvastuu. Yhteistyösopimusten tapauksessa sen ytimessä ovat paitsi sovitut yhteiset tavoitteet, tehtävät ja tulokset, myös osapuolten luottamus, joka liittyy sekä lojaliteettiperiaatteeseen että sopimusosapuolten väliseen myötävaikutus- ja tiedonantovelvollisuuteen (Piitulainen 2007, ss. 19–35). Tieto- ja viestintäalan esikilpailullisessa T&K-yhteistyössä korostuu toisaalta laajemmin *vastuu informaatiosta* – väärästä tai kertomatta jätetystä ja paitsi osapuolten kesken myös työn kohdetta koskien, ovathan yhteistyön tulokset aineksia informaatiohyödykkeille.

Vastuu, informaatio ja varallisuus

Peltonen (2004) tarkastelee virheellistä informaatiota koskevaa korvausvastuuta¹⁴³, joskin toteaa, että ”vahingonkorvausoikeuden pääperiaatteita leimaa yhä pidättyvä asenne tuottamuksellisesti annetun virheellisen informaation aiheuttaman vahingon korvattavuuteen.” (s. 62) Hän viittaa yhtäältä kysymykseen, onko maksullista informaatiota tarjoavan vastuu suurempi kuin ilmaista tarjoavan, mutta suhtautuu toisaalta informaatiovastuuseen kriittisesti: ”Informaatiossa on lähes aina virheitä. Mitä vaikeammin hallittavissa olevasta informaatiosta on kyse, sitä suuremmalla todennäköisyydellä siinä on virheitä. Täydellisen informaation vaatimus informaation tuottajalta olisi kohtuuton. Toiseksi informaation tuottajien informaation käyttäjille suuntaamat vastuuvapauslausekkeet ovat lisääntyneet, jotka rajoittavat mahdollisuuksia vaatia korvauksia virheellisen informaation perusteella¹⁴⁴.” (s. 64)

giikasta eli siitä tavasta, jolla yritys olisi tuottanut lisäarvoa, ja markkina- eli liiketoimintaympäristöstä, jossa yritys olisi toiminut ja jonka ehdoilla yrityksen toiminta olisi joko onnistunut tai epäonnistunut. Kun käsitys näistä kahdesta tekijästä on muodostettu, liiketoimintaa voidaan simuloida ja – normaalilla vahingonkorvausoikeuden kielellä – hypoteettinen tapahtumakulku rakentaa käyttämällä normaaleja liiketoiminnan ennustamisen menetelmiä. Lopputulos on laskelma menetetyistä voitoista. Tätä laskelmaa vaivaavat aivan samat ongelmat kuin mitä tahansa ennustetta. Kokemussääntöjen rakentelun sijaan kyse on taloudellisesta ennustamisesta.”

143. Erittäin mielenkiintoinen on myös Korvan (2004) tarkastelu arvopaperimarkkinoiden informaatiohäiriön vahingonkorvauksesta perustuen sopimusvastuun hahmottamiseen liikkeellelaskijan ja sijoittajan välillä.

144. Erityisesti varallisuusvahinkoihin liittyen Peltonen (2004) toteaa: ”Kun vahinko ei liity henkilön tai esineen vahingoittumiseen, vaan ilmenee varallisuusaseman huonontumisena, ts. aiheuttaa vahingonkorvauslain 5:1 §:ssä tarkoitettuja nk. puhtaita varallisuusvahinkoja [...], on oikeudenvastaisuuden vaatimus usein erilainen kuin esine- ja henkilövahingoissa. Tällöin tutkitaan vahingonaiheuttajan tapaa, jolla vahinko aiheutui. Elinkeinotoiminnassa sallitaan jopa tahallinenkin menettely, jonka tuloksena toisen varallisuusasema huononee, mutta hyvän tavan vastainen me-

Korvausvelvollisuudelle on joka tapauksessa tarpeen olla peruste ja että tunnistettavissa oleva vahinko on todennettavissa olevassa syy-yhteydessä korvausvastuuseen johtavaan tunnistettuun tekoon, toimintaan tai laiminlyöntiin. Informaatiohäiriön tapauksessa olennaisesti totuudenvastainen tieto voi olla virheellinen ja vääristävällä tavalla esitetty, mutta myös sinällään todenmukainen ja silti esittämistapansa tai -muotonsa puolesta virheellisen käsityksen aikaansaava. Jälkimmäisestä on hyvä esimerkki ”vähäpätöisten seikkojen” julkaisemisen tulva, mikä saattaa vaikeuttaa tai estää relevantin tiedon tunnistamista. (Korva 2004, ss. 438–440) Informaatiohäiriössä vahingonvaaran voidaan katsoa alkavan siitä hetkestä, kun osapuoli tulee riippuvaksi toisen antamasta tiedosta, eli uuden varallisuus oikeuden termein riskiposition haltijaksi. *Vahinko on virheellisen ja oikean tiedon aiheuttama ero hyödykkeen arvossa.* Jos se ei kuitenkaan ole ollut aiheuttajan ennakoitavissa, syy-yhteyttä ei katsota olevan. Vastuu vahingosta voi siis ulottua siihen asti kuin tekoja ja tapahtumia voidaan kokemuksen perusteella ja tietyistä vahinkotapauksessa saatavan tiedon perusteella pitää syynä vahinkoon. Vaikka Suomen lainsäädännössä ei ole normeja, jotka koskisivat vahinkojen ennakoitavuutta, niin ennakoitavuusrajoitus on oikeuskäytännössä ja oikeustieteessäkin erittäin laajasti hyväksytty. Vahingon ennakoitavuutta pitää käytännössä arvioida sen perusteella, mitä henkilön olisi pitänyt tietää mahdollisesta vahingosta, toisin sanoen pelkkä vahinkojen ennakoitavuus ei riitä. Edelleen, jos vahinko olisi ollut ennakoitavissa, mutta vahinkojen määrä oli ennakoimattoman suuri, vastuun katsotaan ulottuvan vain ennakoitavissa olleeseen määrään. Puhtaan varallisuusvahingon korvaaminen on vahingonkorvauslain 5:1 §:n mukaan poikkeuksellista. Sellaisesta on kysymys, kun taloudellinen vahinko ei ole yhteydessä mihinkään henkilö- tai esinevahinkoon eli vahinko kohdistuu suoraan joihinkin taloudellisiin etuuksiin. Toisaalta taas sopimusoikeudellisten normien kautta on pidetty selvänä, että myös puhtaat varallisuusvahingot ovat korvauskelpoisia ilman mitään erityisedellytyksiä¹⁴⁵.

nettely voi johtaa vastuuseen.” Tähän liittyy tosin myös julkisen vallan kysymys: ”Suppeassa mielessä julkisen vallan käyttöä on julkisyhteisön kansalaisen oikeusasemaan välittömästi vaikuttavien hallintopäätösten tekeminen. Tosiasiassa julkisen vallan käyttämisestä ei vahingonkorvauslaissa ole tarkoitettu rajata näin suppeaksi. Oikeuskirjallisuudessa on syntynyt keskustelua ja KKO:ssa on tullut ratkaistavaksikin, voidaanko esimerkiksi neuvonta- ja palvelutoimia pitää julkisen vallan käyttämisenä ja siten virheellisiä neuvoja julkisyhteisön korvausvastuun perusteina. Lopullista vastausta kysymykseen ei ole löydetty.” (ss. 64–68) Toisaalta linjaus vastuuperusteen syntymisestä on silti olemassa.

145. Ståhlbergin ym. (2001) mukaan silti ”oikeuskäytännössä törmätään jatkuvasti puhtaiden varallisuusvahinkojen korvattavuuden ongelmaan. Oikeuskäytännössä ei ole kuitenkaan vielä syntynyt periaatteita, jotka ohjaisivat lainkäyttäjää epäselvissä tilanteissa valitsemaan sopimusvastuun tai ulkokontrahdillisen vastuun soveltamisen”. (s. 750) Toisin sanoen pitäisi voida tunnistaa, oliko asianosaisten välillä sopimussuhde tai sopimusta vastaava tai siihen rinnastuva järjestely, jolloin erityisen painavia syitä korvausvastuuseen ei edellytetä. Esimerkkinä vahingonkorvausoikeuden kirjoittajat ottavat esille tapauksen KKO 2001:70, jossa oli kyse pesänhoitajan vastuusta. Korkein oikeus totesi ratkaisussaan olosuhteiden muistuttaneen riittävästi sopimusvastuun olosuhteita,

Virheellinen informaatio aiheuttaa usein puhtaan varallisuusvahingon, joka korvataan mainitulla perusteella silloin, kun vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädettyllä teolla, julkista valtaa käytettäessä tai kun korvaukseen on erittäin painavia syitä. Monesti kyse ei silti ole kahdesta ensin mainitusta ja siksi tulee pohdittavaksi, pitääkö vahinko korvata erittäin painavista syistä¹⁴⁶.

Siksikin osapuolet varautuvat usein riskeihin sopimuksin eivätkä perusta suojautumistaan vain lakiin. Sopimukseen perustuva korvausvastuu ei edellytä tuottamusta, vaan sopimusrikkomusta¹⁴⁷: ”Kun oikeusjärjestys suojelee tällaisia perusteltuja odotuksia, informaatoriski ei noudata sen enempää selonottovelvollisuutta kuin tiedonantovelvollisuuden mukaistakaan ajattelutapaa. Osapuolten luottamusta suojataan siltä osin kuin se on rakentunut oletettuihin seikkoihin.” (ss. 90–91) Korva (2004) muotoilee saman asian todistustaakan kannalta nojaamalla uuteen varallisuus-oikeuteen. ”Tietynasteiset riskitekiäjät voivat ilman pitävää vastanäyttöä muista syistä olla oikeudellisesti riittävä näyttö, jos vahingonkärsijä on vahingonvaaran piirissä ja [...] hänelle aiheutunut vahinkoseuraamus on tyyppillisesti asianomaisesta vahingonvaarasta aiheutuva seuraus.” (s. 451)

Vastuun rajoittaminen

Peltosen (2004) mukaan myös sellaisia vastuuvapauslausekkeitä, jotka sulkevat pois korvausvelvollisuuden lievällä huolimattomuudella aiheutetuista vahingoista, voidaan sovitella, mikäli sopimusosapuoli on käyttänyt hyväksi asemaansa. Erityisesti tämä voi olla tilanne kuluttajasuhteissa. Toisaalta vastuunrajoitusehto ei saa merkittävästi heikentää vahinkoa kärsineen asemaa verrattuna lain tai oikeusperiaatteiden mukaiseen korvausoikeuteen. Tähän liittyvät vahingonkorvausoikeudessa syy-yhteyden määrittelyssä muodostettuun vaihtoehtoiseen tapahtumakulkuun liittyvä *differenssioppi* ja *vahingon ennakoitavuus* (Karhu 2009, ss. 555–556). Edellisen mukaan verrokki on skenaario, jossa vahinkoa ei olisi tapahtunut, jälkimmäinen koskee syy-yhteyden normaaliutta eli oliko vahinko ennakoitavissa vai odottamaton.

Karhun mielestä (2009) molemmissa on kaksi ongelmaa. Yhtäältä tulevaisuuden skenaarioita on paljon ja monet niistä ovat laajasti tiedossa¹⁴⁸, toisaalta niiden enna-

minkä vuoksi vahingonkorvauslain 5:1 §:ää ei sovellettu. Kts. myös Sandvik (2010), jossa puhtaan varallisuusvahingon laajaa käsitulkintaa perustellaan suppeaan nähden.

146. Esim. tapauksessa KKO:2006:56 korvausta kohtuullistettiin, vaikka vahinko oli tilaajalle huomattava.

147. Virtanen (2005b) tarkastelee tapausta Helsingin HO 31.5.2005 S03/1730, jossa vahingonkorvausta kohtuullistettiin, vaikka kyseessä oli tuottamuksellisuus, koska vastuuta koskeva sopimusehto oli epäselvä.

148. Esimerkiksi sopii Ruuskan ym. (2010) hahmottelema tieto- ja viestintäalan kehitysskenaario, joka ulottuu yli 20 vuoden päähän eli vuoden 2030 jälkeen ja on kaikkien vapaasti saatavilla ja käytettävissä.

koitavuutta koskevat väitteet ovat yhä vaikeammin todistettavissa¹⁴⁹: ”Vahingon määrää ei voi harkita irrallaan vastuuperusteesta ja syy-yhteydestä ... kun on valittu tietty tapa ymmärtää vastuunormit ja soveltaa niitä taloudelliseen todellisuuteen.” (s. 556) Liikesuhteissa tämä tarkoittaa harkintaa paitsi siitä, mitä ja miksi olisi pitänyt tehdä, myös mikä on asianmukaista liiketoimintaa ja miten voi hahmottaa tulevaisuutta, jossa vahinkoa ei olisi sattunut. Karhusta (2009) tämän perustaksi tulisi ottaa differenssiopin asemesta liiketoiminnan ansaintalogiikka: se ”antaisi avoimemman ja selvemmin normatiivisen kriteerin vahingon määrän rajoittamiselle kuin ennakoitavuus” (s. 558)¹⁵⁰. Hän erittelee liiketoiminnan kolme perustyyppiä Viljaseen (2008b) nojautuen, jotka ovat *kauppaliike, tehdas ja uuden talouden yritys* – ei siis kuitenkaan projekti tai erityisesti yhteisprojekti. Mainitut ovat hänestä tyyppitilanteina hyödyllisiä avattaessa liikevahingon käsitettä ”kunkin aikakauden liiketaloudelliselle argumentaatiolle”, jossa silti ”tarvitaan myös varallisuusoikeudellisesta suunnasta tulevia tulkinnan suuntaviivoja” eikä vain liiketoiminnan käsitteistä johdettua jäsenystä. (s. 560)

Karhu (2009) päätelee, että omaisuuden arvo voidaan määrittää eri tilanteissa eri tavoin eli vahingon kärsijä voi vedota vahinkotilanteesta useaan erilaiseen ansaintalogiikkaan. Hän ei silti näe mahdolliseksi, että liikevahinko määriteltäisiin vahingon aiheuttajan saaman hyödyn avulla, vaan ”tappio liiketoiminnassa on korvattavana vahinkona tappiota vain suhteessa johonkin perustellusti odotettuun tilanteeseen” (s. 563). Tähän tarvitaan hänestä taloudellista näyttöä kuten asiantuntijoiden havainnot, kokemussääntöjä ja liiketoimintamallin ansaintalogiikasta johdettuja päätelmiä. Sellaisia voivat silti olla myös varallisuusoikeuden eri aloilla vakiintuneet menettelyt liiketoiminnan arvon määrittämisessä¹⁵¹. Vastuunrajoituksista voidaan silti sopia varsin vapaasti liikesuhteessa ja korvausta suoritetaan vain todellisista vahingoista. Menettely on positiivisen sopimusedun mukainen eli kärsinyt osapuoli saatetaan tilaan, jossa hän olisi ollut sopimuksen toteutuessa. Vastuunrajoituksen keinoja ovat ainakin sovellettavan lain valinta, sopimusrikkomusten kriteerit, rikkomuksiin vetoamisen oikeudet, takuun ja viivästyssakon ehdot sekä vastuunrajoituslausekkeet sopimuksessa. Tähän liittyvät vastuun määrittely tyhjentävästi sekä välittömät ja välilliset tai epäsuorat vahingot – vrt. myös kauppalain 67§ 2. momentti¹⁵².

149. Huomaa silti oikeudenkäymiskaassa todettu: ”Milloin kysymys on vahingon määrästä eikä siitä ole saatavissa näyttöä tai se on vain vaikeuksien esitettävissä, on oikeudella valta arvioida vahinko kohtuuden mukaan.” (17. luvun 6§, 29.7.1948/571, kursivointi tämän kirjoittajan)

150. Hieman eri suunnasta mutta samalla periaatteella asiaa pohtii Viljanen (2009) oikeudenkäymiskaaren 17:6 todisteluhelpotukseen viitaten eli koskien juuri oikeuden valtaa arvioida vahinkoa kohtuuden mukaan.

151. Vrt. myös varallisuuden arvon pohdinta, joka tehtiin edellä Hollméniin (2007) perustuen ja jonka taustalla on vero-oikeudellinen näkökulma liiketoiminnan aineettoman varallisuuden arvon määrittämiseen.

152. Kauppalaki, 67 §: ”Sopimusrikkomuksen vuoksi suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen kuluista, hinnanerosta, saamatta jääneestä voitosta sekä muusta välittömästä tai välillisestä va-

Lisäksi on mahdollista sopia enimmäisvastuun rajoituksesta – vrt. myös kauppala-
lain 34§:n 3. momentti ns. ostajan teettämisoikeudesta¹⁵³.

3.4.2 Tuottamusarviointi ja vahingonkorvaus

Viljanen (2005) tarkastelee ihmisen identiteettiä ja tuottamusarviointia, mutta tarjoaa samalla näkymän *huolellisuuden käsitteeseen*. Hän toteaa, että vahingonkorvausoikeudella katsotaan pyrittävän varsinkin vahingon kärsijälle aiheutuneiden kustannusten siirtämiseen vahingosta vastuulliselle. Toisaalta sillä tavoitellaan vahinkojen ennalta ehkäisemistä ja vahingon aiheuttamien taloudellisten menetysten hallintaa. Siksi vahingonkorvausoikeudella on myös arvoperustaisia latauksia: ”Eettisillä tekijöillä voi ja tulee olla merkitystä, kun tarkastelemme ja arvioimme vahingonkorvausoikeudellista normistoa.” (s. 427). Eettisyyden Viljanen (2005) liittyy ihmisen identiteetin käsitteeseen eikä vain esimerkiksi yritysten yhteiskuntavastuuseen¹⁵⁴, tarkastellen sitä vahingonkorvausoikeudellisesti mielestään keskeisen kysymyksen eli tuottamusarvioinnin kannalta.

Tämä näkökulma ei korosta huolellista ihmistä niinkään hänen konkreettisen toimintansa kautta kuin hänen olemuksensa ja ajattelunsa suhteen eli ihmisidentiteetinsä kautta. Vaikka tällainen arviointi ihmisen huolellisuudesta ja tuottamuksesta on käsitteellinen, sen avulla tulee esiin myös ihmisten toiminta erilaisten ohjeiden ja käytänteiden edellyttämällä tavalla suoritettuna ja sellaisten myötä samalla asiantuntija- ja kokemustietoon perustuvana. Jos kuitenkin toimintaa ja sen huolellisuutta normittavaa aineista ei ole olemassa, ihmisen tulisi itse osata arvioida omaan toimintaansa liittyviä riskejä ja selvittää myös ne toimenpiteet, joilla voidaan ehkäistä ennalta vahinkoja, vähentää vahingoista aiheutuvia kustannuksia ja arvioida tällaisesta varautumisesta syntyviä kuluja suhteessa niistä saatuihin hyötyihin. Näkemyksen voi katsoa olevan varsin hyvin linjassa uuden varallisuus oikeuden peruseräpäätösten kanssa.

Viljanen (2005) erityinen väite on, että *Bonus pater familias* eli keskimääräinen huolellisuusstandardi on menettänyt merkityksensä ja tullut moraaliseksi fiktioksi. Se on hänestä jaettu, mutta hävinnyt käsitys menneestä ja termit kuten ”järkevä” (reasonable) ovat vailla merkitystä ainakin eettisesti, kun ratkaistaan tuottamuksellisuutta vahingonkorvausasioissa. Siksi on päädytty usein tekemään ratkaisuja reaalisten argu-

hingosta, joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut. Välillisenä vahinkona pidetään: ...2) muuta vahinkoa, joka johtuu siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitetulla tavalla.”

153. Kauppalaki, 34 §: ”Ostajalla on oikeus vaatia uutta toimitusta, jos sopimusrikkomuksella on hänelle olennainen merkitys ja myyjä käsitti tämän tai hänen olisi pitänyt se käsittää. Ostajalla ei kuitenkaan ole tällaista oikeutta, jos on olemassa 23 §:ssä tarkoitettu este tai epäsuhte. Ostajalla ei myöskään ole oikeutta vaatia uutta toimitusta, jos kaupan kohteena on tavara, joka oli olemassa kaupantekohetkellä ja jota, ottaen huomioon tavarain ominaisuudet sekä sen mitä sopijapuolten on oletettava edellyttäneen, ei voida korvata muulla tavaralla.”

154. Termin merkityssisältö: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Yhteiskuntavastuu>. (Viitattu 6.1.2013)

menttien nojalla. Toisaalta ei hänen mielestään ole otettu riittävästi esiin eri ryhmi- en määrittelemiä omia toimintaohjeita ja normeja, vaikka niillä olisi tärkeä merkitys juuri tuottamusarvioinnissa, kun argumentoidaan huolellisuutta tai sen puuttumista.

Tuottamuksen arvioinnin kannalta päädytään tästä syystä helposti normi- eikä riskiperustaisuuteen¹⁵⁵. Edellinen tarkoittaa, että korvausvastuu vahingosta realisoituu, kun rikotaan käyttäytymisvaateen määrittelevää oikeussääntöä eli huolellisuusvelvoite kuvautuu normin rikkomisen tunnistamisen ongelmana. Vaikka tällaisessa tuottamuksen arvioinnissa otettaisiin huomioon muutkin normit kuin laki¹⁵⁶, siihen jää todennäköisesti aukkoja, koska normeja ei usein ole käytettävissä tarpeeksi.

Viljasen (2005) mukaan lainsäädännön aukkoja on täytetty ennen muuta ennakkopäätöksillä, mutta sekään ei ole silti riittänyt¹⁵⁷. Muita lähteitä on käytetty ennen muuta osoittamaan edellytettävän huolellisuuden tasoa ja pyrittäessä puolustautumaan huolimattomuusväitteitä vastaan. Parhaita käytäntöjä, eri alojen eettisiä toimintaohjeita ja vastaavia periaatteita on otettu käyttöön juuri viimeksi mainitusta syystä¹⁵⁸: ”Nyt niihin uskotaan ja luotetaan. Ne ovat asiantuntijoiden luomia ja ylläpitämiä: niillä on asiantuntijakoneiston legitimitteetti ja voima takanaan.” (s. 439) Samalla hänen mielestään hyvien tapojen ja käytäntöjen yleinen normatiivinen arviointi on painumassa taka-alalle asiantuntijatyöhön perustuvien arviointien rinnalla – hän korostaa käytänteitä juuri huolellisuuden arvioinnissa¹⁵⁹.

-
155. Peltonen (2001) huomauttaa silti asianajajien tapaohjeista: ”Osaamisvaatimusta ei ole nykyisissä tapaohjeissa huomioitu, mitä on pidettävä puutteena.” (s. 6) Osaamisperusteisen huolellisuuden määrittely ei siis välttämättä ole itsestään selvää. Kts. myös hyvän asianajotavan ohjeiden (15.1.2009) kohdat 4.1 ja 4.2.
156. Viljasen (2005) mukaan ”normiperusteisessa tuottamusarvioinnissa relevanttien sääntötyyppien kirjo on varsin laaja. Vakiintuneen ajattelutavan mukaan vahingonkorvausoikeudellisesti ja tuottamusarvioinnissa relevantteja käyttäytymissääntöjä voidaan tunnistaa laeista ja lakia alemman-tasoisista säädöksistä, tuomioistuinten ratkaisuksista, viranomaisten antamista ohjeista ja suosituksista, yritysten sisäisistä säännöistä ja ohjeista sekä erilaisista tavoista ja käytännöistä.” (s. 437) Myös tässä tutkimuksessa näkyy normien kirjo.
157. Viljanen (2005) toteaa tässäkin, että ”normipohjaa täydennettäessä katse kääntyy ensin erilaisiin kirjoitettuihin normikokonaisuuksiin, puolissäädännäiseen, ei-viralliseen oikeuteen, viranomaisohjeisiin, eri alojen käytäntökokoelmiin ja vasta tämän jälkeen erilaisiin käytäntöihin ja tapoihin, jotka eivät ole formaalisti koottuina erilaisiin kirjoitettuihin lähteisiin. Kirjoitetuista kokoelmista ensisijaisia ovat erilaiset viranomaisten antamat ohjeet ja suositukset.” (s. 438) Pöyhönen (2003) korostaa omasta puolestaan asiantuntemusta, ”että kunkin toimijan erityisominaisuudet ja -taidot otetaan huomioon jo mittapuuta asetettaessa.” (s. 119)
158. Viljanen (2005) huomauttaa markkinalähtöisestä normievoluutiosta: ”Myös eräänlaista sääntö-darwinistista perustelua käytetään näitä normeja justifioitaessa: liike-elämän itsesääntely kuvastaa liiketoiminnan darwinistisessa kamppailussa, vapaassa kilpailussa, voittaneita ja siten kilpailijoihinsa nähden ylivertaisia toimintatapoja.” (s. 439) Esikilpailullinen markkina ei silti näytä johtaneen normitulvaan, vaan päinvastoin.
159. Toisaalta tällainen ”negatiivinen” huolellisuusvaatimusten ja asiantuntijatiedon hyödyntäminen huolimattomuusväitteiden torjunnassa ei luonnollisesti välttämättä edistä ”positiivisen” huolellisen käyttäytymisen tunnistamista, kumuloitumista ja leviämistä asiantuntevina käytänteinä eri tahojen käyttöön. Tällä logiikalla voisi vastoin todellisuutta väittää, että koska Saarnilehto ja

Riskiperustainen tuottamuksen arviointi on vahingon potentiaaliin eli riskiin, suuruuteen ja estämisen edellyttämiin toimiin tai kustannusten arviointiin perustuva tuottamusarvioinnin menettely, kirjallisuudessa liitettyä melko usein oikeustaloustieteen näkökulmaan eli laskennalliseen hyödyn ja kustannusten tasapainottamiseen¹⁶⁰. Viljasen (2005) oma tulkinta on sen sijaan toisenlainen ja sen taustalla on laskukaavojen ja ylivertaisen tuomarin asemesta omaa järkeään ja tietoja käyttävä ihminen. Hänestä ”matemaattisävytteisen tuottamusarvioinnin” ohella ainakin henkilövahingoissa olisi otettava huomioon moraaliset seikat. Ylivertaisen huolellisesti toimiva ihminen, *Bonus pater familias*, tulisi korvata uudella ja moniulotteisella huolellisen ihmisen identiteetillä: ”Yhtäältä ja ennen kaikkea ideaali-ihminen on lakeja, asetuksia, viranomaisen ohjeita, yritysten sisäisiä sääntöjä sekä tapoja ja käytäntöjä noudattava ihminen. Toisaalta hän on myös taloudellinen ihminen. Jos säännöt eivät anna johtoa, hän käyttää taloudellisen käsitejärjestelmän piirissä määrittyvää järkeään, sovittelee itselleen taloudellisten punninta-apukeinojen avulla tarkoituksenmukaisen toimintaohjeen ja noudattaa sitä.” (ss. 446–447)

Keskeisenä olisi riskien, vahingon suuruuden ja toiminnan hyötyjen vertailu, joka perustuu ensinnäkin luottamukselle asiantuntijatietoon, jota erilaiset ammatilliset asiantuntijaryhmät ja -järjestelmät tuottavat ja ylläpitävät myös kirjallisina sääntökoelmina¹⁶¹. Informaation määrän jatkuvasti lisääntyessä näitä järjestelmiä olisi tarpeen käyttää ymmärtämään syy- ja seuraussuhteita ja jäsentämään eri instituutioiden ja toimintojen riippuvuuksia. Asiantuntijatietoa tarvitaan selittämään ja tulkitsemaan ihmisten toimintaa ja käyttäytymistä, mutta myös sitä ohjaamaan ja hallinnoimaan. Yksi merkittävä ongelma on, että tietoa on paljon ja se on hajaantunut monelle eri taholle. Asiantuntijoista päin katsottaessa taas eri ryhmien tulisi tuottaa omat toimintanorminsa. Sellaisia onkin syntynyt mainitulla tavalla muun muassa lääkäreille, asianajajille ja tilintarkastajille, mutta samalla asiantuntijaryhmien määrä on laajentunut kattamaan yhä useampia erilaisia ammatteja.

Tämä on osaltaan johtanut siihen, että eri käytänteet tuottavat toiminnalle odotuksia, jotka tulisi ottaa huomioon oikeudellisesti. Toisin sanoen asiantuntijayhteisöt luovat itse normatiivisia merkityksiä tai ainakin antavat sellaisille suuntaviivoja.

Edelman (2001) on ainoa suomeksi julkaistu tutkimussopimuksia koskeva opas, yli kymmenen vuotta vanha ja kokoomajulkaisu eikä käsikirja tai sopimusmallien kokoelma, niin ”huolellisuus” tutkimussopimusten laatimisessa ei ole Suomessa yleistä.

160. Tässä tutkimuksessa mainitunlaisia laskelmia ei käytetä. Viljanen (2005) mainitsee silti juuri Pöyhösen ajattelun esimerkkinä taloudellisten riskilaskelmien vaihtoehtoista, todeten tämän ”kehittyneestä, joskin käytännössä edelleen äärimmäisen epämääräisestä” näkemyksestä myös, että ”Pöyhösen riskiperustainen tuottamusarviointi on osa ns. yhteisöllisten käytäntöjen vuorovaikutusmallia.” (s. 445, alaviite 76)

161. Viljanen (2005) perustelee tätä sillä, että ”koska asiantuntijajärjestelmien tuottama tieto maailmasta kiteytyy erilaisiin sääntökoelmiin, olisi epäloogista, jos niitä ei hyödynnettäisi, jos tätä tietoa ei otettaisi oikeudellisessa argumentaatiossa huomioon.” (s. 448) Tässä tutkimuksessa näkyy silti, ettei asiantuntijoiden tuottaman tiedon historia aina talletu lainkaan osaamisvarantona.

Toisaalta kyse on tuottamusarvioinnin ”normaalistumisesta”, eli idealistisesta huolellisuusstandardista on tultu lähemmäksi empiiristä, mutta oikeudellisesti käytettynä silti normatiivista käsitystä. Riskiperustainen huolellisen ihmisen malli vaatii kuitenkin selventämistä ja tutkimista¹⁶².

Vahingonkorvausvastuun perusteet sopimuksissa

Mononen (2004) on kokoava pohdinta vahingonkorvausvastuusta sopimusoidessa, painottuen erityisesti sopimusvastuun edellytyksenä oleviin vastuuperusteisiin. Vaikka kyse on ”siten yhden sopimusrikkomuksen seuraamuslajin yhteen syntyedellytykseen” (s. 1379), se on tämän tutkimuksen painotuksen kannalta keskeinen. Vahingosta syntyy aiheuttajan velka kärsijälle ja jos korvausvastuun edellytykset täyttyvät eli vastuuperuste on olemassa, seurauksena on velan saamisoikeus korvausvelalliselta. Vastuuperusteen olemassaolo taas määräytyy relevanttien tosiseikkojen ilmentämänä sopimusrikkomuksena. Vahingonkorvausoikeuden lähtökohtana on silti aina korvaussettomuuden periaate, eli että vahingonkärsijä kantaa itse vahingon seuraukset. Jos sen tekee joku toinen, sille on oltava oikeudellinen syy eli juuri vastuuperuste. Sopimuksenulkoisen eli deliktivastuun ja sopimusvastuun ero on periaatteessa selkeä, mutta ei aina käytännössä¹⁶³.

Edellinen on jaettu vastuuseen tuottamuksellisesti eli tahallisesti tai huolimattomuudesta aiheutuneesta vahingosta ja siitä riippumattomaan vastuuseen. *Huolimattomuus on huolellisuusvaatimusten laiminlyömistä*. Myös ankara vastuu, jota voi Mononen (2004) mukaan pitää deliktivastuun tapauksessa poikkeuksena, syntyy vahingonaiheuttajan toiminnasta, mutta ei edellytä huolellisuutta koskevien normien rikkomista. Sopimusperustainen vahingonkorvausvastuu syntyy sen sijaan osapuolten vapaudesta solmia sopimus ja velvoittautua sen myötä suorituksiin tai tuloksiin¹⁶⁴. Tämä on mo-

162. Viljasen (2005) mukaan ”Erityisen kiinnostavia tässä suhteessa ovat Juha Karhun ajatukset. Nähdäkseni Karhun tarkoituksena on virittää varallisuus oikeus herkäsi ottamaan huomioon oikeuden ulkopuolelta, yhteiskunnasta kumpuavia oikeuden- ja asianmukaisuusvaatimuksia. ... Oikeudella pyritään vaikuttamaan toimijan identiteettiin. Toimiakseen asianmukaisesti henkilön on toimittava, kuten hyvä toimija hänen asemassaan toimisi. Hyvyyden reunaehdot puolestaan määrittävät perusoikeusjärjestelmään nojaten.” (s. 448, alaviite 84) Tässä tutkimuksessa ”hyvyyden reunaehtoien” konkretiaa haetaan yhteisprojektin kontekstista.

163. Sählberg ym. (2001) toteavat esimerkkinä tapauksesta KKO 2001:70: ”Ilmeisesti tapauksessa on luotu ja haluttu soveltaa omanlaista vastuuperustetta, jota voidaan nimittää esim. sopimusvastuun kaltaiseksi vastuuksi. Siihen viittaa se, että vastuun – ei pelkästään vastuutilanteen – on katsottu olevan erityistyyppistä. Se, mitä eri normeja tällaisen erityistyyppisen vastuun tilanteessa kulloinkin sovelletaan, on taas jätetty ilmeisesti tapauskohtaiseen harkintaan tai ainakin odottamaan myöhempiä prejudikaatteja.” (s. 752)

164. Mononenkin (2004, ss. 1381–1382) toteaa, etteivät osapuolet ole läheskään aina vapaita solmi-
maan sopimuksia täysin oman tahtonsa mukaan. Sopimukseen perustuvia odotuksia voi syntyä myös sopimusosapuolten ulkopuolisten normien kautta, mikä on osaltaan nostanut luottamuk-
sensuojan merkitystä osapuolten tahdonilmaisun sitovuuden rinnalle toiseksi sopimusoiden

nella tapaa sopimusoikeuden perusta, samoin osapuolten lähtökohtainen tasavertaisuus. Käytännössä silti vastuuperusteiden tarkastelu sopimuksissakaan ei ole välttämättä mitenkään suoraviivaista¹⁶⁵.

Sopimusvastuun yleinen lähtökohta on käsitys siitä, mikä on sopimus ja sopimusrikkomus suoritushäiriönä. Vahingonkorvausoikeuden differenssiopin kaltaisesti on ajateltu, että suoritushäiriö ilmenee tapahtumankulkuvertailulla: vastaavuusteorian mukaisesti verrataan sovittua ja toteutunutta suoritusta keskenään ja todetaan ne poikkeaviksi. Yleisemmin puhutaan kuitenkin tuottamukseen perustuvasta tuottamus- ja ekskulpaatiovastuusta sekä siitä riippumattomasta kontrolli-, ankarasta ja poikkeuksettomasta vastuusta.

Vastuuperusteiden ohella merkitystä saavat vapautumisperusteet, mutta myös tauloudellisen vaihdannan rakenteet sekä yhteistoiminnan sisältö, vaihe ja intensiteetti¹⁶⁶. Mononen (2004) korostaakin, että ”sopimusvastuun määräytymisen kannalta keskeisin huomio on tämän ajatustavan mukaan kohdistettava yhteistoimintasuhteen *tosiasiallisiin* piirteisiin ja siihen, mihin osapuolten voidaan joko tahdonilmaisuuillaan tai toiminnallaan katsoa *sitoutuneen*.” (s. 1387, kursivointi Monosen) Jopa johtavaksi tässä tulee luottamuksensuoja eli osapuolten perustellut odotukset sekä niihin liittyen varautumis- tai varovaisuusperiaate riskien ennakkoinnissa ja hallinnassa. Ekskulpaatiovastuussa eli tuottamukseen ja käännettyyn todistustaakkaan perustuvassa vastuussa näyttö huolellisesta toiminnasta tai osapuolesta riippumattomista suoritusesteistä on vapautumisperuste¹⁶⁷. Kontrollivastuusta voi vapautua suoritusesteen vuoksi, jota osapuoli ei voi kohtuudella ottaa huomioon, välttää tai estää, mutta ei tuottamukselisuuden puuttumisella tai huolellisuudella. Vaikka suoritusvelallisen kontrollipiiri on määritelty laajaksi, sen ulkopuolelle voi jäädä esim. viranomaisten toiminta. Ankarasta vastuusta vapautumiseen vaaditaan ylivoimaista tapahtumaa suoritusesteenä, kuten

pääperiaatteeksi. Kuluttajia suojaava pakottava lainsäädäntö ja sopimusten kohtuusperustainen sovittelu ovat tästä esimerkkejä. Liikesopimuksissa jälkimmäinen ei Monosen (2004) mukaan ole juurikaan vähentänyt sopimusvapauden merkitystä. Kohtuusperiaate ja sopimusten sovittelu korostavat kuitenkin osapuolten tosiasiallisia mahdollisuuksia ja niistä seuraavien ongelmien korjaamista, perusteltujen odotusten merkityksen ohella.

165. Saarnilehto (2001) päätelee vahingonkorvauksen sovittelua oikeuskäytännön valossa sekä sopimus- että deliktivastuun tapauksessa ja tahallisesti aiheutetut vahingot mukaan luettuna tarkasteltuaan korvauskäytäntöjen olleen laissa tarkoitettuna mukaisia, vaikka ”sovitteluratkaisut ovat aina tapauskohtaisia.” (s. 394)
166. Ståhlberg ym. (2001) tarkastelevat useita sopimusta edeltävien vaiheiden tulkintaongelmia: ”Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että korvausvastuun sopimusneuvotteluvaiheessa tulisi määräytyä omanlaisten sääntöjen mukaisesti. ... [S]opimusoikeudellinen tuottamusolettama ja ekskulpaatiovastuu eivät välttämättä sovellu sopimusneuvotteluvaiheeseen, vaan todistustaakan tuottamuksesta tulisi olla vahingonkärsijällä, kuten sopimuksenulkoisessa vastuussa. *Sopimusneuvotteluvastuuta ei ole erityisesti säännelty eikä oikeuskäytäntökään ole vielä kehittynyt sääntöjen asteelle.*” (s. 752) (Kursivointi tämän kirjoittajan)
167. On syytä huomata, että näyttövelvollisuudella eli ”todistustaakalla tarkoitetaan siten asianosaiselle lankeavaa vahingollista seurausta tai riskiä näytön riittämättömyydestä.” (Saarnilehto 2010b, s. 53)

sotaa tai ehkä nykyään terrorismia. Tuotevastuulaki tuntee myös ns. kvalifoidun ankaran vastuun, jonka edellytys on turvallisuuspuute¹⁶⁸.

3.5 Yhteenveto

Luvussa tehtiin katsaus varallisuuteen, ottaen lähtökohdaksi aineeton varallisuus ja sen omistaminen ja vaihdanta. Tässä tutkimuksessa oleellinen kysymys on varallisuusarvoisen etuuden tosiasiallisen tuottamisen mahdollisuus. Sekä OECD:n että yhdysvaltalainen katsanto aineettomaan varallisuuteen pyrkii yhtäältä jäsentämään ja luokittelemaan varallisuusarvoisia etuuksia, toisaalta taas kiinnittämään ne merkitykselliseen toimintaan. Tällainen toimintaan sitoutuva näkökulma on ilmeinen myös uudessa varallisuus oikeudessa, joskaan siinä ei juuri eritellä varallisuuden tai toiminnan erilaisia ilmentymiä.

Koska omistus, sopimus ja vahingonkorvaus muodostavat niin sanotun varallisuuskolmion, sopimus ja vahingonkorvaus ovat varallisuuden kannalta keskeisiä oikeudellisia instrumentteja. Sopimuksessa on ainakin kaksi puolta eli miten se syntyy osapuolten kesken ja kuinka se toteutuu eli sopimuksen mukaiset velvoitteet hoidetaan. Molempiin vaikuttaa yhtäältä osapuolten tahto, toisaalta kuitenkin myös luottamus ja vastavuoroisuus. Sopimuksia voi eritellä oikeustoimena, kuten lyhyesti tehtiinkin, mutta merkityksellisempää on tässä yhteydessä niiden rooli, mitä pohdittiin käymällä läpi projekti-, tietotekniikka- ja tutkimussopimuksia. Sopimusten lisäksi varallisuuteen liittyy vahingonkorvaus ja varallisuutta koskevista vahingoista vahingon tyyppi, syy-yhteys ja korvauksen määrä eivät usein ole yksiselitteisiä. Sopimus muodostaa toisaalta vastuuperusteen eli sovittujen suoritusten ja tulosten puutteista voi seurata vaatimus vahingonkorvauksesta. Silti varsinkaan tuottamuksen arviointi vahingon aiheuttajan keskimääräisen huolellisuuden vaatimuksena ei ole useinkaan triviaalia – etenkin, jos kyse ei ole rutiinimaisesta suorituksesta tai vakioidusta tuotteesta.

168. ”Vahingonkorvausvelvollisuuden edellytykset. 3 § (8.1.1993/99). Vahingonkorvausta on suoritettava vahingosta, joka on johtunut siitä, että tuote ei ole ollut niin turvallinen kuin on ollut aihetta odottaa.” Poikkeuksetonta vastuuta aineettomissa palveluissa Mononen (2004, s. 1394) ei pidä todennäköisenä. Sen sijaan kontrollivastuu, ottaen huomioon riskiperustainen suoritusesteisiin varautuminen vaihdannan todellisissa rakenteissa, voisi olla hänen mielestään yhtenäisen vastuuperusteen lähtökohta. Sen asemaa vastuun jäsenystapana vahvistaa myös, että sitä käytetään esimerkiksi kansainvälistä kauppaa koskevassa ns. YK:n kauppalaissa (796/1988, United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods eli CISG), kts. <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/treaty.html>. (Viitattu 17.2.2013) sekä sitä koskeva asetus 16.9.1988/796.

4. Tutkimusmetodi ja liittyvät tutkimukset

Tämän luvun tavoitteena on hahmottaa tutkimusaukko eli varanto-oikeuksien jäsentäminen ja analysointi sekä sääntelyn hahmottaminen ongelmana, samoin kuin kuvata ongelman ratkaisun metodinen periaate. Tämä perustetaan yhtäältä varallisuus-oikeuteen ja varsinkin varallisuuden dynamiikkaan tietoteknisen liiketoiminnan varantoja esikilpailullisessa T&K-yhteishankkeessa kehitettäessä. Toisaalta ICT- ja sopimusoikeuden ja niitä täydentävien muiden näkökulmien kautta voidaan tarkastella varantoja yhteistyössä tuotettuina informaatiohyödykkeinä ICT-alalla. Aukon luotaamisen periaate kuvataan, mukaan lukien tutkimusmetodin valinta perusteluineen. Metodisesti oleellista on tutkimusaineiston kerääminen esikilpailullisista T&K-yhteisprojekteista, joissa varanto-oikeuksia koskevien tekijöiden ilmentymiä ovat muun muassa projektisopimukset ja -suunnitelmat, mutta myös erilaiset ohjaus- ja valvontakäytännöt. Varallisuus muodostuu kontekstissaan liiketoimintaympäristön, yhteistyöperiaatteiden, hankkeiden suunnittelun sekä varsinaisen projekti- ja T&K-työn kautta varhaisista tavoitteista aina päättyneiden projektien arviointiin. Kontekstin jäsentäminen ja käyttö varanto-oikeuksien analyysiä ja sääntelyn hahmottamista varten ei ole toisaalta vain tutkimusmetodin valintaan liittyvä seikka, vaan se on koko tutkimusotteen kantava tekijä.

Seuraavassa esitetään ensin yleisempi taustoitus ja motiivointi tutkimukselle, mukaan lukien katsaus oikeusteoreettisesta näkökulmasta. Tarkoituksena on luonnehtia tutkimusotetta ja perustella tutkimusmetodia. Koska tutkimus tehdään ongelmalähtöisesti eli ICT-alan T&K-yhteishankkeiden kontekstissa, tietotekniikan ja oikeuden suhdetta tarkastellaan tässä yhteydessä vielä erikseen, minkä voi nähdä osin myös liittyvien tutkimusten analyysinä ainakin Seipelin (1977) ja Voutilaisen (2009) osalta. Muut liittyvät tutkimukset jakaantuvat yhtäältä immateriaalioikeudellisiin, toisaalta taas sopimusoikeudellisiin ja oikeusinformatiikan sekä tulevaisuuden oikeutta koskeviin tutkimuksiin, kaikki ICT-alaa koskien tai ainakin sivuten.

Luvun rakenne on seuraava:

- tutkimustyön motiivit,
- oikeusteoreettinen näkökulma tutkimukseen,
- tutkimusaukon hahmottaminen,
- tietotekniikan ja oikeuden suhteen tarkastelu ja
- valittujen liittyvien tutkimusten pohdinta.

4.1 Tutkimustyön motiivit

Jokainen tutkimus alkaa jostakin sitä motivoivasta seikasta, yleensä joko teoreettisen tai empiirisen mielenkiinnon kohteesta. Tämän tutkimuksen ponnahduslautana oli ehkä jälkimmäinen, mitä kuvastanevat osaltaan talvella 2009 laaditun alustavan tutkimus- ja jatko-opintosuunnitelman painotukset:

”Suunnittelemini jatko-opintojen pääpaino on immateriaali- ja kilpailuoikeudessa, ts. tuotteiden ja palvelujen kehittämisen ja markkinoinnissa tarvittavissa immateriaali- ja kilpailuoikeuden periaatteissa ja niihin liittyvissä erityiskysymyksissä. Immateriaalioikeudellisista suojamuodoista relevanteimpia ovat teollisoikeudet, erityisesti patentit sekä tuote- ja teknologialisenssit. Kilpailuoikeuden pääpaino on liiketoimintaverkostoissa, ei niinkään yksityisen elinkeinon tai yhden yrityksen liiketoiminnan harjoittamisessa eikä julkisissa hankinnoissa. ... Väitöskirjani alustava aihe on Immateriaalioikeuksien tuotteistus liiketoiminnassa: tapaustutkimus tietoteollisuuden verkostokontekstissa. Työn pontimena ja samalla oikeudellista ja liiketoiminnan näkökulmaa yhdistävänä tutkimuskohteena on kysymys, miten yritys tuottaa ja hyödyntää kaupallisesti immateriaalioikeuksia, kun liiketoiminnan osapuolet muodostavat yhdessä toisiaan täydentävän arvooverkon ja tarjoamien yhdistelmän.

Tarkoituksena on tutkia kysymystä miten immateriaalioikeuksien tuotteistus syntyy ja mistä syystä se kehittyy verkoston osapuolten toiminnan tuloksena, koska yhteisen toiminnan lähtökohdiksi otetut immateriaalioikeudet muuttuvat yhteistyön aikana, eli oikeudet ovat dynaamisia kuten liiketoimintakin.”

Tässä tutkimusidean esittelyssä empiirinen kohdeympäristö näkyy varsin samankaltaisena kuin vielä myöhemminkin, mutta tutkimuksen varsinainen oikeudellinen kysymyksenasettelu on silti hyvinkin erilainen, jos juuri lainkaan tunnistettavissa. Hie-man myöhemmässä tutkimussuunnitelman työversiossa, vaikka silti samalta vuodelta, sitä luonnehditaan jo aavistuksen selkeämmin:

”Tässä tutkimuksessa tarkastellaan oikeudellisten varianttien tuotteistusta koskien erityisesti immateriaali-, mutta myös sopimus- ja kauppaoikeuksia. Kontekstina tarkastelulle ovat liiketoimintaverkostot ja empiirisenä kohdealueena tieto- ja viestintäteollisuus. Kuten (Turunen) osoittaa, immateriaalioikeuden nykyinen järjestelmä on perusluonteeltaan staattinen. Vaikka siinä on dynamisioivia elementtejä, kohdealueen dynamiikka edellyttäisi innovaatioon liittyvien ideoiden ja informaation vapaan kommunikaation näkökulmasta oikeudelliselta arkkitehtuurilta muutosta. Koska innovaatiot ovat tieto- ja viestintäalalla juuri koko toimialan dynamiikan ajureita, niiden oikeudellinen staattisuus on intuitiivisesti ongelmallista. Yksi kontekstin ja tutkimuskohteen käsitteistöjä potentiaalisesti yhdistävä seikka on projekti, jota (Pöyhönen)

pitää uuden varallisuusoikeutensa yhtenä peruselementtinä ja mm. (Seppänen) taas innovaatiokeskeisten verkostojen tärkeänä ilmenemismuotona. Tutkimuksessa paneudutaan kauppa-, immateriaali- ja sopimusoikeuksia säätelevään lainsäädäntöön ja sen soveltamisen kysymyksiin. Koska immateriaalioikeudet yleensä (vrt. mm. Haarmann 2006, Oesch 1997) ja niiden soveltaminen tutkimuksen empiirisellä kohdealueellakin (vrt. esim. Välimäki 2006) ovat kuitenkin varsin hyvin tunnettuja ja tutkittuja jo 1960-luvulta lähtien, tutkijan mielenkiinto on Turusen kaltaisesti relevanttien oikeusjärjestelmien käsitteiden ja käytäntöjen muutostarpeissa.”

Oleellista tässä kehittyneemmässä muotoilussa on, että oikeudellista tutkimuskysymystä esitetään analysoitavaksi valitussa kontekstissa,

”jonka riittävän rikas käsitteellinen ja empiirinen hahmottaminen on yksi tutkimuksen peruskivistä, sen sijaan että sitä esim. vain tyypiteltäisiin abstraktisti.”

Tutkimusote on jo tässä alkuvaiheessa esitettyä todettavissa empiiris-analyttiseksi, toisin sanoen sekä empiirisesti että käsitteellisesti tutkimuksen kohdealueeseen paneutuvaksi. Kuitenkin edellisestä tutkimusidean esittelyn ajankohdasta vasta noin vuotta myöhemmin eli keväällä 2010 mainitunlaista empiiris-analyttistä tutkimusprosessia jäsennettiin pidemmälle eli sillä tavoin, että tutkimuksen kulku tutkimusotteen puitteissa valittuun kohteeseen nähden on ongelmanasettelusta ratkaisua kohti loogisesti etenevä. Sitä hahmotettiin tuolloin seuraavasti, tosin käyttäen termiä analyttis-empiirinen eikä empiiris-analyttinen tutkimusote, mikä kuvastaa tutkijan tasapainottelua kahden eri näkökulman välillä eli toisin sanoen ”missä järjestyksessä” oikeus ilmenee oikeusjärjestelmässä ja kohdeympäristössä:

”Analyttis-empiirinen eli aineistolähtöinen ja tulkitseva tutkimus, jossa kokeilun asemasta kuitenkin esitetään usein vain implikaatioita reaali maailmaan. Tietojenkäsittelytieteen ja taloustieteen laadulliset ja määrälliset tutkimukset ovat usein tällaisia. Kvalitatiivisessa tutkimusotteessa varmennetaan aineiston avulla teoriasta kehitettyä a-priori-mallia tai käsitteellistä jäsenystä, kvantitatiivisessa otteessa varmennetaan teoriasta muodostetut hypoteesit aineiston avulla. Tässä hahmoteltu tutkimus tehtiin analyttis-empiirisenä ... mutta ilman varsinaista syvällistä empiiristä aineiston tulkintaosuutta. Sen sijaan aineistoa käytettäisiin jäsentämään käsitteellistä analyysiä ja tulkintaa eli tutkimus ei olisi pelkkä abstraktin oikeussysteemin tarkastelu Tolosen esittämässä tasomallissa.”

Edellisten lainaustenkin valossa termi ”oikeus” oli tutkijalle työn määrittelyvaiheessa melko haastava.

Sen voi ajatella olevan jollekin kuuluva etu tai valta tehdä jotakin, mutta se voi tarkoittaa myös oikeudenmukaisuutta, sitä mikä on oikein eli oikeus ja kohtuus¹⁶⁹. Siviilioikeuden oppikirjan termihakemisto ei sisällä sanaa oikeus lainkaan ja toteaa muun muassa, että termi omistus ja omistusoikeus ovat sama asia (Norri 2009). Lisämäärite ”oikeus” ei siis tuo teoksen mukaan termiin ”omistus” mitään¹⁷⁰. Silti puhutaan muun muassa tekijänoikeudesta, joka on juuri valta määrätä tietyistä asioista ja jota ei joiltakin osin voi ottaa tekijältä pois. Uuden ja perinteisen varallisuus oikeuden jännitteessä tai yleisemmin normi- ja periaatekeskeisessä argumentoinnissa voikin nähdä olevan osin kyse juuri oikeuden ja kohtuuden tasapainosta.

Tälle dikotomialle sopivat hyvin taustaksi oikeusfilosofia ja -teoria osana oikeustiedettä. Hieman yksinkertaistettuna oikeustieteen tavoite on tutkia erilaisten oikeusnormien tai oikeuslähteiden kokonaisuutta tai laajemmin ottaen oikeudellista informaatiota¹⁷¹. Oikeustiede pyrkii systematisoimaan tätä informaatiota eli jäsentämään sitä käytettävään ja hallittavaan muotoon. Se on siis oikeudellisen informaation tulkinnan tiedettä, kuten asia usein ilmaistaan. Tähän liittyy silti läheisesti informaation hyödyntäminen oikeuskäytännöissä eli oikeustiede tuottaa osaltaan suosituksia oikeudellisten ongelmien ja niiden ratkaisujen tulkintaan. Tutkijoiden esittämiin suosituksiin on myös mahdollista vedota oikeuslähteenä tuomioistuimissa. Tässäkin mielessä on ilmeistä, että oikeustiedettä ja sen tuottamia tuloksia voi pitää perusteiltaan varsin normatiivisena eli tuotettua tutkimustietoa pyritään hyödyntämään oikeuden ”toteuttamista” varten. Toisaalta oikeustieteellisen tutkimusten yleiseksi taustateoriaksi katsotaan filosofia ja yksi sen osa-alue on oikeusfilosofia, joka tutkii samantyyppisiä kysymyksiä kuin moraalifilosofia yleisemmin. Oikeustiede ei tällaisen käsityksenkään mukaan ole silti yhteiskuntatiede, koska sen pääasiallinen tutkimuskohde on ihmisen luoma artefakti eikä niinkään tietty yhteiskunnallinen ilmiö.

On tosin olemassa oikeussosiologia, oikeustieteen ja sosiologian osa-alue, joka tutkii oikeudellisia ilmiöitä yhteiskunnassa selittäen ja tulkiten niitä sosiologisilla ja yhteiskuntatieteellisillä käsitteillä. Asia ei ole kuitenkaan niin suoraviivainen, että oikeustieteen voisi ajatella vain vertaavan systemoitua oikeudellista tietoa tietty-

169. Tammi-Salminen (2009) tiivistää tämän toteamukseen, että ”yksi nykyajan oikeustieteen keskeisistä tehtävistä on tarjota oikeudellisen ratkaisun tekemiselle välineitä, jotka mahdollistavat oikeudenmukaisuuden toteutumisen muodollisesti ja sisällöllisesti. Muodollisesti oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan tällöin oikeusvarmuutta ja ennakoitavuutta, sisällöllisellä taas kohtuutta.” (s. 456) Tässä oikeusperiaatteiden kehittäminen osana yleisiä oppeja ja niiden rooli kontekstiriippuvuuden takia ovat merkittäviä.

170. Kaisto (2006): ”Omistusoikeuden käsite on ainoastaan juridisen tekniikan piiriin kuuluva apukäsite, jolle annetaan tarkoituksenmukainen merkityssisältö. Näin omistusoikeus on ainoastaan yhteisnimitys, jolla kuvataan määrätyn tyyppistä, mutta samalla monitahoista ja sisällöltään vaihtelevaa oikeusasemaa.” (s. 53)

171. Toisaalta ”oikeusjärjestys tulee erottaa oikeusjärjestelmästä, jota käyttäen oikeusjärjestystä kuvataan ja jäsennetään. Oikeusjärjestelmä perustuu käsitteille, joiden sisältö riippuu viime kädessä puhtaasti määritelmällisistä ratkaisuista.” (Kaisto 2006, s. 51)

jä sattuneita tapauksia kuvaaviin oikeustositseikkoihin ja päätyvän yhteen ja samaan lopputulokseen¹⁷². Suuri osa oikeudellisista toimista on tahdonvaltaisia eli oikeusjärjestys ei niitä täysin määrää. Esimerkiksi sopimusoikeus on sopimusvapauden nimissä pääosin sellaista ja sopijaosapuolten tulkinnat saattavat mennä pahastikin ristiin juuri oikeutetun tosiosuuden eli tiedon osalta: mikä on totta ja mikä ei? Samasta syystä, vaikka vastuut ja velvoitteet olisivat normistossa tarkkaankin säännelty, niiden takana ovat paitsi luonnolliset henkilöt, myös hyvinkin monimutkaiset verkostot eli erilaiset yhteisöt ja yhteenliittymät sosiaalisine suhteineen ja inhimillisine ominaisuuksineen. Tästä syystä normatiivisen ja sosiaalisen välisen tasapainottelun voi helposti ajatella vallitsevan myös oikeusjärjestyksen ja -henkilöiden sekä tosielämän ja luonnollisten henkilöiden ja heidän muodostamiensa sosiaalisten rakenteiden välillä. Hyvä esimerkki on ns. sosiaalinen siviilioikeus, joka on osaltaan johtanut myös säädetyn normistoon kehittymiseen. Sen mukaan kuluttajaa pidetään heikompana sopimusosapuolena elinkeinon harjoittajaan nähden ja siksi kuluttajan asemaa laissa onkin vahvistettu.

Myös tutkimusalana sosiaalista siviilioikeutta kuvataan hyvin usein yhteiskunnallisesti orientoituneeksi, materiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja heikomman suojasta kiinnostuneeksi ja samalla kriittiseen oikeustutkimukseen, vaihtoehtoiseen lainoppiin ja hyvinvointivaltion oikeuteen liittyviin kysymyksiin nojaavaksi¹⁷³. Tämän tutkimuksen taustalla voi nähdä jossain määrin samankaltaista ajattelua eli yhteistyösopimusten ”reilun” varallisuuden luonnin ja nauttimisen mahdollisuuden¹⁷⁴, vaikka kyse onkin liiketoiminnasta eikä hyväntekeväisyydestä. Uuden varallisuus oikeuden voi ajatella painottavan tilanneherkkyytensä kautta tätä näkökulmaa ja ICT-oikeuden taas tarjoavan kiinnostavia mahdollisuuksia sen toteuttamiselle tutkimuksen kontekstissa ja kohdeympäristössä.

Yleisemmin kannattaa ajatella, että *julkisen vallan ja yksityisen sektorin roolit ovat muuttuneet* paitsi hyvinvointivaltion tiimoilta, myös innovaatio- ja elinkeinotoiminnassa¹⁷⁵. Esimerkiksi edellä mainitut kansalliset SHOK-keskittymät kuvastavat hy-

172. Haaviston (1999, 2000, 2005) tuomioistuinten työn muuttumista koskevat tutkimukset ovat tässä suhteessa erittäin mielenkiintoisia paitsi siksi, että ne perustuvat varsin laajaan empiiriseen aineistoon, myös koska hän pyrkii niissä ”tuomaan uutta ”käyttäjälähtöistä” näkökulmaa” oikeuteen. (Haavisto 2005, s. 71)

173. Tuori (2002a) toteaa ns. myöhäismodernista vastuuoikeudesta, että ”jälkianalyttisen yksityisoikeuden teoreetikoilla sen sijaan on nimenomaisena kontekstina hyvinvointivaltiollinen kehitys.” (s. 903)

174. Reiluus ei ole pelkästään rehellisyyttä, minkä Tammi-Salminen (2001) tuo hyvin näkyviin nimeämällä rehellisen ja tehokkaan vaihdannan yhteen sovittamisen *reiluksi vaihdannaksi*: ”Reilu vaihdanta sisältää argumenttina sekä oikeudenmukaiseen vaihdantaan ja riskien jakoon että rationaaliiseen, kustannuksia vähentävään ja taloudelliseen tehokkuuteen viittaavaan näkökohdan.” (s. 870)

175. Elinkeinoja koskee laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (27.9.1919/122), joka on säädetty jo Suomen itsenäisyyden alussa, eli yksityisen elinkeinon harjoittamisen oikeudella on siis hyvin vahva perinne.

vin tapahtunutta kehitystä, jota on usein kutsuttu julkisen muuttumiseksi yksityiseksi. Wilhelmssonin ja Häyhän (2000) mukaan se on ennen muuta merkinnyt hyvinvointivaltion vetäytymistä, joka on tapahtunut erilaisilla järjestelyillä, kuten juuri siirtämällä julkisia tehtäviä sopimusten avulla yksityisten hoidettavaksi. Missä määrin innovaatiotoiminta tällaisissa rakenteissa, joissa ovat osakkaina yritykset mutta myös valtion omistamat ja hallinnoimat laitokset, on vetäytymistä varallisuuden syntyminen kannalta, ja mikä on tällaisten yhteistyöverkoston vastuu innovaatioista?

Hajautunutta ja osittain yksityistettyä hyvinvointimallia on joskus kutsuttu hyvinvoinnin sekataloudeksi tai *hyvinvointipluralismiksi*. Wilhelmssonin ja Häyhän (2000) mielestä sitä on silti rakennettu kasvun ja nopean teknisen muutoksen talouden varaan. Siksi voidaan puhua myös *riskiyhteiskunnasta*, jota taas leimaavat ennustamattomuus, globalisoituminen ja kokeellisuus¹⁷⁶. Toisaalta tekninen kehitys on lisännyt huomattavasti tiedon kulun nopeutta ja tiedon tai ainakin tiedoksi oletetun informaation läpinäkyvyyttä. Erityisesti juuri yhteistyötä koskevat oikeudelliset tilanteet vaativat tietoa. Globaali talous on muutenkin merkinnyt sekä toimintavapauksien että samalla tiedon tarpeen huomattavaa lisääntymistä liiketoiminnassa ja laajemmin yhteiskunnassa.

Ajatellen oikeudellista ja yhteiskunnan kehitystä onkin Wilhelmssonin ja Häyhän (2000) mielestä huomattava, että ne kehittyvät kumpikin erikseen mutta samalla läheisessä vuorovaikutuksessa. Heidän käsityksensä mukaan muita huomioon ottavan yksityisoikeuden kehittäminen olisi yhteiskunnallisesti katsottuna tarpeen. Osana tätä kehitystä voidaan juuri pitää sitä, että yksityis- ja julkisoikeuden väliset erot vähenevät tai että niiden välinen ”syvä kuilu” kasvaa umpeen, kuten he sitä luonnehtivat. Heidän mielestään voi sanoa, että yksityisoikeuden ja julkisoikeuden välillä on olemassa jatkumo, jossa on varsin useita erilaisia välimuotoja. Jo aiemmin on puhuttu yksityisoikeuden kollektivisoinnista niin, että muun muassa elinkeinotoiminnan harjoittajan ankara vastuu vahingonkorvauksesta ja heikomman osapuolen suoja sopimusoikeudessa on mainittu sen esimerkkeinä. Niitä on pidetty merkinä sosiaalisemmasta yksityisoikeudesta, jossa itsemääräämisoikeuden rinnalla korostuu *lojaliteetti* eräänlaisen yhteisen vastuun muotona. Toisaalta sopimusoikeuden heikomman osapuolen suojan voinee osin nähdä riskiyhteiskunnassa myös keinona itsemääräämisoikeuden lisäämiseksi, siinä tunnustetaan henkilöiden väliset vahvuuserot ja niiden merkitys.

Wilhelmsson ja Häyhä (2000) näkevät, että hyvinvointivaltion arvoja tuodaan esille selkeimmin erityisesti sääntelyssä ja käytännöissäkin, jotka osoittavat tarverationaalisuutta, eli että pyritään ottamaan huomioon sopimusosapuolen taloudellinen ja sosiaalinen tilanne relevanttina oikeustositseikkana. Tässä mielessä näkyvin muutos

176. Kupi ym. (2008) tarkastelevat erityisesti aineettomaan pääomaan liittyviä riskejä niiden hallintaa varten, todeten, että yrityksillä on siihen tehokkaita apuvälineitä, mutta kokonaiskuva riskeistä ja niiden hallinnasta on usein puutteellinen tai yksittäisen henkilön toimenkuvan mukaan painottunut. (s. 38)

yksityisoikeudessa on heidän mielestään tapahtunut silti juuri kuluttajasuojan kehittymisessä, joka yhtä aikaa ilmentää yksityisoikeudellisesti katsottuna heikomman suojaa, mutta samalla myös yksityis- ja julkisoikeuden tulemista lähelle toisiaan. Jälkitekollisen yhteiskunnan kehityksen ja teollisten tuotteiden ja palvelujen käytön kannalta kyse on usein uudentyypisistä sopimuksista, joihin liittyvät kuitenkin sekä *sopimusvapaus* että *sopimuksen sitovuus*.

Toinen seikka, jolla myös Wilhelmssonin ja Häyhän (2000) mukaan on ollut selvää merkitystä sosiaalisen tai solidaarisen siviilioikeuden kehittymisen kannalta, on ”perusoikeuksien uusi tuleminen” eli perus- ja ihmisoikeuksien aseman vahvistuminen yksityisoikeudellisessa päätöksenteossa. Heistä on mahdollista, että juuri tämä tulee jatkossa aiheuttamaan kaikista laajimmin muutoksia yksityisoikeuden piirissä. Uusi varallisuus oikeus, joka nojautuu perusoikeuksiin, edustaa tätä selkeimmillään varallisuus oikeuden kentässä¹⁷⁷.

Oikeustieteilijöiden voi muutenkin ja yleisemmin nähdä painiskelleen oman tieteenalansa ja useiden muiden alojen risteyskohdissa. Wilhelmsson ja Häyhä (2000) toteavat, että antavan ja saavan tieteenalan terminologiat voivat silti olla niin erillisiä, että jo se voi rajoittaa tai estää hyödyllistä vuorovaikutusta. Jos keskenään erilliset ja vielä yhteen sovittamattomat terminologiat siirretään sellaisenaan tieteenalalta toiselle, saattaa seurata moninkertaista epämääräisyyttä, joka hidastaa kehitystä. Voidaan väittää oikeuden muuttuneen, mutta silti perustellaan ja dokumentoidaan muutosta muiden tieteenalojen esittämien tulosten kautta.

Tässä tutkimuksessa oikeuden ja sen kohteen tai kontekstin tasapainoa tuetaan empiiris-analyttisellä metodilla, jossa toisin kuin Pitkäsén (2006) tutkimuksessa otetaan huomioon myös *alan käytänteet*. Niiden puuttuminen voisi johtaa tilanteeseen, että yhteiskunnan muutosten vaikutuksista sinällään kiinnostunut oikeustieteen tutkija jääkin tarkkailemaan niitä sivusta. Silloin mahdollisesti vain esitellään joukko teemoja, jotka sivuavat jollakin tavalla tutkijan omaa työtä. Tällöin muutoksen merkitys jää oikeustieteen kannalta Wilhelmssonin ja Häyhän (2000) sanoin ”arvoitukseksi” eli siinä ei päästä aiheeseen tutustumista pidemmälle¹⁷⁸. Tässä tutkimuksessa näin ei toivottavasti ole asianlaita, koska siinä uppoudutaan sekä empiiriseen kohdeympä-

177. Hurrin (2004) johtopäätös Karhun (Pöyhösen) ajatuksista oikeuslähdeopin kannalta onkin, ”että jo oikeuslähdeopissa tulisi ottaa huomioon se, miten ratkaisut vaikuttavat ihmisten elämään. Olenkin käsittänyt niin, että tällä ulottuvuudella Karhu yrittää sisällyttää oikeuslähdeoppiin oikeuden tosiasiallisen voimassaolon, sen sosiologisen vaikuttavuuden.” (s. 114)

178. Asia korostuu tutkimustulosten perustan tunnistamisessa teoriasta, empiriasta tai niiden liitynnöistä kumpuavaksi. Vrt. vastaväittäjien Matti Kamppisen ja Juha Pöyhösen lausunto Petter Kavoniuksen väitöskirjatutkimuksesta ”Tarpeiden mukainen oikeusperiaateajattelu. Tutkimus oikeusperiaateajattelun viehätysvoiman perusteista” (Lakimies 2004, no. 1, ss. 165–174): ”[Väitöskirjan tekstin] pohjalta jää avoimeksi, ovatko siinä esitetyt ajatukset empiirisiä, siis todellisuutta koskevia, vai normatiivisia, ... vai kenties molempia samanaikaisesti. ... tai jonkin muun tyyppisiä väittämiä, esimerkiksi spekulatiivisia tai filosofisia väittämiä”. (s. 171)

ristöön että yhteisprojektien kontekstiin, tarkoituksena käyttää niitä hyväksi varanto-oikeuksien ongelmakeskeisessä tarkastelussa¹⁷⁹.

4.2 Oikeusteoreettinen näkymä tutkimukseen

Hannu Tolosesta (2003) oikeuslähdeopilla voidaan tarkoittaa oikeuden luonnetta, tulkintaa, syntymistä tai löytämistä.

Yleisimmin se kuitenkin koskee oikeudellisen ratkaisun lähtökohtia ja oikeudellisen aineiston jäsentämistä ratkaisua varten¹⁸⁰, ratkaisun yläpremissin eli oikeusnormin löytämistä, mutta myös alapremissin eli ratkaisua vaativan ongelman jäsennystä ja ratkaisun argumentointia. Oikeudellisen toiminnan kolmeksi päätoiminnoiksi on esitetty *lainsäädäntöä*, *tuomioistuintoimintaa* ja *oikeustiedettä*. Syynä tähän käsitykseen on, että ne kaikki ovat normiauktoriteetteja: lainsäädäntö säätää, oikeuskäytäntö tulkitsee ja ratkaisee ja oikeustiede tulkitsee ja systematisoi. Hannu Tolonen (2003) näkee silti oikeuden mieluummin kehämäisenä prosessina, jossa normit ja niiden tulkinnat vaikuttavat toisiinsa, eli että oikeus on yhtäältä yhteisiä normeja ja toisaalta niiden konkreettisia soveltamistilanteina. Tällainen *hermeneuttinen kehä* saa aikaan jatkumon. Siinä lähtökohta (normi), soveltaminen (tulkinta) ja tulos (ratkaisu) muodostavat jatkuvasti kehittyvän syklin, jossa oikeudellinen järjestelmä kehittyy ajallisena, kielellisenä ja yhteisöllisenä kokonaisuutena¹⁸¹.

179. Niemi (2002) tosin huomauttaa, että myöskään analyttinen oikeustiede ei ole aina puhdasta, ”vaan sen puitteissa on harjoitettu synteettistä päättelyä, oikeuttamista.” Hän tarkoittaa tällä, että myös auktoriteettilähteiden kuten säädösten ja ennakkopäätösten analyysissä ”vastaukset varsinaisiin kysymyksiin saadaan muodollisen tai aineellisen oikeuttamisen kautta.” Perusteluna kannalleen hän esittää, että analyysin kohde on yleensä laajempi käsitteellinen tai toiminnallinen kokonaisuus kuin esimerkiksi tietty normin kohta, josta tulee siksi ”osa rationaalista kokonaisuutta” eikä ainoata ja yksinomaista tarkastelun kohdetta. Yhtenä seurauksena tästä on, että viimeksi mainitutkin altistuvat oikeudenmukaisuuteen perustuvalla kritiikille sekä tulkintojen että myös esimerkiksi myös säädetyn lain ja ennakkopäätösten osalta. Niemi (2002) nimittää tätä ”synteettiseksi analyysin puitteissa”, jossa varsinainen analyysikään ei siksi jää tehtäväksi vain ”käsitteiden merkityserittelyjen ja loogisten seuraamusten varaan.” (ss. 773–778)

180. Myrsky (2010) kritisoi tavallaan juuri tältä pohjalta koko oikeuslähdeopin tarpeellisuutta väittäen, että eri kirjoittajilla on omat oikeuslähdeoppinsa ja jopa samalla kirjoittajalla eri aikoina erilaiset käsitykset oikeuslähteistä – joskin on ilmeistä, ”että nämä jo asian luonteesta johtuen muistuttavat toisiaan.” (s. 50) Hänen mukaansa juridisen ratkaisutoiminnan piirteitä on tarpeettomasti ja yksipuolisesti korostettu oikeuslähteiden kautta, vaikka toiminta on periaatteessa samanlaista kuin muukin inhimillinen toiminta.

181. Tuori (2001) toteaa omasta puolestaan tähän liittyen opetuksena ja väärinkäsitysten oikomisena ns. kriittisestä oikeuspositivismista, että ”keskusajatuksena on, että oikeudelliset käytännöt tuottavat ja uusintavat oikeuden symbolis-normatiivisena ja samalla kerrostuneena ilmiönä. Toisaalta oikeudelliset käytännöt ovat riippuvaisia oikeudesta symbolis-normatiivisessa ulottuvuudessaan

4.2.1 Oikeuslähdeopillinen näkökulma

Pohjoismaissa oikeuslähdeopin juuret lienevät 1700-luvulla, mutta Keski-Euroopassa ne ulottunevat aina 1500-luvulle ja luonnonoikeuden kautta vielä kauemmaksi. Silti vasta myöhemmin tapahtunut oikeuden positivoituminen (*ius positivus*, asetettu oikeus) jätti tapaoikeuden taemmas ensisijaisena oikeuslähteenä eli oikeudellisen harkinnan perusteena. Positivoituminen voi silti tapahtua joko lainsäädännön tai oikeuskäytännön kautta, edellinen kuten esimerkiksi mannermainen eurooppalainen oikeus ja jälkimmäinen kuten taas brittiläinen ja amerikkalainen eli angloamerikkalainen oikeus.

Yleistäen, lainsäätäjien ja tuomioistuinten päänäkökulma oikeuslähteisiin on auktoriteettia ja voimassaoloa korostava, oikeustieteellä taas oikeuden systemaattista sisältöä korostava ja yhteiskunnalla oikeuden toteutumista eli oikeutta realisoivia tapahtumia korostava. Aarnion teoria oikeuslähteistä, esitettyä ensimmäisen kerran vuonna 1982 kirjassa ”Oikeussäännösten tulkinta” ja myöhemmin teoksessa Aarnio (1989), perustui kuitenkin uudenaikaiseen näkemykseen. Hän jakoi oikeuslähteet vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin. Ensimmäisiä ovat laki ja maan tapa, keskimäinen sisältää lain esityöt ja tuomioistuinratkaisut ja viimeisenä ovat oikeustiede ja yleiset oikeusperiaatteet, mutta myös arvot yleisemmin ja lisäksi ns. reaalin harkinta. Koska Aarnio (1989) esittää myös toisenlaisen jaottelun oikeuslähteille eli auktoritatiiviset ja aineelliset eli substantiaaliset lähteet, saadaan Taulukossa 2 esitetty kuusikenttä.

Taulukko 2. Aarnion oikeuslähdeluokat¹⁸² (Hannu Tolonen 2003, s. 27).

	Vahvasti velvoittavat	Heikosti velvoittavat	Sallitut
Auktoriteettiperusteet	Laki	Lainvalmistelutyöt, tuomioistuinratkaisut	Oikeustiede
Aineelliset eli substantiaaliset perusteet	Tapaoikeus		Yleiset oikeusperiaatteet, moraalit, reaaliset argumentit

Hannu Tolonen (2003) perustaa toisaalta oman näkemyksensä käsitteisiin *formaali, sisällöllinen* eli materiaalinen ja *reaalinen*. Formaali tarkoittaa oikeuspositivismia, eli että on yksi peruste, josta kaikki muut oikeuslähteet ovat johdettavissa. Aarnion (1989) mukaan ajateltuna tämä on kirjoitettu laki, joskin John Austin esitti 1800-luvulla, että myös tapa ja tuomioistuinoikeus voidaan ns. hiljaisen hyväksynnän kautta johtaa su-

sikäli, että vasta oikeusnormien kautta sellaiset käytännöt kuin lainsäätäminen ja lainkäyttö saavat oikeudellisen leimansa.” (s. 316)

182. Sallittujen oikeuslähteiden kääntöpuolena ovat *kielletyt oikeuslähteet*. Aarnion (2006) mukaan niitä ovat vain *lain ja hyvän tavan vastaiset ja selvästi puoluepoliittiset oikeuslähteet*. (s. 293)

vereenista vallasta, joka säätää alisteiselle vallalle lain normikäskynä. Sisällöllinen eli materiaallinen oikeuslähdekäsite taas perustuu ajatukseen, että oikeus koskee oikeuden sisältöä eli oikeusajatuksia ja -periaatteita, jotka ovat oikeudellisen harkinnan aineksia, mukaan lukien normien soveltaminen. Kyse on siis tiedollisesta ongelmasta eikä mekanistisesta päättelystä, normi voi puuttua ja sen tulkinta ei ole yksiselitteistä. Tämän takia sisällöllisyyden ytimessä ovat harkinnassa käytetyt oikeusperiaatteet, samoin kuin niihin liittyvät arvot ja arvostukset¹⁸³. Niitä on tunnistettavissa monilla eri oikeuden aloilla, mutta perinteisesti varsinkin sopimusoikeudessa. Hyviä esimerkkejä tästä ovat pitkään tunnetut ja hyödynnetyt sopimusvapaus ja -sidonnaisuus¹⁸⁴.

Myös uudemmat lojaliteetti-, heikomman suojan ja kohtuusperiaatteet ovat sekä tutkittuja että käytettyjä. Vaikka periaatteet tuovat harkintaan moraalisen arvo- ja arvostusperusteen, niilläkin on oltava institutionaalinen tuki, että ne eivät ole mieltävaltaa, kuten Hannu Tolonen (2003) huomauttaa¹⁸⁵. Tämän voi nähdä vastateesinä Aarnion uutta varallisuusoikeutta koskevaan kritiikkiin¹⁸⁶. Formaalisessa ajattelussa oikeuslähteelle tarvitaan aina laki tai laista johdettu juridinen auktoriteetti. Sisällöll-

183. Tepora (1998) tarkastelee oikeuden materiaaliumista yleensä ja erityisesti esineoikeudessa, todeten muun muassa, että ”materiaalinen oikeudenmukaisuus voi edellyttää esimerkiksi sosiaalisten, kansantaloudellisten ja/tai luonnon kestäväää kehitystä painottavien argumenttien käyttöä oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa.” Pelkistäen hänestä kyse on siviilioikeudessa markkinarationaaliteetin eli tehokkuuden ja sosiaalisuuden eli turvallisuuden välisestä jännitteestä ja siitä, miten kumpaankin perustuvia tavoitteita voitaisiin samanaikaisesti edistää. Hänen mukaansa oikeutta on yhtäältä ”juridis-teknisesti konstruoitu varsin korkealla abstraktiotasolla.” Toisaalta ”käytännöllis-rationaaliin seikkoihin” perustuen sitä voi hahmottaa ”myös sisällöllisesti materiaalisin perustein ja näin saada ratkaisuperusteisiin mukaan teleologinen [tavoitteellinen] argumentointi.” Tähän liittyen ”esineoikeudessa on perinteisesti hyväksyty sääntelykohtuus”, eli kohtuudelle merkitystä antavat säännöt ja periaatteet kuten vaikkapa vilpittömän mielen sisältö. (ss. 775–780) Sen sijaan Kaiston (1996) käsitys sovittelukohtuudesta sivullisuusajaoikeudessa on negatiivinen: ”Sivullisuusajaoikeudelliselle sovittelukohtuudelle ei yksinkertaisesti ole samanlaista tarvetta kuin esimerkiksi sopimusten kohtuullistamiselle.” (s. 467)

184. Yksi perusteellisimpia sopimusoikeuden sisällöllisen näkökulman tutkimuksia Suomessa lienee Mononen (2001). Hänestä sopimusvapauden tahtoelementit vähentävät sisällöllisyyttä, kun taas sopimusten sitovuudessa ja sopimustasapainossa, etenkin heikomman suojassa, on sisällöllisiä aineksia. (ss. 422–424) *Yleisemmin hän kuitenkin pitää sisällöllisiä eli materiaalisia aineksia sopimusoikeudessa marginaalisina.*

185. Vrt. myös Hannu Tolosen (1988) esittämä perustelu: ”Yleiset opit ja oikeusperiaatteet kuuluvat mielestäni sisällöllisesti oikeusjärjestykseen ja ovat tämän kriteerin mukaan sitovia.” (s. 187)

186. Tuorin (2002b) mukaan Aarnio on uuden varallisuusoikeuden kritiikissään, jossa hän esittää analyttisen oikeudenkin kehittäneen yleisiä oppeja eli oikeuskäsitteitä ja periaatteita, oikeassa ensin mainitun suhteen. Toisaalta käsitteistön apriorisen puolen analyttinen kritiikki vei hänestä huomiota kysymyksenasettelulta, josta tämä puoli voisi saada oikeutuksensa, eli oikeudellisten käytäntöjen aprioristen edellytysten rekonstruktioilta. Toisin sanoen *oikeuden syvätasolla olemassa olevia käsitteitä ja periaatteita, jotka ovat osaltaan edellytyksiä pintatason käytännöille, voidaan purkaa ja jäsentää uudelleen ilman, että lähdetäisiin liikkeelle pelkästään näkyvistä normiaineksista.* Myös Kartion (2002) esineoikeuden suunnasta katsottu käsitys on, että ”tosiasiaa vain vanha systematiikka asetetaan uudenlaiseen toiminta- ja tulkintaympäristöön pyrkimyksin tuottaa entistä paremmin oikeusyhteisön odotuksia vastaavia suosituksia.” (s. 1219)

lisessä ajattelussa taas muukin substantiaalinen kiinnekohta oikeudelliseen järjestelmään riittää, mutta jos sellaista ei löydy lainkaan, kyseessä on moraalinen eikä juridinen periaate.

Laki voi antaa oikeusperiaatteelle suoran institutionaalisen tuen, mutta se on Hannu Tolosen (2003) mukaan silti melko harvinaista. Toinen ja yleisempi mahdollisuus on oikeuskäytäntö, samoin kuin lain esityöt ja oikeustieteen tulokset. Oikeussääntöjen ja -periaatteiden erottelu on ollut paljon esillä, mutta erot voi halutessaan nähdä kolmen tekijän valossa: *voimassaolo* (periaatteet ovat voimassa väljemmin kuin säännöt), *soveltaminen* (harkinta on periaatteille ominaista, säännöt ovat sen sijaan ehdottomia eli joko/tai voimassaolevia) sekä *ristiriidat* (normiristiriitojen ratkaisuja on vain kolme eli että erityislaki syrjäyttää yleislain, ylempi laki alemman ja uudempi vanhemman, mutta oikeusperiaatteiden kollision tällaisia selviä ratkaisuperusteita ei ole). Oikeusperiaatteita voidaan noudattaa *standardeina* eli käyttäytymistä ohjaavina ja vakiinnuttavina käytänteinä, *yhteiskunnallisina maksiimeina* eli tavoiteltuina tärkeinä seikkoina, sekä harkintaa ohjaavina *peukalosääntöinä*.

Jossain määrin vastaavasti eroavat reaaliset oikeuslähteet normeista eli sikäli, että jälkimmäiset ovat pakon käyttöä koskevia yhteiskunnan järjestykseen liittyviä keino-tekoisia artefakteja, kun taas edelliset ovat yhteiskunnan sosiaalisia, poliittisia ja muita ilmiöitä koskevia realiteetteja kuten käytänteitä tai tavoiteltuja tiloja. Oikeushistoria havainnollistaa tätä näkyvästi, koska historiallinen, sosiaalinen ja yhteiskunnallinen kehitys ovat monin eri tavoin vaikuttaneet sekä lakien säätämiseen että soveltamiseen.

Myös oikeudellinen ratkaisu suuntautuu aina kahtaalle: yhtäältä reaaliseseen tapaukseen, toisaalta sen ratkaisemisessa käytettyihin normeihin. Hannu Tolosen (2003) mukaan nämä muodostavatkin hermeneuttisen toisiinsa vaikuttavan kehän, yhtäältä edellyttäen ja toisaalta määrittäen toinen toistaan. Tapauksen pitää olla relevantti eli oikeudellisesti merkitsevä, mutta myös normin on oltava tapaukseen soveltuva. Yksinkertaisimmillaan ratkaisuprosessissa haetaan tapausta vastaava normi, tulkitaan sen avulla tapaus ja perustellaan esitetty ratkaisu.

Toisaalta koska molemmilla on kontekstinsa, tapauksella reaali maailman toimintaympäristö ja normilla oikeusjärjestelmä, niin hermeneuttinen kehä laajenee molempiin suuntiin. Mikä on sitten tässä yhteydessä oikeustieteen asema? Se systematisoi, jäsentää ja tulkitsee, mutta ei ratkaise oikeudellista tapausta kuten tuomioistuin. Sille on silti nähtävissä samankaltainen laajennettu hermeneuttinen kehä, jossa tietyn yksittäisen oikeustapauksen asemesta onkin aina kyseessä yleisempi oikeudellinen tilanne ja sille sovellusympäristö. Molemmissa kehän toisena osana ovat normit ja niiden kontekstina oikeuden normatiivinen järjestelmä.

Lainsäädäntö on kolmas oikeudellinen toiminta, jolla myös on liittynyt reaali maailmaan, poliittisten ja muiden yhteiskunnallisten tekijöiden kautta.

Oikeuslähteiden käsitteet voi Hannu Tolosen (2003) mukaan tiivistää niin, että: 1) formaalina käsitteenä oikeus on sisällöllisesti valmis: ongelmana on sen muodollinen pätevyys, 2) sisällöllisenä eli materiaalisena käsitteenä oikeuslähde käsittää lain,

maan tavan ja tuomioistuinten ratkaisut: oikeus muovautuu sisällöllisesti oikeudellisen harkintatyön kautta, vaikka syntyy mainituista lähteistä eli sisältää institutionaalisen tuen ajatuksen, ja 3) reaalisena käsitteenä sisällölliset ainekset käsittävät myös yhteiskunnallisia realiteetteja, intressejä ja seuraamuksia ja ovat siten aina dynaamisia¹⁸⁷. Oikeuslähdeorioiksi puettuna nämä käsitteet voidaan Hannu Tolosen (2003) mukaan vastaavasti ryhmitellä normatiivisiin (mm. Hans Kelsenin puhdas oikeusoppi, H.L.A. Hartin kielifilosofiasta ponnistava teoria¹⁸⁸), sisällöllisiin (ns. realismin oikeuslähdeoppi ja siinä erityisesti Alf Ross¹⁸⁹, oikeushermeneutiikka ja luonnonoikeus) sekä reaaliin (oikeussosiologia ja Emile Durkheim sen perustajana¹⁹⁰, ns. historiallinen koulukunta ja sen tunnetuin edustaja Friedrich Carl von Savigny¹⁹¹, lainsäädäntöteoria kuten esimerkiksi Tala (2001) sekä reaalin oikeuslähde teoria yhdistelmäteorianä).

Yhteenvetona Hannu Tolonen (2003) toteaa, että laki on ilman epäilyjä kaikista tärkein oikeuslähde ja että oikeusperiaatteet ja oikeustiede ovat läheisesti toisiinsa liittyviä oikeuslähteitä.

Oikeustiedettä voi hänen mielestään pitää periaatteen muodostumisen kannalta ratkaisevana, koska periaatteilla on vahvasti systemaattinen luonne. Tapaoikeuden juuret ovat Suomessa vuoden 1734 laissa, oikeudenkäymiskaaren 1:11 säädöksessä¹⁹². Toisaalta mikä tahansa tapa ei voi muodostaa tapaoikeutta: käytännön tulee

187. Karhu (2005) pohtii puolestaan Hannu Tolosen kunniaksi julkaistussa juhlakirjassa juuri oikeuslähdeoppia tilannekohtaisen harkinnan kannalta. Hän ottaa juridiikan normatiivisuuden ja hermeneuttisuuden rinnalle kolmannen näkökulman eli *narratiivisuuden*. Se kuvastaa oikeutta aikaan ja kulttuuriin sidottuna tapahtumana, jonka tilannekohtaisuutta hermeneuttisuus auttaa selittämään historiallisuuteen, kielellisyyteen ja valtaan liittyvänä ilmiönä eikä vain abstraktina juridisena käsitteerakenteena. Silti tarvitaan myös normatiivista näkökulmaa: ”Toimintojen ohjailu voi tapahtua vain käskyin, kielloin, luvun ja kelpuutuksin.” (s. 38) Karhun (2005) mukaan tällainen normatiivisuus ole silti valmis pelkästään lainsäätäjän työnä: ”Normatiivisuus on ikään kuin enemmän houkuteltava esiin säännösten ja normiston kokonaisuudesta ja järjestelmästä kuin suoraan luettava lakitekstistä.” (s. 38) Tässä olisi pyrittävä tunnistamaan normatiivisia ulottuvuuksia muodostavia tekijöitä eikä vain täytettävä normien aukkoja tapauskohtaisilla reaalisilla harkintaelementeillä. Neuvonen (2006) tiivistää tämän nasevasti todetessaan, että ”Karhun ajatusten mukaan normeista ei tule edetä kohti todellisuutta, vaan todellisuuden perusteella tulee etsiä oikeat normit.” (s. 405) Vrt. myös Karhun (2003) kritiikki oikeuslähdeoppia kohtaan laajemmin ja erityisesti juridista ratkaisutoimintaa ajatellen, jossa hän nostaa esiin perustuslain, EU-oikeuden ja kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet uudeksi oikeuslähteiden luokaksi ”erityisen vahvasti velvoittavat oikeuslähteet.” (s. 795)

188. Yleisinformaatio: http://fi.wikipedia.org/wiki/Hans_Kelsen, http://fi.wikipedia.org/wiki/H._L._A._Hart. (Viitattu 29.10.2011)

189. Yleisinformaatio: http://fi.wikipedia.org/wiki/Alf_Ross. (Viitattu 29.10.2011)

190. Yleisinformaatio: http://fi.wikipedia.org/wiki/Emile_Durkheim. (Viitattu 29.10.2011)

191. Yleisinformaatio: http://en.wikipedia.org/wiki/Von_Savigny. (Viitattu 29.10.2011)

192. Neuvosen (2006) mukaan ”maan tapaan viittaavalle pykälälle ei nyky maailmassa tunnu oleva sijaa” (s. 430) ja ”yleisen hyvän tavan asemesta on puhuttava erityistavoista” (s. 431), joihin kuuluvat myös eettiset erityistavat eli itsesääntely ja käytännesääntöjen erilaiset muodot. Niitä ei voida johtaa yleisestä hyvän tavan määrittelystä eikä aina lainsäädännöstäkään. *Yksi keino on lähestyä niitä sopimusoikeuden kautta.*

olla vakiintunut riittävän ajan kuluessa, selvä ja yksiselitteinen, ilman poikkeuksia noudatettu sekä osapuolten sitovaksi mieltämä. Maan tavan ja hyvän tavan eli tavan hyväksyttävyyden välillä on Hannu Tolosesta (2003) yhtymäkohtia muun muassa ennakoitavuuden ja perusteltujen odotusten mielessä¹⁹³. Hyvästä tavasta säädetäänkin mm. työsopimuslaissa¹⁹⁴. Hänen mukaansa reaalin tai seuraamusharkinta liitetään silti lähinnä joko oikeudelliseen ratkaisuun tai argumentointiin oikeustieteessä. Hän ei kuitenkaan näe asiaa pelkästään niin, että lain tulkintavaihtoehtoista seuraisi aina erilaisia seuraamusvaihtoehtoja ja että tulkinta ja siitä aiheutuva seuraamus oikeuden toteuttamisena vaikuttaisivat puolestaan suoraan lainsäädäntöön. Myös tässä tutkimuksessa nähdään, että kulttuuriset, institutionaaliset, oikeussystemaattiset ja reaaliset tekijät muovaavat sekä oikeutta yleisesti että sen yksittäisiä ilmentymiä. Oikeudellisen ratkaisun yleistettävyyden vaade liittyy varsinkin yhdenvertaisuuden ja oikeusvarmuuden periaatteeseen, josta tutkijakaan ei voi tinkiä, vaikka etsisikin argumentaatiolle perusteita analyysin kautta¹⁹⁵. Kyse on vuorovaikutuksesta, joka koskee sitä, miten oikeusinstituutiot syntyvät ja mitä oikeusvaikutuksia niillä on¹⁹⁶.

-
193. Neuvonen (2006) kritisoi Hannu Tolosta (2003) itsesääntelyn tapanormien sivuuttamisesta: ”Tolonen kuittaa [ne] vain muutamalla lauseella, joiden perusteella peruslähtökohtana vaikuttaa olevan, että ilman viittausta laissa ei tapanormistoja tulisi soveltaa.” (s. 416) Näkemys on hänestä horjuva, koska Tolonen silti toteaa tapanormeilla voivan olla merkitys vahingonkorvaustilanteissa: ”Tolonen toistaa muiden aiemmin esittämiä näkemyksiä ja on muuten tapaoikeuden osalta omista näkemyksissään epämääräinen.” (s. 416)
194. Työsopimuslaki, 3 § Kilpaileva toiminta: ”Työntekijä ei saa tehdä toiselle sellaista työtä tai harjoittaa sellaista toimintaa, joka huomioon ottaen työn luonne ja työntekijän asema ilmeisesti vahingoittaa hänen työnantajansa työsuhteissa noudatettavan hyvän tavan vastaisena kilpailutekona.”
195. Nuotio (2004) toteaa Karhuun (Pöyhöseen) viitaten, ettei voitane lähteä siitä, ”että oikeuslähteen tulisi argumentaatiolähteenä välttämättä merkitä samaa kuin normilähteenä” ja että ”tulkintavaihtoehtojen valinnassa tarvittavan ja sallitun tulkinta-argumentaation [voi] silti edellyttää olevan huomattavan laajaa.” (s. 1270) Hannu Tolosen (2003) oikeuslähteoppia hän luonnehti *toimintateoreettiseksi*: ”Oikeus ei ole niinkään rakenne, vaan prosessi.” (s. 1273) Sosiaalisen toiminnan teoria onkin hänen mielestään hyvä tapa oikeudellisten käytäntöjen ymmärtämiseksi, mutta ei välttämättä riittävä: ”Pystytäänkö oikeudellinen kenttä kuvaamaan näin puhtaasti toiminnallisena ilman, että siihen on tarpeen liittää mitään (normatiivista ja) rakenteellista.” (s. 1274) Nuotio on huoli lienee turha, sillä ”rakenne” (oikeus jäsentyneenä oikeusjärjestelmäksi ja systemoituna sen rakenteiksi), ”toiminta” (juridinen toiminta lainsäätämisestä tuomioistuinten työhön ja oikeustieteen tutkimukseen, tehtävineen kuten argumentointi ja ongelman ratkaiseminen) ja ”käyttäytyminen” (oikeudellisen toiminnan logiikka perusteineen ja seurauksineen) ovat tuttuja päänäkökulmia monien erilaisten järjestelmien suunnittelussa ja käytössä. Se mikä näkökulma on keskeinen ja mitkä ovat sitä avustavia (vrt. ”Lain sisällön selvittämisessä tarvitaan muita oikeuslähteitä, mutta niiden käyttöä voidaan kuvata tulkinta-avuksi”, Nuotio 2004, s. 1279) on intressitahosta ja tilanteesta riippuva. Siinä missä insinööri näkee musiikkitalon rakenteina, arkkitehti ja yhdyskuntasuunnittelija hahmottavat sen myös funktionaalisesti kohdeympäristössään, kapellimestarille se on musiikin esittämisen ja nauttimisen toiminta-areena ja orkesterin intendentti mieltää sen järjestämiensä tapahtumien kulun hallinnan ja menestyksen kautta.
196. Saarnilehto (2005) tarkastelee maan tapaa korkeimman oikeuden päätösten valossa kritisoiden sen samastamista ”yksittäisen sopimuksen täyttämisen muodostuneen käytännön” kanssa. (s. 213)

Ns. intressipunnintanormit, joissa lainsäätävä edellyttää oikeudellisen harkinnan yhteydessä erilaisten intressien vertailua, ilmentävät Hannu Tolosesta (2003) vuorovaikutuksen merkityksen korostumista. Tässä tutkimuksessa vastaavaan ei toisaalta pyritä, koska sen tuloksia ei siirretä suoraan projektimuotoisen T&K-yhteistyön käytäntöihin, jotta päästäisiin arvioimaan niiden aikaansaamia oikeusvaikutuksia. Sen asemesta käytetään tavanomaisempia tieteellisen tutkimuksen käyppyyden varmentavia keinoja, mutta tutkimuksen tulosten yhteenvedossa, päätelmissä ja jatkotutkimusten kohteissa pohditaan silti vuorovaikutuksen mahdollisia toteutustapoja.

Toinen näkökulma mainitun vuorovaikutuksen hahmottamiseen on juridiseen analyyysin perustuvien sääntelyperiaatteiden ja -keinojen ryhmittely käytön kannalta eli niitä erityyppisinä tapasäännöksinä käytön näkökulmasta jäsentäen (Neuvonen 2006, ss. 431–432):

- OK 1:11:n tarkoittama maan tapa,
- Velvoittava erityinen tapasäännöstö, jonka rikkomisesta seuraa virallinen sanktio,
- Laissa mainitut tapasäännökset kuten hyvä rakennustapa,
- Laissa mainitut alakohtaiset tavat kuten hyvä kauppatapa pitkään jatkuneena toimijoiden tietoisesti hyväksymänä käytäntönä¹⁹⁷,
- Laissa mainitut tai niistä johdettavissa olevat erityistavat kuten moraalialia painottavat hyvä liiketapa ja hyvä pankkitapa,
- Laissa mainittu hyvä tapa eli vaatimus siitä moraalinormina, ja
- Erilaiset käytännösäännöt, itsesääntely ja eettiset ohjeet¹⁹⁸, mahdollisesti sopimusten osana mutta ilman lakiin perustuvaa velvoittavuutta kuten hyvä lehtimiestapa¹⁹⁹ tai ns. nettietiketti²⁰⁰.

197. Eskelinen (2008) toteaa yleisistä sopimusehdoista kauppatapana: ”Kauppatavalta edellytetään yleisen hyväksynnän lisäksi yleistä noudattamista. Noudattaminen viittaa käytännön soveltamiseen, siis siihen, että elinkeinonharjoittajat todellisuudessa toimivat määräysten mukaisesti.” (s. 13)

198. Tällaisia voidaan nimittää hyväksi liiketavaksi, mitä ne eivät edellä esitetyn kaltaisesti välttämättä ole, vrt. Anon. (2011) eli Bayer-konsernin ”Hyvän liiketavan ohjelma”, jota se toteuttaa maailmanlaajuisesti.

199. Salo (2003) puolustaa journalistien ohjeiden käyttöä ”kohtuullisuuden rajojen vetäjänä.” (s. 201)

200. Voutilaisen (2006) mukaan ”tapaoikeudessa ei ole vain yhtä näkökulmaa tarkastella asiaa. Tämän tarkastelun monisyisyyttä lisää lukuisten ja eri näkökulmista annettujen hyvän tavan säännösten ja käytänteiden kirjo. ... ristiriita julkisen hallinnon ICT-oikeuden alueella lienee ratkaistavissa siten, että muusta kuin säädännällisen ICT-oikeuden normeista puhuttaessa on soft law -käsitteen käyttö varsin luontevaa.” (s. 7)

4.2.2 Oikeusfilosofinen näkökulma

Teporan ym. (2009) mukaan oikeustieteen perinteisiä aiheita on ollut normatiivisen tieteen (pitäisi olla, ought, sollen) ja sosiologisen todellisuuden (on, is, sein) suhde tai paremminkin yhteen sovittamattomuus, mutta samalla myös yhteyden välttämättömyys. Tämä ei silti liene ollut tieteenalan premissi eli olemassa olon edellytys. Oikeustieteen normatiivisen tieteenkuvan perusteiden on katsottu pitkälle tulleen esille Hans Kelsenin tuotannossa. Hänen mukaansa normit ovat nimenomaan ”pitäisi” arvostuksia: järjen avulla pääteltyä asiaa eivät määrää havainnot, vaan se kuuluu ajattelun tasolle.

Kysymys ei ole siis mitä on olemassa, vaan mitä ja mistä näkökulmasta voimme tietää jotain tai ylipäänsä yhtään mitään oikeudesta ja oikeusnormeista. Asian voi tiivistää väittämiksi: ”1. Ei ole olemassa itsessään evidenttejä normatiivisia faktoja. 2. Joillakin teoreettisilla käsityksillä voidaan korvata tästä seuraavaa epätydyttävyyttä tieto-opillisessa mielessä. 3. Kaikissa normatiivisten lauseiden tuottamisen tilanteissa tulisi nojautua 2. premissin yhteydessä saavutettuihin teoreettisiin käsityksiin.” Tässä vaietaan ihmisestä (”kuka kysyy”), mutta toinen premissi edellytetään silti voitavan ilmaista kielen avulla eli on olemassa lupa esittää tieteellinen ja normatiivinen lause. Jos sekä ensimmäinen että toinen premissi hylätään, ollaan tekemisissä deskriptiivisen eli kuvailevan oikeudellisen teorian kanssa. Sen tavoitteena on tiedonintressin mielessä selittäminen. Jos taas ensimmäinen premissi hylätään eikä toista, ollaan tekemisissä institutionaalisen oikeusteorian eli rationaalisten luonnonoikeusteorioiden kanssa: ”1. On olemassa raakoja faktoja. 2. On olemassa institutionaalisia faktoja, jotka ovat raa’an faktan ja säännön kombinaatioita, amalgameja.” Tässä raaka fakta on sama kuin ”data”, esimerkiksi naiivissa realismissa aistitut havaintokohteet sellaisenaan. Tämä on Teporan ym. (2009) mukaan oikeustieteen kannalta erittäin tärkeä seikka, koska usein puhutaan liian vähän oikeudellisesti ei-liitännäisistä tosiasioista. Silti käytetään ilmaisua ”oikeustosisiikka” eli oletetaan olemassa olevaksi tieto siitä, mitä faktat ovat muussa kuin oikeustieteen mielessä²⁰¹. Oikeustieteessä ei silti normatiivisena tieteenä ole pula hypoteeseista ja ”datasta”, vaan ongelma on päinvastainen eli todellisuuden tuottama hyvin suuri määrä seikkoja. Tämä näkyy erittäin hyvin tässäkin tutkimuksessa.

Kyse on siis, mikä on kiinnostavaa oikeudellisten faktojen ja niitä koskevien hypoteesien kannalta ja siksi näkymäksi dataan voitaisiin ottaa ongelmatason ilmaisu raa’alle faktalle eli ”pelkistetty fakta.” Tässä tutkimuksessa pelkistettyjä faktoja edustanee hyvin projekteista kerätty tutkimusaineisto, mutta koska sitä ei ole koottu havainnoimalla, se ei sisällä minkäänlaista aistinvaraista tietoa. Oikeusfilosofian ja -teorian kannalta tutkimuksessa on lopulta kyse pätevän ja yhdenmukaisen oikeudellisen

201. Koska oikeustosisiikalla tarkoitetaan tietystä oikeustapauksessa vaatimuksen perusteeksi esitettävää faktaa, on edellytettävä, että tiedetään, mikä mainitunlainen fakta on ja mikä taas ei ole sellainen.

tiedon käyttämisestä eikä mielivallan harjoittamisen perustelemisesta. Tieteenfilosofisesti ajatellen tämä merkitsee oikeustieteellisessä tutkimuksessa, että sen kohteena olevan todellisuuden luonne, oikeudellisen tiedon olemus ja sen tuottamisen menetelmät sekä tiedon totuuskriteerit ovat relevantteja. Oikeuspositivistisen näkemyksen mukaan tämän takeena eli perustana on aina nimenomaan säädetty oikeus eli normisto ja sen takana oleva lainsäätäjän tahto, niin kuin se tulkinnan kautta ymmärretään.

Oikeussääntöjä tulkittaessa ja oikeusperiaatteita käytettäessä tullaan kuitenkin lähelle luonnonoikeuden näkemystä. Vaikka tapaoikeuden eli kirjoitetun normiston puuttumista täydentävän tavanomaisen oikeuden muodostavat Teporan ym. (2009) mukaan Suomessa tätä nykyä erityisesti korkeimman oikeuden ja hovioikeuksienkin tekemät ratkaisut sekä osin myös mm. vallitseva kauppatapa, ne eivät ole tässä tutkimuksessa ongelmalähtöisen oikeudellisen tiedon ainoita lähteitä, kuten ei myöskään yksinomaan säädetty oikeus tai pelkät empiirisen kohdeympäristön faktat.

Relevantiksi tiedoksi noteerataan oikeudellisesta järjestelmästä, tutkimuksen kontekstista ja kohdeympäristöstä ilmenevä tieto, jolla on juridista merkitystä. Jälkimmäinen on juuri pelkistetty data, kuten Tepora ym. (2009) sitä hahmottavat. Esimerkiksi sopii tieto siitä, mikä on esikilpailullisten yhteisprojektien vallitseva sopimis-, suunnittelu- ja toteutustapa, kuten sen tällaisten hankkeiden pääasialliset rahoittajat ja osallistajat ovat muovanneet. Vaikka tämä ongelma- ja kontekstilähtöinen tieto asettuu tutkimusaukon hahmottamisessa etualalle, tutkimusaukkoa ja -ongelman ratkaisua tarkastellaan silti myös säädettyjen normien kautta eikä vain sisällöllisenä tai reaalisena aineistona. Kyse ei siis ole mistään oikeuden ulkopuolisesta katsannosta. Silti kyseessä ei ole myöskään oikeusrealistisen näkökulma, joka katsoisi oikeutta lähinnä inhimillisenä ja sosiaalisena käyttäytymisenä: tuomioistuinrealistiset teoriat tuomioistuinviranomaisten käyttäytymistä, kansalaiskeskeiset teoriat sitä, miten ihmiset noudattavat oikeussääntöjä. Oikeusrealismin pääajatuksia on, että normien voimassaolon määrää niiden tosiasiallinen noudattaminen. Esimerkiksi jos projektin tiettyä sopimuskohtaa ei käytännössä noudatettaisi, sen ei katsottaisi olevan voimassa. Tässä tutkimuksessa näin ei ajatella, vaan noudatetut tai noudattamatta jätetyt normit tai käytännöt ovat tutkijan kannalta yhtä lailla mielenkiintoisia ja jotkut noudattamatta jätetyt menettelyt ovat itse asiassa varallisuuden luomisen ja nauttimisen sääntelyn pohdinnan kannalta hyvin oleellisia.

Skandinaavinen oikeusrealismi näki oikeustieteen tavoitteeksi ennen muuta tuomarideologian tutkimisen eli miten voidaan ennustaa tuomioistuinten ratkaisuja tuomareiden noudattaman oikeuslähde- ja tulkintaopin kautta. Tässä tutkimuksessa ei pyritä vastaavaan, eli että hahmotetun tutkimusaukon luotaamisen seurauksena osattaisiin ennustaa yhteisprojekteissa mukana olevien eri intressitahojen käyttäytymistä ja sen mukaan ymmärrettäisiin miten sääntelyä kannattaa kehittää. Kyse ei ole silti myöskään ennakoivan oikeuden kaltaisesta lähestymistavasta, eli että pyrittäisiin luomaan etukäteen ratkaisuja, jotka tosiasiallisesti tuottaisivat tavoiteltuja päämääriä ihmisten toimintana. Tämä edellyttäisi erilaisten projektitodellisuuksien ja ihmismie-

len tutkimista ja syvällistä tuntemista, mihin käytetty tutkimusmetodi ja -aineisto eivät anna myöten. Vaikka erilaisuutta kunnioittava pluralistinen, ennakoiva ja dialoginen oikeus pyrkii oikeudenmukaisuuteen, oikeudellisen tiedon purkamista tekijöihinsä ja systematisointia tuottamisen ja sisällöllisen eli ”tietämisen” merkityksessä etukäteen ei tämän tutkimuksen puitteissa nähty mahdolliseksi.

Tämä rajaus tehdään siitäkin huolimatta, että tällä tavalla purettu tieto voitaisiin pyrkiä kokoamaan uudestaan yhtäältä sosiaalisesti virittyneenä, toisaalta oikeusjärjestykseen kuuluvina ja esitettyinä normeina. Vaikka oikeutta ei nähdä tässä tutkimuksessa etukäteen normeihin tiukasti kiinnittyneenä pakko-ohjauksena, sitä ei siis koeta myöskään inhimillistä toimintaa kuvaavina ja etukäteen ennakoivina eri osapuolten intressejä yhteen tuovina juonteina. Ennakoivan oikeuden vahvuutena lienevät empiiriset aineistot, joista on voitu analysoida ja päätellä ristiriitoja ja ongelmia ja samalla sosiaalisesti rakentuvia käsitteitä. Tässä tutkimuksessa ei silti ajatella ratkaisuna olevan etukäteisen konfliktien tunnistamisen. Itse asiassa tilanne nähdään juuri päinvastaisena, eli että konflikteja ei voida useinkaan etukäteen estää, vaan ristiriidat on osattava ratkaista sellaisten sattuessa²⁰².

Siltalan (2010) luettelemaan oikeuden ja yhteiskunnan tutkijan kolmeen tutkimusstrategiseen valintaan viitaten tutkimuksesta voidaan todeta vielä:

- *Tutkimukselliset premissit* eli millaisia reunaehtoja tutkimuksessa käytettyyn ja tuotettuun käsitykseen oikeudesta liittyy: Tutkimuksen pääpremissi on ajatus reaalisen, sisällöllisen ja formaalin oikeuskäsityksen relevanttiudesta ja yhteen tuomisen mahdollisuudesta tilanneherkkää harkintaa varten.
- *Tutkimukselliset vaihtoehdot* eli miten muuten tutkimuksen kohteena ollut oikeudellista kysymystä olisi voinut tarkastella ja mitkä tutkimuksen premissit ja seuraukset olisivat tuolloin olleet: Selkein vaihtoehto olisi ollut tutkia yhteisprojekteja juridisesti empiirisellä otteella, jolloin oltaisiin ehkä voitu myös kokeilla joitakin uusia varanto-oikeuksien sääntelykeinoja, mutta tutkimus olisi toisaalta pitänyt perustaa osaksi käynnissä olevia hankkeita tai ainakin päättyneiden hankkeiden aineistojen varaan, oletuksella niistä saatujen tulosten edustavuudesta ja yleistettävyydestä.
- *Tutkimukselliset seuraukset* eli miten käsitys tutkimuksen kohteesta muuttuu, jos siitä tutkimuksessa esitetyt väitteet pitävät paikkansa: Projektimuotoisen yhteistyön tilanneherkän sääntelyn kautta avautuu dynaaminen ja toiminnal-

202. Ervasti (2000) toteaa vaihtoehtoisista konfliktinratkaisuista, että niiden ”taustalla on karkeasti ottaen kaksi ideologista lähtökohtaa: 1) osapuolten suhteita, yhteisöllisyyttä ja itsesääntelyä korostava suuntaus ja 2) perinteistä tuomioistuinmenettelyä halvempaa, nopeampaa ja pysyvämpää ratkaisua korostava suuntaus.” (s. 1242) Varsinkin ensi mainittu on tälle tutkimukselle relevantti.

linen näkökulma varallisuuteen, joka on silti oikeuden sisäinen eikä ulkoinen kuten juuri liiketoiminnan tai projektihallinnan näkökulma, mutta ulkoiseen kontekstiin kiinnittyvä.

Kun tietyn tutkimuksen premissit, vaihtoehdot ja seuraukset asetetaan aikaisemmin tehtyjen tutkimusten kenttään ja samalla vähintään välillisesti niille relevanttiin yhteiskunnalliseen puitteeseen, tullaan lähelle historiallista näkökulmaa. Pitkittäisen aineistolähtöisen tutkimuksen tapauksessa kyse on myös metodista, jolla tutkimuksen kohteena olevan ilmiön ajallista ulottuvuutta hahmotetaan ja hyödynnetään. Oikeudellisissa tutkimuksissa ajallinen ulottuvuus on ilmeistä oikeushistoriassa, jota Kekkonen (1997) tarkastelee metodin kannalta²⁰³. Tässä tutkimuksessa ajallisen kehittymisen näkymä tulee esiin lähinnä kohdeympäristön kautta ja osin myös siksi, että siihen suhteutetaan varsinkin oikeusinformatiikan kehittymistä.

Suppeassa mielessä ajallista ulottuvuutta on tutkimusaineistossa, joka on jäänöstietoa useista eri hankkeista. Sitä ei silti rekonstruoida ajallisesti kuten esimerkiksi Seppänen (2000) teki tutkimuksessaan, vaan se ryhmitellään tilanteiksi, joissa yhteinen toiminta ja sen ympäristö kehittyvät, muodostaen niistä eräänlaisia narratiiviaiineksia (Karhu 2005). Myös tarkastellut liittyvät tutkimukset tarjoavat tietynlaisen pitkittäisen näkymän 1990-luvun lopusta nykypäivään, jota edeltää vielä Seipel (1977). Silti esimerkiksi angloamerikkalaisen tekijänoikeusjärjestelmän historiallinen kehittyminen on ollut hyvin maltillista, sen juuret ulottuvat 1500-luvulle saakka²⁰⁴.

203. Tämän tutkimuksen yhteydessä Kekkosta (1997) koskenut tarkastelu, Suomen oikeushistorian kehittymisen arvio, angloamerikkalaisen tekijänoikeuden syntyhistorian tarkastelu sekä Seipel (1977) olivat oikeushistoriallisen tausta-analyysin aineistona, jonka tulokset koottiin työraporttiin Seppänen (2010c). Kekkonen (1997) painottaa etenkin lähdepositivismin välttämistä eli sitä, ettei vastauksia tutkimuskysymyksiin työstetä lähteistä sellaisinaan, vaan ne asetetaan alttiiksi riittävästi tarkastelulle eli trianguloinnille.

204. Ensimmäinen itsenäisen teoksen tekijän oikeutta koskeva oikeuden päätös tehtiin Englannissa 1769 (Millar vastaan Taylor), 60 vuotta sen jälkeen kun oli astunut voimaan ensimmäinen tekijänoikeutta koskeva säädös vuonna 1709 (Statute of Anne). Tämä laki toimi esikuvana Amerikan varhaisille tekijänoikeutta koskeville säädöksille, samoin kuin ensimmäiselle liittovaltion tekijänoikeuslailla 1790. Toisaalta vasta 1834 Amerikassa tehtiin ensimmäinen merkittävä tekijänoikeudellinen päätös korkeimmassa oikeudessa (Wheatonin tapaus), joka noudatteli englantilaista Donaldson vs. Beckett -päätöstä (House of Lords, 1774). Tekijänoikeuden historian tarkastelun sopiva alkupäähän on silti Pattersonin (1968) mukaan huomattavasti aiemmin eli 1557, kun englantilaiset kirjanpainajat saivat kuninkaallisen valtuutuksen ja muodostivat Company of Stationers of London -yhtiön. Mitä tapahtui siitä eteenpäin 150 vuoden aikana vuoteen 1709 saakka ja vuonna 1774 määrittä paljon koko angloamerikkalaisen tekijänoikeuden periaatteita.

4.3 Tutkimusaukon hahmottaminen

Tutkimusaukon hahmottamisen tavoitteena on kuvata varanto-oikeuksien ongelma- lähtöisen analyysin ja sääntelyn kenttä ICT-alan esikilpailullisissa T&K-yhteispro- jekteissa. Tämä sisältää seuraavat elementit:

- *Varanto-oikeuksien jäsenitys* – tulevaisuuden tuotto-odotuksia sisältävien varalli- suusarvoisten etuuksien omistus- ja hallintaoikeuksien ryhmittely,
- *Tilanneherkkyys* – tyypillisiin tilanteisiin nojaava käsitys varanto-oikeuksien jä- sentymisestä ja aineksista,
- *Varanto-oikeuksien sääntely* – periaatteet ja käytännöt, joilla po. oikeuksien luontia ja hyödyntämistä tulisi säännellä,
- *Yhteisprojekti* – usean eri osapuolen yhteisen toiminnan kokonaisjärjestely juri- disten kysymysten kontekstina, ja
- *ICT-alan esikilpailullinen T&K-työ*, empiirinen kohdeympäristö.

Millainen tutkimusaukko eli toistaiseksi luotaamaton tai vähän luodattu oikeudelli- nen tutkimuskohde tästä avautuu? Kuten edellä on jo käynyt ilmi, varanto-oikeudet eivät sinällään ole tuntemattomia tai vähän tutkittuja, vaan ehkäpä juuri päinvastoin ja mukaan lukien sekä varallisuus- että ICT- ja immateriaali-, sopimus- ja kilpailu- oikeudelliset näkökulmat. Niitä on jäsenetty ja niille on esitetty sääntelyperiaatteita ja -ratkaisuja lainsäädännössä, oikeuskäytännöissä ja oikeustieteen tutkimustuloksissa. Nämä muodostavat Hannu Tolosen (2003) mukaan oikeuden ja oikeuslähteiden kol- me klassista perusulottuvuutta, eli tässä valossa kyseessä ei olisi mikään uusi ongelma.

Lainsäädäntö kattaa varanto-oikeuteen liittyviä oikeudellisia näkökulmia, joskaan ICT-oikeus ei näy erityisenä alueena varantojen kannalta katsottuna. Oikeuskäy- tännöt ovat myös näkyvissä, varsinkin aineetonta varallisuutta laajemmin ajatellen. Oikeustieteessä on tarkasteltu kaikkia varannoille tässä tutkimuksessa relevanteiksi katsottuja juridisia näkökulmia uutta varallisuusoikeutta ehkä lukuun ottamatta, josta tieteellisiä tutkimusaineistoja ja -tuloksia on saatavilla yhä melko vähän. Tähän liit- tyen, sisällöllisten ja reaalisten lähteiden kautta saadaan näkyviin uuden varallisuus- oikeuden kannalta keskeisiä periaatteita ja reaalisia argumentteja, kuten projektityö, sopimusmallit, tehdyt sopimukset ja projektien johtamiskäytännöt²⁰⁵.

205. Toisaalta Laurialan (2001, 2006) voi laajemmin ottaen katsoa tarkastelleen juuri varallisuusoi- keutta riskipositioiden kautta yrityskauppojen ja niiden rahoituksen kokonaisjärjestelyn puitteissa ja sellaisissa innovatiivisissa toimintaympäristöissä kuin biotekniikan alan yritykset. Hänen käsitte- lemänsä yrityskaupan kohteen tarkastus (*due diligence*) on mielenkiintoinen katselmustoiminta.

Varallisuus oikeus tutkimusaukon kohdealueena

Edellä käytiin lyhyesti läpi uutta varallisuus oikeutta erityisesti kuten Pöyhösen (2003) sitä varsin seikkaperäisesti kuvaa ja myös siksi, että juuri mainittuun teokseen useimmat muut asiaa pohtineet tutkijat ovat perustaneet omat huomionsa. Uuden varallisuus oikeuden taustalla voi nähdä paitsi sosiaalisen siviilioikeuden tutkimukset, vrt. esimerkiksi Wilhelmsson (1987), myös Tuorin (2000) ajatukset. Tuori (2007) myöhempana teoksena, joka ottaa kohteekseen oikeuden ration ja voluntaksen eli järjen ja tahdon laajemman yhteyden, tarkastelee toisaalta uutta varallisuus oikeutta vain hyvin lyhyesti teoksensa V luvussa ja lähinnä siinä mielessä, mitä projekti tarkoittaa oikeudellisena tyyppitilanteena irtaimen kaupan asemesta.

Perusoikeustutkijoista Länsineva (2002) pohtii uutta varallisuus oikeutta, mutta varsin suppeasti (ss. 120–123), samoin kuin myös Mäkelä (2010) oikeuserhdystä koskevan väitöstutkimuksensa eri osissa²⁰⁶. Kriitikoista jo edellä tuli esille Aarnio (2002). Uuden varallisuus oikeuden jäsenyydet ja kriittisetkin pohdinnat motivoivat tämän tutkimuksen kontekstilähtöisyyttä. Yhteisprojektien konteksti on jäänyt tarkasteluissa varsin näkymättömäksi, vaikka se on uuden varallisuus oikeuden tyyppitilanne. Tässä tutkimuksessa mainittu konteksti otetaan näkyvästi esille varanto-oikeuden tarkastelussa, mukaan lukien varsinainen yhteisprojektissa tehty innovaatio- eli T&K-työ.

Uuden varallisuus oikeuden ehkä keskeisin kontribuutio myös kriitikoiden mielestä on oikeuseriaatteiden ja muiden sisällöllisten aineiden tuominen esiin harkinta-argumentteina juridisessa ongelmanratkaisussa, samoin kuin perusoikeusjärjestelmä niiden kaikupohjana. Tutkimuksen mielenkiintona on selvittää, miten varsinkin edellinen voisi ilmetä yhteisprojektin kontekstissa ja onko siitä löydettävissä merkkejä toteutetuissa hankkeissa²⁰⁷. Pyrkimyksenä on siis tehdä näkyväksi ja analysoida etenkin varallisuus oikeuden sisällöllisiä aineksia sekä niiden aiottuja ja toteutuneita ilmentymiä projekteissa. Tässä yhteydessä varallisuuteen ja sen kehittämiseen avataan näkymiä myös ICT-, sopimus- ja immateriaalioikeuden avulla, kun sen sijaan kilpailuoikeudellinen näkökulma ja paljolti jatkotutkimuksen varaan.

Niitä käytetään kuitenkin lähinnä jäsentävinä eikä niinkään selittävinä näkökulmina, paitsi ICT- ja sopimus oikeutta, joilla on selvästi yhteisprojektien kontekstissa ja T&K-työn toteutuksessa vahva rooli. Uudessa varallisuus oikeudessa juridisen

206. Kts. myös Heikki Halilan lausunto tutkimuksesta (Defensor Legis 2010, no. 3, ss. 320–329), jossa hän mm. kysyy onko ”ajateltavissa, että koko oikeuserhdysoppi rakentuisi pääasiallisesti tilanneherkän lainopin varaan”, (s. 325), samoin kuin Kalle Mäenpään arvio siitä (Lakimies 2010, no. 5, ss. 900–905).

207. Perusoikeuslottomuus näkyy lähinnä periaatteiden ja sisällöllisten aineiden kautta, kuten hyvän tavan vastaisuuden, kohtuuttomuuden ja oikeuden väärinkäytön (esim. Linna 2004, ss. 624–630 sekä EIS:n artikla 17: <http://www.fredman-mansson.fi/eniosop.htm#17>, viitattu 27.12.2012) kieltona. Pöyhösen (2003) esiin nostamia perusoikeushäiriöitä ja -haittoja (ss. 97–109) ei sen sijaan sellaisenaan tarkastella.

harkinnan paino on normin soveltamisessa eli oikeudellisessa argumentoinnissa, mutta tutkimusaukon maastoa voinee kokonaisuutena luonnehtia jäsenyyskeskeiseksi. Peruskysymys on siksi, miten jäsentää harkinnan kohde, kysymyksenasettelu ja vastaamisen perusteet oikeudellisesti pätevällä (ratio) ja hyväksyttävissä olevalla (voluntas) tavalla. Kyse ei voi olla tilannekohtaisesta mielivallasta, mutta ei myöskään normin valintaan perustuvasta ratkaisun automaattisesta tuottamisesta. Tarvitaan sekä T&K-projektityhteistyöstä sopimista että sen vastuullista toteuttamista ja johtamista. Uudessa varallisuus oikeudessa ajatellaan toimintaympäristön eli kontekstin muodostavan tälle yleisen taustan, kun taas projekti juridisena kokonaisjärjestelynä määrittää yhteistyöstä sopimisen ja yhteistyön toteuttamisen ja ohjauksen tyyppitapauksen varautumisen, avoimuuden ja luottamuksensuojan periaatteisiin vahvasti nojautuen.

Tässä tutkimuksessa nämä ja informaatio-oikeuden periaatteet voi nähdä yhteistyön osapuolia *voimaannuttavina*²⁰⁸ ja samalla velvoittavina, tarkoittaen sillä tässä yhteydessä varsinkin tietyn intressitahon mahdollisuutta tavoitella varallisuusasemaa, mutta ei muiden kustannuksella. Intressitaho ei ole vain muodollinen oikeussubjekti, vaan tosiasialliseen toimintaan osallistuva ja projektissa yhtenäisen juridisen vastuun kannalta samanlainen taho. Koska varallisuusasema muodostuu toimintaan ryhtymisen eli sen suunnittelun, toteuttamisen, johtamisen ja päättymisenkin kautta, sillä on projektityhteistyön elinkaareen ja sen tapahtumien kulkuun nivoutuva aikahorisontti.

Uuden varallisuus oikeuden korostamien periaatteiden tavoite on mukana olevien tahojen toimintamahdollisuuksien luominen ja ylläpitäminen siten, että kukin voi vahvistaa ja samalla turvata oman asemansa riittävän aikaisessa vaiheessa. (Pöyhönen 2003) Sääntelyn myötä toteutuva vastuullinen yhteistyö projektin rajaamassa kokonaisjärjestelyssä tuottaa siis osapuolille konkreettisesti niiden varallisuusasemat.

208. Voimaantumisen eli valtaistumisella tarkoitetaan yleisesti ihmisten ja yhteisöjen toiminnallisten kykyjen, mahdollisuuksien ja vaikutusvallan toteutumista, kts. informatiivinen yleisyys: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Voimaantuminen>. (Viitattu 29.10.2011) Vrt. myös Rudangon (1999) virkaanastujaisesityksensä pitämä puheenvuoro ”Juridiikka ja liikkeenjohtamisen strategiat”, jossa hän toteaa juridiikan voivan olla liikkeenjohtamisessa myös mahdollisuuksia luova eikä vain rajoituk-
sia aiheuttava tekijä. Hän korostaa kuitenkin samalla, että ”juridiikka on käsitteen mukaan oppia oikeudenmukaisuudesta. Se käsittää tietämyksen liikesuhteiden oikeudenmukaisesta järjestämisestä.” (s. 2) Tähän liittyvät tekijät kuten kohtuus, riittävän tasaisen tulonjaon aspekti sekä työn ja pääoman tasapuolinen palkitseminen tuotannon tekijöinä ovat kaikki arvoperustaisia elementtejä. Turunen (2005) käyttää puolestaan asiaan liittyen termejä ”*empowered privilege*” ja ”*privileged power*.” (s. 361)

Yhteisprojekti tutkimusaukon rajaajana

Esikilpailullinen T&K-yhteisprojekti varallisuus oikeuden tyyppitilanteena on keino tutkimusaukon rajaukselle: sekä tutkimusongelman jäsentäminen että mikä tahansa tilanneherkkyyttä ilmentävä ongelman ratkaisutapa muovautuvat projektin ympärille. Projektisopimus tai -suunnitelma eivät kuitenkaan sinällään ole ongelman ratkaisun pääaineiksi eivätkä myöskään tutkimusaukon luotaamisen ainoita instrumentteja, mutta välttämättömiä johdattelemaan tutkija ongelman ja sen ratkaisunkin äärelle. Projektin valmistelu, toteutus ja johtaminen tapahtuvat tavoitteellisen yhteistoiminnan kautta ja usein kilpailutilanteessa toisten hankkeiden kanssa rahoittajien ja mahdollisten kumppaneiden suuntaan. Kyky sopia hankkeen lähtökohdat, tavoitteet ja tulokset muodostavat sen informaation, josta projektin käynnistyminen ja jatkuminen riippuvat. Vastaavasti, projektityöhön osallistuminen ja siinä onnistuminen luovat perustan varallisuuden luonnille ja siitä nauttimiselle sekä projektissa että sen ohessa, yhdessä ja erikseenkin. Jopa siinä tapauksessa, että hankkeen tuotokset tulevat julkisiksi, mikä on tietyn tyyppisten yhteisprojektien sopimuksissa varsin yleisesti noudatettu menettely, niitä varten tehty työ ja siitä saatu ajallinen tai tiedollinen kilpailuetu eivät häviä minnekään. Tämä takia osapuoli, joka ei voi syystä tai toisesta osallistua projektin suunnitteluun ja johtamiseen ja tulosten tuottamiseen samassa laajuudessa tai asemassa kuin toinen, on varallisuuden tuottajana ja nauttijana todennäköisesti muita heikommassa asemassa.

Tästä päästään uuden varallisuus oikeuden perusajatukseen, että varallisuus realisoituu tietyn intressitahon toimintamahdollisuuksina suhteessa toisten intressitahojen mahdollisuuksiin niin, että omistus, sopimus ja vahingonkorvaus tulevat kontekstuaalisesti yhteen oikeudellisessa ongelmanratkaisutilanteessa eivätkä eriydy erillisiksi juridisiksi näkökulmiksi. Juuri projektin ajatellaan sitovan eri näkökulmat yhteen referenssitilanteeksi, joka palvelee eri intressitahojen yhteisiä päämääriä. Projektilla tarkoitetaan yhteishanketta, jossa useat tahot yhdessä tavoittelevat yhteisen toiminnan myötä yhteistä päämäärää.

Toimiiko projekti osapuolten varallisuuden luontia edistäen ja miten se ilmenee informaatiohyödykkeiden esikilpailullisessa projektimuotoisessa T&K-yhteistyössä oikeudellisten periaatteiden ja tekijöiden valossa, on tutkimusaukon luotaamisen perushaaste. Uusi varallisuus oikeus vastaa ensimmäiseen kysymykseen ja vastaus on ”kyllä.” Toisen kysymyksen valossa vastaus on kuitenkin melko idealistinen sikäli, että projektien tavoitteet, tehtävät, resurssit, aikataulu, johtamisen menettelyt, tausta- ja tulosaineisto, tuotokset, jne. ovat lähes aina tarkasti määritelty, mutta projektien todellinen kulku kuten aloitus, toteutus, johtaminen, tulosten hallinta ja päättäminen ovat sen sijaan muuttuvia. Vaikka ne määrittyvät projektin valmisteluvaiheessa yhdessä tavoitelluksi varallisuushorisontiksi, se voi pirstoutua ja varallisuuden luonnin reitit projektissa eriytyä suuresti osapuolten kesken, osin myös siksi, miten yksityisten ja julkisten tahojen roolit kehittyvät.

Tapahtuuko näin, mitä se merkitsee, mitkä seikat siihen vaikuttavat ja miten niitä pitäisi hallinnoida sääntelymenettelyin? Tämä on yhteishankkeiden kontekstissa ja tutkimuksen kohdeympäristössä vielä varsin vähän tutkittu asia ja siksi se muodostaa tutkimusaukon keskiön: mitä on varanto-oikeuksien tilanneherkkä sääntely varallisuuden oikeudellisena (*ratio*) ja oikeudenmukaisena (*voluntas*) instrumenttina.

Tutkimusaukon luotaamiselle ei silti aseteta mitään oikeuden ja kohtuuden ennakkohypoteeseja, vaan pelkästään, että käytetty tutkimusaineisto on relevantti ja riittävä ja että sitä voidaan valitun metodin avulla tutkia järjestelmällisesti ja luotettavasti.

Tutkimusaukko oikeuslähteiden ja oikeuden alojen valossa

Taulukko 3 hahmottaa tutkimusaukon oikeuslähteiden (rivit) valossa oikeuden eri alueilla eli oikeuden aloittain (sarakkeet) seuraavasti: varallisuus- ja ICT-oikeus sekä sopimus-, immateriaali- ja vähäiseltä osin kilpailuoikeus muodostavat tutkimuksessa käytetyt oikeudenalat; lainsäädäntö, oikeuskäytännöt ja oikeustieteen tutkimukset taas jäsentävät varanto-oikeuksia oikeuslähteinä kuten Aarnio (1989) on auktoriteetti-perustaiset oikeuslähteet määritellyt.

Taulukko 3. Tutkimusaukko oikeuslähteiden valossa.

	Varallisuus-oikeus	ICT-oikeus	Immateriaali-oikeus	Sopimus-oikeus	(Kilpailu-oikeus)
Auktoriteetti: lainsäädäntö, lain valmisteluaineistot²⁰⁹	Mm. kauppalaki 27.3.1987/355	Mm. henkilötietolaki 22.4.1999/523	Mm. patenttilaki 15.12.1967/550	Mm. laki varallisuusioikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228	Mm. kilpailulaki 12.8.2011/948
Auktoriteetti: oikeuskäytännöt	Esim. KKO:2010:23, KKO:2007:5, maan tapa, oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4,11 §	Esim. KKO: 2003:96	Esim. tekijänoikeusneuvosto 2010:4, KKO: 1956-II-76	Esim. KKO: 1968-II-89, KKO: 1959-II-84, (Pohjonen 2002a): KKO 1993:130	Esim. MAO: 272/07, KKO: 1989:39, KKO: 1984-II-177

209. Kts. myös Edilexin mukainen Suomen lainsäädäntöaineiston luokittelu (<http://www.edilex.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/saadokset/lainsaadanto/>, viitattu 15.12.2011).

210. Norros (2007) arvioi sopimusioikeudellisilla periaatekokoelmilla olevan käytännön merkitystä ”eräänlaisina vakioehtoina” (s. 30) ja että oikeuslähteinä ne ”on yhtä luontevaa ottaa huomioon kuin tavanomaiset reaaliset ja oikeusvertailevat lähteet.” (s. 39) Hän viittaa mm. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>) ja Principles of European Contract Law (http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/) -kokoelmiin. (Viitattu 29.10.2011) Periaatekokoelmat voi nähdä IT2010-mallisopimusten kaltaisina esityksinä (Erlund ym. 2010), noteeraten toisaalta Wilhelmssonin (2003) esittämä päätelmä ”hyvistä periaatekokoelmista”.

Auktoriteetti: oikeustiede	Esim. Korva (2004), Lauriala (2001, 2006, 2009), Marttila (2006)	Esim. Korpela (2009), Lynne (2007), Voutilainen (2009)	Esim. Hollmén (2007), Erling (2008), Ciro (2005), Andersen ym. (2008)	Esim. Haapio (2007), Karhu (2004), Nystén-Haarala ym. (2010)	Esim. Aine (2001, 2012)
Tutkimus- aukko	<i>Varanto-oikeuksien sääntely yhteishankkeiden kokonaisjärjestelyssä</i>	<i>Informaation tuottaminen, jakaminen ja hallinta eri tahojen kesken</i>	<i>Varantoperustaisen varallisuuden luonnin ja hallinnan elinkaari</i>	<i>Sopimusmallit ja -käytänteet T&K-yhteishankkeissa</i>	<i>Samanaikainen yhteistyö ja kilpailu T&K-yhteishankkeissa</i>
Sisältö: tapaoikeus, oikeusperiaatteet, käytänteet	Mm. luottamuksensuoja, vastavuoroisuus, avoimuus	Mm. informaatio-oikeudelliset periaatteet, ICT-oikeuden tekijät	Esim. Anon (2010)	Esim. Erlund ym. (2010)	Esim. Wikberg (2011)
Reaalinen: oikeus osana yhteiskuntaa	Mm. SHOK-yhtiöiden hallinnoimat T&K-projektit	Mm. T&K-työn tulokset, jaettu työympäristö ja tietovarasto	Mm. tausta- ja tulosaineiston erittely, seuranta ja lisensointi	Mm. IT2010-mallisopimukset, periaatekokoelmat ²¹⁰	Mm. Tekesin rahoittamien projektien yhteistyötä koskevat yleiset ehdot

Varanto-oikeuksien analyysi sekä sääntelyperiaatteiden ja -keinojen hahmotus tutkimuksen kontekstissa kohdeympäristö huomioon ottaen ei ole kuitenkaan mahdollista ilman, että hyödynnetään sisällöllisiä oikeuslähteitä (Hannu Tolonen 2003), nojautuen erityisesti uuteen varallisuusoikeuteen sekä ICT-, sopimus- ja immateriaalioikeuteen; samoin kuin reaalisia oikeuslähteitä (vrt. tässäkin Hannu Tolonen 2003) kohdeympäristöstä ja projekti- sekä T&K-työn kontekstista, hankkien ja analysoiden empiiristä toissijaista tutkimusaineistoa. Näiden avulla voidaan tehdä varanto-oikeuksien ongelmalähtöinen jäsenitys ja analysointi tutkimusaukossa, hyödyntäen eri oikeuslähteiden eli tutkimuksessa kootun aineiston kautta esille tulevia erilaisia tekijöitä, mutta yhdessä ja samassa kontekstissa.

Analysin tuottaman jäsenityksen ja erittelyn perusteella voidaan hahmottaa varanto-oikeuksien sääntelyä tutkimuksen kontekstissa, ottaen huomioon myös tutkimuksen empiirinen kohdeympäristö eli ICT-alan liiketoiminta. Sitä varten on välttämätöntä luoda tutkimusaukkoa yhtäältä yhteishankkeen kokonaisjärjestelyn mukaisesti, toisaalta nojaten niihin aineksiin, joita eri oikeudenalat tarjoavat tutkimusaineiston analysoimiseksi. Aukon luotaus oikeuden aloista päin katsottuna merkitsee seuraavaa:

- *varallisuusoikeudellisesti* aineettoman varallisuuden jäsentämistä ja selittämistä²¹¹,

211. Vedenkannas (2009) toteaa verkottuneen yhteiskunnan ja avointen innovaatioiden oikeudellisia rakenteita varallisuusoikeuden yleisten oppia kannalta pohtiessaan, että ”välttämättä tarkastelua ei

- *ICT-oikeudellisesti* tietoteknisten hyödykkeiden kehittämistä koskevan oikeuden jäsentämistä ja selittämistä,
- *sopimusoikeudellisesti* yhteishankkeista sopimisen ja osapuolten vastuiden jäsentämistä, selittämistä ja hallintaa varanto-oikeuksien luonnissa²¹².
- *immateriaalioikeudellisesti* varanto-oikeuksien syntyminen hahmottamista²¹³,
- *kilpailuoikeudellisesti* esikilpailullisten T&K-yhteishankkeiden yleistä tarkastelua.

Aineistoa analysoidaan kuitenkin eri oikeudenalat projektikontekstin avulla yhdistäen, erityisesti kokoamalla oikeudenalakohtaiset tekijät projektin kokonaisjärjestelyä hyödyntäen²¹⁴.

-
- tarvitse Pöyhösen esittämän tavoin ulottaa (abstraktien) perusoikeuksien tasolle. Jos asiaa tarkastellaan pragmaattisesti, voidaan kysyä, aiheuttaako verkostoitumiskehitys muutoksia varallisuus-oikeuden keskeisten periaatteiden systeempainoarvoissa.” (s. 977) Hänen mukaansa tämä voisi tarkoittaa lojaliteetti- ja kohtuusperiaatteiden merkityksen korostumista, varsinkin kun verkostoitumisen tyypillisiä piirteitä on intressipiirin hajaantuminen: ”Verkostoitumiskehitys voi merkitä ensinnäkin sitä, että kolmansille syntyy enenevässä määrin oikeuksia sopijapuolia kohtaan.” (s. 981) Myös velvollisuuksia voi syntyä vastaavalla tavalla, mikä kehitys tarkoittaisi esine- ja velvoiteoikeuden rajojen hämärtymistä.
212. Mäkelän (2008) mukaan ”abstraktien oikeusperiaatteiden argumentoinnin lisäksi oikeustieteessä olisi tarpeen kiinnittää enemmän huomiota periaatteiden väliseen punnintaan konkreettisella ratkaisutoiminnan tasolla. Käytännössä tämä tarkoittaa tyyppitapausten avulla tapahtuvaa argumentointia periaatteiden välisestä punninnasta konkreettisissa ongelmatilanteissa.” (s. 27)
213. Tätä voi verrata Utraisen ym. (2000) esittämiin immateriaalioikeuden tutkimushaasteisiin, tosin jo yli kymmenen vuoden takaa: ”Keskeisiä aihepiirejä ovat tietoverkkojen ja digitaalisen talouden vaikutukset IPR-järjestelmän perusteisiin, kansainväliseen suojajärjestelmään liittyvät kysymykset, EY-oikeudelliset kysymyksenasettelut, aineettomien oikeuksien luomiseen ja suojan ulottuvuuteen liittyvät moninaiset kysymykset, aineettomien oikeuksien käyttöön ja hallintaan liittyvät kysymykset, immateriaalioikeuksien arvonmäärittelyyn ja kirjanpitoon liittyvät kysymykset, aineettomiin oikeuksiin liittyvät eettiset kysymykset ja tutkimustoiminnan edellytyksiin ja organisointiin liittyvät kysymykset.” (s. 36) Aineettomien oikeuksien luonnin ”moninaiset kysymykset” todetaan tutkimushaasteeksi, mutta ilman, että esimerkiksi tiettyjä liiketoiminnan tyyppisiä, yhteistyöverkostoja tai projektitoimintaa olisi noteerattu tärkeiksi konteksteiksi. Esimerkiksi Lahti (2008) taas tarkastelee asiaa juuri tietyntyyppisen liiketoiminnan eli globaalien ohjelmistoteollisuuden kannalta, todeten haasteiksi operaatiiovapauden juridisen kompetenssin myötä, defensiivisen suojan, liiketoiminnan kasvun ilman kattavaa patenttisuojaa, teknologiaevoluution seurantakyvyn sekä varautumisen oikeuksien kaupankäyntiin. (ss. 43–45)
214. Kun tutkimusaukko hahmotetaan oikeudenalojen kautta, tulee ilmeiseksi kysymys, miten yhteishankkeiden konteksti ja oikeudellisesti relevantti tutkimusaineisto tuodaan yhteen ja jääkö liityntä ulkokohtaiseksi tai ohueksi. Mainitun riskin tärkein estämiskeino tutkimuksessa on uuden varallisuus-oikeuden rakenne-elementtien ja periaatteiden mukainen varanto-oikeuksien jäsenitys ja erittely. Analyysi rakentuu yhteisprojektin kokonaisjärjestelyn ympärille ja siinä käydään läpi T&K-yhteisprojektin koko elinkaari oikeudellista erittelyä varten. Analyysin kautta avautuu kuitenkin varsin monia erilaisia näkökulmia ja asiayhteyksiä, jolloin mainittu kysymys muuttuu ennemminkin siksi, mikä on kontekstia koskevaa ja mikä oikeudellista ainesta eikä niinkään, mikä on sellaisten suhde. Koska uusi varallisuus-oikeus ei tuo esille ensin mainittuja juurikaan ja on varsin abstrakti myös jälkimmäisten tiimoilta, rajapintoja ja liityntöjä etsitään tutkimusaineistosta

4.4 Tietotekniikka ja oikeus

ICT-oikeus on yksi oikeusinformatiikan tunnistetuista osa-alueista, jossa tutkitaan tieto- ja viestintätekniiikan sekä niihin perustuvien tuotteiden ja palvelujen kehittämiseen, käyttöönottoon ja käyttämiseen liittyviä oikeudellisia kysymyksiä. Kun varallisuutta hahmotettiin edellä yleisesti aineettomana omaisuutena ja sen vaihdantana, nyt on sekä mahdollista että tarpeellista täsmentää tarkastelua ICT-oikeuden kehittymisen ja tekijöiden valossa. Ensin käydään lyhyesti läpi informaatio- ja tietotekniikka-oikeutta sekä ICT-oikeutta oikeusinformatiikan osa-alueina. Informaatio-oikeudella on liityntöjä muun muassa tekijänoikeuteen, yhteen aineettoman omaisuuden tärkeään osa-alueeseen.

Tietotekniikkaoikeus taas tarkastelee tietotekniikan käytön sääntelyä ja tulkintaa, mukaan lukien *tietoteknisten tuotteiden ja palvelujen kehittämisen, käyttöönoton ja käytön kysymykset*. Tämä on keskeinen seikka tässä tutkimuksessa, ottaen huomioon myös moderni viestintäteknologioiden rooli tietoteknisessä liiketoiminnassa. Toisin sanoen kyse on ICT-oikeudesta²¹⁵.

4.4.1 Informaatio-oikeuden osa-alueet

Tutkijoiden esittämän käsityksen mukaan yhteiskunta on muuttunut ensin informaatio- ja sittemmin verkkoyhteiskunnaksi²¹⁶, mikä on lisännyt informaation merkitystä paitsi yleensä, myös oikeudellisesti. Informaatio on toisin sanoen monien eri toimintojen raaka-ainetta ja sen tuottamisella, välittämällä ja nauttimisella on huomattavia taloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia. Samassa yhteydessä informaatiosta rakentuviin tuotteisiin ja palveluihin sekä viestintään liittyvät taloudelliset ja oikeudelliset seikat ovat tulleet merkittäviksi paitsi taloudellisesti, myös eettisesti. Vaikka informaatiota oli tutkittu jo aiemmin monenkin eri oikeudenalan puitteissa, voinee esittää väitteen, että vasta oikeusinformatiikka kokosi näitä osia yhteen järjestelmällisesti ja ryhtyi niitä tutkimaan ja analysoimaan.

etenkin sopimuksia ja yhteistyön johtamista koskevista aineksista. Tämä merkitsee toisaalta muun muassa, että immateriaalioikeudelliset ainekset tulevat esiin monin paikoin välillisesti, koska ne eivät ole aineistossa näkyvästi kiinnittyneet projektin johtamisen käytänteisiin tai sopimuksiin. Samalla tavalla, yhteisprojektien sopimusmalleja ja -vastuita tarkastellaan varanto-oikeuksien sääntelyn hahmottamisessa enemmän toiminnallisina kuin kuin immateriaalioikeudellisina rakenteina.

215. ”Tietotekniikkaoikeus” on silti käytössä yleisterminä koskien oikeudellisia kysymyksiä ICT-alalla, jolloin sen piirissä tarkastellaan usein immateriaali- ja sopimusoikeuksia ja joskus myös yhtiö-oikeutta. Vrt. Hyvönen ym. (2003), edelleenkin ainoa suomenkielinen ohjelmistoliiketoiminnan oppikirjaksi tarkoitettu kokoomateos, jossa on mainitun niminen juridiikkaa koskeva yleinen luku.
216. Kts. esimerkiksi Korhonen (2006) ja <http://www.ulapland.fi/Suomeksi/Yksikot/Oikeustieteiden-tiedekunta/Tutkimus-ja-jatko-opinnot/Instituutit/Oikeusinformatiikan-instituutti>. (Viitattu 19.10.2013)

Tätä nykyä *informaatio-oikeus* on vakiintunut ja tärkeä osa oikeusinformatiikkaa ja samalla oikeustiedettä, informaation merkityksen kasvaessa on alettu puhua informaatio-oikeudesta tiettyjen oikeusperiaatteiden varaan rakentuvana oikeudenalana^{217, 218} Periaatteellisia kysymyksiä ovat tässä yhteydessä muun muassa informaation vapaus ja vapaa liikkuvuus, henkilötietojen suoja kuten tietosuojaja ja informaatioyksityisyys (vrt. esim. Korhonen 2003), tietoturvallisuus, julkisuusperiaate sekä tiedon ja informaation kaupallisen ja muun hyödyntämisen oikeudelliset säännöt²¹⁹. Aiemman ATK-oikeustermin asemesta käytetään nykyään termiä tietotekniikkaoikeus tai IT-oikeus (information technology law, IT-Law).

On myös alettu käyttää laajempaa termiä tieto- ja viestintätietotekniikkaoikeus (information and communication technology law, ICT Law), koska mukaan on tullut viestinnän oikeudellisia kysymyksiä. Tietotekniikkaoikeuden kysymyksiä voitaisiin silti käsitellä ja käsitelläkin monesti jonkin muun oikeudenalan piirissä. Tästä on syntynyt keskustelua, onko tietotekniikkaoikeus yhtenäinen alue vai joukko keskenään erilaisia ja jopa yhteen sopimattomia oikeudellisia teemoja. Tällöin yhdistävänä seikkana olisi vain tietotekniikka juridisten kysymysten kohdealueena. Toisen käsityksen mukaan tietotekniikkaoikeus muodostaa nyky-yhteiskunnan puitteissa hyvinkin yhtenäisen kokonaisuuden ja käytännöllisistä ja teoreettisistakin syistä on tarpeen yhdistää tietotekniikan oikeudellisia kysymyksiä ja pyrkiä ymmärtämään niiden suhteita ja luonnetta. Tämän mukaan ei ole siis olemassa estettä jäsentää tietotekniikkaoikeus ongelmakekseiksi ja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Vastaava on tapahtunut muun muassa ympäristö-, rakentamis- ja maatalousoikeuden tapauksessa.

Tietotekniikkaoikeuden perustana on ollut oikeusinformatiikka, jonka piirissä on tutkittu oikeuden ja tietotekniikan suhteita varsin pitkään. Yhteiskunnan ja tietoteknistien ratkaisujen alati kehittyessä on silti havaittu, että tietotekniikkaan liittyvien seikkojen käsittelyssä ja oikeudellisessa tarkastelussa on omia piirteitään, jotka ansaitsevat oman näkökulmansa ja tutkimusotteensa – mahdollisesti silti osana muita

217. Tampereen yliopisto (<http://www.uta.fi/jkk/opiskelu/oppiaineet/informaatio-oikeus/index.html>, Viitattu 19.10.2013) luonnehtii informaatio-oikeutta tiedon tuottamisen, käsittelyn ja välittämisen sekä tietotekniikkaan ja informaatiomarkkinoihin liittyvien oikeudellisten ongelmien käsittelyn alueena ja laajasti tietoyhteiskuntaa koskevia oikeudellisia seikkoja tarkastelevana alana – joskin opintokokonaisuus poistui yliopiston tarjonnasta syksyllä 2012.

218. Helsingin yliopiston (<http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/oikeusinformatiikka/etusivu.html>, Viitattu 19.10.2013) mukaan viestintä- ja informaatio-oikeudessa taas ”tarkastellaan ongelmalähtöisesti ja perinteiset oikeudenalojen rajat ylittäen viestinnän eri tapoihin kohdistuvien normistojen soveltamisalaa, sisältöä ja leikkauspisteitä sekä sääntelyn merkitystä ja vaihtoehtoja.”

219. Turun yliopistossa informaatio-oikeuden opinnot kuuluvat samaan kokonaisuuteen hallinto- ja sosiaalioikeuden opintojen kanssa, joista hallinto-oikeuden osuus on keskeisin: ”Asiakokonaisuudessa syvennyttään yleishallinto-oikeuden keskeisiin ongelmiin ja valinnanvaraisesti tarkemmin kahteen lohkoon. Vaikka asiakokonaisuuden näkökulma on lähinnä hallinto-oikeudellinen.” (http://www.utu.fi/fi/yksikot/law/opiskelu/opinto-oppaat/Documents/Opinto-opas_2013-2014_web.pdf, Viitattu 19.10.2013)

tieteenaloja²²⁰. Kyse on pohjimmiltaan tietoteknisten faktojen ja oikeudellisen tietämyksen järjestelmällisestä yhdistämisestä, jolla on tarkoitus vähentää epäyhtenäisten oikeudellisten ratkaisujen riskiä ns. perinteisten oikeudenalojen puitteissa. Liiketoiminnan harjoittamisen tasolla kyse on siitä, miten oikeudelliset seikat liittyvät tietotekniikan tai siihen perustuvien hyödykkeiden kehittämiseen, käyttöönottoon ja käyttämiseen. Oikeudelliselta kannalta katsottuna juridisen ongelman ratkaisemisessa on taas tarpeen ottaa huomioon tietoteknisiä tekijöitä.

Molempia mainittuja yhdistävästä näkökulmista relevantteja ovat olleet muun muassa seuraavat kysymykset²²¹: *sopimusoikeudelliset kysymykset* (tietotekniikan tuotteita ja palveluita koskevat sopimukset ja sopimusmenettelyt), *digitaalisten tuotteiden immateriaalioikeudelliset kysymykset* (erilaiset suojamuodot ja sanktiot, myös ns. perinteisen tietotekniikkaoikeuden kohteet eli tietokoneohjelman ja tietokannan tekijänoikeudellinen suoja sekä uudempi digitaalisten tuotteiden levitys ja jakelu), *muut tekijänoikeudelliset erityiskysymykset* (tekijänoikeussuojan edellytykset, tekijänoikeussuojan laajuus, tekijän taloudelliset ja moraaliset oikeudet sekä tietokoneohjelmien patentointi), *verkko-oikeus* (immateriaalioikeuden loukkaukset tietoverkoissa, verkkokauppa, kuluttajan suoja verkkomarkkinoinnissa), *tietotekniikkarikokset* (tietotekniikkaa koskevat tai hyväkseen käyttävät rikokset, tietotekniikan väärinkäyttö) sekä *tietosuoja ja sananvapaus* (tietotekniikka sekä tiedon suojaamisen että sananvapauden yhteydessä hyödynnettyinä).

Seuraavassa näitä teemoja jäsennetään Seipelin (1977) makro- ja mikrotekijöihin ja myöhempiin käsityksiin. Vaikka tarkoitus ei ole tuottaa mitään uutta näkökulmaa ja Seipelia (1977) tarkasteltiin lyhyesti jo edellä, on oleellista avata oikeusinformatiikan ja varsinkin ICT-oikeuden käsitteistöä sekä varanto-oikeuksien tiimoilta että tutkimuksen kontekstin ja kohdeympäristön kannalta. Seipel (1977) pohtii sangen perusteellisesti tosiasiallista kokemusta tietotekniikasta oikeudellisessa ympäristössä 1970-luvun loppuun saakka, minkä voi havaita jatkuneen myöhemmissäkin tutkimuksissa. Toisin sanoen kysymys siitä, mikä on tietotekniikan ja oikeuden suhde, lienee yhä oleellinen aivan kuten kolmisenkymmentä vuotta sitten. Tästäkin syystä hänen tekemänsä sinällään jo historiallinen aihealueen jäsenitys ja sitä koskevat päätelmät ovat yhä varsin relevantteja. Hän myös tarkastelee tietotekniikan kehitystä tutkimuksestaan taaksepäin kolmisenkymmentä vuotta eli 1950-luvulta 1970-luvulle, minkä jälkeen on kulunut vastaava aika. Näin syntyy tilaisuus pohtia tietotekniikan ja oikeuden kehityskulkua pitäen 1970-luvun loppua – mikroprosessorien, mikrotie-

220. Vaasan yliopiston taloustieteiden tiedekunta kuvaa oppiainetta seuraavasti: ”ICT-oikeuden tutkimusohjelmassa tuotetaan monitieteistä tutkimusta, jossa yhdistetään kauppatieteellistä osaamista ja oikeustieteellistä osaamista.” (<http://www.uwasa.fi/talousoikeus/tutkimus/>, viitattu 28.11.2011).

221. Kuten edellä olleesta ja luettelostakin huomaa, tietotekniikkaoikeuden piiri rakentuu myös eri oikeudenaloista, mukaan lukien myös varallisuus-oikeus. Siksi olisi ehkä paikallaan puhua täsmällisemmin tietotekniikkaa, tietotekniikkaoikeutta ja muita siihen liittyviä oikeudenaloja yhdistävästä näkökulmasta.

tokoneiden ja kuluttajien tietoteknisten sovellusten aikakauden alkamista, välietapina. Yhtäältä tietokonelaitteita ja ohjelmistoja, niiden suunnittelumenetelmiä sekä sovelluksia koskevat seikat ovat ajankohtaisia hyödykkeinä ja apuvälineinä. Toisaalta kustannusten kasvu ei ole toteutunut, vaan ”asteittaisen kehittymisen kohti tietoyhteiskuntaa” on tehnyt mahdolliseksi kustannusten aleneminen lähelle nolaa. Ohjelmistojen merkityksen kasvu laitteisiin nähden oli jo 1970-luvulla näkyvässä, mutta sitä, että ohjelmistotuotteet muuttuvat palveluiksi tai ”massainformaatiohyödykkeet” (mass information utilities) valtaavat tietoverkot, Seipel (1977) ei vielä laajemmin nähnyt. Hän mainitsee silti kuitenkin muun muassa elektronisen kaupan, sähköpostin ja pankkisovellukset.

Markkinoiden kehittymiseen Seipel (1977) näkee vaikuttavan paitsi myyjien ja ostajien, myös erilaisten järjestöjen, standardointielinten ja valtioiden organisaatioiden toimintaan. Vaikutuksen laajuudesta voi olla eri mieltä, mutta se on silti ollut nähtävissä. Toisaalta tietotekniikan käytön sosiaalisten tekijöiden joukossa on seikkoja, joita yhdistää kysymys tietojen keruusta sekä varastoinnista ja käytöstä eri tarkoituksiin, mikä kuulostaa hyvinkin nykyaikaiselta. Tietotekniikan sosiaalisten vaikutusten keskustelu on koskenut kysymyksiä vaikutuksista organisaatioissa erityisesti vallan keskittymisen tai hajaantumisen kannalta. Myös tietokoneiden ja -järjestelmien haavoittuvuus on hänestä tärkeää, ottaen huomioon erilaisten toimintojen riippuvuus tietokoneista ja -järjestelmistä, ja että eriarvoistumista voi tapahtua kansakuntien tietoteknisen kyvykkyyden suhteen, yhteisistä pelisäännöistä sopiminen voi olla vaikeaa ja kehitystä ylipäänsä vaikea hallita. Monet kriittiset tietokoneongelmat eivät olekaan pääosin teknisiä, vaan sosiaalisia. Seipel (1977) painottaa tietokoneiden ja tietokoneistumisen kehityksen tarkastelua niiden käytön sosiaalisiin vaikutuksiin, mutta jossain määrin myös taloudellisiin seikkoihin liittyen. Tähän olisi otettava jäsenystä helpottava mikro- ja makrotekijöiden näkökulma.

4.4.2 Mikro- ja makrotekijät

Mikrotekijöistä tärkeimpiä on Seipelin (1977) mukaan *sopimuskysymykset tietotekniikassa*, johtuen sekä tietokonelaitteiden ja ohjelmistojen että kokonaisten järjestelmien kompleksisuudesta, samoin kuin siitä, että tuotteita ja palveluja myydään ja hankitaan monina erilaisina yhdistelminä. Hänen mukaansa tätä hallitsevat tietokonelaitteisto- ja koskevat sopimuskysymykset, sekä niiden taloudellisen merkittävyyden että sopimuskäytäntöjen takia. Valmishjelmistojen sopimukset ovat tärkeitä, mutta kasvavia teemoja ovat tietojärjestelmien kehitystyösopimukset sekä tietohuollon sopimukset. Sopimuksille ovat yhteisiä luottamuksellisuuden, tulosten hallinnan siirtymisen ja maksutapojen kysymykset, mutta kaikilla on silti omat erityispiirteensä, jotka tekevät niiden luokittelun vaikeaksi. Vaikka sopimusongelmien käsittely ei ole Seipelin (1977) fokuksena, hän mainitsee silti tuotteiden ja palvelujen kuvauksen, joista halutaan sopia, järjestelmän vastuu- ja hyväksymisperiaatteet ja -menettelyt sekä sopimuk-

set, jotka suojaavat tietoteknisen järjestelmän käyttäjää. Sopimusten ohella omistus- ja erityisesti *immateriaalioikeudet* ovat Seipelin (1977) mielestä tärkeitä, samoin kuin tietokoneohjelmien patentointi ja tekijänoikeudelliset kysymykset, tietovarastot ja informaatiopalvelut sekä tietokonejärjestelmien standardointi ja yhteensopivuus mukaan lukien ohjelmointikielet, valmistohjelmistot, laiterajapinnat ja suunnittelumenetelmät.

Makrotekijöistä oleellisia ovat *markkinoiden sääntely* ja siihen liittyvät kysymykset. Markkinadominanssi on yksi jälkimmäisistä, koskien erityisesti ohjelmistojen ja palvelun yhdistämistä (bundling). Seipelista (1977) kilpailua rajoittavat keinot ja suurten yhtiöiden ylivalta ovat merkittävä makrotekijä sekä Yhdysvalloissa että maailmanlaajuisesti. Kehittyvät tietoverkot lisäävät kysymyksiä, jotka liittyvät oleellisen infrastruktuurin monopolisoitumisen ja kilpailun rajoittumisen riskeihin. *Tietotekniset sovellukset* ovat hänen mielestään myös tärkeä makrotekijöiden osa-alue, sen erityiskysymyksiä ovat tietoturva ja sääntely koskien muun muassa tietosisältöä ja järjestelmien käyttövarmuutta. Uutena ilmiönä Seipel (1977) tarkastelee tietokoneen avulla tehtyjä rikoksia. *Tietojärjestelmien virheet* ovat käyttö- ja turvariski niistä seuraavine vastuukysymyksineen ja vastuiden osoittamisineen. Erityissääntelyn tarve tällä alueella riippuu käsiteltävän tiedon luonteesta, tietojenkäsittelyn ja tiedon käytön tarkoituksesta sekä toimintaa harjoittavasta organisaatiosta. Yksityishenkilöä koskevan tiedon käsittely on tällaisesta hyvä esimerkki, mutta samoin moni taloudellinen ja liiketoimintaan liittyvä informaatio sekä tietokoneilla hoidetut taloudelliset ja kaupalliset transaktiot yleisemmin.

Tietotekniikan hyödyntämisen sosiaalisiin kysymyksiin sisältyy myös oikeudellisia näkökohtia, Seipelin (1977) mukaan juuri *sosiaaliset tekijät* muokkaavat yhä enemmän tietokoneisiin liittyviä oikeudellisia kysymyksiä. Yksityisyyden suoja ja tietoturva ovat osaltaan myös sosiaalisia tekijöitä, samoin kuin tiedon hankinta, hallinta ja käyttö tiettyihin tarkoituksiin. Oleellisin on hänen mielestään tietokoneistumisen vaikutus demokratiaan työelämässä. Erityisesti hänestä ovat tässä tärkeitä työskentelyolosuhteita ja päätöksen tekoon osallistumista koskevat oikeudelliset teemat. Hänen käsityksensä mukaan olemassa olevien tietojärjestelmien suunnitteluun on otettu vain harvoin mukaan työntekijöitä tai muita loppukäyttäjiä. Oman oikeudellisen kysymyksensä muodostaa myös tietotekniikan ja poliittisen päätöksenteon vuorovaikutus. Oikeudellisten asioiden käsittely tietoteknisesti on hänestä vastaava erityisteema, samoin kuin tiedon käsittely ylikansallisesti.

Seipel (1977) listaa seuraavat tekijät, jotka ovat hänestä relevantteja tietotekniikan käytön ja lain vuorovaikutuksen kehittymisen tiimoilta: kasvava tiedonkäsittelynopeus, tietovarastot, tiedon siirto ja hajautettu käsittely, tiedon ja laskennan joustavuus ja universaalius, tietojärjestelmien ja toiminnan sekä päätöksenteon integrointi, riippuvuus tietotekniikasta, tiedonkäsittelyn formalismit, tiedon ja järjestelmien haavoittuvuus sekä laitteiston ja ohjelmiston vuorovaikutus.

Tietokoneiden ja lain vuorovaikutuksen Seipel (1977) jakaa edellisen pohjalta karkeasti kolmeen jaksoon: *edelläkävijöiden kausi* (1960-luvulle), *kasvu* (1960-luku) ja

kypsyminen (1970-luku). Tähän voisi lisätä *kehittymisen* (1980- ja 1990-luvut) ja *uusimman ajan* (2000-luku). Jo 1960-luvun alussa alkoi muodostua ajatus tietokoneiden käytöstä oikeudellisten päätösten analysoinnissa, mutta myös päätöksentekoteoriat yleisemmin ja tietokoneavusteinen oikeustieteen opetus tulivat esille. Tästä huolimatta jäsennykset tietokone- tai informaatiotekniikan ja oikeuden suhteista jäivät melko abstrakteiksi. Samaan aikaan ilmeni silti tarve ratkaista konkreettisia ongelmia kuten tietotekniikan sopimuksia, ohjelmistolisenssejä ja tiedon suojausta, ja ne veivät lopulta kehitystä merkittävästi eteenpäin²²².

4.4.3 Oikeuden ja tietotekniikan perinteinen suhde

Seipel (1977) jakaa oikeuden ja tietotekniikan yhteisen kentän niin, että *oikeusinformatiikka* ja *tietojenkäsittelyoikeus* (data processing law, DP law) ovat erillisiä, listaten seikkoja, joita yleensä liitetään tietotekniikan ja oikeuden yhteyteen länsimaissa ja sosialististen maiden piirissä (ss. 124–125). Systematisoinnin ongelmaksi hän toteaa peruskäsitteiden rajauksen, missä tietokoneiden ja -järjestelmien käyttö on oleellinen tekijä. Kybernetiikasta lähtien on tätä varten pyritty hahmottamaan käsitteellistä perustaa, samoin systeemiteorioiden ja -analyysin avulla. Erilaisia käsitteellisiä näkökulmia yhdistävänä seikkana on silti ollut yhteinen mielenkiinnon kohde, ”tietokoneiden ja lain vuorovaikutus.”

Tietojenkäsittelyoikeuden rajaamisen voi myös osaltaan ajatella perustuvan tietotekniikkaa ja oikeutta yhdistäviin käsitteisiin kuten systeemiteoria. Seipelin (1977) mukaan herättää myös kiinnostusta kuvata tietojenkäsittelyoikeutta yleisemminkin formaalien menetelmien avulla. Kybernetiikan näkökulmaa voi ajatella hänen mielestään enemmän formaaliksi ja tietotekniikkaoikeuden näkökulmaa enemmän käytännölliseksi katsannoksi. Yksi selvästi rajauksen piiriin kuuluva alue on erilaisen oikeudellisen informaation talletus ja käyttö ja oikeudellisen analyysin ja ratkaisutoiminnan tukeminen tietoteknisesti, mitä esimerkiksi juuri käsite informaatio-oikeus (information law) ilmentää. Silti muun muassa tämän käsitteen täsmällinen rajaaminen on vaikeaa ja Seipelin (1977) mukaan on muutenkin epäselvää, missä määrin ja millainen teoriaperusta sopisi alueen rajaukselle, myös koska eri tieteenalojen yhteyksiin on käytössä joko sisäinen (intra-legal) tai ulkoinen (extra-legal) näkymä.

Hän itse haluaa korostaa oikeudellisen dynamiikan merkitystä tieteenalojen yhteyksien kannalta: miten oikeus sinällään muuttuvana ja yhteiskunnan muutoksiin sopeutuvana ilmiönä tarkoittaa eri näkökulmista. Kybernetiikka ja systeemiteoria ovat

222. Ehkä jopa yllättäen tietojärjestelmillä on ollut jatkuvasti merkittävä rooli hallinnossa ja viranomaisten työssä, mikä on näkynyt myös informaatio-oikeudellisena tutkimusintressinä, esim. Voutilainen (2006).

Seipelistä (1977) selviä liityntöjä tietojenkäsittelyoikeuden osa-alueiden välillä²²³, samoin kuin tietojärjestelmien eri kehitysmenetelmät²²⁴. Tietojenkäsittelytieteiden, informatiikan suppeassa mielessä, lingvistiikan ja myös tietokoneavusteisen lingvistiikan voi hänen mielestään lukea samaan joukkoon. Hän väittää kybernetiikan muodostavan perustan oikeudellisten tietojärjestelmien kehittämiseksi. Sen avulla voidaan mallintaa monimutkaista todellisuutta, jossa oikeuden pitää toimia. Hänestä on siis erotettavissa sekä teoreettisempi että käytännöllisempi näkökulma, niin että jälkimmäinen pyrkii ratkomaan käytännön ongelmia ilman suurempaa teoreettista analyysiä. Hänen mukaansa on myös valitettu siitä, että tietotekniikkaoikeus sivuuttaa käsitteelliset seikat ja että oikeusinformatiikka ei ole kehittynyt tarpeeksi konkreettisia vaatimuksia varten. Tätä kysymystä on pohdittu myöhemminkin tapahtuneen kehityksen valossa.

Toinen selkeä ilmiö on hänestä, että jotkut pitävät tietojenkäsittelyoikeutta tavanomaisen oikeustieteen yhtenä piirteenä, toiset taas antavat sille enemmän erityistä omaa leimaa. Seipel (1977) päätelee, että 1970-luvun jäsenyksistä näkyy kaksi pääsuuntaa: varovaisempi ja radikaalimpi. Tietokoneiden käyttö on yksi jäsenyksiä yhdistävä peruslähtökohta ja hän toistaa teoreettisen ja kyberneettisen perustan olevan tässä tärkeä. Myös tiedon hallinta yksityisyyden suojan kannalta on merkityksellinen ja tietoturva on oma erityisalueensa, samoin kuin hallinnon automaatio ja sopimusmenettelyt sekä ohjelmistojen oikeudellinen suojaus. Seipelistä (1977) on toisaalta epäselvää, missä määrin tietokoneohjelmien suunnittelu on luovaa työtä. Sekä teoreettisesti että käytännöllisesti aihealuetta jäsentäviä tekijöitä on kuitenkin runsaasti ja ne muuttuvat ajan myötä. Oikeudellisten käsitteiden jäsentämisessä on toisaalta hänestä huomattava, etteivät käsitteet välttämättä kuvaa olemassa olevaa empiiristä todellisuutta (vrt. omistusoikeus) ja että käsitteellistämiseksi on eri vaihtoehtoja. Seipel (1977) jättää silti perinteisen oikeusteorian ja -filosofian sekä

223. Termin merkityssisältö: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kybernetiikka>. Kts. myös Peltoniemi Milla, Isoaho Simo, Hämäläinen Timo, Nurmi, Pauliina, Nummela, Esa 2004. Katsaus systeemiteorioihin – järjestelmäajattelu. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto. http://www.utu.fi/en/units/ffrc/research/project-archive/environment/Documents/etu_7.pdf. (Viitattu 26.10.2013)

224. Seipel (1977) edustaa molempien suhteen lähinnä 1970-luvun tietojärjestelmätieteen (information processing science) suuntausta, jossa tietojenkäsittely nähtiin ihmisten ja organisaatioiden suunnasta enemmänkin seikkana, joka piti saada palvelemaan käyttäjien tarpeita ”systemoimalla” tekniset ratkaisut käyttökohteeseensa, ehkäpä koska tietojärjestelmätieteen edeltäjänä oli ollut laskennallisiin ongelmiin paneutunut tietojenkäsittelytiede (computer science). Ohjelmistotekniikan ja -tuotannon (software engineering) tutkimuksen aikakausi ei ollut vielä varsinaisesti alkanut. Kaikki mainitut alueet ovat yhä olemassa, mutta kybernetikasta ei tullut tietojärjestelmätieteen teoreettista perustaa, vaan sen sijaan otettiin käyttöön useita erilaisia organisaatioiden ja ihmisten toimintaan liittyviä teorioita. Järjestelmäkehitysmenetelmät ja -apuvälineet tulivat puolestaan oleelliseksi osaksi ohjelmistotekniikan tutkimusta. Tutkimusalueiden ja -kohteiden nykyisestä jäsenyydestä kts. informatiivinen yhteenveto <http://fi.wikipedia.org/wiki/Tietojenk%C3%A4sittelytiede>, samoin kuin <http://fi.wikipedia.org/wiki/Ohjelmistotuotanto>. (Viitattu 29.12.2011)

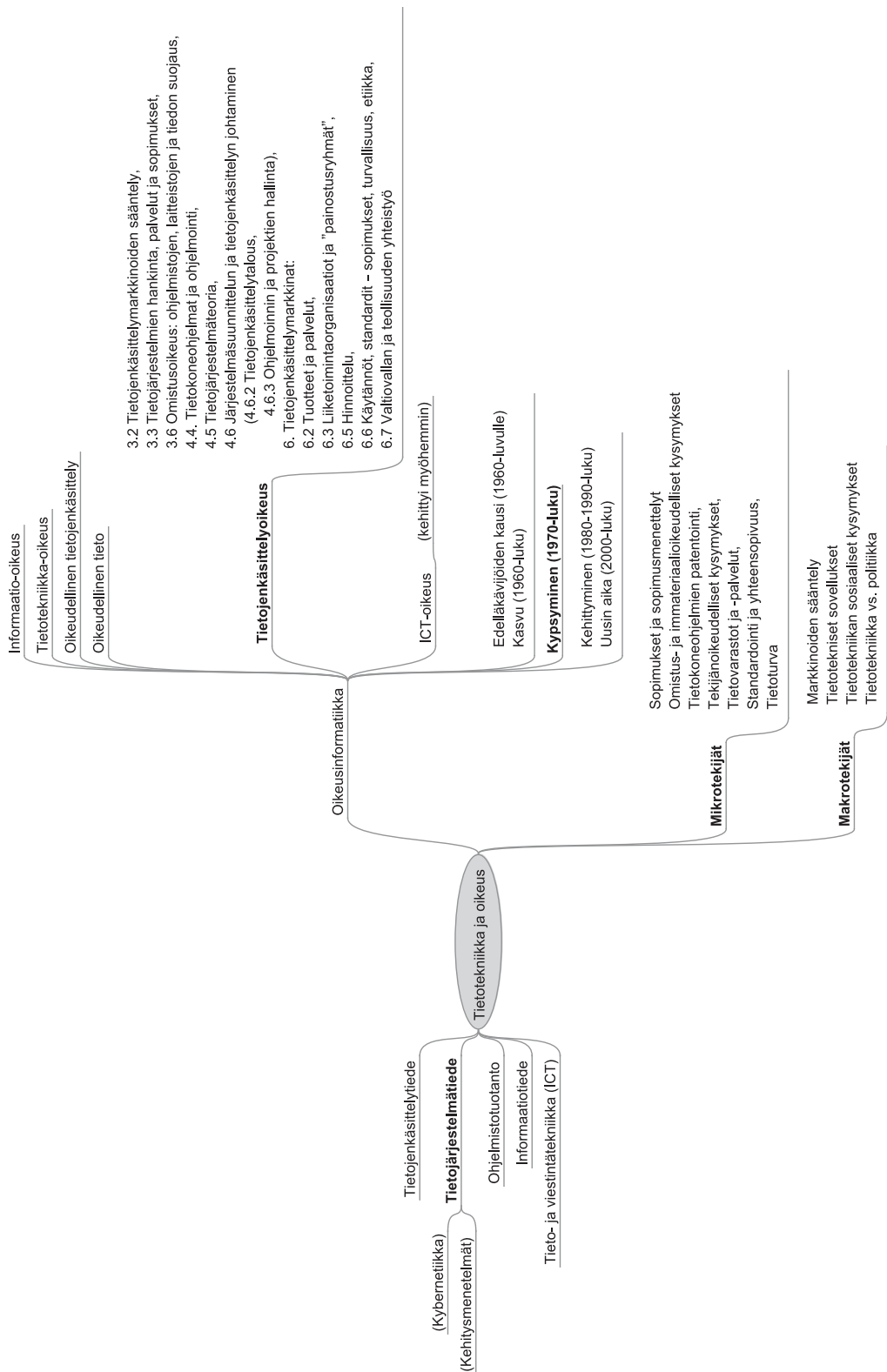
analyttisen oikeustieteen näkökulman sivuun. Hän ei siis mitenkään perusta tietojenkäsittelyoikeutta mihinkään oikeudelliseen teoriaan eikä toisaalta pyri itsekään rakentamaan uutta teoriaa.

Yleisen oikeudellisen systematisoinnin ja luokittelun kysymykset eivät ole hänestä toisin sanoen tietojenkäsittelyoikeuden luokittelussa relevantteja. Sen sijaan hän pyrkii melko yksityiskohtaiseen rakenteelliseen jäsennykseen tietojenkäsittelyoikeudeksi nimittämänsä alueen sisällä ja esittää oman tarkastelunsa pohjalta tietojenkäsittelyoikeuden luokittelun (ss. 311–325), joka sisältää mm. seuraavat tekijät: tietojenkäsittelymarkkinoiden sääntely (3.2), tietojärjestelmien hankinta, palvelut ja sopimukset (3.3), omistusoikeudelliset kysymykset, ohjelmistojen, laitteistojen ja tiedon suojaus (3.6), tietokoneohjelmat ja ohjelmointi (4.4), tietojärjestelmäteoria (4.5), järjestelmäsuunnittelun ja tietojenkäsittelyn johtaminen (4.6), ml. tietojenkäsittelytalous ja ohjelmoinnin ja *projektien hallinta*, sekä tietojenkäsittelymarkkinat (6.), ml. tuotteet ja palvelut, liiketoimintaorganisaatiot ja ”painostusryhmät”, hinnoittelu, käytännöt, standardit – sopimukset, turvallisuus, etiikka sekä *valtiovallan ja teollisuuden yhteistyö*. Lista on edellä esitettyä laajempi, mutta sen tekijöitä Seipel (1977) ei käsittele tarkemmin.

Lopuksi hän kokoaa lyhyesti yhteen ajatukset tulevaisuudesta, mutta ei perusta niitä mitenkään tietotekniikan kehitysnäkymiin eikä pohdi juurikaan enempää tietojenkäsittelyoikeuden kehittymistä kuin mitä on jo tehnyt aiemmin teoksessaan. Koko hänen tutkimuksensa käsittelee toisaalta kysymystä mitä aiheelle tulisi tehdä nimenomaan tulevaisuudessa²²⁵. Kuva 10 tiivistää tältä pohjalta näkymän tietotekniikan ja oikeuden suhteesta, joita voinee hyvin nimittää perinteiseksi jäsennykseksi.

225. Tietojenkäsittelyn historia valaisee osaltaan Seipelin (1977) näkemyksiä, vrt. esimerkiksi seuraavat:

1. Anon. 2004. Tietojärjestelmien historia: Johdatus tietojärjestelmätieteeseen. Turku: Turun yliopisto http://staff.cs.utu.fi/kurssit/johdatus_tietojarjestelmatieteeseen/syky_2004/4-5%20historia.ppt (viitattu 30.10.2011)
2. Tienari, Martti 1993. Tietotekniikan alkuvuodet Suomessa. Helsinki: Suomen ATK-kustannus.
3. <http://www.computerhistory.org/timeline/>, <http://www.tietokoneopas.com/historia/> (viitattu 30.10.2011)
4. http://www.tietokone.fi/lehti/tietokone_11_2004/mikrotietokone_30_vuotta_2811 (viitattu 30.10.2011)
5. <http://www.tuug.fi/~jaakko/tutkimus/kronologia.html> (viitattu 30.10.2011).

Kuva 10. Oikeuden ja tietotekniikan suhteen perinteinen jäsenys.

4.4.4 Oikeuden ja tietotekniikan moderni suhde

Paliwala (2010) on uudehko katsaus oikeusinformatiikan historiaan, mutta valottaa sellaisena hyvin alan kehittymistä myös viime vuosina²²⁶. Sen perustana on yhtäältä oikeudellisen tiedon hyödyntäminen tietotekniikan avulla, toisaalta edellytykset ja keinot siihen pääsemiseksi. Yksi esille nostettu seikka on oikeudellisen järjestelmän rakenteen vaikutus tiedon käyttöön, josta esimerkiksi on otettu pohjoisamerikkalainen oikeusjärjestelmä. Katsauksessa korostetaan oikeusinformatiikan juuria²²⁷, joskin jotkut tutkimusaiheet todetaan silti jo varsin hiipuneiksi²²⁸. Tutkijoiden joukosta esiin nousee erityisesti Susskindin (2010) analyysi²²⁹, vrt. Taulukko 1, jossa peilataan tulevaisuutta nykyhetkeen eikä pohdita historiaa.

Oikeusinformatiikan yleisemmin ja tietotekniikka- ja viestintäoikeuden oppikirjoja ja kokoomateoksia on julkaistu melko runsaasti myös aiemmin 2000-luvulla ja niiden rakenne auttaa osaltaan hahmottamaan aihealueen oikeudellisia jäsennyksiä. Magnusson Sjöbergin (2005) teoksessa, joka on tarkoitettu oikeuden ja tietotekniikan ammattilaisille, ovat esille seuraavat avainteemat: informaation vapaus ja yksityisyyden suoja, sähköinen hallinto, aineettomat oikeudet Internetissä, aineettomat oikeudet ja omistus työsuhteissa, internetissä tehtyjen sopimusten oikeudellinen hallinta, sähköinen hankintatoimi, sähköiset allekirjoitukset oikeudellisessa kontekstissa, erimielisyyksien ratkonta Internetissä kuten nettihuutokaupoissa ja reaaliaikaisessa kaupankäynnissä sekä rikoslaki Internetin kontekstissa. Nämä teemat kuvastavat yhtäältä varsin perinteisiä ongelma-alueita kuten immateriaalioikeudet, toisaalta taas sähköinen kaupankäynti ja allekirjoitukset ovat tietoteknisen kehityksen mukanaan tuomia selvästi uusia tai uudempia teemoja, samoin kuin Internetissä tapahtuvan toiminnan sääntely yleisemmin mukaan lukien sellaisetkin perinteisemmät oikeudelliset kysymykset kuin sopimusten hallinta, hoidettuna uudessa sähköisessä toimintaympäristössä. Internet on ylipäänsä paitsi uudistanut tieto- ja viestintäalan kenttää viimeisen vuosikymmenen aikana, myös noussut tärkeäksi oikeudellisesta näkökulmasta²³⁰.

226. Kts. myös teokseen liittyvä erikoisnumero: European Journal of Law and Technology. Special Issue: a history of legal informatics, vol. 1, no. 1 (2010), <http://ejlt.org/issue/view/1>. (Viitattu 29.12.2011)

227. Jurimetrics please! by Richard De Mulder, Kees van Noortwijk and Lia Combrink-Kuiters, ss. 147–178.

228. The rise and fall of the legal expert system by Philip Leith, ss. 179–202.

229. Legal informatics – a personal appraisal of context and progress by Richard Susskind, ss. 119–145.

230. Tätä kuvastavat hyvin Internet-oikeutta käsittelevät teokset kuten Reedin (2004) samanniminen oppikirja. Teoksen mukaan Internetin muodostaman teknistaloudellisen puitteen ominaisuuksista juontuu useita merkittäviä oikeudellisia seuraamuksia. Niistä oleellisimpia on (s. 4) ”global equivalence” eli että kaikki koneet ovat Internetissä yhtä lähellä ja kaukana toisistaan eli sekä fyysiset että ajalliset etäisyydet menettävät merkitystään. Toinen yhtä merkittävä seikka on, että tieto on kokonaan digitaalista, mikä mahdollistaa sen, ettei ihminen enää aina ohjaa suoraan kaikkea toimintaa omilla päätöksillään ja teoillaan. Liiketoiminnan kannalta molemmat merkitsevät, että on olemassa vain yksi globaali markkina ja että tieto voidaan tarjota sinne samanaikaisesti, automaattisesti ja lähes ilmaiseksi moneen kertaan monistettuna ja jaettuna myyntiartikkelina. Tiedon

Vaikka Internet on tietoteknisenä infrastruktuurina laaja ja hajautunut, se on verkon toiminnan ja palvelujen nauttimisen kannalta varsin yhtenäinen ja erittäin yhteistoiminnallinen. Seikka on keskeinen, kun sitä verrataan aiempien vuosikymmenten yhtenäisiin mutta usein melko suljettuihin ja huonosti yhteistoiminnallisiin infrastruktuureihin. Oikeudellisten ongelmien ja niiden ratkaisemisen kannalta tämän voi ajatella vaikuttaneen siihen, että Internet-oikeus on ylipäänsä voinut syntyä varsin yhtenäisenä teema-alueena²³¹. Reedin (2004) mukaan Internetin paradoksi on (ss. 40–41), että se on yhtäältä hahmoton, toisaalta spesifinen, koska vaikkapa IP-osoite on ainutlaatuinen verkon resurssi. Jälkimmäisistä käydään kilpailua ja niiden sääntelyyn tarvitaan oikeutta, vallankin kun kopiointi ja uudelleenkäyttö ovat osa Internetin perusolemusta²³². Samoin on ehkä mahdotonta ajatella, että informaatiota koskisivat samat omistamisen periaatteet kuin omaisuutta perinteisesti²³³. Kaksi peruskysymystä ovat, onko ”raakatieto” vapaasti käytettävää ja milloin tiedon omistaminen on ristiriidassa puhe- ja ilmaisuvapauden kanssa. Jos informaation omistajien halutaan nauttivan suojaa ”omistukselleen”, on Reedin (2004) mukaan uudistettava tekijänoikeusperiaatteita tai kehitettävä uusia suojamuotoja (s. 178). Myös sopimukset ja sopiminen edellyttävät uudistamista²³⁴.

tuottamisen ja siirtämisen edullisuus, mahdollisuus liittää tieto toimintaan ja tiedon olemus hyödykkeenä tekevät tällä markkinalla toimimisen hyvin houkuttelevaksi.

231. Vertaamalla tätä Seipelin (1977) jäsenyykseen seikan merkityksen huomaa varsin helposti. Reed (2004) käsittelee Internetin rakennetta ja toimintaa, väittäen että ”lakimiehen pitää ensin saada kuva informaatiosta ja sen liikkumisesta Internetissä, ennen kuin hän voi ryhtyä ratkomaan asioita oikeudellisesti” (ss. 22–23). Hän pohtii myös eri toimijoiden roolia Internet-verkon kokonaisuudessa, mukaan lukien ”päätoimijat” ja ”väliportaajat”, ja miten eri toimijat muodostavat kokonaisuuksia. Tärkeää on hänestä, että toimijoiden roolit ja suhteet syntyvät toiminnan kautta informaation välityksessä ja käytössä ja että ne ovat pääosin järjestelmän aikaansaamina eli epäsuoria (ss. 38–39). Ne eivät siis muodostu vain etukäteen solmittujen eksplisiittisten sopimusten kautta: Pöyhösen (2003) mukaan yksi uuden varallisuus-oikeuden ”keskeisistä väitteistä on, että tulemme varallisuus-oikeudellisten suhteiden osapuolena ikään kuin valmiiksi jäsenettyihin rooleihin, jotka oma toimintamme vain aktivoi.” (s. 18)
232. Sääntelyyn ei kuitenkaan tulisi ottaa toiset poissulkevaa omistamisen näkökulmaa (”making the resource available via the Internet is incompatible with exclusivity”, s. 88), vaan huomio tulisi kiinnittää resurssia koskevista oikeuksista resurssien käyttäjien toimintaan. Internet on Reedin (2004) mukaan tuonut esiin osin myös kokonaan uudenlaista toimintaa. Esimerkiksi väliportaajat ovat palveluntarjoajia (s. 89), joilla on tarjolla monia erilaisia ja osin ehkä aiemmin tuntemattomia palvelusuo-ritteita: miten niitä säännellään ja mistä välimies on vastuussa? Tähän liittyy useita kysymyksiä paitsi osapuolten velvoitteista, myös niiden identiteetistä (”on the Internet, nobody knows you’re a dog”).
233. Reed (2004): ”Although it is common to refer to owners of information, the concept of ownership in the property sense it is almost impossible to apply to information products.” (s. 175)
234. Uusille menettelyille on kaksi lähdettä (s. 309), ammattiaan harjoittavat lakimiehet ja riittävän innovatiiviset lainlaatijat. Uudistusten harmonisointi Internetin luomassa globaalissa markkinassa voidaan taas toteuttaa kolmella eri tavalla: yhteinen kansainvälinen käytäntö, kansallisten sääntelyjen harmonisointi niiden keskinäisten erojen vähentämiseksi sekä erilaisiin esiin tulleisiin tilaisuuksiin tarttuminen (”through what might be described as accidental or fortuitous convergence”, s. 311). Esimerkkinä viimeksi mainitusta Reed (2004) mainitsee sähköisten allekirjoitusten kehittymisen. Mielenkiintoisella tavalla hän luettelee myös mielestään ratkaisemattomat ongelmat: erilaisten

Siinä missä Reed (2004) tuo esiin joukon Internetin myötä esille tulleita uusia oikeudellisia kysymyksiä ja pohtii niiden seurauksia, on olemassa joukko yleisteoksia, jotka vuosien varrella uusina painoksina ilmestyessään havainnollistavat oikeuden ja tieto- ja viestintäteknikan suhteen kehittymistä. Yksi tunnetuimmista on Lloydin (2004) ”Information technology law”, jonka neljäs painos vuodelta 2004 kuvastaa varsin hyvin vuosikymmenen alkupuolen kehitysvaihetta oikeuden ja tietotekniikan kentässä. Teoksessa nousevat jo esille Internetin piirissä tapahtuva sääntely ja ns. dotcom-yritykset. Yksityisyyden suoja ja sitä koskevat teknologiat eli tiedon ja sen käyttäjien suojaaminen ja toisaalta valvominen, samoin kuin yksilön oikeudet yleensä ja erityisillä elämän ja toiminnan aloilla, ylikansallinen tieto, tietotekniikkarikokset (tunnistaminen, suojautuminen ja lainsäädäntö, vrt. brittiläinen ”Computer Misuse Act 1990”²³⁵) sekä tietovarkaudet kuvastavat tiedon merkitystä, samoin teema Internet ja pornografinen aineisto. Immateriaalioikeudesta Lloyd (2004) tarkastelee patentteja, ml. ohjelmistopatentit, sekä tekijänoikeuden suojaa²³⁶. Hänestä tietoteollisuus voisi harkita samaa kuin ohjelmistoala vähentääkseen tiedon väärinkäyttöä eli pyrkiä lisäämään asiakkaidensa palvelua näissä asioissa²³⁷. Tietokannan suoja, tavaramerkkioikeudet sekä piirisuunnittelun suoja edustavat myös perinteisiä immateriaalioikeuden kysymyksiä, samoin kuin standardien vaikutus näihin oikeuksiin ja kilpailuun ja ehkäpä myös sopimusvastuu virheellisestä hyödykkeestä. Toisaalta hän pohtii tässä yhteydessä myös tuotevastuuta muun muassa tietokoneohjelmistojen kehittäjille²³⁸. Merkittävämpi lienee silti yleinen toteamus, ettei ICT-ratkaisujen tuottajilla ole ylipäänsä ollut juuri muuta kuin sopimusvastuu kehittämistään ratkaisuista²³⁹. Lloyd (2004) tekee myös katsauksen tietotekniikkaoikeuden kansainvälisiin aloitteisiin ja käsittelee sähköistä allekirjoitusta sekä verotuskysymyksiä ja kunnianloukkauksia Internetin piirissä²⁴⁰.

intressiryhmien keskinäiset ristiriidat, kansallisten perinteiden ja standardien konfliktit sekä valanpitäjien tarkoitusperien ja Internetin todellisen käytön erot.

235. Yleiskuvaus: http://en.wikipedia.org/wiki/Computer_Misuse_Act_1990. (Viitattu 30.10.2011).
236. Lloyd (2004) s. 507: ”In general it may be stated that the approach in the Statute of Anne 1709 is more consistent with an attempt to balance competing interests rather than to confer exclusive rights.”
237. Lloyd (2004), s. 508: ”It may be that just as software companies have reduced levels of piracy in part through offering added value in the form of upgrades and customer support services to legitimate users of software packages, so the wider information industries might require to make use of similar techniques.”
238. Lloyd (2004), s. 608: ”Given the vital role played by software in the modern world, it must be right that issues of liability should be assessed by the standards and criteria applied to industrial products rather than to those of a niche market within the services sectors”. Vrt. myös Råman (2006) ohjelmistotuotteista: tuotevastuun pitäisi olla samanlainen tuotteiden tyypistä riippumatta.
239. Lloyd (2004), s. 610: ”To date, there has been almost no litigation concerned directly with the non-contractual liability of software producers or suppliers. It seems unlikely that this can continue. ... there appears steadily increasing recognition that software is to be recognized as a product and hence will be subject to the product liability regime.”
240. Sen ensimmäinen osa käsittelee immateriaalioikeuksia tietotekniikan kontekstissa, mukaan lukien tekijänoikeudet erityisesti tietokoneohjelmien tapauksessa ja yleisemmin ns. tietoyhteiskunnassa, oikeudet tietokantaan, tietokoneen avulla tuotetut hyödykkeet, salassapito, patentit, suunnittelun

Vertailun vuoksi, Bainbridgen (2007) tietotekniikkaoikeuden teoksen kuudes painos ilmestyi vain muutama vuosi myöhemmin. Sen ensimmäinen painos julkaistiin 1990. Neljäs painosvuodelta 2000 on kolmisen sataa sivua lyhyempi kuin vuoden 2007 ja siitä puuttuvat uudemman painoksen kaksi viimeistä osaa²⁴¹. Muut osat ovat lähestulkoon samanaiheisia²⁴².

Edellä olevaa voi verrata Saarenpään (2011), joka sitoo pohdintansa alan keskeisiin tutkijoihin kuten Seipel (1977). Kaksi seikkaa nousee esiin: tietotekniikkaoikeudessa sopimukset ja immateriaalioikeus sekä informaatio-oikeuden yleiset periaatteet metaoikeuksina. (s. 508) Niitä ovat *oikeus tietoon, oikeus viestintään, informaation vapaus, informaation kulun vapaus, tiedollinen itsemääräämisoikeus* sekä *oikeus tietoturvaan*²⁴³. Kuva 11 kokoaa yhteen modernin jäsenyyksen oikeuden ja tieto- sekä viestintätieteiden suhteesta²⁴⁴.

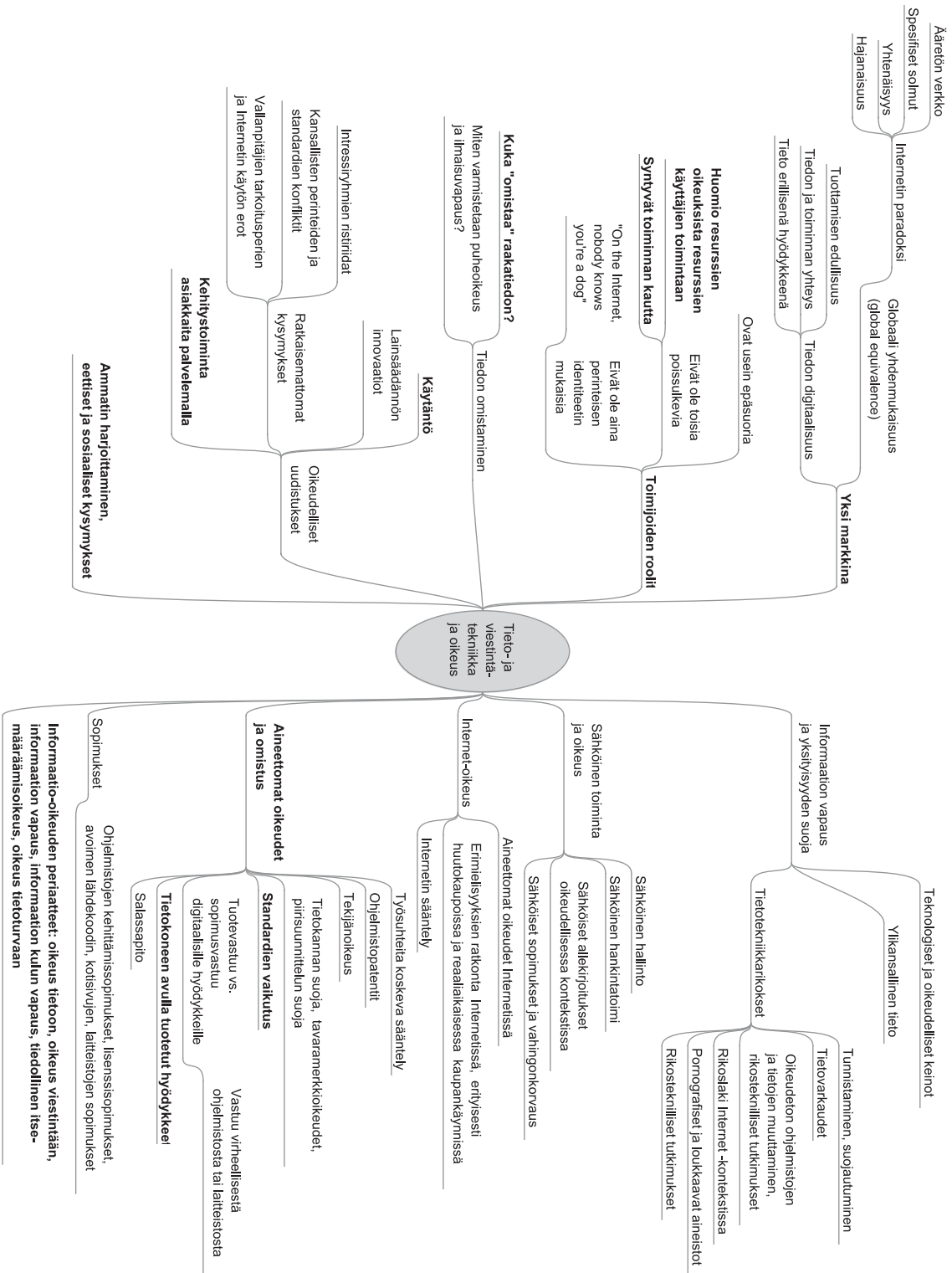
suoja, tavaramerkit sekä immateriaalioikeusrikokset. Teoksen toisen osan kohteena ovat tietotekniikkasopimukset, joista Bainbridge (2007) tarkastelee paitsi sopimusten perusteita, myös vastuuta virheellisestä ohjelmistosta tai laitteistosta. Hän jakaa sopimukset muutama perustyyppiin: ohjelmistojen kehittämisen sopimukset, valmisohjelmistojen lisenssisopimukset, avoimen lähdekoodin sopimukset, kotisivuja koskevat sopimukset sekä laitteistosopimukset ja tarkastelee vielä erikseen erääntyneiden sopimusten kysymyksiä. Teoksen koko kolmas osa on omistettu sähköisille sopimuksille ja niitä koskeville vahingonkorvausasioille, kohteena miten sopimukset syntyvät ja mitä niihin sisältyy, mikä on eri osapuolten vastuu ja millaisia vahingonkorvausvaateita voi syntyä. Neljännessä osassa Bainbridge (2007) käsittelee tietotekniikkarikoksia. Niitä ovat oikeudeton pääsy tietokoneen sisältämään aineistoon, pornografia ja kunnianloukkaukset tietoverkossa, oikeudeton ohjelmistojen ja tietojen muuttaminen sekä rikosteknilliset tutkimukset. Teoksen viides osa liittyy tiedon vapauteen ja suojaamiseen (vrt. brittiläinen Data Protection Act 1998 ja sen yleiskäyttö: http://en.wikipedia.org/wiki/Data_Protection_Act_1998, viitattu 30.10.2011), mukaan lukien sähköinen tietojen siirto. Teoksen kuudes osa koskee tietotekniikkaoikeutta ammatinharjoittamiseen liittyvien sekä eettisten ja sosiaalisten kysymysten valossa, mikä on huomionarvoista myös tässä tutkimuksessa, useimmat ”intressitahot” muodostuvat ammatti-ihmisistä.

241. Bainbridge, David 2000. Introduction to Computer Law. 4. p. Edinburgh Gate, Harlow Essex: Pearson Education Ltd. 480 s.

242. Sopimuksia koskeva toinen osa koskee niiden perusteita (Terms of the contract, Nature of the contract, Software acquisition, Hardware acquisition, Breach of the contract, Misinterpretation, Summary) ja sopimusvastuuta virheellisistä tuotoksista (Introduction, Negligence, Negligence and Repetitive Strain Injury), Negligent misstatement, Product liability, Criminal liability for defective products, Exemption clauses). Ohjelmiston kehittämisen liittyvien ja valmisohjelmistojen lisenssisopimusten ohella tarkastellaan toisaalta ohjelmiston laatijan (”software author”) ja julkaisijan (”publisher”) välisiä sopimuksia erikseen, mikä korostaa tekijänoikeudellista näkökulmaa. Laitesopimuksia täydentäviä avoimen lähdekoodin ja kotisivujen sopimuksia ei vielä tässä painoksessa käsitellä erikseen. Sähköisten sopimusten teema kuitataan yhdellä luvulla, kun se vuoden 2007 painoksessa on kokonainen osa teoksessa. Termistön muuttumista kuvastaa puolestaan muun muassa ”Yksityisyys tietoliikenteessä” eikä esimerkiksi tietoverkoissa.

243. Mainitut informaatio-oikeuden periaatteet tulevat silti esille tuoreen viestintä- ja informaatio-oikeuden 333-sivuisessa perusoppikirjassa vain muiden ”näkökulmien” yhteydessä, jossa niitä esitellään kahden sivun verran. (Neuvonen 2013, ss. 325–326). Pesosen (2012) yritysviestinnän sääntöjä koskevassa teoksessa käsitellään lyhyesti liikekumppaneille tiedottamista (ss. 106–113), mutta yrityksen tiedonantovelvollisuuksien, liikesalaisuuksien ja markkinoinnin kannalta *eikä osana yritysten yhteistä toimintaa*.

244. Informaation ja oikeuden suhteista on toisaalta esitetty myös vaihtoehtoisia ”moderneja” jäsenyyksiä, kuten Cahir (2002), joka tarkastelee asiaa sosiologiselta kannalta kolmella tasolla: in-

Kuva 11. Oikeuden ja tieto- ja viestintätekniikan suhteen moderni jäsenys.

4.4.5 ICT-oikeus – väärin ymmärretty ala?

Seuraavassa analysoidaan vielä Voutilaisen (2009) tutkimusta²⁴⁵, joka koskee ICT-oikeutta sähköisessä julkisessa hallinnossa, mutta jonka osana on hyvin perusteellinen ja osin kriittinen arvio oikeusinformatiikasta. Hän pitää sitä tutkimusalana ja ICT-oikeutta taas oikeuden alana.

Tästä muodostuu nimittäin hyvä näkymä informaatio-oikeudelliseen tutkimuskenttään myös paljon laajemmin. Voutilaisen (2009) työssä ICT-oikeudellisten periaatteiden tunnistaminen nojautuu lisäksi yhteisöllisesti hyväksytyihin ja *pääosin ei-oikeudellisiin eli kontekstilähtöisiin tekijöihin*, joille toisaalta etsitään institutionaalista tukea hakemalla periaatteisiin liittyviä sidoksia normiaineistosta. Kyse on siis sen selittämisestä, miten sähköisen hallinnon konteksti kuvautuu normeissa määriteltyihin tekijöihin eikä toisinpäin eli normijärjestelmän jäsentämistä ja tulkintaa sähköisen hallinnon käytäntöjä vasten. Voutilainen (2009) perustelee metodiaan sillä, että oikeusjärjestelmän ja varsinkin -järjestyksen sisältö ei kuvasta ICT-kontekstia tarpeeksi rikkaalla tavalla eikä niin yhdenmukaisesti, että oikeusjärjestyksen aineksista voisi tunnistaa suoraan ICT-oikeudellisia periaatteita, joita avattaisiin kontekstiin päin. Hänen nimeämänsä periaatteet ovat *sähköinen syrjäytymättömyys, tietoturvallisuus, yhteisen toimivuus* sekä *todennettavuus*²⁴⁶. Toisaalta voinee kysyä, miksi hän ei ottanut jäsenyyksen perustaksi hallinto-oikeudellisia periaatteita, joihin oltaisiin tuotu aineksia kontekstista. Tässä tutkimuksessa yhteisprojekti uuden varallisuus-oikeuden tyyppilanteena on nimenomaan jäsenyys, johon sisällölliset ja reaaliset ainekset kiinnittyvät.

Voutilainen (2009) tarkastelee laajasti tietojärjestelmien ja ohjelmistojen puitetta, kuten Rämankin (2006). Hän luonnostelee kehitystä ja sen avaintekijöitä varsin näkemyksellisesti, mutta ei tee paljon eroa ohjelmistojen ja tietojärjestelmien eikä varsinkaan niiden kehittämisen ja käytön välillä eikä puutu lainkaan liiketoiminnan näkökulmaan. Kontekstista päin tiedetään silti, että juuri tietojärjestelmien tuottaminen ja käyttö kaupallisin ehdoin eli liiketoiminta on ollut perusta alan kehittymiselle

formaatio signaalin ja merkityksen mielessä sekä informaatio yksityis- ja julkisoikeudellisen kontekstina ja sen vuorovaikutus yhteiskunnan poliittisten, taloudellisten ja kulttuuritekijöiden kanssa. Hänen mukaansa informaation suhde oikeuteen ”pirstoutuu auttamattomasti” ilman vahvoja jäsentäviä ei-oikeudellisia näkökulmia. (s. 25)

245. Kts. myös Voutilainen (2006), jossa asiaa tarkastellaan erityisesti ”hyvän tietohallinnon” sääntelynä.

246. Voutilaisen (2009) ICT-oikeudellisiksi periaatteiksi nimittämät periaatteet ovat Saarenpään (2011) informaatio-oikeudellisiin periaatteisiin nähden erilaisia, paitsi että oikeus tietoturvaan on molemmilla sama. Sähköisen syrjäytymättömyyden periaatteen voi ehkä kuitenkin tulkita liittyvän oikeuteen tietoon ja viestintään ja laajemmin informaation ja sen kulun vapauteen. Tiedollisen itsemääräämisoikeuden kannalta taas voi ajatella, että sähköisen identiteetin todennettavuus ja käytössä olevien järjestelmien yhteen toimivuus ovat tärkeitä. Periaatteiden yhteydet ovat silti heikot, mikä sekä ehkä osin kuvastanee Voutilaisen (2009) pyrkimystä irrottautua tietyistä oikeusinformatiikan traditioista omassa tutkimuksessaan.

le ratkaisujen hankinta, käyttöönotto ja käytön tuki mukaan lukien²⁴⁷. Syynä lienee, että hänen tutkimuksensa painottuu paljolti sähköisen hallinnon *palvelujen operoijien* näkökulmaan ja että ohjelmistojen ja tietojärjestelmien kehittämisen, tarjoamisen ja liiketoiminnan näkymä on tässä eräänlainen sivujuonne – vaikkakin *laadun hallinta on käyttäjälähtöisyyden* ohella toinen Voutilaisen (2009) tutkimuksessaan esiin nostamista keskeisistä taustaperiaatteista.

Voutilainen (2009) moittii yhtäältä ICT-oikeutta jäsentymättömäksi, toisaalta taas kotimaista eli suomalaista informaatio-oikeuden keskustelua paikalleen jumittuneeksi. Hänen pyrkimyksensä on varmistaa, että ICT-oikeudellisilla käsitteillä ja periaatteilla olisi oma paikkansa sähköisen hallinnon viitekehyksessä. Siksi hän haluaa etsiä ICT-oikeudellisia periaatteita kontekstilähtöisesti eikä oikeusjärjestys- tai ehkä ei juuri edes oikeusjärjestelmälähtöisesti. Hänen omasta mielestään hänen tutkimustaan voidaankin kuvata hallintojärjestelmälähtöiseksi. (s. 8) Voutilainen (2009) pohtii myös sangen perusteellisesti oikeusinformatiikan monitieteellisyyttä, tieteiden välisyyttä tai jopa poikkitieteellisyyttä. ICT-oikeudellisista periaatteista hän väittää, että ”informaatio-oikeuden kannattajat pyrkivät jäsentämään kysymyksiä tietojen käsittelyn eri vaiheista käsin riippumatta välineistä, joita tarkasteltavassa toiminnossa käytetään.” (s. 36)²⁴⁸ Tietoteknisten alojen kehitys on kuitenkin korostanut teknologia- ja välineriippumattomuutta, mitä siis Voutilainen (2009) ei tee.

Omat periaatteensa hän jakaa kahteen metaperiaatteeseen, jotka ovat laadun hallinta ja käyttäjälähtöisyys. ”Yhteisöllisen hyväksynnän solmujen aukaisua” (s. 155 alkaen) hän tekee sitten mm. ohjelmistotuotteiden ja -tuotannon laadunhallintastandardiin ISO 9126 nojaten, mutta perustellen käyttäjälähtöisyyden näkökulmaa lisäksi myös McCallin laatuattribuuttimallin pohjalta. Tässä yhteydessä hän viittaa jo vuonna 1978 julkaistuun tieteelliseen lehtiartikkeliin, sivuuttaen ohjelmistotuotannon myöhemmät eli 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa kehitetyt ja hyvin laajasti käyttöön otetut ohjelmistoprosessien arviointi- ja kypsyysmallit, samoin kuin ns. ketterät kehitysmenetelmät ja ohjelmistotuotannon virtaviivaistamisen mallit.²⁴⁹

247. Tämä on nähtävissä jo Seipelin (1977) tutkimuksessa, minkä Voutilainenkin (2009) itse asiassa mainitsee (s. 19, alaviite 62), samoin kuin sellaisissa alan yleiskatsauksissa kuin Pitkänen ym. (2003).

248. Tällä hän viittaa mm. Pöystin (Pöysti, Tuomas 1999. Tehokkuus, informaatio ja eurooppalainen oikeusalue. Forum iuris. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. 538 s.) esittämiin aineellisiin informaatio-oikeudellisiin periaatteisiin (mm. informaation vapaus, vaihdantakelpoista informaatiota koskevat oikeudet, henkilötietojen suoja), informaatioinfrastruktuurin periaatteisiin (hyvä tiedonhallintotapa, tietoturvallisuus, kilpailun vapaus ja markkinoiden tehokkuus, julkinen palvelu), erityisiin informaatio-oikeudellisiin periaatteisiin (henkilötietojen oikeussuoja), oikeuttamisperiaatteisiin (mm. itsemääräämisoikeus, yksityisyys, taloudellinen tehokkuus) sekä yhteensovittamisperiaatteisiin (perusoikeuksien optimointivelvoite, varovaisuus, huolellisuus). Nämä ovat kolmas esimerkki periaatteista informaation hallinnan, tietojärjestelmien ja -tekniikan sekä oikeuden rajapintaan.

249. Kts. informatiiviset yleiskuvaukset näistä malleista esimerkiksi <http://fi.wikipedia.org/wiki/CMMI>, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Agile>, <http://fi.wikipedia.org/wiki/Lean>. (Viitattu 30.10.2011)

Voutilainen (2009) hahmottaa myös ICT-oikeuden julkisoikeudellisen osan avainkäsitteitä (s. 345), mutta ei näytä johtaneen niitä kontekstista niin, että olisi nostanut siitä esiin erityisesti hallinnon tietojenkäsittelyn kannalta keskeisiä aineksia myöskään palvelujen operoijien ja nauttijoiden kannalta. Tämän tutkimuksen kannalta hän ilmentää tarvetta pohtia sitä, miten saada kohdeilmiö (vrt. julkinen hallinto), sen konteksti (vrt. hallinnon sähköinen toiminta) ja oikeudellinen ongelma ratkaisuihin (vrt. sähköisen hallinnon sääntely) mielenkiintoisella ja merkittävällä tavalla vuoropuheluun toistensa kanssa. Voutilaisen (2009) käyttämä metodi korostaa oikeudellisten juonteiden roolia ICT-kontekstista tuotujen seikkojen *selittäjänä*, minkä voi nähdä paljolti *ulko-oikeudellisena lähestymistapana*. Hän ei silti juuri analysoi, miten erilaiset ulko-oikeudelliset kehityspiirteet ovat vaikuttaneet metodisesti hänen tutkimukseensa.

4.5 Näkömä liittyviin tutkimuksiin

Jotta edellä määriteltyyn tutkimusaukkoon sekä tietotekniikan ja oikeuden suhteen saataisiin syvyyttä, seuraavassa arvioidaan valittuja liittyviä tutkimuksia, jotka on kaikki tehty ICT-alan viitekehysessä tai ainakin sivuavat ICT-alaa, vaikka ovatkin ajallisesti ja myös sisällöllisesti osin varsin erilaisia²⁵⁰.

4.5.1 Immateriaalioikeudet ICT-alalla

Aineetonta omaisuutta on tutkittu varsin paljon ICT-alan kontekstissa, minkä voidaan nähdä osin oikeustieteellisenä kiinnostuksena tietointensiivisten tuotteiden ja palvelujen kehittymiseen. Samalla tutkimukset kuvastavat silti myös kysymyksiä, joihin vastaaminen on koettu yleisemmin tärkeäksi immateriaalioikeuden tutkijoiden piirissä, kuten vaikkapa patenttipoolien hallinta. Suomesta katsottuna tutkimus on painottunut alan kasvun jälkeiseen ja taittumisensa aikaan, toisin sanoen ei 1980-luvun loppuun tai 1990-lukuun, jolloin ICT-alan voi katsoa eriytyneen elektroniikkateollisuudesta. Seipeliin (1997) eli pohjoismaisen oikeusinformatiikan juuriin nähden niissä on luonnollisesti myös uudempi näkömä ICT-alaan, josta on erotettavissa ohjelmistot ja digitaaliset palvelut. Sama koskee myös kolmea muuta liittyvää tutkimusta, joita tarkastellaan jäljempänä. Seikan voi todeta, koska tämän tutkimuksen perusteella oikeudellisen, liiketaloudellisen ja teknisen tutkimuksen ajallinen yhteen tuominen korostuu. Vasta-argumenttina on toisaalta, että esimerkiksi hyödykkeiden laaja

250. Myös Seipelin (1977) voi nähdä liittyvänä tutkimuksena. Vaikka sitä analysoidaankin käytännön syistä tämän väitöskirjan toisessa kohdassa, siitä syntyy erittäin kiinnostava ja tärkeä näkömä kehitykseen.

digitalisoituminen näkyy ICT-alan kehittämisessäkin selvästi vasta aivan viimeisten vuosien aikana.

Koska tämän tutkimuksen viitekehys on käytännössä kotimainen, seuraavassa tarkastellaan liittyviä suomalaisia tutkimuksia, joiden aineisto on tosin osittain ulkomaista. Tässäkin tutkimuksessa käytetään varanto-oikeuksien analyysin yhteydessä hyväksi ulkomaisia ICT-kontekstissa tehtyjä tutkimuksia, koskien silti lähinnä vain erityiskysymyksiä.

Liittyvien tutkimusten tarkastelun kohteena ovat sellaiset väitöskirjatyöt, joiden kautta ICT-alan aineetonta varallisuutta koskevan tutkimuksen ja käsitysten voinee hyvin katsoa kehittyneen Suomessa viimeisten reilun kymmenen vuoden aikana. Tutkimuksista hahmottuu paitsi oikeudelliset-taloudellisten ongelmien ja niiden ratkaisujen kenttä, myös mielenkiintoinen tutkimusmetodinen näkymä.

Tutkimusten jakaantuminen kahteen ryhmään on melko selvää: yhtäältä ovat ajallisesti muita varhaisemmat immateriaalioikeuksien taloudellisen merkityksen tutkimukset Takalo (1999) ja Rahnasto (2001a), toisaalta taas patentteja kilpailutekijöinä koskevat ja myöhemmin tehdyt tutkimukset Soininen (2005) ja Uotila (2009) sekä aivan tuoreet Zhang (2012) ja Vuorinen (2013)²⁵¹. Tämän tutkimuksen kannalta kaikki liittyvät ICT-alan yhteyteen, mutta hyödyntävät eurooppalaista ja amerikkalaista aineistoa eivätkä niinkään tai pelkästään kotimaista. Ennen muuta on kuitenkin huomattava, että ne kohdistuvat tunnistettujen aineettomien oikeuksien hankinnan ja hyödyntämisen oikeudellisiin-taloudellisiin kysymyksiin liiketoiminnassa. Tässä tutkimuksessa on sen sijaan oleellista aineettoman varallisuuden ja sitä koskevien oikeuksien syntyminen eri osapuolten yhteistyössä. Siksi liittyvinä tutkimuksina tarkastellaan myös kolmea muuta, Warsta (2001), Răman (2006) ja Pitkänen (2006). Niistä kahdessa ensin mainitussa painottuu juuri toiminta ICT-perustaisen varallisuuden tuottamisessa ja jälkimmäisessä taas on esillä tulevaisuuden liiketoiminta oikeudellisten kysymysten haasteina.

Oikeuden, talouden ja teknisten kysymysten risteäviä tutkimusjuonteita kuvastaa hyvin, että mainitut tutkimukset sijoittuvat oppiaineidensa perusteella oikeustieteen ohella kansantalous- ja liiketaloustieteeseen, tekniikkaan sekä tietojenkäsittelytieteisiin. Toisaalta voinee todeta, että tässä tutkimuksessa erikseen tarkastellut uraa uurtava Seipel (1997) ja uudempi Voutilainen (2009) edustavat oikeusinformatiikan alaa, joka ei ole minkään mainitun liittyvän tutkimuksen näkyvä aines, vaikka se olisi ollut intuitiivisesti varsin luonnollista tai ehkä jopa välttämätöntä.

251. Lisäksi kannattaa todeta laaja eurooppalaisen immateriaali- ja kilpailuoikeuden vuorovaikutuksen tutkimus Mylly (2009), jossa kilpailuoikeus nähdään potentiaalisena Euroopan vahvaa immateriaalioikeutta tasapainottavana ja joustavuutta lisäävänä tekijänä (esim. ss. 623–624), koska sen avulla pyritään sääntelemään markkinoita ja niiden toimijoita modernissa yhteiskunnassa niin, että yritysille itselleen jää tilaa markkinoiden muodostamisessa ja niillä toimimisessa.

Immateriaalioikeuden taloudellinen merkitys

Rahnasto (2001a) tutkii patenttien ja tekijänoikeuksien ulkois- tai oheisvaikutuksia tietoliikenneteollisuudessa (communications industry), mikä terminä ja painotuksena kuvastaa ICT-toimialan rakennetta parikymmentä vuotta sitten. Oheisvaikutukset eli sosiaaliset edut tai haitat ovat yhden taloudellisen toimijan muille muuten kuin välittömässä taloudellisessa vuorovaikutuksessa aiheuttamia. Rahnasto (2001a) perustelee tutkimuskohdettaan sillä, että immateriaalioikeuksien ulkoisista vaikutuksista lähinnä vain oikeudellisen suojan pituuden merkitystä on tutkittu ja muutoin mielenkiinto on kohdistunut muun muassa yhteiskunnan saamaan hyötyyn, mutta hyvin yleisellä tasolla, tai ns. vapaamatkustajan ongelmaan yksityiskohtaisemmin.

Omassa tutkimuksessaan hän analysoi ja jäsentää oheisvaikutuksia ja arvioi niitä kokonaisvaltaisesti, koska immateriaalioikeudet ovat hänestä muuttuneet yhä selvemmin varallisuudeksi siinä missä aineellinen omaisuuskin ja koska yhden yrityksen peräkkäisestä innovaatiotoiminnasta on menty näkyvästi rinnakkaiseen innovaatioyhteistyöhön useiden eri yritysten kesken (Rahnasto 2001a, ss. 3–6, samoin Taulukko s. 21). Oheisvaikutusten kannalta tähän liittyy vipuilmiö (leveraging), jolla yritys pyrkii paitsi suojaamaan oikeuksiaan, myös vaikuttamaan aktiivisesti kilpailijoidensa resursi- ja liiketoimintaratkaisuihin. Tämän ilmiön tarkastelu ja sen sääntelyn tasapainottaminen, kun sitä ei jätetä vain markkinoilla toimivien yritysten keskenään sopimaksi, on Rahnaston (2001a) tutkimuksen avainkohde.

Tutkimus on metodisesti lähellä oikeustaloustieteellistä tutkimusotetta, joskin taloudellisen tehokkuuden argumentointia ei painoteta normatiivisesti, mutta ei myöskään sivuuteta muiden oikeudellisten tekijöiden kustannuksella. Rationaliteettia immateriaalioikeuksien oheisvaikutuksissa Rahnasto (2001a, ss. 12–19) lähestyy valitsemansa toimialakontekstin kautta eli tietoliikennealan arvontuotantoon, liiketoimintasuhteisiin ja ansaintalogiikkaan perustuen²⁵². Aineettomien oikeuksien saaman suojan ja kilpailun rajoittamisen estämisen tasapainotusta hän tarkastelee aluksi jälkimmäisten ensisijaisuuden kautta, perustana ensin markkinoille tulevan oikeus harjoittaa toimintaansa huolimatta myöhempien kilpailijoiden mahdollisista oikeuksiaan suojaavista toimista.

Tähän liittyvät silti kysymykset relevantista markkinasta ja aineettomaan varallisuuteen perustuvan liiketoimintaohjauksen luonteesta. Yksi kysymys on, muodostaako oikeudellisesti suojattu aineeton varallisuus relevantin markkinan riippumatta siitä, onko sillä näkyvää liiketaloudellista merkitystä. Kyse on toisaalta myös siitä,

252. Samalla hän ottaa yleisemmin jossain määrin kriittisen kannan perinteiseen immateriaalioikeuden katsantoon, joka ei ole hänestä painottanut liiketaloudellisen rationaliteetin merkitystä juridisessa argumentoinnissa. Tutkimusaineiston myötä kriittisyys näkyyne ainakin joiltakin osin myös siinä, että Rahnaston (2001a, s. 18) mukaan yhdysvaltalainen oikeus ”tarjoaa joustavien normien perinteeseen syvällisemmän näkymän” tutkijalle. Toisaalta hän hyödyntää silti myös skandinaavista ja eurooppalaista aineistoa.

millä perusteella ja missä määrin oikeudenhaltija voi laillisesti ohjata toisten tahojen toimintaa markkinoilla tai jättää niiden vaatimukset huomiotta. Rahnasto (2001a, ss. 39–45) tarkastelee kuitenkin myös immateriaalioikeuksien ensisijaisuutta liiketoiminnan harjoittamisessa ja taloudellisten hyötyjen nauttimisessa, klassisesti patentinhaltijan oikeutena päättää itse oikeutensa hyödyntämisestä tai lisensioinnista muille.

Oheisvaikutusten tasapainottamisen varhaisena ilmentymänä onkin ollut yksinoikeuksien laajuuden määrittäminen, minkä voi nähdä oikeuksien omistamisen ja hyödyntämisen sekä yksityisen tahon toimintavapauden ja yhteiskunnan ohjauksen kysymyksenä. Uudempi näkemys noteeraa aineettomat oikeudet varallisuutena, mihin liittyy silti jo kauemmin tunnettu oikeuksien utilitaristinen katsanto pelkän luovuusnäkökulman asemesta. (Rahnasto 2001a, ss. 53–59) Vahvemman tai ehkä varsinaisen taloudellisen näkökulman aineettomien oikeuksien hyödyntämiseen ovat toisaalta tuoneet esiin taloustieteen kustannusten ja hyötyjen sekä haittojen arvioinnin teorian.

Rahnasto (2001a) nojaa itsekin niihin, oheisvaikutusten tasapainottamista arvioidessaan arvontuotannon jäsentämiseen. Sitä hän tosin tarkastelee suppeasti (ss. 89–90), todeten lähinnä perinteisten arvoketjujen muuttuneen verkostoiksi ja niissä tuotettujen hyödykkeiden samalla immateriaalioikeuksien verkostoksi²⁵³, ”jossa on kaikenlaisia immateriaalioikeuksia, jotka vaikuttavat tietyn tahon mahdollisuuksiin suunnitella tuotteita ja kilpailla niillä”. (s. 91) Hänen esittämänsä luokittelu vaikutuksista (s. 106) jäsenyytensä oikeudenhaltijan toimenpiteiden (oikeuksien puolustaminen, sopiminen, tekniset ratkaisut) sekä niiden kohteena olevien tahojen (loppukäyttäjät, kilpailijat, toimittajat ja jakelijat, välittäjät) ja toimintojen (jäljittely, kilpaileva tuotevalmistus, innovaatiokannusteiden tarjoaminen, ei-kilpailevien tuotteiden tarjoaminen, arvomuodostus) mukaan. Hän ei esitä spesifisiä tasapainotusmekanismeja tietyille arvoverkoille, mutta oikeuksien pirstoutumisen hallinnalle hän sen sijaan hahmottaa kaksi erityistä ratkaisua. (ss. 224–225) Yksittäisen oikeuden merkityksen tulee juridisessa päätöksenteossa yhtäältä ymmärtää pienenevän pirstoutumisen kasvaessa, toisaalta pirstoutumisen hallinnan oikeudellisen keinojen tulee erota oikeuksien väärin käyttämiseen puuttumisesta. Sen sijaan oikeuksien keskittäminen esimerkiksi patenttipooleihin ei ole Rahnastosta (2001a) hyvä ratkaisu, koska se rajoittaa yritysten välistä kilpailua.

Tietyn yrityksen kannalta oleellista on lähinnä kopioinnin estäminen, muuten yrityksen on hänen käsityksensä mukaan varauduttava intressien tasapainotukseen kohde-

253. Verrokkina voi pitää esimerkiksi Sääskilahtea (2005), joka tarkastelee teknologisen kehityksen ja verkostojen rajapintaa vastaavasta lähtökohdasta eli että innovaatiot vuotavat usein kilpailijoille. Hän analysoi erityisesti teknologiavuotojen ja verkostojen oheisvaikutusten yhteistä efektiä yrityksen T&K-panostuksiin ja hinnoitteluun, minkä tuloksena hän päätelee, että tietovuodot saattavat itse asiassa lisätä panostuksia silloin, kun verkostovaikutukset ovat merkittävät. Tällaisessa tilanteessa silti toimialan T&K-taso kokonaisuutena laskee, koska tietovuotojen seurauksena kilpailijat pyrkivät vähentämään omia panostuksiaan.

markkinoillaan. Rahnasto (2001a) tekee yleisen johtopäätöksen, että mahdollisuudet ja tavat vaikuttaa immateriaalioikeuksien kautta muiden tahojen toimintaan markkinoilla ”ovat korvaamassa [oikeuksien] perinteisen ’ansaintapohjaisen’ logiikan”. (s. 219)²⁵⁴

Takalon (1999) tutkimuksen aineettomien oikeuksien taloudellisista tekijöistä voi katsoa olevan tietynlainen peilikuva Rahnaston (2001a) tutkimuksesta sisällöllisesti ja metodisesti, vaikkakin ne valmistuivat käytännössä samaan aikaan. Hänen tutkimuksessaan korostuvat innovaation suojaamispäätöksen ajoitus ja merkitys, koska kaikkia innovaatioita ei ole taloudellisesti tarkasteltuna mahdollista tai järkevää suojata. Takalon (1999, ss. 17–19, ml. Kuva 1) tätä varten hahmottelema nelivaiheinen prosessi on kuitenkin lineaarinen niin, että innovaatiotoiminnan organisointi ja sitä koskeva investointipäätös, varsinainen tutkimus tuloksineen, kaupallisen ratkaisun kehittäminen ja siinä yhteydessä tehty päätös oikeuden suojaamisesta ja muille lisensioinnista sekä lopuksi kaupallisen toiminnan aloittaminen markkinoilla, etenevät peräkkäin.

Mielenkiintoista ja tämän tutkimuksen kannalta hyvin relevanttia tässä on silti, että T&K-yhteishankkeen valmistelu (”organisointi”), suunnittelu rahoituksen hakeamiseen (”investointi”), toteutus (”tutkimus ja kehitys”) ja päättyminen (”markkinoille meno”) ovat analoginen prosessi. Toisaalta vaikka tämän tutkimuksen aineistona olleissa T&K-yhteisprojekteissa tuotettiin jo markkinoille uusia ratkaisuja eli tutkimus- ja kehitysvaiheet limittyivät, niin niitä koskevien ratkaisujen mahdollinen patentointi ja lisensiointi olivat täysin näkymättömiä ainakin yhteishankkeen osapuolten yhteisenä toimintana.

Silti myös Takalo (1999) on kiinnostunut ennen muuta patentoinnin ulkois- tai oheisvaikutuksista muille vuotamisena (spillover) sekä innovaation tekijän ja oikeuksien haltijan että jäljittelijöiden kannalta, mukaan lukien miten ne voitaisiin tehdä näkyviksi ja mitkä tekijät niihin liittyvät. Hän päättelee (ss. 25–26), että vaikutusten ymmärtäminen on oleellista immateriaalioikeuksille taloudellisesta katsannosta, mikä vastaa Rahnaston (2001a) tutkimustuloksia. Takalon (1999) esiin nostama seuraus on, että patentointi vähentää oheisvaikutuksia, joskin se voi jollakin muulla kuin keksinnön kohteen alalla vaikutuksia lisätäkin. Edelleen, jos jäljittelijöiden aikaan saama kilpailu on kovaa, niin oikeuksien vahvan suojaamisen politiikka ei todennäköisesti lisää taloudellista hyvinvointia toimialalla. Patentin optimaalinen elinikä on ”lyhyt”, koska tekninen kehitys dynaamisilla aloilla vähentää yhä useammin patentin talou-

254. Rahnasto (2001a) väittääkin, että oheisvaikutukset itse asiassa määrittävät patentin ja tekijän-oikeuden vahvuuden eli niiden kautta oikeudenhaltija voi optimoida liiketoimintastrategiaansa. Hänen mukaansa juridiset keinot ohjata oikeuksien hyödyntämistä mainitussa mielessä ovat kehittymättömiä, koska ne eivät ota huomioon liiketoiminnan ja sen arvontuotannon verkottumista ja samalla innovaatioiden muuttumista peräkkäisistä rinnakkaisiin. Tähän ei riitä perinteinen yksinoikeuksien laajuuden ja anonyymien yleisen edun vertaaminen, joka on Rahnastosta (2001a) suosinut oikeuksien haltijaa. Sen sijaan immateriaalioikeuksien strategiset vaikutukset tietyllä markkinalla tai jopa yksittäisissä yrityksissä pitäisi ottaa huomioon (s. 221), ne ovat nähtävissä nimenomaan tietyillä markkinoilla tiettyjen arvoverkkojen ja niiden toimijoiden piirissä.

dellista merkitystä. Lyhyt suoja-aika lisää innovaatiota ja vähentää niiden suojaamista koskevia riitoja.

Metodisesti ja sisällöllisesti ehkä mielenkiintoisin osio Takalon (1999) tutkimuksessa on Micronas-tapauksen analyysi vuonna 1970 alkaneesta selvityksestä aina tämän suomalaisen puolijohdealan yhteisyrityksen myyntiin 1992. Tutkimuskohteena on yrityksessä toteutettu immateriaalioikeuksien lisensointi, hyödyntäminen ja oheisvaikutukset erityisesti oikeuksia koskevan epätäydellisen sopimuksen näkökulmasta. Päätelminään Takalo (1999) esittää yhtäältä vaiheittaista lisensointisopimuksen mak-
satusta, toisaalta että tietojen vaihdolle osapuolten kesken tulee kiihokkeita oheisvai-
kutuksista huolimatta, jos T&K-investoinnin kustannukset saadaan upotettua²⁵⁵.

Patentti yrityksen kilpailutekijänä

Soinisen (2005) tutkimus kohdistuu patenteihin ICT-alalla, korostaen kehitystren-
dejä ja muutoksia ja tarkastellen niitä eurooppalaisen ja amerikkalaisen patentti-insti-
tuution valossa. Viimeksi mainitun kannalta tutkimuksessa on merkittävää erityisesti
ohjelmistojen ja liiketoimintamallien patentointi. Toisaalta tutkimuksessa arvioidaan
ns. piilevien patenttien (submarine patents) taloudellista merkitystä, eli niiden pa-
tenttien, jotka jäävät huomiotta keskeisen teknologisen kehityksen yhteydessä, mut-
ta osoittautuvat myöhemmin tärkeiksi koko alan kannalta. Soinisen (2005) toteaa
innovaatioiden pirstoutumisen erittäin huomattavaksi ongelmaksi ICT-alalla, tosin
korostaen samalla avoimuutta sekä standardoinnin että yritysten yhteistyön mieles-
sä²⁵⁶. Hänen tutkimuksessaan pyritään patentti-instituution jäsentämisen, haasteiden
ja kehittymisnäkömielien esittämisen ohella selvittämään erityisesti patenttien käyttöä
ja merkitystä suomalaisissa ICT-alan yrityksissä, mukaan lukien piilevien patentti-
en kysymys. Metodologisesti tutkimus on laadullinen ja aineistolähtöinen eli paten-
tit ja patentointi nähdään yritysten liiketoiminnan kontekstissa eikä vain juridisinä
käsitteinä ja sääntöinä. Tutkimusaineisto kerättiin haastatteleamalla sekä yhdysvalta-

255. Micronas-tapaus osoittaa kuitenkin näkyvästi, kuten tämäkin tutkimus omassa kontekstissaan, että vaikka yhteistyön organisointi suunniteltaisiin huolellisesti ja varmistettaisiin sopimuksin, niin yhteistyön toteuttamista ei välttämättä saada sopimuksin näkyväksi: "The contract for a research joint venture may be strikingly silent about actual co-operation". (Takalo 1999, essee 4, s. 27)

256. Silti Soininen (2005) painottaa "liiallisen" avoimuuden välttämistä (s. 16): "Even though control over intangible assets is needed, it is also important to be able to relinquish some of it, but not too much." Patentointistrategiat hän näkee muutenkin yrityskohtaisina eikä yhteisöllisinä, kuten liiketoimintastrategiatkin, ja joko defensiivisinä tai offensiivisinä. Tämän hän perustaa erityisesti yhdysvaltalaisen yritysten toiminnasta saatuihin kokemuksiin, koska eurooppalaisista yrityksistä on hänen mukaansa paljon vähemmän tietoa ja tutkimuksia. Toisaalta innovaatioiden suojaamisen ja näkyväksi tekemisen haasteet koskettavat eri tahoja laajasti, *tutkimusorganisaatioissa on hänestä esimerkiksi kyse yhä enemmän tieteellisten tulosten julkaisemisen ja aineettoman omaisuuden liiketaloudellisen hyödyntämisen tasapainosta*. Vrt. esimerkiksi SHOK-yhteistyö tutkimuslaitosten kannalta katsottuna.

laisia (8) että suomalaisia (19) yrityksiä, eritellen ”avoimen” ja ”suljetun” innovaation tapaukset aineistossa.

Erilaiset tavat suojata aineetonta pääomaa ja kehitys kohti digitaalisia palveluja vähentävät patenttien merkitystä, joskin patentoimattomuusstrategian Soininen (2005, s. 34) esittää kahdessa eri mielessä: oman liiketoiminnan ja omien tarjoamien suunnittelun niin, etteivät ne loukkaa kolmansien oikeuksia, sekä omien keksintöjen julkaisemisen estämään, että muut voivat patentoida niitä. Toisaalta hän tutkii lähemmin myös yrityksen strategiaa nojata joko suljettuihin tai avoimiin teknologioihin tai avata omien tarjoamiensa rajapintoja kumppaneille, mihin liittyy yleisemmin kysymys standardeista ja niitä koskevista patenteista. Piilevien patenttien ongelma on, ettei niiden lisensiointiperiaatteista tai oikeudenhaltijan vaatimuksista ole käsitystä, toisin kuin standardoinnin yhteydessä kehitettyjen patenttien. Ratkaisuksi ei siis riitä, että tiedossa olevien patenttien oikeuksien haltijat lisensioisivat oikeuksia avoimesti tai edes keskenään. Soininen (2005, s. 37, Kuva 1) päätelee ongelman pahenevan ja esittää sen ratkaisuksi standardoinnin ja patenttioikeuksien harmonisoitua sekä kaikille osapuolille näkyväksi tehtyä hallinnointiprosessia, johon liittyy mahdollisten oikeudellisten ristiriitojen ratkaiseminen. Yksi keino piilevän patentin kysymyksiin vastaamiseen silloin, kun standardiperustainen teknologia on jo laajasti tietyn toimialan ratkaisujen yhteensopivuuden ja ”yhteiskunnallisen edun” takia käytössä, olisi yhteiskunnan interventio. Esimerkki sellaisesta olisi patenttilakiin nojaava pakkolisensiointi ja siihen liittyvän korvausperiaatteen määrittely²⁵⁷.

Myös Uotilan (2009) oikeudellis-liiketaloudellinen tutkimus koskee patenttia kilpailutekijänä. Se on tehty oikeusdogmaattisella otteella, joskin siinä korostuu oikeudellisten ja liiketaloudellisten tekijöiden vuorovaikutus, koska ”perinteisen patenttioikeudellisen tutkimuksen perusongelmana on lähinnä se, että muutamat varsin keskeiset patenttioikeudelliset peruskäsitteet ovat tulkinnanvaraisia ja niitä ei ole pystytty täydellisesti määrittelemään”, kuten patentin oikeudellinen luonne ja sen kohdetta koskevat kysymykset. (s. 13)

Uotila (2009) painottaa, että patentti-instituution ja taloudellisen järjestelmän vuorovaikutusta ei ole otettu tutkimuksissa riittävästi huomioon, vaan sen sijaan on tarkastelu muun muassa keksinnön käsitettä, patentin myöntämisen edellytyksiä ja patentin suoja-alaa oikeudelliselta ja tekniseltäkin kannalta. Liiketaloudellisen tutkimusotteen näkökulmasta tutkimus on laadullinen ja hyödyntää metodina dis-

257. Yleisemmin Soininen (2005, s. 40) päätelee silti tutkimuksensa tuloksena, että ICT-alalla patentoiminnan perinteinen tavoite innovaatioiden kehittämisen edistämässä ”ei tarkasti ottaen toimi”, eli *patenteja ei hyödynnetä osana uusien tuotteiden kehittymistä muun muassa koska yritykselle relevantteja patenteja on yhä vaikeampi löytää ja patenteja yhä vaikeampi ymmärtää*. Kilpailulainsäädännön kehittyminen ei hänen mielestään ratkaise ongelmaa yhdenmukaistuvien ja standardoituvien ICT-teknologioiden kentässä, mutta myös patenttilainsäädäntö on jäänyt palvelujen digitalisointumiskehityksestä jälkeen ja patenttien taloudellisen merkityksen arviointi on samasta syystä tulossa yhä monimutkaisemmaksi.

kurssianalyysiä, lähtökohtanaan silti ennen muuta patenttilain käsitteistö eivätkä esimerkiksi tai nimenomaan empiiriset aineistot. (ss. 13–16) Patentin myöntämisen edellytyksiä ja suoja-alaa analysoidaan erityisesti Suomen patenttilain (7.5.1943/387 ja 15.12.1967/550) perusteella. Patentoitavuuden edellytysten analyysiin vaikuttaa Uotilan (2009) mukaan käsitys ammattimiehen määritelmästä eli ”keskivertoammattimiehestä”, toisaalta keksinnöllisyyden vertailutiedon määrittäminen olemassa olevien keksintöjen ja julkaisujen valossa ”kerroksittain”. (Kuvio 4, s. 81) Rahnaston (2001a, ss. 196–202) ja Soinisenkin (2005) esiin nostaman ICT-alan keskeisten immateriaalioikeuksien pirstoutumisen useille eri toimijoille eli ns. anticommons-ongelman Uotila (2009) katsoo aiheutuneen ennen muuta keksinnöllisyyskynnyksen määrittelyn ongelmista, jotka juuri saavat aikaan alan kannalta teknisen ydinrakenteen ratkaisujen oikeuksien hajoamisen²⁵⁸.

Patentin ja tavaramerkinkin merkitystä strategiassa Uotila (2009) arvioi arvon- tuotantoa vasten (ss. 133–141, ml. Kuviot 5 ja 6), mutta vain yhden yrityksen kannalta eli perinteisen ns. porterilaisen arvoketjun suhteen²⁵⁹. Tutkimuksensa perusteella hän näkee patentin paitsi yrityksen kodifioituna henkisen pääoman erityismuotona, myös konkreettisenä pääomana, jonka liiketaloudellinen arvo tulisi voida arvioida sen teknisen suoja-alan takana olevan voittopotentialin avulla – todeten tulevaisuuden taloudellisen hyödyn arviointiin perustuvien arvonmäärittämiskeinojen antavan ”varsin hyvän perustan arvonmäärittämiselle”. (s. 247, alaviite 26)

Zhangin (2012) tutkimuksen voi nähdä syventävän Uotilan (2009) analyysiä erityisesti, koska hän uppoutuu standardoinnin ja patenttien lisensoinnin suhteeseen ja tarkastelee patenttipoleja, jotka Uotila (2009) ottaa esille patenttien taloudellisen arvon määrittely-ympäristönä toimialan teknis-taloudellisessa viitekehityksessä²⁶⁰.

258. Jos oikeuksien haltijat eivät pääse sopimukseen niiden hyödyntämisestä muuten kuin patentin loukkausoikeudenkäyntien kautta, niin alan kehitys hidastuu ja keskeisten innovaatioiden kaupallinen hyödyntäminen vaikeutuu. Kääntäen, patenttioikeudellisen suojan teknisen ulottuvuuden voi nähdä ennen muuta patentin taloudellista merkitystä rajaavana seikkana eli koskevan ”sitä taloudellista voittopotentialia, joka sijaitsee patentin teknisen suoja-alan ja kielto-oikeuden takana.” (Uotila 2009, s. 127).

259. Mielenkiintoisempaa onkin siksi Uotilan (2009) analyysi patentista kilpailuoikeudellisena tekijänä eri taloudellisten toimijoiden keskinäisissä horisontaalisissa ja vertikaalisissa suhteissa (ss. 141–181), jossa sekä keksinnön kaupallistajan eli oikeuksien haltijan ja jäljittelijöiden näkökulmaa avataan. Samalla hän tarkastelee sekä ns. olennaisten toimintaedellytysten (OTE) oppia että eurooppalaista määräävän markkina-aseman väärinkäyttöä kilpailu- ja patenttioikeuden suhteen kautta. (ss. 161–181) Tässä yhteydessä hän ottaa lisäksi esille toimialan elinkaaren ja sen kehittymiseen liittyvän standardoinnin vaikutukset, joskin jäsentäen kilpailua vain tavanomaisten kustannusjohtajuus-, differointi- ja keskittymisstrategioiden kautta eli varsinkaan ei eri yritysten toimialoille tai niiden yli muodostamien arverkköjen, positioiden ja ansaintalogiikoiden avulla. Patentin suoja-alan liiketaloudellista merkitystä analysoidessaan Uotila (2009, Kuvio 7, s. 20) ottaa toisaalta huomioon oikeuksien haltijan ja kilpailijoiden ohella julkisen vallan intressit, tarkastellen tässä yhteydessä erityisesti suoja-alan suppeutta tai laajuutta.

260. Uotila (2009) viittaa uuden varallisuus oikeuden ”projektijärjestelmään”, jossa hän näkee yhteneviä piirteitä patenttipoleille. (s. 250, alaviite 34)

Myös Zhang (2012, s. 13) väittää ICT-alan olevan altis anticommons-ongelmalle, johtuen osin sille erityisistä T&K- ja liiketoimintamalleista eikä vain yksittäisten patenttien määrän kasvusta, samoin kuin teknologiatutkimuksen ja -tuotteistuksen ja toisaalta standardiratkaisujen ja teknologiakonvergenssin etenemisestä. (s. 17)

Ongelmalle hän näkee pätevänä ratkaisuna nimenomaan keskitetyn ja standardiperustaisen patenttioikeuksien hallinnan. Erityinen seikka, joka Zhangin (2012, ss. 65–66) mukaan vaikuttaa ICT-alalla yritysten liike- ja T&K-toiminnan erikoistumisen ja samanaikaisen teknisen yhdenmukaistumisen ja standardointikehityksen kanssa, on sellaisten tahojen syntyminen, jotka eivät varsinaisesti osallistu liiketoimintaan (non-practicing entities), mutta pyrkivät hankkimaan liiketoiminnan ja alan kehittymisen kannalta oleellisia oikeuksia itselleen ja harjoittamaan niillä kaupankäyntiä. Tämän seikan voinee katsoa edustavan samalla aineettomien oikeuksien muuttumista myös ICT-alalla varsinaisiksi hyödykkeiksi eikä vain tuotannontekijöiksi.

Zhangin (2012) analyysi asiasta kuvastaa toisaalta varsin hyvin immateriaalioikeuden tutkimuksen sisällöllistä kehittymistä ICT-alan kontekstissa. Teknologioiden ja niitä koskevien oikeuksien pirstoutumisen hän näkee osin patenttien ja markkinakelpoisten hyödykkeiden välisenä kuiluna, mutta esittäen vain perinteiset lineaariset vaiheet mainitun kuilun syntymisessä (ss. 105–106): perustutkimus, keksinnön (tai yleisemmin innovaation) konseptointi, porotyyppituotteen kehittäminen ja testaus, tuotannollinen toiminta ja markkinointi. Standardoinnin hän katsoo edistävän elinkaarta usealla eri tavalla: luoden vakaan teknisen pohjan innovaatiolle, kiihdyttään sen kaupallistamista ja markkinan muodostumista sekä varsinkin standardointiorganisaatioiden kautta edistäen kehitetyn teknologian lisensointia kaupallisille toimijoille, mihin tosin myös toimintaan varsinaisesti osallistumattomat IPR-oikeuksien hankkijat vaikuttavat²⁶¹. (Taulukko 2, s. 122) Zhang (2012) näkee standardiperustaisen patenttien olevan ”liberaali” vaihtoehto sikäli, että oikeuksien haltijat ja lisensoijat voivat joko sopia keskenään oikeuksien suojaamisesta tai lisenssien hankkimisesta tai vaihtamisesta, tai kukin voi tahollaan ratkaista suhteensa oikeuden haltijaan myöhemmin, investoituuan ensin omaan tuotteeseensa ja käytyään vasta jälkikäteen sopimusneuvottelut oikeuksien haltijan kanssa. Alalla varsinaisesti toimimattomat IPR-oikeuksien haltijat voivat silti muuttaa perusasetelmaa. Toisaalta on mahdollista harjoittaa yhteistyötä eri organisaatioiden kesken eli itsesääntelyperustaisesti, mitä re-

261. Uotilaan (2009) nähden Zhang (2012, ss. 244–247) arvioi tutkimuksensa päätelminä patenttien arvottamista laajemmin, tarkastellen yksittäisen oikeudenhaltijan tekemän tai mahdollisessa riitatilanteessa tuomioistuimen päätöksen perustuvan arvon määrittämisessä tai ehkä ennen muuta eri osapuolten yhteistyön kautta rakentuvaa arvon määrittäystä. Tässä yhteydessä hän toteaa sopimusperustaisen yhteistyön kuten juuri patenttipoolien olevan yhtäältä markkinoilla vapaasti muotoutuvia, mutta toisaalta niiden jäsenten velvoittautuvan oikeuksien lisensointiin kollektiivisesti tai järjestämänsä hallinnointielimen kautta. Hän arvioi silti eurooppalaiselta kannalta, että ”the reality is that the bad [patent] pools are prevented, but the good pools are rarely established successfully.” (s. 245)

levantit standardintijärjestöt voivat tukea yhdenmukaisilla lisensiointiperiaatteilla ja niihin liittyvillä velvoitteilla ilman julkisen vallan välitöntä puuttumista. Tässä Zhang (2012, ss. 246–247) katsoo lisensiointia koskevan yhteistyön olevan merkittävä varmuutta, joustavuutta ja tasapuolisuutta lisäävä seikka.

Myös Vuorisen (2013) tutkimus on kiinnostava siksi, että se on aivan uusi. Siinä on toisaalta näkyviä itsesääntelyn kehittämisen aineksia, joihin Zhang (2012) lähinnä vain viittaa. Patenttipoolien ”jälkeisten” kysymysten puitteissa Vuorinen (2013) korostaa muun muassa kilpailijoiden välisen yhteistyön sopimusperustaista hallinnointia. Metodisesti työ on oikeustaloustieteellinen law and economics -tutkimus ja Vuorisen (2013, ss. 5–6) täsmentämänä erityisesti ns. uuden institutionaalisen talouden käsitteisiin nojaava: oikeudellisten ja taloudellisten teorioiden ja tekijöiden ohella siinä hyödynnetään organisatorisia teorioita. Metodien valinta on vaikuttanut myös tutkimuksen aineistoon, joka on monelta osin yhdysvaltalaisista, ja tutkimuksen yhdeksi motiiviksi voi siksi nähdä USA:ssa jo pidemmälle kehittyneiden seikkojen analyysin eurooppalaisessa kontekstissa²⁶². Standardointi patenttipoolien yhteydessä on toisaalta rajattu kokonaan pois tutkimuksesta.

Patenttitiehekköjen muodostumisen voi katsoa organisaatioteoreettisesti kehittyneen toimialojen kilpailun seurauksena rakenteellisten ja arvonluonnin muutosten myötä. (Vuorinen 2013, ss. 29–33) Tähän liittyy myös niiden tahojen näkyvämpi toiminta, jotka eivät ole innovaatioiden varsinaisia kehittäjiä tai hyödyntäjiä alalla, vaan pyrkivät pelkästään hankkimaan niihin oikeuksia ja käymään niillä kauppaa. Silti myös T&K- ja liiketoiminnan rinnakkaisuus on vaikuttanut tarpeeseen saada innovaatiot entistä tehokkaammin tuotettua ja hyödynnettyä.

Pelotteena toimii oikeuden loukkaamisen mahdollisuus, kun yrityksen kehittämä hyödyke on jo markkinoilla ja kolmannen patenttia on enää vaikea tai mahdotonta kiertää. Kiihokkeena on puolestaan, että patenttioikeuksien selvittäminen ja lisensiointineuvottelujen käyminen monien eri tahojen kanssa on kallista ja vaikuttaa ajallisesti erittäin haitallisesti yrityksen pääsyyn markkinoille. Anticommons-ongelman merkityksestä tietyillä aloilla ei sen sijaan ole Vuorisen (2013) mielestä olemassa em-

262. Patenttipoolien historia on satavuotinen eikä niiden toiminta ole periaatteessa monimutkainen (vrt. Vuorinen 2013, Kuva 1, s. 16), teknisesti kyse on tiettyjen patenttien lisensiointia koskevasta sopimuksesta poolin osapuolten kesken. Patenttipoolin hallinnointi ja erityisesti sen myötä määritellyt ja valvotut patenttien ja patenttilisenssien kustannukset ovatkin ehkä mielenkiintoisempia, samoin kuin poolien strategiset liiketaloudelliset tavoitteet yleisemmin. Patenttipoolien on katsottu estävän ristiriitoja erityisesti nopeasti kehittyvillä ja moniteknisillä aloilla, joiden hyödykkeisiin liittyvät oikeudet ovat yhä enemmän pirstoutuneet ja joiden tahattomat loukkauksetkin ovat siksi melko tavanomaisia. Yleisemmin, modernin teknisen hyödykkeen suunnittelun ja valmistamisen kannalta tarpeellisten oikeuksien kentän selvittäminen ei ole triviaalia, vaikka ei joutuisikaan varsinaisesti arvioimaan oikeuksien loukkausta. Patenttien hajanaisuus ja niiden oikeuksien haltijoiden suuri määrä saattavat pahimmillaan estää tai hidastaa alan kehitystä. Patenttipoolin perustana on koota tietyn alueen relevantit patentit yhteen ja sopia niiden lisensiointiperiaatteista yhdenmukaisesti.

piiristä varmuutta, eli estävätkö hajaantuneet ja vahvasti suojatut oikeudet alan kehitystä merkittävästi vai uudistuvatko alat joka tapauksessa ja diffusoituvatko innovaatiot tai ainakin niitä koskeva oheistieto kaikesta huolimatta. Silti on selvää, että pelkkä oikeuksien suuri määrä ja hajanaisuus, kun niiden huomioon ottamisen kasvanut tarve on samalla kasvanut, ovat vaikuttaneet monilla aloilla kustannuksia lisäävästi.

Vuorisen (2013) tutkimus osoittaa, että sinällään tunnettu patenttipoolin toteuttaminen ei välttämättä ole helppoa eivätkä poolit ole edes aina innovaatioiden jakamista edistäviä. Käytännössä kyse on usein siitä, etteivät oikeuksien haltijat ole lopulta yhtä mieltä niiden jakamisesta ja hyödyntämisestä. Vuorinen (2013) ei kuitenkaan näe julkisen sääntelyn lisäämistä ratkaisuna tähän, vaan paremminkin päinvastoin. Patenttipoolit, jotka edustavat asianosaisten itsensä keskenään järjestämää sääntelyä, voivat parhaimmillaan sekä alentaa innovointi- ja lisensiointikustannuksia että lisätä ennakoitavuutta toimialan yritysten liiketoiminnassa. Itsesääntelyn mielessä patenttipooleihin liittyvät kysymykset, miten sellaiset rakennetaan (Vuorinen 2013, ss. 65–73, ml. Kuva 4) ja miten niitä ylläpidetään (ss. 73–77). Toisaalta varsinaisen substanssin kannalta on ehkä oleellisinta poolin hallinnoimien patenttien merkitys eli käyppöisyys ja samalla asema toimialan kilpailun kannalta.

Poolien onkin nähty rajoittavan kilpailua, kuten esimerkiksi Rahnasto (2001a) toteaa, ja jopa suoranaisesti edistävän kartelleja. Tosin kun patenttitiheikköjen aiheuttamat ongelmat ovat tulleet ilmeisiksi, poolien ja niihin osallistujien määrä on tasaisesti kasvanut eli yhä suurempi määrä eri alojen toimijoita on ryhtynyt niiden kautta yhteistyöhön. Vuorinen (2013, ss. 99–107) näkee tämän ns. uuden talouden eli schumpeterilaisen ajattelun kontekstissa, jossa on hänestä silti yhä kaksi merkittävää kysymystä ratkaistavaksi: innovaatioita koskevien oikeuksien asema taloudessa yleensä ja yritysten yhteistyö innovaatioiden tuottamisessa. Ns. allianssikapitalismi (Vuorinen 2013, ss. 132–136) tuo ne taloudellisena käsitteenä yhteen, mutta oikeudellisesti siihen liittyy kilpailua estävän yhteistyön kieltö. Yritykset toimivat lisäksi aina opportunistisesti sikäli, että etsivät kilpailuetua ensisijassa itselleen.

Patenttipoolia Vuorinen (2013) analysoi samanaikaisen yhteistyön ja kilpailun kannalta yhdysvaltalaisen antitrusti- ja eurooppalaisen kilpailulainsäädännön kannalta. Hän nostaa esiin kaksi yleistä keinoa luotettavan itsesääntelyn varmistamiseksi patenttipoolissa: riippumattomat patenttiasiantuntijat ja salassapitosopimukset, jotka estävät luottamuksellisen liiketoimintatiedon väärinkäytön poolin osapuolten keskuudessa. (ss. 177–179) Toisaalta esimerkiksi eri oikeuksien kytkeminen toisiinsa voi olla käytännössä ongelmallisempi tilanne, erityisesti koska siihen on Vuorisen (2013, s. 198) mukaan suhtauduttu sallivammin kuin varsinaisten tuotteiden kytkemisvaatimukseen²⁶³.

263. Samaan suuntaan viittaa, että tutkimuksensa eräänlaisena tiivistyksenä Vuorinen (2013) toteaa, että “in the end it appears that *good governance is one of the best ways to ensure workable patent pools comply to competition law*”. (s. 222, kursivointi tämän kirjoittajan)

4.5.2 Tulevaisuuden ICT ja oikeudelliset haasteet

Pitkäsén (2006) väitöstudkimus kuuluu tekniikan alaan, mutta siinä käsitellään ”oikeudellisia haasteita” (legal challenges), jotka liittyvät tutkijan mukaan ennen muuta oikeudellisen harkinnan kysymyksiin. Yleisemmin hän silti viittaa tutkimustaan motivoivana seikkana oikeudellisen prosessin ”epätydyttäviin tuloksiin.” (s. 11)

Oikeudellisilla rakenteilla on hänen mielestään sekä liiketoimintaa mahdollistavia että rajoittavia vaikutuksia ja jälkimmäisistä suuri osa johtuu puuttuvista tai puutteellisista rakenteista. Ne ovat samalla kertaa riskitekijöitä, joita informaatiohyödykkeisiin perustuvan liiketoiminnan yhteydessä tulisi ymmärtää paremmin. Pitkäsén (2006) tutkimuksen oleellisena tavoitteena onkin pohtia, kartoittaa ja arvioida tällaisia riskejä. Hän rajaa kuitenkin laitevalmistuksen pois tutkimuksensa liiketoimintakontekstista (s. 14), toisin sanoen näkökulma ICT- alaan on suppeampi kuin tässä tutkimuksessa hahmotettuna kohdeympäristönä. Pitkäsén (2006) tutkimuksen ajallinen horisontti (vrt. ”future information businesses”) on pari vuotta ennen sen valmistumista eli vuodesta 2004 kymmenisen vuotta eteenpäin eli noin vuoteen 2014 ja siis nykypäivään saakka. Hänen mielestään yli kymmenen vuoden päähän ei voida sanoa juuri mitään tietoteknisestä liiketoiminnasta, mutta se ei suinkaan ole yleinen käsitys teknologia- ja markkinaennusteiden ja -skenaarioiden tekijöiden parissa.

Tutkimus perustuu tulevaisuuden tutkimuksen metodiikkaan, ei juridiseen eikä varsinkaan oikeusdogmaattiseen metodiikkaan, mitä hän vahvasti painottaa, vaikka sen kohteena ovatkin oikeudelliset haasteet. Niitä tarkastellaan sen valossa, mitä lainsäädäntö on tutkimushetkellä (*de lege lata*), johtopäätöksissä kuitenkin ennen muuta miten sen pitäisi olla (*de lege ferenda*). Liiketoiminnan kannalta fokus on kuluttajapalveluissa (B2C, Business to Consumer), toisin sanoen liiketoiminnan kohteena ovat samankaltaiset hyödykkeet, joita tarjotaan suurelle määrälle asiakkaita ilman asiakas-kohtaisia liiketoimintamalleja, sopimuksia tai tarjoaman räätälöintiä. Oikeudellisesti myyjän ja ostajan suhdetta sääntelee Pitkäsén (2006) mukaan paljolti lainsäädäntö ja varsinkin tekijänoikeutta ja kuluttajansuojaa koskevat normit – ottaen silti huomioon esimerkiksi sopimukset, joilla kuluttaja ostaa palveluja niiden tarjoajilta kuten tietoliikenneoperaattoreilta. Liiketoiminnan kannalta tutkimuksen painoalue on varhaisessa eli strategisessa tuotteiden, palveluiden ja liiketoiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä.

Idealisesti oikeudellisten haasteiden arviointi ei hänestä ole kuitenkaan vain varhaisen vaiheen toimintaa, vaan se ulottuu koko innovaatio- ja liiketoiminnan elinkaarren yli (s. 18). Hän ei silti itse puutu mainittuihin myöhempisiin vaiheisiin tutkimuksessaan lainkaan ja hänen mukaansa niissä on juridisesti kyse lähinnä liiketoimintaan nivoutuvista sopimusmenettelyistä. Varhaisia vaiheita koskevassa analyysissään hän tarkastelee normeja, mutta ei niiden yksityiskohtia, vaan ”juridisia alueita”, jotka painottuvat käytännössä lähinnä immateriaali- ja sopimusoikeuteen. Kilpailuoikeus ei hänen mielestään ole vahvasti esillä innovaatioprosessin alkuvaiheissa, mikä on tähän

tutkimukseen verrattuna sikäli rajoittunut käsitys, että nimenomaan esikilpailullisen toiminnan ajatellaan luovan oleellisia liiketoiminnan varantoja²⁶⁴.

Viitaten muun muassa uuteen varallisuus oikeuteen, kriittiseen oikeudelliseen tutkimukseen ja oikeustaloustieteeseen hän väittää, etteivät oikeustieteilijät ja oikeudelliset tutkimukset ole tarkastelleet tulevaisuutta: ”Legal science is to interpret existing law, not to foresee the future.” (s. 22) Hänestä *ex post* -analyysit ovat olleet vallitsevia ja myös *ex ante* -analyysien näkökulmana on ollut se, mitä olisi pitänyt voida ennakoida (s. 23), kun tiedetään, mitkä tapahtumat ovat jo sattuneet. Pitkäsen (2006) tutkimuksessa kyse on sen sijaan sellaisista tulevaisuuden oikeudellisista kysymyksistä, joihin liittyviä tapahtumia ei vielä lainkaan tiedetä. Tässä mielessä tärkeä liittyvä juonne on tuotekehityksen tutkimus, jossa ei kuitenkaan ole hänen mielestään tarkasteltu oikeudellisia kysymyksiä immateriaalioikeutta tai tarkemmin sanottuna patentointia lukuun ottamatta (s. 23). Hän ei toisaalta mainitse T&K-yhteistyötä tai -verkostoja tässä yhteydessä. Informaatiotuotteen Pitkänen (2006) määrittelee rakentuvan ”arvokkaasta informaatiosta, joka on talletettu sellaiseen muotoon, että sitä voidaan hallinnoida ja siirtää eri yksikköjen kesken, olipa se sisältöjä, metatietoa tai tietokoneohjelmia.” (s. 30)

Oikeudellinen tuote (legal product) on puolestaan informaatiotuote, jonka osia (legal component) suojaa tietyllä hetkellä tietyn *oikeudellisen tahon* (entity) kannalta tietty *oikeus* (jurisdiction), olivatpa ne erilaisia rakenteita tai atomistisia aineksia (atomic subject matter)²⁶⁵.

Metodisesti Pitkänen (2006) toteaa tutkimuksensa tärkeänä kontribuutiona olevan juridisen analyysin oikeudellisista haasteista, jotka koskevat joukkoa informaatiotuotteiden ja -palvelujen tulevaisuuden kehittymisskenaarioita. Hänen mukaan ”on lähes mahdotonta sanoa mitään tulevaisuudesta käyttäen tavanomaisia oikeudellisen tutkimuksen metodeja.” (s. 57) Toisaalta hän myöntää, ettei tutkimuksessa analysoituja skenaarioita ole voitu varmentaa mitenkään muuten kuin niiden luomisen yhteydessä tapahtuneen dialogin kautta. Tällaisen dialogin voi nähdä tässä tutkimuksessa käytetyn empiiris-analyttisen metodin kaltaisena keinona, joka kuitenkin kohdistuu erilaisten tulevaisuuden mahdollisuuksien analysointiin ”empiirisenä aineistona” il-

264. Kilpailuoikeudellisesti Pitkänen (2006) näkee tärkeäksi lähinnä vain informaatiohyödykkeiden paketoinnin (bundling) ja hänestä kilpailun kehittymistä ja sääntelyä tulevaisuudessa on erittäin vaikea ennakoida (s. 19). Toisaalta hän on oikeassa sen suhteen, ettei kilpailulaki (edes uusin eli 948/2011) sääntele mitenkään näkyvästi esikilpailullista T&K-työtä. Yleisemminkin, kilpailuoikeudellinen näkökulma ansaitsisi tulla näkyvämmiin esille innovaatioyhteistyötä koskevissa tutkimuksissa (vrt. ”co-opetition”).

265. Oikeusinformatiikkaa tai sen osa-alueita Pitkänen (2006) ei kuitenkaan määrittele tutkimuksensa sanaston yhteydessä (ss. 34–55), toisin kuin esimerkiksi sopimukset (ss. 51–53). Hän ei siis kuvaa informaatiohyödykettä mitenkään oikeudellisena tuotteena ICT-oikeuteen nojautuen, vaan tekee sen muulla tavoin. Hän jättää toisin sanoen käyttämättä oikeusinformatiikan alan ja käsitteet juridista ongelmakenttää ja empiiristä ICT-kohdeympäristöä yhteen nivovana näkökulmana, toisin kuin tässä tutkimuksessa.

man minkäänlaista varmuutta siitä, mikä niistä toteutuu, josko yksikään. Oikeudelliset haasteet hän ryhmittelee analysointia varten skenaarioiden yhteyteen, niin että analyysin perusteella voidaan tehdä skenaariokohtaisia juridisia päätelmiä.

Skenaarioiden aineksina Pitkänen (2006) käyttää useita erilaisia tekijöitä (s. 68 alkaen), seuraavasti: *yhteiskunnalliset muutostekijät* (tietoyhteiskunnan kehittymisen), *sosioekonomiset tekijät* (informaation arvo vs. harvinaisuus, mukaan lukien sen tuottaminen, kopiointi, siirtäminen ja hyödyntäminen, lukkiutuminen sekä verkostovaikutukset; arvoketju tai -verkko; liiketoiminnan muutostrendit, mukaan lukien dynaamiset kyvykkyydet, resurssit ja brändi) sekä *teknisen kehityksen tekijät* (ns. alustarkkitehtuurit ja teknologioiden kerrostuminen; mobiili tietoliikenne; suljetut, puoliavoimet ja avoimet verkot; informaatiohyödykkeiden ja ohjelmistojen muutos palveluiksi sekä yhteisölliset verkostot; ”superjakelu” eli Internet ja muut sähköiset kanavat; sähköinen tunnistaminen; digitaalinen oikeuksien hallinta²⁶⁶).

Skenaarioissa tarkastellut tekijät voi nähdä ICT-kohdeympäristön kehittymistä yhtäältä yleisesti luonnehtivina (kaksi ensimmäistä), toisaalta informaatiohyödykkeiden ominaisuuksiin liittyvinä (kolmas). Pitkäsen (2006) analysoimat skenaariot (s. 103 alkaen) ovat joko niin sanottuja mikro- tai makroskenaarioita. Hänen ”Mobiili-IPR”-skenaarioiksi nimittämänsä ovat edellisiä eli mikroskenaarioita ja niiden kohteena ovat sääpalvelu, jaetut sisällöt sekä hyvinvoinnin ja terveyden seuranta kotona. Niihin liittyvät vaikuttavat tekijät (Taulukko 1, s. 104) ovat taas seuraavat: *tekniset* (liikkuva käyttäjä, kontekstietoisuus, sisällön sovittaminen, ubiikkilaskenta), *taloudelliset* (aineettomat resurssit, matalat organisaatiot, verkostotalous, lukkiutuminen, brändäys) sekä *yhteiskunnalliset ja yksilöitä koskevat* (globalisaatio, markkinat, poliittiset järjestelmät, ajattelumallit ja käyttäytyminen, muuttuva työympäristö). Eri skenaarioista hän hahmottaa juridisia haasteita niin, että perustelu niiden tunnistamiselle ja niiden avaaminen tehdään sanallisesti selittäen²⁶⁷.

266. Viimeksi mainitusta Pitkänen (2006) toteaa, että ”the fundamental function of a legal system is to enable adequate protection for the entities within its juristication.” (s. 91) Toisin sanoen oleellista on *oikeuksien suojaaminen eikä avoimuus ja yhteistyö*, vaikka hän silti mainitsee vieläpä samalla sivulla, että ”people should be encouraged to copy and further distribute information products.”

267. 1. sääpalveluskenaariosta tunnistetut juridiset haasteet ovat sopimukset, IPR sekä kansainvälinen oikeus; 2. jaetuista sisällöistä tunnistetut haasteet ovat tekijänoikeus ja muut immateriaalioikeudet, yksityisyyden suoja, työläinsäädäntö, verolainsäädäntö, sopimukset sekä rikoslainsäädäntö; ja 3. hyvinvoinnin seurannasta tunnistetut haasteet ovat IPR, yksityisyyden suoja ja vahingonkorvaus. ”M2C”-mikroskenaarioista, joiden laatimiseen Pitkänen (2006) ei osallistunut itse, hän tunnistaa seuraavat oikeudelliset haasteet: 4. lisätyn todellisuuden peliskenaario: vedonlyönti, väärästä informaatiosta syntyvät oikeudelliset vastuukysymykset, IPR, yksityisyyden suoja ja tekijänoikeus; 5. pelaajien itse tuottamat mobiilipelit: IPR, työläinsäädäntö, verotuslainsäädäntö; 6. mobiilit roolipelit: palvelun laatu; 7. paikallinen mutta ”superjaettu” peli ja sen sosiaalinen hyväksyttävyyttä: IPR, vahingonkorvaus (tarkemmin ottaen sosiaalisesti ei-hyväksyttävä käytös); ja 8. sosiaalinen paine ja moraalisesti ristiriitaiset toiminnat virtuaalimaailmoissa: ei tunnistettavissa olevia haasteita. Edelleen, muita hänen tunnistamiaan haasteita ovat: 9. pelaajan hallinta lisätyn todellisuuden pelissä: yksityisyyden suoja, sopimuksen ja kuluttajan suoja; 10. kontekstin tunnis-

Makroskenaariot eivät ole Pitkäsén (2006) tuottamia ja niihin liittyviä oikeudellisia haasteita hän ei itse asiassa erittele, vaan keskustelee sen sijaan lähinnä ei-juridisista kysymyksistä. Yhteenvetona, *yksityisyyden suoja, immateriaalioikeudet* mukaan lukien tekijänoikeus sekä *sopimukset* nousevat tutkimuksesta esiin tulevaisuuden oikeudellisina haasteina²⁶⁸.

4.5.3 Tietoteollisuuden tuotekehitys ja sääntely

Rämanin (2006) tutkimuksen lähtökohtana on, että sääntelyllä pitäisi voida puuttua tietokoneohjelmien turvallisuuden ongelmiin jo kehittämisen aikana eikä vain jälkikäteen eli kun turvattomista ohjelmista on aiheutunut ongelmia. Tämä korostaa osaltaan myös sitä, että ohjelmistoturvallisuus on laajempi kysymys, joka liittyy yleisemmin tietoturvallisuuteen yhteiskunnassa. Hän ei silti halua tarkoittaa, että turvallisuuskysymysten ratkaisu ohjelmien käytön aikana olisi merkityksetöntä verrattuna niiden kehityksen aikaisiin ongelmiin. Hän käyttää termejä ”turvalliset ohjelmistot” ja ”tietoturvallisuus” yleisinä korkean tason käsitteinä kattamaan koko ongelma-alueita. Ne ovat lähes synonyymejä, mutta hän noteeraa kuitenkin kehitysprosessin ja sen tuotosten välisen eron. Rämä (2006) toteaa myös ohjelmistotuotannon ja tietojärjestelmätieteen eron tutkimusalueina. Varsinkin edelliseen liittyen hän määrittelee valmisohjelmat (COTS), räätälöityvät ohjelmat (MOTS) ja räätälöidyt ohjelmat (tailored) Warstan (2001) kaltaisesti, todeten omassa tutkimuksessaan erityisesti ensin ja viimeksi mainittujen välisten erojen olevan relevantti ja että tutkimus painottuu ensin mainittuihin, toisin sanoen valmisohjelmistoihin ja niiden rakenteeseen eli ohjelmistokomponentteihin.

tavat pelit: yksityisyyden suoja; ja 11. yrityksen ja yhteisöjen suhteet käyttäjän tuottaman sisällön hallinnassa: ei selvästi tunnistettavia oikeudellisia haasteita. Hänen vielä erikseen tarkastelemissaan ”Between”-mikroskenaariot taas liittyvät ubiikkimailman palveluihin. Niistä hän tunnistaa yhden haasteen: 12. yksityisyyden suoja. Saman aihealueen ”Ambient”-mikroskenaariosta esille nousevat 13. yksityisyyden suoja ja 14. sopimukset.

268. Kaikki edellä mainitut mikroskenaariot huomioon ottaen Pitkäsén (2006) tunnistamien oikeudellisten haasteiden määrällinen järjestys oli seuraava, mikä todettakoon tässä ilmentämään hänen löydöksiään: yksityisyyden suoja ja IPR seitsemän kertaa, tekijänoikeudet ja sopimukset kolme kertaa, vero- ja työsopimuslait sekä vahingonkorvaus kaksi kertaa sekä vedonlyönti, vastuu, rikos- ja kansainväliset lait kukin kerran. Neaga ym. (2008) esittävät puolestaan suosituksia tietojärjestelmien oikeudellisten ratkaisujen toteuttamiseksi, perustuen kartoitukseen nykytilasta ja analyysiin kehittämisaukoista ja päätyen muun muassa kansallisten ja EU-lainsäädännön arviointien ja harmonisoinnin jatkamisen tarpeeseen, mutta listaten myös tutkimuksia vaativia muita tarpeita. Sellaisia ovat esimerkiksi riittävä yleisten eli spesifisistä juridisista konteksteista irrotettujen käytänteiden määrittely ja saatavuus sekä *liiketoiminnasta otettuihin esimerkkeihin nojaava juridisten kysymysten aineisto*. (ss. 216–217) Yksi merkittävistä ongelmista on heidän mielestään vähäinen tietoisuus projektien oikeudellisista riskeistä uusia teknologioita ja liiketoimintamalleja kehitettäessä. Tässä tutkimuksessa asia on pääosin toisinpäin, eli *mitkä ovat projektien tuomat oikeudelliset mahdollisuudet*.

Ohjelmistojen laatu ja turvallisuus ovat Rămanista (2006) ensi näkemältä erityyppisiä asioita, mutta lähemmin tarkasteltaessa niiden rajat hämärtyvät ja ne lähentyvät turvallisuuden laaduksi, ”quality aspects of security” (s. 23). Koska myös termi ”säätely” on laajasti käytössä yleiskäsitteenä, Răman (2006) ei pyri määrittelemään sitä mitenkään täsmällisesti, vaan toteaa olevan tärkeämpää mitä säätelyllä tehdään kuin mitä se käsitteellisesti tarkoittaa. Hän viittaa kuitenkin joihinkin säätelyn määrittelyihin, tarkastellen säätelyä tietyn instanssin *suorana ohjauksena* kuten vaikkapa yhteisön sosiaalisina käytänteinä, *epäsuorana ohjauksena* kuten taloudelliset kannustimet, sekä sen kaikista rajoitetuimpana muotona eli *valtiovallan määrääminä normeina*. Tutkimuksessaan hän omaksuu itse kannan, että säätely on hajautunut yhteiskunnan moniin eri tahoihin ja instansseihin erilaisiksi itse-, yhteis- ja viranomaissäätelyiksi, painottaen säätelyn mahdollisuuksia ja toimintoja päätöksenteon kannalta, joskin ottaen silti huomioon myös sen tuotokset. Rămanin (2006) tutkimusongelmaksi muotoutuu, millä tavalla kaikista potentiaalisimmat (plausible) säätelykeinot voivat mahdollisesti edistää (contribute) ohjelmistojen turvallista kehittämistä ja onko niillä mitään vaikutusta (correlate) turvallisten ohjelmistojen kannalta merkityksellisiin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin. Ratkaistakseen mainitun ongelman hän tarkastelee kysymyksiä: 1) Mitkä ovat kannustimia (incentives) turvallisten ohjelmistojen kehittämiseksi erittäin kilpailuille ohjelmistomarkkinoille? ja 2) Miten säätely voi ohjata (guide) tai vaikuttaa (influence) käyttäytymiseen ja siten edesauttaa turvallisten ohjelmistojen kehittämistä?²⁶⁹

Rămanin (2006) näkökulma turvallisten COTS-ohjelmistojen kehittämiseen perustuu yhtäältä liiketoimintaverkostoihin, mutta toisaalta ohjelmistoprosessiin, ja mukana ovat lisäksi ohjelmistojen käyttäjien näkökulmat, motivaatio sekä käytössä oleva informaatio²⁷⁰. Jälkimmäistä kysymystä eli miten säätely vaikuttaa käyttäytymiseen hän tarkastelee tyyppittelemällä keinoja, joilla käyttäytymiseen voidaan vaikuttaa, ryh-

269. Ensimmäiseen kysymykseen vastaamiseksi Răman (2006) käyttää kirjallisuusanalyysimetodia, aineistona tieteelliset ja käytännölliset julkaisut ja Internetin sähköiset materiaalit. Koska aineiston pääpaino on tutkimusjulkaisuissa, hän toteaa analyysinsä olevan etupäässä eräänlaisen abstraktin tilanteen tarkastelua. Tämä muistuttaa osin Pitkäsen (2006) tapaa tutkia tulevaisuuden skenaariorioita ilman nykyhetkestä tai jo menneistä tapahtumista kerättyä empiiristä aineistoa. Toiseen kysymykseen vastaamiseksi hän käyttää kuitenkin eri metodia, jolla hän pyrkii erottelamaan teoreettisesti säätelyyn perustuvat käyttäytymistä ohjaavat ja käyttäytymiseen vaikuttavat tekijät muista tekijöistä. Tämä tehdään ns. normatiivisten funktioiden tunnistamisen kautta, mutta laajentaen tarkastelua muihin tekijöihin ja erityisesti säätelijän tarkoitukseen ja tavoitteisiin. Toisin sanoen hän pyrkii löytämään säätelyn sisällöstä merkitseviä motiiveja ja tavoitteita halutuille pyrkimyksille. Hän ei silti puutu mitenkään säätelyn todennettavissa oleviin vaikutuksiin eikä ole itse koonnut lainkaan tutkimusaineistoaan, vaan perustaa sen sijaan analyysinsä kokonaan toisten tuottamaan informaatioon, ryhmitellen ja jäsentäen sitä ja ottaen lähemmin tarkasteltavaksi muutamia työhönsä valitsemaansa säätelyinstrumentteja.

270. Răman (2006): ”The main concern has been on what information security is, how it operates and is affected by business models and market structures. Understanding of the business models, the ways software and information systems are developed together with the environment where it is

mitellen ne käytännössä *säännöiksi*, taloudellisiksi eli *markkinatekijöiksi*, *sosiaalisiksi eli informatiivisiksi*, *pedagogisiksi* sekä *teknisiksi* ja *prosessitekijöiksi*. Näitä keinoja voidaan paketoita sääntelyinstrumenteiksi ”vertikaalisesti”, kuten Răman (2006) luonnehtii. Valtiovallan tekemänä paketoinnin kohteena ovat olleet ennen muuta säännöt ja ohjelmistojen myyjien tekemänä varsinkin informatiiviset tekijät. Paketointi voidaan tehdä kuitenkin myös ohjelmistojen ostajien kannalta. Răman (2006) tarkasteleekin myös erilaisia sääntelyn toteuttajatahoja ja heidän tavoitteitaan ja erityisesti valtiovallan ohella muitakin toimijoita. Toisin sanoen hän pohtii itse- ja yhteissääntelyä, vaikkakaan ei niitä käsitteinä tutkimuksessaan taustoita²⁷¹.

Sääntöpohjaisista tekijöistä hän tarkastelee varsin laajasti *ohjelmistotuotevastuuta*, mukaan lukien rikoslain kautta muodostuva vastuu haavoittuvuuksien väärinkäytöstä. Hän pohtii myös sopimusosapuolten tai yleisemmin ohjelmistokehityksen ja -liiketoiminnan eri tahojen keskinäistä vastuuta ja vaikuttamiskeinoja. Sääntelyyn vaikuttavat tekijät ovat ohjelmistotuotevastuun tapauksessa hänestä käyttäjien kannalta varsin selvät eli ensisijaisesti estää vahingot ja vasta toissijaisesti saada korvaus tapahtuneista vahingoista. Lainsäätäjän tavoitteet eivät silti ole välttämättä samat, koska vahingonkorvauslain päätarkoitus on löytää syyllinen vahinkoon eikä niinkään estää vahinkoja tapahtumasta. Ohjelmistovalmistajan tyypillisenä intressinä on taas pyrkiä minimoimaan mahdolliset korvausvaatimukset ja korvaukset vahingoista. Käytännössä ohjelmistosopimuksissa tulisi Rămanin (2006) käsityksen mukaan voida yhdistää erilaiset intressit ilman, että yhden osapuolen kannasta tulee hallitseva ja ottaen myös huomioon, että yleensä ohjelmistovalmistajat ovat tiedollisesti ja toiminnallisesti vahvempia osapuolia ja käyttäjät taas heikompia. Tuotevastuun substanssi eli sisältö vaihtelee lisäksi maittain ja lainsäädännöittäin. Erityisesti tuotteeseen sulautettujen ohjelmistojen tapauksessa se on vaikea kysymys²⁷². Peruseriaatteena voidaan silti hänestä pitää, että vastuun tulisi olla samankaltainen tuotteen tyypistä riippumatta. Toisaalta yleiset standardimaiset periaatteet ovat heikkoja ja vahvimmat suositukset koskevat

does is crucial if we want to understand how it might be possible to influence the behaviour of the actors.” (s. 139)

271. Sosiaalisten eli informatiivisten sääntelytekijöiden vaikutuksia Răman (2006) arvioi tarkastellen erityisesti kahdentyyppisiä instrumentteja: suoraa ja epäsuoraa eli välittäjien kautta tapahtuvaa ohjelmistojen ja tietojärjestelmien haavoittuvuutta koskevan informaation välitystä. Tähän liittyy kysymys siitä, kuka on sääntelyn harjoittaja eli tiedon tuottaja ja toimittaja, samoin kuin miten tiedonvälitysprosessi toimii sekä kysynnän että tarjonnan kannalta. Tällaisen informaation sisältö ja vaikuttavuus on Rămanista (2006) varsin oleellista sääntelylle sekä ohjelmistojen tuottajien että käyttäjien kannalta, liittyen turvallisten ohjelmistojen kehittämisen sääntöihin ja ohjeisiin. Hän huomauttaa, että sekä ohjeiden noudattamisen että raportoinnin toteuttaminen voi käytännössä vaihdella niin, että toteuttamiselle saatetaan tarvita erilaista tukea. Esimerkiksi käyttäjien organisaatioissa sitä edellytetään riskien hallinnan kannalta. Kehittäjien organisaatioissa se on taas tarpeen tuotekehityskäytäntöjen parantamisen vuoksi. Siksi samoja yksiselitteisiä kriteereitä molempien tarpeisiin ei ole hänen mielestään olemassa.

272. Pitkäsekin (2006) viitaten Răman (2006) ei silti nosta esiin palveluihin sulautettuja ohjelmistoja.

juuri tietyntyyppisiä tuotteita. Myöskään vastuusta seuraaville sanktioille ei ole olemassa yhtenäisiä periaatteita ja ne ovat yleensä varsin heikkoja²⁷³.

Sopimuksissa olisi Rămanin (2006) mukaan aineksia vahvempaan sääntelyyn, mutta niitä ei käytetä. Päinvastoin, sopimuksissa pyritään usein rajaamaan pois tuottajan vastuu mahdollisista vahingoista. Silti tuottajakaan ei voi sopimuksella väistää lain edellyttämää vastuuta (vrt. KKO:n ratkaisu 2004:123²⁷⁴). Ohjelmistotuotevastuun osoittaminen jää silti osapuolten kontolle ja useimmiten vahinkoa kärsineelle. Syynä tähän on, ettei ole olemassa erityisiä viranomaisia vastuun valvontaan ja toimenpanemiseen ja nimenomaan siksi informatiiviset, tekniset ja prosessitekijät ovat oleellisia. Kaikissa niissä tarvitaan tietoa turvallisuuden toteuttamiskeinoista eli miten turvallisuus toteutetaan ohjelmistoja ja tietojärjestelmiä kehitettäessä eikä vain jälkikäteen käytön aikana tietoturvaongelmia ratkottaessa²⁷⁵. Käyttäjätkin voivat toisaalta estää turvattomia palveluja tai vakuuttaa itsensä vahinkojen varalta. Toinen ja laajempi näkökulma on yhteistyö, tiedonvaihto ja neuvottelemineen, joskin ohjelmistoala on Rămanista (2006) pyrkinyt väistämään vastuutaan ja sääntelyssä olisi vielä varsin paljon parantamisen varaa²⁷⁶.

Sisältökeskeisesti pitäisi hänestä puuttua sopimuksiin, joilla tuotevastuuta toteutetaan. Lainsäädännöllisesti voitaisiin vahvistaa käyttäjien asemaa, mutta myös lisätä haavoittuvuuksien raportoinnin vaikutuksia ohjelmistovalmistajien toimintaan. Erityisesti pitäisi pyrkiä tuottamaan turvallisia ohjelmia alun pitäen eikä noudattamaan käytäntöä, jossa haavoittuvuuksia korjataan jälkikäteen, kun ne ovat ohjelmistojen käytön myötä tulleet kaikille ilmeisiksi. Tässä myös valtiovallalla voisi olla hänestä oma roolinsa koordinoijana. Silti on epävarmaa jättää ohjelmistoturvallisuuden sääntely yksittäisen sääntelykeinoon kuten raportoinnin varaan, mieluummin tarvittaisiin yhdistelmä eri sääntelykeinoja ja niitä yhteen nivovat politiikat²⁷⁷. Răman (2006) ko-

273. Răman (2006): "The threats offered by the private law system of liability to pay compensation for the costs of cure of defects appear minimal." (s. 351)

274. KKO:2004:123, Kuluttajansuoja – Sopimusehtojen sääntely: "Kysymys siitä, oliko yhtiön tuoteelleen antamaa rajoitettua takuuta pidettävä kuluttajansuojalain 5 luvun 20 §:ssä tarkoitettuna erityisenä sitoumuksena, jonka perusteella myyjä tämän lainkohdan perusteella olisi velvollinen korvaamaan myös ostajan tavaran virheen vuoksi kärsimän välillisen vahingon, ja oliko takuun rajoitusehtoa pidettävä kuluttajien kannalta kuluttajansuojalain 3 luvun 1 §:n mukaan kohtuuttomana." (Tässä oli kyse yrityksen ja kuluttajan eikä yritysten välisestä tapauksesta, mutta vastavainlainen tilanne voinee hyvin sattua yritysten liikesuhteessa).

275. Riley (2007) esittää, että ohjelmistoinnovaatioiden oikeudellisessa tarkastelussa tulisi erottaa teknologiaperustainen juridinen vastuu (liability) ohjelmiston kehittäjältä tai jakelijalta edellytettävistä toimista (remedy), joilla teknologista riskiä pyritään vähentämään tai sellaisen lauetessa ohjelmiston jakelu estämään, ohjelmisto korjaamaan tai vahinkoja korvaamaan. (ss. 613–615)

276. Lähtökohtaan on silti, että "the implicit argument is that product liability rules ought to be applied to COTS software." (s. 420)

277. Gehring (2003) päätyy suosittamaan tietoturvaongelmien juridisesti käyttökelpoiseksi ratkaisuksi, että ohjelmakoodi ei ole suojattavissa patentein, että koodin avaaminen on sopiva puolustuskeino ja että se samalla lisää ohjelmiston ja sen kehitystyön laatua.

rostaakin kuitenkin tutkimuksensa lopuksi nimenomaan itsesääntelyn merkitystä ja hänen väitöskirjansa päättykin toteamukseen²⁷⁸: ”There is no need to rely purely on parliamentary acts in the regulation of information security issues.” (s. 482)

4.5.4 Ohjelmistoliiketoiminnan sopimusprosessit

Warsta (2001) tarkastelee sopimusprosessia ohjelmistoliiketoiminnassa eli tietyssä ICT-alan segmentissä. Hänen mukaansa sopimus on perinteisesti tarkoittanut kahden osapuolen juridista sitoumusta, joka kuitenkin sisältää yleensä useamman eri oikeudellisen toimen²⁷⁹. Sopimusoikeus, sopiminen ja sopimus eivät kuitenkaan tarkoita samaa eivätkä aina myöskään erillisinäkin merkitse samaa eri tahoille, kuten tuomarit ja liikeyritysten johtajat. Pitkäaikaisten sopimusten yksi ilmeinen tavoite on vähentää osapuolten opportunistia eli lisätä yhteistyön hallinnan mahdollisuuksia ja ennustettavuutta. Silloin kun yhteistyö ei ole osapuolten kesken mitenkään spesifistä, sitä voidaan Warstan (2001) mukaan ohjata markkinavoimien, klassisen sopimisen ja hierarkkisen päätöksenteon kautta, olkoonpa se satunnaista tai jatkuvaa.

Kun yhteistyö on osittain tai kokonaan spesifistä osapuolille, päädytään hänen käsityksensä mukaan neoklassiseen tai suhdeperustaiseen sopimiseen, joka voi johdattaa alliansseihin, fuusioihin tai yhteisyrityksiin. Tähän vaikuttavat silti muun muassa kysynnän ja tarjonnan epävarmuus, vaihdannan kohteen spesifisyys, vaihdantaan liittyvien tehtävien sisällöllinen monimutkaisuus ja ajalliset reunaehdot sekä vaihdannan taajuus. Joka tapauksessa sopimisen ja sopimuksen ohella esiin nousevat osapuolten suhteen hallinnan periaatteet ja käytänteet yleisemmin. Warsta (2001) käy silti läpi sopimusprosessia dokumenttien syntymisenä aiesopimuksesta esisopimukseen, puitesopimukseen, tilaussopimukseen ja jatkosopimukseen, mutta noteeraten samalla yhtäältä yhteistyön läheisemmät muodot kuten yhteisyrityksen ja toisaalta etäisemmät muodot kuten lisenssisopimukset²⁸⁰.

278. Ahonen (2011): ”Suomessa elääkin varsin sitkeä lailla sääntämisen ja sääntelyn perinne.” (s. 9)

279. Klassisen käsityksen mukaan sopimuksen määrittelevät juridiset normit, formaalit dokumentit ja diskreetit toimet, joilla sopimus osapuolten kesken solmitaan. Neoklassinen sopimuskäsitys on kuitenkin tuonut sopimiseen ja sopimukseen joustavuutta erilaisten muutosprosessien ja -teknikoiden kautta. Sittenkin suhdeperustainen sopimuskäsitys on painottunut pitkäkestoisiin ja komplekseihin sopimuksiin, mukaan lukien niihin liittyvät erilaiset sosiaaliset ja poliittiset tekijät sekä konfliktien ratkaisumenettelyt. Ennakoiva sopiminen on tämän tradition jatkumo ja Warstan (2001) mielestä yleisemmin ajateltuna myös uusi varallisuus oikeus prosessikäsityksensä myötä. Hän tiivistää, että tällaisen kehityksen yhteydessä sopijaosapuolten suhteen hallinnointiin (governance) on tullut lisää näkökulmia, intressejä ja erilaisia yhteen sovitettavia aineksia.

280. Warsta (2001) toteaa sopimisen sisältävän juridisen ja sisällöllisen osion ja että jälkimmäinen on hänen tutkimuksessaan tietotekninen. Sitova esisopimus edellyttää varsinaisen sopimuksen solmimista ja se taas puolestaan siihen sisältyvien velvoitteiden noudattamista, ottaen kuitenkin huomioon sopimusaukot, sopimuksen muutosehdot ja velvoitteita koskevat mahdolliset muut joustot. Erityisesti ohjelmistosopimuksiin ja ohjelmistoista sopimiseen liittyen myös Warsta (2001) ottaa esille vakioitujen (COTS), räätälöityvien (MOTS) ja räätälöityjen (tailored) ohjel-

Sopimuksen prosessinäkökulman perustana hänellä on liikesuhde ja liiketoimintaverkosto sekä prosessin mallintamisen yleiset periaatteet, jotta liiketoiminnan ja -suhteiden ajallinen dynamiikka saataisiin esiin. Nämä periaatteet hän taustoittaa prosessiteorioihin (linkkaariteoria, evoluutioteoria, dialektinen prosessiteoria, teleologia eli tavoitteellinen prosessiteoria), eli prosessia ei käytetä pelkästään esityksen tekemisenä seikkana, vaan tutkimuksen keskeisenä teoreettisena käsitteenä. Näkökulmat hän yhdistää ns. dyadisen vuorovaikutusmallin avulla eli liikesuhteen kehittymisenä (esivaihe, tunnustelu, kehittyminen, vakiintuminen) ja siihen vaikuttavina tekijöinä. Edelliset sopimisen ja sopimusten prosessikäsitteistöön tuotuna muodostavat tutkimukselle a priori -mallin sopimisen tarkasteluun ohjelmistoliiketoiminnassa. Siihen kuuluvat *ohjelmistoyrityksen konteksti* eli ympäristö-, toimittaja- ja organisatoriset tekijät sekä *ohjelmistoasiakkaan konteksti* eli vastaavat tekijät hankkijan puolella, samoin kuin liikesuhteen kehittyminen: tarpeet ja tietoisuus sekä intressi suhteen solmimiseen, samoin kuin vuorovaikutus eli vuorovaikutteinen toiminta aineksineen. Jälkimmäiseen sisältyvät vuorovaikutuksen hallinta ja osapuolten sopeutuminen sekä vuorovaikutuksen tuotokset eli sopimukset, dokumentit, tuotteet, palvelut, suorituskyky ja osapuolten välille syntyvät sidokset. Myös liikesuhteen päättymisen eli siihen johtavat tekijät, sen päättymisen tapahtumat sekä päättymistä pehmentävät tekijät kuuluvat hänen kehittämäänsä malliin²⁸¹.

Aineistonsa analyysin perusteella Warsta (2001) hahmottaa sopimusprosessin kulun olevan seuraava (s. 184): tiedonvaihto (tyypillisesti NDA-sopimus), suhteen rakentaminen ja varmentaminen (puitesopimus), käyttöoikeuksien vaihdanta (lisenssi), tiettyjen projektien toteuttaminen (projektisopimus tai -tilaus) ja ylläpito (ylläpitosopimus). Hän esittää ”täydennetyin sopimusprosessin perusmallin” (augmented basic contractual model), jossa ovat sopimusta edeltävä *suhteen muodostamisen vaihe* ja sopimista seuraava *suhteen hallinnan vaihe*. Ensimmäisessä ovat perustoimintoina *koordinointi* (liiketoiminta) ja *vaihdanta* (sopimus), joita yhdistää *neuvottelu*, jälkimmäisessä ovat taas perustoimintoina ohjelmistoratkaisun määrittely, kehitys ja arviointi. Kum-

mistojen kehittämisen ja ominaisuuksien erot, kuten Ráman (2006), mutta painottaa kehitysprosessin ja projektitoiminnan yhtäläisyyksiä. Sellaisia ovat vaihe- tai linkkaariajattelu, vaihe-etapit ja niihin liittyvät vaihetuotteet. Tähän liittyen hän jäsentää sopimuksia oikeuksien haltijan, välittäjän ja hyödyntäjän kannalta sekä eri ohjelmistotyyppien tapauksessa. Lisensioinnin ohella hän tarkastelee IT2000-sopimusehtoja. Hän pohtii myös ohjelmistojen ostajan ja ostamisen tai tarkemmin ottaen hankkijan ja hankkimisen (acquisition) näkökulmaa, mukaan lukien sitä koskevat standardit ja käytännöt.

281. Metodisesti Warstan (2001) työ on laadullinen tapaustutkimus, joka perustuu Suomessa (4) ja Yhdysvalloissa (8) kerättyyn aineistoon. Aineistossa on mukana yhteensä 12 yritystä ja 18 haastateltavaa, painottuen Yhdysvaltojen markkinoilla toimiviin suomalaisiin ohjelmistoyrityksiin. Neljä yritystä harjoitti vakiotuotteiden liiketoimintaa, kolme pelkkää ohjelmistosuunnittelupalvelujen liiketoimintaa, yksi pelkkää räätälöitävien ohjelmistotuotteiden liiketoimintaa, kolme sekä vakioettä räätälöitävien ohjelmistotuotteiden liiketoimintaa ja yksi kaikkia kolmea liiketoimintatyyppiä

paankin liittyy *informaation keruu, analysointi ja vaihdanta* yhteistyön aikana, joka jatkuu ajallisesti eli on dynaaminen prosessi²⁸².

Pohjonen (2002b) arvioi oikeustieteilijänä Warstan (2001) tutkimusta piakkoin sen valmistumisen jälkeen Oikeus-lehdessä tavalla, joka avaa siihen varsin erilaisen ja melko kriittisenkin näkökulman, onhan hänen artikkelinsa otsikkona kysymys ”*Sopimukset ja liiketoiminta – kaksi eri asiaa?*” Hän toteaa ensiksikin Warstan (2001) analysoivan tietotekniikka-alan sopimuksia koskevia prosesseja ja viittaa siihen, että neuvotteluissa juridiikka jää usein melko vähälle huomiolle teknisten ja kaupallisten seikkojen rinnalla toisin kuin pitäisi. Warsta (2001) korostaa hänen mukaansa taloudellisen, teknisen ja juridisen näkökulman yhdistämistä sopimusprosessissa, jotta liiketoimintaa voitaisiin harjoittaa menestyksellä.

Pohjonen (2002b) haluaa silti puuttua liiketoiminnan ja sopimuksen vuorovaikutukseen, jossa yhteistyö on korostunut, samoin kuin joustavuus, mutta myös erilaiset suhteeseen vakautta luovat seikat. Ennakoiva sopiminen tähtää siihen, että nämä seikat voitaisiin ottaa jo etukäteen huomioon sopijaosapuolten kesken. Hän esittää, että Warsta (2001) on luonut empiirisen aineistonsa pohjalta malleja sopimusprosessista, ja että ”malleja ei esitetä vain prosessien kuvauksina, vaan seurattavina esimerkkimalleina” (s. 459). Hänen mielestään mallinnettavaksi ovat silti tulleet vain tutkimuksessa esiintyneet menettelytavat eli toisin sanoen ei sopimusprosessi yleensä²⁸³. Sopimuskäytäntö ei hänestä ole myöskään sama kuin hyvä sopimuskäytäntö eli Warsta (2001) ei ole selvittänyt ”niinkään sopimusten sisällöllistä toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta”, vaikka ”sisältö ja menettelytavat eivät ole toisistaan irrallisia, vaan vaikuttavat

282. Warsta (2001) esittää itse asiassa myös toisen, kokoavan dynaamisen mallin, jossa perusmallin vaiheet neuvottelu sekä ohjelmistoratkaisun määrittely, kehitys ja arviointi on sijoitettu kehämäisesti yhteistyösuhteen kehittymisen varrelle, mutta ei avaa suhteen muodostumisen ja hallinnan vaiheita eikä erittele niihin liittyviä prosesseja eli koordinoitua ja vaihdantaa, liittyen liiketoiminnan ja sopimusten tyyppeihin. Tämä tehdään itse asiassa kuitenkin väitöskirjan liitteessä B (ss. 237–238) kaikille kolmelle eri liiketoimintatyyppille erikseen, mutta toisaalta vain viitaten aineistosta otettuihin näytteisiin. Siitä ei siis muodostu varsinaista käsitteellistä prosessimallia. Väitöskirjansa liitteessä I Warsta (2001) esittää kylläkin esimerkinomaisesti ja visualisoiden sopimusprosessin etenemisen, mutta senkin vain aineistonsa analysoinnin tekniikkana. Hän ottaa tässä yhteydessä esimerkiksi tutkimansa tapauksen D, joka on räätälöitävien tuotteiden liiketoimintaa Yhdysvalloissa harjoittava ohjelmistoyritys.

283. Toisaalta Pohjonen (2005b) toteaa, että ”oikeudellisessa keskustelussa käytännöllä useinkin tarkoitetaan oikeuskäytäntöä, ennakoivassa oikeudessa elämän käytäntöä.” (s. 319) Tämä on tietysti ristiriidassa hänen kritiikkinsä kanssa, koska Warsta (2001) analysoi laadullisin keinoin ja empiirisin aineistoin nimenomaan jälkimmäistä, kun taas ennakoiva oikeus pyrkii luomaan etukäteen ongelmien ratkaisumallin, jolla konflikti poistuu eikä sitä tarvitse jälkikäteen ratkaista. Vaikka Warstan (2001) tuottamat päätelmät on esitetty sopimusmallina, ne ovat analyysikehikon eli sopimuksen kulun käsitteellisen analyysin johdannaisia ja tarkoitettu ymmärtämisen ja tulkinnan välineiksi eikä sellaisenaan ”hyviksi” sopimuskäytännöiksi. Ajattelun ero näkyy myös Pohjosen (2005b) luonnehdinnassa, että ”ennakoiva oikeus on mieluummin ratkaisu- kuin ongelmakeskeistä.” (s. 324) Warstan (2001) tutkimuksen tapauksessa asia on täsmälleen päinvastoin.

toisiinsa.” (s. 459) Juridinen toimivuus on hänen mielestään erittäin hyvä esimerkki sisällöllisestä näkökulmasta, jollaiseen Warsta (2001) ei hänestä puutu.

Pohjonen (2002b) kritisoi myös tutkimuksen päähavaintoa, eli että sopimusprosessin alkuvaihe jakaantuu kahteen osaan, liikeneuvotteluihin ja varsinaisiin sopimusneuvotteluihin: ”Tässä ajattelutavassa kiteytyy minusta ennakoivan sopimisen näkökulmasta tarkasteltuna keskeinen käytännön sopimustoimintaan liittyvä ongelma. Mikä on sopimus?” (s. 460)²⁸⁴

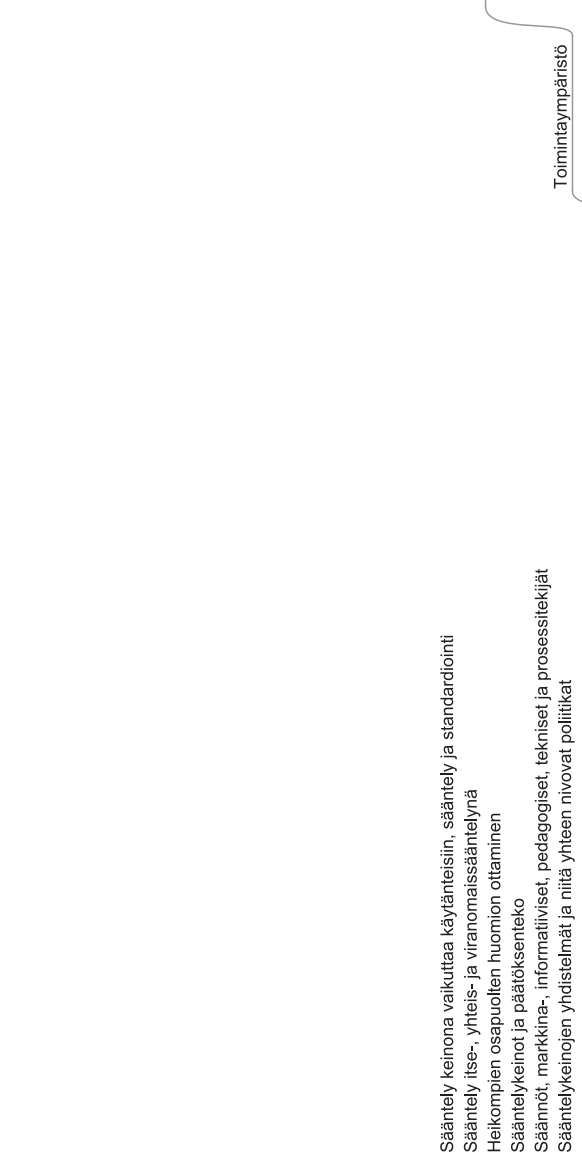
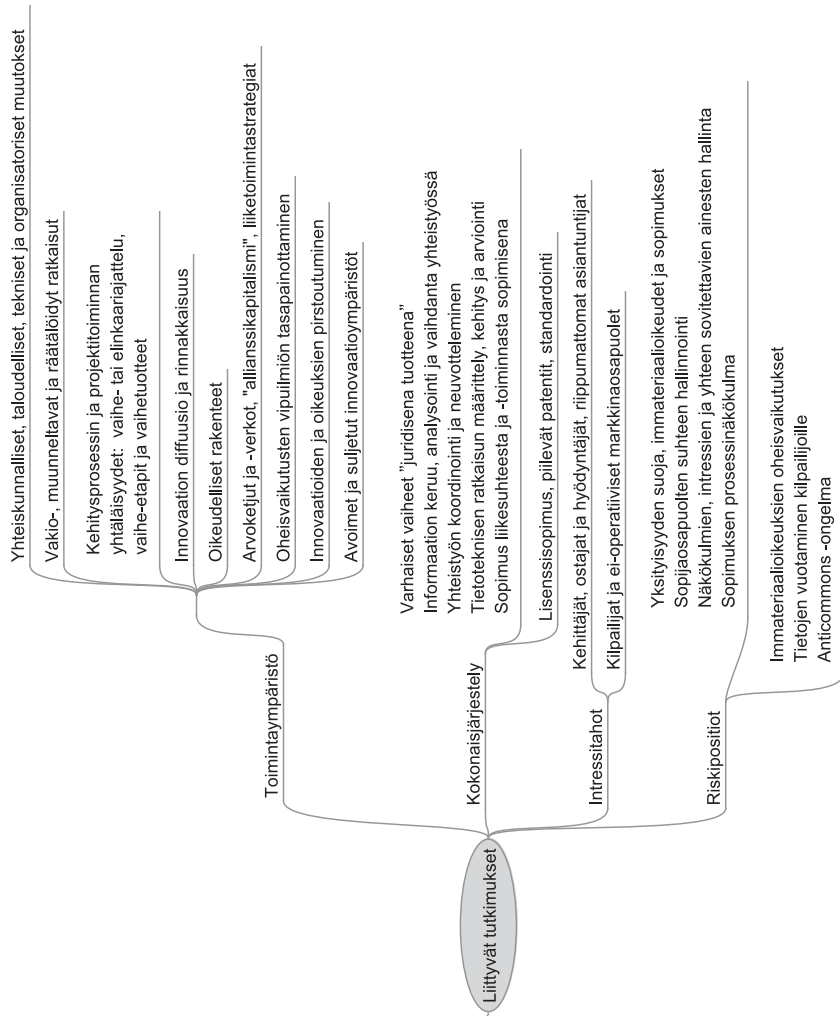
Pohjonen (2002b) kuitenkin tukee Warstan (2001) havaintoa, että sopiminen on kontekstiriippuvaista eli sopimisessa on aina lähdettävä liikkeelle tilanteesta ja sen erityistarpeista. Silti hänestä tutkimuksesta ”välittyy vahvasti käsitys, että sopimus on juridinen dokumentti, jossa on juridiikan kielellä varauduttu ongelmatilanteisiin. Liiketoiminnasta sopiminen on sen sijaan liiketoimintaa.” (s. 461) Ajattelutapa on loppujen lopuksi hänen mielestään tarkoituksenmukaisten eli tilanteeseen sopivien sopimusten solmimisen suurimpia esteitä, koska sopimisen ja sopimuksen kontekstit eivät ole muuttumattomia, vaan päinvastoin kehittyvät kaiken aikaa.

4.5.5 Päätelmät

Edellä tarkastelluista liittyvistä tutkimuksista nousevat melko selvästi esille tietyt seikat tämän tutkimuksen kannalta tärkeinä teemoina, jotka listataan seuraavassa luettelonomaisesti, mutta joihin palataan myöhemmin. Kuva 12 esittää mainituista tekijöistä vielä lyhyen yhteenvedon. Johtopäätökset on kuvassa ryhmitelty uuden varallisuusoikeyden käsitteillä, joskin ilman tarkempaa sisällöllistä pohdintaa.

Toimintaympäristö: yhteiskunnalliset, taloudelliset, tekniset ja organisatoriset muutokset; informaatiohyödykkeiden erot, prosessit ja projektitoiminta; innovaatioiden diffuusio, rinnakkaisuus, pirstoutuminen, avoimuus tai suljettuus; oikeudelliset ja taloudelliset rakenteet ja strategiat; oikeuksien oheisvaikutusten vipuilmiö.

284. Hän viittaa Warstan (2001) aineistostaan esittämään otteeseen, että sopimuksen liitteenä olevaa projektikuvausta on muutettu merkittävästi: ”Kuinka voitaisiin katsoa, että sopimusta ei ole muutettu, kun lähes kaikista asioista on sovittu uudelleen? Mistä sopimuksessa sitten on sovittu?” (s. 460) Juridisia ja ”muita” elementtejä ei hänen käsityksensä mukaan voikaan erottaa sopimuksissa toisistaan, vaan kyse on aina sopimuskokonaisuudesta. ”Teoilla ja tahdonilmaisuuilla tai tekemättä ja ilmaisematta jättämisillä luodaan ja säädellään velvoitteita, kustannuksia, vastuita ja seuraamuksia.” (s. 460) Hän esittää sitten, miten itse ymmärtää ja määrittelee sen toiminnan, jonka Warsta (2001) näkee jakaantuneena liikeneuvotteluihin ja varsinaisiin sopimusneuvotteluihin. Hänen mielestään kyse on ensin alustavista ja sitten yksityiskohtaisista sopimusneuvotteluista: ”Kun sopimuksella ymmärretään liikesuhteesta sopimista, sitä ei voi erottaa liikesuhteesta.” (s. 461) Silti kumpikaan ei korosta innovaatiota tavoitteiden, tulosten ja oikeuksien dynamiikassa, kuten ettei hanke tuota käyttökelpoisia tuloksia lainkaan tai ettei tiedetä mitä tuloksiin sisältyy. Nystén-Haarala ym. (2010) viittaavat varallisuuden prosessikäsitteeseen, mutta esittävät hekin liiketoiminta- ja sopimusprosessin ostajan ja myyjän välisenä suhteena eikä minään dynaamisena innovaatioyhteistyöverkostona. (s. 468)

Kuva 12. Liittyvien tutkimusten yhteenvedo.

Intressitahot: kehittäjät, ostajat, hyödyntäjät, kilpailijat, ei-operatiiviset tahot, asiantuntijat.

Kokonaisjärjestely: varhaiset vaiheet; informaation keruu, analysointi ja vaihdanta; yhteistyön koordinointi, tietotekninen kehitys; sopimus liikesuhteesta ja -toiminnasta sopimisena.

Riskipositiot: yksityisyyden suoja; immateriaalioikeudet ja sopimukset; suhteen hallinnointi; sopimisprosessit; oikeuksien oheisvaikutukset, tietovuodot, anticommons-ongelma.

Sääntely: keinot vaikuttaa käytänteisiin; sääntelyn hajautuminen itse-, yhteis- ja viranomaissääntelyksi, koskien erityisesti päätöksentekoa; tiedollisen heikkomuuden huomioon ottaminen sääntelyssä, informaation epäsymmetria silti tunnistaen; sääntelykeinojen toimivuus päätöksenteolle ja laajemmassa kuten kannustimien, ohjauksen ja vaikuttamisen mielessä, sääntelyn pukeminen mm. säännöiksi sekä markkina-, informatiivisiksi, pedagogisiksi, teknisiksi ja prosessia koskeviksi tekijöiksi; sääntelykeinojen yhdistelmät ja niitä yhteen nivovat politiikat; sopimusoikeus, kilpailuoikeuden ja immateriaalioikeudenvuorovaikutus.

Lueteltuja teemoja on vielä syytä verrata lyhyesti Paaston (2005) pohdintaan uuden varallisuus oikeuden käsitteistä ajatuksella, että ”hyödyllinen kyseenalaistaminen voi koskea sekä piintyneitä vallitsevia käsityksiä että uusina esitettyjä ideoita.” (s. 153) Paastosta (2005) käsitteille tarvitaan institutionaalista tukea, jotta voidaan puhua oikeudesta eikä kyse ole jostain muusta toiminnasta tai ajattelusta²⁸⁵. Omistukseen on silti juridisen oikeuden ohella ollut jo uuden ajan alusta olemassa moraalisen ja taloudellisen toimintamahdollisuuden katsanto. Sieltä juontuvat myös *yksityisen ja julkisen toiminnan, sopimuksen ja suvereenin vallan* käsitteet.

Kyse on siksi lopulta siitä, ovatko nämä rakenteet murtumassa ja onko niiden tilalle tulossa ”kulloinkin tarkasteltava tosiasiallinen tilanne kaikessa muuntuvuudessaan” (s. 157) perusoikeuksien ja niihin nojaavien periaatteiden jäsentämänä. Paaston (2005) mielestä vastavuoroisuus on oleellisinta ja sitä täydentävät suhteellisuus ja yhdenvertaisuus. Toisella tasolla olevat sidosperiaatteet eli varautuminen, avoimuus ja luottamuksensuoja liittyvät ne tiettyihin oikeuden alueisiin. Kolmannella tasolla periaatteet kuvautuvat kieltoina hyvän tavan vastaisuudelle, kohtuuttomien oikeussuhteiden voimaan saattamiselle ja oikeuden väärinkäytölle. Ongelmaksi muodostuu, *onko kerrostumilla tartuntapintaa juridiselle harkinnalle ja ratkaisulle ja mikä on normien asema periaatteisiin nähden*. Käsitteiden esittäminen ei nimittäin ”vielä tarkoita sedimentoitumista osaksi oikeudellista ajattelua tai konkretisoitumista juridisiksi käytännöiksi.” (s. 165) Toiseksi, oikeuden tulee tuottaa oikeita ja lainmukaisia ratkaisuja eikä vain esimerkiksi vaalia oikeudenmukaisuutta. Johtopäätöksensä Paasto (2005) esittää, että käsitteet olisivat ”tosiasiassa jatkoa analyttisestä lähestymistavasta tutulle

285. Voidaan erottaa myös varsinaiset legalisoidut ja institutionalisoidut eli auktoritatiiviset oikeuslähteet ja muut oikeudelliset päätöspäätökset kuten asia-argumentit, vrt. Laakso (1990, ss. 63–76).

oikeustositseikaston erittelylle” (s. 168), jossa niiden yleisempään teoreettiseen tarkasteluun ei ole paneuduttu. Hänestä voidaankin kysyä, kannattaisiko sen sijaan eritellä yksittäisten tapausten tosiseikkoja: ”Vastaukset hahmottuvat oikeudellisten käytäntöjen vuoropuhelussa.” (s. 169) Todellisuudessa tarvittaneen silti *oikeudellisten teorioiden ja käytäntöjen vuoropuhelua*²⁸⁶.

4.6 Yhteenveto

Tutkimuksen motiiveja perusteltiin sekä empiirisesti että teoreettisesti, mitkä ilmenevät myös empiiris-analyyttisestä tutkimusotteesta. Oikeusteoreettista näkymää avattiin oikeusteoreettiselta, -filosofiselta ja -lähdeopilliselta kannalta. Jälkimmäisestä on näkyvä liityntä tutkimusaineistoon, mutta edellisten merkitys korostui tutkimuksen edetessä. Perinteisen ja uuden varallisuus oikeuden, auktoriteetti- ja muiden oikeuslähteiden sekä pakottavan ja ns. pehmeän sääntelyn voi mieltää oikeusteorian ja -filosofian avulla liittyvän enemmän perustavaa laatua oleviin oikeudellisiin ilmiöihin. Tutkimusaukkoa hahmotettiin kuitenkin oikeuslähteittäin ja -aloittain, jotta tutkimukselle syntyisi eräänlainen juridinen ekolokero. Yhtenä syynä oli myös, että tutkimusaineisto sisältää erilaisia lähteitä ja sen analyysi on moni-ilmeinen, vaikka konteksti onkin rajattu ICT-toimialan esikilpailullisiin T&K-yhteishankkeisiin.

Empiiristä näkymää mainittuun kontekstiin täydennettiin melko laajalla tietotekniikan ja oikeuden suhteiden katsauksella, jäsentäen informaatio-oikeuden osaluokkia ja tekijöitä ja ehkä merkityksellisemmin pohtien oikeuden ja tietotekniikan suhteen ja samalla ICT-oikeuden kehittymistä, mukaan lukien jotkut kriittiset puheenvuorot.

Lisäksi paneuduttiin valittuihin liittyviin tutkimuksiin, ymmärtäen silti, että ne ovat yleisemmin ajateltuna osa tutkimusaineistoa ja että sellaisia hyödynnetään vasta myöhemmin. Valitut tutkimukset tarjosivat hyvän näkymän oikeudellisiin kysymyksiin ICT- alan kontekstissa varsinkin sopimus-, immateriaali-, kilpailu- ja ICT-oikeuden kannalta katsoen, joskin varsin eri tavoin luoduista näkökulmista. Samalla ne edustavat tietynlaista lähistoriallista jatkumoa nykypäivään saakka, mukaan lukien tulevaisuuden ennakoitakin. Joko sattumalta tai mahdollisesti tietotekniikan ja oi-

286. Paasto (2005) lienee silti oikeassa siinä, että Pöyhönen (2003, ss. 86–109) jättää ”varallisuus oikeuden muuntokäytönsä” varsin avoimeksi. Toisaalta tämä tutkimus osoittaa, että muuntokäyttö avautuu nimenomaan tilannekohtaisen analyysin kautta, joka helpottaa ymmärtämään relevanttien tosiseikkojen ja normien kokonaisuutta eikä kyse ole mistään yksittäisistä oikeustapauksista. Tolvasen (2003, ss. 1017–1018) sanoin ”järkipärisyys” nojaa lainsoveltamisen vuorovaihteluun tosiasioiden ja normien välillä.

keuden suhteiden kehityksen takia 1980-luku ja 1990-luvun alkupuoli jäivät selvästi vähemmälle huomiolle.

Tarkastelluista liittyvistä tutkimuksista luvun loppuun uuden varallisuus oikeuden rakenne-elementeillä tehty jäsenitys oli enemmän havainnollistava kuin syvälinen, mutta toiminee ajatuksellisenä siltana seuraavaksi esitettyyn varanto-oikeuksien analyysiin.

5. Varanto-oikeuksien analyysi

Tässä luvussa tehdään varanto-oikeuksien analyysi tutkimuksen kontekstissa ja empiirinen kohdeympäristö huomioon ottaen. Analyysin yhteydessä varanto-oikeuksia jäsennetään ja niiden tekijöitä eritellään ongelmalähtöisesti niin, että voidaan hahmottaa sääntelyratkaisuja. Sääntely, jota analyysin perusteella tullaan seuraavassa luvussa tarkastelemaan, on varsin korostetusti vastavuoroista ja dialogista. Sitä silmällä pitäen jo tässä yhteydessä pohditaan, mitä yhteistyöhön ryhtymisen ja toteuttamisen oikeus tarkoittaa ja mikä vastuu siihen liittyy silloin, kun varallisuus on dynaamista eli sitä koskevat oikeudet syntyvät ja muovautuvat varantojen ja niihin perustuvien hyödykkeiden kehittyessä. Tämä on yhtäältä *tilanneherkkä ja toiminnallinen näkökulma* varallisuuteen esikilpailullisissa T&K-yhteisprojekteissa, eli mikä on ”Natur der Sache” varallisuuden luomisessa ja hyödyntämisessä. Toisaalta sen voi mieltää sääntelyn kannalta ilmentävän *joukkoistumista*²⁸⁷.

Luku rakentuu edellä määritellyn tutkimusaukon luotaamisena reaalisten, sisällöllisten ja auktoriteettiperustaisten lähteiden eli tutkimusaineiston avulla niin, että oikeudenalakohtainen jaottelu on analyysissä toissijainen, mutta ei silti piilevä juonne. Oleellista on varallisuus-oikeuden ja osin informaatio-oikeudellisten periaatteiden mukainen ja projektista esiin nouseva katsanto. Se muotoillaan yhtenäiseksi analyysipuitteeksi allianssin hallinnointiin tukeutuen, joka taas jäsenyty intressitahoittain projektin kulkuun nivoutuvan osapuolten ja hankkeiden valinnan, yhteistyön johtamisen, projekti- ja T&K-työn hallinnan sekä varantojen hallinnan toimintojen kautta²⁸⁸. Tässä tulee väistämättä esille monia ja varsin erilaisia tekijöitä, mutta niitä kaikkia tarkastellaan juridiselta kannalta eikä esimerkiksi projektityön tehokkuuden tai osapuolten yhteistyön sosiaalisen vuorovaikutuksen onnistumisen mielessä.

Luvun rakenne on seuraava:

- allianssin hallinnointi kokoavana näkymänä,
- analyysin toteutusperiaate,

287. Kts. informatiivinen yleiskuvaus: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Joukkoistaminen>. (Viitattu 25.11.2012)

288. Pöyhönen (2003) kuvailee projektia varallisuus-oikeuden prototyyppinä niin, että siinä annetaan merkitystä ”toimien yhteisölliselle taustalle” ja kokonaisuudesta syntyvän ”toiminnan ja tilanteen erittelylle” (s. 153). Allianssin hallinnointia voi tässä pitää edellisenä ja projektin kulkua intressitahoittain jälkimmäisenä.

- katsaus tutkimusaineistoon ja
- varanto-oikeuksien jäsentäminen ja erittely eli analyysi:
 - projektin valmistelu-, aloitus-, toteutus- ja päätösvaihe.

5.1 Allianssin hallinnointi kokoavana näkymänä

Seuraavassa tehdään ensin lyhyt yhteenveto projektitoiminnan ohjauksen kontekstista perustuen yhteistyöallianssin hallinnointiin. Sen tekijät ovat tässä yhteydessä käsitteellisiä, päinvastoin kuin projektitoiminnan ja T&K-yhteistyön käytänteet ovat tämän tutkimuksen empiirisessä kohdeympäristössä. Silti ne kuvaavat samaa asiaa, mutta varanto-oikeuksien analyysin ongelmälähtöistä hahmottamista varten eivätkä kohdeympäristön valaisemiseksi.

5.1.1 Allianssin hallinnoinnin periaatteita

Granovetterin (1985, s. 505) mukaan verkostoyhteistyö perustuu paljon henkilökohtaisiin suhteisiin ja sitä voidaan tarkastella sosiologisen analyysin keinoin. Yhteistyön hallinnointi ei siis ole vain abstrakti käsite eikä kyse ole yritysten tai valtioiden tarpeesta ohjata toimintaa (Klakegg ym. 2008), vaan *osapuolten yhteistoiminnasta ja sitä varten perustetuista verkostoista*²⁸⁹.

Klassiset hallinnoinnin keinot ovat käskytyks ja taloudellinen ohjaus, mutta samoin neuvonta, varoitukset ja opastus. Perinteisiä toiminnan hallinnoinnin keinoja on myös standardointi. Kaikista yleisin hallinnoinnin tapa on kuitenkin organisaation oma sisäinen ohjaus (corporate governance²⁹⁰), mukaan lukien omistajaohjaus ja sitä laajempi sidosryhmäohjaus. Yleisemmin, hallinnointi ohjaa yhteistyötä, kun on riski epäonnistua edun tavoittelussa yrityksessä, sen yhteistyösuhteessa tai laajemmassa asiayhteydessä²⁹¹ ja kun toiminta tulee sovittaa yhteistyön erityispiirteiden mukai-

289. Johanson ja Vahlne (2011), jotka analysoivat markkinää juuri verkostona, päättelevät, että ”a strategy development process takes place as an action, most often joint action between network partners.” (s. 489)

290. Neuvonen (2006) toteaa tapaoikeudesta oikeuslähteenä, että ”oma lukunsa olisivat yleiset käytännöt esimerkiksi talousrikoksissa, joissa painoarvoa on annettava hyvälle liiketavalle. Omalla tavallaan myös esim. corporate governance -keskustelut liittyvät kysymykset ovat lähellä tapaoikeutta.” (s. 414, alaviite 41) Ohjeet saattavat silti olla käytännössä erittäin suppeita: ”Yhtiökokous, Hallitus, Toimitusjohtaja, Palkitsemisjärjestelmät, Sisäinen valvonta ja riskienhallinta, Tilintarkastus, Yhtiöjärjestys, Osakassopimus, Lunastus- ja suostumuslausekkeet, Tiedottaminen, Sukupolvenvaihdokset perheyrietyksissä. (Asialuettelo listaamattomien yhtiöiden hallinnoinnin kehittämiseksi. Corporate governance. Helsinki: Keskuskauppakamari. 12 s.)

291. Esimerkiksi Toiviainen (2004) tarkastelee sisäistä ohjausta laajemman eli yhteiskuntavastuun näkökulmasta väittäen, että ”omistajien moraalinen velvollisuus on luopua vaatimasta yrityksen

sesti. (Demil ja Lecocq 2006, s. 1451) Toisaalta myös sopimus on perinteisesti ollut hyvin tärkeä instrumentti ohjauksessa, erityisesti markkinaohjaus osapuolten välisin liikesopimuksin.

Hierarkkinen ohjauskin voi silti perustua erilaisiin sopimuksiin, työ- ja alihankintasopimukset ovat tästä valaiseva esimerkki²⁹². Hennartin (2006) mielestä allianssitutkimus on kuitenkin painottunut liikaa niiden suunnittelun ja muodostumisen tarkasteluun, yhteistyön varsinaisen toteutumisen ja kehittymisen asemesta. Monet eivät ole perehtyneet niihin yksityiskohtiin, joista allianssit rakentuvat, vaan he ovat luottaneet kollegoidensa näkemyksiin. Yksi tärkeä kysymys on yhteistyön tuotosten jakaminen: ”How to renegotiate the division of profits in an alliance”. (Hennart 2006, s. 1621) Muita ovat allianssien monimuotoisuus ja rajojen epämääräisyys. Ongelmia ei silti voida kiertää kehittämällä teorioita, jotka vain selittävät miten allianssin kehittyminen voisi periaatteessa tapahtua. Rakenteellisesti tarkasteltuna kehittämisessä on erotettu *ex ante* sopimukset ja *ex post* yhteistyön tuotoksista nauttiminen. Jos osapuolten kontribuutioiden tarkka määrittely *ex ante* on vaikeaa eli syntyy kysymys vapaa-*matkustajista* ja samalla tuotosten omistusoikeudet on heikosti määriteltä, hyötyjen jakaminen *ex post* voi olla hyvin ongelmallista varsinkin, jos mukana on keskenään kilpailevia tahoja. (Hennart 2006, s. 1624) Yksi keino on tehdä kaikki toiminnot näkyviksi *interim* eli toiminnan aikana ja hyvin laajasti, toinen on taas paketoita ja suojata tietyt ratkaisut osapuolittain²⁹³.

Johnston (2010) arvioi hallinnoinnin kehittymistä tulevien vuosien aikana. Hänen mukaansa vuorovaikutukseen perustuva moderni yhteiskunta haastaa perinteiset paikkaan ja aikaan sidotut hallinnoinnin menettelyt neljän eri ulottuvuuden tiimoilta: *sisäinen* (within), *keskinäinen* (between), *ympäröivä* (across) ja *päällekkäinen* (overlapping). Kolmas näkökulma tarkoittaa, että monet yhteisöt rakentuvat tarkoituksenperien ja tavoitteiden ympärille eivätkä sijainnin ja neljäs, että useita erilaisia hallinnointikeinoja on käytössä limittäin. Osallistumiskeskeneen ja ympäröivä hallinnointi *voimaannuttaa* Johnstonin (2010) mukaan yhteistyön osapuolet tai täsmällisemmin sanottuna palauttaa voiman ihmisille, samalla kun se silti kykenee ohjaamaan aktiivista, moniulotteista ja muuttuvaa yhteistyökokonaisuutta. (Johnston 2010, s. S124) Tällainen *osallistava hallinnointi* perustuu jo lähtökohtaisesti avoimeen ongelmanratkaisuun ja on usein sitä tukevan teknologian avulla toteutettua (*technology-enabled co-production*).

koko ylijäämää itselleen: ’Uuden ajan’ yrityksen tarkoitus ei ole osakkeenomistajien voiton maksimoiminen.” (s. 389)

292. Buckley ja Casson (2011): ”Reliance on subcontracting, licensing and other contractual arrangements is a hallmark of the hollow firm.” (s. 469). Syynä on, että arvokas markkinatieto luodaan usein julkisesta informaatiosta: ”Marketing information is generated from a synthesis of public information.” (s. 498)

293. Toisaalta allianssin alkuperäinen rakenne määrää tässä paljon: ”To sum up, much of the key controllable elements of the evolution [...] can be explained by their initial structure.” (Hennart 2006, s. 1626)

Molemminpuoliseen vastuullisuuteen (*mutual accountability*) kuuluu lisäksi oleellisena seikkana läpinäkyvyys. Siihen sisältyy toisaalta myös toimintaan perustuva ansaittu oikeutus (an earned participation approach, Johnston 2010, s. S126), joka estää vapaamatkustajan ongelmaa, sekä yhteistyön koordinointi eikä käskytyks.

Faemsin ym. (2008) mukaan allianssien tekemän yhteistyön koordinointia, kehittymistä ja suorituskykyä onkin tutkittu paljon. Yksi näkökulma on keskittynyt vaihdantaan ja sitä koskeviin sopimuksiin, toinen taas yhteistyösuhteen kehittymiseen ja siihen vaikuttaviin tekijöihin kuten osapuolten välinen luottamus ja sen erilaiset ainekset. Faemsin ym. (2008) omassa tutkimuksessa paneuduttiin sopimusten sisältöihin ja sopimusten käyttöön eikä vain määrittelyyn, toisin kuin monissa muissa, ja luottamuksen dynamiikkaan yhteistyössä eikä vain sitä koskeviin periaatteellisiin tekijöihin. Molempien näkökulmien eli sopimuksellisen tilanteen ja yhteistyösuhteen kehittymisen todettiin silti olevan toisiaan täydentäviä eikä kilpailevia tai vaihtoehtoisia. Tuloksesta havaittiin, että allianssiprosessi jäsentyy eri tasoille: hallinta (governance), toiminta (operational) ja johtaminen (managerial). Sopimuksista nähtiin, että niiden suunnittelu ja sisältö muovaavat suhteen johtamista ja toteuttamista ja samalla sopimuksen käyttöä ja että osapuolten välinen luottamus on tässä erittäin merkittävä tekijä.

5.1.2 Sopimus- ja suhdeperustainen hallinnointi

Luo (2002) toteaa, että hyvän yhteistyösopimuksen tulee olla samanaikaisesti sekä joustava muutoksille että riittävän spesifinen tilanteelle niin, että se voi estää osapuolten opportunistia. Sopimuksen mukaisessa toiminnassa on kuitenkin usein tarpeen käyttää muitakin hallinnoinnin keinoja eli tyypillisesti erilaisia rakenteellisia, kognitiivisia, poliittisia ja kulttuurisia menettelyjä²⁹⁴. Sopimus ja muut hallinnointikeinot täydentävät toisiaan, edellinen muodostaen puitteen, jälkimmäiset taas poistaen sopimuksiin sisältyvää jäykkyyttä, mutta samalla sopimuksia toteuttaen. Tavoitteena tulee olla sekä opportunistin estäminen että kyky johtaa sovittua yhteistyötä: ”Social norms complement economic incentives and nurture cooperative behaviour”. (Luo 2002, s. 906) Yhteistyö on siis oleellista sopimuksen toteuttamisessa ja varmentaa osaltaan toiminnan tehokkuutta. Hagedoorn ja Hesen (2007) esittävät, että sopimus-oikeudesta on *perinteinen* (classical), *uusi* (neoclassical) ja *suhdeperustainen* (relational)

294. *Julkinen hallinnointi* eli hallintoviranomaisten toiminta on vielä syytä todeta erikseen. Suomessa sen säädösperustana on hallintolaki, jonka 2§:n mukaan ”Tätä lakia sovelletaan valtion viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa ja itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa (viranomainen).” *Hallintosopimuksista* eli viranomaisten sopimustoiminnasta laissa todetaan (3§): ”Tätä lakia sovellettaessa hallintosopimuksella tarkoitetaan viranomaisen toimivaltaan kuuluvaa sopimusta julkisen hallintotehtävän hoitamisesta tai sopimusta, joka liittyy julkisen vallan käyttöön.” Hallintolaki ei silti anna viranomaisille toimivaltaa sopimusten tekemiseen, vaan se pitää perustaa muuhun lainsäädäntöön. Vrt. myös Mäenpää (1989), Laakso (2006) ja Rudanko (2006).

näkemyks. Viimeisimmän mukaan sopimukset ovat epätäydellisiä eikä sopimisessa ole kyse riskien allokoinnista, vaan *riskien jakamisesta* eli on sovittava mm. muutoksista, suoritusesteistä, vahinkojen korvaamisesta, takuusta ja erimielisyyksien sovittelusta²⁹⁵. Faems ym. (2006) toteavat, että osapuolen opportunismia lisäävät suhteen spesifisyys, sen tulosten mittaamisen vaikeus ja yhteistyön epävarmuus.

Tutkimus- ja kehitystyötä koskevan suhteen tapauksessa yhteistyön hallinnoinnin mekanismeja ovat sopimusten lisäksi usein erilaiset organisatoriset keinot kuten päätöksenteko- ja vastuurakenteet, palkitsemis- ja kannustinmenettelyt, operatiiviset käytänteet, erimielisyyksien selvittämisen mekanismit sekä markkinaehtoisista periaatteista poikkeava rahoitusrakenne. Niillä voidaan myös pyrkiä tehostamaan osapuolten kommunikointia, yksinkertaistamaan ja vakioimaan päätöksentekoa ja vähentämään epävarmuutta. Samalla ne saattavat silti rajoittaa innovatiivisessa toiminnassa yhteistyön joustavuutta, kun taas luottamus, vastavuoroisuus ja jaetut kokemukset helpottavat sitä. Kyse ei kuitenkaan ole tässäkään vaihtoehtoisista keinoista, vaan toisiaan täydentävistä toimenpiteistä, joiden kesken pitäisi saavuttaa tasapaino.

Toisaalta *toimintaprosesseihin painottuva sopimus* eikä pelkästään tuloksia koskeva sopimus on lähtökohtaisesti osapuolten vuorovaikutukseen suuntautunut. Tulokset voidaan sopia jaettavan osapuolten kesken määrittelemättä etukäteen tarkasti niiden sisältöä tai sopimus ja yhteistyön johtaminen kuten johtoryhmän toiminta suunnitella toisiaan täydentäviksi. Yhteistyöhön liittyvät seminaarit, yhteiset päätöksiä valmistelevat kokoukset ja vastaavat vaikuttamistavat, samoin kuin tehtävistä vastuullisten tiimien organisoituminen omien tavoitteidensa saavuttamiseksi ovat esimerkkejä sopimuksen puitteissa harjoitetun yhteistyön mahdollisista toiminnallisista hallinnointikeinoista. Nielsenin (2009) mukaan kuitenkin tekijöitä, jotka toteuttavat yhteistyötä allianssissa toimintana, on tutkittu varsin vähän, toisin kuin muun muassa osapuolten osaamista koskevia tekijöitä²⁹⁶.

Hänen tutkimuksessaan mielenkiinto kohdistui sekä sopimuksellisiin että operatiivisiin hallinnointikeinoihin erityisesti allianssin tulosten näkökulmasta. Kyse oli sekä osapuolten oikeuksien jakamiseen että tiedon tuottamiseen ja käyttöön liittyvistä toiminnallisista menettelyistä. Yksi tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista oli oletamus, että osapuolen tuottamien ja hallussa olevien resurssien käytöllä saattaa olla lopulta suurempi vaikutus sen kyvyille ohjata yhteistä toimintaa kuin yhteistyön tuloksille määritellyillä omistusoikeuksilla. Sopimuksellisella hallinnoinnilla nähtiin kuitenkin olevan erittäin suuri merkitys nimenomaan siinä, miten osapuoli voi ohjata

295. Tämä kuvastanee silti lähinnä yhdysvaltalaista käsitystä. Pohjoismaisen tai ainakin suomalaisen käsityksen mukaan sopimusoikeuden kehittymiseen viime vuosikymmeninä kuuluu myös sellainen hyvinvointivaltiollinen näkemys, jota edellä tarkasteltiin (myös esim. Pöyhönen 1988).

296. Pöyhönen (2003) puhuu tässä yhteydessä vahingonkorvauksen kannalta *toiminnan ja tilanteen hallinnasta*. Edelliseen kykenee sellainen taho, joka voi päättää ”harjoitetaanko kyseisen kaltaista toimintaa ylipäänsä ja jos harjoitetaan, millaisin toimintatavoin”, jälkimmäiseen taas taho, ”joka olisi omin kohtuullisin toimenpitein voinut välttää vahingon tai minimoida sen seuraukset.” (s. 54)

tiettyjä suhteessa tapahtuvia toimintoja²⁹⁷. Silti päivittäinen operatiivinen yhteistyö ja siihen liittyvät tehtävät sekä tieto ja vuorovaikutus muovaavat suhdetta ja sen lopputuloksia huomattavasti, sopimuksen asettamisessa puitteissa²⁹⁸.

Carsonin ym. (2006) mukaan yhteistyön osapuolten epävarmuus, jota muun muassa juuri sopimuksellisin ja keskinäisen suhteen ohjauksen keinoin pyritään hallinnoimaan, voidaan jakaa muuttuvuuteen (volatility) ja tulkinnallisuuteen (ambiguity). Tutkimuksen hypoteesi oli, että formaalien sopimusten tehokkuus osapuolten keskinäisen opportunistin hallinnoinnissa heikkenee muuttuvuuden kasvaessa, kun taas tulkinnallisuuden vaikutus on vähäisempi. Sopimusten avulla epävarmuutta voidaan pyrkiä hallinnoimaan joko jättämällä auki asioita tai sopimalla muutosmenettelyistä tai juuri päinvastoin eli pyrkimällä kuvaamaan sovitut asiat tarkasti. Jälkikäteiset muutokset yhteistyön toteuttamisessa voivat silti olla vaikeita toteuttaa sopimuksellisesti ja siksi turvaututaan muihin yhteistyötä ohjaaviin keinoihin.

Ääritapauksessa kyseeseen tulevat yhteistyösuhteen purkamisen tai tulevasta yhteistyöstä kieltäytyminen, useimmiten silti suhteen aikainen valvonta, ohjaus ja myös erilaiset sanktiot. Sopimukset toimivat referensseinä osapuolille erityisesti tulosten ja niihin sidottujen kannusteiden tai sanktioiden osalta, kun taas *sopimuksen mukaista toimintaa ohjataan muilla keinoilla*. Tutkimuksessa havaittiin kuitenkin, että eri hallintokeinojen yhteiskäyttö ei ole aina ongelmatonta nimenomaan epävarmuuden torjunnan kannalta. Sosiaaliset sanktiot eivät välttämättä toimi tilanteissa, joissa on paljon tulkinnallisuutta eivätkä formaalit sopimukset puolestaan aina jouta tarpeeksi hyvin, jos ympäristö muuttuu nopeasti tai muutokset ovat hyvin laajoja. Sopimusten merkitys on toisaalta siinä, että ne pakottavat osapuolet neuvottelemaan, mitä pelkät yhteistyösuhteen sosiaaliset ohjaustekijät eivät välttämättä saa aikaan. Hyvin paljon riippuu silti ohjausta toteuttavan toiminnan sisällöstä eikä vain sen periaatteellisesta hallinnoinnin tavasta²⁹⁹.

Ivens ja Blois (2004) toteavat, että Macneilin tutkimus yhteistyösuhteen normeista (ns. relational contract theory) oli tässä suhteessa monella tapaa uraa uurtava ennen muuta siksi, että se haastoi perinteisen käsityksen sopimuksesta. Macneil kuvasi sopimuksia suhteina henkilöiden välillä, joiden kesken on jo vaihdantaa tai aikomus harjoittaa sellaista tulevaisuudessa. Sopimus on siis aina läsnä muodossa tai toisessa, kun

297. (Nielsen 2009): "Contractual governance stipulates how the partners obligate themselves to a specific course of action or establish a general commitment to a specific relationship via contractual mechanisms." (s. 684) Sopimus siis "virittää" osapuolten yhteistyön toiminnaksi eikä vain määrittele sen tuloksia.

298. (Nielsen 2009): "Legal ties are unterwoven with various social norms. The effectiveness of contractual governance is dependent, in part, on the deployment of procedural coordination mechanisms." (s. 688)

299. (Carson ym. 2006): "If the parties themselves, or third-party observers, cannot unambiguously observe and evaluate opportunism and reliably sanction such behaviour, the disincentives against opportunism in relational contracting decrease." (s. 1072) Toiminta täytyy osata tunnistaa, jotta sitä voidaan ohjata.

vaihdantaa tapahtuu, mutta osapuolten suhteen hallinnointiin vaikuttaa suuresti myös suhteen ilmapiiri. Alunperin Macneil määritteli yhdeksän ja myöhemmin lisäksi vielä kymmenennen normin tai periaatteen suhteen hallinnoinnille, ”to guide, control or regulate the proper and acceptable behaviour” (Ivens ja Blois 2004, s. 243): osapuolten roolien eheys, vastavuoroisuus, suunnitelmien toteuttaminen, yhteistyöhön tehdyt investoinnit, joustavuus, sopimuksellinen solidaarisuus, liittyvät normit (korvattavuus, riippuvuus ja odotuksiin kohdistuvat intressit), vaikutusvallan luonti ja samalla rajoittaminen, yhteistyön eri keinojen sopivuus sekä sosiaalisten suhteiden harmonia.

Ivensin ja Bloisin (2004) tekemän tutkimuksen johtopäätös on, että mainittuja normeja on siirretty toiminnaksi varsin eri tavoin tai käytetty ilman selityksiä ja että niiden pohjalta muodostetut suhteen hallinnoinnin arviointikriteerit ovat olleet hyvin erilaisia. Tutkimuksen mukaan normien hyödyntäjät ovat lisäksi jättäneet huomiotta, ettei Macneil itse asiassa tarkoittanut normeja vaihdannan hallinnointitekijöiden arviointikriteereiksi. Normit pitäisikin heidän mielestään siirtää yhteisen toiminnan käytänteiksi ja tuoda yhteen muiden tekijöiden kanssa. Ness (2009) toteaa tästä vielä, että yhteistyön eri käytänteiden (relational practice) tutkimuksella voidaan selvittää paitsi suunnitellun ja toteutuneen toiminnan eroja, myös yhteisen arvon tuotannon ja kunkin osapuolen nauttiman arvon eroja, koska osapuolilla on aina myös omat tavoitteensa yhteistyössä³⁰⁰. Kehittyvän yhteistyön hallinnoinnin tiimoilta kaksi eri dynamiikkaa on hänestä erityisen tärkeää, hallinnointimekanismien muutos ja mekaniismien käytön tärkeyden muutos.

Jo yhteistyön ja sen hallinnoinnin alkuvaihe voi johtaa integroituvaan tai eriytyvään kehitykseen riippuen osapuolten tavoitteiden tasapainosta, mikä taas vaikuttaa suuresti yhteistyössä kohdattaviin tilanteisiin. Olanderin ym. (2010) mukaan T&K-intensiivisen yhteistyön tyypilliset päävaiheet *tutkimus* (exploration), *kehittäminen* (development) ja *päättäminen* (finalisation) jäsentävät yhteistyön johtamista. Heidän tutkimuksessaan havaittiin myös, etteivät sopimukset tai niiden puuttuminen estä suhdeperustaista hallinnointia ja että aineettomat oikeudet voivat sekä edistää yhteistyötä että aiheuttaa siinä erilaisia konflikteja, koska T&K-yhteistyössä tarvitaan usein sekä tiedon suojaamista että jakamista. Mahdollisia hallinnointikeinoja ovat *luottamus*, *suhdeperustaiset normit*, *sopimukset* ja *aineettomat oikeudet*. Vaikka sopimus- ja suhdeperustainen hallinnointi nähdään usein vaihtoehtoina, ne ovat myös Olanderin ym. (2010) mukaan toisiaan täydentäviä³⁰¹. Hurmelinnan ym. (2005) tutkimusai-

300. Smyth ym. (2010) tutkivat luottamuksen aikaan saamaa arvoa sosiaalisena konstruktiona projektiliiketoiminnassa ja päättelivät sen muodostavan näkyvän osan projekteihin ja niiden kautta myös projektiosapuoliin sitoutuvasta sosiaalisesta pääomasta, joka on samalla osaltaan varallisuusainesta. (s. 128)

301. Juurikkala (2009), joka käy läpi ja pohtii monista eri näkökulmista sopimussuhteiden normiperustaisia ja sosiaalisia tekijöitä, tiivistää tämän toteamukseen, että ”legal norms are most relevant and efficient when they are well-aligned with social norms.” (s. 49) Juha Tolosen (2007) mukaan taas moraalisten velvoitteiden ohella ”sosiaalisen vastuun hyväksymistä vaatii ns. valistunut

neistona oli taas 87 pientä suomalaista ICT-yritystä. Sopimus nähtiin tutkimuksessa dokumentiksi, joka kuvaa osapuolten velvoitteet. Tutkimuksen mukaan sopimuskeskeisyys voi yhteistyön aikana kehittyä suhdekeskeisyydeksi, mutta kumpikaan ei yksin takaa menestystä. Raon ym. (2008) perusteella asiakassuhteet voidaan nähdä jatkumona yksittäisestä liiketoimintatapahtumasta hyvin läheiseen ja pitkäaikaiseen yhteistyöhön. Suhteeseen liittyy aina oikeudellisia, toiminnallisia ja tiedonvaihdon tekijöitä. *Myös ensin mainittu voi heistä tarjota subteen hallinnoinnin mekanismeja eikä vain ehtoja vaihdannalle ja sen tuloksille.*

Esimerkiksi aineettoman pääoman hyödyntämiselle on olemassa ainakin lisensiperustainen eli juridis-kaupallinen, avoin yhteisöllinen sekä suhdeperustainen toimintatapa. Ensimmäinen voi olla monimutkainen ja siksi salassapitomenettelyjen kautta saatava ajallinen kilpailuetu on usein käypä vaihtoehto, jopa 43% tapauksissa (Allee ja Schwabe 2009, s. 109). Avointen ratkaisujen käyttöön saattaa taas liittyä riski kolmannen tahon oikeuksien loukkauksesta. Osapuolten läheisen yhteistyön vaihtoehtoon voi ICT-hyödykkeiden tapauksessa liittyä mahdollisuus yhdessä tuotetun ratkaisun käyttöön palveluna, jolloin sitä ei tarvitse erikseen lisensoida.

5.1.3 Avoimen yhteistyön hallinnointi basaarissa

Demil ja Lecocq (2006) väittävät, että avoimen koodin projektit edustavat kokonaan uutta hallinnointimenettelyä, basaarina, joka perustuu silti *erityiseen sopimusmekanismiin eli avoimeen lisenssiin*. Erilaiset sopimusperustaiset hallinnointikäytännöt ovat yleisemminkin mahdollisia sosiaalisen, hierarkkisen ja muiden hallinnointikeinojen yhteydessä, koska hallinnointirakenne voidaan mieltää institutionaaliseksi puitteeksi, jonka sisällä toimijoiden välistä vaihdantaa säännellään eri tavoin. (Demil ja Lecocq 2006, s. 1449)

Avoimen koodin hankkeissa nimenomaan lisenssillä varmistetaan, ettei kukaan osapuoli voi yksin varata tuotosta vain itselleen. Jokainen voi silti säilyttää oikeutensa koodin avulla tekemiinsä hyödykkeisiin edellyttäen, että koodi säilytetään avoimena. Intressiryhmien rooleja voidaan yhteistyön hallinnoinnin kannalta tarkastella basaarissa *sponsorijoina*, jotka haluavat liittää avoimen koodin lisenssin johonkin tiettyyn ratkaisuun ja *hyödyntäjinä*, jotka käyttävät avointa koodia. Viimeksi mainitun erikoistapaus ovat *tuottajat*, jotka kehittävät koodia aktiivisesti. Oleellista on, ettei mikään rooli ole toista tärkeämpi ja aivan erityisesti, ettei tuottaja eli kontribuoiija ole kahta muuta merkittävämpi, vaikka toiset eivät omalta osaltaan lisää jaettua koodimassaa.

omaetu (enlightened self-interest)", josta kieltäytyminen voi johtaa liiketoiminnan kannalta epäsuotuisiin seurauksiin. Siksi itse asiassa moraalikin on hänestä tässä yhteydessä taloudellisten toimintaedellytysten ja etujen suojelua. (ss. 416–417) Hän tekee tästä johtopäätöksen, että "tavoitteena on yritysmaailman itsesääntely, jotta lainsäädäntöä ei tarvittaisi tai että se voitaisiin ainakin minimoida ja markkinatalous säilyisi mahdollisimman vapaana." (s. 422)

Myös basaarimallissa hallinnoinnin rutiinit ja proseduurit toimivat ohjausta toteuttavina mekanismeina, täydentäen ja toteuttaen yhteistyösopimuksen mukaisia menettelyjä: sopimus on tärkeä kehys hallinnoinnille³⁰². Avoimen koodin tapauksessa oleellisin on nimenomaan lisenssisopimus, joka estää ketään omimasta koodia itselleen. Tämä poikkeaa ratkaisevasti monista muista sopimuksista, joilla pyritään juuri päinvastaiseen eli suojaamaan ja rajaamaan tietyn osapuolen oikeuksia. Silti avoimen koodin lisenssi antaa tietyille osapuolelle mahdollisuuden myös koodiin perustuvan hyödykkeen yksinoikeuteen tai ristiin lisensointiin toisen osapuolen kanssa.

Tämä ei kuitenkaan yksin riitä, vaan on myös tärkeää, että vaihdannan hallinnointia toteuttaa koko yhteisö. Sillä on tätä varten käytössään erityisiä kannustimia ja rajoitteita, joskaan ei esimerkiksi työsopimuksia, vaan ennen muuta erilaisia sosiaalisia valvonta- ja ohjauskeinoja. Perinteiseen osapuolten järjestämään hallinnointiin verrattuna tilanne on päinvastainen sikäli, että pelkät avoimen koodin käyttäjät, jotka eivät itse lisää lainkaan jaettua koodia, eli niin sanotut vapaamatkustajat ovat usein määrällisesti suurin osa yhteisöä. Esimerkiksi vain 2% koko yhteisöstä saattaa olla aktiivisia tuottajia (Demil ja Lecocq 2006, s. 1453), mikä on erittäin pieni määrä verrattuna kaikkiin muihin yhteistyömuotoihin. Tämä tarkoittaa myös, että varsinaisten tulosten tuottajien kannustimet ja rajoitteet ovat muihin hallinnointimekanismeihin verrattuina hyvin alhaisia. Toisaalta niiden taustalla voi silti olla esimerkiksi tietyn osapuolen tiukkaa mutta piilevää hierarkkista ohjausta, johon voi liittyä suuriakin kannustimia juuri siksi, että tuottajien määrä on vähäinen.

Verkoston osapuolten hallinnoinnissa basaaari on muutenkin erityinen. On tyypillistä, ettei osanottajien identiteetti ole ilmeinen, että jäsenyys on avoin, juuri ketään ei voida siirtää sivuun, osapuolten suhteet hajaantuvat laajalle ja voivat olla hyvin sporadisia riippuen siitä ovatko he ”passiivisia” vai ”aktiivisia” ja että mitään pitkäaikaisia suhteita ei edellytetä. Osapuolia ei yleensä voida myöskään valita etukäteen, tiettyjä rooleja ei voida varmuudella vakiinnuttaa, vastavuoroisuus ei ole taattua eivätkä edes aktiivisimmat tuottajat saa lisenssin alaisiin työnsä tuloksiin yksinoikeuksia. Lisäksi samaa asiaa voivat kehittää monet tuottajat eri tahoilla yhtä aikaa eikä ole selvää kenen tuotos pärjää, koska mitään varsinaisia etukäteen sovittuja laatuksiteereitä ei usein ole olemassa tai sellaisia ei voida välttämättä käyttää valintaperusteena.

Toisaalta basaarimuotoisen hallinnan menettelyt ovat erittäin tehokkaita ja joustavia toiminnallisesti ja taloudellisesti ja avoimen lisenssin kautta tuotettu ja käytetty varantoaines karttuu kumulatiivisesti. Silti yhteisöissä voi kehittyä implisiittistä ja eksplisiittistäkin hierarkkia. Myös erilaisia tiettyjen osapuolten keskinäisiä verkostotyyppisiä suhteita esiintyy, samoin kuin vahvaakin suojausta avoimen koodin johdannaistuotteiden yksinoikeuksille. Eräänlaista kvasihierarkkista hallinnointia hyödyn-

302. Demil ja Lecocq (2006): ”Any governance structure is grounded in a contractual framework but is also characterized by control and incentive mechanisms that enable it to govern transactions.” (s. 1452)

netään monesti varsinkin yhteisöjen muodostumisen alkuvaiheissa, mutta basaari- ja markkinaohjauksen yhdistelmä voi lisätä myös varsin pitkälle kehittyneen yhteisöllisen ratkaisun taloudellista merkitystä. Samoin se voi tehostaa tuottajien ja hyödyntäjien roolien uudenlaista jäsentymistä (Demil ja Lecocq 2006, s. 1460). Basaarimuotoinen hallinnointi on tehokasta, kun sen piirissä oleva informaatio on näkyvää ja sitä voidaan käsitellä tarpeen mukaan. Tieteelliset yhteisöt ovat harjoittaneet tätä pitkään ja usein juuri ilman eksplisiittisiä sopimuksia, joskin on syytä muistaa, että sopimukset voivat olla implisiittisiäkin. Toisaalta julkinen ja avoin tutkimusyhteistyö ei sulje pois sitä, etteikö joku osapuoli voi hallinnoida tiettyjä tuloksia muilla mekanismeilla³⁰³.

Erilaiset horisontaaliset verkostot ovat tulleet merkittävimiksi paitsi yhteistyössä yleensä, erityisesti käyttäjien kehittäjäroolin myötä: käyttäjät kehittävät yhdessä ratkaisuja, jotka paljastetaan avoimesti kaikille muillekin eli myös sellaisille, jotka eivät niitä aktiivisesti kehitä. Toisin sanoen riittää, kun jotkut käyttäjät toimivat myös kehittäjinä. Informaatiosta tulee julkista, mikä ei kuitenkaan ole sama asia kuin ilmainen. Teoreettisesti tämä on vastoin klassista periaatetta, että innovaatioylijäämän vapaa hyödyntäminen on aina taloudellinen tappio kehittäjälle. Toisaalta patentointi on samalla tavalla perinteinen tapa julkistaa innovaatio eli tehdä se julkiseksi hyödykkeeksi. Käytännössä myös monet liikesalaisuudet ovat mahdottomia, koska sellainen estäisi innovaation taloudellisen hyödyntämisen (von Hippel 2007, s. 305).

Wikipedian³⁰⁴ hallinnointi on pitkälle muotoutunut ja näkyvä esimerkki basaarimallista, jossa yhteisöllistä sisältöä kehitetään ja käytetään avointen lisenssien avulla. Kukaan ei voi omistaa sitä yksinoikeudella, mutta silti sitä voidaan hyödyntää kaupallisesti. Wikipedian erityinen piirre on tietotekninen infrastruktuuri, joka toimii paitsi tuotetun sisällön jaettuna varastona, myös sen hallinnoinnin ja vuorovaikutuksen tukiympäristönä. Se on vaikuttanut sekä Wikipedian hallinnoinnin roolien muodostumiseen yleensä että yhden tietyn hallinnoinnin erityisalueen kehittymiseen varsin pitkälle: sisällön tietoisien vahingoittamisen seuranta, korjaaminen sekä vahingoittajien tunnistaminen ja heiltä suojautuminen. Wikipedian parissa toimivien intressitahojen päärooleja ovatkin *tiedon lisääjät*, *tiedon poistajat*, *ammattilaiset*, *häiriköt* ja *korjaajat*. Forte ym. (2009) toteavat silti, että vaikka Wikipedia on yhtäältä yhtenäisen järjestelmä, sen hallinnointi on hajautunut eikä kohdistu pelkästään yhteiseen resurssiin eli Wikipediaan tietovarastona ja -varantona, vaan myös eri tahoilla tehtyyn työhön. Toisaalta kummankin elementtinä on jaettu tietotekninen infrastruktuuri ja sen käytön periaatteet.

303. Demil ja Lecocq (2006) huomauttavatkin, että "for instance, a company might sell a technological development to others (market); grant technological licenses or establish joint ventures (network); or build up an integrated R&D department (firm)." (s. 1461)

304. Wikipedia-organisaation kuvaus asiasta: http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page. (Viitattu 25.2.2012)

Vaikka tietyt Wiki-projektit muodostavat jaettujen intressien hallinnoinnin hanketyyppejä saarekkeita, ne ovat varsin pieni osa yhteistä toimintaa: pääosalla toimijoista ei ole keskenään mitään projektimuotoista yhteistyötä³⁰⁵. Toisaalta muun muassa tietynlaiset wiki-politiikat ja ohjeet ovat varsin yksityiskohtaisia käytänteitä tiedon sisällölle, rakenteelle ja esitystavalle ja varsinkin ammattilaiset pyrkivät valvomaan niitä säännöllisesti. Marraskuussa 2008 heitä oli englanninkielisessä Wikipediassa noin 1600.

Forten ym. (2009) mukaan myös kokemustieto aiemmista projekteista, varsinkin yhteistyötä koskevat menettelyt, on tässä tärkeää. Lynne (2007) toteaa, että tutkimukset avoimen koodin hallinnoinnista ovat paljastaneet itse asiassa suuren määrän erilaisia hallinnointikeinoja, kuten lisenssit, erilaiset vastuut, muodolliset ja epämuodolliset tehtävämäärittelyt, roolien kuvaus, tietotekniikka-avusteinen yhteydenpito, koodin merkitseminen, tunnustukset tuloksista, tulosten valvonta, itsesäätely sekä vastavuoroisuus.

Yleisesti avoimen koodin hallinnointi voidaan määritellä keinoina, joilla vaikutetaan kokonaan tai osin itsenäisten yksilöiden ja organisaatioiden yhdessä tiettyyn avoimen koodin kehitysprojektiin tekemän työn tavoitteisiin, valvontaan ja koordinointiin (Lynne 2007, s. 152). Hallinnoinnissa on sekä rakenteita että prosesseja ja se voi olla informaalia tai formaalia, sisäistä tai ulkoista ja valvovaa tai ohjaavaa.

Lisenssien merkitys on esitetty oleelliseksi hallinnoinnissa, kuten jo edellä todettiin, mutta myös muita hallinnointikeinoja on käytetty varsin laajasti. Syntyvän koodin yhteisöllinen omistajuus on silti tunnistettu kaikista oleellisimmaksi seikaksi. Toisaalta koodin kehitystyön hallinnoinnilla on liityntöjä yleisempiin yhteistyön ohjauksen menettelyihin. Tähän liittyvänä riskinä myös basaarimallin yhteydessä on, että yhteistyön operatiivinen ohjaus epäonnistuu: ”The problem is the loss of operational control”. (Lynne 2007, s. 156) Avoimen koodin hallinnointi voidaankin hänen mukaansa jakaa kahteen tasoon, jotka ovat *kehityshankkeen ja yhteisön muodostaminen* sekä *operatiivinen ohjaus*.

Näiden tasojen rakenne-elementtejä on Lynnin (2007) tekemässä jaottelussa (ss. 158–159) yhteensä kuusi, perustuen elementtien loogiseen ryhmittelyyn menettelyjen ja niiden avulla tavoiteltujen lopputulosten olemukseen:

- varantojen omistaminen (lisenssit, formaalit juridiset rakenteet);
- projektien perustaminen (chartering), tavoitteiden asettaminen ja tulosodotukset;
- yhteisön hallinnointi kuten jäsenyys, roolit ja osapuolten tunnistaminen;

305. Myös tämän tutkimuksen tekijä on aktiivinen ja palkittu wikipedisti, joka on tuottanut tai muokannut yli tuhat artikkelia suomenkieliseen Wikipediaan ja ladannut useita satoja kuvia Wikimedia Commonsiin (tilanne syksyllä 2013). Silti hän ei ole osallistunut yhteenkään wiki-projektiin eikä kertonut yhteisölle omaa nimeään, vaan esiintynyt pelkästään pseudonyyminä valitsemansa käyttäjätunnuksen suojassa, eikä ole koskaan edustanut mitään muuta tahoa kuin itseään ja omia hyvin satunnaisia intressejään.

- ohjelmistokehitysprosessi kuten tehtävien allokointi ja seuranta ja tulosten hallinta;
- konfliktien ratkaisu ja muutosten käsittely mukaan lukien uusien hallinnoinnin menettelytapojen määrittely ja käyttöönotto; sekä
- informaation välitys ja apuvälineiden käyttö.

Näiden elementtien kohteena ovat *yhteistyön hallinnointi* (vrt. kolme ensimmäistä), *toiminnan koordinointi* (vrt. kolme viimeistä) ja *tulosten hallinta* (vrt. kolme ensimmäistä ja toiseksi viimeinen). Avoimen koodin hallinnointi basaarissa kulminoituu siis loppujen lopuksi Lynnen (2007) mukaan juuri mainittuihin kolmeen kohteeseen.

5.1.4 Yhteenvedo

Taulukko 4 kokoaa yhteen allianssin hallinnoinnin hierarkkisen, markkina-, suhde-, basaaari- ja metamalliperiaatteen sekä niiden ohjaustapoja (omistus, sopimus, vuoro-vaikutus/vastuu, yhteisö/vastuu ja hybridi), samoin kuin ohjauskeinoja.

Taulukko 4. Allianssin hallinnoinnin yhteenvedo.

Allianssin hallinnointi: ohjaustavat, -periaatteet ja -keinoja		
Hierarkia	Omistus (sisäinen)	Valinta: hanke- ja toteuttajavalinta; Johtaminen: käskytyks, neuvonta, varoitukset, opastus, palkitseminen, tiedon hallinta; Projektit: tehtävien resursointi, resurssien vaihdettavuus, tulosten raportointi ja arviointi, tulos- ja palvelusopimukset; Toiminta: liiketoiminnan suunnitelmat ja tulokset, taloudelliset tunnusluvut ja mittarit; Tulokset: asiakaspalaute, oman henkilöstön ja kumppaneiden tyytyväisyys.
Markkina	Sopimus (keskinäinen)	Valinta: hanke- ja toimittajavalinta; Johtaminen: taloudellinen ohjaus, sopimuksen oikeudet, velvoitteet, sanktiot ja vahingonkorvaus; Projektit: perustaminen ja johtaminen, tulosten katselmointi, hyväksyminen ja maksatus, tavoite- ja tehtäväkuvaukset, tehtävien valvonta ja aikataulut, tulosten siirrettävyys; Toiminta: osapuolten asema ja resurssien määrä, tiedonjaon periaatteet, julkisen vallan toimet, standardointi; Tulokset: suojaus, omistus ja jakaminen, ml. aineettomat oikeudet, salassapito, lisenssit, tietovuotojen hallinta.
Suhde	Vuoro-vaikutus / vastuu (ympäristö- vä)	Valinta: osapuolten ryhtyminen yhteistyöhön, projektien perustaminen, avainhenkilöiden valinnat; Johtaminen: vastuullisuus ja luottamus, yhteis-toteutus, muutos- ja erimielisyyksien ratkaisumenettelyt, avoimiksi jätetyt seikat, tulkinnallisuus, ylimmän johdon yhteistyö; Projektit: perustaminen, projektiepisodit, osapuolten projektiin tuomat resurssit, roolien yhdistäminen (tuottajakäyttäjät); Toiminta: työryhmät ja seminaarit, tiedonvaihto, tulosten nimeäminen, jakaminen ja yhteinen evaluointi, Macneilin esittämät normit, vaikutusvallan luonti ja rajoittaminen, yhteistyökeinojen sopivuus, sosiaalisten suhteiden harmonia; Tulokset: nauttimiskyky, ajallinen kilpailuetu, oppiminen, tulevaisuuden tuotto-odotukset kokemukselle ja tuloksille vs. neuvotteluasema.

Basaari	Yhteisö / vastuu (osallistava)	Valinta: projektien valinta, osapuolten pääsy yhteisöön; Johtaminen: tuottajakäyttäjäroolit, verkoston rajattomuus, ajallinen sporadisuus, avoimet lisenssit, henkilöity tekijyys; Projektit: perustaminen, tulosten nauttimiskyky; Toiminta: vuorovaikutus, implisiittinen hierarkia ja vertaisohjaus, sosiaaliset kannustimet, toiminnan rinnakkaisuus; Tulokset: läpinäkyvyys ja jäljitettävyyys, ohjeet, mallit, kokemustieto ³⁰⁶ .
Metamalli	Hybridi	Vaiheittaisen etenemisen ohjaus eli etenemän ohjaus , tarkoituksellinen ohjausperiaatteiden päällekkäisyys sekä julkisen ja yksityisen hallinnon yhdistäminen , ml. hallinnointisopimukset.

Hierarkkisessa hallinnoinnissa omistaja- tai sidosryhmäohjaus eli omistus on ratkaisevaa. Markkinaperustaisessa hallinnoinnissa taas osapuolten velvoitteiden ja hyötyjen jakamisen tärkeä keino on sopimus. Se voi olla silti käytössä myös hierarkkisessa hallinnoinnissa, vaikka ei ole siinä ensisijainen, samoin kuin suhdeperustaisessa hallinnoinnissa. Sopimus luo puitteen, jossa yhteistyön koordinointi on osapuolia ympäröivä – tiukka tai joustava³⁰⁷. Basaarimallissa yhteisö hallinnoi jäsentensä osallistamisen kautta yhteistä toimintaa. Se tapahtuu silti hyödyntäen lisenssisopimuksia ja mahdollisesti myös projekteja sekä ainakin näennäisesti myös hierarkkisen ohjauksen menettelyitä. Suhde- ja basaarimallissa korostuu osapuolten vastuu. Metamalli perustuu yhteistyön etenemiseen tai ohjauskeinojen yhdistelmään.

Edellä olevan mukaisesti allianssin hallinnoinnin voi jakaa projektien ja osapuolten valintaan, yhteistyön johtamiseen sekä yhteisen projektin, toiminnan ja tulosten hallintaan. Samatkin ohjauskeinot painottuvat silti eri tavoin eri tapauksessa. Hierarkkisessa hallinnoinnissa ne ovat sellaisia menettelyitä kuin käskytyks, neuvonta, varoitukset ja opastus sekä palkitseminen. Myös tiedon hallinta eli jakaminen tai salassapito on tärkeää ohjauksessa, samoin kuin projektien valinta ja hallinta³⁰⁸.

306. Basaarin ja suhdeperustaisen hallinnoinnin ohjaustavat, -periaatteet ja -keinot ovat lähellä toisiaan. Tämä on ilmeistä osapuolten vastuun kannalta katsottuna, yhteistyötä ohjataan ”sisältä päin” eli osapuolten keskuudessa. ”Ulkopuolelta” tuleva ohjaus näkyy sen sijaan esimerkiksi asiakkaan tai linjaorganisaation johdon vaatimuksina. Yhteisöllisen ja vuorovaikutteisen ohjauksen toteutuksessa on silti merkittäviä eroja, kuten edellä tuli esille. Yhteishankkeissa suhdeperustainen ohjaus nivoutuu usein markkina-, hierarkia- ja julkiseen ohjaukseen, toisaalta taas tietynlainen ”pseudobasaari” on monesti nähtävissä.

307. Tieva (2008), joka lanseeraa termin ”reagoiva sopimus”, kuvaa itse asiassa uudelleenneuvottelujen ja konfliktien ratkaisun ohella juuri yhteistyömenettelyjä joustamiskeinona (ss. 436–439), kuten esimerkiksi työmaakokoukset ja niiden pöytäkirjat, kumppanuusorganisaatiot ja -prosessit sekä arviointi ja koulutus.

308. Smith ja Winter (2010) käyttävät sen sijaan termiä ”projektin muotoutuminen” (project shaping, project forming), korostaen tällä yksittäisten henkilöiden taitotietojen ja toiminnan merkitystä varsinkin juuri projektin alussa ennen kuin hanke siirtyy varsinaiseen ohjattuun vaiheeseen, samoin kuin intressien ja voimasuhteiden vaikutusta, projektin pyrkimysten yhdensuuntaisuutta kohteen rajaamisessa, tulosten aikaansaamisen näkyvyyttä (enacted reality) sekä projektin laajeman sosiaalisen kontekstin dynamiikkaa.

Tehtävien resursointi ja resurssien vaihdettavuuden varmistaminen, tulosten raportointi ja arviointi sekä erilliset tulos- ja palvelusopimukset painottuvat omistajaohjauksessa, samoin kuin liiketoiminnan suunnitelmien toteutumisen ja tuotosten taloudelliset tunnusluvut ja mittarit, palaute asiakkailta sekä oman henkilöstön ja yhteistyökumppaneiden tyytyväisyys.

Markkinaperustaisessa hallinnoinnissa sopimus taas tyypillisesti määrittelee osapuolten oikeudet, velvoitteet ja vahingonkorvauksen perusteet. Myös taloudelliset sanktiot ja kannustimet ovat keskeisiä. Tulosten hallintaan liittyvät niiden suojaus sekä omistamisen ja jakamisen periaatteet kuten lisenssit, salassapito ja tietovuotojen estäminen. Tärkeitä ovat myös projektien perustaminen, tuotosten katselmointi ja hyväksyminen sekä taloudellinen ohjaus. Projektin etenemisen valvonta, aikataulut ja tulosten siirrettävyyden varmistaminen on taas usein nähty enemmän osana varsinaista projektitoimintaa. Silti myös osapuolen neuvotteluasema ja käytössä olevat resurssit sekä tiedonjaon yleiset periaatteet ja monesti lisäksi standardointi tai julkisen vallan kuten julkisrahoittajan vaatimukset ohjaavat sopijaosapuolten toimintaa.

Suhdeperustaisessa hallinnoinnissa yhteistyön johtaminen on itse asiassa paljon koordinointia, joka nojaa osapuolten vastuullisuuteen ja keskinäiseen luottamukseen. Erilaiset muutosten ja erimielisyyksien ratkaisumenettelyt ovat tarpeen, koska yhteistyötä leimaavat usein avoimiksi jätetyt seikat ja tulkinnallisuus. Vuorovaikutukseen käytetään silti hyvin konkreettisia keinoja kuten työryhmät ja seminaarit, tietotekniset ympäristöt, tulosten nimeäminen, jakaminen ja yhteinen evaluointi. Macneilin mukaan (Ivens ja Blois, 2004) osapuolten toimintaa ohjaavat spesifiset normit, joiden operatiivisesta merkityksestä on kuitenkin esitetty kriittisiä havaintoja. Vaikka Macneilin esittämät normit ovat erittäin hyvin tunnettuja, niiden käytöstä ei vallitse yksimielisyyttä³⁰⁹. Normien ohella nimittäin esimerkiksi myös osapuolten ja projektien valinta ja projektien perustamiskäytännöt, projektien kehittyminen episodeittain, hankkeiden avainhenkilöiden valinnat sekä eri osapuolten projektiin tuomat resurssit ja eri roolien yhdistäminen ovat käytössä ohjausmeneteljinä. Tietyn osapuolen kyky oppia ja hyötyä tuloksista, saatu ajallinen kilpailuetu ja tulevaisuuden tuotto-odotukset hankitulle kokemukselle ja tuloksille vaikuttavat lisäksi yhteistyöhön. Yksi näihin ja samalla osapuolten neuvotteluasemaan liittyvä ohjauskeino on myös ylimmän johdon suora yhteistyö – etenkin yhteistyötä valmisteltaessa ja ongelmia ratkottaessa.

Basaarimallissa osapuolten läsnäolo verkostossa mutta samalla verkoston rajattomuus, toiminnan rinnakkaisuus ja ajallinen satunnaisuus vaikuttavat merkittävästi yh-

309. Kuten edellä todettiin, normit ovat roolien eheys, vastavuoroisuus, suunnitelmien toteuttaminen, yhteistyöhön tehdyt satsaukset, joustavuus, sopimuksellinen solidaarisuus, normeihin liittyvät tekijät (korvattavuus, riippuvuus, odotuksiin kohdistuvat intressit), vaikutusvallan luonti ja samalla rajoittaminen, yhteistyökeinojen sopivuus sekä sosiaalisten suhteiden harmonia. (Ivens ja Blois 2004, s. 243)

teistyön hallinnointiin. Tekijyyden tunnistaminen ja tunnustaminen henkilöidysti on erityinen piirre, jota ei ole yleensä korvattu organisaatioiden vastuilla. Toiminnan ohjauskeinoja ovat paitsi avoimet lisenssit, myös vuorovaikutusta tukevat jaetut tietojärjestelmät, tuloksille on taas ominaista niiden läpinäkyvyys, jäljitettävyyys ja erilaiset sosiaaliset kannustimet niiden esille tuomisessa. Implisiittinen hierarkia ja vertaisohjaus toiminnassa, joka perustuu silti ohjeisiin, malleihin ja kokemustietoon, täydentävät toisiaan. Myös yhteisten projektien valinnalla ja perustamisella on merkitystä, mutta erityisesti silti yhteistyön tulosten nauttimiskyvyllä, koska vain pieni osa verkoston jäsenistä on yleensä aktiivisia tulosten tuottajia.

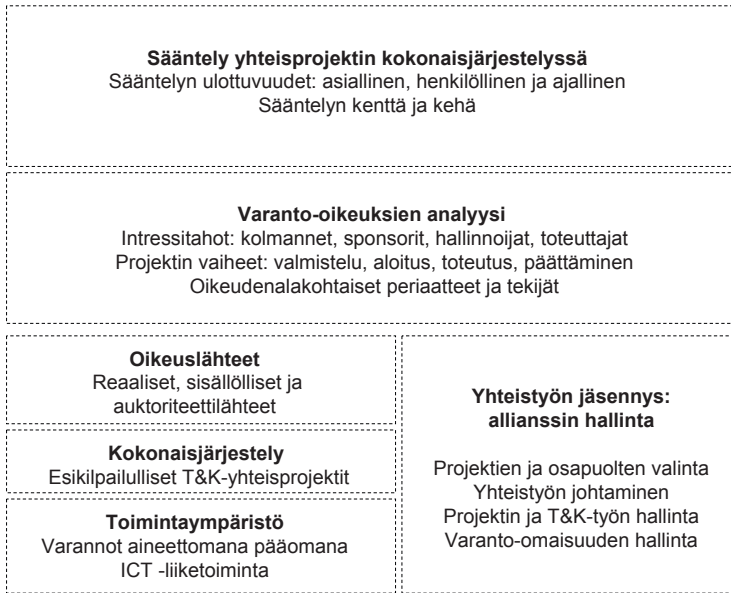
Elinkaariperustainen hallinnointi voi perustua allianssin muodostamisen ja toiminnan johtamisen vaiheistukseen osapuolten ja projektien valinnasta alkaen, mutta myös yleisemmin tulosten luonnin ja hyödyistä nauttimisen vaiheisiin. Eri ohjaustapojen suunniteltu päällekkäisyys on hybridimalli, joka pyrkii hyötymään eri keinojen eduista samanaikaisesti. Julkisen ja yksityisen hallinnoinnin yhdistäminen voitaneen tässä yhteydessä myös katsoa eräänlaiseksi hybridimalliksi, mukaan lukien hallinnointisopimukset.

5.2 Analyysin toteutusperiaate

Varanto-oikeuksien analyysi tehdään seuraavassa ongelmalähtöisesti eli yhteisprojektin kontekstissa ja kohde- eli toimintaympäristö huomioon ottaen, Kuva 13. Jälkimmäisen muodostaa ICT-alan liiketoiminta verkostoineen sekä varannot liiketoiminnan aineettomana pääomana. Ympäristö näkyy monilta osin yksityiskohtina tutkimusaineistossa, mutta samalla myös laajemmin. Analyysin kannalta oleellinen kokonaisjärjestely käsittää T&K-yhteisprojektit.

Perusnäkömääksi yhteistyön jäsenyykseen otetaan allianssin hallinnointi avaintoimintoineen eli osapuolten ja hankkeiden valinta, yhteistyön johtaminen sekä projektien, T&K-toiminnan ja varantojen hallinta. Yhteisprojektin kokonaisjärjestelyn puitteissa analyysi rakentuu toisaalta hankkeen etenemisen eli vaiheiden mukaisesti valmistelusta, aloituksesta ja toteutuksesta päättymiseen kolmansien, sponsoreiden, hallinnoijien ja toteuttajien eli eri intressitahojen kannalta katsottuna. Ongelmalähtöisen analyysin yhtenä haasteena on oikeudenalakohtaisten näkökulmien hallinta (Pöyhönen 2003, ss. 12–15). Varallisuus-, sopimus- ja ICT-oikeus ovat tutkimuksessa keskeisiä oikeudellisia näkökulmia. Silti ehkä suurempi haaste on uuden varallisuus-oikeuden metodinen hyödyntäminen eli sen rakenne-elementtien ja periaatteiden tunnistaminen analyysin yhteydessä. Toisin sanoen on muodostettava paitsi käsitys siitä, miten eri intressitahojen toiminta luo ja muo- vaa varallisuutta ja estää siihen liittyviä väärinkäytöksiä, myös nähtävä miten tämä

käytännössä ilmenee T&K-yhteisprojektin eri vaiheiden toiminnan ja sen tulosten yhteydessä^{310, 311}.

Kuva 13. Analyysi ja sääntelyn hahmottaminen havainnollistettuna.

Kuten edellä tuli esille, *varautumisperiaatteen* tarkoitus on kunnioittaa osapuolen toimintamahdollisuuksia varallisuuteen nähden. Sekä toimintaan ryhtyttäessä eli esimerkiksi osapuolten ja projektien valinnassa että yhteistyön yhteydessä oman toiminnan ei tule epäasianmukaisesti haitata muiden osapuolten mahdollisuuksia heidän tavoitteidensa toteuttamisessa. *Avoimuusperiaatteen* mukaan taas osapuolen varallisuus- aseman tulisi olla sitä vahvempi mitä avoimempaa sen varallisuutta koskeva toiminta on. *Luottamuksensuojaa* omistukselle nautitaan, jos osapuolella on mahdollisuus vaikuttaa toimintansa kautta omiin sopimuksiinsa ja vahingonkorvauksiinsa. Omistaminen määräytyy siis sopimuksen tekokompetenssin ja vahingonkorvaussuojan mukaan.

310. Periaatteiden perustana on perusoikeuslähtöisyys. Suomen perustuslain 2. luvussa kuvataan perusoikeudet yhdenvertaisuus, oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, rikosoikeudellinen laillisuusperiaate, liikkumisvapaus, yksityiselämän suoja, uskonnon ja omantunnon vapaus, sananvapaus ja julkisuus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus, vaali- ja osallistumisoikeudet, omaisuuden suoja, sivistykselliset oikeudet, oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin, oikeus työhön ja elinkeinovapaus, oikeus sosiaaliturvaan, vastuu ympäristöstä ja oikeusturva. Lain 22 §:n mukaan ”julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.”

311. Analyysi ei silti järjestäydy keskeisesti oikeusperiaatteiden tarkastelun ympärille, kuten vaikkapa Mielityisen (2006) tutkimus, vaan siinä painottuvat oikeudellisesti relevantit tilanteet ja tapahtumien kulku.

Informaatio-oikeudelliset perusperiaatteet eli oikeus tietoon, tietovarmuuteen ja viestintään, informaation ja sen kulun vapaus sekä tiedollinen itsemääräämisoikeus liittyvät tiedon ja informaation käsittelyyn varallisuutta koskevassa toiminnassa.

Analyysistä syntyy jäsennetty ja eritelty näkymä varanto-oikeuksien sääntelylle niiden asiallisessa (yhteisvastuu toiminnasta), henkilöllisessä (intressien yhteen sovittaminen) ja ajallisessa (varallisuuden elinkaari) ulottuvuudessa. Sääntelyn avulla pyritään innovaatiovastuun toteuttamiseen niin, että julkisen ja yksityisten tahojen erilaiset ohjaus- ja valvontakäytänteet ja roolit muodostaisivat toimivan sääntelyn kentän ja jatkumon yhteishankkeille.

Yksityisten ja julkisten tahojen roolit voivat vaikuttaa varsin selkeältä tutkimuksen kohdeympäristössä: julkinen osapuoli on yhteishankkeen syntymiseen vaikuttaneen rahoittajan ja muut osapuolet taas hallinnoijien, toteuttajien ja hyödyn nauttijoiden roolissa, onhan tavoitteena edistää julkisin varoin ja innovaatiomekanismein liiketoimintaa ja tutkimusta harjoittavien tahojen menestystä niin, että roolit tukevat toisiaan. Rooleja juridisesti tarkastellen kyse on silti huomattavasti vivahteikkaammasta tilanteesta³¹². Yksi näkyvä seikka tässä on julkisen vallan ja yksityisten toimijoiden roolien muuttuminen yleensä, toisaalta erityisesti missä määrin julkinen intressi on siirrettävissä yksityiselle varallisuuden luonnin kannalta.

Informaatio-oikeudellisten periaatteiden kannalta kyse on usein varsinkin tiedon avoimuudesta ja kulun vapaudesta eivätkä vaatimukset tälle ole julkisen ja yksityisen osapuolen tapauksessa välttämättä samat. Molempien tulisi silti voida suojata hallussaan olevaa luottamuksellista tietoa ja samalla palvella erilaisia tiedon käyttötarpeita. Yksityistä sitovat kuitenkin tässä suhteessa sen tekemät sopimukset, osakeyhtiölaki ja yhtiöjärjestys³¹³.

312. Roolien kompleksisuutta ja siksi ehkä melko hidasta, mutta silti selvää muutosta kuvaa varsin hyvin ns. sosiaalinen siviilioikeus, joka on korostanut erityisesti kuluttajan roolia. (Pöyhönen 2003, s. 62 ja s. 66).

313. Savela (2001) tarkastelee oikeustoimilain 36 §:n yleistä sovittelusääntöä osakeyhtiöoikeuden kannalta lähtökohtanaan, että säännön on katsottu soveltuvan yhtiöjärjestykseen ja joihinkin muihinkin yhtiöoikeudellisiin tilanteisiin. Vaikka ”osakeyhtiön voidaan katsoa olevan varsin monimutkainen sopimusverkko”, siitä ei hänestä seuraa, että esimerkiksi ”yhtiöjärjestys olisi luonteeltaan samanlainen kuin sopimukset yleensä.” Esimerkiksi ”yksi osakas ei ole ainakaan tyyppitapauksessa tekemisessä kaikkien muiden osapuolten kanssa.” (s. 5) Pekkalan (2004, s. 14) mukaan ”[o]sakeyhtiölain 15:5.2 §:n mukaan yhtiökokouksen päätös vastuuvapauden myöntämisestä ei estä yhtiötä nostamasta kannetta, milloin yhtiökokoukselle ei tilinpäätöksessä tai tilintarkastuskertomuksessa taikka muutoin ole annettu olennaisesti oikeita ja täydellisiä tietoja kanteen perusteena olevasta päätöksestä tai toimenpiteestä.” (vrt. Helsingin HO 22.5.2003 S 01/2186, kyseessä vahingonkorvausperuste isännöintisopimuksessa). Voutilainen esittää toisenlaisen kannan, sillä hänen tulkintansa mukaan [perustettavan valtion omistaman] ”... yhtiön asiakirjojen tulisi olla kuitenkin julkisia, jos sen voidaan katsoa tuottavan palveluita viranomaisen toimeksiannosta. ... Tällaisissa yrityksissä on vaikeaa nähdä yrityksen toimintaa itsenäisenä.” (Tietoviikko, No. 15, 21.9.2012, s. 6, kursivointi tämän kirjoittajan)

Myös varallisuusoikeudellisten periaatteiden kannalta julkisten ja yksityisten tahojen suhteiden voidaan olettaa kuvautuvan avoimuutena eli missä määrin varallisuuden luonti ja hyödyntäminen on avointa osapuolten kesken ja kolmansienkin suuntaan ja mikä siinä on eri tahojen vastuu. Allianssin hallinnoinnin kannalta kyse on muun muassa projektien ja osapuolten valinnasta. Varsinkin ensin mainittu on ollut aiemmin pääosin julkisen tahon vastuulla julkisin varoin rahoitetuissa hankkeissa, mutta esimerkiksi SHOK-yhtiöissä sekä hankkeiden että osapuolten tai yleisemminkin eri muodossa toteutetun T&K-työn kohteiden, osallistujien ja tehtävien valinta on siirtynyt paljolti mainittujen yhtiöiden osakkeenomistajien keskuuteen.

Yhtäältä niiden tavoite on ainakin periaatteessa juuri sama kuin viranomaisella eli kansallisen innovaatiopolitiikan menestyksekkäs toteuttaminen.

Toisaalta voi pohtia toteutuuko se tai ennemminkin voiko se toteutua ja tuleeko sen toteutua samalla tavalla³¹⁴.

Lojaliteetti voidaan mieltää monin eri tavoin, mutta se kulminoituu yhteistyötä tukevinä menettelyinä hankkeen elinkaaren aikana³¹⁵. Projektin valmistelussa sitä voidaan varmentaa aiesopimuksin, toteutuksessa se näkyy etenkin projektin seuranta- ja ohjaustavoissa. Toisaalta se ilmenee projektissa vastuina ja velvoitteina ja varsinkin projektisuunnitelmassa kuvattujen tehtävien johtamisen käytänteinä. Osapuolten suhteisiin sisältyy silti lähes aina hyvin monenlaisia lojaliteettia tukevia yhteistyömenettelyjä. Projektin kontekstin kannalta katsottuna lojaliteetti onkin erittäin laaja asia, jonka voi intuitiivisesti ajatella tukevan yhteistyön kokonaisjärjestelyä eli osapuolten verkostosuhteita kokonaisuudessaan: yhteishankkeessa osapuolten kesken ei ole tilaaja- ja toimittajarooleja jo hanketyypin luonteen takia. Esimerkiksi projektin vastuullinen johtaja ei ole tilaajan asemassa ostajana toisiinsa nähden. Ydinyrityksen rooli voi silti olla jossain suhteessa analoginen tilaajan roolille.

Informaatio-oikeudellisten periaatteiden valossa lojaliteetissa on taas kyse ainakin osapuolen oikeudesta tietoon ja viestintään eli mahdollisuudesta osallistua yhteistyöhön tiedollisesti tasavertaisena³¹⁶.

314. Annala ja Ylä-Jääski (2011): ”Ohjelmien valmistelun on oltava avointa. SHOKien johdon on luotava mekanismit, joilla päätetään, mitkä ohjelmat toteutetaan” (s. 4), samoin kuin: ”Jotkut pk-yritykset kokevat mukaan pääsyn puolestaan vaikeaksi ja kritisoivat SHOKeja sisäpiireiksi. On kehitettävä menettelyjä, joilla relevantit pk-yritykset saavutetaan jo ohjelmien suunnitteluvaiheessa” (s. 5), sekä erityisesti: ”SHOK-konseptia ei tällä hetkellä omista kukaan. Eri toimijat tulkitsevat ja toteuttavat SHOK-toiminnalle aikanaan määriteltyjä periaatteita toisistaan riippumatta ja osin jopa vastakkaisiin suuntiin. Kommunikaatio toimijoiden (SHOKit, rahoittajat ja näiden toimintaa ohjaavat ministeriöt) välillä on riittämätöntä, mikä on johtanut lähes suoriin vastakkainasetteluihin.” (s. 7) Eri tahoilla on siis varsin erilaisia näkemyksiä ohjauksesta.

315. Vrt. Naumanen (2005) asianajajan lojaliteetista toimeksiannon elinkaarella, erityisesti ss. 49–53.

316. Kuten Korva (2004) esittää, informaation epäsymmetria on silti nykyaikaisen vaihdannan normaali tilanne. Toisaalta informaatio on markkinoiden keskeisiä varallisuusarvoisia hyödykkeitä: ”Se myös kytkee informaation saatavuuden ja oikeellisuuden sekä luottamuksen [...] markkinoihin tiiviisti yhteen.” (s. 434)

Koska hanke suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä, on oletettava, että kukin osapuoli saa sitä varten haltuunsa tarpeelliset ja riittävät tiedot ja tuottaa niitä itse osana yhteistyötä. Ei siis voida ajatella, että yhteisprojektin joku osapuoli olisi tiedon nauttijana tai tuottajana muita huonommassa asemassa. Osapuolen tulee myös olla hankkeen laajemman viestinnän piirissä.

Silti informaation epäsymmetria on tavallista yhteisprojekteissakin: rahoittajalla on tietoa, jota ei ole yksityisillä tahoilla ja vaikkapa SHOK-yhtiön hallituksella on enemmän tietoa kuin osakkailla, kolmansista puhumattakaan. Joku voi myös pyrkiä jostain syystä rajoittamaan muille antamaansa tietoa, vaikka saisi itse haltuunsa informaatiota hyvinkin laajasti. Tämän torjunta liittyy näkökulmaan, että lojaliteetti ilmentää myös luottamuksensuojaa³¹⁷. Sen mukaan osapuolten on voitava luottaa toistensa aikeisiin ja tekoihin kuten niistä on sovittu, ne on suunniteltu, niitä erilaisissa tilanteissa toteutetaan ja niistä on tietoa. Ilman suojaa vallitsisi mielivalta varallisuuden tuottamisessa ja nauttimisessa, esimerkiksi vahvimman oikeus saada eniten tai mahdollisuus, että joku ottaa toisen omaa itselleen. Yhteisprojektissa luottamuksensuoja ei silti koske vain tietoa, vaan muun muassa tavoitteita, tehtäviä, resursseja ja varsinkin työhön osallistumista. Allianssin hallinnoinnin kannalta lojaliteetin voikin siksi nähdä tekijänä, joka ilmenee erityisesti yhteistyön johtamisessa.

Alan käytänteet näkyvät muun muassa projekti- ja T&K-työn menettelyinä, mutta myös kokemuksina hankkeista, osaamisesta ja toimintatavoista sekä tuotoksista. Tietyllä tavalla ja varsinkin jälkimmäiset huomioon ottaen tästä rakentuu eräänlainen *historioitu konteksti*, jossa kokemustieto on arvokasta varantoainesta. Informaatio-oikeudellisiin periaatteisiin nähden käytänteet koskevat sekä yhteistyön kohteita että varsinaista toimintaa. Tietoturvan tai paremminkin tietovarmuuden voi nähdä informaatio-oikeudellisena keinona toteuttaa luottamuksensuojan, avoimuuden ja varautumisen periaatteita.

Osapuolilla on yhtäältä käytössään erilaisia tapoja varmistaa tiedonkulku ja avoimuus.

Toisaalta niillä on myös suojakeinoja perustelluille aikomuksille, tehtäville ja tuoksille, joilla ne tavoittelevat varallisuutta ja kilpailuetua tulevaisuuden tuotto-odotuksina luopumatta silti niistä tarpeettomasti toisten eduksi. Tietovarmuutta, tiedon saatavuutta ja luottamuksellisuutta voidaan tukea jaetulla tietovarastolla, johon myös tiedon ja toiminnan historia tallettuu.

Sopimuksen sitovuus liittyy sekä yhteisprojektin sopimukseen että suunnitelmaan, mutta samalla siinä on otettava huomioon paitsi mitä yhteistyösuhteen ja hankkeen valmistelussa on jo tapahtunut, myös miten hanke toteutetaan ja miten sitä johde-

317. Korva (2004) korostaa informaatiota hyödykkeen arvon ulottuvuutena ja siksi tiedonantovelvollisuutta, joka auttaa po. *informaation asianmukaisuuden* eli saatavuuden ja laadun varmistamisessa. (ss. 434–436)

taan³¹⁸. Yhteishankkeessa sopimus rajaa osapuolten riskipositioiden kenttää eli toimintamahdollisuuksien oikeutusten aluetta. Tähän liittyvänä informaatio-oikeudellisenä periaatteena voi nähdä tiedollisen itsemääräämisoikeuden, jonka kääntöpuolena ovat varautuminen ja avoimuus toisten tiedollisen aseman turvaamiseksi eli hankkeen eri intressitahojen informaatiotilanteesta huolehtiminen³¹⁹.

Kuva 14 kokoaa vielä yhteen analyysin sisällöllisen puitteen niin, että sen oikealla puolella ovat tutkimusasetelmasta esiin nousevat oleelliset seikat eli tutkimusaineisto oikeuslähteinä, ICT-liiketoiminta ja sen aineettomat varannot sekä esikilpailulliset T&K-projektit toimintaympäristönä, yhteisprojektin kokonaisjärjestely mukaan lukien hankkeen vaiheet ja tehtävät, intressitahot sekä allianssin hallinnoinnin tavat ja vielä eri oikeudenalojen näkökulmat. Kuvan vasemmalla puolella ovat taas liittyvät tutkimukset, varanto-oikeuksien tunnistaminen varallisuutena eli toimintamahdollisuuksien oikeutuksena sekä analyysin tulosten perusteella hahmotettavat varanto-oikeuksien sääntelyn asiallinen, henkilöllinen ja ajallinen ulottuvuus ja niistä rakentuvat sääntelyn kenttä ja kehä sääntelyn periaatteinen ja keinoineen.

5.3 Katsaus tutkimusaineistoon

Tämän tutkimuksen metodi on empiiris-analyttinen sikäli, että empiirisen tutkimusaineiston analyysi jäsentää, varmentaa ja havainnollistaa varsinkin sisällöllistä tutkimusaineistoa³²⁰. Varanto-oikeuksien analyysissä käytettynä tutkimusaineistona on kuitenkin myös auktoriteettiperustaisia lähteitä.

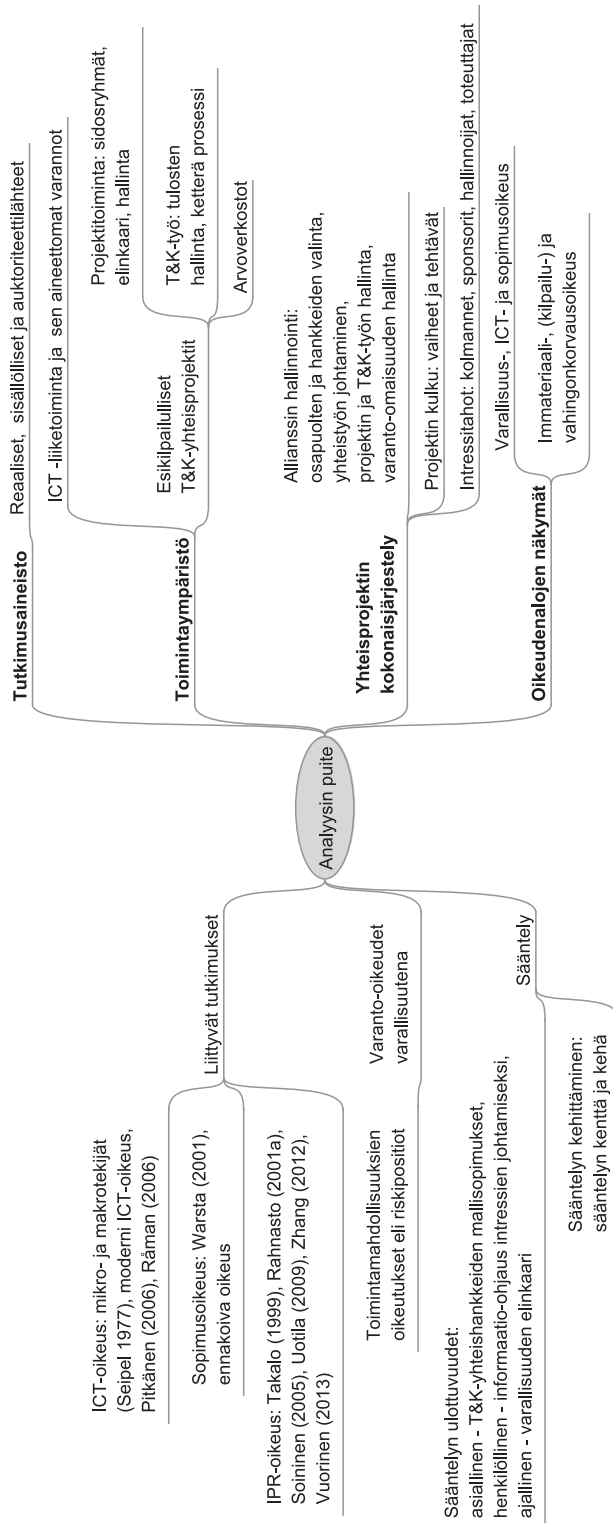
Liittyvistä tutkimuksista otettiin jo edellä tarkasteltavaksi valitut liittyvät väitöskirjatyt³²¹. Reaaliset ja osin myös sisällölliset lähteet ovat tutkimusaineistona joko ensisijaisia tai toissijaisia riippuen siitä, ovatko ne tutkijan itsensä vai toisten hankki-

318. Länsinevasta (2006) juuri ”abstrahoiva ja sopimussuhteen pysyvyyden lähtökohtaa korostava tarkastelutapa on ollut omiaan häivyttämään oikeussuhteiden osapuolten välisten todellisten eriver-taisuusien merkitystä ja samalla ainakin välillisesti suosimaa näiden suhteiden vahvempia osa-puolia.” (s. 1179)

319. Pöyhönen (2003) korostaa tätä edellytyksenä osapuolen oman käsityksen hahmottamiselle. (s. 22) Luottamuksensuoja perustelluille odotuksille rakentuu hänestä juuri informaatioaseman kautta. (s. 117)

320. Lindfors (2004) tarkastelee empiiristä tutkimusotetta erityisesti rikos- ja prosessioikeudessa, mutta myös yleisemmin. Julkaisun jälkisanoina Risto Koulu toteaa, että ”tavalla tai toisella ’empiiriseksi’ luettavaa tutkimusta harjoitetaan monella tyylillä” (s. 91), mikä saanee monet hämmennyk-siin. Vaikka jo empiirisen aineiston määrittely voi olla pulmallinen oikeudellisessä tutkimuksessa, hän pitää kasvanutta kiinnostusta tervetulleena muun muassa yhteiskunnallisen ja oikeudellisen kontekstin hahmottamisen vuoksi.

321. Vrt. myös Virolaisen (2012) perusteellinen pohdinta oikeuskirjallisuudesta oikeuslähteenä, jonka käytön vähäisyyttä varsinkin tuomioistuimissa hän kritisoi: ”Tämä on selvä puute tai ainakin kau-neusvirhe.” (s. 32)

Kuva 14. Analyysipuitteen sisällöllinen jäsenys.

mia. Tässä tutkimuksessa kyse on jälkimmäisistä, joita koskevat tiedot tutkija silti itse kokosi myös havainnollistamaan ja varmentamaan muita oikeuslähteitä ja perustuen pääosin tutkijan kokemukseen³²². Siinä noudatettiin kuitenkin laadullisen tutkimusmenetelmän yleisiä periaatteita (Hirsjärvi ja Hurme 2010). Koska aineisto on yhteisprojektia juonellistavaa³²³, niin joistakin projekteista lomakekyselyllä eli määrällisesti hankittu tieto ei osoittautunut käyttökelpoiseksi tutkimukselle. Tutkimusaineistona käytettyjen ja tekstissä viitattujen tietojen listaus on Liitteessä 1. Projektiaineisto on lähes kokonaan Tekesin rahoittamia T&K-yhteishankkeita, mikä on selvä ero useisiin tarkasteltuihin liittyviin tutkimuksiin. Tämä on yksi tutkimuksen tietoinen rajaus ja samalla rajoitus, minkä perustelu on, ettei tällaista aineistoa ole juuri tutkittu, vaikka julkisrahoitteisia T&K-yhteishankkeita on ICT-alalla toteutettu Suomessa ainakin 1980-luvulta. Toisaalta kansainvälisen aineiston analyysi ja vertailu kotimaiseen on yksi ilmeinen jatkotutkimuskohde.

Tässä yhteydessä voinee viitata Ervastian (1998) tekemään tarkasteluun empiirisen tiedon käyttämisestä oikeustieteen tutkimuksessa³²⁴ sikäli, että aineistoa ei otettu ”uskomuksina” ja ”luuloina” T&K-yhteishankkeista, vaan sen hankinta, valinta ja järjestäminen analyysiä varten perustuivat tutkijan kokemukseen ja yhteishankkeen kokonaisjärjestelyn kehikkoon. Vaikka aineisto käsittää myös auktoriteetti- ja sisällöllisiä lähteitä, analyysissä esille nousee projekteja koskeva tieto reaalisenä lähteenä. Empiirisenä aineistona se edustaa lähinnä Tekes-rahoitteisia kotimaisia T&K-yhteisprojekteja ja niihin liittyviä käytäntöjä. Tässä yhteydessä perehdyttiin silti useisiin eri projekteihin, jotka olivat teknologiainnovaatio-, tuoteistus-, toimitus- ja ylläpityyppisiä hankkeita, ryhmitellen niitä innovaation diffuusiologiikan mukaisesti. Tarkasteltavaksi tuli varsin suuri määrä tietoa, josta voitiin valita mainitunlaisten T&K-yhteishankkeiden eri vaiheita koskevia seikkoja eli tehdä näkyväksi tietoa tilanteista, tapahtumista ja tekijöistä, samoin kuin eritellä sopimuksia koskevan ja niiden oheis-

322. Koulu (2009) tarkastelee ns. pehmeän sääntelyn aineistoja, joiden voi ajatella olevan sisällöllisiä ja reaalisia oikeuslähteitä oikeudellisten tutkimusten lähteinä. Hän toteaa, että ”tutkimusaineisto saa normaalisti relevanssinsa oikeuslähdeopin kautta” (s. 133) ja että pehmeän sääntelyn aineistojen sijoittaminen oikeuslähteisiin ei ole ongelmaton: ovatko ne muodolliseen, reaaliseen vai käytännölliseen oikeuslähdeoppiin nojaavia? Niiden sivuuttaminen olisi silti hänestä virhe, vaikka aineistoon käsiksi pääseminen ei ole aina helppoa: ”Tutkijan perinteiset informaatiokanavat eivät välttämättä paljasta sen olemassa oloa.” (s. 133)

323. Syynä tähän on myös, että *aineistona käytettiin pääosin projektien jäännöstietoa*, ellei tietty projektissa tuotettu tieto ollut julkista, missä tapauksessa siitä on mahdollisesti esitetty analyysissä suoria lainauksia. Koska aineisto on enimmäkseen jäännöstietoa, projekteja ja niiden osallistujatahoja ei yksilöitä.

324. Ervasti (1998) kritisoi empiirisen tiedon ymmärtämisen puutteita oikeustieteessä (olipa tieto oikeus-, todistus-, oikeuslähde- tai oikeuspoliittinen tosiseikka, s. 365 alaviite 3a) – joskin kritiikki on jo yli kymmenen vuotta vanhaa. Kohteena ovat paitsi suhtautuminen empiirisiin aineistoihin, myös metodinen kehittymättömyys hyödyntää sellaisia aineistoja muuten kuin ”yleisinä uskomuksina ja luuloina” (s. 375), kun tutkimusta tehdään vain ”normatiivis-analyttisellä tulkinnalla ja systematisoinnilla.” (s. 373)

tiedon avulla hankkeiden toteutuksen ja hallinnoinnin suunnitelmia ja menettelyjä sekä niihin liittyviä näkemyksiä, mukaan lukien julkiset ja yksityiset tahot, ryhmitellä ja kuvata varallisuuden erilaisia ilmentymiä projekteissa kuten tietoteknistä osaamista ja kehitettyjä informaatiohyödykkeitä sekä tutkia erilaisia varallisuutta koskevia määrittelyjä ja varsinkin varallisuuteen liittyvää eri tahojen yhteistoimintaa.

Aineiston kokoamista ei silti tehty tietyn tyyppisiin yhteishankkeisiin fokusoiden tai niitä vertaillen, vaan niin, että saataisiin sisällöllisiä lähteitä havainnollistava ja samalla T&K-yhteisprojektin kulkua ja käytänteitä esiin tuova katsanto³²⁵. Tuloksena rakentui aineisto, joka edustaa varsinkin kotimaisia Tekesin rahoittamia T&K-yhteishankkeita (Liite 1).

Määrällisesti sen voi katsoa olevan normaali laadullisessa tutkimuksessa³²⁶. Avointen yhteisöjen ja muissa verkostoissa toteutetut hankkeet jätettiin pois mainitun fokuksen takia ja koska tarkoitus ei ollut tehdä vertailevaa tutkimusta.

Tietoja yhden yrityksen hankkeista, joissa ei ollut mukana juuri lainkaan ulkopuolisia tahoja tai vain yksi asiakas tai alihankkija, ei otettu sisällöllisistä syistä. Myöskään tapauksia, joissa projektiin hankittiin valmiita hyödykkeitä lisensioimalla niitä vakio- tai muotoisilla kaupallisilla sopimuksilla, ei valittu samalla perusteella, vaikkakin niiden tarkastelu olisi ehkä tuonut ilmi tutkittuihin hankkeisiin nähden erilaisia ja täydentäviä näkökohtia. Varantojen kehittämistä koskevaa tietoa tutkittiin pääpiirteissään eli T&K-työn ja tulosten teknisiin yksityiskohtiin juurikaan puuttumatta muutamaa tapausta lukuun ottamatta.

Aineiston keruun ja analyysin perusteella voi todeta, että tuotetun ja hyödynnetyn tiedon määrä on pienissäkin projekteissa erittäin huomattava. Aineiston analyysi tehtiin toisaalta kuitenkin vain oikeudellisesti relevanttien tapahtumien ja tilanteiden erittelemiseksi eikä hankkeiden ja niiden tulosten empiiriseksi eli projekti- ja T&K-työn suorituksen arvioimiseksi.

Allianssin hallinnoinnin, projektivaiheiden ja intressitahojen mukaan etenevä analyysi kuvautuu osin suurien ja monivuotisten hankkeiden koskevan tiedon kautta, mutta toisaalta myös suppeampien ja hieman lyhytaikaisempien hankkeiden tietojen myötä. Tutkijan rooli vaihteli eri projekteissa ja siten niitä koskevan tiedon kannalta hankevalmisteluun tai -toteutukseen osallistujasta johtoryhmän jäsenyyteen, projektia toteuttavan organisaation tukitehtävään rahoituksen tai hankesuunnittelun tiimoilta

325. Tutkimusaineistona käytettiin erityisesti tietoja koskien sopimuksia, projektien valmistelua ja suunnittelua, johtoryhmän toimintaa, tuloksia sekä muita täydentäviä seikkoja. Liitteen 1 projektiaineistossa on lueteltu projekteittain silti vain ne tiedot, joihin viitataan tekstissä tai alaviitteissä. Tiedot eritellään niissä kohteena olleen projektin tunnistetta ja tietolähteen tyyppiä mainiten, mutta aineistoa ei lainata, ellei kyseessä ole julkisesti saatavilla oleva tieto. Aineistoa ja taustatietoa koottiin tutkimuksen yhteydessä työraporttiin Seppänen (2010a).

326. Liitteen 1 mukaisesti referoidaan neljästätoista eri projektista vuosien 2005 ja 2012 välillä yhteen aie- ja seitsemään projektisopimukseen, yhdeksään projektisuunnitelmaan ja yhdeksään muuhun tietolähteeseen. Projektisopimukset ja -suunnitelmat korostuvat aineistossa, aiesopimusten puuttuminen Tekes-rahoitteisissa hankkeissa taas näkyy aineistosta erittäin selvästi.

tai samassa organisaatiossa työskentelyyn ilman välitöntä roolia projektissa. Mainituilla kytkennöillä on merkitystä tämän tutkimuksen kannalta ainakin kahdessa eri mielessä. Ne ensinnäkin helpottivat huomattavasti projektitietojen järjestämistä ja auttoivat ymmärtämään hankkeita kokonaisuuksina, erityisesti niiden muotoutumista ja kehittymistä, vaikka useimmissa tapauksissa tutkija ei ollut mukana projektien kaikkien vaiheiden suunnittelussa, toteutuksessa ja ohjauksessa.

Aineistona ei ollut myöskään käytössä yksityiskohtaista tietoa projekteista eri intressitahojen hankkeista tekemien havaintojen mielessä. Sellaisia olisivat olleet paitsi osapuolten käymät ja dokumentoidut keskustelut, myös niihin osallistuneiden henkilöiden omat näkemykset kirjattuina heidän muistiinpanoihinsa tai vastaaviin merkintöihin, kaikki hankevalmistelun ja -toteutuksen työdokumentit, johtoryhmän kokousten ja sopimusten eri versiot sekä osallistuvien tahojen oma sisäinen luottamuksellinen informaatio. Tämä seikka etäännytti tutkijaa aineistosta, vaikka hänellä oli siihen paljon liityntöjä. Tutkijan osallisuus projektien valmisteluun, toteutukseen ja ohjaukseen johtaa silti kysymykseen, miten tämä on vaikuttanut kootun empiirisen aineiston käypyyteen ja erityisesti tehdyn analyysin tuloksiin.

Asiaa voinee arvioida varsinkin viimeksi mainitun kannalta erityisesti sen perusteella, miten työn lopussa vastataan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Jo nyt voi todeta, että projektia koskevien tietojen keruu tutkimusaineistoksi tapahtui niiden toteuttamisesta riippumatta eli tietoa ei alun perin tuotettu tämän tutkimuksen tarpeisiin. Tietojen järjestämisen perusteena analysointia varten oli innovaatioiden diffuusion logiikkaa karkeasti noudatteleva ryhmittely, mutta toisaalta T&K-yhteisprojekteja ja niiden eri vaiheita koskevan tiedon järjestäminen tutkittavaksi. Aineiston analyysin osalta kannattaa myös todeta, ettei juridinen ongelmanasettelu ollut projekteihin alunperin sisältynyt teema, joten se on tämän tutkimuksen kohteena niistä riippumaton katsanto.

Tutkimusaineistossa päädyttiin toissijaisiin lähteisiin ja erityisesti varsinaisia projekteja koskevaa tietoa täydentäviin ja muiden tahojen tuottamaan informaatioon siitäkin syystä, ettei projektien toteutuksen näkökulma korostuisi liikaa, vaan hankkeiden koko elinkaari avautuisi.

Tehdyt viittaukset tutkimusaineistoon muiden kuin lähdeluettelossa esitetyn kirjallisuuden osalta koskevat Liitteessä 1 kuvattuja tietoja. Projektitiedot on esitetty projektitunnisteiden mukaisessa järjestyksessä niin, että kunkin projektin yhteydessä aineisto-otoksina käytetty referoitu tieto on vielä eritelty. Organisaatioiden, henkilöiden ja hankkeiden nimiä ei esitetä liitteessä eikä tekstissä, eikä myöskään suoria aineisto-otteita, ellei kyseessä oleva aineisto ole julkisesti saatavilla. Pääosin esitetään tutkijan itse keräämää jäännöstietoa. Analyysin yhteydessä tutkimusaineisto ryhmiteltiin jakamalla yhteistyön ohjaus allianssin hallinnoinnin mukaan projektien ja osapuolten valinnan, yhteistyön johtamisen, projektin ja T&K-työn hallinnan sekä varantojen hallinnan tehtäviin ja nivomalla ne projektivaiheisiin.

Valmisteluvaiheen tehtäviä ovat yhteistyöehtojen määrittely, yhteistyön hallinnoinnin järjestäminen, T&K-strategian suunnittelu, hankevalmistelu ja hakeminen sekä rahoituksesta päättäminen. *Aloituvaiheen* tehtäviä ovat projektista sopiminen, projektin suunnittelu, projektijohdon asettaminen, projektiryhmän järjestäytyminen ja projektin käynnistys. *Toteutusvaiheen* tehtäviä ovat projektin johtaminen, projekti-
muutosten hallinta, T&K-työn toteutus sekä tulosten ja kustannusten hallinta. *Pää-
tösvaiheen* eli projektin varsinaisen viimeisen vaiheen tehtäviä ovat projektin tulosten arviointi, loppuraportointi, jatkohankkeiden valmistelu ja projektin päättäminen.

Mainittuja vaiheita ja tehtäviä ei ole tässä yhteydessä tarkoitettu miksiäkään yhteistyöhankkeen ajallisen elinkaaren tai toiminnan referenssiksi. Esimerkiksi jatko-
projekteja valmistellaan usein jo hankkeen toteutuksen aikana ja projektin muutoksia voi tapahtua vielä hankkeen päättyessä.

Niitä käytetään sen sijaan allianssin hallinnoinnin yhdistämisessä yhteisprojektin kokonaisjärjestelyyn eli *juonellistamisessa*³²⁷. Vaiheilla on silti merkitystä projektin etenemislogiikan mielessä, ne lienevät yleisimmin käytetyt projektin vaihekäsitteet. Tehtävät liitettiin vaiheisiin yksinomaan analyysin tekemistä varten eikä sitä informaatiota, jota niissä tuotetaan ja käytetään, jäsennetty etukäteen, olipa se sitten sopimus, suunnitelma tai tietotekninen ratkaisu, vaan sen haluttiin merkityksineen nousevan esiin aineistosta. Vaiheita, tehtäviä ja informaatiota ei analyysissä myöskään sidota vielä näkyvästi tiettyihin sääntelyperiaatteisiin ja -ratkaisuihin. Sen sijaan ne intressitahot, jotka osallistuvat tai eivät osallistu eri vaiheisiin, mutta pyrkivät silti toimintansa kautta luomaan varallisuutta ja hyötymään siitä, tuodaan ilmi. Koska intressitaho ei ole sama kuin spesifinen oikeushenkilö, intressit liitetään analyysissä tiettyihin yhteistyön *rooleihin*.

Sponsorin roolissa intressejä edustaa ainakin *rahoittaja*, joskin sille on esimerkiksi basaarimuotoisessa hallinnoinnissa useita erilaisia ilmentymiä. Tässä tutkimuksessa sponsori on pääosin julkinen rahoittaja, kuten Tekes, kun taas julkinen valta katsotaan kolmanneksi tahoksi.

Hallinnoijan rooli voidaan yrityksessä ajatella *hallituksen, omistajien* ja toimivan *jobdon* intresseinä, ymmärtäen ettei aina ole kyse yhtiömuotoisesta hallinnoijasta. Tutkimusaineistossa hallinnoijan rooli liittyykin paitsi yhtiöihin, myös muunlaisiin projektitoimintaan liittyviin hallinnointielimiin, jotka eivät ole sponsoreita mutta eivät myöskään varsinaisia projektin toteuttajia.

Toteuttajan rooli on luonnollisesti keskeinen projektissa. Se sisältää esimerkiksi *veturi- ja osallistujayrityksen, tutkimusosapuolen* ja *johtoryhmän* intressit. Johtoryhmän

327. Vastakohtana on mm. Haavisto (2005), joka on tutkinut ”yksittäisten oikeusprosessien paikallisia, tilanteisia käytäntöjä historiallisesti kehittyvän oikeusjärjestelmän kontekstissa” varsinaisena tutkimuskohteena perustuen mm. aloiteanalyysiin (Haavisto 2000, ss. 1141–1143) ja mukaan lukien tuhannet tuomioistuimessa käytetyt puheenvuorot sekä muunlainen empiirinen haastattelu- ja havainnointiaineisto.

tulisi edustaa koko hankkeen yhteistä ohjausintressiä. Osapuolet eivät yleensä ole toisilleen alisteisia intressien mielessä, mutta hankkeella voi silti olla ns. johtava yritys ja tutkimusorganisaatio.

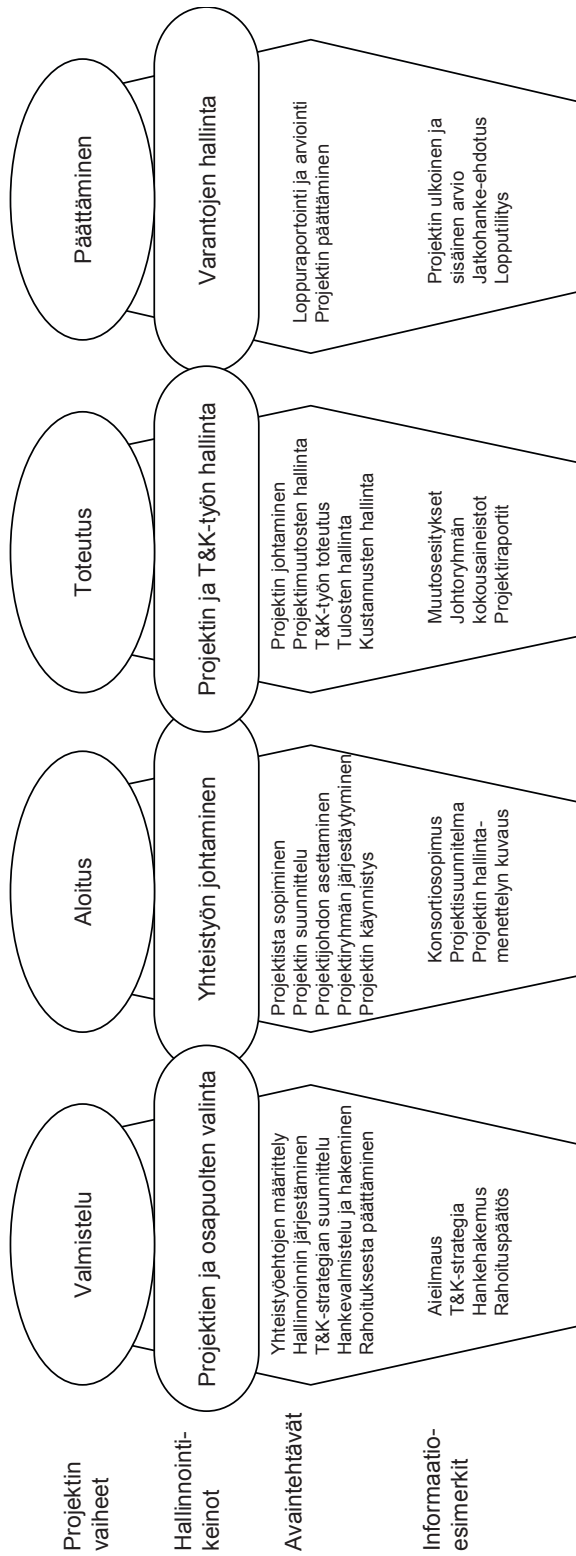
Kolmas taho ei osallistu projektin toimintaan sponsorin, hallinnoijan tai toteuttajan roolissa. Sellainen on esimerkiksi palvelutoimittaja, mutta myös tuomioistuin tai muu viranomainen kuin sponsori.

Aineiston analyysi tehdään projektivaiheittain, intressitahojen roolit vaiheisiin liittäen. Tavoitteena on *jäsentää ja eritellä varanto-oikeuksia koskevaa tietoa*, jotta sitä voidaan käyttää varanto-oikeuksien sääntelyn pohdinnassa ja ylipäänsä tuoda oikeudellisen keskustelun ja kritiikin piiriin. Analyysin yhteydessä projektin vaiheiden, niissä harjoitetun toiminnan eli tehtävien, tilanteiden ja intressitahojen roolien välille syntyy monia tulkinta- ja harkintakysymyksiä³²⁸, mikä on tarpeellista, koska muuten erittely jäisi lähinnä projektin vaiheiden ja tehtävien tasolle. Erilaisia varallisuuteen liittyviä tilanteita ja toimintaa on yhteisprojektin vaiheissa erittäin paljon. Sinällään kompleksisuus ei ole este analyysille, mutta oikeudellisesti relevanttien ja olennaisten seikkojen tunnistaminen on varsin haastavaa.

Pöyhösen (2003, s. 29) termein ”tilanteen tajuaminen” on monitahoinen ilmiö, varsinkin kun pyritään ennakoimaan, estämään ja ratkaisemaan mahdollisia konflikteja eri tilanteiden yhteydessä eikä vain viemään niitä ratkaistaviksi jälkikäteen. Tässä voinee nähdä jotain yhtäläisyyttä siviiliprosessiin, mutta erityisesti eroja³²⁹ (myös Eerola 1996).

328. Tässä yhteydessä *tulkinta* (tiedollisista ja muista lähtökohdista etenevä päättely), *harkinta* tai *punninta* (asiaa koskevien eri vaihtoehtojen pohdinta) ja *ongelmanratkaisu* voidaan käsittää synonyymeinä.

329. Siviiliprosessi perustuu Suomessa siihen, että asianosaiset tuovat vaatimukset, tosiasiat ja todisteet tuomioistuimen tietoon (esim. Tolvanen, Matti 2010. Siviiliprosessioikeus ja tuomioistuinsovittelu. Joensuu: Joensuun yliopisto. 21 s.) Yhteishankkeessa taas etenkin johtoryhmä toimii keskeisenä päätöksentekojelimenä, joka vastaa projektin toteuttamisesta sopimuksen ja suunnitelman vaatimusten mukaisesti. Siinä missä tuomioistuin perustaa päätöksensä sisällöllisesti vain niihin tietoihin, jotka on tuotu esiin, projektin intressitahot tuottavat koko ajan myös uutta tietoa päätösten perustaksi. Vastaavasti, koska kantaja esittää haastehakemuksessa vaatimuksensa ja niiden perusteet sekä ilmoittaa todisteet kanteensa tueksi, niin haastehakemus valmistelussa mahdollisesti esitetyine tarkennuksineen muodostaa tuomioistuimessa asian käsittelyn rajat – jos asia otetaan käsiteltäväksi eli sitä ei esimerkiksi hylätä tai sovita tai kantaja ei luovu kanteesta. Vaikka projektisakin osapuolten menettelyt keskinäisten asioidensa ratkaisemiseksi on yleensä aina muodollisesti sovittu ja vielä erikseen kuvattu projektinhallinnan tehtävinä, niiden toteuttamisessa ja samalla myös ennakoitavuudessa voi olla suuriakin ongelmia. Yksi oleellisimmista eroista lienee, että kun tuomioistuin pääkäsitellyssä selvostaa yhteenvedon avulla mihin asian valmistelussa on päädytty sekä tiedustelee, vastaavatko valmistelussa esitetyt vaatimukset edelleen asianosaisten kantaa, niin mitään vastaavaa on vaikea löytää yhteishankkeiden päätöksenteosta. Tässä tutkimuksessa yhdeksi sääntelyn mahdolliseksi toteutuskeinoksi esitetyt etappikatselmoinnit voi toisaalta mieltää juuri päätöksentekoa edeltäviksi tarkastushetkiksi. Toinen merkittävä seikka on luonnollisesti, että oikeudenkäymiskaaren mukaan tuomioistuin valvoo, että asian käsittelyssä noudatetaan selvyyttä ja järjestystä ja varmistaa, että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi ja ettei siihen sekoiteta mitään

Kuva 15. Analyysin kulku projektin etenemisen mukaan.

Analyysiä varten perustilanteiksi voidaan hahmottaa varallisuutta koskeva päätös, varallisuutta koskevaan toimintaan osallistuminen sekä edellä mainittuja tai muuta relevanttia seikkaa koskeva informoituminen. Kaksi ensin mainittua sisältävät aina myös kolmannen eli informoitumisen. Tyypittely muistuttaa läheisesti päätöksenteon matriiseina tunnettuja menettelyjä, kuten esimerkiksi ns. RACI-matriisi³³⁰.

Kuva 15 esittää analyysin kulun projektin vaiheiden, tehtävien ja allianssin hallinnoinnin mukaisesti rytmitettyinä. Kuvaan on merkitty myös eri vaiheissa syntyvää tietoa, mutta silti vain esimerkkinä eli havainnollistamista varten. Oikeudellisesti merkittävän tiedon ja varallisuutta koskevan päätöksenteon, osallistumisen ja informoitumisen tarkastelu tehdään vasta tutkimusaineiston analyysin yhteydessä. Toisaalta siinä, kuten kuvassa on esitetty, projektin ja osapuolten valinta painottuu hankkeen valmisteluun, yhteistyön johtaminen aloitukseen, projektin ja T&K-työn johtaminen toteutukseen ja varantojen hallinta päätösvaiheeseen siinä mielessä, onko hanke tuottanut osapuolille niiden tavoittelemat tulokset.

Tätäkin ei ole kuitenkaan tarkoitettu viitekehykseksi allianssin hallinnointikeinojen sijoittamisesta yhteisprojektin eri vaiheisiin, vaan sen on tehty pelkästään jäsentämää ja tukemaan tehtävää tutkimusaineiston analyysiä.

5.4 Valmisteluvaihe – varallisuuden intressit

Valmisteluvaiheessa tapahtuvan projektien ja osapuolten valinnan perustana ovat esikilpailullisten T&K-yhteisprojektien kontekstissa paitsi eri osapuolten aikomukset, tavoittelemat ja hanketta varten esittämät roolit ja tehtävät, myös aiemmat referenssit, jotka hyvin usein muovaavat yhteistyön puitetta. Kun varallisuus nähdään toimintana, joka luo eri tahoille positioita tulevaisuutta varten, pääkysymys on miten varmistaa mahdollisuus osallistua intressejään vastaavaan yhteistyöhön. Sen olisi tietyn intressitahon kannalta perustuttava aikomuksille saatavaan suojaan, ottaen silti huomioon vastavuoroisuus ja avoimuus.

siihen kuulumatonta. Tutkimusaineisto osoittaa, että tällaiselle ei ole yhteisprojekteissa paljonkaan mittapuita, mutta että sääntelyä kannattaa toisaalta juuri sen takia kehittää.

330. Informatiivinen yleiskuvaus: http://en.wikipedia.org/wiki/Responsibility_assignment_matrix#RACI (Viitattu 22.12.2011): "A responsibility assignment matrix, also known as RACI matrix or Linear Responsibility Chart, describes the participation by various roles in completing tasks or deliverables for a project or business process. It is especially useful in clarifying roles and responsibilities in cross-functional/departmental projects and processes. RACI is an acronym derived from the four key responsibilities most typically used: Responsible, Accountable, Consulted, and Informed."

5.4.1 Yhteishankkeita koskevat valinnat

Projektien ja osapuolten valintaa analysoidaan seuraavassa ennen muuta valmisteluvaiheen avaintehtävien kannalta jäsentäen, pyrkien erittelemään eli tekemään näkyväksi ja jäsentämään varallisuuden kannalta juridisesti merkityksellisiä seikkoja valmistelussa, joihin voidaan eri intressitahojen näkökulmasta vaikuttaa ja joiden sääntelyä voidaan hahmottaa. Samalla tuodaan esiin valmisteluvaiheen informaatiota ja sen hallintaa.

Yhteistyöehtojen määrittely

Yhteistyön ehoista oikeudellisesti varsin oleellisia ovat ne vaatimukset, jotka perustuvat lainsäädäntöön, julkisia rahoittajia edustavien sponsoreiden kuten Tekesin tapauksessa muun muassa innovaatiotoiminnan tavoitteita, organisaatioita ja tehtäviä ohjaaviin määräyksiin³³¹.

Monet ehdot yhteistyön järjestämiseksi ja rahoittamiseksi riippuvat silti hankkeita valmistelevista ja niille rahoitusta hakevista tahoista ja niihin voi vaikuttaa yleinen taloudellinen tilanne paitsi rahoituksen määrän, myös rahoitus- ja muiden ehtojen osalta. Koska sponsorin asettamissa ehdoissa määritellään lähes aina, millaisia kustannuksia hyväksytään ja millaisia ei hyväksytä, ne suuntaavat ja rajaavat hankkeen toimintaa ja sen myötä varallisuuden luontia ja nautintaa. Projektin seurantaa ja raportointia koskevat seikat taas liittyvät tavoitteiden, tehtävien ja tulosten kautta muun

331. Laki Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta (3 §): ”Kehittämiskeskuksen tehtävät. Kehittämiskeskus edistää asiantuntemuksellaan ja rahoitustoiminnallaan teknologian ja innovaatioiden kehittämistä sekä tutkimus- ja innovaatiotoiminnan tulosten laaja-alaista hyödyntämistä elinkeinotoiminnassa, työelämässä ja muualla yhteiskunnassa. Kehittämiskeskus suorittaa lisäksi ne teknologia- ja innovaatiopolitiikan suunnitteluun, selvityksiin, kokeiluun ja seurantaan liittyvät tehtävät, jotka työ- ja elinkeinoministeriö sille tulosohjauksessaan antaa tai jotka sille erikseen valtioneuvoston asetuksella säädetään”, sekä valtioneuvoston asetus Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta (1§): ”Tehtävät. Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta annetun lain (717/2008) 3 §:ssä säädettyjen tehtävien toteuttamiseksi kehittämiskeskus: 1) rahoittaa teollisuus- ja palvelualojen innovatiivisia tutkimus- ja kehityshankkeita; 2) rahoittaa valtioyhteisön ja kuntayhteisöjen (julkisyhteisö), yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja muiden julkista tutkimustoimintaa harjoittavien organisaatioiden (julkinen tutkimusorganisaatio) tutkimushankkeita; 3) rahoittaa työelämän innovatiivisia tutkimus- ja kehityshankkeita; 4) suunnittelee, toteuttaa ja ohjaa tutkimus- ja kehitysohjelmia; 5) edistää erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten kykyä kehittää ja kaupallisesti hyödyntää uutta teknologiaa ja innovaatioita sekä uusien innovatiivisten yritysten ja liiketoimintojen syntymistä; 6) edistää teollisuus- ja palvelualojen yritysten keskinäistä sekä niiden ja julkisyhteisöjen ja julkisten tutkimusorganisaatioiden välistä yhteistyötä; 7) edistää yritysten ja julkisten tutkimusorganisaatioiden tutkimus-, teknologia- ja innovaatiotoiminnan kansainvälistymistä sekä vaikuttaa toiminnallaan Suomen vetovoimaisuuteen monikansallisen tutkimuksen, tuotekehityksen ja innovatiivisen liiketoiminnan sijaintipaikkana.”

muassa siihen miten paitsi tavanomaisia muutoksia, myös erityiskysymyksiä, kuten vaikkapa työskentely ulkomailla, käsitellään.

Tekesin yleiset ehdot julkisen tutkimuksen rahoitukselle ovat hyvä esimerkki tällaisesta ohjauksesta³³². Julkisella tutkimuksella tarkoitetaan ehdoissa tutkimusorganisaation tutkimus- ja kehitystoimintaa, jolla tähdätään yleiseen tiedon tason nostamiseen ja edistetään osaamisen syntymistä, kehittymistä ja hyödyntämistä niin, että tuloksia julkaistaan laajasti.

Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia ovat myös ns. strategisen huippuosaamisen keskittymien eli SHOK:ien tutkimusohjelmien yleiset ehdot (Kuva 16), koska ne koskevat julkisten ja yksityisten osapuolten muodostamia yhteistyökonsortioita, joissa yksityinen ja julkinen projekti- ja T&K-toiminta, rahoitus ja päätöksenteko nivoutuvat hyvin läheisesti toisiinsa ja joiden hankkeita hallinnoivat osakeyhtiöt. Toisin sanoen ne edustavat sekä toiminnallisesti että juridisesti uudenlaista kokonaisuutta – sekä sopimuspiteensa puolesta että yksityisen osakeyhtiömuotoisen hallinnoijan suhteen.

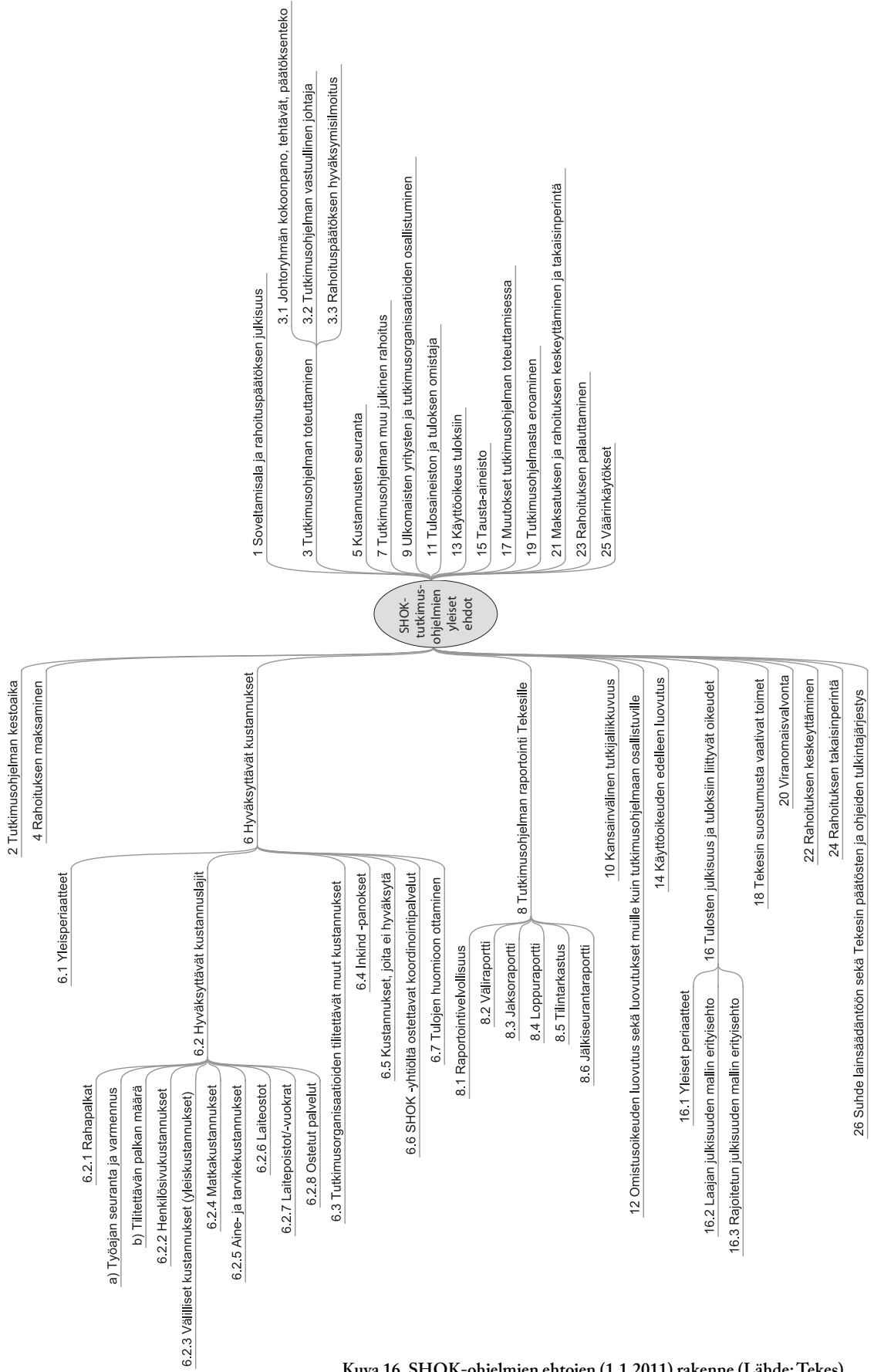
Ehdoista huomaa varsin selvän painottumisen yhtäältä kustannusten ja rahoituksen hallintaan, johtamiseen ja raportointiin sekä tausta- ja tulosaineistojen ja tulosten omistamiseen, toisaalta kuitenkin myös ohjelmien julkisuuteen ja valvontaan. Vaikka tällaisia ehtoja sovelletaan projekteille myönnetyn rahoituksen käyttöön eli rahoituksen saajien tulee sitoutua niiden noudattamiseen, ne ovat juuri mainitusta syystä rahoituksen saamisen edellytyksiä ja niillä on siksi erittäin vahva hankevalmistelua etukäteen eli *ex ante* ohjaava vaikutus³³³.

Esimerkiksi SHOK-hankkeiden tai -ohjelmien yleiset ehdot määrittävät etukäteen muun muassa muutoksia projektissa, koko hankkeen johtamista ja toteuttamista sekä väärinkäyttöihin puuttumista³³⁴. Sponsorin erillistä suostumusta hankkeen aika-

332. Vrt. http://www.tekes.fi/Global/Rahoitus/Julkisen_tutkimuksen_rahoituksen_yleiset_ehdot.pdf (Viitattu 26.10.2013).

333. Tekesin yleisissä ehdoissa yritysten tutkimus- ja kehityshankkeille 1.2.2011 todetaan, ettei suurten yritysten patentointikustannuksia hyväksytä (Kohta 3.10: Kustannukset, joita ei hyväksytä, s. 5).

334. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmien rahoituksen yleisten ehtojen 1.1.2011 (uusimmat 1.10.2013 päivätyt ehdot, kts. http://www.tekes.fi/Global/Rahoitus/SHOK_tutkimusohjelmien_rahoituksen_yleiset_ehdot.pdf): ”Näitä yleisiä ehtoja sovelletaan Tekesin rahoittamiin strategisen huippuosaamisen keskittymien (SHOK) tutkimusohjelmiin. Yleiset ehdot koskevat valtion talousarvion momentilta 32.20.40 (Avustukset tutkimukseen, kehitykseen ja innovaatiotoimintaan) myönnettävää rahoitusta. Rahoituksen käyttötarkoitus on määritelty momentin perusteluissa. Tutkimusrahoituspäätöksen saaneen SHOKin tutkimusohjelmaan osallistuvan on noudatettava näitä ehtoja ensisijaisina, vaikka projektista olisi sovittu tarkemmin rahoituksen saajan ja projektin muiden rahoittaja- tai toteuttajaosapuolten kesken. Ilman erillistä mainintaa kaikkia ehtokohtia sovelletaan sekä yrityksiin että tutkimusorganisaatioihin.” Em. momentin selvitysosassa valtion talousarvioesityksessä 2012 todetaan, että: ”Rahoitusta myönnettäessä otetaan huomioon hankkeella tavoiteltavat suorat ja välilliset hyödyt, hankkeiden haastavuus ja innovatiivisuus, käytettävät resurssit, kehitettävä ja hyödynnettävä yhteistyö, edistettävät yhteiskunnan, työelämän ja ympäristön hyvinvointitekijät sekä Tekesin rahoituksen

Kuva 16. SHOK-ohjelmien ehtojen (1.1.2011) rakenne (Lähde: Tekes).

na tai jälkeenkin voivat toisaalta vaatia sellaiset myöhemmin tehtävät järjestelyt kuten rahoituspäätöksen siirto kolmannelle ja tietyt liiketoimintaa koskevat järjestelyt³³⁵. Toisin sanoen ehdot rajoittavat projektin tuottamista tuloksista nauttimista varsinkin immateriaalioikeuksien osalta, mutta myös laajemmin ja erityisesti hankkeen kautta syntyneen liiketoiminnan muutosten suhteen.

Tekes ilmoittaa, että se selvittää omien uusien ohjelmiansa edellytykset ja laatii niille etukäteen toteutussuunnitelmat, mutta toisaalta myös, että valmisteltavan ohjelman sisältöön voi vaikuttaa osallistumalla työpajoihin ja ohjelman aiehakuihin. Vaikka ohjelman valmistelu ei välttämättä aina johda sen käynnistymiseen, seurauksena tästä saattaa olla erilaisia vaikutuksia rahoitus- ja toimintaperiaatteiden uudistumiseen³³⁶. Ehtojen taustalla voikin nähdä teknologia- ja innovaatiopolitiikkaan liittyen viranomaisten ohella laajemman joukon julkisia ja yksityisiä eri toimialoja ja intressejä edustavia tahoja, jotka pyrkivät vaikuttamaan paitsi yhteistyön kohteisiin, myös niiden muotoihin³³⁷. Valtiovaltaa tässä edustaa rahoittajien ohella muun muassa Opetus- ja kulttuuriministeriön alainen Tutkimus- ja innovaationeuvosto³³⁸. Samoin sitä edustaa varsin näkyvästi edellisen yhteydessä toimiva Tiede- ja teknologianeuvosto, jonka toimintaa koskee Valtioneuvoston asetus 847/2005.

Suomen Akatemian menettelyt rahoittamiensa hankkeiden valinnassa, suuntaamisessa, valmistelemissä ja ehtojen määrittelyssä eivät poikkea oleellisesti Tekesin vastaavista käytänteistä³³⁹. Yleistäen, julkisen vallan ja yksityisten tahojen suunnitte-

ja asiantuntijatyön lisävaikutus hankkeen toteutukseen ja tulosodotuksiin.” Tulkintajärjestys on: 1) rahoituspäätös ja sen erityisehdot, 2) yleiset ehdot, 3) kustannusarvio, 4) tutkimussuunnitelma, 5) rahoitushakemus ja liitteet sekä 6) muut rahoituspäätöksen tekemisen kannalta oleelliset dokumentit.

335. SHOK-tutkimusohjelmien yleiset rahoitusehdot 1.1.2011, kohta 18, s. 13: Yrityksen on saatava Tekesiltä etukäteen kirjallinen lupa, mikäli se viiden vuoden kuluessa rahoituksen viimeisen erän maksamisesta: a) myy, panttaa tai muuten luovuttaa tutkimusohjelmassa syntyneen immateriaalioikeuden tai muun oikeuden Euroopan yhteismarkkinoiden alueen ulkopuolelle, b) myy, panttaa tai muuten luovuttaa tutkimusohjelmassa syntyneen liiketoiminnan tai sen osan Euroopan yhteismarkkinoiden alueen ulkopuolelle tai c) toteuttaa muita liiketoimintamuutoksia tai yritysjärjestelyjä (kuten sulautuminen, jakautuminen ja merkittävä omistusjärjestely), ”jotka vaarantavat hankkeen tavoiteltavien vaikutusten toteutumisen”.
336. Tekes viestittää suunnitelmistaan, toiminnastaan, rahoittamistaan hankkeista ja niiden vaikutuksista omalta kannaltaan, mutta myös laajemmasta innovaatiopolitiikan näkökulmasta, vrt. <http://www.tekes.fi/tekes/tulokset-ja-vaikutukset/> (Viitattu 26.10.2013)
337. Kts. esim. <http://www.research.fi/innovaatiopolitiikka.html>. (Viitattu 20.10.2013)
338. http://www.minedu.fi/OPM/Tiede/tutkimus-_ja_innovaationeuvosto/?lang=fi. (Viitattu 23.12.2011)
339. <http://www.aka.fi/fi/A/Ohjelmat-ja-yhteistyö/Tutkimusohjelmat/Valmistelussa-olevat-tutkimusohjelmat/> (Viitattu 20.10.2013): ”Tutkimusohjelmien valmistelu kattaa sisällön suunnittelun, tavoitteet ja teemat. Valmistelun aikana Akatemia pitää yhteyttä tutkijoihin ja muihin sidosryhmiin sekä etsii kansallisia ja kansainvälisiä rahoittajia. Suomen Akatemian ja toimikuntien vuosittaisissa suunnittelusiakirjoissa otetaan kantaa tuleviin tutkimusohjelmiin. Akatemia voi lisäksi reagoida nopeastikin ajankohtaisiin tutkimusohjelma-aloitteisiin.” Näin todettuna voinee katsoa, että Suomen Akatemiaa leimaa vahva sponsorin rooli.

lemassa ja harjoittamassa teknologia- ja innovaatiopolitiikassa paitsi sponsorien, myös toteuttajien, hallinnoijien ja kolmansien roolit ovat kietoutuneet varsin vahvasti yhteen.

Yksityiset tahot, olivatpa ne sitten tutkimusorganisaatioita tai kaupallisia toimijoita, ovat kuitenkin yksin tai keskenään varsin vapaita määrittelemään omat innovaatiostrategiansa ja sopimaan samalla yhteistyötään koskevista ehdoista³⁴⁰.

Kuten Eskelinen (2008) toisaalta toteaa, ”Suomessa ei ole erillistä lakia yleisistä sopimusehdoista, mutta vakioehtoja koskevia erityissäännöksiä on yksittäisissä laeissa. Pohjoismaisen oikeuskäsityksen mukaan edellytyksenä vakioehtojen tulemiselle sopimuksen osaksi on sopimus niiden noudattamisesta.” (s. 10) Toisin sanoen ehtojen olemassa olo ei kuitenkaan yksin takaa niiden merkitystä osana yhteistyön valmistelua ja päätöksentekoa.

Silti julkisen rahoituksen piirissä olevien yhteishankkeiden yleisten ehtojen kannalta katsottuna on varsin selvästi nähtävissä julkisen vallan vahva ohjaus, joka toisaalta painottuu ennen muuta innovaatiotoiminnan rahoituksen sääntelyyn, mutta ulottuu rahoitusperiaatteiden ja -päätösten kautta suoraan myös toiminnan kohteisiin, tapoihin ja tuloksiinkin. Esimerkiksi Tekesin edellyttämien yleisten ehtojen taustalla on asiaa koskeva valtioneuvoston asetus tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan rahoituksesta³⁴¹.

Ehdot määrittelevät yleensä sekä rahoitusperiaatteet että rahoitettavien hankkeiden tyypit. Julkisen rahoituksen sisältyminen hankkeisiin on myös yksityisten laatimissa yleisissä sopimusehdoissa mahdollisesti noteerattu seikka, joskin ehkä

340. VTT toteaa, että (http://www.vtt.fi/research/technology_and_innovation_strategy.jsp, viitattu 26.1.2012): ”VTT osallistuu strategiastaan johdetuilla panostusalueilla tutkimuskonsortio-ohjelmiin. Niiden tiiviissä yhteistyöverkostoissa syntyy tutkimustuloksia asiakkaidemme innovaatioiden perustaksi. Näistä keskeisimpiä ovat EU:n puiteohjelmien hankkeet sekä Tekesin, Strategisen huippuosaamisen keskittymien (SHOK) ja teollisuusallianssien ohjelmat.” VTT:llä on omat yleiset sopimusehdot toimeksiannoille (http://www.vtt.fi/files/vtt/vtt_sopimusehdot_2010.pdf, viitattu 26.1.2012): ”1.1 Näitä sopimusehtoja sovelletaan osana VTT:n ja toimeksiantajan (jäljempänä sopijapuolet) sopimusta, jolla nämä sopivat VTT:n tekevästä työstä tai tuottamasta palvelusta.”

341. Valtioneuvoston asetus tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan rahoituksesta 298/2008, 30. huhtikuuta 2008, ... tehty työ- ja elinkeinoministeriön esittelystä, säädetään 27 päivänä heinäkuuta 2001 annetun valtionavustuslain (688/2001) 8 §:n ja valtion talousarviosta 13 päivänä toukokuuta 1988 annetun lain (423/1988) 7 c §:n nojalla, sellaisena kuin niistä jälkimmäinen on laissa 689/2001: 1 § Soveltamisala. ”Tässä asetuksessa säädetään tarkemmin Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksen tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaan myöntämän rahoituksen valtion talousarvion mukaisesta myöntämisestä, maksamisesta ja käytöstä”, 4 § Tutkimus- ja kehittämishankkeiden rahoituksen edellytykset. ”Kehittämiskeskus voi myöntää tutkimus- ja kehittämistoiminnan tukea yritysten hankkeisiin, jos niiden voidaan katsoa hyödyttävän yhteiskuntaa, kansantaloutta tai ympäristöä työ- ja elinkeinoministeriön kehittämiskeskukselle asettamien elinkeino-, teknologia- ja innovaatiopoliittisten tavoitteiden mukaisesti. Rahoitettavien hankkeiden tulee edistää rahoituksen saajan osaamista, yritysten verkottumista kansallisesti tai kansainvälisesti taikka sen työpaikkojen, liikevaihdon tai viennin kasvua.”

vain tulosten omistusoikeuden osalta³⁴². Silti voinee sanoa, että julkisella rahoituksella ja sen ehdoilla on Suomessa T&K-yhteishankkeissa oleellinen sääntelyvaikutus. Yrityksillä, tutkimuslaitoksilla ja muillakin toimijoilla on toisaalta kuitenkin omia ja hyvinkin järjestelmällisiä hankeideoinnin ja projektivalmistelun menettelyjä osana innovaatiotoimintaa. Ne perustuvat usein erilaisiin kartoituksiin ja analyysihin, joilla ennakoidaan teknologioiden ja toimialojen tulevaisuutta (esim. Ruuska ym. 2010). Julkisen vallan päämäärät innovaatiotoiminnassa ja erityisesti T&K-työn edistämisessä ohjaavat silti myös kohteiden valintaa ja sisältöä juuri rahoitusperiaatteiden ja -ehtojen kautta. Nekin ovat siis innovaatiopolitiikkaa (esim. Anon. 2006), joka kehittyy osana yhteiskuntaa³⁴³.

Toisaalta yhteistyötä harjoittavat tahot voivat niin halutessaan ilmaista omat aikeensa ruohonjuuritasolla, kuten yksittäisestä uudesta yhteishankkeesta jonkun meillä olevan projektin yhteydessä³⁴⁴.

Hallinnoinnin järjestäminen

Yhteistyön hallinnointielinten perustaminen saattaa tapahtua projektien sponsoreiden puolesta ja varsinaisesta projektivalmistelusta erikseen eli tietyn hankkeen johtaminen ja innovaatioyhteistyön yleisempi hallinnointi pidetään toisistaan erillään. Julkisrahoitteisten projektien tapauksessa jälkimmäinen on usein järjestetty innovaatiopolitiikkaa toteuttavien valtion organisaatioiden kautta ja senkin taustalla on toimielinten asettamista, vastuita ja tehtäviä koskeva lainsäädäntö, kuten rahoitusperiaatteiden tapauksessa. Kyse on siis innovaatiopolitiikan tuottamisesta ja toteuttamisen hallinnoinnista laajemmin.

Toisin sanoen ei ole tavanomaista, joskaan ei aivan poikkeuksellista³⁴⁵, että T&K-yhteishankkeiden hallinnointi olisi järjestetty yksinomaan tiettyä hanketta varten.

342. Esimerkiksi em. VTT:n yleisissä sopimusehdoissa todetaan nimenomaan, että: ”5.4 Mikäli VTT rahoittaa toimeksiantoa tai hankkii toimeksiannolle muuta julkista rahoitusta, VTT saa toteutunutta julkista rahoitusosuutta vastaavan ja/tai rahoitusehtojen mukaisen omistusoikeuden toimeksiannon tuloksiin.”

343. Työ- ja elinkeinoministeriö käyttää Tekesin ohjaamisessa substanssistrategian ohella ministeriön koko konsernistrategiaa, kehittämistoimintaa ja hallitustyöskentelyä. (Riipinen ym. 2012, s. 32)

344. PU-projektin johtoryhmän mukaan (muistio 4.9.2008, s. 2) jatkohankkeen projektisuunnitelmaa valmistellaan projektin sopimusosapuolten kesken syys-lokakuussa, jotta se voidaan lähettää sponsorille marraskuussa. Lisäksi sponsorin kanssa aiotaan pitää erillinen palaveri jatkohankevalmistelusta.

345. Osaamiskeskusohjelmien hallinnoinnin voi nähdä olleen ohjelmien ympärille rakentuva. Osaamiskeskusohjelma on alueiden kehittämislain mukainen määräaikainen erityisohjelma, valtioneuvoston määräaikainen keino suunnata kehittämistoimenpiteitä. Em. lain 17 §:n mukaan erityisohjelmien valmistelua, yhteensovittamista ja arviointia varten voidaan asettaa yhteistyöryhmiä, joiden puheenjohtajan ja muut jäsenet määrää valtioneuvosto. Lain mukaisena yhteistyöryhmänä ohjelmakaudella 2007–2013 on toiminut valtioneuvoston nimeämä osaamiskeskustyöryhmä, johon ovat kuuluneet jäsenten lisäksi sihteeristö ja pysyvät asiantuntijat. Alueilla ohjelmaa ovat

Tekesin hallinnointielimet on organisoitu sitä koskevan lain perusteella ja organisaatiossa on määritelty olevan pääjohtaja, virkamiehiä ja työsopimussuhteista henkilöitä. Kyse on siis hallintoelimen kokoonpanon ja toimivallan määrittämisestä, joka ilmenee hallinnollisina menettelyinä ja päätöksentekovaltuuksina, mutta toisaalta myös erilaisena vaikuttamisena. Työ- ja elinkeinoministeriö asettaa Tekesille valtuuskunnan, jossa on enintään 25 jäsentä korkeintaan neljä vuotta kerrallaan. Sen tehtävänä on ”seurata toimintaa sekä ylläpitää ja edistää kehittämiskeskusten ja teollisuuden, tutkimuslaitosten sekä korkeakoulujen välistä yhteistoimintaa” (Valtioneuvoston asetus Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta 30.12.2008/11465, 4 §). Johtokunta päättää Tekesin talousarvioehdotuksesta, toiminta- ja taloussuunnitelmasta, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen hyväksymisestä, tuen myöntämisestä hankkeisiin, joissa Tekesin rahoitusosuus on yli 3 miljoonaa euroa, ns. kansallisista aktivointitoimista, Tekesin ohjelmista ja rahoituksen myöntämisen periaatteista, rahoituksen toimintalinjoista sekä muista asioista, jotka pääjohtaja tai johtokunnan puheenjohtaja tuo sille käsiteltäviksi.

Suomen Akatemian ylin päättävä elin on taas hallitus, joka vastaa sekä tiedepoliittisesta linjasta että tutkimusmäärärahojen jaosta tieteellisille toimikunnille, antaa lisäksi ohjeita ja määräyksiä tutkimusrahoituspäätösten perusteista ja valmistelusta, hakemusten arviointiperiaatteista sekä päättäen esimerkiksi akatemian huippuyksikköohjelmista ja huippuyksiköistä. Suomen Akatemian hallituksen nimeää valtioneuvosto, samoin kuin tieteelliset toimikunnat aina kolmeksi vuodeksi kerrallaan. Hallitus voi siirtää useamman toimikunnan alaan kuuluvan asian erillisen jaoston käsiteltäväksi ja ratkaistavaksi. Kussakin toimikunnassa on enintään kymmenen jäsentä, jotka on valittu edustamaan oman alansa asiantuntemusta.

Yrityksiä tai niitä edustavia järjestöjä tai muita liike-elämän sidosryhmiä ei toimikuntien asettamisen yhteydessä mainita eikä toimikunnissa ole niiden edustajia³⁴⁶. T&K-toimintaa harjoittavilla valtion organisaatioilla on omat lainsäädännöstä johdettavissa olevat hallinnointielimensä, kuten esimerkiksi yliopistoilla ja VTT:llä³⁴⁷.

toteuttaneet valtioneuvoston nimeämät osaamiskeskukset. Ne muodostavat osaamisklustereita, joilla on johtoryhmä, joka ohjaa ja valvoo klusterin ja sen koordinaattorin toimintaa. Klusterilla voi olla myös laajempi neuvottelukunta, joka asettaa toiminnan tavoitteet ja tukee eri tahojen sitoutumista. Jokaisella osaamiskeskuksella on myös erillinen johtoryhmä, joka ohjaa ja valvoo ohjelman toteuttajaorganisaation toimintaa ohjelman aikana, samoin kuin ohjelman hankkeita ja muuta toimintaa. (http://www.oske.net/oske/ohjelmakonsepti_ja_ohjaus/, viitattu 28.1.2012)

346. Toimikuntia asettaessa Opetus- ja kulttuuriministeriö ”kuulee yliopistoja, valtion tutkimuslaitoksia, tutkimus- ja kehittämistyötä edustavia viranomaisia ja yhteisöjä, keskeisiä tieteellisiä seuroja ja tiedeakatemiaita.” (http://www.aka.fi/fi/A/Suomen-Akatemia/Organisaatio_/Toimikunnat_/, viitattu 20.10.2013)

347. VTT:ssä on johtoryhmä, johon kuuluu ylin johto ja henkilöstön edustaja. Johtokunnassa on sidosryhmien edustus, toimikautena 1.1.2010–31.12.2012 Teknologiateollisuus ry:stä (puheenjohtaja), Työ- ja elinkeinoministeriöstä (varapuheenjohtaja), yrityksistä, työmarkkinajärjestöistä ja yliopistoista. VTT:n henkilöstöllä on läsnäolo- ja puheoikeus johtokunnan kokouksissa, heitä edustaa yksi tutkimuskeskuksen tutkijoista. Operatiivinen hallinnointi tapahtuu johtoryhmän jä-

Vaikka lainsäädäntö ei siis vaikuttaisi suoraan yhteisprojektien valmisteluun, sillä on silti hallinnoinnin järjestämisen kautta nähtävissä olevaa ohjaavaa vaikutusta projektien toimintaympäristöön³⁴⁸.

Varsin samanlaiseksi eli lainsäädännöstä hallintoelinten asettamisen ja tehtävien määrittelyn perusteet saaviksi voi tässä yhteydessä mieltää myös ammattikorkeakoulut, olivatpa ne kunnan, kuntayhtymän, säätiön tai yhteisön hallinnoimia³⁴⁹ (ammattikorkeakoululaki). Yksityisten tahojen tapauksessa hallinnointielinten valinta ja tehtävät perustuvat usein osakeyhtiöön (osakeyhtiölaki) tai sopimukseen³⁵⁰.

Strategisten huippuosaamiskeskittymien eli SHOK:ien perustamisen yhteydessä käytiin toisaalta erityinen keskustelu niiden hallinnoinnin järjestämisen periaatteista. Sen tuloksena huippuosaamiskeskittymät päädyttiin perustamaan voittoa tuottamattoman osakeyhtiön muotoon, vaihtoehtona oli erilaisia sopimuksia ja kaksi osakeyhtiömuotoista ratkaisua³⁵¹.

senten johtamien toimintojen ja yksikköjen kautta. Osa VTT:n tehtävistä on toisaalta siirretty hoidettavaksi osakeyhtiöihin, joita VTT hallinnoi ja joiden omistajaohjauksesta se vastaa. (<http://www.vtt.fi/vtt/organisation.jsp>, viitattu 28.1.2012)

348. Mielenkiinnon vuoksi todettakoon, että termi ”projekti” mainitaan silti Edilexin avulla etsittyinä Suomen lainsäädännössä vain Sosiaali- ja terveysministeriön työjärjestyksen 3.10.2005/826 kahdessa eri kohdassa, 25 §:ssä ”Työryhmät, projektit, yhteistyöryhmät ja selvityshenkilöt”, jossa todetaan, että ”erityistä tehtäväkokonaisuutta tai tehtävää varten voidaan asettaa erityistapauksissa työryhmä, projekti tai selvityshenkilö” ja kuvataan asettamista tarkemmin; sekä 52 §:ssä (27.2.2007/246) ”Työsuojeluosaston toimintapolitiikkayksikön päällikön ratkaistavat asiat”, jossa po. yksikön päällikön todetaan päättävän toiminta- ja kehitysprojektien hyväksymisestä ja maksatuksesta. Termi ”varanto” taas mainitaan laissa tilatukijärjestelmän täytäntöönpanosta (15.7.2005/557), muutaman Maa- ja metsätalousministeriön antaman asetuksen ohella. Muualla Edilexin lainsäädäntöaineistossa näitä tässä tutkimuksessa keskeisiä termejä ei mainita.
349. Oulun seudun koulutuskuntayhtymä (OSEKK) on 14 kunnan muodostama koulutusorganisaatio. Kuntien tekemä perussopimus on kuntayhtymän perustamis- ja perusasiakirja, jonka mukaan yhtymän tehtävänä on järjestää jäsenkuntiensa puolesta toimilupiin perustuvaa ammatillista koulutusta, ammattikorkeakoulutusta ja oppisopimuskoulutusta. Ylin päätöksentekoeelin on yhtymäkokous, joka päättää mm. yhtymän talousarviosta ja toimintasuunnitelmasta, valitsee hallituksen ja lautakuntien jäsenet sekä hyväksyy johtosäännöt. Kokouksen esittelijänä toimivat kuntayhtymän johtaja, ammattiopiston rehtori ja ammattikorkeakoulun rehtori yhtymähallituksen vahvistaman tehtäväjaon mukaisesti. Hallitus taas vastaa kuntayhtymän taloudesta ja hallinnosta ja mm. tekee sen puolesta sopimukset. Kuntayhtymää johtaa yhtymähallituksen alaisuudessa kuntayhtymän johtaja. Yhtymään toistaiseksi kuuluvalla ammattikorkeakoululla on ammattikorkeakoululain mukainen hallitus ja johtajana rehtori, ammattiopistolla taas kuntalain mukainen lautakunta ja yhtymäpalveluiden osalta lautakuntana toimii puolestaan yhtymähallitus. (<http://www.osekk.fi/index.php?37>, viitattu 28.1.2012)
350. Vahtera (2012) erittelee tosin myös ”sopimusajattelun” soveltamista osakeyhtiöoikeudessa, katsoen tahdonvaltaisuuden ja sopimusvapauden kasvaneen tai paremminkin palautuneen vuoden 1895 lain tasolle.
351. Tiede- ja teknologianeuvoston ehdotuksessa 15.6.2006 (http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus-_ja_innovaationeuvosto/erillisraportit/TTN/osaamiskeskittyma_Strategia_2006.pdf, viitattu 7.1.2011) todetaan, että ”Keskittymä Oy:n tehtäviä ovat: valmistella strategia, tutkimusagenda sekä vuotuiset toiminta- ja rahoitusuunnitelmat, joista osakkaiden muodostama hallitus päättää; ... hallinnoida keskittymän yhteistyötä strategisten kumppaneiden

Olipa kyse julkisten tai yksityisten tahojen hallinnointielimistä, niitä yhdistää, että ne edustavat T&K-yhteishankkeiden valmistelun näkökulmasta melko usein joko suoraan tai välillisesti sponsoreita, joskin osin samalla hankkeiden tulevia toteuttajia ja luonnollisesti myös hallinnoijia. Toisaalta tietyt tahot kuten toimialoja edustavat suuretkin järjestöt ovat melko selvästi kolmansia eli ne eivät mitenkään näkyvästi osallistu projektien ja osapuolten valintaan³⁵².

Toinen piirre on, että sponsorien ja hallinnoijien päätöksentekuelimet ovat varsin suljettuja. Sponsorin tekee yleensä aina julkisen vallan edustajana hallintopäätöksiä riippumattomasti ja suljetuin ovin, mutta esimerkiksi myös SHOK-hallinnoijien päätökset tehdään po. osakeyhtiöiden hallitusten piirissä, kuten on tarkoitettukin. Vaikka hankevalmistelu olisi avointa, sen taustalla olevat valinnat ja päätökset eivät siis välttämättä ole sellaisia³⁵³. Niihin osallistuminen ja niistä päättäminen tai päätöksistä informoiduksi tuleminen eivät kohdistu etenkään toteuttajien pariin kuten varsinaisen projektityö³⁵⁴.

ja muiden mahdollisten ulkopuolisten tahojen kanssa.” (s. 10) Perusteluissa todetaan, että osakeyhtiön ”hallituksen jäsenillä ja toimitusjohtajalla on lakiin perustuva huolellisuus- ja lojaliteettivelvollisuus hoitaa yhtiötä sen tarkoituksen mukaisesti.” (s. 35) Osakkuudesta yhtiöihin esitetään, että ”myös myöhempi mukaantulo ja ulkomaalaisten osallistuminen on helppoa vastuukysymysten ollessa säädeltyjä toisin kuin sopimusperusteisissa järjestelyissä” (s. 36) ja näkyvyydestä, että ”toiminnan läpinäkyvyys on hyvä, kun ulkopuolinen voi hankkia viranomaislähteistä tiedot eri tason omistajista.” (s. 37) Vastuukysymyksiä perustellaan, että ”etuna sopimusperusteisiin järjestelyihin on, että osakeyhtiö muodostaa yhden sopimusosapuolten suhteessa kolmansiin” (s. 37) ja edelleen, että ”etuna on rakenteiden läpinäkyvyys. Osakeyhtiössä hallintorakenteet on lainsäädännöllä vakioitu (yhtiökokous, hallitus, toimitusjohtaja). Toimielimille on laissa määrätty toimivalta ja vastuut, joita voidaan yhtiöjärjestyksellä, ja edelleen osakassopimuksella, tarkentaa.” (s. 38) Vastaavia etuja nähdään myös päätöksenteossa: ”Etuna tässä hallintomallissa on päätöksenteon läpinäkyvyys. Päätöksenteko erimielisyystilanteissa on säännelty, mikä on varmistaa toimintakyvyn verrattuna sopimusjärjestelyihin perustuviin hallintomalleihin. Päätöksentekoon osallistuvien oikeudet ja velvollisuudet on säännelty laissa.” (s. 39) IPR-kysymyksistä todetaan, että ”osakeyhtiö voi omistaa ja hallinnoida teollisoikeuksia. Omistus- ja siirtokysymykset selkeitä verrattuna sopimusjärjestelyihin (yksi omistaja). Teollisoikeuksien hyödyntämisessä ja luovutuksissa eivät valtion maksuperustelainsäädäntö tai kiellettyjä valtiontukia koskeva lainsäädäntö aseta rajoituksia.” (s. 40)

352. Vrt. yleiskuvaus: (<http://fi.wikipedia.org/wiki/Teknologiaeollisuus>, viitattu 27.1.2013)

353. Vrt. Tivit – tai nytemmin DIGILE, jonka sivuilla todetaan, että ”toiminnassaan DIGILE pyrkii suureen avoimuuteen saadakseen nopeasti palautetta tekemisen sisältöön sekä toiminnan malleihin. DIGILEn oma organisaatio on kevyt ja toimintatapa on suoraviivainen ja läpinäkyvä.” (<http://www.digile.fi/yritys>, viitattu 26.10.2013) Yrityksen johto, ohjelmajohtajat, hallituksen jäsenet ja varajäsenet, vaalivaliokunta sekä henkilökunta nimetään, mutta tietoa hallintoelinten toimintaperiaatteista ja tulevista tai tehdyistä päätöksistä ei ole saatavilla.

354. Informoiduksi tuleminen ja päätöksentekoon osallistuminen on järjestetty hyvinkin eri tavoin. Tivitin hallituksessa oli yksi Oulun yliopiston edustaja, joka oli samalla myös yliopiston perustaman sisäisen SHOK-intressiryhmän jäsen. Yliopiston laajuisesti tiedottaminen oli toisaalta järjestetty tutkimus- ja projektipalvelujen kautta: <http://www oulu.fi/yliopisto/tutkimus/tuki/projektipalvelut>, <http://www oulu.fi/yliopisto/tutkimus/tutkimusneuvosto/tutkimuspalvelut>, viitattu 26.10.2013)

T&K-strategian suunnittelu

SHOK-hankkeita hallinnoiva Tivit³⁵⁵ esittää T&K-strategian suunnittelun tapahtuvan niin sanottujen strategisten T&K-suunnitelmien (SRA, Strategic Research Agenda) muodossa. Yhtiö toteaa, että se kuvaa suunnitelmia toteuttavien projektien teemat ja taustat avoimesti, yhtiön hallitus valitsee valmisteluun otettavat hankkeet ja hankkeita voidaan suunnata joustavasti *teollisuuden intressien* mukaan, vaikka ne kaikki yleisesti ottaen tähtäävätkin tulevaisuuteen³⁵⁶. Oleellisiksi ilmoitetaan kaikkien *projekteihin osallistuvien tavoitteet* strategisille suunnitelmille ja hankkeille³⁵⁷.

Strategisten T&K-suunnitelmien laatimista yhteishankkeissa kuvastaa varsin hyvin IN-projekti (Liite 1). Hankkeen hallinnoijan verkkosivuilla todettiin valmistelun olevan käynnissä ja nimettiin vastuuhenkilöt, joista toinen oli yrityksestä ja toinen yliopistosta. Valmisteluun saattoi osallistua rekisteröitymällä käyttäjäksi yhteiseen sähköiseen työskentelytilaan ja luomalla sinne sisältöä. Tuotetulla strategisel-

355. Helmikuussa 2008 perustetusta Tieto- ja viestintäteollisuuden tutkimus TIVIT Oy -yhtiöstä käytetään tässä tutkimuksessa lyhennettä ”Tivit” huomautuksella, että yhtiö muutti nimensä DIGILE Oy:ksi vuonna 2013.

356. Tätä lähtökohtaa T&K-strategian suunnittelulle kuvataan seuraavasti: ”TIVITin toiminnan yhtenä kulmakivenä ovat tutkimusohjelmat. SRA eli Strategic Research Agend kuvaa otsikkotasolla kunkin ohjelman teemat ja tutkimuskohteet ja esittää avoimesti taustat ohjelmalle. SRA:n hyväksyy TIVITin hallitus ja se päivitetään pääsääntöisesti vuosittain. SRA:ta toteutetaan erilaisin rahoitusinstrumentein, joista tärkein on Tekes-rahoitteinen tutkimusohjelma. Yhden tutkimusohjelman ajallinen kesto on 2–4 vuotta. TIVITin ohjelmissa kauas katseisenkin tutkimuksen on tähdättävä teollisuuden markkinatarpeisiin. Tämän johdosta TIVITillä on tarve ja tietoisesti ylläpidetty mahdollisuus muokata tutkimusohjelman sisältöä ja painopistettä ketterästi. Kaikki SRA:t ovat julkisia ja tutkimusohjelmiin osallistuminen on avointa niin suurille kuin pienille ja keskiuurille toimijoille. Oleellista on toimijan sisäinen palo saada SRA:n ja tutkimusohjelman osoittamia asioita ja tuloksia aikaiseksi.” (<http://www.digile.fi/palvelut/tutkimusohjelmat>, viitattu 26.10.2013)

357. Samankaltainen ajatus on esillä kaikissa SHOK:eissa (<http://www.shok.fi/>, viitattu 15.12.2011), mutta osallistumisen kuvaus on jossain määrin vaihteleva. Esimerkiksi rakennetun ympäristön SHOK RYM Oy painottaa veturiyrityksen roolia (<http://www.rym.fi/tutkimusohjelmat/veturiyritykset/>, viitattu 15.12.2011): ”RYM Oy nimeää tutkimusohjelmaan veturiyritykset, veturiyritys määrittelee alustavan tutkimusaiheen, *veturiyritys kerää työpakettiin haluamansa kumppanit* suunnittelemaan ja myöhemmin toteuttamaan ko. työpakettia, veturiyrityksen johdolla yritykset etsivät parhaat tutkimusresurssit hakemaan ratkaisua tutkimusaiheeseen, työpakettiin osallistuvat yritykset määrittävät lopulliset tutkimuskysymykset veturiyrityksen johdolla ja tutkimuslaitosten avustuksella, *veturiyrityksen johdolla valitaan parhaat resurssit yrityksistä ja tutkimuslaitoksista toteuttamaan työpakettia, määritellään kustannukset ja laaditaan rahoituslaskelma*, RYM (tai osoittamansa asiantuntija) laatii yhdessä veturiyritysten kanssa tutkimusohjelman työsuunnitelman.” (Kursivointi tämän kirjoittajan) Tekstissä todetaan siis, että hankkeiden, osapuolten, resurssien, työn kohteiden ja määrien sekä budjetin valinnan tekee vain yksi SHOK-yhtiön nimeämä veturiyritys. Näin suppeaa logiikkaa kannattaa verrata Laineen (2012) pohdintaan osakkeenomistajan lojaliteettivelvollisuudesta.

la T&K-suunnitelmalla (versio 1.0, 1.9.2011) oli 33 kirjoittajaa, kaksi toimittajaa ja 17 kommentoijaa³⁵⁸.

Kuuden suuren ja kahden pienen yrityksen sekä yhteensä kymmenen eri tutkimusorganisaation todettiin osallistuneen valmisteluun, erittelemättä kuitenkaan osapuolten eri yksiköitä intressitahoina. Dokumentissa ei esitetä, kuka on tuottanut tekstin osat eikä julkaistua versiota edeltäneitä versioita ole saatavilla. Siinä ei myöskään kuvata toteuttavia projekteja ja niiden valintaa, vaan luonnostellaan sen sijaan visiona hankkeille viisi T&K-avainteemaa.

Hankevalmistelu

IN-projektin varsinainen valmistelu tapahtui hallinnoijan perustaman sähköisen työtilan avulla niin, että sinne kirjautuneet tahot esittivät joko yksin tai yhdessä strategiseen T&K-suunnitelmaan perustuen projektille teemoja, työpaketteja, tehtäviä ja yhteistyökohteita sekä mielenkiintonsa niitä kohtaan, samoin kuin alustavat työmäärä- ja kustannusarvionsa. Niitä käytiin läpi yhteisissä työpalaverissa, joihin osallistuminen oli avointa. Työpakettien valmistelun yhteydessä osallistujien keskuudesta nimetyt vastuuhenkilöt esittivät valmisteluun liittyen kokoavia ehdotuksia. Ne koskivat hankkeen osapuolia ja kunkin volyymeja ja budjetteja, perustuen osapuolten intresseihin ja kuvauksiin työpakettien ja tehtävien suorittamisesta.

Projektin budjettia tasapainotettiin yritys- ja tutkimusosapuolten kesken sponsorin edellyttämän rahoitusrakenteen mukaisesti. Kaikki tahot eivät lopulta päässeet mukaan tai saaneet suunnitelmaan ehdottamaansa sisältöä, työmäärää tai budjettia. Päätökset valmistelun tuloksena syntyneestä projektiesityksestä hallinnoijalle tehtiin yhteisissä työpalaverissa ja niiden jälkeen, nimettyjen vastuuhenkilöiden ehdotuksina. He käyttivät hallinnoijan nimeämältä veturiyritykseltä saamaansa valtuutusta³⁵⁹. Ristiriitatilanteita syntyi tässä yhteydessä muun muassa työpakettien sisällöistä, eri tahojen osallistumisista tiettyihin työpaketteihin sekä niiden työmääristä ja budjeteista. Niitä oli varsinkin tutkimusorganisaatioiden ja niiden eri yksiköidenkin kesken. Hankevalmistelun tuloksena hallinnoijalta sponsorille lähetetty projektiehdotus (versio 0.40, 6.11.2011) kuvaa kaiken kaikkiaan nelivuotisen mutta vuosittain vaiheistettun yhteishankkeen tavoitteet, tehtävät, osapuolet ja volyymipuitteen sekä projekti-muutoksia koskevat periaatteet. Mitään sopimuksia valmisteluun osallistuneiden tai hakemuksen lähettäneiden kesken ei solmittu ja hakemus valmisteluaineistoinen jäi hallinnoijan perustamaan sähköiseen työtilaan.

358. Näitä toiminnallisia rooleja tai tehtävävastuita ei ollut esillä hankkeen valmistelua koskevassa hallinnoijan ohjeistuksessa, vaan ne muotoutuivat tehdyn työn yhteydessä eli siihen osallistuneiden keskuudessa.

359. Voi silti pohtia, oliko kyse mistään asemavaltuutuksesta, koska sen perustana ei ollut osapuolten tekemä aiesopimus, suunnitellun hankkeen projektisopimus tai ilmeisesti muukaan sopimus hallinnoijan kanssa.

SHOK-osaamiskeskittymien rahoituksesta, mutta myös hallinnon muodon valinnasta ja linjauksista on vastannut osaamiskeskittymien perustamisesta lähtien paljolti Tekes. Se toteaa lähtökohtana rahoituskriteeriensä olevan SHOK-hankkeissa samat kuin muissakin projekteissa, ottaen kuitenkin huomioon lisävaatimukset kuten toteutettavan yhteistyön erityisluonteet. Hankkeisiin pyrkivien yritysten hyväksymiselle on tiettyjä lisäehtoja koskien muun muassa niiden taloudellista tilannetta³⁶⁰. Niiden mukaan Tekes rahoittaa yrityksiä, joilla on uskottava edellytys jatkuvaan ja kannattavaan toimintaan.

Myös yrityskohtaisen rahoitussuunnitelman tulee olla uskottava. Tekes ei myönnä rahoitusta vaikeuksissa oleville eli sellaisille yrityksille³⁶¹, joilla on kohonnut konkurssiriski. Se voi kuitenkin rahoittaa tietyin erityisedellytyksin yritystä, jonka oma pääoma on negatiivinen. Tekesin SHOK-ohjelmien suunnittelun mallidokumentissa ei silti kuvata projektien tai osallistujien valintaa näillä tai muilla perusteilla.

Myöskään 8.6.2011 julkaistussa Tekesin muistiossa ”SHOK-toiminnan tavoitteiden täsmentäminen” sitä ei käsitellä. Sen sijaan muistiossa tarkastellaan julkisen ja yksityisten tahojen suhteita mainituissa valinnoissa ja todetaan muun muassa, että yksityiselle ja julkiselle osallistumiselle luodaan SHOK-hankkeissa selkeä työnjako. Vastuu strategisesti olennaisten kohteiden valitsemisesta on mainitun muistion mukaan SHOK:ien ”omistajilla eli elinkeinoelämällä”³⁶².

Edelleen, julkinen sektori ei muistion mukaan puutu aihealueiden valintaan, mutta osallistuu tutkimusinvestointiin, kun toiminnan tavoitteista johdetut kriteerit täyttyvät³⁶³. Tekesin SHOK-hankkeiden ehdoissa kuvataan silti uusien tai muuta kuin sen rahoitusta nauttivien tahojen osallistuminen ja ilmoitusvelvollisuus Tekesille sekä todetaan, että sillä on valta päättää hankkeisiin osallistujista³⁶⁴.

360. <http://www.tekes.fi/ohjelmat-ja-palvelut/strategisen-huippuosaamisen-keskittymat/>, http://www.tekes.fi/Global/Ohjelmat%20ja%20palvelut/SHOK/shokien_rahoytysperiaatteet.pdf (Tekesin dokumentti DM 364966, 09-2011), viitattu 26.10.2013.

361. Valtioneuvoston asetus tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan rahoituksesta 30.4.2008/298, 3 §: ”Rahoitusta ei voida myöntää vaikeuksissa olevalle yritykselle.”

362. Tosiasiana sekä julkiset että yksityiset tahot ovat esimerkiksi Tivitin omistajia ja niillä on edustus osakeyhtiön hallituksessa. *Muistion esittämä käsitys yhtiöiden omistajuudesta ei siis pidä paikkaansa.*

363. ”Tekes ja keskittymät” -esittelyssä (DM 444572, 03/2011) todetaan SHOK-yhtiöiden hallitusten tekemien valintoja projekteista ja niiden käynnistämisen vaiheistuksesta, mutta myös, että Tekes tekee vielä omia päätöksiään hakuvaiheessa (s. 10): ”Keskittymien ja niiden hallitusten tehtävänä on linjata: Tärkeysjärjestys ja poisvalinnat; Millä alueilla on mahdollista kehittää kansainvälisesti korkeatasoista huippuosaamista ja uudistaa alaa tai elinkeinorakennetta merkittävästi; Tutkimusohjelmien koko; Käynnistämisen ja toteuttamisen porrastaminen. Tutkimusohjelmahakemusten käsittelyvaiheessa Tekes tekee tarvittavia linjauksia.”

364. Tekes, Rahoituksen yleiset ehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 4): ”When the research programme includes participants other than Tekes funding recipients or new participants join the research programme while it is in progress, such participants shall provide the Accountable Programme Leader with confirmation of their participation in the research programme using the acceptance notification.” ”Tekes shall decide upon approval of a new research programme participant.” (s. 13)

Tekesin esittelyaineistossa huippuosaamiskeskittymistä kuvataan SHOK-yhtiöiden osakkaiden ja muiden mahdollisten tahojen roolia strategisten T&K-suunnitelmien teossa ja projektien valinnassa³⁶⁵. Aineiston mukaan osakkaat saavat mahdollisuuden tutkimusaiheiden määrittelyyn ja keskittymän toiminnasta päättämiseen, muut osapuolet puolestaan käyttöönsä valmiin ja toimivan yhteistyömallin. Edelleen, julkiset rahoittajat ”päättävät keskittymän rahoitushakemuksen saatuaan, mitä osaa tutkimusohjelmasta ne rahoittavat” (s. 11). Ne siis tekevät osallistujia ja sisältöä koskevia valintoja³⁶⁶.

Hankkeen hakeminen

IN-hankkeen tapauksessa sponsorille mennessä hakemuksessa oli mukana 13 suurta ja 8 pientä yritystä sekä 8 tutkimusosapuolta. Hallinnoijan rooli hankkeen ja sen muutosten hyväksymisessä ja osallistujien valinnassa, perustuen projektin johtoryhmän esityksiin selostettiin hakemuksessa³⁶⁷. Sen mukaan johtoryhmällä on esittelijän rooli osapuolten valinnassa eli mukaan pyrkivän intressitahon arviointi- ja esittelyvastuu hallinnoijalle. Toisaalla hakemuksessa johtoryhmälle esitetään silti päätöksentekovalta asiassa³⁶⁸. Mainittu on ristiriidassa myös sen kanssa, että sponsori päättäisi osallistujista.

Toisaalta mahdollisten uusien tai jatkohankkeiden valmistelu strategisen T&K-suunnitelman toteuttamiseksi voidaan todeta jo projektin valmistelun yhteydessä. Voidaan myös suunnitella, että strategisen T&K-suunnitelman toteuttamiseksi perustetaan laajempi projektisalkku³⁶⁹.

365. Tekes, dokumentti DM 427363, 03/2011: ”Osakeyhtiön osakkaat laativat keskittymän tutkimusstrategian ja päättävät sen toteuttamisesta. Myös tahot, jotka eivät ole osakkaita, voivat osallistua keskittymän tutkimusohjelmiin ja hankkeisiin.” (s. 4)

366. Valtioneuvoston asetus (Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta 30. 12. 2008 / 1146) toteaa muun muassa, milloin Tekesin hallitus tekee rahoituspäätökset (5§): ”Hallitus päättää: ... 2) varojen myöntämisestä sellaisiin yritysten ja yhteisöjen tutkimus-, kehitys- ja innovaatiohankkeisiin sekä julkisen tutkimuksen hankkeisiin, joissa kehittämiskeskukseen rahoitusosuus on yli 3 000 000 euroa.”

367. IN-projektin suunnitelmassa (v.0.41, 15.11.2011, s. 37) todetaan, että hallinnoija hyväksyy toteuttajat ja niiden ”rakenteen”, nojautuen asettamiinsa projektien perustamiskriteereihin. Lisäksi todetaan, että mainittu päätöksentekoeelin käsittelee projektin johtoryhmän esittämät ”merkittävät” muutokset.

368. Johtoryhmän todetaan ”olevan vastuullinen” varmistamaan osapuolen mukaantulon, jotta taattaisiin sopiva joukko osallistujia ja tehtäviä työpaketteihin. Tämän esitetään silti tapahtuvan hallinnoijan vahvistamien periaatteiden mukaan ja edellyttävän hallinnoijan hyväksymistä. Vielä todetaan, että johtoryhmä päättää ja vastaa (”shall decide and be responsible”) uusien osallistujien valinnasta. Tämä kuvastaa hyvin yleisten sopimusehtojen ja projektisuunnitelman yhteen sovittamisen pulmia hankkeen valmisteluvaiheessa.

369. CT-hankkeen kokouksen (13.3.2008) muistiossa (s. 3) todetaan, että osaprojekti-ideoita voi esittää maaliskuun loppuun saakka osallistujineen, volyymeineen ja sisältöineen. Myöhemmin tulleet ideat menevät sen sijaan seuraavaan eli vuoden päästä jätettävään uuden jakson hakemukseen.

Tivit taas toteaa SHOK-yhtiönä omasta puolestaan osallistumisesta projektien valmisteluun, että se on kaikille tahoille avointa. Yhtiö edellyttää vain, että osapuoli sitoutuu valmisteluun, hyväksyy sopimuksen ja täyttää rahoittajan edellyttämät ehdot hankkeeseen osallistumiselle³⁷⁰.

FC-projektia koskevat tiedot kuvastavat varsin hyvin käynnissä olevien yhteishankkeiden jatkohakemusten menettelyjä (tilanne 6.11.2011). Projektin toimintavuoden 2011 hyväksytty projektisuunnitelma (25.11.2010, versio 4.1) oli esitetty projektin sisäisillä työsiivuilla. Yksi yritys vetäytyi hankkeesta 2010, jolloin jäljelle jäi 10 suurta ja 11 pienempää yritystä sekä 8 tutkimusosapuolta. Projektisuunnitelma ei kuvaa osapuolten valintaa³⁷¹, mutta sen liitteenä on toisaalta hankkeen kaikkien osapuolten luettelo ja kustakin lyhyt esittely.

Mainittu projektisuunnitelma laadittiin syksyllä 2010. Silti jo aiemmin eli projektin johtoryhmän kokouksessa 25.8.2010 oli todettu seuraavan vuoden suunnittelun alkaneen.

Sen kuvattiin sisältävän päävaiheet: 15.9. luonnos hallinnoijalle, 27.-28.9. nykyisen projektikonsortion kokous, 13.10. korjattu ehdotus hallinnoijalle ja 1.11. projektihakemus sponsorille. Projektin johtoryhmä hyväksyi valmistellun ja esitetyn hankesuunnitelman (versio 1.3) omalta osaltaan kokouksessaan 3.11.2010. Varsinaista sponsorin rahoituspäätöstä eli hyväksyntää suunnitelmalle odotettiin vasta myöhemmin. Johtoryhmän kokouksessa 24.11.2010 todetaan silti sponsorilta saatuna palautteena, että hakemus on kunnossa. Projektin jaettuun tietovarastoon on talletettu kaksi vuoden 2011 suunnitelman eri versiota, 1.0 (13.10.2010) ja 1.4 (11.11.2010). Mainitun vuoden alussa pidetyn ensimmäisen johtoryhmän kokouspöytäkirja puuttuu projektin jaetusta tietovarastosta eikä myöhempien kokousten pöytäkirjoissa ei ole merkintää, että sponsori olisi hyväksynyt suunnitelman joko esitetyn mukaisena tai muutettuna. Niissä ei myöskään mainita hallinnoijan hyväksyntää lähetetylle projektihakemukselle tai sponsorilta saadulle rahoituspäätökselle, joka lienee tullut vuoden

Uusien osaprojektien esittäjiä pyydetään ottamaan yhteyttä vastuulliseen johtajaan ja toimittamaan esitys hänelle. Syyksi todetaan haluttavan varmentaa, ettei tehdä turhaa työtä, mikäli esitetty osaprojekti ei soviakaan hankesalkkuun.

370. <http://www.digile.fi/osallistuminen> (Viitattu 26.10.2013): ”TIVITin hankkeiden valmistelu on avointa kaikille kiinnostuneille, ja kulloinkin käynnissä olevasta hankevalmistelusta tiedotetaan Tivitin sivuilla. ... Jotta yritys tai yhteisö voisi osallistua TIVITin ohjelmiin, sen on hyväksyttävä hankkeen konsortiosopimus, sitouduttava toimimaan aktiivisesti syntyvässä ekosysteemissä sekä täytettävä rahoittajan ehdot – Tekesin tapauksessa Tekesin yleiset ehdot.” (ts. SHOK-tutkimusohjelmien rahoituksen yleiset ehdot).

371. Yhtenä riskinä todetaan silti, että joku osapuoli ei suoriudu tehtävistä, jotka se on ottanut vastuulleen, samoin kuin että tuolloin ”ilmeisesti” tehtäviä täytyy vaihtaa tai tehtävä- ja työmääräjakoa muuttaa laajemminkin. Tutkimusaineisto osoittaaakin melko yleisenä ongelmana, että osapuoli, joka on ottanut hoitaakseen tietyn tehtävän, ei voi siitä suoriutua. Tämän riskin arviointia ja estämistä projektin, osapuolen tai tehtävien valinnan tai muiden mahdollisten toimien avulla käsitellään silti suunnitelmissa harvoin.

2011 alkupuolella. Nämä seikat osoittavat, että ohjauksen aukottomuus on varsin vaikea hallita jo tai ehkä nimenomaan yhteishankkeen alkuvaiheessa.

FC-projektin perustana olevan strategisen T&K-suunnitelman päivitetty kuvaus (versio 20.5.2011) on julkinen, mutta siinä ei esitetä miten sitä toteuttaviin projekteihin voi osallistua tai mitä ne ovat, kuten juuri FC-projekti tai mahdolliset siihen liittyvät tai sitä täydentävät muut hankkeet. Vuoden 2011 alussa projektiin tuli mukaan uusia osapuolia ja useat muut tahotkin olivat osallistumisesta kiinnostuneita. Johtoryhmä esitteli ja nimesi syksyllä 2010 eli seuraavan vuoden projektisuunnitelman valmistelun yhteydessä valittavat uudet osallistujat ja määritti kullekin työmäärät, -kohteet ja budjetin. Yksi uusista tutkimusosapuolista oli entisen eri yksikkö. Hankevalmistelu, -suunnittelu ja rahoitusesityksen tekeminen hallinnoijalle ja sponsorille tapahtuivat yhtäältä kuten projektin ensimmäisessä vaiheessa. Toisaalta projektista kiinnostuneet tahot ottivat spontaanisti yhteyttä mahdollisuudesta osallistua hankkeeseen, koska julkista hakua uusille osapuolille ei tehty. Yksi hankkeen tuolloinen osapuoli oli ilmoittanut jättäytyvänsä pois projektista.

Projektin kolmannen toimintavuoden 2012 hakemus tehtiin vastaavalla tavalla projektin johtoryhmän ohjauksessa hallinnoijalle ja edelleen sponsorille syksyllä 2011. Asiasta ei tiedotettu projektin ulkoisilla verkkosivuilla, mutta hankkeen yhteisessä työtilassa oli ilmoitus projektisuunnitelman luonnoksesta hankkeen johtamistyöpakettin sivuilla³⁷². Yksi projektin osapuoli oli nytkin jättäytymässä pois projektista. Päätökset rahoituksesta saatiin helmikuussa 2012 eli muutaman kuukauden kuluttua, T&K-työn silti keskeyttämättä.

Sellaisissa yhteishankkeissa, joissa yksi tai muutama tutkimusosapuoli toteuttaa projektin, käytössä ei ole useimmiten aivan vastaavia menettelyitä. Osallistumisaikaiden ilmaiseminen ja hankevalmistelu tapahtuvat yleensä niin, että osapuolet hakeutuvat siihen vapaasti omien yhteistyöintressiensä myötä. Rahoittaja ohjaa silti toimintaa erilaisten valmistelu- yms. menettelyjen kautta, samoin kuin rahoituskriteerien ja -päätösten muodossa. Mukaan aikovan yrityksen on taas yleensä tehtävä erityinen osallistumisaikien ilmoitus³⁷³. Siinä kysytään yleensä aiottua satsausta suunniteltuun yhteistyöhön. Se on usein rahoitusta, mutta voi olla myös muu suoritus.

372. Hankkeen vuoden 2013 tavoitteiden ja budjetin suunnittelussa ilmeni seikkoja, joissa korostuivat myös työpakettitasolla erilaiset yhteydenpidon, ehdotusten tekemisen ja päätöksenteon aikataulun hallinnan kysymykset. Kyseessä oli epäselvyys siitä, kenelle osapuolille työpakettikohtaiset seuraavan vuoden suunnitelmat tulisi lähettää kommentoitavaksi ennen hanke-ehdotuksia käsittelevää hallinnoijan kokousta. Samoin oli kysymyksiä, millä tavoin hankkeen vuosisuunnittelu tapahtuu ja missä aikataulussa se etenee. Erityisesti tuotiin esille, josko yksityiskohtainen työpakettien suunnittelu pitäisi tehdä vasta, kun sponsorilta on saatu rahoituspäätös ja tiedetään sen vaikutukset. Kyseessä on hankkeen sisällön (toteuttajat), hyväksymisen (hallinnoija) ja rahoittamisen (sponsorin) yhteen sovittaminen, jota sopimukset ja projektisuunnitelma eivät kuvaa ja jonka osapuolet ovat järjestäneet erillisiksi toiminnoiksi.

373. Tekesin käyttämässä ilmoituspohjassa edellytetään, että sen allekirjoittajalla tai allekirjoittajilla on valtuus päättää ilmoitetusta rahoituksesta tai muusta panostuksesta projektiin. Osallistumisaie

Sellainen on esimerkiksi osallistuminen johtoryhmätyöhön, mutta voi myös olla materiaalia tai erityistä projektille tehtyä muuta työtä³⁷⁴. Vaatimus, että osapuoli pidättäytyy kilpailevista hankevalmisteluista, voidaan esittää aieilmauksessa (Letter of Intent, LOI)³⁷⁵. Aieilmauksessa nimetään usein paitsi hankevalmistelun kohde, myös joku taho koordinaattoriksi. Samoin luottamuksellisuus, tausta-aineiston hallinta sekä valmisteluvaiheessa tai sen jälkeen yhteistyöstä vetäytyvän osapuolen asema voidaan määritellä.

Kuten Kolehmainen (2006) kuitenkin toteaa, ”aikomukset eivät sido” (s. 111), eli aieilmausten merkitys varallisuus oikeudellisessa mielessä on melko tulkinnanvarainen eikä niille ole olemassa mitään yksikäsitteistä juridista sisältöä, ainakaan jos asiaa tarkastellaan teoreettisesti. Aiesopimukseksi tulkittua aikomusilmausta pidetään silti sopimuksena, jolloin sille on relevanttia pyrkiä löytämään nimenomaan velvoiteoikeudellinen merkitys³⁷⁶.

vahvistetaan tällaisen henkilön allekirjoituksella. Rahoituspäätöksen saaneen yhteistutkimusprojektin sopimuksessa hankkeeseen ryhtyneet osapuolet nimetään eli osallistuminen vahvistetaan ja osapuolen tyyppi voidaan määritellä, esimerkiksi: Seuraavat osapuolet ovat projektissa teollisuusosapuolia: ... Seuraavat osapuolet ovat projektissa tutkimusosapuolia: ... ja ... Sopimusosapuoli(-et) tarkoittaa tämän sopimuksen allekirjoittaneita tutkimus- ja teollisuusosapuolia. (Vastaavanlainen muotoilu on PN-projektin sopimuksessa 2006–08, s. 2)

374. FG-projektin sopimuksessa 1.1.2006, (s. 2) todetaan, että yksi osapuoli kiinnittää hankkeeseen omia henkilöitään tiettyjen tehtävien suorittamiseksi projektille asetettujen tavoitteiden mukaisesti, mutta rahoittaa tämän työn itse. Osapuoli siis investoi yksin tiettyjen varantojen luontiin, mutta osana yhteishanketta.
375. BS-projektin aiesopimuksen luonnoksessa (s. 1) yksilöidään osallistujataho, projektiehdotuksen nimi, koordinaattorin roolissa toimiva taho, sponsori ja sen rahoittama erityinen tutkimusohjelma, johon projektihakemus lähetetään, samoin kuin luonnehditaan mainittua ohjelmaa lyhyesti. Aiesopimuksen todetaan estävän osapuolta osallistumasta vastaavanlaisen projektin valmisteluun kilpailevien tahojen kanssa – jollaisen Weitzenböck (2012) esittää yhtenä yhteistoiminnallisen sopimuksen peruseriaatteista (s. 333). Vrt. myös ns. engagement letter (Hemmo 2005, s. 207, alaviite 37). Aieilmaus voidaan pukea myös yhteistyömuistioksi (MOU, Memorandum of Understanding), mikä voidaan tässä yhteydessä katsoa asiallisesti samaksi.
376. Kolehmainen (2006) väittää, ettei aikomuksia ilmaisevan käyttäytymisen tahdonilmaisuooppiselle tulkinnalle ole selviä lähtökohtia edes ”minimisisällön” kannalta, mikä johtuu ”pääosin ilmiön oikeustoimittyyppisyyttä koskevan kysymyksen epäselvyydestä.” (s. 121) Hänestä on oleellisempaa pohtia, milloin aikomuksensa ilmaissut voi ilman sanktioita vetäytyä neuvotteluista. Kun aiesopimusta tarkastellaan mahdollisena velvoiteoikeudellisena sopimuksena, niin hänen mielestään tulisi ottaa huomioon aikomuksen antamisen ympäristö eli osapuolten edeltävä, tarkoittama ja suunnittelema käyttäytyminen, missä kohden tapahtuu mahdollinen oikeustilan muutos eli velvoite perustetaan (s. 142, ml. alaviite 56) ja onko sen kohteena ”käyttäytyä kaikin puolin vilpittömästi yhteiseksi päämääräksi asetettuun sopimukseen pyrkien.” Jos tämän katsoo liittyvän kokonaisjärjestelyyn, kuten se tässä tutkimuksessa hahmottuu yhteisprojektin eri intressitahojen ja vaiheiden kautta, niin aikomusten ilmaukset ja niihin liittyvä toiminta paitsi hankevalmisteluvaiheessa, myös koko projektin aikana, ovat keskeisiä. Tärkeää ei ole niinkään pohtia, miten vetäytyä sopimuksesta, vaan päinvastoin miten päästä mukaan ja pysyä mukana aiotussa ja sovitussa yhteistyössä. Kolehmaisen (2006) mukaan siviilioikeuden yleisenä periaatteena on, että osapuolet voivat vetäytyä neuvotteluista, mutta oikeussuhteen muotoutumisessa ajatellaan silti olevan vaihe, jossa osapuolten vapaus vetäytyä tulee rajoitetummaksi. Neuvottelumuistio olisi hänestä tässä

Hankevalmistelu ja rahoituksen hakeminen voivat liittyä myös laajempaan ohjelmaan, johon osapuolet pyrkivät omalla projektillaan. Tällöin tyypillisesti siitä vastaava sponsori tai hallinnoija valitsee hankkeet ja niiden osapuolet eli päättää, mitkä otetaan projektisalkkuun³⁷⁷. Uusien osapuolten valinta jo käynnistyneeseen hankkeeseen voidaan kuvata toisaalta erikseen myös projektisopimuksessa³⁷⁸.

Alihankkijoiden tai muiden kolmansien tahojen rooli varsinaisten sopimuspuolten suhteen määritellään sekin monesti erikseen³⁷⁹. Usein kolmannet tahot joko rajataan kokonaan yhteistyön ulkopuolelle tai niiden mukaan tulon edellytyksiä rajoitetaan.

Hankkeen osapuolet voivat silti sitoa omat aikomuksensa ja kolmansien osallistumisen hanke-ehdotukseen³⁸⁰ ja sponsori voi edellyttää muun muassa PK-yritysten osallistumista projektiin.

yhteydessä erotettava käsitteellisesti aiesopimuksen tahdonilmaisuoipillisesta tulkinnasta (s. 147) ja muutenkin ”tahdonilmaisu on käsitteenä monimuotoisempi kuin tiettyyn kielitekkoon ja sen sisältöön liittyvä deskriptio.” (s. 148) Esimerkiksi esisopimukseksi nimetty asiakirja voi tulkinnan kautta osoittautuakin aiesopimukseksi tai päinvastoin. Hän päättelee, että ”vaikuttaa luontevalta ajatella, että neuvotteluosapuolten vapaus vetäytyä on suurin ennen implisiittisen aiesopimuksen, eli yhteisen päämäärän sanotuksi tulemisen ja vastapuolen roolin hyväksynnän aikaan tuloa” (s. 166). Edelleen, hänen mielestään ratkaisutavan olisi ”jollakin mielekkäällä tavalla liityttävä oikeusyhteisössä viranomaista velvoittaviin normeihin sen varalta, että lopputulos ei miellytä toista osapuolta.” (s. 173) Tutkimusaineistosta (Liite 1) näkyy selvästi, miten monet erilaiset yhteishankkeen valmisteluun liittyvät osapuolten aikomuksia, toiveita ja vaatimuksiakin ilmentävät informaatioainekset nivoutuvat yhteen, mutta tyypillisesti ensin yhteiseksi jaetuksi tietovarannoksi eikä miksiäkään spesifiseksi neuvottelumuistioiksi tai aiesopimuksiksi, ja sitten yhteiseksi strategiseksi T&K-suunnitelmaksi. Hankevalmistelijoita jo varhaisessa vaiheessa velvoittavana viranomaisnormina toimivat sponsorin edellyttämät yleiset sopimusehdot.

377. Celtic Frame Agreement, : ”PREAMBLE. ... Whereas CELTIC participation shall be open for partners, which are able and willing to comply with the rules of CELTIC and contribute significantly to the CELTIC Programme by investing their skill and knowledge, capacity and the necessary costs into research and development projects to be performed in co-operation with other partners.” (<http://www.celtic-initiative.org/Projects/Celtic-projects/Documents/CELTICFrameAgreement.pdf> s. 3, viitattu 21.11.2011)

378. CS-projektin sopimuksen (24.11.2005) mukaan (s. 1) uusia osapuolia voidaan hyväksyä vain nykyisten osapuolten yksimielisellä ja kirjallisella päätöksellä ja johtoryhmän hyväksymillä ehdoilla. Muotoilu voi olla joskus myös väljempi niin, että todetaan vain sopimuksen muutostarve. Toisin sanoen, jos projektiin liittyy nykyisten osapuolten yksimielisellä päätöksellä uusia osapuolia, sopimus korvataan uudella ja muuttuneen tilanteen kattavalla sopimuksella. Päätös osapuolen mukaan ottamisesta kirjataan yleensä projektin johtoryhmän pöytäkirjaan, esimerkiksi FC-projektissa mahdollinen uusi osapuoli esittäytyi johtoryhmän kokouksessa 9. helmikuuta 2012, se päätettiin ottaa projektikonsortion jäseneksi ja sen todettiin allekirjoittavan konsortiosopimuksen. Tässä johtoryhmä siis valitsi tai esitti uuden osapuolen valinnan hallinnoijalle.

379. Tyypillinen muotoilu kahdenkeskisissä hankkeissa on, ettei toimittaja voi käyttää alihankkijaa ilman tilaajan kirjallista lupaa tai mikäli alihankkijoita käytetään, niin toimittaja vastaa niiden tekemästä työstä ja mahdollisista laiminlyönneistä kuten omastaan.

380. PU-hankkeen aiesopimuksessa 2007 (s. 1) viitataan liitteenä olevaan projektihakemukseen, jonka sopimuksen osapuolet ovat laatineet ja jota koskien ne vahvistavat aikeensa toteuttaa hanke-hakemuksessa kuvatulla tavalla. Hankkeen koordinaattori nimetään. Osapuolet sopivat lisäksi miten omistusoikeudet projektin tuloksiin on tarkoitus jakaa, perustuen kuvattuihin työpaketteihin.

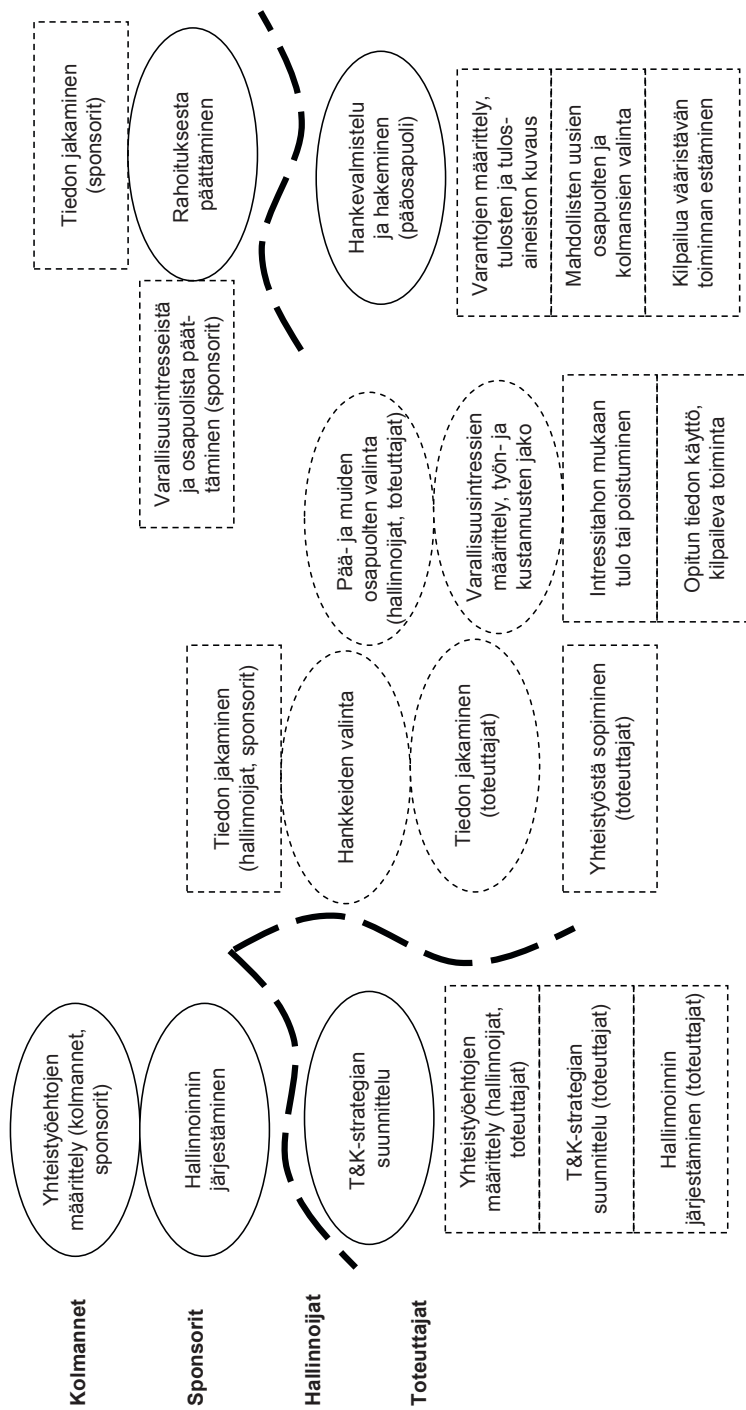
Varsin tarkka suunnitelma voi olla sponsorin vaatimus ottaa hakemus käsiteltäväksi ja osapuolia voidaan pyytää vahvistamaan se aiesopimuksin. Yhteistutkimushankkeissa tutkimusosapuolet laativat usein yksityiskohtaisen tutkimussuunnitelman ja yritysosapuolet liittävät siihen taas aieilmauksensa. Näistä muodostuu usein tietynlaisissa tilanteissa laajemmin noudatettuja menettelyjä. Yksittäisten hanke-esimerkkien ja varsinaisten jaettujen käytänteiden tai sponsorin edellyttämien menettelyjen erottaminen toisistaan ei silti ole aina ilmeistä, kun taas erilaiset oppaat ja kirjallisuuden voi helpommin mieltää yleiseksi hankevalmistelua tukevaksi tiedoksi.

Monesti sponsorien suosituksia, suunnitelmien ja sopimusten mallipohjia, aiempien hankkeiden aineistoja ja kirjallisuudessa esitettyjä esimerkkejä käytetään uudelleen sellaisenaan. Erityisesti jo toteutettujen hankkeiden suunnitelmat ovat uusien projektien valmistelun lähtötietoja, joita kopioidaan ja muovataan uudelleenkäytettäväksi. Toisaalta Tekes on poistanut sivuillaan siellä tiettävästi aiemmin esillä olleet tutkimushankkeiden mallisopimustekstit siksi, ettei niitä käytettäisi hankkeissa sellaisenaan³⁸¹.

Esimerkiksi Tivit on taas omasta puolestaan määritellyt ja julkistanut sekä SRA-suunnitelmille että niitä toteuttaville hankkeille valinta- eli rahoituksen hakukriteerit. Niissä todetaan, että edellisten on tuettava yhtiön määrittelemää strategiaa ja tarjottava mahdollisuus luonnostaan ("by nature") tutkimus- ja yritysosapuolten yhteistyölle. Myös jälkimmäisten on tuettava yhtiön määrittelemää strategiaa – jota tosin ei ole julkisesti yhtiön sivuilla tai muuallakaan esitetty tai saatavilla, samoin kuin rakennuttava toimijoista, jotka ovat kyvykkäitä ja joilla on edellytyksiä muodostaa uusia ekosysteemejä, kuten yhtiö itse asian ilmaisee. Ns. ekosysteemihankkeita voidaan lisäksi valmistella erikseen Tekesin yritysryhmäprojekteina³⁸².

381. Tekesin sivuilla (<http://www.tekes.fi/rahoitus/info/>, viitattu 26.10.2013) on mallisopimus salaspitosopimuksesta, mutta muiden sopimusten osalta vain ohjeita ja tarkistuslistoja. Rahoitusehtojen merkityksestä todetaan: "Jos olet saanut myönteisen rahoituspäätöksen, tutustu tarkoin Tekesin rahoituksen ehtoihin ja noudata niitä. Projektin ehtojenmukainen hallinnointi ja raportointi ovat edellytyksenä rahoituksen maksamiselle." Ehtojen läpikäymisen yhteydessä viitataan kuitenkin yritysrahoitusasiakkaisiin: "Tekesin asiantuntijat käyvät rahoituksen yleisten ehtojen pääkohdat läpi *kaikkien yritysrahoitusasiakkaiden kanssa* pian päätösilmoituksen lähettämisen jälkeen." Toisaalla todetaan kuitenkin seuraavaa: "Yhteisprojekteilla tarkoitetaan *kahden tai useamman yrityksen tai tutkimusorganisaation muodostamaa projektikokonaisuutta*. Yhteisprojektin osapuolet tekevät yhteisen tutkimus- tai kehittämisprojektiin liittyvää työtä omalla riskillään, eivät toistensa alihankkijana." (Kursivoinnit tämän kirjoittajan)

382. Niistä Tivit toteaa seuraavaa (7.11.2011): "Tekes kannustaa yrityksiä hankkeisiin, joissa SHOKien tutkimusohjelmissa syntyvien innovaatioiden ja osaamisen kehittämistä jatketaan."

Kuva 17. Kokonaisjärjestely valmisteluvaiheessa intressitahoittain.

Rahoituksesta päättäminen

Rahoitus osana yhteishankkeen yleisiä ehtoja, hankkeen valmistelua ja hakemista on oleellista ja julkisten rahoitusperiaatteiden, -muotojen ja -ehtojen osalta lainsäädäntöön perustuvaa, kuten edellä todettiin. Hakijat ja hallinnoija sitoutuvat jo hakemusvaiheessa näihin periaatteisiin, minkä ne varmistavat hyväksyessään saamansa rahoituspäätöksen ehdot. Niihin sitoutuminen on edellytys rahoituksen saamiselle, mutta samalla se myös varmentaa viranomaisen tekemän hallintopäätöksen toimeenpanon. Rahoituksen hakemisen ja käyttämisen kohteiden osalta valmistelu- ja päätöksentekovaltaakin on merkittävästi hankkeen osapuolilla itsellään, mutta sen sijaan julkisesta rahoituksesta päättämisvaltaa niillä ei ole.

Toisaalta, vaikka julkisesti tuettujen yhteishankkeiden perustana on eri osapuolten hankkeeseen osoittama rahoitus, käytännössä muut osapuolet kuin julkinen rahoittaja tilittävät kustannuksiaan, jota vastaan ne voivat saada rahoittajalta tukea. *Rahoituksesta päättäminen on siten tosiasiallisesti osapuolten kustannuksista päättämistä.*

Edelleen, koska budjetti on yleensä aina osa projektiehdotusta, päätökset tehdään pääosin hakijoiden keskenään sopiman työ- ja kustannusjaon pohjalta tai siitä liikkeelle lähtien.

Siksi *julkisrahoitteisen yhteisprojektin kustannusten allokointi tehtävittäin ja osapuolittain on osapuolten hankkeesta saaman rahoituksen eli varallisuusaseman taloudellisten luontiedellytysten määrittelyä.* Rahoittaja voi silti päättää olla rahoittamatta tiettyä osapuolta tai esitettyä tehtävää, päättää rahoituksen kokonaismäärän olevan eri kuin haettu tai vaikuttaa hyväksytyjen kustannusten lajeihin ja määriin toisin kuin hakijat ovat niistä esittäneet.

Tekesin ohjelmista ja rahoituksen myöntämisen periaatteista ja rahoitukseen liittyvistä toimintalinjoista päättää asetuksen mukaan hallinnointielimenä Tekesin johtokunta (Valtioneuvoston asetus – Tekes teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta 30.12.2008/1146, 5 §, 12.5.2011/504. Johtokunnan päätösvalta). Hankkeen kunkin osapuolen on sitouduttava rahoituspäätöksen ehtoihin hyväksymällä ne ja samalla useimmiten vahvistettava paitsi hankkeen kustannukset lajeineen ja rahoituskohteineen, myös projektisuunnitelma ja johtoryhmän kokoonpano³⁸³.

383. Tekes edellyttää rahoituksen saajalta ilmoitusta, että se on vastaanottanut rahoituspäätöksen ja hyväksyy sen ehdot, kuten että saajan kirjanpitoon on avattu projektikoodi tai vastaava, jolla päätöksen tarkoittamasta työstä aiheutuvat kustannukset voidaan erottaa saajan kirjanpidossa ja että projektissa työskentelevien henkilöiden työajan kohdistaminen on järjestetty rahoitusehtojen mukaisesti. Ilmoituksen liitteenä on lähetettävä projektin johtoryhmän ensimmäisen kokouksen pöytäkirja liitteineen, joista käyvät ilmi johtoryhmän vahvistama projektisuunnitelma, kustannusarvio, sitova rahoitussuunnitelma ja johtoryhmän kokoonpano.

5.4.2 Kokonaisjärjestely valmisteluvaiheessa

Edellä tarkastellun perusteella yhteisprojektin valmisteluvaihe hahmottuu varallisuuden luomisen ja samalla varanto-oikeuksien kokonaisjärjestelyn kannalta tehtävittäin ja intressitahoittain Kuvan 17 mukaisesti³⁸⁴.

Yhteistyöehtojen määrittely nojaa yhtäältä erittäin vahvasti julkisen vallan periaateisiin, joiden perustana on lainsäädäntö ja joita rahoittajat sponsoreina käytännössä valvovat – ja joiden mukaan ne rahoitusta myöntävät.

Toisaalta periaatteet on valmisteltu ja ovat olemassa sisällöllisestä hankevalmistelusta erillään. Vaikka hallinnoijaa ja toteuttajia informoidaan sponsorin ehdoista, ne eivät osallistu ehtojen laatimiseen eivätkä tee niitä koskevia päätöksiä. Toisin sanoen ehdot ovat julkisen vallan sääntelemiä. Hankevalmistelua eivät taas aina ohjaa mitkään yhtenäiset käytänteet esimerkiksi aiesopimuksina, vaan eri tahojen aiheet ja toiminta tuotoksineen ovat tutkimusaineiston perusteella lähinnä suhdeperustaisesti ohjattuja. Erityisesti, vaikka hallinnoijan ja toteuttajien toiminta on keskeistä hankevalmistelussa, niin niiden yhteistyön käytänteet eivät välttämättä ole yhdenmukaisia eivätkä ne siksi aina ohjaa valmistelua niin, että käytänteet olisivat edes kaikkien intressitahojen tiedossa.

Hallinnoinnin järjestäminen on sekin monesti projektien valmistelusta erillinen ja usein sponsorin kautta valvottua, joskin hallinnoijan organisoimaa ja toteuttamaa toimintaa. SHOK-yhtiöiden tapauksessa rahoittajalla on oikeus osallistua hallinnointiin, mutta sen järjestäminen on yhtiön osakkaiden eli siis hankkeiden toteuttajien ohjaaman hallinnoijan vastuulla. Toisaalta toteuttajien omilla hallintoelimillä ja päätöksenteolla ei ole välttämättä liityntää yhteistyön hallinnoinnin järjestämiseen ja siksi yrityksen tai julkisen tahon tapa nivoa oma hallintonsa yhteistyöhön ei usein tule näkyväksi muille osapuolille.

T&K-strategian suunnittelu sisältää monia intressitahoja ja hyvin erilaisia tehtäviä, mutta voi konkretisoidua yhteishankkeiden valmistelun kannalta strategisina suunnitelmina, joiden laatiminen ja tulokset ovat avoimia ja joihin ei liity kilpailua rajoittavia tai ketään poissulkevia menettelyitä – mutta ei myöskään kilpailun kautta tehtäviä toteutusvalintoja³⁸⁵.

384. Joukko valmisteluvaiheen tehtäviä nousee esiin aineistosta näkyvästi (jatkuvin viivoin kuvatut ovaalit symbolit) tai ainakin välillisesti (katkoviivoin kuvatut ovaalit symbolit), toiset jäävät avoimiksi (katkoviivoin kuvatut suorakaiteen muotoiset symbolit). Valmisteluvaiheen näkökulmasta tietyt tehtävät ovat myös muista erillisiä tai niillä ei ole ilmeistä liityntää muihin tehtäviin, mitä havainnollistavat vahvennetut katkoviivoin esitetyt aallon muotoiset symbolit. Kuvassa on noudatettu vapaamuotoisesti ja ilman informaatiovirtojen ja päätöksentekopisteiden esittämistä ns. uimaratakaavion periaatetta, joka on melko tavanomainen erilaisten toimintaprosessien hahmottamisessa, kts. esim. Martinsuo ja Blomqvist (2010), s. 12. Tässä yhteydessä halutaan toisaalta kuvata sekä näkyviä että piileviä toimintoja, toisin kuin prosessikaavioissa.

385. Toteuttajien omien T&K-strategioiden liitynnät SRA-suunnitelmaan eivät myöskään ehkä tule ilmi, vaan kyse on sponsorin (vrt. Tekesin ohjelmat) tai hallinnoijan (vrt. SHOK-yhtiöt) teke-

Hankevalmistelu ja hakeminen eli strategisia suunnitelmia toteuttavien projektien ja niiden osapuolten valinta on kriittinen, koska siinä ratkaistaan eri tahoille varallisuuspositioita aikaan saavan toiminnan sisältyminen projektiin. Sponsorin, hallinnoijan ja toteuttajien roolit näyttävät tässä päällekkäisinä, kaikkia niitä ei voi johdattaa lainsäädännöstä eivätkä ne ole välttämättä mitenkään säänneltyjä³⁸⁶. Yksittäisen intressitahon mahdollisuudet suojata etujaan saattavat tulla kyseenalaisiksi, vaikka se olisi osoittanut suurtakin vastavuoroisuutta.

Hankkeiden valintatieto jää sponsorille tai hallinnoijalle, kun taas toteuttajat tuottavat suuren määrän tietoa suunnitellessaan projektin sisällön ja taloudellisen puitteen ja määrittellen varallisuusintressinsä³⁸⁷. Tässä yhteydessä voi tapahtua jako pää- ja muihin osapuoliin, SHOK-hankkeiden osalta päätöksen siitä tekee hallinnoija.

Toteuttajien keskinäisestä yhteistyöstä sopimiseksi ei tutkimusaineistossa ollut käytössä yhtenäisiä menettelyjä, mutta intressitahon mukaantuloa valmisteluun, siitä poistumista tai sitä koskevan tiedon käyttöä ei ole yleensä rajoitettu. Mukaan pyrittiinkin koko valmistelun ajan ja sen jälkeen, vaihtelevin tuloksin.

Osapuolten valinta ei siis ole yhteisprojektien tapauksessa aina avointa, mutta ei myöskään täysin suljettua. Perinteisesti yksittäisen yhteisprojektin valmistelutyöryhmä tai käynnissä olevan hankkeen johtoryhmä on voinut sen päättää. Sponsorilla on kuitenkin yleensä veto-oikeus, jonka perustana ovat laista tulevat ehdot rahoitukselle eikä tätä oikeutta ole siirretty hankevalmistelua järjestäville yksityisille tahoille. Esimerkiksi Tekesillä on SHOK-hankkeissakin läsnäolo- ja puheoikeuden mahdollisuus yhtiöiden hallituksissa ja projektien johtoryhmissä, mutta myös päättävä ja valvova rooli viranomaisena hankkeita ja osapuolia valittaessa, samoin kuin raportoinnissa ja arvioinnissa.

Yleisemmin, yhteishankkeiden valmistelu-, esittely-, valinta-, suoritus- ja tulostavuita ei näytä juurikaan harmonisoidun keskenään. Strategisten suunnitelmien merkitys ei ole tässä yhteydessä myöskään ilmeinen, erityisesti ovatko ne valmisteluosapuolten yhdessä sopima aiailmaus vai pelkkä julkistettu mielipide. Valintakriteerinä tulevien projektien osapuolille ne eivät voi toimia, vaikka ne linjaavatkin selvästi hankevalintaa, eikä niiden laatijoille taata erityistä oikeutta suunnitelmien mukaisiin projekteihin osallistumiseksi. Ns. yhteistutkimushankkeiden tapauksessa valinta on selkeämpi, koska eri tahoilla on täysi vapaus valmistella suunnitelmia, esittää niitä ra-

mästä tai teettämästä suunnitelmasta. Lähtenmäki-Smith ym. (2013) väittääkin, että ”SHOK-toiminnan vaikutus yliopistojen ja SHOK-toimintaan osallistuvien yritysten omiin strategisiin linjauksiin on minimaalinen.” (s. 36)

386. Riipisen ym. (2012) oleellisia päätelmiä Tekesin vaikuttavuuden arvioinnista oli toisaalta, että Tekesin rooli sponsorina on selkeä: ”Luultavasti koko Suomen innovaatiojärjestelmää selkeyttää se, että Tekesin rooli on toimia Suomen ainoana julkisena t&k-rahoittajana ja Tekes pitäytyy tässä roolissa.” (s. 91)

387. Informaation määrä ei silti ratkaise, vaan suuri määrä voi olla haitallista sen järjestämiseksi tietyn osapuolen kannalta merkitykselliseksi tiedoksi. Pöyhönen (2003) korostaakin *seurantainformaatiota tuottavien elementtien liittämistä toimintoihin avoimen ja asianmukaisen tiedon luomiseksi*. (ss. 121–122)

hoittajille ja sitoutua niihin aielmauksin. Hankkeiden ja osapuolten valinta on sponsorilla eli julkisella taholla ja toteutus taas hakijoilla, kuten ne keskenään siitä sopivat sponsorin asettamien yleisten sopimusehtojen puitteissa.

Rahoituksesta päättäminen tehdään julkisesti tuetuissa yhteishankkeissa sponsorin sisäisessä prosessissa, jossa se tosiasiaa päättää myös hankkeen osapuolista ja sisälöstä. Muut tahot eivät osallistu lainkaan tähän päätöksentekoon, vaan niitä informoidaan päätösten tuloksista. Hallinnoijien ja toteuttajien varallisuuden luomista koskevien mahdollisuuksien kannalta katsottuna vaihe on silti oleellinen. Projekteissa syntyvien tulosten yksityiskohtainen määrittely, uusien tai kolmansien osapuolten osallistuminen projektiin ja kilpailua vääristävän toiminnan estäminen siinä mielessä, että hankehakemus yksityiskohtainen on valmisteluun osallistuneiden ja siitä pois jääneidenkin saatavilla, jäivät toisaalta tutkimusaineistossa varsin avoimiksi.

Tutkimusaineiston esimerkkiprojektien tietojen perusteella voi päätellä, että toteuttajat eivät kuvaa omia erityisiä intressejään yhteisessä suunnitelmassa juurikaan – eikä se ole tarkoitukseen, ellei oteta huomioon mahdollisia yrityskohtaisia T&K-tapauksia, joilla on silti lähes poikkeuksetta joku koko hankkeen yhteisen ongelman ratkaisemista havainnollistava ja varmentava merkitys. Yhteinen työ ei siis ole kunkin osapuolen omien töiden summa, vaan yksi ja yhdessä suunniteltu kokonaisuus. Toisaalta, vaikka suunnitelma on yhteinen, vasta projektin toteutus näyttää, mitä T&K-työtä varsinaisesti tehtiin ja tuloksia tuotettiin. Erityinen seikka suunnitelmissa on tässä mielessä, ettei niissä yleensä eritelty tarkemmin yhdessä tehdyn työn jakamista osiin osapuolittain eikä myöskään eri osapuolten osuuksia yhteisiin tuotoksiin. Jos tietty osapuoli ilmoittautuu tekemään työpakettiin ”vähän” työtä ”eri kohtiin”, se voi saada oikeuden kaikkiin työpaketin tuloksiin, koska on osallistunut työhön.

SHOK-yhtiöissä hallitus valitsee omistajien edustajana toteutettaviksi aiotut hankkeet, mutta antaa suunnitteluvastuun hankkeen valmistelijoille. Heidän keskuudessaan nimetyt vastuuhenkilöt taas esittelevät työnjaon sisällöllisesti ja määrällisesti osapuolittain eli sen mihin työhön ja missä laajuudessa kukin osallistuu, mutta eivät useinkaan silti miten osallistuu.

Sponsorin rooli on tässä erilainen kuin ns. yhteistutkimusprojekteissa, joissa se esittää sekä työn kohdealueet että hyväksyy työsuunnitelmat. Erityisen mielenkiintoinen on silti molemmissa kysymys, mitä varallisuus on hankevalmisteluvaiheessa eli mikä on *yhteistyöstä syntyvä tulevaisuuden varallisuushorizontti*. Valinnat luovat ja rajoittavat varallisuusasemia toiminnan kautta, jota ei ole vielä sopimuksissa kuvattu, valmistelukokousten lähtö- ja tulosaineistoja ei ole määritelty eikä niistä välttämättä laadita mitään pöytäkirjoja. SHOK-hankkeiden valmistelua ohjaavat puolestaan yhtiöiden strategiat, hallintomenettelyt ja muukin osakeyhtiölain mukainen toiminta, mutta ne ovat enimmäkseen näkymättömiä suurimmalle osalle valmistelijoita³⁸⁸.

388. Savela (2001) luonnehtii omistusoikeutta yhtiöoikeudessa todeten, että: ”Omistusoikeudessa voidaan katsoa olevan kyse kahdesta keskeisestä asiasta: ensinnäkin oikeudesta määrätä omaisuudes-

Johtopäätöksiä – ohjausmenettelyt

Kun edellä tarkasteltua valmisteluvaihetta arvioi yhteistyön ohjauksessa käytettyjen menettelyjen kannalta, on ilmeistä ettei yksikään hierarkkisen, markkina-, suhde- ja basaarihallinnoinnin keinoista ole siinä vallitseva. Toisaalta ei ole kyse harmonisoidusta päällekkäisten ohjauskeinojen käytöstä, koska varallisuutta koskeva toiminta on intressitahoittain tarkasteltuna osin hyvinkin eriytynyttä. Etenemä kohti hankehakemusta ja -päättöstä on yhtäältä ilmeinen, toisaalta toiminnan kulussa on selvästi tehtävien saarekkeitä, jotka ovat muista erillisiä. Varsin mielenkiintoinen on julkisen vallan rooli suhteessa kaikkiin muihin intressitahoihin. Mainittua roolia ei edellä korostettu allianssin hallinnoinnin yhteenvedon yhteydessä, mutta hankevalmistelussa se näkyy vahvasti sponsorin kautta. Yhdessä hankkeen toteuttajiksi pyrkivien harjoittaman yhteistyön kanssa se on jopa hallinnoijaan nähden leimallista, varsinkin koska jälkimmäiset ovat lähes aina T&K-yhteishankkeissa, myös esimerkiksi SHOK-projekteissa, toteuttajien edustajia. Tärkeää tässä on toisaalta, että julkisen vallan ohjaava rooli on perusteiltaan poliittista³⁸⁹.

Se realisoituu silti lainsäädännön ja sen nojalla julkista valtaa käyttävien tahojen toimintana ja hallinnollisena päätöksentekona. Juuri nämä päätökset luovat oikeudellisesti sitovan mahdollisten varallisuuspositioiden kentän eli toimintamahdollisuuksien oikeutusten alueen, jonka piirissä toteuttajat ja hallinnoija määrittelevät intressinsä ja pyrkivät varmistamaan omat asemansa suhteessa muihin ja niiden kanssa. Käytännössä koko hankkeen yhteisen varallisuuskentän määrittely ja näkyvyys ei silti ole lainkaan ilmeinen.

Hierarkkinen ohjaus on leimallista hallinnoijalle ja sponsorille, sen kohteena on toisaalta ennen muuta T&K-strategia ja hankevalinta, mutta ei varsinaisesti varallisuutta luovan toiminnan sisällöllinen ja määrällinen ohjaus intressitahoittain, joka on pääosin toteuttajiksi aikovilla: kyse on lähinnä opastuksesta ja tiedottamisesta, kun

ta ja toiseksi oikeudesta saada omaisuuden tuotto. Osakeyhtiössä nämä omistusoikeuden keskeiset elementit määräytyvät yhtiöjärjestyksen perusteella.” (s. 7) Silti ”yhtiöjärjestyksellä ei siirretä omistusoikeutta (sen keskeisiä elementtejä), vaan tämä tapahtuu osakekaupoilla, yhtiön perustamisella ja yhtiöjärjestyksen muutoksilla.” (s. 8) Toisaalta ”sopimuksen sovittelussa voidaan ottaa huomioon osapuolten alkuperäinen tarkoitus sopimusta solmittaessa”, mutta ”yhtiöoikeudellisissa suhteissa tämä ei ole mitenkään itsestään selvää.” (s. 17) Esimerkiksi ”osakeyhtiön luonteeseen kuuluu olennaisena elementtinä, että kaikkien osakkaiden oikeuksiin vaikuttavia päätöksiä voidaan tehdä yhtiökokouksessa ilman kaikkien osakkeenomistajien hyväksyntää. Osakkeenomistajan on osakkeet hankkiessaan katsottava sitoutuneen myös tällaisiin myöhempiin muutoksiin, sikäli kuin ne ovat yhtiöjärjestyksen ja lainsäädännön puitteissa.” (ss. 19–20).

389. Anon. (2007): ”First, political or public governance, whose authority is the State, government or public sector, relates to the process by which a society organizes its affairs and manages itself. The public sector could be defined as ‘activities that are undertaken with public funds, whether within or outside of core government, and whether those funds represent a direct transfer or are provided in the form of an implicit guarantee’.” (s. 2)

taas varsinainen projektitehtävien ja samalla varallisuutta luovan toiminnan resursointi on toteuttajiksi pyrkivillä.

Markkinaohjaus ei aineiston valossa ole yleisiä sopimusehtoja lukuun ottamatta merkityksellistä hanke- ja osallistujavalinnalle ja etenkin sopimuksellisia velvoitteita, sanktiota ja vahingonkorvauksia ei ole nähtävillä. Osapuolen asemaan eivät myöskään juuri vielä vaikuta toteuttajien tiedonjaon periaatteet liittyen tavoiteltujen tulosten suojaukseen, omistamiseen ja jakamiseen, kuten tietyt aineettomat oikeudet tai salassapitomenettelyt.

Suhdeperustainen eli osapuolten vuorovaikutukseen perustuva ohjaus näkyy ryhtymisenä yhteistyöhön eli projektien perustamisen valmisteluun, mutta pääosapuolen ja avainhenkilöiden valinta on silti mahdollisesti hallinnoijalla. Vastavuoroisuuden toteutuminen käytännössä ja muutos- ja erimielisyyksien ratkaisumenettelyjen avoimuus eivät ole yhtä ilmeisiä kuin työryhmät ja seminaarit, tiedonvaihto ja kehittyvän yhteisen suunnitelman laadinta. Yhteisöllisestä basaarimuotoisesta ohjauksesta voi puhua vain siinä mielessä, että pääsy osallistumaan on avointa ja toiminta vuorovaihteista. Varsinaiset sosiaaliset kannustimet ja avoimet lisenssit tuotoksille puuttuvat ja hallinnoija harjoittaa hierarkkista ohjausta. Kyseessä on siis eräänlainen basaarinomainen hallinnointi toteuttajien parissa, jota hallinnoija ohjailee.

Taulukossa 5 on esitetty yhteenvetönäkymä valmisteluvaiheen ohjaukseen projektin kokonaisjärjestelyssä eli tehtävittäin ja intressitahoittain. *Kursivoit* ovat menettelyjä, jotka ovat tutkimusaineistossa melko piileviä tai joiden merkitys ei ole ilmeinen, lihavoidut ovat taas vastaavasti aineistosta tehtävittäin selvästi esille nousevia keskeisiä menettelyjä ja muut puolestaan tunnistettavissa.

Taulukko 5. Projektin valmisteluvaiheen ohjausmenettelyjä.

	Kolmannet	Sponsorit	Hallinnoijat	Toteuttajat
Yhteistyöehtojen määrittely	Innovaatiotoimintaa koskeva lainsäädäntö	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	<i>Omat käytänteet, referenssit?</i>	<i>Omat käytänteet, referenssit?</i>
Hallinnoinnin järjestäminen	Lainsäädäntö	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	Päätöksenteon organisointi, (lainsäädäntö)	<i>Omat käytänteet, referenssit?</i>
T&K-strategian suunnittelu	<i>Innovaatiotavoitteet</i>	Sponsorin tekemät linjaukset	T&K-kohteiden valinta ja hyväksyminen	SRA-valmistelu, (omat T&K-strategiat)
Tiedon jakaminen	<i>Innovaatiopolitiikka</i>	Rahoitusperiaatteet ja -päätökset	SRA- ja hankevalmistelun periaatteet	SRA- ja hankevalmistelu
Hankkeiden valinta	<i>Innovaatiopolitiikka</i>	Rahoituspäätösten kautta	SRA- ja hankevalmistelupäätösten kautta	<i>Välillisesti, toteuttajat samalla hallinnoijia</i>
Pää- ja muiden osapuolten valinta	--	Rahoituspäätösten kautta	Pääosapuolen valinta	Osallistumalla valmisteluun

Yhteistyöstä sopiminen	--	Rahoituspäätöksen ehtojen avulla	Rahoituspäätöksen ehtojen mukaisesti	<i>Aiesopimukset, jos käytössä</i>
Varallisuusintressit eli työn- ja kustannusten jako	--	Rahoituspäätöksen yhteydessä	Hakemuksen valmistelu- ja lähetysvaiheessa	Osallistumalla valmisteluun
Rahoituksesta päättäminen	Lainsäädäntö, innovaatioinvestoinnit	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	--	--
Intressitahon mukaan tulo tai poistuminen	--	Rahoituspäätösten tai väärinkäytösten yhteydessä	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (päätökset)	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (esitykset)
Opitun tiedon käyttö, kilpaileva toiminta	<i>Toteuttajia avustavat kolmannet osapuolet</i>	Ohjeet, referenssit, julkiset hanketiedot	SRA:t, hankevalmistelun aikaiset tiedot	Osallistumalla valmisteluun
Hankevalmistelu ja hakeminen	<i>Toteuttajia avustavat kolmannet osapuolet</i>	Ohjeet, tarkastaminen, tiedottaminen	Päätöksenteko, pääosapuolen ohjeistus	Osallistumalla valmisteluun
Varantojen määrittely	--	Rahoituspäätöksen yhteydessä	Päätöksenteko, pääosapuolen ohjeistus	Osallistumalla valmisteluun
Uusien ja kolmansien osapuolten valinta	--	Rahoituspäätöksen yhteydessä	Päätöksenteko, pääosapuolen ohjeistus	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (esitykset)
Kilpailua vääristävän toiminnan estäminen	Lainsäädäntö, tapaoikeus	<i>Rahoituspäätöksen perusteet</i>	<i>Päätöksenteon avoimuus</i>	Osallistumalla valmisteluun

Sponsori ohjaa sopimusehtojen määrittelyn ja rahoituspäätösten kautta, hallinnoi ja kohteiden ja pääosapuolen valinnan sekä hanke-ehdotusten päätöksenteon avulla, toteuttajat osallistumalla toimintaan. Roolit vaihtelevat silti tehtävittäin suuresti ja kolmannet tahot jäävät etäälle toiminnasta. Taulukon kuvaamia valmisteluvaiheen ohjausmenettelyjä voi arvioida Turusen (2005) hahmotteleman oikeudellisen arkkitehtuurikehikön avulla, koska sen kohteena ovat juuri *liiketoimintaa koskevat ideat* ja pontimena kolmen tahon eli *valtion (julkisen vallan), markkinan (yritysten) ja yhteisön (toteuttajien)* intressit. Hänen mielestään valtio edustaa ennen muuta staattista ohjausta immateriaalioikeuksien omistajuuden määrittelyssä ja hyödyntämisessä.

Oikeuksien siirtäminen toiselle ei ole hänestä varsinaista dynaamista ohjausta. Sen perustana ovat staattiset juridiset artefaktit³⁹⁰, jotka sulkevat tietyn informaation ja tahot sisälle, mutta toiset taas jäävät ulkopuolelle. Markkinaohjausta Turunen

390. Vrt. myös Pitkäsen (2006) käsite ”oikeudellinen tuote” ja hänen esiin nostamansa immateriaalioikeudet.

(2005) ei tarkastele niinkään sopimuksina, mutta esittää sen silti olevan vapaa julkisen vallan ohjauksesta juuri sopimusvapauden takia.

Ns. anticommons-ongelma eli ”yhteisomistuksen tragedia” (ss. 50–53) on toisaalta, että yhteisessä tai ei kenenkään omistuksessa olevat resurssit helposti kulutetaan loppuun eikä niitä koskevista oikeuksista huolehdi. Siksi toimivien markkinoiden perusta on joustava ja tehokas vaihdanta. Koska siihen vaikuttavat sekä hyödykkeiden saatavuus että käyttötarpeen laajuus, syntyy mahdollisuus vaikuttaa keinotekoisesti tarpeelliseksi nähdyin hyödykkeen saatavuuden rajoittamisella sen hintaan. Tämä koskee myös julkisen vallan toimesta määriteltyjä aineettomia hyödykkeitä kuten patenteja.

Yhteisöllisen ohjauksen Turunen (2005) näkee oleellisena ideoiden, informaation ja yleensäkin kehittyvän digitaalisen ympäristön tapauksessa. Digitaalisuus saa hänestä aikaan murtumia valtiovallan staattiseen ja markkinoiden sopimukseen perustuvaan ohjaukseen. Ohjauksen perustaksi hän esittää kommunikointia, tai paremminkin näkee hallinnoinnin tilalle tarvittavan avointa, joustavaa, hajaantunutta ja neutraalia kommunikaatiota³⁹¹. Turusen (2005) jäsenitys valtiosta, markkinoista ja yhteiskunnasta, jossa informaation vapaa tuottaminen ja nauttiminen eikä vain sen välittäminen ja kommunikointi muodostavat oikeudellisen dynamiikan, lienee Taulukkoon 5 nähden katsottava melko idealistiseksi: avoimen ja yhteisöllisen ohjauksen asemesta valmisteluvaiheessa nousee vahvasti esiin sponsorin ja hallinnoijan taloudellinen päätöksenteko³⁹². Vaikka valmistelutyön tekisivät hankkeeseen mukaan aikovat yhteisöllisesti, heillä ei ole varmaa suojaa luottamukselle varallisuusasemansa suhteen vastavuoroisuudestaan huolimatta.

Yhteishankkeiden valmistelu ja kilpailu

Kilpailuoikeuden kautta varallisuuden tuottamiseen ja nauttimiseen saatava suoja on kiinnostava hankevalmistelun ja koko projektin elinkaaren kannalta varsinkin T&K-yhteishankkeiden esikilpailullisen asetelman takia.

Valmisteluvaiheen näkökulmasta katsottuna erityisen mielenkiintoinen kysymys on, millaista suojaa kilpailuoikeus mahdollisesti tarjoaa varallisuutta koskeville aikomuksille ja varhaisille suunnitelmille. Kun suunnitelmia ruvetaan toteuttamaan, tehtyjen sopimusten ja yhteistyön hallinnoinnin menettelyiden pitäisi estää kilpailua vääristävää toimintaa. Kilpailuoikeudellinen näkökulma T&K-yhteishankkeisiin ei

391. Turunen (2005): ”Neutrality ensures that all the information flowing through a network is treated equally. This is precisely due to the decreased amount of control. Neutrality and decentralization of the communication network thus decrease control remarkably, Innovators may develop and deploy new applications or content without anyone else’s permission.” (s. 134)

392. Turunen (2005) tiivistää rahan ja kommunikaation roolin lakonisesti: ”Money talks!” (ss. 257–295)

ole välttämättä helposti hahmotettavissa ja erityisesti tämän tutkimuksen aineistosta ylipäänsä löydettävissä³⁹³.

Nykyisen kaltainen kilpailuoikeus on Suomessa muutenkin melko uusi asia, mutta toisaalta kilpailua koskeva lainsäädäntö on kehittynyt jo yli viidenkymmenen vuoden ajan ja noin kymmenen viimeisen vuoden aikana selkeästi kieltoperiaatteeseen perustuvaksi³⁹⁴. Kilpailulain tarkoituksen (1§) määritelläänkin olevan ”terveen ja toimivan taloudellisen kilpailun turvaaminen vahingollisilta kilpailunrajoituksilta”, ottaen ”erityisesti otettava huomioon markkinoiden toimintaedellytysten ja elinkeinon harjoittamisen vapauden suojaaminen niin, että myös asiakkaat ja kuluttajat hyötyvät kilpailusta.” Lakia sovelletaan elinkeinonharjoittajiin, käytännössä yrityksiin ja niiden yhteenliittyimiin, kuten ne on EU-oikeudessa määritelty³⁹⁵.

Elinkeinoon harjoittajien väliset kielletyt kilpailunrajoitukset määritellään lain 5§:ssä ja poikkeukset 6§:ssä, määräävän markkina-aseman väärinkäytön kieltä on taas esitetty lain 7§:ssä. Esikilpailullisessa T&K-yhteistyössä oleellinen poikkeus on, että ”kielto ei kuitenkaan koske sellaista elinkeinonharjoittajien välistä sopimusta, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöstä tai elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistettua menettelytapaa tai sellaista sopimusten, päätösten tai yhdenmukaistettujen

393. Tekesin SHOK-ohjelmia koskevissa yleisissä ehtoissa (Tekes, Rahoituksen yleiset ehdot, Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat 1.1.2010) kilpailu(tus) mainitaan vain julkisten hankintojen osalta (s. 11). Tivitin T&K-ohjelmien yleisissä ehtoissa (General terms and conditions for TIVIT programs, 1.4.2011) kilpailu-sanaa ei mainita lainkaan. Myöskään esimerkiksi FC-projektin perustana olevassa alkuperäisessä strategisessa T&K-suunnitelmaehdotuksessa kilpailu-sanaa ei mainita, kuten ei sitä toteuttavissa projektisuunnitelmassakaan. Vaikka tämä ei sinällään todista mitään kilpailuun liittyvistä ongelmista yhteisprojekteissa, sen voinee silti tulkita niin, että kilpailuoikeudellinen katsanto on ainakin niissä ellei sitten yleisemmin esikilpailullisissa T&K-hankeissa varsin ohut. Yksi syy saattaa olla, että osapuolet harjoittavat T&K-yhteistyön tuloksia kaupallisesti hyödyntävää toimintaa toisaalla eivätkä näe kilpailua oleellisena osana T&K-hankkeita. Tässäkin tutkimuksessa kilpailuoikeudellinen näkökulma jää jatkotutkimuskohdeksi, sitä vain sivutaan referoiden lainsäädäntöön ja alan perusteokseen. Vastaesimerkiksi sopii paitsi varsinainen kilpailuoikeuden tutkimus Kuoppamäki (2003), myös esimerkiksi Rahnasto (2001a).

394. Laki talouselämässä esiintyvien kilpailunrajoitusten valvonnasta (47/1957) annettiin 1950-luvun lopulla, uusi laki taloudellisen kilpailun edistämisestä (1/1964) taas 1960-luvun puolivälissä. Seuraavalla vuosikymmenellä annettiin uusi laki taloudellisen kilpailun edistämisestä (423/1973) ja sitä seuraavalla laki kilpailunrajoituksista (709/1988). Nämä lait olivat julkisuus- ja väärinkäyttöperustaisia eivätkä kieltoperustaisia, muuten kuin määrähintojen ja tarjouskartellien osalta. Laki kilpailunrajoituksista (480/1992) harmonisoitiin 1990-luvun lopulla kieltojen osalta EU:n kilpailusääntöjen kanssa, mutta vasta vuoden 2004 muutos (318/2004) teki kilpailulain pääosin kieltoperiaatteeseen perustuvaksi. Nykyinen kilpailulaki (948/2011) tuli voimaan kuluvan vuosikymmenen alussa. (Wikberg 2011, ss. 196–205)

395. HE 88/2010. Hallituksen esitys eduskunnalle kilpailulaiksi (ss. 20–21): EU:n oikeuskäytännössä yritys määritellään taloudellisen toiminnan kautta. Kilpailusääntöjen soveltamisalaan kuuluvat kaikki taloudellista toimintaa harjoittavat yksiköt: ”Toiminta voi olla taloudellista, vaikka se ei olisi vastikkeellista. Toimintaan liittyvät yleiseen etuun perustuvat velvoitteet, erityisoikeudet, yksinoikeudet tai valtiontuki eivät tarkoita, että toiminta ei olisi taloudellista.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

menettelytapojen ryhmää, joka: 1) osaltaan tehostaa tuotantoa tai tuotteiden jakelua taikka edistää teknistä tai taloudellista kehitystä; 2) jättää kuluttajille kohtuullisen osuuden näin saatavasta hyödystä.” Toisaalta määrävän markkina-aseman väärinkäyttö on kielletty myös teknisessä kehityksessä: ”Yhden tai useamman elinkeinonharjoittajan tai elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän määrävän markkina-aseman väärinkäyttö on kiellettyä. Väärinkäyttöä voi olla erityisesti: ... 2) tuotannon, markkinoiden tai teknisen kehityksen rajoittaminen kuluttajien vahingoksi.” Taloudellista ja teknistä kehitystä ei siis voi tehostaa sellaisilla toimenpiteillä, jotka koituvat kuluttajien vahingoksi, vaikka ”toistensa kanssa kilpailevat yritykset voivat tehdä monenlaisia merkittävien taloudellisten hyötyjen syntymiseen johtavaa yhteistyötä” saadakseen uusia innovaatioita ja tuotteita nopeammin markkinoille³⁹⁶. (Wikberg 2011, s. 229).

Erittäin tärkeää on myös, että kilpailijoiden *yhteistyötä koskevien etujen ja haittojen punninta on pääasiassa kilpailijoiden itsensä eli liiketoimintaa harjoittavien tahojen vastuulla*. Arvioinnissa voidaan silti käyttää avuksi mm. asiaan liittyviä EU:n ryhmäpoikkeusasetuksia. Näistä merkityksellisin tämän tutkimuksen kannalta on T&K-sopimuksia koskeva EU:n asetus³⁹⁷. Sen mukaan (Kohta 8, s. 36) ”on todennäköisempää, että yhteistyö tutkimus- ja kehitystyössä sekä tulosten hyödyntämisessä edistää teknistä ja taloudellista kehitystä, jos osapuolet tuovat yhteistyöhön toisiaan täydentäviä taitoja, omaisuuseriä tai toimintoja.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

Pääsääntöisesti (Kohta 6, s. 36) ”[S]opimukset, jotka johtavat teollisen soveltamisen asteelle mutta eivät sisällä sitä, eivät yleensä kuulu perussopimuksen 101 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan.” Toisaalta (Kohta 11, s. 37) ”kaikkien osapuolten olisi sovitettava tutkimus- ja kehityssopimuksessa, että yhteisen tutkimus- ja kehitystyön lopulliset tulokset, mukaan lukien mahdolliset teollis- ja tekijänoikeudet ja taitotieto, ovat rajoituksetta niiden kaikkien saatavissa jatkotutkimusta ja -kehitystä sekä hyödyntämistä varten heti kun lopulliset tulokset ovat saatavilla. Mahdollisuutta käyttää tuloksia jatkotutkimusta ja -kehitystä varten ei yleensä pitäisi rajoittaa.” Saman

396. Elinkeinoon harjoittajien välisen sallitun ja kielletyn yhteistyön perustana ovat Suomen kilpailulaissa EU:n kilpailusäännöt, joiden täytäntöönpanoa koskee Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta (ETA:n kannalta merkityksellinen teksti). Keskeisiä kilpailusääntöjä ovat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) artikkelit 101 (Virallinen lehti, N:o. 115, 9.5.2008, ss. 88–89) ja 102 (Virallinen lehti, N:o 115, 9.5.2008, s. 89). Artiklaa 101 sovelletaan horisontaalisiin kilpailunrajoituksiin eli kartelleihin ja vertikaalisiin sopimuksiin kuten jakelusopimuksiin, artikla 102 taas kieltää määrävän markkina-aseman väärinkäytön. Artiklan 101 kohdan 3 (kilpailulain 6§:n) mukaisissa poikkeuksissa yhteistyön hyödyt ylittävät kilpailunvastaiset haitat – muun muassa juuri teknisen kehityksen ja kuluttajille jäävän ”kohtuullisen” hyödyn suhteen.

397. Komission asetus (EU) N:o 1217/2010, 14.12. 2010: Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan 3 kohdan soveltamisesta tutkimus- ja kehityssopimusten tiettyihin ryhmiin, ETA:n kannalta merkityksellinen teksti. (Euroopan unionin virallinen lehti, 18.12.2010, L335, ss. 36–42).

kohdan mukaan oikeuksia hyödyntää tuloksia voidaan kuitenkin rajoittaa erityisesti silloin, kun osapuolet ”erikoistuvat [tulosten] hyödyntämisen yhteydessä.”³⁹⁸

Osapuolet voivat myös panostensa arvon tai erojen takia sopia keskinäisistä korvauksista tulosten hyödyntämistä varten, mutta ”korvaus ei kuitenkaan saisi olla niin korkea, että se käytännössä estää tulosten käytön.” Kohdan 21 (s. 38) perusteella T&K-yhteistyöstä syntyvä etu voitaisiin taas kokonaan peruuttaa, jos osapuolten keskinäinen sopimus ”rajoittaa tuntuvasti kolmansien mahdollisuuksia harjoittaa tutkimus- ja kehitystyötä kyseessä olevalla alalla muualta saatavissa olevien tutkimusresurssien rajallisuuden vuoksi”.

Sama tilanne on, kun osapuolet jättävät ”ilman objektiivisesti pätevää perustetta hyödyntämättä yhteisen tutkimus- ja kehitystyön tuloksia suhteessa kolmansiin” tai kun sopimus ”rajoittaisi innovaatiokilpailua tai poistaisi tehokkaan kilpailun tutkimus- ja kehitystyön alalta tietyillä markkinoilla.” Kysymykset, mitä keskinäisiin sopimuksiin tehty T&K-toiminnan rajoittaminen tarkoittaa mainitussa resurssien rajallisuuden mielessä, milloin T&K-yhteistyön tulokset olisi jätetty tarkoituksella hyödyntämättä suhteessa muihin sekä mikä on tehokasta innovaatiokilpailua tietyllä markkinalla, lienevät vaikeita ratkaistaviksi. Oleellisia seikkoja ovat (Wikberg 2011, ss. 255–256) ehkä kuitenkin, onko kyseessä määräävä asema kilpailulain 7§:n (tai SEUT:n artiklan 102) kannalta, mikä on po. relevantti markkina, onko asemaa käytetty väärin ja miten väärinkäytös on vaikuttanut kilpailuun³⁹⁹.

Innovaatiotoiminnan tapauksessa tulee myös ottaa huomioon, että se on yksi taloudellista tehokkuutta markkinoilla edistävästä keinoista, jonka pitäisi tuoda tehokkuusetuja sekä yksityisille että laajemmin yhteiskunnalle. Perusteena tälle logiikalle on uskomus, että uusista innovaatioista käyty kilpailu parhaimmillaan sekä laskee kuluttajien niihin perustuvista hyödykkeistä maksamia hintoja että tuottajien kustannuksia, mutta lisää samalla hyödykkeiden laatua ja käytettävyyttä⁴⁰⁰. Määräävä mark-

398. Vrt. toisaalta myös Kohta 15 (s. 37): [Sopimuksille], ”joiden sisältämät rajoitukset eivät ole tutkimus- ja kehityssopimuksen aikaansaamien myönteisten vaikutusten kannalta välttämättömiä”, ei pidä myöntää poikkeuksen. Ryhmäpoikkeusedun peruuttamisesta Suomen alueella määrätään kilpailulain (948/2011) 11§:ssä. Kts. myös lain vahingonkorvausta koskeva kohta eli 20§.

399. Taloustieteellinen argumentointi innovaatiokilpailun rajoittamisen tai tehokkaan tutkimus- ja kehitystyön poistamisen tapauksissa ei ole triviaalia siinäkään mielessä, että ”taloustieteelliset argumentit ryhmitellään kuuluviksi reaaliin eli seuraamusargumentteihin” (Wikberg 2011, s. 75). Toisaalta innovaatiotoimintaa ja sen myötä aikaansaatuja varanto-oikeuksia koskeva taloustieteellinen argumentointi osana T&K-yhteishankkeita olisi juuri mainituista syistä todennäköisesti erittäin hyödyllistä.

400. Asia ei silti ole ilmeinen, minkä osoittavat hyvin edellä liittyvinä tutkimuksina tarkastellut väitöstyöt, joissa immateriaali- ja kilpailuoikeuden näkökulmia pyritään tuomaan yhteen, pohtimaan oikeuksien vaikutusten tasapainottamista, analysoimaan niiden taloudellista merkitystä ja ylipäänsä arvioimaan kilpailua ja yhteistyötä yhdistäviä menettelyjä kuten patenttipoolit. Toisin sanoen ICT-alan innovaatiot ovat lähtökohtaisesti erinomainen kohde eri intressien tasapainottamiselle, kun pyritään esimerkiksi vähentämään oikeuksien pirstoutumista tai markkinoiden manipulointia, mutta käytännössä tehtävä ei ole helppo.

kina-asema ei sinällään olekaan kielletty, vaan pelkästään sen väärinkäyttö, ja siksi myös aseman vahvistaminen suorituskilpailullisin keinoin on sallittua. Myöskään esimerkiksi immateriaalioikeuden haltijan kieltäytymistä lisensioinnista ei voi pitää kiellettyinä⁴⁰¹. Toisaalta sopimukset tai muut vastaavat järjestelyt, jotka rajoittavat kilpailua, eivät saa kilpailulain 8§:n ja EU:n kilpailusäännösten perusteella oikeudellista suojaa eli ne ja niihin perustuvat päätökset ovat pätemättömiä⁴⁰². (Wikberg 2011, ss. 447–448). Pätemättömyyden tai mitättömyyden on Suomessa katsottu koskevan kuitenkin vain kilpailua rajoittavaa ehtoa eikä sopimusta muilta osin, ellei sopimuksen merkitys muutu ehdon mitättömyyden takia oleellisesti.

Edellä olevaan viitaten T&K-yhteisprojektien valmistelussa voi nähdä kilpailuoikeudellisesti tärkeänä sen, että eri intressitahot saavat paitsi suojaa perustelluille odotuksilleen osallistuessaan yhteistyöhön ja tukiessaan muita siihen osallistuvia, myös sen, *että intressitahot varmistavat yhdessä, ettei tällä valmistelulla suljeta pois kolmansia eli rajoiteta kilpailua*. Yhteistyöhön osallistuvat on usein helppo tunnistaa, mutta sen arviointi, mikä on relevantti markkina, muodostavatko yhteistyöhön aikovat tällä markkinalla määräävän aseman ja estääkö heidän sopimuksena kolmansien pääsyä markkinalle, ei ole helppoa, koska relevanttia markkinaa ei mahdollisesti voi yksiselitteisesti määrittellä⁴⁰³.

401. Koska aineettomat oikeudet tuovat haltijoilleen yksinoikeuksia, ne ovat haltijansa saaman taloudellisen hyödyn ja markkinoiden kehittymiseen liittyvien tehokkuusetujen risteyskohdassa. Wikbergin (2011, s. 307) mukaan EU:n tuomioistuinkäytännössä SEUT:n artiklan 102 nojalla käsitellyissä immateriaalioikeuksiin liittyvissä tapauksissa on haluttu tehdä ero oikeuksien omistamisen ja käytön välille, pyrkien tunnistamaan, milloin ”oikeuden haltija ylittää objektiivisen suojantarpeensa tarkoituksin estää kilpailua.”

402. Kilpailulain (948/2011) 8§ täsmentää kiellon seuraavasti: ”Sopimukseen, sääntömääräykseen, päätökseen tai muuhun oikeustoimeen tai järjestelyyn sisältyvää ehtoa, joka on 5 tai 7 §:n taikka Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan taikka markkinaoikeuden tai Kilpailuviraston antaman määräyksen, kiellon tai velvoitteen taikka Kilpailuviraston antaman väliaikaisen kiellon tai velvoitteen vastainen, ei saa soveltaa eikä panna täytäntöön, jollei markkinaoikeus toisin määrää.”

403. Toisaalta esimerkiksi tiettyä kohdetta koskeva ainoa kansallinen, monivuotinen ja laaja T&K-hanke vaikuttaa varsin ilmeisesti markkinan muotoutumiseen ja kehitykseen ja se lienee innovaatiopolitiittisesti tarkoituskkin. Silti Lähteenmäki-Smith ym. (2013) esittävät SHOK-arviossaan, että *kilpailua pitäisi nimenomaan lisätä muun muassa SRA-suunnitelmien toteuttamisesta*: ”Avoin kilpailu ja läpinäkyvyys korkeaprofilisten tutkimusryhmien keskuudessa edistäisi SHOKien profiilin vahvistamista toivotulla tavalla.” (s. 42) Tekesin muistiossa käydään läpi kilpailuoikeudelliset peruseriaatteen, joskin päädytään lopputulokseen, että ”Kilpailuoikeuden säännökset ja niiden perusteella annetut viranomaisohjeet ovat yksityiskohtaisia ja monimutkaisia. Niiden tulkinta vaatii pääsääntöisesti asiantuntijan puoleen kääntymistä.” (Anon. Kilpailuoikeus ja kehitysprojektit, Helsinki: Tekes, s. 4): http://www.tekes.fi/Global/Rahoitus/Sopimusmallit/Kilpailuoikeus_ ja_ kehitysprojektit_2012.pdf, viitattu 2.11.2013.

5.5 Aloitusvaihe – varallisuuden suunnitelmat

Projektisopimusten ja -suunnitelmien mukaisten yhteistyömenettelyjen, mukaan lukien tavoitteiden asettaminen, tehtäväjako ja vastuut, pitäisi tehdä yhteistyön suunnittelu, resursointi ja johtaminen mahdolliseksi. Yhteistyön johtamisen määrittely nojaa pohjimmiltaan sopimiseen, mutta ei pelkästään sopimusdokumentteihin, vaan myös T&K-työ- ja projektisuunnitelmiin sekä muihin kuvauksiin ja osapuolten keskinäiseen toimintaan. Sopiminen koskee siis projektin suunnittelua ja aloittamista varsin laajasti. Se sisältää tyypillisesti paitsi osapuolten yhteistyösopimuksen laatimisen saadun rahoituspäätöksen puitteissa, myös projektin yksityiskohtaisen suunnittelun, projektijohdon asettamisen eli projektin hallinnon määrittelyn, projektiryhmän ja sidosryhmien järjestäytymisen, resursoinnin sekä projektin toiminnan käynnistämisen, mukaan lukien toimintaa tukevien menetelmien ja apuvälineiden käyttö.

5.5.1 Yhteistyöaikeista yhteiseen toimintaan

Yhteistyön ja sen johtamisen suunnittelu toteutuu osin tarkentamalla ja täydentämällä projektin valmisteluvaiheessa tehtyjä alustavia suunnitelmia, kuten rahoituspäätöksen mukaisesti korjattu projektisuunnitelma, erilliset T&K-työn toteutussuunnitelmat ja projektin valmistelun tukiympäristöt. Julkisesti tuetun hankkeen projektisopimus laaditaan silti usein vasta tässä vaiheessa perustuen niihin ehtoihin, joita rahoittaja edellyttää. Mitään aiesopimusta ei ole välttämättä valmistelun yhteydessä vielä laadittu. Toisaalta valmistelun aikana ja hankehakemuksessa on jo kuvattu hallinnointiperiaatteita, jotka on saatettava käytännössä voimaan, eli projektiryhmän, -johdon ja hankkeen sidosryhmien on järjestäydyttävä toteuttamaan hanke. Siinä missä valmisteluvaihe on erilaisten intressi-ilmausten sekä niille mahdollisesti syntyvän suojan ja potentiaalisten osapuolten vastavuoroisten riskipositioiden järjestelyä, projektin aloitusvaihe konkretisoi mukaan tulleiden tahojen varallisuuspositiot toteutukseen alettaessa sekä varallisuutta koskevien oikeuksien että varallisuuteen liittyvien velvoitteiden osalta, samoin kuin kolmanneksi jäämisen. Empiirisesti katsottuna aloitusvaihe voi olla lyhyt, kuten järjestäytymiskokous valmisteluineen, mutta käsitteellisesti on oleellista hahmottaa koko se toiminta, joka määrittää intressitahojen asemat yhteisesti suunniteltuna varallisuushorisonttina alkavaan hankkeeseen.

Yhteinen intressi-ilmaus ja osapuolten osallisuus siihen on tehty näkyviksi valmisteluvaiheessa ja molemmille on saatu vahvistus, joskin mahdollisesti muutoksin, hankkeen rahoituspäätöksessä. Osapuolten roolien ja vastuiden, tehtävien, tavoiteltujen tulosten sekä resurssi- ja taloudellisten reunaehtojen kuvaaminen tapahtuu projektin aloitusvaiheessa lähes poikkeuksetta projektisopimuksen, -suunnitelman ja -organisaation määrittelyn kautta. Tässä yhteydessä tulevat tavallisesti esiin myös nimetyt

tulokset yhteistyökonsortion tavoittelemina tuotoksina, samoin kuin osapuolten käyttöön ottamat projektin johtamisen menettelyt ja niitä helpottavat tukiympäristöt.

Projektista sopiminen

Yksi mahdollinen tapa sopimuksen syntymiselle on oikeustoimilain mukaisesti tarjous ja siihen annettu vastaus, mutta osapuolet voivat solmia sopimuksen muulla tavoin. Vaikka T&K-yhteisprojektien tapauksessakin voisi pohtia, tuleeko projektihakemusta pitää tarjouksena ja rahoituspäätöstä siihen saatuna vastauksena, niin paljon oleellisempaa on, josko hankkeen valmistelijat ovat päätyneet sopimukselliseen suhteeseen ja miten.

Olipa rahoittaja hyväksynyt hakemuksen sellaisenaan tai muutettuna esimerkiksi siksi, että ei valitse tiettyä tahoja mukaan tai rahoittaa hanketta haettua vähemmän, osapuolet joutuvat silti lähes aina täydentämään hakuvaiheessa tehtyjä suunnitelmia⁴⁰⁴.

Varsinaisen hankehakemuksen ja siihen liittyvän projektisuunnitelman lisäksi yhteistyösopimukset tekevät myös yleensä vielä erillisen konsortiosopimuksen projektin toteuttamisesta saadun päätöksen ehtojen, yleisten yhteistyoehtojen ja hallinnoijan edellyttämien hankkeen toteutusvaatimusten mukaisesti. Sen lisäksi voidaan laatia muita projektin toteutusta koskevia suunnitelmia.

Projektiosapuolten yhteistyöstä sopimisen peruslähtökohdaksi voi ajatella kohtuullisuuden. ”Kohtuullisuus” jättää tilaa reaalisille argumenteille ja tilannekohtaiselle tulkinnalle, joskin tulkintaa on tukenut erityisesti myös oikeustoimilain sovittelua koskeva 36§ (17.12.1982/956)⁴⁰⁵, joka on ollut esillä myös melko monessa Korkeim-

404. Tekesin ohjeen mukaisesti SHOK-ohjelman eli projektin kuvauksen tulee hakuvaiheessa sisältää (Strategisen huippuosaamisen keskittymät: tutkimusohjelmat, Tekesin rahoituksen hakeminen, raportointi ja kustannustilitykset, ohje 11-2010 DM 494475, s. 8): yhteenveto; ohjelman osapuolet (tiedot konsortioista ja osapuolista); ohjelman taustat, tavoitteet, tutkimusteemat ja työsuunnitelma; ohjelman yhteys SHOK:in visioon, tavoitteisiin ja strategiseen tutkimusagendaan; ohjelman kohdealueen nykytila, tulevaisuuden haasteet ja mahdollisuudet sekä keskeiset kehitystarpeet; ohjelman tavoitteet ja keskeiset tutkimusteemat (koko ohjelma, alkava jaksot); ohjelman työsuunnitelma eli työpaketit, aikataulut, virstanpylväät ja tuotokset (koko ohjelma, alkava jaksot); ohjelman riskienhallinnan periaatteet; ohjelman kustannusarvio ja rahoitussuunnitelma koko kestoalta ja alkavalta jaksolta; ohjelman kansainvälinen yhteistyö; ohjelman työtavat, organisointi ja johtaminen; sekä ohjelman vaikuttavuus ja sen mittaaminen. Rahoituspäätöksen liitteenä ovat puolestaan (s. 10): Tekesin hyväksymä kokonaiskustannusarvio ja osallistujakohtaiset kustannusarviot; Tekesin hyväksymä ohjelmasuunnitelma; strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmien rahoituksen yleiset ehdot; rahoituspäätöksen ja sen ehtojen hyväksymisilmoitus (yritykset); päätöksen vastaanotto- ja hyväksymisilmoitus (tutkimusorganisaatiot), tutkimusohjelman raporttilomakkeet (väli/jakso- ja loppuraportti); sekä kustannustilityslomakkeet yrityksille ja tutkimusorganisaatioille.

405. Oikeustoimilain vuonna 1982 voimaan tulleen 36 §:n (17.12.1982/956) mukaan ”Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arvioitaessa on otettava huomioon

man oikeuden ratkaisussa⁴⁰⁶. Lisäksi, vaikka sopimusten vakioehdoista ei olekaan olemassa yleislakia, niin silti elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä on säädetty laki (3.12.1993/1062), jonka 1 §:ssä on esillä nimenomaan sopimusehtojen kohtuuttomuus⁴⁰⁷.

Kummatkaan eivät toisaalta mitä ilmeisimmin olleet tutkimusaineiston perusteella sopimisen lähtökohtia, vaan sen sijaan sponsorit esittivät yhteistyön yleiset ehdot. Lisäksi käytettiin sopimus- ja suunnitteluohjeita, tarkastuslistoja⁴⁰⁸ sekä mallidokumentteja. Samaten tutkimusaineiston valossa turvaututtiin melko usein aiempien hankkeiden referensseihin eli käytettiin uudelleen entisiä sopimuksia, käytännössä niiden sisältöjä kopioimalla ja tarpeen mukaan muuttamalla. Tällaisten hankekohtaisten referenssien hyöty ja yhdenmukaisuus eivät silti ole ilmeisiä, verrattuna yleisempiin sopimusmalleihin ja -kokoelmiin.

Järvensivun ym. (2010) kaltaisiin esityksiin verrattuina ne toisaalta silti kiinnittävät yhteistyön sopimuskäytänteisiin eivätkä vain suhdeperustaisiin tekijöihin. Myös

oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.”

406. Ratkaisuja oli joulukuuhun 2010 mennessä yhteensä 26 kappaletta: yksi vuonna 2010 ja 2008, kolme vuonna 2003 ja 2001, yksi vuonna 1999, kaksi vuonna 1998, yksi vuonna 1996, kaksi vuonna 1995, yksi vuonna 1994, 1992, 1991 ja 1990, kaksi vuonna 1987, 1986 ja 1984 sekä yksi vuonna 1982 ja 1974.

407. Sen mukaan ”elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa ei saa käyttää ehtoa, joka on sopimuksissa toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta kohtuuton ottaen huomioon toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien heikommasta asemasta johtuva suojan tarve ja muut asiaan vaikuttavat seikat.” Käytännössä kyse on siis vakioehtojen sääntelystä nimenomaan ehtojen kohtuullisuuden kannalta.

408. Tekesin ohje 12.6.2009 ”Yhteistyösopimus” kuvaa varsin hyvin laajan tarkastuslistan sisältöä (ss. 1–2): ”1. Sopimuksen osapuolet ja heidän viralliset edustajansa, 2. Sopimuksen tausta ja tarkoitus, 3. Sopimuksessa esiintyvien termien määritelmät, 4. Hankkeen sisältö ja aikataulu, 5. Hankkeen koordinaattori ja sen tehtävät, 6. Hankkeen johtoryhmä ja sen tehtävä sekä yhteistyön mahdollinen muu hallinto, 7. Osapuolten erityistehtävät, 8. Yhteistyön rahoitus (oma, ulkopuolinen), 9. Yhteiset ja eri osapuolten omat kustannukset ja menettely niiden kanssa, 10. Osapuolten velvollisuudet ja vastuu (eri tahoja kohtaan), 11. Alihankkijoiden käyttö; alihankkijoiden asema, oikeudet ja velvollisuudet, 12. Hankkeen käyttöön toimitettava tausta-aineisto, tiedot, laitteet, muu materiaali, 13. Omistus- ja käyttöoikeudet tausta-aineistoon, mukaan lukien aineettomat oikeudet (antaja, saaja, oikeuksien laatu, oikeuksien kohde, oikeuksien ulottuvuus), 14. Hankkeen tulosten dokumentointi, 15. Omistus- ja käyttöoikeudet tulosaineistoon, mukaan lukien aineettomat oikeudet (saaja, oikeuksien laatu, oikeuksien kohde, oikeuksien ulottuvuus), 16. Tulosten suojaaminen ja vastuu suojaamiskustannuksista, 17. Henkilöstön oikeudet tulosaineistoon, mahdollinen oikeuksien siirtyminen, 18. Yhteistyön valvonta, 19. Raportointi (väliraportit, loppuraportointi), 20. Salassapito ja julkisuus, 21. Muutokset sopimukseen, 22. Sopimuksen siirto, 23. Sopimuksen voimassaoloaika, 24. Sopimuksen purkaminen, 25. Yksittäisen osapuolen eroaminen ja erottaminen, 26. Menettely, oikeudet ja velvollisuudet sopimuksen voimassaoloajan päätyttyä, 27. Sopimuksen osittainen pätemättömyys tai mitättömyys, 28. Sopimussakko, vahingonkorvaus, 29. Ylivoimainen este, 30. Sovellettava laki, 31. Riitojen ratkaisu, 32. Sopimuksen mukaisten tiedonantojen antotapa, 33. Sopimuksen johdanto, otsikot, sopimuskappaleet ja liitteet sekä sopimuskieki, 34. Sopimuksen ja liitteiden etusijajärjestys, 35. Aiemmat sopimussuhteet.”

Tekes on koonnut tällaisia ohjeita, muun muassa EU:n puiteohjelmien projekteja varten, esim. Ewart (2010). Mainittujen ohjeiden taustalla ovat yhtäältä projekteihin osallistumista koskevat EU:n säännöt⁴⁰⁹, toisaalta avustussopimusten mallit⁴¹⁰, konsortio- ja vastaavia sopimuksia koskevat ohjeet ja esimerkit sekä mahdollisesti vielä erilliset tulkintaohjeet⁴¹¹.

Ohjeet kuvaavat kuitenkin usein yhteistyön johtamista varten muun muassa hankkeelle nimetyin hallinnoijan toimivaltaa eivätkä niinkään tuo esille varsinaisia yhteistyön harjoittamisen käytänteiden tai sen sosiaalisen ohjauksen menettelyjä⁴¹². Jotkut sopimuksen laatimisohejeet ilmentävät silti välillisesti mutta samalla havainnollisesti kokemuksia hankkeen suunnittelun aikaisen johtamisen pullonkauloista, riskeistä ja monista hyviksi havaituista käytännöistä⁴¹³.

Yhteistyökonsortion muodostavat tietyt rahoitusta saaneet mutta mahdollisesti varsin erilaiset tahot ja ehkä siksi sopimusasiakirjojen merkitystä voidaan korostaa⁴¹⁴. Konsortion osallistujien väliset velvollisuudet kuvataan yleensä yksityiskohtaisesti konsortiosopimuksessa, jollaisesta on saatavilla useita erilaisia mallipohjia⁴¹⁵. Konsortion yhteisvastuu hankkeen aloittamisen johtamisessa on tästä huolimatta yleisesti lähinnä teknistä ja taloudellista laatua, mutta sillä voi olla rahoituspäätöksestä riippuen tehtävänä myös töiden ja kustannusten ja rahoituksen jako uudelleen.

409. Esim. EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EY) N:o 1906/2006, annettu 18. päivänä joulukuuta 2006, säännöistä, jotka koskevat yritysten, tutkimuskeskusten ja korkeakoulujen osallistumista seitsemännen puiteohjelman toimiin sekä tutkimustulosten levittämistä (2007–2013).

410. Esim. http://cordis.europa.eu/fp7/calls-grant-agreement_en.html. (Viitattu 30.11.2011)

411. Esim. http://cordis.europa.eu/fp7/find-doc_en.html. (Viitattu 30.11.2011)

412. Ewart (2010), s. 6: ”Konsortio valitsee itse koordinaattorin, joka on myös ohjelman osallistuja. Koordinaattorin päätösvallan rajat sovitaan konsortiossa: itsenäiset päätökset konsortion puolesta, koordinaattori ei ole johtaja, ei toimitusjohtaja. Koordinaattorin erottaminen toimestaan: kaikki yhdessä tai valitun edustajan välityksellä vaativat, käytännössä eroperusteet oltava avustussopimuksen mukaisia (II.36-II.38), konsortio ei voi jäädä ilman koordinaattoria, uuden koordinaattorin valinta vaatii komission kirjallisen hyväksynnän. Konsortion sisäinen tiedottaminen. Osapuolet vastuussa omista toimistaan mm. raportoinnista: osapuolet, joiden raportit hyväksytään => maksut kulkee, osapuolet, joiden raportit hylätään => maksut jäädytetään.”

413. Ewart (2010), s. 9: ”Tarkka aikataulus alusta loppuun. Erityisesti koordinaattorilta vaaditaan lähes ’despootista otetta’: miksi ja miten tehdään, esiselvitys eri osapuolten tavoitteista, erityisistä intresseistä projektiin, mallisopimukset ovat mallisopimuksia – vaativat räätälöintiä, Yksi sopimus – erillissopimukset liitteiksi (salassapito, tausta-aineiston määrittelyt, teknologian siirto, alaprojektien sopimukset), ken luonnostelee, sillä luomisvalta, kommenttikierrokset ja allekirjoitusmenettely, ehdollinen voimaantulo.”

414. Ewart (2010), s. 7: ”Erityisesti neuvoteltava ja kirjattava konsortiosopimukseen: 1. Projektin hallinto, 2. Keskinäinen vastuu -työnjako, 3. EU-rahoituksen jakautuminen, 4. Salassapitoehdot, 5. Immateriaalioikeudet: Tausta-aineisto, Tulokset, 6. Hyödyntäminen ja julkaisut, 7. Alilisensointi, 8. Riitojen ratkaisumekanismi, 9. Sovellettava laki.”

415. Vrt. http://www.earto.eu/uploads/media/Comparison_of_FP7_consortium_agreement_models.pdf ja esim. siinä listattu Integrated Projects Consortium Agreement” (s. 4) (Viitattu 30.11.2011)

Yhteisvastuun näkymää vahvistavat myös hankekonsortion hallintoa, päätöksentekoa ja taloudenhoitoa koskevat projektin aloittamiseen liittyvät ohjeet⁴¹⁶. Sopimisen rajat ovat aina osin ennalta tuntemattomat, mutta toisaalta niiden tulisi olla määritellyt, mistä juuri syntyy yhteistyön johtamisen perusjännite. Tämä korostuu ehkä senkin takia, että valmistelussa mahdollisesti pääsopijapuoleksi nimetty tai nimetyt tahot ja hallinnoijan sekä sponsorin ohjaus ja päätöksentekovalta suuntaavat toimintaa vahvasti, mutta aloitusvaiheessa osapuolten on sen sijaan keskenään järjestäydyttävä hankkeen toiminnan käynnistämiseen. Ristiriitatilanteet koskevat usein osapuolten taloudellisia intressejä toiminnan ja sen tulosten muodossa. Kyse ei silti ole aloitusvaiheesta eikä myöhemminkään eli toteutuksen aikana yksittäisen osapuolen intresseistä tilaajana suhteessa toisiin osapuoliin, jotka taas olisivat toimittajia. Päinvastoin, koko hankekonsortio on vastuullinen ”toimittajana” projektin ”tilaajalle”, kuten hallinnoijalle ja sponsorille⁴¹⁷.

Vaikka projektin osapuolet siis tekevät yhtäältä konsortiosopimuksen keskenään, ne toisaalta sopivat hankkeen toteuttamisesta hallinnoijan ja sponsorin kanssa eli syntyy sopimusverkko. Yhteistyön johtamisen roolit ovat loogisesti varsin selkeät sponsorin, hallinnoijan ja toteuttajien kesken, mutta ne eivät ole aukottomat, ja sama pätee yhteistyön johtamista ohjaaviin sääntöihin.

Niitä analysoidaan seuraavassa sopimusoikeudellisista lähtökohdista käsin, mutta projekti- ja T&K-työn kontekstissa. Vaikka ne edustavat alan käytänteitä, ne tukeutuvat perimmiltään lainsäädäntöön ainakin, jos niistä tulee kiistaa. Varsinaisia tietotekniikka-alan sopimusmalleja tarkastellaan myöhemmin vielä erikseen verrokina erityisesti siksi, että niillä on selkeästi lähtökohtana tilaajan ja toimittajan eikä tasavertaisen yhteistyön asetelma. Perusteena tälle on myös syventyminen tutkimuksen kohdeympäristöön ja tosiasia, että tietotekniikkasopimukset ovat olleet oikeusinformatiikan ja ICT-oikeuden oleellisia aineksia jo alusta pitäen. Pohdintaan tuodaan toisin sanoen myös ja ehkä erityisesti kontekstin kautta erilaisia näkökohtia.

Sopimisen ja sopimusten eri osa-alueita tulee käytännössä laajimmin esille yksittäisten hanke-esimerkkien kautta, joskin eri hallinnoijat ovat myös laatineet ohjeita

416. Ewart (2010, s. 12): ”Avustussopimus velvoittaa hallinnon järjestämiseen. Tarkoituksenmukaisin on paras (ja halvin!): hallintoelimet, edustaminen, valtuuttaminen, päätösvaltaisuus, äänestyssäännöt, veto-oikeus (latinankielinen ”veto” tarkoittaa ”minä kiellän”, se on yhden toimijan oikeus estää tai evätä päätös, veto-oikeuden rajoittaminen suositeltavaa), yhteisön rahan käyttöä => tarkka kontrolli, raportoinnit, koordinaattori hallinnoi: koordinaattorilla ei oikeutta rahoihin – osallistujien omaisuutta, määräajat ja maksuaikataulut (esim. liitteeksi).”

417. Konkreettinen esimerkki on osapuoli, joka juoksevan kustannustilityksen mukaisesti pyrkii laskuttamaan rahoittajalta seuraavalle toimintavuodellekin budjetoidut kustannuksensa, jos kustannusten laskutuspuskurille ei ole asetettu ylärajaa ja osapuolelle on kertynyt kustannuksia suunniteltua paljon enemmän. On selvää, ettei osapuoli voi tällöin toteuttaa vastuullaan olevia tehtäviä yhteisen työsuunnitelman mukaisesti muiden kanssa eli sen vastavuoroisuus muita kohtaan on varsin kyseenalainen. Esimerkki ei ole keksitty, vaan erään tutkimusaineiston projektin johtoryhmän kokouksessa jo tapahtuneena esille tullut tosiasia.

projekteista sopimiseksi. Tivitin projekteja varten laatima ohje kuvaa sopimuspuitetta konkreettisesti⁴¹⁸. Lähtökohtana siinä on paitsi sopiminen projektin toteuttamisesta konsortio-osapuolten kesken, myös yhteistyön johtaminen ja hallinnointi. Konsortiosopimus laaditaan koskemaan koko hanketta ja sen on noudatettava SHOK-hankkeita koskevia Tekesin yleisiä ehtoja ja rahoituspäätöksen ehtoja niin, että ne ovat etusijalla. Vielä todetaan, että yhtiön hallitus on hyväksynyt konsortiosopimusten päätermit ja ehdot, että sopimuksen sisältö on pääosin yhtenäinen ja että sopimuksen allekirjoittaminen on edellytys osapuolen osallistumiselle hankkeeseen. Sopimuskonaisuuden ja samalla – asiakirjojen rakenne on seuraavanlainen.

Raamisopimus (Frame Agreement, FA) kuvaa muun muassa hankkeen nimen, keston, osapuolet ja mahdolliset erikoisehdot. Kyseessä on varsin suppea sopimusasiakirja, joka nojautuu sen liitteinä oleviin yksityiskohtiin⁴¹⁹. Sopimuksen liite sisältää *Tivitin ohjelmien yleiset sopimusehdot* koskien muun muassa IPR-periaatteita, osapuolten vastuita ja projektin johtamista, mukaan lukien avoimen koodin määrittely⁴²⁰ ja mallikirje uuden osapuolen liittymiseksi projektiin⁴²¹. Toinen liite on projektin tuottamien *tulosten listaus* (deliverable list) ja kolmas *tausta-aineiston listaus* sekä projektin suorittamista että sen jälkeistä tulosten käyttöä varten. Viimeisenä liitteenä 4 on *projektisuunnitelma*.

Edellä mainitut yleiset ehdot ovat konsortiosopimuksen aineksia ja ne on sellaisina erotettava sponsorin yleisistä ehdoista. Ne sisältävät liitteineen neljätoista kohtaa⁴²²: määrittelyt, projektiorganisaatio, vastuut, alihankinta ja osakkuusorganisaatiot, ohjelmisto ja avoin koodi, omistus- ja käyttöoikeudet, luottamuksellisuus, julkaisu, takuu ja vastuut, muut ehdot, sopimuskausi ja sopimuksen päättymisen, tiedoksianto, sovellettava laki ja erimielisyyksien ratkominen sekä liitteet. Seuraavassa näitä tarkastellaan vain yleisesti.

418. Ohjeista sopii hyvin esimerkiksi Tivitin konsortiosopimuksia koskeva Pauli Kuosmasen ja Essi Heinäsen 1.4.2011 laatima ohje ”Consortium agreement for Tivit programs – structure and main content”, 26 s.

419. FC-projektin raamisopimus 2011 (päivitetty 13.12.2011, 37 s.) kuvaa hankkeen osapuolten ohella sen kohdealueen, aikataulun, työpaketit ja rahoituspäätöksen. Erityisehdoissa todetaan, että raamisopimuksessa todettuja oikeuksia lukuun ottamatta kenellekään ei taata mitään IPR-oikeuksia. Samoin todetaan, ettei toisen osapuolen tiloissa työskentelyä varten mahdollisesti vaadittu henkilökohtainen salassapitosopimus edellytä johtoryhmän hyväksyntää.

420. Avoin koodi määritellään Open Source Initiativella: <http://www.opensource.org/docs/definition.php>. (Viitattu 11.3.2012)

421. Mallikirjeen merkitsevän virkkeen mukaan jos projektin johtoryhmä hyväksyy osapuolen liittymisen hankkeeseen, osapuoli hyväksyy Tivitin raamisopimuksessa kuvaamat projektien periaatteet (”rules and regulations”). Tämän virkkeen mukaan siis projektin johtoryhmä hyväksyy uuden osapuolen hankkeeseen.

422. Anon. 2011. General terms and conditions for TIVIT programs, 1.4.2011. Espoo: Tivit. 20 s.

Ehdoissa määriteltyjä oleellisia seikkoja ovat muun muassa tausta-aineisto ja tulosaaineisto. Edellinen vastaa konsortiosopimuksen liitteen 3 ja jälkimmäinen liitteen 2 mukaisia aineistoja⁴²³.

Projektin johtamiseen liittyen määritellään käsite hallinnointi- tai päätöksentekoeelin eli ”Governing body”⁴²⁴, jonka toiminta kuvataan ehtojen toisessa kohdassa projektin organisaationa eli johtamisen ja päätösten teon rakenteina ja menettelyinä. Niitä arvioidaan vielä tarkemmin jäljempänä projektin organisoitumiskohdan yhteydessä.

Ehtojen kolmas kohta edellyttää, että kukin tekee sille projektissa kuuluvat tehtävät ajoissa ja vaatimusten mukaisesti, käyttäen kaikkia kohtuullisia ponnistuksia, ”to use *all reasonable endeavours*” (kursivointi tämän kirjoittajan). Sen edellytetään tuottavan sovitun informaation ja oikeudet muille osapuolille ja sen tulee ilmoittaa viivyttämättä muille mahdollisista viiveistä projektin päätöksentekoeelinten kautta sekä toimittaa projektissa omaa toimintaansa koskevan ja hallinnoinnin kannalta välttämätön tieto ja dokumentit määriteltyjen aikataulujen mukaisesti eli kuten hanketta koskevat sopimukset ja projektisuunnitelman työpaketikuvaukset edellyttävät.

Ehtojen neljäs kohta rajaa alihankkijoiden ja osakkuusyhtiöiden (affiliates) käytön vain tietyn osapuolen sopimuksen mukaisiin tehtäviin niin, että sellaisten käyttäminen on kokonaan mainitun osapuolen vastuulla.

Viidennessä kohdassa määritellään osapuolen käyttöoikeus ohjelmistoon ja ehdot sisällyttää ja tarkastaa tai yksimieleisesti hyväksyä avoin koodi tai kolmannen osapuolen oikeuksia sisältävä tausta-aineisto, jos sellaista esitetään sisällytettävän projektin tuloksiin.

Ehtojen kuudes kohta määrittelee omistus- ja käyttöoikeudet ja seitsemäs kohta luottamuksellisuuden. Jälkimmäinen on ehtoihin sisältyvä osapuolten keskinäinen salassapitosopimus. Sen mukaan salaiseksi tarkoitettu tieto on merkittävä sellaiseksi ja alunperin suullisesti salaisena kerrottu tieto on esitettävä kirjallisena yhteenvedona ja salaiseksi merkittynä 30 vuorokauden kuluessa. Kaikki muu kuin salaiseksi merkitty tieto on julkista ja edellistäkin koskevat ehdot voivat olla tietyissä tapauksissa pätevämmiä. Salaisen tiedon vastaanottaja sitoutuu huolehtimaan siitä yhtä hyvin kuin vastaavasta itse tuottamastaan tiedosta, silti kohtuullisella vaivannäöllä, ”*however, not less than reasonable care*” (kursivointi tämän kirjoittajan).

423. ”Deliverable” määritellään liitteessä 2 listatuiksi tuotoksiksi (”foreground”), täsmentäen että se tarkoittaa Tekesin SHOK-ohjelmien rahoituksen yleisten ehtojen mukaisia ”tuloksia”. Sen sijaan tuotosten toisen tyyppin ”Research outcomes” määritellään tarkoittavan mainittujen ehtojen ”tulosaaineistoa” eli kaikkea muuta hankkeessa tuotettua informaatiota kuin mainitunlaiset tulokset, mukaan lukien IPR:t.

424. Tivitin hallitus, projektin johtoryhmä, yleiskokous, vastuuhenkilöiden ryhmä tai työpaketin vastuuryhmä, kuten ne on määritelty ehtojen toisessa kohdassa ja monikossa eli tarkoittaen kaikkia mainittuja.

Lisäksi tulee ottaa huomioon lain ja viranomaismenettelyjen aikaansaama mahdollinen tarve paljastaa salainen tieto. Salassa pidettävän tiedon käyttö rajataan projektisuunnitelman mukaisesti tarkoituksiin, mutta silti niin, että sen hyödyntäminen sekä oman henkilökunnan että osapuolen mahdollisesti käyttämän osakkuusyhtiön tai alihankkijan parissa on mahdollista sillä edellytyksellä, että nekin noudattavat sovittuja salassapitomenettelyjä. Tämä tulee kuitenkin varmistaa niiden kanssa erillisin sopimuksellisin menettelyin, ellei sitä ole jotenkin muuten varmennettu. Vielä todetaan, ettei salaisena luovutettu tieto aiheuta minkäänlaista siihen liittyvän omistusoikeuden siirtymistä vastaanottajalle (kohta 7.11). Toisaalta tieto ei kuitenkaan estä osapuolta, kun se noudattaa sopimuksen salassapitokohdan ehtoja, tuottamasta ratkaisuja, jotka voivat olla kilpailevia salaisen tiedon luovuttajan ratkaisuihin verrattuna, toimimasta tiedon luovuttajan kanssa kilpailevien tahojen kanssa tai allokoimasta omia henkilöitään erilaisiin hankkeisiin parhaaksi katsomallaan tavalla (kohta 7.12). Salassapitoaika on viisi vuotta. Tiettyihin tehtäviin liittyen tietyt osapuolet voivat myös projektin johtoryhmän suostumuksella solmia keskenään erillisiä salassapitosopimuksia, ellei niiden avulla pyritä rajoittamaan tai estämään raamisopimuksen mukaista IPR-oikeuksien hyödyntämistä (kohta 7.14).

Ehtojen kahdeksas kohta kuvaa menettelyt projektissa laadittujen julkaisujen tarkastamiseksi ja niitä koskevien erimielisyyksien ratkaisemiseksi, koskien kuitenkin lähinnä vain julkaisuihin sisältyväksi tarkoitettua tietoa.

Yhdeksännessä kohdassa kuvataan osapuolten tuotoksia koskeva takuu, tai paremminkin sen puuttuminen, ja määritellään vastuunrajoitusta koskevat ehdot toisia osapuolia, rahoittajaa ja kolmansia kohtaa.

Kymmenennessä kohdassa todetaan muun muassa, ettei mikään raamisopimuksessa tai mainituissa yleisissä ehdoissa luo osapuolten välille mitään yhteistyö- tai edustussuhdetta ("partnership or agency")⁴²⁵, vaikka kyse onkin yhteishankkeesta.

Ehtojen yhdestoista kohta koskee tehdyn sopimuksen voimassaoloa ja päättymistä sekä osapuolen irrottautumista sopimuksesta. Erimielisyydet sovitaan pyrittävän selvittämään sopuisasti ("amicably") tai vaihtoehtoisesti Keskuskauppakamarin asettaman välityslautakunnan avulla⁴²⁶.

Tietoon perustuvan oppimisen hyödyntämisen henkilön muistinvaraisena kokemuksena eli ilman mitään apuneuvoja määritellään olevan mahdollista⁴²⁷. Sopimuksen

425. Kumpikaan termeistä ei sisälly ehtojen määrittelyosioon. Mainittujen sopimustermien (osapuolet eivät sitoudu mihinkään muuhun yhteiseen kuin mitä on sovittu eli kukaan ei voi käyttää sovittua yhteistyötä hyväkseen "liikaa" tai muihin tarkoituksiin kuin mistä on sovittu) ja yhteistyön harjoittamisen merkitysten erot eivät toisin sanoen avaudu termien määrittelyn avulla.

426. Välityslautakunnan kokoonpanosta ja säännöistä kts. <http://www.arbitration.fi/>. (Viitattu 12.3.2012)

427. Kohdan 7.10 mukaan tiedon vastaanottaja voi käyttää toiminnassaan niitä ideoita, konsepteja ja taitotietoa, jotka sen työntekijät, joilla on oikeutettu pääsy mainittuun raamisopimuksen perusteella luottamukselliseen tietoon, voivat ilman apuneuvoja muistaa.

liitteenä oleva projektisuunnitelma on rahoituspäätöksen mukaisesti tarkistettu hankkeen toteuttamissuunnitelma. Sellaiseen palataan yksityiskohtaisemmin jäljempänä, seuraavassa sopimista jäsennetään sen sijaan yhteisprojektien kannalta katsottuna vielä lyhyesti sopimusoikeuden kirjallisuuden ja tutkimusten valossa. Sopimista tarkastellaan toisaalta tarkemmin myöhemmin sääntelyn hahmottamisen yhteydessä, mukaan lukien yhteishankkeiden sopimusmallit ja sopimusvastuuseen liittyvät kysymykset.

Teknologia- ja yhteistyösopimukset

Vuorijoki (2007) tarkastelee erityisesti teknologia- ja yhteistyösopimuksia, todeten, että hyvä ja selkeä sopimus antaa toiminnalle paljon paremmat lähtökohdat kuin epäselvä. Suomessa sopimus voi syntyä Oikeustoimilain ensimmäisen luvun mukaan sitovaan tarjoukseen annetulla hyväksyvällä vastauksella. Määrittelyjen ulkopuolella jäävät määrämuotoiset sopimukset ja ne sopimukset, joiden päättäminen edellyttää suorituksen toimittamista toiselle sopijaosapuolelle, kuten vaikkapa kiinteistön kauppa edellisen perusteella. Oikeustoimilain termit sopimuksen syntymiselle ovat *tarjous* ja *vastaus*.

Kuten edellä jo todettiin, lain säännökset ovat silti tahdonvaltaisia eli ne voidaan syrjäyttää toisin sopimalla. Tarjouksen tekijältä edellytetään kuitenkin aikomusta ryhtyä lain tarkoittamaan oikeustoimeen eikä esimerkiksi vain pilailumielessä tai valeh-telemalla tehtyä tarjousta.

Vastapuolella voi kuitenkin olla vilpittön mieli eli hän on luullut mainitunlaistakin tarjousta oikeaksi. Tarjoukseen vastaamiselle ei ole aina annettu määräaika, jolloin tulee kyseeseen olosuhteista ja tarjouksen tekotavasta riippuva kohtuullinen vastausaika. Myöhästynyt vastaus katsotaan lain mukaan uudeksi tarjoukseksi, vaikka se olisi hyväksyväkin, ellei sitä olosuhteiden vuoksi voida todeta oletetun saapuneeksi ajoissa. Tarjouksen hylkääminen johtaa sen raukeamiseen. Vastajan esittämät muutokset taas tulkitaan lain mukaan vastatarjoukseksi. Sellainen taho, jolla on kelpoisuus solmia sopimus, voi silti tehdä kokonaistarjouksen kesken varsinaisten sopimusneuvottelujen. Vaikka se tehtäisiin neuvotteluissa läsnä olevien henkilöiden ulkopuolelta, se on sitova. Sopimusneuvottelujen käyminen ilman aikomusta solmia sopimus tai jotenkin muuten vilpillisessä mielessä voi sen sijaan johtaa korvausvelvollisuuteen⁴²⁸.

Usein ajatellaan – vaikka aina ei silti pitäisi, että sopimus on syntynyt osapuolten yhteisellä päätöksellä jo ennen sopimusdokumentin allekirjoitusta. Joskus saatetaan solmia myös aie- tai esisopimus tai molemmat, kuten edellä projektin valmisteluvaiheessa tarkasteltiin. Niiden välinen rajanveto on monesti vaikeaa, mutta vain jälkim-

428. Tässä yhteydessä tulee pohdittavaksi myös osallistuminen yhteishankkeen valmisteluun ilman aikomustakaan ryhtyä varsinaiseen projektityöhön tai vetäytyminen hankkeesta juuri ennen konsortiosopimuksen allekirjoitusta, mutta rahoituspäätöksen jo tapahduttua, jolloin osapuoli saa haltuunsa kaikki varsinaiseen projektin aloittamisen kannalta tarpeelliset tiedot, yksityiskohtaiset suunnitelmat sekä hyvän käsityksen konsortion eri osapuolten hankkeeseen suunnittelemista investoinneista ja tavoittelemista tuloksista.

mäinen velvoittaa varsinaisen sopimuksen tekemiseen. Kummallekaan ei sinällään ole toisaalta mitään erityistä määrämuotovaatimusta. Sitovan esisopimuksen tehnyt osapuoli voidaan velvoittaa solmimaan varsinainen sopimus, toteuttamaan sopimuksen mukainen suoritus esisopimukseen vedoten tai maksamaan vahingonkorvaus tai sopimussakko. Viimeksi mainittujen keskinäiset suhteet tulisi toisaalta selvittää sopimuksessa.

Sopimuksen ehdot voivat olla vakioehtoja tai yksilöllisiä ehtoja, edellisiin ei vastapuoli ole etukäteen välttämättä voinut sopijaosapuolena itse vaikuttaa. Vakiosopimuksessa ehdot ovat pääosin vakioehtoja, joskin usein koottuna ns. yleisehdoiksi⁴²⁹. Vakioehdot on liitettävä sopimukseen vastapuolen tietien, jotta ne olisivat velvoittavia, tai niihin viitattaessa niiden on oltava vastapuolen muuten saatavilla⁴³⁰. Sopimus voi jäädä sisällöltään epätäydelliseksi ja siinä voi olla aukkoja tai jotkut asiat on jätetty avoimiksi. Pakottavia lainsäännöksiä sovelletaan sopimukseen kuitenkin sen mahdollisista aukoista riippumatta. Aukkotilanteissa tahdonvaltaiset säännökset täydentävät sopimusta siltä osin kuin osapuolet eivät ole sopineet jostain asiasta toisin. Myös kauppatapa ja tavanomainen oikeus saattavat osaltaan toimia sopimuksen täydentäjänä tahdonvaltaisten säännösten kaltaisesti. Sopimusta on toisaalta voitava erikseen tulkita, jos osapuolet eivät ole siitä yksimielisiä.

Tulkinta-aineistoon kuuluvat myös sopimuksen valmisteluaineisto ja -toimet. Ne saattavat kuitenkin menettää merkityksensä tässä mielessä, jos sopimusta on muutettu aiemmasta. Seikkaan, jota osapuoli ei tuntenut tai ei voinut tuntea, ei voida vedota tulkinnassa, ja tulkinta pyritään tekemään objektiivisesti. Toisin sanoen, jos sopimuksen tarkoitus ja ilmaisu ovat ristiriidassa, etusija annetaan ilmaisulle. Objektiivisyydestä on kuitenkin yksi poikkeus, osapuolten yhteinen tahto ohittaa sopimustekstin sanamuodon. Niin sanottuja pakkotulkintanormeja ovat toisaalta *epäselvyyssperiaate* ja *minimisääntö*. Edellisen mukaan epäselvää asiaa tulkitaan sen laatijan vahingoksi ja yleensä kyse on käytännössä vakioehdoista⁴³¹. Jälkimmäinen tarkoittaa, että tulkintavaihtoehtojen väliltä pitää valita sitoutujan kannalta lievän. Tähän liittyvät läheisesti

429. Silti kun tätä seikkaa ja sopimuskokoelmia vertaa edellä esimerkkinä esillä olleisiin Tekesin ja Tivitin yleisiin sopimusehtoihin, lienee varsin selvää, ettei jälkimmäisistä synny mitään yhtenäistä konsortiosopimusmallia SHOK-projektien tarpeisiin. Yleiset ehdot pitäneekin tässä tapauksessa nähdä aineksina, jotka vaaditaan mukaan sopimukseen, mutta joita ei silti ole haluttu yhdenmukaistaa mallisopimuksiksi. Syynä siihen on edellä olleen analyysin mukaan sponsorin tarve täyttää lainsäädännöstä johtuvat vaatimukset, mutta ei minkäänlaisena hallintosopimuksen osapuolena (Mäenpää 1989), ja hallintojien pyrkimys taas varmistaa näiden vaatimusten noudattaminen, mutta samalla pitää varsinaisen sopimusohjaus itsellään.

430. Tämä vaatimus täyttyy esillä olleiden ehtojen tapauksessa, ovathan ne yhteistyön juridisena perustana. Niitä ei siis vain "esitellä" toiselle sopijaosapuolelle tai "liitetä" mukaan sopimukseen. Siksi niitä analysoitiinkin jo edellä eli projektin valmisteluvaiheen yhteydessä osana muotoutuvaa yhteistyön suunnittelua.

431. Yhteisprojektin tapauksessa jouduttaisiin siis pohtimaan tulkitaanko sponsorin ja hallinnoijan edellyttämiä yleisiä sopimusehtoja niiden vahingoksi eli toteuttajien hyödyksi. Koska toteuttajat laativat konsortiosopimuksen hallinnoijan kanssa, kenen vahingoksi sen mahdollisesti epäselvää

tavallisuus- ja kohtuullisuusperiaate eli yleinen käytäntö ja kohtuullisempi tai kohtuullisin vaihtoehto tulkinnan suosituksena.

Sopimuksen tulkinnan ja täydentämisen välinen rajanveto voi olla joskus vaikeaa, vaikka molemmat tähtäisivät asian ratkaisemiseen osapuolten kannalta mahdollisimman hyväksyttävällä tavalla. Sopimuksen rikkomisen todistustaakan jakautumisesta ei voida sanoa juuri mitään yleisellä tasolla, vaikka varsin usein on käytössä kantajan näkökulmasta tosiseikkojen kolmijakoon perustuva lähestymistapa, eli että kantajalla on näyttövelvollisuus oikeuden perustavista tosiseikoista, vastaajan oikeuden ehkäisevistä tosiseikoista sekä oikeuden kumoavista tosiseikoista.

Vaikka sopimusoikeuden lähtökohta on sopimusten pitäminen, niin käytännössä sopimukset usein muuttuvat ja täydentyvät.

Sopimusehtoja voidaan sitoa olosuhteisiin ja joskus ne voivat muuttua myös lain säädännön takia. Joistakin olosuhteiden muutoksista on toisaalta olemassa tietyt säännöt, kuten toisen osapuolen konkurssista. Sopimuksesta vapautuminen on silti melko harvinaista ilman erityistä lain säännöstä, kuten oikeustoimilain sovittelusääntöä⁴³².

Pätemätön kuten pakolla, petollisen viettelyn avulla tai valesopimuksena aikaan saatu sopimus ei velvoita eikä sovittua suoritusta tai korvausta voida tuolloin vaatia. Sopimuksen purkaminen ja pätemättömyys ovat kuitenkin eri asioita. Sopimusta laadittaessa osapuolelle voi myös tulla ilmaisu- tai motiivi- eli vaikutinerehdys, vrt. Mäkelä (2010). Välitysvirhe tarkoittaa, että tahdonilmauksen välittämisessä on tapahtunut virhe, joka on muuttanut ilmaisun sisältöä. Oikeustoimi on pätemätön myös silloin, kun se on kunnianvastaisen ja arvottoman menettelyn tulos, mitä voidaan soveltaa sopimukseen yleislausekkeen kaltaisena säännöksenä. Sopimus voi myös olla lain tai hyvien tapojen vastainen ja sen vuoksi pätemätön.

Oikeustoimilain 36. pykälässä on yleinen sopimusten sovittelusäännös, mutta silti myös sovittelussa pyritään pitämään sopimussuhde voimassa. Sovittelusäännön käy-

kohtaa pitää tulkita: sopimuksessa ei nimenomaan eroteta tilaajia toimittajista, vaan toteuttajat ja hallinnoija ovat sen osapuolia.

432. Saarnilehto (2007) tekee yhteenvetdon lähes 50 korkeimman oikeuden käsittelemästä oikeustoimen sovittelutapauksesta, todeten tapausta KKO 1987:109 esimerkkinä käyttäen ja oikeustoimilain 36§:n sovittelusääntöön viitaten, että ”ratkaisu on erinomainen osoitus siitä, ettei tietoisesti itselle epäedulliseksi laadittuja ehtoja voida muuttaa sovittelusäännön avulla, jos tulevaisuus ei toteudukaan toivottuna. Sovittelusääntöä ei ole säädetty tarkoituksellisesti epäedulliseksi laadittujen sopimusehtojen sovittelun mahdollistamiseksi.” (s. 21) Toisaalta tapausta KKO 2002:87 tarkastellessaan hän kommentoi (s. 13): ”Perustelut on otettu mukaan, koska niistä ilmenee hyvin se, että yleensä on esitettävissä sovittelua puoltavia ja sitä vastaan puhuvia tekijöitä. Ratkaisu joudutaan tekemään punnitsemalla eri tekijöiden painoarvoa. Mona[e]sti ratkaisu on vaikea tehdä, koska esiin nousseiden tekijöiden avulla voidaan perustella useaa erilaista tulosta.” Lain säännökset sopimusehtoina ovat oikeuskäytännön mukaan olleet soviteltavissa, vaikka niin ei pitäisi olla (tapaus KKO 1984 II 144): ”Korkein oikeus katsoi kuitenkin pakottavasta lain normista huolimatta, että palkkaa voitiin sovitella alle työehtosopimuksen mukaisen palkan. Ongelma on siinä, onko korkeimmalla oikeudella oikeus sovitella pakottavia lain säännöksiä. Oikeus sovitella sopimuksen ehtoa ei riittäne kelpoisuudeksi jättää noudattamatta eduskunnan säätämää lakia.” (s. 9)

töstä eri tilanteissa on toisaalta jo olemassa varsin paljon oikeuskäytäntöä. Muun muassa lyhyt- ja pitkäkestoisten sopimusten ja alkuperäisen tai muuttuneiden olosuhteiden aiheuttaman kohtuuttomuuden sovittelun tapauksia on käsitelty melko runsaasti. Samoin on olemassa yksityishenkilöiden ja elinkeinonharjoittajien välisiä sopimuksia koskevia tai vakio- ja muihin sopimusehtoihin liittyviä sovittelutapauksia⁴³³. Oikeustoimen ehdon tarkastelu on siis lain mukaan mahdollista, jos se on kohtuuton, jossakaan kohtuuttomuutta ei ole täsmällisesti määritelty, vaan mainittu säännös on joustava. Sopimusrikkomuksen seurauksena toinen osapuoli voi vaatia luontaisuuritusta, sopimuksen purkamista, virheen korjaamista tai uutta suoritusta, hinnanalennusta, viivästyskorkoa tai vahingonkorvausta⁴³⁴.

Projektin suunnittelu

Tekesin antaman yleisohjeen mukaan sille hankehakemuksen yhteydessä esitettäväksi projektisuunnitelmaksi riittää erittäin tiivis kuvaus. Suunnitelman tulisi olla vain muutaman sivun mittainen dokumentti⁴³⁵, jossa kuvataan projektin tarve, tavoitteet, toteutus (periaatteet ja projektin rakenne eli työpaketit, osa- tai aliprojektit, kehitysjaksot sekä etapit eli tarkastuspisteet), aikataulu, voimavarat (projektin työtavat, projektiryhmän jäsenet ja heidän kokemuksensa, roolinsa ja tehtävänsä, samoin kuin yhteistyöverkostot ja ostettavat palvelut), työmäärät ja kustannukset, riippuvuudet, riskit sekä tulosten hyödyntäminen. Ohjeessa ei silti puututa T&K-työn suunnitelmaan eli edellytetä sisältökuvaukselta määrämuotoisuutta.

FC-projektin kokonaissuunnitelma ("Program plan") on tähän verrattuna laaja dokumentti⁴³⁶. Taustan, tavoitteiden ja projektikonsortion kuvauksen jälkeen siinä on projektin hallinnan ja T&K-työn esitys ("Program management and R&D strategy"), mukaan lukien yhteenveto, työsuunnitelma, työpakettien kuvaukset, strategiset tutkimusteemat, työmäärien kokoava yhteenveto, aikataulu, projektin johtamisen

433. Saarnilehto (2007) on melko tuore ja havainnollinen yhteenveto näistä tapauksista, joita on yhteensä 47 kappaletta. Hänen loppupäätelmänsä tapauksista on varsin suoraviivainen (s. 24): "Oikeuskäytäntö ei sinänsä tuo esille mitään uutta. Hallituksen esityksestä jo ilmi tulleita ajatuksia on oikeuskäytännössä sovellettu. Ratkaisut ovat pääasiassa in casu -ratkaisuja, jotka osoittavat, mitä yleensäkin esitetyt periaatteet sovittelun yhteydessä käytännössä tarkoittavat. *Esitetyn käytännön valossa on selvää, että sopimuksen sitovuus on meillä lähtökohta ja sovittelu yhä poikkeus.*" (Kursivointi tämän kirjoittajan)

434. Yhteisprojekteissa tullaan silti vaikeiden kysymysten pariin: miten osapuolen, joka on kyvytön toteuttamaan sille annettua tehtävää, voidaan edellyttää suoriutuvan "virheen korjaamisesta" tai "uudesta suorituksesta", vaikka siltä voitaisiinkin vaatia ja saada vahingonkorvausta esimerkiksi perimällä takaisin sille jo maksettua rahoitusta? Peritty rahoitus ei myöskään välttämättä ole edes samalle projektille osoitettavissa.

435. Myös ohje suunnitelmasta on hyvin suppea: Tekes, Ohje: Projektisuunnitelma. 19.5.2010. 2 s.

436. Esimerkiksi vuoden 2010 suunnitelma (v. 4.1, 26.11.2010) on kokonaisuudessaan 83 sivun laajuinen.

rakenne ja tehtävät, riskien hallinnan määrittely sekä kustannusten ja rahoituksen kokoava yhteenvedo.

Varsinainen T&K-tyo kuvataan tyopaketeittain ja tutkimusteemoittain, samoin kuin aikataulu, tavoitteet ja tehtävät. Projektinhallinnan rakenne esitetään hallinnoijan noudattaman periaatteen mukaisena, johtamisen roolit kuvataan ja vastuuhenkilöt nimetään: projektin johtaja, akateeminen koordinaattori, projektipäällikkö tai -koordinaattori, tyopakettien ja strategisten tutkimusteemojen vastaavat, sisällöllinen ohjausryhmä sekä johtoryhmä. Viimeksi mainitun eli projektin johtoryhmän tehtävinä todetaan varsin suuri joukko toimenpiteitä, mutta ne liittyvät keskeisesti vain muutamaankin kohteeseen eli projektin etenemisen seurantaan, muutosten hallintaan ja hyväksymismenettelyihin sekä tulosten ja niiden tuottamisen valvontaan. Johtoryhmän kokouskäytäntöjä ja päätöksenteon menettelyjä ei silti juurikaan kuvata eikä esimerkiksi myöskään johtoryhmän kokousaineistojen hallintaa. Projektisuunnitelma on päivitetty versio kokonaissuunnitelmasta, jossa esitetään hankkeen tavoitteet ja tulokset ja työsuunnitelma tyopaketti- ja strategisten tutkimusteemojen kuvauksineen. Jälkimmäisiin sisältyvät sekä tehtäväkuvaukset että työmääräarviot osapuolittain. Tuloluettelo on liitteenä. Projektinhallinta on yksi esitetyistä tyopaketeista. Siinä todetaan muun muassa projektikokousten ja -seminaarien järjestäminen hankkeen sisällöllisen ohjauksen ja tiedonvaihdon menettelyinä.

Myös ns. yhteistutkimusprojekteissa projektin ja T&K-työn suunnittelu noudattavat edellä kuvatun kaltaista periaatetta, joskin projektin johtamispuite on kuitenkin monesti hahmotettu lähinnä vain tärkeimpien roolien kautta⁴³⁷. Vaikka eri rooleissa toimivat henkilöt nimetään, yksityiskohtainen kuvaus rooleihin liittyvistä tehtävistä jätetään silti kuitenkin usein tekemättä. Tyopaketeittain esitetään yleensä asetetut tavoitteet, tehtävät ja volyyymi, tekijät, aikataulu sekä tulokset. Viimeksi mainitut ovat tyypillisesti sanallisia esityksiä hankkeen tuotoksista. Tulosten laadun varmistukseen liittyen voi olla käytössä sekä katselmointi- että raportointi-, asiantuntija- ja työkaluperustaisia menettelyjä. Riskien tunnistaminen ja väistämismenettelyjen listaus esitetään monesti samassa yhteydessä. Sekä projektin hallinnan että T&K-työn vastuuhenkilöt nimetään lähes aina ja heistä on vielä melko usein lyhyt taustan ja kokemusten kuvaus⁴³⁸, mikä ilmentää osaltaan *yhteistyön kokemus- ja historiatiedon merkitystä*. Sen tarkoituksena on osoittaa tietyissä tehtävissä edellytetty tai niitä tukeva asiantuntemus.

437. RW-projektisuunnitelman (v. 0.31, 27.2.2006, s. 16) mukaan hankkeen pääroolit ovat sen tieteellinen johtaja, projektipäällikkö, projektiryhmän jäsenet ja johtoryhmän jäsenet.

438. MT-projektin ehdotuksessa (v. 2.0, 28.11.2007, s. 10) todetaan tietyn nimetyn vastuuhenkilön väitelleen tietotekniikasta vuonna 2001 ja toimineen projektipäällikkönä useissa erilaisissa T&K-hankkeissa sekä teknisten ratkaisujen että sovellusten parissa vuodesta 2000 alkaen. Lisäksi hänen kerrotaan julkaiseen yhteensä 23 kansainvälistä tieteellistä julkaisua, joista yksi on saanut parhaan julkaisun palkinnon.

Projektinhallinnan kuvaus voi toisaalta olla hyvin suppea, sen todetaan olevan lähinnä hallinnollista työtä eikä mitään yhteistyön johtamista⁴³⁹. Projektimuutosten hallinta, mukaan lukien muutosten hyväksyminen tai hyväksyttämisen sponsorilla ilmoitusmenettelyinkin⁴⁴⁰, on projektisopimuksessa erittäin tyyppillisesti todettu johtoryhmän tärkeänä tehtävänä.

Muutosten ehdottamisen ja hyväksyttämisen taustalla on usein projektisopimuksen ehtojen ohella sponsorin edellyttämä sitoumus hankkeen rahoitusehtojen hyväksymisestä, jota vasten sponsori arvioi rahoittajana hankkeen toteutumista ja esitettyjä muutoksia⁴⁴¹.

Osapuolten vastuuta koskien varsinaista T&K-työtä ja sen tuloksia pyritään usein rajoittamaan, poissulkien varsinkin tuotettuja tuloksia koskeva takuu ja tulosten käytöstä aiheutuneiden vahinkojen korvaaminen⁴⁴². T&K-toiminnan toteuttamisen, johtamisen, prosessien, menetelmien ja työkalujen kuvaukset projektisuunnitelmissa ovat tutkimusaineistossa erittäin suppeita, ellei oteta huomioon työpakettien ja tehtävien sisältöjen ja vähäisemmässä määrin laadunvarmennukseen ja riskienhallintaan liittyviä kuvauksia. T&K-työn käytänteitä ei usein esitetä lainkaan, edes viittauksina kirjallisuuteen, ohjeistoihin tai referensseihin. Toisaalta projektisuunnitelmien eri versioista näkee, että osapuolet ovat käyttäneet paljon aikaa T&K-työn määrittelyyn eli

439. Esimerkiksi tällaisesta katsannosta sopii erittäin hyvin PN-yhteishankkeen suunnitelma vuodelle 2008 (v. 0.5, 15.11.2007, s. 20), jossa työpaketissa T4.2 ”Hallinto” projektinhallintaan kerrotaan kuuluvan projektin johtoryhmän ja teknisen ohjausryhmän kokousten valmistelu, ja ”hallinnollisten projektiraporttien” laatimisen. Vastuullisen johtajan, projektipäällikön ja projektisihteerin todetaan vastaavan näistä tehtävistä.

440. Tekesin käyttämä muutosten ilmoituslomake tutkimusprojekteille 1.9.2004 edellyttää, että on ilmoitettava rahoituspäätös, vastuullinen osapuoli, projektin nimi sekä muutoksen tyyppi eli aikataulun muutos, johtoryhmän kokoonpanon muutos, kustannusarvion muutos, projektin keskeyttäminen/siirto, päätösehdon muutos, rahoitussuunnitelman muutos, tutkimussuunnitelman muutos tai vastuullisen johtajan muutos. Muutoshakemuksen allekirjoittaa alkuperäisen rahoitushakemuksen allekirjoittaja tai organisaation valtuuttama muu henkilö. Tarvittaessa voi antaa lisäselvityksiä ja perusteluja muutokselle.

441. Tekesin edellyttämä tuen saajan ilmoitus rahoituspäätöksen ja sen ehtojen hyväksymisestä: ”Ymmärrämme, että Tekes voi periä takaisin maksetun rahoituksen siltä osin kuin projektikirjanpitoa ja työajan seuranta ei ole järjestetty yleisten ehtojen mukaisesti. ...Hyväksymme rahoituspäätöksen ja sen ehdot. Tällä allekirjoituksella valtuutamme projektin vastuullisen johtajan toimimaan kaikissa tämän projektin hoitoon liittyvissä asioissa yrityksen virallisena edustajana.” Yhteishankkeen ilmoituksessa voidaan lisäksi edellyttää lähetettäväksi johtoryhmän ensimmäisen kokouksen pöytäkirja liitteineen kuten johtoryhmän vahvistama projektisuunnitelma, kustannusarvio, sitova rahoitussuunnitelma ja johtoryhmän kokoonpano. (Lähde: Tekes)

442. AV-projektin konsortiosopimuksessa (v. 1.01, 28.4.2005, ss. 6–7) esitetään osapuolen käyttävän kaikkia kohtuullisia ponnistuksia (”all reasonable endeavours”) tehtäviensä suorittamiseksi, mutta rajataan vastuu kaikille muille osapuolille (”total limit of liability ...of the other Parties collectively”) 25 000 euroon kaikissa tapauksissa, paitsi tahallisesti aiheutetuissa välittömissä vahingoissa (”damage is caused intentionally or by recklessness”), mutta osapuolen vastuu välillisistä vahingoista torjutaan.

työpakettien ja tehtäväkuvausten täsmentämiseen, samoin kuin että projektin volyyymi- ja kustannuspuite muovautuu usein juuri tämän pohjalta⁴⁴³.

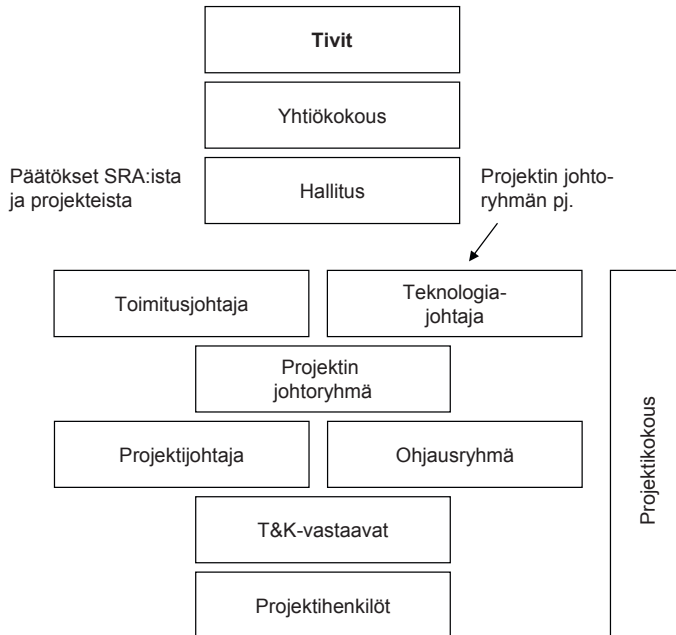
T&K-työn johtaminen konkretisoituu silti johtoryhmän ja työpakettien ohjausryhmien sekä projektikokousten myötä. Niiden aineisto eli esityslistat, pöytäkirjat, raportit, muistiot, tilannekatsaukset ja toimenpidelistat muodostavat projektisuunnitelmaa täydentävän projektin johtamisen aineiston. Se on usein käytettävissä ainakin työpakettien vastuuhenkilöillä, mahdollisesti myös koko projektiryhmällä. Projektisopimuksessa voi silti olla kohta, joka pyrkii rajaamaan osapuolten sopimat asiat pelkästään siihen mitä sopimuksessa on alun perin kuvattu, sulkien mahdollisesti pois etenkin sopimuksen allekirjoittamista edeltänyt toiminta tuotoksineen⁴⁴⁴.

Projektijohdon asettaminen

SHOK-yhteistyön johtamisen periaatteita kuvaa varsin hyvin Tivitin laatima yhteenveto, ja samalla johtamisen rakenteita yleisemmin (Kuva 18). Tivitin osakkaat hallinnoivat yhtiöjärjestyksen mukaisesti toimintaa yhtiökokouksen valitseman hallituksen kautta, joka valitsee toimitusjohtajan ja tekee päätökset SRA:ista ja niitä toteuttavista projekteista. Teknologiajohtaja toimii yhtiön nimeämänä käynnissä olevien projektien johtoryhmien puheenjohtajana. Projektijohtaja tai SRA-johtaja (FDA, Focus Area Director) ja hänen apunaan T&K-vastaavat, samoin kuin ohjausryhmä, joka voi olla esimerkiksi työpaketeittain tai T&K-kohdealueittain rakentuva, muodostavat projektin toimivan johdon. Koko projektiryhmän tulisi puolestaan osallistua projektikokoukseen tai yleiskokoukseen.

443. PU-projektin suunnitelmasta (versio 0.2.1, 23.1.2007) hankkeen osapuolet laativat 12 versiota 6.11.2006 alkaen eli vajaan kolmen kuukauden aikana. Projektisuunnitelma on liitteinen 32 sivun laajuinen ja sisältää seuraavat pääkohdat: johdanto (hankkeen tausta, perustelut ja tekniset lähtökohdat), työpakettien määrittelyt projektin johtaminen mukaan lukien, projektiorganisaatio (johtoryhmä ja projektiryhmä), aikataulu ja resurssien käyttösuunnitelma, riskien hallinta ja laadun varmistaminen, budjetti (kustannus- ja rahoituslaskelma) sekä kirjallisuusviitteet. Projektinhallintatyöpaketin kuvauksesta ilmenee, että kyse on vastaavanlaisen hankkeen toisesta vaiheesta, että projekti on tarkoitettu kuuluvaksi tiettyyn Tekesin teknologiaohjelmaan ja projektin johtoryhmään kutsutaan rahoittajan edustaja. Johtoryhmän vastuuta ei määritellä (sen päätehtävä eli projektin tulos- ja kustannusraportointi tehdään rahoittajan hankepäätöksessään edellyttämässä jaksossa), osapuolet kertovat pitävänsä keskenään tarpeellisia tiedonvaihto- ja ongelmanratkaisukokouksia (niiden tapaa ei kuitenkaan täsmennetä), yhteistyö ja tiedonvaihto alihankkijoiden ja muiden tahojen kanssa on eritelty liitteessä ja kumpikin osapuoli hallinnoi hankkeen omaa osuuttaan.

444. Esimerkiksi sopii hyvin TF-projektin sopimus (2.3.2007, s. 1), jonka mukaan se syrjäyttää kaikki osapuolten väliset kyseistä hanketta koskevat aiemmat neuvottelut, sitoumukset ja kirjoitukset.

Kuva 18. Johtamisjärjestelyt Tivitin hankkeissa⁴⁴⁵.

Yleiskokoukselle ei kuitenkaan ole asetettu erityisiä asialistaa tai pitoaikataulua koskevia vaatimuksia. Myöskään SRA-suunnitelma ei yleensä kuvaa projektin johtamista eikä sitä käytetä SRA:ta toteuttavien projektien valintakriteereinä. Sen sijaan projektisopimukset, jotka monesti rakentuvat useista osista kuten edellä tarkasteltiin, sisältävät yleensä yhteistyön johtamisen esityksen. Ne kuvaavat melko usein myös tehtävien lopettamisen ja osapuolten vetäytymisen tai erottamisen hankkeesta. Käytännössä hallinnoija ja projektin toteuttajat päättävät usein poistuneen osapuolen tehtävien ja rahoitusosuuden jakamisesta jäljelle jääneiden kesken. Eroava osapuoli vastaa yleensä sopimuksen mukaan eroamisesta aiheutuvista välittömistä kustannuksista, kuitenkin monesti tilitettävissä olevina työkustannuksina vain muutaman henkilötöyökuukauden verran.

Hankkeen johtoryhmän ja osapuolten toiminta yhteistyön johtamisessa on sopimuksessa todettu myös raportointi- ja esittelyvastuuna hallinnoijalle ja sponsoril-

445. Työ- ja elinkeinoministeriön asettaman SHOK-yhtiöiden yhteisen johtoryhmän liityntä johtamiseen jää kuitenkin avoimeksi, esimerkiksi Tivitin sivuilla sitä ei mainita. Johtoryhmän tehtävänä on kehittää ja arvioida toimintaa kokonaisuutena, mutta toisaalta sen tavoitteena on myös (<http://www.tekes.fi/ohjelmat-ja-palvelut/strategisen-huippuosaamisen-keskittymat/>): ”Seurata keskittymäkonseptin ja yksittäisten keskittymien kehittymistä kuulemalla keskeisiä toimijoita ja sidosryhmiä.” (Viitattu 26.10.2013, kursivointi tämän kirjoittajan) Johtoryhmä aktivoitui näkyvästi SHOK:eista tehdyn ulkoisen arvion jälkeen, Lähtenmäki-Smith ym. (2013).

le, koskien hankkeen merkittäviä muutoksia, työpaketteja ja tehtäviä, tuloksia sekä mahdollisesti myös viestintää. Sopimusta rikkovan osapuolen erottamisesitykselle voidaan edellyttää 2/3-enemmistöä johtoryhmässä. Johtoryhmän tehtävien ohella sopimuksessa kuvataan useimmiten mahdollisten muiden kuten työpakettien ohjausryhmän tehtävät.

Yhteistyön johtamisen kannalta vastuuna korostuu erityisesti suunnitelman mukaisten tehtävien toteuttaminen. Toisaalta oleellista on tiedon välittäminen mahdollisista viivästyksistä sekä projektin johdon, hallinnoijan ja sponsorin vaatimien muiden tietojen, dokumenttien ja vastaavien toimittaminen ajoissa ja vaatimusten mukaisina. Sponsorit asettaa johtamiselle usein erityisiä ehtoja, kuten Tekesin yleiset ehdot rahoitusta saaneille SHOK-projekteille sisältävät ensisijaisia ehtoja, joissa kuvataan projektin johtamista⁴⁴⁶.

Tekes edellyttää myös, että SHOK-yhtiö nimeää projektille vastuullisen johtajan ("Accountable Programme Leader"). Projektihakemuksessa, kun sellainen tehdään niin, että sen liitteenä on projektisuunnitelma, yhteistyön johtaminen esitetään useimmiten suppeasti, lähinnä tavoitteiden ja periaatteiden muodossa. Projektisuunnitelmassa se kuvataan yleensä tarkemmin, mutta usein projektinhallinnan tehtävän osana eikä erillisenä tehtävänä. Yhteistyön johtamisessa voidaan korostaa myös kokemustietoa perusteluina suunnitelluille johtamisen käytänteille. Toteutunutta yhteistyön johtamista seurataan yleensä säännöllisesti ja siitä raportoidaan osana hankkeen toteuttamista. Esimerkiksi raportointi, jota Tekes edellyttää SHOK-hankkeissa, sisältää useita erilaisia seurantadokumentteja paitsi hankkeen toteutus- ja päätösvaiheissa, myös projektin päätyttyä. Sellaisia ovat jakso-, väli- ja loppuraportit kustannuksista ja sisällöllisestä toteutumasta⁴⁴⁷, samoin kuin seurantaraportti noin kolmen vuoden kuluttua projektin päättymisestä.

446. Tekes, Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 1): "The Steering Group shall control and monitor implementation of the research programme. The research programme participants and the SHOK company shall select the Steering Group. The Steering Group shall monitor the progress of the project, support the realisation of the project objectives with their expertise and facilitate the transfer of knowledge created to those utilising and exploiting it. In its first meeting, the Steering Group shall agree on its meeting practice and its decision-making procedure. The decisions made by the Steering Group's first meeting and any significant changes to the project shall be subjected to the approval of all the funders. More detailed instructions concerning the change process are presented later in this document. Tekes shall be entitled to have a representative present at Steering Group meetings. A notice of meeting shall be sent to Tekes at the same time as they are delivered to the Steering Group members. The content of this notice shall be identical to that sent to Steering Group members."

447. Tekes, Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 10): "The interim report shall include a research programme-specific content report, cost statements for each participant and the accounting for any Inkind contributions. The Accountable Programme Leader shall be responsible for compiling the content report and cost statements."

Tekesillä on yleisiä ohjeita konsortio- eli yhteistyösopimusten laatimiseksi, siis yhteistyön periaatteiden ja johtamiskäytäntöjenkin sopimiseksi osapuolten kesken. Sopimusmallien kerrotaan silti olevan ohjeellisia ja sopimusten voivan vaihdella projektista ja osapuolista riippuen⁴⁴⁸. Tekes ei tarjoa mitään yhteistyöhankkeen sopimusmallia. Sen sijaan sen esittämään projektisuunnitelman laatimisohjeeseen⁴⁴⁹ sisältyy erityinen kohta projektin johtamisesta. Sopimuksessa se kuvataan usein johtoryhmän tehtävänä⁴⁵⁰, mutta projektisuunnitelmassa ei välttämättä esitetä tarkemmin johtoryhmän tehtäviä yhteistyön johtamisen kannalta varsinkaan, jos ne on todettu sopimuksessa, vaan esimerkiksi pelkästään nimetään johtoryhmän jäsenet⁴⁵¹. Projektisuunnitelmassa voidaan toisaalta kuitenkin myös esittää, mitkä johtamiseen liittyvät tehtävät eivät kuulu projektin johtoryhmälle⁴⁵². Projektin johtoryhmän ohella voidaan määritellä teknisen tai muun johtoryhmää täydentävän ohjausryhmän tavoitteet ja tehtävät⁴⁵³.

448. Tekes 12.6.2009. Yhteistyösopimus: ”Mallisopimukset on tarkoitettu vain esimerkiksi siitä, miten asioita on mahdollista sopia ja mitä asioita olisi hyvä erityisesti muistaa yhteistyöstä sovittaessa. Monista asioista on osapuolten niin halutessa täysin mahdollista sopia jollakin täysin toisella, osapuolille paremmin sopivalla tavalla. Perinteisesti esimerkiksi suomenkieliset sopimukset laaditaan lyhyemmiksi kuin englanninkieliset sopimukset ja ne pohjautuvat enemmän käytettävien termien vakiintuneisiin määritelmiin.” (s. 2).

449. Tekes, Ohje: Projektisuunnitelma, 19.5.2010. Projektisuunnitelman laatiminen, (s. 1): ”Projektin voimavarat: Kuvaa projektiryhmä (ryhmän organisoituminen ja työtavat, ryhmän jäsenet sekä heidän kokemuksensa, roolinsa ja tehtävänsä projektissa). Kuvaa myös projektin yhteistyöverkostot (yritykset, tutkimusorganisaatiot) ja ostettavat palvelut.”

450. Esimerkiksi ME-projektin konsortiosopimuksessa (2005, s. 5) todetaan johtamisen päätavoitteen olevan sopimuksen mukaisen toiminnan valvonnan, mitä varten se (a) määrittelee hankkeen tavoitteet ja hyväksyy projektisuunnitelman, (b) käsittelee ja hyväksyy mahdolliset suunnitelman muutokset ja muutokset, (c) seuraa suunnitelman toteuttamista ja tukee projektipäällikköä tehtävässään, (d) hyväksyy projektin tuloksiin perustuvat julkaisut, (e) hyväksyy projektin tulokset ja päättämisen sekä (f) keskustelee muista tärkeistä projektia koskevista kysymyksistä. Erikseen todetaan, ettei johtoryhmä voi kuitenkaan muuttaa projektin tavoitteita, kustannusarviota ja aikataulua ilman erillistä kirjallista päätösdokumenttia, jonka kaikki hankkeen osapuolet ovat allekirjoittaneet.

451. PN-projektin työsuunnitelmassa (v. 1.0, 13.4.2006, s. 14) todetaan, että projektin johtoryhmä on nimetty projektisopimuksen liitteessä 2, mutta todettu työsuunnitelmassa toiseen kertaan ”mukavuussyistä” niin, että kunkin osapuolen ensin mainittu henkilö on varsinainen jäsen ja muut varajäseniä.

452. RW-projektisuunnitelman (v. 0.31, 27.2.2006, s. 16) mukaan johtoryhmä vastaa siitä, että projekti toteutetaan suunnitelman mukaisesti, samoin kuin suunnitelman muutosten hallinnasta, käynnistäen niitä koskevat tarpeelliset toimenpiteet. Silti sillä ei ole ”operatiivista vastuuta”, vaan se on sen sijaan projektin vastuulliseksi toteuttajaksi nimetyllä osapuolella, sen valitsemalla vastuullisella johtajalla, projektipäälliköllä ja projektiryhmän jäsenillä.

453. ME-projektin suunnitelmassa vuodelle 2008 (versio 0.1, 14.9.2007, s. 14) todetaan, että projektia johtaa ja sen tuloksia ja kustannuksia valvoo ja ne hyväksyy johtoryhmä, joka kokoontuu kuuden kuukauden välein. Muulloin projektissa tehtävä työtä ohjaa tekninen ohjausryhmä (Technical Steering Group, TSG), jossa on edustaja jokaiselta toteuttajaosapuolelta. Tämän ryhmä tarkoitus on neuvoa ja tarjota ideoita projektin vastuulliselle osapuolelle projektin johtamiseksi ja toteuttamiseksi ja sen toimintatapana on järjestää teknisiä ja tutkimuspalavereja ja seminaareja kaikkien projektin osapuolten kesken.

Tekesin ns. ryhmähankkeita koskevassa ohjeessa todetaan toisaalta⁴⁵⁴, että koska kyseessä on yritysten yhdessä sopima projekti, niin yhteistyösopimusta ei tarvitse toimittaa lainkaan Tekesille.

Silti myös tällaisen hankkeen sopimuksessa yhteistyön johtaminen kuvataan tyypillisesti ennen muuta johtoryhmän tehtävien määrittelynä⁴⁵⁵. Toisaalta ryhmähankkeelle nimetty koordinaattori, yksi toteuttajista, tilittää koko hankkeen kustannukset sponsorille ja välittää muille osapuolille niille kuuluvat osuudet saadusta rahoituksesta eli toisin sanoen toimii hankkeen hallinnoijana. Tässä tapauksessa hallinnoijan rooli sponsoriin päin on usein vain raportoiva⁴⁵⁶, mutta toisaalta yhteistyön johtamisen ja tulosten laajempaa vaikuttavuutta voidaan pyrkiä silti tuomaan esille⁴⁵⁷.

Projektiryhmän järjestäytyminen ja projektin käynnistyminen

Varsinainen projektisuunnitelman mukainen työ alkaa, kun projektiryhmä kokonaisuudessaan järjestäytyy ja käynnistää hankkeen. Yleisemmin ajatellen kyseessä on yhteistyöhön ryhtyminen, josta on olemassa paljon tutkimuksia ja kirjallisuutta. Niissä yhteistyötä kuvataan useimmiten vuorovaikutteisen ja verkottuneen toiminnan järjestämisenä ja toteuttamisena⁴⁵⁸. Sen perustaksi otetaan usein yhteistyön läheisyyden, keston tai päämäärän mukainen tapa toimia, erottaen *strategiset yhteistyöverkostot ope-*

454. Tekes, Ohje: Yhteishankkeet, 1.1.2010. Yritysten yhteishankkeet, (ss. 1–2): ”Yhteishankkeen osapuolien on syytä tehdä keskinäinen yhteistyösopimus, jossa on hyvä sopia muun muassa tulosten omistus- ja käyttöoikeuksista; tiedonvaihdon periaatteista; suurten alihankintojen jakamisesta osapuolten kesken; vastuista, jos jokin osapuoli joutuu vetäytymään hankkeesta. ... Yhteistyösopimus on yhteishankeosapuolien keskinäinen sopimus. Sitä ei tarvitse toimittaa Tekesiin.”

455. PU-projektin yhteistyösopimuksen mukaan (s. 2 ja s. 5) johtoryhmä valvoo ja ohjaa projektin toteuttamista sopimuksen asettamissa rajoissa. Tätä varten se määrittelee hankkeen tavoitteet, seuraa työn etenemistä, tukee projektipäällikköä hänen tehtävässään sekä käsittelee muut projektin kannalta tärkeät asiat.

456. AE-projektin loppuraportissa eli 3. jakson raportissa (v. 1.0, 13.4.2007, s. 7) todetaan vastuullinen johtajana, johtoryhmän muut jäsenet ja projektin Tekes-yhdyshenkilö. Projektin johtoryhmän kerrotaan kokoontuneen ensimmäisellä jaksolla kolme kertaa, toisella jaksolla kaksi kertaa ja päätösjaksolla kaksi kertaa ja että lisäksi pidettiin projektin työpalaverit. Projektin johtoryhmän kokouksissa käsiteltiin raportin mukaan teknisiä tuloksia ja hallinnollista tilannetta, ml. Tekes-tilitykset ja -raportointi. Tekesin edustajan esitetään osallistuneen kokouksiin ja että hänelle toimitettiin kaikista kokouksista muistiot ja tilanneraportit.

457. PU-projektin loppuraportin (versio 1.0.0, 28.4.2008, s. 12) perusteella projektin välilliset vaikutukset muissa yrityksissä liittyivät erityisesti varsin laajaan yhteistyöhön PK-yritysten kanssa. Näille yrityksille yhteistyö oli kaupallisiin perusteisiin toteutettua, mutta sen kohde oli ”rutiinimaisesta alihankinnasta” poikkeavaa, koska kyseessä olivat tuotekehitystä edeltävä teknologiakokeilut, -demonstraatiot ja -toteutukset. Tällaisen arvioidaan olleen merkittävä hankkeen PK-yhteistyökumppaneille. Välillisesti hankkeen kerrotaan vaikuttaneen myös tutkimusosapuolten ja teollisuuden vuorovaikutteiseen toimintatapaan.

458. Esimerkiksi seuraavat suomenkieliset esitykset ovat ilmestyneet reilun kymmenen vuoden aikana:
1. Kuivanen, Risto, Hyötyläinen, Raimo (toim.) 1997. Kohti uudenlaisia yritysverkostoja. Momenkeskisen verkostoyhteistyön kehittäminen. Espoo: VTT Tiedotteita 1830.

ratiivisista verkostoista ja siksi samalla usein projektitoiminnasta. Edelliset käsitetään usein yhden tai useamman avaintoimijan kumppanuuksiksi, perustuen molempinpuoliseen vaihdantaan, luottamukseen ja yhteisyyden kokemukseen⁴⁵⁹. Jälkimmäiset nähdään sen sijaan lähinnä tietyn yhteisen toiminnan harjoittamisen rutiineina. Esikilpailullisten T&K-hankkeiden tapauksessa mainitunlainen kahtiajako on ongelmallinen siksi, että ns. projektiritiinit ja osapuolten tapa harjoittaa tutkimus- ja kehitystoimintaa muodostavat yhteistyön johtamisen ja hallinnan kohteen. Mitään erillistä operatiivista tai strategista yhteistyötä ei toisin sanoen ole, vaan projekti- ja T&K-työ kietoutuvat yhteen hankkeen osapuolten yhteisten tavoitteiden toteuttamiseksi.

Toinen ja vielä merkittävämpi seikka on uuden varallisuus oikeuden kautta tuleva näkymä varallisuuden luontiin projektissa. Juridinen tyyppitapaus ei ole kahden osapuolen keskenään sopima vaihdanta, vaan projektimuotoinen ja ajallisesti kaiken aikaa etenevä yhteistyö. Tämän takia myös projektiryhmän järjestäytyminen ja projektin käynnistyminen ovat dynaamisia eli hanke on ”alkanut” jo strategisen T&K-suunnitelman ideointivaiheessa, jossa myös ”projektiryhmä” aloittanut järjestäytymisensä. Silti on paikallaan pystyä tunnistamaan projektin aloittaminen hankkeen johtamisessa, samoin kuin se, miten eri osapuolet hahmottavat projekti- ja T&K-työn tekemisen osana yhteistyötään. Koska projektimuotoisella yhteistyöverkolla ei ole yhtä yksinään vastuul-

-
2. Hyötyläinen, Raimo, Simons, Magnus 1998. Strategisen yritysverkoston johtaminen. Teoksessa: Ollus, Martin, Ranta, Jukka, Ylä-Anttila, Pekka (toim.) 1998. Verkostojen vallankumous. Miten johtaa verkostoyritystä? Vantaa: Taloustieto Oy, ss. 63–131.
 3. Kuitunen, Kimmo, Räsänen, Petri, Mikkola, Markku, Kuivanen, Risto 1999. Kehittyvä yritysverkosto. Toimittajaverkostot kilpailukyvyyn ja osaamisen lähteenä. Espoo: VTT Tiedotteita 1976.
 4. Anon. 2000. Kohti strategisia yritysverkostoja, Osaraportti I, Teollisuuden verkostoitumisen yleiskatsaus. Helsinki: Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto (TT).
 5. Hallikas, Jukka, Karvonen, Iris, Lehtinen, Esko ym. 2001. Riskienhallinta yhteistyöverkostossa. Vantaa: Metalliteollisuuden Kustannus Oy.
 6. Lehto, Taru, Valkokari Katri 2003. Verkoston kehittämisen työkalupakki. Verkoston kehittämisprojektin vaiheet Kehittämisprojektin organisointi. Uuden toimintamallin käyttöönotto ja vakiinnuttaminen. Helsinki.
 7. Möller, Kristian, Rajala, Arto, Svahn, Senja 2004. Tulevaisuutena liiketoimintaverkot. Johtaminen ja arvonluonti. Helsinki: Teknologiateollisuuden julkaisuja 11/2004.
 8. Kulmala, Harri, Valkokari Katri 2009. Verkotot liiketoiminnan kehittämisessä. Helsinki: WSOY.
459. Yleisemmin, *verkosto* (usein myös makroverkosto) ajatellaan organisaatioiden suhteiden kokonaisuudeksi, vrt. Kohtamäki (2005). Se on ehkä eri alatkin ylittävä suhteiden joukko, joka voi ainakin periaatteessa olla rajaton. Sen sijaan *verkko* (usein myös liiketoimintaverkko) mielletään tyypillisesti tiettyjen spesifisten toimijoiden muodostamaksi yhteenliittymäksi. Tässä yhteydessä verkoston ja verkon välille ei kuitenkaan tehdä eroa. Projektien tapauksessa voi ajatella olevan luonnostaan kyse verkoista ja liiketoiminnan kannalta taas projektimuotoisista yhteistyöverkostoista tai -verkoista. Verkolle ja projektille on oleellista, että on olemassa tietyt yhteiset päämäärät, jotka ohjaavat sen kehittämistä ja sen piirissä harjoitettua toimintaa. Kullakin osapuolella on silti myös omat tavoitteensa ja sovitut tai toiminnan kautta muovautuneet roolit, joihin liittyy vastuu toiminnasta ja sen mahdollisista riskeistä, mutta samalla myös hyödyistä.

lista osapuolta, vaikka ”pääosapuoli” ja projektijohtaja olisi nimetty, tulee puhua yhteistyön hallinnoinnista. Tähän sisältyy sekä ihmisten että asioiden johtaminen.

Ohjausrakenne sisältää yleisesti ottaen kaikki ne toimintatavat ja roolit, joilla hallinnoidaan osapuolten suhteista rakentuvaa kokonaisuutta, käyttäen erilaisia ohjausmekanismeja⁴⁶⁰. Projektimuotoisen yhteistyön järjestäytyminen alkaa lähes poikkeuksetta projektin johtoryhmän nimittämisellä ja ensimmäisellä kokoontumisella, nojautuen projektia koskeviin sopimuksiin ja suunnitelmiin. Usein yhteistyön johtaminen muotoutuu silti huomattavastikin projektin toteutuksen kuluessa. Esimerkiksi FC-projektin vuotta 2012 varten tehdyssä suunnitelmassa korostuvat keskeiset tavoitteet ja niiden seuranta, mutta myös ja ehkä erityisesti yhteistyön harjoittamisen käytännöt. Syksyllä 2010 laadittu FC-projektisuunnitelma nojautuu sen sijaan paljolti hallinnoijan vaatimuksiin, siinä luonnehditaan johtoryhmän jäseniä organisaatioidensa johtaviksi edustajiksi. Vaikka asiasta ei tekisi liian suoraviivaisia päätelmiä, voinee kuitenkin todeta yhteistyön käytäntöjen korostuneen. Aiemmassa projektisuunnitelmassa johtoryhmän tehtävät on itse asiassa kopioitu suoraan hallinnoijan sopimusehdoista. Hallinnoijan muuttuneiden sopimusehtojen mukaisia tarkennuksia johtoryhmän tehtäviin ei myöhemmissä suunnitelmissa ole, kuten esimerkiksi osapuolen erottamista koskeva kohta, jota uusissa ehdoissa oli täsmennetty viittauksella sopimuksen loukkaamistilanteeseen ja sopimusehtojen kohtiin, jotka kuvaavat osapuolen erottamisen perusteet ja menettelyt.

Projektiryhmän järjestäytymistä ja projektityöhön ryhtymistä johtoryhmän toiminnan alkamisena kuvastaa *projektin johtoryhmän ensimmäinen kokous*. Tivitin esittämisessä käytännöissä, projektihakemuksissa, -suunnitelmissa ja -sopimuksissa ei silti kuvata johtoryhmän toimintaa kokouskäytänteinä, kuten kokousten esityslistoina ja pöytäkirjojen laatimis-, hyväksymis-, jakelu- ja tallettamisprotokollana. Myöskään ensimmäisen, viimeisen ja projektin aikaisten kokousten käsittelemiä asioita ei eroteta toisistaan.

FC-projektin ensimmäinen johtoryhmän kokous pidettiin 20.1.2010. Johtoryhmän järjestäytyminen todettiin nimeämällä sen 9 jäsentä ja heille 4 varajäsentä sekä sponsorin edustaja. Kokouksessa käytiin läpi projektisuunnitelman mukaiset johtoryhmän tehtävät. Lisäksi todettiin, että työpaketti- ja T&K-vastaavat voivat osallistua johtoryhmän kokouksiin kerran vuosineljänneksessä, joskaan heidän rooliaan esimerkiksi neuvonantajina henkilöinä ei kirjattu pöytäkirjaan. Yhden osapuolen edustaja oli vaihtumassa jo seuraavassa kokouksessa. Toiselta osapuolelta oli paikalla kaksi edustajaa, vaikka vain yksi oli nimetty johtoryhmän jäseneksi eikä toisen roolia näy pöytäkirjasta. Kokouspöytäkirjat sovittiin luottamuksellisiksi projektiryhmässä eli ne

460. Barnes ym. (2006) esittävät kokonaisen joukon verkottuneen projektityhteistyön johtamista koskevia ”käytännöllisiä hallintatyökaluja”, jakaen projektin menestystekijätyyppit kirjallisuuden perusteella osapuolten valintaan, projektinhallintaan, projektipäällikköön, yhdenvertaisuuden varmentamiseen, ympäristövaikutusten seurantaan ja ”universaaleihin menestystekijöihin.” Esimerkiksi osapuolen valinnan tekijöitä ovat toisiaan täydentävät tavoitteet, piilevien tavoitteiden pienuus, ylemmän johdon sitoutuminen, laaja intressi, ”sopivat” edustajat, rooli projektissa, aiemmat yhteistyön referenssit, stabiilius sekä T&K-kyky.

päätettiin toimittaa kaikille projektin yhteisen jaetun tietovaraston kautta. Osapuolten työpaketti- ja T&K-vastuita sovittiin täsmennettävän erillisellä kuvauksella, kaksi uutta vastuuhenkilöä nimettiin. Kokouspöytäkirjoihin päätettiin ottaa mukaan toimenpidelista, jolla voidaan seurata johtoryhmän sopimien tehtävien tilaa. Avoimen koodin ja tausta-aineiston listat päätettiin laatia ja menettelyitä niiden osalta tarkentaa.

Seuraava johtoryhmän kokous pidettiin 17.2.2010, joskin pöytäkirjaan se merkittiin väärin eli pidetyksi jo tammikuussa. Mukana oli myös yhden osapuolen edustajan tilalle ehdotettu uusi jäsen, mutta eri henkilö kuin edellisessä kokouksessa esillä ollut vaihdos. Hallinnoijan edustajan todettiin tekevän päätöksen henkilövaihdoksesta, joskin mainittu henkilö oli siis jo paikalla. Pöytäkirjan mukaan rahoituspäätöstä ei ollut vielä tullut, vaikkakin projekti oli alkanut ja johtoryhmä järjestäytynyt. Tämä oli tehty myös ennen projektisopimuksen laatimista ja allekirjoittamista. Rahoituspäätös odotettiin tehtäväksi joko maalisi- tai huhtikuussa. Johtoryhmä teki silti kokouksessa ”päätöksen” siitä, miten projektin kustannukset jaetaan osapuolten kesken eri tehtävillä, perusteenaan odotettavissa oleva rahoitusskenaario. Toteutus tehtiin leikkaamalla kokonaan pois tai siirtämällä tulevaisuuteen tiettyjä T&K-osuuksia sekä ”päättämällä” volyyymi- eli siis samalla rahoitusosuuksista skenaarion mukaan.

Johtoryhmän keskustelu asiasta dokumentoitiin kokouksen pöytäkirjaan. Muutokset tehtiin supistamalla osapuolittain kokouksen ”päättämällä” tavalla sponsorille jo lähetetyn projektihakemuksen volyymejä. Yhdelle osapuolelle tehtiin volyyymivaraus, jonka suuruus perustui sille toisesta projektista mahdollisesti tulossa olevaan samankaltaiseen T&K-tehtävään suunnattuun rahoitukseen. Projektisuunnitelman päivitystarve rahoituspäätöksen tultua sponsorilta kirjattiin toimenpiteenä kokouspöytäkirjaan⁴⁶¹.

Seuraava johtoryhmän kokous päätettiin pitää 24. maaliskuuta 2010 koko projektiryhmän ensimmäisen järjestäytymiskokouksen yhteydessä, vaikka rahoituspäätös viivästyisikin huhtikuulle. Sekä johtoryhmän kokous että projektiryhmän järjestäytymiskokous pidettiinkin suunnitellun mukaisesti. Jälkimmäisessä käytiin läpi projektisuunnitelma kokonaisuudessaan, samoin kuin jo käynnistyneen työn ensimmäiset tulokset, ja suunniteltiin toisen vuosineljänneksen tehtäviä. Käyttöön oli otettu T&K-prosessi, jossa tavoitteita, tehtäviä ja tuloksia oli päätetty tarkastella neljästi vuodessa projektiryhmän työseminaareissa. Yhteinen tietovarasto oli saatu käyttöön, mutta sitä varten oli viriämässä jo kehittämistarpeita.

461. Mitä ilmeisimmin rahoittajalta oli saatu käsitys, mikä on odotettavissa oleva kokonaiskustannus- ja rahoituspuite, ja sen mukainen korjattu skenaario ”päätettiin” ennakkoon. Sponsorin ei ollut ilmeisesti pyytänyt tai projekti ei ollut esittänyt ennakoitua rahoituspuutteen mukaisesti korjattua hakemusta. Toteuttajat siis perustamansa projektin ja nimeämänsä johtoryhmän ”päätöksellä”, mutta ilman konsortiosopimusta, ”päätivät” hankkeen toiminnallisesta ja rahoituksellisesta muutoksesta. Kaikilla osapuolilla ei ollut johtoryhmässä edustajaa ja joidenkin osapuolten leikkaukset olivat huomattavia. Hallinnoijan edustajan kommentteja projektin alkamisesta tai muista projektia koskevista päätöksistä ei pöytäkirjaan sisälly. Myöskään hallinnoijan mahdollisia muita hankkeeseen liittyviä keskusteluja tai päätöksiä ei ole kirjattu tiedoksi.

5.5.2 Kokonaisjärjestely aloitusvaiheessa

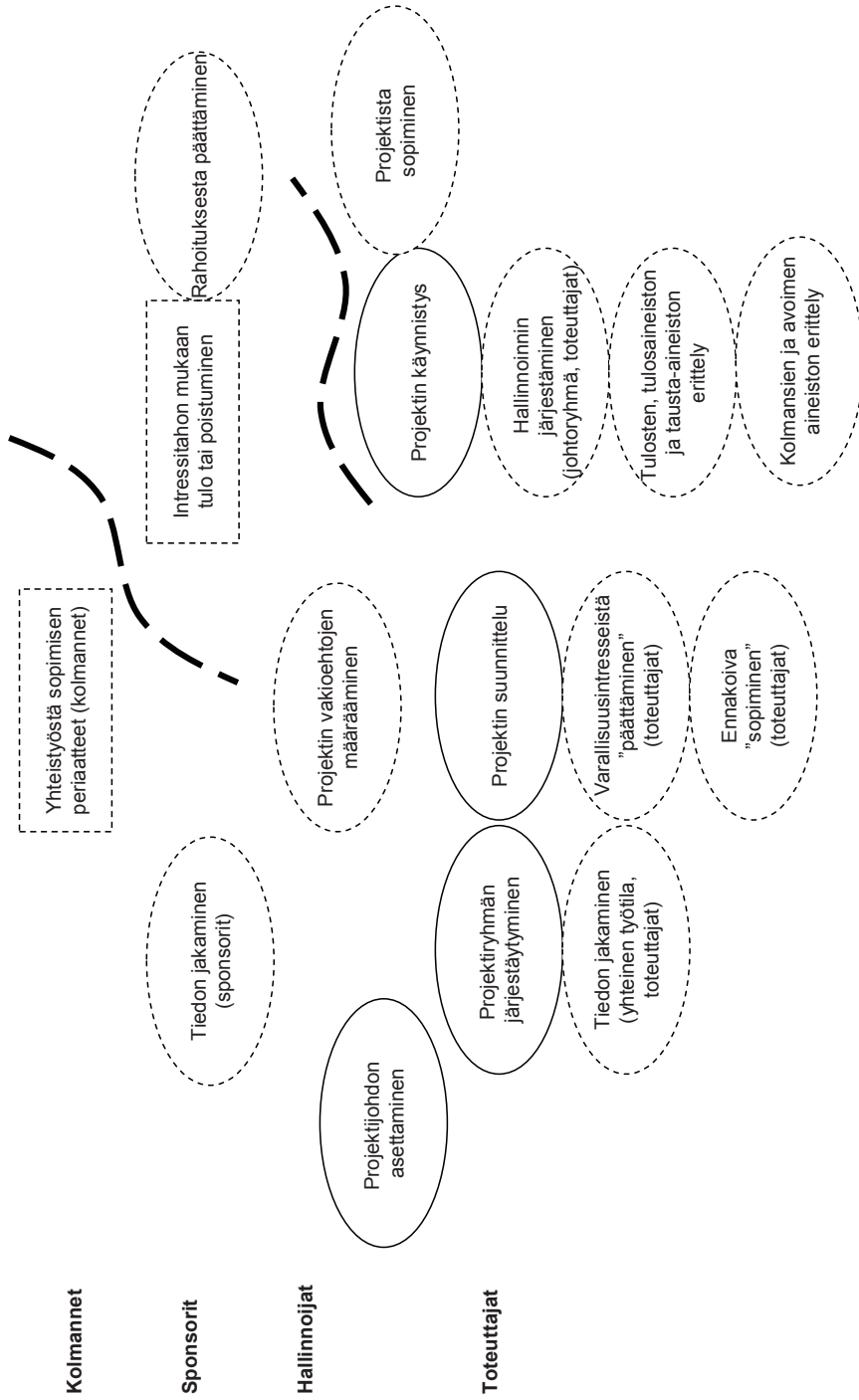
Projektin aloitusvaihe jäsentyy varanto-oikeuksien kokonaisjärjestelyn kannalta tehtävittäin ja intressitahoittain Kuvan 19 mukaisesti⁴⁶². Oleellista on, että vaikka projektista sopiminen ei tapahtuisikaan sopimusasiakirjojen laatimisena aloitusvaiheessa, niin toteutus käynnistyy siitä huolimatta, tai oikeammin ei pysähdy projektin valmistelu- ja aloitusvaiheen välillä. *Projektista sopiminen* ei siis määritä tai estä, mutta ei myöskään välttämättä mitenkään selkeästi tue *yhteistoimintaan ryhtymistä*. Tämä on jokseenkin vastakkaista käsitykselle, että osapuolet ensin sopivat yhteistyöstään ja ryhtyvät siihen, täsmentäen sopimustaan tarvittaessa myöhemmin.

Se ei silti ole myöskään ennakoivaa sopimista, jossa osapuolet käyttävät enemmän aikaa kartoittaakseen yhteistyötään ja sen muutosnäkyviä etukäteen. Sen sijaan kyse on yhteistoiminnan jatkamisesta ilman eksplisiittistä sopimusta ja rahoituspäätöstä. Edellinen on toisaalta osin ennakoitavissa hallinnoijan määrittämien projekteja koskevien sopimusehtojen kautta, mutta jälkimmäistä ja siitä seuraavia muutoksia voi arvioida vain siinä laajuudessa kuin sponsori informoi hallinnoijaa ja toteuttajia. Silti ei ole aina selvillä hyväksyykö sponsori kaikki osapuolet mukaan tai mitä se päättää tehtävistä ja rahoitusosuuksista, mutta toteuttajat pyrkivät tekemään ennakkotiedon perusteella muun muassa volyymejä koskevia ”päätöksiä”.

Hallinnoija on myös mahdollisesti asettanut projektijohdon, projektiryhmä on järjestäytynyt ja projektia on käyty yhdessä toteuttamaan, vaikka sponsorin päätöstä hankkeesta ei ole tehty. *Projektijohdon asettaminen* onkin selvästi hallinnoijan tehtävä. Projektijohdon vastuut, tehtävät ja toimintaperiaatteet on tyypillisesti määritelty projektisopimuksessa. Jos sopimusta ei kuitenkaan vielä ole, niin ei ole välttämättä ilmeistä miten ne toteutuvat tai vastaavatko ne sopimusta. Johtoryhmätyön käytännöt muodostuvat osin toiminnan kautta ja osapuolten edustajat saattavat vaihtua heti ensimmäisistä hetkistä alkaen.

Projektijohdon asettamiselle ja toiminnalle luovat kuitenkin usein perustan sponsorin ja hallinnoijan yleiset sopimusehdot, jos sellaiset ovat käytössä, ja toteuttajien omat periaatteet yhteistyöstä sopimiselle saattavat niiden takia jäädä huomiotta. Sellaisilla sopimisen käytän-teillä ja malleilla kuten IT2010 (Erlund ym. 2010) ei tutkimusaineiston perusteella ollut juuri tai lainkaan merkitystä, vaikka kyseessä olivat ICT-alan projektit, eikä itse asiassa myöskään muilla sopimusmalleilla. Tämän voinee osin tulkita tilaajan ja toimittajan yhteistyöhön kiinnittyvien projektisopimusmallien erona yhteistyöprojektien kontekstista. Toisaalta asian voi nähdä myös niin, etteivät olemassa olevat monet yhteistyökonsortiosopimusten periaatteet ja yksittäiset esimerkit ole johtaneet yleisten sopimusehtojen vakioitumiseen laajemmin, vaan että kyse on eri hallinnoija- ja joskus toteuttajaosapuolten hankesidonnaisista käytän-teis-

462. Kuvan periaate on sama kuin valmisteluvaihetta jäsentävässä Kuvassa 17.

Kuva 19. Kokonaisjärjestely projektin aloitusvaiheessa intressitahoittain.

tä. Toisin sanoen vaikka IT-alan yleisillä ehdoilla ja mallisopimuksilla on Suomessa varsin pitkä historia, se ei näytä koskevan yhteisprojekteja.

Projektiryhmän järjestäytyminen tapahtuu tutkimusaineiston perusteella suoraan hankevalmistelun jatkumona. Yhtenä tekijänä tähän voi olla, että osapuolet investoivat projektin valmisteluun usein melko huomattavasti aikaa ja resursseja, että rahoitushakemuksen lähettämisen yhteydessä roolit ovat jo muotoutuneet ja kunkin osapuolen suunnitellut tehtävät tehty näkyviksi ja että sponsori voi mahdollisesti hyväksyä kustannuksia projektille alkaen jo siitä hetkestä, kun hakemus kirjattiin sille saapuneeksi. Toisaalta yhteishankkeen valmisteluun ja toteuttamiseen osallistuvat henkilöt eivät ole välttämättä sama joukko, varsinkin toteuttajia on usein enemmän. Siksi koko projektiryhmän järjestäytyminen yhteisessä kokouksessa tai tehtävittäin on tyypillistä. Samassa yhteydessä, ennen sitä tai jo valmistelun aikana perustettu yhteinen tietovarasto tai tapa jakaa aineistoa siirtyy projektin toteuttajien käyttöön.

Tällöin tahot, jotka osallistuivat hankkeen valmisteluun mutta eivät olleet hakijoita, joutuvat tiedonvaihdosta sivuun. Jos sponsorin rahoituspäätöstä hankkeesta ei ole vielä saatavilla, päätöksen perusteella pois joutuva osapuoli voi silti olla mukana hankkeen järjestäytymisessä.

Projektin suunnittelu käynnistyy mahdollisesti jo ennen rahoituspäätöstä. Siitä ennakoitu tieto voi saada aikaan ”päätöksiä” toteuttajien keskuudessa varallisuusintresseistä eli projektin volyymeistä, tehtävistä ja resursseista. Se ei kuitenkaan välttämättä tapahdu niiden hallinnoijan menettelyjen mukaan, joita noudatetaan hakemuksen lähettämisessä. Koska rahoituspäätöstä ei ole olemassa, kyse ei ole ennakoivasta sopimisesta, jonka perustana olisi muuttunut tilanne. Rahoituspäätöksen muuttumista ei ole usein otettu huomioon projektin hakemuksessa tai muutenkaan osapuolten kesken, vaikka se voi vaikuttaa merkittävästi. Jos hankkeesta laaditaan aiesopimus, siinä voidaan todeta sponsorin päätöksen merkitys projektin tavoitteiden, työnjaon ja kustannusten tarkistamiselle. Tutkimusaineistossa tästä ei ollut yhtään esimerkkiä.

Projektin käynnistys tapahtuu edellä mainittujen tehtävien yhteydessä. Oleellista on projekti- ja T&K-työn järjestäminen, käytännössä projekti- ja johtoryhmän työn alkamisena.

Johtopäätöksiä – ohjausmenettelyt

Taulukko 6 kokoa aloitusvaiheen ohjausmenettelyjä yhteisprojektin kokonaisjärjestyksessä tehtävittäin ja intressitahoittain⁴⁶³. Siitä huomaa hyvin, että aloitusvaiheen ohjaus keskittyy toteuttajiin ja jossain määrin myös hallinnoijaan ja että hankkeesta sopiminen, hankkeen johtaminen ja projektityön aloittaminen eivät välttämättä kohtaa toisiaan.

463. Kuten Taulukossa 5, *kursivoidut* ovat piileviä menettelyjä tai sellaisia, joiden merkitys ohjauksessa ei ole ilmeinen, kun taas **lihavoidut** ovat aineistosta varsin selkeästi esille nousevia ohjausmenettelyjä.

Taulukko 6. Projektin aloitusvaiheen ohjausmenettelyjä.

	Kolmannet	Sponsorit	Hallinnoijat	Toteuttajat
Yhteistyöstä sopimisen periaatteet(kolmannet)	Innovaatiotoimintaa koskeva lainsäädäntö	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	<i>Omat käytänteet, referenssit?</i>	<i>Omat käytänteet, referenssit?</i>
Intressitahon mukaan tulo tai poistuminen	--	Rahoituspäätösten tai väärinkäytösten yhteydessä	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (päätökset)	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (esitykset)
Rahoituksesta päättäminen	Lainsäädäntö, innovaatioinvestoinnit	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	--	--
Tiedon jakaminen (sponsorit)	--	Epävirallinen tieto tulevista päätöksistä, johtoryhmätyö	Epävirallinen tieto tulevista päätöksistä	Epävirallinen tieto tulevista päätöksistä
Projektin vakioehtojen määrittely	--	--	Vakioehtojen määrittely ja käyttöpakko	Vakioehtojen mukaiset menettelyt
Projektijohdon asettaminen	--	<i>Optiona hyväksyä osapuolet</i>	Projektijohdon nimeäminen ja ohjaus	Projektijohdon toiminnan toteutus
Projektiryhmän järjestäytyminen	--	<i>Optiona hyväksyä osapuolet</i>	--	Toiminnan ohjaus ja toteutus
Tiedon jakaminen (yhteinen työtila, toteuttajat)	--	--	Tiedonjaossa avustaminen	Tiedon jakamisen ohjaus ja toteutus
Projektin suunnittelu	--	<i>Optiona hyväksyä projektin tehtävät</i>	<i>Projektisuunnitelman hyväksyminen</i>	Suunnittelun ohjaus ja toteutus
Varallisuusintresseistä "päättäminen" (toteuttajat)	--	Rahoituksesta päättäminen ja tiedotus	<i>Varallisuusintresseistä päättäminen</i>	Projektiresursien allokointi
Ennakoiva "sopiminen" (toteuttajat)	--	Rahoituksesta päättäminen ja tiedotus	<i>Projektisuunnitelman hyväksyminen</i>	Tehtävien ja osapuolten määrittely
Projektin käynnistys	--	--	<i>Työhön osallistuminen</i>	Käynnistystehdävät
Hallinnoinnin järjestäminen (johtoryhmä, toteuttajat)	<i>Johtoryhmän mahdolliset asian-tuntijat?</i>	Johtoryhmätyöhön osallistuminen	Johtoryhmätyö	Johtoryhmätyö
Tulosten, tulosaineiston, tausta-aineiston, kolmansien ja avoimen aineiston erittely	<i>Innovaatiotoimintaa koskeva lainsäädäntö</i>	<i>Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet</i>	Projektista sopimisen käytänteet	Sopimiskäytänteiden noudattaminen
Projektista sopiminen	--	<i>Projektisopimuksen edellyttämien, yhteistyön yleiset ehdot</i>	Projektista sopimisen käytänteet	Sopimiskäytänteiden noudattaminen

Toinen taulukosta varsin merkille pantava seikka on, että aloitusvaihe painottuu erittäin paljon toimintaan eivätkä siinä näy mitenkään etusijalla varannot, joita projektissa käytetään tai aiotaan yhdessä tuottaa. Silti immateriaalioikeudet ja aineistojen hallinta yleisemmin ovat yleensä sopimusehdoissa vahvasti esillä. Analyysi osoittaa toisaalta, että hankkeen aloitusvaiheessa tehdään juuri näiden ehtojen mukaisesti tausta- ja tulosaineiston, tulosten sekä kolmansien osapuolten omistamien ja avointen *aineistojen erittelyä*. Toisin sanoen hankkeen käynnistyessä osapuolet pyrkivät listamaan ne aineistot, jotka projektiin tuodaan ja jotka siinä aiotaan tuottaa. Aineistojen erittely on silti melko usein lähinnä luettelo, josta erityisiä varantoja ei ole helppo yksilöidä, ja varsinkin tulosaineisto jää implisiittiseksi, koska siitä on olemassa vasta idea. Toinen tähän liittyvä havainto on, että sekä kolmansien tahojen että sponsorin toiminta on paitsi aineistojen, myös koko toiminnan suhteen etäällä projektin aloittamisen toteuttajakeskeisestä toiminnasta.

5.6 Toteutusvaihe – varallisuusaseman luonti

Varsinainen yhteisprojektin ja siinä tehdyn T&K-työn toteutus ja hallinta tarkoittavat yhtäältä kaikkia niitä menettelyitä, joilla hanketta johdetaan eli sen kulkua ohjataan, seurataan ja valvotaan sekä eri intressitahojen toiminnasta informoidutaan. Toisaalta kyseessä on kompleksinen sosiaalinen, juridinen ja taloudellinen toimintaympäristö, jossa projektin eri osapuolten pitäisi voida toteuttaa ne tehtävät, jotka on sovittu ja päätetty hoitaa ja jotka tulevat ilmi innovatiivisen T&K-työn yhteydessä ainakin osin ennakoimattomasti.

Heidän pitäisi toisin sanoen voimaantua hoitamaan varsinainen yhteinen työnsä. Liiketoiminnassa puhutaankin tavallisesti johtamisesta kahdessa eri mielessä, *management* ja *leadership*, eli työn tekemisen ja työn tekijöiden johtaminen. Tämä näkyy hyvin myös projektitoiminnan ja T&K-työn hallinnan menettelyissä. Informaatio-oikeudellisesti liityntänä kumpaankin voi nähdä laajassa mielessä projektin eri intressitahojen oikeuden tietoturvaan tai tarkemmin ottaen *tietovarmuuteen*. Se tarkoittaa käytännössä, että yhteistyötä voidaan tehdä toteuttajien ja muiden intressitahojen kesken luottaen saatavilla olevan tiedon käyttökelpoisuuteen ja uskottavuuteen⁴⁶⁴.

464. Tässä yhteydessä ei ole tarpeen puuttua tietovarmuuden teoreettiseen perustaan, mutta kannattanee silti todeta tietoteorian tunnettuun perusteokseen Lammenrantaan (1993) viitaten, että tieto oikeutettuna tosiuskomuksena perustuu projekti- ja T&K-toiminnan yhteydessä lähinnä *reliabilistisen analyysin* katsantoon, toisin sanoen tiedon käyttökelpoisuuteen nojautuen informaationlähteen hyvyyteen. Kyse on siitä, että tosiuskomus on syntynyt luotettavalla tavalla eikä vain siitä, onko se oikeutettu. Reliabilismi ei esimerkiksi edellytä tiedetyn asian totuuden erottamista muista vaihtoehdoista. Joku vaihtoehdoista on relevantti perustuen tiedon soveltajan taustauskomuksiin eli skeptiset skenaariot ovat irrelevantteja lähinnä siksi, etteivät ne ole mainittujen

Erittäin oleellinen osa tietovarmuutta projektin johtamisessa on tiedon tuottaminen ja jakaminen, joka on alkanut jo hankkeen valmistelun aikana ja jatkuu aloitusvaiheessa. Toisaalta kun projekti on alkanut, tiedon jakamisen päämotiivi muuttuu monesti myös sponsoriin ja hallinnoijaan vaikuttamisen asemesta selkeästi projektin toteuttajien keskinäistä yhteistä toimintaa tukevaksi. Etusijalle nousevat tästä syystä tyypillisesti projektiryhmän ja sen tehtäväkohtaisten alaryhmien kokoontumiset ja muutkin tavat jakaa tietoa. Ensin mainitut voidaan toteuttaa erityisinä *verkostopäivinä* tai *-seminaareina*, joissa tehdään tilannekatsaus ja suunnitellaan seuraavat vaiheet⁴⁶⁵. Verkostojen kehittämiseen liittyy silti myös monia muita haasteita⁴⁶⁶, kuten osapuolen yhteistyöhön tekemät henkilöinä, työaikana ja muina resursseina, sekä luottamuksen rakentuminen *yhteistyön historiana ja kokemuksina*.

Verkostoyhteistyön historia voi hankkeen osapuolten kesken vaihdella olemassa olevasta strategisesta kumppanuudesta yhden projektin mittaiseen yhteistyöhön. Yhteistyö voidaan silti jakaa *ulkoiseen ja näennäisulkoiseen*⁴⁶⁷. Edellinen sisältää lisensoinnin, tuotekehityssopimukset, ulkoistamisen ja normaalit tilaajatoimittajasuhteet. Se on myös edellä esillä olleen perusteella paljolti perinteinen projektinhallinnan näkökulma, joka perustuu johtavan yrityksen ohjaukseen tai tilaajatoimittajasuhteeseen. Jälkimmäisen piiriin kuuluvat taas strategiset allianssit, joissa yhteistyön johtamisen käytänteet ovat pääosin sosiaalisen ohjauksen ja yhteistyön harjoittamisen menettelyjä.

Monesti niitä ei ole kuitenkaan projektikohtaisesti ohjeistettu eli projektille ei ole laadittu erityistä yhteistyön johtamisen kuvausta, ellei sopimuksissa ja projektisuun-

uskomusten valossa paikkansa pitäviä. Tietoväitteen totuus ja tiedon hyödyllisyys riippuvat siis kontekstista, joka perustelee tiedon luotettavuutta. Toisaalta tästä seuraa, että jos taustauskomukset muuttuvat tai jos ne ovat eri tahoilla hyvin erilaiset, tiedon välittäminen muille voi vaikeutua.

465. Vastuu verkoston suunnitelmallisesta kehitystoiminnasta voi olla erityisellä nimetyllä verkostokoordinaattorilla tai koordinaatioryhmällä, joka määrittelee yhteistyön tavoitteet ja yhteistyösuunnitelman ja seuraa tavoitteiden saavuttamista. Verkoston koordinaatioryhmässä voivat olla edustettuina verkoston eri toimintoja edustavat asiantuntijat kuten yhteistyötä tukevan tietojärjestelmän kehittäjät ja projektista vastuussa olevat päättävät tahot varsinaisten yhteistyön toteuttajien ohella ja ryhmässä saatetaan sopia yhteistyöhön liittyvistä toimintatavoista ja pelisäännöistä. FC-projektin neljännesvuosiseminaarit ovat silti tähän nähden sikäli erilaisia, että ne ovat *projektin johtoryhmän suunnittelema ja koko projektiryhmän toteuttamia*.

466. Yksi erityinen haaste on liiketoiminnan ja siihen liittyvän projektitoiminnan ja -ympäristöjen muuttuminen virtuaalisiksi verkostoiksi, mikä muuttaa esimerkiksi perinteisten osallistuvan johtamisen ja ryhmätyön käytäntöjä ja samalla yleisemmin ottaen usein myös projektityön etiikkaa, vrt. Lee (2009). Asiaa sivuaa myös Juha Tolosen (2007) pohdinta liiketoimintaetiikasta yrityksistä: ”Yhtiöllä on oikeussubjektuuteen liittyvien velvoitteiden ohella muita velvoitteita, joita nykyisin vallalla olevassa juridisessa ajattelussa ei voida saada esiin. Ajatusta voitaisiin kuvata sanomalla, että yhtiö on myös moraalinen subjekti.” (s. 414)

467. Innovaatioverkostoja on silti tutkittu ja tyypitelty monin eri tavoin, usein tuoden ne arvon luonnin ja käsitteiden, tietämyksen hallinnan, osaamisen johtamisen, sosiaalisen pääoman tai vastaavan käsitteistön tarjoamaan viitekehyksiin – tai yhdistäen erilaisia näkökulmia teoreettisesti ja joskus toisaalta ehkä melko pintapuolisestikin. Tämä on monesti johtanut myös erittäin monitahoisiin verkoston kehittämisen tekijöiden ja prosessien jäsentämiseen, mistä Malinen ja Haahtela (2007) on jokseenkin edustava esimerkki.

nitelmassa esitettyä johtoryhmätyön määrittelyä oteta huomioon. Monia yhteistyön johtamisen oppaita on kuitenkin saatavilla, kuten Järvensivu ym. (2010). Sen mukaan verkoston onnistuneen johtamisen varmentaminen sisältää useita erilaisia asioita hoidettavaksi (esim. s. 25 ja s. 36). Ensimmäinen niistä on yhteiset tavoitteet ja niiden aikataulu, toinen taas verkoston rakenne ja ylipäänsä toimijoiden tunnistaminen⁴⁶⁸.

Jälkimmäiseen kuuluu myös uusien toimijoiden ja rakenteiden mukaan ottaminen verkostoon, vanhojen rakenteiden mahdollinen purkaminen sekä eri toimijoiden tehtävät, roolit ja vastuut (mm. verkoston koolle kutsuminen, koordinointi, yhteistyön tukeminen). Muita verkoston johtamisen teemoja ovat lisäksi tiedon jäsentäminen ja vaihto (ml. sisäinen ja ulkoinen tiedonvaihto, tiedonvaihdon tukijärjestelmät), päätösten tekeminen (ml. yhteydet verkoston ulkopuolisiin päätöksentekijöihin), verkoston toiminnan seuranta ja arviointi sekä tulosten hyödyntämisen ohjaus (mm. tuotosten kirjaaminen ja laadun arviointi sekä verkoston toiminnan tehokkuuden ja laadun arviointi, viestintä).

Verkoston tavoitteita kannattaisi Järvensivun ym. (2010, s. 31) mukaan jäsentää esittämällä sekä lyhyen että pitkän aikavälin tavoitteet ja tekemällä näkyväksi kunkin osapuolen saama hyöty tavoitteiden näkökulmasta, konkretisoiden yhteisen toiminnan sisältöä. Näitä voidaan tukea kuvaamalla keskinäistä luottamusta ja sitoutumista koskevat menettelyt.

Tavoitteille voidaan myös asettaa sekä laadullisia arviointikriteereitä että määrällisiä tulostittareita⁴⁶⁹. Verkoston rakenteiden uudistaminen on taas yhteistyön ohjeistossa usein liitetty osapuolen intresseihin tai osallistumisen toteutumaan, perustelematta niitä silti sopimusten tai suunnitelmien kautta tulevilla velvoitteilla ja asettamatta vastuuta koskevia mittareita ja niiden laiminlyönnin sanktioita⁴⁷⁰. Järvensivun ym. (2010) tapauksessakaan ei mainita taloudellisia kiihokkeita tai velvoitteita osallistumiselle eikä viitata edellä esitetyn kaltaisiin juridisiin menettelyihin niiden hallinnassa.

468. Vrt. yhteisprojektien rakentuminen ns. ydinyritysten ympärille, joista vastuullinen johtaja nimitään. Projektille on tällöin määritelty keskeinen yritystaho, kun taas tutkimusosapuolten joukosta ei välttämättä ole nimetty yhtä vastaavaa avaintahoa. Useissa SHOK-hankkeissa vastuulliset johtajat ovat olleet juuri ydinyritysten edustajia, minkä logiikkana on ollut hankkeissa tehty teollisuuslähtöinen ja soveltava T&K-työ.

469. Vrt. Van der Ween ym. (2012) SHOK-hankkeiden toteutusongelmista, liittyen luottamusperustaisen vision jakamiseen: ”Dangers of a lack of joined vision (because of too little trust among parties involved).” (s. 89)

470. Järvensivu ym. (2010): ”Toimijaverkostoa on hyvä arvioida uudelleen ainakin seuraavista näkökulmista. Uusien toimijoiden kutsuminen mukaan: toimijalla on tärkeää osaamista verkoston tavoitteen saavuttamiseksi, toimija on kiinnostunut osallistumaan verkoston toimintaan, toimijalla on mahdollisuus ja motivaatio osallistua verkoston toimintaan, toimija voi tukea verkoston toimintaa muulla tavoin. Joidenkin toimijoiden poisjääminen ja poistaminen verkostosta: toimija ei koe verkoston tavoitetta itselleen relevantiksi, toimija ei ole motivoitunut osallistumaan verkoston toimintaan, toimija ei voi sitoutua verkoston toimintaan vaikka motivaatiota olisikin, toimija ei tuo verkostolle lisäarvoa tai haittaa verkoston toimintaa, toimija jää pois ilman selkeää syytä.” (s. 41) Mitään velvoitteita tai sanktioita ei tuoda missään muodossa esiin.

Sen sijaan esitetään seurattavaksi muun muassa osallistujien aktiivisuutta ja palkittavaksi aktiivisia sekä motivoitavaksi passiivisia osallistujia, mukaan lukien myös jatkoyhteydenpito kokonaan poisjääviin. Erilaiset pienryhmät, suunnittelu- ja koodinointiryhmät verkoston koollekutsumiseksi toiminnan tukemiseksi, asioiden valmistelu yhteiseen käsittelyyn, yhteydenpito verkoston ulkopuolisiin kumppaneihin ja verkostoseminaarit todetaan usein käytetyiksi menettelyiksi (Järvensivu ym. 2010, s. 47). Kaikki tämä korostaa suhdeperustaisen ohjauksen näkökulmaa markkina-, mutta myös hierarkkisen ohjauksen asemesta.

5.6.1 Yhteistyön johtaminen ja harjoittaminen

Projektitoiminta ja -johtaminen ovat olleet jo pitkään paitsi käytössä, myös tutkimuksen, kehittämisen ja koulutuksen kohteena. Seuraavassa ei ole silti tarkoitus uppoutua projektijohtamiseen teoreettisesti ja käsitteellisesti. Sen asemesta puututaan projektien suunnittelun, johtamisen ja toteutuksen käytäntöihin ja oikeudellisiin tekijöihin, kuten ne yhteishankkeissa tyypillisesti näkyvät, eli lähtökohtana ovat tunnistetut juridisesti relevantit projektityön käytännöt⁴⁷¹, ja erityisesti niiden näkyminen tämän tutkimuksen aineistossa.

471. Vrt. muun muassa seuraavat esimerkinomaisina mutta havainnollisina lähteinä (Viitattu 29.10.2011):

1. Projektiyhdistys ry. <http://www.pry.fi/>;
 2. Association for Project Management: <http://www.apm.org.uk/>;
 3. International Project Management Association (IPMA): <http://www.ipma.ch/Pages/default.aspx>;
 4. Project Management Institute: <http://www.pmi.org/Pages/default.aspx>; ja
 5. PMBOK: <http://www2.fiiit.stuba.sk/~bielik/courses/msi-slov/reporty/pmbok.pdf>;
- Käytännöistä on tarjolla myös monia erilaisia yksityiskohtaisia oppaita ja yleisiä teoksia, kuten seuraavat:
6. <http://www.mol.fi/esf/ennakointi/raportit/pvopas.pdf>;
 7. Ruuska, K. 2005. Pidä projekti hallinnassa. Suunnittelu, menetelmät, vuorovaikutus. Helsinki: Talentum
 8. Artto, K. Martinsuo, M. ja Kujala, J. 2008. Projektiliiketoiminta (2. painos). Helsinki: WSOY
 9. Pelin, R. 2008. Projektihallinnan käsikirja (5. p.). Espoo: Projektijohtaminen Oy
 10. Jansson, R., Juselius, P. 2004. Projektiopas: Ideasta liiketoimintaan. Helsinki: Tekes
 11. Viirkorpi, P. 2000. Onnistunut projekti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto
 12. Forsberg, K., Mooz, H. ja Cotterman, H., 2003. Projektinhallinta. Helsinki: Edita
 13. Kettunen S., 2003. Onnistu projektissa. Helsinki: WSOY
 14. Lehtonen, P., Lindblom, L., Korpinen, S. ja Simonen, J., 2006. Projektisalkun hallinta. Helsinki: Edita
 15. Vartiainen, M., Ruuska, I. ja Kasvi, J., 2003. Projektiosaaminen. Helsinki: Teknologiaateollisuus
 16. Martinsuo, M., Aalto, T., Artto, K., 2003. Projektisalkun johtaminen. Helsinki: MET kustannus
 17. Jalava, U., Virtanen, P. 2000. Innovatiiviseen projektijohtamiseen. Helsinki: Tammi.

Kirjallisuudessa ja käytänteissä voidaan toisaalta erottaa useita keskeisiä teema-alueita projektitoiminnan johtamisessa ja toteuttamisessa yleensä. Sellaisia ovat myös edellä olleeseen viitaten *projektiliiketoiminta* eli projektitoiminnan ja -salkun liiketaloudellinen puite, *projektinhallinnan tehtävät* kuten resurssien hankinta ja ohjaus, aikataulus, rahoitus sekä *projektin vaiheistus* eli aloittaminen, toteutus, päättäminen ja jatkotyöt. Nämä teema-alueet edustavat projektien liiketoiminnallista, toteuttamisen ja johtamisen sekä etenemisen näkökulmia. Projektiosapuolten vuorovaikutus eli yhteistyö on tämän tutkimuksen näkökulmasta erityinen teema-alue, mutta siihen liittyy oleellisesti myös varsinainen T&K-toiminta eli projektin kohteena olevien ai- neettomien varantojen tutkimus- ja kehitystyö.

Projektin johtaminen

Projektin johtaminen tapahtuu varsinkin johtoryhmätyön, projektiryhmän toiminnan ohjaamisen ja raportoinnin kautta. Projektisopimus ja -suunnitelma liitteineen kuvaavat nämä toiminnot ja niihin liittyvät velvoitteet, joskus varsin tarkasti. Tehtävät, resurssit, aikataulut, kustannukset ja tuotokset esitetään yleensä työpaketeittain eli tehtäväkokonaisuuksittain ja osapuolittain niin, että projektin johtaminen on yksi erikseen määritelty työpaketti tai tehtävä.

Projektin laajuuden ja aikataulun hallinta hankkeen johtamisen osana määrittää projektissa tehdyn työn ajallisen ja resurssi- sekä samalla usein oleellisen kustannuspuutteen.

Työn ositus voidaan tehdä esimerkiksi tuotteen ja osatulosten, tehtävien, toteutuspaikan tai organisaatioyksiköiden mukaan. Aikataulu laaditaan usein pyrkien tunnistaamaan kriittiset tehtäväpolut ja niiden pelivara, samoin kuin ajalliset välitavoitteet ja tarkastusetapit.

Tällaiset etenemisen ohjausmenettelyt olivat tutkimusaineistossa silti erittäin harvinaisia tai oikeammin puuttuivat kokonaan⁴⁷². Kuormituksen ei kuitenkaan tarvitse

472. Pelivara muodostuu tehtävän sijoittamismahdollisuudesta aikatauluun niin, ettei se vaikuta koko projektin tai toisten tehtävien valmistumiseen. PERT (Program Evaluation and Review Technique) ja CPM (Critical Path Method) ovat tunnetuimpia toisistaan riippuvien tehtäväpolkujen ja -verkkojen kuvaustekniikoita. Tehtävien keskinäiset riippuvuudet ovat periaatteessa tyyppiä LA (lopusta alkuun – peräkkäisyys), LL (lopusta loppuun – järjestysehto), AA (alusta alkuun – järjestysehto) sekä AL (alusta loppuun – peräkkäisysehto). Tehtäväverkon tehtävässä kuvataan tyyppisesti sen kohteena oleva työ, tehtävän kesto, pelivara, aikaisin mahdollinen aloitus, aikaisin mahdollinen päättäminen, myöhäisin mahdollinen aloitus ja myöhäisin mahdollinen päättäminen. Esimerkiksi FC-projektin tapauksessa mitään tällaista ei kuitenkaan tehty. Sen sijaan resurssien käyttöä osapuolittain seurattiin kuukausittain. Eri osapuolten hyvin erilaiseen tahtiin käyttää resursseja puututtiin kuitenkin vasta hallinnoijan talvella 2012 tekemän päätöksen jälkeen, jonka mukaan vain 25% alitus tai ylitys resurssien käytössä vuosittain oli sallittua. Sitä ennen jotkut osapuolet olivat päätyneet erittäin suuriin alituksiin tai ylityksiin resurssien käytössään projektisuunnitelman aikatauluun verrattuna. Niihin ei ollut olemassa hallinnointikeinoa ja rahoittajan puolella oli liukuva kulujen tilitysperiaate eli resurssien käyttöä ei tarvinnut sovittaa yksi yhteen projektisuunnitelman aikataulun kanssa.

olla samanlainen kaikille resursseille ja kaiken aikaa, vaan se voi riippua muun muassa pelivarasta, tehtävien osituksesta ja aikataulusta. Myös resurssien saatavuus ja korvattavuus vaikuttavat asiaan. Resurssien hetkellistä ja kumulatiivista kuormitusta seurataan osana toteutusta. Projektin aikataulua voidaan jouduttaa tekemällä tehtäviä rinnakkainen tiimeissä, paikoissa tai aikavyöhykkeillä.

Resurssien suunnittelun lähtökohta on tarpeiden tunnistaminen, mukaan lukien henkilöt, tilat, laitteet, raha ja materiaalit. Resursointi on projektin oleellisimpia tehtäviä, koska se määrittää millä keinoin odotettu tulos aiotaan tuottaa ja tyypillisesti myös samalla mitä tuottaminen maksaa⁴⁷³.

Riskien hallinta on toisaalta myös projektin oleellisia tehtäviä. Yleisimmin riski liittyy projektin laajuuteen, aikatauluun tai kustannuksiin, mutta voi se voi koskea myös tiettyjä resursseja tai koko projektiorganisaatiota⁴⁷⁴. Riskin kaksi pääulottuvuutta ovat sen todennäköisyys ja aikaan saama vaikutus, jotka yhdessä määräävät riskin vakavuuden. Riskien hallinnan avaintehtävät ovatkin riskien tunnistaminen ja vakavuuden arviointi.

Toisaalta tarvitaan myös vastatoimenpiteiden suunnittelua ja toteutusta sekä koko riskienhallinnan johtamista, joka tehdään usein riskistrategian avulla eli määrittäen mahdollisia riskivastuun kantamisen tai riskin siirtämisen, välttämisen ja pienentämisen keinoja. Projektin riskejä on yleensä hallittava koko elinkaaren ajan, joskin tutkimusaineiston riskisuunnitelmat ovat kuitenkin enimmäkseen taulukoita vailla elinkaariulottuvuutta ja seurantaa.

Laadun hallinnan osa-alueet ovat yksinkertaistaen laadun suunnittelu, varmistus ja ohjaus. *Viestintä ja tiedonhallinta* sisältävät kommunikoinnin sekä projektissa käytetyn ja tuotetun tiedon käsittelyn, jakelun ja talletuksen. Edelliseen kuuluvat usein projektikokoukset ja -seminaarit.

Etenemisen seurannalla pyritään ohjaamaan paitsi projektin kulkua, myös varmistamaan sen tuottamista tuloksista ja niiden arvosta (EV, Earned Value: toteutuneen työn

473. FC-projektin esimerkkiin viitaten, konsortiohankkeissa resursoinnin ja tulosten suhde on oleellista ja osapuolten kesken voi olla tässä suhteessa suuriakin eroja. Mahdollisuus puuttua toisen osapuolen resursseihin tai niiden käytön ongelmiin kuten volyymin ja tulosten jättämään on yhteishankkeissa usein heikko eivätkä taloudelliset sanktiot välttämättä auta. Jos osapuoli vetäytyy, toinen ei ehkä voi korvata sen tekemää aukkoa eikä korvaavaa osapuolta saada uudella ”tarjouskilpailulla” mukaan, koska sellaisen pitäisi sovittaa omat erillään olleet intressinsä mahdollisesti jo pitkälle edenneeseen yhteistyöpuitteeseen.

474. Mahler ja Bing (2006) pohtivat juridisen analyysin ja riskienhallinnan yhdistämistä ICT-kontekstissa, päätyen toteamaan, että yhdistäminen voitaisiin tehdä mallipohjaisesti esimerkiksi tiettyjen kuvauskielten avulla (s. 135). He eivät kuitenkaan tarkastele liiketoiminnan ja juridiikan perusjännitettä riskien suhteen eli riskien ottamista ja välttämistä. Muutenkin riskien mallintaminen lienee vain perusedellytys eikä niinkään mikään varsinainen ratkaisu – olipa kyse riskin ottamisesta tai välttämisestä. Pohdinta kuvastaa silti varsin hyvin riskien näkyvyyden kysymyksiä sekä oikeudellisesti että liiketoiminnassa. Usein riskejä myös tyypitellään, esimerkiksi ns. puhtaisiin riskeihin kuten onnettomuus sekä liiketoiminta-, rahoitus- ja alueellisiin riskeihin. Vaikka tyypittely auttaa hahmottamaan erilaisia riskejä, se ei ole kuitenkaan koskaan tyhjentävä.

budjetoidut kustannukset). Sekä projektin johtoryhmässä että erilaisissa katselmoinneissa pyritään seuraamaan ja ohjaamaan etenemistä, mutta projektin päätyttyä on silti tarpeen vielä erikseen arvioida koko hankkeen tuloksia, onnistumista ja oppimaa.

Pulmalliset tilanteet voidaan kirjallisuuden mukaan ryhmitellä ongelmiin, ristiriitatilanteisiin ja kriiseihin. Projektin johtoryhmällä on oleellinen merkitys näiden tilanteiden ratkaisemisessa⁴⁷⁵. Yleisemmin sen tehtäviä ovat oleellisten toimintaedellytysten varmistus, projektisuunnitelman hyväksyminen ja toteuttamisen valtuutus, hyötyjen ja riskien hallinta, toteutustyön ohjaaminen, tulosten hyväksyntä, muutosten käsittely, ongelmien eskalointi tarvittaessa sekä muiden projektia koskevien merkittävien päätösten käsittely.

Projektimuutosten hallinta

Muutosten hallinta sisältää muutosten ennakoinnin ja havaitsemisen, vaikutusten ja toteutusvaihtoehtojen analysoinnin sekä muutospäätökset eli muutosten hyväksymisen tai hylkäämisen. Muutosvaatimusten esittämis- ja hyväksymismenettelyt on lähes poikkeuksetta kuvattu projektisopimuksessa. Muutosten hallinta liittyy läheisesti riskien hallintaan, samoin kuin projektin johtamiseen ja raportointiin. Jälkimmäisen suhteen on päätettävä miten ja mistä muutoksista tietoa kerätään sekä mihin tarkoitukseen, kenelle ja kuinka usein sitä toimitetaan.

Kyse on siis sekä muutostiedon määrästä että varsinkin sen laadusta. Yhteishankkeissa muutokset kohdistuvat usein tiettyjä tehtäviä varten varattuihin resursseihin ja siksi eri osapuoliin, koska tehtävät eivät ole erillisiä, vaan juuri ne muodostavat yhdessä hankkeen kokonaisuuden. Jos hanke on suunniteltu rahoitettavaksi jaksoittain, muutokset keskittyvät monesti seuraavan jakson suunnittelun yhteyteen.

Periaatteessa menettely on samanlainen kuin millainen se on projektin valmisteluvaiheessa eli haettaessa hankepäätöstä ensimmäisen kerran. Silti, koska projektin johtoryhmä on perustettu ja projektin yhteistyösopimus yleensä jo laadittu, johtoryhmän rooli korostuu hallinnoijan ja sponsorin ohella. Juuri hankkeen johtoryhmä käyttää sopimuksen mukaisia muutosten valmistelu- ja esittelyvaltuuksiaan.

Muutosten valmistelun, esittelyn ja ”päätöksenteon” prosessit eivät silti ole välttämättä helposti erotettavissa ja eriteltävissä toteuttajien kesken. Myös hallinnoijan informointi voi käytännössä tapahtua eri tavoin. Esimerkiksi Tivitin projekteissa yhtiön teknologiajohtaja on projektien johtoryhmien puheenjohtaja, minkä lisäksi yhtiön edustajat voivat osallistua projektien muihin kokouksiin tai kutsua projektien edus-

475. Yhtenä käytännön syynä on myös, että usein projektin johtoryhmällä on enemmän tietoa projektin asiakkaan, omistajan tai sponsorin, rahoittajan tai muun sidosryhmän kautta projektin tulevaisuudesta kuin projektiryhmällä. Esimerkiksi hankkeen keskeyttäminen, muuttaminen tai avainhenkilöiden vaihtuminen ovat tilanteita, joissa projektiryhmällä on vähemmän tietoa kuin johtoryhmällä.

tajia kuultavaksi. Projektit voivat myös päättää informoida hallinnoijaa säännöllisesti erillisillä raporteilla.

Projektin osapuolen eroaminen tai erottaminen on uuden osapuolen valinnan ohella tärkeä projektimuutosten hallinnan asia. Tekesin SHOK-projektien yleisten ehtojen kohdassa 17 (s. 13) todetaan⁴⁷⁶, että Tekes päättää osallistujan hyväksymisestä projektiin. Toisaalta toteuttajat ja hallinnoija tyypillisesti valmistelevat uuden osapuolen mukaan tuleminen ja mahdollisesti esittävät sen jo ”päättetyinä” asiana eli projekti täydentää itse itseään. Tämä voidaan käytännössä tehdä projektin seuraavan rahoitusjakson suunnitelman yhteydessä.

Ehtojen kohdassa 19 (s. 13) kuvataan eroavan osapuolen oikeuksia⁴⁷⁷ ja samoin todetaan erottaminen, mutta ei sen sijaan käsitellä hankkeeseen jäävien oikeuksia eronneisiin tai erotettuihin nähden. Erottamisen perusteita ei myöskään eritellä.

Kuitenkin ehtojen kohdan 25 (s. 15) mukaan, jos rahoituksen saajan tai sen puolesta toimineen henkilön on aihetta epäillä syyllistyneen rikoslaissa rangaistavaksi säädettyyn tekoon, jossa Tekes on asianomistajana, sponsori ryhtyy asian vaatimiin toimenpiteisiin.

Rahoittamisen keskeytyksestä tai lopettamisen perusteista on kohdassa 22 (s. 14) todettu muun muassa, että ohjelman tavoitteissa, edistymisessä, olosuhteissa (mm. avainhenkilöiden poistuminen) on muutoksia, joiden myötä sen rahoittamista ei voida enää pitää tarkoituksenmukaisena. Sponsorin asemesta projektin päättämisen tai keskeyttämisen taustalla lienee silti melko usein hallinnoija. Muun muassa Tivit on toimintansa aikana tehnyt niin jo useille projekteilleen.

Tulosten hallinta

Projektin *tulosten hallintaan* liittyvät kirjallisuuden mukaan osatoimitusten vastaanotto ja hyväksyminen sovittuine menettelyineen, mukaan lukien tulosten tarkastus, mahdollisten vaateiden esittäminen sekä niihin reagointi. Yhteisprojekteissa tulosten hallinta on kuitenkin monesti varsin erilaista, koska tulokset tuotetaan yhdessä ja niitä pyritään käyttämään paitsi yhdessä, myös kukin osapuoli tahollaan. Kyse ei ole mistään tilaajatoimittajasuhteesta. Tulosten hallintaa tarkastellaan vielä jäljempänä varantojen tuottamisena ja hyödyntämisenä. Kuvassa 20 on silti lyhyt esimerkki tulosten (”Deliverables”) esittelystä Tivitin päättyneen Flexible Services -hankkeen sivuilta⁴⁷⁸.

476. Tekes, Rahoituksen yleiset ehdot: strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat 1.1.2011.

477. Osapuoli voi ”erota” myös projektin alettua, vaikka hanke ei olisi vielä saanut rahoituspäätöstä eikä projektisopimusta olisi laadittu. Osapuoli voi myös jäädä ”passiiviseksi” jäseneksi hankkeeseen, vaikka se ei esimerkiksi tietyllä jaksolla saa siitä rahoitusta eikä tilitä projektille kustannuksia. Se voi silti päästä käsiksi hankkeen tuloksiin tai projektin tietoihin tai asia voi jäädä avoimeksi.

478. <http://www.flexibleservices.fi/en/node/33>. (Viitattu 24.4.2013)

Flexible Services -hankkeen Lucre-osaprojektin tulokset
<u>Raportit/Reports:</u>
Report on domain areas and initial service design
Report on state-of-the-art, part1 / part2
Releases of LUCRE tools and system
User Studies and Evaluation of LUCRE Pilot Services
Kotkaluoto, S., Leino, J., Oulasvirta, A., Peltonen, P., Rähkä, K.-J., Törmä, S. (2009) Review of Service Composition Interfaces
<u>Konferenssiesitelmät/Conference papers:</u>
1. Leino, J., Finnberg, S., Rähkä, K.-J. (2010) The Times They Are A-Changin': Mobile PIM is Leaving the Paper Trail Behind. In British HCI conference (HCI2010), Dundee
2. Leino, J., Finnberg, S., Rähkä, K.-J. (2010) Mobile Lifestyle or Life in the Mobile: Lead User Study. In Workshop on Social Mobile Web (SMW'10) in connection with MobileHCI conference, Lisbon

Kuva 20. Esimerkki yhteisprojektin tulosten esittelystä.

Tulokset ovat dokumentteja, jotka sisältävät linkkejä Web-sivuihin ja joiden tunnistetiedot, tekijät ja joissain tapauksissa versiohistoria esitetään, mutta tekijöiden osuuksia tuloksissa ei välttämättä eritellä.

Tulosten hallintaan liittyy niiden julkisuus ja julkaiseminen, kyse ei ole vain viestinnästä. Vaikka projektin sopimus ja suunnitelma määrittelisivät näille periaatteet, käytännön toteutusmenettelyt voivat silti edellyttää projektin johdon tekemiä tarkennuksia useisiin eri toimintatapoihin. Lisäksi, vaikka tulokset on esitetty projektisuunnitelmassa, jonka sponsori on hyväksynyt ja jolle niistä raportoidaan ja niiden tuottamista koskevat kustannukset tilitetään, niihin voidaan tehdä muutoksia hankkeen aikana sekä sisällöllisesti, aikataulullisesti että vastuullisten toteuttajien osalta.

Myös tausta-, avoimen ja kolmansien osapuolten omistamien aineistojen muutosten hallinta voivat edellyttää tarkennuksia sopimuksen mukaisiin menettelyihin. Tämä voidaan tehdä siitäkään huolimatta, ettei jonkin tyyppisiä aineistoja olisi projektissa mitenkään laajasti käytössä, mikä kuvastaa aineistojen muodollista samanlaisuutta niiden käytön todellisesta intensiteetistä eli varsinaisesta merkityksestä juuriin riippumatta.

Kustannusten ja resurssien hallinta

Projektin kustannukset riippuvat tietyn tyyppisten resurssien käytöstä ja kuormituksesta. Kustannuksista eritellään tyyppillisesti kustannuslajit ja -paikat sekä kustannusten syntyperusteet kuten tehtävät. Budjettia voidaan pitää kustannustavoitteena, jota vasten toteutumaa seurataan. Toteutumasta tarkkaillaan myös kustannusten kohdistumista oikein lajeittain, samoin kuin kustannusten ja odotettavissa olevien tulojen suhdetta. Hanke voi silti käynnistyä ilman sponsorin rahoituspäätöstä ja hallinnoijan edellyttämää projektisopimusta, jolloin projektin johtoryhmä voi pyrkiä ennakoimaan tilannetta erilaisina vaihtoehtoina. Skenaarioita resurssi- ja kustannusmuutoksista voi-

daan myös käsitellä ”päätöksinä” johtoryhmässä ennen rahoituksen saamista, jos hanke on alkanut. Jos rahoituspäätös noudattaa ennakoitua skenaariota, sen noteeraaminen projektin johtoryhmässä voi olla suppea ja koskea toimimista sponsorin ja hallinnoijan suuntaan eikä enää varsinaista kustannusten ja resurssien jakamista osapuolten kesken. Yhteistutkimushankkeissa, joissa julkinen rahoittaja toimii projektin sponsorina, kustannusten hallinnan menettelyt ovat edellä olleen perusteella osa rahoittajan edellyttämiä yleisiä sopimusehtoja ja samalla myös hallinnoijan konsortiosopimusehtoja. Niiden taustalla ovat sponsorin käyttämät menettelyt, jotka nojautuvat lainsäädäntöön.

Kustannusten hallinta kuvataan silti tyypillisesti myös projektisuunnitelman yhteydessä. Hallinnoija yleensä tarkastaa, osaltaan hyväksyy ja lähettää sponsorille kustannusraportit ja niiden yhteydessä toimitettavat sisällölliset raportit. Tämä ilmentää kustannusten hallinnan keskeistä roolia myös hallinnoijan näkökulmasta. Vaikka hankkeen eri intressitahot kuten juuri hallinnoija ja toteuttajat osakeyhtiöinä tai julkisina organisaatioina ovat järjestäneet taloudenpitonsa lainsäädännön, omistajiensa ja päätävien elintensä edellyttämällä tavalla, julkisesti rahoitettujen projektien kustannusten hallinta hoidetaan käytännössä lähes aina sponsorin erityisvaatimusten mukaisesti.

Kustannusten seurannan ja raportoinnin perustana on lähes aina resurssien käyttö, joista muiden kuin investointityyppisten T&K-hankkeiden tapauksessa on yleensä huomattavinta henkilöiden tekemä työ. Kustannusten ja resurssien hallinta liittyvät siksi läheisesti toisiinsa. Konsortiosopimus ja sponsorin ehdot voivat edellyttää, että eri toteuttajaosapuolet esittävät kukin omat kustannustilityksensä sponsorille erikseen. Resurssien käytön eli työmäärien seuranta toteuttajaosapuolittain ja siihen perustuva laskennallisten kokonaiskustannusten arviointi todellisten kustannusten asemesta on silloin yleisimpiä tapoja talouden seurannassa, ennakkoinnissa ja hallinnassa. Resurssien käyttö koskevat muutokset todetaan yleensä johtoryhmässä kun ne ovat tiedossa tai tapahtuneet – eli harvemmin ennakoiden, ellei kyse ole avainhenkilömuutoksista. Vastaavien kustannuksia koskevien muutosten vienti päätettäväksi hallinnoijalle tai sponsorille ei kuitenkaan aina tapahdu samanaikaisesti, lukuun ottamatta ehkä erillisten uusien jaksopakemusten valmistelua. Työn kohdistaminen eri tehtäviin ja kustannuslajien muutokset voivat joskus jäädä pelkiksi toteamuksiksi, vaikka niillä on yhdessä tehdyn työn kautta suuri vaikutus muihin. Osapuoli voi myös siirtää osan työstään seuraavalle jaksolle tai toiselle osapuolelle tai muuttaa kustannuslajeja. Jos tämä tapahtuu omien resurssien tekemän työn ja ostopalvelujen kesken, ero suunniteltuun ja toteutuneeseen voi vaikuttaa hankkeen muihin osapuoliin ainakin projektin seuraavan jakson yhteydessä.

T&K-työn toteutus

T&K-työn toteuttamisesta on yhtäältä olemassa paljon kirjallisuutta, käytänteitä, esimerkkejä ja tutkimuksiakin. Toisaalta se on usein ainutkertaista sekä ratkaistavan ongelman että työhön osallistuvien osapuolten suhteen.

FC-projektin tapauksessa yhdessä tehty T&K-työ organisoitiin ns. ketterien menetelmien käytänteiden mukaisesti, korostaen tekijöiden omaa vastuuta työn kohteista, tekemisen järjestämisestä, tulosten aikaan saamisesta ja työhön käytetyistä resursseista. Toimintatapa noudatti karkeasti ottaen Scrum-menetelmää⁴⁷⁹, joka on varsin hyvä esimerkki ketteristä menetelmistä yleisemminkin. Se on pohjimmiltaan pienryhmätyön malli, jolla samalla ohjataan sekä kohteeksi otettavien ongelmien valintaa että tuotettujen ratkaisujen ominaisuuksia. Menetelmässä työ jäsennetään sykleiksi ja tavoitteena on, että työn kohteena oleva ongelmanratkaisu rakentuu kierros kierrokselta yhä täydellisemmäksi.

Menetelmän pääsykli on ns. sprintti, jonka pituus on FC-projektissa hieman pidempi kuin normaalisti eli vuosineljännes. Yleisesti, sprintti on edellä mainitun kaltainen kehitysjakso, joka voi kestää viikosta kahteen tai kahdeksaankin, tyypillisesti kuitenkin yhden kuukauden. Kehitystiimissä on vain kolme pääroolia: tuotteen omistaja eli tuotepäällikkö, työnjohtaja ja toteutusryhmä. Tuotteen omistaja edustaa työn kohteena olevan ongelman ratkaisun tarvitsijaa eli tuotteen asiakasta ja varmistaa, että vaatimukset ja niiden tärkeysjärjestys ovat tiedossa koko ajan toteutusryhmälle. Hän siis vastaa tuoteominaisuuksista ja yleensäkin tuotteen toiminnallisuuteen vaikuttavista seikoista. Tuotteen vaatimuksia voidaan lisätä, muuttaa tai poistaa jokaisen iteraatiojakson jälkeen. Työnjohtajan tehtävänä on taas valvoa, että menetelmää noudatetaan oikein ja että ryhmällä on täysi työskentelyrauha. Työnjohtaja pitää myös päivittäiset ryhmäpalaverit, mutta ei ole perinteinen projektipäällikkö, vaan toiminnan kehittäjä ja laatupäällikkö.

Perinteisen projektipäällikön voi olla vaikeaa asettua tähän rooliin, koska hänellä ei ainakaan periaatteessa ole käskyvaltaa itseohjautuvan ryhmän työhön. Käytännössä tilanne on kuitenkin usein hieman toisenlainen. Ryhmän tehtävänä on silti toteuttaa hyvin itsenäisesti projektin tavoitteet. Tällaista vastuuta on luonnehdittu kertomuksella sioista ja kanoista, missä kaikki jaetaan ensin sikoihin ja kanoihin. Sikoja ovat ne, jotka ovat osallisena projektissa, eli siis tuotteen omistaja, työnjohtaja ja tiimin jäsen. Kanoja ovat taas ne, jotka ovat hankkeessa jotenkin muuten mukana, kuten muun muassa linjaorganisaation johtajat tai joidenkin muiden ryhmien jäsenet⁴⁸⁰.

479. "Scrum"-termi tulee englantilaisen jalkapallon rinkimäisestä aloitusryhmytyksestä, kts. informatiivinen yleiskuvaus esim. http://en.wikipedia.org/wiki/Scrum_%28development%29. (Viitattu 24.4.2013)

480. Tarina kuuluu seuraavasti: *Kana ja sika kävelivät tiellä. Edellinen kysyi jälkimmäiseltä, voisivatko he perustaa yhdessä tienvarsiravintolan. Sika mietti asiaa hetken ja lupautui mukaan hankkeeseen, mutta tiedusteli kuitenkin kanalta, mikä nimi ravintolalle annettaisiin. Kana vastasi, että hänestä sopiva nimi olisi "Kinkku ja muni". Kuultuaan tämän sika tuli toisiin ajatuksiin ja vetäytyi aikeesta. Hän totesi, että ravintolaprojektissa hän olisi osallinen ("committed") ja kana sen sijaan mukana ("involved"). Kannattaa silti huomata, että tarina on omalla tavallaan eli eri intressitahojen kannalta katsottuna varsin yksipuolinen. Ainakin julkinen valta tien pitäjänä ellei sitten ravintolaluvan antajana, sponsorit mahdollisen ravintolahankkeen rahoittajina ja potentiaalinen asiakaskunta kolmansina – hyvin tyypillinen katsanto tämänkin tutkimuksen aineistossa, puuttuvat siitä ko-*

Menetelmän mukaan siis osalliset määräävät, miten toimitaan. Kanat voivat kernaasti tehdä havaintoja, mutta ilman välitöntä vaikutusvaltaa työhön, joka tuottaa ohjausta varten myös jokaisen sprintin työlistat ja sisältää useita eri vaiheita kuten toteutuksen visiointi, sprintin suunnittelu ja toteutus, päiväpalaverit ja sprintin jälkitarkistelu, jonka on periaatteessa tarkoitus olla toteuttajien itsensä tuottamaa ja jakamaa. Tähän liittyy tiedon jakaminen laajemmin ja yhteisesti sovitulla tavalla eikä vain sprinttien tahdissa. Ketterät menetelmät ovat kaikesta huolimatta uusi näkökulma myös verkottuneeseen projektiyhteistyöhön erityisesti, koska ne rikkovat perinteistä vaiheajattelua, joka on sitonut projektihallinnan ja T&K-prosessin varsin tiukasti yhteen, olipa sitten kyseessä kahden tai useamman osapuolen hanke.

Samalla se on rytmittänyt hankkeen etenemistä, seurantaa ja johtamista jaksoihin, joihin on liitetty myös maksatukset. Kun projektin ohjaus siirtyy ”kanoilta sioille”, yhteistyön asetelma saa uudenlaisen jännitteen.

Ne, jotka ryhtyvät hankkeeseen ja toteuttavat sen eli ovat osallisia, päättävät ja tekevät, kun taas muiden tehtäväksi jää tukeminen. Asian voi mieltää myös niin, että toimintaan ryhtyminen ja siinä vaadittavat teot ovat yhteistyön hallinnoinnin perusta eikä esimerkiksi vain esimiesasema organisaatiossa tai sopimus⁴⁸¹, vaikka kyse ei ole vain sosiaalisesta ohjauksesta.

konaan. Mielenkiintoinen ja ehkä tarinan alkuperäinen kysymys lienee toisaalta, ovatko kanat hallinnoijia ja onko niillä mitään annettavaa yhteiselle hankkeelle. Vaikka toteuttajat eli itsensä likoon panevat siat saisivatkin enemmän valtaa esimerkiksi itsesääntelyn keinoin, kyse ei voi kuitenkaan olla sen järjestämisestä muiden intressitahojen kustannuksella tai ne ohittaen ja myös ns. kolmannet tahot tulisi ehkä saada mukaan.

481. Laine ym. (2011) on mielenkiintoinen näkökulma ketteriin menetelmiin tietojärjestelmien kehittämiprojektien sopimusten kannalta. Kirjoittajat taustoittavat pohdintaansa kehityksellä kohti sopimuksen prosessikäsitystä ja esittävät, että ketterät menetelmät perustuvat kehitystyön tai tuotannon arvoa tuottavan ajan maksimointiin ja arvoa tuottamattoman hävikkiajan minimoointiin. He liittävät ketterät projektit juridisessa mielessä *liike-elämän pitkäkestoisiin ja monivaiheisiin sopimuksiin* (”ohjelmistoprojekti koostuu useista peräkkäisistä sopimuksista”, s. 11), rakenteena puitesopimus ja vaiheistetut hankesopimukset. Tämä lienee väärinkäsitys, koska nimenomaan tällainen on ollut perinteisen ”vesiputousmaisen” tietojärjestelmien ja ohjelmistojen kehitystyön sopimuksellinen perusetelma pitkään. Samalla tavalla, ketterää kehitystä ei voida ”kokonaisuutena arvioiden luonnehtia enemmän työn tekemistä kuin työn tulosta koskevaksi sopimukseksi” (s. 14) eikä havainto, että ketterissä hankkeissa ”toimittajilla ei käytännössä ole tulosvastuuta” pitäne paikkaansa. Toimittajan puolella korostuu juuri tulosvastuu, koska kehityskierroksen aika ja kustannukset on kiinnitetty eli ne eivät jousta (vrt. Kuvio 2, s. 16, missä ”laajuus” tarkoittaa projektin tuloksia). Sen sijaan Laineen ym. (2011) huomio, että ketterässä kehitysprosessissa asiakkaalla on laaja myötävaikutusvelvollisuus, on perusteltu. Asiakas on ketterissä projekteissa joskus jopa suoraan tuotteen omistajan roolissa. Tällä ja kehitystyön johtajan roolilla ei kuitenkaan liene niin suurta sopimuksellista ristiriitaa mm. IT2010-ehdoissa kuvattujen roolien ja niistä johdettujen vastuiden kanssa kuin Laine ym. (2011) esittävät. Kyse on ehkä enemmänkin kehitystyön organisoimien ja hallinnan periaatteista ja varsinkin käytännöistä.

5.6.2 Kokonaisjärjestely toteutusvaiheessa

Edellä tarkastellun perusteella yhteisprojektin toteutusvaihe hahmottuu varallisuuden luomisen ja varanto-oikeuksien kokonaisjärjestelyn kannalta tehtävittäin ja intressita- hoittain Kuvan 21 mukaisesti⁴⁸².

Projektin johtaminen on toteutusvaiheen oleellisia tehtäviä kirjallisuuden ja käyt- äntöjen valossa, ja siinä ennen muuta johtoryhmätyö.

Myös tutkimusaineistossa korostuu juuri johtoryhmätyö, jossa hallinnoijan rooli on merkittävä ja sponsori on *aktiivinen seuraaja*⁴⁸³. Silti tiedon hallinta, mukaan luki- en sisäinen ja ulkoinen viestintä sekä raportointi hallinnoijalle ja sponsorille, samoin kuin muutosten hallinta ovat myös oleellisia. *Projektimuutosten hallinta* onkin tutki- musaineiston mukaan intensiivimpiä hankkeen toteutusvaiheen tehtävistä, etusijalla ovat varsinkin resurssi- ja tehtävämuutokset.

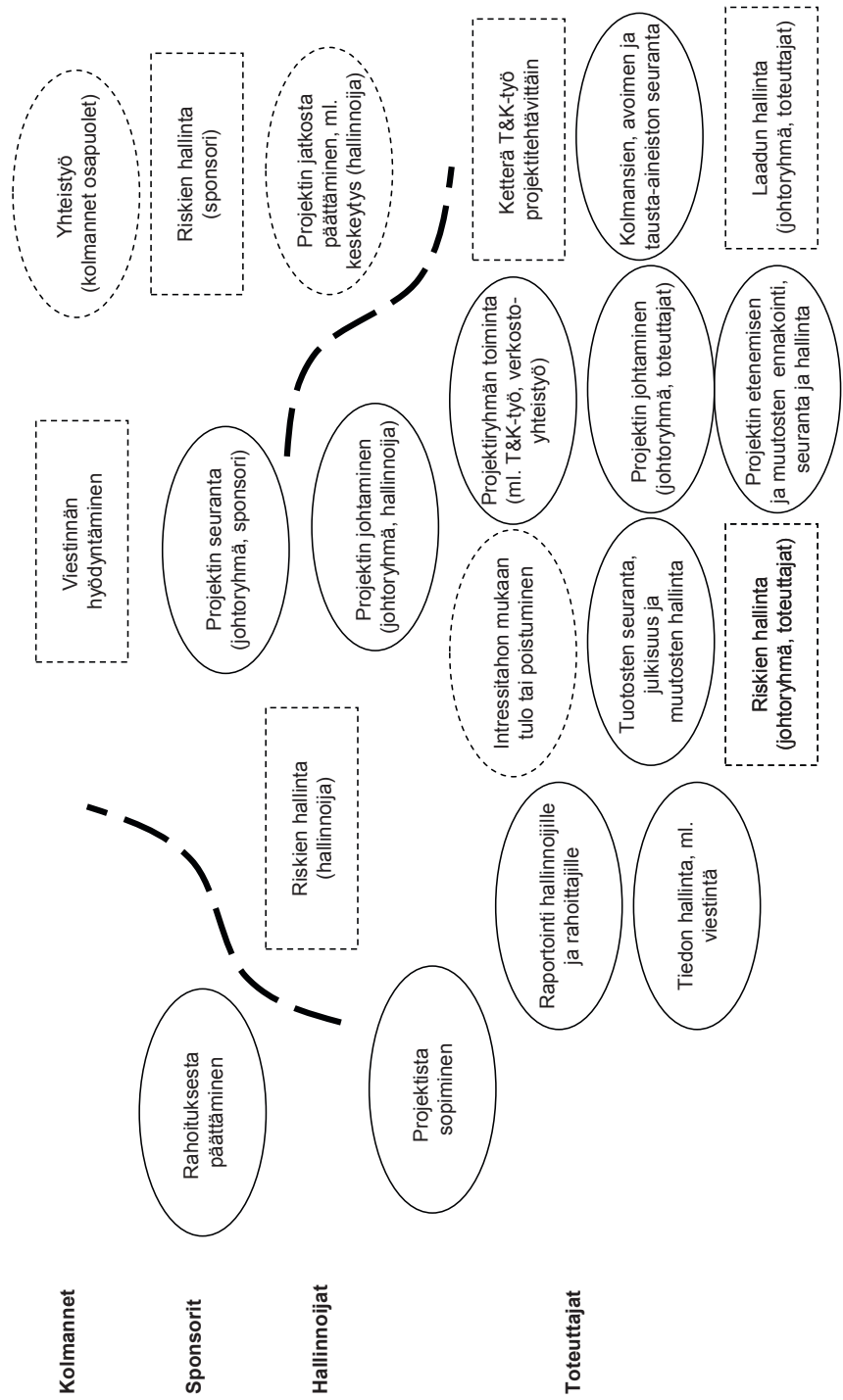
Sen sijaan laadun ja varsinkin riskien hallinta on aineiston mukaan hyvin vähäis- tä ainakin kirjallisuudessa ja projektitoiminnan oppaissa kuvattuun verrattuna. Erilaisia muutoksia on silti runsaasti siksikin, että hankkeelle on usein haettava rahoitusta jaksoit- tain. Samalla tavalla kuin rahoituspäätöksen tekeminen jää erilliseksi toiminnaksi, myös päätös projektin jatkosta, mukaan lukien keskeytys, on toteuttajien kannalta erillinen ja hallinnoijakeskeinen tehtävä. Vaikka hallinnoija edustaisi toteuttajia (vrt. SHOK-yh- tiöt), toteuttajat itse eivät yleensä tee mainituista seikoista keskenään mitään päätöksiä.

T&K-työn toteutus on projektiryhmältä eniten aikaa ja resursseja vievä päätehtävä. Aineiston mukaan se itse asiassa laajenee käsittämään myös johtoryhmätyöhön osal- listumisen ja korvaa osaltaan hallinnoijan sopimia muita sisäisiä tiedonvaihtotapoja kuten projektin yleiskokous. Silti se, mitä toimintaa harjoitetaan ja mahdollisesti kuin- ka ketterästi projektin työpakettien ja tehtävien sisällä ja välillä eli varsinaisessa varalli- suutta aikaan saavassa toiminnassa, ei ole ilmeistä eivätkä käytännöt ole välttämättä lä- heskään samoja kaikkien projektitehtävien piirissä. Varallisuutta tuottavaa T&K-työtä ei siis läheskään aina – tai ehkä useimmiten ohjata mitenkään yhdenmukaisesti.

Tulosten hallinta muovautuu käytännössä aineistojen hallinnaksi yleisemmin eli käsittää projektien tuotosten ohella muutkin aineistot ja liittyy viestintään eli projek- tin tavoitteista, tehtävistä ja tuloksista tiedottamiseen. Miten kolmannet tahot hyö- dyntävät projektin viestintää ja miten niiden kanssa harjoitetaan yhteistyötä, jää silti erittäin avoimeksi, kun sitä vertaa projektiryhmän yhteiseen toimintaan ja sponsorille ja hallinnoijalle suunnattuun raportointiin.

482. Kuvan periaate on sama kuin vastaavissa edellä olleissa kuvissa.

483. Pöyhöseen (2003, ss.131–132) viitaten varallisuus oikeuden normistossa esillä oleva aktiviteet- tinäkökohta eli *aktiivisen suosiminen passiivisena pysyneeseen* on silti nähtävä eri asiaksi kuin *toi- mintaan osallistuminen*. Aktiivisuuden korostaminen voi suosia niitä tahoja, joilla on enemmän resursseja käytössään. Yhteishankkeen pääosapuolen aktiivisuus on tästä hyvä esimerkki. Aineis- tosta näkyvä sponsoriin aktiivisuus taas ilmentää *hallintopäätöksen tekijän intressiä vakvoa päätöstä toteuttavaa toimintaa*.

Kuva 21. Kokonaisjärjestely projektin toteutusvaiheessa intressitahoittain.

Kustannusten hallinta korostuu tutkimusaineiston perusteella erityisesti hankkeen suunnittelun yhteydessä erittäin huomattavalla tavalla. Se jatkuu jaksoittain hankkeen edetessä ja tavallaan korvaa projektista sopimista, joka tehdään vain kertaalleen ja hankkeen ehkä jo edettyä pitkälle, mutta silti noudattaen hallinnoijan ja sponsorin edellyttämiä sopimusmalleja. Kustannuksista ”päättäminen” toteuttajien piirissä jatkuu ja käytännössä se tehdään resursointilinjauksina, kun taas hallinnoija asettaa kustannuspuutteen koko projektisalkun yli ja sponsorin varsinainen rahoituspäätös tapahtuu näistä molemmista vielä erikseen. Silti sen ennakointi voi johtaa ”päätöksiin” molempien keskuudessa. Kustannusten seuranta tehdään sponsorille sen edellyttämällä määrämuotoisella tavalla, sisäisesti silti ehkä hyvinkin keveästi.

Uusien osapuolten mukaan tulo hankkeeseen tai entisten poistuminen on aineiston perusteella erittäin kompleksinen prosessi. Asiaa koskeva tiedotus, valmistelu, esittely ja varsinainen päätöksenteko kietoutuvat yhteen ja ”päätöksiä” tehdään monilla eri tahoilla. Käytännössä projektin kustannus- ja samalla varallisuuden luomisen puite kiinnittyy jo aloitusvaiheessa ja uusien osapuolten mukaan pääsy vaikeutuu huomattavasti. Toteuttajien keskuudessa kustannusten ja samalla resurssien ja tehtävien jakamiselle uudelleen on silti tarvetta eivätkä sitä koskevat perusteet ja menettelyt ole välttämättä lainkaan yhtenäiset. Mielenkiintoinen tapaus on toteuttajan jääminen hankkeeseen ”varjo-osallistujaksi” eli osapuoleksi ilman mitään projektille tarjottuja resursseja tai sille tehtyä työtä.

Johtopäätöksiä – ohjausmenettelyt

Taulukko 7 kokoa toteutusvaiheen ohjausmenettelyjä projektin kokonaisjärjestelyssä tehtävittäin ja intressitahoittain⁴⁸⁴. Taulukon mukaan yhteistyön ohjaus varsinkaan kolmansien tahojen suuntaan ei korostu tai oikeammin jää kunkin omaksumien käytänteiden varaan eikä sen erityistä hallinnointia edes edellytetä. Viestintä ja hankkeen julkisista tuotoksista tiedottaminen on toisaalta usein projektin erityinen tehtävä, jolle on varattu resurssit ja jonka etenemistä seurataan.

Riskien hallinta realisoituu sponsorin näkökulmasta rahoituspäätösten ja projektin raporttien käsittelyn yhteydessä, mukaan lukien kustannustilitykset, samoin kuin väärinkäyttöihin puuttumisena. Projektin sopimismenettelyt ovat näkyvästi esillä hankkeen valmistelu- ja aloitusvaiheissa, mutta toteutus alkaa kirjallisten sopimusten puuttumisesta huolimatta ja voi jatkua pitkään ilman sellaisia. Kaikista näkyvintä on kuitenkin, *ettei tutkimusaineiston perusteella sopimuksia muutettu kertaakaan*. Silti projektin johtoryhmätyö ja varsinkin seuraavien rahoitusjaksojen suunnitelmat tuottivat hankkeen toteutukseen yleensä runsaasti muutoksia. Niitä koskeva päätöksenteko on periaatteessa sopimuksin säännelty, mutta käytännössä se hajaantuu eri tahoille.

484. Taulukon periaate on sama kuin vastaavissa edellä olleissa taulukoissa.

Sponsori rahoituksesta ja hallinnoija koko hankkeen toteuttamisen tai mahdollisen keskeyttämisen päättäjinä ovat varsin helposti tunnistettavissa, samoin kuin se, että projektiryhmä valmistelee ja toteuttaa muutokset. *Sopimusten hallinta jää kuitenkin muutosten hallinnasta mahdollisesti tyystin sivuun.* Sopimusten hallintaa ei tutkimusaineistossa ollut juuri muutenkaan esillä kuin sopimusrakenteiden ja yleisten sopimusehtojen esille tuontina ja jonkin verran niitä koskevana koulutusmateriaalina.

Taulukko 7. Projektin toteutusvaiheen ohjausmenettelyjä.

	Kolmannet	Sponsorit	Hallinnoijat	Toteuttajat
Yhteistyö(kolmannet)	<i>Omat käytänteet?</i>	<i>Omat käytänteet?</i>	Omat käytänteet	Omat käytänteet
Viestinnän hyödyntäminen	<i>Omat käytänteet?</i>	Omat käytänteet	Omat käytänteet	Viestintä, julkiset tuotokset
Riskien hallinta	--	Rahoituspäätösten, väärinkäytösten ja raporttien yhteydessä	<i>Hankkeen valmistelun ja muutosten yhteydessä (päätökset)?</i>	<i>Hankkeen valmistelun ja muutosten yhteydessä (esitykset)?</i>
Rahoituksesta päättäminen	Lainsäädäntö, innovaatioinvestoinnit	Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet	--	--
Projektista sopiminen	--	<i>Projektisopimuksen edellyttäminen, yhteistyön yleiset ehdot</i>	Projektista sopimisen käytänteet	Sopimiskäytäntöiden noudattamisen varmistaminen
Projektin jatkosta päättäminen (ml. keskeytys)	--	<i>Lainsäädäntöä toteuttavat periaatteet?</i>	Omat käytänteet	Esitykset jatkosta
Intressitahon mukaan tulo tai poistuminen	--	Rahoituspäätösten tai väärinkäytösten yhteydessä	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (päätökset)	Hankkeen valmistelun ja toteutuksen yhteydessä (esitykset)
Projektin seuranta	--	Johtoryhmätyö	Johtoryhmätyö , projektin tiedonvaihto	Projektin tiedonvaihto
Projektin johtaminen	--	Suunnitelmat ja raportit	Johtoryhmätyö, suunnitelmat ja raportit	Johtoryhmätyö, raportointi
Resurssien ja kustannusten seuranta hallinta	--	Kustannusten hyväksyminen	Johtoryhmätyö, suunnitelmat ja raportit	Ennakointi, seuranta, raportointi
T&K-työ	--	Raportit	Seuranta, raportit	Yhteistyön toteutus
Tiedonhallinta ja raportointi	Viestinnän seuranta	Johtoryhmätyö, raportit	Johtoryhmätyöt, raportit	Sisäinen tiedonvaihto ja tuotokset

Etenemisen ja muutosten seuranta ja hallinta	<i>Johtoryhmän mahdolliset asian-tuntijat?</i>	Johtoryhmätyöhön osallistuminen	Johtoryhmätyö	Johtoryhmätyö
Aineistojen tuottaminen, seuranta ja hallinta	<i>Viestinnän seuranta</i>	Johtoryhmätyö, raportit	Johtoryhmätyö, raportit	Johtoryhmätyö, sisäinen tiedonvaihto
Laadun hallinta	<i>Ulkopuoliset kannanotot</i>	<i>Väli- ja loppuarviointi</i>	<i>Suunnitelmien ja raporttien evaluointi</i>	<i>Sisäinen evaluointi</i>

Projektin etenemisen seuranta, raportointi ja yhteistyön johtaminen sekä muutosten hallinta kulmineoivat johtoryhmätyöhön. Hankkeissa on tiedonvaihdon eri menettelyjä kuten raportit, palaverit ja jaettujen tietovarastojen tekniikat, yleisimpinä raportointi ja tiedottaminen johtoryhmätyön kautta hallinnoijalle ja sponsorille, samoin kuin projektiryhmän oma tiedonvaihto.

Viestintään kolmansille käytetään toisaalta vähemmän resursseja ja laadun ja riskien hallinnan menettelyt saattavat jäädä implisiittisiksi – mikä kuvastanee osin projektin johtamisen ja T&K-työn välistä kuilua.

5.7 Päätösvaihe – varallisuusaseman mahdollisuudet

Projektin päättyessä osapuolet ovat periaatteessa tuottaneet aikomansa varannot hyödyntämistä varten. Tässä yhteydessä korostuu, miten niiden sopima toiminta on realisoitunut ja tuottanut kullekin erilaisia mahdollisuuksia. Varallisuus oikeudellisesti kyse ei silti ole ollut vain yksittäisen osapuolen intresseistä, vaan tulosten tuottamisesta yhdessä toimien. ICT-oikeudellisesti tulee toisaalta ajatella, että tiedollinen itsemääräämisoikeus liittyy osapuolen kykyyn voida itse päättää siitä, mitä tietoa ja miten se jakaa yhteisen projektin tuloksista, mukaan lukien myöskin se, mitä ei kerrota muille. Sama koskee julkisia osapuolia, kuten sponsorin oikeuksia ja velvollisuuksia määrätä hankkimastaan, hallinnoimastaan ja hyödyntämästään projektia koskevasta tiedosta. Ehkä tärkeämpää on silti, että hanke on saattanut ”päätyä” ja ”alkaa” monta kertaa, koska esimerkiksi sen jaksotus kalenterivuosiin tai toteutusvaiheisiin on edellyttänyt tavoitteiden, tehtävien ja resurssien muutoksia ja samalla jo saatujen tulosten nauttimista senkin takia, että jotkut osapuolet ovat saattaneet poistua tai tulla mukaan projektiin.

Loppuraportointi ja tulosten arviointi

Projektin päättymisen tai jatkuminen seuraavaan jaksoon edellyttää lähes poikkeuksetta arviointia ja raportointia toteutumasta suunnitelmaa vasten⁴⁸⁵. Raportoinnissa on toisaalta noudatettava projektien sopimusehtojen mukaista julkisuutta, kuten vaikkapa SHOK-hankkeissa Tekesin yleisiä ehtoja rahoitukselle ja varsinkin ehtojen kohta 16. Sen mukaan tulokset on yleensä julkistettava heti projektin jälkeen, ottaen silti huomioon ns. laajan ja rajoitetun julkisuuden mallin erot. Jälkimmäisen rajoitukset koskevat toisaalta vain yrityksiä eivätkä tutkimusorganisaatioita. Tulosten julkistaminen ei myöskään koske projektin tulosaineistoa, kuten tietokoneohjelmien lähdekoodi, tietyt yksittäiset mittaustulokset, laboratoriokokeiden päiväkirjat tai suojattaviksi tarkoitettut henkilötiedot. Niitä ei tarvitse ehtojen mukaan julkistaa.

Väliraportoinnin periaate on hyvin samanlainen kuin loppuraportoinnissa, mutta painotus on projektin tilanteessa ja mahdollisissa muutoksissa⁴⁸⁶.

485. Esimerkiksi Tekes vaatii SHOK-tutkimusohjelman loppuraportissa (13.9.2010, ss. 1–3) esitettävän seuraavia tietoja, pyytäen tarvittaessa lisäselvityksiä ja edellyttäen raporttia kustannustilityksen yhteydessä. Konsortion kehittymisarvio: 1. Yleisarvio ja kokemukset konsortion toiminnasta tutkimusohjelmassa? 2. Tutkimusohjelman aikana konsortiossa esiin nousseet hyvät käytännöt, onnistuneet toimintamallit ja menetelmät, joilla on voitu merkittävästi vaikuttaa tutkimusohjelman tavoitteiden saavuttamiseen? 3. Arvio tutkimusohjelman vaikutuksesta uusien kehitysympäristöjen ja ekosysteemien syntyymiseen? Tutkimusohjelman toteutus: 4. Tutkimusohjelman suunnitelman (mukaan lukien kustannus- ja rahoitussuunnitelman) toteutuminen työpaketti-kohtaisesti? 5. Voimavarojen käyttö ja yhteistyö (eli ohjelmaan suunniteltujen panostusten, kuten henkilöresurssit sekä alihankinnat ja muut panostukset, toteutuminen)? 6. Kansainvälisen yhteistyön toteutuminen? 7. Tutkimusohjelmassa mahdollisesti ilmenneet ongelmat ja niiden vaatimat toimenpiteet? Yhteenvedo tuloksista ja vaikutuksista: 8. Tutkimusohjelmaan asetettujen tavoitteiden saavuttaminen tavoitekohtaisesti (eli kuvaus siitä, missä onnistuttiin tai epäonnistuttiin ja onko tavoiteasetanta ollut toimiva)? 9. Mitä on valmiina tutkimusohjelman päätyttyä ja kuinka tuloksia aiotaan hyödyntää (listaus tuloksista, mutta erikseen mainittuna merkittävien tulosten saavutus ja siihen johtaneet toimenpiteet). 10. Arvio tutkimusohjelman vaikutuksista pitemmällä aikavälillä? 7. Tutkimusohjelmassa mahdollisesti ilmenneet ongelmat ja niiden vaatimat toimenpiteet? Seurantakysymyksillä, jotka on käsiteltävä hankkeen johtoryhmässä, arvioidaan vaikutuksia asteikolla 1...7 seuraavasti: vaikutukset uuden tiedon ja osaamisen synnyttämiseen konsortiossa ja toimialalla, vaikutukset uusien toimintatapojen leviämiseen konsortiossa ja toimialalla, vaikutukset konsortion ja toimialan innovaatioiden synnyttämiseen, vaikutukset osaamiskeskittymän kansainvälistymiseen? Lisäksi tulee raportoida lukumäärä seuraavista: tutkimusohjelmasta jo syntyneet yritysryhmähankkeet ja sellaisten syntyminen jatkossa, kehitetyt uudet prosessit ja menetelmät, uudet kaupallistettavat tuotteet ja palvelut, patenttihakemukset ja myönnettyt patentit, muut teollisoikeuksien suojat, väitöskirjat, muut opinnäytetyöt ja kansainväliset julkaisut. Tutkimusohjelman koordinaattorin on myös tehtävä itsearviointi asteikolla 1...7 (täysin eri/samaa mieltä), jonka tulokset käydään läpi hankkeen johtoryhmässä. Sen kohteet ovat ohjelman laatu ja relevanssi, resurssit ja yhteistyö sekä ohjelman tuottama lisäarvo.

486. Tekesin SHOK-ohjelmien väli- tai jaksoraportissa (30.9.2010, ss. 1–2) tiedustellaan hankekonsortioon ja sen toimintaan merkittävästi vaikuttaneita muutoksia, mukaan lukien muutokset konsortion kokoonpanossa, muutokset konsortioon kuuluvien yritysten omistus-, yritys- tai konsernirakenteessa tai toiminta-ajatuksessa sekä merkittävät muutokset konsortioon kuuluvien

Kokonaisvaltaisen väliarvioinnin voi toisaalta tehdä kolmas taho⁴⁸⁷. Sponsorit edellyttävät usein myös jälkiraportointia hankkeen päättymisen jälkeen, esimerkiksi kolmen tai viiden vuoden kuluttua. Miten sponsori arvioi hankkeita saamansa raporttien tai muun tiedon perusteella niiden aikana tai jälkeen, ei usein näy lainkaan muille osapuolille. Arvioinnissa tarkastellaan sekä hankkeen vaikutuksia toteuttajien liike- ja muussa toiminnassa että laajempia eli välillisiä yhteiskunnallisia vaikutuksia⁴⁸⁸, mitä ennen muuta projektien päättyessä laaditut loppuraportit ja mahdollinen jälkiarviointi pyrkivät luonnehtimaan hankkeen valmistelun ja hakemisen yhteydessä esitettyjä innovaatiotavoitteita vasten⁴⁸⁹.

Projektin päättäminen

Projektin päättäminen ja mahdollinen jatkohankkeiden valmistelu ovat ajallisessa mielessä usein sikäli keinotekoisia päätösvaiheen tehtäviä, että jälkimmäinen voi alkaa jo heti projektin käynnistyttyä ja edellinen taas toistua useita kertoja projektin jaksosuunnitelmien ja -hakemusten muodossa. Loogisesti on silti relevanttia tarkastella niitä erikseen ja erityisesti hankkeen suunnitelmaan ja sopimuksiin nähden, joihin suhteutettu raportointi ja arviointi ovat oleellisia projektin päätösvaiheessa. Projektisopimuksessa todetaan usein erikseen spesifiset hankkeen päättymistä koskevat kriteerit kuten tehtävien toteuttaminen, tulosten valmistuminen tai muut syyt ja määritellään päättämisen olevan johtoryhmän vastuulla⁴⁹⁰. Projektin päättäminen on silti erotettava

yritysten taloudellisessa tilanteessa. Lisäksi pyydetään kertomaan muutosten aiheuttamat toimenpiteet, tekemään yhteenveto hankkeen toteuttamisen etenemisestä työpaketeittain avaintuloksineen, esittämään suunnitelman, aikataulun tai kustannus- ja rahoitussuunnitelman muutostarpeet perusteluineen sekä laatimaan loppuraportin kaltainen itsearviointi.

487. FC-projektille tehtiin väliarviointi projektin kolmannen toimintavuoden loppupuolella. Arvioijina oli kolme asiantuntijaa, jotka edustivat ohjelman keskeisiä T&K-kohteita. Hallinnoija valitsi projektin työpakettivastaavilla laajennetun johtoryhmän esittämät arvioijat. Projektin toteuttajien ja hallinnoijan edustajien kuuleminen kesti kaksi päivää, arvioinnin tulokset raportoitiin seitsemän sivua.
488. Tekesin jälkiraportointilomake yrityksille (Tekes, Jälkiraportti 5 vuotta projektin päättymisestä, Lomake tutkimus- ja tuotekehitysprojekteille): liikevaihto muissa yrityksissä, työpaikkojen määrä muissa yrityksissä, uusien yritysten syntyminen, tuottavuus muissa yrityksissä, tuotekehitys- ja tutkimustoiminta muissa yrityksissä, investointitoiminta muissa yrityksissä, yhteistyösuhteiden lisääntyminen tai tiivistyminen yritysten välillä, alihankintasuhteiden lisääntyminen tai tiivistyminen yritysten välillä, jalostus- tai lisäarvon tuottaminen muissa yrityksissä ja liiketoiminnan kansainvälistyminen muissa yrityksissä. (s. 3) Samoin kuin: projektin tuloksena syntyi a) muussa yrityksessä hyödynnettävää teknologiaa ja osaamista, b) omistusoikeuksien siirto toiseen yritykseen, c) lisenssisopimuksia kpl, d) patenttihakemuksia omassa yrityksessä kpl ja e) spin-offeja kpl. (s. 3)
489. Esimerkiksi PU-projektin loppuraportti vuodelta 2007 (21.4.2008) sisältää kohdat Tulosten hyödyntämisenäkymät, Teknologisen osaamisen kehittyminen jakson aikana ja Projektin välilliset vaikutukset.
490. FG-projektin sopimuksen (1.1.2006, s. 2) mukaan työ katsotaan loppuun suoritetuksi, kun johtoryhmä on hyväksynyt projektisuunnitelman 2006 tulokset sekä myöhemmin määritellyt 2007 ja 2008 tulokset *tai muuten sopinut projektin päättyneeksi*.

sopimuksen voimassaolon päättymisestä. Mahdollisesti myös sopimuksen mukaisten omistus- ja käyttöoikeuksien voimassaolo tai päättyminen ovat vielä erillisiä. Viimeksi mainittuun saattaa vaikuttaa sopimuksen purkamisen tai irtisanomisen eli hankkeen päättyminen jostain muusta syystä kuin kaikkien tehtävien tultua tehdyksi⁴⁹¹.

5.7.1 Yhteistyön tuottamien varantojen hallinta

Varantojen hallinta niiden tuottamisen yhteydessä tapahtuu osana T&K-projektin toimintaa, kuten jo edellä käytiin läpi toteutusvaiheen tarkastelun yhteydessä. Varantojen määrittely hankkeeseen liittyvinä aineistoina ja niitä koskevien oikeuksien kuvaaminen kirjataan kuitenkin lähes poikkeuksetta sopimuksiin, jotka samalla määrittävät niiden tuleviakin käyttöperiaatteita. Varannot kuvataan projektisopimuksissa ja -suunnitelmissa käytännössä projektin aineistoina, sopimuksissa painottuen yleensä niitä koskeviin oikeuksiin ja suunnitelmissa taas useimmiten niiden erittelyyn perustuen. Yleisperiaate yhteishankkeissa on, että tulokset tuottanut taho omistaa ne ja voi päättää niiden suojaamisesta ja siirrosta, huolehdittuaan silti projektissa työskentelevien henkilöidensä kanssa oikeuksien siirtymisestä itselleen. Muille osapuolille sovi- taan tulosten käyttöoikeus.

Projektin julkisuus vaikuttaa kuitenkin asiaan ja osapuolet voivat sopia oikeuksista toisinkin⁴⁹². Yleensä se tehdään ottaen huomioon tulokset tuottaneelle tai tuottaneille osapuolille jäävä mahdollisuus suojata oikeudet ja siirtää niitä kolmansille. Käyttöoikeus tuloksiin on usein annettava muille osapuolille ilman mitään tai ainakaan mainittavaa korvausta, mutta ei silti yksinoikeudella. Toisaalta esimerkiksi SHOK-projektien rajoitetun julkisuuden mallissa ulkomainen osallistuja joutuu korvaamaan

491. FG-projektin sopimuksen (1.1.2006, s. 7) todetaan tulevan voimaan sopimusosapuolten allekirjoitettua sen ja päättyvän, kun T&K-työ on suoritettu loppuun ja kaikki sopimuksen mukaiset veloitteet on suoritettu. Sopimuksen päättymisellä ei todeta olevan vaikutusta siinä sovittujen omistus- ja käyttöoikeuksien voimassaoloon sopimuksen irtisanomista tai purkamista lukuun ottamatta. *Sopimuksen päättymisellä ei myöskään todeta olevan vaikutusta jatkorahoitussitoumusten voimassaoloon.*

492. Tekes, Rahoituksen yleisohdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (ss. 11–12): ”Ownership and title in the results material lie with the participant that generated the result, or with several participants if the result was generated together. The parties involved in generating the results may agree that one of the project participants will become the owner of a single, complete research result. The research organisation shall have ownership and title in the results in a situation where the results were generated as subcontracting work for companies in a research programme in accordance with the wide publicity model when both parties are research programme participants. ... The owner shall have the right to decide upon protection and transfer of the results. ... The recipient shall ensure that the agreements concerning transfer of ownership are not in conflict with the European Union’s State aid legislation, including articles 107–109 of the Treaty on the Functioning of the European Union (2008/C 115/01) and the Community framework for state aid for research and development and innovation (2006/C 323/01).”

erikseen toisen osapuolen omistaman ja suojaaman tulosaineiston käytöstä⁴⁹³. Käyttöoikeuksia ei läheskään aina voida lisensoida tai myydä edelleen, ellei kyse ole saman ryhmän yhtiöistä tai yhdistyvistä tutkimusyksiköistä. Tutkimusosapuolet voivat SHOK-projektien laajan julkisuuden mallissa siirtää tuloksia kolmannelle, mutta vain tutkimusta varten⁴⁹⁴.

Ns. yhteistutkimusprojektissa, jota yritykset rahoittavat, voidaan asiasta sopia myös toisin, kuten määritellä aikaraja, jonka jälkeen tulosten lisensointi muille on mahdollista⁴⁹⁵. Samoin muun muassa avoimen koodin käyttöä koskevista rajoituksista tai erityisistä sitä koskevan päätöksenteon menettelyistä voidaan sopia erikseen⁴⁹⁶.

Tausta-aineiston osalta periaatteet ovat yleensä, että yhteinen hanke ei vaikuta kenenkään osapuolen hallussa jo olevan aineiston omistamiseen tai käyttöön mitenkään ja että osapuolet voivat sopia siitä erikseen kuten haluavat, paitsi jos aineisto on välttämätön tai tarpeellinen tiettyjen tehtävien suorittamiseksi, kuten ne on esitetty projektisuunnitelmassa. Tällöin tausta-aineisto voidaan luovuttaa toisten käyttöön ilmaiseksi tai kohtuullisin ehdoin⁴⁹⁷. Tausta-aineistoon pääsemisen perusteena voi olla

493. Tekes, Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 12): "All of the research programme participants shall, without separate compensation, be granted non-exclusive, global and perpetual access rights to the results and results material generated in the research programme. ... A foreign company participating in a limited publicity model research programme shall not be entitled to non-exclusive, global and perpetual access rights to results or results material owned by the research organisations and protected by intellectual property rights without separate compensation."

494. Tekes, Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 12): "As an exception to the above, research organisations participating in the research programme shall be entitled to transfer results and results material generated and owned by another participant in the same programme and which are in its possession under section 13. The right to such transfer granted to research organisations shall only apply to wide publicity model programmes and only when the transfer of results takes place for the research purposes of the research organisation."

495. ME-projektin konsortiosopimuksen (2005, s. 7) mukaan osapuoli ei voi tarjota edes omistamiensa tulosten käyttöoikeutta lisenssisopimuksella kolmannelle ilman projektin johtoryhmän kirjallista suostumusta *tai kun kaksitoista kuukautta on kulunut koko hankkeen päättymisestä*.

496. AV-projektin konsortiosopimus (v. 1.01, 28.4.2005, s. 3) rajaa osapuolen oikeuden lisensoida hankkeen tuloksia alihankkijoille, jotka työskentelevät mainitun osapuolen tarpeisiin, sekä ohjelmistoratkaisuja vain loppukäyttäjille ja osana osapuolen omia tuotteita, ottaen vielä huomioon tarve avoimen koodin lisensointiin, josta projektin johtoryhmä päättää erikseen.

497. Tekes, Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 12): "Research programme cooperation shall not affect the ownership and title to background. Research programme participants shall, at no cost, grant access rights to background brought to the research programme to all participants in the same programme that require the background during the research programme and for the purposes of performing their work in the programme. Research programme participants shall, at no cost or subject to separately agreed fair, reasonable and non-discriminatory terms (FRAND), grant participants in the same research programme access rights to background that is essential for utilisation or exploitation of the results of the research programme concerned."

myös laissa esitetty vaatimus, pakottava syy ja tulosaineiston tuottamiseen liittyvä tieto ("results material generation in research")⁴⁹⁸.

Osapuolten yhdessä omistamasta aineistosta voidaan sopia, että kukin voi käyttää sitä yksin tai jonkun muun omistajan kanssa vapaasti, mutta käytölle voidaan sopia myös rajoituksia ja tuotokset jakaa eri tyyppeihin (kuten tulokset vs. tulosaineisto⁴⁹⁹). Osapuolen voidaan sopia myös omistavan yhteisesti tuotetusta aineistosta sen tuottamiseksi tekemänsä työn verran⁵⁰⁰, tai jos siitä ei synny yksimielisyyttä, että kukin omistaa sitä rahoitusosuutensa suhteessa⁵⁰¹. Viimeksi mainittu lienee kuitenkin käytännössä varsin vaikeasti valvottava ja harvinainen sopimusehto, tutkimusaineistossa sellaista ei ollut esillä.

Yleensä osapuolten edellytetään julkisin varoin rahoitetun hankkeen jälkeen julkaisevan tulokset viivytyksettä ja laajasti⁵⁰². Erityinen sivuaineisto ("sideground"), joka syntyy yhteistyön perusteella ja aikana, mutta projektin ohessa eli siitä erillisen toiminnan yhteydessä, voidaan määritellä yhteiseen projektiin nähden kuten tausta-aineisto⁵⁰³. Projektisuunnitelmissa tulokset tai tulosaineisto eritellään sopimusten määrittelyihin nähden vaihtelevilla tavoilla. Tyypillisesti projektisuunnitelman aineis-

498. Tekes, Rahoituksen yleisohdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011 (s. 12): "The results of the research programme shall be public upon completion of the programme. The results shall be published immediately upon completion of the research programme; however, so that publication does not violate the direct, legitimate interests of the owner of the results. Publication may be delayed for a reasonable period of time to allow for protection of the results by means of industrial rights. The research results shall be available for the widest possible dissemination and publication activities shall be extensive and active. ... The results generated in the research programme shall be public to the extent described in sections 16.2 and 16.3 below, unless otherwise provided by law or otherwise decided for extremely pressing reasons by the research programme Steering Group, the highest decision-making body of the SHOK and Tekes on a case-by-case basis and after objective examination. Unless separately agreed on a case-by-case basis, publication of the results shall not apply to results material generation in research. Results material can be considered to be, for example, source codes for computer programmes, individual measurement results, laboratory logs and confidential personal data."

499. ME-projektin konsortiosopimuksen (2005, s. 7) perusteella tulosaineiston yhdessä omistavat voivat vapaasti ja toisistaan riippumatta hyödyntää mainittua aineistoa, maksamatta toisilleen mitään korvauksia. Yhdessä omistamansa tulosaineiston suojaamisesta ne sopivat tapauskohtaisesti erikseen, jos tarpeen.

500. CS-projektin sopimuksen (24.11.2005, s. 6) mukaan yhdessä tuotetun tulosaineiston omistusoikeus kuuluu sopijapuolille siinä suhteessa kuin ne ovat sen aikaansaamiseksi osallistuneet.

501. Vrt. laki eräistä yhteisomistussuhteista, joka koskee kahden tai useamman henkilön yhteisesti omistamaa kiinteistöä, irtainta esinettä tai muuta tavaraa, mutta jota on "soveltuvin kohdin noudatettava myös, kun osakkeeseen, osuustodistukseen, obligaatioon tai muuhun sellaiseen arvopaperiin perustuva oikeus kuuluu yhteisesti kahdelle tai useammalle."

502. Riipisen ym. (2012) mukaan on silti huomattava, että projekteissa "yhteistyöhön sitoudutaan määrääjäksi, mutta yhteistyön katkaiseminen on myös helppoa eikä yhteistyö välttämättä ole esimerkiksi yritysten liiketoiminnan jatkuvuuden kannalta strategisesti kriittistä." (s. 60, kursivointi tämän kirjoittajan)

503. MT-projektisopimuksessa (v. 0.6, 15.1.2009, s. 2) tausta-aineistoon todetaan kuuluvan kaiken informaation, joka on syntynyt projektin ulkopuolella tai sivussa niin, ettei se kuulu projektin

tolistaus esittää tunnisteiden, kuvauksen ja valmistumiskuukauden taulukkomuodossa. Kyse ei ole silti aina mistään tulosdokumenttien listasta, vaan odotettujen tuotosten luettelosta, jotka voivat olla varsin erilaisia⁵⁰⁴. Projektin hallinnan ja koordinoinnin tuloksina voidaan mainita jaettu tietovarasto, erilaiset raportit rahoittajille ja jatko-suunnitelmat. Tulosaineiston toinen tyypillinen esitys on luettelo tuotoksista, joita luonnehditaan sanallisesti.

Projektisopimuksissa aineisto eritellään usein tyypeittäin, kuten tausta-aineisto yleensä ("background"), projektitehtävien hoitamiseksi tarvittava ("background for program execution") tai käytettävissä oleva ("background for use") tausta-aineisto sekä tuotokset ("foreground"), jotka voivat olla tuloksia ("deliverable") tai tulosaineistoa ("research outcome"). Sopimuksissakin aineistot pyritään listaamaan ja nimeämään. Vaikka listaukselle ei olisi erityistä vaatimusta, niin aineiston osan nimi, versio ja kuvaus sekä omistaja, samoin kuin siitä vastaava osapuoli ja yhdyshenkilö voidaan ilmoittaa. Johtoryhmän tehtäväksi voidaan sopia listan ylläpitäminen ja jakaminen, joskin aineiston käyttöä koskevat myös sopimuksen luottamuksellisuusehdot. Niiden mukaan aineisto on tyypillisesti luottamuksellista, suullisesti annettuna usein kirjallisen vahvistuksen nojalla ja rajoituksin, mitä tietoa ei katsota luottamukselliseksi. Tietoa ei voida yleensä käyttää muuhun kuin sopimuksen mukaiseen tarkoitukseen. Tiedon hyödyntämisestä jäännöstietona voidaan sopia erikseen. Salassapitoa koskevat keskeiset määrittelyt on usein kirjattu sponsorin ja hallinnoijan edellyttämiin yleisiin sopimusehtoihin⁵⁰⁵, mutta ne voidaan sisällyttää myös projektikohtaiseen sopimukseen.

Julkaisut ovat usein erityinen osa tulosaineistoa, joiden tarkastuksesta sopimuksessa voi olla oma kohtansa. Sama koskee monesti aineistoa, jolle osapuoli yksin tai osapuolet yhdessä voivat hakea suojaa kuten patenttia⁵⁰⁶.

piiriin. Tausta-aineiston ("all information") ja sivuaineiston ("outside its scope") määrittelyt ovat siis erittäin väljiä.

504. Ne voivat olla esimerkiksi suunnitelmia, toteutuksia, esimerkkitapausten kuvauksia, kokemuksraportteja, julkaisuja, erilaisia koottuja tai mitattuja tietoja, pidettyjä työseminaareja tai muita tapatumia, kokeiluja, menetelmiä ja apuvälineitä, liittyvien projektien suunnitelmia, yhteistyöverkostoja, liiketoimintaideoita sekä tunnistettuja ongelmia tai erityisiä tutkimuskysymyksiä. Lähteenmäki-Smithin ym. (2013) käsitykseen, että SHOK-projektien oleelliset IPR-kysymykset liittyisivät puuttuviin kannustimiin tulosten kaupallistamisessa, koska tulokset ovat avoimesti kaikkien osallistujien jaettavissa (s. 37), ei voi yhtyä. Asia on päinvastoin, eli on välttämätöntä osallistua yhteiseen toimintaan ja tehdä sen tuotokset kaikille näkyviksi.
505. Tekes, General terms and conditions for SHOK research programme funding 1.1.2011, tulosten suojaamisesta ja omistamisen varmistamisesta (s. 11): "The owner shall have the right to decide upon protection and transfer of the results. The owner shall cover any costs arising from acquiring protection, unless otherwise agreed between the parties. A participant in a research programme shall ensure that ownership, title and access rights in the results generated by its researchers and employees in the projects are transferred to the participant under a separate agreement on transfer or in accordance with the law."
506. FG-projektin sopimus (1.1.2006, s. 5) edellyttää, että keksinnön tehneen työntekijän työnantajan tulee ilmoittaa projektissa tehdystä keksinnöstä kirjallisesti johtoryhmälle ja että osapuolet päättävät yhdessä, haetaanko keksinnölle patenttia vai ei, sekä patentin laajuudesta ja ylläpidos-

Projektisopimuksessa voi joskus olla maininta virheellisten tulosten korjaamisesta, mutta myös varauksia sille, koskien T&K-työn epävarmuutta⁵⁰⁷.

Oikeuksien luovutuksen projektin osapuolelta toiselle voidaan sopia tapahtuvan joko vastikkeetta⁵⁰⁸, markkinahintaan tai kohtuullista korvausta vastaan⁵⁰⁹.

Kolmansille oikeuksia voidaan sopia siirrettävän vapaasti, vain osapuolten niin erikseen ja keskenään sopiessa, vasta tietyn ajan jälkeen, tai ettei oikeuksien siirto ole mahdollista.

Kaiken tulosaineiston voidaan myös sopia olevan julkista ja ettei keksintöjä viedä patentoitavaksi⁵¹⁰.

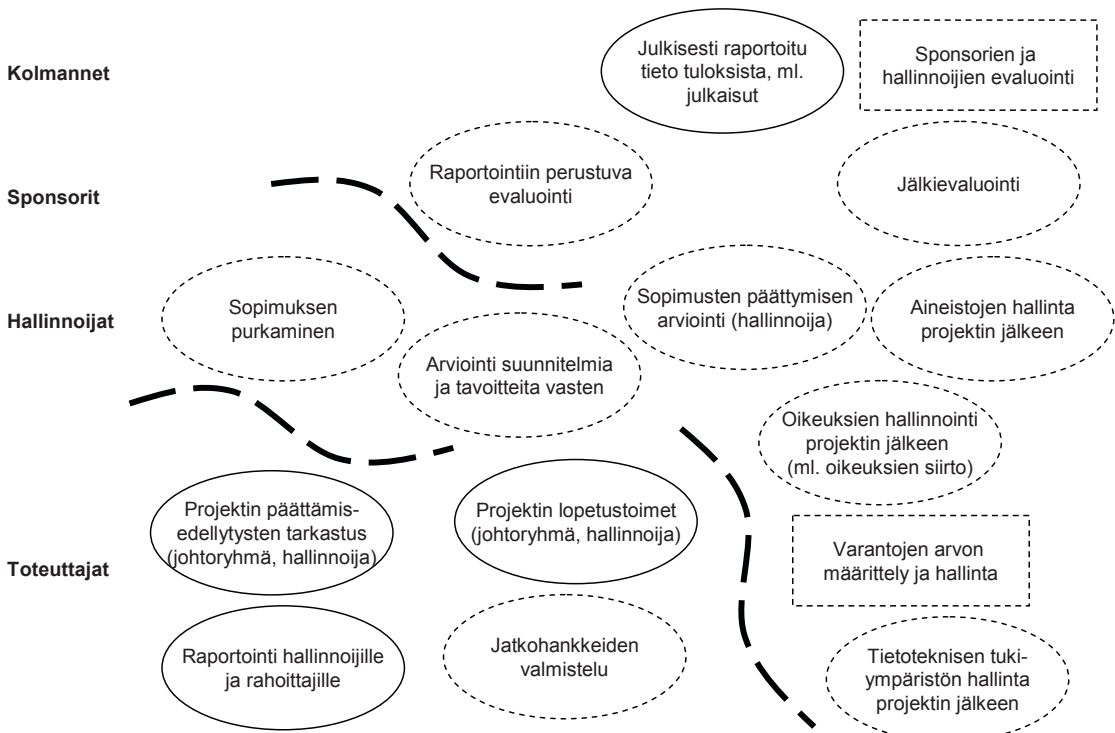
5.7.2 Kokonaisjärjestely päätösvaiheessa

Yhteisprojektin päätösvaihe hahmottuu varallisuuden tuottamisen ja varanto-oikeuksien kokonaisjärjestelyn kannalta tehtävittäin ja intressitahoittain Kuvan 22 mukaisesti⁵¹¹.

Loppuraportointi ja arviointi ovat projektin oleellisia päättämistoimia, mutta raportteihin perustuva evaluointi sekä hallinnoijan että sponsorin toimesta tehtynä

ta. Tulosaineistoon sisältyvät keksinnöt pyritään lähtökohtaisesti suojaamaan yhdessä haettavalla patentilla, joiden kulut jaetaan tasan, ellei tapauskohtaisesti sovita muuta. Tutkimusaineistosta ei silti tullut ilmi yhdessä haettua patenttia.

507. FG-projektin sopimuksen (1.1.2006, s. 6) mukaan osapuolen kehittämän tai luoman tiedon ja muun aineiston hyödyntäminen tapahtuu aina hyödyntävän osapuolen omalla vastuulla ja osapuolet vakuuttavat olevansa tietoisia riskeistä, joita T&K-työhön liittyy ja hyväksyvänsä epävarmuustekijät työn luonteeseen kuuluvina. Ehdot kuvastanevat myös osapuolten epävarmuutta yhteistyössään.
508. PN-projektin sopimus (2006-08, s. 7) määrittelee, että käyttöoikeus sisältää oikeuden käyttää ilman erillistä korvausta tulosaineistoon sisältyviä raportteja, keksintöjä ja tietokoneohjelmia lähdekoodeineen, samoin kuin kaikkia aineistoon liittyviä immateriaalioikeuksia, ja että korvaukseton käyttöoikeus jää voimaan sopimuksen päätyttyä. Osapuolella todetaan olevan rajoitettu oikeus lisensoida oikeuttaan kolmansille.
509. Tekes, General terms and conditions for SHOK research programme funding 1.1.2011 (s. 12, vrt. myös edellä ollut osittainen lainaus): "Unless otherwise stated in section 13, the research organisation shall, when transferring ownership and access rights in the results, receive compensation equivalent to market price from the companies for the industrial rights and copyrights. 13 Access rights to results. All of the research programme participants shall, without separate compensation, be granted non-exclusive, global and perpetual access rights to the results and results material generated in the research programme. The access rights granted to companies by the research programme under this condition shall be available to all companies in the same group under the same terms as to companies in a group that participated in the research programme. A foreign company participating in a limited publicity model research programme shall not be entitled to non-exclusive, global and perpetual access rights to results or results material owned by the research organisations and protected by intellectual property rights without separate compensation."
510. AV-projektin konsortiosopimuksessa (v. 1.01, 28.4.2005, s. 3) todetaan, että tulosaineisto on kokonaisuudessaan julkista, ettei mitään keksintöjä viedä patentoitavaksi ja että tulosaineiston omistaja on velvollinen tarjoamaan aineiston julkisesti ja rajoituksetta saataville käytettäväksi, kopioitavaksi, jaettavaksi, muutettavaksi a parannettavaksi.
511. Kuvan periaate on sama kuin vastaavissa edellä olleissa kuvissa.

Kuva 22. Kokonaisjärjestely projektin päätösvaiheessa intressitahoittain.

jää toteuttajista varsin erilleen muuten, kuin että intressitahot pyrkivät vertaamaan hanketta sille asetettuja tavoitteita vasten. Varsinkin sponsorien arviointikriteereissä näkyy laajempi innovaatiotoiminnan puite, vastinparina projektin valmisteluvaiheen aikaiselle tavoitteiden asettamiselle.

Projektin julkinen aineisto on kaikille näkyvää, mutta siihen ei yleensä liitetä projektikohtaisia arviointikriteereitä. Myöskään kolmansien tahojen arviot hallinnoijan ja sponsorin toiminnasta eivät yleensä ole osa projektin päättymisen raportointia ja arviointia. Projektikohtainen arviointi kohdistuu siis lähinnä toteuttajiin, sponsoria ja hallinnoijaa arvioidaan muulla tavoin.

Projektin päättäminen sisältää raportoinnin ohella projektiryhmän, johtoryhmän, hallinnoijan ja sponsorin toimet, joilla päättämisen edellytykset tarkastetaan ja hanke todetaan päättyneeksi. Sopimuksen tarkastelu hankkeen päättyessä ei sen sijaan ole ilmeistä. Tutkimusaineistossa siitä ei ollut yhtään esimerkkiä. Ajatellen hankkeen valmisteluun ja sopimuksen laatimiseen käytettyä työmäärää myös projektin päätösvaihe ilmentää sopimushallinnan ja projektitoiminnan eriytyneisyyttä. Lisäksi se eroaa tavanomaisesta liikesopimusten käytännöistä, joissa projektin päättymisen ja sovittujen suoritusten ja tulosten arvio tehdään juuri sopimusta vasten.

Johtopäätöksiä – ohjausmenettelyt

Taulukko 8 kokoaa yhteen päätösvaiheen ohjausmenettelyjä projektin kokonaisjärjestelyssä tehtävittäin ja intressitahoittain⁵¹².

Taulukko 8. Projektin päätösvaiheen ohjausmenettelyjä.

	Kolmannet	Sponsorit	Hallinnoijat	Toteuttajat
Evaluointi sponso-reille ja hallinnoijil-le (kolmannet)	<i>Innovaatiotoi-mintaa koskeva lainsäädäntö?</i>	<i>Toiminnan arvioituttamisen menettelyt</i>	<i>Toiminnan arvioituttamisen menettelyt</i>	<i>Toteuttajien palaute?</i>
Projektin ja sen tulosten arviointi, ml. jälkievaluointi	<i>Ulkopuoliset arvioijat osana evaluointia</i>	Hankkeen päättyessä ja sen jälkeen	Hankkeen päättyessä	<i>Itsearviointi (spon-sorien edellyttämä tapa)</i>
Aineistojen ja niitä koskevien oikeuk-sien hallinta	<i>Siirtomenettelyt kolmansille</i>	<i>Kokemustieto?</i>	<i>Kokemustieto?</i>	Kukin omien menettelyjensä mukaisesti
Sopimusten hallinta projektin jälkeen tai sopimuksen purkautuessa	<i>Sopimusehtojen huomioon ottami-nen?</i>	<i>Sopimusten noudattamisen valvonta?</i>	<i>Sopimusten noudattamisen valvonta?</i>	<i>Sopimusten nou-dattaminen?</i>
Projektin lopetta-mistoimet	--	<i>Vastaavuus sopimuksiin ja suunnitelmiin</i>	Johtoryhmätyö	Johto- ja projektiryhmän tekemä työ
Tiedon jakaminen (yhteinen työtila, toteuttajat)	--	--	<i>Työtilan käytön lopettaminen?</i>	<i>Työtilan käytön lopettaminen?</i>
Varantojen arvon määrittely ja hallinta	--	Loppuraporttien kautta	<i>Hallinnoijan oma arviointi?</i>	<i>Toteuttajien omat toimenpiteet?</i>
Raportointi	Projektin tuot-tama julkinen tieto	Sopimusten ja ra-hoituspäätösten mukaiset raportit	Sopimusten ja ra-hoituspäätösten mukaiset raportit	Sopimusten ja ra-hoituspäätösten mukaiset raportit
Jatkohankeval-mistelu	Osallistuminen hankevalmiste-luun	<i>Jatkohankkeita tukevat käytänteet</i>	Hankesalkun hallinnointi	Yhteistyöintres-sien mukainen toiminta

512. Taulukon periaate on sama kuin vastaavissa edellä olleissa taulukoissa.

5.8 Yhteenveto

Edellä tehdyn tutkimusaineiston analyysin perusteella on ilmeistä, että *yhteisprojektin kokonaisjärjestely ei jäsenny yhtenäisesti ja saumattomasti varanto-oikeuksien sääntelyn kannalta*. Miten se voisi tapahtua, on tämän tutkimuksen keskeisimpiä kysymyksiä, johon tartutaan seuraavaksi ottaen huomioon, että varantoja syntyy ja niitä koskevia oikeuksia muodostuu hankkeen kaikissa vaiheissa ja eri intressitahoille.

Sääntelyn hahmottamisen yhteydessä analyysin esiin nostamia aineksia ryhmitellään varallisuuden *sisällöllisen, henkilöllisen ja ajallisen näkökulman* mukaan. Puuttumatta näiden rajaukseen ja merkitykseen vielä lähemmin analyysistä voidaan päätellä joitakin merkityksellisiä seikkoja. Ehkä oleellisin niistä on kysymys, mihin eri intressitahojen toiminta projektin eri vaiheissa painottuu eli mitkä kukin taho katsoo keskeisiksi tehtävikseen ja mitkä taas jäävät kenenkin osalta vähemmälle huomiolle. Intressitahoittain voi myös nähdä tilanteen hallinnan painotuksia sen suhteen, mihin projektin vaiheisiin toimintaan vaikuttaminen keskittyy.

Kun varallisuus hahmotetaan yhteistyön myötä syntyvinä ja kehittyvinä riskipositioina eli toimintamahdollisuuksien oikeutuksina intressitahoittain projektin eri vaiheissa, voidaan edellä olleen perusteella esittää yhteenvetona seuraavaa:

- *Kolmannet tahot* keskittyvät projektin valmistelu- ja päättämisvaiheeseen, vaikuttaen yhtäältä yhteistyön tavoitteisiin ja ehtoihin, toisaalta tulosten evaluointiin. Projektityöhön liittyvänä kolmansien tahojen toiminnan tuotoksina korostuvat innovaatiotavoitteita koskeva informaatio, yhteistyön sopimusehdot, hankkeiden arviointitulokset sekä julkinen tieto projekteista ja niiden tuloksista.
- *Sponsorit* ovat aktiivisia hankkeen kaikissa vaiheissa päättämistä ehkä lukuun ottamatta, mikä kuvastanee tilanteiden hallinnan mielessä rahoituksen hakemisen ja rahoitusehtojen noudattamisen huomattavaa merkitystä, mutta samalla myös projektisuunnitelman mukaisen toiminnan valvontaa. Sponsoreiden tuotokset hankkeissa ovat muihin intressitahoihin verrattuna melko vähäisiä, toisin sanoen ne eivät toiminnan ja tilanteiden hallinnastaan huolimatta kartuta varantoja osana rahoittamiaan yhteishankkeita.
- *Hallinnoijat* ovat varallisuuden riskipositioiden kannalta sponsoreiden kaltaisia tahoja sikäli, että ne ovat eri vaiheissa hyvin aktiivisia – varsinkin vaikuttamassa päätöksillään monissa tilanteissa projekteja koskevaan toimintaan. Silti ne eivät kartuta huomattavasti varantoja, ellei oteta huomioon SRA- ja projektisuunnitelmia, hankkeiden tietoteknisiä tukiympäristöjä ja projekteja koskevaa informaatiota, jonka ne tarjoavat kolmansille. Varsinaisia T&K-yh-

teisprojektien tulosaineistoja ne eivät toisaalta sopimusten perusteella yleensä tuota tai omista⁵¹³.

- *Toteuttajat* ovat taho, jonka kuuluisi periaatteessa ja käytännössä tuottaa ja voida nauttia suurin osa T&K-yhteishankkeiden varannoista ja saada sitä varten oikeudet, se on julkisrahoitteisen innovaatioyhteistyön päämäärä. Analyysin perusteella ja varallisuuden kehittymistä riskipositioina hahmottaen on mielenkiintoista, että toteuttajat tuottavat hankkeen valmisteluvaiheessa projektihakemuksen ja -suunnitelman, mutta eivät näytä sopimusmenettelyin noteeraavan sellaista varallisuusarvoisena etuutena eivätkä varsinkaan varallisuuspositiot määrittävänä seikkana, vaikka projektisuunnitelma on toimintamahdollisuudet tosiasiasa määrittävä sitoumus. Yhteistyösopimukseen liitetynä se velvoittaa ja samalla oikeuttaa kunkin toimintansa kautta tuottamaan tietyt tulokset, samoin kuin vahvistaa toimintaan osallistujien roolit esimerkiksi ydinyrityksenä tai johtoryhmän jäsenenä. Projektin aloitusvaiheessa, kun varallisuusasemat on jo suunniteltu, toteuttajien toiminta painottuu johtamiseen, toteutus- ja päätösvaiheessa taas lähinnä toiminnan ja tulosten seurantaan sekä raportointiin. Alunperin vakaiksi suunnitellut varallisuusasemat saattavat toisaalta muuttua merkittävästi, ennen muuta hankkeesta poistuvien tai uusien mukaan tulevien tahojen myötä.

513. Tämä ei silti ole poissuljettua. Esimerkiksi Tivit eli Digile on perustanut pilvipalvelujen kokeilemiseksi Forge-nimisen ”palvelupajan”, johon se on hakenut ja saanut rahoituksen itselleen nimenomaan toteuttajana eikä hallinnoijana. Palvelupajan yhteistyökumppanit ovat ”asiakkaita”, jotka eivät silti välttämättä rahoita suoraan palvelupajan toimintaa – koska sen tekee julkinen taho sponsorina. Tässä mielessä Digile on toisaalta palvelupajan hallinnoija, jonka pitää järjestää saamansa rahoituksen turvin Forgen tarvitsemat resurssit ja asiakkaiden edellyttämät palvelut. (http://www.digile.fi/palvelut/forge_fi, viitattu 21.10.2013)

6. Varanto-oikeuksien sääntely yhteisprojekteissa

Varanto-oikeuksien ongelmalähtöinen analyysi tehtiin jäsentäen oikeuksia eri intressitahojen ja yhteisprojektin vaiheiden kokonaisjärjestelyssä. Varanto-oikeuksien sääntely tässä kontekstissa tarkoittaa varallisuusasemien eli toimintamahdollisuuksien oikeutusten ohjausta ja valvontaa⁵¹⁴. Sääntelyllä tulee luoda eri intressitahoille oikeutuksia eli oikeuden toteuttamisen keinoja varantoihin perustuville toimintamahdollisuuksille, toisin sanoen sillä ohjataan intressitahojen varallisuuden riskipositiota. Kyse on sääntelyn tarpeesta ja tehokkuudesta po. mahdollisuuksien aikaansaamiseksi ja niihin tarttumiseksi, mutta samalla yleisemmin innovaativastuun toteuttamiseksi. Vaikka T&K-yhteishankkeilla on perinteitä⁵¹⁵, tämä tutkimus osoittaa, että on varsin perusteltua kehittää varallisuutta koskevaa sääntelyä projektitoiminnan kontekstissa. Sen lähtökohdaksi otetaan sääntelyn *asiallisen, henkilöllisen ja ajallisen ulottuvuuden* tekijät.

Yhteisprojektien mallisopimukset konkretisoivat asiallista ulottuvuutta. Niiden avulla voidaan ohjata varsinkin eri intressitahojen yhteisvastuuta varallisuusasemien luomisessa hankkeen vaiheissa. Allianssin hallinnoinnin kannalta katsottuna kyse on markkinaperustaisesta ohjauksesta, mutta yhteishankkeen kokonaisjärjestely poikkeaa myös sopimisen ja sopimusten kannalta katsottuna varsin paljon kahdenkeskisistä projekteista.

Henkilöllisessä ulottuvuudessa korostuvat taas varallisuuden luonnin intensiteetti ja eri tahojen sille saama suoja, samoin kuin intressien näkyväksi tekeminen ja johtaminen. Tätä tulee tukea informaatio-ohjauksella, joka liittyy varallisuuden kannalta katsottuna tiiviisti avoimuuteen, luottamuksensuojaan ja vastavuoroisuuteen. Toisaalta sen toteuttamiseksi tarvitaan mitä ilmeisimmin nykyistä avoimempia ja selkeämpiä ICT-oikeudellisia ratkaisuja.

514. Tuorin (2004) termein toimintaympäristö, kokonaisjärjestely, intressitaho ja riskipositio ovat oikeusnormien sääntelykohdetta jäsentäviä käsitteitä eli ne *tukevat ratkaisutilanteiden jäsentämistä, helpottaen näkemään eri tahojen suhteissa ja tapahtumien kulussa oikeudellisesti merkityksellisiä seikkoja*. (ss. 1217–1218) Vrt. myös Marttila (2006), jossa po. käsitteitä käytettiin keinotekoisien varallisuusjärjestelyjen arviointiin.

515. Euroopalainen Eureka-ohjelmaklusteri perustettiin 1980-luvun puolivälissä eli samoihin aikoihin kuin esimerkiksi Tekes: ”EUREKA is an intergovernmental network launched in 1985, to support market-oriented R&D and innovation projects by industry, research centres and universities across all technological sectors. It is composed of 39 members, including the European Community. With its flexible and decentralised network, EUREKA offers project partners rapid access to skills and expertise across Europe and national public and private funding schemes.” (<http://www.eurekanetwork.org/faqs>, viitattu 5.12.2011)

Ajallinen ulottuvuus koskee varallisuuden elinkaarta eli varanto-oikeuksien dynamiikkaa hankkeen aikana, ennen ja jälkeenkin. Kyse on etenkin varanto-oikeuksien hallinnasta.

Asiallisen, henkilöllisen ja ajallisen ulottuvuuden avaamisen ja tarkastelun jälkeen pyritään vielä jäsentämään varanto-oikeuksien sääntelykokonaisuutta, nostaan esiin julkisen vallan ja yksityisten tahojen rooleja innovaatiovastuun toteutuksessa. Sääntely on julkista ainakin kahdella eri tavalla. Ensinnäkin, kun se nojaa julkiseen valtaan eli sen perustana on yhteiskunnan luoma ja ylläpitämä järjestelmä eikä esimerkiksi vain tietyn etupiirin oma intressi. Toisaalta sääntely on julkista myös silloin, kun se on näkyvää eli sitä voidaan seurata ja arvioida, sen menettelyt on kuvattu ja ne ovat kehitettävissä. Jälkimmäinen on yksi itse- ja yhteissääntelyn peruskysymyksistä ja tämäkin tutkimus osoittaa sen merkityksen koskien sekä julkisten että yksityisten tahojen harjoittamaa sääntelyä T&K-yhteishankkeissa.

Varanto-oikeuksien sääntelyn kokonaisuutta havainnollistetaan *sääntelyn kentän* ja *sääntelyn kehän* avulla lähtökohtana, ettei sääntelyssä olisi aukkoja ja että sääntelyintressien tasapaino toteutuisi. Sääntelyn tulisi siis muodostaa toimiva ja järkevä kokonaisuus, joka rakentuu eri intressitahojen varallisuusasemien eli toimintamahdollisuuksien oikeutuksina asiallisessa (*vastavuoroisuussuhteisiin perustuvat varallisuusasemat*), henkilöllisessä (*intressipohjainen suojanarvoisen varallisuuden intensiteetti*) ja ajallisessa (*varallisuuden dynamiikka eli elinkaari*) ulottuvuudessa⁵¹⁶.

Yhteisprojekteissa ohjaus ilmenee sekä julkisena että yksityisenä ja luonteeltaan erilaisena eli hierarkkisena, sopimus- ja suhdeperustaisena ja basaarinomaisena hallinnointina. Koska yhteisprojekti on lähes poikkeuksetta sopimusperusteinen, sääntelyn voi sisällöllisesti ajatella nivoutuvan vastavuoroisesta yhteistyöstä sopimisen ympärille⁵¹⁷, jollaisen kehittämistarpeita ja -mahdollisuuksia mallisopimusten ainekset juuri ilmentävät. Tämä on varsin samankaltainen ajatus Sorsan (2009b) kanssa, joka esittää sääntelyn jäsentyvän liiketoiminnan arvoketjujen puitteissa, todeten näkökulman olevan tärkeystään huolimatta melko harvinainen.

Varsinainen T&K-työ on silti oleellista innovaatiotoiminnassa, tutkimusten mukaan varannot kehittyvät projekteissakin tehdyn asiantuntijatyön tulosten kautta (esim. Seppänen 2000). Myös julkinen valta ja sitä edustavat sponsorit sekä SHOK-yhtiöiden kaltaiset hallinnoijat ja toteuttajat niiden osakkaina edustavat melko selvästi enemmän tavoitteisiin ja toimintaan kuin pelkästään sopimukseen kiinnittyvää näkökulmaa, vaikka asettavatkin ehtonsa yhteistyölle. Toteuttajat voivat käytännössä sopimusehtojen ja sponsorin ja hallinnoijan valvonnan puitteissa valita hyvin vapaas-

516. Pöyhösestä (2003) ne ovat *vastavuoroisuussuhteita* (asiallinen), *varallisuuden intensiteetin ja suojan vahvuuden määrääviä suhdeverkostoja* (henkilöllinen) ja *dynaamista eli ajan suhteen liukuvaa varallisuutta* (ajallinen). (ss. 140–141)

517. Paasi (2010) esittääkin, että sopimukset ovat ”puoliformaaleina” tulosten suojaamiskeinoina verkotuneen innovaatiotoiminnan tärkein ohjausmenettely, ”formaaleista” keinoista taas patentti ja tekijänoikeus ja ”informaaleista” liikesalaisuus ja tulosten julkaiseminen ovat paljon käytettyjä. (s. 24)

ti menettelytavat, joilla yhteistyötä ja sen ohjausta sopimusten puitteissa toteutetaan, mukaan lukien toimintaa ohjaavan informaation tuottaminen ja jakaminen sekä yhteistyön tulosten seuranta, hallinnointi ja hyödyntäminen. Henkilöllisen ulottuvuuden kautta tämä kiinnittyy erityisesti eri osapuolten intressien johtamiseen.

Hierarkkisen ohjauksen, kuten sitä SHOK-yhtiöissä harjoitetaan⁵¹⁸, voi katsoa monilta osin julkisen vallan ja yksityisten yhdessä toteuttamaksi, joskaan ei miksikään yhteissäntelyksi. Lähinnä kyse on *neuvotellusta ohjauksesta*, joka ei ole ennalta määrättyä käskytystä⁵¹⁹. Aineiston mukaan menettelyt ovat silti paljolti projektikohtaisia eikä sponsorin asettamien ehtojen ohella ole juurikaan käytössä muita yksityisnormeja, standardeja tai jaettuja käytänteitä⁵²⁰. Tämän takia kirjallisuudessa melko yleisenä esitetty yhteis- ja itsesääntelyn näkemys viranomaisohjeiden minimitasosta ja toimijoiden omiin tavoitteisiin perustuvista lisävaatimuksista ei välttämättä toteudu.

Toisin sanoen julkinen valta on paljolti jättänyt sekä innovaatiotoiminnan harjoittamisen että sitä projekteissa koskevat ohjauksen toteutusperiaatteet ja -käytännöt yksityisten tahojen hoidettavaksi. Tästä on seurannut tarve sekä määritellä toiminnan tavoitteita strategisina T&K- ja projektisuunnitelmina että päättää konkreettisesti projektien johtamismenettelyistä ja hankkia sitä varten tarpeelliset resurssit. Sorsan (2009b) käyttämin sanoin *julkinen valta on kuitenkin tarjonnut toiminnalle tukea, kan-*

518. Vaikka yhtäältä kyse on perinteisestä hierarkkisesta hallinnoinnista, jota yksi yritys harjoittaa, tilanne on sääntelyn kannalta huomattavasti monitahoisempi. Syynä tähän ei ole silti pelkästään, että kyseessä on voittoa tuottamaton osakeyhtiö, vaan että yhtiö edustaa viranomaisten, yksityisten yritysten, valtion tutkimuslaitosten ja yliopistojen sekä eri tahojen omistamien ammattikorkeakoulujen muodostamaa koalitiota, joka hallinnoi yhteistä projektisalkkua. Miller ja Hobbs (2005) esittävät, että suuret projektit kehittyvät monesti episodeittain ja että *kun hankkeen institutionaaliset puitteet määritellään laajan sidosryhmäjoukon piirissä, ne usein muuttuvat merkittävästikin hankkeen valmistelun ja toteutuksen kuluessa*. Paitsi että suunnitellun ja toteutuman välillä voi olla suuriakin eroja, he näkevät valtiovallan roolin ongelmallisena: ”The state is, thus, in a paradoxical situation in which it is difficult to reconcile its roles as promoter, active participant, regulator and ultimate approval authority”. (s. 47) Ohjausmenettelyjen tulisi suunnata riskit, vastuut ja päätöksenteko niille, joilla on mahdollisuus ja kiihokkeita toteuttaa projektit. Toisaalta hankkeiden, joissa on mukana julkisia intressejä tai valtiovalta osapuolena, tulisi olla avoimia ja informaatioltaan läpinäkyviä. Keinänen (2010) mukaan on tunnistaettava julkisen vallan interventiotekijöiden ja vaikutusten suhde ja erotettava se muista tekijöistä. Empiiriseen vaikutusanalyysiin liittyy toisaalta monia muitakin toteutusongelmia, kuten muun muassa näyte- ja verrokiryhmien valinta ja käsittely. (s. 15)

519. Tästä syystä varsinkaan informaatio-ohjauksen merkitystä ei voi vähätellä. Tilanne on samankaltainen ympäristöohjauksessa, jossa useiden eri intressitahojen tarpeet pitää sovittaa yhteen sisällöllisesti ja ajallisesti. Sairinen (2010) toteaaakin mm. tiedotuskampanjat kansalaisille, kuluttajille, yrityksille, kunnille, julkiset kuulemiset ja osallistumisjärjestelyt, T&K-toiminnan, kasvatuksen, vaikutusten inventoinnin ja seurannan sekä merkintöjen olevan informaatio-ohjauksen menettelyjä ympäristösääntelyssä. (s. 16)

520. Sääntelyn moninaisuus ei silti ole aina huono asia, kuvastavathan ns. uudet sääntelytavat monitahoista ja -arvoista näkymää eri toimijoiden keskinäisten suhteiden ja toiminnan ohjaukseen. Sääntelyn integrointi asioihin puuttumisena voi aiheuttaa toimivaltakiistoja, joissa vahvemmat intressitahot pyrkivät säilyttämään asemiaan ja uudet menettelytavat sen takia kyseenalaistetaan.

nustusta ja seurantaa. Sponsori valvoo asettamiensa sopimusehtojen toteutusta viranomaisena, mutta yleisesti ottaen riski rikkomuksista seuraavista sanktioista on pieni, kun sitä vertaa liikesopimuksiin. Projektiosapuolten kiistojen ratkaisumekanismit on jätetty paljolti kuvaamatta, jos projektin johtoryhmää ei oteta huomioon.

Kummatkaan tahot eivät ole myöskään juuri lainkaan noteeranneet avoimia yhteisöjä tai ylipäänsä kolmansia. Kyse on yleisemmin T&K-työn ja sen tuloksia hyödyntävän innovaatiotoiminnan tietynlaisesta erillisyydestä, jota kuvastavat ainakin osin liiketoiminnan pilottiprojektit⁵²¹ ja kehityslaboratoriot⁵²² T&K-yhteishankkeiden jatkona, joiden taustalla voinee nähdä EU:n T&K-ohjelmien piirissä jo varsin pitkään tunnetun Living lab -toiminnan⁵²³.

Niissä on tavallaan sisäänrakennettuna oletus, että varsinaisen varantoja tuottavan innovaatiotoiminnan oheen tai jälkeen tulee rakentaa erillisiä varantojen kaupallista hyödyntämistä tukevia menettelyjä. Varallisuuteen liittyviä intressejä, oikeuksia ja vastuuta syntyy kuitenkin jo ennen hankkeen alkamista ja ne kehittyvät monin eri tavoin erityisesti toteuttajien piirissä projektin aikana ja sen jälkeenkin. Sääntelyn ajallinen ulottuvuus liittyykin siksi nimenomaan varallisuuden elinkaareen. Oleellisena kysymyksenä on, viitaten Turusen (2005) esittämään työnsä päätelmään, että muuttuvassa toimintaympäristössä *kolmannen käyttöoikeus toteuttajien sponsorin tuella ja hallinnoijan avulla tuottamiin innovaatiotuloksiin jää liian staattiseksi näkymäksi*, jotta sen avulla voitaisiin hallita dynaamisia varallisuuteen liittyviä oikeusilmiöitä. Toisaalta kyse ei itse asiassa ole välttämättä yksinomaan kolmansista, vaan projektin kaikista muistakin intressitahoista ja vieläpä toteuttajaosapuolet itse mukaan lukien.

Turusesta (2005) ”*keskeisimmäksi käsitteeksi nousee käyttöoikeuden sijasta valta kykyinä vaikuttaa toiminnassa aktiivisina näyttäytyvien tahojen toiminnallisiin positioihin*”⁵²⁴.

521. Esim. <http://www.digile.fi/businessecosystems>. (Viitattu 19.10.2013)

522. Esim. <http://www.digile.fi/forgeservicelab>. (Viitattu 19.10.2013)

523. <http://www.livinglabproject.org/> (Viitattu 19.5.2012): ”LIVING LAB is a research and development infrastructure to research human interaction with, and stimulate the adoption of, sustainable, smart and healthy innovations around the home. Occupant interaction with the home can be studied in an adaptable and controllable home environment. This way the technical development, the implementation and the social uptake of sustainable innovations can be accelerated. LIVING LAB brings together Europe’s top research institutes and companies and aims to stimulate cooperative projects in the fields of user centred research and product development.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

524. Sairinen (2010) toteaa ohjauspolitiikan ja -keinojen valinnan taustalla vaikuttavan aina ideologian, erityisesti periaatteellisen käsityksen julkisen vallan, liike-elämän ja yksityisten henkilöiden tai heidän muodostamiensa yhteisöjen suhteista. Esimerkkejä ideologioista ovat vapaata markkinataloutta korostava *uusliberalismi*, markkinahäiriöitä ja negatiivisia ulkoisia vaikutuksia korjaamaan pyrkivä *sosiaaliliberalismi*, markkinoiden sääntelyä yhteiskunnan voimin ”täydentävä” *sosiaalidemokratia* sekä yhteiskunnan suunnitteluun ja omistukseen perustuva *sosialismi*. Kiinnostava ohjauspoliittinen ideologia on myös yhteisöllisyys eli *kommunitarismi*, johon kuuluvat paitsi yhteisöllinen vastuu, myös kansalaisyhteiskunta laajemmin miellettyinä sekä kansalaisten ja paikallisyhteisöjen aktiivinen toiminta eli ns. suora demokratia. Samalla kun ideologinen kehitys lienee ollut maltillisempaa, on silti tapahtunut selvä muutos yhteiskunnan harjoittamasta tai määräämästä sään-

(s. 437, kursivointi tämän kirjoittajan) Juuri tähän varanto-oikeuksien sääntely kulminoituu⁵²⁵. Sitä tarkastellaan seuraavassa asiallisen eli sisällöllisen, henkilöllisen ja ajallisen ulottuvuuden kannalta. Analyysissä korostuivat seikat, joilla toimintaympäristö ja kokonaisjärjestely tulivat näkyviin, sääntelyssä luottamuksensuojaa, vastavuoroisuutta ja avoimuutta ja välillisesti myös perusoikeuksia jäsentävät tekijät nousevat esiin⁵²⁶: periaatteet ovat tietyllä tavalla varanto-oikeuksien sääntelyn ytimessä. Toisaalta tulisi voida konkretisoida innovaatiovastuun toteutusta niin, että sääntelyn hajanaisuus, epäjatkuvuus ja -yhtenäisyys vähenisivät.

Selkärankana tässä toimii asiallinen ulottuvuus eli yhteishankkeiden mallisopimukset, näkyvinä sääntelykeinoina taas muun muassa avoin informaatio-ohjaus ja varanto-oikeuksien dynamiikan hallinta yhteishankkeen koko elinkaaren yli.

Sääntelyä lähestytään seuraavassa kaiken kaikkiaan ongelmalähtöisesti eli T&K-yhteishankkeiden kokonaisjärjestelyssä riskipositioiden ohjauksen tarkastelun avulla, pyrkien lopuksi hahmottamaan sääntelyperiaatteiden ja -keinojen lisäksi laajempaa sääntelyn puitetta. Joku saattaa nähdä tämän Paaston (2005) tavoin ”ei-vielä-oikeutena” (s. 170) ja tulkita sen siksi ”tosiseikastotarkastelun systematisoinniksi” (s. 169). Tällöinkin se on silti argumentoinnin ainesta, joka jäsentää oikeudellista harkintaa ja samalla sen perusteiden kehittymistä juridisesti relevanttien tosiseikkojen

telystä kohti monitahoista ja -arvoista ja eri keinoin toteutettua ohjausta: ”From government to governance.” Tässä ovat korostuneet julkisen ja yksityisen yhteistyön ohella erilaiset ja eritasoiset *toimintaverkostot* sekä *osallistava, keskusteleva ja neuvotteleva toiminta*. (ss. 33–34)

525. Nordenstreng (2007) on ”Paremmen sääntelyn toimintaohjelman” palautetiivistelmänä hyvä esimerkki siitä, miten erilaisia tarpeita ja näkemyksiä sääntelyyn liittyy. Keskuskauppakamari pitää liike-elämän kannalta suotuisalle sääntelylle oleellisena muun muassa sitä, että sääntelyä toteuttavat instituutiot sekä julkinen valta toimivat neutraalisti, välttämällä perusteetonta puuttumista yritysten keskinäisiin liike- ja oikeudellisiin suhteisiin. Tämä korostaa sääntelyn laaja-alaisuutta ja itsesääntelyn merkitystä. (ss. 18–19) Esimerkiksi Suomen Ympäristöoikeustieteen Seura taas nostaa kehittämiskohteena esiin ennakoitavuuden eli ”asian luonteesta” lähtöisin olevan ja ympäristöoikeudessa ongelmaksi koetun normien joustavuuden, ”mikä puolestaan johtaa sillä tavoin epävarmuuteen, että soveltamisratkaisuja on vaikea ennakoida.” (s. 28)
526. Kuten aiemmin oli esillä, uuteen varallisuusoikeuteen varsin kriittisesti suhtautuvien mukaan perusoikeudet ovat ongelmallinen perusta varallisuusoikeuden systematiikalle, jonka tulisi sen sijaan nojata sopimusvapauteen ja perustua parlamentaarille lainsäädännölle eikä perus- tai ihmisoikeuksille ”supernormeina”. Perusoikeuksien horisontaalivaikutusten kieltävän kannan asemesta on silti käsityksiä, että sellaiset olisivat perusteltuja, jos suhteissa on piirteitä, ”jotka muistuttavat hierarkkisesti jäsenyntyneitä vertikaalisuhteita julkisen vallan ja yksityisten välillä ja jotka ovat siten etääntyneet yksityisoikeuden lähtökohtiin kuuluvista vapauden ja tasa-arvon ideaaleista.” (Länsineva 2006, s. 1185). Paasto (2003, 2005) tunnistaa vastavuoroisuuden perusoikeuksista kumpuavaksi periaatteeksi sekä mahdollisuuden liittää varautumisen, avoimuuden ja luottamuksensuojan sidospäätteet oikeuden eri alueisiin, mutta kysyy, miten ne kiinnittyvät normeihin, joihin oikeudellisen harkinnan ja ratkaisujen tulisi nojautua. Kyse on siis Pöyhösen (2003) esittämien hyvän tavan vastaisuuden, kohtuuttomien oikeussuhteiden voimaan saattamisen ja oikeuden väärinkäytön kiellon juridisista keinoista. Vrt. silti äskeinen ratkaisu KKO 2013:5, samoin kuin Linnan (2004, s. 628) käsitys viimeksi mainitusta ”lukuohjeena” omaisuuden suojan ulottuvuuden määrittämisessä.

asiayhteydessä. Siksi palaudutaan lopulta kysymykseen *barkintatilannetta kuvaavan tiedon ja juridisen ratkaisun määrittelevän tiedon* merkityksestä ja järjestyksestä⁵²⁷. Tämä on sinällään tuttua muidenkin järjestelmien kehittymiseen vaikuttaneista ratkaisuista⁵²⁸, joita luonnehtivat samaan aikaan sekä induktiivinen päättely ja tilanteen mukainen vaste eri herätteisiin että järjestelmään ennalta talletettu ohjausinformaatio. *Toisin sanoen ne eivät ole toisiaan pois sulkevia.*

Teleologisesti ajatellen sääntelyä halutaan hahmottaa innovaatiovastuun kannalta, pohtien mitä se tarkoittaa ja miten se voi toteutua riskipositiodien ohjauksena. Tämä juontuu osaltaan jo analyysissä käytössä olleesta kokonaisjärjestelyn kehikosta ja allianssin hallinnoinnin menettelyistä, mutta ennen muuta sellaisten innovaatiovastuuseen liittyvien sääntelyn tekijöiden erittelystä, joiden myötä varallisuuden riskipositiodien ohjaus voisi realisoitua. Vaikka kyseessä ei olekaan sääntelyteoreettinen tutkimus, tarkastelun lopuksi esitetään johtopäätöksinä joitakin kannanottoja varanto-oikeuksien sääntelyn kehittämiseksi yleisemmin. Tiettyä kaikupohjaa tälle saa paitsi analyysin tuloksista ja innovaatiovastuun jäsentelystä, myös kehityksestä, joka on jo tapahtunut joillakin muilla oikeuden aloilla. Varsin kiinnostava tässä mielessä on erityisesti *ympäristöoikeus* (esim. Hollo 2009). Vaikka ympäristöala on sisällöllisesti jokseenkin etäällä ICT-alasta, se osoittaa silti erittäin hyvin, mistä on kaiken kaikkiaan kyse, kun sääntelyn kohteena on moniulotteinen ilmiö, jonka väärinkäyttöä tulisi voida harkituin toimenpitein estää. Toisaalta siitä pitäisi voida nauttia ja sitä pitäisi voida hyödyntää myös taloudellisesti⁵²⁹. Aineettomien varantojen kehitys

527. Kysymys liittyy tietoa käsitteleviin järjestelmiin yleisemmin ja on niissäkin perinteisesti ratkaistu kuten oikeusjärjestelmässä, eli että reaali maailmasta saatu syöttötieto tai tapahtuma aiheuttaa ennalta määritellyn vasteen järjestelmään koodatun käyttäytymissäännön perusteella joko ajallisesti tapahtumasta erotettuna taustaprosessina tai reaaliaikaisena ohjauksena. Jos uuden varallisuus oikeuden järjestelmä olisi osa oikeudellisen informaation käsittelyn systematiikkaa, sen pitäisi voida antaa syöttötiedolle eli juridiselle tapahtumalle paitsi oikea myös esimerkiksi ”parempi, täsmällisempi” tai ”reilumpi” vaste kuin perinteisen järjestelmän. Jos se sen sijaan olisi järjestelmän syöttötiedon systematisointia, se voisi silti ”tehostaa” ja ”täsmentää” järjestelmän toimintaa monin eri tavoin, vaikka ei olisi osa valmiiksi koodattua toimintalogiikkaa.

528. Yleiskuvaus: http://en.wikipedia.org/wiki/Soft_computing: ”Unlike hard computing schemes, which strive for exactness and full truth, soft computing techniques exploit the given tolerance of imprecision, partial truth, and uncertainty for a particular problem. Another common contrast comes from the observation that inductive reasoning plays a larger role in soft computing than in hard computing.” (Viitattu 6.1.2012)

529. Muukkosen (2012) ehkä varsin poikkeuksellisen käsityksen mukaan ”valtion oikeus, markkinoiden oikeus, kansalaisyhteiskunnan oikeus ja elinympäristön oikeus ovat rinnakkaisia oikeusjärjestelmiä.” (s. 131) Tutkiessaan yhdistyksiä yhteisöllisinä rakenteina hän ei ota tarkastelunsa keskiöön käsitteitä oikeusjärjestelmästä, vaan siinä on ”se varsinainen toiminta ja funktio, joka kullakin yhteisöllä on. Voidaan puhua eräänlaisesta funktionaalista tarkastelutuotteesta.” (s. 132) Karhun (2012a) lausunto vastaväittäjänä Muukkosen tutkimuksesta nostaa esiin toimintaympäristön erittelyn (s. 136) ja yhdistystoiminnan käytännöt. Tässä tutkimuksessa kohdeympäristöä ja projektikontekstia ei oteta miksikään rinnakkaisiksi ilmiöiksi, vaan ne pyritään tuomaan oikeusjärjestelmään.

”innovaatioympäristössä” sekä yhteiskunnan että yksityisten toimijoiden informaatio-omaisuutena, jota kannattaa ”suojella” ja jonka ”kestävää” sekä ”tasapuolista” käyttöä voi pyrkiä ohjaamaan, on vähintäänkin tutkijaa innostava mielikuva innovaatiiovastuulle.

Luvun rakenne on seuraava:

- asiallinen ulottuvuus – T&K-yhteishankkeiden mallisopimukset,
- henkilöllinen ulottuvuus – intressien johtaminen,
- ajallinen ulottuvuus – varanto-oikeuksien dynamiikka ja
- sääntelyn kehittäminen – sääntelyn kenttä ja kehä.

6.1 Asiallinen ulottuvuus – yhteishankkeiden mallisopimukset

Innovaatiiovastuun, kuten se tässä tutkimuksessa mielletään, pitää sallia ja edistää markkinoiden toimintaa ja itseohjautuvuutta mutta silti vähentää riskejä ja estää väärinkäytöksiä yhteistyössä. Kyse on oikeudellisen, teknisen ja taloudellisen toiminnan strategisesta ja operatiivisesta suhteesta⁵³⁰. Sitä on perinteisesti tarkasteltu teoreettisesti sääntelyn tuottamisen kannalta, samalla silti sääntelyn toteuttamista eri tavoin jäsentäen, tyyppitellen ja analysoiden.

Toisaalta sitä on lähestytty myöskin empiirisesti monien eri toimialojen ja sääntelykohteiden näkökulmasta, erilaisia menettelyjä konkreettisoiden ja arvioiden. Tämä on ymmärrettävä yleisesti oikeuden ja sen kohteena olevien yhteiskunnallisten ilmiöiden vuoropuheluna, joka on jatkuvasti käynnissä. Toisin sanoen tietyn alan toimijoiden tavoitteet, verkostot, toimintatavat ja -prosessit sekä jaetut käytänteet muodostavat yhteistyölle uusia lähtökohtia – mihin johtaa suurelta osalta toimialan ja sen asiakasalojen dynamiikka.

Samalla tästä muodostuu monitahoinen sääntelyn toteutusala eikä vain yksittäisiä kohteita ohjaukselle ja valvonalle. Analyysin perusteella yhteishankkeiden ohjaus on suppeaa eli tiivistyy yksittäisten projektien ohjaukseen, mutta toisaalta se erittäin laajaa ja hyvin hajanaista eri intressitahojen erilaisia hankkeita koskevan toi-

530. Rudanko (1999) tarkastelee tätä suhdetta, otsikoiden sen ”Juridiikka ja liikkeenjohdon strategiat” -teeman yhteyteen: ”Ulkopuolisen ohjailun välineenä juridiikka on liikkeenjohdon näkökulmasta päätöksentekoa rajoittavaa viitekehystä. Edustavana esimerkkinä valtionsisäisen oikeusjärjestyksen alueelta voidaan pitää heikompia sopimusosapuolia suojaavaa sosiaalisväritteistä sääntelyä kuten kuluttajansuojaa. Kuitenkin myös tällainen rajoittava sääntely voi merkitä positiivista elementtiä liikkeenjohdon päätöksenteossa. Tämä mahdollisuus sisältyy sääntelyn arvoulottuvuuden ja julkisen vallan täytäntöönpanovoiman yhdistelmään. Kun julkisen sääntelyn läpäisyvoiman vuoksi voidaan luottaa siihen, että rajoitukset kohtaavat tehokkaasti ja tasapuolisesti kaikkia toimijoita, rajoitusten vaikutukset kannattavuuteen ja kilpailukykyyn tasoittuvat. Tällöin uusi arvoelementti voi olla helpompi ottaa mukaan yritysten päätöksentekoon.” (s. 3)

minnan yli tarkasteltuna. Julkisen vallan ja yksityisten tahojen määrittelemien yhdenmukaistenkin innovaatiostrategioiden toteutus pirstoutuu tästä syystä eri tavoin ja sääntelyn eri ulottuvuudet eivät välttämättä aina kohtaa juurikaan toisiaan.

Sääntelyä tarkastellaan T&K-yhteisprojektien sopimusmallien mahdollisia vakioaineiksia hahmottaen ja eritellen, pohjustaen tarkastelua lyhyellä IT-alan mallisopimusten sisältöjen jäsentelyllä ja vertailevalla arvioinnilla yhteishankkeiden näkökulmasta. Kuten jo aiemmin tuli ilmi, IT-sopimusten vakioehtojes valmistelu alkoi Suomessa melko varhain eli vuonna 1986, ainakin alan kehittyminen ja varsinkin varsinaisen tietoteollisuuden ja tietoteknisiä ratkaisuja tuotteissaan, palveluissaan ja omissa prosesseissaan hyödyntävien asiakastoimialojen tilanne huomioon ottaen. Kehitys jatkui niin, että ATK 91 Tietojenkäsittelyalan sopimusehdot julkaistiin 1991, ATK 94 Tietojenkäsittelyalan sopimusehdot 1994 ja IT2000 Tietotekniikka-alan sopimusehdot 2000. Takki (2003) teki viimeksi mainitut laajasti tunnetuiksi sekä tietotekniikan ammattilaisille että juristeille, samoin kuin useamman eri alan opiskelijoille. 2010 julkaistut uusimmat IT2010-sopimusehdot, joita Erlund ym. (2010) esittelee, ovat liki neljännesvuosisadan mittaisen työn tuotoksia.

Vaikka luottamuksensuojan merkitys on lisääntynyt sopimusvapauden rinnalla, se on koskenut ennen muuta kuluttajan asemaa eikä niinkään liikesopimuksia tai juuri IT-sopimuksia. Samoin, vaikka tutkijat ovat pohtineet paljon sopimuksen joustavuutta, mallisopimukset osoittavat sitovuuden olevan hyvin vahva sopimusperiaate vapauden ohella. Sopiminen ICT-alalla on silti monimutkaistunut erityisesti erilaisten digitaalisten hyödykkeiden kehittyessä eli sitoutumisen kohteet ovat erittäin kompleksisia. Eniten tämä lienee näkynyt aineettoman pääoman kautta eli immateriaali-oikeudellisesti, mutta myös ICT-oikeudellisesti, mitä IT-mallisopimusten kehityskin osaltaan ilmentää⁵³¹.

6.1.1 Lähtökohtia sääntelylle

Seuraavassa tehdään lyhyt katsaus IT2010-sopimusehtoihin verraten niitä myös JYSE 2009 Palvelut -ehtoihin (Anon. 2009). Takin (2003) teos perustuu pitkälle edeltäviin IT2000-mallisopimuksiin, joihin ei uusissa ehdoissa ole tullut perustavaa laatua olevia muutoksia. Ne ovat toisaalta kuitenkin muuttuneet tekniikan ja liiketoiminnan kehittyessä kymmenen vuoden aikana. Vaikka IT2010-ehtojen sisältö ilmentää hyvin sopimuskäytänteitä liiketoiminnassa, se poikkeaa silti kaikkien tutki-

531. Toisaalta liittyvät IPR-tutkimukset aina Takalosta (1999) Vuoriseen (2013) osoittavat immateriaali- ja kilpailuoikeuden suhteen keskeiseksi. Koska kilpailuoikeuden näkökulma ei ole tässä tutkimuksessa mukana juuri lainkaan muuten kuin esikilpailullisena asetelmana, jää jatkotutkimusten varaan, miten se tuotaisiin näkyviin. Sopimuksilla ei voida rajoittaa kilpailua tai käyttää väärin määräävää markkina-asemaa, mutta yhteishankkeiden yhteistyön ja kilpailun puite on silti erilainen kuin tilaajan ja toimittajan suhde. Toisaalta esimerkiksi riskirahoittajien osallistuminen yhteishankkeisiin muuttaisi todennäköisesti kilpailukatsantoa.

musaineiston yhteishankkeiden sopimuskäytänteistä ja -ehdoista. Myös verrattuna JYSE 2009 Palvelut -ehtoihin siitä näkyy vahva painotus toimittajiin eikä tilaajiin eli eri näkökulmia yhdistäviä yhteisiä sopimusehtoja ei toisin sanoen ole tarjolla. Yhteishankkeiden sopimuskäytännöt, -mallit ja -ehdot eivät ole Suomessa kehittyneet yleensä eivätkä myöskään erityisesti osana ICT-alan sopimuksia. Poikkeuksena voinnee pitää vain sponsoreiden ja hallinnoijien edellyttämiä yleisiä ehtoja. Vaikka T&K-yhteishankkeissa on käytössä samankaltaisia sopimuksia, ne ovat vailla tapa-
oikeuden leimaa⁵³².

Erlund ym. (2010) esittelee IT-alan uusimmat eli IT2010-mallisopimukset, joihin kuuluu kuusi eri sopimustyyppiä ja kunkin sopimusmalliliitteet. Ne ilmentävät samalla IT-alan liiketoiminnan logiikoita, niitä aiempiin sisällöllisesti vertaamalla voi jo itse asiassa päätellä melko paljon alan kehittymisestä⁵³³. Sopimustyyppit ovat konsultointi- ja muita asiantuntijapalveluja koskeva sopimus, laitteiden huolto-, ohjelmistojen ylläpito-, salassapito-, tietoverkon kautta toimitettavia palveluja koskeva sopimus ja toimitussopimus. Lisäksi kokoelmassa ovat EAP-erityisehdot konsultointi- ja asiantuntijapalveluista, EJT-erityisehdot tietojärjestelmien ja asiakaskohtaisten ohjelmistojen toimituksista sekä ELH-erityisehdot laitteiden huoltopalveluista.

Edelleen, ELT-erityisehdot koskevat laitetoimituksia, EOY-erityisehdot ohjelmistojen ylläpitopalveluja, ETP-erityisehdot tietoverkon välityksellä toimitettavia palveluja, EVT-erityisehdot valmisohjelmistojen toimituksia ja palvelutasokuvaus palvelun käytettävyyden mittaamista. YSE-ehdot ovat puolestaan kokoelmaan kuuluvat yleiset sopimusehdot. Toisin sanoen sopimuskokoelma jäsenyy esisijaisesti IT-liiketoiminnan tyyppin mukaan, mutta sen perustana ovat yhteiset eri liiketoiminnan tyyppijä kokevat ehdot.

532. Vaikka IT-alan vakiosopimusehdoilla onkin Suomessa pitkä historia, niin sellaisten sponsoreiden kuin Tekesin rahoituskäytäntöjen ja hankeformaattien muuttumisen vaikutuksia niiden asettamiin sopimusehtoihin ei liene kukaan tutkinut, ottaen huomioon myös vastaavien eurooppalaisten ja kansainvälisten T&K-rahoittajien toiminnan kehittyminen. Tämän tutkimuksen esimerkkihankkeiden (Liite 1) perusteella sopimukset sisälsivät yhteensä parikymmentä vakio-kohtaa: sopimuksen tarkoitus, määrittelyt, johtoryhmä ja koordinaattori, kustannukset ja laskutus, luottamuksellisuus ja julkaiseminen, omistusoikeudet, käyttöoikeudet, rajoitukset ja sopimuksen siirtäminen, sopimuksen kesto – mukaan lukien päättyminen ja muuttaminen, osapuolten suhteet, erimielisyyksien ratkaiseminen, sopimuksen kieli, tiedonannot, sovellettava laki, mitättömät ehdot, väärinkäytökset, raportointi ja seuranta rahoittajalle, sopimusaineisto liitteinen ja niiden etusijajärjestys, allekirjoitukset sekä liitteet.

533. Nystén-Haarala ym. (2010) viittaa toisaalta havaintoon, että kun liiketoimintamalli tai -riskit muuttuvat, niin vakio- tai tyyppiehtojen kehitys ei välttämättä seuraa aivan samassa tahdissa, vaan sopimisessa on kiinnitettävä huomiota kulloinkin tärkeimpiin seikkoihin, olkoonpa sellainen sitten tehtävä, tulos tai suorituskyky. Kymmenen tulevaisuudessa oleellisimman sopimustermien kolme ensimmäistä olivat heidän tutkimuksessaan *sopimuksen rajaus ja tavoitteet, muutosten hallinta ja osapuolten vastuut*. (s. 472)

Mallisopimuksiin tarvitaan lisäksi yleensä aina myös täydentäviä liitteitä. Erlundin ym. (2010, ss. 37–38) mukaan sellaisia ovat muun muassa hinnasto, tuote- tai palvelukuvaus, palvelutasokuvaus tai -sopimus, laite- ja ohjelmistovaatimukset sekä projektisuunnitelma. Samoin niihin kuuluvat usein järjestelmän määrittelyt ja yleiskuvaus, käyttöympäristön vaatimukset, hyväksymistestit ja -menettelyt, käyttöoikeus- ja lisenssiehdot, takuehdot, tietoturvakäytännöt ja -vaatimukset ja, henkilötietojen käsittelyä koskevat vaatimukset, tuki- ja ylläpitosopimus, auditointikäytännöt, escrow-sopimus⁵³⁴, salassapitoa koskeva erillinen sopimus ellei se ole osa varsinaista sopimusta, alihankkijaluettelot, mahdollinen toiminnan jatkuvuutta ja varautumista koskeva suunnitelma, hallintomalli sekä osapuolten sopimat yhteyshenkilöt ja -tiedot.

Sopimuskokonaisuus on kaiken kaikkiaan tarkoitettu seuraavanlaiseksi: soveltuva IT2010-sopimustyyppi, muut liitteet kuin IT2010-sopimusehtoliitteet, soveltuva IT2010-erityisehtoliite sekä IT2010 YSE yleiset sopimusehdot. Jokainen sopimukseen kuuluva asiakirja on Erlundin ym. (2010) mukaan syytä nimetä erikseen ja liittää sopimuspakettiin. Osapuolten sovittaviksi on toisaalta jätetty (Erlund ym. 2010, ss. 49–50) muun muassa toimituksen kohde, hinta, aikataulu ja voimassaolo, liitteet ja niiden soveltamisjärjestys, maksuehdot ja vakuudet, immateriaalioikeuksien käyttöoikeudet ja -ehdot⁵³⁵, korvausvelvollisuus ja -vastuut, hyväksymismenettelyt sekä koulutus – mikä ilmentää osaltaan erittäin konkreettisesti sopimusverkon monimutkaisuutta.

Runkosopimusten tekstejä voi käyttöehtojen puitteissa muuttaa, mutta ei vapaasti, vaan siten, että (s. 56): ”IT2010-sopimusehtokokoomaan kuuluvien asiakirjojen alkuperäinen teksti näkyy selvästi ja kokonaisuudessaan.” Edeltäviin eli IT2000-sopimusehtoihin verrattuna sopimuskokoelmassa on Erlundin ym. (2010) mukaan oleellisia muutoksia joillakin alueilla (ss. 61–62). Sellaisia ovat esimerkiksi erityisehdot palveluina tarjottaville ohjelmistoille, palvelutasokuvauksen malli, EAT-ehtojen muuttuminen EJT-ehdoiksi (erityisehdot asiakaskohtaisten järjestelmien toimitukselle), tietoturva ja -suoja, korvausvelvollisuus ja vastuunrajoitukset (pääsääntöisesti 20%:iin toimituksen kokonaishinnasta) ja riitojen ratkaisu.

Muutamia vähän käytettyjä aiemmin sopimuskokoelmaan sisältyneitä ehtoja on poistettu käytöstä, kuten esimerkiksi pientoimitus- ja ruotsinkielisten käännösten ehdot. Tämä kuvastaa puolestaan varsin hyvin sekä ehtojen vakiintumista että käytön myötä karttunutta tietoa merkittävydestä.

534. Escrow-sopimus koskee toimittajan kehittämän ohjelmiston lähdekoodin talletusta kolmannen osapuolen haltuun. Kts. yleiskuvaus: http://en.wikipedia.org/wiki/Source_code_escrow (Viitattu 14.3.2012)

535. Tähän todetaan syyksi, että vaikka mallisopimuksen mukaan asiakkaalle tuotetun hyödykkeen omistusoikeus jää toimittajalle ja asiakas saa siihen käyttöoikeuden, niin joissakin tapauksissa myös asiakas voi mahdollisesti saada omistusoikeuden hyödykkeeseen kokonaan tai ainakin määräajaksi.

Taulukossa 9 luonnehditaan valikoituja IT2010-sopimusehtokokoelman kohtia tämän tutkimuksen kannalta eli T&K-yhteisprojektien kontekstissa ja edellä esille tulleiden seikkojen puitteissa, mutta puuttumatta silti ehtoihin yksityiskohtaisemmin, vaan lähinnä nostaten esille sellaisia näkyviä juonteita, jotka niistä erottuvat tämän tutkimuksen kannalta katsottuna. Niitä verrataan osin myös JYSE 2009 Palvelut -ehtoihin⁵³⁶ sekä JIT 2007 -ehtoihin (JHS 166)⁵³⁷ eli toisin sanoen tuotteiden, palvelujen ja järjestelmien ostajien näkökulmaan – jotta saadaan osapuolikontrastia suhteessa T&K-yhteistyöprojektien sopimuksiin.

-
536. Kauppa- ja teollisuusministeriö vahvisti valtion hankinnoista annetun asetuksen (1416/93) perusteella 1993 julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot (JYSE 1994). Kun asetus kumottiin uuden hankintalain (laki julkisista hankinnoista 30.3.2007/348) tultua voimaan, ministeriön asettama työryhmä päätyi esittämään palvelu- ja tavarahankinnoille erillisiä sopimusehtoja, JYSE 2009 Tavarat ja JYSE 2009 Palvelut. Uudistamisessa hyödynnettiin mm. JIT 2007 Julkisen hallinnon IT-hankintojen sopimusehtoja sekä taustamateriaalina YSE 1998 Rakennusurakan yleisiä sopimusehtoja ja KSE 1995 Konsulttitoiminnan yleisiä sopimusehtoja. JYSE 2009 Palvelut edustaa tässä yhteydessä ostajan näkökulmaa palveluihin.
537. <http://www.jhs-suositukset.fi/suomi/jhs166> (Viitattu 22.9.2012): IT 2007 eli Julkisen hallinnon IT-hankintojen sopimusehdot sisältävät Yleiset sopimusehdot (JIT 2007-yleiset ehdot), Erityisehtoja tilaajan sovellushankinnoista (JIT 2007-sovellukset), Erityisehtoja palveluista (JIT 2007-palvelut), Erityisehtoja konsultointipalveluista (JIT 2007-konsultointi), Erityisehtoja valmisohjelmistojen hankinnoista (JIT 2007-valmisohjelmistot), Erityisehtoja laitehankinnoista (JIT 2007-laitteet), soveltamisohjeen sekä muistilistatyyppiset mallisopimukset. Hankintalain mukaisesti julkisia hankintoja koskevia erityispiirteitä ovat mm. ettei tarjouspyyntöön liitetystä keskeisistä ehdoista juuri voi myöhemmissä neuvotteluissa poiketa, jotta eri tarjoajien tasavertainen asema ei vaarantuisi. Tähän liittyy myös, ettei liikesopimuksille tyyppisiä sopimusneuvotteluja käydä, ellei neuvottelumenettelyä tai kilpailullista neuvottelumenettelyä ole päätetty ottaa käyttöön. Sopimuksen rakenne ja pääehdot ovat silti hankinnan suunnittelua, mitä voi verrata SHOK-yhtiöiden edellyttämiin yleisiin ehtoihin niiden ”hankkiessa tarjouksia” SRA-suunnitelmien toteuttamiseksi. Hankintalain mukaisessa kilpailullisessa neuvottelussa hankinnasta julkaisetaan ilmoitus, johon halukkaat toimittajat voivat pyytää saada osallistua. Sitä seuraa neuvottelu valittujen toimittajien kanssa niiden tarjoamista ratkaisuista, jonka perusteella niitä pyydetään tekemään tarjouksensa. Vastaavaa menettelyä ei ole SRA-suunnitelmien toteuttamiseksi, vaikka yhteishankkeen tarjouskilpailu toisi keskenään kilpailevien konsortioiden ehdotukset esille. Hankintalain (29 §) mukaan kilpailullinen neuvottelu tulee kyseeseen erityisen monimutkaisen hankinnan tapauksessa, kun hankinnan oikeudellista tai rahoituksellista luonnetta tai teknisiä keinoja ei voida tarpeiden tai tavoitteiden toteuttamiseksi kuvata teknisin eritelmin ennakolta ja tarjouksen valintaperusteena on kokonaistaloudellinen edullisuus. Hankintailmoituksessa on määriteltävä tarpeet ja vaatimukset, joita täydentämään voidaan laatia tarkentava hankekuvaus (33 §) ja lisäksi neuvottelukuvaus. Neuvottelujen vaihteellisuudesta ja siitä, miten tarjoajia mahdollisesti vähennetään neuvottelujen kuluessa, on aina ilmoitettava tarjoajille. Tietyn ratkaisuvaihtoehdon hylkäämisestä on tehtävä päätös, tarjoajia on kohdeltava tasapuolisesti eikä toisen tarjoajan ehdottamia ratkaisuja tai tietoja saa paljastaa muille ilman tämän suostumusta (29 §). Lopullinen tarjous pyydetään vasta, kun neuvottelujen päättämisestä on ilmoitettu tarjoajille. Parhaaksi valittua tarjoajaa voidaan pyytää vielä täsmentämään, selkiyttämään tai vahvistamaan tarjoustaan. Kts. menettelyn kulusta myös Karvonen-Kälkäjä ym. (2009).

Taulukko 9. IT2010-sopimusehtojen arviointia.

Kohta	Kuvaus (IT2010-sopimusehtojen osalta lähteenä on Erlund 2010)
YSE4.7	Lisätyö. "Toimittajalla on oikeus veloittaa erikseen asiakkaan kirjallisesti tilaama, toimituksen kohteeseen kuulumaton työ sovittujen veloituserusteiden mukaisesti." (s. 98) JYSE 2009 Palvelut yleisten ehtojen mukaan muutoksen määrittellään olevan "Palvelun alkuperäiseen laajuuteen tai sisältöön sovittu muutos- tai lisätyö." (Kohta 2.3) <i>Yhteishankkeessa lisätyö on usein etu kaikille eikä siitä voi erikseen veloittaa, mutta sitä ei voi aina kompensoidakaan.</i>
YSE 4.9	Väärät tiedot. "Toimittajalla on oikeus veloittaa erikseen asiakkaan antamista vääristä tiedoista tai muusta vastaavasta asiakkaasta johtuvasta syystä aiheutuvat lisäkustannukset sovittujen veloituserusteiden mukaisesti." (s. 100) <i>Myös yhteishankkeessa väärät tiedot ovat erittäin ongelmallisia. Tilaajan ja toimittajan roolien puuttuminen tekee niiden sanktioinnista haasteellisen, olipa kyse rahallisesta korvauksesta tai esimerkiksi osapuolen erottamisesta.</i>
YSE 6.1 YSE 6.2	Alihankkijat. Toimittajalla voi olla oikeus käyttää alihankkijoita, mutta "sopijapuolen tulee antaa toisen sopijapuolen pyynnöstä tarpeellista tietoa toimituksen kohteeseen liittyviä tehtäviä suorittavista alihankkijoistaan." (s. 107) "Sopijapuoli vastaa alihankkijansa toiminnasta kuin omastaan." (s. 109) <i>Ehdot ovat samankaltaisia yhteishankkeissa, mutta silti kannattaa todeta tilaajan ja toimittajien roolien erottaminen toisistaan, myös JIT 2007 yleisiin ehtoihin nähden: "Sopimuksen osapuolista käytetään nimityksiä toimittaja ja tilaaja sekä sopijapuolet. (Kohta 2.11)</i>
YSE 6.3	Myötävaikutusvelvollisuus. "Sopijaosapuoli sitoutuu osaltaan myötävaikuttamaan siihen, että sen alihankkijat toimivat tarvittaessa keskenään yhteistyössä toisen sopijapuolen alihankkijoiden kanssa toimituksen kohteeseen liittyvissä tehtävissä." <i>Käytännössä kyse on ehkä vain esimerkiksi toimittajien aikataulujen yhteensovittamisesta, toisin kuin yhteishankkeissa: "Verkostoituneissa liiketoimintamalleissa alihankkijoiden välinen yhteistyö on tavallista." (s. 110) JYSE 2009 Palvelut yleiset ehdot sisältävät vastaavan vaatimuksen toimittajien yhteistyölle: "Palveluntuottaja sitoutuu yhteistyöhön mahdollisten muiden tilaajalle palveluja kulloinkin tuottavien palveluntarjoajien kanssa siten, että palvelujen muodostama kokonaisuus toimii tilaajan kannalta mahdollisimman joustavasti ja keskeytyksettä." (Kohta 7.1)</i>
YSE 7.1	Salassapito. "Ehtokohdassa on liikesopimuksille tavanomainen salassapitomääräys, joka yhtäältä velvoittaa pitämään tiedon salassa ja toisaalta rajoittaa tiedon käyttöä. Salassapito-velvoitteiden kohdalla on olennaista, että salassapitoehdot suojaavat sopijapuolen luottamukselliset tiedot, mutta eivät rajoita sopijapuolen toimintaa kohtuuttomasti." Ehtoja on muutettu aiemmasta niin, että lähtökohtaisesti vain erikseen salaisiksi merkityt tai kerrotut tiedot ovat sellaisia. Tulkintaepävarmuus liittyy silti tilanteeseen, jossa toisen osapuolen olisi pitänyt ymmärtää aineiston olevan salassa pidettävää, koska se on joko yleensä sellaisena pidettyä tai luovuttavan osapuolen itse sellaisena pitämää. Aineistoa ei saa käyttää muuhun kuin sopimuksen mukaiseen tehtävään ja se on luovutettava takaisin sopimuksen päätyttyä, paitsi lain tai viranomaisten edellyttämä tieto. (ss. 111–112) <i>Ehdot ovat samankaltaisia yhteishankkeissa.</i>
YSE 7.3	Kokemustiedon käyttö. "Sopijaosapuolella on oikeus käyttää toimituksen yhteydessä hankkimaansa ammattitaitoa ja kokemusta." Mitään mainintaa tiedon olomuodosta ei ehtoon sisälly. (s. 117) JYSE 2007 Palvelut yleisten ehtojen mukaan palvelun lopputulos on taas "Palvelun tuottamisen lopputuloksena syntyvä raportti, suunnitelma, tutkimuksen tulokset tai muu suorite." (Kohta 2.6) Jos muuta ei ole sovittu, immateriaalioikeudet palvelun lopputuloksiin eivät siirry tilaajalle, mutta "tilaajalla on kuitenkin peruuttamaton käyttöoikeus palvelun lopputuloksiin sekä muuhun palveluntuottajan sille luovuttamaan aineistoon sopimuksen mukaisen palvelun käyttöön liittyvässä tarkoituksessa." (Kohta 19.1) <i>Kokemustieto on yhteishankkeessa oleellista. Kyse on siitä, miten sen käyttöä voi myös sopimusehdoin vahvistaa.</i>
YSE 9.3	Ylivoimainen este. "Sopijapuolen on viipymättä ilmoitettava ylivoimaisesta esteestä sekä esteen lakkaamisesta kirjallisesti toiselle osapuolelle." (s. 131) <i>Ehto ei poikkea oleellisesti vastaavista yhteishankkeiden ehdoista eikä myöskään JYSE 2007 Palvelut yleisten ehtojen kohdasta 14 ja JIT 2007 yleisten ehtojen kohdasta 20.</i>

<p>YSE 10.1– 10.5</p>	<p>Immateriaalioikeuksien loukkaukset. "Toimittaja vastaa siitä, ettei toimituksen kohde loukkaa kolmannen osapuolen immateriaalioikeuksia sovitus- ja käyttömaassa. Ellei kirjallisesti ole toisin sovittu, sovittu toimitus- ja käyttömaa on Suomi." Kyseessä on ns. indemnity-ehto, joka on ohjelmistoalalla tyypillisesti säilytetty toimittajalle, vaikka se voikin olla käytännössä hyvin vaikea varmentaa. Silti "YSE 10 mukaista toimittajan vastuuta immateriaalioikeuksista voitaneen pitää valtitsevaa markkinakäytäntöä vasten useissa tapauksissa molempien osapuolten kannalta kohtuullisena riskinjakona." YSE10.2 edellyttää, että toimittaja on omalla kustannuksellaan velvollinen puolustamaan asiakastaan immateriaaliloukkausta koskevaa väitettä vastaan, joka kohdistuu toimitukseen kohteeseen kolmannen osapuolen taholta, edellyttäen, että asiakas informoi toimittajaa väitteestä viipymättä ja antaa toimittajalle tarpeelliset valtuudet, tiedot ja tuen puolustamista varten. YSE 10.3 ehdot kuvaavat miten toimitaan, jos loukkaus on todettu tapahtuneeksi, erityisesti miten toimittaja toimii, jotta asiakasta uhkaavat menetykset eivät realisoituisi. YSE 10.4 rajoittaa kuitenkin toimittajan vastuuta määrittelemällä vastuun ulkopuolelle jäävät väitteet. (ss. 132–134) "Toimittajan vastuu toimituksen kohteen immateriaalioikeuksien loukkauksesta rajoittuu tässä kohdassa 10 sovittuun", mutta toisaalta "sopijapuoli ei voi siirtää rikoslakiin ja muuhun pakottavaan lakiin perustuvaa vastuutaan toiselle sopijapuolelle sopimuksella, vaan jokainen on itse vastuussa sitä koskevan lainsäädännön noudattamisesta." (ss. 141–143) <i>Ehto ilmentää tilaajan ja toimittajan välistä suhdetta eikä niinkään yhteistyöosapuolten toimintaa tällaisessa tilanteessa.</i></p>
<p>YSE 11.1– 11.6</p>	<p>Rikkomukset ja sopimuksen purkaminen. YSE 11.1 koskee toimituksen viivästyästä, 11.2 sopimuksen purkamista ylivoimaisen esteen takia ja 11.3 sopimuksen purkamista viivästyksen vuoksi, "edellyttäen, että viivästyksellä on sopijapuolelle olennainen merkitys ja että toinen sopijapuoli käsitte tämän tai toisen osapuolen olisi pitänyt se käsittää". (s. 149) JYSE 2009 Palvelut yleisissä ehdoissa "Palvelun viivästyminen rinnastetaan sopimuksessa edellytetyjen tietojen ja palveludokumentation myöhästyminen." (Kohta 13.3, vrt. myös JIT 2007 yleiset ehdot, Kohta 18) Sopimuksen purkamisen syynä olevana olennaisena rikkomuksena pidetään muun muassa, "ettei palvelu vastaa sovittua ja virhe on vähäistä suurempi eikä virhettä tilaajan huomautuksesta huolimatta viipymättä korjata tai jos sopimuksen luonne huomioiden palvelun tuottaminen viivästyä olennaisesti tai viivästykset tai virheet ovat toistuvia." (Kohta 17.3) Samoin JIT 2007 yleiset ehdot, Kohta 22: "(i) Tuote on siinä ilmenneiden virheiden tai niiden korjaamista koskevien odotus- tai korjausaikojen perusteella osoittautunut niin huonolaatuisiksi tai virheelliseksi, että sitä ei takuuajana voida kokonaisuudessaan tai olennaisilta osiltaan käyttää sovitus- ja käytössä yhteensä vähintään 30 päivän aikana. Vrt. virhevastuu (Kohta 16): "(1) Tuotteen ja palvelun lopputuloksen on oltava virheetön. Toimittaja selvittää omalla kustannuksellaan virheen syyn ja korjaa sen viivästyksellä. Toimittaja voi vapautua virhevastuusta vain, jos hän pystyy näyttämään, että virhe johtuu tilaajan vastuulla olevista seikoista." JYSE 2009 yleisten ehtojen mukaan, jos tilaaja saa tietoonsa hankintapäätöksen tehtyään Hankintalain 53 §:ssä (rikoksiin syyllyminen) ja 54 §:ssä (muut perusteet) luettuja poissulkemisperusteita, sillä on oikeus sopimuksen välittömään purkamiseen ehtojen Kohdan 18.1 mukaisesti. Sama koskee tilannetta, kun "palveluntuottajan taloudellisten tai muiden olosuhteiden havaitaan muuttuneen olennaisesti niin, ettei voida olettaa palveluntuottajan täyttävän sopimuksen mukaisia velvollisuuksiaan eikä luotettavaa selvitystä velvoitteiden täyttämistä anneta." (Kohta 18.2) Ennen irtisanomista tilaajan on kuitenkin huomautettava asiasta ja varattava mahdollisuus antaa siitä selvitys kohtuullisessa ajassa. Jos palveluntuottajaa vaihdetaan tai tilaaja ottaa palvelun itse hoitaakseen, toimittajaa voidaan edellyttää avustamaan palvelun siirtymisessä uudelle taholle. (Kohta 23) Myös JIT 2007 yleisten ehtojen mukaan sopimus voidaan purkaa muuttuneiden olosuhteiden takia: "(1) Tilajalla on oikeus irtisanoa sopimus välittömän vaikutuksin, mikäli toimittajan olosuhteissa on tapahtunut olennainen muutos ja tilaaja osoittaa, ettei olisi tehnyt sopimusta toimittajan kanssa, mikäli kyseinen olosuhteiden muutos olisi ollut tilaajan tiedossa sopimuksentekohetkellä." (Kohta 23). YSE 11.4 koskee sopimuksen purkamista olennaisen sopimusrikkomuksen vuoksi, eli kun rikkomuksella on sopijapuolelle olennainen merkitys eikä rikkomus osapuoli ole korjannut rikkomustaan kohtuullisessa määräajassa, jos korjaaminen on ylipäänsä mahdollista. YSE 11.5 koskee sopimuksen purkamista maksuviivästyksen takia ja YSE 11.6 puolestaan sopimuksen purkamista ennakkoiden sopimusrikkomuksen takia, "jos on käynyt selväksi, että toinen sopijapuoli syyllistyy sopimuksen purkamiseen oikeuttavaan sopimusrikkomukseen", ellei osapuoli kuitenkaan aseta vakuutta tai anna luotettavaa selvitystä, joka poistaa rikkomusuhkan. (s. 154) <i>Vastaavat ehdot ovat yhteishankkeissa usein yhtäältä sponsorin edellytyksiä projektiin osallistumiselle, toisaalta silti hallinnoija ja toteuttajat käyttävät lähinnä muita yhteistyön johtamisen keinoja.</i></p>

<p>YSE 12.2– 12.5</p>	<p>Vastuu ja vahingonkorvaus. Ehdot ohjaavat osapuolia sopimaan korvausvelvollisuudesta ja vastuunrajoituksesta erikseen, mutta kohdat YSE 12.2–12.5 on tarkoitettu käyttöön, jos muusta ei sovi. YSE 12.2 koskee välittömiä vahinkoja ja 12.3 välillisiä vahinkoja, joista po. ehdot mukaan sopijapuolet eivät vastaa, ml. saamatta jäänyt voitto tai vahinko, joka johtaa tuotannon tai liikevaihdon katkeamiseen tai alenemiseen. Tietojen ja tiedostojen tuhoutumisesta on kohta YSE 12.4 ja vastuunrajoituksista kohdassa YSE 12.5, että salassapito, immateriaalioikeuksien loukkaus ja törkeä huolimattomuus tai tahallisuus jäävät niiden ulkopuolelle. (s. 172) <i>Vastuunrajoitusehdot yhteishankkeissa ovat periaatteessa samankaltaisia</i>, myös JYSE 2007 Palvelut yleisten ehtojen kanssa: ”Sopijapuolella on lisäksi oikeus korvaukseen välillisestä vahingosta, jos toinen sopijapuoli on aiheuttanut vahingon tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella, rikkonut salassapitovelvoitteita tai loukannut immateriaalioikeuksia.” (Kohta 16.4) 7.4 Toisaalta ehdoissa edellytetään myös, että ”Palveluntuottajan on pidettävä luetteloa niistä vahinkotapauksista, joissa vahinko on aiheutunut tilaajalle tai kolmannelle. Palveluntuottajalla on velvollisuus ilmoittaa tällaisista vahingoista tilaajalle.” (Kohta 7.3) JIT 2007 yleiset ehdot toteavat vahingonkorvausvastuusta: ”(3) Jollei toisin ole sovittu, toimittaja ei vastaa tietojen tuhoutumisesta, katoamisesta tai muuttumisesta ja tämän aiheuttamista vahingoista. Toimittaja vastaa kuitenkin tietojen uudelleen luomisen aiheuttamista kustannuksista, mikäli on sovittu, että toimittaja vastaa varmuuskopioiden ottamisesta ja niiden toimivuuden tarkistamisesta.” (Kohta 21) <i>Vastaavat eivät ole yleisiä yhteishankkeiden ehdoissa.</i></p>
<p>YSE 15.3</p>	<p>Muutokset. ”Muutokset tai lisäykset sopimukseen on sovittava kirjallisesti, jotta ne olisivat päteviä.” Tosin myös suullisesti tai hiljaisesti eli sopijapuolten käytöksen osoittamalla tavalla sovittu sopimusmuutos voi olla pätevä: ”Käytännössä on tavallista, että sopimuksen tekemisen jälkeen sopijapuolten edustajat sopivat erilaisista vähäisistä ja teknisistä muutoksista tai lisäyksistä sopimukseen.” Edellytettyä kirjallista muotoa ei tule pitää merkityksettömänä. (ss. 180–181) <i>Yhteishankkeissa vastaavien ehtojen asemesta on yleensä käytössä osapuolten jatkuva yhteistyön hallinnointi, muutoksetekovaltuudet huomioon ottaen.</i> Toisaalta on myös huomattava sopimusasiakirjojen etusijajärjestys. Esimerkiksi JYSE 2007 Palvelut yleisissä ehdoissa se on Kohdan 25.1 mukaan seuraava: ”Sopimusasiakirjat täydentävät toisiaan. Jos sopimusasiakirjat ovat keskenään ristiriidassa, noudatetaan niitä seuraavassa keskinäisessä pätevyysjärjestyksessä, ellei toisin ole sovittu: 1. Sopimus, 2. Tarjouspyyntö, 3. Julkisten hankintojen yleiset sopimusehdot (JYSE 2009), 4. Tarjous.” <i>Yhteishankkeissa sponsorin ja hallinnoijan yleisissä ehdoissa on usein vastaava logiikka, mutta senkin ongelmana on varsinaisen projektin toteuttamisen kannalta oleellisten toiminnallisten suunnitelmien ja kuvausten jääminen alhaisimmalle prioriteetille, kuten tässä tapauksessa varsinaisen tarjous.</i></p>
<p>EAP</p>	<p>Asiantuntijapalvelut. EAP-ehtojen mukaan ”asiantuntijapalvelu tehdään sopimuksen mukaisesti, huolellisesti sekä tehtävän edellyttämällä ammattitaidolla.” (s. 187) Vastaava vaatimus koskee asiakkaan vastuulla olevia tehtäviä (EAP 3, s. 188), lisäksi asiakkaan on annettava toimittajalle riittävät ja oikeat tiedot ja ohjeet palvelun tekemistä varten. Tehtävien sisällöstä ja aikataulusta sopimisen esitetään tapahtuvan kirjallisesti, mutta viivästyisestä ei ehdoissa ole valmiita sanktiolausekkeita. Palvelut esitetään tehtäväksi toimittajan omia työmenetelmiä käyttäen, mutta molempien osapuolten tulee niiden mukaan varata tarpeelliset tilat ja välineet työlle. Myötävaikutusvelvollisuus esitetään sovittavaksi seuraavasti (EAP4.4, s. 193): ”Sopijapuolella on velvollisuus myötävaikuttaa asiantuntijapalvelun toteuttamiseen sellaisten tekijöiden osalta, jotka ovat sopijapuolen määrättävissä tai hallinnassa. sopijapuoli vastaa siitä, että se tekee asiantuntijapalvelun tekemiseksi tarvittavat päätöksensä viipymättä.” Raportoinnin oletustahti on kirjallisesti tehtynä kerran kuukaudessa ja sen lisäksi loppuraportti. Käytetyt työtunnit edellytetään raportoitavan ellei palvelusta ole sovittu kiinteää hintaa. Tulosten reklamoinnin määräajat ovat väliraportoinnissa 7 ja loppuraportoinnissa 30 päivää, virhevastuu rajoitetaan kirjallisen reklamaation kautta tehtävään korjaustyöhön tai palvelusuorituksen uudelleen tekemiseen (EAP 4.8, s. 201). Asiantuntijan mahdollisesta vaihtamisesta kesken työn on oma kohtansa (EAP 4.7). Immateriaalioikeuksia koskevan kohdan EAP5.1 mukaan (s. 203): ”Ellei kirjallisesti ole toisin sovittu, immateriaalioikeudet asiantuntijapalvelun perusteella syntyviin asiakirjoihin ja muihin tuloksiin sekä toimittajan niihin tekemiin muutoksiin kuuluvat toimittajalle.” Käytännössä toimittaja voisi siten hyödyntää tuloksia vapaasti omassa toiminnassaan. Sopijapuolet voivat toisaalta sopia asiasta päinvastoin, jakaa tuloksia tai rajoittaa niiden käyttöä ajallisesti tai määrällisesti. Ehdon EAP5.2 mukaisesti asiakkaalla on tulosten vapaa käyttöoikeus, mutta ei oikeus luovuttaa niitä kolmansille osapuolille. Sopimuksin ei kuitenkaan rajoiteta tausta- tai sivuaineiston käyttöä eli osapuolten toisilleen luovuttamaa</p>

	<p>palvelun suorittamiseksi tarpeellista aineistoa. EAP7.1 sisältää sopijapuolten keskinäisen rekrytointikiellon 6 kuukaudeksi työsuhteen tai palvelun päättymisestä, lukuun ottamatta työnantajasta johtuvaa työsuhteen päättymistä tai julkisessa haussa olevaa työpaikkaa. <i>Yhteishankkeissa tällaisia ei ole yleensä käytössä.</i> JYSE 2007 yleiset ehdot painottavat palvelun laatua ja sen valvontaa (Kohdat 5 ja 6) sekä lainsäädännön mukaisuuden (5.3: "Palvelun tulee täyttää Euroopan unionin suoraan velvoittavien säädösten, Suomen lakien ja asetusten sekä viranomaisten antamat määräykset.") että asiantuntijuuden suhteen (5.4: "Palveluntuottaja tuottaa palvelut huolellisesti, harkiten ja sellaisella ammattitaidolla, mitä voidaan kohtuudella olettaa ammattitaitoiselta ja kokeneelta palveluntuottajalta."). <i>Vastaavaa ammattitaitoon tai kokemukseen liittyvää vaatimusta yhteishankkeissa ei useinkaan edellytetä.</i> Sen sijaan projektin johtamista koskevat määrittelyt, joiden avulla yhteistyön "laadun" valvontaa tehdään, ovat kehittyneemmät kuin esimerkiksi pelkät seurantalaverit – joskin niiden tulisi olla vieläkin kehittyneempiä ("6.3: Tilaaja ja palveluntuottaja tapaavat sovituin väliajoin palveluseurantakokouksissa. Sopijapuolet käsittelevät muun muassa palvelun toteutumiseen, laatuun, reklamaatioihin, asiakaspalautteisiin ja tuleviin palvelutarpeisiin liittyviä asioita.).</p>
EAT	<p>Räätälöidyt järjestelmät. EAT-ehdot koskevat asiakaskohtaisten tietojärjestelmien ja ohjelmistojen toimittamista, mutta eivät koske tietojärjestelmien ylläpitoa, käytön tukea tai jatkokehitystä. Asiakaskohtainen ohjelmisto on sopimuksessa sellaiseksi todettu. Myös avoin lähdekoodi määritellään, samoin ohjelmiston määritykset, operointi, tietojärjestelmä, valmisohjelmisto, valmistaja ja virhe. Toimittajan edellytetään hoitavan sopimansa tehtävät huolellisesti ja ammattitaidolla, mutta myös asiakkaan. <i>Yhteishankkeissa vastaavia ehtoja ei aina ole käytössä, kuten ei myöskään vaatimusta tulosten lainmukaisuudesta esitettyä:</i> "Tuotteen ja palvelun on toimitushetkellä täytettävä vaatimukset, jotka perustuvat lakiin tai sen nojalla annettuun asetukseen tai viranomaismääräykseen ja jotka ovat voimassa sopimuksen tekohetkellä tai jotka ovat silloin julkaistu ja säädetty tulemaan voimaan sopimuskauden aikana. Tilaajalla on kuitenkin velvollisuus kertoa toimittajalle erityislainsäädännöstä ja viranomaismääräyksistä, jotka koskevat tilaajaa ja liittyvät tuotteeseen tai palveluun." JIT 2007 yleiset ehdot, Kohta 5 (Sopimuksen kohde), osio (2).</p>
EJT	<p>Projektitoiminta. EJT5-ehdot koskevat projektien organisointia ja toteutusta. EJT 5.1 kuvaa johtoryhmän toiminnan ja vastuun ("valvoo sopijapuolen yhteistyöorganisaationa projektin toteuttamista", muut tehtävät määritellään sopimuksessa, s. 229), EJT 5.2 projektipäällikön tehtäviä ("tehtävänä on raportoida projektin tilasta ja edistymisestä", muut tehtävät määritellään sopimuksessa, s. 231), yhteyshenkilöt välittävät tietoa omasta organisaatiostaan hanketta koskien toiselle osapuolelle, jollainen on toimittajan puolelta projektipäällikkö. Lisäksi kuvataan henkilöt ja avainhenkilöiden vaihtaminen, varmuuskopiointi sekä muutokset määräyksin ja tietojärjestelmiin, joista johtoryhmä voi päättää, ellei toisin ole sovittu. EJT 7.2 kuvaa toimituksen sisällön ja EJT 7.5 vaaranvastuun siirtymisen asiakkaalle. Käyttöönotosta, koulutuksesta ja tietojen muutoksista ehdotetaan sovitavan kirjallisesti (EJT 7.6). Toimittajan edellytetään testaavan toimituksen ennen asiakkaan hyväksymistä. Järjestelmän käyttämistä olennaisesti haittaavat virheet tulee korjata ennen hyväksymistä. EJT 10.1 -kohdan mukaan "ellei kirjallisesti ole toisin sovittu, immateriaalioikeudet tietojärjestelmään ja siihen tehtyihin muihin kuin kohdassa 10.4 tarkoitettuihin muutoksiin kuuluvat valmistajalle." (s. 254) Asiakas saa siis käyttöoikeuden, jonka puitteissa hänellä on myös kopiointioikeus. Kohdan 10.4 mukaan asiakkaalla on oikeus tehdä tai teettää muutoksia tietojärjestelmään joko toimittajan tuottamien avointen rajapintojen kautta tai asiakaskohtaisten ohjelmiston osioiden tai avoimen koodin osalta. Muihin muutoksiin tarvitaan kirjallinen lupa toimittajalta, joka saa puolestaan vapaat hyödyntämisoikeudet asiakkaan mahdollisesti tekemiin muutoksiin: "Kyse on näin ollen toimittajan liiketoiminnan jatkuvuuden turvaamisesta." (s. 263) Joskus voi olla syytä sopia, ettei tällaisia oikeuksia kuitenkaan luovuteta asiakkaalta muille osapuolille. Ehdossa on myös virhevastuun rajoitus koskemaan takuuvetoitteita, samoin kuin rekrytointirajoitus sopijapuolille. <i>Ehdot ovat yhteistyön johtamisen osalta osin samankaltaisia yhteishankkeissa, mutta tuotoksien hyväksymistä, omistamista ja muutoksia koskevat kohdat ovat varsinkin erilaisia.</i> Vrt. myös JIT 2007 yleisten ehtojen kohta 10 Vastaanottotarkastus: "(1) Ellei muuta ole sovittu, tilaaja tarkastaa tuotteen tai palvelun lopputuloksen 15 päivän kuluessa siitä, kun toimittaja on luovuttanut sopimuksen mukaisesti tuotteen tai palvelun lopputuloksen tilaajan tarkastettavaksi." <i>Tällaisia menettelyjä ei yleensä ole yhteishankkeissa.</i></p>

ELH/T, EOY, EVT	Muut erityisehdot. Laitteiden huoltopalveluja koskevat erityisehdot ELH (ss. 274–298), laite-toimituksia ELT (ss. 299–318), ohjelmistojen ylläpitopalveluja EOY (ss. 319–350), tietoverkon välityksellä toimitettavia palveluja ETP (ss. 351–399) sekä valmisohjelmistojen toimituksia ehdot EVT (ss. 400–430). <i>Vastaavia toiminnan lajista tai sen tulosten tyypistä riippuvia erityisehtoja ei yleensä ole käytössä yhteishankkeiden sopimuksissa.</i>
-----------------------	--

Ehtojen mukaan tilaajalle toimitettava tuote ”tarkoittaa sopimuksen kohteena olevaa laitetta, välinettä, ohjelmistoa, tietojärjestelmää tai muuta vastaavaa sopimuksen kohteena olevaa tuotetta sekä siihen liittyvää käyttöohjetta tai muuta dokumentaatiota⁵³⁸.” (s. 71)

Edellä olevat otokset osoittavat, että tarkastellut mallisopimukset ovat *spesifisiä sopimuskohteelle*, mutta noudattavat toisaalta *yleisiä liikesopimusten periaatteita* rakenteensa ja sopimuksissa näkyvien liikesuhteen elementtien kannalta katsottuna, olipa kyseessä sitten hankinnan eli ostajan tai toimittajan eli myynnin näkökulma.

Tämän tutkimuksen kaikkien esimerkkihankkeiden sopimusehdot ovat rakenteellisesti varsin samankaltaisia eivätkä myöskään sisällöllisesti täysin erilaisia eli sopimuskohteelle spesifisiä – joskaan eivät vakioituja. Seuraavassa luonnostellut T&K-yhteishankkeiden mallisopimusten ainekset ovat sekä rakenteensa että sisältönsä suhteen yhdenmukaisia.

6.1.2 Hankevalmistelusta sopiminen

Yhteisprojektista tulee sopia varhaisesta hankevalmistelusta alkaen, kun varallisuuden ajatellaan syntyvän dynaamisesti eri tahojen vastavuoroisen yhteisen toiminnan kautta. Valmistelun tulee olla avoin erilaisille intresseille ja mielellään kilpailulle parhaista innovaatioideoista niin, että sitä silti ohjaavat sponsorin ja hallinnoijan tavoitteet ja toteuttajiksi aikovien tarpeet. Valmistelun yhteistyösopimuksen aineksia on hahmotettu Taulukossa 10.

538. Valmisohjelmisto on ehdoissa määritelty erikseen sellaisena ohjelmistona tai ohjelmistokomponenttina, jota markkinoidaan tai lisensioidaan useille eri asiakkaille. Toimitukseen mahdollisesti sisältyviin avoimeen lähdekoodiin ja valmisohjelmistoihin esitetään toisaalta sovellettavaksi tarpeen mukaan niitä koskevia erillisiä lisenssi- ja muita ehtoja – joita ei silti tarkemmin luetteloita tai suositella.

Taulukko 10. Valmisteluvaiheen yhteistyösopimuksen aineksia.

Aines	Kuvaus
Kohde	Osapuolet sopivat valmistelevansa nimetystä aiheesta määräaikana ja yhteistyössä <i>T&K-toiminnan aihekuvauksen</i> ⁵³⁹ .
Työympäristö	Kuvauksen tuottamiseen osallistuvat tahot toimivat jaetun tietovaraston käyttäjinä niin, että heidän tuottamansa kuvauksen osiot voidaan tunnistaa. Tietovaraston perustava ja käyttöä tukeva osapuoli on <i>hallinnoija</i> ⁵⁴⁰ .
Vaiheet	Yhteistyössä on kolme tarkastusetappia: aloitus, toteutus ja päättyminen ⁵⁴¹ .
Osallistuminen	Osapuoleksi voi tulla ja poistua ilmoittautumalla ⁵⁴² .

539. Tässä yhteydessä voi ajatella, että T&K-toiminnan aiekuvaus vastaa pääosin SRA-tyyppistä dokumenttia, mutta voi sisältää myös innovaatioon liittyvien toimenpiteiden yksityiskohtaisempia kuvauksia. Tutkimusaineistossa ei ole esimerkkiä, että aiekuvaus olisi kaksiosainen eli että siinä olisi yleinen osio ja projektisuunnitelman luonnos tai työnkuvaus (SOW). Verrattuna SRA-dokumentteihin, joissa tehtäväkuvaukset ovat pääosin karkeammalla eli työpakettitasolla tässä olisi etuna, että työnkuvaus voidaan ottaa osaksi yhteishankkeen toteutussopimusta ja sen lisäksi laatia yksityiskohtainen projektisuunnitelma. Tällainen rakenne onkin mainitusta syystä melko tyypillinen liikesopimuksissa, kuten esim. Mayer ym. (2004) esittää.
540. Valmisteluvaiheen tuotokset tulee saada talteen, tapahtuipa niille mitä tahansa. Hallinnoijan rooli on ennen muuta tuloksia talteen ottava ja toimintaa tukeva, ei esimerkiksi ja varsinkaan varallisuusasemien muodostumista sisällöllisesti etukäteen rajoittava.
541. Toinen tärkeä seikka on, että vaikka varsinainen T&K-yhteishanke on enimmäkseen hyvinkin tarkasti sekä työn sisällöllisen etenemisen että kalenteriajan kulumisen suhteen vaiheistettu, hankevalmisteluvaihe ei ole. Se perustuu sen sijaan monesti vain sponsorin tai hallinnoijan antamiin ajallisiin takarajoihin, joita edeltäväksi ei mahdollisesti ole määritelty mitään tarkastuspisteitä. Aineistossa olleet esimerkit laadituista uusista SRA-suunnitelmista (esim. FC ja IN), mutta myös jatkohankkeiden suunnitelmista (esim. AE ja PU) osoittavat, että valmistelijoiden vuorovaikutus on erittäin intensiivistä ja suunnitelmasta syntyy tavallisesti suuri määrä kehittyviä versioita. Etapit ovat käyttökelpoisia paitsi yhteistyön etenemisen hallinnointina, myös tuloksia tarkastavana ohjauksena. Yhteistyöallianssin hallinnoinnin kannalta katsottuna yhteishankkeissa tulisi sekä laajentaa etenemän seurantaa valmisteluvaiheeseen että täydentää sitä etappiohjauksella. Se olisi juuri varantojen tuottamisen kannalta tärkeää ja on yksi selvästi näkyvistä eroista monien liikesopimusten ja T&K-yhteistyösopimusten ja -hankkeiden välillä.
542. Tutkimusaineistossa tämä on käytännössä tilanne, joskaan sitä ei ole usein mitenkään hallinnoitu osana valmistelutyön ohjausta, vaan kyse on esimerkiksi pelkästään valmistelutapahtumien ilmoittautumis- ja osallistujalistaista. Jos mitään rekisteröitymistä valmistelijaksi ei vaadita, vaan läsnäolo valmistelutilaisuuksissa riittää, intressitahojen joukko on käytännössä rajoittamaton. Tilanne on sama avoimissa innovaatioyhteisöissä, mutta niissä tieto osallistujista jää usein talteen tietovaraston käyttöhistorian avulla.
543. Vastavuoroisuuden näkökulmasta on silti tärkeä tietää, mikä on kunkin tahon tosiasiallinen osallistuminen valmisteluun. Tutkimusaineistossa tuotetun tuloksen kuten SRA-dokumentin tekijöiksi on poikkeuksetta nimetty tietyt henkilöt tai organisaatiot, mutta erittelemättä kenenkään työpanosta. Toisaalta valmistelun aikaisten yhteistyöportaaleiden sisällöistä näkee tyypillisesti moninkertaisen määrän henkilöitä ja organisaatioita osallistuneen valmisteluun ja tuottaneen spesifisiä sisältöjä. Hankehakemusvaiheessa syntyi kiistoja osin nimenomaan siksi, että tietty taho väitti tuottaneensa tietyt sisällölliset ainekset, mutta jääneensä silti ”syrjään” tai ”liian vähälle” erityisesti itse tuottamiinsa aineksiin perustuvissa tehtävissä.

Työnjako	Osapuolten työmääriä kuvauksen tuottamisessa ei korvata eikä oteta välttämättä huomioon mahdollisessa siihen perustuvan hankkeen suunnittelussa ⁵⁴³ .
Johtaminen	Osapuolet sopivat toimivansa avoimesti ja vastavuoroisesti, kukin parhaan kykynsä mukaan. Mahdolliset erimielisyydet sovitaan neuvotellen.
Roolit	Kukaan ei ole yksin vastuullinen valmistelutyöstä ja tuloksista. Osapuolet voivat toimia kolmansien tahojen kanssa koskien samaa tai liittyvää aihetta.
Yhteistyö	Kuvauksen laatiminen ei tarkoita sopimusta siinä esitettyyn toimintaan ryhtymisestä, mutta osallistuminen otetaan huomioon hankesuunnittelussa. Siihen voivat osallistua silti nekin tahot, jotka eivät osallistu kuvauksen laatimiseen.
Varantojen hallinta	Kuvaus kommentteineen on saatavilla jaetun tietovaraston kautta. Sen laatimiseen ei sovelleta salassapitomääräyksiä eikä kukaan tuo siihen tausta-aineistoa ⁵⁴⁴ . Kolmansien aineistoja käsitellään lainsäädännön ja hyvien tapojen mukaisesti.

Nämä sopimusaineokset korostavat avoimuutta, vaikka ovatkin tiettyjen osapuolten keskenään sopimia. Ne ovat samankaltaisia kuin esimerkiksi Wikipedian peruseriaatteet⁵⁴⁵. Rekisteröitymällä hankevalmistelijaksi ja ryhtymällä valmistelutyöhön on mahdollista tuottaa sisältöä T&K-toiminnan aihekuvaukseen ja tehdä se näkyväksi muutostietoineen. Silti osallistuminen valmisteluun ja siihen käytetty työmäärä eivät sellaisenaan määritä tietyn tahon tulevaa varallisuusasemaa eli sitä ei voi taata pelkällä osallistumisen volyymin avulla. Oleellista on sen sijaan kuvauksen tuottamisen avoimuus, seurattavuus, liittyminen osaksi kokonaisuutta sekä siihen liittyen tallettavat tulokset muutoshistorioineen ja kommentteineen ja niiden kautta ilmenevät eri tahojen intressit. Tämä poikkeaa varsin paljon tutkimusaineistosta, vaikka siinäkin T&K-toiminnan aihekuvaus on usein – joskaan ei silti aina, eri osapuolten yhteisesti tuottama ja vapaasti käytettävissä. Sen laatimisen historia ei kuitenkaan ollut yhdessäkään esimerkissä nähtävillä eikä sitä koskevia sopimuksia ollut tehty.

Toisaalta ja vieläkin tärkeämpää on, että jos kuvauksen laatimista ei ohjaa mikään sopimus, käy helposti, että mahdollisesti nimettyjen laatijoiden ja kommentoijien lisäksi on olemassa sellaisia työhön osallistuneita tahoja, joille ei synny tekijänoikeuden kautta tai muutenkaan oikeuksia yhteistyön tuloksiin – ne jäävät sivuun heti alusta alkaen. Jos muotoutuva kuvaus tallettuu jaetun tietovaraston ja samalla yhteisen työympäristön välityksellä muutoksineen, kommentteineen ja historiatietoineen, se muodostaa jo valmisteluvaiheesta alkaen näkyvää varanto-omaisuutta. Kun lisäksi ku-

544. Voisi väittää, että yhteinen jaettu tietovarasto, joka samalla tukee yhteistyön tekemistä, siis eräänlainen innovaatiowiki, on yksi oleellisimmista keinoista hallinnoida yhteistyötä ja sen tuloksia ja historiatietoa. Muuta tulosaineistoa ei ole millään ajanhetkellä olemassa kuin mitä tietovarastoon on talletettu eikä sinne voi tallettaa mitään, mikä käyttöön ei ole oikeutta tai mihin jollakin taholla olisi vain yksinoikeus. Tämä on huomionarvoista myös ajatellen Seipelin (1977) mikro- ja makrotekijöitä: ICT-oikeudellisesti korostuu paitsi varsinainen informaatioisäältä, myös sen tuottamisen ja muuttamisen historia. Tätä Seipel (1977) ei tuo juuri esille, vaikka jo tuolloin tietokannat olivat tulossa laajasti käyttöön.

545. Kts. http://fi.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Usein_kysytyt_kysymykset (Viitattu 4.11.2012): ”Usein kysytyt kysymykset”.

kaan osapuoli ei voi tuoda valmisteluun tausta-aineistoa, kaikki ovat lähtökohtaisesti samassa asemassa ja riippuvia toisistaan valmistelutyössä. Se ei silti estä niitä hyödyntämästä omia ideoitaan tai kolmansien tahojen jo tuottamia aineistoja.

Edelleen, kun sopimusosapuoleksi pääsee ja sopimuksen piiristä voi poistua ilmoittautumalla, yhteistyöstä sopiminen ei edellytä erityisiä muita kolmannen osapuolen, rahoittajan tai hallinnoijan asettamia vakioehtoja eikä välttämättä myöskään edes johda hankesuunnitelmaan ja -hakemukseen. Osapuolet sopivat sen sijaan valmisteluvansa tietystä aiheesta tietyssä ajassa ja yhteisesti T&K-toimintaa koskevan aihekuvausten. Hallinnoijaksi voidaan nimetä sellainen yksityinen tai julkinen taho, joka voi käytännössä perustaa jaetun tietovaraston ja tukea muita sen käytössä. *Vaiheistus ja etapit ovat keino ohjata työn kulkua mahdollisesti alkavan yhteisprojektin tapaan.* Kolme etappia eli aloitus-, lopetus- ja välietappi riittää useimmiten työn etenemisen seurantaan, varmentamiseen ja tulosten tarkastamiseen⁵⁴⁶.

6.1.3 Yhteistyön suunnittelusta sopiminen

Yhteistyön valmistelu, suunnittelu ja toteutus tulee erottaa toisistaan sopimuksellisesti. Suunnittelu on tärkeä, koska eri tahot hahmottavat toimintamahdollisuuksiensa oikeutuksia.

Tietyn intressitahon toimintamahdollisuus T&K-yhteishankkeessa konkretisoituu sen tekemän aktiivisen suunnittelutyön eli *projektiin ryhtymisen myötä*. Sen perusteena ei kuitenkaan voi olla kielto tai määräys, joka estää tai rajoittaa jonkun toisen intressitahon tavoittelemia toimintamahdollisuuksia. Tällainen osapuolten toiminnallisen tasapainon hallinta on oleellista myös erilaisten ristiriitatilanteiden kannalta, koska suoja perustelluille odotuksille syntyy vastavuoroisesti omaan toimintaan nähden eli suhteessa muiden toimintaan. Kyse ei silti ole sopimustasapainosta tietyn osapuolen oikeuksien ja velvoitteiden tai tahdonilmauskyvyn suhteen. Siksi myöskään mahdollisten konfliktien ja ristiriitojen sovittelua ja ratkaisua ei voi ajatella esimerkiksi vain kohtuuttomien sopimusehtojen kautta, vaan ennemminkin juuri päinvastoin eli *kohtuullisten toimintamahdollisuuksien kannalta*.

Kuten tutkimusaineiston kaikki esimerkit osoittavat, yhteishankkeissa ei ole usein määritelty lainkaan varsinaisia konfliktinratkaisumenettelyjä muuten kuin sopimuskohtana, että erimielisyydet ratkaistaan neuvotellen tai oikeudessa – sen lisäksi, mitä

546. Etapeissa tehtävät tarkastukset tai katselmuksot ovat tunnettu ja paljon käytetty projektinhallintaan kuuluva laadunvarmistuksen menettely sekä hankkeen etenemiselle että tuloksille. *Sopimus-katselmuksia* on käytetty muun muassa rakennus- ja muiden urakoiden yhteydessä varmentamaan tilaajan ja toimittajan yhteisymmärrystä ennen sopimuksen allekirjoitusta. Silti niitä ei ilmeisesti ole juurikaan tarkasteltu Suomessa oikeudellisesti. Harvinainen poikkeus on Simula (1996), jossa tuolloisten ISO9000-laatustandardien mukaisten sopimuskatselmusten juridista merkitystä arvioidaan etenkin vahingonkorvausvelvollisuuden kannalta – päätelmänä ettei sitä synny, mutta että katselmuksella voi olla merkitystä huolellisuuden näytössä.

johtoryhmän työhön sopimuksissa sisältyy. Kun yhteistyön suunnittelu mielletään tietyn intressitahon toimintamahdollisuuksien kannalta, oikeutuksena esittää varallisuusasemansa luonnin lähtökohta ja sen aikaan saavia toimenpiteitä osana yhteishanketta, niin erimielisyyksien ratkaisemiseksi pitää voida puuttua juuri toimenpiteiden jäsentämiseen ja kuvaamiseen. Tällöin pelkkä hallinnoijan tai sen nimeämän ”veturiyhteyksen” esitys tai päätös ei riitä, vaan kyse on eri intressitahojen asemien perustelemisesta toimintamahdollisuuksien oikeutuksilla. Yhteistyön suunnittelun sopimusaineiksia on hahmotettu Taulukossa 11⁵⁴⁷.

Taulukko 11. Yhteistyön suunnittelun sopimusaineiksia.

Aines	Kuvaus
Kohde	Osapuolet sopivat valmistelewansa nimetystä aiheesta määrääkänä <i>T&K-yhteistyösuunnitelman</i> , varautuen suunnitelman toteuttamiseen ja kolmansien osapuolten ehdotukset yhdessä käsitellen ja tarvittaessa huomioon ottaen ⁵⁴⁸ .
Työympäristö	Koko suunnitteluaineisto muutoksineen ja kommentteineen sekä tarpeelliset kolmansien osapuolten aineistot jaetaan yhteisen tietovaraston avulla, joka on <i>hallinnoijaksi</i> nimetyn osapuolen vastuulla. Osapuolet kirjautuvat tietovaraston käyttäjiksi niin, että heidän tuottamansa aineisto voidaan tunnistaa.
Vaiheet	Suunnitelman laatimiselle esitetään aikataulu, jossa määritellään tarkastus- ja valmistusasetapit. Jos aikataulu tai suunnittelun kohde muuttuvat oleellisesti, osapuolet ovat vapaita irtautumaan sopimuksesta. Sopimusta voidaan muuttaa tai se voidaan purkaa yhteisellä päätöksellä, muuten se päättyy määröpäivänä ⁵⁴⁹ .
Osallistuminen	Sopimus astuu voimaan osapuolen allekirjoituksella. Suunnittelua eivätkä rajoita mitkään muut osapuolten väliset ehdot. Osapuolet ymmärtävät silti, että yhteistyö voi edellyttää sitoutumista joidenkin kolmansien tahojen asettamiin ehtoihin.

547. Ne jäsenetään valmistelu-, suunnittelu- ja toteutusvaiheessa samoihin rakenne-elementteihin, joiden taustalla ovat varallisuuden sisällöllinen, henkilöllinen ja ajallinen ulottuvuus. Sisällöllisten eli toiminnan harjoittamisen rakenne-elementeiksi voi nähdä sopimuksen kohteen, työympäristön ja vaiheet, henkilöllisen eli intressitahojen vuorovaikutuksen elementteinä osallistumisen, työnjaon, johtamisen, roolit ja yhteistyön. Ajalliseksi elementiksi voi taas katsoa varantojen hallinnan, mikä ilmentää osaltaan varallisuuden dynaamisuuden käsitystä. Sopimusmalliäihiot sisältävät mainitut samat elementit myös siitä syystä, että sopiminen ja sopimukset muutoksineen voitaisiin nivoa tehokkaammin yhteishankkeen elinkaareen eivätkä ne jäisi siitä erilliseksi.

548. Sopimuksessa voidaan varautua jo tulevaan esittämällä, että jos laadittu suunnitelma siirtyy toteutusvaiheeseen esimerkiksi sponsorin myönteisen rahoituspäätöksen myötä, osapuolet sitoutuvat laatimaan suunnitelman mukaisen toteutus sopimuksen yhteishankkeesta ja että sen ehdot neuvotellaan erikseen.

549. On mahdollista todeta, että sopimus on voimassa erikseen laadittavan yhteishankkeen toteutus sopimuksen alkamiseen tai mahdollisen kielteisen rahoituspäätöksen saapumiseen saakka. Samoin voidaan sopia, että osapuoli saa irrottautua sopimuksesta välittömästi, mikäli sen edellytykset osallistumiseen muuttuvat oleellisesti. Ketään ei velvoiteta osallistumaan vastoin omia intressejään.

Työnjako	Suunnitelmassa todetaan sen tuottamiseen ja muokkaamiseen osallistuneet osapuolet, mutta kenenkään siihen tuottamia osuuksia tai tekemää työpanosta ei eritellä ⁵⁵⁰ . Osapuolen kuluja suunnittelutyössä ei korvata. Erilaiset panokset eivät vaikuta suunnitelman perusteella mahdollisesti alkavan hankkeen määrittelyyn.
Johtaminen	Osapuoli on juridinen henkilö. Osapuolet sopivat toimivansa avoimesti ja vastavuoroisesti suunnitelman tuottamiseksi, kukin parhaan kykynsä mukaan. Mahdolliset erimielisyydet sovitaan osapuolten kesken neuvotellen. Osapuolet perustavat <i>ohjausryhmän</i> , jonka tehtävänä on seurata ja valvoa yhteistyötä ja hyväksyä mahdolliset osapuolia, työtä ja sen tuloksia koskevat muutokset. Hallinnoijaksi valittu osapuoli toimii ohjausryhmän sihteerinä. Kullakin ohjausryhmän jäsenellä on yksi ääni päätöksenteossa, eniten ääniä saanut esitys voittaa. Ohjausryhmän kokouksista laaditaan päätöksentekomuistiot, jotka toimitetaan kaikille osapuolille yhteisen jaetun tietovaraston kautta.
Roolit	Uusia tahoja voidaan ottaa mukaan suunnittelutyöhön sen alettua, jos osapuolet niin yhdessä päättävät. Osapuolet edustavat itse itseään eivätkä toimi suunnittelu- tai ohjausryhmytyössä palkkaamansa kolmannen tahon kautta. Kukaan ei ole yksin vastuullinen suunnittelutyöstä, tuloksista ja yhteydenpidosta kolmansiin tahoihin kuten rahoittajiin nähden, sen sijaan osapuolet nimeävät yhteisen <i>neuvottelijan</i> . Sopimusrikkomus johtaa osapuolen erottamiseen. Rikkomukseksi katsotaan luottamuksellisuutta tai kilpailevaa toimintaa koskevat väärinkäytökset, selvästi puutteellinen osallistuminen yhteiseen suunnitteluun sekä sovittujen tehtävien ja aikataulujen ilmeinen laiminlyönti. Erotettu osapuoli luopuu kaikista oikeuksista muihin tuloksiin kuin saamaansa kokemustietoon.
Yhteistyö	Osapuolet toimivat keskenään luottamuksellisesti eivätkä osallistu samaan aikaan vastaavan suunnitelman laatimiseen kolmansien tahojen kanssa, ymmärtäen silti suunnitelman ja sen toteuttamisen mahdollisesti muuttuvan työn kuluessa. Osallistuminen suunnitelman laatimiseen otetaan huomioon sen perusteella mahdollisesti alkavassa yhteisessä hankkeessa. Nekin tahot, jotka eivät osallistu suunnitelman laatimiseen, voivat silti osapuolten niin yhdessä päättäessä osallistua sen perusteella mahdollisesti alkavaan hankkeeseen ⁵⁵¹ .

550. Jaettu tietovarasto toimii takeena siitä, että tuotettu sisältö muutostietoineen eli myös yhteistyön historia tallettuu. Reaalit argumentit eri osapuolten toiminnasta ja tuloksista tulevat näin näkyviin. Vastaavasti sellainen toiminta, joka ei tuota tietovarastoon mitään, jää luonnostaan huomiotta. Kukaan ei siis voi varmistaa asemiaan pelkällä puhumisella, mutta ei esimerkiksi myöskään suurella työmäärällä, joka ei johda näkyviin ja muille jaettavissa tai muiden edelleen kehitettävissä oleviin tuotoksiin. Tallettavasta yhteistyön historiasta tulee osa kehittyvää varantoainesta, joka on kokemustietona uudelleenkäytettävissä.

551. Vaikka hankevalmistelu olisi dynaamista ja avointa, niin rahoitushakemuksen lähettämisen jälkeen osapuolten joukko tiivistyy ja uusien tahojen mukaan pääseminen komplisoituu. Esimerkit osoittavat, että sopimuksissa tätä varten kuvatut menettelyt ovat varsin vaikeita hallita myös, koska kyse on usein jonkun hankkeessa jo mukana olevan tarpeesta muuttaa osallistumisensa laajuutta tai kohdetta eikä uutta tahoja voida tai haluta ottaa mukaan. Osapuolet joutuvat ratkaisemaan ongelman keskenään. Yhteistyön verkostoteorioissa tätä kutsutaan osapuolten tuottamien ja hallinnoimien resurssien ”tarttuvuudeksi”, ”hitaudeksi” tai ”massaksi” tarkoittaen, että niihin puuttuminen vaikeutuu mitä pidemmän aikaa osapuolet toimivat keskenään. Kyse on etenkin varantoja koskevan toiminnan edellytyksistä henkilöllisessä ulottuvuudessa: ei ole välttämättä tarkoituksenmukaista rajata osapuolten joukkoa merkittävästi etukäteen, koska se voi johtaa käytännössä tietyn varannon jäämiseen vaille toteuttajaa. Avoimissa innovaatioympäristöissä juuri tämä varantoja koskevaan toimintaan pääsemisen varmuus on keskeinen periaate. Yhteishankkeissa avoin pääsy toiminnan suunnitteluun supistuu sen sijaan usein ja hankkeen jo alettua vielä enemmän, mistä voi seurata juuri mainitunlaisia ongelmia.

Varantojen hallinta	Jos osapuoli vetäytyy suunnittelusta, se luopuu kaikista oikeuksistaan tuloksiin muiden osapuolten hyväksi, mutta voi silti käyttää saamiaan kokemuksia. Yhdessä tuotettua aineistoa se ei voi kuitenkaan käyttää sellaisenaan omiin tarkoituksiinsa eikä tarjota kolmansille tahoille. Osapuolet omistavat laatimansa suunnitelman yhdessä, samoin kuin sen laatimisen ohjaus- ja kokemustiedon. Osapuoli ei voi tuoda jaettuun tietovarastoon tausta- tai sivuaineistoa, jolla on oleellinen merkitys suunnitelman laatimisessa ja johon sillä on yksinoikeus ⁵⁵² . Kolmansien tahojen aineistoja käsitellään lainsäädännön ja hyvien tapojen edellyttämällä tavalla. Tuotettu suunnitelma kaikkine työversioineen ja kommentteineen on kaikkien osapuolten käytettävissä jaetun tietovaraston avulla, samoin kuin suunnittelutyön yhteydessä hankittu ja tuotettu kokemus- ja muu tieto. Osapuolet voivat yksimielisesti niin päättäessään julkistaa koko aineiston tai sen osia ⁵⁵³ .
---------------------	---

Yksi erityisistä ongelmista ajatellen sopimusprosessia ja -verkkoja on, etteivät sopimusten rakenteelliset osat nivoudu mitenkään yhteistyön vaiheisiin ja etenemiseen. Syynä on, että yleisten ehtojen ja useimpien sopimusten rakenne nojaa sopimusaineiden juridiseen erittelyyn. Toisin sanoen sopimisen perustana on ajatus siitä, mitkä sopimusaineet tarvitaan ja missä järjestyksessä ne monesti esitetään sopimuksen tarkoituksesta ja osapuolista allekirjoituksiin ja liitteisiin saakka. Varsinaisen toiminnan sisällöllinen ja etenemisen kuvaus tehdään tyypillisesti erikseen projektisuunnitelmasa ja vain erittäin harvoin sopimuksen osana olevassa työnkuvauksessa. Kun varallisuusasema syntyy toiminnan oikeutusten kautta, sopimisen ja sopimusten rakennetta tulisi muuttaa enemmän toiminnan kulun ja harjoittamisen mukaiseksi eli tarvitaan *toiminnallisia sopimusrakenteita*⁵⁵⁴.

Tämän takia yhteistyöstä sopimiseen pitää kuulua se, miten ja missä ympäristössä osapuolet valmistelevalle suunnitelman eli tekevät suunnittelun niin, että työn eteneminen ja tulokset tallettavat, samoin kuin miten ja missä aikataulussa työ etenee vaiheittain ja missä etapeissa työtä tarkastellaan ja sen tulokset arvioidaan ja hyväksytään. Osapuolet eivät kiinnity etukäteen tausta-aineistoihin, sopimuksen ehtoihin tai aineistoa koskeviin oikeuksiin. Sen sijaan ne sitoutuvat yhteisen työn etenemisen vaiheisiin ja tuotoksiin.

552. Vastakkainen periaate olisi sopia, että sellainen tieto, jonka osapuoli luovuttaa yhteiseen käyttöön tausta-aineistona ja merkittynä luottamukselliseksi, on luottamuksellista ja että osapuolet eivät käytä sitä ilman luovuttajalta saamaansa suullista tai kirjallista lupaa mihinkään muuhun kuin sopimuksen mukaiseen tarkoitukseen. Tällaisen ehdon voidaan sopia olevan voimassa tietyn ajan sopimuksen päättymisestä tai purkautumisesta, kuten esimerkiksi viisi vuotta. Silti, kun tietty osapuoli tai tietyt osapuolet luovuttavat suunnittelutyöhön oleellista tausta-aineistoa, varallisuusasema järjestäytyy lähtökohtaisesti epätasapainoiseksi.

553. Tulosten julkaisemisesta sopiminen on tärkeää myös hankkeen valmistelu- ja suunnitteluvaiheessa. Tutkimuksen kaikissa esimerkeissä (Liite 1) aineistojen julkaisuutta ja tulosten julkaisemista ohjattiin varsin yksityiskohtaisilla sopimusehdoilla käsikirjoitusten tarkastamiseksi, muuttamiseksi ja hyväksymiseksi. Sen sijaan projektia edeltävissä vaiheissa tälle ei ollut sovittu mitään ohjausta.

554. Olennaisten, luonnollisten ja tilapäisten sopimusaineiden tai Pohjosen (2002a) ilmaismattoman ilmaismista tavoittelevan sitomattoman aie- ja tavoiteaineiden sekä sitovan puiteaineiden asemasta pitäisi korostaa mitä Pohjonen (2002a) kuvaa ”tarkennusaineeksi”, kuten tehtäväkuvauksia, projektisuunnitelmia ja teknisiä erittelyjä: *tarkennusaineista tulee olennaisia sopimusaineiksi*.

Edelleen, jos tässä yhteydessä tulee ilmi merkittäviä muutoksia, ne ovat vapaita irtautumaan sopimuksesta, tai kun yhteinen työ on tehty, sopimus päättyy luonnostaan. Toiminnan kautta muodostuviin varallisuusasemien oikeutuksiin voi silti liittyä rajoituksia, jotka johtuvat kolmansista tahoista eivätkä sellaisenaan suoraan sopimusosapuolista. Hanketta valmisteltaessa ja suunniteltaessa onkin oleellista ymmärtää, että sopimus määrittää paitsi varallisuusasemien luonnin osapuolten itsensä kuvaamien tehtävien sisältönä ja etenemisenä, myös niitä koskevat mahdolliset rajoitukset.

Ei voida esimerkiksi ajatella, että osapuolen tekemä ”laaja” suunnittelutyö johtaisi automaattisesti ”suurempaan” varallisuusaseman luonnin potentiaaliin, jos kyse on aidosta yhteishankkeesta osapuolten tasavertaisen varallisuuden luomisen edellytysten kannalta katsottuna. Tämän vuoksi hankesuunnittelun erilaisten työpanosten ei pidä suoraan vaikuttaa suunnitelman perusteella mahdollisesti käynnistyvän projektin resurssien ja tehtävien laajuuteen tai sisällölliseen määrittelyyn. Osapuolten tulee sopia, että ne työskentelevät avoimesti ja vastavuoroisesti suunnitelman laatimiseksi niin, että kukin toimii parhaan kykynsä mukaan. Tämän ohjaamiseen ei silti riitä pelkästään jaettu tietovarasto, vaikka se tekisi yhteistyön tuotokset, toiminnan ja historian kaikille näkyväksi. Sen lisäksi tarvitaan ohjausryhmä, joka seuraa ja valvoo yhteistyötä ja hyväksyy sitä koskevat muutokset. Hallinnoijan pitää toimia ohjausryhmän sihteerinä eikä puheenjohtajana, päätöksenteolle on oltava sovittu menettely ja päätökset perusteluineen on tehtävä näkyviksi.

Nämä ovat yhtäältä varsin normaaleja käytänteitä projektin toteutuksen ohjauksessa, mutta toisaalta eivät juuri lainkaan käytössä hankkeen suunnitteluvaiheessa. Varsinaisen intressitahon on myös tärkeää tuoda hankkeeseen omat resurssinsa, osaamisensa, kokemuksensa ja toimintakykynsä muut ainekset⁵⁵⁵.

Jos ne jäävät käyttämättä tai piiloon, yhteistyölle ei ole olemassa todellisia toiminnallisia edellytyksiä. Ajatus siitä, että osapuolet edustavat suunnittelussa itseään eivätkä toimi kolmannen tahon kautta, liittyy myös varsin läheisesti avoimuusperiaatteeseen.

Tutkimusaineistossa oli yksi esimerkki tilanteesta (IN-projekti), jossa varsinainen intressitaho ei näyttäytynyt juuri ollenkaan projektin suunnittelussa eikä toteutuksessa, vaan toimi alihankkijansa kautta. Muodollisesti tilanne on täysin ongelmaton, mutta tosiasiaa sopimuksen ketjuttaminen on muiden intressitahojen kanssa tehdyn

555. Asiaa valaisee ehkä vastakkainen vastuutilanne, jossa omaa liiketoimintaansa laiminlyönyt taho perustaa entisen tilalle uuden yrityksen, mutta ei toimi muodollisesti sen osakkaana tai hallinnossa, vaan yhtiö perustetaan sen sijaan jonkun kolmannen tahon eli bulvaanin kautta. Todellisuudessa perustetun uuden yrityksen toiminta on silti kokonaan ensin mainitun tahon ammattitaidon ja kokemuksen varassa ja sillä on johtava tai jopa hallitseva asema yrityksessä, jonka toiminta lisäksi vastaa nimenomaan aiemman yrityksen toimintaa. Myrskyn (2012) mukaan yritys voidaan tällaisessa tapauksessa jättää merkitsemättä ennakkoperintärekisteriin, koska ”sen voidaan olettaa laiminlyöväen verotukseen liittyvät velvollisuutensa yritystä tosiasiaa johtavan henkilön aiempien laiminlyöntien tai tämän aiemmin johtamien yritysten laiminlyöntien perusteella. *Ratkaisevaa on siis yhtiötä tosiasiaa johtavan henkilön laiminlyönneillä riippumatta siitä, missä roolissa hän nimellisesti toimii yhtiössä.*” (s. 356, kursivointi tämän kirjoittajan)

yhteistyön kannalta erittäin pulmallista. Yhteistyössä ei voi olla samalla tavalla mukana kolmannen tahon eli sopimuskumppanin kautta, joka on toiminnallisesti ja resurssiensa puolesta eli tosiasiallisesti ulkopuolinen, kuten hyvin pieni konsulttiyritys.

Kun kukaan ei ole ”veturiyritys” tai ”vastuullinen tutkimusorganisaatio”, osapuolten tulee nimetä yhteinen neuvottelija. Monesti näin tosiasiaassa tapahtuukin eli joku osapuoli edustaa toisia suhteessa kolmansiin. Jos siitä ei kuitenkaan erikseen sovita, neuvottelijan oikeudet ja velvollisuudet eivät tule määritellyksi. Edelleen, koska hankkeen suunnittelu on varallisuutta luovaa toimintaa koskevien mahdollisuuksien kannalta kriittinen vaihe, osapuolen ei tule lähtökohtaisesti jatkaa yhteistyötä sopimusta rikottuaan: ei voida ajatella, että luottamus rikkojaan kestää mahdollisesti alkavassa yhteishankkeessa.

Rikkomukseksi voi Pöyhöseen (2003) viitaten katsoa erityisesti *oikeuden väärinkäytön* ja *hyvien tapojen vastainen toiminnan*, toisin sanoen kenenkään ei pidä olettaa voivansa perustaa varallisuusasemaansa niihin. Hankkeen suunnitteluvaiheessa tämä tarkoittaa etenkin luottamuksellisuuteen ja kilpailevaan toimintaan liittyviä väärinkäytöksiä, mutta sillä tulisi voida puuttua myös selvästi puutteelliseen osallistumiseen yhteishankkeen suunnitteluun. Myös sellainen yhdessä sovittujen tehtävien ja aikataulujen laiminlyönti, joka haittaa pahasti tai estää kokonaan muita osapuolia, on puuttumista vaativa ongelma. Kyse on vastavuoroisen toiminnan määrästä ja laadusta ja tuotoksista eli muun muassa siihen käytetystä ajasta, henkilöistä ja muista resursseista sekä osapuolen yhteistyössä tuottamista aineistoista⁵⁵⁶.

Se, että kukaan ei osallistu samaan aikaan vastaavan hankesuunnitelman laatimiseen kolmansien tahojen kanssa lienee helpommin ymmärrettävissä ja valvottavissa. Erotetun osapuolen tulisi luopua oikeuksista työnsä tuloksiin rikkomuksensa seuraamuksena, mutta pitäisi silti voida käyttää hyväkseen hankkimaansa kokemustietoa. Samoin, jos osapuoli vetäytyy suunnittelusta tai siihen perustuvan projektin toteuttamisesta, sen tulisi luopua oikeuksistaan työnsä tuloksiin muiden osapuolten hyväksi.

Silti sen tulisi voida käyttää hyväkseen saamiaan kokemuksia. Yhdessä tuotettua aineistoa sen ei kuitenkaan pidä käyttää vain omiin tarkoituksiinsa eikä myöskään tarjota kenellekään kolmannelle taholle. Myös hankkeen suunnitteluvaiheessa on tärkeää, että yhteistyökonsortion muodostavat, suunnittelutyön tehneet ja tulokset tuottaneet osapuolet omistavat yhdessä sekä suunnitelman että kaiken sen laatimisen yhteydessä syntyneen ohjaus- ja kokemustiedon. Kenenkään osapuolen ei pitäisi tuoda työhön tausta- tai sivuaineistoa, jolla on oleellinen merkitys suunnitelman laatimisessa ja johon sillä on yksinään oikeus. Osapuolten asema ei olisi lähtökohtaisesti tasapainossa, kun he ryhtyvät suunnittelemaan ja myöhemmin mahdollisesti toteutta-

556. Hyvän tavan vastaisten rikkomusten tunnistaminen ei silti ole mitenkään triviaalia projektin suunnitteluvaiheessa, vaikka suoritusvelvollisuus on varsinkin liike-elämän sopimuksissa yksi ehkä kaikista yleisimpiä sopimusvelvoitteita. Toisaalta tuoreessa ratkaisussa KKO 2013:5 viitataan markkinoinnin hyvän tavan vastaisuutta arvioitaessa perusoikeuksiin (kts. varsinkin kohta 8).

maan projektia. Muualla tehtyjä tuloksia mukaan tuomalla tai sellaisia itse aktiivisesti muiden kanssa tuottamalla ei siis voi etukäteen varmistaa omaa asemaansa suhteessa toisiin osapuoliin. Kolmansien tahojen aineistoja tulee käsitellä lainsäädännön ja hyvien tapojen mukaisesti⁵⁵⁷.

6.1.4 Yhteishankkeen toteutuksesta sopiminen

Yhteishankkeen toteutuksesta sopimisen tarkoituksena on laatia sopimus T&K-projektin suunnitelman toteuttamiseksi osapuolten yhteistyönä eli niiden muodostamassa toiminnallisessa konsortiossa. Oleellista on, että yhteinen projekti- ja T&K-työsuunnitelma ovat sopimisen lähtökohтия eivätkä vain sopimuksiin sisällytettyjä toimintaa jäsentäviä liitteitä. Yhteishankkeen toteutusta koskevan sopimuksen aineksia on esitetty Taulukossa 12.

Taulukko 12. T&K-yhteisprojektin toteutus sopimuksen aineksia.

Aines	Kuvaus
Kohde	Historia, sanasto, osapuolet, tarkoitus, määritelmät, sopimusaineisto, edeltävät ja liittyvät sopimukset.
Työympäristö	Projektiprosessi, T&K-prosessi, työvälineet, jaettu tietovarasto ja sen ylläpito, yhteistyön historiatietojen hallinta, sopimusten hallinta.
Vaiheet	Aikataulu, etappien katselmointi- ja hyväksymismenettelyt, projektin päättäminen, sopimuksen kesto ja päättymisen.
Osallistuminen	Osapuoleksi ryhtyminen, osapuolen eroaminen ja erottaminen.
Työnjako	Työpaketit ja -tehtävät resurssineen, kustannukset ja rahoitus, hallinnoijan ja sponsorin toiminta.
Johtaminen	Johtoryhmätyö ja projektiryhmän ohjaus, raportointi ja tiedottaminen.
Roolit	Muutospyyntöjen käsittely ja hyväksyminen, väärinkäytösten estäminen, osapuolen vastuu.
Yhteistyö	Luottamuksellisuus, rajoitukset, riitojen sovittelu ja ratkaisu, lainsäädäntö, muut ehdot.
Varantojen hallinta	Omistaminen, arvon määrittäminen, suojaus, käyttö, julkaiseminen, myynti.

Seuraavassa hahmotetaan tarkemmin sisällöllisiä rakenne-elementtejä. Keskeistä niissä on intressitahon mahdollisuus laatia suunnitelma omien toimenpiteidensä kautta tavoittelemastaan varallisuusasemasta käsin, mutta silti yhdessä toimien eli pe-

557. Tausta- ja kolmansien omistamien aineistojen merkitys on usein vähäinen. Niiden määrittelyn ja hallinnoinnin panoksen voi nähdä tehottomuutena (esimerkiksi FC-projektissa aineistolistaa ei päivitetty neljän vuoden aikana kertaakaan), mikä on innovaatioiden uudelleenkäytölle vastakaista. Voineekin kysyä, miksi T&K-hankkeita ei perusteta näkyvämmiin jo tuotettujen varantojen pohjalle.

rustuen eri osapuolten vastavuoroisiin suhteisiin, minkä tulisi näkyä myös sopimusprosessissa ja -hallinnassa⁵⁵⁸.

Kohde

T&K-yhteisprojektin toteutussopimuksessa tulee sen kohdetta koskien esittää sopimuksen yksilöintitiedot, historia, määritelmät, osapuolet, tarkoitus, sopimusaineisto sekä sopimusta edeltävät ja siihen liittyvät sopimukset. Pääosa näistä on tavanomaista sopimusainesta. Ensin ja viimeksi mainittu liittyvät samaan asiaan eli sopimisen kannalta merkityksellisten tapahtumien, tilanteiden, muutosten ja osapuolten todentamiseen. Toisin sanoen kyseessä on juuri päinvastainen logiikka kuin mikä on melko usein käytetyissä ”koko sopimus” -ehdoissa, eli että tunnustetaan ja tunnustetaan sopimisprosessi.

On melko tavanomaista todeta, että sponsori osallistuu rahoitukseen päätöksensä mukaisesti ja muut sitoutuvat tekemään yhteistyötä sekä täyttämään sopimuksen ja sen liitteiden veloitteet ja mahdollisesti vielä, että kukin osallistuu työhön omalla riskillään. Tällainen muotoilu laimentaa sponsorin roolin rahoituspäätöksen tekijään ja rahoituksen maksajaan ja jättää usein yhteistyösuunnitelman sopimuksen liitteeksi.

Sen sijaan pitäisi kuvata sponsorin rooli hankkeen ohjauksessa ja avata projektisuunnitelman kautta yhteiset tehtävät ja niistä odotetut tuotokset. Vastaavaa tavoitellaan usein sopimuksen ja sen liitteiden määrättyllä etusijajärjestyksellä⁵⁵⁹, mutta *varallisuusaseman ohjaus toimintaedellytysten luomisena vaatii toiminnan kehittymisen kirjautumista siitä syntyvien tulosten yhteyteen*. Tietty toiminta tai tulos ei toisin sanoen ole ensisijainen, ellei se johdu lakisääteisestä määräyksestä⁵⁶⁰.

558. Warstan (2001) mukaan ICT-alan sopimusprosessi jäsentyy empiirisesti sopimusta edeltävänä *subteen muodostamisen* ja sopimista seuraavana *subteen hallinnan* vaiheena. Ensin mainitun voi yhteistyön toteuttamisen kannalta nähdä sisältävän hankkeen valmistelun ja toteuttamisen suunnittelun vaiheet, ottaen huomioon, että niissäkin muotoutuvaa suhdetta tulisi hallita sopimuksilla. Warsta (2001) esittää suhteen muodostumisen perustoiminnoiksi *koordinointia* (liiketoiminta) ja *vaihdantaa* (sopimus), joita yhdistää *neuvottelu* (vuorovaikutus). Vastaavasti, suhteen hallinnan perustoimintoja ovat hänen tutkimuksensa perusteella tuotetun *ratkaisun määrittely, kehitys ja arviointi*. Kumpaankin vaiheeseen liittyvä jatkuva toiminta on lisäksi *informaation keruu, analysointi ja vaihdanta* osapuolten kesken. Näitä voi hyvin verrata Sorsan (2008, ss. 63–64) esittämiin sääntelyn ydintoimintoihin, joita ovat standardien luominen, valvonta ja täytäntöönpano ja joihin tulisi hänen mielestään kuulua myös sopimuskäytäntöjen edistäminen.

559. Varsin tavanomainen muotoilu on sellainen, että sopimus liitteineen sisältää kaiken mitä projektista on sopimosapuolten välillä sovittu ja syrjäyttää kyseistä projektia koskevat aiemmat neuvottelut, sitoumukset ja kirjoitukset, ja mikäli sopimuksen ja sen liitteiden välillä on ristiriitaisuuksia, etusija on tällöin sopimuksella ja sen jälkeen liitteillä niiden numerojärjestyksessä.

560. Esimerkiksi tästä sopii, että Tekesin rahoitusehdot koskevat valtion talousarvion momentilta 32.20.40 (Avustukset tutkimukseen, kehitykseen ja innovaatiotoimintaan) myönnettävää rahoitusta ja että mainitun rahoituksen käyttötarkoitus on määritelty po. momentin perusteluissa. Tämän takia rahoituspäätöksen saaneen ja projektin toteutukseen osallistuvan on noudatettava ehtoja ensisijaisina, vaikka projektista yleensä aina sovitaan vielä erikseen rahoituksen saajan ja projektin muiden osapuolten kesken.

Tämä on perusteltua yhteistyön suunnittelun, toteutuksen ja muutosten hallinnan liittämiseksi sopimuksiin. Samalla se on konfliktien ja ristiriitatilanteiden ratkaisemista mitä todennäköisimmin edistävä ja ennakoiva tekijä. Ongelmana on, että jos sopimus erotetaan projektin ja T&K-suunnitelmista ja niiden toteutuksesta, se jää usein päivittämättä eikä sitä käytetä lainkaan toimintaa ohjaavana instrumenttina⁵⁶¹. *Sopimusten hallinnan on siksi liityttävä projekti- ja T&K-työn hallintaan.*

Yksi projekteissa selvästi näkyvä ongelma on myös sopimusten ja hankkeiden ajallinen yhteen sovittaminen, mihin pitää vielä nivoa rahoitusjaksot. Sopimus voidaan tehdä koko yhteisprojektin kestoajalle eli useiksi vuosiksi ja perustuen alkupe- räiseen strategiseen T&K-suunnitelmaan. Rahoitusta voidaan hakea ja projektin toteutussuunnitelmaa uudistaa tuntuvasti vuosittain ja SRA-suunnitelmaakin päivittää. Toisaalta rahoitusjaksot saattavat usein liukua kalenterivuosisirajan yli osapuolittain toteutuvista kustannuksista riippuen.

Työympäristö

Yhteishankkeen työympäristöön kuuluvat ainakin projektitoimintaprosessi, T&K-prosessi, työvälineet, jaettu tietovarasto ja sen ylläpitoa tukevat käytänteet, yhteistyön historiatietojen hallinta sekä sopimushallinnan tuki. Työympäristön kuvausten puuttuminen sopimuksista näkyy erittäin selvästi, tutkimusaineistossa sitä ei kuvattu yhdessäkään tapauksessa, kun sitä vertaa hyvin laajaan projektitoiminnan sekä tutki- mus- ja kehitystyön kirjallisuuteen. Siinä se on usein etualalla juuri toimintaproses- sien ja tulosten seuraamisessa ja ohjaamisessa eli tukee niiden suorittamista. Toisin sanoen näytetään oletettavan, että T&K-yhteisprojektien osapuolet osaavat järjestää toimintansa asianmukaisella tavalla ilman, että siitä oikeastaan sovitaan etukäteen tai että sen ajatellaan vaikuttavan yhteistyön harjoittamiseen kovin merkittävästi.

Sopimuksissa kuvataan toisaalta projektin johtoryhmytyöskentely ja sen menettelyt päätösten tekemiseksi käytännössä lähes aina. Kuitenkin varsin monet erilaiset ristiriit-

561. Tekesin SHOK-ohjelmien yleiset ehdot määrittelevät tutkimusohjelman eli tosin sanoen yhteis- hankkeen välineeksi, jolla strategisen huippuosaamisen keskittymät toteuttavat strategista tutki- mussuunnitelmaa eli tutkimusagendaa ja joka on osallistujille avointa ja yhteistä. Tästä seuraa tarve ylläpitää projektin johtamisen ja toteutuksen ja SRA-kuvauksen välistä yhteyttä ja toteuttaa käy- tännössä avoimen ja yhteisen toiminnan periaatteita. Vastaavasti, Tekesin myöntämän rahoituksen edellytyksenä on, että toiminta hyödyttää yhteiskuntaa, kansalaisia, kansantaloutta ja ympäristöä muun muassa osaamisen kehittymisen, verkottumisen ja liiketoimintavaikutusten kuten työpaikko- jen sekä yritysten liikevaihdon ja viennin muodossa. Tällaiset vaikutukset määrittellään usein ekspli- siittisesti rahoituspäätöksessä ja ne tulisi voida liittää projektin toteutukseen ja tuloksiin. Samalla tavalla pitäisi voida todentaa esimerkiksi se Tekesin edellyttämä vaatimus, että hankkeen tulokset rahoituksen saajalle eli toteuttajalle immateriaali- ja muut oikeudet mukaan lukien on säilytettävä hankkeen päättymisen jälkeenkin toteuttajan omaisuutena. Projektien suunnitelmista ja toteutta- mis- sekä johtamiskäytännöistä on erittäin vaikeaa ellei lähes mahdotonta tunnistaa mitään erityi- siä käytänteitä, jotka tukisivat mainitunlaisten vaatimusten toteuttamisen ohjausta ja valvontaa.

tatilanteet ja samoin myös ilmeisen onnistuneet yhteistyöesimerkit ovat perimmiltään varsinaiseen T&K-työhön ja projektin toteuttamiseen liittyviä. Hyvät kokemukset hankkeen toteutuksessa johtavat jaettuihin käytäntöihin, joista yksi on esimerkki FC-projektin neljännesvuosittain pidettäviin katselmointeihin perustuva toimintatapa.

Se kopioitiin useisiin muihin hankkeisiin, vaikka se ei alunperin ollut sopimuksissa kuvattu projektin yhteistoiminnan johtamisen menettely. Mahdollisesti sen ei olisi tarvinnutkaan olla, mutta toisaalta kun FC-hankkeen ulkopuolinen arviointi tehtiin syksyllä 2012, niin neljännesvuosikatselmointien aineisto oli keskeinen ajallinen näkyvä yli koko projektin eikä niinkään pelkkä tulosaineisto eivätkä edes johtoryhmäkokousten pöytäkirjat, vaikka nekin olivat arvioijien käytettävissä.

Katselmoinnit myös korvasivat tai paremminkin laajensivat FC-projektin projektikokouksen toteuttajien, hallinnoijan ja sponsorin yhteisinä toiminnan ja tulosten seurannan menettelyä. Niiden yhteyteen tulivat puheena olevan projektin tapauksessa myös erityiset kolmansille tahoille tarkoitettut tilaisuudet. Katselmoinnit koettiin tärkeiksi ja hankkeen osapuolet olivat koolla eri paikkakunnilla neljä kertaa kalenterivuodessa. Niitä ei ollut kuvattu projektin sopimuksessa eikä alunperin myöskään suunnitelmassa. Kyse ei ollut myöskään sopimuksessa tarkoitettusta julkaisu-toiminnasta, josta oli sovittu varsin tarkat menettelyt. Silti osa tilaisuuksien materiaalista oli videoitu ja muutenkin sähköisesti ja kirjallisesti jaettu kolmansille tahoille.

Tällaista julkaisemista siihen liittyvine tarkastusmenettelyineen ei ollut käsitelty yhdessäkään aineiston projektisopimuksessa ja -suunnitelmassa⁵⁶². Oikeudelliselta kannalta ehkä vielä merkityksellisempää on varsinkin itse- ja yhteissäätelyn periaatteet huomioon ottaen, ettei innovaatioyhteisön tai edes tietyn toimijan kuten hallinnoijan suppeammassa piirissä voi muodostua standardeja ja käytäntöjä ilman, että ne voidaan kuvata ja jakaa ja että niiden toimivuutta voidaan laajemmin arvioida. Tässä mielessä *työympäristön määrittely osana yhteishankkeen toteutusopimusta on oleellinen*.

Työympäristöä ei kuitenkaan tutkimusaineiston perusteella esitetty sopimuksissa eikä juuri projektisuunnitelmassakaan. Varantojen tuottamisen ja hallinnan ja varanto-oikeuksien hyödyntämisen kannalta jaettu tietovarasto on keskeinen osa työympäristöä. Yhdessäkään tutkimusaineiston tapauksessa ei, hieman kärjistäen, kuvattu mitenkään tällaista tietovarastoa eikä millään hallinnoijalla ollut käytössä koko sen projektisalkun ja -elinkaaren kattavaa yhtenäistä jaettua tietovarastoa. Sponsoreilla kuten Tekesillä on omat sähköiset hakemus- ja raportointijärjestelmänsä, mutta ne taas eivät yleensä ole hankkeiden toteuttajien ja hallinnoijien käytettävissä edes sellaiseen seurantaan, jota sponsori edellyttää sopimusehtojensa kautta.

Tämän todellisen tilanteen ero on sekä periaatteessa että käytännössä suuri verrattuna projektiliiketoiminnan perusteisiin kuten Artto ym. (2006) niitä kuvaavat. Se osoittaa samalla myös, että ICT-oikeuden tai yleisemmin oikeusinformatiikan ko-

562. Esimerkkinä yhteisprojektin videomateriaalista kts. <http://vimeo.com/10781451>. (Viitattu 24.11.2012)

rostaamaa informaatioperustaista ohjausta ei tueta T&K-yhteishankkeissa yhtenäisin prosessein ja tietoteknisin välinein. Sponsorin valvonnassa oleva rahoituksen haku on tästä poikkeus, mutta siinä taas muut osapuolet ovat vain tiedon tuottajia ja syöttäjiä ja usein vielä kukin erikseen: ne eivät tyypillisesti näe eivätkä voi vaikuttaa toisten osapuolten tietoihin tai tuottaa tietoa yhdessä sponsorin järjestelmään⁵⁶³.

Vaiheet

Projektin vaiheiden määrittelyyn tulee sisältyä ainakin aikataulu, etappien katselmointi- ja hyväksymismenettelyt sekä hankkeen päättämistä ja sopimuksen kestoja, muuttamista ja päättymistä koskevat seikat.

Etappien määrittely, katselmointi ja hyväksyminen on yksi selvimmän tutkimusaineistosta puuttuva sopimusaines tavanomaisiin liikesopimuksiin verrattuna.

Etappeja ja niissä tehtäviä tarkastuksia tai laajemmin ottaen T&K-työn ja sen tulosten laadunvalvontaa ei yleensä ole kuvattu myöskään projektisuunnitelmissa. T&K-työn tuotoksille eli toisin sanoen varannoille ei ole siten välttämättä olemassa mitään määrämutoista ja aikataulutettua eli työn etenemiseen perustuvaa valvontaa eikä edes alku- ja loppukatselmointeja. Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista esittää yksityiskohtaisia etappimäärittelyjä ja tarkastuslistoja tai yleisempiä laatuvaatimuksia T&K-yhteishankkeille. Taulukoissa 13 a) ja b) on kuitenkin havainnollistettu aloitus- ja lopetuskatselmoinnin mahdollisia tarkastuskohteita, perustuen ennen muuta tutkimusaineistosta esille tulleisiin seikkoihin. Vastaavan kaltaisia ei kuitenkaan ollut sellaisenaan esillä tai käytössä aineistossa, minkä voi nähdä varsin ongelmalliseksi sekä projektien yhdenmukaisen järjestelmällisen valvonnan kannalta katsottuna että myös yhtenäisten käytänteiden kehittämisen hidasteena tai mahdollisesti esteenä. Toiminnallinen näkökulma varallisuuteen korostaa tai paremminkin edellyttää *varallisuutta koskevien toimenpiteiden ja tilanteiden hallintaa*.

Sopimuksia ja projekteja etapeittain tarkastamalla olisi mahdollista koota järjestelmällisesti tietoa erilaisista ongelmista, ratkaisuista ja tarpeista sekä samalla tuottaa hankkeita ohjaavia kriteereitä ja periaatteita, joilla voitaisiin puuttua ristiriitojen ja konfliktien ratkaisemiseen ja ehkäisemiseen⁵⁶⁴. Ainakin sopimuskatselmointi,

563. Voutilaisen (2009) tarkastelemien informaatio-oikeudellisten periaatteiden valossa tietoturvallisuus ja todennettavuus rajoittavat sähköistä syrjäytymättömyyttä ja yhteen toimivuutta: *yhteishankkeen hakijat eivät mahdollisesti pääse lainkaan käyttämään yhdessä hakemisen ja raportoinnin tietojärjestelmää*. Vrt. <http://www.tekes.fi/asiointi/> (Viitattu 26.10.2013), Tekesin verkkoasiointi: ”Asiointin raportointi- ja tilityspalvelu ei ole toistaiseksi käytössä ryhmähankkeilla.”

564. Sponsorit ja hallinnoijat teettävät rahoittamistaan tai vastuullaan olevista hankkeista ulkopuolisia arvioita, mutta niillä on myös omaa toimintaansa koskevia laatuja järjestelmiä, standardeja ja käytänteitä. Tekes voitti Excellence Finland -lautupalkintokilpailun vuonna 2012 julkisen sektorin ja yleishyödyllisten yhteisöjen sarjassa. Esimerkiksi johdon vastuuseen kuvataan laatuja järjestelmässä tyypillisesti sisältyvän katselmukset, joilla varmistetaan laatuja järjestelmän soveltuvuus ja toimivuus eli varmennetaan toiminnan laatu, kehittäminen ja tarvittavien resurssien riittävyys. Tällaiset

samoin kuin hankkeen aloitus- ja päätöskatselmointi olisivat erittäin tarpeellisia T&K-yhteisprojekteille⁵⁶⁵.

Hankkeen kesto on yleensä määritelty sponsorin rahoituspäätöksessä. Hankkeen viivästyessä osapuolet voivat silti pyytää jatkoaikaa. Sponsorin voi sen myöntää jos katsoo sen perustelluksi ja jos määrärahojen voimassaolo tekee sen mahdolliseksi. Sponsorin saattaa toisaalta vaatia, että projektin muutokset käsitellään vain uuden jaksorahoituspäätösten yhteydessä. Sponsorin hyväksyntää voidaan edellyttää paitsi aikataulun ja rahoituksen, myös projektin sisällön ja osapuolten suhteiden muutoksilta. Esimerkiksi Tekes hyväksyy hankkeiden osapuolten kustannusten jaon muutokset ja osallistujien kustannuslajikohtaiset muutokset, toisin sanoen varallisuuden luontia koskevien taloudellisten panosten muutokset. Sen sijaan yksittäisen työpaketin aikataulun muutos ei yleensä edellytä sponsorin hyväksyntää. Projektin vaiheista sopimisen yhteydessä osapuolten tulisi määrittellä, *että projektin toteuttamisen kannalta oleellisesta muutoksista neuvotellaan ja päätetään yhdessä ja että ne esitetään yhdessä sponsorille tai hallinnoijalle päätettäväksi hankkeen sopimusehtojen mukaisesti*⁵⁶⁶.

eivät silti ulotu edes suurimpien yhteishankkeiden piiriin, vaikka niiden osapuolet olisivat rahoittajia myöten sellaisten käyttäjiä ja aktiivisia kehittäjiä. Tämä on merkille pantavaa paitsi tiettyjen tahojen oman toimintakyvyn ja -varmuuden kannalta, myös yhteishankkeiden sopimusperustaisten suhteiden ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Liikesopimusten tapauksessa on melko tavanomaista, että tilaaja auditoi mahdollisen toimittajan ennen sopimussuhdetta, sopimukset katselmoidaan, projektin etapit tarkastetaan ja yhteistyöhankkeen päätteeksi on vielä erillinen loppukatselmus. Esimerkiksi sopimuskatselmuksessa käydään tyypillisesti läpi menettelytapa sopimusten tarkastamiseksi, samoin kuin miten sopimusvaatimukset on määritelty, miten toimittaja osoittaa kykenevänsä täyttämään ne, kuinka se varmentaa työnsä tai millä tavalla se mahdollisesti käyttää siinä kolmatta asiantuntijatahoa sekä miten katselmuksen tulokset hyväksytään ja dokumentoidaan.

565. Yleisemmin sisällöllisen vastuun voi mieltää T&K-yhteishankkeessakin *laatuvastuuperiaatteen* kaltaiseksi niin, että siihen sisältyy osapuolen kannalta sekä sovituissa tehtävissä tarpeellisten *resurssien ylläpito* että varsinainen *laaduntuotto* eli tehtävien suoritus tuloksineen. Palvelusopimuksessa palveluntuottaja on yleensä velvollinen sekä laatimaan toiminta- ja *laatusuunnitelman* että osoittamaan toimineensa niiden mukaisesti ja käyttäneensä toimintaan suunnitelmassa esittämänsä resurssit. Tätä varten sen on hoidettava asianmukainen *laadunvarmistus* sopimuksessa kuvattujen vaatimusten ja menettelytapojen mukaisesti. Laadunvarmistuksesta on tyypillisesti osoitettava erilaisiin prosesseihin, menetelmiin, resurssihin ja järjestelmiin perustuvat toimenpiteet laadun tuottamisessa. Laatu voidaan tarkastaa katselmointien ohella myös *pistokokein*, verraten havaintoja sekä suunnitelmiin että palveluntuottajan omiin laaturaportteihin. Sopimuksessa *laatusanktioiden* perusteeksi määrätään usein, että suunniteltu tai raportoitu laatu eivät vastaa toteutunutta laatua tai että palveluntuottajan laaturaportointi on puutteellinen tai kokonaan tekemättä. Laatuvastuuperiaatteen myötä sopimuskatselmus, verrattuna miten Simula (1996) sitä hahmottaa, laajenisi huomattavasti eli tulisi osaksi projektin kokonaisjärjestelyä, sen sijaan että se olisi esimerkiksi vain vahingonkorvausvelvollisuuden harkinnassa mahdollisesti huomioon otettava huolellista menettelyä ilmentävä seikka.

566. Tyypillinen esimerkki muutoksesta, jossa yksittäinen sopimusosapuoli joutuu neuvottelemaan toisten kanssa eikä voi hakea yksin päätöstä sponsorilta, on sen tarve siirtää rahoituspäätös kolmannelle. Siihen on saatava useimmiten sponsorin kirjallinen suostumus, jonka edellytyksenä on mahdollisesti projektin vastuullisen johtajan erikseen toimittama selvitys kaikkien projektiin osallistuvien hyväksynnästä. Vastaavasti on esitettävä muutoksena hankkeen merkittävät sisällölliset ja aikataulu- sekä kustannuslajimuutokset ja osapuolen rahoituskriteerien täyttymättä jäämi-

Taulukko 13a). Yhteishankkeen aloituskatselmoinnin kohteita.

Yhteishankkeen toteutus sopimus	Varannot
<p>Ovatko sopimusvaatimukset tiedossa kaikilla osapuolilla? Onko sopimuksen muutosprosessista sovittu? Onko sopimusmuutosten seurauksista olemassa riskiarvio? Onko liittyvien sopimusten kokonaisuus kuvattu? Tarvitaanko erillisiä salassapitosopimuksia? Onko sponsorin ja hallinnoijan yhdyshenkilö sopimusasioissa nimetty?</p>	<p>Tietävätkö projektipäällikkö ja työpakettivastavat aineistoja koskevat oikeudet? Onko tarvittavat avoimet varannot tunnistettu? Tuleeko edellä mainituille tehdä oikeuksien tarkistuksia? Onko oikeuksien tarkistusten vastuista sovittu? Tarvitaanko lisensioitavia kolmansien osapuolten varantoja? Onko projektissa tarkoitus tuottaa lisensioitavia varantoja? Miten tuotettavat varannot on tarkoitus suojata? Onko tarkoitus tuottaa yhdessä omistettuja varantoja? Entä avoimia varantoja? Onko määritelty, miten varantojen omistus järjestetään hankkeen päätyttyä?</p>
<p>Projektin johtaminen</p> <p>Onko projektin johtoryhmä nimetty ja projektin päätöksentekovastuut kuvattu? Onko sponsorin ja hallinnoijan roolit, vastuut ja oikeudet kuvattu? Onko sopimuksen mukainen projektin seuranta- ja raportointijärjestelmä olemassa? Onko projektitoiminta- ja T&K-prosessi kuvattu? Onko projektin yhteinen jaettu tietovarasto ja työympäristö olemassa ja käyttö ohjeistettu? Ovatko osapuolet laatineet ennusteen budjetin toteutumisesta? Onko työmäärien ja kustannusten sisäinen seuranta järjestetty? Onko projektilla olemassa viestintä- ja yhteistyösuunnitelma ja sille vastuuhenkilö(t)? Ovatko sponsori ja hallinnoija sitoutuneet projektiin?</p>	<p>Laadunhallinta ja dokumentointi</p>
<p>Tietojen hallinta</p> <p>Onko tietojen hallinnan ja jakamisen periaate kuvattu? Onko tarvittavat tietojenhallinnan työkalut määritelty ja otettu käyttöön? Onko käyttöoikeuksien hallinnasta sovittu? Onko tietojen suojauksesta ja varmuuskopiointista sovittu? Onko sovittu yhteyksistä ja vastuuhenkilöistä sponsorin ja hallinnoijan tietojärjestelmiin? Onko sovittu kolmansien tahojen pääsystä projektin tuottamiin tietoihin?</p>	<p>Onko olemassa laadunhallintasuunnitelma? Entä riskienhallintasuunnitelma? Onko jaetun tietovaraston ja työtilan ylläpitäjästä sovittu? Onko olemassa dokumenttien ja julkaisujen laatimisohje? Onko dokumenttien ja julkaisujen hyväksymismenettelyt kuvattu? Onko määritelty tarpeelliset dokumenttipohjat ja dokumenttien tarkistuslistat? Onko tarkastettavat dokumentit ja muut tulokset määritelty? Onko laadittu perehdyttämis- tai koulutussuunnitelmaa? Onko tulosten laatuvaatimukset ja -mittarit kuvattu? Onko otettu käyttöön aiempien projektien parhaita käytäntöjä? Miten projektin hyvät käytännöt on tarkoitus dokumentoida? Onko sovittu projektin ulkopuolisesta arvioinnista?</p>

nen tai kokoluokan muutos projektin aikana. Toisaalta yksittäisen yrityksen pitää mahdollisesti saada lupa, mikäli se tietyn ajan kuluessa rahoituksen saamisesta myy, panttaa tai muuten luovuttaa T&K-yhteisprojektissa syntyneitä oikeuksia, liiketoiminnan tai sellaisen osan Euroopan yhteismarkkinoiden alueen ulkopuolelle, tai sulautuu, jakautuu tai toteuttaa muun merkittävän omistusjärjestelyn, joka voi vaikuttaa hankkeen innovaatiovaikutusten toteutumiseen.

Taulukko 13b). Yhteishankkeen päätöskatselmoinnin kohteita.

Yhteishankkeen toteutussopimus	Varannot
<p>Onko projektin päättämisedot tarkastettu osapuolten kesken? Onko kaikki sopimuksen mukaiset tulokset tuotettu ja käytettävissä? Onko projektin lopputilitys tehty? Onko kaikkien osapuolten alihankintasopimukset päätetty?</p>	<p>Ovatko projektin tuottamat varannot ja niiden oikeudet osapuolten tiedossa? Onko alihankkijoiden vastuita varannoista tarkastettu? Ovatko mahdollisesti tehtyjen IPR-tarkastusten tulokset tiedossa? Ovatko kolmansien osapuolten oikeudet tuloksiin tiedossa? Ovatko tuloksia koskevat patenttihakemukset tiedossa? Ovatko tulosten lisensiointiperiaatteet ja -sopimuskallit tiedossa? Onko tuotetut avoimet ratkaisut toimitettu käytettäväksi? Ovatko projektin tuottamat julkaisu ja muu julkaistu tieto tuloksista listattu? Onko kaikki tietyin osapuolen tai kolmansien aineisto palautettu omistajalleen? Ovatko hallinnoija ja sponsori hyväksyneet tuotetut varannot? Onko projektia koskeva historiatieto talletettu ja saatavilla? Onko luottamuksellinen / ei-talletettava tulosaineisto hoidettu asianmukaisesti? Onko varantojen saatavuus eri osapuolille ja kolmansille varmistettu? Onko varantojen ylläpidosta sovittu osapuolten kesken? Onko hallinnoija hyväksynyt tuotetut varannot? Onko sponsori arvioinut tuotettuja varantoja?</p>
Projektin johtaminen	
<p>Onko projektin yhteinen päätösseminaari pidetty? Ovatko hallinnoija ja sponsori hyväksyneet projektin päättymisen? Onko kaikki projektin johtoryhmän sopimat tehtävät toteutettu? Onko projektin aineisto talletettu ja osapuolten käytettävissä? Onko projektin loppuraportti laadittu ja hyväksytty? Ovatko projektille varatut resurssit vapautuneet muuhun käyttöön? Onko projektia koskevat oikeudet muutettu projektin päättymistä varten? Onko projektin käytössä olleet aineistot ja lisensoidut ratkaisut palautettu omistajilleen / onko niiden jatkokäytöstä sovittu? Ovatko aineiston tuottaneet tai niihin liittyvät yhdyshenkilöt tiedossa? Onko projektille varattujen tietoteknisten ympäristöjen oikeuksista / mahdollisesta jatkokäytöstä sovittu? Onko varantojen laatua koskeva tieto talletettu ja saatavilla? Onko alihankkijoiden oikeudet työympäristöihin ja aineistoihin lakkautettu? Onko projektin vaikutusten seurannasta sovittu? Onko projektin jälkeisestä raportoinnista sovittu? Onko sovittu jatko- tai liitännäishankevalmistelusta?</p>	
Tietojen hallinta	Laadunhallinta ja dokumentointi
<p>Onko kaikki projektille spesifiset tietoverkkoyhteydet suljettu? Onko projektille varattujen tietovarastojen jatkokäytöstä sovittu? Ovatko projektille työnsä kirjanneet henkilöt vapautuneet muihin tehtäviin? Onko tuotettujen avointen ratkaisujen seurannasta sovittu? Onko projektin aineistosta otettu varmuuskopioita ja kuka niitä hallinnoi? Onko projektin kokemustieto koottu ja jaettu osapuolille, entä julkaistu?</p>	<p>Onko projektin riskisuunnitelman toteutuminen katselmoitu? Onko eri osapuolilta koottu projektia koskeva laatutieto? Onko kolmasilta osapuolilta kysytty palautetta projektista? Onko projektin ja sen tulosten laatua arvioitu kolmansien toimesta? Onko toteutunutta ja suunniteltua aikataulua, työmäärää ja kustannuksia verrattu? Onko tuotettujen dokumenttien talletuksesta ja ylläpidosta sovittu?</p>

Osallistuminen

Hankkeeseen osallistuminen sisältää osapuoleksi ryhtymisen ohella tietyn osapuolen eroamisen tai erottamisen yhteisestä projektista. Osapuoleksi tullaan muodollisesti sopimuksen astuttua voimaan ja tyypillisesti vasta, kun kaikki osapuolet ovat allekirjoittaneet sen eli sopimuksen voimaantulopäivä on sen myöhäisin allekirjoituspäivä. Todellisuudessa ja kuten tämän tutkimuksen projektiaineiston analyysi hyvin osoittaa, sopimisprosessi ulottuu paljon kauemmaksi ja siinä on eri vaihteita, joissa osapuolet paitsi ryhtyvät yhteiseen toimintaan, myös eroavat siitä tai joutuvat siitä käytännössä erilleen⁵⁶⁷.

Projektin toteutussopimuksen mukaiset velvoitteet saattavat toisaalta sitoa osapuolia myös takautuvasti jo sponsorin rahoituspäätöksessä mainitusta projektin aloituspäivästä alkaen. Samalla tavalla, vaikka sopimus on voimassa rahoituspäätöksessä mainittuun päivämäärään saakka, hanketta voidaan jatkaa erillisellä päätöksellä tai se todellisuudessa jatkuu⁵⁶⁸.

Tietyt sopimusehdot kuten salassapito ovat tavallisesti voimassa sopimuksen päättymisen jälkeenkin. Projekti voi päättyä myös, jos sponsori purkaa tai keskeyttää rahoituspäätöksensä. Usein sovitaan että, jos osapuoli rikkoo sopimusta olennaisesti eikä korjaa rikkomustaan tietyn ajan kuluessa kirjallisesta huomautuksesta, muut osapuolet ovat oikeutettuja purkamaan sopimuksen rikkoneen osapuolen osalta. Yhtään purkuesimerkkiä ei kuitenkaan ollut tutkimusaineistossa, vaikka purkuoikeus ainakin silloin, kun sopimusosapuoli on maksukyvytön, haetaan tai hakeutuu konkurssiin tai yritysansaerakukseen tai asetetaan selvitystilaan, on ilmeinen⁵⁶⁹. Sen sijaan tutkimus-

567. Tästä syystä ehdot, että kaikki lisäykset ja muutokset sopimukseen olisi tehtävä kirjallisesti ja että ne tulevat kaikkia osapuolia sitoviksi vasta, kun jokainen varsinaisista sopimuksen allekirjoittaneista osapuolista on ne allekirjoituksellaan vahvistanut, eivät välttämättä ole tehokkaita. Projektissa tehtävä työ on yleensä käynnistynyt jo paljon ennen kuin viimeinen osapuoli on allekirjoittanut sopimuksen ja aivan erityisesti, projektissa on usein tapahtunut hyvinkin huomattavia muutoksia. Silti ehtoa, että sopimus on voimassa viimeisestä allekirjoituspäivästä *tai jos osapuolet ovat ennen sopimuksen allekirjoittamispäivää tosiasiallisesti ryhtyneet toimiin projektisuunnitelmassa kuvatun T&K-työn toteuttamiseksi tällaisen työn aloituspäivästä*, ei ollut tutkimusaineistossa. Myös ehto, että sopimuksen voimassaolo päättyy, kun työ on tehty loppuun, saattaa olla ongelmallinen. Hanke päättyy usein, kun rahoitus loppuu, vaikka osa tehtävistä jäisi kesken tai tekemättäkin. Tällaiseen ei tutkimusaineiston sopimuksissa ollut varauduttu. Yhdessä tapauksessa (TF) oli toisaalta määriteltä, että *sopimuksen ehtoja noudatetaan siinä määrin kuin se on mahdollista*, minkä voi taas katsoa yhteisen sopimusvastuun kannalta erittäin pulmalliseksi muotoiluksi.

568. Projektin viivästyessä hallinnoija tai toteuttajien valtuuttama taho hakee sille yleensä jatkoaikaa, jolle voi silti olla määriteltynä takaraja, samoin kuin jaksorahoitetun hankkeen aikataulun muutospyyntöille ennen kuluvan jakson päättymistä. Osapuolet toimivat tavallisesti omalla riskillään ennen päätöksen saamista.

569. Kuten aiemmin oli jo esillä, myös niissä tapauksessa, että on syytä epäillä rikoslaissa rangaistavaksi säädettyä tekoa, jossa sponsori on asianomistaja, kuten esimerkiksi lain 29. luvussa esitettyjä (rikos julkista taloutta vastaan), ja ryhtyy siksi asian vaatimiin toimenpiteisiin. Tällaiset ovat esi-

aineistossa esillä olleet ehdot, että olisi *muuten ilmeisen selvää, ettei osapuoli korjaa sopimusrikkomustaan*, vaativat tarkentavia argumentteja. Usein edellytetään, että ne oikeudet, jotka rikkonut osapuoli on saanut sopimuksen perusteella muilta osapuolilta sopimuksen purkamisen hetkeen mennessä, lakkaavat olemasta voimassa purkamisesta alkaen ja että rikkoneen osapuolen tulee palauttaa kaikki sopimuksen perusteella saamansa aineistot ne luovuttaneelle toiselle osapuolelle⁵⁷⁰.

Ehkä vieläkin tärkeämpänä sovittavana asiana on, että ne oikeudet, jotka muut osapuolet ovat sopimuksen perusteella saaneet rikkoneelta osapuolelta, jäävät voimaan sopimuksen purkamisesta tai irtisanomisesta huolimatta siltä osin kuin ne liittyvät tuloksiin, joihin hankkeen jatkuminen perustuu⁵⁷¹.

Projektista erottaminen ei ole kuitenkaan kyseessä, jos osapuoli ei osallistu hankkeeseen niin kuin on sovittu eli jättäytyy tosiasiallisesti sivuun tai eroaa. Tällainen tilanne oli tutkimusaineistossa yllättävän yleinen ja aiheutti monessa tapauksessa varsin suuria uudelleenjärjestelyjä. Osapuolen pitäminen hankkeessa muodollisesti mukana, vaikka sen suunniteltu työmäärä ja saama rahoitus olisivat nolla, on esimerkki ongelman ratkaisemisesta ”kolmannella tavalla”. Se tapahtuu käytännössä jakamalla ”eroavan” osapuolen varallisuutta aikaansaava toiminta uudelleen jäljelle jäävien kesken ja jättämällä mainittu osapuoli tosiasiaassa hankkeen ulkopuolelle ilman, että ketään uusia osapuolia haetaan ja valitaan sen tilalle. Sitä ei ole kuitenkaan sopimuksessa ja projektisuunnitelmassa yleensä kuvattu, vaan se toteutetaan sulkemalla osapuolelta pääsy yhteiseen tietovarastoon tai jättämällä se kutsumatta projektin yhteisiin tilaisuuksiin.

Tutkimusaineistossa tämä tehtiin kaikkien osapuolten eli myös sponsorin ja hallinnoijan tietten, vaikka se ei ollutkaan niiden sopimusehtojen mukaista.

merkkejä siitä, että ehdoilla lähinnä selvennetään sopimusoikeudessa jo muutoinkin tunnistettuja ja hyväksytyjä periaatteita. Vastakohta olisivat esimerkiksi sellaiset yhteishankkeen ehdot, joilla osapuolet sopisivat *mikä on olennainen sopimusrikkomus ja miten se osapuolten kesken ratkaistaan*.

570. Sopimusehdoissa ei silti useinkaan edellytetä osapuolten neuvottelua rikkomuksista tai rikkomuksiksi katsotuista seikoista, vaan määrätään esimerkiksi, että irtisanominen tulee voimaan, kun 30 päivää on kulunut kirjallisesta irtisanomisilmoituksesta ja että irtisanomisen tullessa voimaan irtisanovan osapuolen tai osapuolten velvoitteet irtisanottavaa kohtaan lakkaavat jo kirjallisen huomautuksen vastaanottohetkellä.

571. Tilanne voi silti olla, että irtisanottu osapuoli on jo esimerkiksi lisensoinut sopimuksen ehtojen mukaisesti käyttöoikeuksia kolmannelle, jolloin lisenssin pitää jäädä voimaan samalla tavalla kuin sen antamat käyttöoikeudet projektin muille osapuolille, kun ne ovat tarpeen projektin tehtävien suorittamiseksi tai sen tulosten hyödyntämiseksi. Myös muita sopimusehtoja voi jäädä voimaan sopimuksen irtisanomisesta huolimatta, jos niiden voidaan katsoa tarkoitettujen jäämään voimaan, kuten salassapitoa koskevat ehdot. Sopimusehtojen mukaiset velvoitteet voivat liittyä aineiston ohella myös hankkeen ja sen tulosten julkisuuteen. Itse tuottamiinsa tuloksiin irtisanottu osapuoli ei yleensä menetä oikeuttaan, vaikka menettäisikin oikeutensa niihin tuloksiin, jotka muut osapuolet ovat tuottaneet. Osapuoli voi toisaalta menettää oikeutensa vaatia kolmansia osapuolia suosivampaa kohtelua koskien projektin tausta-aineiston käyttöoikeuksia.

Sopimuksen siirtäminen on yleensä kielletty ilman kaikkien muiden osapuolten suostumusta, minkä voi taas nähdä olevan yhteishankkeen sopimus- ja toteutuslogiikan mukaista ja mistä sen sijaan edellä lyhyesti kuvattu ”kolmas tapa” on poikkeus⁵⁷².

6.1.5 Sopimusvastuun näkökohtia

Sääntelyn asiallinen eli sisällöllinen ulottuvuus jakaantuu edellä olevan perusteella erittäin laajasti projektin eri vaiheisiin ja intressitahoille.

Julkinen valta ja sponsorit sen edustajina määrittelevät yhteistyön ehtoja jo hyvässä ajoin, itse asiassa ennen kuin mitään erityisiä hankevalmisteluja on tehty ja omien innovaatiointressiensä ja rahoitusstrategioidensa perusteella. Ne suuntaavat rahoitusta ja esikilpailullista T&K-toimintaa projektityyppeihin, joita varten ne ovat valmistelleet tietynlaiset sopimusehdot. Projektien hallinnoijille ja toteuttajille ehdot tulevat annettuina eikä niistä ole mahdollista neuvotella. Vaikka sopimusehdot ovat käytössä alkavaa projektia varten, niiden tulisi kuitenkin vaikuttaa jo valmisteluvaiheessa. Toteuttajat eivät silti tutkimusaineiston mukaan käytä niitä hyväkseen eivätkä muutaakaan aie- tai esisopimuksia, joita myöskään hallinnoija ei yleensä valmisteluvaiheessa edellytä. Projektista kiinnostuneiden tahojen tehtäväksi jää tästä syystä päättää keskenään hankevalmisteluun ryhtymisestä, ottaa siinä käyttöön tarpeelliseksi katsomansa toimintatavat ja laatia yhteinen projektihakemus.

- *T&K-yhteishankkeen valmistelu ja sitä edeltävä varhaisempi innovaatiovaihe ovat mahdollisesti kokonaan sääntelemättömiä. Ne tulisi saada sopimuksellisen sääntelyn piiriin.*

Projektista sopiminen on sekä sponsorin, hallinnoijan että toteuttajien kannalta varsin kriittistä projektin aloitusvaiheessa, olipa sitä ennakoitu valmisteluvaiheessa so-

572. Tässä on tarkemmin ottaen kyse lojaliteetista sopimukselle eikä sopimusosapuolille. Siirrokseksi katsotaan usein myös tilanne, jossa osapuolen omistus pohja tai organisaatorakenne muuttuu niin huomattavasti, ettei sillä voi katsoa olevan enää edellytyksiä projektiin osallistumiselle. Mikä on tarpeeksi huomattava muutos, jätetään kuitenkin monesti määrittelemättä. Toisaalta sopimuksen siirtämisellä ei tarkoiteta, etteikö osapuoli voisi käyttää alihankkijoita tai kumppaneita. Kuten tutkimusaineiston IN-hanke osoittaa, joku voi silti turvautua yhteistyökumppaniin ”ulkoistamalla” osallistumisensa kolmannelle. Tätä tilannetta ei ollut otettu huomioon yhdesäkään tutkimusaineiston projektisopimuksessa ja -suunnitelmassa. Kyse on yleisemmin siitä, kuinka ”laajasti” ja kuinka ”tärkeitä” vastuullaan olevia tehtäviä osapuoli voi siirtää yhteishankkeessa kolmannelle eli ketjuttaa toimintansa sekä ylipäänsä, millä tavalla sopimusverkkoja tulisi käsitellä yhteishankkeissa. Myös hallinnoija voi ketjuttaa ja käytännössä ketjuttaakin toimintaansa ja sponsori puolestaan tekee useinkin sopimuksia kolmansien tahojen kanssa esimerkiksi projektien arvioinnista. Ongelmia voi syntyä, kun osa yhteisprojektin sopimusverkosta on näkyvätön tai näkyy vain tietyille tahoille.

vittamalla hakemusta rahoitusperiaatteisiin tai ei. ”Ennakoivaa sopimista” tehdään tutkimusaineiston perusteella odotettavissa olevan rahoituspäätöksen puitteissa. Hallinnoija raamittaa sopimuksen omilla vakioehdoillaan, jotka mukailevat sponsorin edellyttämiä ehtoja. Se on usein myös toteutettavan projektin muodollisesti vastuullinen osapuoli. Tilanne on samankaltainen myös silloin, kun hallinnoija on esimerkiksi yksi korkeakoulu sopijaosapuolena ja sen eri yksiköt projektin toteuttajina. Tällöin hallinnoija yleensä edellyttää oikeuksien siirtosopimukset toteuttajilta ja varmistaa muutenkin, että projekti toteutetaan hallinnoijan edellyttämien periaatteiden mukaisesti, ottaen huomioon sponsorin rahoitus- ja muut ehdot⁵⁷³.

SHOK- projektien tapauksessa hallinnoijan ns. avainyrityksen kanssa mahdollisesti tekemä koordinointisopimus ei näy välttämättä lainkaan muille osapuolille. Kolmannet jäävät sopimisen ulkopuolelle ja sponsori muodollisesti, joskaan ei tosiasiallisesti. Vaikka projektisuunnitelman laativat lähes aina toteuttajiksi aikovat, hallinnoija hyväksyy sen sopimusosapuolena.

- *Koska sponsori ei ole sopimusosapuoli, se jää aloitusvaiheessa muodollisesti sivuun, mutta alkaa silti vaikuttaa hankkeeseen. Projektisuunnitelma ja -sopimukset ovat eri tahojen kontrolloimia, vaikka koskevat samaa innovaatiokokonaisuutta.*

Yksi mielenkiintoisimmista seikoista analysoidussa tutkimusaineistossa ja samalla muiden tutkimusten ainakin joiltakin osin vahvistamana seikkana on projektisopimuksen seurannan ja päivittämisen puuttuminen käytännössä kokonaan hankkeen toteutusvaiheessa, vaikka se voi yhteisprojektissa kestää useita vuosia. Toisin sanoen sopimusmuutokset ja niiden sovittelu, jota on liikesuhteissa korostettu, ovat T&K-yhteisprojekteissa lähes tuntemattomia. Myös projektikirjallisuuteen ja -tutkimuksiinkin nähden ero on merkittävä.

Asian voi rinnastaa helposti siihen, että projektisuunnitelmaa päivitettiin monessa tutkimusaineiston hankkeessa tyypillisesti vuosittain. Sisällölliseksi ulottuvuudeksi voi yhteisprojektin toteutuksessa näin ollen jäädä hankkeen seuranta ja raportointi, sopimukset ”unohdetaan”. Niihin ei myöskään näy paljon tai monesti lainkaan viittauksia projektin johtoryhmän työskentelyssä, tulosaineistossa tai vuosittaisissa jatkorahoitushakemuksissa. Sopimusten hallinta ei ole mitenkään näkyvä osa projektin toteuttamista edes silloin, kun joku toteuttaja vetäytyy hankkeesta tai uusi taho tulee mukaan.

Tällöin ei tutkimusaineiston mukaan muutenkaan käydä sellaisia neuvotteluja kuin projektin alkaessa, vaan tilanne hoidetaan johtoryhmän ja hallinnoijan toimesta ottaen huomioon sponsorin oikeus hyväksyä tai hylätä osapuoli. Joskus joku voi jäädä

573. Vaikka hallinnoija olisi vastuullinen sopimusosapuoli sponsoriin nähden, niin ilman toteuttajien kanssa tehtyjä sopimuksia hanke ei voi toteutua. Tässäkään tapauksessa koko sopimusverkko ei ole välttämättä läpinäkyvä. Mukana on usein myös yritysosapuolia, joilla voi olla erillisiä osa- tai liitännäishankkeiden sopimuksia sponsorin kanssa. Vrt. myös Saarnilehto ja Edelman (2001).

myös osapuoleksi paperilla, mutta jättäytyä tosiasiaa pois, kuten tutkimusaineisto osoittaa. Käytännössä hankkeen alkuperäisten tahojen valmisteleva ja suunnittelema toiminta saattaa sekä sisällöllisesti että eri osapuolten roolin kannalta muuttua projektin kuluessa erittäin merkittävästi.

- *Sopimushallinta ei ole osa T&K-yhteisprojektin toteutusvaiheen ohjausta. Siksi ei synny takaisinkytkentää projektin toteuttamisen muutoksista projektisopimusten muutoksiin.*

Tilanne on samanlainen projektin päättyessä ja sen jälkeen. Toteuttajien ja hallinnoijan on todennettava hankkeen päättyminen. Tutkimusaineistosta ei silti nouse juurikaan esiin saatujen tulosten ja tehdyn työn arviointi sopimusta vasten, kuten perinteisessä kahdenvälisessä sopimussuhteessa, vaan sen asemesta korostuu hankkeen riippumaton ulkopuolinen arviointi. Kolmansia käytetään siis evaluimaan osapuolten aikaansaannoksia, mikä lienee varsin poikkeuksellista joskaan ei aivan mahdollista kahden osapuolen yhteistyötä koskevissa sopimuksissa, lähinnä silti ehkä vain erilaisissa ristiriitatilanteissa.

Eriytyinen piirre on vielä arvioinnin aikaulottuvuus, joka voi olla useita vuosia jo sinällään monivuotisen T&K-yhteishankkeen päättymisen jälkeen. Perusteena tälle on innovaatiovaikutusten pitkäjänteinen evaluointi, mutta kyse ei ole silti mistään hankkeen tulosten takuujasta ja tarkastuksesta. Tehtyjen suoritusten ja niiden tulosten arviointi nimenomaan sitä vasten, mitä niistä osapuolten kesken alunperin sovittiin, ei siksi ole aina ilmeistä.

- *Toteutuneita tehtäviä ja tuloksia eivät pääsääntöisesti arvioi sopimusosapuolet itse, vaan kolmannet, eikä arviointia juurikaan tehdä sopimuksia vasten. Tästä syystä sopimuksiin ei tule välttämättä takaisinkytkentää projektin päätösaiheestakaan. Muutakaan sopimuksen päättymisen tarkastelua ei aina tehdä, vaan sopimus ”päättyy” T&K-työn ja rahoituksen päättyessä.*

Innovaatiovastuun toteuttamisen näkökulmasta katsottuna sopimusten hallinnan tulisi koskea myös henkilöllistä ulottuvuutta varsinkin siinä mielessä, miten sopiminen muutoksineen ja projektitoiminta nivoutuvat yhteen eri intressien johtamisessa. Tässä korostuu etenkin informaatio-ohjaus, jonka voi mieltää tärkeänä intressitahojen avoimuutta ja vastavuoroisuutta edistävänä keinona. Toisaalta se on varallisuuden kehittymistä näkyväksi tekevä eli varallisuuden ajalliseen ulottuvuuteen liittyvä seikka. Toisaalta on myös ilmeistä, etteivät sopimuksissa määritellyt aineistot ja niiden omistusoikeudet, projektisuunnitelmassa yksilöidyt hankkeen lähtötiedot ja kehittyvät tuotokset, jaettuun tietovarastoon talletetut tiedot sekä julkaisut ja muu kolmansille tarjottu informaatio välttämättä kohtaa toisiaan.

Sopimus koskee innovaatiovastuun toteutusinstrumenttina keskeisesti varallisuuden sisällöllistä ulottuvuutta myös sikäli, että sopiminen, sopimukset ja sovitun mukainen toiminta tarjoavat suojan intressitahon luottamukselle varallisuutta koskevista aikomuksista hankkeen päättymiseen ja sen jälkeiseenkin aikaan saakka.

Seuraavassa arvioidaan vielä varallisuuden sisällöllistä näkökulmaa koskien sopimusvastuuta ja varsinkin vastuuperusteiden ja vastuuta T&K-yhteishankkeessa reallisoivien menettelyjen kannalta, jättäen eri tahojen intressien ohjaus ja valvonta varallisuuden henkilöllisen ulottuvuuden tarkastelun yhteyteen⁵⁷⁴.

Vastuu on yhteishankkeessa aina yhteisvastuuta, koska kokonaan omien projektiansa asemesta osapuolet sopivat yhteisen hankkeen toteuttamisesta. Toisaalta kyse on usein eri intressitahojen ja samalla roolien lisäksi varsin monitahoisesta sopimusverkosta, jonka kaikki osat eivät välttämättä ole näkyviä kaikille. Eri tahojen roolit sopimuskumppaneina ovat erilaisia, kuten esimerkiksi hallinnoijan toteuttajiin verrattuna.

Kolmannet taas ovat usein toimintaan eri tavoin osallistuvia intressitahoja, mutta eivät silti kuitenkaan sopimusosapuolia kuten hallinnoija. Myös sponsori ohjaa ja valvoo projektia viranomaisena eikä sopimusosapuolena. Eri näkökohtia yhdistävänä seikkana voi silti nähdä, että *sopimus yhteishankkeesta on eri intressitahojen kannalta oleellinen vastuuperuste*. Tämä otetaan seuraavassa tarkastelun perustaksi, jättäen yleiset sopimusoikeuden seikat vähemmälle huomiolle⁵⁷⁵.

Vaikka T&K-yhteishankkeita on toteutettu paljon, niin vain hyvin harvoin niiden sopimukset ovat päätyneet tuomioistuinten käsiteltäviksi. Monenlaisia muita so-

574. Kannattanee silti toistaa tässäkin, että edellä hahmotetut yhteishankkeiden sopimusmallit sisältävät sopimushallinnan aineksia myös siinä mielessä, että sopimukset vastaisivat paremmin projektin toiminnallisia rakenteita eivätkä olisi yksinomaan juridisiin rakenne-elementteihin perustuvia. Sopimusmallit tai yleisemmin vakioehdot tulisi ylipäänsä mieltää sopimista ja sopimushallintaa palvelevina ja juuri siksi ne olisivat tarpeen yhteishankkeita varten, kuten edellä esitettiin. Toisaalta on sisällöllisessä mielessä kiinnostavaa pohtia, *mitkä ehdot ovat yhteishankkeiden tapauksessa kontekstista kumpuavia ja millä taas lähinnä vain selvennetään sellaisia osapuolten oikeuksia ja velvollisuuksia, jotka ovat sopimusoikeudessa laajasti tunnistettuja ja tunnustettuja*. Edellä olleen vertailun perusteella IT-alan vakioehdot poikkeavat yhteishankkeiden sopimuksista ennen kaikkea tilaajan ja toimittajan rooleihin perustuvien ja samalla selvästi toisistaan erottuvien oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen. Sopimuksissa on melko vähän näkyvästi suoraan kontekstista johdettuja aineksia – kaikkien esimerkkihankkeiden perusteella, jos sponsorin asettamia ehtoja, johtoryhmän toimintaa ja julkaisemisen valvontaa ei oteta huomioon. Niistäkin johtoryhmätyön määrittelyn voi katsoa olevan spesifinen projektitoiminnalle yleisemmin eikä erityisesti yhteishankkeille ja myös monissa liikesopimuksissa on osapuolten viestintää koskevia julkaisemiselle varsin analogisia ehtoja.

575. Silti juuri mainittujen seikkojen nostamista näkyvämmiin esiin tässä yhteydessä harkittiin, jotta yhteishankkeiden konteksti asettuisi sopimusoikeuden peruskäsitteiden yhteyteen muutenkin kuin vain sopimusmallien ja -käytänteiden hahmottamisen kautta. Lopulta päätettiin kuitenkin keskittyä sopimusvastuuseen yhteishankkeen kontekstissa, koska vastuu konkretisoi sopimusosapuolten sitoutumista yhteisiin tavoitteisiin, toimintaan ja tuloksiin. Tämän voi mieltää myös niin, että samalla kun sopimus antaa suojaa tietyille intressitaholle varallisuuden luomiseksi toimintamahdollisuuksiensa oikeutuksina, se myös velvoittaa hoitamaan sovitut asiat vastavuoroisesti muiden tahojen kanssa niin, etteivät niiden oikeudet vaarannu.

pimuskiistoja tuomioistuimissa on käsitelty usein. Siksikään ei liene väärin väittää, että tärkeimpiä yhteishankkeita sisällöllisesti säänteleviä menettelyjä on sitä koskeva yhteistyösopimus, mukaan lukien siihen kuluvat asiakirjat kuten projektisuunnitelma, ja yleisemmin sopimisprosessi. Projektisopimus ja -suunnitelma ovat lähtökohta intressitahojen vastuulle, koska niiden myötä velvoitaututaan yhteiseen T&K-työhön ja sen tuottamiin tuloksiin⁵⁷⁶.

Toisaalta sopimuksia ei käytetä mitenkään näkyvästi aikeiden ilmaisemiseen, yhteistyöhön ryhtymisen ohjaukseen ja yhteistyön toteutuksen tai päättymisen valvontaan. Ne eivät siksi välttämättä takaa tietyn tahon toimintamahdollisuuksien oikeuksia projektissa. Tässä lienee osin kyse luottamisesta sponsorin asettamiin vaihtoehtoihin ja aiempien hankkeiden kokemuksiin. Silti se, että sopimusten muutokset eivät näy juuri lainkaan, vaikka projektin toiminta muuttuisi erittäin paljon, ei ole osapuolten vastuun kannalta katsottuna ongelmatonta. Se voi tosiasiaassa olla hyvin ongelmallista ja johtaa koko hankkeen päättymiseen.

Vastuun merkitys ei yleisesti ottaenkaan ole vähentynyt oikeudellisissa suhteissa, vaan mieluumminkin kasvanut⁵⁷⁷. Tämän tutkimuksen perusteella voinee väittää, ettei siihen ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota yhteishankkeissa sopimusten kannalta katsottuna⁵⁷⁸. Osapuolten vastuun sopimusvelvoitteista tulisi kuitenkin olla projektia ohjaava seikka varallisuusasemien luonnissa ja näkyväksi tekemisessä siinä missä oikeuksienkin. Vastuun välttäminen tai rikkominen voi olla yhteisprojektissa jollekin osapuolelle varsin kannattavaa, mutta koko hankkeelle sen on yleensä aina hyvin vahingollista. Erityisen ongelmalliseksi asian tekee, että innovatiivisessa esikilpailullisessa T&K-toiminnassa on vaikea määritellä tarkkoja sisällöllisiä vaatimuksia suorituksille ja niiden tuloksille. Edellä esitettiinkin, että vastuuta pitäisi yhteishankkeissa

576. Pöyhösen (2003) mukaan asiallisessa ulottuvuudessa ”varallisuus koostuu erilaisista oikeutuksista, joiden avulla eri tahot pystyvät ylläpitämään ja toteuttamaan positioitaan.” (s. XVII) Tämä ilmentää paitsi suunnittelun ja sopimisen, myös suunnittelun ja sovitun toteutumisen tärkeyttä. Sopimusehdot määrittelevät usein tulosten ja tulosaineiston yhteisomistuksen, mutta eivät läheskään aina yhteisvastuuta. Vahingonkorvauslain 6. luvun 2§:n mukaankin silti ”milloin vahinko on kahden tai useamman aiheuttama taikka he muuten ovat velvolliset korvaamaan saman vahingon, vastaavat he yhteisvastuullisesti.”

577. Riikonen (2008) luonnehtii kehitystä niin, että sopimustoiminta ja -hallinta ovat muuttuneet vähemmän sisällölliseksi. Tämä saattaa johtua vakiintuneiden ennako-odotuksien syntymisestä, mutta myös pyrkimyksestä kustannustehokkuuteen: osapuolilla on jo olemassa käsitys siitä, miten sopiminen etenee ja siksi sopimusten sisältö jää sivummalle. Seurauksena on, että sopimusoikeuden merkitys kasvaa sopimusehtoihin nähden: ”Ennako-odotukset syntyvät pitkälti vakiintuneista sopimuskäytännöistä.” (s. 52)

578. Riikonen (2008) tarkastelee asianosaissuhdetta laajempaa sopimusvastuuta sopimushallinnan kannalta, arvioiden sitä puoltavaa katsantoa mm. toimijoiden läheisen suhteen ja sitoutumisrationaalisuutta, läpimurto- ja subsumptioargumenttien sekä sovitun toiminnan erityispiirteiden kautta: ”Sopimuksen vastuuperuste on siirtymässä osapuolten tahdosta toimintaympäristön määrittämäksi. Tämä tarkoittaa, että sopimussuhteen rajat ovat madaltuneet ja vastuun ala laajentunut.” (s. 66, kursivointi tämän kirjoittajan)

suunnata suoritus- tai laatu vastuuseen muun muassa katselmuksilla. Kun tulokset syntyvät yhteistä toimintaa ohjaamalla ja ne varmennetaan toimintaa tarkastamalla, *innovaatiovuudessa korostuu suoritusvastuu.*

Julkisen vallan vaatimukset projektin osapuolten vastuusta ovat näkyviä hankkeita valmisteltaessa, ilmeten silti lähinnä sponsorin rahoituspäätöksen ehtoina. Hallinnoijan vastuu taas näkyy sen määrittäminä strategisina T&K-tavoitteina eli odotettuina innovaatiotuloksina. Suoritusvastuussa korostuu muun muassa hankkeiden ja osapuolten valinta. Tämä on varsin näkyvää projekteja aloitettaessa ja lopetettaessa eikä niinkään niitä toteutettaessa. Yksi syy voi olla, että riskirahoittajien kaltaiset *investoijat eivät ole toimineet intressitahoina T&K-yhteishankkeissa*⁵⁷⁹, mutta myöskään hallinnoijat eivät ole ottaneet tätä roolia omakseen.

Vaikka esimerkiksi SHOK-osakeyhtiöt ja muutkin hallinnoijat pyrkivät sidosryhmiensä intressien maksimointiin, niin niillä ei useimmiten ole välitöntä kytkentää toteuttajien yhteisiin tai kunkin omiin erityisiin liiketoiminnallisiin pyrkimyksiin. Mainitusta syystä T&K-yhteishankkeissa kilpaillaan lähinnä sponsorin kautta tarjolla olevasta rahoituksesta sekä hankkeita valittaessa että toteutettaessa. Tällainen luo sopimusvastuulle tietyn perusasetelman, ottaen myös huomioon, että hanketta toteutavilla ja hallinnoivilla tahoilla voi olla sekä varsin erilaisia tavoitteita että resursseja varattuna yhteiseen toimintaan, olipa kyse tutkimusryhmästä, suuresta tai pienestä yrityksestä tai projektin hallinnointia hoitavasta organisaatiosta.

Samasta syystä sponsorin vakioehdoissaan määrittelemät sanktiot eivät välttämättä kohtaa osapuolten suoritus- ja tulosvastuuta, vaan se liukenee erilaisiksi T&K-työn haasteiksi, osaamisen puutteeksi, aikataulujen hallinnan ongelmiksi ja resursoinnin kysymyksiksi. Tutkimusaineistossa ei ollut yhtään hanketta, jossa vastuu olisi realisoitunut siten, että osapuoli olisi erotettu. Sen sijaan projekteista kesken kaiken eroneita oli varsin paljon, mikä taas aiheutti muille osapuolille suuria ongelmia ja koko hankkeen päättymisiäkin.

Vastuun lähtökohdana on sopimuksen sitovuus hankkeen tuottamiseksi, ottaen silti huomioon muutostarpeet, osapuolten vastuuta rajoittavat tekijät ja tuottamuksen arviointi

579. Esimerkiksi sopii jo yli vuosikymmen sitten julkaistu, mutta juuri siitä syystä alan parhaaseen kasvukauden sijoittunut ICT-yritysten parissa tehty selvitys Puumalainen ym. (2000): ”Vain runsas neljännes vastaajista näki rahoituksen riittävyuden pullonkaulatekijänä kasvun saavuttamiselle, mikä tuntuu yllättävältä ottaen huomioon ulkopuolisten (erityisesti riskirahoittajien) vähäisen hyödyntämisen kohdeyrityksissä.” (s. 73) Tilanne on silti muuttumassa eli julkisen ja yksityisen innovaatorahoituksen yhdistelmiä on otettu käyttöön aloittavia yrityksiä varten ja samalla yleisimmin elvyttämään Suomen pääomamarkkinoita. Esimerkki tällaisesta toiminnasta Tekesin piirissä on nimeltään Vigo, vrt. Lukkari, Jukka 2012. Kasvuyritykset. Vigo ratkoo ikuisuusongelmaa. Tässäkö kasvuyrityksen menestysresepti: yhdistetään julkinen ja yksityinen raha ja höyrytetään sarjayrittäjän kokemuksella. Tekniikka&Talous, 2.11.2012, ss. 22–23. Lauriala (2009) taas nostaa esiin *sopimuksenvaraisen ja muun sääntelyn valintatilanteen* erilaisissa yritysjärjestelyissä, joita riskirahoituksen myötä usein tehdään, ja päättelee molemmille olevan riittävästi tilaa. (s. 960)

sopimuksen mukaisen suorituksen edellyttämisessä. Yhteishankkeen osapuolten vastuuta pitää tästä syystä yhtäältä lähestyä kuten sopimusvastuuta yleensä.

Toisaalta yhteishankkeen suunnittelusta ja toteuttamisesta sopiminen on sangen erilaista tilaajan ja toimittajan kahdenkeskisestä projektista sopimiseen verrattuna ja että sopimukset voivat jäädä sivurooliin hankkeen muutoksissa. Vastuun kannalta erityisenä pulmana näyttäytyy sellainen hyöty, jonka yksi osapuoli saa toisten ja usein kaikkien muiden kustannuksella. Kyse ei silti ole mistään tavanomaisesta perusteettoman edun palautuksesta⁵⁸⁰.

Sopimus ja suoritusvastuu yhteishankkeissa

Vahingonkorvausoikeudessa on Suomessa käytössä huolimattomuuteen perustuva tuottamusvastuu ja siitä riippumaton *ankara vastuu*, jossa osapuoli on velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon, vaikka ei olisi menetellyt huolimattomasti, ellei kyse ole ollut ylivoimaisesta esteestä. Suoritusten viivästyessä tai yleisemminkin tällaisen *kontrollivastuun* realisoituminen on melko harvinainen. Sen perusteella korvattavia välittömiä vahinkoja voivat silti lainsäädännönkin mukaan olla esimerkiksi juuri suorituksen viivästymisen selvittämistä koskevat kustannukset⁵⁸¹.

580. Pöyhönen (2003) nimittää perusteettoman edun palautusta abstraktioperiaatteen jäänteeksi, jossa varsinainen kauppasopimus ja abstrakti omistusoikeuden siirtosopimus erotettiin toisistaan. (ss. 46–449) Karhu (2011) pohtiikin juuri, miksi perusteettoman edun palautuksesta pitäisi siirtyä pois, hyötymisen epäasianmukaisuuden tarkasteluun, jota hän kutsuu ”epäasianmukaiseen hyötymiseen puuttumisen periaatteeksi.” (s. 185) Sen ja siihen perustuvan *edunpalautusopin* *hän rinnastaa kohtuuteen oikeusperiaatteena ja sovitteluun sitä toteuttavana oikeusinstituuttina*. Edunpalautuksen määrän arvioinnin hän esittää olevan rinnastettavissa korvausvelvollisuuteen puhtaasta varallisuusvahingosta, edellyttäen ettei omaisuus ole vahingoittunut tai vähentynyt sen perusteettoman käytön yhteydessä. Karhu (2010) taas tarkastelee viittä erilaista tyyppitilannetta aiheuttoman hyötymisen estämisestä: vahingonkorvausoikeuden rikastumiskielto, sopimusoikeuden hinnanalennus, osituksen oikaiseminen, takaisin saantia koskeva normisto sekä immateriaalioikeudelliset epäasianmukaisen käytön hyödyistä saadut korvaukset. *Varsinaisissa sopimussuhteissa on hänen mukaansa silti edunpalautusnormiston asemesta pidättäydyttävä pääsääntöisesti vastavuoroisuuteen, kun tarkastellaan mahdollista osapuolten välisten etujen perusteettomuutta*. (s. 180) Vrt. myös Kari (2008, s. 15): ”Perusteettoman edun palautusvastuuta ei synny, mikäli tietty rasitus sopimusehtojen tai sopimusoikeudellisten sääntöjen mukaan kuuluu sille, johon rasitus on kohdistunut.” (Turun HO 14.11.02, S00/1524)

581. Kauppalain 27§ täsmentää asian seuraavasti: ”Ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii myyjän viivästyksen vuoksi, *jollei myyjä osoita, että viivästys johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevasta esteestä, jota hänen ei kohtuudella voida edellyttää ottaneen huomioon kaupantekohetkellä ja jonka seurauksia hän ei myöskään kohtuudella olisi voinut välttää eikä voittaa*. Jos viivästys johtuu henkilöstä, jota myyjä on käyttänyt apunaan sopimuksen tai sen osan täyttämiseksi, myyjä vapautuu vahingonkorvausvelvollisuudesta vain, mikäli myös mainittu henkilö olisi 1 momentin mukaan vapaa vastuusta. Sama on voimassa, jos viivästys johtuu myyjän tavarantoimittajasta tai muusta aiemmasta myyntiportaasta. Tämän pykälän 1 ja 2 momentin mukaan *ei korvata sellaista välillistä vahinkoa, jota tarkoitetaan 67 §:ssä*. Ostajalla on aina oikeus

Tuottamuvastuu merkitsee tahallista tai tuottamuksellista toimintaa, joka on näytettävä toteen. *Ekskulpaatiovastuussa* todistustaakka on käännetty⁵⁸², toisin sanoen osapuolen on vastuusta vapautuakseen osoitettava toimineensa huolellisesti tai ettei se ole toiminut huolimattomasti. Tämä on Suomessa kaikista yleisin sopimussuhteiden vastuuperuste, jota sovelletaan laissa sääntelemättömiin sopimuksiin tai kun laissa on esitetty vastuuperusteena tuottamus, mutta todistustaakasta ei ole säädetty⁵⁸³.

Ekskulpaatiovastuu sopii hyvin T&K-yhteishankkeille, kun sitä tuetaan huolellisuuden toteutumista ja arviointia koskevilla menettelyillä. Siksi on määriteltävä standardeja, joilla huolimattomuutta voidaan estää, huolellisuus tunnistaa ja huolellisuuden laatua arvioida.

Etappikatselmoinnit ovat yksi mahdollinen tapa seurata ja varmentaa huolellista toimintaa, mutta myös muun muassa osapuolen resurssien laadukkuuden arviointi, mukaan lukien asiantuntijoiden osaaminen ja kyvykkyys, samoin kuin projektiin käytetyn työmäärän seuranta ja vertaaminen tuloksiin. Osaaminen, suorituksen laatu ja tulosten tuottamiskyky ovat silti erittäin haasteellisia huolellisuuden kannalta arvioitavaksi innovatiivisessa T&K-työssä. Kyse ei ole rutiinitehtävistä eikä suurista suoritelmääristä, jotka helpottaisivat jonkin keskiarvon asettamista huolellisuudelle. T&K-yhteishankkeiden kontekstissa huolellisuusstandardeja tulisikin tästä syystä kehittää innovaatioyhteisön sisällä, vertaisarvioinnin ja avointen käytänteiden pohjalta. Sellaisia standardeja voidaan ensi vaiheessa sisällyttää yhteishankkeiden sopimusmalleihin,

korvaukseen, jos viivästys tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

582. Todistustaakastakin voidaan silti sopia, joskin se lienee melko harvinaista. (Virtanen 2005a, s. 486)

583. Saarnilehdon (2010b) mukaan silti ”Kun siirrytään käsittelemään todistustaakkaa sopimusperusteisessa korvausvastuussa, keskeisesti on kiinnitetty huomiota vain siihen, kenen on näytettävä tuottamus”, vrt. myös Virtanen (2005a, ss. 484–492). Tuottamuksen eli huolimattomuuden sisällön määräytyminen on hänen mielestään jätetty lähinnä oikeustieteen ja -käytännön varaan. Tätä voivat helpottaa paitsi normit, myös eri tilanteissa käyttökelpoiset toimiala- tai jopa yrityskohtaiset säännöt ja ohjeet. Myös riskiperustaista tapaa eli otetun riskin suuruutta toimintaan nähdessä on ehdotettu kirjallisuudessa käytettäväksi. Sopimuksen ehdot ovat silti aina ensisijainen arvioinnin lähtökohta. Saarnilehdon (2010b) mielestä erityistä huomiota ei ole juuri uhrattu vastuuperusteen, vahingon, syy-yhteyden ja vahingon määrän näyttämiseen. Tuottamuksen selvittämisen yhteydessä yleensä todetaan, että vahingon kärsijän on näytettävä sopimusrikkomus, mutta poikkeuksiakin tästä on olemassa. Vahingon määrästäkin on todettu, että ”todistustaakka on vahingon kärsijällä samoin kuin tuottamuvastuun yhteydessä.” (s. 63) Edelleen, ”voidaan päästä esimerkiksi siihen, että todistustaakka on lähtökohtaisesti sekä sopimusvastuussa että tuottamuvastuussa samanlainen. *Vahingon kärsijän olisi näytettävä korvauksen peruste, vahinko, näiden välinen syy-yhteys ja vahingon määrä. Vastuusta vapauttavat seikat olisi puolestaan vahingon aiheuttajan näytettävä.* Niiden joukkoon kuuluisi myös se, että sopimusrikkomus ei ollut johtunut tuottamuksesta.” (s. 66, kursivointi tämän kirjoittajan) Virtanen (2005a, ss. 486–488) toteaa todistustaakasta siviiliprosessissa, että todennäköisyyssäännöt, materiaalisen oikeuden tarpeet ja näyttömahdollisuudet ovat kolme ”kannatusta saanutta erilaista kriteeriä.”

mutta innovaatioyhteisöjen kehittyessä niistä tulisi muodostua itse- ja yhteissäätelyä tukevia käytänteitä.

Vaikka vastuuperusteet olisivat sopimuksen kautta näkyviä ja vahingon syy-yhteys huolimattomuuteen osoitettavissa sillä, ettei huolellisuusstandardia ollut noudatettu, myös varsinaisen vahingon tapahtuminen ja sen määrän näyttäminen on tehtävä. Käytännössä siis pitää tunnistaa toisten osapuolten kustannuksella saatu ansaitsematon hyöty heidän vahinkonaan, samoin kuin heille siitä koituva tappio ja sen perusteella vaadittu korvaus.

Ongelma ei liene lainkaan vähäisempi kuin huolellisuusstandardien määrittely innovatiiviselle T&K-työlle, mutta sille on kuitenkin olemassa juridisena selkänोजना nimenomaan sopimus. Varsinkin sovitut suoritukset verrattuna toteutuneisiin eli *suoritusvastuu konkretisoi sekä vahinkoa että sen määrää*, kun varallisuuden ymmärretään syntyvän osapuolten yhteisenä ajan myötä etenevänä toimintana. Yksinkertaisimmillaan vahinko on melkein aina tekemättä jätetty työ, sen määrä on po. työn määrä ja vahingonkorvaus taas luontoissuoritus eli tekemättä jätetyn työn toteuttaminen tai loppuun saattaminen tai virheellisen suorituksen korvaaminen virheettömällä. Toisin sanoen ansaitsematon hyöty syntyy vahingon aiheuttajalle siitä, että se jättää tekemättä tietyn tehtävän tai tekee sen huolimattomasti – jotta se voisi käyttää resursseja toisaalla, kuten sponsorilta sovittuun T&K-yhteistyöhön saamaansa rahoitusta vain omaan erityiseen intressiinsä. Vahinkoa voi silti syntyä myös niin, että joku tekee mitä sen ei pitäisi, kuten että hallinnoija valitsee kahdesta vain toisen projektin toteuttajaksi, vaikka siihen ei ole olemassa perustetta.

Sopimuksen sitovuus vastuun lähtökohtana

Sopimuksen sitovuus on suoritusvastuun keskeinen tai keskeisin peruste, tosin kohtuullisuus ja mahdollisuus sopimuksen sovitteluun huomioon ottaen. Oikeustoimilain mukaisilla tarjous ja vastaus -mekanismeilla ei Hemmon (2009) mukaan ole usein paljon merkitystä sopimukseen sitoutumisessa⁵⁸⁴. Sitoutumistoimien olennaisuutta eri tavoin ilmentävät seikat voivat sen sijaan vaikuttaa vastuun syntymiseen, samoin kuin väärinkäytökset sopimisessa. Jälkimmäisiin kuuluvat oikeustoimilain mukaan esimerkiksi pakottaminen, petollinen viettely ja kiskominen, mutta mahdollisesti myös tiedonantovirheet. Edellistä voi taas ilmentää ”prekontraktuaalinen” sopimus,

584. Vaikka pääsääntönä onkin, etteivät neuvottelut sido, Hemmo (2009) viittaa esimerkiksi KKO:n ratkaisuun 1999:48, jonka mukaan ”osapuoli, jonka luottamusta ja sopimusneuvottelujen synnyttämiä perusteltuja odotuksia on loukattu, on oikeutettu korvaukseen sopimusrikkomuksen johdosta.” (s. 123). Korvaukseen vaikutti po. ratkaisussa rikkomuksen laatu ja sopimusneuvottelujen edistymisen tila. Pitkäaikaisten neuvottelujen katkeaminen ei silti aina johda korvausvastuuseen, jos osapuoli toteaa, ettei sopimus ole sille tarkoituksenmukainen. Toisaalta liian optimistisen kuvan antaminen sopimuksen syntymisestä tai aiailmauksessa tai -sopimuksessa osapuolten ilmoittamien seikkojen muuttaminen voivat vaikuttaa vastuuseen.

kuten Hemmo (2009, s. 133) haluaa nimittää varsinaista sopimusta edeltävää juridista sitoutumista osoittavaa osapuolten tahdon tai intressien ilmausta⁵⁸⁵.

Yhteishankkeiden tapauksessa tietyn osapuolen perustellut odotukset sopimuksen syntymisestä liittyvät sekä intressiin solmia sopimus että etenkin sopimista koskeviin konkreettisiin toimiin. Sopimuksesta vetäytymisen tilanteet koskevat yleensä lähinnä sponsoria ja hallinnoijaa eivätkä niinkään toteuttajiksi aikovia eli tässä mielessä edelliset ovat yhteistyöaikomusten ”tilaajia” ja jälkimmäiset ”toimittajia”. Toisin sanoen tapahtuu esimerkiksi, ettei hallinnoijan tuella valmisteltua SRA:ta oteta hankevalmistelun perustaksi tai ettei sponsorille lähetetty projektihakemus saa rahoitusta. Tutkimusaineistosta ei ollut nähtävissä, että sponsori tai hallinnoija olisivat joutuneet vastuuseen tällaisesta. Edellinen tekee päätöksensä viranomaisena, jälkimmäinen toimii organisaationsa valtuuttamana. Kummankaan päätöksenteko ja perustelut eivät ole aina näkyviä toteuttajiksi aikoville tai ryhtyneille⁵⁸⁶.

Toteuttajien piirissä sen sijaan sopimisen sitovuuden eli vastuun ottamisen katsanto on yleensä kuitenkin päinvastainen eli ongelmana ei ole osapuolen mahdollinen vetäytyminen aiotusta projektista, vaan päinvastoin sen pysyminen mukana valmistelussa ja pääsy projektiin. Myöhemmin tilanne saattaa toteuttajienkin osalta muuttua. Tutkimusaineiston mukaan varsinkin avainyrityksen vetäytyminen projektista saattaa johtaa hyvin suuriin ongelmiin. Tällaisilta avaintahoilta ei tutkimusaineistossa kuitenkaan edellytetä mitään erityisvastuuta sopimisesta eikä sopimuksessa pysymisestä, kuten ei myöskään hallinnoijalta ja sponsorilta. Tutkimuksellisia avaintahoja ei SHOK-projekteissa edes määritellä, yhteistutkimushankkeissa sellainen on joskus hallinnollinen koordinaattori eikä varsinainen toteuttajaorganisaatio.

Asiantuntijapalveluiden tapauksessa myös tiedonantovelvollisuudella on katsottu olevan merkitystä, koskien asiantuntijalla olevan tiedon vaikutusta sopimuksen sisältöön ja syntymiseen ja mukaan lukien varoittamisvelvollisuus (KKO 2001:128) ”toimeksiantajan omasta tietämyksestä riippumatta.” (Hemmo 2009, s. 161) Yhteishankkeissa tiedonantovelvollisuudella tai paremminkin informaation tuottamisen ja jakamisen velvollisuudella on liityntä sopimisen aikomuksille ja sopimuksia koskeville

585. Termi on samalla tavalla pulmallinen kuin aieilmaus, joka käsitetään esisopimuksesi. Esisopimuksellinen eli ”prekontraktuaalinen” sopimus olisi nimensä mukaan sopimus, mutta silti se olisi solmittu ennen varsinaista sopimisen alkamista. Kyseessä saattaa olla ajatus pitää sopiminen oikeudellisenä ilmiönä ja esimerkiksi sitä ”edeltävä” myynti- tai ostoneuvottelu taas liiketoiminnan ilmiönä. Tässä tutkimuksessa itse asiassa sisällöllinen työ eli innovatiivisen T&K-strategian luonti, hankevalmistelu, projektin suunnittelu ja yhteistyön aloittaminen etenivät ”sopimiseen” verrattuna paljon nopeammin ja pidemmälle, ainakin sopimusasiakirjojen viimeistelyn ja allekirjoittamisen kannalta katsottuna. *”Prekontraktuaalinen” sopiminen oli yksi varallisuutta koskevien toimintamahdollisuuksien oikeuksien luomisen kriittisimmistä vaiheista.*

586. Asianosainen saa silti julkisuuslain (laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, 11§) asianosaisoikeutensa perusteella esimerkiksi Tekesiltä pyydettyä hakemustaan koskevan esittelymuistion kokouksesta, johon tehty päätös perusteluineen on kirjattu. Vrt. myös Voutilainen (2012), ss. 198–207.

muutoksille, joiden myötä osapuolet velvoittautuvat yhteiseen toimintaan ja sen tuloksiin. Siksi sponsorin ja hallinnoijan suljettu ja muista erillään oleva päätöksenteko, mutta myös toteuttajiksi aikovien sääntelemätön pyrkimysten, hankkeen valmistelutyön ja niihin liittyvän informaation hallinta ovat potentiaalinen riski erilaisten toimintaa haittaavien suoritushäiriöiden toteutumiseksi.

Suoritushäiriö eli *sopimusrikkomus* tai *suoritusvirhe* syntyy, kun osapuolta velvoittavan sopimuksen mukainen suoritus jää osin tai kokonaan tekemättä eikä sen avulla tavoiteltua tulosta saavuteta. Toinen osapuoli tai toiset osapuolet joutuvat silloin sopimusvelkojina harkitsemaan toimenpiteitä sopimuksen mukaisen suorituksen saamiseksi, mahdollisesti kärsimänsä vahingon korvaamiseksi, sopimuksen purkamiseksi tai muiden sopimuksen mukaisten tai lakisääteisen seuraamusten aikaan saamiseksi⁵⁸⁷.

Negatiivisen velvoitteen rikkominen voi koskea salassapitoa tai suoritusta varten saadun aineiston käyttöä koskevan sopimusehdon loukkaamista. Myös sopimuksen irtisanominen, purkaminen tai sopimuksesta vetäytyminen ilman oikeusperustetta saavat yleensä aikaan velvollisuuden korvata toiselta osapuolelta saamatta jäänyt suoritus.

Velvollisuus vahingonkorvaukseen sopimuksen perusteettomasta purkamisesta edellyttää kuitenkin tyypillisesti tuottamusta eli siinä on kyse sopimusperusteisesta tuottamuvastuusta. Sopimuksen tulee toisaalta olla pätevä niin, että sen täyttämistä voidaan vaatia ja myös toisen osapuolen on pitänyt täyttää omat suoritusta koskevat sopimuksen mukaiset velvoitteensa, olipa sellainen esimerkiksi vastasuoritus, tiedottaminen, suorituksen tarkastus tai virheestä reklamointi. T&K-yhteishankkeissa tällainen kaksisuuntainen eli vastavuoroinen velvoittautuminen tulisi nivoa näkyvämmiin sopimuksiin, projektisuunnitelmiin ja johtamismenettelyihin. Nyt sopimusehdoissa ja suunnitelmissa tyypitellään erilaisia rooleja kuten johtoryhmä ja projektipäällikkö sekä rahoittajan ja hallinnoijan edustaja, joille määritellään velvoitteita ja oikeuksia. Työpakettien ja tehtävien kuvauksissa voidaan silti jättää eri osapuolten osallistuminen merkitsemättä näkyviin tai kuten tutkimusaineistosta oli nähtävissä, esittää se vain henkilötyön määränä projektisuunnitelman liitteenä olevassa resurssien yhteenvetotaulukossa. Vastavuoroisuuden kuvaus saattaa jäädä epäselväksi ja käytännössä sitä pyritään tarkentamaan koko projektin ajan johtoryhmässä ja projektiseminaareissakin.

587. Käytettävissä olevat oikeussuojakeinot ovat yleensä sopimustyyppikohtaisia, mutta voivat kuitenkin perustua myös pakottavaan sääntelyyn. Esimerkiksi kaupanteossa ei voida sopia vahingonkorvauksesta niin, että se olisi kuluttajansuojalainsäädännön vastainen. Hemmon (2009) käsityksen mukaan ”suoritushäiriön toteaminen on periaatteessa yksinkertaista” (s. 399), koska sen voi tehdä arvioimalla suorituksen vastaavuutta sovittuun velvoitteeseen. Yhteishankkeissa ongelmana on velvoitteen sisällön tai laadun määrittely, vaikka sopimus ja projektisuunnitelma olisivat olemassa eli tiedettäisiin, mistä osapuolten kesken on sovittu. Oleellinen osa harkintaa on siksi suorituksen sisällöllinen arviointi, missä myös olosuhteita ja suoritusta koskevaa tiedonvaihtoa voidaan joutua evaluimaan. Suoritusvirheitä ovat sisällön puutteellisuuden ohella sen viivästys tai hyödyntämistä estävät seikat. Yhteishankkeessa suoritus voi olla myös ennenaikainen eli osapuoli kuluttaa resurssinsa eikä voi tehdä sovittua yhteistyötä.

Myös omasta suorituksesta pidättäytyminen tai sen pysäyttäminen sekä tuloksen pidättäminen tai palauttaminen voivat kirjallisuuden mukaan tulla kyseeseen. Mainitunlaiset seuraamukset näyttäisivät kuitenkin olevan yhteishankkeissa harvinaisia. Omasta suorituksesta pidättäytymiselle ei ole yhteishankkeessa ehkä edes perusteita, koska silloin vahinko mahdollisesti laajenisi entisestään. Aineistossa sellaisia ei ollutkaan esillä ollenkaan, vaan muun projektiryhmän toiminta jatkui jos mahdollista aiempaakin intensiivisempänä. Suorituksesta pidättäytynyt tai virheelliseen suoritukseen syylistynyt toisin sanoen aiheutti vahinkoa kuormittamalla muita osapuolia, jotka ottivat kantaakseen vahingon seuraamuksia lisätyönä.

Osapuolen vetäytymisestä sopimuksesta tai jo hyvinkin pitkällä menossa olevasta yhteishankkeesta ei aineiston mukaan seurannut ylipäänsä juuri sanktioita. *Siksi tarvittaisiin vastuuta luontoissuorituksena, joka velvoittaa osapuolia toiminnallisesti ja ulottuu myös hallinnoijaan ja sponsoriin, mutta samalla olisi tehostettava osapuolten välisiä konfliktinratkaisun menettelyjä.* Käytettyjen oikeuskeinojen tulisi silti perustua sopimukseen eli tähdätä sen voimassa pitämiseen suunnitellun suorituksen turvaamiseksi, kun taas suoritusta koskevan rahallisen hyvityksen tai vastaavan kompensaaation tulisi olla toissijainen seuraamus. Yhteishankkeen osapuolten pitäisi pyrkiä sovitun suorituksen toteuttamisen myötä myös luottamuksensuojan palauttamiseen. Pöyhösen (2003) ottaa esille *oikeutetun itseavun* eli keinot, joilla projektin osapuolet voivat turvata tai vahvistaa asemiaan tarpeeksi aikaisessa vaiheessa. Se on hänen mukaansa jäänyt varallisuus oikeudessa poikkeukseksi, kun oikeuksia on ajateltu täysin kehittyneinä ja subjektiivisina. Jos kuitenkin valmiiden oikeuksien asemesta tarkastellaankin sellaisia oikeutuksia, joista oikeusasemat muodostuvat dynaamisesti ja joita voidaan ja tulee käyttää oikeuksien muotoutuessa, on mahdollista ”paremmin jäsentää itseapukeinot osaksi osapuolen normaaleja oikeussuojamuotoja.” (ss. 182–184)⁵⁸⁸ Tämän tutkimuksen hankkeissa ne ovat olleet lähinnä myönnetyn rahoituksen jakamista projektiin jäljelle jääneiden osapuolten kesken. *Oikeutettua itseapua olisi projektimuutosten hallinta niin, että sopimusmuutokset nivoutuvat projektisuunnitelman muutoksiin.*

Luontoissuorituksen edellyttäminen ja kuittaus

Velkojalla on Suomen sopimusoikeusjärjestelmän mukaan oikeus vaatia sopimuksen mukaisen *luontoissuorituksen* toteuttamista, mikä on tuotu esille myös kansainvälisissä sopimuskokoelmissa⁵⁸⁹.

588. Lainsäädännössä itseapu on todettu vain pakkokeinolain (30.4.1987/450, kumottu L:lla 22.7.2011/806, joka on voimassa 1.1.2014 alkaen) kohdassa 2a§ (13.6.2003/516)

589. UNIDTROTIT määrittelee luontoissuoritusta koskevan velvollisuuden seuraavasti: ”Where a party who owes an obligation other than one to pay money does not perform, the other party may require performance, unless (a) performance is impossible in law or in fact; (b) performance or, where relevant, enforcement is unreasonably burdensome or expensive; (c) the party entitled to performance may reasonably obtain performance from another source; (d) performance is of

Hemmon (2005, s. 218) mukaan tällainen on silti harvinaista ainakin vakiosisältöisten sopimusten tapauksessa: velkoja on yleensä mieluummin joko purkanut sopimuksen tai hankkinut korvaavan suorituksen muualta ja vaatinut vahingonkorvausta kuin pakottanut sopimusta rikkonutta osapuolta sovitun mukaiseen suoritukseen. Yhteishankkeen tapauksessa on kuitenkin usein tarve toteuttaa sopimus juuri tiettyjen tahojen toimesta ja siihen tulisi antaa mahdollisuus. Kurkelasta (2003) ”suomalainen, pohjoismainen ja mannermainen oikeus ja niiden lähtökohtainen luontoissuoriteprioriteetti kaventuu monien eri näkökohtien perusteella niin voimakkaasti, että on perustelua kysyä, onko se todella edes pääsääntö. Toisaalta on tilanteita, joissa vain luontoissuorite saattaa olla ainoa tapa toteuttaa ja täytöntöön panna sopimus ja aikaansaada se muutos, josta osapuolet ovat sopineet. Tällaisia tilanteita ovat suoritteet ja tuotteet, joita vain tietty henkilö tai yhtiö voi tai osaa tehdä tai esimerkiksi esineet, jotka ovat ainutlaatuisia.” (s. 145)

Yhteishankkeiden tapauksessa luontoissuoritteen vaatimisen tulisi olla pääsääntö juuri ensin mainituista syistä, jos lähtökohdaksi otetaan, että tietyt tahot ovat valmistelleet ja ryhtyneet yhteistyöhön spesifisen ongelman ratkaisemiseksi, sopineet sitä koskevista tavoitteista, osapuolten työnjaosta, tehtävistä, odotetuista tuloksista, aikataulusta ja kustannuksista sekä usein hakeneet ja saaneet siihen julkista rahoitusta, jolla pyritään laajempiin innovaatiovaikutuksiin. Vaikka suoritus ei olisikaan ainutkertainen innovaationa, se on usein erittäin vaikeasti korvattavissa. Tämä näkyy myös tutkimusaineistossa kesken päättäneiden tai suunnitelmiaan muuttaneiden hankkeiden yhteydessä.

Yhteishankkeissa ennen muuta sopimuksen purkamista vaativalta eli hankkeesta vetäytyvältä tulisi edellyttää luontoissuoritusta, se on tyypillisimpiä ongelmatapauksia. Pääkysymyksenä on silti ratkaista, onko suorituksen kannalta välttämätön hetki mennyt ohi tai tarpeellinen aika kulunut umpeen. Etappiajattelu on yksi konkreettinen ratkaisu tähän ongelmaan sikäli, että se varmistaa toiminnan ja tulosten aikaan saantia ja sisältöä hankkeen eri vaiheissa. *Katselmoinnit voi ajatella luontoissuoritusten kannalta toimintaa ja tuloksia koskevinä neuvotteluina*⁵⁹⁰. Luontoissuorituksen vaatiminen

an exclusively personal character: or (e) the party entitled to performance does not require performance within a reasonable time after it has, or ought to have, become aware of the non-performance.” UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, Article 7.2.2 (Performance of non-monetary obligation), ss. 239–240. (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, viitattu 30.9.2012)

590. Tutkimusaineistossa oli tapaus, jossa oli epäselvää, mitä osapuoli oli tuottanut projektiin usean vuoden työnsä tuloksena. Hallinnoija ja projektin johtoryhmä eivät sitä pystyneet täsmällisesti kertomaan, mutta ei myöskään hankkeesta vetäytyvä osapuoli voinut tai halunnut. Tämä kuvastaa käytäntöä suunnitella yhteishankkeen toiminta työpaketteina ja tehtävinä, joissa ei välttämättä eritellä kenenkään osuutta työhön ja sen tuottamiin tuloksiin, vaan esimerkiksi pelkästään niitä varten tehtyihin työmääriin. Vaikka periaate on juuri yhteistyön ideaalin mukainen, se ei käytännössä välttämättä toimi opportunististen osapuolten ohjaamiseksi, jos yhdessä toteutettavaksi tarkoitettujen tehtävien ja niiden tulosten säännöllisiä tarkastuksia ei tehdä sopimuksia ja suunnitelmia vasten. Kun tarkastusten perustana ovat sekä sopimus ja suunnitelmat että tietyt etappikohtaiset kriteerit, voidaan arvioida samalla kertaa toimintaa, tuloksia ja molempien laatua eli

voidaan toteuttaa tarvittaessa hyvin myös erillisenä katselmointineuvotteluna, jossa osapuolet ratkaisevat puuttuvan, kesken jääneen tai virheellisen suorituksen sopimusta, projektisuunnitelmaa ja suorituksen arviointikriteerejä vasten. Jos luontoissuoritus ei kuitenkaan ole mahdollista esimerkiksi sen takia, etteivät osapuolen suoritukseen varaamat resurssit ole enää käytettävissä tai että osapuoli on muuten kykenemätön tiettyyn suoritukseen, sopimusvelvoite voi muuttua *rahavelaksi* tai *kuittaukseksi*. Edellinen lienee yleisin sovittu korvauseriaate sopimuksen purkamisessa, eli että osapuoli kompensoi hankkeesta poistumistaan rahallisesti.

Käytännössä tällaista ei kuitenkaan ollut ilmeisesti vaadittu yhdenkään tutkimusaineiston esimerkkiprojektin tapauksessa. Sen sijaan suoritus teetettiin muilla, mutta ei kuten sopimus kirjallisuus sen tyypillisesti esittää eli jollakin kolmannella osapuolella ja vielä niin, että teettämisen kulut olisi peritty velalliselta rahana.

Päinvastoin, jäljelle jääneet sopivat keskenään puuttuvan työn tekemisestä ja ”vahingonkorvauksena” eronneen osapuolen rahoituksen käytöstä. Yhteishankkeesta eroaminen tapahtui siis paljolti ilman sanktiota niin, että muille osapuolille jäivät vastattavaksi sopimusvelvoitteet ja kannusteeksi sponsorin eronneelle osapuolelle jo myöntämä rahoitus.

Kuittaus on vaatimus, että velka kuitataan vastavelalla⁵⁹¹. *Velan kuittaus tarkoittaisi yhteisprojektin kontekstissa lähinnä työpanoksen vaihtoa eli siirtämistä toiseen tehtävään, jonka osapuoli tekee korjatakseen puutteellisen suorituksen muussa sovitusessa tehtävässä*⁵⁹². Työpanosten vaihtoa osapuolten kesken, kun joku ei suoriudu sovitusta tehtävästään, ei tyypillisesti suunnitella osana yhteishanketta. Käytännössä silti osapuolen erottua projektista juuri työtehtäviä on ”vaihdettu” eli ne ovat siirtyneet muille. Tästä syystä ei ole mitään periaatteellista estettä, etteikö kuittausta voisi yhteishankkeessa tehdä myöskin työvelan eikä rahavelan vaihtona. Itse asiassa nimenomaan tämä olisi luonnollinen tapa,

myös suorituksen huolellisuutta asetettuja standardeja vasten. Jos vain sponsori tai kolmannet tahot tekevät projektin arvioinnin toteuttajista ja hallinnoijasta riippumatta ja erikseen, voidaan päätyä tilanteeseen, ettei arvioitavaa aineistoa ole edes hankkeen aikana helppoa saada esiin, päättymisen jälkeisestä ajasta puhumattakaan. Osaltaan juuri tällaisia ongelmia nousi esiin myös taannoisessa SHOK-arvioinnissa, kts. Lähteenmäki-Smith (2013).

591. ”Kuittauksen edellytyksenä on *vastakkaisuus, samanlaatuisuus ja perimiskelpoisuus*. Vastakkaisuus tarkoittaa sitä, että velka ja vastavelka ovat samojen henkilöiden välisiä. Samanlaatuisuuden vaatimuksesta seuraa, että kuittaus tulee useimmiten kyseeseen vain rahavelan osalta. Perimiskelpoisuuden edellyttäminen estää sen, että henkilö voisi kuitata velkansa jollakin vielä erääntymättömällä saatavalla. Osapuolet voivat sopia asiasta, vaikka kuittausta ei yksipuolisesti voisikaan vaatia. (Vuorijoki 2007, ss. 194–195)

592. Tuomisto (2005): ”Kuittauksesta velkojalle ... koitua hyöty on sitä suurempi, mitä huonommat mahdollisuudet hänellä olisi saamiensa perimiseen.” (s. 855) Toisin sanoen, jos yhteishankkeen osapuoli ei kykene suoriutumaan tehtävästään, mutta ei myöskään halua vetäytyä projektista eikä erottamiselle ole vahvaa näyttöä, kuittaus työtehtävien uudelleen järjestelynä saattaa olla tehokas tapa ratkaista ongelma. Muussa tapauksessa osapuolen jäädessä hankkeeseen sen suoritusvelka voi jäädä saamatta työnä, mutta myös rahallisena kompensaationa, koska sponsorin po. osapuolelle myöntämää rahoitusta ei voida jakaa muille.

koska varsinkaan yhteishankkeen toteuttajat eivät ole keskenään rahallisessa velkasuhteessa tilaajina ja tuottajina, vaan velvoitteet ovat pääasiassa juuri niiden keskenään sopimia työpanoksia. Siksi myöskään melko usein käytetty rahallinen korvaus sopimuksen purkamisesta, joka voi olla pieni verrattuna osapuolen yhteisessä hankkeessa tekemän työn arvoon, ei ole välttämättä muutenkaan paras mahdollinen korvausperiaate.

Sopimuksessa voidaan kuitenkin myös määritellä, että luontoissuoritusta ei käytetä konfliktin ratkaisemiseksi. Jos suoritusvelvoitetta ei ole, velkoja saa suojaa vain sopimuksen mukaisen suorituksen varallisuusarvolle⁵⁹³. Täyden korvauksen periaatteen mukaista vahingonkorvausta on Hemmon (2005) mukaan ”käytetty jonkin verran yhteistyötyypisissä sopimuksissa, kun yhteistyön mahdollisuuksien katsotaan rauenneen.” (s. 219)

Tutkimusaineistossa ei kuitenkaan ollut esillä yhtään täyden korvauksen tapausta, vaan sopimuksissa edellytetyjen korvausten, joita ei kuitenkaan ollut peritty, voinee katsoa olevan melko vähäisiä sekä hankkeiden kokoon että yksittäisten osapuolten volyymeihin eli suorituksen varallisuusarvoon nähden, mutta myös yleisemmin⁵⁹⁴. Tutkimusaineiston projektiosapuolet eivät myöskään ryhtyneet mihinkään vaatimukseen koskeviin *turvaamistoimiin*⁵⁹⁵.

593. Ståhlberg ym. (2001) päättelivät silti useiden sopimusvastuun ja deliktivastuun välimaastoon jäävien tapausten ratkaisusta eli oikeuskäytännöstä, että ”Jos sopimus syntyy neuvottelukumppanien välille, koko sitä edeltävä sopimuksen tekoon liittyvä toiminta tulee sopimusvastuun piiriin. Jos sopimusta ei synny osapuolten välille toisen antaman väärän tiedon vuoksi, neuvottelukumppanille aiheutuneeseen vahinkoon sovelletaan sopimusvastuun periaatteita. Jos toiselle osapuolelle on syntynyt markkinoinnin vuoksi perusteltuja odotuksia määrätynlaisen sopimuksen tekemismahdollisuudesta, mutta sopimuksen tekeminen estyy markkinoijan huolimattomuuden vuoksi, sopimusvastuu voi tulla sovellettavaksi. Jos sopimus tehdään yleisölle avoimeen järjestelmään kuuluvan kanssa, mutta vahingon aiheuttaa joku toinen järjestelmään kuuluva, vahingon aiheuttaja vastaa sopimusvastuun periaatteiden mukaisesti. Jos sopimusta ei synny osapuolten välille, vaikka huolimattomuuteen syyllistyneellä on ollut siihen sopimuspakko ja vahingonkärsineellä on ollut perusteltu aihe odottaa voivansa tehdä sopimuksen, vahinkoon sovelletaan sopimusvastuun periaatteita.” (s. 755) Pöyhönen (2003) taas esittää varautumisperiaatteen toteuttamisesta, että ”huolenpitovelvollisuuden pitää olla sen tasoinen, ettei se jää tehottomaksi muiden tahojen intressien kannalta”, mutta samalla huolenpito muiden asemasta ”ei ole perusteltua ulottaa niin pitkälle, että se tosiasiaa tekee tyhjäksi toimijan omat toimintamahdollisuudet.” (s. 114) Näkemyksen voi hyvin mieltää soveltuvan paitsi yhteishankkeen toteuttamiseen myös sen valmisteluun. Kysymys on siis tarpeellisen ja riittävän vastuun ottamisesta omasta toiminnasta suhteessa muihin eli toisin sanoen yhteiseen toimintaan kokonaisuutena.

594. Kaksi Tivitin projekteista (<http://www.tivit.fi/palvelut/tutkimusohjelmat/paattyneet>, viitattu 6.12.2012) loppui yhtiön hallituksen päätöksellä, mutta suurelta osin ns. avainryityksen jouduttua vaikeuksiin hankkeen johtamisessa ennen muuta siksi, että se ei voinut käyttää projektiin suunnittelemaan resursseja. Erittäin laaja yhteishanke voi siis päättyä yhden osapuolen vetäytymisen takia.

595. Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4. 7. luku, 3§ 15.6.2007/707 eli ns. yleinen turvaamisoikeus: ”[T]uomioistuim voi 1) sakon uhalla kieltää vastapuolta tekemästä jotakin tai ryhtymästä johonkin; 2) määrätä vastapuolen sakon uhalla tekemään jotakin; 3) oikeuttaa hakijan tekemään tai teettämään jotakin; 4) määrätä vastapuolen omaisuutta pantavaksi toimitsijan haltuun ja hoitoon; tai 5) määrätä jostakin muusta toimenpiteestä, joka on tarpeen hakijan oikeuden turvaamiseksi.” Lisäksi 7. luku, 11§ 22.7.1991/1065: ”Hakijan, joka on tarpeettomasti hankkinut turvaamistoimen, on korvattava vastapuolelle turvaamistoimesta ja sen täytäntöönpanosta aiheutunut vahinko

Sellaiseksi ei voine katsoa myöskään sponsorin hankkeelle myöntämän rahoituksen uudelleen jakamista jäljelle jääneiden kesken, koska se ei poista tai vähennä osapuolten alunperin sopimia velvoitteita hallinnoijalle ja sponsorille, vaan jäljelle jäävät vastaavat niistä.

Sopimuksen ajatellaan siis velvoittavan luontoissuoritukseen⁵⁹⁶, mutta sen täytäntöönpano ei aina ole helppoa⁵⁹⁷. Sopimusevastaisen menettelyn oikaisemisen eli virheen korjaamisen tulee kuitenkin olla yhteishankkeessa ensisijainen menettely, ajatellen vastuuta sekä sovitusta suorituksesta että sen tuloksista⁵⁹⁸. Asiantuntijatyön tapauksessa tätä voivat rajoittaa sekä suoritusesteet että velvoitetta koskevat lauseikat⁵⁹⁹. Jälkimmäistä koskien esimerkiksi velallisen henkilökohtaista vapautta ei voida loukata vaatimalla *henkilökohtaista työsuoritusta* tai *luovaa henkistä panosta*. Tämän voi T&K-yhteishankkeen tapauksessa nähdä yhtäältä haastavaksi, mutta toisaalta kyse on silti osapuolten yhdessä määrittelemien tehtävien toteuttamisesta eikä mistään yksittäisistä ainutkertaisista yksilösuorituksista.

ja asiassa aiheutuneet kulut.” Kts. myös Anttinen (2005), joka tarkastelee nimenomaan luontoissuorituksen turvaamista oikeudenkäymiskaaren 7. luvun 3§:n perusteella. Hänen mukaansa sitä ei ole juuri kirjallisuudessa käsitelty (s. 4) ja hän itse vertaa lyhyesti suomalaista turvaamistoimiprosessia ruotsalaiseen ja angloamerikkalaiseen.

596. Kauppalain 23§, sopimuksen täyttäminen: ”Ostajalla on oikeus pysyä sopimuksessa ja vaatia sen täyttämistä. Myyjä ei kuitenkaan ole velvollinen täyttämään sopimusta, jos sille on olemassa este, jota myyjä ei voi voittaa, tai jos sopimuksen täyttäminen edellyttäisi uhrauksia, jotka ovat kohtuuttomia verrattuna ostajalle siitä koituvaan etuun, että myyjä täyttää sopimuksen. Jos este tai epäsuhde lakkaa kohtuullisessa ajassa, ostaja saa kuitenkin vaatia, että myyjä täyttää sopimuksen. Ostaja menettää oikeuden vaatia sopimuksen täyttämistä, jos hän viivyttelee kohtuuttoman kauan vaatimuksen esittämisessä.” Vastaavasti maakaarella, 2 luku, 27§ myyjän viivästys: ”Jollei myyjä luovuta kiinteistön hallintaa sovittuna ajankohtana, ostajalla on oikeus vaatia sopimuksen täyttämistä tai, jos viivästys on olennainen eikä ostaja ota kiinteistöä vastaan, kaupan purkua. Ostajalla on lisäksi oikeus saada korvaus vahingostaan.”
597. Kuten Antikainen (2005) toisaalta asiaa luonnehtii, ”[l]uontoissuorituksen käyttökelpoisuus (sopimusvelkojan kannalta) riippuu viime kädessä siitä, *voidaanko velvollisuus laittaa pakolla täytäntöön*.” (s. 11, kursivointi tämän kirjoittajan) Toisaalta, jos oikeudenkäymiskaaren 7. luvun 3§:n (15.6.2007/707) mukaiset todennäköisyysnäyttöön perustuva vaade-edellytys ja väitennäyttöön perustuva vaaraedellys, että ”vastapuoli tekemällä jotakin, ryhtymällä johonkin tai laiminlyömällä jotakin tai jollakin muulla tavoin estää tai heikentää hakijan oikeuden toteutumista tai olennaisesti vähentää sen arvoa tai merkitystä”, ovat olemassa, tuomioistuimien voi määrätä toimenpiteitä, joilla hakijan oikeus turvataan.
598. Hemmo (2009) huomauttaa silti yksittäisen rikkomuksen merkityksestä sovitussa toiminnassa: ”Yhteistoimintasopimuksissa merkitystä saatetaan antaa sille, onko tapahtunut omiaan järkyttämään osapuolten välistä luottamusta niin, ettei sopimuksen jatkamista voida kohtuudella vaatia. Erityisesti *epärehellisyyttä ja tietoisia väärinkäytöksiä ilmentävät teot* voivat täyttää purkamisedellytykset välittömästi ilman, että käyttäytymisen oikaisemiseen tulisi antaa tilaisuutta.” (s. 449, kursivointi tämän kirjoittajan)
599. Antikainen (2005) käy läpi rajoitusperusteet (ss. 9–14), joita ovat veloitteen laatuun liittyen *apuli sivuvelvoitteet* (ne jäävät luontoissuorituspakon ulkopuolelle, elleivät ne ole sopimuksen kannalta keskeisiä), *velkojanvelvoitteet* (yleensä velallisen suorituksen mahdollistavat menettelyt) sekä *velallisen henkilökohtaista vapautta loukkaavat velvoitteet* ja muut *suoritusesteet*.

Suorituseste voi silti perustua myös liikavaikeuteen tai mahdottomuuteen, joka voi olla velallisen itsensä aikaan saamaa tai sellaista, että velkojan olisi pitänyt osata siihen varautua. *Yhteishankkeessa yleisin liikavaikeus on osapuolen hankkeelle varaamien resurssien poistuminen käytöstä*, mukaan lukien irtisanomiset, työpaikkaansa vaihtavat henkilöt ja yrityskauppojen seuraukset. Näissä tilanteissa voi tulla harkittavaksi työn vaihdon asemesta rahallinen korvaus, mutta se tulisi suhteuttaa projektin vaiheeseen ottaen silti huomioon liiallinen rasittavuus eli velallisen kohtuuton panos velkojan intresseihin tai saamaan hyötyyn nähden.

Suoritusvelvoitteiden arviointi johtaa yleensä asianmukaisen ja huolellisen suorituksen arviointiin, mistä syntyy näkyvä kytkentä sekä huolellisuuden standardeihin että suoritusten ja niiden tulosten tarkastuksiin. Osapuolten sopimuksensa kautta ottamien riskien realisoitumisen ja niiden estämisen tai torjumisen eri keinojen sekä varsinaisen suoritusesteeksi luettavan seikan ero on kuitenkin pystyttävä ottamaan huomioon. Yhteishankkeissa tyypillisin riski ei lienekään, että innovaatiotoiminta sinällään olisi niin vaikeaa, ettei ongelmia kyettäisi lainkaan ratkaisemaan, vaikka siihen yleensä vedotaankin T&K-yhteisprojektien sopimusten vastuunrajoitusehdoissa. Keskimäärin yhteisprojektit onnistuvat hyvin tavoitteissaan toteuttajien, hallinnoijien, rahoittajien ja ulkopuolisten arvioijienkin mielestä. Aineistossa ei ollut myöskään yhtään projektia, joka olisi päättynyt siksi, ettei suoritusta olisi kyetty hoitamaan sopimuksen ja projektisuunnitelman mukaan. Suurin ongelma, joka johti myös hankkeiden keskeytymiseen, oli etteivät suorituksen kannalta riittävien resurssien saatavuus ja käyttö olleet sopimusten ja suunnitelmien mukaisia. Tähän liittyy suoraan, ettei varautuminen resurssiriskeihin ja toisten osapuolten informointi niistä osana huolellisuuden vaatimusta ollut ilmeistä.

Hemmon (2009, s. 466) esille ottama tuottamuksellisuutta erilaisissa asiantuntijapalveluissa ilmentävä seikka eli ryhtyminen tehtävään, johon asiantuntemus ei riitä, ei sen sijaan ollut kovinkaan relevantti. Näkyvämpi oli riski ryhtyä toteuttajana tehtävään, johon omat resurssit eivät riitä, mihin voi helposti nähdä osasyynä osapuolten pyrkimyksen, että niillä olisi ”riittävän suuri” osuus yhteisprojektista työmääränä ja samalla rahoituksena.

Suoritusesteet ja vastuunrajoitukset

Hemmon (2005, s. 133) mielestä vakioehdot voivat lisätä sopimuksen kohtuuttomuusriskiä. Syynä voi olla puuttuva mahdollisuus neuvotella ehtojen sisällöstä tai sopimuksen laatiminen osapuolten kesken, joilla on sellaista aiempaa yhteistyötä, että se rajoittaa toisen osapuolen valinnan vapautta kyseessä oleva sopimuksen suhteen. Sopimukseen mahdollisesti sisältyvän olosuhteiden kohtuuttomiin muutoksiin liittyvän ja sopimuksen uudelleen neuvottelua edellyttävän ehdon merkitys voi olla vähäinen, jos siihen ei sisälly vaatimuksia neuvotteluprosessista tai sen tuloksista sille osapuolel-

le, jolle sopimusmuutoksen seuraukset eivät ole merkittäviä. Yhteishankkeissa tällainen on tyypillisesti projektista kesken toteutusta eroava osapuoli.

Sekä sopimusneuvottelujen aikaiset muistiot että yhteistyön aikana taltioidut seikat, jotka ilmentävät käytyjä keskusteluja riskeistä ja niiden seurauksista sekä riskin- jaon periaatteista, voivat Hemmon (2005) mukaan tukea muutosten ratkaisemista. Hän esittää, että mahdollinen tapa ratkoa muutoksia projektin elinkaaren yli on sopimukseen sisällytetty osapuolten yhdessä valitsema *muutosjohtoryhmä*, jolla on päätöksentekovalta ja jossa on mahdollisesti mukana ulkopuolisia asiantuntijoita. Myös osapuolten ylimmän johdon neuvottelut muutoksista voidaan sisällyttää sopimukseen.

Tällaisten sopimuksen tarkistamista koskevien elinten ja neuvottelujen asema suhteessa tuomioistuimen tai välimiesoikeuden käyttöön ei toisaalta ole välttämättä selkeä sopimuksen sovittelun mielessä. Oikeustoimilain 36§ sallii periaatteessa aina siihen vetoamisen, kun odottamaton olosuhteiden muutos johtaa osapuolen kannalta katsottuna sopimuksen epätasapainoon. Tutkimusaineistossa tätä mahdollisuutta ei ollut käytetty ja sekä sponsorin että hallinnoijan vakioehdot oli annettu sopimisen jäykkinä edellytyksinä.

Kyse ei silti ole siitä, etteikö osapuolilla olisi aiempaa yhteistyötä ja etteivätkö ehdot olisi tunnettuja, vaan paremminkin päinvastoin. Vaikka esimerkiksi SHOK-yhtiön hallituksen voi nähdä muutosjohtoryhmän tai ainakin ylimmän johdon yhteydenpidon elimenä, sitä ei tutkimusaineiston esimerkeissä käytetty sopimusten muutoksista ja suoritusesteistä neuvotteluun. Sen sijaan suorituksia koskevat muutokset käsiteltiin projektin johtoryhmässä, jossa kaikki hankkeen osapuolet eivät olleet niistä päättämässä, ja hallinnoija ja sponsori tekivät omat päätöksensä siitä vielä täysin erillään.

Suomessa kauppalakia noudatteleva *force majeure* -määrittely lienee tavanomaisimpia suoritusesteen määrittelyjä liike- ja yhteistyösopimuksissa. Esteiden tarkka luettelointi ei ole välttämättä järkevää, mutta toisaalta ei myöskään hyvin yleinen ja laaja-alainen esteen määrittely⁶⁰⁰. (Hemmo 2005, ss. 159–169) Toisaalta erityyppisistä esteistä käytetään melko usein hyvin samanlaisia määrittelyjä sopimuksissa. Taloudellinen liikavaikeus liitetään usein *hardship*-käsitteeseen sen kaltaisena kuin sellainen on määritelty UNIDROIT-periaatteiden artikkelissa 6.2.2⁶⁰¹.

Yksinkertaisempia ja samalla käyttökelpoisia keinoja vastuuta rajoittavien tai kiristävien (vrt. hold harmless) ehtojen asemesta olisi yhteishankkeiden tapauksessa

600. Suoritusesteen määrittelyn ja tunnistamisen ohella oleellista on myös sen aiheuttamien oikeusvaikutusten huomioon ottaminen, olivatpa ne pelkkä tiedonantovelvollisuus tai suoritusvastuusta, vahingonkorvauksesta ja sopimussakosta vapautuminen, korvaavan suorituksen hankkiminen, lisäaika suoritukselle, suorituksen jatkaminen muilta kuin esteen estämältä osin tai mahdollisesti myös sopimuksen muuttaminen tai purkaminen. Kaikissa [sopimusvastuun] tapauksissa ”*suoritusesteiden vaikutusten välttäminen on tietenkin pääosin muu kuin oikeudellinen prosessi.*” (Hemmo 2005, s. 172, kursivointi tämän kirjoittajan)

601. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, Article 6.2.2 (Definition of hardship), s. 213. (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, viitattu 29.9.2012)

sopimusosapuolten yhdessä tekemä riskien ennakointi, seuranta ja keskinäinen informointi. Suoritusesteeseen vetoavan tulisi varautua näyttämään toteen este ja sen voittamiseksi tehdyt tarpeelliset toimenpiteet kohteineen, ajoituksineen, resurssineen ja laajuuksineen. Hemmon (2005) mukaan monimutkaisimmissa tapauksissa on syytä kiinnittää huomiota siitä sopimiseen, mitä suoritukselta vaadittava sisältö ja laatu ovat suorituksen tekohetkellä. Hänestä tätä ei monesti tehdä niinkään sopimuksen osana kuin siihen liitettyinä määrittelyinä: ”Tällaisella aineistolla on kuitenkin suoraa juridista merkitystä, koska suorituksen sopimuksen mukaisuuden arviointi palautuu siihen, onko ennalta sovitut vaatimukset täytetty.” (s. 187) Yhteishankkeissa katselmoinnit palvelisivat juuri tällaista katsantoa. Osapuoli saattaa toisaalta pyrkiä rajaamaan arviointiaineiston käyttöä vetoamalla liikesalaisuuden piirissä oleviin seikkoihin siksi, että se on jo soveltanut yhteistyön tuloksia toiminnassaan⁶⁰². Projektisuunnitelman mukaisen toiminnan ja huolellisuuden tulee kuitenkin olla arvioinnin lähtökohta.

Huolellisuus ja vahingonkorvaus

Huolellisuutta korostetaan melko usein ns. *best efforts* ja *best endeavours* -sopimuslausekkeilla, joiden mukaan *osapuoli sitoutuu toimimaan parhaan kykynsä mukaan tai tehokkaasti*. Silti kyse ei ole aina välttämättä mistään etukäteen tiedetystä eli eksaktista suorituksesta tai sellaisen tuloksesta, vaan ”riittävän hyvin” suunnitellusta toiminnasta. Tällaisen *metodivastuun* voi kuitenkin nähdä vaativampana kuin keskimääräisen huolellisuuden, joskaan ei ehkä yhtä velvoittavana kuin vastuun tietystä spesifisestä lopputuloksesta. Silti sekä tulos- että suoritusvastuun aineksia sisältyy aina projekteihin: parhainkaan työ ei riitä, ellei vaadittua tulosta saada tuotettua. Näkyvä metodivastuu olisi konkreettinen toimintaa ja tuloksia laadun tuottamisen ja hallinnan kannalta yhdistävä näkökulma, joskaan sitä ei ilmennyt tutkimusaineistossa: T&K-työn suoritus- ja sopimustapoja ei sopimuksissa määritelty. Metodivastuuta osapuolten sopimana toimintatapana tai yleisemmin asiantuntijayhteisössä kehittyneinä hyvinä käytänteinä tukee myös se, ettei parhaan kyvyn sopimusehtojen tulkinnalle ole yleensä (Wuolijoki 2012, s. 972) eikä Suomen oikeusjärjestelmässä mitään vakiintunutta käytäntöä⁶⁰³, vaikka parhaan kyvyn

602. Vrt. myös Saarnilehto (2010b) liikesalaisuuteen vetoamisesta todistustaakan yhteydessä (s. 99–100): ”[T]odistustaakkasääntöjä on sovellettava muutoinkin, kun vahingon määrä ei ole näytettävissä esimerkiksi liikesalaisuuden vuoksi. Näkökulma puoltaa todistustaakan asettamista vahingon aiheuttajalle. Merkitystä riidan sattuessa ei ole sillä, onko tieto liikesalaisuus tai muuten sellainen, ettei sitä tarvitse kertoa sopimusosapuolille tai yleensä ulkopuolisille.” Edelleen, ”kokemuseräisesti voidaan sanoa, että salainen liiketieto on muun kuin sen haltijan vaikeasti selvitettävissä. Jos sen esittäminen asiassa on tarpeellista, todistustaakka tuosta aineistosta tulee asettaa sille, jonka hallussa aineisto on.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

603. Esimerkiksi miten Kurkela (2003, ss. 69–71) ja UNIDTROTIT määrittelevät vastuut ei ole välttämättä T&K-yhteishankkeessa ilmeistä: ”(1) To the extent that an obligation of a party involves a duty to achieve a specific result, that party is bound to achieve that result; (2) To the extent that an obligation of a party involves a duty of best efforts in the performance of an activity, that

mukainen toiminta määriteltäisiin asteikollisesti ”best efforts” (tai ”endeavours”, *kaikin mahdollisin keinoin*), ”all reasonable efforts” (*kaikin käytettävissä olevin kohtuullisin keinoin*) tai ”reasonable efforts” (*kohtuullisin ponnistuksin*). T&K-hankkeissa työskentelevien asiantuntijoiden osalta on luonnollista ajatella, että heidän suorituksensa vastaa ainakin keskimääräistä alan työntekijän osaamistasoa. Kyse on erityisosaamista vaativasta työstä, jonka laiminlyönti paljastuu selvimminkin suhteessa muihin⁶⁰⁴.

Yleisemmin, suoritusvastuun on katsottu olevan *culpa-vastuuta*, josta osapuoli voi perustellusti ajatella vapautuvansa näyttämällä, että kaikki minkä hän on voinut kohtuudella ja parhaan kykynsä mukaan tehdä, on tehty (Kurkela 2003, s. 70)⁶⁰⁵. Kohtuullisten ponnistelujen osoittamiseen huolellisuutena liittyy läheisesti informointi, johon kuuluvat menettelyt koskien miten tietoa jaetaan osapuolten kesken ja kuinka ne toimivat jaetun informaation perusteella yhdessä ja kukin tahoillaan⁶⁰⁶.

Kaikista aineiston projekteista puuttuva etappiprosessi tarkastuksineen ilmentäneehkä myös tiedonvaihdon mielessä eroja liikesopimusten ja T&K-yhteishankkeiden tapauksessa, eli ettei innovaatiotoiminnassa ajatella tarvittavan tarkastus- ja hyväksymismenettelyjä, joihin liikesopimuksissa on usein liitetty myös suorituksista ja niiden tuloksista maksaminen. Tarkastukset olisivat hyödyllisiä huolellisuusvaatimuksen

party is bound to make such efforts as would be made by a reasonable person of the same kind in the same circumstances.” UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, Article 5.1.4 (Duty to achieve a specific result. Duty of best efforts), s. 150. (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, viitattu 1.10.2012)

604. Virtasen (2005a) mielestä ”törkeän tuottamuksen käyttöala jäänee joka tapauksessa vähäiseksi” (s. 498) ja ”törkeässä tuottamuksessa on kyse marginaali-ilmiöstä” (s. 503), vaikkakin sen ”sisältöön pitäisi kuitenkin vaikeuksista huolimatta kiinnittää enemmän huomiota” (s. 498, alaviite 75). Hän viittaa myös Pöyhösen ajatukseen, että mitä enemmän velallisen toiminta on varautumisperiaatteen, luottamuksensuojan tai avoimuusperiaatteen kannalta moitittavaa, sitä lähempänä ollaan törkeää tuottamusta, jossa vastuulle sopimuksessa mahdolliset asetetut rajoitukset murtuvat. Tällä on merkitystä siksi, että vastuunrajoituslauseke sopimuksessa muuttaa yleensä riskinjakoa deliktivastuun suuntaan niin, että velkojan on osoitettava velallisen törkeä tuottamus tai tahallisuus vahingon aiheuttajana. Kun osapuoli suostuu vastuunrajoituslausekkeeseen, hän ottaa yleensä riskin, ettei muu kuin toisen osapuolen törkeä tuottamus tai tahallinen toiminta johda sopimusrikkomuksena vahingonkorvaukseen ja että hänen on se itse osoitettava. Asiantuntijuus ja sitä kautta sen laiminlyönti, määrittyy toisaalta T&K-toiminnassa usein sisällön ja ehkä muodonkin vertaisarvioinnilla. Loiva (2012) pohtii itse asiassa vastaavaa asiantuntijatiedon käytöstä todistelussa. (erit. ss. 658–662)

605. *Mea culpa* eli *culpa mea* on latinankielinen fraasi, joka tarkoittaa ’minun vikani’. Tavallisessa kielenkäytössä sillä tarkoitetaan, että sitä käyttävä ottaa vastuun tapahtuneesta. Se on lähtöisin kato-lisen messun johdannosta, jossa *fraasilla tunnustetaan erityisesti syntien johtuvan niiden tekijän omasta syystä*. Termin yleisestä merkityksestä: http://fi.wikipedia.org/wiki/Mea_culpa (Viitattu 1.10.2012, kursivointi tämän kirjoittajan)

606. Ostajalla ei silti kauppalaan mukaan ole yleistä velvollisuutta tarkastaa ennakoon suoritusta tai sen tulosta, mutta hän ei toisaalta (20§) saa vedota virheenä mihin tahansa seikkaan, vaan hänellä on oma vastuunsa asiassa. Erityisesti seikkaan, ”josta hänen täytyy olettaa tienneen kauppaa tehtäessä” tai ”joka hänen olisi pitänyt tarkastuksessa havaita, ellei myyjä ole menettelyt kunnianvastaisesti ja arvottomasti”, ei voi vedota. (Kursivointi tämän kirjoittajan)

kannalta siksikin, ettei pelkkä suorituksesta tai sen tuloksesta reklamointi ole yhteishankkeessa ensisijainen huolellista toimintaa varmentava ja vastavuoroinen toimintatapa. Myös olennaisten vaatimusten määrittely sopimuksessa ja projektisuunnitelmas-
sa olisi yksi keino vaikuttaa asiaan etukäteen, mutta aina kaikkia olennaisia seikkoja ei ole mahdollista edeltä tunnistaa. Silti voinee tehdä johtopäätöksen, että *olennaisten vaatimusten erottaminen muista vaatimuksista* edistäisi yhteistyön fokusointia ja tulosten huolellista aikaan saantia edistävä.

Kurkelasta (2003, s. 139)⁶⁰⁷ ”sopijapuolen velvollisuus minimoida toisen sopijapuolen sopimusrikkomuksesta seuraavat haitalliset seuraamukset eli vahingot syrjäyttää usein asianomaisen oikeuden vaatia ja saada luontoissuorite.” Toisin sanoen velkojan on ryhdyttävä itsekin toimiin sopimusosapuolena häiriön sattuessa. Jos vahinkoa voidaan rajata tai sen jatkuminen estää kohtuullisin ponnisteluin, velkojan ei tule jäädä odottamaan vastapuolen toimenpiteitä tai vahingonkorvausta. Kuten edellä tuli esille, resurssien uudelleenjärjestely lienee yhteishankkeissa yleisin ”rikotun osapuolen” aktiivinen toimi. Jos luontoissuorite ei ole mahdollinen tai tarkoituksenmukainen, vahingonkorvaus on hyödynnettävissä ja sitä voidaan käyttää muiden suoja-keinojen yhteydessä⁶⁰⁸. Sitä voi osaltaan perustella, että yhteishankkeissa osapuolilla on yhteisvastuu, vrt. vahingonkorvauslain 6. luvun 2§, samoin kuin useat erityislait⁶⁰⁹. Mielityisen (2006, erit. ss. 465–466 ja s. 468) vahingonkorvausta koskeva tutkimus päättyy vertailuun Karhun näkemyksiä vasten, joita hän tosin pitää osittain sisällöllisesti liioittelevina⁶¹⁰.

607. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, Article 7.4.8 (Mitigation of harm), s. 277: ”(1) The non-performing party is not liable for harm suffered by the aggrieved party to the extent that the harm could have been reduced by the latter party’s taking reasonable steps. (2) The aggrieved party is entitled to recover any expenses reasonably incurred in attempting to reduce the harm.” (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, viitattu 30.9.2012)

608. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2010, Article 7.4.1 (Right to damages), s. 265: ”Any non-performance gives the aggrieved party a right to damages either exclusively or in conjunction with any other remedies except where the non-performance is excused under these Principles.” (<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm>, viitattu 30.9.2012)

609. Esimerkiksi laissa ympäristövahinkojen korvaamisesta (8§, yhteisvastuu) todetaan: ”Korvausvelvolliset vastaavat yhteisvastuullisesti ympäristövahingosta, jonka asianomaiset toiminnat ovat *todennäköisesti yhdessä* aiheuttaneet. Jollei toisin ole sovittu, korvausvastuu yhteisvastuullisesti korvausvelvollisten kesken *on jaettava kohtuuden mukaan* ottaen huomioon *vastuun perusteet, mahdollisuudet vahingon syntymisen ehkäisemiseen sekä olosuhteet muutoin*.” (Kursivointi tämän kirjoittajan) Kts. myös Saarnilehto (2001, s. 338) yhteisvastuusta koskien vahingonkorvauksen sovit-
telua oikeustapausten valossa.

610. Mielityinen (2006) tiivistää Karhun esittämän harkintaproseduurin seuraavasti: ”Vahingonkorvausharkinnan tulee Karhun mukaan edetä seuraavien kysymysten kautta: 1) Onko jollekulle aiheutunut vahinkoa eli tapahtunut oikeudenvastaista toimintaa, joka ilmenee esimerkiksi esineen vaurioitumisena tai varallisuuden vähenemisenä? 2) Onko tuo vahinko aiheutunut jonkun toisen toiminnasta? 3) Miten jakautuu aiheuttajien ja kärsijöiden kesken riski siitä, että kyseisenkaltai-
sissa tilanteissa aiheutuu vahinkoja (eri tahojen yleiset vastuu- ja vaara-asetat)? 4) Ovatko eri

Vahingon minimointivelvollisuudesta voidaan Karhun mukaan kehittää vastavuo- roisuutta koskevaksi johtavaksi oikeusperiaatteen *varovaisuusperiaate*. Se perustuisi erilaisten toimintojen kauaskantoisten ja toisiinsa kietoutuvien haittavaikutusten jä- sentämiseen: huolellisuusveloitteet ja jälkikäteinen vahingonkorvaus ovat sen mu- kaan tehottomampia ratkaisuja ongelmaan kuin velvollisuudet selvittää etukäteen toiminnan vaarat sekä olla ryhtymättä toimintaan, jos vaaroista jäädään epätietoisik- si. Kyse olisi tavallaan nollatoleranssista, joka konkretisoituisi vaatimuksena varau- tua etukäteen mahdollisten vahinkojen korvaamiseen ja tilanteen ennallistamiseen⁶¹¹. Karhusta tuottamus- ja aiheuttamisperiaate ovat säännönmukaisesti ja normaalisti samanaikaisia ja rinnakkain vaikuttavia vahingonkorvausoikeudellisia oikeusperiaat- teita⁶¹². Aiheuttamisperiaatteen mukaan aiheuttaja on vastuussa vahingoista, tuotta- musperiaatteen mukaan taas vain moitittavaan eli tunnistettavasti totunnaisesta poik- keavaan tekoon syyllistynyt aiheuttaja voi joutua vastuuseen.

Mielityisen (2006) mukaan oleellisempaa olisi tarkastella eri osapuolten toimin- nan ja tilanteen hallintaa. Jälkimmäistä on sillä, joka voi vaikuttaa vahinkotilanteen syntymiseen joko vahingonvaaralta suojaavien varotoimien kautta tai minimoimalla tapahtuneen vahingon seurauksia. Mielityisen (2006) mukaan virheettömän tai riit- tävän huolellisen toiminnan perustelut ovat niin hajautuneita, ettei niitä voi tiivistää yhteen aiheuttamisperiaatteeseen. T&K-yhteisprojektin kokonaisjärjestely muodostaa kuitenkin loogisesti yhtenäisen joskin juridisesti vielä sangen hajanaisen kokonaisuuden, jossa varallisuus silti syntyy intressitahojen ”aiheuttamana” eli niiden toiminnan kautta. Siksi ei ehkä olisi vaikeaa mieltää toteuttajia, hallinnoijaa ja sponsoriakaan aiheuttajiksi eikä olla havaitsematta ”tunnistettavasti totutusta poikkeavaa” toimintaa esimerkiksi etappitarkastuksilla.

6.2 Henkilöllinen ulottuvuus – intressien johtaminen

Henkilöllinen ulottuvuus nojautuu sopimussuhteessa sopimusosapuoliin perinteisesti sillä tavoin, että ne eivät voi suoranaisesti keskinäisellä sopimuksellaan laajentaa suh- dettaan koskemaan sopimuksen ulkopuolisia eli kolmansia. Myös yhteisprojektien ta- pauksessa tämä sopimusoikeudellinen peruslähtökohta on voimassa. Toisaalta on selvää,

tahot toiminnallaan muuttaneet 3-kohdan mukaisia yleisiä vastuu- ja vaara-asemia (eri tahojen erityiset vastuu- ja vaara-asemat)?” (s. 464, alaviite 27)

611. Karhun alias Pöyhösen (2003) ajatuksiin on vaikuttanut ympäristöoikeuden kehittyminen. Hän käsittelee ekologistumista, mutta ei mene mitenkään vastuun yksityiskohtiin, kuten esimerkiksi Leppä (2011).
612. Karhu alias Pöyhönen (2003) erittelee tuottamus- ja aiheuttamisperiaatteita vahingonkorvausoikeuden kannalta, mutta ”samalla koko varallisuus oikeudessa merkitystä saava[n]a” periaatteena. (ss. 112–113)

ettei siinä ole kyse pelkästään yhdestä sopimuksesta kahden osapuolen kesken, vaan sen sijaan yhteisprojektin kokonaisuus rakentuu varsin monitahoisesta sopimusverkosta.

Kaikki toimintaan osallistuvat tai vaikuttavat tahot eivät myöskään ole läheskään aina välittömässä sopimussuhteessa toistensa kanssa⁶¹³. Selkein esimerkki on sponsori toimiessaan julkisena rahoittajana, mutta samalla myös hankkeita sisällöllisesti ohjaavassa ja valvovassa sekä niiden osallistujat hyväksyvässä roolissa. Henkilöllinen ulottuvuus pitääkin pääsääntöisesti T&K-yhteishankkeissa hahmottaa sekä sopimusten varsinaiset osapuolet että niiden ulkopuolella olevat relevantit intressitahot huomioon ottaen.

Sopimuksellisen ja sopimuksenukkoisen henkilöllisen ulottuvuuden yhteiseksi nimittäjäksi sääntelyn kannalta voi ottaa eri tahojen *intressien yhteensovittamisen*, mikä ei kuitenkaan tarkoita tätä koskevien sosiaalisten, vaan oikeudellisten ohjaus-, neuvonta- ja valvontaratkaisujen hallintaa. Henkilöllisessä ulottuvuudessa hankkeen läpäiseviä juonteita ovat yhteistyön ohella osapuolen tuleminen mukaan, poisjäänti ja vaihtuminen. Kaikkiin niihin liittyy tiedon tuottaminen ja jakaminen eri tahojen intresseistä sekä siihen perustuva päätöksenteko koko projektin aikana eikä vain valmisteluvaiheessa. Viimeksi mainittu on silti oleellinen, koska se on monelta osin sponsorin ja hallinnoijan ohjauksessa tehtyä ja julkista, mutta kaikki tahot eivät voi silti tietoa avoimesti tuottamalla ja vastavuoroisesti jakamalla aina suojata intressejään tai edes varmistaa osallistumistaan. Hankevalmistelua ohjaavat toisaalta kuitenkin näkyvästi, joskin välillisesti, sponsorin rahoitusehdot.

- *Osapuolen mahdollisuutta määritellä kannaltaan sopiva asema avoimella ja vastavuoroisella toiminnallaan ei voida aina taata.*

Tämä ongelma ei poistu projektia haettaessa ja rahoituspäätöksen myötä, koska sekä hallinnoija että sponsori ja toteuttajat niiden päätöksiä ehkä jo ennakoidessaan ja niihin hankkeen kuluessa sopeutuessaan joutuvat määrittelemään asemiaan uudelleen useaan otteeseen projektin aikana. Projektin uudelleen suunnittelulle, mukaan lukien myös osapuolten vaihtuminen, ei ole välttämättä mitään hankevalmistelun kaltaisia

613. Pöyhönen (2003) painottaakin, että ”henkilöllisesti varallisuutta muodostuu suhteessa sellaisiinkin tahoihin, joita pelkästään valmiiden oikeuksien varaan rakentuneessa tarkastelussa pidettiin oikeussuhteiden ulkopuolelle jäävinä kolmansina tahoina.” (s. XVII) Riikonen (2008) kuvaa puolestaan laajenevaa henkilöllistä ulottuvuutta sopimussuhteessa seuraavasti: ”Sopimusvastuun henkilöllisellä ulottuvuudella tarkoitetaan niitä tahoja, joihin sopimuksen normitus vaikuttaa ja joilla on oikeus esittää sopimusperusteisia vaatimuksia. ... Henkilöllisen ulottuvuuden laajentuminen tarkoittaa sitä, että oikeusvaikutukset eivät rajaudu sopimusosapuoliin, vaan myös sopimuksen ulkopuoliselle saattaa syntyä oikeuksia ja velvollisuuksia.” (s. 47) Laajentumiseen voivat vaikuttaa, että harjoitettu toiminta sisältää tosiasiaassa laajempia verkostointressejä, mikä näkyy reaalina argumentteina, mutta myös esimerkiksi vahingonkorvauksen aiheuttamisen tai soveliaimman vastuunkantajan periaate – kuten sopimusosapuolen yhteistyökumppani todellisena vahingon aiheuttajana tai suorituskyvyttömän sopimusosapuolen rahoittajana. Jälkimmäistä ilmentäisi osaltaan sponsorin tai hallinnoijan vastuu toteuttajille, sen sijaan että toteuttajat hoitavat ongelman itse.

avoimia tai yhtenäisiä menettelyjä, suosituksia tai konfliktien ratkaisutapoja, vaikka muutokset olisivat toistuvia.

- *Projektisuunnitelman ja osapuolten muutoksille ei välttämättä ole olemassa määrämutoista menettelyä eikä sopimus mahdollisesti kuvaava esimerkiksi vuosittaisen uudelleen suunnittelun periaatetta lainkaan, vaikka se on sponsorin edellyttämä toimintatapa.*

Toisaalta projektisopimuksen laatiminen ja projektiryhmän ja -johdon järjestäytymisen etenkin hanketta aloitettaessa ovat yleisten sopimusehtojen ja hallinnoijan ohjauksen varsin tiukasti määrittelemiä. Kun tiedon tuottaminen ja jakaminen alkaa hankkeen käynnistyttyä nivoutua johto- ja projektiryhmän työskentelyyn, raportoinnin ja yhteisen tiedon talletus- ja jakamisympäristön ympärille, eri tahojen yhteisten intressien toteutumisen seuranta tulee ainakin periaatteessa mahdolliseksi. Tämä on silti hankekohtaisesti järjestäytyvää, vaikka projektisopimus ja -suunnitelma kuvaavat sen yleisen puitteen varsinkin johtoryhmän kautta.

- *Johtoryhmätyö, raportointi sekä tiedon jakaminen muodostavat yhteishankkeen henkilöllistä ulottuvuutta palvelevan oleellisen ohjaus- ja valvontakokonaisuuden.*

Viestintä jäi tutkimusaineiston projekteissa varsin erilliseksi toiminnaksi, samoin kuin julkaisujen laatiminen ja tarkastus sekä sellaisten tulosten arviointi, jotka eivät ole julkaisuja. Konfliktien ratkaiseminen ja jatko- tai liitännäishankkeiden valmistelu eivät olleet näkyviä.

- *Hanketta ohjaavan sekä seurantaan liittyvän informaation tuottaminen ja jakaminen painottuvat projektin sisälle, kolmannet jäävät etäämmälle. Konfliktieja ja niiden ratkaisemista koskevan tiedon tuottaminen ja hallinta eivät ole näkyviä.*

Henkilöllisessä ulottuvuudessa eri intressit ilmenevät kaiken kaikkiaan melko erilaisina. Julkisten ja yksityisten ohella kyse on samassa roolissakin toimivien tahojen erilaisista pyrkimyksistä koskien toimintaa ja sen tuloksia. Informaatio-ohjaus ja tiedonjakoa ja yhteistyötä tukevat ympäristöt ovat tärkeitä intressien yhteensovittamisen keinoja kirjallisuuden ja tämän tutkimuksen aineistonkin perusteella, mutta lähtökohdaksi tarvitaan silti luottamuksensuojaa ja avoimuutta. Pöyhönen (2003) korostaa molempia nimenomaan *varallisuusasemaa koskevien intressien ilmaisemisen ja siten saaman suojan kannalta*, mutta ei toisaalta ota samalla tavalla esiin *konfliktien ratkaisemista tai muutenkaan eri intressitahojen erimielisyyksiä ja niiden ratkaisemista*. T&K-yhteisprojekteissa erilaiset intressejä koskevat ja toistuvat konfliktit varsin periaatteellisesta neuvonpidosta aina akuuttien ongelmien käsittelyyn näkyvät selvästi.

Silti niiden ratkaisemista koskevat menettelyt ilmenevät usein vain välillisesti tai ohimennen ja ovat enimmäkseen tapauskohtaisia. Osa ongelmista jäi myös hoitamatta sopimusten tarkastikin kuvaamista velvollisuuksista ja suunnitelmissa esitetyistä menettelyistä huolimatta⁶¹⁴.

Yhteistyöhön ryhtyminen voidaan toteuttaa ennakoivasti sopimukselliseen suhteeseen alkamalla, mutta samalla sekä strateginen T&K-suunnitelma, muotoutuva projektisuunnitelma että yhteistyön konkreettiset menettelyt ja niitä ohjaava informaatio olisi tehtävä näkyväksi ja pääsy niihin tulisi taata sopimus- ja hankkeen toteutus- ja johtamiskäytäntöjen avulla. Tämä koskee myös sponsorin ja hallinnoijan tuottamaa ja käyttämää informaatiota, sen sijaan että se olisi vain osittain ja joidenkin tahojen saatavilla.

Toisin sanoen kyseessä on toiminnan seuranta- ja valvontainformaation avoimempi tuottaminen, esille pano ja käyttäminen eli *informaatio-ohjaus*. Yksi peruste tälle on, että sellaisesta syntyy samalla varantoainesta, jota koskevat sääntelytavat, -keinot ja -informaatio tulee tehdä muiden varantojen ohella näkyväksi. Informaation tuottaminen, saatavuus ja hyödyntäminen koko projektin ajan on T&K-yhteishankkeessa muutenkin oleellista, tarve sille on jokseenkin huomattava ja ero varsin suuri avoimiin innovaatioympäristöihin verrattuna. Asiaa koskeva vaatimus on myös esitetty esimerkiksi Tekesiä innovaatiopolitiikan toteuttajana koskevassa asetuksessa, joskin kirjattuna tiedotusvelvollisuudeksi⁶¹⁵. SHOK-keskittymien perustamista koskevassa raportissa puhutaan tässä yhteydessä teknologiansiirrosta, jota voi ehkä jo vanhentuneena terminä niin halutessaan kritisoida, mutta jonka voi sisällöllisesti katsoa liittyvän oleellisena myös huippuosaamisen keskittymien toimintaan⁶¹⁶.

Informaation näkyväksi tekeminen tukee osaltaan kehittymistä kohti *varanto-oikeuksien sääntely-yhteisöä* eli tällä hetkellä hajautuneen ja osin eriytyneen sääntelyn harmonisointia ja tiivistymistä ja samalla *sääntelyn joukkoistumista*. Kuten Peltonen

614. Hoitamattomat ongelmat olivat tyypillisesti sisällöllisiä, etenkin onko joku tietty sovittu ja suunniteltu työ tehty ja ovatko sen tulokset syntyneet. Tulosten tai työn laatu ei sen sijaan ollut juuri esillä konflikteina. Samoin osapuolen resurssien käytön yli- tai alijäämäisyys, mahdollisesti erittäin vakava riski, jäi usein toisten hoidettavaksi ilman riitelyä eli projekti jousti kokonaisuutena.

615. Valtioneuvoston asetus Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta 30.12.2008/1146, 1 §: ”Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta annetun lain (717/2008) 3 §:ssä säädettyjen tehtävien toteuttamiseksi kehittämiskeskus: ... 12) huolehtii teknologia- ja innovaatiotoimintaa koskevasta tiedotuksesta; (12.5.2011/504).” Käytännössä vastuu on hajaantunut.

616. Tiede- ja teknologianeuvoston raportti Strategisten huippuosaamisten keskittymät, 15.6.2006: ”Edellisten lisäksi ytimeen liittyy kiinteästi teknologian siirrosta vastaava toiminto. Sen tehtävänä on edistää keskittymässä syntyneen tiedon ja osaamisen laaja-alaista hyödyntämistä keskittymän ulkopuolisissa yrityksissä ja tutkimusorganisaatioissa sekä edistää uusien yritysten syntymistä. Teknologian siirrosta vastaava toiminto voidaan organisoida monella eri tavalla. Se voidaan esimerkiksi antaa sopimuksella hoidettavaksi jollekin jo olemassa olevalle teknologiansiirtoyhtiölle, se voidaan sopia jonkun osapuolen erityiseksi tai kaikkien osapuolten yhteiseksi tehtäväksi, sitä varten voidaan perustaa osapuolten yhdessä omistama erillinen yhtiö tai se voidaan organisoida jollakin muulla tarkoituksenmukaisella tavalla.” (s. 8)

(2004) asian esittää, sääntelyvastuun voi ajatella jakaantuvan ainakin kahtaalle: yhtiöltä on olemassa *vastuu julkiselle vallalle*, toisaalta *sisäinen vastuu* sekä yhteisön jäsenille että ulkopuolisille varsinkin sääntelyn tehokkuudesta ja toimivuudesta, mutta myös tuloksista, kuten että ne eivät loukkaa kolmansia. Kullakin yhteisön jäsenellä on lisäksi oma vastuunsa omistajilleen ja muille sidosryhmilleen.

Myös julkisella vallalla on vastuu poliittisille päätöksentekijöille, samoin kuin tapauksesta riippuen muun muassa vastuu valvoa sanktioiden toteutumista tai korvausten maksamista vahingon kärsineille ja rikoksen uhreiksi joutuneille sekä yleisemmin seurata asettamiensa velvoitteiden toteutumista. Hyvä esimerkki tästä on Tekesin rahoituspäätöksiä koskeva valvontavastuu, jonka laiminlyönnistä voi aiheutua vahinkoa paitsi projektin osapuolille ja muille yksityisille, myös julkiselle vallalle itselleen⁶¹⁷.

6.2.1 Lähtökohtia sääntelylle

Sääntelyn henkilölliseen ulottuvuuteen sisältyvät T&K-yhteishankkeiden kokonaisjärjestelyssä osapuolten työjako, johtaminen ja roolit, mutta myös yhteistyö yleisemmin. Kaikki mainitut ovat tyypillisiä projektin toteutusta koskevan konsortiosopimuksen ydinaineiksia, mutta samalla aineisto osoittaa, että projekteissa muodostuu varsin erilaisia käytäntöjä niiden hoitamiseksi. Samoin on selvää, että kaikista menettelyistä ei ole sovittu, vaikka ne olisivat laajasti käytössä. Henkilöllisen ulottuvuuden toinen näkyvä seikka sekä yhteishankkeen toteuttamisesta sopimisen että laajemmin sääntelyn kannalta, kuten aineisto myöskin havainnollistaa, on eri intressitahojen ryhmittäminen yhtäältä erilleen eli *roolien erilaisuus*, toisaalta silti niiden *toiminnan tiivis yhteys muodollisesti ja tosiasiallisesti*. Esimerkiksi SHOK-yhtiö on hallinnoijana

617. Anon. (2012a) on tuore arvio Tekesin hankevalvonnasta, jossa suositellaan useita toimia (ss. 46–50): hankevalvonnan *tavoitteenasettelun tarkentaminen ja prosessikuvaukset* ("Hankevalvonnan tavoitteiden määrittäminen on edellytyksenä sille, että Tekesin hankevalvonnan onnistumista voidaan arvioida."), *hakemuksen ja projektisuunnitelman tiedot* ("Tekesin on tärkeää varmistaa, että hakemus arvioidaan vasta sen jälkeen, kun hakemuksessa on kaikki relevantti informaatio. Relevantin informaation edellyttäminen on edelleen lähtökohtana hankkeen valvonnalle."), *hankevalvonnan arviointi* ("Näkemyksemme mukaan hankevalvonnassa tulisi nykyistä enemmän korostua hankkeen sisällön arviointi eli Tekesissä tulisi dokumentoidusti arvioida hankkeen toteutumisesta suunnitelman mukaisesti. ... Tekesissä tulisi olla systemaattinen menettely, jolla varmistetaan hankevalmisteluun ja päätöksentekoon osallistuvien henkilöiden riippumattomuus. Kunkin henkilön tulisi ensisijaisesti itse arvioida oma riippumattomuutensa. Riippumattomuuden arviointi on suositeltavaa dokumentoida."), *ohjeistus osaksi prosessia ja tietojärjestelmää* ("Ohjeet tulisi kytkeä tiiviimmin osaksi hankevalvonnan prosessia ja tietojärjestelmiä, jotta ne tukevat paremmin käytännön valvontatoimenpiteitä ja varmistavat ohjeiden yhdenmukaista noudattamista."), *valvonnan painopisteen siirtäminen nykyistä enemmän substanssiin* ("Hankevalvonnan painopistettä tulisi siirtää nykyistä enemmän sisällön ja substanssin seurantaan. Seurantatoimet tulisi dokumentoida. Hankevalvonnan toimenpitein tulee saada kohtuullinen varmuus siitä, että yritykselle myönnetty rahoitus on käytetty tarkoitukseen, johon se on myönnetty.") sekä *palauttekeskustelu asiakkaan kanssa ja oppien hyödyntäminen*.

sopimuskumppani, mutta ei tavallisesti osallistu varsinaiseen T&K-työhön. Sponsori ei taas ole sopimuskumppani, mutta ohjaa käytännössä hanketta rahoituspäätöksillä ja teettämällään arvioinneilla, SHOK-yhtiön hallitustyöhön osallistumalla ja sekä yksittäisten projektien johto- että projektiryhmissäkin työskentelemällä.

Työnjako

Työnjako on yhteishankkeissa kaikista oleellisimpia varallisuuden tuottamiseen liittyviä seikkoja, koska se määrittää samalla sekä työhön kohdistuvan sponsorin rahoituksen että oikeudet työn tuloksiin. Periaatteessa, mitä enemmän tietty taho voi tehdä työtä, sitä enemmän se saa siihen myös rahoitusta, voi tuottaa varantoja ja saada oikeuksia niihin oman työnsä kautta. Todellisuudessa on silti mahdollista, että toteuttaja saa ”vähäisellä” työllä yhteishankkeeseen melko ”paljon” rahoitusta ja oikeuksia tuloksiin⁶¹⁸. Siksi tarvittaisiin sopimuksen ja projektisuunnitelman työpakettien ja tehtävien sekä kustannusten ja rahoituksen yhteyttä luovia aineksia. Sellainen olisi *avainresurssien määrittely tehtävittäin*. Samalla hallinnoijan roolia tulosten valvojana tulisi kehittää ja sponsorin toimintaa viranomaisena suunnata sisällölliseen seurantaan, vrt. Anon. (2012a). Tämä tarkoittaisi intressitahojen työnjaon erittelyä T&K-yhteisprojektin toteutuksessa⁶¹⁹, samoin kuin taloudellisten, sisällöllisten ja omistus-

618. Toteuttajan saama rahoitus perustuu yleensä sen itse tekemään kustannusten tilitykseen eikä sen omien suoritusten ja tulosten raportointiin, joita vasten se saisi oman osuutensa rahoituksesta. Usein projektien tuloksia ei eritellä osapuolittain eli tuottaminen on sovittu yhteiseksi, mikä on luonnollista. Tehtävien tuloksissa kuten dokumenteissa todetaan yleensä tekijät, mutta ei eritellä kenenkään osuuksia. Myös projektisuunnitelmissa työpaketit ja tehtävät jaetaan osapuolittain karkeasti jos lainkaan, mutta työmäärät, kustannukset ja rahoitus tarkasti. Siksi ilmoittautumalla monen työpaketin ja tehtävän tekijäksi voi periaatteessa päästä huomattavan tulosaineiston omistajaksi. Kun sponsori tarkastaa vain raportoitujen kustannusten sopimuksenmukaisuuden osapuolittain ja projektiryhmä tuottaa yhteisen raportin tuloksista, mikään ei takaa, että kustannukset, rahoitus ja tulokset vastaavat osapuolittain toisiaan. Tutkimusaineiston yhdessä projektissa eräs toteuttaja käytti koko kalenterivuodelle suunnitellut kustannuksensa muutaman ensimmäisen kuukauden aikana eikä mielestään voinut siksi osallistua yhteistyöhön. Myös toinen toteuttaja ylitti samassa projektissa vuosikustannuksensa, mutta tuotti silti runsaasti ”ylimääräisiä” tuloksia. Tällaisten tilanteiden hallinta ei ollut millään tavalla esillä yhdenkään esimerkkiprojektin sopimuksissa ja -suunnitelmissa.

619. Valaisevana esimerkkinä voinee vielä tässäkin yhteydessä ottaa esille FC-projektin suunnitelman (2011, 11. 11. 2010 v. 1.4), jossa sponsori ja hallinnoija mainitaan vain yhdessä ainoassa kohdassa projektin työnjaon eli työpakettien ja tehtävien kuvauksia (s. 17), koskien niiden edellyttämää projektin etenemistä ja kustannuksia koskevaa raportointia. Mitään muuta roolia sponsorille ja hallinnoijalle ei projektisuunnitelmassa ole esitetty. Tosiasiassa tilanne on tietysti erilainen sikäli, että molemmilla on välitön ja vahva osallistuminen muun muassa projektin johtamiseen. Merkintä ilmentää hyvin, että sponsorin ”suunniteltu” rooli ja todellinen vaikuttaminen hankkeeseen yhtenä keskeisenä intressitahona eivät vastaa toisiaan. Sinällään on ehkä mielenkiintoista pohtia, onko tähän syynä, että esimerkiksi sponsoria ei edes haluta näyttää aktiivisena toimijana projektissa eikä niinkään, etteikö sitä osattaisi kuvata sellaisena. Viitaten allianssin hallinnoinnin eri menettelyihin kuten yrityksen hyvä hallinnointitapa sekä sopimus- ja suhdeperustainen ohjaus, jotka ovat usein

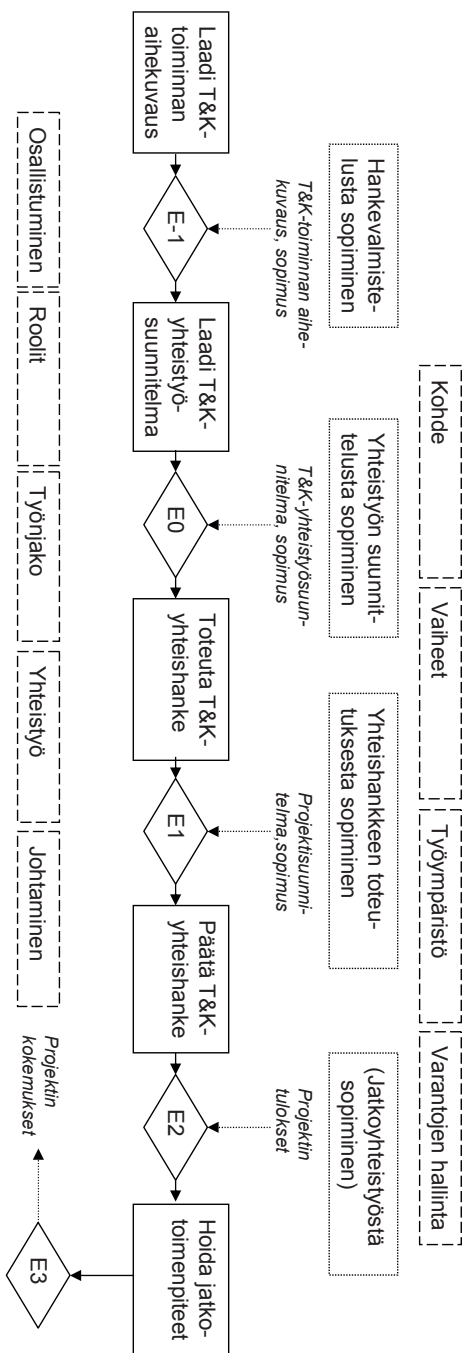
oikeudellisten aineiden tuomista yhteen sopimuksissa ja projektisuunnitelmissa sekä hankkeen johtamisessa ja toteuttamisessa.

Viimeksi mainittua tukisi osaltaan *etappiohjaus*, jonka avulla projektin tehtävät, niiden toteuttajat, resurssit sekä tulokset sidotaan aikatauluetapeihin ja niiden tarkastuksilla voidaan varmentaa tehtävien suorittaminen, resurssien käyttö, tulokset ja niiden laatu, samoin kuin kullekin osapuolelle syntyneet oikeudet, kertyneet kustannukset ja vaadittu rahoitus⁶²⁰. Tällaisen puuttuminen yhteishankkeista, kun niitä vertaa tavanomaisiin liikesopimuksiin perustuviin kaupallisiin projekteihin kuvastanee yhtäältä T&K-työn esikilpailullista toimintapuitetta, toisaalta sponsorista, hallinnoijasta, toteuttajista ja kolmansista rakentuvan yhteistyöverkoston kompleksisuutta. Perusteena erolle ei silti voi olla T&K-toiminta sinällään, sitä voidaan harjoittaa vaativien ongelmien ratkaisemiseksi myös täysin kaupallisin perustein.

Kuvassa 23 on hahmotettu esimerkin vuoksi T&K-yhteishankkeen kulun järjestämistä etapeittain niin, että projektin toteuttamissopimuksen ainekset sijoittuvat tarkoituksella samaan kuvaan. Esi- (E-1), aloitus- (E0), päätös- (E2) ja jälkikatselmointien (E3) ohella tarvitaan toteutuksen tarkastusetapit (E1, useita alatapeja), jotka läpäistyään hanke voi edetä. Projektin toteutuksen etappitarkastukset tulisi jakaa esimerkiksi neljännesvuosipalaveri- ja kiinteiksi osiksi projektin johtamisen ja T&K-työn menettelyjä. Tällainen takaisi jatkuvan kirjaamisen hankkeen etenemisestä, tehdystä työstä, tuloksista ja niiden laadusta ja samalla sopimushallinnasta – ei vain projektin johtoryhmän toimesta tai hallinnoijan tekemän päätöksenteon yhteydessä, vaan koko projektin yhteisenä toimintana. Ellei tämänkaltaista seuranta voida järjestää, toiminnan ja tilanteiden hallintaan perustuva ohjaus vaikeutuu tai ainakin sen piirissä olevien tahojen määrä on huomattavasti vähäisempi kuin hankkeessa varsinaisesti osallisena olevien joukko.

yhtä aikaa käytössä ja joiden korostetaan tukevan toisiaan, T&K-yhteishankkeen intressitahojen sovitto ja suunniteltu työnjako näyttäytyvät pelkistettynä tai mahdollisesti joskus jopa osin peitettynä.

620. Etapeittain tarvittaisiin projektin tulosten ja etappien hyväksymiskriteerit. Tulosten hyväksyminen tarkoittaisi sisällöllisten ja laatumittareiden määrittelyä (arviointivaatimukset), joita vasten tuotosta arvioidaisiin (arviointisuunnitelma) ja joihin perustuen tehtäisiin johtopäätökset (arviointiraportti). Arviointivaatimukset olisivat osa sopimusta, arvioinnin työsuunnitelma osa projektisuunnitelmaa ja arviointiraportti osa hankkeen tulosaineistoa. Yhteishankkeissa katselmoidaan yleensä vapaamuotoisesti, mutta silti hieman vastaavalla periaatteella julkaisujen käsikirjoitukset, sen sijaan muiden tulosten katselmoinnista ei tutkimusaineiston sopimuksissa, projektisuunnitelmissa ja johtamisraporteissa ollut yhtään esimerkkiä. Koko etapin hyväksyminen tarkoittaa kaikkien siihen kiinnitettyjen tulosten hyväksymistä. Hallinnoijan ja sponsorinkin rooli olisi ohjata ja valvoa hanketta osallistamalla etappikatselmointeihin ja saada niiden avulla kokonaisnäkyä hankkeen etenemiseen, tuloksiin, laatuun ja suunnitelmasta poikkeamiin tai ongelmiin. Liikesopimuksissa tällainen tehtävä on tyypillisesti projektien johtoryhmällä tai sen valtuuttamalla erillisellä laadunohjausryhmällä, joka tarkastustyönsä ohella kerää tietoa projektin toteutumisesta johtamista ja hankkeesta karttuvia kokemuksia varten. Kun maksatukset sidotaan etappien läpäisyyn, kustannusta ja rahoitusta voidaan seurata osapuolittain tehtävien, tulosten ja resurssien käytön kannalta. Etappitarkastusten järjestämisen voi siksi nähdä myös sponsorin vastavuoroisuutena toteuttajille.

Kuva 23. Luonnos T&K-yhteishankkeen etenemisestä etapeittain.

Johtaminen

Yhteishankkeen johtamiseen kuuluu ennen muuta *johtoryhmätö*, mutta myös projektiryhmän toiminnan seuranta ja ohjaus, projektisuunnitelman muutosten hallinta, laadunvarmistus, raportointi, tiedottaminen ja tulosten hyödyntämisen edistäminen. Oleellisin johtamisen menettely on silti johtoryhmä, jonka vastuu ja tehtävät määritellään jo sopimuksessa.

Kaikki osapuolet eivät silti ole aina edustettuina johtoryhmässä, erityisesti jos niitä on paljon (vrt. esimerkiksi FC- ja IN-projektit). Toisin sanoen niiden osallistuminen hankkeen johtamiseen ja erityisesti sen muutoksia koskeviin päätöksiin ei ole välttämättä mahdollista ottaen erityisesti huomioon, että projektilla ei välttämättä ole ollut muuta varsinaista päätöksentekoaikaa tai että sellaiseksi tarkoitettu projektin yleiskokous pidetään harvoin, toisin kuin valmisteluvaiheen tyyppillisesti tiiviit yhteiset suunnittelusessiot. Koska projektin johtoryhmässä ei ole myöskään yleensä samanlaisia edustuksellisia rooleja kuin esimerkiksi SHOK-yhtiön hallituksen PK-osakkeenomistajaryhtymien yhteinen edustaja, johtoryhmästä sivuun jääneen asema on erilainen kuin sen jäsenen⁶²¹.

Johtoryhmän tehtävänä on yleisesti ottaen ohjata ja valvoa koko projektin kulkua sopimuksen ja hankesuunnitelman määrittelemissä rajoissa⁶²². Lisäksi sponsori edellyttää päätöksessään, että rahoituksen saajat toteuttavat hankkeen saamansa rahoituspäätöksen mukaisesti ja että juuri projektin johtoryhmä valvoo toteuttamista. Vaikka

621. SHOK-projektien tapauksessa on yleistä, että toteuttajat ja SHOK-yhtiö hallinnoijana valitsevat johtoryhmän. Siksi sopimusehdot johtoryhmän jäsenten päätösvallasta ja vastuusta ovat tavallaan ristiriidassa sen kanssa, että johtoryhmän ulkopuolisella projektin osapuolella ei ole mahdollisesti mitään sopimuksessa määriteltyä tapaa tuoda esityksiä päätettäväksi johtoryhmälle tai esittää mahdollinen johtoryhmän päätöstä koskeva erimielisyys. Tyyppillisiä johtoryhmää koskevia sopimusehtoja ovat sen sijaan, että johtoryhmäpaikan saanut osapuoli voi korvata edustajansa johtoryhmässä sopivaksi katsomallaan henkilöllä tai käyttää edustajanaan valtuuttamaansa henkilöä, kunhan se ilmoittaa edustajan vaihdoksesta muille osapuolille etukäteen, että jokaisella johtoryhmän jäsenellä on yksi ääni ja että johtoryhmä on päätösvaltainen, kun läsnä on vähintään yksi jäsen tai varajäsen kultakin osapuolelta.

622. Sopimuksessa johtoryhmän tehtäviksi voidaan muotoilla projektin tavoitteiden määrittely ja projektisuunnitelman täsmäntäminen sekä hyväksyminen, projektisuunnitelman muutosehdotusten käsitteleminen ja esitleminen tarvittaessa laajemmin sopimusosapuolille, projektin tulosten hyväksyminen, projektin päättämisestä koskeva päätöksenteko sekä muiden tärkeiden projektia koskevien asioiden käsitteleminen. Lisäksi johtoryhmä valvoo muutenkin projektin edistymistä ja tukee projektista vastaavan johtajan ja projektipäällikön toimintaa, samoin kuin melko usein päättää projektin tulosten julkistamisesta. Samalla kun johtoryhmä seuraa hankkeen edistymistä, sen pitää osaltaan edistää tulosten ja syntyneen osaamisen siirtämistä niitä hyödyntäville tahoille. Johtoryhmä ei voi kuitenkaan yleensä muuttaa projektin tavoitteita, kustannusarviota tai aikataulua, ellei sopimusosapuolten kesken sovita sitä erikseen mahdolliseksi tai useammin hallinnoijalle tai sponsorille esitettäväksi. Selvyyden vuoksi saatetaan silti joskus sopia, että johtoryhmä voi muuttaa tai täsmäntää varsinaisen T&K-tyon sisältöä, mutta ei silti nostaa kenenkään rahoitusosuutta tai lisätä kenenkään työmäärää ilman osapuolten suostumusta. Yleensä kaikki muutokset, joilla on merkittävä vaikutus projektisuunnitelmaan, kustannuksiin ja rahoitukseen, sovitaan tehtävän kirjallisesti.

johtoryhmän päätösvaltaisuus ja päätöksentekomenettelyt on kuvattu sopimuksessa ja projektisuunnitelmassa, varsinaiset kokouskäytännöt täsmentyvät ehkä vasta hankkeen aikana. Esimerkiksi sponsorin edustajan oikeus osallistua johtoryhmän kokouksiin ja kutsun lähettäminen sponsorille samaan aikaan ja samansisältöisenä kuin varsinaisille johtoryhmän jäsenille on yleinen käytäntö yhteishankkeissa.

Tutkimusaineiston yhdessäkään hankkeessa ei silti ollut menettelyjä puheenvuorojen kirjaamiseksi mielipiteiksi tai sen erottaminen, mitkä asiat tulivat päätettäväksi toteuttajien ja mitkä sponsorin tai hallinnoijan kautta. Pöytäkirjoihin ei myöskään enimmäkseen kirjattu puheenvuorojen esittäjiä nimeltä eikä esityksiä, mielipiteitä ja päätöksiä. Johtoryhmän kokouksen esityslistan valmistelussa käytettyä prosessia ei ollut kuvattu yhdessäkään tutkimusaineiston projektisopimuksessa ja -suunnitelmassa, toisin sanoen sitä, miten hankkeen osapuoli saa asian johtoryhmän käsittelyyn.

Raportointi sponsorille ja hallinnoijalle on johtoryhmätyön ohella yleisimpiä projektin johtamiseen liittyviä sopimusten ja suunnitelmien aineksia ja siitä on puolestaan tavallisesti tarkka kuvaus ja erityisiä raportoinnin rakenteeseen, sisältöön ja aikatauluun liittyviä erityisehtoja⁶²³. Sponsorin intressi seurata hanketta liittyy kustannusten ja rahoituksen ohella sisältöön saavutettujen tulosten ja niiden hyödyntämisen kannalta.

Tämä tehdään usein sekä hankesuunnitelmaa vasten että osana laajempaa innovaatiovaikutusta⁶²⁴. Sponsorit edellyttävätkin usein vaikuttavuuden raportointia projektin päättymisen jälkeen, esimerkiksi Tekes lähettää raporttilomakkeen noin kolme vuotta projektin päättymisestä, johon toteuttajat ja hallinnoija sitoutuvat vastaamaan.

623. Voidaan esimerkiksi sopia, että toteuttajat toimittavat hallinnoijalle rahoituspäätöksen mukaiset raportit ja kustannustilitykset vähintään viikkoa ennen rahoituspäätöksen mukaisen raportointiaikataulun mukaista määräpäivää ja että loppuraportissa jokaisen on toimitettava rahoituspäätöksen yleisten ehtojen mukainen hyväksytyyn tilintarkastajan lausunto kaikista projektin kustannuksista. Hallinnoijan sovitaan yleensä tekevän toteuttajien erillisistä kustannustilityksistä yhteenvedon, joka sisältää myös sen omat kustannukset, ja toimittavan sekä yhteenvedon, toteuttajien erilliset kustannustilitykset että tekniset raportit sponsorille. Vastaavalla tavalla sovitaan usein rahoituksen maksamisesta, mutta silti vielä edellyttäen, että rahoituksen vastaanottava taho on suorittanut rahoituspäätöksen mukaiset velvollisuutensa. Jos joku osapuoli ei ole suorittanut velvollisuuksiaan, hallinnoija toimii yleensä projektia asiasta informoivana tahona. Jos se ei ole suorittanut omia velvollisuuksiaan, sponsorin on puuttuttava asiaan. Silti pääsääntöisesti sovitaan, että jokainen yhteishankkeeseen osallistuja järjestää projektikustannusten seurantansa ja raportointinsa omalta osaltaan ja antaa rahoituksen maksamiseksi oikeat ja riittävät tiedot rahoituspäätöksen ehtojen mukaisesti.

624. Marsala (2001) analysoi tapausta, jossa EU purki yhteishankkeen sopimuksen ja peri sen toteuttajilta takaisin niille jo ennakoon maksamansa rahoituksen, koska osapuolet eivät raportoineet tarpeeksi aktiivisesti projektin todellista tilannetta, joskaan eivät myöskään täyttäneet velvollisuuttaan sovitun työohjelman toteuttamiseksi: ”Sopimuksen irtisanominen olisi ollut sinänsä mahdollista jo sillä perusteella, että osapuolet jättivät raportointivelvollisuutensa täyttämättä.” (s. 21, kursivointi tämän kirjoittajan) Marsalan (2001) mielestä useissa muissakin tapauksissa on ilmeistä, että rahoitussopimus irtisanottiin nimenomaan vaadittujen asiakirjojen ja raporttien toimittamatta jättämisen takia. ”Pitäisikö komission sen vuoksi [asemesta] osallistua tiiviimmin ja konkreettisemmin hankesuunnitteluun?”, hän kysyykin. (s. 22)

Raportissa on esitettävä toteutum tiedot suunnitelmista ja ennusteista, joihin hankkeen suunnitelmassa ja rahoituspäätöksessä sitouduttiin.

Sponsori vaatii silti myös väli- ja loppuraportit, joissa on sisällöllinen yhteenveto ja osallistujakohtaiset kustannusten tilitykset sekä rahoitusjakson aikana että kumulatiivisesti, kustannuslajeittain eriteltyinä⁶²⁵. Raporteissa on oltava rahoituspäätöksen ehtojen noudattamisen ja projektin toteuttamisen valvonnan kannalta oikeat ja riittävät tiedot.

Raporttien ohella sponsorilla on oikeus tehdä tarvittaessa erillisiä tarkastuksia⁶²⁶. Sponsori voi edellyttää myös, että esimerkiksi vähintään puolet kaikista toteuttajan tilittämistä kustannuksista tarkastetaan kustannuslajikohtaisesti. Tarkastuksessa kiinnitetään yleensä erityistä huomiota projektkirjanpidon ja työajanseurannan toteutukseen ja luotettavuuteen ja jäljitettävyyden aukottomuuteen. Projektin osapuolen on tavallisesti annettava tarkastuksen tekijälle korvauksetta kaikki tarkastuksen kannalta tarpeelliset tiedot ja muutoinkin avustettava tarkastuksessa⁶²⁷.

625. Lopputilityksen hyväksymisen jälkeen projektille ei voida yleensä esittää enää kustannuksia. Tilintarkastajan lausunto on liitettävä usein määrävällein kustannustilityksen yhteyteen. Julkisen ja yksityisen rahoituksen määrän tasapainoa voidaan edellyttää seurattavan ja jos se poikkeaa suunnitellusta, on esitettävä toimenpiteet, joilla tilanne aiotaan korjata ja jotka voivat olla uuden jakso rahoituspäätöksen edellytyksenä. Jos suunnitelman mukaisia toimenpiteitä ei ole toteutettu, sponsori voi ryhtyä toimenpiteisiin kuten maksatuksen väliaikainen keskeyttäminen, rahoituksen takaisin perintä tai rahoituspäätöksen purkaminen. Lopputilityksen yhteydessä on yleensä toimittava koko hankkeen kestoaikaa koskeva ulkopuolisen auktorisoidun tilintarkastajan tarkastuskertomus. Projektista kesken toteutuksen eroavan on toimitettava lopputilityksensä määräajassa oman osuuden päättymisestä ja liitettävä siihen tilintarkastajan lausunto, minkä huolehtimisen voidaan kuitenkin sopia olevan hallinnoijan vastuulla. Nämä seikat kuvastavat osaltaan raportoinnin painottuvan ennen muuta hankkeen kustannuksiin ja rahoitukseen.

626. Valtionapuviranomaisen valvontatehtävästä, tarkastusoikeudesta, valtionavustuksen saajan tiedoksiantovelvollisuudesta ja tarkastusten suorittamisesta on säädetty valtionavustuslain 14–17§:issä (14§ valtionavustuksen saajan tiedonantovelvollisuus, 15§ valtionapuviranomaisen valvontatehtävä, 16§ tarkastusoikeus ja 17§ tarkastuksen suorittaminen). Valtionapuviranomaisella on oikeus käyttää virka-apua valvonta- ja tarkastustehtäviin, esimerkiksi Tekes voi luovuttaa tilintarkastuskertomuksen muille viranomaisille valvontaa varten. Tarkastusoikeus on voimassa määräajan hankkeen päättymisestä, minkä ajan projektin asiakirjat sekä valvonnan ja tarkastuksen kannalta tarpeellinen muu aineisto on säilytettävä. Lisäksi rahoittaja voidaan edellyttää, että se saa rahoittamansa tahon tilinpäätöstiedot usealta (esimerkiksi) viideltä hankkeen päättymistä seuraavalta tilikaudelta ja voi teettää tilinpäätösanalyysin toisella julkisella rahoittajalla. Toteuttajien puolella kustannuksista on taas yleensä pidettävä erityistä projektitiliä, jonka avulla rahoituspäätöksen tarkoittamasta työstä aiheutuneet kustannukset ovat yksilöitävissä ja niiden yhteys kirjanpitoon on todennettavissa. Rahoituspäätöksen ehdot hyväksyessään osapuoli sitoutuu järjestämään projektkirjanpitonsa tällä tavalla. Toteutuneet kustannukset raportoidaan täysimääräisinä, joskin osapuoli vastaa itse kustannusten kohdistamisesta hankkeelle eli se voi omalla päätöksellään vaikuttaa kulujen määrään ja kohteiden raportointiin. Silti hankkeen vastuullisen johtajan tulee antaa vakuutus siitä, että kustannustilityksessä esitetyt kustannukset ovat nimenomaan kyseisen hankkeen aiheuttamia ja että ne on kohdennettu oikein hankkeelle eli rahoitusehtojen edellyttämällä tavalla.

627. Tarkastuksen tekijällä voi olla oikeus ottaa tarkastuksen kohteena oleva projektin aineisto haltuunsa, jos tarkastus sitä edellyttää. Aineiston haltuunotosta on kuitenkin tällöin mahdollisesti laadittava pöytäkirja, jossa mainitaan haltuunoton tarkoitus ja aineisto nimetään. Se on palautettava viipymättä, kun sitä ei enää tarkastuksessa tarvita. Tarkastuksen tekijällä tulee olla oikeus

Roolit

Eri intressitahojen roolit ovat periaatteessa jokseenkin selkeät, mutta käytännössä ne limittyvät monin eri tavoin toisiinsa projektin eri vaiheissa. Toiminnallisesti tarkastellen tietyt roolit korostuvat ennen muuta hanketta koskevien päätösten valmistelussa ja tekemisessä, samoin kuin muutospyyntöjen käsittelyssä, kun taas esimerkiksi väärinkäytösten estämisessä ja yleisemmin osapuolten yhteisvastuussa projektista roolien erot hämärtyvät.

Muodollisesti osapuoli on hankesopimuksen allekirjoittanut oikeushenkilö, esimerkiksi yritys tai tutkimusorganisaatio⁶²⁸. Kuten sopimuksista käy hyvin ilmi, oikeushenkilöihin luetaan kuuluvaksi niihin mahdollisesti sisältyvät tai niiden määräysvallassa olevat yksiköt⁶²⁹. Joissakin tapauksissa osapuoli täsmennetään vielä tietyn työpaketin tai tehtävän suorittajaksi ja eritellään teolliset ja tutkimusosapuolet. Osallistujaksi voidaan nimetä myös sekä sponsorilta rahoitusta saavat että omalla työ- tai muulla panostuksellaan hankkeeseen osallistuvat organisaatiot.

Hallinnoijan tai koordinaattorin rooli määritellään sopimuksessa ja projektisuunnitelmassa lähes aina toiminnallisesti. Vastuullinen johtaja⁶³⁰, projektijohtaja tai

päästä tarkastuksen edellyttämässä laajuudessa osapuolen hallinnassa tai käytössä oleviin tiloihin ja alueille, joilla on merkitystä rahoituksen myöntämiselle ja käytön valvonnalle, mutta ei kuitenkaan kotirauhan piiriin kuuluviin tiloihin.

628. Tutkimusorganisaatiolla voidaan esimerkiksi sopia tarkoitettavan korkeakoulun tai tutkimuslaitoksen kaltaista yksikköä sen julkis- tai yksityisoikeudellisesta asemasta tai rahoitustavasta riippumatta, jonka päätavoitteena on harjoittaa tutkimusta (vrt. perustutkimus, teollinen tutkimus ja kokeellinen kehittäminen) ja levittää tutkimustyönsä tuloksia (esim. koulutuksen, julkaisujen ja teknologiasiirron avulla). Voidaan lisäksi edellyttää, että tutkimustoiminnasta saatu voitto investoidaan tutkimukseen, tulosten levittämiseen tai koulutukseen ja että organisaatioissa vaikutusvaltaa käyttävillä yksityisillä tahoilla kuten yrityksillä ei ole mitään etuoikeusasemaa organisaation tutkimusresurssien käyttöön ja sen tuottamiin tuloksiin.
629. Esimerkiksi intressiyhtiön määritellään yleensä tarkoittavan oikeushenkilöä, johon sopimusosapuoli voi välittömästi tai välillisesti käyttää määräysvaltaa tai joka voi käyttää välittömästi tai välillisesti määräysvaltaa sopimusosapuoleen tai joka yhdessä sopimusosapuolen kanssa on välittömästi tai välillisesti toisen oikeushenkilön määräysvallan alainen. Määräysvalta tarkoittaa esimerkiksi, että oikeushenkilöllä on omistuksessa tai hallinnassa tietty osuus osakkeita yhtiöstä ja/ tai että sillä on oikeus valita tai nimittää johtajia tai vastaavia tehtäviä hoitavia henkilöitä yhtiöön. Myös muu intressiyhteys voi tulla kyseeseen. Esimerkiksi Tekes voi päättää yksittäistapauksissa, milloin eri yhtiöllä on sellainen päätöksentekoon tai taloudellisiin intresseihin liittyvä ja lähipiirin aikaan saava yhteys, että ne on tulkittava intressiyhtiöiksi.
630. Vastuullisen johtajan rooli korostuu tai jopa ylikorostuu suhteessa sekä hallinnoijaan että toteuttajiin sponsorin edellyttämän seurannan, raportoinnin ja valvonnan takia. Esimerkiksi SHOK-projekteissa yhtiö asettaa hankkeelle vastuullisen johtajan, jonka tulee valvoa projektin operatiivista hoitamista huolehtimalla, että hanketta johdetaan asianmukaisesti ja että sen intressitahoille tiedotetaan rahoituspäätöksestä ehtoineen ja projektien etenemisestä. Hän vastaa raportoinnista kokonaisuutena ja muutosten hallinnoinnista. Hankeosapuolten tulisi asioida rahoittajan kanssa vain vastaavan johtajan välityksellä ja tämän vastuulle kuuluvien tehtävien osalta. Toisaalta vastuullisella johtajalla ei kuitenkaan ole oikeutta toimia rahoituksen saajien puolesta tai allekir-

-päällikkö ja sopimusosapuolen yhdyshenkilö ovat myös tavanomaisia erikseen määriteltäviä toteuttajien toiminnallisia rooleja. Osapuolen toiminta ja vastuut tietyssä roolissa määritellään itse asiassa tavallisesti useampaan kertaan eli ensinnäkin projektisuunnitelmassa *toiminnallisena roolina*, mutta myös sopimuksessa ja suunnitelmassa tietyntyyppisen *osapuolen roolissa*. Molempiin liittyen voidaan luonnehtia osapuolen vastuuta toiminnan laadusta ja huolellisuudesta sekä erikseen vastuuta, joka koskee erilaisia muutoksia ja ongelmia sekä tiedottamista⁶³¹.

Useimmiten työlle ja sen tuloksille ei taata virheettömyyttä, kattavuutta ja kolmansien oikeuksien loukkaamattomuutta, vaan pelkästään sen tekemisen huolellisuus, ammattitaito ja ongelmista tiedottaminen⁶³². Yleensä osapuoli vastaa kuitenkin toiselle osapuolelle aiheuttamastaan välittömästä vahingosta, jotka ovat aiheutuneet sopimusosapuolen tai sen alihankkijan virheestä tai laiminlyönnistä. Sen sijaan lähes aina sovitaan, ettei osapuoli vastaa epäsuorasta tai välillisestä vahingosta, kuten voiton tai tulon menetyksestä taikka muistakaan vastaavista seikoista, ellei vastuu synny salassapitoa koskevan velvollisuuden rikkomisesta⁶³³.

joittaa niitä velvoittavia sitoumuksia, ellei häntä ole siihen erikseen valtuutettu. Vaikka hän voi delegoida tehtäviään, se ei muuta vastuuta sponsorille.

631. Tyypillinen muotoilu on, että osapuolet sitoutuvat suorittamaan projektiin liittyvät tehtävänsä huolellisesti ja ammattitaidolla. Samalla ne pyrkivät siihen, että niiden ilmoittamat tiedot, luovuttama tausta-aineisto ja aikaansaamat tulokset ovat virheettömiä ja kattavuudeltaan riittäviä eivätkä loukkaa kolmansien osapuolten immateriaalioikeuksia, mutta eivät ole velvollisia antamaan tästä mitään takuita. Tällaisen muotoilun seurauksena osapuolet käyttävät toisiltaan saamiaan tietoja, tausta-aineistoa ja tuloksia kokonaan omalla vastuullaan. Silti ne usein samalla sitoutuvat ilmoittamaan toisille viipymättä, jos ne havaitsevat, että toisten ilmoittamat tiedot, luovuttama tausta-aineisto tai aikaansaamat tulokset sisältävät virheitä tai ovat kattavuudeltaan riittämättömiä tai saattavat loukata kolmansien osapuolten oikeuksia. Mahdollisesti sopimusosapuolet silti vakuuttavat erikseen, että niiden parhaan tietämyksen mukaan tulosaineiston hyödyntäminen ei edellytä kolmansien tahojen immateriaalioikeuksilla suojatun aineiston käyttöä.
632. Huolellisuusvaatimusten muotoilussa voi silti olla ilmaisu, että osapuolet pyrkivät suorittamaan sovitut tehtävät käyttäen niihin kohtuulliset tai kaikki kohtuulliset ponnistelut tai että ne suoritetaan alan normaalien standardien mukaisesti. Voidaan myös sopia, että osapuoli pyrkii korjaamaan projektin aikana havaitsemansa ja ilmoittamansa virheet. Toisen sopimusosapuolen aikaansaamien tulosten hyödyntämisen voidaan sopia tapahtuvan aina hyödyntävän osapuolen omalla vastuulla niin, että osapuolet vakuuttavat nimenomaisesti olevansa tietoisia teknisistä ja muista riskeistä, joita T&K-työhön liittyy ja tietoisesti hyväksyvänsä mainitunlaiset epävarmuustekijät työn luonteeseen kuuluvina. Toisaalta voidaan mainita ammattitaitoisen T&K-henkilöstön käyttö ja hyvien tutkimustapojen noudattaminen epävarmuutta vähentävinä tekijöinä.
633. Usein osapuolen vastuun ylärajana on sen kokonaisprojektiosuus, lukuun ottamatta immateriaalioikeuksien loukkaustapauksia. Vastuunrajoitukset eivät kuitenkaan välttämättä koske henkilövahinkoja eivätkä vahinkoja, jotka on aiheutettu tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella. Myös jos osapuoli rikkoo sopimuksen mukaista salassapitovelvollisuuttaan toista osapuolta kohtaan, loukatulla osapuolella on mahdollisesti oikeus sopimussakkoon, joka voi olla suurempi kuin po. osapuolen kokonaisprojektiosuuden määrä. Vaatimukset on toisaalta yleensä esitettävä melko lyhyen ajan eli esimerkiksi yhden vuoden kuluessa siitä, kun vahinko tuli korvausta hakevan osapuolen tietoon. Lisäehtona voi olla, että kaikki vahingonkorvausvaateet on esitettävä vuoden kuluessa sopimuksen päättymisestä.

Erikseen voidaan silti todeta, ettei sopimusosapuoli vastaa toiselle mistään vahingosta tai viivästyksestä, joka aiheutuu ylivoimaisesta esteestä⁶³⁴. Muu mahdollinen osapuolen hankkeelle tarjoama suorite kuin varsinainen projektityö eli ns. inkindpanos voi olla joskus jo sopimuksessa määritelty, tyyppillisesti yhteishankkeen muiden osapuolten käyttöön veloituksetta annettu ja hankkeen toteuttamisen kannalta tarpeellinen ratkaisu kuten esimerkiksi työtila, järjestelmä, apuväline tai projektin muusta toiminnasta erillinen asiantuntijapalvelu.

Hyväksyttävillä panoksilla on mahdollisesti ehtona, että ne voivat olla arvoltaan korkeintaan tietyn osan, kuten vaikkapa viidenneksen, hankkeen kokonaiskustannuksista, että ne ovat tärkeitä projektin tavoitteiden saavuttamiseksi ja *että niiden arvo voidaan määrittää luotettavasti*⁶³⁵. Tutkimusaineistossa ei silti tällaisia suoritteita juuri esiintynyt, toisin sanoen projektiosapuolet sijoittivat omana panoksenaan hankkeisiin tyyppillisesti vain työnsä ja rahoitusosuutensa. Poikkeus tästä oli SHOK-yhtiö, joka peri omasta toiminnastaan palkkion prosenttiosuutena muilta sopimusosapuolilta, toisin sanoen toteuttajat rahoittivat sen toimintaa, joskin saaden sille sponsorin myöntämän subvention kuten muillekin hyväksyttävillä kustannuksilleen. Yhteisen tietovaraston ylläpito ja tiedottaminen tai viestintä olivat joissakin hankkeissa vastavia yhteisesti katettuja kustannuksia.

Yhteistyö

Projektin osapuolten keskinäiset suhteet, samoin kuin suhteet kolmansiin ulkomaiset tahot mukaan lukien, toiminnan ja tietojen luottamuksellisuus ja niitä yleisemmin koskevat rajoitukset, sekä erityisesti riitojen sovittelu ja ratkaisu niissä sovellettavine menettelyineen liittyvät yhteistyöhön.

Sopimusosapuoli voi yleensä käyttää alihankkijaa toisten osapuolten suostumuksella⁶³⁶, mutta se on samalla velvollinen huolehtimaan erityisesti siitä, että alihankkija

634. Ylivoimaisena esteenä pidetään yhteisprojektissa monesti tapahtumaa, joka estää tai tekee kohtuuttoman vaikeaksi projektitehtävien suorittamisen määräajassa. Sellaisia voidaan sopimuksessa luetella: sota, kapina, luonnonmullistus, yleinen energianjakelun keskeytyminen, tulipalo, valtion talousarvion tai valtioneuvoston asettama oleellinen rajoitus sopimusosapuolen toiminnalle, lakko, saarto tai muu yhtä merkittävä ja epätavallinen sopijapuolista riippumaton syy. Yleensä sovitaan vielä, että este tai viivästys sopimuksen täyttämässä ei voi jatkua kauempaa kuin esteen tai viivästyksen syy ja että osapuolen on viipymättä ilmoitettava muille ylivoimaisesta esteestä ja sen vaikutuksista sekä esteen päättymisestä. Alihankkijan ylivoimaista estettä voidaan silti sopia arvioitavan varsinaisesta sopimusosapuolesta erikseen.

635. Sponsori voi edellyttää, että panosten arvo perustuu kirjanpidosta johdettavaan tietoon kuten yksikkökustannushintaan ja että arvosta on lopputilityksen yhteydessä toimitettava auktorisoidun tilintarkastajan antama lausunto. Panokset eivät yleensä ole kustannuksia, joihin kohdistuu rahoitusta, mutta ne voidaan ottaa huomioon hankkeen kokonaiskustannuksissa ja määritettäessä julkisen rahoituksen maksimimäärää.

636. Suoritusten ja aineistojen hankinta projektille eli ostaminen kolmansilta on erotettava yhteistyöstä, jolla tarjotaan eli myydään suorituksia tai aineistoja projektilta kolmansille. Sopimusosa-

sitoutuu sopimuksen mukaiseen salassapitoon ja tarvittavien oikeuksien siirtämiseen varsinaiselle sopimusosapuolelle, joka taas vastaa alihankkijansa toiminnasta kuin omastaan. Sopimuksessa voidaan kuitenkin todeta vielä erikseen, ettei alihankkija saa tekemänsä työn perusteella mitään oikeuksia tulosaineistoon⁶³⁷. Ulkomaisten yritysten tai tutkimuslaitosten osallistuminen suomalaisiin T&K-yhteisprojekteihin on tämän tutkimuksen esimerkkiaineiston perusteella erittäin harvinaista.

Se ei kuitenkaan ole silti kokonaan poissuljettua⁶³⁸. Kansainvälinen tutkijaliikkuvuus on erikoistapaus yhteistyöstä koti- ja ulkomaisten tahojen kesken, mutta sen voinee nähdä lähinnä T&K-työn tiettyä tekemispaiikka koskevana seikkana⁶³⁹.

Osapuolet pyrkivät yleensä sopimaan yhteistyösopimukseensa liittyvät erimielisyydet ensisijaisesti neuvotteluihin ja jos se tai muukaan menettely ei onnistu ”koh- tuullisessa ajassa”, ratkaisemaan asian välimiesmenettelyssä Keskuskauppakamarin välityslautakunnan sääntöjen mukaisesti⁶⁴⁰, tai vaihtoehtoisesti käräjäoikeudessa. So-

puolella on usein vain rajoitettu oikeus myydä lisensioimalla projektissa hankkimiaan oikeuksia kolmansille, mahdollisesti ainoastaan alihankkijoilleen ja silloinkin vain osapuolen oman liike- toiminnan tarpeita varten, tai lopputuotteen käyttäjille mikäli kyse on esimerkiksi tietokoneoh- jelmista, jos hankkeessa tuotettua tulosaineistoa sisällytetään sopimusosapuolen valmistamaan tuotteeseen tai jaellaan siihen liittyvänä aineksena. Toisaalta voidaan sopia, että osapuolet eivät saa luovuttaa omistus- tai käyttöoikeutta projektin tulosaineistoon ulkopuolisille tahoille ilman toistensa suostumusta ennen kuin määräajan jälkeen hankkeen päättymisestä.

637. Tällaiset aineistorustaiset sopimusehdot, samoin kuin sopimusosapuolta koskevat vaatimukset vastata yksin alihankkijastaan kuten omasta työstään, kuvastavat staattista näkymää varallisuuteen. Kuten edellä oli esillä, osapuoli voi silti sopia edustajakseen konsultin, jonka se tosiasiaassa antaa tehdä kaikki sopimusosapuolelle kuuluvat tehtävänsä – tai jonka taakse se itse jättäytyy. Varallisuuden dynaamisen käsityksen mukainen tapa toimia olisi juuri päinvastainen eli projektiin osallistuva alihankkija altistuisi yhteisen toiminnan ja sen johtamisen piiriin kokonaisuudessaan ja tulisi tällä tavalla yhdeksi intressitahoksi. Sen sijaan kukaan sopimusosapuoli ei voisi jättää todellisia resurssejaan ja toimintaansa selvästi erilaisen edustajan varaan. Alihankkijoita on silti T&K-yhteishankkeissa yleensä varsin vähän, ellei sponsori sellaisia edellytä (vrt. tutkimusaineis- ton AE- ja PU-projektit): osapuolet haluavat käyttää saamansa rahoituksen itse.
638. Esimerkiksi SHOK-projektien tapauksessa ulkomainen yritys voi osallistua ns. laajan julkisen mallin hankkeeseen, mukaan lukien hankkeen johtoryhmän toiminta. Se ei kuitenkaan voi saada rahoitusta Tekesiltä ja sen on pyydettävä esitettävä oman osuutensa rahoitusuunnitelma ja selvítettävä julkisen rahoituksen määrä siinä. Toisaalta ulkomainen yritys voi osallistua projektiin myös rahoittamalla sitä, jolloin rahoitus lasketaan mukaan koko ohjelman yksityisen rahoituksen määrään. Vastaavasti, ulkomainen tutkimusorganisaatio voi saada tutkimuksellisen käyttöoikeu- den projektin tuloksiin ja suomalaiset osallistujat samanlaisen käyttöoikeuden ulkomaisen tutki- musorganisaation projektissa tuottamiin tuloksiin.
639. Tekes rahoittaa projekteissa sellaista tutkijoiden liikkuvuutta, josta syntyneisiin tuloksiin rahoit- tussensaaja saa tutkimuksellisen ja koulutuksellisen käyttö- ja hyödyntämis-oikeuden korvaukset- ta ja maailmanlaajuisesti po. projekteihin liittyvässä toiminnassa. Rahoituksensaajan velvollisuu- deksi katsotaan estää hallitsematon tietovuoto ja huolehtia siitä, että syntyvää osaamista voidaan hyödyntää projektissa. Tekes ei rahoita liikkuvuutta, jonka tarkoituksena on tutkijan henkilökoh- taisen osaamisen lisääminen, kuten esimerkiksi väitöskirjan tai muun opinnäytetyön tekeminen pääsääntöisesti ulkomaisessa yliopistossa.
640. Täsmällisempi muotoilu voi olla, että sopimuksesta aiheutuvat erimielisyydet, joista ei voida so- pia neuvotellen, ratkaistaan yksijäsenisessä välimiesmenettelyssä, että välimiehen asettaa Keskus-

pimuksen tulkinnassa ja riitojen ratkaisemisessa todetaan lähes poikkeuksetta sovellettavan sopimuksen allekirjoitushetkellä Suomessa voimassa olevaa lakia ja sponsorin tekemän rahoituspäätöksen ehtoja⁶⁴¹. Toisaalta menettelyjä riitojen ratkaisemiseksi ei ollut tutkimusaineistossa juurikaan esillä.

Projekti­sopimuksessa saatetaan silti korostaa tiedonantojen merkitystä ja usein niin, että kaikki sopimukseen liittyvät tiedonannot osapuolelle katsotaan pätevästi tehdyiksi, kun ne on tehty sopimuksessa mainitulle osapuolen ilmoittamalle yhteys­henkilölle, mitä varten kunkin on ilmoitettava muille osapuolille, hallinnoijalle ja sponsorille yhteys­henkilönsä tai -tietojensa muutoksista viipymättä ja kirjallisesti⁶⁴². Tämä ilmentää muodollista näkökohtaa yhteistyöhön, kun sitä vertaa hankkeen toteutukseen tai johtoryhmätöihin.

6.2.2 Luottamuksensuojan näkökohtia

Tutkimusaineisto osoittaa varsin selkeästi, että monet muutokset alkavat jo ennen kuin hanke on käynnistynyt ja että sponsorin päätökseen rahoittaa hanketta ja sopimuksen allekirjoittamiseen voi mennä kuukausia. Muutokset koskevat työn kohteita, resursseja, kustannuslajeja, tuloksia ja aikataulua eli yleisesti ottaen koko projekti- ja T&K-toimintaa. Erityisen näkyvää on, etteivät tällaiset välttämättä johda minkäänlaisiin sopimusmuutoksiin eli *hankkeissa sopimuksia ei ehkä muuteta kertaakaan*, vaan muutokset tehdään osapuolen projektin toteuttajia edustavan johtoryhmän, hallinnoijan ja sponsorin toimesta suunnitelmiin ja pöytäkirjoihin. Muutosten vaikutusalue ei ole usein ennakoitavissa tai täsmällinen ja vaikka osapuolten edellytetään raportoivan muutoksista ja tuovan ne päätettäväksi, niin ei aina tapahdu. Yhteistyön

kauppakamarin välityslautakunta ja että menettelyssä noudatetaan tämän lautakunnan sääntöjä. Merkille pantavaa näissä määrittelyissä on, ettei niissä kuvata varsinaisia neuvottelumenettelyjä. Erimielisyyksien ratkaisemista tuomioistuimessa tai välimiesoikeudessa koskevat sopimusehdot ovat tavanomaisia, mutta yhdessäkään aineiston esimerkissä ei esitetty miten sovittelu tapahtuu, kenen päätöksellä sen tarve tunnustetaan, se käynnistetään ja pidetään, miten erimielisyys ja sen ratkaisuvaihtoehdot kuvataan ja miten neuvottelun lopputulokset todetaan. Vaihtoehtoisia konfliktinratkaisutapoja koskevilla tutkimuksissa ja kirjallisuudessa tällaisia periaatteita ja keinoja kuvataan hyvinkin yksityiskohtaisesti.

641. Tekesin yleensä edellyttämä tulkintajärjestys hankkeelle sponsorina antamaansa rahoitusta koskevilla päätöksissä, mikäli päätöksen ja sen liitteiden välillä on ristiriitaa, on seuraava: 1. rahoituspäätös ja sen erityisehdot, 2. yleiset ehdot, 3. kustannusarvio, 4. projektisuunnitelma, 5. rahoitushakemus ja sen liitteet sekä 6. muut rahoituspäätöksen tekemisen kannalta olennaiset dokumentit. *Järjestys kuvastaa viranomaisen tekemän hallintopäätöksen katsantoa eikä tehtävien aikajärjestystä tai sisällön yksityiskohtaisuutta*. Myös hallinnoijan rooli asemoituu tukemaan sponsorin rahoituspanoksen valvontaa, esimerkiksi sen johdolla tuotettu kansallisesti merkittävää innovaatiotavoitetta ja toimintaa linjaava SRA-suunnitelma jää muiden dokumenttien kategoriaan. Toteuttajalle taas projektisuunnitelma ja kustannusarvio ovat oleellisia.

642. Yhteys­henkilöiden merkitys voi silti olla varsin vähäinen eikä heidän kauttaan mahdollisesti kulje juurikaan informaatiota, mutta sen sijaan *projektin johtoryhmä ja yhteinen tietovarasto ovat oleellisia*.

ja muutosten hallinnan konkreettisia menettelyjä joudutaankin usein täsmentämään hankkeen aikana, nojautuen osin hallinnoijaan.

Ei liene väärin väittää, että muutokset ovat hankkeen budjettia lukuun ottamatta toteuttajien vastuulla ja ne että pyrkivät ”päättämään” asioista, joihin niillä on vain esittelyoikeus. Silti myös hallinnoija ja sponsori osallistuvat projektien ohjaamiseen, varsinkin johtoryhmätyön, mutta myös projektipalaverien kautta. Joissakin tapauksissa johtoryhmätyö laajeni selvästi projektiryhmän suuntaan eli työpaketeista ja tehtävistä vastuullisiin ja projektikokouksia pidettiin sen sijaan harvemmin, esimerkiksi vain neljännesvuosittain. Samalla sellaisella projektikokouksella, jota konsortiosopimus saattaa edellyttää pidettäväksi esimerkiksi kerran vuodessa yhteistä tiedonvaihtoa ja päätöksentekoa varten, ei ehkä ole enää suurta informatiivista eikä varsinkaan ohjaavaa merkitystä. Tällaisen laajennetun johtoryhmän valtuuksista ei kuitenkaan ole välttämättä sovittu, korvaamaan projektikokouksista alun perin sovittuja periaatteita.

Mainitut seikat kannattaa todeta siksi, että ne ovat merkityksellisiä luottamuksensuojan kannalta eli miten tietyn tahon toiminta luo perusteltuja odotuksia muille ja kuinka sen oma asema tällaisen toiminnan tuloksena joko vahvistuu tai heikkenee. Vastavuoroisuutta, joka Pöyhösen (2003, s. 141) mukaan pitkälle määrittää varallisuuspositiot tietyssä toimintaympäristössä ja yhteishankkeen kokonaisjärjestelyssä, ei voi toteuttaa sovittamatta omaa toimintaansa yhteen muiden kanssa⁶⁴³. Koska intressitaho ei ole sama asia kuin luonnollinen tai oikeushenkilö, luottamuksensuojan ja vastavuoroisuuden määrittely toimintana edellyttää lähtökohtaisesti intressien ja niitä edustavien tahojen tunnistamista. Tälle ei ole olemassa mitään yksiselitteistä perustetta eikä intressien tai edes toiminnan hahmottaminen ole aina ilmeistä⁶⁴⁴, lukuun ottamatta projektisopimuksen ja -suunnitelmassa kuvattuja toiminnallisia ja roolimäärittelyjä. Perustapauksena on yhteishankkeessa pidettävä, että eri tahoja kohdellaan yhdenvertaisesti toiminnassa, koska kunkin toiminta muodostaa osaltaan muille yhteiseen toimintaan osallistuville tahoille oikeutettuja odotuksia.

Pöyhösen (2003) mukaan luottamuksensuojan periaatetta konkretisoisivat riittävästi varallisuus oikeuden yleisnormit kuten kunnian ja luottamuksen sekä lojaliteetin periaat-

643. Intressitahojen vastavuoroisuus korostuu tässä positiivisena seikkana, mutta on silti syytä muistaa myös asian negatiivinen puoli: vahinkoa kärsivä taho voi itse tahtomattaan tai tuottamuksellisesti myötävaikuttaa vahingon syntymiseen tai haitata siitä toipumista, kuten Törmälä (2003) asiaa perusteellisesti tarkastelee.

644. Voi pohtia, edustavatko esimerkiksi SHOK-yhtiöiden kaltaiset voittoa tavoittelemattomat osakeyhtiöt julkisen vallan kuten Tekesin tyyppisten ministeriön ohjaamien organisaatioiden innovaatiointressejä, osakeyhtiön osakkaiden intressejä, joita ovat mm. yksityiset yritykset, valtion tutkimuslaitokset ja ammattikorkeakoulut, vai laajemmin myös muiden tahojen intressejä. Esimerkiksi valtion tutkimuslaitos voi olla samanaikaisesti suoraan ministeriön ohjauksessa, SHOK-yhtiön osakas ja sen hallinnoiman projektin osapuoli sekä vielä erillisessä liikesuhteessa yritykseen, joka on saman yhteisprojektin teollinen osapuoli.

teet, joista on säädetty laeissa, joista on olemassa oikeudellisia käytäntöjä⁶⁴⁵ ja joihin tukeutuu tapaoikeuden normeja. Kyse on kuitenkin ehkä hyvin paljon ellei enimmäkseen *toiminnan ja sen informaatiotilanteen hallinnasta*, joista odotuksia syntyy. Ratkaisevaa on odotusten realisoituminen, kuten ettei projektin valmisteluun aktiivisesti osallistunutta syrjäytetä kenenkään toimesta eikä sen intressejä yhteiseen toimintaan tarpeettomasti muuteta niiden tavoitteiden, sisällön tai laajuuden suhteen eli että ne voidaan varsinkin osapuolen toiminnan kautta tulkita paitsi relevanteiksi aikomuksiksi, myös sovittu toiminnan ilmentymiksi. Tähän nähden projektin kulku eri vaiheissa aina valmistelun alkamisesta hankkeen päättymiseen on joskus melkein pä kaotista tai ainakin huomattavasti vähemmän idealistista kuin mistä on sovittu ja miten yhteistyö on suunniteltu. Offensiivisesti ajatellen, eli että omien valintojensa ja toimintansa perusteella saa aikaan itseensä kohdistuvia odotuksia muiden osapuolten taholta, syntyy enimmäkseen tilanteita, etteivät kaikki halua hakeutua vastuuasemaan, vaikka heidän kannattaisi tai sopimuksen ja suunnitelman mukaan pitäisi. Toisaalta jotkut voivat pyrkiä tietyn tehtävän tai työpaketin vastuuosapuoleksi, tavoitteenaan varmistaa tulosten laatu.

Ne, jotka esittävät itselleen tiettyjä työmääriä ja kustannuksia tai ottavat kontrollen määräaikoja, eivät silti aina selviydy velvoitteistaan, vaikka sellaisen ottamista vastuulleen ei pitäisi niiltä perusteettomasti estää. Käytännössä voidaan päätyä tekemään lähes jatkuvaa suoritushäiriöiden arviointia ja seurausten korjaamista. Asia saattaa mutkistaa se, että varsinaisten toteuttajien, sponsorin ja hallinnoijan ohella myös kolmannet tahot voivat pyrkiä osallistumaan toimintaan. Toteuttaja voi palkata jo valmisteluvaiheessa edustajakseen kolmannen, jonka tehtävänä on valvoa sen etua hankkeen suunnittelussa ja pyrkiä saamaan sille edullinen asema osana muotoutuvaa yhteistä toimintaa⁶⁴⁶.

Sopimussuhteissa luottamuksensuoja on ollut jo pitkään oleellinen periaate, koska sopimukset yhtäältä perustuvat luottamukseen ja toisaalta sopimuksen mukainen toiminta sopimusosapuolten kesken saa aikaan ja lisää niiden välistä luottamusta. Projektin alussa kysymys on ennen muuta siitä, missä määrin ja milloin hankeideointi ja aikomukset nähdään hankkeesta sopimiseksi, mutta myös miten eri tahojen toiminta ja esille tuomat seikat tunnistetaan ja otetaan osaksi kehittyvää sopimussuhdetta. Laajemmin kyse on *yhteistyösopimuksen piiriin hakeutuvien ja hakeutuneiden intressita-*

645. Laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa edellyttää, että ”elinkeinotoiminnassa ei saa käyttää hyvän liiketavan vastaista tai muutoin toisen elinkeinonharjoittajan kannalta sopimatonta menettelyä.” Esimerkiksi tapauksessa KKO:2007:91 asunto-osakkeiden myyjän tekemää ”väärän tiedon antamista edellä kerrotuissa olosuhteissa [oli] on pidettävä asuntokauppalain 6 luvun 14 §:n 3 momentissa tarkoitettuna kunnianvastaisena ja arvottomana menettelynä.”

646. Jotkut palveluyritykset avustavat asiakkaitaan hankkeisiin osallistumiseksi paitsi rahoituksen hankinnassa, myös asiakkaan kannalta tarpeellisen toiminnan valmistelussa, suunnittelussa, seurannassa ja ohjaamisessa, vrt. esim. <http://www.greenpeak.fi/Project-coordination-and-funding.php> (Viitattu 31.1.2012).

hojen vastavuoroisen toiminnan aikaan saamasta luottamuksensuojasta⁶⁴⁷. Toisen tahojen intresseille annetun tuen tulisi periaatteessa vahvistaa kunkin omaa asemaa projektin intressitahona. Käytännössä luottamuksensuoja nivoutuu kuitenkin työnjakoon eli siihen, mihin toimintaan ryhdytään missä vaiheessa ja laajuudessa sekä miten sitä harjoitetaan, hallinnoidaan ja ohjataan.

Tästä pitää siksi tulla sääntelyn oleellinen kohde, tavoitteena yhteisten toimintamahdollisuuksien luonti, toteuttaminen ja ylläpito. Väärinkäytön tyyppitilanne on samasta syystä oman määrävän aseman hyödyntäminen niin, että se estää muita toteuttamasta suojanarvoista toimintaansa, ottaen silti huomioon mikä toiminta on suojan piirissä, vrt. esimerkiksi Kolehmainen (2006) aieilmauksista. Sellaisten tilanteiden muodostuminen, joissa aseman väärinkäyttö on mahdollista, tulisi ehkäistä jo ennalta. Hankevalmisteluun ilmoittautunut taho ei osallistu ”riittävästi” projektihakemuksen suunnitteluun, mutta kertoo siitä huolimatta haluavansa yhdeksi projektin toteuttajaksi. Kun se esittää konkreettisia työmäärä- ja kustannusvaatimuksia, nauttiiko sen aikomus samanlaista suojaa suhteessa niihin, jotka ovat tahoillaan osallistuneet ”enemmän” hankkeen suunnitteluun? Vastaavasti, voidaanko taho, joka osallistuu valmisteluseminaareihin, jättää syrjään SRA-dokumentin laadinnasta? Kysymyksiin vastaamiseksi pitäisi voida arvioida pätevästi osallistumisen mahdollisuutta, määrää ja sisältöä.

Luottamuksensuoja tulee yhteishankkeissa liittää perusteluihin odotuksiin intressitahojen yhteisestä toiminnasta eikä esimerkiksi vain vilpittömään tai vilpilliseen mieleen⁶⁴⁸. Erityisen tärkeää on projektin alusta asti muodostuva asiantuntijatieto⁶⁴⁹, jonka avulla hahmotetaan varallisuutta koskevat tavoitteet ja tehtävät ja järjestetään niihin liittyvä yhteistyö.

647. Annolasta (2007) ”sopimuksen synnyttämien muodollisten rajojen merkityksen voidaan siis nähdä vähenevän sekä sopimusta edeltävässä että sitä seuraavassa tilassa”, *sopimusvelvoitteita määrittäviä aineksia tulisi etsiä toimintaympäristöstä*. (ss. 56–57)

648. Annola (2007) ottaa esimerkiksi suojattavista odotuksista tapauksen KKO 1999:32, jossa valtio tuomittiin korvaamaan yksityiselle syntynyt vahinko perustuen jälkimmäiselle annettuun informaatioon, jonka mukaan se oli ryhtynyt toimiin: ”[V]ahinko on kuitenkin edellä mainituilla perusteilla johtunut valtion tiedotustoimenpiteistä. On tärkeätä suojata luottamusta sitoumuksiin tai tietoihin, jotka annetaan tai jotka voidaan perustellusti ymmärtää annetuksi virkaa tai muuta julkista tehtävää hoidettaessa.” (s. 59)

649. Viljanen (2005): ”Asiantuntijatieto on korvaamassa eettisen ja moraalisen tiedon. Normatiivisesti tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen on toimittava sillä tavoin kuin asiantuntijajärjestelmät häntä kehottavat toimimaan. Seurauksena on, että yksilö tulee oikeudellisesti riippuvaiseksi muiden tuottamasta todellisuudesta koskevasta tiedosta. ... Tämä kuvastuu erityisesti siinä, että bonus pater familiaksen ilmentämä, tuomarinnan kautta operationalisoituva maallikkoymmärrys ei ole enää hyväksyttävä lähtökohta. Käytännön tuottamusarvioinnissa tapahtunutta muutosta voikin kuvata siirtymäksi praktisesta, bonus pater familiaksen, hyvän jokamiehen, hallussa olleesta hiljaisesta tiedosta tieteellisesti artikuloituun tietoon ja formaalien kriteerien perusteella tunnistettaviin toimintaohjeisiin. Perustelut tällaiselle siirtymälle ovat varsin yksinkertaiset. Koska asiantuntijajärjestelmien tuottama tieto maailmasta kiteytyy erilaisiin sääntökokoelmiin, olisi epäloogista, jos niitä ei hyödynnettäisi, jos tätä tietoa ei otettaisi oikeudellisessa argumentaatiossa huomioon.” (ss. 447–448)

Haastavaksi asian tekee se, että varsinaista projektia ei ole vielä olemassa, projektiyhteistyötä koskevia sopimuksia ei ole tehty, yksityiskohtaista projektisuunnitelmaa ei ole välttämättä laadittu eikä tavoitellun varallisuuden ilmentymiä ole vielä tarkemmin kuvattu. Varsinkin esikilpailullisen T&K-yhteistyön hyvin varhainen vaihe on avoin monille intresseille.

SRA-dokumentit valmistellaan ja pannaan usein esille julkisesti ja niitä on mahdollisuus kommentoida (vrt. tutkimusaineiston CT-, FC- ja IN-projektit). Toisaalta SRA:han perustuva hankehakemus voi johtaa nopeasti tiettyjen tahojen muodostamaan suppean julkisuuden konsortioon, jonka taustalla on spesifinen hallinnoija, kuten SHOK-osakeyhtiö. Samalla varsin avoimesti valmistellun T&K-strategian sisältö, joka kuvaa tulevaisuuden kansallisia kilpailutekijöitä ja strategisia aineksia, voi muuttua luottamukselliseksi projektisuunnitelmaksi, jonka myötä innovaatiopoliittiset tavoitteet ja linjaukset konkretisoituvat spesifisten tahojen erityisiksi varallisuusintresseiksi.

SHOK-yhtiöt edustavat tällaista intressien tiivistymistä ilmeisimmillään, erityisesti koska ne tähtäävät uuden liiketoiminnan ja sitä kautta varallisuuden syntymiseen, ovat julkisen vallan pääosin rahoittamia ja silti itsessään voittoa tavoittelemattomia. Samalla ne ovat kuitenkin vahvasti yksityisten tahojen määrittelemien liiketoimintaintressien ja tavoittelemien markkina-asemien mukaan ohjautuvia⁶⁵⁰.

Pöyhösen (2003) mukaan tietyn markkina-aseman perussoikeussuoja voidaan ymmärtää *asianmukaisen liiketoiminnan suoja*ksi. Sen sijaan, että puututaan jo tapahtuneeseen tekoon vilpillinen tai vilpittön mieli perusteena, väärinkäytöksiä tulisi voida ehkäistä etukäteen. Sellaisia ovat erityisesti tilanteet, joissa jollekin tietylle osapuolelle tulee mahdolliseksi käyttää väärin määräävää asemaansa yhteisessä toiminnassa. Tyyppillinen esimerkki tästä on sellainen yhteistoiminnan piirissä syntynyt yksinoikeus, joka on ominaista immateriaalioikeuksille⁶⁵¹. Koska Pöyhönen (2003) ei kuitenkaan avaa yhteisprojektin tilanteita ja toimintaa, jää avoimeksi, missä projektin vaiheessa ja miten tällainen voi tapahtua, mikä siihen voi olla syynä, mihin se voi johtaa ja miten siihen pitäisi puuttua⁶⁵².

650. ”Tutkimustulokset käytäntöön: Oleellinen osa keskittymän toimintaa ovat kehitysympäristöt ja ekosysteemit, joissa uusia innovaatioita testataan ja pilotoidaan mahdollisimman todennäköisissä käyttötilanteissa. Niiden avulla tutkimusohjelmien tulokset siirtyvät hyödynnettäviksi tehokkaasti ja laajasti. Keskittymällä on laaja kansallinen ja kansainvälinen verkosto, jonka kautta yhteistyökumppanit voivat osallistua keskittymän ohjelmiin ja hankkeisiin. Tutkimustulosten julkisuus: Keskittymät ovat avoimia innovaatioympäristöjä. Tutkimusohjelma mahdollistaa teollisoikeuksien (IPR, intellectual property rights) hallitun jakamisen.” (<http://www.shok.fi/toiminta/tutkimusohjelmat/>, viitattu 4.2.2012)

651. Toisin sanoen yksinoikeus oman työnsä tulosten omistamiseen eli perinteinen utilitaristinen näkökulma omistamisen oikeutukseen, kuten esimerkiksi Vilppula (2006) sitä yksityiskohtaisesti tarkastelee.

652. Annola (2007) korostaa *prosesseja, joilla sisältö on ennakoitavissa*. Käytännössä kyse olisi toimintastandardeista, joiden myötä syntyisi *osallistumisvastuu* eli osapuolten toimintaympäristös-

Julkisen vallan intressit T&K-toiminnan sponsorina, jotka perustuvat lainsäädäntöön, voinee nähdä laajempaan yhteiskunnallisen innovaatiohyvän intressinä, josta myös sitä edustavien tahojen toiminta saa oikeutuksena, muotonsa ja sisältönsä. Toimintaa leimaavat innovaatiopolitiikkaa toteuttavien T&K-strategioiden valmistelun näkyvyys ja eri tahojä siihen osallistavat keinot, mutta samalla yhteistyötä koskevien ehtojen suljettuus.

Niitä koskeva päätöksenteko ja niiden määrittely eivät ole osa yhteistä toimintaa, toisin kuin varsinaisten T&K-yhteishankkeiden osapuolten aiheet ja keskenään laatimat suunnitelmat. Myöskään hankerahoituksesta ja sen myötä osapuolista ja rahoitettavan toiminnan kohteesta ja laajuudesta päättämistä ja siihen osallistumista ei ole siirretty yhteishankkeiden yksityisille osapuolille ja heidän edustajilleen kuten SHOK-yhtiöille eivätkä ne ole mitenkään mukana päätöksenteossa, vaan julkinen valta pelkästään informoi tekemistään päätöksistä. Sama koskee kuitenkin osin myös yksityisiä intressejä yhdessä edustavien tahojen hallinnoinnin järjestämistä ja päätöksentekoa, joka ei usein myöskään ole julkista. Esimerkiksi SHOK-yhtiöt julkistavat monessa tapauksessa osakkaidensa ja hallitustensa jäsenten nimet ja mahdollisesti strategiset T&K-suunnitelmansa.

Toisaalta ne eivät läheskään aina esitä esimerkiksi yhtiöjärjestyään, yhtiökokousten päätöksiä tai hallitusten tiedonantoja yhtiön tavoitteista, tilanteesta tai tuloksista – mihin niillä ei ole mitään pakkoakaan⁶⁵³.

Markkina-aseman suojaa asianmukaisen liiketoiminnan suojana voidaan tarkastella myös kilpailuoikeudellisen näkökulman kannalta, ottaen huomioon yhteistyön esikilpailullinen asetelma, mutta ymmärtäen samalla, että juuri sen takia tietyn varallisuusaseman luominen voi merkitä huomattavaa kilpailuetua sekä ajallisesti että rahallisesti tai uuden tiedon luomisen ja hankinnan takia. Siinä ovat oleellisia seikkoja kilpailua

tä kumpuava toimintavelvollisuus (ss. 63–65), minkä voi nähdä tässä yhteydessä *innovaatiovastuun toteuttamisena*.

653. (<http://www.shok.fi/>, viitattu 4.2.2012): Cleen Oy esittää hallituksen kokoonpanon, osakasluettelon, yhtiöjärjestyksen, kopion kaupparekisteriotteesta, yhtiön operatiivisen organisaation ja SRA:n; FIMECC Oy esittää hallituksen, tutkimusvaliokunnan ja ohjausryhmien kokoonpanot, operatiivisen organisaation sekä SRA:n; Metsäklusteri Oy edellä mainittujen ohella myös osakasluettelon; SalWe Oy ilmeisesti osakkaat ("yritykset ja yhteisöt") ja hallituksen, mutta SRA on saatavissa vain erikseen sähköpostitse pyytämällä; RYM Oy osakkaat A-, B- ja C-osakkaisiin osakemäärän mukaan jaettuina, hallituksen, operatiivisen organisaation, tutkimusstrategiasivuston (vastannee SRA-dokumenttia) sekä osakkaiden muodostaman neuvottelukunnan kahden kokouksen aineistot (yhtiön hallituksen osakkaiden ja sidosryhmien keskuudesta nimeämä neuvottelukunta toimii hallituksen ja operatiivisen johdon tukena sekä keskustelufoorumina kokoontuen kaksi kertaa vuodessa, joskin viimeisin julkaistu kokousaineisto on marraskuulta 2010 eli myöhempien kokousten aineistoja ei ole julkaistu tai kokouksia ei ole pidetty); Tivit esittää puolestaan yhtiön osakasluettelon, hallituksen, vaalivaliokunnan, operatiivisen johdon sekä eri ohjelmille laaditut SRA:t.

vääristävän toiminnan rajoittamisen ja estämisen ohella salassapito tiedon, osaamisen ja liiketoiminnan muiden varantojen suojaamisen tarkoituksessa⁶⁵⁴.

Rahnaston (2001b) mukaan salassapitoa koskevat säännökset ovat usein kaupallisten sopimusten vakioehtoja, vaikka liikesalaisuuksille annettaisiin suojaa myös laisissa. Sopimuksissa salassapitoa ei silti usein haluta jättää vain lain tulkinnan varaan ja samalla osapuolten ajatellaan sitoutuvan siihen.

Tähän liittyy myös, että todistustaakka on lakiin turvauduttaessa kantajan puolella, jonka on voitava osoittaa vastapuolen käyttäneen liikesalaisuutta väärin, mikä saattaa olla vaikeaa tai ehkä jopa mahdotonta. Sopimukseen perustuvassa kanteessa voi olla riittävää, että kantaja osoittaa vastaajan toiminnan ja liikesalaisuuden välisen yhteyden, kun taas vastaaja joutuu osoittamaan, että se on toiminut salassapitosopimuksen mukaisesti. Vaikka laki antaisi vahvan suojan liikesalaisuuden paljastamista ja oikeudettomasti paljastetun tiedon käyttöä vastaan, tärkeä kysymys on usein vastakkainen eli oleellista on, *millaisen oikeutuksen saa laillisesti hallussaan olevan tiedon käyttöön muuhun tarpeeseen kuin mihin se on alun perin tarkoitettu*. Hyvä esimerkki T&K-yhteishankkeiden valmistelun tapauksessa on eri osapuolilta saadun informaation ja sen perusteella suunnitellun ongelmanratkaisun hyödyntäminen omiin tarkoituksiinsa tai jonkun kolmannen tahon hyväksi.

Tutkimusaineistosta näkee, että käytössä on useita erilaisia salassapitoa tukevia sopimusmenettelyjä, yleensä tosin koskien vain tiedon käsittelyä. *Niissä ei kuitenkaan ollut esimerkiksi hankkeista kiinnostuneiden tahojen taustojen ja tarkoitusten tarkistuksia eikä yhdessä tuotetun tiedon käyttöä koskevia merkittäviä rajoituksia*. Periaatteessa ja usein käytännössäkin kuka tahansa taho voi ilmoittautua kiinnostuneeksi edustaen itseään tai jotakin kolmatta osapuolta, osallistua T&K-strategian suunnitteluun, saada oikeudet valmistelun aikaiseen jaettuun tietovarastoon ja ilmoittaa sitten luopuvansa hankkeeseen ryhtymisestä. Toisin sanoen rahoitushakemuksen laatimiseen saakka kaikki tieto on usein kenen tahansa saatavilla ja käytettävissä. Yleisemmin kyse on liikesalaisuuden suojaamassa yhteistyössä oppimalla hankitun tiedon käytöstä eri tarkoituksissa, kun opitulla tiedolla voi olla huomattavaa merkitystä kilpailuedun, uusien asiakassuhteiden ja muiden etuuksien kannalta. Hankeaikomusten ja -suunnitelmien tilanne on yleensä kuten tietokoneohjelman idean tai algoritmin tapaus, eli että ne eivät ole tekijänoikeudella suojattavissa. Vastaava asia on, saako valmiin ongelmanratkaisun tarjoaja käyttää muilta kuten asiakkailta ratkaisuun saamiaan parannusehdotuksia oman toimintansa eikä vain ratkaisun kehittäjän hyväksi.

Useissa maissa lainsäädännön lähtökohta on tällaisen hankitun taitotiedon vapaa hyödyntäminen, mutta käytännössä on osoittautunut vaikeaksi arvioida, missä raja

654. Tässä yhteydessä keskitytään liikesalaisuuden suojaan yleisesti eikä esimerkiksi sellaiseen yksityiskohtaiseen näkökulmaan kuin Puikkonen (2006), joka on tutkinut teknologiansiirtosopimusten grant back- (suomeksi tästä on usein käytetty termiä takaisin luovutusehto) ja no challenge (suomeksi on käytetty mm. termiä moitekielto) -lausekkeita kilpailuoikeuden kannalta.

laillisen ja laittoman toiminnan välillä kulkee. Rahnastosta (2001b) aineettomien oikeuksien ja oppimalla hankitun tiedon välillä on kuitenkin olemassa kiinteä yhteys liiketoiminnan näkökulmasta katsottuna. Oikeuksien ”perinteisessä” sopimisessa on hänestä vaihtoehtoja, kuten että maksava asiakas saa kaikki siirrettävissä olevat oikeudet yhteistyön tuloksiin, tai vain käyttöoikeudet niin, että toimittaja saa omistusoikeudet, tai että oikeudet jaetaan joko kokonaan tai osittain⁶⁵⁵. Sopimuskäytännöissä luottamuksellisen tiedon, mukaan lukien yhteistyössä opittu tieto, käytölle on usein olemassa joukko tyypillisiä menettelyjä. Niitä ovat muun muassa salassapitoa koskevien säännösten kuvaamat rajoitukset, ns. jäännöstiedon (residual information) käyttöä sääntelevät ehdot sekä parannusehdotuksia ja asiakaspalautetta koskevat ehdot (technical feedback). Salassapitoa koskevia säännöksiä pidetään monesti sopimuksen normaaleina lausekkeina, mutta mahdollisesti laaditaan erillinen salassapitosopimus ja varsinaiseen yhteistyösopimukseenkin sisällytetään salassapitoehdot.

Sopimusten tarkoituksena on ensinnäkin kuvata, mikä tieto on salassa pidettävää: laajimmillaan kaikki sellainen, jolla on osapuolille taloudellista merkitystä, suppeimmillaan sellaiseksi erikseen merkitty ja kirjallisesti todettu, monesti salaiseksi merkitty tai olosuhteiden perusteella ymmärrettävissä oleva. Tiedon kohteen määrittelyyn voivat kuitenkin vaikuttaa monet erilaiset seikat, kuten kuka tietoa luovuttaa ja vastaanottaa ja halutaanko suojata tiedon luottamuksellisuutta yleisemmin vai käyttöä vain tiettyyn tarkoitukseen. Myös sopimusosapuolten suhde toisiinsa ja kolmansiin vaikuttaa asiaan, samoin kuin kuinka merkittävästä tiedosta liiketoiminnan kannalta on kyse ja miten jatkuvaa tai tapauskohtaista tiedon luovutus ja käyttö on⁶⁵⁶. Perinteisesti on ollut selvää, ettei salassa pidettäväksi sovitua tietoa saa paljastaa.

655. Rahnasto (2001b) toteaa toisaalta olevan paljon epäselvempää, miten sellaisia yhteistyön tuloksia käsitellään, joita aineettomat oikeudet eivät kata. Tyypillinen tilanne on hänenkin mukaansa juuri toisen osapuolen vaatimusmäärittelyihin perustuva ratkaisu: saako näitä vaatimuksia hyödyntää omassa liiketoiminnassaan? Lainsäädännössä (laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa 4§, rikoslaki 30:4–6) on säännöksiä teknisistä esikuvista ja yrityssalaisuuksista, mutta vaikka ne olisivat liikesalaisuuden suojaamia, kumppanin kannalta ne ovat tärkeä ja ehkä jopa lähes ainoa keino lisätä osaamistaan eli oppia yhdessä harjoitetun toiminnan aikana keskeistä taitotietoa omaan käyttöönsä myös menossa olevaan liikesuhteen tarpeisiin. Erityisen ongelmallinen on tilanne, jos yhteistyön lopputulos ei ole ennalta tiedossa vaan se kehittyy työn kuluessa niin, että osapuolet samalla oppivat ongelman ratkaisun yksityiskohdat ja toimintaprosessin. Tyypillinen ongelma on tällöin, saako toimittaja käyttää omaksi edukseen asiakkailta saamiaan ideoita ja esimerkiksi patentoida niiden kanssa yhdessä tuotetun ongelman ratkaisun. Juuri tällainen perusasetelma on edellä kuvatun mukaankin yhteistyössä valmisteltujen T&K-hankkeiden varhaisen vaiheen suunnittelussa. *Voiko siis tämän työn yhteydessä saatua tai opittua osapuolten kesken lähtökohteisesti luottamuksellista tietoa käyttää muussa kuin sovitussa käyttöyhteydessä ja sen avulla kehitettyjä ratkaisuja ehkä jopa suojata omiin tarkoituksiinsa aineettomilla oikeuksilla*, on tärkeä kysymys.

656. Rahnasto (2001b) erittelee tyypillisiä ehtoja: salassa pidettävä on kaikki osapuolten kannalta merkityksellinen tieto (laaja suojaus); kaikki yhteistyötä koskeva tieto (tehokas suojaus yhteistyön kohdealueella); salaiseksi merkitty tai ymmärretty tieto (tehokas suojaus fokuoituna yhteistyön kohteeseen); vain salaiseksi merkitty kirjallinen tieto (saava osapuoli voi hyödyntää saamaansa

Sen rinnalle on toisaalta tullut kysymys miten tietoa vastaanottava osapuoli saa sitä käyttää. Usein kuvataan myös mikä tieto ei ole salaiseksi luokiteltavaa, kuten julkinen tai sellaiseksi tuleva tieto – joka taas voidaan jakaa ”tuloksiin” ja ”tulosaineistoon”⁶⁵⁷. Samalla tavalla erotetaan osapuolella jo olemassa oleva tai sen kehittämä sekä muualta saatu tieto. Sen lisäksi voidaan sopia miten tiedon saanti on osoitettava ja kumman se on tehtävä sekä miten kolmannen osapuolen saamaan tietoon suhtaudutaan. Juuri näitä kysymyksiä ajatellen lienevät kehittyneet jäännöstiedon ja teknisen palautetiedon käyttöä koskevat ehdot. Rahnasto (2001b) toteaa, että tässä ollaan lähellä ammattitaidon käsitettä, joskaan kyse ei mahdollisesti kuitenkaan ole samasta asiasta. Yksinkertaisimmillaan salassapitosäännökset eivät rajoita osapuolten oikeutta käyttää yhteistyön aikana syntyvää taitotietoa lainkaan.

Voidaan myös sopia, että tietoa saa käyttää vain, jos se on mahdollista paljastamatta toisen osapuolen salassa pidettävää tietoa – joskin voi hyvin kysyä, miten se voi tapahtua. Salassa pidettävää tietoa ei saa sopimuksen mukaan paljastaa. Ammattitaito määritellään yleensä tiedoksi, joka työntekijälle syntyy muistinvaraisesti eli ilman dokumentointia.

Toisaalta ei ole välttämättä selvää, missä määrin henkilö voi tehdä muistiinpanoja omaa työtään koskien ja joskus myöhemmin käyttää niitä hyödyksi muussa toiminnassaan (Rahnasto 2001b)⁶⁵⁸. Oleellisin seikka on ehkä kuitenkin *opitun tiedon asema tuotteen elinkaarella*, minkä Rahnasto (2001b) toteaa kuitenkin vain toimittajan kannalta katsottuna. Hänen käsittääkseen toimittaja voi valmiin tuotteen parannustarpeen huomattuaan suojata sellaisen ratkaisuperiaatteen ja vasta sitten ilmoittaa parannustarpeesta tilaajalle (salassa pidettyjen aineettomien oikeuksien riski) tai kehittää itse alkuperäisen kanssa kilpailevan paremman ratkaisun (rinnakkaisen tuotteen kehityksen riski).

Myös tuotteen käyttäjä voi haluta oikeuksia parannusehdotukselle (riski ongelman havaitsemisen ja ratkaisun omistamisen ristiriidasta). Oppiminen luo osaamis-

tietoa muissakin yhteyksissä); ja tieto ei ole salaista, ellei sitä ole sellaiseksi merkitty (osapuolten toimintavapautta ei haluta rajoittaa).

657. SHOK-tutkimusohjelmien yleiset rahoitusehdot 1.1.2011, kohta 16, s. 12: ”Tutkimusohjelmissa aikaansaadut tulokset ovat julkisia jäljempänä kohdissa 16.2 [laajan julkisuuden malli] ja 16.3 [rajoitetun julkisuuden malli] mukaisessa laajuudessa, ellei laista muuta johdu tai tutkimusohjelman johtoryhmä yhdessä SHOKin ylimmän päätöksentekuelimen ja Tekesin kanssa yksittäistapauksessa ja objektiivisesti tarkastellen erittäin painavista syistä toisin päätä. *Ellei tapauskohtaisesti erikseen sovita, tulosten julkistaminen ei koske tutkimuksessa syntyvää tulosaineistoa.* Tulosaineistoksi voidaan katsoa esimerkiksi tietokoneohjelmien lähdekoodit, yksittäiset mittaustulokset, laboratoriopäiväkirjat tai suojattavat henkilötiedot.” (Kursivointi tämän kirjoittajan)

658. Jäännöstietoa koskeviin ehtoihin voi liittyä muotoa koskevia seikkoja, kuten erotetaanko muistinvarainen, muistiinpanoihin perustuva tai vaihdettuihin asiakirjoihin perustuva tieto. Myös tietoon liittyvä immateriaalioikeuksia koskeva rajaus voi olla esillä, kuten onko kyseessä tieto, jonka toinen osapuoli on suojannut tai voisi suojata. Edelleen, voidaan pyrkiä sopimaan siitä, miten yksityiskohtaista tai yleistä jäännöstieto voi olla. T&K-yhteishankkeissa kokemustiedon ”jäännöstietona” pitäisi olla avointa.

perustaa ja sen hyödyntämiskykyä ja esimerkiksi tuotteeseen sisältyvän taitotiedon käytännön osaamisen suojaaminen saattaa olla tärkeämpää⁶⁵⁹. Nämä liittyvät silti toisiinsa eli ilman osaamista ja sen suojaamista aineettomilla oikeuksilla kilpailuetu saatetaan menettää. Hän myös huomauttaa *tiedon olevan arvokkainta silloin kun se jaetaan muiden kanssa* niin, että siihen lisätään uusia palasia ja se yhdistetään uusiksi kokonaisuuksiksi. Nämä näkökohdat korostavat paitsi avoimuutta, myös erityisesti tiedon kiertokulkua eli aktiivista ja laajaa käyttöä⁶⁶⁰. Niiden voi yhteishankkeissa ajatella olevan vastakkaisia salassapidolle, koska salainen tieto ei leviä eikä sitä voi hyödyntää laajasti eikä sen yksiselitteinen määrittely ole liiketoiminnan näkökulmasta usein edes mahdollista⁶⁶¹. Vaikka patentin haltijalla on yksinoikeus innovaatioon, senkin periaate on vastakkainen salassapidolle eli tieto on tehty näkyväksi ja muille saatavaksi.

Kilpailuoikeuden toinen puoli, kilpailua vääristävän toiminnan estäminen, liittyy varsinkin T&K-yhteistyön valmisteluun ja sopimukseen⁶⁶². Sen voi nähdä yhteistyötahojen mahdollisuuksia lisäävänä ja voimaantumista edistävänä. Vesala ja Väisänen (2010), jotka tarkastelivat EU:n kilpailusääntöjä teknologiasopimuksissa, toteavat, että tulosten hyödyntämisoikeuksista sopiminen ja alihankkijalle luovutetun teknologian, osaamisen ja tiedon suojaamiseen tähtäävät ehdot olivat monen asiantuntijan mielestä varsin haasteellisia sekä tulkinnan että tapauskohtaisen arvioinnin kannalta. Selvityksessä analysoitiin myös käsityksiä opportunistin riskeistä T&K-yhteistyössä,

659. Päälylysaho ja Kuusisto (2006) ruotivat osaamisen suojaamista palveluja kehittävässä ja tarjoavissa yrityksissä ja painottavat siinä ns. ei-muodollisia suojauskeinoja muodollisten ja sopimusperustaisen keinojen ohella. Sellaisia ovat juuri salassapito tai sen vastakohtana julkaiseminen, dokumentointi, tekniset suojakeinot, tehtäväjako ja kierrätys sekä henkilöstöä koskevat keinot. (s. 4) Olander ym. (2011) selvittivät viimeksi mainittuja 15 pienen ja keskiuuren yrityksen aineistolla ja totesi niitä käytettävän melko runsaasti, mutta yleensä ilman mitään suunnitelmallisuutta: ”HRM-related mechanisms are used randomly.” (s. 612)

660. Salokannel (2011) puuttuu erityisesti julkisin varoin tuotetun tiedon hyödyntämismahdollisuuksiin, tosin tutkimuksen eikä liiketoiminnan kannalta ja vedoten mm. Yhdysvaltojen omaksuamaan tietopolitiikkaan, jota myös tutkimusrahoittajat pitkälle noudattavat. Tilasto- ja maksuperustelakeihin suositeltujen asiaa koskevien muutosten ohella hän perustelee, miksi tekijänoikeuslaisessa kuvattu sopimuslisenssisäännös ei ole tarkoituksenmukainen (kyseessä on lain kohta 14 §, 14.10.2005/821): ”Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että *yliopistot ovat vapaita itse päättämään siitä, miten niiden piirissä syntyvää tutkimusdata ja tutkimusaineistot saatetaan laajempaan käyttöön ja yleisön saataville.*” (s. 81, kursivointi tämän kirjoittajan) Salokannel (2012) erittelee vielä erikseen tutkimuksen raakadatan ja muun primäärin tutkimusaineiston saatavuuden sääntelyä, perustellen sitä tosin lähinnä tieteellisen tiedon varmentamisella ja tarkastellen sitä toimijoiden kuten yliopistojen kannalta eikä esimerkiksi yhteishankkeiden näkökulmasta.

661. Erling (2008) päättelee: ”Käytännössä työnantajan yrityssalaisuuksiin voidaan katsoa kuuluvan kaikki sellainen tieto, jolla on hänelle kilpailullista arvoa ja joka auttaa häntä tekemään rahaa. Yrityssalaisuutta voi siis olla melkein mikä vain.” (s. 73)

662. Komission asetus (EU) N:o 1217/2010, 14.12.2010: Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan 3 kohdan soveltamisesta tutkimus- ja kehityssopimusten tiettyihin ryhmiin.

eli ”yhteistyön tulosten hyödyntämiseksi välttämättömien immateriaalioikeuksien pimitämistä toisilta osapuolilta” (s. 21)⁶⁶³.

Jälkimmäinen on tullut esille ns. olennaisten toimintaedellytysten (OTE) muodossa, joita Mylly (2002) tarkastelee erityisesti tietoteknisten alojen kannalta. Hänen mukaansa tietotekniikan dynaamisuus tekee informaatioteknologiasektorin toimintaympäristöksi, joka ei ole OTE-opin tyypillisin soveltamisen alue kuten ns. luonnolliset monopolit. Sellaisille kilpailu ei hänen mielestään tuota ajan mittaan korvaavia toimintaedellytyksiä. (s. 360) Tämä käsitys lienee kuitenkin väärä tai väärin muotoiltu, sillä tilanne on monesti nimenomaan päinvastainen ainakin nopeasti keskittyvillä markkinoilla kuten ICT-ala ja sen palvelemat teolliset ja kuluttajien markkinasegmentit. Niillä johtavat yritykset voivat nimittäin varsin helposti pyrkiä rajoittamaan kilpailua omilla ratkaisuillaan, jotka eivät ole avoimia eivätkä yhteensopivia muiden osapuolten kanssa markkinoiden samassa tai lähisegmentissä. Esimerkiksi johtava sovelluskehittäjä voi yrittää estää muita pääsemästä samaan markkinaan sopimalla sovellusten käsittelemän tiedon sisältöformaattista vain yhden tai muutamien kumppaniensa kanssa.

Olennaisena toimintaedellytyksenä esikilpailullisessa T&K-yhteistyössä, ainaakaan hankkeiden valmistelun aikana, ei kuitenkaan voi ajatella tuotettavaksi vasta suunniteltuja ratkaisuja eikä usein mitään tausta-aineistoa, jonka määrä ja merkitys ei myöskään tämän tutkimuksen aineiston yhdessäkään hankkeessa ole huomattava. Sen sijaan sellaisena on pidettävä intressitahon mahdollisuutta osallistua hankkeen valmisteluun. Tämä ei realisoidu vain pääsynä projektissa tietoihin tai oikeutena käyttää niiden tuottamis- ja talletusympäristöjä, vaan mahdollisuutena päästä ja pysyä mukana valmistelussa ja toteutuksessa, valvomassa omia intressejään yhdessä muiden kanssa. *Toisin sanoen olennaisena toimintaedellytyksenä voi nähdä yhteistoimintaan osallistumisen.* Mylly (2002) kritisoikin itse asiassa juuri olennaisten toimintaedellytysten oppia yleisenä kilpailuoikeudellisena instrumenttina.

Hän korostaa mainittujen periaatteiden soveltamista kontekstuaalisesti. Tässä yhteydessä hän viittaa myös EU:n kilpailuoikeuden yhteydessä esille muutenkin tulevaan reiluusperiaatteeeseen (fairness, s. 376)⁶⁶⁴ ja pääättelee, että kilpailu- ja immate-

663. Tätä ei nähty niinkään ongelmana, vaan haastateltujen mukaan siihen osataan varautua sopimuksissa. Sen sijaan tausta-aineiston oikeuksien hinnoitteluun nähtiin sisältyvän erilaisia opportunistin vaaroja. Niistä sopiminen tapahtuu usein vasta jälkikäteen, jolloin kehitetyn ratkaisun menestymisen kannalta oleellisen tausta-aineiston oikeuksien haltijalla voi olla vahva asema vastapuoleen nähden. Toisaalta selvityksen mukaan sopimusosapuolilla on harvoin erikseen tai yhdessäkään merkittävää markkinavoimaa, vaan kilpailu on globaalia ja dynaamista, ”joten kilpailun rajoittuminen yhteistyön seurauksena on epätodennäköistä” (s. 22), elleivät vaadittavat isot tuotekehitysinvestoinnit johda osaamisen ja myös liiketoiminnan merkittävään keskittymiseen.

664. Sivun 382 alaviitteessä 77 Mylly (2002) ottaakin itse asiassa juuri esille kerrosmaisien järjestelmäarkkitehtuurin sulkemisesta johtuvat ongelmat sekä vertikaalisesti eli liiketoimintaverkoston tilaajien ja tuottajien välillä että horisontaalisesti eli saman tason ratkaisuja tuottavien yritysten kilpailumahdollisuuksien kannalta. Hän toteaa, että ensin mainittu on OTE-oikeuksien haltijan

riaalioikeus tarkastelevat samaa asiaa, mutta eri näkökulmista. Yhtäältä kyseessä on markkinoiden määrittely ja yritysten harjoittaman toiminnan vaikutus kilpailuun, toisaalta taas innovaatioiden suojaaminen, näkyväksi tekeminen ja hyödyntämisen kiihokkeet, joskaan ei välttämättä markkinadynamiikan ehdoin (s. 394). Myllyn (2002) päätelmä on, että ”*OPE-oppi on mahdollista nähdä jälkikäteenä kilpailuoikeudellisten tilanteiden luokitteluna*, jonka suurin merkitys on samankaltaisten kilpailu-oikeudellisten tilanteiden kuvaaminen.” (s. 395).

6.2.3 Avoimuuden näkökohtia

Avoimuus osapuolten varallisuusaseman suhteen korostuu edellä olleen mukaan ainakin kahdella eri tavalla. Ensinnäkin varsinaiseen varallisuutta tuottavaan ja osapuolia hyödyttävään yhteistyöhön ryhtyminen realisoituu hankesuunnitelman toteuttamisen alkamisena ja usein vielä niin, että suunnitelmaa on muutettava saadun rahoituspäätöksen perusteella, koska rahoittaja on tahollaan vapaa päättämään rahoituksesta oman harkintansa mukaisesti. Toinen ja ehkä tärkeämpi seikka on, että osapuolet järjestävät keskinäisen toimintansa läpinäkyvästi sekä toiminnan suunnittelun ja kulun että johtamisen ja toteuttamisen kannalta.

Osapuolen varallisuuden tulisi olla sitä intensiivisempi ja sen varallisuusaseman sitä vahvempi, mitä avoimempaa sen toiminta on suhteessa muihin. Käytännössä toimintojen järjestäminen niiden avoimen etenemisen kannalta ei tarkoita läpinäkyvyyttä vain projektityössä, vaan myös tavoitteiden asettamisessa, suunnitelmissa, päätöksenteossa sekä tiedonvaihdossa. Jälkimmäiseen liittyen ICT-alan yhteistyössä tietoteknisillä ratkaisulla on avoimuuden kannalta tärkeä ellei keskeinen rooli sekä tiedon tuottamisen ja vaihtamisen kannalta että yhteistyön kohteena olevien tietoteknisten hyödykkeiden mielessä. Edelliseen liittyy myös yleisemmin tällaisten järjestelmien käytettävyyttä ja turvallisuutta⁶⁶⁵.

kannalta ennen muuta varallisuus oikeudellinen kysymys ja jälkimmäinen sen sijaan kilpailijoiden ja kuluttajien kannalta kilpailuoikeudellinen kysymys. Pöyhöseen viitaten Mylly (2002) mainitsee lisäksi, että markkinoille pääsyn estäminen voidaan nähdä perusoikeuksiin liittyvänä seikkana, mutta että ”toimivat markkinat perusoikeutena on kiisteltä ja kiistettykin käsite.” (s. 384, alaviite 83) Myös Pöyhönen (2003) pohtii toimivia markkinoita. (ss. 82–84)

665. Voutilainen (2009): ”Julkisuusperiaatteen asiakirjajulkisuuden tosiasialliseksi toteutumiseksi viranomaisten on noudatettava tiedonhallintaperiaatteita. Julkisuuslaissa on säädetty viranomaisille velvollisuus ottaa huomioon toiminnassaan hyvän tiedonhallintatavan vaatimukset (JulkL 18 §). Hyvä tiedonhallintatapa koostuu asianhallinnan peruseriaateista, tietojärjestelmien avoimuusperiaatteesta, määrittely- ja suunnitteluperiaatteista tietojärjestelmien, hallinnollisten ja lainsäädännöllisten uudistusten osalta sekä erityisesti tietoturvallisuusperiaatteesta. Viranomaisella on velvollisuus huolehtia hyvän tiedonhallintatavan säännösten johdosta siitä, että sen palveluksessa olevat taikka muut sen lukuun tekevät henkilöt ovat selvillä hyvän tiedonhallintatavan sisällöstä ja sen käytännön toteuttamisesta.” (s. 219)

Avoimuusperiaatteen toteuttaminen

Avoimuusperiaate ei tarkoita ainoastaan tiedonantovelvollisuutta, vaan yhteistä toimintaa koskevaa tietoa ja sen saatavuutta ja laatua. Kyse ei ole silti pelkästään tiedon määrästä ja näkyvyydestä, vaan että avoimuutta toteutetaan aktiivisesti järjestäen ja vahvistaen tapoja eri osapuolten tuottaa ja hyödyntää tietoa ja ennen muuta toimia yhdessä jaettuun tietoon nojautuen. Toimintaan on siis kiinnitettävä sekä tietoa tuotavia että sen hyödyntämistä tukevia elementtejä. Pelkän tiedonantovelvollisuuden asemesta osapuolten on pidettävä huolta siitä, että ne omalla toiminnallaan edesauttavat ja selkiyttävät muiden tahojen mahdollisuutta hyödyntää toimintaan ja rakenteisiin kiinnittyvää tietoa eivätkä hämää tai haittaa sitä.

Eri osapuolten intressit ja rasitteet tiedon suhteen on voitava punnita. Defensiivisesti tämä liittyy tiettyjen tahojen pyrkimykseen hyötyä tiedosta, tyypillisesti projektin osapuolen aikomuksiin kehittää uutta liiketoimintaa yhteishankkeessa tehdyn työn ja sen tulosten perusteella. Offensiivisesti kyse on yhdessä aikaan saadun varallisuuden innovaatiohyödyistä ja potentiaalista. Avoimuusperiaate ei kuitenkaan ole kiinteä sääntö, jonka perusteella yhteistyön tilanteet tulokset voitaisiin jakaa joko läpinäkyviin tai salaisiin. Esimerkiksi sopimusneuvottelu ja sopimus pitävät sisällään erittäin suuren määrän hyvin erilaisia toimenpiteitä ja tietoa dokumenttien ohella – ja jälkimmäisten merkitys heikkenee projektin kuluessa.

Sen voi yhtäältä nähdä merkinä osapuolten lisääntyvästä avoimuudesta. Toisaalta taas ei ole ilmeistä missä vaiheessa ”varsinainen” sitoutuminen ”lopullisiin” tavoitteisiin, tehtäviin ja tuloksiin tapahtuu osapuolten välillä ja onko se mahdollista projektin muuttuessa suurestikin toteutuksen aikana. Samalla tavalla kuin vastuun jako näkyy sopimisessa, se kuitenkin ilmenee periaatteessa myös yhteistyön toteuttamisessa.

Se voi silti liittyä myös avoimuutta koskeviin häiriöihin kuten ristiriitaiseen tai kokonaan puuttuvaan tietoon⁶⁶⁶. Tärkeää on, että avoimuus vaikuttaa yhteistyön kaikkiin osapuoliin eli ettei kyse ole vain kahden sopimusosapuolen välisestä erityistä seikkaa koskevasta informoinnista tai tiedonannosta, vaan yhteishankekokonaisuuden avoimuudesta. Perinteisesti sopimusosapuolia ei ole kannustettu suureen avoimuuteen, mutta yhteistyösuhteessa sen sijaan avoimuus tuo etua ja salatut motiivit voivat heikentää myös avoimuuden defensiivistä hyödyntämistä. Pöyhösestä (2003) tiedon pitäminen liikesalaisuutena ei tästä syystä olekaan oikeudellisesti riskitön toimintatapa. Projekti varallisuus oikeuden uutena prototyypinä ei silti hänestäkään ole vapaa tietyistä painotuksista, vaan se muodostuu monista eri toiminnoista, joilla on oma dynamiikkansa.

666. Pöyhönen (2003) nimittää ristiriitaista informaatiota *avoimuushäiriöksi* (s. 125), esittäen sen tunnettuna vastakohtana avointa markkinahintaa ja viitaten samalla yleisesti liikesalaisuuden riskeihin. (s. 127)

Siksi projektia ei voi pelkistää yksittäisten toimintojen summaksi, joihin kuhunkin kohdistuisi erillisiä juridisia kysymyksiä. Sen sijaan haasteena on löytää sellaiset tekijät, jotka luonnehtivat projektia oikeudellisesti eri näkökulmista ja muodostavat siitä silti samalla relevantin kokonaiskuvan. Avoimuusperiaate on tässä suhteessa tärkeä, koska sen kautta projekti voidaan yleisesti mieltää yhteistoiminnaksi, jossa osapuolten välille syntyy näkyvä projektin etenemiseen perustuva sidos. Tämä projektin elinkaaren läh-
tökohdista kumpuava näkemys muodostaa oikeudellisen jäsentämisen perustan. Pöyhösen (2003) sanoin se on eräänlainen oikeuden *logistinen jatkumo*, mutta ei silti kuten kestopopimus, joka tähtää pysyvyyteen eri osapuolten suhteessa. Päinvastoin, projektin oleellisimpia elementtejä ovat mitä ilmeisimmin muutokset ja niihin sopeutuminen. Positiivinen riski realisoituu toimintamahdollisuutena, negatiivinen riski vastuuasemana⁶⁶⁷. Avoimuus liittyy sekä positiivisten että negatiivisten riskien hallintaan, erityisesti muutoksia koskien ja varsinkin yhteishankkeen valmistelu- ja toteutusvaiheessa.

Irtaimen kaupassa epävarmuus on ollut oikeudellisessa mielessä ennen muuta soveltuvan normin löytämisessä eli se on luonteeltaan tiedollista (ns. subsumptio-ongelma⁶⁶⁸). Normeissa ei sen sijaan ole epävarmuutta. Uudessa varallisuus-oikeudessa epävarmuus on osa järjestelmää, jota ei tarvitse eikä pidä eliminoida, mutta joka pitää jäsentää oikeudellisesti niin, että normien soveltaminen ei silti ole mielivaltaa tai erilaista eri tilanteissa. Tykkyläinen (2008) luonnehtii avoimuusperiaatteen merkitsevän ”toimintojen eikä toiminnassa olevien tahojen ominaisuutta.” (s. 76) Tämä merkitsee *informaatiovastuun hajautumista niin, että kukin taho tarjoaa ja ottaa oma-aloitteisesti huomioon yhteistyön kannalta relevantin informaation*.

Positiivinen tai negatiivinen riski ei silti synny itsestään, vaan toiminnan kautta. Tiedon määrä on tärkeä, kun arvioidaan, onko toiminta näkyvää vai näkymättömäksi

667. Kts. yleiskuvaus: <http://fi.wikipedia.org/wiki/Riskienhallinta> (Viitattu 31.3.2012): Riski määritellään yleensä negatiivisessa mielessä. Tässä yhteydessä se on kuitenkin määriteltävä joko negatiivisen tai positiivisen tapahtuman todennäköisyytenä kerrottuna tapahtuman tuloksen aiheuttamilla menetyksillä tai eduilla. Avoimuusperiaate vaikuttaa myös juridisesti ajatellen riskien hallinnan perustoimintojen kautta, joita ovat *riskien tunnistaminen* eli näkyväksi tekeminen, *riskien analysointi* eli sen määrittelemine, mitä seurauksia tapahtumalla on ja mikä on sen todennäköisyys, sekä *riskien arviointi* eli päätös siitä, miten analysoitua riskiä kannattaa käsitellä. Yksi käsittelytapa on riskin välttäminen eli että esimerkiksi luovutaan toiminnasta, johon liittyy liialliseksi koettu negatiivinen riski, tai että tietoisesti ryhdytään toimintaan, johon liittyy suuri positiivinen riski. Toisaalta riskiä tai sen vaikutuksia voidaan pyrkiä pienentämään tai kasvattamaan, vaikuttamalla tapahtuman todennäköisyyteen eli alkusyyhin ja/tai seurauksiin eli suunnitelmiin mitä tehdään riskin realisoituessa. Riskin jakaminen tai siirtäminen tarkoittavat puolestaan, että riskejä tai oikeammin niiden seurauksia siirretään tai jaetaan osapuolten tai kolmansien kesken, tyyppillisesti vakuutusten avulla.

668. Helin (2012, s. 15) puhuu *ruhjoavaa subsumptiota* edellyttäenistä vaativista harkintatilanteista, joiden yleistymisen vähensi hänen mielestään jo käsiteläinopin kaudella luottamusta koko oikeusjärjestelmään.

jäävää⁶⁶⁹, vaikka määrä ei korvaakaan laatua. ”Liian suuri” määrä epävarmaa tietoa saattaa olla uhka avoimuudelle siinä missä ”liian pieni” määrä oleellista tietoa. Tiedon luotettavuus korostuu saatavuuden lisäksi, eli miten osapuolille riittävä ja tarpeellinen määrä asianmukaista tietoa järjestetään ja tuodaan esille. Tykkyläinen (2008) toteaaakin, että mitä paremmin osapuoli voi tuoda omaan toimintaansa liittyvän tiedon muiden käyttöön ja hyödynnettäväksi, sitä offensiivisemmin avoimuusperiaatetta voi katsoa toteutetun. Tämä lisää osapuolen asemaa kokonaisjärjestelyssä kohti positiivista keskinäistä riippuvuutta – eikä puuttuvasta tai esittämättä jätetystä tiedosta johtuvaa negatiivista riippuvuutta.

Dialogi ja sovittelu yhteishankkeissa

Yhdessä tuotettu ja näkyväksi tehty tieto ei synny ilman dialogia. Informaation ja -lostaminen tiedoksi kuten suunnitelmiksi, päätöksiksi, raporteiksi ja tietoteknisiksi varannoiksi synnyttää lähes poikkeuksetta myös konflikteja. Tutkimusaineiston esimerkit havainnollistavat sekä konfliktien varsin suurta määrää että kuinka eri tavoin niistä neuvotellaan ja niitä sovittelaa, kun mitään erityisiä menettelyjä ei yleensä ole sovittu tai kuvattu. Tutkimusaineistossa ei silti ollut ainoatakaan projektia, joka olisi päättynyt tiettyjen osapuolten konfliktin seurauksena.

Toisaalta siinä ei ollut myöskään yhtään hanketta, jossa konflikti olisi viety tuomioistuimeen tai välimiesoikeuteen, kuten lähes poikkeuksetta kaikissa projektisopimuksissa on niiden ratkaisemisesta määritelty. Havainto ei ehkä ole mitenkään epätavanomainen, mutta se on sangen ajankohtainen ja mielenkiintoinen. Oikeus on yhtäältä keinotekoisia pakkovaltaa eli kieltoja ja seuraamuksia niiden rikkomisesta, joskin toisaalta myös vahvastikin suojattuja vapauksia ja oikeuksia omistaa, päättää ja velvoittautua. Samalla se on silti eri tahojen käyttäytymistä koskevinä normeina osa toimivaa yhteiskuntaa.

Vaikka lainsäädäntö ja tuomioistuintyö tuovat näkökulmat yhteen tavalla, joka on lähes kaikille tuttu, oikeus on laajentunut ja yhä laajenemassa lainsäätäjien ja tuomioistuinten ulkopuolelle. Varsin tärkeä näkökulma siihen on tuomioistuinten ulkopuolinen konfliktien ja riitojen ratkaisu, jota kutsutaan yhä vaihtoehtoiseksi konfliktien ratkaisuksi, vaikka se on jo osa laajentunutta oikeusjärjestelmää⁶⁷⁰. Liiketoiminnan

669. Pöyhönen (2003): ”Avoimuuden laiminlyönti alkaa muodostua luottamuksensuojan haitaksi tilanteissa, joissa ei ollakaan huolehdittu toiminnan näkymättömäksi jäävää osaa koskevasta informaatiosta.” (s. 129)

670. Ervasti (2000) totesikin jo yli kymmenen vuotta sitten, että ”oikeutta ei yleensä ole rajoitettu voimassa olevaan viralliseen oikeuteen, vaan se on ulotettu myös erilaisiin epävirallisiin menettelyihin ja käytäntöihin viralliskoneiston ulkopuolelle.” (s. 1237) Niitä ei aina pidetä ”varsinaisena oikeutena”, mutta niiden katsotaan kuuluvan oikeuskulttuuriin siinä missä tuomioistuinten sovittelukin, joka on Suomessa lakisäätöistä (laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa). Rikosoikeudessa taas *restoratiivinen oikeus*, suomennettuna ehkä ”kor-

kannalta sen pontimena on ollut itsekontrolli ja sääntelyn yksityistymisen⁶⁷¹, minkä voi myös yhteishankkeiden kannalta nähdä yksityisten ja julkisten tahojen ristiriitana. Toisaalta se merkitsisi yhtä lailla niiden lähentymistä toisiinsa. Konfliktien ratkaisemiselle yleensä ja sovittelulle erityisesti on kehittynyt eri muotoja⁶⁷², Pohjoismaisissa vakiintuneet menetelmät ovat tuomitseminen, kompromissit ja evaluatiivinen ja fasilitatiivinen sovittelu. *Evaluatiivisen sovittelun* perustana ovat oikeudet ja oikeusjärjestelmä. Siksi keskiössä ovat osapuolten intressien asemesta heidän esittämänsä vaatimukset ja siksi tarvitaan usein erillinen ulkopuolinen asiantuntijataho niitä arvioimaan. Asiantuntijan lausunto voi toisaalta olla neuvoa-antava tai osapuolia sitova. Mahdollisesti konfliktista ja sen sopimisesta voidaan käydä myös erillisiä neuvotte-luja. Ervasti (2009) näkee evaluatiivisen sovittelun yhteydessä, että sen ”vaarana on ’kvasijuridinen’ sekamenettely, joka ei noudata enempää muodollisia oikeusturva-kenteita kuin sovittelun eettisiä periaatteitakaan.” (s. 1085) Osin käsitys nojaa tuoma-rin toimesta tehtyyn sovinnon edistämiseen tai siitä pidättäytymiseen, mutta ennen muuta neuvottelun avoimuuteen, julkisuuteen ja oikeusturvaodotukseen. Hän viittaa-kin Suomessa käyttöön otettuun tuomioistuinsovitteluun ja sen myötä syntyneisiin kokemuksiin ja vaikutuksiin todeten kuitenkin⁶⁷³, että oikeus on jo privatisoitunut julkisten tehtävien siirryttyä osin yksityisille ja sen vaikuttaessa ensin mainittuun⁶⁷⁴.

Fasilitatiivinen eli auttava sovittelu olisi sopiva yhteishankkeille, koska se lisäisi eri tahojen vuorovaikutusta ongelmatilanteissa, tekisi näkyväksi tyypillisiä konflikteja ja mahdollisia ratkaisutapoja eli edistäisi sovitteluprosessin tuloa osaksi projekteja. Aut-tava sovittelu kiteytyy kirjallisuudessa osapuolten keskinäiseen kommunikointiin, jonka avulla saadaan esiin erilaiset intressit ja tarpeet sekä valmistelu-, aloitus-, sel-

jaava oikeus”, muodostaa sovittelun taustateorian. Elonheimo (2004) käsittelee sitä suomalaisen sovittelun näkökulmasta ja tarkastelemalla sitä myös aineistolähtöisesti 16 tapauksen avulla. Hän toteaa, että sovittelun keskeinen elementti on asianosaisten voimaantumisen eli ”empowerment” (alaviite 5, s. 181) ja että sovittelun prosessi on oleellinen. Yksi aineistosta esiin nousevista ha-vainnoista on sovittelijan keskeinen rooli erityisesti rahallisten korvausten määrittelyssä. (s. 194) Empiirisen tutkimuksen menettelyt ovat hänestä oleellisia sekä restoratiivisten sovittelukäytäntö-jen toimivuuden että vaikuttavuuden tarkastelun tulosten kannalta, vrt. myös Leinonen (2005).

671. Tala (2012) viittaa toisaalta myös lisääntyneisiin laatu- ja tehokkuusvaatimuksiin (s.137) sääntelyn kasvun taustalla olevana seikkana ja päätelee, että ”lainsäädännön ja yksityisen sääntelyn yhdistelmän ja sen tarjoaman potentiaalin nykyistä tuntuvasti laajempi hyödyntäminen” olisi paikallaan. (s. 139)
672. Ervasti (2000) vertailee sovittelun muotoja niiden luonteen, pääkohteen, riidan määritelmän, sovittelijan tyyppin, sovittelijan roolin, muiden piirteiden sekä sovittelumuodon vahvuuksien, puut-teiden ja käyttöalueen perusteella. (Taulukko 3, ss. 1253–1254).
673. Laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa tuli voimaan 26.8.2005/663. Se kumot-tiin uudella lailla riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394, joka on ollut voimassa 21.5.2011 alkaen.
674. Ervasti (2009): ”Konfliktien ratkaisemisessa tämä merkitsee sitä, että asioita siirretään tuomiois-tuimesta muille foorumeille ja tuomioistuinten konfliktinratkaisu saa vaikutteita yksityiseltä sek-torilta.” (ss. 1071–1072). Se tarkoittaa Ervastin (2009) mielestä samalla myös, että muodollisjuri-disen tarkastelun rinnalla olisi tehtävä tutkimusta konfliktien vuorovaikutteisesta ratkaisemisesta.

vittely- ja neuvotteluvaiheiden kautta päästään konfliktinratkaisun päätösvaiheeseen, jossa osapuolet laativat sopimuksen konfliktin kohteesta (Ervasti 2009, s. 1076).

Sovitteluteoreettisesti katsottuna auttavassa sovittelussa tähdätään kompromissiin, joka on strategista kaupankäyntiä osapuolten eri intressien kesken⁶⁷⁵. Riskinä on liian vahva sovintoon pyrkiminen tai jopa pakottaminen, mutta etuna on taas osapuolten oma määräämisvalta, epämuodollisuus ja usein oikeudenmukaisuuden kokemus, joka taas saattaa puuttua legalistisista konfliktien ratkaisutavoista⁶⁷⁶.

Yhteishankkeiden tapauksessa kompromissi on sopiva tavoite auttavalle sovittelulle, mutta se ei ole välttämättä yksinkertaisempaa kuin liikesuhteissa. Konfliktit koskevat edellä olleeseen viitaten usein tietyn tahon mahdollisuutta päästä intressiensä mukaisesti projektiin, hankkeen alettua taas toteuttajan kykyä suoriutua tehtävistään. Muita tutkimusaineistossa selvästi näkyviä konflikteja syntyi sponsorin ja hallinnoijan hankkeita koskevista päätöksistä.

Osapuolten tai intressitahojen kommunikointitarve on näissä tilanteissa, jotka liittyvät projektin eri vaiheisiin kuten valmisteluun, toteuttamiseen tai lopettamista koskevaan päätökseen, melko erilaista, samoin kuin varsinainen konflikti (yhteinen mahdollisuus ja kunkin osuus varallisuutta aikaan saavassa toiminnassa, tietyn osapuolen vastuu osaltaan yhteistyön toteutuksesta muiden mahdollisina menetyksinä, sekä osapuolten yhdessä jakama riski hankkeesta). Tämä tutkimus toisin sanoen osoittaa, että yhteishankkeen eri vaiheissa tulisi olla käytössä erilaisia konfliktien ratkaisemisen menettelyitä, joissa fasilitatiivinen neuvotteleva katsanto korostuisi. Kommunikointi, jota kirjallisuus painottaa, on katsottava lähtökohdaksi sovittelulle, koska yhteishankkeen osapuolten koko toiminta on monella tapaa kommunikointia.

Myöskään erityisiä sovittelusopimuksia, joita tutkimuksissa on hahmoteltu, ei voi ne pitää ainakaan ensi vaiheessa oleellisina. Ne siirtäisivät konfliktin ratkaisun erilleen varsinaisesta yhteishankkeen kokonaisjärjestelystä, jonka yksi ongelma on juuri sopimisen ja sopimusten erillisyys projektin toteuttamisesta ja muutoksista.

Sen sijaan tämän tutkimuksen perusteella on selvää, että sovittelijan rooli tai intressitaho pitäisi tehdä näkyväksi. Tähän rooliin pitäisi nivoa yhteishankkeen eri vaiheissa tarvittava sovittelua koskeva tietty asiantuntemus. Sopimushakuinen sovittelu leimaa valmistelua, fasilitatiivinen sovittelu toistuu toteutuksessa moneen otteeseen, kun yhteistyön ja samalla varallisuuden kannalta tärkeistä asioista tehdään päätöksiä, ja rahoittaja ja hallinnoija taas toimivat osin evaluoivaa sovittelua harjoittavina tahoina, vaikka ovat samalla asianosaisia⁶⁷⁷.

675. Haavisto (1999) väittää jo 1990-luvun kokemuksiin nojaten, että ”nähdäkseni tällä hetkellä tehtävissä sovinnoissa on usein kyse taloudellisten tekijöiden ohjaamasta valinnasta.” (s. 29)

676. ”Monelta osin legalistinen diskurssi ja vaihtoehtodiskurssi heijastavatkin erilaista käsitystä oikeudenmukaisesta tai reilusta ja laadukkaasta menettelystä.” (Ervasti 2009, s. 1090, vrt. myös Taulukko 2, s. 1091)

677. Ervastin (2012) termein harjoitetaan konfliktidiagnoosia mutta niin, ettei sitä ole tehty näkyväksi osaksi yhteistyön hallinnointia. Sitä ei siis ole suunniteltu eikä sitä seurata ja sen tuloksia

Suomessa ei ole käytössä järjestelmää, jolla henkilöitä voitaisiin auktorisoida sovittelijoiksi, ja tuomioistuinsovittelussa sovittelijoita ovat taas tuomarit (vrt. Leinonen 2005). Siksi sovittelijan roolin ja tehtävien kehittämiseen tulisi liittyä koulutus. Vaikka projektisopimusten sovittelulausekkeita tulisi myös kehittää, niin sovittelun kokonaisvaltaiseen näkökulmaan kuulusivat ennen muuta siinä käytettyjen periaatteiden ja suositusten ohella sovittelun käytänteet projektin eri vaiheissa. Sellaisia olisivat ainakin sovittelutarpeen tunnistus, sovittelijan valinta, sovittelun suunnittelu, aloitus, toteutus, sovintoehdotuksen laadinta, sovinnon täytäntöönpano ja valvonta sekä toiminta sovittelun mahdollisesti keskeytyessä. Oleellisinta olisi toisaalta, miten *sovitteluprosessi liitetään T&K-yhteishankkeen yhteiseen*. Intressitahojen ja projektin vaiheiden mukaisen kokonaisjärjestelyn tulisi muodostaa perusjäsenitys sovitteluprosessille. Toisaalta on ilmeistä, ettei ole olemassa juurikaan empiiristä tietoa, missä vaiheessa ja keiden tahojen kesken on eniten tai vaikeimpia konflikteja. Tutkimusaineistossa ne painottuvat hankkeen valmisteluvaiheeseen ja toteuttajien keskuuteen.

6.3 Ajallinen ulottuvuus – varallisuuden elinkaari

Ajallinen ulottuvuus ei tarkoita niinkään etu- tai jälkikäteen tapahtuneita asioita, vaan kiinnittyy sen sijaan dynaamisesti kehittyvään varallisuuteen⁶⁷⁸. Varanto-oikeuksien sääntelemiseksi pitää siksi ohjata ja valvoa intressitahojen oikeutuksia toimintamahdollisuuksista muodostuviin varallisuuspositioihin. Projektin elinkaaren ohella on siis olemassa *varallisuuden elinkaari*, jota säännellään. Ongelmana on, miten tunnistaa ja mihin kiinnittää varallisuuden hallinta, jos se ei ilmene ajallisesti pistemäisinä immateriaalioikeuksina. Tästä syntyvä toinen ja ehkä vieläkin tärkeämpi kysymys on, miten varallisuudesta voi nauttia, toisin sanoen miten sitä voi suojata, jakaa ja hyödyntää.

arvioida. Asia näkyy varsin hyvin sopimuksissa, joiden lausekkeilla tavoitellaan yhteisymmärrystä kuvaamatta silti, miten sitä tuetaan, mutta varsinkin projektisuunnitelmissa, joissa lähinnä vain todetaan johtoryhmän vastuu. Myöskin kun asiaa tarkastelee kaupallisten riitojen sovittelun kannalta Koulun (2006a) tapaan, voinee väittää, ettei sovittelua ole projektiyhteistyön näkyvänä ja järjestelmällisenä menettelynä juurikaan kehitetty tai edes noteerattu.

678. Pöyhönen (2003) kuvailee varallisuus oikeuden ajallista ulottuvuutta toteamalla, että ”varallisuus sitoutuu ajallisesti sellaisiin tunnusmerkistöihin, jotka eivät vielä tai enää täytä perinteisen järjestelmän omistusoikeuden, sopimuksen tai vahingonkorvauksen täydellisten oikeuksien varaan muodostettuja käsitteellisiä määritelmiä.” (ss. XVI-XVII). Silti asia liittyy käytännössä myös sopimusvastuun ajalliseen ulottuvuuteen (Riikonen 2008): ”Vastuun ajallisessa ulottuvuudessa kyse on vastuun ajallisesta kestosta ja vastuun alkamisajankohdasta. Ajallinen ulottuvuus määrittää, kuinka kauan sopimusvastuu on voimassa. Vastuu sopimusvelvoitteesta lakkaa pääsääntöisesti, kun sopimussuoritus on täytetty. Ajallinen ulottuvuus jatkuu tämänkin jälkeen, koska virhe- ja vahingonkorvausvastuu voi realisoitua myöhemmin.” (s. 58) Myös sopimusta edeltävät vaiheet tai paremminkin sopimisen varhaisimmatkin vaiheet, kuten tämänkin tutkimuksen perusteella voidaan todeta, ovat sopimusvastuun kannalta erittäin merkityksellisiä.

Projektia edeltävässä ja valmisteluvaiheessa korostuvat varallisuutta koskevat suunnitelmat kuten strategiset T&K-suunnitelmat, hankehakemukset ja niitä koskevat eri tahojen intressit. Kyse on sekä sisällöllisen aineksen tuottamisesta että varallisuutta aikaan saavien toimenpiteiden määrittelystä jo hyvin varhaisessa projektin vaiheessa. Eri tahojen intressit konkretisoituvat käytännössä hankkeiden ja osapuolten valinnan, tehtävien, työmäärien ja kustannusten jaon sekä rahoituksesta päättämisen myötä.

- *Varallisuuden dynamiikan kannalta toimintaan ryhtyminen on kriittistä, koska se tarkoittaa sekä suojaa alkavalle yhteistyölle että siinä hankitun, tuotetun ja opitun tiedon käyttämisen mahdollisuutta. Varallisuusaseman perusta syntyy välittömästi.*

Tämä ei silti ole pelkästään pääsyä hankkeiden valmistelun lähtökohtana oleviin tietoihin, jotka julkaistaan usein muutenkin innovaatiostrategioiden, SRA-linjausten sekä ohjelmakutsujen ja -kuvausten muodossa. Sen sijaan se tarkoittaa mahdollisuutta osallistua yhteisen hankkeen suunnitteluun ja pysyä siinä, mikäli oma toiminta antaa siihen aihetta. Silloin kun sponsori ja hallinnoija ovat mukana ilman omia varanto-oikeuksia koskevia aikeita⁶⁷⁹, kyse on ennen muuta toteuttajiksi pääsevistä tai ulkopuolelle jäävistä.

Hankevalmistelu on tässä mielessä viranomaisten toimintaan perustuvan ja yksityisten projektista kiinnostuneiden tahojen sekä hallinnoijan toiminnan risteyskohdassa. Varsinkin sponsori ja hallinnoija määrittelevät sen puitteen, joka ohjaa käytännössä hankevalmistelua, vaikka mitään sopimuksia ei olisi mukaan aikovien kesken vielä tehty. Valmisteluun osallistuvat ja toteuttamisesta kiinnostuneet tahot joutuvat käytännössä basaarinomaisen ”omasääntelyn” piiriin. Syynä on, ettei mitään varsinaista ennalta sovittua suhdeperustaista ohjausta usein myöskään ole olemassa. Vaikka tietty avaintoteuttaja voidaan jo nimetä hallinnoijan tai sponsorin toimesta, sekään ei voi silti yksin päättää hankkeen valmistelusta. Projektin *aloitusvaiheessa* varallisuuden dynamiikka kytkeytyy alkavaan hankkeeseen liittyviin riskeihin ja mahdollisuuksiin. Esimerkiksi jos toimintaan ryhdyntään jo ennen rahoituspäätöstä, mutta eri tahot eivät voi välttämättä siihen samalla tavalla resurssiensa puitteissa osallistua, on tärkeää pystyä säilyttämään valmisteluvaiheen aikainen vastavuoroisuus ja avoimuus.

- *Vaikka joku osapuoli ei saisikaan rahoitusta tai osallistuisi projektiin, sillä tulee olla oikeus tuotetun valmisteluaineiston hyödyntämiseen tekemänsä työn perusteella. Mahdollisesti sen tulisi voida osallistua projektiin, vaikka se ei saisikaan rahoitusta, koska se sitoutunut yhteisiin tavoitteisiin ja työsuunnitelmaan, jotka on asetettu edellytyksiksi osallistumiselle.*

679. Hallinnoijalla voi silti olla omia varanto-oikeuksien hankinta- ja hyödyntämistavoitteita, vrt. osakeyhtiömuotoisten SHOK-organisaatioiden mahdollisuus toimia osakeyhtiölain puitteissa.

Projektin aloittamismenettelyt ovat tutkimusaineiston mukaan projektin suunnittelun kannalta yhtäältä varsin tarkasti ohjattuja ja valvottuja. Sekä hallinnoija että sponsori hyväksyvät tahoillaan tehdyt suunnitelmat, toteuttajat organisoituvat johtoryhmä- ja projektityön pariin, tausta-, tulos- ja muut aineistot määritellään, projektisopimus laaditaan yleisten ehtojen puitteissa ja tiedonjakoa tukeva ympäristö muovautuu projektin toteutusta tukevaksi.

- *Suunnittelulle, tiedon jakamiselle ja seurannalle ei toisaalta ole yleensä muita yhteisiä käytänteitä tai standardeja kuin mitkä kuvataan projektisopimuksessa ja -suunnitelmassa. Varallisuutta tuottavan T&K-työn määrittely on usein osa projektisuunnitelman teknisiä työpaketti- ja tehtäväkuvauksia eikä sopimusta.*

Projektin toteutuksessa osapuolia tulisi tukea ja ohjata suunnitellun varallisuuden luomisessa ja hyödyntämiseen ryhtymisessä. Projektisopimus ja -suunnitelma luovat tälle perustan, mutta jokainen suunnitelma ja toteuttajien joukko ovat silti jossain määrin erilaisia.

Jos sponsori ja hallinnoija eivät edellytä tiettyä projekti- ja T&K-työprosessia, mitään yhdenmukaista toimintatapaa ei välttämättä ole käytössä varallisuuden tuottamisessa.

- *Yleisiä ja yhteisiä eettisiä ohjeita T&K-yhteistyölle ei ole olemassa eikä sellaisten alakohdaisia versioita, kuten ICT-alan T&K-työn eettiset ohjeet, jotka olisivat mahdollinen itsesääntelyn lähtökohhta-aines.*

Toteuttajien ja hallinnoijien keskenään harjoittama ohjaus perustuu tutkimusaineiston mukaan varsinkin johtoryhmätyöhön, mutta sen lisäksi ja yhteydessä projektien muutoksia, rahoitusta ja resursseja sekä uusien osapuolten valintaa koskeviin esityksiin ja päätöksiin. Projektiryhmällä ei kuitenkaan ole toteuttajia edustavana tahona välttämättä mitään välitöntä edustusta hallinnoijan ja sponsorin ohjaavissa ja päätävissä elimissä. Myöskään toteuttajien organisaatioissaan harjoittamalle projektien ja ehkä myös hallinnoijan ja sponsorin kanssa tehdyn yhteistyön ohjaukselle ei ole yhtenäistä puitetta, vaan se on eriytynyt intressitahoittain. Toisin sanoen projektia koskeva ohjaus ei nivoudu intressitahojen muuhun ohjaukseen⁶⁸⁰.

Osapuoli, mukaan lukien avaintoteuttaja, voi myös irtautua hankkeesta melko vähäisin seurauksin ja saattaa toiset tai koko hankkeen uhanalaiseksi.

- *Toteuttajat eivät ole välttämättä mukana projekteja koskevassa päätöksenteossa, toisaalta taas niiden tekemiä päätöksiä ei aina ole tehty vastavuoroisesti hallinnoijan ja sponsorin kanssa.*

680. Tällainen nähtiin nimenomaan päätöksenteon etuna osakeyhtiömuotoisissa SHOK:eissa.

Varallisuuden dynamiikan kannalta katsottuna projektin toteutusvaiheessa tarvittaisiin selkeämpiä käytänteitä varantojen hallinnoimiseksi. Tähän liittyy varallisuutta tuottavaa T&K-toimintaa koskevien yhdenmukaisten käytänteiden ohella myös eri tahojen yhteistyön kiinteyttäminen ja sen myötä mahdolliseksi tuleva sääntely-yhteisön rakentuminen, jossa myös kolmannet tahot olisivat mukana ja jossa tuotettujen varantojen laatua, arvoa ja riskejä voitaisiin arvioida⁶⁸¹. Tällaiseksi ”yhteisöksi” voi tutkimusaineistossa käsittää lähinnä vain julkaisujen ja viestinnän kautta kolmansiin syntyvät suhteet, jos sellainen vuorovaikutus, joka ulottuu laajemmalle hankkeessa mukana olevien keskuudessa kuin vain siinä välittömästi työskentelevät, otetaan huomioon. Siinä eivät korostu varantojen laadun, arvon ja riskien järjestelmällinen arviointi ja hallinta laajempaa jakamista ja käyttöä varten, niiden vähäisyys on ehkä yksi tutkimusaineiston kaikista leimallisimmista piirteistä. Viimeistään *projektin päätös- vaiheessa ja sen jälkeen* tehdyn yhteistyön tulosten tulisi silti realisoitua eri osapuolille paitsi omana varallisuushyötyinä, myös innovaatiostrategian tavoiteltuina päämäärinä ja yhteiskunnallisina vaikutuksina.

Eri intressitahojen sponsoreita, hallinnoijia, julkista valtaa ja muita kolmansia myöten tulisi siis hyötyä hankkeesta. Kun varallisuus sitoutuu toimintaan informaation avulla ja muodossa, tämä tarkoittaa ennen muuta informaatiotilanteesta huolehtimista.

- *Yksi ongelma on, miten yksityiset varallisuusintressit ja yleinen innovaatioetu toteutuvat. Ne on yleensä tasapainotettu lähinnä sopimusten ja immateriaalioikeuksien kautta, mutta esimerkiksi patenttibakemukset eivät silti ole yleisiä yhteishankkeissa*⁶⁸².

Projektien päättyessä yhdessä tuotettu tieto ja sen tukiympäristö saattavat jäädä ilman huolehtijaa, kun osapuolet siirtyvät omille tahoilleen.

- *Raportointi hankkeiden päättyessä ja tulosten evaluointi eivät ole riittävä keino jakaa ja hyödyntää innovaatiotuotoksia kolmansien osapuolten kannalta.*

681. Kun sääntely-yhteisö on olemassa, syntyy ilmeinen mahdollisuus arvioida sääntelyn vaikutuksia ja kehittää sääntelyä. Toisaalta sääntelyn keinojen ja vaikutusten välillä on luonnollisesti yhteys. Kuten Sairinen (2010) toteaa, pakote voi johtaa rangaistus- ja menettämisraamuksiin, kun taas omistusoikeuksiin vaikuttaminen ja markkinamekanismin hyödyntäminen voi tuottaa jollekin kompensatiota ja standardin noudattaminen tai akkreditointi luoda erityisasemia. Kyseessä ovat siis kannustimet ja ”lannistimet”, jotka rohkaisevat tai rajoittavat ja estävät tiettyä toimintaa joko suoraan tai epäsuorasti. (ss. 27–28)

682. Raimo Sepponen arvostelee keksintöjen vähäisyyttä Tivitin hankkeissa (Tekniikka&Talous, 30.11.2012, ss. 2–3). Tivitin toimitusjohtaja Reijo Paajanen toteaa hänen olevan oikeassa, ”mutta se [patenttoivat keksinnöt] ei ole päätarkoituksaan, vaan synnyttää uutta osaamista, liiketoimintaa ja työpaikkoja.”

Samalla tavalla saattaa olla melko sattumanvaraista, miten varantojen tuottamiseen osallistuneet tahot mahdollisesti jatkavat yhteistyötä ja kehittävät varantoja edelleen tai hyödyntävät niitä yhdessä. Usein on myös epäselvää, mikä on tuotettujen varantojen kaupallinen arvo tai yleisemmin laatu muuten kuin mitä projektien yleiset evaluoinnit mahdollisesti osoittavat. Projektien päätösvaiheen ja sen jälkeisen vaiheen tarpeena olisikin projektien tuotosten eli *varantojen hyödyntämisen ohjaus*. Tähän liittyvät varsinkin informatiiviset ja varanto-oikeuksia myös kolmansille levittävät keinot, joiden tulisi olla osa projektia eikä sen ohessa tai jälkeen harjoitettua toimintaa⁶⁸³.

6.3.1 Lähtökohtia sääntelylle

Varallisuuden linkaarta eli varanto-oikeuksien dynamiikkaa avataan seuraavassa tutkimusaineiston perusteella, mutta sitä tarkastellaan yleisemmin myös immateriaali-oikeuksien kautta, samoin kuin varantoja informaatiohyödykkeinä, referoiden muun muassa tietokoneohjelmia koskeviin oikeuksiin. Tämä Turusen (2005) mukaan *staat-tisen* ja Pöyhösen sanoin (2003) *perinteisen* katsannon vertailu nähdään tarpeellisenä, koska se on immateriaalioikeuden kautta laajasti tunnustettu ja tunnustettu, vaikka olisikin ”staatinen” ja ”perinteinen”. Samalla se on tämänkin tutkimuksen aineistossa kaikkien projektien sopimuksissa varsin näkyvää ainesta, jota vasten voi ja kannattaa pohtia hankkeiden suunnittelua ja toteutusta. Varallisuus oikeuden prosessikäsityksessä eri intressitahojen varallisuusasema suhteessa toisiinsa tahoihin määräytyy toisaalta niiden harjoittaman toiminnan mukaan jatkuvasti muuttuvana niin, ettei sille ajatella olevan mitään ennalta kiinnitettyä sääntöä.

Varallisuusaseman esitetään toisin sanoen muodostuvan intressitahojen vastavuoroisena yhteistyösuhteena niin, että se riippuu toimintaympäristöstä ja kokonaisjärjestelystä⁶⁸⁴. Tämä tarkoittaa, ettei tietyn tahon oikeutta välttämättä vastaa toisen tahon velvollisuus eli jonkun velvollisuus voi olla suurempi kuin toisen oikeudet tai päinvastoin. Esimerkiksi SHOK-yhtiöllä on velvollisuuksia hallinnoijana, mutta niissä

683. Vrt. tässä suhteessa esimerkiksi Innovation Mill -projekti (http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/best-practices/charter/2011-sba-conference-budapest/files/speakers/presentations/wsg_jokinen_en.pdf, viitattu 12.5.2012). Hanke perustettiin, koska Nokialla oli olemassa suuri joukko hyödyntämättämiä ideoita ja muita innovaatioaineiksia (”4 000 unused Nokia ideas, ... plenty of unused IP and willingness to give it away”), joiden arvioitiin kiinnostavan muita yrityksiä (”Finland has a wealth of companies that can exploit Nokia’s ideas”) ja olevan nopeasti hyödynnettävissä (”traditional innovation system is too slow & weak”). Voinee toisaalta kysyä, mistä syystä tuhannet ideat jäivät ylipäänsä hyödyntämättä, ovatko ne enää ajankohtaisia ja miksi niitä ei aikanaan tuotu ”perinteisen, hitaan ja heikon” innovaatioverkoston yhteydessä esille. Yksityinen taho pyrkii siis sponsorin ja hallinnoijan tuella realisoimaan varantoylijäämäänsä, kun varannot olisi voitu tuottaa yhteistyöverkostoissa tai olisi muuten voitu edistää niiden hyödyntämistä.

684. Pöyhönen (2003) nimeää ”*toiminnallisen vastavuoroisuuden*” luottamuksensuojan, avoimuuden ja varautumisen perustaksi, jossa otetaan huomioon myös suhteellisuus ja yhdenvertaisuus. (s. 133)

tuotettujen tulosten ja samalla varallisuuden hallinta kuuluu pääsääntöisesti tulokset hankkeissa tuottaneille tahoille eikä yhtiölle.

Varautumisperiaate merkitsee silti kokonaisuutena eri tahojen toimintojen järjestämistä vastavuoroisena riskinottona niin, että sen kohteena ovat kunkin kannalta merkitykselliset toimintamahdollisuudet. Innovaatiotoiminnan yhteydessä, kun epävarmuustekijät ja riskit mutta samalla mahdollisuudet voivat olla huomattavia, varautuminen tarkoittaa vastuuta yhteisen toiminnan kautta syntyneestä kokonaisjärjestelystä tilanteen ja toiminnan hallintana⁶⁸⁵.

Oma-aloitteinen varautuminen ja lojaali toiminta suhteessa muihin, kuten yhteishankkeen sopimuskumppaniin, voi näkyä mahdollisuutena vaatia toista pysymään sopimuksessa mahdollisissa häiriötilanteissa. Omistuksessa varautumisperiaate näkyy muun muassa vaatimuksena pitää huolta varallisuudesta. Suhteellisuusperiaatteen mukaisesti varautumiseen kuuluvat silti vain toimet, jotka ovat tarkoituksenmukaisia ja kohtuullisia, eli toisten asemasta ei tarvitse huolehtia siinä määrin, että omat toimintamahdollisuudet katoavat. Varautumisen on kuitenkin oltava sellaista, ettei se jää tehottomaksi. Esimerkkinä voi ajatella tilannetta, jossa projektissa aineiston tuottanut ja sopimuksen mukaisesti sen haltija haluaa kontrolloida aineiston käyttömahdollisuuksia jatkossa, muun muassa estämällä sen oikeudettoman käytön, kopioinnin ja jakelun, mutta ei toisaalta voi haitata tai jopa estää aineiston luvallista käyttöä mukaan lukien myös varautuminen häiriötilanteisiin esimerkiksi aineiston varmuuskopioinnilla tai vastaavalla. Oma varautumattomuus ei myöskään välttämättä realisoidu oikeudeksi vahingonkorvaukseen, ellei osapuoli ole huolehtinut siitä, että joku muu taho on osavastuussa varautumisesta. Tällaisen vastuun kannalta katsottuna varsinkin projektin päätösvaihe näyttäytyy varsin muodollisena. Se on tavallaan vastinkappale aloitusvaiheelle sikäli, että raportointi ja lopputilitys sponsorille ja hallinnoijalle hankkeen päättyessä ja vielä sen jälkeenkin tehdään nimenomaan sopimusten edellyttämällä tavalla, kun taas hankkeen valmistelu ja varsinkin toteutus ovat vuorovaikutuksen kyllästämiä. Myöskään hallinnoijan tai sponsorin päätös keskeyttää tai lopettaa hanke ei välttämättä sisällä merkittävää vastavuoroisuutta ja sama koskee niiden tekemää raportointiin perustuvaa hankkeen ja sen tuotosten evaluointia.

685. Tässä voinee silti mainita Pöyhösen (1997b) viittauksen ympäristöoikeuden varovaisuusperiaatteen, jonka ”mukaisesti toimintaan, joiden vaikutuksia ei riittävästi tunneta, ei saa ryhtyä.” (s. 375) Varautumisenkin pitää olla myös asianmukaista eli sitä ei voi tehdä esimerkiksi salassapitosopimuksen vastaisesti. Varautumisperiaatteella on yleisemmin liityntä hyvän tavan vastaisuuden kieltoon. Termiä ”toimintaohjelma” voidaan käyttää juridisesta tai toiminnallisesta varautumisesta. (Pöyhönen 2003, esim. s. 157) Toisaalta Linna (2004) huomauttaa, että ”oikeutta voidaan käyttää toisen oikeuksien loukkaamiseen ilman, että kyseessä tarvitsee olla hyvän tavan vastaisuus tai kohtuuton sopimusehto.” (s. 629) Oikeuden väärinkäytön tunnistamiseksi hän tarkastelee toiselle vahinkoa aiheuttavia toimia ja toimen tarkoituksenvastaisuutta ilmentäviä tunnusmerkkejä. Esimerkki edellisestä voisi olla yhteishankkeessa sopimuksen purku niin, että pääsee eroon yhteisistä velvoitteista saatuaan sponsorilta jo oman rahoitusosuutensa.

Projektin tuottamien varantojen hallinnan kannalta katsottuna kyse näyttäisi pintapuolisesti tarkastellen olevan lähinnä sopimuksessa eriteltyjen aineistojen omistamis- ja käyttöperiaatteiden huomioon ottamisesta. Tutkimusaineiston esimerkit osoittavat silti, ettei projektin toteutukseen eikä varsinkaan päätösvaiheeseen välttämättä sisälly erityisiä aineistoja koskevia omistamisen ja käytön hallinnan toimia, vaan sopimusten ehtojen mukaisten menettelyjen oletetaan olevan voimassa – vaikka ei olisi tehty näkyviksi juuri mitään oikeuksien hallinnoinnin käytänteitä. Projektin kuluessa aineistojen valmistumista seurataan eri tavoin, niitä ehkä jopa tarkastetaan tai ne ainakin talletetaan ja niitä koskevaa informaatiota jaetaan usein varsin säännöllisesti. Tämän voi helposti ajatella olevan nimenomaan varallisuuden tuottamiseen liittyvää vastavuoroisuutta ja osapuolten keskinäistä varautumista.

Toiminnalla ei kuitenkaan ole usein mitään näkyvää kytkentää sopimusten immateriaalioikeuksia koskeviin aineksiin, joissa taas oikeuksien hallinnoinnin toimintoja ei puolestaan määritellä. Päätösvaiheessa varannot jäävät ehkä mainituista syistä vähälle huomiolle ja vuorovaikutusta tukevien menettelyiden ja ympäristöjen käyttö loppuu. Yhdessäkään tutkimusaineiston esimerkissä ei ollut suunniteltu tai kuvattu, miten tuotettu tai tausta-aineistona käytetty aineisto käytännössä jaetaan ”lopullisesti” osapuolille. Toisin sanoen, miten sen mahdollinen saatavuus myöhemmin tai kolmansille onnistuu, mitä kukin aikoo sillä tehdä ja miten se ehkä joskus poistuu käytöstä.

Sen sijaan painotettiin tulosten yleistä hyödyntämispotentiaalia sekä jatkoyhteistyön ja -hankkeiden mahdollisuuksia, samoin kuin osapuolten kokemuksia projektista. Vaikka aineistojen omistus- ja käyttöoikeudet määriteltäisiin sopimuksissa tarkasti, projekteissa ei siis aina ole käytössä keinoja analysoida sopimuksen mukaisia tuotoksia ja niiden käyttöä. Arviointia tehdään usein lähinnä sponsorin vaatiman raportoinnin laajuudessa. Sopimuksien laatimisen yhteydessä tehty mittavakin omistus- ja käyttöoikeuksien määrittely, valmisteluvaiheessa tehty tulosten tarkempi erittely ja aikataulutus tehtävittäin sekä aloitus- ja varsinkin toteutusvaiheeseen kuuluva tulosten jatkuva seuranta näyttävät toisin sanoen usein päättyvän ilman vastaavaa ponnistusta projektin loppuessa. Myöskään osapuolten keskinäisen vastavuoroisuuden ja varautumisen kautta hankkeen myötä kullekin taholle syntyneitä varallisuusasemia ei yleensä tehdä näkyväksi toisille osapuolille, vaan varanto-oikeuksien hyödyntäminen tietyn intressitahon piirissä jää hankkeen päättyessä muille näkymättömäksi.

Tutkimusaineistosta ei selviäkään, miten eri tahot hyödyntävät oikeuksiaan eikä myöskään, miten useampien rinnakkaisten tai peräkkäisten hankkeiden tuottamia oikeuksia, joihin ne ovat osallistuneet, hallinnoidaan ja käytetään hyväksi⁶⁸⁶. Hankkeen valmistelun, aloituksen ja toteutuksen tiivis yhteistyö loppuu usein hyvin lyhyeen. Jos

686. Asiaa on tarkasteltu lähemmin tutkimuksen yhteydessä laaditussa julkaisemattomassa työraportissa Seppänen (2011a), perustuen aineettomien varantojen tuottamisen ja hallinnan kehittymisen jäsentämiseen ja pohdintaan usean vuoden ajalta esimerkkiyrityksessä, joka harjoitti T&K-yhteistyötä useissa erityyppisissä hankkeissa.

päätösvaiheeseen kuitenkin liittyy jatkohankkeen valmistelu osapuolten kesken, asia on toinen. Tuolloin jo tehty työ tuloksineen muodostaa monesti uuden projektin lähtökohdan. Silti tutkimusaineistosta ei juuri ilmene varannon eri merkityksiä yhdistävää ajatusta, että ne ovat investointeja, joilla on tulevaisuuden tuotto-odotuksia⁶⁸⁷. Tämän tutkimuksen kontekstissa varantoinvestointeja hyödynnetään, kun niistä tuotetaan kaupallisia informaatioperusteisia hyödykkeitä. Varantojen arvo eli varanto-oikeuksien hyöty varallisuutena siis realisoituu, kun niitä käytetään⁶⁸⁸. Tällöin näkyväksi tehdyn ja jaettavissa olevan varantoaineksen tulee useimmiten sekoittua informaatiohyödykkeen tuottamisessa tarvittun piilevän kokemustiedon kanssa⁶⁸⁹.

Tutkimusaineistossa kuitenkin se, että varannolla ja siten myös varanto-oikeuksilla on taloudellinen elinkaari, jossa sen arvo, hinta ja kustannukset ovat eri aikana erilaisia⁶⁹⁰, jää lähes näkymättömäksi. Poikkeus tästä on projektin tehtävä- ja osanottajakohtainen kustannuspuite. Kustannusten asemesta lähes kaikki käytössä olevat aineettomien pääomien arvottamisperiaatteet ja yleensäkin investointien tuottolaskelmat perustuvat kuitenkin arvon ja hinnan arviointiin. Varsinkaan aineettoman hyödykkeen arvo ei yleensä perustu suoraan sen tuottamisen vaatimiin tai jakelun kustannuksiin, vaan päinvastoin juuri tulevaisuuden tuotto-odotuksiin⁶⁹¹.

-
687. Taloudellinen näkökulma on silti tässä tutkimuksessa vain puite oikeudellisten kysymysten tarkastelulle, mutta ei oikeustaloustieteen kannalta, joka pääsääntöisesti tarkastelee oikeussääntöjä ja -normeja annettuina, pyrkien analysoimaan niiden taloudellista tehokkuutta (Heimonen ja Määttä 1997). Tässä yhteydessä taloudellinen tehokkuus koskee sen sijaan liiketoiminnan resursseja, joskin esimerkiksi niiden oikeudellisen suojauksen keinojen ja saadun suojapiirin voi ajatella vaikuttavan nimenomaan varannon ”tehokkuuteen” liiketoiminnan aineksena – vrt. Hurmelinna-Laukkanen (2005). Tavanomaisimpia, mutta silti usein melko heikosti hallinnoituja varantoja on yksittäisten työntekijän hallussa oleva tieto, mihin liittyviä kysymyksiä erityisesti työoikeuden kannalta tarkastelee Erling (2008).
688. Omistamisen ja käytön ero ei silti ole selvä. Varannon arvon nousu ei useinkaan riipu pelkästään yrityksen omista liiketoimista, vaan kilpailijoiden, asiakkaiden, tutkimuslaitosten, valtiovallan ja muiden tahojen toimista. Yksi tapa hyötyä on hankkia oikeuksia varantoihin, joita muut tarvitsevat. Tämä voi tapahtua esimerkiksi sijoittumalla yhteishankkeeseen, jossa erilaiset toimijat ja niiden resurssit, toiminnot ja suhteet kietoutuvat yhteen. Adrian (2008) esittääkin, että aineeton omaisuus on hyödyllistä vasta kun se saa arvoa eli siitä tulee pääomaa (s. 242), jolloin siitä voi tulla yritykselle erittäin tärkeä hyödykkeenä (s. 246).
689. Erilaisten oikeuksien kirjo patenteista liikesalaisuuksiin on oleellinen osa liiketoimintaa. Mitkä oikeudet ja miten liittyvät erilaisiin tietoihin ja niiden yhdistelmiin ja mikä merkitys niillä on yhdessä ja erikseen, ovat oleellisia kysymyksiä varsinkin yhteistyöverkoston näkökulmasta, joissa oikeuksilla on usein spesifistä merkitystä erikseen ja samalla tietty yhteinen merkitys, Malinen ja Haahtela (2007).
690. Tässä tutkimuksessa varanto-oikeuksia ei silti tarkastella oikeustaloustieteen näkökulmasta esimerkiksi oikeuksien luomisen, hallinnan ja hyödyntämisen tehokkuutena, vrt. Heimonen ja Määttä (1997).
691. Monet varantojen arvottamisen periaatteet ovat juuri investointien hallinnan menetelmiä. Niistä on hyvä yhteenveto raportissa Malinen ja Haahtela (2007, ss. 58–84) juuri innovaatioverkoston kannalta katsottuna. Arvottamisen voi ajatella olevan sisäinen näkökulma varannon liiketaloudelliseen hyötyyn, kun taas varannon hinnoittelu on ulkoinen asiakkaiden ja markkinoiden näkökulma.

Mainitusta syystä varantojen arvon näkymättömyys tutkimusaineiston esimerkeissä on tärkeä havainto: *varantojen hallinnan tulisi sisältää niiden arvon määrittelyyn ja hyödyntämisen suunnitelma*. Sellaisia ei ollut tehty yhdenkään tutkimusaineiston projektin sopimuksissa ja suunnitelmissa. Toisaalta niitä ei näkynyt myöskään varsinaisessa projektitoiminnassa eli hankkeiden aloituksen, toteutuksen ja päättämisen yhteydessä käytetyissä projektin toteutuksen, johtamisen, raportoinnin ja arvioinnin menettelyissä. Varannon sisältö jäsentyy ja täsmentyy tutkimusaineiston hanke-esimerkkien valossa silti konkreettisesti toimintaympäristön ja kokonaisjärjestelyn myötä eikä esimerkiksi vain minkään käsitteellisen tyypittelyn kautta⁶⁹².

Aineettoman varallisuuden arvon määrittelylle ei toisaalta kuitenkaan ole olemassa mitään selvästi ”parasta” menettelyä. Se ei välttämättä osu ”oikeaan” juuri sen vuoksi, että omaisuus on aineetonta eli ei-fyysistä ja että arvottamisen kohde ei ole yksiselitteinen ja näkyvä. Toinen asiaa vaikeuttava seikka on, että arvo perustuu usein erilaisten tulevaisuuden riskitekijöiden toteutumisesta riippuviin ja mahdollisesti realisoituviin optioihin. Varannon arvo määritellään kuitenkin käytännössä muutamiin yleisesti käytettyihin pääperiaatteisiin nojautuen⁶⁹³, joskin lopputulos voi silti olla varsin epävarma. Kolmas ja ehkä tärkein seikka, johon esimerkiksi Hollmén (2007) viittaa, on että ”aineettoman omaisuuden arvo on usein riippuvainen siitä, kuka sitä hyödyntää. Omaisuus, jolla ei muiden yritysten toiminnassa ole lainkaan arvoa, voi

692. Lönnqvistin ym. (2005) jaottelun mukaan aineeton pääoma muodostuu ei-fyysisistä arvonalteista, jotka liittyvät työntekijöiden kyvykkyyksiin, organisaation resurssihin ja toimintatapoihin sekä sidosryhmäsuhteisiin. *Aineettomat rasitteet* (engl. intangible liabilities) ovat aineettomia resursseja, joilla on negatiivinen vaikutus organisaation toimintaan (esimerkiksi huono maine tai epäpätevä henkilöstö). *Aineettomat resurssit* (engl. intangible resources) ovat aineettomaan pääomaan kuuluvia yksittäisiä tekijöitä (pääomaeriä). *Inhimillinen pääoma* (engl. human assets) sisältää erilaisia organisaation työntekijöihin ja johtajiin liittyviä asioita, kuten osaaminen, henkilöominaisuudet, asenne, tieto ja koulutus. *Rakennepääomaa* (engl. structural assets) ovat organisaation arvot ja kulttuuri, työilmapiiri, prosessit, dokumentoitu tieto sekä immateriaalioikeudet. *Subdepääoma* (engl. relational assets) sisältää erilaisia organisaatioon ja sen ulkopuolisiin sidosryhmiin liittyviä aineettomia tekijöitä (esimerkiksi asiakassuhteet).

693. Kts. yleiskuvaus http://en.wikipedia.org/wiki/IP_valuation (Viitattu 12.5.2012). Matsuura (2004) ja Razgaitis (2003) käyvät ne läpi: Kustannusperustainen: varannon arvo ei ole enempää kuin mitä pitäisi investoida sen tai vastaavan hyödyn tarjoavan varannon hankkimiseksi tietyllä hetkellä, ottaen huomioon vain nykyiset hankintakulut tai korvaavan investoinnin kulut, varannon monistuskulut tai mahdollisesti jo toteutuneet historialliset kulut. Markkinaperustainen: varannon arvo määräytyy kilpailun kautta, pyydettyjen ja saatujen tuottojen tai hintojen suhteessa. Tuotto-perustainen: varannon arvo määritetään sen tulevaisuuden tuotto-odotusten perusteella, käyttäen tulevien tuottojen diskonttausta nykyhetkeen. Välitön: varannon arvo voidaan määrittellä suoraan nykyhetken käypänä realisoitavana arvona, esimerkiksi huutokaupassa. Sama asia voidaan esittää tyypittelemällä varannon arvo investointi-, vaihto-, markkina-, käyttö-, kirjanpito- ja poistoarvona. Ne kuvaavat samalla välillisesti varannon elinkaarta sen luomisesta aina käytöstä poistumiseen. Yleisimmin varannon arvo hahmotetaan tuotto-perustaisesti käyttöarvona, ottaen huomioon, että on olemassa useita erilaisia vaihtoehtoja varantoinvestoinnin tekemiseksi ja hyödyntämiseksi.

olla jollekin hyvinkin arvokas.” (s. 53)⁶⁹⁴ Jos arvon määrittäminen on epävarmaa, omaisuutta koskevaan liiketoimeen liittyvään sopimukseen voidaan toisaalta ottaa mahdollisesti mukaan erilaisia hinnanoikaisupykälä. Mistään tällaisesta ei aineistossa ollut silti merkkejä⁶⁹⁵.

Näkyvä seikka tutkimusaineistossa projektien tuottamien varantojen hallinnan suhteen oli sen sijaan, että vaikka projektin aikaiset eri intressitahojen keskinäiset varantoja koskevat suhteet olisivat hanketta koskevien sopimusten ja projektisuunnitelman kautta selvät, niin *mahdolliset varanto-oikeuksia koskevat kollisiot ovat ennen muuta yhteistyön konfliktteja*.

694. Jokseenkin ilmeinen päätelmä on, ettei aineettoman omaisuuden arvon määrittely objektiivisesti ole mahdollista, vaan se on tilanne- ja tapauskohtainen seikka huolimatta esimerkiksi siitä, onko omaisuuden kirjanpidollista arvoa kirjattu yrityksen taseeseen tai millä periaatteella mahdollinen tasekirjaus on tehty. Kuten Hollmén (2007) toteaa, ongelmat eivät silti koske vain siirtohinnoittelua, vaan aineettoman omaisuuden arvostamista yleisemmin. Myös hän käy läpi aineettoman omaisuuden arvostamisen yleisimmät tavat. Kustannusperusteisuus edellyttää aineettoman omaisuuden kehittämisen tai hankinnan kustannusten yksilöimistä ja sen puutteena voidaan pitää myös, etteivät aineettomasta omaisuudesta aiheutuneet kustannukset usein vastaa omaisuuden taloudellista arvoa. Tuloperusteisessa menetelmässä arvon määrittelyn perustana on omaisuudesta tulevaisuudessa saatavien nettotulojen nykyarvo. Tällainen arviointi voi tuottaa aineettomalle omaisuudelle enimmäisarvon, siinä missä kustannusperustainen menetelmä saattaa taas tuottaa vähimmäisarvon. Markkinaperusteinen menetelmä pohjautuu vertailun tekemiseen siitä, mitä vastaavista yrityksen ulkopuolisista liiketoimista voisi saada tuottoina. Markkinaehtoista hintaa voi olla kuitenkin erittäin vaikea määrittellä vaikkapa aineettoman omaisuuden luovutushetkellä: ”Etuyhteydessä olevalle osapuolelle luovutettu aineeton omaisuus voi osoittautua luovutuksen jälkeen selvästi arvokkaammaksi kuin luovutushetken tietojen perusteella arviointiin.” (s. 55)

695. Hollménin (2007) mukaan ”Yhdysvalloissa on arvostuksen epävarmuus ratkaistu tavalla, jota ei hyväksytty useimmissa muissa valtioissa.” (s. 56) Hinnoitteluoikaisua koskevan IRC section 482:n perusteella: ”In the case of any transfer (or license) of intangible property... ..the income with respect to such transfer or license shall be commensurate with the income attributable to the intangible.” (s. 56) Tämä periaate, jota kutsutaan ”commensurate-with-income”-nimellä, edellyttää, että esimerkiksi lisenssimaksujen on vastattava niitä tuottoja, jotka syntyvät siirrettävän aineettoman omaisuuden takia. Käytännössä asia todetaan jälkikäteisten tarkistusten ja oikaisumaksujen avulla, niin että lisenssimaksut aikanaan vastaavat siirretystä aineettomasta omaisuudesta saatua ja tuottoja. OECD:n siirtohinnoitteluperiaatteissa vastaavaa tarkistamista ja oikaisua ei sallita, muuten kuin että ”riippumattomat osapuolet olisivat etukäteen sopineet sellaisista vastaavissa olosuhteissa.” (s. 28) Euroopassa painotetaan aineettoman pääoman merkitystä viestinnällisessä tai liiketoiminnan toteutustarkoituksessa. Yhdysvalloissa on sen sijaan käytössä näkemys aineettoman omaisuuden ”tavanomaisesta” merkityksestä tai ”poikkeuksellisesta” arvosta. Tähän liittyvää periaatetta ei ole Euroopassa hyväksytty, eli omaisuuden arvon nousun tai laskun jälkikäteistä noteeraamista vaihdannan jo tapahduttua ei oteta huomioon. Yhdysvaltalaisessa näkemyksessä on silti huomionarvoista omistajuuden erittely ja etenkin se, miten omistajuutta pyritään hahmotamaan omaisuuden tosiasiallisen kartuttamisen kautta. Tämän voi ajatella olevan juuri logiikan myös siirtohinnoittelussa. Toisin sanoen se, joka omaisuuteen ryhtyy ja sitä lisää, ei voi välttämättä olla pelkkä sivustakatsoja verojen ja muiden maksujen ohella myöskään omaisuudesta koituvien etujen nauttimisessa – etenkin, jos ryhtyminen on ”epätavanomaista”, kun ymmärretään epätavanomaisuuden raja.

Vaikka moderni esineoikeus puuttuu sivullissuojan kysymyksiin ja samoja käsitteitä voidaan esimerkiksi Vilppulan (2006) mielestä käyttää soveltuvin osin immateriaalioikeuksiin, tämän tutkimuksen aineistosta (Liite 1) näkyy selkeänä ongelmana, että immateriaalioikeudet sopimuksissa tarkastikin määriteltynä liittyvät varsin heikosti yhteistyön toteuttamistoimintaan ja mahdollisesti jäävät lopulta jopa merkityksettömiksi. Vilppulan (2006) käsitys on toisaalta kuitenkin, että uuden käsitteistön luominen olisi turhaa siitä syystä, että sivullissuoja ja kollisiotutkimus ovat jo luoneet puitteen tarkastella vastaavia tilanteita myös muiden kuin esineitä koskevien oikeuksien osalta⁶⁹⁶.

Molemmassa voidaan erottaa sekä yleinen että erityinen sivullistaho. Edellisessä ei ole kyse oikeustoimeen perustuvasta oikeussuhteesta, vaan *oikeuden kohteen hallinnan ja käyttämisen suojaamisesta*. Teollisoikeuksien tapauksessa tällä on kahtalainen merkitys, koska yhtäältä on olemassa oikeudenhaltijan mahdollisuus käyttää oikeuttaan omassa toiminnassaan ja toisaalta taas hänen oikeutensa kieltää se muilta. Erityinen sivullistaho muodostuu sen sijaan oikeussuhteiden kautta, mistä teollisoikeuksia koskien on hyvä esimerkki patentin haltijan ja lisensioijan suhde. Vilppula (2006) korostaa tässä yhteydessä, etteivät erilaiset oikeudet ole aina toisensa pois sulkevia, esimerkiksi patentin haltijan ja lisensioijan oikeudet hyödyntää patenttia voivat olla samanlaiset, mikä ei esineoikeudessa useinkaan tule kyseeseen. Oikeuksien kollisiossa erityisen sivullistahon tapauksessa on klassisesti kyse ”paremmasta oikeudesta esineeseen” eli kolmannen osapuolen saantoa rasittaa pätemättömyysperuste. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi, kun patentin haltijalta lisensioinnin kautta käyttöoikeuden itselleen saanut taho luovuttaa sen edelleen oikeudettomasti kolmannelle osapuolelle. Tässä pitää silti ottaa huomioon teollisoikeuksien erilaiset käyttömahdollisuudet ja oikeuksia koskevien sopimusten hyvinkin huomattava monimuotoisuus. Tosin Vilppula (2006) toteaa huomionarvoisen seikan, ettei kollisiota tapahdu, jos lisenssien päällekkäisyys on näennäistä eli ne eivät tosiasiansa ole yksinoikeuslisenssejä.

Oikeuksien törmätessä eli kollisiotilanteissa tarkastellaan, kuten Zitting (1975) asiaa tunnetusti jäsentää, osapuolten luovutuskompetensseja, ottaen huomioon sekä tapahtumien aikajärjestys että muut omistuksen hallintaa ja luovutusta perustelevat tai rajoittavat seikat. Teollisoikeuksien tapauksissa tilanne on sikäli samanlainen, että oikeussubjektin voi rinnastaa oikeuden haltijaan kuten esineoikeuden oikeussubjektiin. Tämä on Vilppulan (2006) mukaan mahdollista, vaikka oikeusobjekti ei olekaan fyysinen ja konkreettinen esine, ”vaan kohde on aineeton oikeus johonkin, jota voisi kuvata oikeutena [jonkin] idean hyödyntämiseen.” (s. 46) Tässä yhteydessä hän toteaa

696. Uudessa varallisuusoikeudessa, kuten Pöyhönen (2003) sen hahmottaa, ollaan tästä eri mieltä. Marttila (2006) esittää keinotekoisia varallisuusjärjestelyjä tarkastellessaan, että ”analyttisen omistusoikeuskäsitteistön avuksi tulevat [uuden] varallisuusoikeudellisen soveltamisharkinnan rakenne-elementit.” (s. 787)

lisäksi, että oikeuksien suhteellisuus lisääntyy osaltaan myös siksi, että varallisuus rakentuu usein erilaisten informaatiotilanteiden varaan⁶⁹⁷.

Edellä olleeseen viitaten ehkä oleellinen havainto on, ettei T&K-yhteishankkeissa ole mitenkään vaikeaa nähdä varallisuuden luomisessa yhteistyöhön ja dynamiikkaan painottuvia erilaisia käytänteitä. Toisaalta projektin valmistelun yhteydessä korostuu varsinkin sopimusten kautta, mitä myös allianssin hallinnoinnin tutkimukset osoittavat, osapuolten oikeuksien ja velvollisuuksien puitteen luominen. Tässä hankkeen käyttämien ja tuottamien aineistojen ja niitä koskevien oikeuksien määrittely ovat oleellisia sopimusaineiksia, mutta projektien toteutuksessa niihin ja niiden tuottamaan arvoon kiinnitetään ehkä vain vähän huomiota, toisin sanoen siihen, mikä on eri osapuolten tekemän työn ja sen tulosten merkitys tai arvo⁶⁹⁸.

Immateriaalioikeudet jaetaan perinteisesti kahteen lajiin eli tekijän- ja teollisoikeuksiin, mutta silti informaatiohyödykkeen kehittämisen ja käytön kannalta ehkä kaikista merkittävin seikka on tiedon ja tietoa käsittelevien järjestelmien aineettomuus. Turunen (2008) lähestyykin asiaa esineoikeuden aineettomuuden kautta, jäsentäen informaatiohyödykkeen aineellisuutta ja aineettomuutta esineoikeuden yleisten periaatteiden avulla. Ne muodostavat hänestä hyvän käsitteellisen pohjan myös immateriaalisten hyödykkeiden omistamiselle ja vaihdannalle. Tässä tutkimuksessa korostuvat aineettomia varantoja koskevasta toiminnasta kumpuavat oikeudet.

Varsinkin tekijänoikeus liittyy hyvin läheisesti informaatiohyödykkeisiin, sitä on käytetty ja käytetään erittäin paljon niiden suojaamiseen. Esimerkiksi ohjelmistoteollisuus on tullut ns. tekijäoikeusteollisuuden osaksi⁶⁹⁹. Toisaalta sen voi nähdä olevan juuri toimintaan kiinnittyvä eli se juontuu *tekijän oikeudesta toimintansa tuotoksiin*. Tekijänoikeus on yksinkertainen sikäli, ettei se vaadi rekisteröintiä, mutta silti varsin kompleksinen, koska sen historia ja perinteinen käyttö liittyvät luovaan työhön eivätkä niinkään teolliseen tai liiketoimintaan. Yksi kiistelyn kohteista onkin juuri ollut, mikä on luovaa työtä liiketoiminnan ja ”tavanomaisen” kehittämisen piirissä. Tätä voi-

697. Vilppulan (2006) mukaan varallisuusoikeyteen kuuluvien omistuksen, sopimuksen ja vahingonkorvauksen normistojen päällekkäisyydet aiheuttavat ”mielenkiintoisia” ongelmia. Yksi niistä on tilannesidonnaisuus, joka on samalla yksi avainkäsite uudessa varallisuusoikeyudessa: niin sanotut ”säännönmukaiset poikkeukset” tulisi ottaa osaksi varallisuusoikeyden järjestelmää. Yleisemmin, ”lain tilannesidonnaisuuden korostaminen (‘law in context’) haastaa perinteisen varallisuusoikeydellisen atomistisen ajattelun ja pyrkii hahmottamaan oikeydellisiä tilanteita kokonaisuutena.” (s. 48) Kokonaisvaltaisuus edellyttää kuitenkin järjestelmältä yhdenmukaisuutta ja ennustettavuutta, ja siksi Vilppulasta (2006) voi pohtia, onko uudessa varallisuusoikeyudessa niinkään vielä kyse tällaisesta järjestelmästä, vaiko ”normaaliin oikeyden käyttöön liittyvien realiteettien huomioimisesta myös varallisuusoikeydellisen teorian puolella.” (s. 49) Toisaalta voinee kysyä eikö oikeyden käyttöön liittyvien realiteettien tulisi olla ylipäänsä oikeysjärjestyksen ja sitä kautta -järjestelmänkin taustalla, jälkimmäinenkin liittyy oikeyteen yhteiskunnassa eikä ole siitä riippumaton artefakti. Vilppula (2006) tarkoittaneekin kysymystä, missä määrin realiteetit pitäisi ottaa huomioon.

698. Vrt. myös uuteen varallisuusoikeyteen kriittisesti suhtautuneiden kuten Paaston (2003) toteamus, että ”omaisuuden arvo vaihdannassa on tullut yhä tärkeämmäksi verrattuna käyttövaltaan.” (s. 127)

699. Esim. http://www.iipa.com/pdf/2002_SIWEK_FULL.pdf. (Viitattu 30.10.2011)

si pohtia T&K-työn yhteydessä tekijänoikeuden oikeuttamisena, mutta yhteisprojektin valmistelun, suunnittelun ja toteutuksen kontekstissa kyse on enemmän toimintamahdollisuuksien oikeuttamisesta.

Tekijänoikeus ja omistaminen

Suomessa omistamista ja sen määrittelyä on Leppämäestä (2006) leimannut ajatus omistajan näkökulman ensisijaisuudesta (esim. Oksanen ja Kumpula 2005), eli että omistajalla on oikeus estää muita puuttumasta asioihin. Tekijänoikeus on myös T&K-yhteishankkeissa varantoja koskeva tärkeä oikeus. Kuten edellä todettiin, tunnetuin ja suosituin näkökulma siihen on tehtyyn työhön vetoaminen: omistusoikeuden teoria sitoo omaisuuden sen tekijään. Käytännössä T&K-yhteishankkeiden kontekstissa on ilmeistä, että kyse on kuitenkin aina monesta eri tekijästä, erilaisista toisiinsa nivoutuvista tekemisistä ja eri organisaatioiden tekemistä koskevista tulkinnoista – hallinnoija ja sponsori mukaan lukien⁷⁰⁰.

Varsin oleellinen seikka on myös tekijänoikeuden ns. harmaa alue eli että oikeus ei määrittele teosten sisältöä tai laatu- tai tasovaatimuksia ja että niiden omaperäisyyden ja itsenäisyyden vaatimukset ovat sangen avoimia, vaikka tekijänoikeusoikeus syntyy ne täyttävälle teokselle automaattisesti. Toisaalta Turusen (2008) huomio, että ”tuote” muodostuu usein aineettomasta ja aineellisesta on tässä hyvin relevantti. Myös palveluliiketoimintaan voi liittyä aineellinen hyödyke, kuten tietoteknisen palvelun kehittämisen, käyttöönoton ja käytön apuväline. Hyvä esimerkki on T&K-yhteisprojektin käytössä oleva jaettu tietovarasto.

Myös toinen erittäin merkittävä tai ehkä merkittävin ero aineettomien ja aineellisten hyödykkeiden välillä on tullut esille jo edellä, eli että aineeton hyödyke ei välttämättä kulu käytössä eikä monistettaessa ja että lähes äärettömän montaa sen kopiaita voidaan hyödyntää samaan aikaan⁷⁰¹. Monien informaatiohyödykkeiden sisältämää informaatiota voidaan muuttaa, poistaa tai täydentää sekä kehityksen että käytön aikana erilaisilla välineillä ja eri ympäristöissä, laajuudessa ja eri tahojen toimesta⁷⁰².

700. Vaikka eri tahojen roolit olisivat empiirisesti tarkastellen hyvinkin selviä, niiden välille voi silti syntyä tekijänoikeuksia koskeva juridinen kiista. Esimerkiksi Joensuun yliopisto sai ESR-tutkimusprojektin toteuttajana hankkeen tulosten taloudelliset tekijänoikeudet itselleen vasta Kuopion hallinto-oikeuden päätöksellä 10/0037/3 (3.2.2010). Kuopion lääninhallitus oli rahoittajana edellyttänyt niiden siirtyvän itselleen, vedoten hankkeen hakemuksen käsittelymenettelyihin ja rahoituspäätöksessä edellytettyihin ehtoihin.

701. Ciro (2005) tarkastelee filosofisin ja käytännöllisin perustein, miksi aineetonta tuotosta ei pidä aineellistaa esineomaisuudeksi, kun sitä koskevien oikeuksien sisältöä määritellään ja perustellaan. (s. 2)

702. Taustalla voi silti nähdä yleisiä aineellista ja aineetonta omaisuutta tyyppitteleviä asioita. Turusesta (2008) on olennaista, että kontrolloitavuuden laajuus eli tietty valtasuhde kohteeseen määritellään – minkä tässä tulkitaan tarkoittavan juuri toimintamahdollisuuden oikeutusta, sekä aineettomuuden informaatioluonne. Esineoikeudessa omistusoikeuden yksinomaisuus on määräävä eli

T&K-yhteishankkeiden kontekstista ilmenee silti tällaisten mahdollisuuksien kannalta varsin huomattavana ongelmana oikeuksien pirstoutuminen, joskaan ei sopimus- ja immateriaalioikeuden kesken⁷⁰³. Sen sijaan esimerkiksi tekijänoikeus, joka koskee mahdollisesti hyvin laajasti yhteishankkeessa tuotettuja varantoja, olivatpa ne osaamista, toimintatapoja tai informaatiohyödykkeiden tietoteknisiä ratkaisuja, ei aina kohtaa projektin ohjauksen menettelyjä, vaikka sopimuksissa olisi kuvattu kuinka yksityiskohtaisesti immateriaalioikeuteen nojaavat tausta-, sivu- ja tulosaineiston omistus- ja käyttöperiaatteet. Hieman kärjistäen, oikeuksien hallinta toimii patenttien osalta, joita ei tuoteta⁷⁰⁴, ja julkaisujen tapauksessa, joista hyötyvät kolmannet, koska projektin osapuolilla on parempaa tietoa.

Kun varanto-oikeus mielletään toimintamahdollisuuden oikeutuksena, sen ehkä merkittävin seikka on, että vaihdannan kautta saatava arvo oikeuden haltijalle voi moninkertaistaa hänen oman käyttöoikeutensa arvon – erityisesti jos ja kun oikeus ei monistettaessa kulu ja monistamisen kustannukset ovat alhaisia. Vaihdamme arvon kautta aineettoman omaisuuden arvo myös vakuutena voi tulla oleelliseksi. Vaihdamme immateriaalioikeuksien ajallinen rajoitus on esitetty tärkeäksi niiden omistajan kannalta: useimmat oikeudet ovat voimassa määrääjän ja jotkut vaativat omistajan aktiivisia toimia pysyäkseen voimassa. Käytännössä ICT-alalla esimerkiksi tekijänoikeuden ajallisella rajoituksella ei ole juuri merkitystä: tietyn informaatiohyödykkeen perustana olevien varanto-oikeuksien hyödyntäminen vapaasti vasta vuosikymmenten kuluttua on melko teoreettinen ajatus. Kun oikeudet mielletään toimintamahdollisuuksien oikeutuksina, niiden ajallinen perspektiivi on ehkä muutama vuosi, ja tuona aikana eri tahojen pitäisi pystyä hyötymään varannoista niiden hyödyntäjinä oikeuksia hankkien ja vaihtaen. Edellisessä merkittäväntä on osallistuminen toimintamahdollisuuksien luomiseen, jälkimmäisessä taas tärkein menettely on mitä ilmeisimmin lisensointi. Se voi myös Vilppulasta (2006) olla lopulta ”ainoa keino”, jolla innovaation kehittäjä hyöttyy oikeudestaan.

vapaus kuten jokamiehen oikeus on poikkeus, kun taas immateriaalioikeuksien taustalla on vapaan informaationkulun periaate. Tasapaino oikeudenhaltijan ja yleisön edun välillä näkyy muissakin immateriaalioikeuksissa kuin tekijänoikeudessa, esimerkiksi patenteissa. Jo Oeschin (1997) mukaan näkökulmien yhdistely ansaitsisi huomiota aiempaa yksityiskohtaisemman sääntelyn ja sen kohteena olevien aineistojen kasvaneen määrän takia.

703. Ritchie (2008) tarkastelee immateriaalioikeuden kysymyksiä, pyrkien löytämään niille yhtenäistä taustaa sopimusoikeuden kautta ja väittäen, että (amerikkalaiset) tuomioistuimet ovat tehneet virheitä yrittäessään löytää immateriaalioikeudellisille kysymyksille ratkaisuja ilman, että olisivat ottaneet huomioon eri oikeudenaloja yhdistäviä tekijöitä. Tässä tutkimuksessa jäsenyys eri oikeudenaloihin on toissijainen, yhtenäinen näkymä varanto-oikeuksiin rakentuu sen sijaan kokonaisjärjestelyn kautta.
704. Vilppulasta (2006) ”patenttien taloudellinen hyöty on vähintäänkin kyseenalainen, sillä patentit, vaikka yhtäältä lisäävät yksinoikeuden muodossa keksijän innovaatiostaan saamaa hyötyä, myös toisaalta lisäävät innovaation kehittämisen hintaa.” (s. 52)

Informaatiohyödykkeet ja omistaminen

Tekijänoikeuslain 1§:n mukaan Suomen tekijänoikeuslakiin on sisällytetty EU:n tietokoneohjelmien suojaa koskevan direktiivin (1991/250/ETY) perustuvat erityissäännökset. Samoin siinä ovat tietokantoja koskevan direktiivin erityissäännökset (1996/9/EY), mutta tekijänoikeus suojaa asiallisesti ottaen lähinnä ohjelmakoodia.⁷⁰⁵

Hallituksen esityksessä HE 161/1990 tietokoneohjelmaa luonnehditaan joukoksi käskyjä, jotka saavat tietokoneen suorittamaan tietyn halutun toiminnon. Mikäli ohjelmalle on olemassa yksi ratkaisu, johon päädytään ulkoisten seikkojen ohjaamana, kyseessä ei ole tekijänoikeuden kannalta katsottuna teos. Kokonaiset ohjelmat kuitenkin yleensä aina ylittävät teoskynnyksen omaperäisyydellään eikä teostason arvioinnissa ole Takin (2003) mukaankaan kyse esteettisistä tai taiteellisista arvoista. Tärkein tekijänoikeussuojaan liittyvä piirre on kuitenkin, että tekijänoikeus suojaa vain ilmaisumuotoa, mutta ei ideaa⁷⁰⁶. Tämä on ilmaistu myös EU:n tietokoneohjelmien suojaa koskevan direktiivin (1991/250/ETY) 1. artiklan 2. kohdassa. Samuuden vaikutelma esimerkiksi ohjelman idean, toiminnan, algoritmien rakenteen ym. takia ei ole ohjelman tekijänoikeuden rikkomus⁷⁰⁷. Oikeudenhaltijan edut ovat, että tekijänoikeus syntyy automaattisesti, on luonteeltaan kansainvälinen ja pitkäkestoinen (EU:ssa 70 vuotta oikeudenhaltijan kuoleman jälkeen⁷⁰⁸).

-
705. Vrt. toisaalta myös Kianto ym. (2010), jossa tutkittiin yleisemmin aineettoman pääoman hallinnan ja suojauksen eroja tuote- ja palveluliiketoimintaa harjoittavien yritysten välillä. Tässä tutkimuksessa näkyy silti selvimmin tuotoksia koskevien oikeuksien painottuminen projektien sopimuksissa, kun taas projektin toteutuksessa etusijalla on yhteinen toiminta ja sen johtaminen.
706. Vrt. silti Mylly (2004): ”Onkin harhaanjohtavaa todeta, että tekijänoikeus suojaisi vain muotoa. Ehkä tekijänoikeudessa olisi perusteltua ryhtyä arvioimaan suojatun ja suojaamattoman rajanvetoa teoksessa kokonaan muista lähtökohdista kuin muodon ja ideoiden kestävämmästä ja kovin abstraktista jaottelusta?” (s. 241). Yksi syy tähän on Myllyn (2004) mielestä digitaalisten aineistojen kopioituvuuden ja johdannaisteosten ristiriita, mainitunlainen toinen lähtökohta voisikin olla kaupallisen hyväksikäytön kriteeri eikä kopioitumisen kriteeri (s. 242), jonka rajoittava vaikutus digitaalisessa ympäristössä on hänen käsityksensä mukaan ”moninkertaistunut jopa ilman lainsäädännöllisiä muutoksia.” (s. 243). Digitaalisten aineistojen helppo kopioituvuus ja aineiston kulumattomuus ovatkin hänestä johtaneet enemmän teosten käyttötapojen sääntelyyn eikä niinkään monistamisen ja jakelun sääntelyyn. (s. 244).
707. Yksinoikeuden sisältö ja laajuus tietokoneohjelmien tapauksessa on kuvattu EU:n direktiivin 1991/250/ETY 4. artiklassa, johon Suomen tekijänoikeus on harmonisoitu. Tekijänoikeuden haltija voi sovittua korvausta vastaan luovuttaa suostumuksen teoksensa kopiointiin, rajattuun muuttamiseen ja teoskappaleiden levittämiseen, ja juuri tästä lisensioinnissa on kyse.
708. Kuten jo edellä todettiin, tämä ei ole etu vaan haitta, ottaen huomioon tietoteknisten hyödykkeiden kuten ohjelmistojen eliniän. Käytännössä tekijänoikeus estää tiedon näkyvyyden päinvastoin kuin patentti eikä yksinoikeus silti aina johda suureen markkina-asemaan. Tekijänoikeuden pitkä suoja saattaa kääntyä itseään vastaan eli isojenkin yritysten aiheet rakentaa tekijänoikeuksien avulla suojattuja suljettuja ”verkostoja” voivat epäonnistua. Mylly (2004) kritisoiakin tätä toteamalla, että jos 20-vuotiaan ohjelmoijan kehittämää koodia saa käyttää vapaasti vasta kun 70 vuotta on kulunut hänen kuolemastaan 80-vuotiaana, on kulunut 130 vuotta ja käytännössä suoja on ikuinen toimintaympäristön kannalta: ”Tekijöiden tekijänoikeussuojan taustaperiaatteiden kan-

Tyypillinen loukkaus on ohjelman kopiointi, levitys tai muuttaminen ilman lupaa. Sopimuksissa asiakas yleensä edellyttää toimittajalta sitoutumista vastuuseen tekijänoikeuden loukkauksista (ns. indemnity-lauseke)⁷⁰⁹, seurauksena tekijänoikeuskeskeisestä näkökulmasta. Vastuunotto ei ehkä ole riskinsietokyvystä ja näyttövaikeuksista puheen ollen kuitenkaan pulma ja siksi lausekkeen merkitys voi olla kyseenalainen. Tutkimusaineistossakin se oli harvinainen. Lisäksi on olemassa oikeuksien loukkauksen näyttöongelma, joskin todistelun turvaamisesta on säädetty erikseen laissa (laki todistelun turvaamisesta teollis- ja tekijänoikeuksia koskevissa riita-asioissa) Yksittäinen säännös, joka on aiheuttanut ongelmia, on lain 28§: tekijänoikeuden luovutus ei koske teoksen muuttamisoikeutta eikä oikeus ole luovutettavissa edelleen muuten kuin liikkeenluovutuksen yhteydessä. T&K-yhteishankkeissa ongelma on silti jotta-kuinkin päinvastainen, eli että sopimuksissa hyvinkin tarkasti määritellyistä immateriaalioikeuksista huolimatta aineettomia varantoja koskevien oikeuksien taloudellinen merkitys voi jäädä pimentoon.

6.3.2 Varantojen hallinnan näkökohtia

Edellä läpikäydyn voi tiivistää hyvin lyhyesti niin, että koska omaisuus muodostuu omistajansa hallinnassa olevista oikeuksista, haltijalle kuuluvat kaikki ne oikeudet, joita ei erikseen ole säädöksiin tai sopimuksiin erotettu ja koska immateriaaliset oikeudet ovat varallisuus oikeudessa irtainta omaisuutta, aineettoman omaisuuden hallinnan ja vaihdannan sääntely on periaatteessa samanlaista kuin aineellisenkin eli irtainten esineiden. Tämä näkyy oikeuksien kollisioissa ja sivullissuojassa, jotka edustavat esineoikeutta. Niille ei ole immateriaalioikeuksien puolella olemassa mitään vastaavaa erikseen kehitettyä järjestelmää.

Lähtökohdat aineettoman omaisuuden hallinnalle ja vaihdannalle ovat silti tai siksi periaatteessa varsin selvät eli niihin kohdistuvat samat rajoitukset kuin aineelliseen omaisuuteen. Toisaalta ne ovat joiltakin osin vielä vakiintumattomia, vaikka niillä on jo pitkä historiallinen tausta. Merkittävämpi pulma on, että ne näyttävän olevan *varsinaisesta T&K-projektiyhteistyöstä irrallisia*. Vakiintumattomuuteen liittyvät seikat tulevat kirjallisuuden mukaan esille aineetonta omaisuutta koskevien yksinoikeuksien, erilaisten liiketoimintamahdollisuuksien ja koko yhteiskunnan etujen jännitteinä. Ne eivät silti T&K-yhteishankkeissa realisoidu sellaisina osapuolten keskinäisessä vaihdannassa tapahtuvina juridisinä häiriöinä kuin oikeuksien kollisioina myyjän ja ostajien kesken, vaan varsin toisenlaisina kysymyksinä. Merkittävin

nalta pitkä suoja on täysin ylimitoitettu.” (s. 236) Korpela (2009) toteaa sen suoraviivaisemmin eli, että ”tietokoneohjelman suojaaminen teoksena on lähes absurdia, koska siinä ei haluta suojata luovan työn tulosta (vaikka voi sellainen ollakin), vaan investointia ja dataa.” (s. 200)

709. Joskus voidaan vedota myös sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa annetun lain 4. pykälän 3. momenttiin. Se kieltää tietyn edellytyksin toisen haltuun uskotun ”teknisen esikuvan tai ohjeen” oikeudettoman hyödyntämisen.

ongelma T&K- yhteishankkeissa ei ole, etteivätkö immateriaalioikeudet olisi lainsäädännön ja projektisopimusten perusteella tiedossa ja sovittu, mukaan lukien liikesalaisuuden suoja ja muut vastaavat menettelyt. Sen sijaan on huomionarvoista, että lainsäädännön, sopimuksin ja osin hankekohtaisin menettelyin määritelty aineeton varallisuus näyttää irtaantuvan monesti lähes kokonaan varsinaisesta yhteisestä T&K- ja projektityöstä. Kyse ei ole siitä, että keksintöilmoitukset, patenttihakemukset, tavaramerkit ja lisensioitavat tekniset ratkaisut ovat melko usein harvinainen poikkeus T&K-yhteishankkeissa ainakin niin, että ne tunnustetaan projekteissa välittömästi syntyneiksi innovaatiopanosten tuloksiksi, vaan että oikeuksien suojaamat tuotokset jäävät niiden perinteisen oikeuttamisen eli tekijöidensä tekemän työn perusteella mahdollisesti tunnustamattomiksi.

Intressitaho ei voi välttämättä valvoa panoksensa hyödyntämistä toisaalla, erityisesti tekijänoikeuksien omistajat, eikä tuotoksien liiketaloudellisen arvon määrittelyjä ole ehkä käytössä lainkaan⁷¹⁰. Pelkkään osaamisen kehittämisen ja yhteistyön edistämisen tarkoituksiin käytettyinä tutkimusaineiston projektien panokset ovat toisaalta varsin huomattavia. Mahdollisesti hyödyt realisoituvat eri intressitahojen omina yhteisistä tuloksista tuotettuina ja suojattuina immateriaalioikeuksina, mutta se ei ole useinkaan näkyvä osa yhteistyötä. Jos hyödyt rajoittuisivat toisaalta vain tähän, olisi melko tarpeetonta säännellä T&K-yhteistyötä projektisopimuksin ja -suunnitelmin, vaan kukin voisi tahollaan hyödyntää varantoja esimerkiksi lisensiointisopimuksin. Avoimet innovaatioyhteisöt toimivat juuri näin, mutta niissä on erona aineiston ja sen muutosten, samoin kuin kehittämisen ja käyttöön ottamisenkin läpinäkyvyys.

Varantojen hallintaan liittyy yhteishankkeissa keskeisiä omistamisen kysymyksiä, mukaan lukien arvon määrittäminen, suojaus, käyttö, julkaiseminen ja myynti. Tutkimusaineisto osoittaa hyvin, että sopimuksissa, yleiset ehdot mukaan lukien, varantoihin otetaan staattinen immateriaalioikeuksien katsanto ja että käytännössä se pyritään toteuttamaan tausta- ja tulosaineiston sekä kolmansien omistamien aineistojen omistamista ja hyödyntämistä ohjaavien sopimusehtojen avulla.

Projektissa tuotetut aineistot jäävät kuitenkin mahdollisesti niin epätarkoiksi, ettei niitä ole yksittäisiä julkaisuja ja raportteja lukuun ottamatta ehkä edes mahdollista tunnistaa yksiselitteisesti. Myös tausta-, kolmansien ja avointen aineistojen lista saattaa jäädä päivittämättä, kun se on kerran laadittu, vaikka se olisi vuosien ajan parin

710. Myöskään sellaiset ongelmat, että tutkimusorganisaatiot eivät voisi ottaa yhteishankkeiden toteuttajina resurssien hankintaan tai aikatauluihin liittyviä riskejä, koska ne ovat voittoa tavoittelemattomia, eivät päde sikäli, että esimerkiksi *hankevalmistelu tapahtuu useimmiten kokonaan kaikkien osapuolten omalla rahoituksella ja riskillä*. Lisäksi *hankkeista poistuvien osapuolten käyttämättä jättämä rahoitus on huomattava pelivara*, johon ei ole toisaalta kiinnitetty projektien suunnittelussa tai johtamisessa huomiota. Yritykset ovat pitäneet ongelmallisena, että projektisopimukset edellyttävät usein tulosten hyödyntämisoikeuksien tarjoamista kaikille osapuolille ilman etukäteistä tietoa korvauksen suuruudesta tai tulosten kaupallisesta merkityksestä. Esimerkiksi patenttipooleihin (vrt. Vuorinen 2013) nähden ero on ilmeinen, mutta juuri siksi varantojen arvottamisen menettelyt olisivat tarpeellisia.

kuukauden välein pidetyn projektin johtoryhmän kokouksen esityslistan vakiokohta. Todellisuudessa siis projektisuunnitelma ja sen toteuttaminen keskittyvät usein kokonaan toimintaan ja sen hallintaan, mihin nähden varantojen määrittelyt sopimuksissa mutta myös suunnitelmissa, sikäli kun niitä on, ovat luoteeltaan staattisia ja saattavat jäädä varsinaisesti yhdessä harjoitetusta sopimusten ja suunnitelmien mukaisesta T&K-työstä hyvinkin erillisiksi.

Tarkemmin ottaen niitä koskeva T&K-toiminta kaikkine muutoksineen on kuvattu toisaalla niin, ettei sillä ole mahdollisesti juuri mitään ajantasaista yhteyttä varantoja koskevien oikeuksien määrittelyyn, kuten ne on esitetty sopimuksissa.

Tausta-aineistolla tarkoitetaan useimmiten kaikkea projektin ulkopuolella aikaansaattua tai aikaansaattavaa aineistoa, kuten erilaiset raportit, keksinnöt, tietokoneohjelmat⁷¹¹, tieto, ideat, menetelmät, ratkaisumallit, laitteet ja aineet riippumatta siitä, ovatko ne suojattuja tai suojattavissa immateriaalioikeuksin. Tulosaineisto tai tulos tarkoittaa puolestaan yleensä sopimusosapuolen tai sen lukuun työskentelevän kolmannen tahon kyseisessä projektissa tuottamaa kaikenlaista aineistoa⁷¹².

Tämä tarkoittaa esimerkiksi raportteja, keksintöjä, tietokoneohjelmia, tietoa, ideoita, menetelmiä, ratkaisumalleja, laitteita ja aineita riippumatta siitä, ovatko ne suojattuja tai suojattavissa immateriaalioikeuksin⁷¹³. Käyttöoikeus on ehkä merkityksellisin aineistoja koskeva sopimusehto. Se tarkoittaa yhteishankkeessa usein oikeutta

711. Sopimuksessa määritellään usein ohjelmisto ja ohjelmiston lähdekoodi sekä objektikoodi ja vielä erikseen avoin koodi. Osapuolet sopivat toimittavansa yleensä yhteisen projektin tai jonkin sen nimetyn sopimusosapuolen käyttöön vain sellaisen tausta-aineiston, josta on etukäteen sovittu projektisuunnitelmassa ja joka on tarpeellinen vastaanottavan osapuolen vastuulla olevien projektitehtävien suorittamiseksi. Käyttöoikeus luovutetaan lähes poikkeuksetta vain projektin ajaksi eikä sitä voi luovuttaa edelleen kolmansille. Toisaalta osapuolet saavat yleensä halutessaan tarpeellisen käyttöoikeuden tausta-aineistoon projektin jälkeenkin kohtuullista korvausta vastaan ja kohtuullisin ehdoin, milloin sitä tarvitaan tulosten hyödyntämiseksi vastaanottavan osapuolen liiketoiminnassa. Tällaiset aineistojen luovutukset lienevät silti varsin harvinaisia, tutkimusaineistossa niitä ei ollut esillä.

712. Tekesin SHOK-hankkeiden yleisissä sopimusehdoissaan tekemä ero tulosten ja tulosaineiston välillä on toisaalta poikkeus, useimmiten sitä ei tehdä. Myöskään mainituissa ehdoissa näitä termejä ei määritellä ja sopimusehtojen eri kohdissa niitä käytetään synonyymien tapaan, kuten esimerkiksi seuraavassa, jossa on mainittu myös kolmas termi ”tutkimustulos” (Tekes, Rahoituksen yleiset ehdot, Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011): ”*Tulosaineiston* omistaja on *tuloksen* aikaansaanut osallistuja tai useat yhdessä, milloin tulos on aikaansaatu yhdessä. *Tuloksen* aikaansaamiseen vaikuttaneet osapuolet voivat sopia siitä, että projektiin osallistuneista yhdestä tulee koko yksittäisen *tutkimustuloksen* omistaja.” (s. 11, kursivointi tämän kirjoittajan) *Tulosaineistoksi* ehdoissa voidaan katsoa ”esimerkiksi tietokoneohjelmien lähdekoodit, yksittäiset mittaustulokset, laboratoriopäiväkirjat tai suojattavat henkilötiedot”. (s. 12)

713. Tulosaineistoon kuuluvat kuitenkin myös kaikki aineistoon liittyvät immateriaalioikeudet kuten hyödyllisyysmallit, tekijän- ja patenttioikeudet. Tulosaineistoksi ei silti ehkä katsota tulosten aikaansaamiseksi tarvittavia välineitä kuten kehitysympäristöjä. Se on mahdollisesti hyvin ongelmallista, koska esimerkiksi jaetun tietovaraston voi nähdä juuri yhteisenä kehitysympäristönä.

käyttää hankkeen tulosaineistoa kaikessa toiminnassa, mukaan lukien sekä T&K- että kaupallinen toiminta⁷¹⁴.

Liike- ja ammattisalaisuuksilla tarkoitetaan sen sijaan yhteishankkeiden sopimuksissa yleensä kaikkia teknisiä, taloudellisia tai kaupallisia tietoja, jotka osapuoli on luovuttanut toiselle luottamuksellisesti. Osapuolet sitoutuvat olemaan ilmaisematta niitä kolmansille, ne käyttöön luovuttanut osapuoli pidättää niihin kaikki oikeudet eikä ne vastaanottaneella ole yleensä oikeutta niiden hyödyntämiseen muuten kuin tiettyjen sopimusvelvoitteidensa täyttämiseksi. Vastaavasti, vaikka osapuolet toteaisivat sopimuksessa suhtautuvansa positiivisesti tulosten julkaisemiseen, sitä koskevia varauksia tehdään usein nimenomaan osapuolten liike- tai ammattisalaisuuden tai muun luottamuksellisen tiedon paljastumiseen nähden.

Tutkimusaineistossa onkin esillä runsaasti ja varsin yksityiskohtaisia sopimusehtoja esimerkiksi hankkeessa laadittujen julkaisujen käsikirjoitusten tarkastusta koskevista menettelyistä. Toisaalta edellytetään kuitenkin usein, että julkaisulupaa ei saa evätä ilman hyväksyttävää syytä ja että lupa katsotaan saaduksi, elleivät osapuolet ole ilmoittaneet kielteistä kantaansa siihen määräajan kuluessa. Käytännössä lupa evätään harvoin jos juuri koskaan eikä julkaisuja useinkaan jouduta muuttamaan liikesalaisuuksien tai vastaavien takia.

Projektin puitteissa tehtyjen opinnäytetöiden todetaan yleensä aina olevan julkisia⁷¹⁵. Vastaavasti, T&K-yhteisprojektien tulokset ovat yleensä julkisia projektin pää-

714. Käyttöoikeus on tavallisesti maailmanlaajuinen ja ei-yksinomainen ja sisältää oikeuden kehittää edelleen, muuttaa ja täydentää tulosaineistoa sekä käyttää näin tuotettua materiaalia kuten varsinaista tulosaineistoa, samoin kuin myös oikeutta kopioida tulosaineistoa ja valmistaa, valmistuttaa, myydä ja muutoin jaella asiakkailleen tuotteita, jotka hyödyntävät tulosaineistoa tai jotka sopimusosapuoli on kehittänyt tulosaineiston pohjalta. Toisin sanoen julkisesti rahoitetun yhteishankkeen tavanomainen tulosaineistoa koskeva periaate on hankeosapuolille taattu vapaa käyttö. Juuri tästä syystä merkitykselliseksi tulee, mitä aineisto todellisuudessa on siinä mielessä ketkä sen tuottamiseen osallistuvat ja mitä ne yhdessä tekevät – verrattuna niihin, jotka eivät osallistu tulosaineiston tuottamiseen. Osapuolella ei ole yleensä mitään oikeutta luovuttaa kolmansille toisen osapuolen samassa projektissa aikaansaamia ja omistamia tuloksia. Tutkimusorganisaatioilla voi kuitenkin olla oikeus luovuttaa edelleen toisen osallistujan samassa hankkeessa tuottamia ja omistamia tuloksia, jotka sillä on sopimuksen nojalla hallussaan, mutta mahdollisesti vain mikäli kyse on laajaan julkisuuteen perustuvasta yhteistyöstä ja luovutus tehdään toiselle tutkimusorganisaatiolle ja vain tutkimustarkoituksiin. Kaiken kaikkiaan siis merkitystä on lähinnä sillä, miten varsinaiseen tehtyyn työhön osallistuminen ja sen tulosten näkyvyys voidaan taata. Vaikka sopimuksessa olisi erityinen ehto, että osapuolet sitoutuvat dokumentoimaan tuloksensa, sen valvonta on vaikeaa ilman tarkastuksia. Varsinkaan dokumenttien sisällöllistä merkitystä ei ole ehkä muuten mahdollista varmistaa.

715. Sopimusosapuolen liike- tai ammattisalaisuuksia ei kuitenkaan saa sisällyttää myöskään opinnäytetöihin. Opinnäytteen tekijän tulee usein myös jo työn alkuvaiheessa saada projektin johtoryhmän lupa työn tekemiseksi projektiin liittyvästä aiheesta, jotta voidaan varmistaa opinnäytteen laatiminen ja julkaiseminen salassa pidettäviä tai luottamuksellisia tietoja paljastamatta. Ennen julkaisemista myös opinnäytetyöt on yleensä toimitettava tarkastettavaksi kaikille projektin sopimusosapuolille. Tässä suhteessa opinnäyte ei eroa muusta tulosaineistosta eli sekään ei ole julkinen sisällön vapaan tuottamisen mielessä.

tyttyä eli ne on julkaistava, loukkaamatta silti tuloksen haltijan etuja. Julkaisemista voidaan myös sopia siirrettävän kohtuullisen ajan, milloin tuloksia halutaan suojata teollisoikeuksin. Yleisperiaatteena on silti, että tulokset on saatettava julkiseen levitykseen ja että julkaisuautominnan on oltava tarpeeksi laajaa ja aktiivista. Yhteishankkeen rajoitetun julkaisuuden mallissa yritysosapuolen ei kuitenkaan välttämättä tarvitse julkaista tuottamistaan tuloksista muuta kuin projektin nimi, julkisen tuen määrä, tuki-intensiteetti sekä sen itsensä laatima yleinen kuvaus T&K-työn kohteesta ja tuloksista⁷¹⁶.

Hankkeen tulosaineiston omistus- ja immateriaalioikeudet kuuluvat yleensä aina aineiston keksineelle, luoneelle tai kehittäneelle osapuolelle, ottaen kuitenkin huomioon niihin syntyneet lisenssit ja käyttöoikeudet, jotka voivat rajoittaa mainitun osapuolen oikeutta. Yhdessä tuotetun tulosaineiston omistusoikeus kuuluu taas useimmiten osapuolille siinä suhteessa kuin ne ovat aineiston aikaansaamiseen osallistuneet ja jos ne eivät ole tästä yksimielisiä, omistusoikeudet määräytyvät osapuolten rahoitusosuuksien mukaisessa suhteessa⁷¹⁷.

6.4 Sääntelyn kehittäminen

Neuvonen (2006) jakaa tiivistäen ja samalla ehkä kärjistäenkin sääntelyn muutamaan keskeiseen toteutustapaan⁷¹⁸. Kalle Määttä (2002) taas esittää toteutukselle neljä sääntelyteoreettista avaintekijää eli testikysymystä: 1. säännelläänkö jotain asiaa lainkaan vai ei; 2. miten sääntely ”konkreettisesti laaditaan” eli tuotetaan; 3. hoidetaanko

716. Yleisemmin, sponsori voi liike- ja ammattisalaisuuksien salassapitoa koskevien säännösten estämättä julkaista projektista yleensä ainakin toteuttavien organisaatioiden ja projektin nimet, yleiskuvauksen, projektin aikataulun sekä yhteyshenkilöt. Samoin se on yleensä velvollinen kokoaamaan hankkeista yhteenvetotietoja, joista osapuolet ja niiden rahoitus ovat tunnistettavissa.

717. Tulosten jakamista koskevat sopimusehdot saattavat olla melko merkityksettömiä, koska käytännössä yhteisomistajat voivat tavallisesti hyödyntää itsenäisesti yhdessä omistamaansa aineistoa ilman toisten yhteisomistajien suostumusta ja korvausvelvollisuutta. Mahdollisesta immateriaalioikeussuojan hakemisesta on tyypillisesti sovittava tapauskohtaisesti ja erikseen yhteisomistajien kesken niin, että omistajat vastaavat suojauksesta aiheutuvista kustannuksista – sekin usein rahoitusosuuksien puitteissa. Tutkimusaineistossa ei ollut yhtään esimerkkiä erimielisyyksistä käynnissä olleen projektin tulosaineistoja koskien, vaan sen sijaan hankkeen valmisteluaineistoihin liittyen, joita ei tyypillisesti sopimuksin säännelty.

718. Neuvosen (2006) mukaan sääntelyyn kuuluvat (s. 406): *vabva oikeudellinen sääntely* – tarkat säännökset; *heikko oikeudellinen sääntely* – puitenormit, blankettilait ja viranomaisten laaja harkintavalta; *pehmeä sääntely* – viranomaisten ohjeet standardeina, normiaineisto suositusluontoista mutta de facto sitovaa (vrt. Rahoitustarkastus); *välillinen julkishallinto ja myötäsääntely* – tietyt toiminnan osa-alueet sitovan ja pakollisen itsesääntelyn piirissä (vrt. Suomen Asianajajaliitto); *sitova itsesääntely* – jurististen määritelmien sisällön sitovuus tietyissä tilanteissa ainakin sopimusten kautta (vrt. Suomen Pankkiyhdistys); sekä *muu (pubdas) itsesääntely* – eettiset ja muut ohjeet, joiden rikkominen johtaa korkeintaan välilliseen rangaistukseen tai oikeudelliseen vastuuseen (vrt. urheilun ja joukkoviestinnän itsesääntely).

sääntely kansallisesti, ylikansallisesti, paikallisesti vai yhdistelmänä; ja 4. miten sääntelyn käyttöönotto ja muutokset hallitaan? Näiden kysymysten vastauksista riippuen päädytään joko *normatiiviseen* tai *positiiviseen sääntelyteoriaan*. Edellinen tarkastelee sitä ongelmaa, mikä sääntely tai muu ohjauskeino on sopivin tietyn yhteiskuntapolitiittisen tavoitteen kannalta, kun sääntely on todettu tarpeelliseksi eli ensimmäinen testikysymys on läpäisty. Sääntelystandardit eli -kriteerit tarkoituksenmukaisuuden ilmentäjinä ovat puolestaan aineksia toiseen testikysymykseen vastaamisessa⁷¹⁹, sääntelyn sivuvaikutusten selvittäminen ja joustavuus kolmanteen sekä dynaamisuus muutoksille ja sääntelyyn kuluva aika neljanteen.

Normatiivinen sääntelyteoria etsii siis vastauksia siihen, mikä on asianmukainen, toimiva ja tehokas tapa toteuttaa sääntely, jos sellaiseen ryhdytään.

Positiivinen sääntelyteoria taas arvioi ensin lainsäätäjän harjoittamaa toimintaa sääntelyn tuottajana, missä otetaan huomioon sekä lainsäädännön vakaus että sopeutumiskustannukset sen muuttuessa. Toisin sanoen sääntelyn toteuttajaksi tai ainakin taustavoimaksi otetaan tai oletetaan lainsäädäntötyö eri tekijöineen ja arvioituine vaikutuksineen. Sääntelyssä on silti Kalle Määttänkin (2002) mukaan usein kyse sekajärjestelmästä eli erilaisia ohjauskeinoja tai oikeusinstituutioita tuotetaan ja käytetään yhtä aikaa⁷²⁰. Kysymys liittyy siis yhtäältä laajemmin ottaen sekä lainsäädännön että ns. vaihtoehtoisten konfliktinratkaisun menettelyjen kehittämiseen ja käyttöön, mutta sääntelyn järjestäminen on toisaalta kiteytettävissä muotoon *tarvitaanko kilpailua, sääntelyä vai niiden yhdistelmää*⁷²¹. Kyse on toisin sanoen siitä, ratkaisevatko markkinat itse ohjauksensa tarpeet vai pitääkö julkisen vallan puuttua niihin. Toteuttajien sopimusvapaus ja sponsorin lainsäädäntöön nojaava hallintopäätösvalta edustavat tämän tutkimuksen kontekstissa tavallaan sääntelyjatkumon ääripäitä⁷²². Kuitenkin

719. Ahosen (2001) mukaan sääntelystandardit ovat toimivien markkinoiden näkökulmasta ”muutamia suhteellisen yleisesti päteviä mittapuita” sääntelyn onnistuneisuudelle (s. 32). Niistä hän käsittelee tarkemmin vaikuttavuutta, tehokkuutta, joustavuutta, neutraalisuutta sekä ”tietyin rajoituksin” iteraatiota.

720. Kalle Määttä (2002): ”Pitäytymällä ainoastaan ohjaavassa lainsäädännössä ... tärkeimmät kysymykset saattavat jäädä tykkänään vastausta vaille. Toisin sanoen analyysin ulkopuolelle jäisi kysymys siitä, milloin markkinat voivat itse korjata markkinahäiriön paremmin kuin julkis[en] vallan interventio.” (s. 136)

721. Kalle Määttä (2002): ”Varmaan kaikki ovat havainneet, että useita aikaisemmin tarkasti julkis[en] vallan kontrollissa olleita toimintoja on maassamme viime vuosina saatettu markkinaperusteisiksi. Tämä on ilmennyt erityisesti siinä, että kilpailu on avattu aloilla, jotka aikaisemmin ovat olleet viranomais toimintoja. Samaiseen kehityssuuntaan on edelleenkin paineita jatkossa, koska ainakin osin kokemukset kilpailusta ovat olleet myönteisiä.” (s. 137)

722. Toinen tärkeä seikka on Kalle Määttän (2002), pitäisikö lainsäätäjän *delegoida valtaansa soveltavalle viranomaiselle* eli miten valmiiksi sääntely tehdään käyttöä varten tai missä ovat sääntelyn tuottamisen ja käyttämisen rajat. Hän tosin toisaalta huomauttaa, ”että Suomen perustuslain myötä perustuslakimme ei ole enää hurskaiden toivomusten lista. Esimerkiksi ja erityisesti tuomioistuin ei saa näet soveltaa lakia, joka on perustuslain vastainen.” (s. 139) Silti varsin paljon voi jäädä tulkinnan ja muotoutuvien käytäntöjen varaan. Tekesin, SHOK-yhtiöiden ja hankeosapuolten yhteistoiminta kuvaa hyvin jälkimmäisen kompleksisuutta.

edellä olleen perusteella oleellinen ja samalla ongelmallinen kysymys on missä määrin, milloin ja miten toteutettuna kumpaakin tarvitaan eli miten julkisen ja yksityiset tahot sisältävä ohjaus toteutetaan varsinkin erilaisia toiminnan ja osapuolten muutoksia koskien⁷²³.

Huovisen (2006) mukaan moderni sääntely voidaan sijoittaa yhteis- ja itsesääntelykäsitteiden alle⁷²⁴, edellisestä on joskus käytetty myös termiä myötäsääntely. Tähän on hänestä alun perin vaikuttanut, että yritysten intressit on otettu riittämättömästi huomioon, kun lainsäädäntöä on kehitetty. Toisaalta tiedosta ja tiedon hallinnasta on tullut oleellinen sääntelyn resurssi. Siksi lainsäätäjäksi pyrkii käyttämään yksityisten toimijoiden tietoja ja osaamista, mikä on *lisännyt epäsuorien sääntelykeinojen käyttöä eli julkinen valta on siirtänyt valvontavastuuta niille, joilla on asiaa koskevaa kompetenssia*. Tämä on näkynyt juuri yhteistyöhön ja yhteisöihin perustuvana sääntelynä⁷²⁵.

Vaikka tuskin kukaan vastustaa yhteistyötä tai ajatusta siitä, että omaa toimintaansa voisi ohjata tarkoituksenmukaisella tavalla, sääntelyn toteuttaminen ei silti ole aina ongelmatonta. Mitä konkreettisempaa itse- ja yhteissääntely on, sitä kiistanalaisemmaksi tulevat usein sitä koskevat seikat kuten *paljonko sääntely maksaa, kenellä on oikeus normien asettamiseen, mitkä sanktiot ovat käytössä ja miten läpinäkyvää sääntely on*. Etuja valvovien ryhmien tai yhteisöjen ja julkisen vallan yhteys ei ole aina selkeä, vaan pirstoutuu eikä kohtaa toistaan⁷²⁶. Itsesääntely ja lainsäädännöt normit eivät kovin usein – jos juurikaan, muodosta toisiinsa nivoutuvaa yhtenäistä järjestelmää.

Vuorovaikutus tehostuisi mahdollisesti pienentämällä edunvalvontaryhmiä, mutta silloin taas valvonnan avoimuus ei välttämättä toteutuisi. Velvoittavien normien tuottamiseen ja noudattamiseen voidaan toisaalta usein yhdistää sääntelymuotoja, joi-

723. Lämsinevasta (2006) ”yksityinen vallankäyttö on luonteeltaan pääosin sellaista tosiasiallista toimintaa ja muunlaista vaikuttamista, joka ei perustu mihinkään oikeusjärjestyksen luomiin muodollisiin toimivaltuuksiin”, ja siksi tarvitaan ”keinoja, jotka ovat riittävän herkkiä erilaisten toimintaympäristöjen ja konkreettisten soveltamistilanteiden erityispiirteille.” (s. 1180–1181)

724. Huovinen (2006) täsmentää, että EU:ssa yhteissääntelyllä tarkoitetaan puitelainsäädännön toteutusmekanismia, jossa sääntelyyn osallistujat täydentävät lainsäädäntöä tarkemmilla säännöillä ja komissio valvoo lopputulosta. Yhteis- ja itsesääntely EU:ssa olisikin nähtävä direktiivien toteuttamiskeinona, kansallisen oikeusjärjestyksen tulee taata oikeuden yhdenmukaisuus ja tasavertaisuus.

725. Huovinen (2006): ”Yhteissääntely on [sen mukaan] mekanismi, jonka mukaisesti [yhteisön] säädöksellä annetaan lainsäädäntövallan käyttäjän määrittelemien tavoitteiden toteutus tehtäväksi kyseisen alan tunnustetuille osapuolille, erityisesti yrityksille, työmarkkinaosapuolille, valtiosta riippumattomille järjestöille tai yhdistyksille. Itsesääntely puolestaan viittaa niihin lukuisiin käytäntöihin, yhteisiin sääntöihin ja ohjeisiin, käytännösääntöihin ja vapaaehtoisiin sopimuksiin, joita talouden ja yhteiskunnan toimijat, kansalaisjärjestöt tai järjestäytyneet ryhmät vahvistavat itse vapaaehtoisesti ohjatakseen ja organisoidakseen toimintaansa.” (s. 1209)

726. Vrt. tutkimusaineiston analyysissä esiin tulleet monet eri intressiryhmien toiminnan päällekkäisyydet, aukot ja katveet, samoin kuin ylipäänsä kokonaisjärjestelyn kulku projektitoiminnassa toisiinsa lomittuva päätöksenteko, toimintaan osallistuminen sekä toiminnasta ja päätöksistä informointi mukaan luettuina.

den sitovuus voi vaihdella pakottavista säännöistä täyteen vapaachtoisuuteen⁷²⁷. Koska yhteissäätelyssä joudutaan usein tuomaan yhteen monia erilaisia intressejä, sen tehokkuuden kannalta on tavallisesti oleellista, että sääntelyalue on rajattu ja tietty yhteinen sääntelytavoite on hyväksytty.

Julkisen vallan tulisi silti voida varmistua, etteivät annetut ohjeet rakennu vahvempien oikeudelle tai jopa painostukselle ja että sitoutuminen yhteisesti sovittuihin sääntöihin asianosaisten keskuudessa on aitoa. Edelleen, mitä lähempänä sääntelyssä ollaan perusoikeuksia, sitä suurempaa huolellisuutta olisi edellytettävä. Varsinkin ns. puhtaan itsesääntelyn muodot ja kohteet ovat vielä melko kirjavat eikä niiden oikeudellista merkitystä voida aina arvioida. Mikä tahansa itsekontrolli ei ole sääntelyä, mutta tuomioistuinkäytännössä itsesääntelyksi tarkoitettujen standardien on silti katsottu kuvaavan hyvää ammattikäytäntöä, jos tarpeeksi arvovaltainen taho on ne asettanut ja po. yhteisö on ne riittävän kattavasti hyväksynyt ottanut käyttöön⁷²⁸. Lisäksi on normaalisti edellytetty itsesääntelynormien valvonnan järjestämistä ja normien rikkomisesta seuraavia sanktioita⁷²⁹.

Monilla aloilla onkin otettu käyttöön itsesääntelyä toteuttavia normeja, mutta oikeuskirjallisuudessa niitä on Huovisen (2006) mukaan käsitelty varsin vähän. Yleisesti on vallalla käsitys, että normit tarvitsevat oikeusjärjestyksen tuen, jotta ne olisivat oikeudellisesti relevantteja, mutta että tuki voi kuitenkin toteutua eri tavoin. Se on ilmeinen, jos itsesääntelynormi on johdettu laista, lain valmisteluasiakirjoista tai noudatetusta tapaoikeudesta. Tuen määrää ei silti mahdollisesti voida ilmaista minkään formaaleiden kriteereiden täyttymisen avulla, ja välitöntä tukea ei ehkä aina tarvita-

727. EU:n komissio on todennut yhteissäätelyä kuvaaviksi piirteiksi seuraavat (Huovinen 2006, s. 1215): se perustuu (kansalliseen) lakiin; se on yleisen edun mukaista; laissa on asetettu sen tavoitteet, täytäntöönpanon määräjät ja mekanismit, soveltamisen valvontamenetelmät, mahdolliset seuraamukset ja muutoksenhakumekanismit sekä edellytykset säännösten noudattamisen valvonalle; laissa on määritelty, mitkä asiat jätetään osapuolten tehtäväksi; viranomainen voi puuttua asiaan ja antaa tarvittavat säädökset, jos yhteissäätely ei tuota toivottuja tuloksia tai jotkut toimijat eivät sitoudu noudattamaan sitä; siinä noudatetaan avoimuutta ja alakohtaiset sopimukset ja niiden soveltamista koskevat säännöt on saatettu kansalaisten saataville; sekä että siihen osallistuvat ovat aliansa edustavia, järjestäytyneitä ja toimistaan tilivelvollisia tahoja. Huovinen (2006) huomauttaa silti, että tässä on erilaisia käsitteellisiä vaihtoehtoja (s. 1214, alaviite 39): ”Eri tavoin painotettuja itsesääntelykäsitteitä ovat muun muassa säännelty itsesääntely (Regulierte Selbstregulierung), pakotettu itsesääntely (Enforced Self-Regulation), pakotettu vapaaehtoinen sääntely (Enforced Voluntary Regulation), valvottu itsesääntely (Audited Self-Regulation) ja aito itsesääntely.” Käsitteiden erot ovat hänestä painoituksia eivätkä oleellisia sisällöllisiä seikkoja. Talasta (2006) tosin säännelty itsesääntelyä on paradoksaalinen termi julkisen vallan roolista. (s. 188)

728. T&K-yhteishankkeissa esimerkiksi PMBOK-menettelyt tuskin edustavat laajaa ammattikäytäntöä suomalaisissa projektitoimintaorganisaatioissa, vaikka ne ovatkin varsin arvovaltaisen tahon asettamia ja laajasti tunnettuja.

729. Itsesääntelystä Huovinen (2006) toteaa toisaalta kuitenkin, että se ”tulee käsitteellisesti ymmärrettäväksi vasta, kun tiedetään, minkä toimialan itsesääntelystä puhutaan” ja että ”oikeudellisen merkityksensä se saa vastaavasti silloin, kun se kiinnitetään sovellettavaan oikeudenalaan, jolloin sen tilannekohtaista velvoittavuuttakin voidaan tarkastella.” (s. 1220)

kaan oikeudelliseen velvoittavuuteen, jos ”sen voidaan identifoida vaikuttavan tällaisen normin tai ratkaisun taustalla” (Huovinen 2006, s. 1222)⁷³⁰

Edellä sanotusta voi helposti päätellä, ettei itse- ja yhteissäätelyyn suhtauduta enää vähättelevästi. Toisaalta aina ei ehkä ole oleellista, kuinka tarkkaan sen sisältämiä ohjeita, sääntöjä ja suosituksia kukin noudattaa, vaan mikä efekti niillä on eli miten ne vaikuttavat toimintaympäristöön⁷³¹.

Itsesääntelyssä saattavat tulla normien rajat vastaan, yhteissäätelyssä taas viranomaisten ja markkinaosapuolen yhteistyö voi osoittautua melko haasteelliseksi. Lisäksi, jos sääntelyn rakenteet ovat heikot, ne eivät ehkä seuraa toimintaympäristön muuttumista eli niiden avulla ei mahdollisesti voida hoitaa tarpeellisia asioita. Yksityisillä tahoilla ei välttämättä ole resursseja muutosten edellyttämään sääntelyn kehittämiseen ja siksi jotkut tilanteet voivat jäädä viranomaisten hoidettaviksi, päinvastoin kuin on suunniteltu⁷³².

6.4.1 Julkisen ja yksityisen sääntelyn kenttä

Itsesääntelyssä saattaa olla kyse toimintaohjeista, joihin viitataan laissa tai jotka ovat johdettavissa laista eivätkä pelkistä eettisistä vaatimuksista. Hyvän asianajotavan ohjeet ovat tästä ehkä eniten käytetty esimerkki. Silti on tarpeen pohtia, ”voiko kaikkia sellaisiakaan hyvää tapaa määritteleviä ohjeita, joihin laissa viitataan, pitää sitovuuden luonteen osalta oikeudellisina, jos niihin liittyy ohjeistuksen sitovuuden teoreettinen

730. Huovinen (2006) jatkaa kuitenkin kuvailemalla velvoittavuuden aineksia: ”Jotta itsesääntelynormeilla olisi oikeudellista merkitystä, ne tulisi käsitykseni mukaan asettaa järjestäytyneessä yhteisössä, jonka demokraattisesti valitussa elimessä vähintään yhteisön omat jäsenet pääsevät arvioimaan normien sisältöä. Voidakseen tulla yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyiksi niiden tulee olla myös ulkopuolisten nähtävissä, ja niiltä on edellytettävä myös laajaa julkisuutta.” Hän viittaa tässä yhteydessä myös Aarnion omaksumaan auditorioajatteluun laintulkinnassa, täsmentäen että ”avainasemassa on aina rationaalisuuselementti, vaikka jäseniä yhdistäisivät sama todellisuutta koskeva tieto ja yhteiset arvot.” (s. 1223, alaviite 75)

731. Vaikka oikeus ja markkinat ajatellaan toimintaympäristönä usein vastakkaisiksi ja toistensa vaihtoehdoksi, Huovisen (2007) mukaan sääntely muotoutuu niiden vuorovaikutuksen kautta. Kun se hajautuu, niin julkisen vallan muodollinen *de lege* -auktoriiteetti pitäisi ymmärtää ”pikemmin toiminnaksi kuin toiminnan tuotokseksi.” (s. 336) *Toimintaan ja vuorovaikutukseen hän näkee oleellisesti liittyvän luottamuksen*. Markkinoiden itseohjautuvuus on tärkeää, mitä itse asiassa myös kilpailuoikeus ilmentää. Silti ei hänen mielestään ole juuri olemassa kokemuksia siitä, miten itse- ja yhteissäätelyn ennustettavuus- ja oikeusturvakäsitelmät tai ristiriidat osallistuvien ja kolmansien osapuolten kesken selvitetään. Riitojen ratkaisu ei ole välttämättä helpompaa kuin ns. perinteisessä sääntelyssä tai tieto siitä, mikä on sääntelyn tehokkuuden, joustavuuden, käyppyyden ja ennustettavuuden kannalta järkevintä.

732. Huovisen (2007) sanoin ”viranomaisen ei voi ottaa tehtävää, joka kuuluu yhtiölle.” (s. 348) Myös Sairinen (2010) korostaa yhteistoiminnan läpäisevyyttä ympäristöohjauksen näkökulmasta ja jakaa ohjauksen *hallinnollis-oikeudelliseen* eli varsinaiseen sääntelyyn, *taloudelliseen ja informaatio-ohjaukseen*. Hän kuitenkin itse asiassa nostaa esiin vielä *suunnittelun*, yhteis- eli *neuvottelevan ohjauksen*, *itseohjauksen* ja niin sanotun *kansalaisääntelyn* (civil regulation) muiden rinnalle. (ss. 11–13)

epävarmuus.” (Huovinen 2007, s. 348, alaviite 62)⁷³³ Lisäksi on otettava huomioon, että osapuolet eivät ole aina yksityisoikeudellisesti vastuussa vain toisilleen, vaan vastuuta on katsottava laajemmin. Siksi itsesääntelyä koskevat avoimuuden ja läpinäkyvyyden vaatimukset ovat ilmeisiä.

Tähän liittyy myös, että vaikka tietyn alan sisäinen vakiintunut tapa olisi kohutuullinen ja oikeudenmukainen alan sisällä, se voi ulkopuolisista tuntua jopa kohutuuttomalta. Toisaalta itsesääntelyssä on melko vakiintunut ajatus, että viranomaisohjeet ovat toiminnan minimitaso ja että niiden lisäksi kannattaa ottaa käyttöön tiukempia, parhaiden menettelyiden mukaisia käytäntöjä⁷³⁴. Sääntelyyn liittyvän vuorovaikutuksen julkisen ja yksityisen välillä voikin tästä syystä ajatella vaikuttavan molempia tahoja kehittävästi. Reflektointi yhteiskunnan kanssa voi kuitenkin olla merkityksellisempää itsesääntelyn kannalta, siihen liittyvien erilaisten korjaustarpeiden takia⁷³⁵.

Sorsan (2008) mukaan sopimustoiminnan merkitys on tullut tässä tärkeäksi, koska yhteiskunnan ja yksityisen sektorin yhteistyö palvelujen järjestämisessä on li-

733. Lisäksi Huovinen (2007) huomauttaa, että ”itsesääntelyllisesti asetettuihin vaatimuksiin yhtiöt saattavat sitoutua sopimusoikeudellisesti tai ilman, että sitoutuminen olisi mitenkään erikoisesti tai muodollisesti todennettavissa. Edellisiin on usein liitetty erilaisia valvonta- ja sanktiomekanismeja, jälkimmäisiin ei yleensä.” (s. 348, alaviite 63)

734. Pisanosta (2006) on paljon esimerkkejä siitä, miten varsinkin varhaiset innovoijat saavat hankittua ja myös pidettyä itsellään huomattavan edun uusien käytänteiden avulla. Innovaatio itsessään silti on monesti ennustamaton ja sekavakin prosessi ja ennakolta voi olla siksi erittäin vaikeaa tunnistaa, mitkä ainekset ovat oleellisia tulevan kilpailukyyn luomisessa. (s. 1125) Jos innovaatio on digitaalinen ja sen ydin on vahvasti suojattu esimerkiksi patentein, kilpailua ja täydentäviä innovaatioita syntyy tyypillisesti ytimen ympärille sen sijaan, että tyydytään vahvasti suojatusta kohteesta innovoijalle maksettavaan vastikkeeseen tai yritetään kiertää se korvaavilla innovaatioilla. Innovaation kohde siirtyy toisin sanoen muualle: ”Increasingly, appropriability regimes and endogenously influenced by the behaviours and strategies of firms themselves.” (s. 1128) Avoin koodin hallinnointi on hyvä esimerkki siitä, miten innovaation suojauslogiikka on muuttunut: yhteinen teknologiaperusta on täysin avoin, kuten patentoitukin teknologia, mutta myös sen käyttö on vapaata, kunhan noudattaa lisensiointiperiaatetta. Vastikkeet kerätään innovaatioketjun toisesta kohdasta. Hurmelinna-Laukkasen ja Puumalaisen (2007) kvantitatiivisen tutkimuksen mukaan, jonka aineistona oli 299 yritystä, käytössä onkin monia erilaisia keinoja suojata aineetonta omaisuutta niin, että yrityksille syntyy esimerkiksi ajallista kilpailuetua. Toisaalta suojaus voi olla tarpeetonta tai haitallista ja sen sijaan kannattaa ehkä investoida esimerkiksi ideoiden ja markkinakanavien luontiin. Silti myös Hurmelinna-Laukkasen ym. (2008) yhteensä 200 yrityksestä tekemän tutkimuksen perusteella innovaation suojaamisen yleinen idea on, että sen kehittäjä voi estää tai ainakin hidastaa kilpailevien ratkaisujen tuottamista.

735. Ajatuksen taustalla on käsitys, että taloudelliset toimijat ovat luonnostaan opportunistisia: ”Opportunistiselle käyttäytymiselle (self-interest seeking with guile) on olennaista valmius hyödyntää toisen osapuolen hyväuskoisuutta tai tämän tiedon puutteita ja toimia vastoin sopimusta, jos siten voidaan saavuttaa riittävän suuri hyöty.” (Huovinen 2007, s. 352) Paradoksina on, josko kuitenkin ”suojautumisen puuttuminen vähentää tarvetta suojautua luottamuksen puuttumiselta.” (s. 355) *Yleensä hyväuskoinen luottamus ilman ehtoja ei nimittäin perustu keinoihin suojautua luottamuksen väärinkäytöltä, vaan asia on juuri päinvastoin.*

sääntynyt merkittävästi. Julkisen ja yksityisluontoisen sääntelyn vuorovaikutus on samalla kasvanut⁷³⁶.

Jälkimmäiseen kuuluvat myös sopimusosapuolten keskenään sopimat omaa toimintaansa koskevat sääntelymenettelyt, mukaan lukien ns. osallistavan yksityisen sääntelyn piirissä olevat ja sääntelystä hyötyvät kolmannet osapuolet⁷³⁷.

Yksi mahdollinen tapa jakaa itsesääntelynormit on erottaa niiden institutionaalinen tehtävä sisällöllisistä tehtävistä, kuten sopimusoikeudessa sopimuksellisten standardien asettaminen eli erilaiset sopimusmallit ja vakioehdot, sopimusosapuolten käyttäytymisen valvonta sekä sopimuksen täytäntöönpano. Esimerkiksi edellä tarkasteltiin nimenomaan sekä erilaisia sopimusmalleja että sopimusvastuun näkökoh- tia. Sopimusoikeudellisesti itsesääntelyllä on Sorsan (2008) mielestä merkitystä myös siksi, että sopimus ei tule tuomioistuimen arvioitavaksi, elleivät asianosaiset ole itse aloitteellisia ja että kaikkien tehtyjen sopimusten määrään nähden niin tapahtuu varsin harvoin. Asia korostuu vielä, kun sopimustoimintaan laskee kuuluvaksi myös so- pimussuhdetta edeltävän markkinointivaiheen eikä tätä vaihetta tarkastele pelkästään markkinaoikeuden piirissä, vaan sen sijaan ajattelee sopimista laajempaan ajan myötä muotoutuvana yhteistyöprosessina.

Yleisemmin, sopimustoiminta käsittää sopijaosapuolten toiminnan monine eri tekijöineen eikä esimerkiksi vain sopimusasiakirjat⁷³⁸, vrt. myös Warsta (2001). Ns. sääntelytilaa⁷³⁹ koskeekin, että ”lainsäätäjän täytyy aina kilpailla muiden sääntely- järjestelmien kanssa” (Sorsa 2008, s. 51). Jälkimmäisissä tarvitaan usein tietoa, jota alan ulkopuolella ei aina ole edes käytettävissä. *Responsiivisen sääntelyn* periaate pyrkii tehokkaaseen hallinnointimalliin ilman yksityiskohtaista toiminnan sisällön eli sub- stanssin sääntelyä. *Refleksiivinen sääntely* taas helpottaa sääntelyn sopeuttamista muu- toksiin ja antaa vastuuta toimijoille itselleen siitä huolimatta, että sääntelyssä olisi mukana pakottavaa normiainesta⁷⁴⁰.

736. Ahosen (2011) mukaan silti ”Suomessa juristit ovat liian usein lukkiutuneet tarkastelussaan perustuslain 80§:n vaatimukseen, jonka mukaan oikeuksista ja velvollisuuksista on säädettävä lailla”, kun sen sijaan ”ekonomistit taas asettuvat yleensä kannattamaan mahdollisimman joustavaa sääntelyä.” (s. 40)

737. Sopimustoiminnan itsesääntelynormit voidaan Sorsasta (2008) jakaa kolmeen ryhmään: ”Yksi- puoliset yksittäisten yritysten tai toimialan keskenään solmimat itsesääntelynormit, kaksipuoliset yksittäisten yritysten ja kuluttajien tai eri yritysten väliset itsesääntelynormit ja kolmikantaiset itse- sääntelynormit, jossa osapuolina ovat yritykset, kuluttajat ja viranomaiset (co-regulation).” (s. 47)

738. Vrt. edellä tehty tutkimusaineiston analyysi, jossa yhteisprojektin kokonaisjärjestelyn puitteessa tuli esille erittäin suuri määrä erilaisia yhteistyön valmisteluun, toteuttamiseen ja johtamiseen liit- tyviä menettelyitä sopimisen ja sovitun mukaisen T&K-toiminnan toteuttamisen, ohjaamisen ja valvonnan aineksina.

739. Tässä tutkimuksessa sääntelytilasta (regulatory space) käytetään ”kaksiulotteista” termiä sääntelykenttä.

740. Käytännön esimerkit osoittavat Sorsasta (2008), että sopimusten substanssista vain viidennes saattaa olla oikeudellisia ehtoja, kun taas muut ovat esimerkiksi konflikteja ennalta ehkäiseviä ehtoja. Toisaalta ”sopimusoikeudessa ennaltaehkäisevää ajattelua kuvaavat ehkä tiedonantovelvol-

Ennakoivan oikeuden näkökulmasta vaihtoehtoisena sääntelynä voi nähdä informaatio-ohjauksen eli tiedotuksen, valistuksen ja neuvonnan⁷⁴¹, hyvät käytänteet mukaan lukien toimiala- ja yritysکوhtaiset käytännesäännöt, standardien luomisen erilaisten sopimusmallien ja -ehtojen avulla sekä organisaatioiden hyödyntämät hallinnointijärjestelmät. Kyttä (2009) pohtii esimerkkinä tällaisista itsesääntelyä lääkealalla, koskien erityisesti lääkkeiden markkinointia. Hänen mukaansa ”omaehtoisen valvonnan peruspilarina ovat koko sen olemassa olon ajan olleet lääkkeiden markkinointia ohjaavat säännöt.” (s. 6) Lisäksi hän korostaa, että on huomattava itsesääntelyn olevan ennakkollista valvontaa, kun taas esimerkiksi viranomaisten harjoittama lääkemainonnan valvonta on pelkästään jälkivalvontaa.

Edellisen vahvuutena hän näkee siitä tehtyihin selvityksiin viitaten asiantuntijuuden, arvioinnin monipuolisuuden, nopeuden sekä sääntelykohteen substanssin tuntemuksen. Järjestelmän uusiutumiskykyä on toisaalta pidetty heikkona ja joihinkin toimijoihin kohdistuvaa valvontaa puutteellisenä.

Itsesääntelyn suurimmaksi pulmaksi on monesti koettu ns. vapaamatkustajan ongelma eli seikka, että sääntely koskee vain siihen sitoutuneita tahoja. Tähän liittyy myös kysymys itsesääntelyn vaikeudesta, kun toimijoita ohjaavat yhtäältä tärkeät yhteiset päämäärät, mutta toisaalta samalla mahdollisesti suuretkin omat taloudelliset intressit: milloin jälkimmäiset nousevat liian suuriksi suhteessa edellisiin? Jokaisella toimijalla on aina omat erityiset tavoitteensa, jotka vaikuttavat yhteiseen toimintaan eikä itsesääntelyyn voi pakottaa ketään.

Sääntely on sen sijaan vapaaehtoista ja sopimukseen perustuvaa⁷⁴². Silti myös itsesääntelyyn sitoutuneella alalla saattaa olla kokonaisuutena omia erityisiä alakohtaisia intressejä, jotka voivat syrjäyttää yleisen edun tai laajemman yleisön tarpeet. Halila

lisuutta ja lojaliteettivelvollisuutta koskevat periaatteet ja säännökset, mutta kuinka hyvin niitä noudatetaan, on toinen asia.” (s. 58, alaviite 21) Liitteen 1 esimerkit projektisopimuksista osoittavat toisaalta, että sopimusten ehtojen, olivatpa ne oikeudellisia velvoitteita, konflikteja ehkäiseviä menettelyjä tai yhteistyön toteuttamista ohjaavia seikkoja, tulisi nivoutua hankkeen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Tärkeää on siis, että ne *tukevat projektin johtamisen ja samalla yhteistyön hallinnoinnin kokonaisjärjestelyä eri intressitahojen kannalta tehokkaasti ja oikeudenmukaisesti* – ottaen silti huomioon, että intressitahojen vuorovaikutus ulottuu lähes aina yksittäisten sopimusten, projektisuunnitelmien ja yhteisen projektityön toteutusta laajemmalle.

741. Ahonen (2011) noteeraa julkisen ja yksityisen sekä positiivisen ja negatiivisen informaatio-ohjauksen, joka voi toisaalta aiheuttaa tiedonantovelvoitteina ”huomattavan määrän” kustannuksia. (s. 44) Sorsa (2008) jakaa taas sääntely-ympäristön kaiken kaikkiaan seuraavasti (Kuvio 1, s. 53): lainsäädäntö ja muu oikeudellinen sääntely; yksityisluontoinen sääntely eli informaatio-ohjaus, toimialakohtaiset käytännesäännöt ja eettiset ohjeet, yritysکوhtaiset käytännesäännöt, yksityiskohtaiset yrityksen tai järjestön vakiosopimukset ja -ehdot sekä organisaatioiden hallinnointi ja näkymätön pääoma; sekä ennakoiva sopiminen.

742. Kytän (2009) mukaan ”mahdollisesti voitaisiin puhua myös säädellystä itsesääntelystä (regulated self-regulation) taikka pakotetusta itsesääntelystä (enforced self-regulation). Mainitut kolme käsitettä eivät ole selvärajaisia ja sisällölliset erot eivät ole selviä.” (s. 14, alaviite 39) Silti lääke-markkinoinnissa lainsäädäntö toimisi vain ”sääntelystrategioiden äärimmäisenä ratkaisuna.” (s. 15)

(2007) tarkasteleekin urheilutoimintaa tunnettuna esimerkkinä itsesääntelystä tietyllä alalla tai alueella. Urheilua koskevaa lainsäädäntöä on ollut käytössä vain hyvin vähän ja siksi muun muassa Saksassa ja Pohjoismaissa on turvauduttu itsesääntelyyn. Tästä juontuu toisaalta myös, ettei urheilun itsesääntelylle ole Suomessa institutionaalista tukea, joskin sellainen voidaan mahdollisesti perustaa urheilun autonomiaan ja yksityisautonomiaan. Mikä on tällaisen sääntelyn puite, on ehkä osin hypoteettinen kysymys, mutta ”rajat tulevat perusoikeuksien tasolla vastaan erityisesti PL 13 ja 18 §:n kautta.” (Halila 2007, s. 77) Silti voi kysyä, mitkä itsesääntelyn sopivat rajat ovat ylipäänsä ja mikä on sen kautta saatava oikeudellinen suoja. Urheilutoiminnan tapauksessa itsesääntelyn vakiintuneita keinoja ovat kansallisesti urheilujärjestöjen säännöt eli ns. toimintasäännöt, eri lajien säännöt, lajiliittojen kilpailusäännöt kurinpidollisine määräyksineen sekä urheilutoimintaa koskevat eettiset määräykset.

Kalle Määtän (2010a) tarkastelun kohteena on yleisemmin tarkkarajaisien ja joustavien normien tai normielementtien ja niiden välimuotojen tarkoituksenmukaisuus eri tilanteissa. Sääntelyn ulkoinen joustavuus tarkoittaa, miten hyvin sääntely sopeutuu ulkoisissa olosuhteissa tapahtuviin muutoksiin, joskin kaikkien säännösten voi katsoa olevan jonkin verran joustavia, mukaan lukien itse- ja yhteissääntelyn normit. Normien joustoa puoltaa yhä suurempi harkinta- ja päätöksentekotilanteiden runsaus⁷⁴³. Joustavuuden skaalassa voidaan tunnistaa useita erilaisia toteutustapoja. Ensinnäkin on olemassa poikkeusnormeja, joissa poikkeus on määritelty tarkkarajaisesti tai joustavasti, mutta myös esimerkinormeja, joissa esimerkit on määritelty joko tarkkarajaisesti tai joustavasti. Myös itse normi on voitu toisaalta määritellä joustavasti⁷⁴⁴.

Toinen seikka on säännöksen ja sen tulkinnan ero. Vaikka säännös olisikin joustava, oikeustila eli tulkinta voi olla tarkkarajainen. Sekä oikeuskäytäntö että lain esityöt ovat voineet yhdenmukaistaa joustavan säännöksen tulkintaa. Joustavan sääntelyn ris-

743. Toinen mahdollinen peruste normien joustavuudelle on Kalle Määtän (2010a) mukaan opportunistisen käyttäytymisen torjunta: ”Esimerkiksi veron kiertämisestä sääntelemisen kaavamaisesti olisi omiaan johtamaan opportunistisiin reaktioihin, ja senpä vuoksi maassamme valittua joustavaa lainsäädäntöstrategiaa voidaan pitää lähtökohtaisesti perusteltuna.” (s. 6, alaviite 30)

744. Normin joustavuus on kuitenkin osittain näkökulma- ja kontekstikysymys, kuten Kalle Määttä (2010a) havainnollistaa Oikeustoimilain avulla (s.10): ”Oikeustoimilain 36 §:n säännöstä oikeustoimen kohtuullistamisesta voi periaatteessa pitää joustavana säännöksenä, koska sen mukaan kohtuutonta ehtoa voidaan sovittaa tai se voidaan jättää huomioon ottamatta. Säännöksen nojalla sovittelu voi aktualisoitua, jos ehto on alun perin kohtuuton tai jos ehdon soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuutta arvioitaessa on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.” Toisaalta säännöstä voidaan pitää puolijoustavana, koska pääsääntönä on, että sopimukset sitovat osapuolia sellaisina kuin ne on tehty ja että sopimusehtojen kohtuullistamista eli sovittelua koskevat säännökset ovat poikkeussääntöjä. Tästä näkökulmasta kohtuullistamissäännös muodostaisikin osan kokonaisuutta, joka on puolijoustava säännös: sopimukset on pidettävä -periaate muodostaa tarkkarajaisen säännöksen ja kohtuullistamissäännös sitä täydentävän joustavan säännöksen.

kiksi voi toisaalta tulla ns. sääntelyloukku eli että päätöksiä tehdään ottaen enemmän huomioon yksityiset intressit kuin yleinen etu⁷⁴⁵.

Tähän voi myös vaikuttaa eri toimijoiden suhtautuminen riskeihin: joustavat normit voivat lisätä varovaisuutta eli voi syntyä normin ylikattavuus⁷⁴⁶. Tapani Määttä (2010b) toteaa, että lakeihin sisältyvät joustavat normiformulaatiot ja joustavat oikeusnormit eli tulkitut säännökset ovat kaksi eri asiaa. Hän pitää jälkimmäistä kiinnostavampana, koska siinä otetaan huomioon muutkin oikeuslähteet kuin säädetty laki, sekä argumentaatio- ja tulkintaperiaatteet⁷⁴⁷. Keskeisimpinä muina oikeuslähteinä hän pitää lakien esitöitä ja ennakkotapauksia, todeten silti, että joustavien normien tapauksessa korostuvat myös heikosti velvoittaviksi luonnehditut ratkaisuperusteet ja oikeusperiaatepohjainen argumentointi. Koska joustavat normiformulaatiot eivät tulkittuina ole aina avoimia, tulkinnanvaraisia tai epätäsmällisiä, ne eivät ole lain soveltamisen kannalta joustavia eli muut oikeuslähteet ja tulkintaopit määrittävät ja rajoittavat niiden soveltamista ja tuloksena voi olla hyvinkin vakiintunut menettely.

Myös alakohtaisten itsesääntelynormien tai muiden ammatillisten ohjeistojen lailistaminen avoimella ns. hyvä tapa -sääntelyllä voi vahvistaa sääntelytarkkuutta. Eriytyisen relevanttia tämä on, jos lain soveltamista koskevat kriteerit on kirjattu lainsäädäntöön⁷⁴⁸. Jotkut viimeaikaisetkin päätelmät myös joustavien normien käyttämisen

745. Vielä on otettava Kalle Määtän (2010a) mukaan huomioon, että ”tarkkarajaisen oikeusnormien kyseessä ollessa lainsäädäntövalta on lainsäätäjällä, kuten tavallisesti on totuttu odottamaan. Sen sijaan joustavien normien kohdalla lainsäädäntövalta de facto delegoidaan lakia soveltaville tuomioistuimille ja muille viranomaisille.” (s. 26) Tällainen tilanne on luonnollisesti myös yhteis- ja itsesääntelyssä. Siksi ”voidaan kiinnittää huomiota siihen, kellä – lainsäätäjällä vai lain soveltajilla – on informaatioetu puolellaan. Ikävä kyllä lainsoveltamistasolla huomio keskittyy usein juridisiin kysymyksiin, ja on vaikea edes kuvitella, että tällöin osattaisiin tarvittavassa määrin antaa painoa esimerkiksi lääketieteelliselle, tilastotieteelliselle tai yhteiskuntatieteelliselle informaatiolle.” (s. 33) Itsesääntelyssä ongelma lienee silti monesti päinvastainen.

746. Tähän saattavat liittyä myös sosiaalisten ja juridisten normien noudattamisesta tehdyt havainnot: ”Tilanne muuttuu, kun oikeusnormit liittyvät sosiaaliin normeihin ja henkilöillä on tieto sosiaalisten normien sisällöstä. Tällöin henkilöillä on taipumus menetellä joustavaa normia sovellettaessa sosiaalisten normien mukaisesti, kun taas tarkkarajaisia normeja sovellettaessa tällaista vaikutusta ei ole.” (Kalle Määttä 2010a, s. 46) Kolmas potentiaalinen ongelma on rinnakkaisten eli sekasääntelyjärjestelmien aikaan saama ”sääntelykasauma”, jossa keinojen yhteiskäyttöä ei onnistuta koordinoimaan hallitusti. (Ahonen 2011, s. 46)

747. Toisaalta, kuten Tapani Määttä (2005) esittää, ”oikeuskäytännöissä ja oikeuskirjallisuudessa vakiintuneet tulkinnat voivat olla perusteena myös sille, että tarkoituksella ja harkiten asioita jätetään laissa kokonaan sääntelemättä.” (s. 270) Vaikutus normiformuloinnin ja tulkinnan välillä voi siis olla myös toisin päin. Vrt. myös Heinilä (2005), miten tulkittavista normiformulaatioista tulee normeja soveltamisen kautta.

748. Samalla Tapani Määttä (2010b) kuitenkin korostaa, että alakohtaisella hyvällä tavalla on laissa usein vain muodollinen ja osittainen institutionaalinen perusta, kuten esimerkiksi hyvällä liike- ja kauppatavalla. Joustavien säännösten tulkinta niitä sovellettaessa tapahtuu ”esimerkiksi perusoikeuksien, oikeusperiaatteiden sekä systemaattisen ja teleologisen laintulkinnan avulla.” (s. 63) Kieliopillisella tulkinnoilla ja lainsäätäjän oletettua tahtoa selvittävällä historiallisella tulkintamenetelmällä voi olla vähemmän käyttöä, mutta ”lakien säännösten avoimuuden, epätäsmällisyyden

taitotiedosta – tai ehkä jopa valmiudesta, ovat silti melko ellei hyvin pessimistisiä⁷⁴⁹. Pehmeän sääntelyn tiimoilta on myös huomattava, että tietyille aloille saattaa yhä muodostua spesifisiä ja samalla varsin suljettuja normien soveltamistapoja. Oikeusturvaodotusten ja samalla sääntelytarkkuuden kannalta tämä on mahdollisesti hyvin pulmallista, koska tällaisen soveltamisen määrittäminen, valvonta ja kehittämisen perusteet ovat alan sisäisiä. Oikeusturvaodotukset ja niiden takaaminen voivat olla muutenkin puutteellisia, koska normien soveltajilla ei välttämättä ole mitään oikeudellista koulutusta ja kokemusta.

Kuten edellä oli esillä, erilaisia ja alunperin joustavaksi tarkoitettuja ohjeistoja ja menettelyjä saatetaan silti lopulta noudattaa hyvin kaavamaisesti eli joustavuus ja tilanneherkkyys unohtaen⁷⁵⁰. Soveltamistilanteesta riippuva sisällöllinen hyväksyttävyyсарviointi olisi mahdollinen keino joustavuuden käytännön toteuttamiselle ja varmentamiselle pehmeässä sääntelyssä.

”Kontekstuaalistisen tilanneherkän oikeusajattelun avulla soft law:n mahdollisia ongelmia voidaan hallita oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa.” (Tapani Määttä 2010b, s. 73)

Siltalan (2010) mukaan sääntelyvaihtoehtoja ovat ainakin ulkoinen eli heteronominen sääntely; oikeudellinen yhteissääntely; lainsäädäntövallan delegointi ja oikeudellinen itsesääntely; oikeudellinen deregulaatio ja lainsäätäjän tietoinen passiivisuus; ohjeellinen, suosituluonteinen viranomaissääntely (ns. pehmeä sääntely, soft

ja joustavuuden hämmästeleminen ja kritisoiminen voikin olla joskus merkki riittävän syvällisen aineellisoikeudellisen juridisen osaamisen puutteesta.” (s. 63)

749. Kalle Määttä (2010a, s. 52, alaviite 211): ”[T]ämän hetkinen oikeustieteellinen (so. lainopillinen) koulutus luo valmiudet ainoastaan tarkkarajaisien normien mekaaniselle soveltamiselle.”

750. Tapani Määttä (2005) huomauttaa, että jo joustavien normien säätämisen yhteydessä voidaan ”käynnistää uusia muodollisen normihierarkian ulkopuolisia joustavien normien täsmentämisprosesseja”, kuten vaikkapa ympäristöoikeudessa inventointiprosesseja, hallinnollisen ohjauksen mekanismeja ja standardien kehitystyötä. (s. 278) Hänkin tosin myöntää, että joustava sääntely ”voi hämärtää lainsäädännön ja lainkäytön välistä rajaa, mikä edellyttää oikeudellisen asiantuntijadiskurssin ylittävän keskustelun turvaamista lakien soveltamisen yhteydessä.” (s. 281) Yksi asiaan vaikuttava seikka on myös ”useissa yhteyksissä korostettu perustuslaista lähtevän arvokontrollin sekä oikeusperiaatteiden punninnan ja soveltamisen merkitys[tä] kenona kiinteyttä [ympäristö]oikeudelle tyypillisten joustavien normien tulkintoja.” (s. 282) Sellainen voi tapahtua enemmän arvoperustaisesti eli ”arvostuksenvaraisia käsitteitä sisältävien joustavien normien tulkintaan” nojaten, ”esimerkiksi soft law -oikeuslähteisiin tukeutuvan relevantin realitiedon jäsentämisen avulla.” (s. 283) Tulkintoja olisi Tapani Määttän (2005) mukaan haettava soveltamiskäytäntöjen, oikeusperiaatteiden ja perusoikeuksien rinnalla lähtien liikkeelle normiston tavoitteista, ”systemaattisen teleologisen laintulkinnan avulla.” (s. 288) Toisaalta tämä ”edellyttää kuitenkin usein laajemman oikeuslähdeaineiston hyödyntämistä” (s. 289), jossa kontekstilähtöinen ja tilanneherkkä oikeusajattelu on tärkeää ja kuvastaa samalla materiaalsen oikeusvaltion hyvinvointimallia. Materiaalisella aineistolla ei siten mahdollisesti ole pelkästään välillinen tai hyvin heikko merkitys oikeudellisessa päätöksenteossa eikä sellainen aineisto ole välttämättä sisällöltään abstraktia, yleistä tai eettispainotteista: ”Soft law -aineistot sisältävät ympäristöoikeuden alueella tyypillisesti eksakteja luonnontieteellisiä viitearvoja, teknistä mallinnusta tai yksityiskohtaista inventointitietoa.” (s. 295, vrt. myös alaviite 86)

law); eettiset standardit ja sertifiointijärjestelmät; sekä tekniset standardit⁷⁵¹. Hän ottaa esille myös oikeusperiaatteiden merkityksen sääntelykeinona, perustuen niiden suoraan tai epäsuoraan institutionaaliseen tukeen ja niiden nauttimaan yhteisölliseen hyväksyntään eli siihen, että ne koetaan sisällöllisesti oikeudenmukaisiksi ja hyväksyttäviksi.

Jotta oikeusperiaatteet kuuluisivat oikeusjärjestykseen, niiden tulee yhtäältä nauttia riittävää institutionaalista tukea eri oikeuslähteiden kautta, mutta toisaalta taas niiden on oltava yhteisöllisesti hyväksytyjä⁷⁵². Sorsan (2009b) tutkimuksessa tässä korostuu toimialatason näkökulma itse- ja yhteissääntelyyn ja hän väittää liiketoiminnan sisällöllisen näkökulman jääneen usein huomiotta uusien sääntelykeinojen määrittelyssä⁷⁵³. Itsesääntelyyn liittyvää tutkimustyötä on hänestä tehty paljon ns. uuden institutionaalisen taloustieteen piirissä niin, että sen oleellisena lähtökohtana on ollut transaktiokustannuksia koskeva teoria. Hänen mielestään yleiseksi tavoitteeksi tulisi silti ottaa, että tarkasteltaisiin erilaisia sääntelymuotoja empiirisesti eikä vain teoreettisesti. Erityisesti olisi pyrittävä ymmärtämään itsesääntelyä ja yhteissääntelyä koskevia liiketoiminnan konteksteja⁷⁵⁴.

Itsesääntelyn perinteiset näkökulmat, jotka kuvaavat tavoitteita, arvoja ja keinoja, joille sääntely on responsiivista eli joihin se vastaa, ovat *yleiseettinen, ammatillinen ja markkinasääntely*. Sorsa (2009b) haluaa lisätä niihin myös kolmannen ulottuvuuden, markkinoilla menestymismahdollisuuksien luomisen ja tukemisen⁷⁵⁵. Keskeistä

751. Silti ”ilman lainsäätäjän puuttumista yhteiskunnan asioihin lopputuloksena voi olla joko toimiva oikeudellinen itsesääntely ja mahdollisesti siihen liittyen tekninen sertifiointimenettely tai, vaihtoehtoisesti, silkka vahvemman oikeus, jossa alan markkinaohtaja sanelee omat ehtonsa muille alan toimijoille ja sidosryhmille.” (Siltala 2010, s. 79) Tosin sanoen pehmeän sääntelyn riskinä on, ”etteivät tavanomaiset oikeusturvakeinot, kuten perustuslain takaama yleinen muutoksenhakuoikeus, sovellu vain ohjeelliseen tai teknisluonteiseen viranomaisääntelyyn: kun ei ole varsinaista lainsoveltamispäätöstä vaan ainoastaan viranomaisen epävirallinen, ohjeellinen suositus lain soveltamisesta tai tekninen standardi tai sertifikaatti, käytäntöön ei voi hakea muutosta samalla tavalla kuin aidosti sitovan oikeudellisen sääntelyn osalta.” (s. 80)

752. Vrt. myös Siltala (2010, s. 88), jonka mukaan institutionaaliset ja yhteisölliset oikeuslähteet yhtäältä kuvastavat formaalia ja sisällöllistä oikeuskäsitystä, mutta toisaalta oikeussäännöillä on oltava yhteisöllinen hyväksyntä lainsäädännön ja sen soveltamisen kautta ja oikeusperiaatteilla institutionaalinen tuki.

753. ”Kysymys siitä, mitä liiketoiminnan osa-alueita eri alojen itsesääntely koskee ja miten uudet sääntelymuodot liittyvät yrityksen kilpailuedun saavuttamiseen, on jäänyt tutkimuksissa liian vähälle huomiolle.” (Sorsa 2009b, s. 3) Ahonen (2011) toteaa saman eli, että ”käytännön empiirisen toimivuuden” tulisi olla itse- ja yhteissääntelyn tarkoituksenmukaisuuden mittareita. (s. 43)

754. Yhteissääntelystä Sorsa (2009 b) toteaa vielä pyrkimyksenä olevan, että ”markkinoita pyritään sääntelemään mahdollisimman lähellä toimintaa ja vain siinä määrin, kuin se on tarpeen selkeästi määritettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi ja oikeusvarmuuden takaamiseksi”, mutta ”jotka on perustettu lailla tai sitovin sopimuksin julkisen vallan ja ei-valtiollisen toimielimen välillä.” (s. 7)

755. Sorsa (2009b): ”Tämä näkökulma korostaa liiketoiminnan ydinaluetta – sitä, miten yritys voi olla itse luomassa ja vaikuttamassa tulevaan toimintaympäristöönsä toimimalla aktiivisesti itsesääntelyjärjestelmien luomisessa, käyttöön ottamisessa ja ylläpitämisessä. Lähestymistapa ei olekaan enää pelkästään responsiivinen tai reaktiivinen vaan ennakoiva.” (s. 5)

tässä on ollut valta, esimerkiksi sopimussuhteessa suuren yrityksen valta pienempään nähden, lainsäätäjän valta sääntelyn kohteeseen nähden tai toimialajärjestön valta jäsenyrityksiinsä nähden, ja yleisemmin kyky saada toinen toimimaan halutulla tavalla. Vallan perusteena voi olla hierarkia kuten asema tai omistajuus, mutta myös osapuolten välinen sopimus, palkitseminen, keskinäiset standardit tai asiantuntijuus. Vaihtoehtona vallan käytölle on olemassa usein luottamus, joka on samalla monesti myös välttämätön edellytys yhteistyölle⁷⁵⁶. Toisiin kohdistuvia odotuksia ja luottamusta voidaan lisätä yhteisiä tavoitteita tukevilla standardeilla. Samaa asiaa ajavat myös käytännösäännöt ja niitä tukevat sopimukset⁷⁵⁷. Tarpeellinen ratkaisu on myös usein, että asianosaiset muodostavat keskenään yhteistyö- ja riitojen ratkaisuelimen.

Sorsa (2009b) analysoi sääntelyä kaupan, elintarvike- ja kemian alalla nojautuen arvoketjuihin ja standardeihin ja väittäen samalla, että kehitys kulkee kohti standardien yhteistä ja yhdenmukaista käyttöä. Yhteissääntelyn hän jakaa tavoite- ja menettelytapapainotteiseen sääntelyyn. Jälkimmäisessä viranomainen määrittelee menettelynormit, mutta jättää tavoitteiden asettamisen ja noudattamisen yksityisille toimijoille. Edellisille kuuluvat tavoitteenasettelu, voimavarat, periaatteet (esimerkiksi valtuussäännös), tuki, kannustus ja seuranta; jälkimmäisille taas säännöt ja sanktiot, valvonta, kiistojen ratkaisumekanismit sekä erityisasiantuntemus⁷⁵⁸.

Sääntelyn arvioinnissa pitäisi toisaalta kuitenkin ottaa huomioon myös ne olosuhteet, joiden avulla sääntely saadaan aikaiseksi, sekä miten sääntely vaikuttaa eri tahojen ja varsinkin siihen osallistuvien kilpailuetuna. Toisin sanoen tulisi ymmärtää, mikä siinä on liiketoiminnan kannalta oleellista⁷⁵⁹. Vaikka riskien hallinta on oikeudellisen sääntelyn perustavoitteita, innovaatio- ja yritystoimintaa koskevan sääntelyn pitäisi osaltaan vaikuttaa myös taloudellisen kasvun edistämiseen ja toiminnan jatkuvaan paranemiseen. Yritysten välisen itsesääntelyn motiivit voisi siksi tiivistää niin, että niiden avulla pyritään säästämään kustannuksia, osoittamaan toiminnan täyttävän tietyt laatu- tai turvallisuuskriteerit, madaltamaan kaupankäynnin teknisiä esteitä ja osoittamaan yhteisvastaullista toimintaa⁷⁶⁰.

756. Toisaalta olipa kyse vallasta tai luottamuksesta, pitää tietää, kuka tekee päätökset kuten luo itsesääntelynormeja ja muuttaa niitä tarpeen vaatiessa, ketkä ovat säännösten kohteena ja miten säännösten noudattamista seurataan ja valvotaan. (Sorsa 2009b, s. 31)

757. Silti ”kilpailulainsäädäntö rajoittaa kuitenkin yhteistyötä siinä mielessä, että yhteistyöllä ei saa luoda kilpailun esteitä tai käyttää määrävää markkina-asemaa väärin esimerkiksi epämällä kaikilta halukkailta toimijoilta markkinoille pääsy.” (Sorsa 2009b, s. 28)

758. Sorsan (2011) mukaan yksityisen sääntelyn erona itsesääntelyyn on, että ”sääntelijöitä ovat yksityisten ohella tai lisäksi ei-valtiolliset organisaatiot kuten kansalaisjärjestöt.” (s. 8, alaviite 34)

759. Ahosen (2011) muistilista sääntelyn markkinavaikutusten arvioimiseksi on: sääntelyn tavoitteet ja perusta, määrä, standardit, vaihtoehdot, vaikuttavuus, valmisteluprosessi, vaikutukset markkinan rakenteeseen ja toimintaan sekä kilpailun rajoittumiseen, mahdolliset julkiset tuet sekä muut näkökohdat. (ss. 202–203)

760. Olanderin ym. (2009) tutkimuksessa väitetään, että yritysten lähtökohtana on innovaation tulosten suojaaminen: ”The outputs of innovation activities need to be protected.” (s. 352) Silti on olemassa tietämyksen jakamisen ja suojaamisen dilemma koskien sekä arvon luontia että siitä

Sorsa (2010) tarkasteleekin vielä tarkemmin itsesääntelyä nimenomaan yhteiskuntavastuun kannalta, todeten sen tarkoittavan yhteistyötä ja vuorovaikutusta sidosryhmien kesken, jotta toiminnan negatiivisia vaikutuksia voidaan hallita positiivisia vaikutuksia vahvistaa. Sisäinen näkökulma korostaa yrityksen omaa toimintaa, ulkoiseen liittyvät taas muun muassa lainsäädäntö ja sidosryhmäsuhteet. Vastuun on ajateltu perinteisesti jakautuvan kolmeen alueeseen eli taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristöä koskeva vastuu. Innovaatiovastuun voi tässä yhteydessä hyvin mieltää vastaavaksi vastuun ulottuvuudeksi. Vastuun hallinta on Sorsan (2010) mukaan kehittynyt yhä vertikaalisemmiksi eli koko toimintaa läpäiseväksi, mukaan lukien tavoitteita määrittelevät keinot kuten standardit, ohjeet, käytännösäännöt ja akkreditointi sekä tavoitteita näkyviksi tekevät keinot kuten rekisteröinti, auditointi, neuvonta, koulutus, valitusten käsittelyn ja riitojen ratkaisemisen periaatteet. Niitä ovat myös sanktiot kuten varoitus, keskeytys ja standardin peruutus⁷⁶¹. Kaikkia koskee läheisesti sääntelyyn liittyvä informaatio ja sen hallinta.

Peltonen (2004) tutkikin verkkokaupan itsesääntelyn sopimuksellisia erityiskeinoja, joita kutsutaan nimillä ”trustmarks” tai ”seals of approval”. Hän nimeää ne suomen kielellä luottamussertifikaateiksi⁷⁶². Erityisesti häntä silti kiinnostaa niihin liittyvä informaatiovelvollisuus osana yritysten harjoittamaa itsesääntelyä⁷⁶³. Informaatiota voi

hyötymistä ja samoin kysymys siitä, ettei innovaatiota voi hyödyntää ellei se ole hyödynnettävissä eli likvidi. Yrityksen toimiala ja kilpailutilanne alalla vaikuttavat asiaan. Leiponen (2008) tutki tietämysvarantojen hallinnointia tilaajan ja toimittajan välisessä suhteessa 145 yrityksen aineistolla, mukaan lukien kysymys tietämysyliäämien minimoinnista. Tutkimuksen mukaan osapuolen neuvotteluvoima ja positio projektissa vaikuttavat varallisuutta koskevien oikeuksien ratkaisuihin, mutta myös erilaiset kiihokkeet. (s. 1374) Yleisemmin, oppiminen ja innovaatiokyky yhteistyössä eivät ole yksinomaan sopimuksin säänneltävissä, vaan enemmän merkitsee esimerkiksi, että osapuoli on motivoitunut sellaiseen ja muut näkevät sen suhteen jatkuvuuden kannalta tärkeänä. (s. 1375 ja s. 1390) Tutkimus vahvisti käsitystä, ettei osapuolen kyky innovoida hankkeessa vaikuta sen mahdollisuuksiin hallinnoida oikeuksia, vaan asema suhteessa tuotoksiin: ”The most novel results in this study show that control rights allocation is significantly associated with innovation outcomes.” (s. 1390)

761. Sorsan (2010) mukaan auditoinnin avoimuus ja pätevyys on yksi valvonnan keskeisiä kysymyksiä. Myös Pöyhönen (2003) ottaa esille ”yleistä luottamusta nauttivien rekisterien ja sertifiointijärjestelmien” luomisen ja ylläpitämisen luottamuksensuojan takeena (s. 118), mutta viittaa vain valtion toimiin.

762. Peltonen (2004): ”Luottamussertifikaatteja voidaan tarkastella sopimuksina, jotka toimivat itsesääntelyn viitekehityksessä. Katsantokannasta riippuen luottamussertifikaatin myöntäjä myy verkko-yritykselle joko informaatiotuotteen, immateriaalioikeuden tai asiantuntijapalvelun.” (s. 3)

763. Peltonen (2004): ”Kokoavana huomiona voidaan todeta, että julkisyhteisön sääntelyn ja itsesääntelyn rajaa ei ole mahdollista vetää yhteen kohtaan. On olemassa kaksi ääripäätä: julkisyhteisön laatima, sanktioima ja toimeenpanema käsky-kontrolli-sääntely (command and control) sekä puhdas itsesääntely. Näiden väliin mahtuu lukematon määrä erilaisia sääntelymalleja, joissa yksityinen toimija saa enemmän tai vähemmän liikkumavaraa. Luottamussertifikaattien heterogeenisuuden vuoksi niitä ei voida yksiselitteisesti kategorisoida.” (s. 32) Käsitys ilmentänee yleisemmin vaikeutta ymmärtää ja pitää yllä sääntelykäsitteiden jatkuvuutta ja vakautta.

ja pitää tarkastella julkishyödykkeenä, josta on pulaa, jos sille ei ole käytössä riittävän tehokkaita kannustimia.

Vaikka informaation keruu ja jakaminen ovat itsesääntelyn läpinäkyvyyttä ja tehokkuutta lisääviä keinoja, niille tarvitaan kannustimia. Sama koskee sovittujen sääntöjen noudattamista. Varsinkin kolmansien osapuolten tekemänä sitä voidaan vastustaa vedoten yksityisautonomian vaarantumiseen, liikesalaisuuksien paljastumiseen ja toiminnan riippuvuuteen ulkopuolisista tahoista. Peltonen (2004) esittää silti mielestään tarpeellista kolmatta osapuolta eli *itsesääntely-yhteisöä*, viitaten samalla yleisemmin tarkastusyhteiskunnan kehittymiseen, jossa eri toimijat ovat itseohjautuvia, mutta luovuttavat toimintansa ulkopuolisten arvioitavaksi⁷⁶⁴.

Kuvassa 24 on yhteenvedo sääntelykentästä sääntelyn tarpeellisuuden, tuottamisen, toteuttamistavan ja vaikutusten perusteella eli sääntelyn rakenteiden mukaisesti: *sääntelyn tarve* julkisen vallan ja markkinoiden ohjauksen tavoitteet ja kohdealue sekä tuloksena syntyvä oikeustila huomioon ottaen; *sääntelyn tuottaminen* oikeudellisen, sopimusperustaisen ja pehmeän sääntelyn menettelyin; *sääntelyn toteuttaminen* eri keinojen avulla ja niihin liittyvien tekijöiden hallinta; sekä *sääntelyn vaikutusten arviointi* eri näkökulmista⁷⁶⁵.

6.4.2 Kehittäminen ja projektin vaiheet

Yhteishankkeen kannalta sääntelykenttä rajautuu projektin valmisteluun, toteuttamiseen ja päättämiseen, joilla on sopimuksiin perustuva puite ja joita ohjaavat suunnitelmat ja niiden toteuttaminen eli yhteistyön tavoitteet, prosessit ja johtamisen käytänteet.

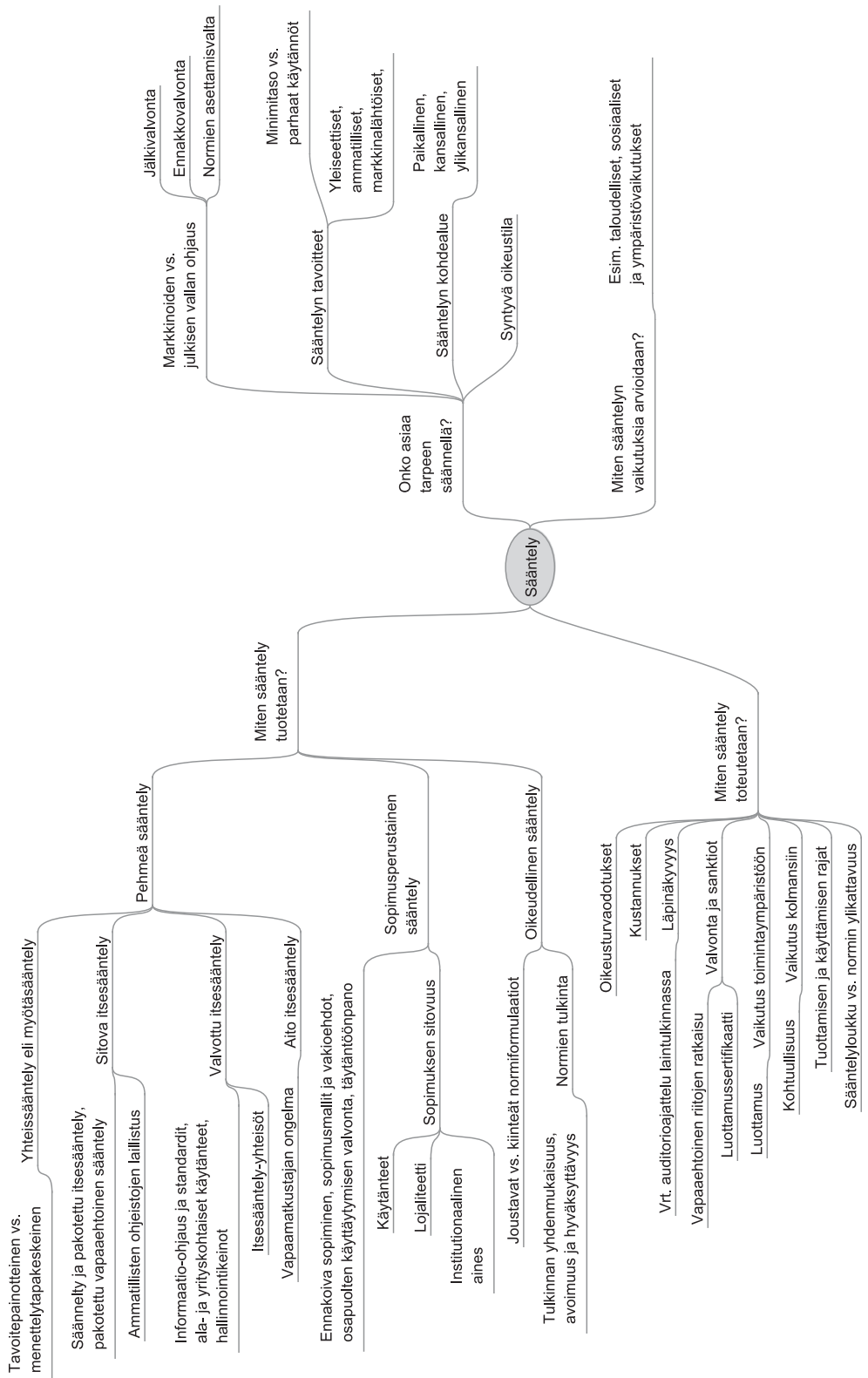
Vaikka sisällölliset näkymät kokonaisjärjestelyyn ovat eri intressitahojen kannalta erilaisia, niin sääntelyn kehittämisen näkökulmasta projektin vaiheet sitovat niitä yhteen.

Myös *yhteishankkeiden mallisopimusten* tulisi osaltaan toimia ohjausta ja valvontaa yhdistävänä ja ajallisesti kiinni pitävänä elementtinä niin, että yhteisen toiminnan määrittely, seuranta ja arviointi nousevat etualalle. Tähän tarvitaan etappiajattelun rinnalle tehokkaampia informaation jakamisen ja hyödyntämisen ympäristöjä nykyisten projektikohtaisten, intressitahoittain eriytyneiden ja osin suljettujen tietovarastojen asemesta. Oleellista tässä on projektin etenemisen, toiminnan ja tulosten eli *yhteistyön historiatiedon näkyväksi tekeminen*. Sen tulisi olla dynaamisesti kaiken

764. Laddin ja Caldwellin (2009) mielestä itsesääntely voi toisaalta sinällään olla harhaanjohtava käsite: "Yet the term 'self'-regulation may be a misnomer in that the process frequently involves government. At minimum, government offers tacit approval by letting professions and industries set standards." (s. 76)

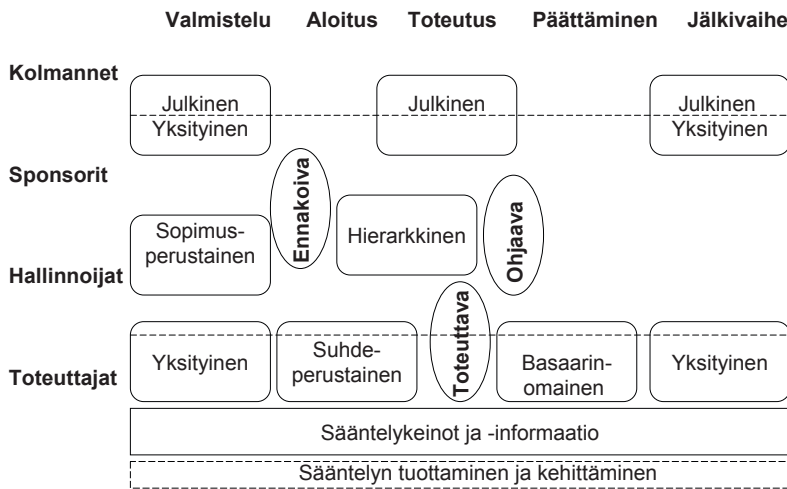
765. Vaikutus ("effect") ja vaikuttavuus ("effectiveness") ovat eri asioita, vaikka niitä saatetaan suomen kielessä pitää synonyymeinä. Edellinen on tarkoitettu tai tahaton toimenpiteestä (vrt. sääntely) johtuva muutos kohdeilmiössä (esim. varanto-oikeudet), mutta mahdollisesti myös muualla. (Keinänen 2010, s. 7)

Kuva 24. Sääntelykentän rakenne-elementtejä.

aikaa muotoutuva näkymä yhteishankkeen sopimusten ja suunnitelmien toteutukselle ja siihen tulisi kiinnittää sekä hankkeen seuranta että toiminnan ja tulosten tarkastus.

Tietoturvallisuuden tai -varmuuden tueksi eli tiedon tuottamisen, siihen käsiksi pääsemisen ja sen luotettavuuden ja jäljitettävyyden varmistamiseksi tulisi mahdollisesti kehittää *projektitietorekisteri*, jossa nimenomaan myös yhteistyön historia tallettuisi ja olisi käytettävissä. Wikipedian tyyppiset yhteisölliset sisällön tuottamiseen ja lisensointiin perustuvat järjestelmät ovat mahdollinen lähtökohta, mutta oikeudellisesti olisi tarpeen lähestyä asiaa tietorekistereitä koskevien normien ja periaatteiden suunnasta⁷⁶⁶. Toisaalta tähän tarvittaisiin riittävän laaja näkymä, joka toisi sääntelyn kentästä esiin yhteisprojektin kokonaisjärjestelyn kannalta oleelliset sääntelyn tuottamisen ja toteuttamisen seikat. Kuva 25 jäsentää tästä syystä sääntelyä yhteisprojektien eri vaiheissa intressitahoittain.

Kuva 25. Sääntelyn piirteitä yhteisprojektien eri vaiheissa.

766. Henkilötietolain 1. luvun 3§ määrittelee henkilörepositorin tarkoitettavan ”käyttötarkoituksensa vuoksi yhteenkuuluvista merkinnöistä muodostuvaa henkilötietoja sisältävää tietojoukkoa, jota käsitellään osin tai kokonaan automaattisen tietojenkäsittelyn avulla taikka joka on järjestetty kortistoksi, luetteloksi tai muulla näihin verrattavalla tavalla siten, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot voidaan löytää helposti ja kohtuuttomitta kustannuksitta.” Laki (2. luku, 5–8§) edellyttää yleisinä periaatteina tietojen käsittelyn huolellisuutta, suunnittelua, sidonnaisuutta käyttötarkoitukseen sekä edellytyksiä, joilla tietoja voidaan ylipäänsä käsitellä. Tiedolle asetetaan myös laatuvaatimuksia (2. luku, 9§), erityisesti tarpeellisuus ja virheettömyys, samoin kuin sen tarkastusoikeus (6. luku, 26–28§ ja 9. luku 39§) ja tiedon korjaamisen velvoite rekisterinpitäjälle (6. luku, 29§). Vaikka laissa ei suoranaisesti puhuta mistään historia- tai lokitiedoista, niin esimerkiksi 2. luvun 6§:n mukaan ”..., mistä henkilötiedot säännönmukaisesti hankitaan ja mihin niitä säännönmukaisesti luovutetaan, on määriteltävä ...” eli toisin sanoen tietojen jatkuvan ja säännöllisen keräämisen oletus sisältyy rekisterin muodostamiseen ja ylläpitämiseen.

Sääntelykokonaisuus muotoutuu eri intressitahojen omaksumien tavoitteiden ja harjoittaman ohjauksen ja valvonnan kautta projektin elinkaarella. Julkisen vallan vaikutus innovaatioiden edistäjänä, yhteistyön sponsorina ja rahoitusehtojen asettajana on ilmeinen.

Silti hallinnoijien ja varsinkin toteuttajien tulee suunnitella ja toteuttaa pääosa sääntelystä omatoimisesti. Sääntelyn tuottaminen on tätä nykyä varsin kirjavaa eli julkista, hierarkkista, sopimus- ja suhdeperustaista, basaarinomaista sekä yksityistä projektin aikana, ennen sitä ja sen jälkeenkin. Sääntelyn toteutus on vastaavasti eri tahojen toimintaan ja tuloksiin nähden ennakoivaa, ohjaavaa ja toteuttavaa, mutta painottuu varsin eri tavoin projektin eri vaiheisiin. Sääntelykeinot ja -informaatio nivoutuvat yhtäältä projektin koko elinkaarelle, mutta toisaalta sääntelyn varsinaisen tuottamisen ja kehittämisen eivät ole mitenkään näkyvä osa toimintaa. Projekteja voitaisiin teleologisesti tarkastella sääntelyn mielessä ainakin kahdesta eri näkökulmasta: ensimmäinen on *ohjaus projektien avulla* (through projects) ja toinen *ohjaus projekteissa* (of projects). Tutkimusaineisto osoittaa, että nyt kyse on lähinnä jälkimmäisestä eli projektikohtaisen tavoitteiden asettamisesta, ohjauksesta, valvonnasta ja arvioinnista⁷⁶⁷.

Projektien ja osapuolten valinta on silti erittäin hyvä esimerkki edellisestä. Sponsorin ja hallinnoijan toteutettaviksi valitsemat hankkeet ja niihin valitut toteuttajat ohjaavat toimintaa, samoin kuin aiempi projektityhteistyö erilaisia jatko- ja liitännäishankkeita⁷⁶⁸. Toisaalta *sääntelyn intensiteetti* on hyvin erilaista projektin elinkaaren aikana. Aloitus-, toteutus- ja päätösvaiheissa sponsori, hallinnoija ja toteuttajat toimivat varsin tiiviisti yhdessä, ensin suunnitellen ja osin kilpaillen hankkeista ja niiden osapuolista ja sitten pyrkien toteuttamaan valituksi tulleet projektit onnistuneesti tai ainakin sopimusten ja suunnitelmien mukaan. Jälkivaiheessa projektia varten perustetut ohjaus- ja valvontarakennelmat heikkenevät ja pääosin purkautuvat kunkin tahon omien intressien takia. Silti niitä pyritään pitämään yllä liitännäis- ja jatkohankkeiden valmistelulla ja tulosten laajemman hyödyntämisen tukemisella. Projektin jälkeen sääntelykenttä tavallaan palautuu tilaan, missä se oli projektin valmisteluvaiheessa, erityisesti että julkinen ja yksityinen sääntely ovat rinnakkain, mutta varsin erillään.

Yksi varanto-oikeuksien sääntelyn kehittämisen kysymyksistä T&K-yhteishankkeiden kontekstissa onkin, miten *sääntelyn jatkumo* toteutuu. Toinen on *sääntelyintressien tasapaino* eli kuinka vastuu toteutuu ja jakautuu eri tahojen kesken. Elinkaaren

767. Klakeggin ym. (2008) mukaan: "Project governance provides the structure through which the objectives of the project are set, and the means of attaining those objectives are attained, and the means of monitoring performance are determined." (s. S29)

768. Tästä syystä voitaisiin puhua ns. *neuvotellusta taloudellisesta ohjauksesta* synonyyminä yhteissääntelylle pelkän markkinoiden sopimusperustaisen tai sisäisen hierarkkisen ohjauksen ohella, jos ei haluttaisi korostaa suhdeperustaisuutta tai yhteisöllisyyttä ohjauksessa. Eri maiden julkisten projektien hallinnointia analysoidessaan Klakegg ym. (2008) päätyvät siihen, että ohjauksen perustana voivat olla sopimus ja sen koordinoijina hankkeiden omistajat ja johto, mutta myös tulosaaineisto tai erikseen sovitut katselmointimenettelyt, ja niiden koordinoijina ovat yleensä hankkeista vastaavat viranomaiset tai erikseen nimetyt ulkopuoliset asiantuntijat.

eri vaiheissa sääntely voi periaatteessa toteutua ja tutkimusaineiston mukaan käytännössä toteutuukin eri tavoin ja on varsin erilaisin menettelyin ohjattua ja valvottua. Vaikka sääntelyn tarve ja toteuttaminen on erilaista eri vaiheissa, sen pitäisi silti olla tarkoituksenmukaista *sääntelyn vaikutusten suhteen*⁷⁶⁹. Tämä on tärkeä sääntelyn kehittämistä koskeva kysymys, kun sääntelyn avulla pyritään ohjaamaan ja valvomaan eri intressitahojen toimintamahdollisuuksien oikeutuksia eli varanto-oikeuksia.

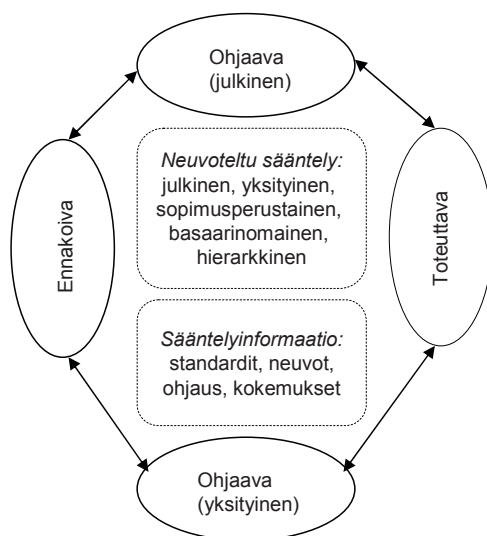
Kuva 26 jäsentää mainittuja seikkoja varanto-oikeuksien *sääntelyn kehänä*. Sen ulkoreunalla ovat projektin kulkuun eli linkaareen nivoutuvat ennakoivat, ohjaavat ja toteuttavat sääntelyintressit. Ne toteutuvat julkisten ja yksityisten tahojen yhteistyönä eli *neuvoteltuna sääntelynä*, jonka tekevät mahdolliseksi informaatioperustaiset sääntelykeinot. Siksi mainitut on kuvattu kehän ytimeen. Käytännössä yksityiset ja julkiset tahot harjoittavat sekä sopimus- että suhdeperustaista, mutta myös basaarinomaista ja hierarkkista sääntelyä. Niihin sisältyvät sekä sääntelyssä käytetty että sen yhteydessä tuotettu informaatio, joka on paitsi standardeja, neuvoja ja ohjausta, myös historiatietoa ja kokemuksia⁷⁷⁰.

Oleellisena varanto-oikeuksien sääntelyn tarpeena on innovaatiiovastuun toteuttaminen eli eri tahojen yhteistyössä suunnitteleman ja toteuttaman T&K-toiminnan aikaansaamien varallisuusasemien ohjaus ja valvonta. Sääntelyn tuottamisessa ja toteuttamisessa on yhteishankkeiden kokonaisjärjestelyn suhteen nyt erillisiä saarekkeita niin, että projektien valmistelu ja aloitus muodostavat yhden, toteutus ja päättäminen toisen ja jälkivaihe kolmannen. Ne tulee saada yhtenäisemmiksi. Samalla on silti otettava huomioon, että sääntelykeinot jakaantuvat ennakoiviin (vrt. sopimukset), ohjaaviin (vrt. projektin johtaminen) ja toteuttaviin (vrt. varantojen hallinta). Sääntelyn toteuttamisen ja kehittämisen kannalta katsottuna julkinen valta ja sponsorit muodostavat yhden kokonaisuuden ja toteuttajat ja hallinnoijat toisen. Niiden harjoittama sääntely sisältää innovaatiiovastuun mielessä aukkoja ja tasapainoriskejä.

Nykyinen tilanne on, että varanto-oikeuksien hallinta eri intressitahojen riskipositioiden ohjauksena ja valvontana hajaantuu eikä sille ole yhtenäistä puitetta osana yhteishankkeen kokonaisjärjestelyä. Se kuvanee julkisen vallan ja yksityisten tahojen muotoutuvaa yhteistyökenttää. Toisaalta se ilmentänee, että oikeudet ja veloitteet eli tämän tutkimuksen termein innovaatiiovastuu mielletään lähinnä sopimus- ja joiltakin

769. Tätä voi verrata ympäristöoikeuden ohjauskeinoihin kuten Hollo (2009) niitä jäsentää (Luku 5, ss. 89–142): ympäristöön liittyvät oikeusturvaperiaatteet, asianosaisten osallistumis- ja tiedonsaanti-oikeus, ohjausmenettelyjen ryhmitys päätöslajeittain sekä ennakkovalvonta-, toimitus- ja jälkivalvontamenettelyinä että varsinkin *ympäristövaikutusten määrittelynä, tunnistamisena ja arviointina*.

770. Historiatieto ja kokemus nähdään perinteisesti jäännöstietona, joka on yhtäältä kaikkien kannalta arvokas, mutta jonka käyttöä voidaan pyrkiä toisaalta rajoittamaan. Näkökulma, joka tässä tutkimuksessa korostuu, että sitä säänneltäisiin varallisuutena, ei ole usein ilmeinen. Sitä voi ajatella eräänlaisena projektien *digitaalisen jäämistövarallisuutena*, jollaiseen ollaan vasta havahtumassa, vrt. Kangas (2012). Tutkimusaineistossa tällainen ”jäämistö” jäi koko hankkeen jäännöstiedon mielessä hallinnoijalle.

Kuva 26. Varanto-oikeuksien sääntelyn kehä.

osin myös immateriaalioikeuden näkökulmasta eikä niinkään yhteisprojektissa harjoitetun toiminnan informaatioperustaisena neuvoteltuna ohjauksena ja valvontana⁷⁷¹.

Kuten edeltä hyvin ilmenee, sääntelykentän rakenteita on varsin helppo jäsentää, onhan sääntelyn eri tapoja on tutkittu paljon, ne ymmärretään ja ne ovat käytössä

771. Pihlajarinne (2012) tarkastelee yleisemmin immateriaalioikeuksien kentän hajanaisuutta, pohtien oikeuksia koskevien yleisten oppien mahdollisia perusteita ja tarkastellen digitalisoitumisen vaikutuksia niihin. Yksinoikeusrakenne on oikeuksille tunnusomaista (s. 383), mutta silti oikeuksien syntymisen, sisällön, laajuuden ja keston erilaiset seikat, samoin kuin niiden käyttöympäristön muutokset kuten juuri digitalisoituminen antavat aiheita kysyä, ”onko tyydyttävä vain korkeintaan erittäin paikalliseen koherenssiin ja tilanneherkkiin arviointitapoihin.” (s. 384) Projektin elinkaaren ja eri intressitahoihin perustuvan kokonaisjärjestelyn mukainen tarkastelu osoittaa kuitenkin, että pelkän tapauskohtaisen harkinnan ja geneerisen tyyppittelyn välimaastossa on olemassa ongelmalähtöinen alue. Siksi Pihlajarinteen (2012) pohdinnasta, että ”yhteiskunnallinen kehitys luo painetta kehittää yleisiä oppeja erityistilanteisiin” (s. 387) voi olla hieman eri mieltä. Asia on ehkä nimenomaan päinvastoin eli esimerkiksi varallisuus oikeuden yleiset opit eivät ole mitään erityistilanteita varten kehitettyjä eikä sellainen ole myöskään uuden varallisuus oikeuden perustana oleva projekti kokonaisjärjestelynä. Toimintaympäristö voi sen sijaan olla hyvinkin erityinen, esimerkiksi yrityksen tilaama tietojärjestelmän toimitusprojekti, tutkimuslaitoksen johtama kuntayhtymän tarjoamien sosiaalisen palvelujen selvityshanke tai SHOK-yhtiön hallinnoima liiketoimintaekosysteemin yhteiskehitysprojekti. Silti Pihlajarinne (2012) on luonnollisesti oikeassa todetessaan myös, että ”tekijänoikeuslain kasuistinen ja käsitteisiin sidottu luonne” on pulmallinen toimintaympäristön muuttuessa ja että ”olisi mahdollista lisätä esimerkiksi lojaliteetin tarkastelun merkitystä tekijänoikeuden loukkausten arvioinneissa.” (s. 395) Tämä ei silti mitään ilmeisimmin vielä vastaa projektipohjaisen kokonaisjärjestelyn kaltaisesta immateriaalioikeuden nykyisiin ja varsinkin tuleviin haasteisiin. Jälkimmäisiä ajatellen esimerkiksi prosumerismi eli samanaikainen tuottaminen ja kuluttaminen digitaalisia ”teoksia” ja hyödykkeitä koskevassa toiminnassa pitäisi jäsentää ongelmalähtöisesti yhä yleisempänä yhteistyön kokonaisjärjestelynä.

(Kuva 24). Sääntelyn toteutuksen sijoittaminen T&K-yhteishankkeen elinkaarelle eri tahojen käyttäminä keinoina ja informaationa on sen sijaan jo vaikeampaa eikä sääntelyn kehittämistä koskeva yhteinen toiminta ole juuri näkyvää (Kuva 25).

Sääntely yhteishankkeiden eri vaiheissa ja eri tahojen yhteistyönä tiivistyy silti neuvottelluksi informaatioperustaiseksi toiminnaksi (Kuva 26). Sen kehittämiseksi on nähtävissä kaksi vastakkaista äärivaihtoehtoa, joiden välimaastossa lienee realistinen kehittämisen tapa.

Toinen ääripäistä on avoimen innovaation mukainen *innovaatiobasaari*. Sellaisia on jo olemassa, mutta ei osana tutkittua ICT-alan esikilpailullista T&K-yhteistyötä Suomessa. Tähän liittyy silti hyvin läheisesti yhteistyötä tukevien ympäristöjen käyttö, mukaan lukien jaetut tietovarastot, joka on monella tapaa basarirohjauksen selkäranka. Sellaisten myötä ovat syntyneet monet yhteisöllisesti hallinnoidut varannot, mutta samalla myös niiden erilaiset kaupalliset versiot ja molempien sekamuodot. Juridisesti tarkastellen avointen yhteisöjen toiminnan perustana ovat *vapaat lisenssit ja tekijänoikeudesta luopuminen*. Lisäksi on nojaututtu maksuttomuuteen ja omavastuuseen varantojen tuottamisessa, ylläpidossa ja hyödyntämisessä, mutta samalla myös lakien noudattamiseen, moniin erilaisiin jaettuihin käytänteisiin ja yhteisiin kehitysprojekteihin. Wiki-yhteisöjä voi pitää esimerkkinä mainituista sekä yhteistyötä tukevien ympäristöjen että jaettujen tietovarastojen ja basarirohjauksen hallinnoinnin kannalta⁷⁷².

Jos sponsori suuntaisi T&K-rahoitusta innovaatiobasaareille, hallinnoijan rooli muotoutuisi toteuttajien ja hyödyntäjien tarpeiden mukaisesti. Vapaa lisensiointi ja tekijänoikeuksista luopuminen tekisivät sopimusperustaisen sääntelyn näkyväksi kaikille eikä vain sopijaosapuolille. Samalla hierarkkinen ohjaus sitoutuisi yhteisöllisiin rooleihin ja suhdeperustainen ohjaus toteutuisi niiden kesken, jotka sitä haluavat yhteisössä tai sen ohessa harjoittaa. Hyödyntäjien rooli tulisi oleelliseksi tai ehkä oleellisimmaksi.

772. Kts. Wikipedian 25.5.2012 uudistuneet käyttöehdot (kursivointi tämän kirjoittajan, viitattu 1.3.2013) http://wikimediafoundation.org/wiki/Terms_of_Use_%282012%29/fi: ”Osa tehtäväämme on: Valtuuttaa ja kannustaa ihmisiä ympäri maailmaa keräämään ja kehittämään opetuksellista ja sivistävää aineistoa ja joko *julkaisemaan sitä vapaalla lisenssillä* tai luovuttamaan sen public domainiin (eli *luopumaan sen tekijänoikeuksista*). Levittää tätä sisältöä tehokkaasti ja maailmanlaajuisesti, maksutta. Saat vapaasti: Lukea ja tulostaa artikkelitamme ja muuta mediasisältöämme maksutta. Jakaa ja uudelleen käyttää artikkelitamme ja muuta mediaamme vapaiden ja avoimien lisenssien ehdoilla. Osallistua projekteihimme ja muokata sivustojamme. Seuraavilla ehdoilla: Vastuullisuus – Vastaat itse omista muokkauksistasi (koska me ainoastaan säilytämme aineistoasi). Asiallisuus – Käyttäydyt asiallisesti ja kohteliaasti etkä kiusaa tai häiritse muita käyttäjiä. Lainkuulisuus – Et riko tekijänoikeuslakeja tai muita lakeja. Ei vahingoittamista – Et vahingoita teknisiä järjestelmiämme (teknologiainfrastruktuuria). Käyttöehdot ja käytännöt – Noudatat alla olevia käyttöehtoja ja asiaan soveltuvia yhteisön käytäntöjä kun vieraillet sivustoillamme tai osallistut yhteisöjemme toimintaan. Ymmärrät seuraavat seikat: Lisensoit muokkauksesi ja lisäyksetsi vapaasti – Sinun tulee yleisesti lisensoida sivustoillemme ja projekteihimme tekemäsi lisäykset ja muokkaukset vapaalla ja avoimella lisenssillä (paitsi jos lisäämäsi aineisto on public domainia eli tekijänoikeudesta vapaata). Ei asiantuntijaneuvoja – Artikkelien ja muiden projektien sisältö on tarkoitettu vain informatiivisiin tarkoituksiin eikä sitä tule käsitellä asiantuntijan tai ammattilaisen antamaksi ohjeeksi tai neuvoksi.”

Erityisenä piirteenä olisi ohjaavien itsesääntelykeinojen korostuminen muun muassa tarkastamaan varantojen tuottamista eli varantojen laadun tuottamista ja seurantaan painottavat menettelyt olisivat osa innovaatioyhteisön yhteistyötä. Informaatioperustainen ja neuvoteltu ohjaus tulisi toteuttajien hoitamaksi sen mukaan, millaisia varantoja luodaan, mutta myös erityisten kehitysprojektien valinta. Osapuolten valintaa ei sen sijaan juuri säänneltäisi. Valvonta olisi yhteisöllistä ja vain osin hierarkkista. Se sisältäisi myös häirinnän tunnistamisen ja estämisen, mutta siihen vaikuttaisi varsinkin varantojen käytön laajuus eli merkitys hyödyntäjille⁷⁷³. Laaja käyttö tukisi osaltaan varantojen jatkuvaa kehittämistä ja toimisi laadun takeena, samalla kun innovaatiovastuu siirtyisi toteuttajille ja varsinkin hyödyntäjille. Yhteistyötä eivät niinkään ohjaisi sponsorin ja hallinnoijan tavoitteet, rahoitus tai päätöksenteko⁷⁷⁴.

Turusen (2005) tutkimus liikeideasta kommunikaationa julkisen vallan, markkinoiden ja yhteisöjen risteyksessä johtaa tällaiseen päätelmään⁷⁷⁵, joskin siinä asiaa

773. Griffin (2005) esittääkin, että kysymystä tekijästä (authorship) olisi tarkasteltava digitaalisiin aineettomiin hyödykkeisiin liittyen uudesta näkökulmasta: ”The Internet effectively allows any person to become a published author” (s. 269). Verkossa tekijän kuten ”kirjailijan” määrittelevät itse asiassa myös lukijat: ”Internet bloggers are more reliant on readers verifying this authority” (s. 270). Myös Dolfisma (2008) huomauttaa, että suojauksen kohteena eivät enää ole vain patentoitavat keksinnöt, vaan myös esimerkiksi tietämys, tuotantoprosessit, brändi ja monet muut liiketoiminnan ainekset (s. 67), ja Harrisonin (2008) mukaan kaupallisten ohjelmistoratkaisujen arvo sisältyy ennen muuta niiden toiminnallisuuteen eikä lähdekoodiin ja toisaalta niiden tuottamiskykyyn ja -tapaan: ”A comprehensive study of the impact of the legal framework on innovation in information technologies should also include its effects on the development process” (s. 386). Toistaiseksi kehikkoa, jolla tätä voitaisiin analysoida, ei ole saatu aikaiseksi, vaikka tiedosta on tullut kaupallinen hyödyke eikä vain jonkun toisen tuotteen tekemisessä tarpeellinen resurssi. *Sui generis* eli erityinen lainsäädäntö olisi hänestä yksi mahdollinen vaihtoehto digitaalisia hyödykkeitä koskevien aineettomien oikeuksien sääntelyyn.

774. Luottamus on vahva mutta vaativa sääntelykeino sopimusten ja hierarkian rinnalla. Projekteissa luodaan usein sekä sopimuksellisia että organisatorisia kiihokkeita, koska täydellistä varautumista luottamukseen on vaikea toteuttaa: ”Is it just an honest error or did they violate our trust?” (Carson ym. 2003, s. 47). De Arroyabe ja Arranz (2006) tutkivat EU:n puiteohjelman T&K-projektien hallinnointia lähtökohtana, että ohjelma muodostaa projekteille yhtenäisen juridisen ja organisatorisen kehikon. Silti hankkeita leimasivat osapuolten erilaisuus, T&K-prosessien monimuotoisuus, tavoitteiden kirjo ja resurssien erilaisuus. Analyysin tuloksena tutkijat jakoivat hankkeet keksinnöllisiin, innovatiivisiin ja teknologiadiffuusioprojekteihin. Konsensusohjainen verkostopromootorin rooli oli hyvin heikko päätösten ja valvonnan suhteen.

775. Turusen (2005) johtopäätöksenä on, että ”yhteisölliset intressit muodostavat eräänlaisen varaventiilin rakennettaessa kommunikatiivista, kaikki kolme intressiä [valtio, markkinat, yhteisöt] huomioivaa yhteistoimintaa. Yhteisöllisten intressien alue on siinä mielessä keskeinen innovaatiota tarkasteltaessa, että se tukee edellä mainituista intressitahoista parhaiten vapaata informaation virtaa innovatiivisuuden ydinelementtinä. Innovatiivisuuden näkökulmasta informaatio määrittyykin tästä juuri syystä syystä keskeiseksi tekijäksi, joka on syytä säilyttää vapaana.” (s. 430) Samoin, että ”toisaalta yhteisölliset intressit määrittävät myös hallinnointirakenteena (*governance structure*), jossa kenelläkään ei ole oikeutta sulkea muita ulkopuolelle. Yhteiskäyttöisten hyödykkeiden alueelle on siten jokaisella vapaa pääsy, eikä niiden toimintaa tai käyttöä kontrolloi kukaan yksin. ... Yhteisöllisyys näyttäytyy siis vastakohtana tarpeelle kyetä määrittämään suojattavien, ja siten yhteisöllisestä käytöstä poissuljettavien inventioiden rajat.” (s. 431)

tarkastellaan varsin abstraktisti eikä esimerkiksi Wiki-yhteisöjen esimerkkien avulla. Innovaatiobasaari olisi liikesalaisuuksin ja yhteistyösopimuksin suljetuille tiettyjen osapuolten keskinäisille menettelyille vastakkainen sääntelyperiaate⁷⁷⁶, jonka pääpontimena olisi vapaa pääsy informaatiokeskeiseen yhteistoimintaan. Turusen (2005) mukaan digitaalitaloudessa onkin ilmeistä, että ”esteetön innovatiivisuus vaa- tii todellista pääsyä informaatioon” (s. 430), mutta itse asiassa tai ainakaan tämän tutkimuksen perusteella kyse ei ole niinkään tai vain pääsystä informaatioon, vaan osalliseksi informaation tuottamiseen ja hyödyntämiseen ja jakamiseen yhteistyöympäristöjen avulla. Wikimedia-säätiö ja -yhdistykset sekä hankkeet kuten Wikipedia voisivat olla referenssi varanto-oikeuksien sääntelyn kehittämiseksi kohti innovaatiobasaaria. Niiden toiminta on jo varsin vakiintunutta eli niissä käytetyt menettelyt ovat muovautuneet yhteen nivoutuvaksi kokonaisuudeksi⁷⁷⁷. Kokonaisuus rakentuu

776. Mayer ym. (2004) tutkivat yhtätoista eri sopimusta erityisesti siinä mielessä, miten niiden avulla hallinnoitiin projekteja. Tutkimustuloksista ilmeni *tarve käyttää sopimusta osapuolten oppimisen kirjaamispaikkana* sen asemesta, että olisi tyydytty vain suulliseen tiedonantoon ja muistioihin. Vaikka yhteistyösuhteissa oppimista on tutkittu melko paljon, tutkimuksissa on paneuduttu vähemmän sopimukseen oppimiseen liittyvänä tekijänä kuin esimerkiksi teknisen taitotiedon kartuttamiseen ja vaihtamiseen. (s. 397) Työnkuvaukset havaittiin tutkimuksessa yhdeksi oppimista edistäväksi ja muutoksia tukevaksi keinoksi sopimuksen osana. Sopimusten ja erityisesti työnkuvauksen (SOW) muutoksista oppimisen todettiin olleen rajallinen tietyn projektisuhteen eli osapuolten yhdessä tekemän työn ulkopuolella. *Tutkimus ei silti tue väitettä, että sopimus olisi vain liikesuhteen hallinnoinnin puite ja muut tekijät olisivat varsinaisen yhteistyön hallinnoinnin keinoja*, vaan sopimus muodosti koko projektiyhteistyön ajan myös operatiivisen hallinnointimekanismin ja tietämysvaraston eli kyseessä oli ”a notion of contracts as knowledge repositories.” (s. 406)

777. ”Nämä käyttöehdot kertovat julkisista palveluistamme, suhteestamme sinuun palveluiden käyttäjänä sekä oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka ohjaavat meitä molempia. ... Me emme yleensä lisää, valvo tai poista sisältöä, harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Näitä poikkeuksia ovat näiden käyttöehtojen kaltaiset käytännöt tai toiminta DMCA-lain perusteella saatujen ilmoitusten vuoksi. ... *Yhteisö eli sellaisten käyttäjien verkosto, jotka jatkuvasti muokkaavat ja käyttävät eri sivustoja tai projekteja, on ensisijainen keino saavuttaa tehtävämme tavoitteet. Yhteisö tuottaa sivustojen sisällön ja osallistuu niiden ylläpitoon. Yhteisön tärkeänä tehtävänä on luoda paikallisten hankkeiden sisäiset käytännöt ja valvoa niiden noudattamista. ... Olet tervetullut liittymään yhteisöömme kirjoittajana, muokkaajana tai aineiston lisääjänä, mutta sinun on syytä noudattaa niitä käytäntöjä, jotka ovat voimassa jokaisessa itsenäisessä hankkeessa. ... Jokaisessa paikallisessa hankkeessa on oma muokkaajien yhteisönsä, joka tekee yhteistyötä sen hankkeen sisällön tuottamisessa ja siitä huolehtimisessa. Koska tavoitteenamme on tuoda sisältö vapaasti yleisön saataville, edellytämme yleisesti, että kaikki tuottamasi sisältö ja lisäämäsi aineisto on joko saatavilla vapaan lisenssin mukaisesti tai tekijänoikeudesta vapaata (public domain). Ota huomioon, että olet lain mukaan vastuussa kaikista Wikimedian aineistoon tekemistäsi lisäyksistä tai muokkauksista ja sisällön uudelleen käyttämisestä sekä Amerikan yhdysvaltain että muiden asiaan soveltuvien lakien nojalla, jotka ovat voimassa asuinpaikassasi tai siellä, missä katselet tai muokkaat sisältöä. Sinun on hyvä tietää, että meidän säilyttämämme sisältö on tarkoitettu ainoastaan yleiseen tiedonhakuun. ... Selvyden vuoksi todetaan, että muut järjestöt, kuten paikalliset Wikimedia-yhdistykset, ja yhdistykset, joilla voi olla samankaltainen tehtävä, ovat tästä huolimatta oikeudellisesti itsenäisiä ja erillään Wikimedian säätiöstä, eikä niillä ole mitään vastuuta sivuston toiminnasta tai sisällöstä.” http://wikimediafoundation.org/wiki/Terms_of_Use%20%282012%29?fi?utm_source=TOU_top_TestClone2. (Viitattu 1.3.2013, kursivointi tämän kirjoittajan)*

sekä säätiön⁷⁷⁸ ja yhdistysten⁷⁷⁹ että erilaisten yhteisön toteuttamien yhteisten hankkeiden varaan.

Vastaava periaate esikilpailullisessa T&K-toiminnassa asettaisi toteuttajat ja hyödyntäjät etualalle, kun taas muiden intressitahojen tehtävä olisi tukea niiden toimintaa. Avoin, jaettu ja yhteisöllisesti hallinnoitu yhteistyön tukiympäristö ja tietovarasto mahdollistaisivat informaation karttumisen, muutosten jatkuvan seurannan ja historiatiedon keruun. Ne myös estäisivät väärinkäytöksiä, parantaisivat informaation sisällöllistä ja esittämisen laatua ja tarjoaisivat sopimusehdot sekä tiedon tuottamiselle että käyttämiselle. Tämä ei silti estäisi eri intressitahoja sopimasta tai muuten järjestämästä keskenään hankkeita, joilla uutta tietoa luodaan, eikä pakottaisi ketään tuottamaan tai paljastamaan mitään erityistä informaatiota. Vaikka kyse olisi informaatioperusteisesta neuvotellusta sääntelystä, toimintaa ohjaisivat muun muassa lainsäädäntö, lisenssisopimukset ja säätiöiden ja yhdistysten toimintaa koskevat normit.

Onko kyse utopistisesta ideaalista? Sitä voi pohtia vastaesimerkillä, joka on mitä ilmeisimmin varanto-oikeuksien sääntelyvaihtoehtojen toinen ääripää. Jos sääntelyyn otettaisiin markkinaodotuksiin ja -tarpeisiin perustuva katsanto, jota yksityiset tahot toteuttaisivat, mentäisiin innovaatiovastuun yksityistämisen suuntaan. Se tarkoittaisi, että liiketoiminnalliset intressit määrittäisivät vahvasti muun muassa projektien ja niiden osapuolten valintaa. Myös hankkeiden hallinnointi ja toteutus tehtäisiin ainakin osin kaupallisin ehdoin. Samalla niiden tuottamia voittoja voitaisiin suunnata erilaisiin kehittämiskohteisiin ja takaisin toteuttajille yhteisen toiminnan tuloksina. Tämä merkitsi varsinkin sponsorin roolin muuttumista. Julkisten T&K-ohjelmien hallinnoinnissa ja SHOK-tyyppisessä yhteistyössäkin sponsorilla on selvä ohjausvaikutus rahoituksen ja toimintaedellytysten luonnin kautta, mutta ei kuitenkaan osak-

778. Säätiölain mukaan säätiöt ovat Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) valvonnassa: ”13 § (13.12.1994/1172) Patentti- ja rekisterihallituksen on valvottava, että säätiön hallintoa hoidetaan lain ja säätiön sääntöjen mukaisesti.”

779. Yhdistyslaki, 5 § Taloudellinen toiminta: ”Yhdistys saa harjoittaa vain sellaista elinkeinoä tai ansiotoimintaa, josta on määrätty sen säännöissä tai joka muutoin välittömästi liittyy sen tarkoituksen toteuttamiseen taikka jota on pidettävä taloudellisesti vähäarvoisena.” Silti on olemassa mahdollisuus taloudellista toimintaa harjoittavan yhdistyksen muuttamisesta osuuskunnaksi eli laki taloudellista toimintaa harjoittavan yhdistyksen muuttamisesta osuuskunnaksi, 1 §: ”Yhdistysrekisteriin merkitty yhdistys, jonka toiminta tukee jäsenten taloudenpitoa tai elinkeinoä ja jonka palveluksia jäsenet käyttävät hyväkseen, sekä kaupparekisteriin merkitty taloudellinen yhdistys voidaan muuttaa osuuskunnaksi siinä järjestyksessä kuin tässä laissa säädetään.” Toisin sanoen yhdistyksen harjoittaman vähäarvoisen taloudellisen toiminnan muuttuminen taloudellisesti merkittäväksi ei estä toiminnan jatkamista osuuskuntana. Osuuskuntalain 2 §:n mukaan puolestaan: ”Osuuskunta on yhteisö, jonka jäsenmäärää eikä osuuspääomaa ole ennalta määrätty. Osuuskunnan tarkoituksena on jäsenten taloudenpidon tai elinkeinon tukemiseksi harjoittaa taloudellista toimintaa siten, että jäsenet käyttävät hyväkseen osuuskunnan tarjoamia palveluita taikka palveluita, jotka osuuskunta järjestää tytäryhteisönsä avulla tai muulla tavalla.”

kuuden⁷⁸⁰. Vahvempaa yksityistämisen vaihtoehtoa käsiteltiin SHOK-toimintaa perustettaessa kolmen muun ohella. Toteutettua eli voittoa tuottamatonta osakeyhtiötä löyhempinä vaihtoehtoina olivat esillä ”Koordinaatiotoimisto” ja ”Siviiliyhtiö”, kun taas toteutettua vaihtoehtoa eli ”Keskittymä Oy:tä” vahvemmin yksityistetty vaihtoehto oli ”IMEC Oy”. Kaksi ensimmäistä olisivat olleet oikeudellisesti sopimusperustaisia, toisessa oltaisiin toimittu selvemmin yhteisen nimikkeen alla mutta ilman rekisteröintiä. Valittu voittoa tuottamaton osakeyhtiö on rekisteröity toimintamuoto, jossa yhtiöiden osakkaita ovat T&K-toimintaa harjoittavat ja osakkuuden kautta tavoitteisiin sitoutuvat toimijat. Neljännessä eli vieläkin pidemmälle viedyssä osakeyhtiömuotoisessa vaihtoehdossa yhtiö olisi ollut kiinteämpi toiminnallinen kokonaisuus, jolla olisi ollut myös omaa T&K-henkilöstöä ja muita resursseja yhteisen toiminnan suunnittelemiseksi, ohjaamiseksi ja toteuttamiseksi⁷⁸¹.

780. Tiede- ja teknologianeuvoston ehdotus 15.6.2006 (http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus-_ja_innovaationeuvosto/erillisaraportit/TTN/osaamiskeskittyma_Strategia_2006.pdf, viitattu 26.10.2013): ”Julkiset t&k- ja innovaatiotoimintaa rahoittavat organisaatiot. Suomen t&k- ja innovaatiopolitiikkaa toteuttavien toimijoiden ja organisaatioiden (ministeriöt, Tekes, Suomen Akatemia jne.) tehtävänä on edesauttaa strategisen huippuosaamisen keskittymien syntymistä, kehittää niiden toiminnan edellytyksiä sekä kannustaa niitä toimintansa kehittämiseksi. Tämä tarkoittaa niin rahoituksen osoittamista keskittymille kuin myös toimintaedellytysten (mukaan lukien lainsäädäntö) luomista ja kehittämistä. Tämä rooli ei edellytä eikä tarkoita osakkuutta, strategista tai muutakaan kumppanuutta edellä kuvatussa muodossa. Sen sijaan se edellyttää pitkäjänteistä sitoutumista ja riittävää rahoitusta.” (s. 13)

781. Tiede- ja teknologianeuvoston ehdotus 15.6.2006 (http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus-_ja_innovaationeuvosto/erillisaraportit/TTN/osaamiskeskittyma_Strategia_2006.pdf, viitattu 1.3.2013): ”Puhtaat sopimusjärjestelyt soveltuvat parhaiten sellaisten huippuosaamisen keskittymien organisoimiseen perustaksi, joilla ei ole varsinaista omaa budjettia eikä yhdessä päätettävää rahoitusta ja joihin eivät ulkopuoliset sijoita pääomaa. Kyseessä on lähinnä tapa koordinoita tutkimusyhteistyötä ilman varsinaisia omia yhteisiä operatiivisia toimintoja. Sopimusperusteisessa yhteistyössä ei synny itsenäistä (=erillistä) oikeushenkilöä, vaan toiminta on tasavertaisten jäsenten yhteistyötä, jossa kukin vastaa toiminnasta kuten omastaan. Siviiliyhtiö (yhtymä, konsortio) on usean osakkaan rekisteröimätön yhteenliittymä. Se ei siis ole itsenäinen oikeushenkilö. Toiminta perustuu yhtiön osakkaiden sopimukseen toimimisesta yhteiseen lukuun. On mahdollista, että esiinnyttäen ulospäin yhteisen logon tai nimen alla, jotta huippuosaamisen keskittymälle muodostuisi oma toimijoistaan erillinen identiteetti. Siviiliyhtiö ei perustu mihinkään erityiseen lakiin, vaan se on puhtaasti sopimusoikeudellinen konstruktio. Yhtiön lukuun sitoutuneet vastaavat yhteiseen lukuun tehdyistä oikeustoimista rajattomasti ja yhteisvastuullisesti, joten valtion virastot ja laitokset eivät voi olla jäsenenä siviiliyhtiöissä muutoin kuin väliorganisaation kautta. ... Osakeyhtiön toiminta voi olla myös hyvin kiinteää, jolloin kyse ei ole enää koordinaatiosta ja yhteisten päätösten toimeenpanosta, vaan kokonaan oman brändin luomiseen perustuvasta toiminnasta, jolla pyritään luomaan vahva itsenäinen toimija 'markkinoille'. Tällöin toiminta voi olla myös intressiristiriidassa omistajien harjoittaman toiminnan kanssa ja pyrkiä kilpailemaan samoilla edellytyksillä. Keskittymäyhtiöitä voitaisiin myös yhdistää yhteisen 'sateenvarjon' alle konsernirakenteeksi. Tiiviimpi yhteistoiminta voi synnyttää osakkailleen myös yhtiön puitteissa varallisuutta ja osakkuudesta voi tulla keino päästä mukaan dynaamisessa kehitysvaiheessa olevaan prosessiin, mihin ei pelkällä yhteistoimintasuhteella pääsisi. Osakkuudesta voi tulla strategista omistajuutta.” (ss. 34–35)

Sopimusperustaisten vaihtoehtojen arvioitiin olevan työteliäitä sopimusten laatimisen mielessä varsinkin, jos eri osallistujien kanssa tehtäisiin monia erityyppisiä osallistumista koskevia sopimuksia, vaativan hyvin runsaasti hallinnointikustannuksia, olevan sangen suljettuja mukaan pääsemisen ja irtaantumisen kannalta, johtavan mahdollisesti hankaliin vastuukysymyksiin sekä nojautuvan riskien hallinnassa lähinnä vain sopimuksiin. Jälkimmäisiin liittyen pääongelmaksi nähtiin, *ettei sopimusperustaisesta toiminnasta ole mitään erityistä velvollisuutta kertoa tietoja kolmansille*. Sopijaosapuolet voisivat silti järjestää hallinnoinnin hyvin vapaasti, esimerkiksi niin, että yksi osapuolista ottaisi sen korvausta vastaan hoitaakseen.

Hallinnointi voitaisiin myös ostaa palveluna kolmannelta taholta. Toisaalta päätösten toimeenpano ja valtuutus osapuolten omista organisaatioissa olisi varmistettava eli syntyisi kaksinkertaisen hallinnoinnin tarve. Myös omistamisen kannalta sopimusjärjestelyt katsottiin pulmallisiksi, koska kaikki varallisuutta koskeva toiminta tehtäisiin sopijaosapuolten nimissä erikseen. Osakeyhtiömuotoja pidettiin periaatteessa samankaltaisina ja hallinnointimielessä selkeinä, koska päätöksenteko erimielisyystilanteissa on säännelty ja siihen osallistuvien oikeudet ja velvollisuudet on määritelty laissa eikä vain sopimuksissa tai osallistujien omista hallinnointimenettelyissä. Päätökset ovat suoraan osakkaita sitovia eikä niitä tarvitse kierrättää erikseen hyväksyttävänä osakasorganisaatioissa. Yhteistoiminnan nähtiin vaikuttavan osakasopimusten laatimiseen, omistajien päätösvallan säilyttämiseen ja kolmansien kanssa tehtyihin sopimuksellisiin järjestelyihin⁷⁸². Yhtenä etuna sopimusperusteisiin järjestelyihin verrattuna todettiin, että yhtiö muodostaa vain yhden sopimuskumppanin suhteessa kolmansiin.

Myös varallisuuden omistajana osakeyhtiö oli arvioijien mielestä hyvin säännelty, yhtiö voi tehdä itsenäisesti erilaisia varallisuuttaan koskevia tärkeitä katsomiaan sopimuksia. Osakeyhtiöt voivat lisäksi omistaa ja hallinnoida immateriaalioikeuksia ja käydä niillä kauppaa ja yhtiön työntekijöihin voidaan soveltaa työsuhtekeksintölainsäädäntöä (laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin).

Tämän tutkimuksen perusteella voinee todeta, että arvio oli varsin hyvin perusteltu. Toisaalta tarkastelusta puuttui SHOK-hankkeiden toteutuksessa jo käytössä olevia seikkoja kuten sopimusohjaus sekä varsinkin sponsorin ja sitä kautta julkisen vallan rooli. Tätä oleellista seikkaa arviossa ei tarkastella oikeastaan ollenkaan. Voittoa tuottamaton osakeyhtiömuoto ei ylipäänsä ole niin yksinkertainen ohjauspuite kuin mitä arviossa esitetään, erityisesti koska varsinainen projektityö perustuu silti aina eri tahojen sopimuksille ja yhteistyön suhdeperustaiselle ohjaukselle. Kyse ei ole pääosin ollenkaan osakeyhtiön harjoittamasta hierarkkisesta ohjauksesta. Arvio näyttääkin

782. Kts. yleiskuvaus IMEC:istä: <http://en.wikipedia.org/wiki/IMEC> (Viitattu 15.3.2013) esimerkkinä pidemmälle menevästä yhteistyöstä, jollaista osakeyhtiö voisi harjoittaa. Toisaalta juuri näitä ”etuja” on sittemmin kritisoitu: ”Epäonnistumisen perimmäinen syy on ... keskittymien organisoituminen osakeyhtiöiksi.” (Anon 2013. ”SHOKit jäivät suutareiksi”, TEK-lehti, no. 2, s. 21)

tehdyn enemmän hallinnoijasta päin katsottuna, toteuttajien yhteistyö eli varsinainen yhteinen innovaatiotoiminta, jota myös yhtiömuotoinen hallinnoija tukee, on sopimuksin ja suhdeperustaisesti säänneltyä. Tämän lisäksi sponsorilla on selvästi näkyvä sääntelijän rooli julkisen vallan edustajana osakeyhtiön rinnalla.

Arviossa ei noteerata innovaatiobasaarin tyyppistä toimintaa, joka ehkä koettiin vastakkaiseksi vaihtoehdoksi, mutta ei yleisemminkään yhteisöllistä sääntelyä⁷⁸³. Varanto-oikeuksien sisältöä ei avata, vaan arviossa puhutaan ylimalkaisesti pelkästään ”IPR:istä”⁷⁸⁴.

Se tehtiin SHOK-projektien yleisissä ehdoissa eli sopimuksellisen sääntelyn eikä osakeyhtiön puitteissa, ja siksi myös lisenssisopimusten – avointenkin, tarkastelu olisi ollut järkevä tehdä⁷⁸⁵.

6.4.3 Kehittäminen ja intressitahot

Tapani Määttä (2010b, ss. 72–73) mukaan ”alakohtaiset professionaaliset käytännöt voivat olla osaltaan perusteena soft law:n käytön ongelmiin”, koska niistä voi muodostua suljettuja soveltamisen diskursseja, joita vain mainitun alan asiantuntijat ymmärtävät. Sellaiset voivat johtaa oikeusturvajärjestelyjen kannalta ei-toivottuun tilanteeseen, eli tietyn alan ammattilaiset toimivat normien soveltajina omassa asiassaan ottamatta huomioon muiden intressitahojen kannalta hyvinkin perusteltuja seikkoja.

Jos asianmukaista oikeudellista kontrollia ei ole päätöksiä tehtäessä, voidaan tukeutua juridisesti ongelmallisella tavalla pelkästään alan omiin sisäisiin käytänteisiin säädetyn lain sijasta⁷⁸⁶. Siksi itsesääntelyn sisällöllisten seikkojen rinnalla tulisi korostaa

783. Ero on melko huomattava, jos sitä vertaa esimerkiksi moderniin ympäristöohjaukseen, jossa julkisen vallan, yksityisten kansalaisten ja liiketoiminnan intressejä halutaan ohjata yhdessä. Sairinen (2010) luonnehtii yhteisohjausta (co-regulation) *neuvottelevaksi ohjaukseksi*. Siinä käytetään mm. *vapaaehtoisia sopimuksia julkisten ja yksityisten tahojen välillä* (voluntary agreements), *konfliktien sovittelua* (mediation) ja *vastuullisuutta osoittavia merkintöjä* (labels). (s. 23) Tehokkuutta etsitään mm. kohdekohtaisen ohjauksen ja positiivisten kannustimien, avoimuuden ja osallistavuuden sekä hyväksyttävyyden kautta. (s. 40)

784. Sääntelykeinot riippuvat myös yhteistyön kohteesta ja eri keinoilla on erilainen vaikutus yhteistyön suorituskykyyn. Hoetkerin ja Mellewigin (2009) tutkimuksessa varannot jaettiin *omaisuuskeskeisiin* (property assets) kuten pääoma, infrastruktuurit, lisenssit, brändi sekä asiakasverkotostot ja *tietämysperustaisiin* (knowledge-based assets) kuten myyntiin, suunnitteluun ja toteuttamiseen, järjestelmien käyttöön ja asiakaspalveluun liittyvä tietämys. Vrt. myös Moore (2007), jonka mukaan alliansseissa usein esille tuleva kysymys on tulosten omistaminen ja etenkin, että yhteisomistuksen periaatteet ja käytännöt ovat heikosti ymmärrettyjä.

785. Van der Ween ym. (2012) arvioivat Tekesin ohjausmahdollisuudet SHOK:eissa ”rajoitetuiksi” ja ”IPR-sääntelyn ehkä liian väljäksi, jotta yritykset toisivat hankkeisiin todella hyvät ideansa.” (s. 89) Jos tilanne on tällainen, voinee kysyä sitäkin suuremmalla syyllä, miksei yhteisöllistä ohjausta aikanaan edes arvioitu vaihtoehtona.

786. Tapani Määttä (2010b): ”Soft law -lähteisiin ongelmallisella tavalla tukeutuvasta alakohtaisesta, suljetusta professionaalaisesta soveltamiskurssista voidaan esimerkkinä mainita metsälainsäädännön tulkinnat. Aiemmin metsälainsäädäntö ja sitä täydentävä alemmanasteinen sääntely oli

ohjauksen oikeudellista velvoittavuutta. Velvoittavuus T&K-yhteishankkeissa kulminoituu käytännössä sopimuksissa määriteltyihin velvoitteisiin, joiden taustalla ovat ennen muuta sponsorin edellyttämät lainsäädäntöön perustuvat ja viranomaistoimintaan nojaavat julkisen rahoituksen ehdot. Ne ovat hyvin selkeät ja varsin vakiintuneet sellaiset uudet toimintatavat kuin SHOK-hankkeet mukaan lukien. Tutkimusaineiston perusteella niitä myös noudatetaan. Tällaisen viimekätisen normiperustan asemesta ongelma onkin itse asiassa juuri vastakkainen eli sisällöllisen ”T&K-alan” tai tarkemmin ottaen esimerkiksi ”ICT-alan esikilpailullisen T&K-yhteistyön” sääntelyn hajanaisuus ja samalla suljettuus sekä sponsorin, hallinnoijan että alkaneen projektin piirissä. Se ei silti ole seurausta alan vakiintuneista omaehtoisista ohjaus- ja valvontamenettelyistä. Päinvastoin, niiden kehittymättömyys kuvastunee sääntelyn hajanaisuutena ja kehittämistyön puutteena. On kuitenkin huomattava, että sääntelyn tarve ja intensiteetti näyttäytyvät melko erilaisena eri intressitahojen kannalta projektin eri vaiheissa.

Toisin sanoen tietty rooli ja toiminta määrittävät paitsi ohjauksen ja valvonnan hyväksyttävyyttä, myös ja ehkä juuri erityisesti sen vahvuutta. Yhteishankkeiden tapauksessa minkään tietyn tahon näkökulma ei ole lähtökohtaisesti huono tai tärkeämpi kuin toisen, mutta johtaa silti erilaisten kysymysten ja samalla vastaustenkin pariin. Sorsa (2011, s. 20) korostaa erilaisten katsantojen taloudellisia vaikuttimia kuten koi-tuuko sääntelystä kustannuksia, jotka eivät jakaannu oikeudenmukaisesti eri tahoille, kuka siitä hyötyy taloudellisesti ja mitkä seikat näkyvät mahdollisesti sekä säästöinä että tuottojen lisäyksinä. T&K-yhteishankkeita ohjaava kaikille näkyvä ja välitön taloudellinen hyöty on kuitenkin lähinnä sponsorin myöntämä rahoitus. Päinvastoin kuin monissa itse- ja yhteissääntelyn esimerkeissä, kyse ei myöskään ole tietyn toimialan yritysten harjoittamasta ohjauksesta ja valvonnasta, jonka pontimena olisivat yhteiset tarjoamien laatua, toiminnan läpinäkyvyyttä tai asiakkaiden tarpeita koskevat seikat.

Yleisen innovaatiohyödyn ja yksityisten liiketoimintaintressien välillä on sen sijaan melko näkyvä ero ainakin, jos sitä vertaa avoimiin yhteisöihin. Varanto-oikeuksien sääntelyn sellaisena kuin se tässä tutkimuksessa tulee ilmi T&K-yhteishankkeissa voi joka tapauksessa katsoa olevan paljon toiminnassa mukana olevien tahojen itse tuottamaa ja soveltamaa oikeutta kaikkine etuineen ja haittoineen. Se on samal-

pitkälti vain metsäammattilaisten hallitsema sääntelyalue, jonka sisältö ei ulkopuolisille avautunut kovin helposti. Tyypillistä oli myös metsälainsäädännön sisällön täsmentyminen alan ammattilaisten piirissä syntyneiden, lakiin perustumattomien ”Hyvän metsänhoidon suositusten” kautta. Suosituksia voidaan luonnehtia puolivirallisena itsesääntelynä syntyneeksi hyvä tapa -normistoksi. Käytännön metsäammattilaisten piirissä metsänhoitosuosituksien on ymmärretty usein velvoittavuudeltaan lähes lakiin rinnastuvaksi aineistoksi, eikä suositusten vastaisia, lainmukaisiakaan ratkaisuja metsänhoidossa ole välttämättä hyväksytty. Ohjeita tulkittiin 1970- ja 1980-luvuilla ikään kuin ne olisivat määrittäneet silloisen yksityismetsälain (412/1967) vähimmäisvaatimuksen. Vaikka metsänhoitosuosituksien ja metsälain (1093/1996) valvontaan liittyvä, nykyisin asetustasoisen sääntely on selkeästi eriytetty, metsälain ammattilaiset pitävät edelleen suositusten kaavamaisissa ratkaisuissa, kun suosituksissa ei avoimesti tuoda esille erilaisia lain mahdollistamia metsänkäsittelytapoja.” (s. 73)

la kertaa ja samasta syystä ”tavanomaista” oikeutta eikä kyse ole niinkään erikoisen ”kiperistä” tilanteista. Tutkimusaineistosta paljastuva tyypillisten projektitapahtumien vyöry ei silti takaa, että varallisuutta koskevat mahdollisuudet, oikeudet ja velvoitteet toteutuisivat sopimusten ja suunnitelmien nojallakaan oikein tai edes kitkatta eikä varsinkaan, että sääntely kohdistuisi hankkeiden koko elinkaarelle ja että sillä voitaisiin vaikuttaa innovaatiovastuuseen strategisten tavoitteiden tai edes operatiivisen toiminnan kannalta järjestelmällisesti.

Haasteelliseksi sääntelyn vaikutusten arvioinnin ja sääntelyn kehittämisen T&K-yhteisprojekteissa tekee, että innovaatiotavoitteiden, -toiminnan ja -tulosten syiden ja seurausten suhteet rakentuvat niin monien eri tekijöiden kautta, että niiden erittely on vaikeaa tai ehkä mahdotonta. Silti tässä tutkimuksessa on esitetty erilaisia menettelyjä T&K-yhteishankkeista nykyistä järjestelmällisemmäksi sopimiseksi sekä hankkeiden seuraamiseksi ja ohjaamiseksi. Merkityksellistä on, että menettelyt nivoutuvat yhteishankkeen kokonaisjärjestelyyn eli jäsentyvät projektin eri vaiheiden ja intresitahojen kautta. Osapuolten on voitava luottaa toistensa aikeisiin ja tekoihin sekä kuten niistä on yhdessä sovittu että niin kuin niitä erilaisissa tilanteissa toteutetaan.

Avoimuus ei silti tarkoita vain tiedottamista ja yleistä yhteydenpitoa, vaan kyse on jatkuvasta informaatiotilanteesta huolehtimisesta. Yhteishankkeiden sääntelyä tulisi-kin ehkä kehittää kaikista eniten juuri tässä suhteessa. Kyttä (2009) esittää itsesääntelyn tarkistuslistan korostaen järjestelmän kattavuutta, rahoittamista ja hallinnointia, mutta samalla myös sääntöjen noudattamisen tasoa sekä tietoisuutta sääntelystä. Sääntelyn kehittämisen ja vaikutusten arvioinnin pitäisi kuitenkin nojautua kokonaisjärjestelyyn eikä vain erillisten ohjaustekijöiden tunnistamiseen. Koska kokonaisjärjestely määrittää eri tahojen ja toimintojen kokonaisuutta, se luo puitteen sääntelylle, olipa se ennakoivaa, ohjaavaa tai toteuttavaa ja julkista tai yksityistä.

Julkisen vallan roolia kolmantena osapuolena kiinteä seikka olisi *projektityhteistyön tunnistaminen varallisuutta koskevaksi avaintoiminnaksi ja sen sääntely muillakin menettelyillä kuin rahoituspäätöksillä*, mukaan lukien eri osapuolia osallistavat ja informatiiviset keinot. Julkisen vallan rooli on ollut toimia T&K-hallinnon järjestäjänä ja kansallisten innovaatiostrategioiden valmistelijana, samoin kuin innovaatiota koskevien investointivarausten ja rahoituspäätösten tekijänä ja rahoituksen vaikutusten arvioijana. Projektien toteutuksessa julkinen valta on ollut lähinnä seuraaja, vaikka on vaikuttanut niihin sponsoreiden välityksellä. Julkisen vallan sääntelyn intensiteetti on korkeimmillaan ennen projekteja ja niiden päätyttyä.

Sponsori toteuttaa julkisen vallan linjaamia T&K-strategioita sisällöllisillä, rahoitus- ja osanottajapäätöksillä, mutta lähinnä hankkeiden valvojana. Rahoituksesta ja osallistujista päättäessään ja hankkeiden sisällön, toteutuksen ja tulokset hyväksyessään se kuitenkin päättää varallisuudesta ja varanto-oikeuksista. Projektien rahoituksen yleiset sopimusehdot ohjaavat yhteistyötä valmistelusta lähtien ja myönnetyn rahoituksen määrällä ja kohdentamisella on suuri vaikutus projektien toteutukseen. Sponsori valvoo hallinnoijia ja projekteja ja sillä on yhteistyön johtamisessa läsnäolo-

ja puheoikeus. Tällä on ohjaava vaikutus, mutta silti sponsorin omat strategiat, päätöksenteko ja vuoropuhelu niistä ovat lähes näkymättömiä muille tahoille. Sponsorin erityistehtävä on arvioida hanke-esityksiä ja seurantaraportteja ja järjestää projekteille kolmansien tahojen evaluointeja. Sponsorin harjoittama sääntely on yksisuuntaista, päätöksiä ei tehdä neuvotellen ja sopien. Vaikka se on siirtänyt vastuuta hallinnoijille, niiden välille *ei ole perustettu yhteistyötä suuntaavia, ohjaavia ja kehittäviä menettelyjä.*

Hallinnoija on projekteista vastuulliseksi ryhtynyt taho, usein toteuttajien parista nimettynä sopimusperustaisena toimijana. SHOK-yhtiöt ovat toisaalta uusi hallinnointitapa, jonka tehtäväkenttä ulottuu projektisalkun strategisesta suunnittelusta hankkeiden läpivientiin ja niiden jälkeiseen toimintaan. *Hallinnoijan rooli sääntelyssä on osin päällekkäinen sponsorin ja toteuttajien kanssa.* Myös jälkimmäiset pyrkivät päättämään esimerkiksi projektien osapuolista, kustannuksista ja sisällöistä eli näin ollen hankkeissa luodusta varallisuudesta. T&K-strategian suunnittelu hallinnoijan ohjaamana on usein avointa, mutta päätöksenteko ja valmistelu hankkeissa ja hankkeista suljettua eli jätetty siihen osallistuvien varaan. SHOK-yhtiöissä päätöksiä ohjaa ainakin periaatteessa ja julkisen vallan määrittelemänä näkökulmana liike-elämäkeskeisyys, mutta käytännössä tilanne on paljon monitahoisempi. Hallinnoija toteuttaa sopimusperustaista ohjausta sponsorin ja julkisen vallan ennalta asettamin ehdoin. Esitykset projekteista ja niiden osapuolista, kustannuksista, sisällöstä ja johdosta sekä projektien toteutuksen valvonta ovat silti sen hallinnoimaa. Projektit toisaalta purkautuvat nopeasti ja niiden jälkeisen ohjauksen intressit ja keinot puuttuvat melko usein hallinnoijalta. Hallinnoijan sääntelyintensiiteetti on korkea projektin valmisteluvaiheessa.

Toteuttajat ovat yhteisprojektien ohjaukseen suuresti vaikuttava taho, tosin sponsorin ja hallinnoijan asettamassa puitteessa. Varsinaisesta sitovasta tai valvotusta itse-sääntelystä ei kuitenkaan ole kyse ellei oteta huomioon, että toteuttajien edustajat ovat samalla usein hallinnoijia. Siinä roolissa niitä sitovat kuitenkin toiset normit ja käytännöt kuin toteuttajia *eikä niillä ole toteuttajina käytössään mitään erityistä sääntely-yhteisöä tai vakiintuneita tai laillistettuja standardeja yleisiä sopimusehtoja lukuun ottamatta.* Enemmän kyse on siksi eräänlaisesta ei-jäsentyneestä omasääntelystä. Vaikka asetelmasta syntyy yhteissääntelyn kaltainen tilanne, niin toteuttajien harjoittama ohjaus on käytännössä paljolti suhdeperustaista ja nojautuu projektin johtamiseen ja tiedonvaihtoon. Käytettävissä olevat sanktiot ovat heikot paitsi toteuttajien, myös hallinnoijan ja sponsorinkin piirissä. Toisaalta osapuolten ja projektien valinta sekä varsinkin projektien suunnittelu, toteutus ja johtaminen vaikuttavat näkyvästi varallisuuden luontiin. Välitön ohjaussuhde hallinnoijaan ja sponsoriin syntyy projektien johtoryhmätyöstä ja raportoinnista, kun taas suhteet kolmansiin ovat ohuet. Varantojen laadun tai arvon hallinta tai toteuttajien sisäinen ohjaus eivät näy hankkeissa ja niiden jälkeen tiiviskin yhteistyö ja varantojen hallinta päättyvät nopeasti. Toteuttajien harjoittaman sääntelyn intensiteetti on korkea projektin valmistelu- ja toteutusvaiheissa.

Projektin päättäminen ei toteuttajienkaan näkökulmasta johda välttämättä mihinkään kontrolloituun jatkotoimintaan, jälkiraportointia lukuun ottamatta. Tämä on

melko selvä ero kolmansien tahojen ja erityisesti julkisen vallan tavoittelemien innovaatiohyötyjen kannalta katsottuna⁷⁸⁷. Sääntely-yhteisön puuttuminen T&K-toiminnasta onkin varsin ilmeistä.

Julkinen valta ja sponsori sen edustajana sekä toteuttajat ja hallinnoija ovat olleet jo varsin pitkään kaksi selkeästi erottuvaa projektien ohjauksen ja valvonnan ryhmittymää, joskin ne ovat aiemmin ehkä olleet vieläkin enemmän erillään. Hankkeita valmistelemissa työryhmissä on ollut toteuttajien edustajia ja sponsorit ovat osallistuneet yksittäisten projektienkin johtoryhmiin. Sen lisäksi ne ovat hankkeiden valmistelun, suunnittelun ja raportoinnin kautta toimineet läheisessä yhteistyössä. Varsinaista sääntely-yhteisöä ei kuitenkaan ole tehty näkyväksi eikä sellaisen toimintaa ole mitenkään kehitetty. Erityisesti voinee todeta, ettei kehitys ole johtanut valvottuun tai sitovaan itesääntelyyn. Hieman kärjistäen sanottuna sääntely on jätetty sopimusten ja toteuttajien oman ohjauksen varaan, samalla kun julkinen valta on vaikuttanut toimintaan ennen muuta sponsorien välityksellä T&K-strategioiden, rahoituksen ja arviointien kautta.

Edes SHOK-aikakaudella ei siksi voine puhua yhteissääntelystä, jonka puitteena olisi yksityisten ja julkisten tahojen muodostama selkeä ja yhteinen sääntelykokonaisuus⁷⁸⁸. Varanto-oikeuksien sääntelyn kehitystyö T&K-yhteishankkeissa kulminee intressitahojen kannalta juuri yhteissääntelyn kehittämiseen innovaatiovastuun toteuttamiseksi.

787. Allee ja Schwabe (2009) tutkivat EU:n tutkimushankeverkostoja aineettoman pääoman tuottamisessa, tunnistaen projektien arkkityyppejä niiden muodostamien arverkkosten perusteella. Sellaisia olivat tutkimus, yhteisön muodostaminen, markkinamahdollisuuden arviointi ja kaupallistaminen. Tutkimuksen mukaan vain harvat osapuolet ovat mukana sekä tiedon tuottajina että hyödyntäjinä samoissa verkostoissa ja projektit eivät yleensä muodosta minkäänlaisia aineettoman pääoman tuottamisen ja hyödyntämisen ketjuja. Sääntelyjatkumon kannalta katsottuna aikaa projektien jälkeen ei siis tavallaan ole olemassa.

788. Cassiman ym. (2009) toteavat, että innovaation tuottamiseen yhteistyössä liittyviä yhteisöllisiä seikkoja ovat muun muassa osapuolten mahdollinen kilpailu, yhteistyön rajoitettu aika kuten tietyn projektin kesto sekä tulosten luomisen ja hyödyntämisen välinen tasapaino. Heidän tutkimuksessaan analysoitiin 52 yhteistyössä tehtyä T&K-hanketta ST Microelectronics -yhtiössä vuosilta 1998–2003. Tuloksena löydettiin kolme merkittävää tekijää osapuolten yhteistyön ja kilpailun tasapainottamisessa: *varsinainen tuotettu tieto* (project knowledge attributes), *projektin hallinnointi* (project governance) ja *osapuolten valinta* (project partner selection). Vrt. myös Hon (2009), jonka mukaan tällaiseen voi liittyä sopimusten tarkoitushakuinen uudelleen neuvottelu (contracting with collusion), sekä Weck (2006), joka tutki viittä TeliaSoneran yhteistyöhanketta. Hän havaitsi yhteistyön tulosten hyödyntämiseen vaikuttavan muun muassa sen, mikä on osapuolen kyky absorboida yhdessä tuotettua tietoa, ei siis vain yhteistyö- tai kilpailutilanteen sinällään. Sairinen (2010) taas määrittelee ohjauksen vuorovaikutteisen suunnittelun ja kansalaisvaikuttamisen ”tasot” tiedon tuottamisessa ja hyödyntämisessä: *tiedottaminen* (yksisuuntainen, osallinen saa tietoa, ei välttämättä yhteyttä vaikutusvaltaan), *kuuleminen* (kaksisuuntainen, palaute, mahdollisuus vaikutusvaltaan) ja *yhteissuunnittelu* eli kumppanuus (monitahoinen, osalliset mukana suunnittelussa, jaettu vaikutusvalta. (s. 21)

6.5 Yhteenveto

Varanto-oikeuksien sääntelyä hahmotettiin tutkimusaineiston analyysin perusteella. Vaikka kyseessä ei ole sääntelytutkimus sikäli, että tarkoitus olisi kuvata yksityiskohdaisia sääntelyn tuottamisen ja toteuttamisen menettelyjä, tutkimuksen otsikko viittaa pyrkimykseen esittää päätelmiä varanto-oikeuksien sääntelystä työn kohteeksi valitussa kontekstissa.

Pelkkä varallisuuden ja siihen vaikuttavien oikeudellisten tekijöiden jäsentäminen ja erittely eivät toisin sanoen olleet tutkimuksen odotettu lopputulos. Tutkimusaineiston analyysi rakentui yhteishankkeen kokonaisjärjestelyn varaan, näkymänä projektin vaiheisiin intressitahoittain. Yleisemmin kyse oli allianssin hallinnoinnin puitteesta ja menettelytavoista, kuten sopimus- eli markkinaperustainen, hierarkkinen, suhdeperustainen ja yhteisöllinen basaarimalli, samoin kuin ajallisesti etenevä tai eri menettelyjä yhdistävä sekamalli. Analyysi paljasti, että kyse oli viimeksi mainituista, joskin eräänlaisesta pseudobasaarista, johon myös julkinen hallinnointi liittyi.

Yksityiskohtainen näkymä varanto-oikeuksiin syntyi metodisesti niin, että T&K-yhteishankkeen kokonaisjärjestely avattiin intressitahoittain ja projektin vaiheittain varallisuutta koskevan toiminnan ja päätöksenteon kautta, eritellen varallisuutta koskevia sopimuksia, suunnitelmia ja tuloksia. Sen sijaan, että myös sääntelyä olisi jäsennetty analyysissä hyödynnetyn metodin avulla, sitä haluttiin tehdä synteesisinä analyysin tuloksista. Sen vuoksi sääntelyn hahmottamisen tueksi otettiin kolme ulottuvuutta, asiallinen eli sisällöllinen, henkilöllinen ja ajallinen. Vaihtoehtona olisivat olleet ehkä lähinnä sääntelyn tuottamisen, toteuttamisen ja vaikutusten arvioinnin eli prosessien näkökulmat. Nyt ne sijoitettiin mainittujen ulottuvuuksien yhteyteen. Perusteena oli, että asiallinen, henkilöllinen ja ajallinen ulottuvuus ovat juuri ne kolme näkymää, joita uudessa varallisuus-oikeudessa hyödynnetään. Tehty valinta osoittautui varsin hyödylliseksi. Sisällöllisessä ulottuvuudessa paneuduttiin mallisopimuksiin ja sopimusvastuuseen T&K-yhteishankkeen eri vaiheissa, henkilöllisessä ulottuvuudessa taas intressien johtamiseen luottamuksensuojan ja avoimuuden kannalta ja ajallisessa ulottuvuudessa varallisuuden elinkaareen etenkin varantojen hallinnan kannalta. Uusi varallisuus-oikeus jäseni toisin sanoen metodisesti mainittujen ulottuvuuksien myötä myös varanto-oikeuksien sääntelyä, kun sitä hahmotettiin analyysin tulosten perusteella.

Sääntelyn kehittämistä pohdittiin vielä erikseen luvun lopussa, kuvaten ensin julkisen ja yksityisen sääntelyn kenttää yleisemmin eli kuten se näkyy tutkimusten ja kirjallisuuden sekä niissä analysoitujen esimerkkien valossa. Kehitys kohti yhteissääntelyä ja sääntely-yhteisöä lienee väistämätön ja välttämätön myös T&K-yhteishankkeiden kontekstissa. Sääntelyn kehittäminen tulisi silti tehdä projektin elinkaaren eri vaiheet ja intressitahot eli kokonaisjärjestely ja dynamiikka huomioon ottaen.

7. Johtopäätökset

Tässä luvussa kootaan vielä lyhyesti yhteen vastaukset esitettyihin tutkimuskysymyksiin, tarkastellaan mahdollisia jatkotutkimuksen kohteita sekä esitellään tutkimuksen johtopäätökset. Kyseessä ei silti ole yksinomaan yhteenvedo tutkimuksesta kokonaisuutena asetettujen tutkimuskysymysten valossa, vaan myös reflektointia ja pohdintaa kokemuksista – mitä erillinen Epilogi vielä täydentää. Vaikka tämä on useimpien tai ehkä kaikkien tieteellisten tutkimusten perimmäinen tavoite, tutkijat melko harvoin sitä itse laajemmin tarkastelevat, vaan olettavat muiden kiinnostuvan työstään ja sen tuloksista ja analysoivan, tulkitsevan ja selittävän niitä, jotta ne tulisivat osaksi yhteistä kehittyvää tietopääomaa. Kuten tutkimusaineisto (Liite 1) hyvin osoittaa, tehdyn työn ja sen tuotosten kerääminen talteen ei ole aina yksinkertaista, ja siksikin myös empiiriset kokemukset kannattaa tuoda näkyviin.

Luvun rakenne on seuraava:

- vastaukset tutkimuskysymyksiin,
- tutkimuksen päätelmät ja
- mahdolliset jatkotutkimuskohteet.

7.1 Vastaukset tutkimuskysymyksiin

Tutkimuksessa oli kyse varanto-oikeuksista, erityisesti miten ne syntyvät ja miten niitä hyödynnetään eri osapuolten yhteistyön kautta. Tätä tutkittiin ongelmalähtöisesti projektimuotoisen ja esikilpailullisen T&K-yhteistyön kontekstissa eikä esimerkiksi vain oikeudenalakohtaisesti. Siitä huolimatta erityisesti varallisuus-oikeus, ICT-oikeus ja sopimusoikeus olivat keskeisiä tutkimusongelman ratkaisemisessa, immateriaali- ja kilpailuoikeuttakaan unohtamatta. Varannot, joita kehitetään yhteishankkeissa ja joista tuotetaan kaupallisia informaatiohyödykkeitä, ovat liiketoiminnalle hyödyllistä omaisuutta eli sisältävät tulevaisuuden liiketoiminnan tuotto-odotuksia. Perinteisestä juridisesta näkökulmasta katsottuna niihin syntyisi varallisuus-oikeuksia ennen muuta omistajan hallintaoikeuden, kompetenssin ja saannon suojan muodossa. Tässä tutkimuksessa varanto-oikeudet kiinnittyivät kuitenkin yhteistyössä harjoitettuun toimin-

taan ja erityisesti mahdollisuuteen osallistua siihen ja sen johtamiseen ja niiden myötä tuloksiin.

Tällaisen toiminnallisen logiikan pohjalta tutkimukselle määriteltiin vastattavaksi kolme kysymystä: *Miten varannot syntyvät ja miten niitä käytetään liiketoiminnassa?*, *Mitä varanto-oikeudet ovat varallisuutena?* ja *Miten näitä oikeuksia tulisi säännellä projektiyhteistyössä?* Vastauksista rakentui käsitys varantojen kehittymisestä ICT- alalla, ongelmalähtöinen jäsenitys ja analyysi varanto-oikeuksista ja näkemys oikeuksien sääntelyn periaatteista ja mahdollisista keinoista projekteissa, erityisesti esikilpailulisten T&K-yhteishankkeiden tapauksessa. Vaikka kysymykset ovat sinällään varsin yksinkertaisia ja niistä muodostuu tietty polku tutkimuskontekstista ongelmakohteen ja edelleen ongelman ratkaisuun, niihin vastaaminen osoittautui melko työlääksi. Suurin syy tähän oli mitä ilmeisimmin tutkimuksen kohteen ja kontekstin monitahoisuus, jota pyrittiin selkiyttämään varsinkin projektin kulun ja intressitahojen muodostaman kokonaisjärjestelyn avulla – mikä osoittautui varsin hyväksi keinoksi.

Varantojen syntyminen ja käyttö liiketoiminnassa

Varantojen syntymistä ja hyödyntämistä tarkasteltiin ensin empiirisesti eli tutkimuksen kohdeympäristössä ja kontekstissa. Tätä varten tehtiin kirjallisten lähteiden tarkastelu yhteenvetona ICT- alasta ja liiketoiminnasta.

Samoin tarkasteltiin liiketoimintaverkostoja ja -logiikoita, varannon käsitettä kuten se liiketoiminnan kannalta ymmärretään sekä vielä projektitoimintaa ja T&K-työtä. Tulokset esitettiin Luvussa 2, joka on tiivis yhteenveto eikä mikään yksityiskohtainen erittely, eli toisin sanoen jäsennetty katsaus tutkimuksen kohdeympäristöön ja kontekstiin. Toisaalta siinä käytetty jaottelu eli toimiala, arverkostot, liiketoiminnan logiikat ja varannot oli tutkimuskysymykseen vastaamisen kannalta tärkeä, jotta voitiin hahmottaa liiketoiminnan tekijöiden kokonaisuus eikä esimerkiksi vain varantoja hyödykkeiden aineksina.

Tieto- ja viestintäalan ja sen sovellusten laajuus johtaa tarkastelun monesti joko varsin yleiseksi tai erittäin yksityiskohtaiseksi. Jälkimmäinen tehdään usein niiden muiden alojen tutkimuksissa, joissa on ICT-liityntä, tietyn teeman kannalta ja ottaen eri tasoja läpäisevä, mutta kapea näkymä. Råman (2006) on tästä oikeustieteellisen tutkimuksen yhteydessä valaiseva esimerkki. Luvussa 2 tehdyllä eri tarkastelutasot käsittävällä laajalla joskin kompaktilla kuvauksella oli erityisenä piirteenä tutkimuskysymyksestä ilmenevän ajallisen dynamiikan eli kehityskulun hahmottaminen. Se tehtiin kahdella eri tavalla, pohtimalla ensin toimialan kehittymistä ja siihen liittyen liiketoiminnan arverkkojen muutoksen ajureita, mikä nivoutui myös myöhempään erikseen tehtyyn ja laajempaan ICT-oikeuden kehittymisen tarkasteluun, antaen ajallista perspektiiviä alan rakenteiden, toimintaperiaatteiden ja tarjoamien muutosten kautta. Toisaalta siinä tuotiin esiin myöskin yksityiskohtaisempaa projektien kulun ja T&K-työn käytäntöjen dynamiikkaa, ajatellen erityisesti usean eri osapuolen yhteis-

työn syntymistä ja kehittymistä. Sen todettiin olevan projektikäytänteiden ja -kirjallisuuden sekä jossain määrin T&K-työn menetelmien osalta melko vähälle huomiolle jäänyt seikka. Yhteistyöverkoston ja T&K-prosessin dynamiikka ei ole siis ollut mitenkään projektikäytäntöjen keskiössä, vaikka varsinkin aihealueen tieteellisten tutkimusten perusteella niin voisi helposti luulla.

Tässä tutkimuksessa varanto-oikeuksien analyysin näkymänä käytetty allianssin hallinnointi toi sen sijaan eksplisiittisesti yhteen projektimuotoisen yhteistyön kulun ja tekijät, yhdistäen sekä tutkimustuloksia että yhteistyön käytäntöjä. Varsinkin projektitoimintaa ja osin myös T&K-työtä käytiin läpi vielä yksityiskohtaisemmin varanto-oikeuksien tilanneherkän analyysin yhteydessä tutkimusaineiston avulla. Myös erikseen tarkastellut kolme liittyvää tutkimusta eli Warsta (2001), Pitkänen (2006) ja Råman (2006) avasivat Seipelin (1977) ja useiden eri immateriaalioikeuksien tutkimusten kanssa näkymiä tutkimuksen kontekstiin sen lisäksi, että niiden kohteena oli tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavia ja relevantteja oikeudellisia kysymyksiä⁷⁸⁹.

Vastauksena tutkimuskysymykseen ”*Miten varannot syntyvät ja miten niitä käytetään liiketoiminnassa?*” esitettiin siis kohdeympäristön jäsenyys ICT-toimialan, arvoverkoston ja liiketoiminnan kehittymisestä ja keskeisistä tekijöistä.

Samoin ja vieläkin tärkeämpänä juonteena jäsennettiin ja kuvattiin projektitoimintaa ja T&K-työtä, painottuen yhteistyöhön ja ajalliseen dynamiikkaan, joita todettiin tarkastellun sekä kirjallisuudessa että käytännön oppaissa melko suppeasti. Tutkimuskysymykseen vastaaminen laajenikin tästä syystä käsittämään yhtäältä melko yksityiskohtaisen tarkastelun valituista liittyvistä tutkimuksista.

789. Laine ym. (2011) edustaa tässä suhteessa mielenkiintoisella tavalla uutta oikeustieteen tutkimusnäkökulmaa ketterien T&K-menetelmien käyttöön erityisesti projektisopimusten kannalta katsottuna. Tutkijat ottavat yhdeksi lähtökohdakseen sopimuksen prosessikäsitteen, perustellen ketteriä menetelmiä juuri liiketoiminnan arvoa tuottavan ajan maksimoinnilla ja samalla arvoa tuottamattoman eli hävikkiajan minimoinnilla. Tämä on kontekstista johdettu käsitys. Silti he näkevät ketterät menetelmät juridisesti liike-elämän pitkäkestoisten sopimusten toteuttamiseen liittyvänä eli kontekstin kannalta juuri päinvastaisena ilmiönä. Tällainen epäloogisuus kuvastaa tarvetta paitsi jäsentää oikeudellisia konteksteja niiden muuttuessa, myös selvittää ja perustella muutosten keskeisiä tekijöitä siten kuin ne empiirisesti ymmärretään ja niitä käytännössä hyödynnetään. Mainitussa tapauksessa ketteryys ei nimenomaan tarkoita pitkäkestoisten asiakassuhteiden yhteydessä tapahtuvaa yhteistyön jatkuvuutta, vaan entistä suurempaa kertaluontoisuutta, tapauskohtaisuutta ja kilpailua erittäin lyhyinä aikapurskeina tehdystä työstä ja sen tuloksista. Hieman samalla tavalla Pohjosen (2002b) ennakoivasta sopimisesta ponnistava kritiikki Warstan (2001) tutkimuksesta osuu sivuun eli jää oikeustieteen ja liiketoiminnan tutkimustraditioiden väliseen kuiluun. Siinä ei nimittäin ollut kyse hyvien sopimuskäytäntöjen määrittelystä kuten ennakoivassa sopimisessa, vaan sopimusprosessin empiirisestä pitkäkestoisesta analyysistä sen ymmärtämiseksi. Tutkimusalojen ja -menetelmien risteyskohdat ovat silti erittäin hyödyllisiä ja samalla tavalla kuin erilaiset ristiriidat, aukot ja muut ongelmakohdat, ne ovat erityisen mielenkiintoisia analyysin ja päätelmien kannalta.

Toisaalta päädyttiin analysoimaan empiiristä tietoa T&K-yhteishankkeista. Sen tarkastelu toi näkyviin erittäin runsaasti lisäyksityiskohtia myös kohdeympäristöstä, yhteishankkeiden kokonaisjärjestelyyn liittyvien tekijöiden ohella.

Varannot ovat erilaisia tulevaisuuden tuotto-odotuksia eli arvoa sisältäviä liiketoiminnan aineksia, joita syntyy ja muovautuu heti varhaisimmista innovaatioaikomuksista alkaen. Niiden syntyminen ja käytön ajallinen dynamiikka käsittää muutokset koko toimialalla ja sen tietyissä segmenteissä sekä yhteistyöverkostoissa, mutta varsinkin yhteistyön eri osapuolten keskenään harjoittaman toiminnan elinkaarella. Varantojen luonti perustuu yhä useammin joustaviin ja ketteriin prosesseihin, jotka lyhentävät T&K- ja liiketoiminnan sykliä, pyrkien samalla edistämään työn toteuttajien omaa vastuuta. *Varanto-oikeuksien näkökulma tiivistyy empiirisesti ajatellen sopimukseen ja projektisuunnitelmaan*, jossa T&K-tyo tuloksineen kuvataan, mutta joka jättää yhteistyön hallinnoinnin yleensä vähälle huomiolle tai tarkemmin ottaen erilliseksi. Projekti- ja T&K-toiminnan sekä oikeudellisen näkökulman yhdistävät tutkimukset ovat olleet verraten harvinaisia, verrattuna esimerkiksi liittyvinä tutkimuksina tarkasteltuihin immateriaali- ja kilpailuoikeuden rajapintaa luotaaviin tutkimuksiin.

Varanto-oikeudet varallisuutena

Varanto-oikeuksia jäsennettiin ja kuvattiin varallisuutena aineettoman omaisuuden perustekijöihin perustuen. Päänäkökulmina tähän olivat aineeton omaisuus varallisuutena ja varallisuuden omistaminen, sopimus ja varallisuus sekä vahingonkorvaus ja varallisuus. On ilmeistä, että varallisuutta voi tarkastella hyvin monelta eri kannalta ja että tutkimuskohteena se on erittäin laaja. Varantojen ja varanto-oikeuksien kannalta katsottuna kyse on varallisuus-arvoisesta aineettomasta etuudesta. Toisaalta tällaisen varallisuuden määrittelyn, tunnistamisen ja omistamisen tai hallinnan käsitteiden ohella on oleellista varallisuuden tuottamisen ja hyödyntämisen mahdollisuus ja oikeus sellaiseen osallistumiseen. Yhteishankkeissa se realisoituu mukaan pääsynä ja toimintaan ryhtymisenä.

Vastausta kysymykseen ”*Mitä varanto-oikeudet ovat varallisuutena?*” lähestyttiinkin tutkimuksessa varsin konkreettisesti, käyttäen hyväksi muun muassa konserniyritysten siirtohinnoittelun piiristä otettuja määrittelyjä ja siellä käytyä keskustelua aineettomasta omaisuudesta, liittyvien IPR-tutkimusten ohella, joissa korostui myös kilpailuoikeudellinen katsanto. Niissäkin nousi esiin mahdollisuus nauttia varallisuusarvoisesta etuudesta ja varsinkin mahdollisuuden muodostumisen ja toteutumisen suoja. Varanto-oikeuksia avattiin varallisuutena yksityiskohtaisesti aineiston analyysin avulla tutkimuksen kohdeympäristössä ja kontekstissa. Varsinkin varallisuuteen liittyvä *omistamisen oikeuttaminen sovituksen ja tehdyn työn kautta* korostui vastauksena toiseen tutkimuskysymykseen.

Tämä sopimus- ja tekijänoikeudessa tunnettu ja tutkittu seikka ei ole uusi eikä ristiriidaton, ja esiin nostettiin siihen liittyvän utilitaristisen katsannon yleis-

tä kritiikkiä. Se liittyy muun muassa suojarvoisen varallisuuden sisältöön, kuten mikä on omaperäistä ja itsenäisesti tuotettua aineistoa ja mikä on hyödynnettävää jäännöstietoa. Tutkimuskonteksti huomioon ottaen tarkasteltiin erityisesti sopimuksen perusteella syntyvää varallisuutta ja sitä koskevia oikeuksia, missä T&K-yhteishankkeiden tapauksessa yksityisten ja yhteiskunnan etu ovat esillä sekä tehdyn työn että sen tulosten suhteen. Tähän liittyen tutkittiin varsinkin, miten eri tahot pääsevät osallistumaan varallisuuden luontiin ja miten voitaisiin estää sekä opportunistista tulosten hyödyntämistä ilman omaa työtä että päinvastaista eli suorituksia, joista ei synny yhteisiä tuloksia, samoin kuin miten ylipäänsä tehdä näkyväksi työ ja sen tulokset. Myös vahingonkorvausta ja erityisesti vastuuta vahingosta tarkasteltiin osana vastausta toiseen tutkimuskysymykseen, mukaan lukien informaation merkitys ja huolellisuuden vaatimukset.

Keskeinen havainto oli sopimusvastuun rajoittuneisuus ja suuntautuminen paljolti tulosvastuuseen myös tutkimuksen kohdeympäristön tapauksessa eli IT-sopimuksissa. Samoin todettiin niiden painottuminen tilaajan ja toimittajan väliin sopimukseen, millä on merkittävä vaikutus varallisuusasemien muodostumisessa ja yleensäkin osapuolten rooleissa ja työnjaossa. T&K-yhteistyöhön liittyviä tutkimussopimuksia todettiin käsitellyn vain vähän kirjallisuudessa, mutta niissäkin nähtiin tulos- ja tausta-aineiston erittelyn korostuvan, kun taas varsinaista tutkimustyötä ja sen myötä syntyvää varallisuutta esitetään ohjattavan lähinnä projektinhallinnan tai osapuolten yhteydenpidon keinoin. Erittäin tärkeä oli lisäksi havainto, että myös tutkimussopimusten tapauksessa osapuolten vastuuta luonnehditaan varsin suppeasti eli joko solidaarisuusvastuuna tai osapuolen vastuuna omasta työstään.

Mitä sitten on yhteishankkeissa syntyvä varallisuus, jota varanto-oikeudet koskevat, ellei se ole vain sopimuksissa määriteltyä tulosaineistoa mukaan lukien tekijänoikeudellisesti, patentein tai sopimusehdoin suojatut projektin tuotokset? Tämä tutkimus hahmottaa varallisuutta toimintamahdollisuuksien oikeutuksien yhdistelmänä, jota uudessa varallisuusoikeudessa nimitetään riskipositiviksi ja joka jäsentää intressitahojen oikeussuhteiden sisältöä. Riskipositio on toimintaan ryhtymisen ja toiminnan harjoittamisen kokonaisuus, joka muodostuu toiminnallisten vaihtoehtojen, valintojen ja päätösten sekä niistä seuraavien tilanteiden perusteella. Sen avulla luodaan ja suojataan varallisuusasemia projektin koko elinkaaren aikana eikä esimerkiksi vain etukäteen tehdyllä sopimuksella tai jälkikäteen saatujen tulosten lisensioinnilla. Pöyhönen (2003) ei erittele riskipositivien muodostumista projektin vaiheittain eikä havainnollista sitä eri tahojen toimintamahdollisuuksina. Tässä tutkimuksessa sellainen erittely nimenomaan tehtiin ja sen perusteella riskipositiot voi intressitahoittain jäsentää T&K-yhteishankkeen eri vaiheissa Taulukon 14 mukaisesti.

Taulukko 14. Riskipositivoiden hahmottaminen projektin eri vaiheissa intressitahoittain.

	Valmistelu	Aloitus	Toteutus	Päättyminen
Kolman- net	- Tiedon jakaminen → Yhteistyön tavoitteet	- Yhteistyöstä sopiminen → Yhteistyön ehdot	- Viestintä → Julkinen tieto yhteistyöstä	- Evaluointi → Projektia koskevat arviot
Sponso- rit	- Puitteet toiminnalle → Innovaatio-tavoitteet - Puitteet sponsoroinnille → Rahoituksen määrä ja ehdot	- Puitteet osallistumiselle → Päätös osallistujista - Rahoituksesta päättäminen → Rahoitusehdot	- Riskien hallinta → Projektin seuranta-tiedot - Rahoituksen hallinta → Projektin muutokset	- Päätösevaluointi → Raportit - Jälkievaluointi → Raportit - Uudet strategiset avaukset → Innovaatiotavoitteet
Hallin- noijat	- T&K-strategiatyö → SRA-suunnitelma - Hankevalinta → Projektisalkun suunnitelma - Osapuolten valinta → Toteuttajia koskevat tiedot	- Projektista sopiminen → Yhteistyösopimus - Projektijohdon asettaminen → Osapuolten roolit	- Riskien hallinta → Projektin valvontatiedot - Projektin jatkosta päättäminen → Projektin muutostiedot	- Aineistojen hallinta → Projektin aineistot - Sopimuksen purku tai päättymisen → Projektin jäännöstiedot - T&K-strategiatyö → SRA-suunnitelma
Toteut- tajat	- T&K-strategiatyö → SRA-suunnitelma - Yhteistyöstä sopiminen → Projektisuunnitelma - Opitun tiedon käyttö ja kilpaileminen → Tiedot yhteistyöverkostosta - Osapuolen mukaan tulo tai poistuminen → Toteuttajia koskevat tiedot - Tulosaineiston kuvaus → Tuotoksia koskevat tiedot - Pää- ja muiden osapuolten valinta → Osapuolten roolit - Työn ja kustannusten jakaminen → Budjetti ja työpakettikuvaus - Yhteistyön tukeminen → Jaettu tietovarasto / Yhteistyön tukiympäristö - Projektin haku → Hakemus	- Projektin suunnitelma → Projektisuunnitelma - Kustannusten ja työn jako → Budjetti, työpaketit - Projektiaineiston erittely → Aineistoluettelo (tausta-, avoin, kolmansien aineisto) - Projektista sopiminen → Yhteistyösopimus - Projektijohdon järjestäytyminen → Johtoryhmätyön kuvaus ja johtoryhmän aineistot - Projektiryhmän järjestäytyminen → Projektiryhmän kuvaus ja projektiryhmän aineistot - Projektityön käynnistys → Projekti- ja T&K-tulokset - Tiedon jakaminen → Jaettu tietovarasto ja sen käyttö-tiedot	- Laadun hallinta → Laatutiedot - Riskien hallinta → Riskejä koskevat tiedot - T&K-työ → T&K-työn tulokset - Osapuolen mukaan tulo tai poistuminen → Tiedot toteuttajista - Projektin johtaminen, muutosten hallinta, projektin seuranta → Projektin ohjaustiedot - Projektiryhmän toiminta → Projektin tilanne- ja tuloksia koskevat tiedot - Tausta-, kolmansien ja avointen aineistojen seuranta → Aineistojen käyttö- ja muutostiedot - Raportointi → Julkaisut, Tiedotteet, Raportit, Tapahtumien tiedot	- Tulosten arvottaminen → Tuloksia koskevat arviot - Jatko- ja liitännäishankkeiden valmistelu → Projektisuunnitelmat - Tukiympäristön hallinta → Tukiympäristön käyttö-tiedot - Oikeuksien hallinnointi → Sopimuksen toteutumista ja aineistojen hallintaa ja käyttöä koskevat tiedot - Projektin päättämisen edellytysten arviointi → Sopimuksen toteutumista, tehtyä työtä ja sen tuloksia koskevat tiedot - Projektin lopetus → Projektin jäännöstiedot - Raportointi → Julkaisut, Tiedotteet, Raportit, Tapahtumien tiedot

Varanto-oikeuksien sääntely projekteissa

Tutkimuksen otsikon mukaisen pääongelman ratkaisu, eli miten varanto-oikeuksia tulisi säännellä projekteissa, perustui oikeuksien ongelmalähtöiseen jäsennykseen, erittelyyn ja tekijöiden analyysiin. Se tehtiin yhteishankkeen kokonaisjärjestelyn kontekstissa eli projektin elinkaaren yli ja eri intressitahot huomioon ottaen. Analyysi oli varsin paljastava sen suhteen, mitä toiminnan ja tilanteen hallinta tarkoitti tutkimusaineiston valossa, erityisesti millainen tapahtumien kulku ja eri tahojen siihen osallistuminen olivat. Vaikka tällainen tyypillinen näkymä ei rakentunut kymmenien tai satojen yhteishankkeiden salkusta (Liitteen 1 mukaisesti käytettiin 14 projektia koskevia tietoja), sen voinee väittää olevan edustava otos ja ilmentävän varanto-oikeuksien kannalta oleellisen toiminnan ja merkityksellisten tilanteiden kokonaisuutta.

Erityisen selkeästi analyysi näyttää varanto-oikeuksien sääntelyn aukkoja sekä projektin elinkaaren että eri intressitahojen yhteistyön kannalta. Tutkimuskysymys ”Miten näitä [varanto]oikeuksia tulisi säännellä projektityhteistyössä?” olisikin ehkä tullut muotoilla täsmällisemmin seuraavasti: ”Miten varanto-oikeudet voi tunnistaa projektityhteistyössä ja miten niitä sen perusteella tulee säännellä?” Vastaus kysymykseen kattaa sekä Luvun 5 että 6. Vaikka ensin mainittu on varanto-oikeuksien jäsentelyä ja erittelyä T&K-yhteishankkeen kokonaisjärjestelyssä, niin juuri siitä nousevat esiin sääntelyn hahmottamisen oleelliset ainekset. Ne ovat pääosin aukkoja, joissa ohjaus, valvonta ja informointi katkeavat toiminnallisesti tai intressitahoittain. Tämä johtaa tapahtumiin ja tilanteisiin, joissa varanto-oikeudet eivät välttämättä saa niille kuuluva suojaa toimintamahdollisuuksien oikeutuksina.

Monelta osin kyse on vastavuoroisen ja avoimen toiminnan ongelmista, mutta myös siitä, miten intressitahot kantavat yhteisen vastuunsa hankkeesta sen elinkaaren yli. Varanto-oikeuksien sääntelyn hahmottaminen tutkimuskysymyksen vastauksena rakentuikin paljolti tällaisen vastuun ympärille. Sen sisällöllisenä ulottuvuutena käytiin läpi yhteishankkeiden mallisopimusten aineksia, mutta toisaalta avattiin varanto-oikeuksien henkilöllistä ja dynaamista ulottuvuutta. Jälkimmäisiä yhdistävänä juonteena oli informaatio-ohjaus, jossa yhteistyön tarkastusetapit ja historiatiedon merkitys korostuvat. Kaiken kaikkiaan innovaatiovastuu tulee siis nähdä intressitahojen oikeuksien ja velvoitteiden sekä yhteisprojektin elinkaaren aikaisen toiminnan informaatioperustaisen neuvotellun ohjauksen toisiinsa nivoutuvana rakenteena. Sen avulla luodaan varallisuuden riskipositioita ja estetään niitä koskevat väärinkäytökset – eli hallitaan eri tilanteissa toimintamahdollisuuksia ja niitä koskevia oikeutuksia.

Toisaalta toiminta tarvitsee, tuottaa ja muovaa varantoja eli aineetonta varallisuutta tuotoksina, jotka realisoituvat monena erilaisena aineistona kuten tietoina, dokumentteina, ohjelmistoina, prosesseina, apuvälineinä, työympäristöinä, julkaisuihin, esityksinä, suunnitelmina, rahoituspäätöksinä, kustannustilityksinä, maksatuksina, evaluointiraportteina, pöytäkirjoina, tarkastuslistoina ja niin edelleen, mutta mahdollisesti myös patentteina, tavaramerkkeinä ja tekijänoikeudellisina teoksina. Kun inno-

vaativastuu hahmotetaan projektin eri vaiheissa ja eri intressitahojen kannalta sekä toiminnan ja tilanteiden hallintana että niihin liittyvänä aineistona, on selvää, että vastuun määrittely on kompleksista. Toisaalta, kuten Vuorinen (2013, ss. 221–222) päättelee patenttipooleja koskevan tuoreen tutkimuksensa johtopäätöksenä, intressitahojen keskinäinen riippuvuus, samanaikainen kilpailu ja yhteistyö sekä asianosaisen harjoittama hallinnointi (governance) eikä niinkään vain julkinen hallintovalta (government) määrittävät aineetonta kapitalismia eli aineettomaan varallisuuteen rakentuvaa yhteiskunnallista ja talousjärjestelmää. Edelleen, spontaanin ja suunnitellun ohjauksen tulisi nivoutua yhteen. Varanto-oikeuksien sääntelyn tarkastelu sisällöllisessä, henkilöllisessä ja ajallisessa ulottuvuudessa, kuten se tehtiin, määrittää innovaatiiovastuun vastaavalla tavalla eli ei minään yhtenä tekijänä, vaan mainittujen ulottuvuuksien rajaamana kokonaisuutena.

Jotta innovaatiiovastuu vastauksena kolmanteen tutkimuskysymykseen silti konkretisoituisi eikä jäisi vain ulottuvuuksien rajaamaksi alueeksi, sitä kuvataan vielä Taulukossa 15 asiallisen, henkilöllisen ja ajallisen ulottuvuuden puitteissa intressitahoittain. Sen sijaan, että vastuu hahmotettaisiin vain tutkimusaineiston analyysissä käytettyjen intressitahojen eli sponsoreiden, hallinnoijien, toteuttajien ja kolmansien kannalta, siinä otetaan sääntelyn kentän ja kehän kehittymiseen viitaten näkymäksi sekä tässä tutkimuksessa tarkasteltu T&K-yhteishankkeiden kokonaisjärjestely eli neuvoteltu sopimusperustainen vastuu että avoin yhteisöllinen ja yksityistetty vastuu – huomautuksella, että jälkimmäisiä ei ole varsinaisesti tässä tutkimuksessa analysoitu, vaikkakin tarkasteltu lyhyesti referensseinä ja kehittymisen mahdollisena suuntana.

Taulukko 15. Innovaatiiovastuun toteuttamisen tekijöitä.

	Asiallinen	Henkilöllinen	Ajallinen
Neuvoteltu sopimusperustainen	<i>Yhteistyösopimukset</i>	<i>Yhteistyön johtaminen ja konfliktien ratkaiseminen</i>	<i>Toimintamahdollisuuksien oikeutus</i>
Kolmannet	Ei vastuuta → Oikeus julkiseen tietoon	Ei vastuuta → Mahdollisuus tiedonvaihtoon	Hyödyntämisvastuu → Tulosten lisensiointi
Sponsorit	Viranomaisvastuu → Osapuolten, suunnitelmien ja niiden toteutusten valvonta	Viranomaisvastuu → Osallistumis- ja puheoikeus, rahoituspäätösten tekeminen	Viranomaisvastuu → Seurannan ja ulkoisen arvioinnin järjestäminen
Hallinnoijat	Koordinoitavastuu → Projektien ja osapuolten valinta, yhteistyöstä sopiminen	Koordinoitavastuu → Projektisalkun ja projektien seuranta ja ohjaaminen	Koordinoitavastuu → SRA-suunnitelmat, tulosten seuranta ja sisäinen arviointi
Toteuttajat	Sopimusvastuu → Sopimusten hallinta projektin elinkaarella	Sopimusvastuu → Yhteistyön ohjaus, etapit, käytänteet	Sopimusvastuu → Yhteistyön tulokset, jaetut tietovarastot

Avoin yhteisöllinen	<i>Lisensiointisopimukset</i>	<i>Sosiaalinen ohjaus</i>	<i>Jaettu aineisto historiati- toineen</i>
Hyödyntäjät	Sopimusvastuu → Lisensiointisopimus	Sosiaalinen vastuu	Sopimusvastuu → Lisensiointisopimuksen noudattaminen
Toteuttajat	Sopimusvastuu → Lisensiointiehdot	Sosiaalinen vastuu, jae- tut käytänteet, yhteiset projektit	Oma- tai yhteisvastuu
Valvojat	Sopimusvastuu → Lisensiointiehdot	Sosiaalinen tai sopimus- vastuu	Sopimusvastuu → Lisensiointiehtojen valvonta
Yhteisön edustajat	Juridinen vastuu → Yhteisön toiminta	Organisatorinen vastuu → Yhteistyön ympäristö	Vastuu varannoista → Avoimet aineistot
Yksityistetty	<i>Omistaja- ja sopimus- ohjaus</i>	<i>Resurssien hallinta</i>	<i>Tuotot ja varallisuus</i>
Investoijat	Sijoittajan vastuu → Investoinnit varanto- oikeuksiin	Sijoittajan vastuu → Investointien hallinta	Sijoittajan vastuu → Investointien tuotto
Omistajat	Omistajan vastuu yh- tiöstä → Yhtiön sitoumukset ja toiminta	Omistajan vastuu yh- tiöstä → Yhtiön hallinnointi	Omistajan vastuu yh- tiöstä → Yhtiön tuotto
Henkilöstö	Sopimusvastuu → Työsopimukset	Osaamisvastuu → Toimintakyky	Tulosvastuu → Toiminnan tulokset
Toimittajat ja asiak- kaat	Sopimusvastuu → Yhteistyön tavoitteet	Sopimusvastuu → Yhteistyön toteutus	Sopimusvastuu → Yhteistyön tulokset, vahingonkorvaukset
Kilpailijat	Kilpailuvastuu → Kilpailun rajoitusten estäminen	Kilpailuvastuu → Markkinoille pääsy	Kilpailuvastuu → Oikeuksien loukkaamat- tomuus

Vaikka kokonaisjärjestelyn vaihtoehdot on taulukossa esitetty erillisinä, niin todellisuudessa innovaatiovastaan toteuttaminen varanto-oikeuksien sääntelemiseksi T&K-yhteishankkeissa edellyttäneekä sekamalla, jossa avoimen yhteisöllisen järjestelyn aineksia on tuotu neuvoteltuun sopimusperäiseen järjestelyyn. Toisin sanoen nykyisen kaltainen pseudobasaari on kiinteytynyt sääntely-yhteisöksi osana kokonaisjärjestelyä. Samalla sponsorin ja hallinnoijan roolit ovat muuttuneet valvojien ja yhteisön edustajien suuntaan. Silti yhteishankkeiden sopimusmallit, etappikat- selmoinnit, vahingonkorvausvastuun kysymykset ja konfliktien sovittelu, joita edellä käsiteltiin, ilmentävät neuvotellun sopimusperustaisen vastuun konkreettisia kehit- tämistarpeita. Myös yksityistetty kokonaisjärjestely sisältää varanto-oikeuksien hyö- dyntämisen kannalta erittäin mielenkiintoisia aineksia, erityisesti investoijien roolin varanto-oikeuksiin sijoittajina.

Vastaukset tutkimusaukon valossa

Vastauksia tutkimuskysymyksiin on tarpeen tarkastella vielä lyhyesti erikseen tälle tutkimukselle määritellyn tutkimusaukon kannalta, osin myös liityntänä seuraavaksi esitettäviin kokoaviin päätelmiin. Tutkimusaukko hahmotettiin oikeudenaloittain sillä tavoin, että varallisuus oikeudellisesti sen kohteena oli aineettoman varallisuuden dynamiikan ja ICT-oikeudellisesti tietoteknisiä hyödykkeitä koskevien oikeuksien jäsentäminen ja selittäminen T&K-toiminnassa, ottaen mahdollisuuksien mukaan huomioon tietotekniikka sääntelyn tukena. Analyysin tulokset vaiheittain ja intressitahoittain toivat esiin varallisuutta koskevan toiminnan ja tilanteet, mukaan lukien informaation näkyminen tai puuttuminen sääntelyä varten⁷⁹⁰.

Sopimusoikeudellisesti tutkimusaukossa oli yhteishankkeista sopiminen sekä osapuolten vastuiden hahmottaminen, samoin kuin varanto-oikeuksiin liittyvä sopimusten hallinta. Tietyllä tavalla myös tutkimuksen tuloksena hahmotetut sopimusmallit ja -käytänteet voi nähdä jälkimmäisenä, joskin ennen muuta sopimisen erillisuus varsinaisesta varallisuutta aikaan saavasta ja hyödyntämään pyrkivästä toiminnasta tuli ilmi monin eri tavoin. Voisi ehkä jopa väittää, että kun tutkimuksessa uppouduttiin perusteellisesti T&K-yhteishankkeisiin niiden varhaisesta ideoinnista päättymiseen saakka eri intressitahojen näkökulmasta, niin sopiminen ei ollut vain varsinaisesta toiminnasta erillinen, vaan jotakuinkin näkymätön. Siksi olisi tärkeä ja kiireellinenkin tehtävä paitsi juristeille ja projektiammattilaisille, myös oikeus- ja innovaatio-oppineille tuottaa koulutusmateriaalia ja koota esimerkkejä yhteisprojekteista sopimisesta.

Immateriaalioikeudellisesti tutkimusaukoksi esitettiin varanto-oikeuksien hahmottaminen yhteisprojekteissa ja kilpailuoikeudellisesti yleisesti T&K-hankkeet esikilpailullisena yhteistyönä. Varanto-oikeudet jäsenyivät tutkimuksessa toiminnan kautta niin, että ehkä tekijänoikeuden ohella esiin nousi mahdollisuus avoimeen innovaatioon. Tutkimusaineiston esimerkeissä sitä ei juuri hyödynnetty osana T&K-yhteishankkeita. Se vaatisi lisätutkimusta, samoin kuin kilpailuoikeudelliset kysymykset, joita tässä tutkimuksessa ei ehkä edes mainitulla tavalla juuri päästy tarkastelemaan.

790. Analyysi tehtiin laadullisen tutkimusotteen mukaisesti ja perustuen paljolti empiiriseen aineistoon, havainnollistaen ja tulkiten sitä lainauksin sekä leipätekstissä että alaviitteissä. Tämä aiheutti sekä lähdekritiittisiä haasteita – esimerkiksi mitä aineiston osia havainnollistaa tulkitsevaa tarkastelua varten, kuinka laajasti ja miten tuoda osin varsin erilaisia lähteitä yhteen. Metodisena välineenä tässä toimivat käytännössä uuden varallisuus oikeuden rakenne-elementit ja perusideana oli tehdä tarkastelu hankkeen elinkaaren mukaan jäsentäen. Silti on ilmeistä, että esimerkiksi tutkimuksen alaviitteistä aukeaa paikoin tavallista laajempia näkymiä. Yhteenvetokuvat, -taulukot ja -teksti analyysin kunkin vaiheen jälkeen pyrkivät toisaalta kokoamaan tulokset järjestelmällisesti yhteen.

7.2 Päätelmät

Yhtenä perusajatuksena seuraavassa on pohtia, miten tutkimus osaltaan edisti uuden varallisuus oikeuden periaatteiden toteuttamista, mutta toisaalta myös josko sen tulokset täydentävät ja miten ICT-oikeuden tutkimuskenttää. Molempien tapauksessa tutkimuksen oleellisia tuloksia on oikeudellisen toiminnan jäsentäminen, erittely ja analyysi.

Uutta varallisuus oikeutta on väitetty reaalisen argumentoinnin ja tosiseikastojen järjestämisen tavaksi eikä miksiäkään varallisuus oikeuden uudenlaiseksi systematisoinniksi, samalla kun on kritisoitu sen perusoikeuslähtöistä katsantoa. Toisaalta sitä on tutkittu vasta hyvin vähän edes ensin mainitussa mielessä, mukaan lukien yhteishankkeista sopiminen ja niiden suunnittelu ja toteutus. Oikeastaan yhdessäkään sitä koskevassa tutkimuksessa ei liene vielä juurikaan avattu projektitoimintaa. Myöskään sopimus oikeuden piirissä ei ole paljonkaan tarkasteltu projekteja eikä etenkin yhteishankkeita. Suomessa edelleenkin ainoa ja jo yli kymmenen vuotta vanha tutkimussopimuksia koskeva Saarnilehdon ja Edelmanin (2001) toimittama opaskirja on puolestaan hyvä esimerkki siitä, miten vähän varsinaista yhteistä toimintaa ja sen kulkua on tuotu näkyviin sopimustoiminnan ja -hallinnan tarpeisiin.

Sen sijaan on keskitytty esimerkiksi aineistojen suojaukseen ja julkaisemista koskeviin kysymyksiin. Molemmat mainituista ovat epäilemättä tärkeitä, mutta ne ovat vain seurausta osapuolten tekemästä, tekemättä jättämästä, sopimuksen mukaisesta tai sopimuksen kanssa ristiriidassa olevasta yhteistyöstä, johon siksi pitää voida puuttua ohjauksella ja valvonnalla, eikä vain sen tuloksiin.

ICT-oikeudessa on puolestaan tehty varsin paljon tutkimuksia paitsi oikeuden rakenteista ja käsitteistä, myös kysymyksistä miten ne nivoutuvat muihin oikeuden aloihin, olipa kyse hyvästä tietohallinnosta, IT-sopimuksista tai tietokoneohjelmien immateriaalioikeuksista. Niitä tulisi kuitenkin verrata, kuten tässä tutkimuksessa nimenomaan tehtiin, Warstan (2001) kaltaisiin tutkimuksiin. Siinä tarkasteltiin IT-sopimuksia empiirisen aineiston analyysin kautta, mutta päätyen sopimusprosessin ja siihen vaikuttavien tekijöiden käsitteellistämiseen. Tutkittiin siis samaa asiaa ja ainakin päällisin puolin samankaltaisiin tuloksiin päätyen, mutta varsin eri lähtökohdista ja aineistolla. Silti mainittua tutkimusta ei mitään ilmeisimmin tunnustettu oikeustieteilijöiden piirissä sopimisen reaali prosessia analysoivaksi, vaan siinä kehitetyn analyysikehikon ajateltiin sellaisenaan pyrkivän ohjaamaan sopimista. Kyse ei ollut kuitenkaan lainkaan tästä, minkä jo käytetty tutkimusote paljastaa. Nimittäin vaikka mainitun tutkimuksen johtopäätökset on esitetty sopimusmallina, ne ovat analyysikehikon eli sopimisen kulun ymmärtämisen ja tulkinnan välineitä eivätkä sellaisenaan tarkoitettu miksiäkään hyväksi sopimuskäytännöiksi. Tarjolla ollut vuoropuhelun mahdollisuus lienee jäänyt hyödyntämättä ennen muuta Warstan (2001) käyttämän ongelmakeskeisen ja oikeustieteilijöiden vaaliman ratkaisukeskeisen ajattelun eron ta-

791. Tämä tutkimus on pyrkinyt kaventamaan kuilua sekä metodinsa kautta, jota työssä kutsutaan empiiris-analyttiseksi, että uppoutumalla sen myötä T&K-yhteishankkeiden kontekstiin, mutta pitäen kiinni oikeustieteilijän katsannosta⁷⁹².

Käytännössä aineettoman varallisuuden hallinta ja hyödyntäminen ovat yksityisten tahojen piirissä realisoituneet projektitoiminnassakin ennen muuta immateriaali-oikeuksien suojaamisena eli vapautena harjoittaa liiketoimintaa loukkaamatta muiden oikeuksia sekä omien oikeuksien käyttönä, erityisesti liikesopimusten myötä. IT-alan yleiset sopimusehdot ja niitä vastaavat hankintaehdot ovat erittäin hyvä esimerkki tällaisen logiikan toteuttamisesta. Jossain määrin yleistäen, mutta sekä tehtyyn tutkimukseen että kokemuksiin vedoten, patentointi osana yhteishankkeita on erittäin vähän käytetty keino eikä myöskään tekijänoikeuksiin näytetä kiinnitettävän sopimusehtoja lukuun ottamatta kovin suurta huomiota⁷⁹³. Varanto-oikeuksien hankinnan, hallinnan ja hyödyntämisen tavaksi muodostuu tämän takia helposti lähinnä osaaamisen tunnistaminen, oikeuksien passiivinen tai oletettu suoja sekä hyvin informaali hyödyntäminen. Oikeuksiin liittyvän toiminnan näkyväksi tekeminen voisi sen sijaan johtaa aineettomien varantojen laajamittaiseen tuomiseen osaksi liiketoimintastrategioiden toteuttamista. Tässä tutkimuksessa kohteena onkin ollut ennen muuta toiminnan ja tilanteiden hahmottaminen, pontimena miten varanto-oikeudet jäsenyivät ja miten ne muodostuvat osana projektimuotoista ICT-alan yhteistoimintaa.

Ensimmäisenä ja välttämättömänä tehtävänä varanto-oikeuksien hyödyntämisessä on yksinkertaisesti tunnistaa mitä ne ovat. Lähtökohtana on usein taitotieto eli osaaaminen kykynä ratkaista ongelmia, johon verrattuna esimerkiksi patentointi on varsin erillistä toimintaa ainakin liiketoiminnan tai T&K-projektityön harjoittamiseen

791. Tieteenalojen vähäisiä yhtymäkohtia kuvastaa konkreettisesti, että Juhani Warsta (2001) ei tiennyt Soili Pohjosen (2002b) tekemästä väitöstutkimuksensa arviosta, ennen kuin tämän tutkimuksen laatija lähetti sen hänelle tiedoksi keväällä 2009. Mitään tieteellistä vuoropuhelua ei syntynyt silloin, kun siihen olisi ollut ajankohtainen mahdollisuus ja sillä olisi ehkä ollut suurtakin merkitystä. Silti Juha Karhu oli Warstan vastaväittäjä ja on myös toinen tämän tutkimuksen ohjaajista, jonka tekijä taas oli Warstan tutkimuksen ohjaaja! Toisin sanoen tieteenalojen edustajien välinen keskustelu on paitsi mahdollista, monesti myös erittäin helppoa, jos siihen hakeudutaan ja sitä edistäviä ammatillisia ja muita yhteyksiä osataan käyttää hyväksi.

792. Kontekstilähtöisessä tutkimuksessa on perusvaikeus, että kontekstin rajat ovat suhteelliset ja tilannekohtaiset ja lisäksi lähes poikkeuksetta liian laajat. Empiiris-analyttinen metodi eli empiirinen toissijainen aineisto ja sen analyysi auttoivat silti kontekstin rajaamisessa: aineisto toimi relevanttina otoksena kontekstista, kun sitä ilmentäviä varsin erilaisia aineksia piti tuoda yhteen. Toisaalta aineiston analyysi tapahtui uuden varallisuus-oikeuden rakenne-elementtien ja periaatteiden pohjalta, kunhan ne ensin nivottiin yhteishankkeen vaiheiden, intressitahojen ja toimintojen ilmentymiin. Rakenne-elementteihin ja periaatteisiin voitiin kiinnittää myös eri oikeudenalojen käsitteitä ja niistä johdettiin varanto-oikeuksien sääntelyn hahmottamisessa hyödynnetyt asiallinen, henkilöllinen ja ajallinen ulottuvuus. Uuden varallisuus-oikeuden metodinen merkitys osoittautui toisin sanoen varsin tärkeäksi.

793. Vrt. tutkimuksen yhteydessä laadittu työraportti Seppänen (2011a), joka kuvaa ja pohtii kokemuksia liikeyrityksen IPR-toiminnan suunnittelusta, toteuttamisesta ja johtamisesta lähes kymmenen vuoden aikana.

verrattuna. Samasta syystä, vaikka tausta- ja tulosaineistoa koskevat sopimuskohdat ovat välttämättömiä, sopimuksessa tai sen liitteissä määritelty aineisto on vain yksi näkyvä varantoihin. Paljon merkityksellisempää on päästä osallistumaan työhön, jolla varannot tuotetaan. Tästä syystä kirjallisuudessa ja tutkimuksissa melko usein jäännöstietona tarkastellut tulokset eli osapuolelle jäävä kyky ratkaista ongelmia onkin melko paradoksaalisesti itse asiassa varantojen tuottamisen pääasialliseksi⁷⁹⁴. Aineeton varallisuus, joka organisaatioon syntyy ja kumuloituu, on myös osaamista yli erilaisten hankkeiden ja intressitahojen.

Osaamisen tunnistamisen ja hallinnan välttämättömänä edellytyksenä on varallisuutta aikaan saavan toiminnan järjestäminen osana projektien suunnittelua, toteuttamista ja johtamista. Osaamisen kasvu ja markkina-arvo liiketoiminnan varantona, jota voi hyödyntää sekä laillisesti että samalla sosiaalisesti hyväksyttävästi eli toteutuvan yhteistyön rajojen puitteissa, on siksi oleellista. Varantoja ei lisäksi pyritä etukäteen täsmällisesti nimeämään spesifisinä tuloksina ja suojaamaan salassapitosopimuksilla, patentoimalla tai yksittäisillä tekijänoikeuksilla. Käytännössä aineettomien varantojen luonti on sen sijaan projektien valmistelua, suunnittelua ja toteuttamista. Tämä ei silti riitä, vaan varantojen kehittäminen, tunnistaminen, hallinta ja käyttö on tehtävä näkyväksi. Se ei toisaalta tarkoita esimerkiksi vain keksintöilmoitusten käsittelyä ja patentointia tai sopimusprosesseja, vaan kyse on projekti- ja T&K-työn ohjauksen ja valvonnan elinkaaren aikaisesta sääntelystä⁷⁹⁵.

Siirtyminen sellaiseen varantokeskeiseen näkökulmaan, jossa pyritään tunnistamaan, suojaamaan ja hyödyntämään lähinnä omien tekijänoikeuksien piiriin kuuluvia ratkaisuja, on riittämätöntä. Kaikille näkyvä avoin varantokokoelma ja sen lisenssiperustainen käyttötapa, jota hallinnoidaan basaarimallilla, on mahdollisesti jatkossa välttämätöntä. Siihen verrattuna yrityksen sisäinen varantologiikka on juuri päinvastainen toimintatapa. Varantojen ja niitä koskevien oikeuksien tunnistamista, määrittelyä ja käyttöä tukevat näkyvät prosessit ovat silti merkittävä askel ja samalla liiketoiminnan käytäntöihin mitä todennäköisimmin vaikuttava seikka. Varan-

794. Tutkimusaineiston FC-projektissa tapahtui nimenomaan niin, että hankkeen ensimmäisen toimintavuoden aikana määriteltiin tulosaineisto varsin tarkasti projektin sisäisinä dokumentteina (deliverables), jotka tuotettiin, hyväksyttiin ja jaettiin. Toisen toimintavuoden aikana tapahtui selkeästi siirtyminen tulosten (results) kuvaamiseen, jotka olivat osin sisäisiä dokumentteja ja yhteisiä julkaisuja, mutta osin seminaareja, ongelmaratkaisusessioita ja kokemustietoa. Kolmannen toimintavuoden suunnitelmaan ei tulosten kuvauksena sisällynyt enää lainkaan erikseen etukäteen nimettyjä dokumentteja tai julkaisuja.

795. Myös aineettomien oikeuksien hyödyntämisen voi nähdä kehittyneen kohti markkinarelevanssin huomioon ottamista eli kilpailua edistävään ja oikeuksien syntymishetkeen kiinnittyvää vahvaa suojaamista heikentävään suuntaan. Uuden varallisuus oikeuden termein voinee sanoa, että oikeuksien käytön asyayhteys pyritään ottamaan huomioon. Yksi viimeaikainen esimerkki on tällaisesta on EU-tuomioistumien päätös sallia käytettyjen ohjelmistolisenssien kauppa myös verkosta digitaalisesti ladatuille ohjelmistoille: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=124564&doclang=FI>. (Viitattu 13.10.2013)

to-oikeuksien analyysin perusteella tuli edellä esille oikeuksien sääntelyä koskevia juonteita tutkimuksen kontekstissa eli T&K-yhteisprojektien puitteissa. Varanto-oikeuksia voi kuitenkin tarkastella tutkimuksen perusteella myös hankkeita ja intressitahoja yleisemmällä tasolla, mitä kannattaa verrata immateriaalioikeuksien tilaa ja kehittymistä koskeviin arvioihin ja esityksiin. Luoma ja Huuskonen (2008) selvittivät kansallisen IPR-strategian tarpeita ja toimenpiteitä eri sidosryhmiltä skenaarioina aina vuoteen 2015 saakka. Raportissa todetaan, että ”uusien oikeussuojamuotojen kehittämisen sijaan kansainvälisen keskustelun painopiste on siirtymässä IPR-rajoitussääntelyn pariin, toisin sanoen, millä ehdoilla ja missä tilanteissa oikeuksia voidaan tai tulee rajoittaa.” (s. 15) Näkemys on mielenkiintoinen siksi, että selvitys ja strateginen skenaario tehtiin vain muutama vuosi sitten, jolloin Internet, sosiaalinen media ja avoin innovaatio olivat jo merkittävästi muuttaneet ihmisten toimintatapoja ja luoneet myös kokonaan uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Niitä eivät liene juurikaan rajoittaneet immateriaalioikeudet.

Päinvastoin, monilla yrityksillä on ilmeisesti ollut suuriakin vaikeuksia pysyä laajenevan yhteisöllisen toiminnan vauhdissa ja hyötyä siitä omassa liiketoiminnassaan. Tässä valossa pelkät suojamuurien madaltamisen kysymykset vaikuttavat vanhahtavilta. Tässä tutkimuksessa selvitetyn perusteella tekeminen tarkoittaa varsinkin mahdollisuutta osallistua toimintaan, jolla aineetonta varallisuutta tuotetaan⁷⁹⁶. Toiminnassa voi olla kyse avoimesta koodista tai muunlaisista varannoista. Vaikka avoimien aineistojen yhteisöjä koskevat tutkimustulokset osoittavat intressitahojen toiminnan painottuvan aineistojen hyödyntämiseen eikä luomiseen, jälkimmäinen on kaiken aikaa näkyvää ja edistyvää toimintaa aineistojen käyttöönoton ja käytön yhteydessä, eli ns. kolmansilta myös palautuu uutta tietoa yhteiseksi varannoksi.

Tämä on ehkä suurimpia eroja verrattuna tässä tutkimuksessa tarkasteltuihin projekteihin ja niitä ohjaaviin periaatteisiin ja -menettelyihin, jotka ovat kolmansilta suljettuja.

Vastauksena yritysten tuleviin haasteisiin Luoma ja Huuskonen (2008) toteavat tarvittavan mm. sopimusosaamista, koska siitä on tullut tärkeä keino muiden IPR-instrumenttien rinnalle⁷⁹⁷. Näyttää kuitenkin siltä, ettei IPR-osaamisen tuomista osata vielä hyödyntää ainakaan esikilpailullisen T&K-yhteistyön yhteydessä, vaikka imma-

796. Toisaalta liittyvinä tutkimuksina tarkastellut immateriaalioikeuden väitöstyöt, jotka koskevat tai sivuavat ICT-alaa, aina varhaisimmista kuten Takalo (1999) ja Rahnasto (2001) uusimpiin kuten Zhang (2012) ja Vuorinen (2013) ilmentävät tähän tutkimukseen verrattuna hyvin, että varallisuuden tuottamisen ja hyödyntämisen näkökulmat kannattaisi nivoa paremmin yhteen. Liittyvissä tutkimuksissa korostuu lisäksi erittäin selvästi immateriaali- ja kilpailuoikeudellisten seikkojen yhteen sovittamisen merkitys. Sitä voi tarkastella Takalon (1999) ja Rahnaston (2001) tavoin immateriaalioikeuksien oheisvaikutuksina, jotka heijastuvat markkinoille. Silti kannattaa panna merkille, että standardointi Zhangilla (2012), patenttipoolit Vuorisella (2013) ja yhteisöllinen avoimen koodin lisensiointi Välimäellä (2005) laventavat markkinakäsitettä toimijoiden yhteistyöhön pelkästä sivuvaikutuksista muille osapuolille.

797. Tässä yhteydessä he luonnehtivat myös IPR-toiminnan ja liiketoiminnan vuorovaikutuksen kehitystarpeita: ”Yritysten aineettomiin oikeuksiin liittyvästä kokonaisuudesta onkin muodostumassa

terialioikeuksia on tutkittu sangen laajasti varsinaisen liiketoiminnan suunnittelun ja harjoittamisen yhteydessä. Kyse ei ole kuitenkaan pelkästään oikeuksien haltijoiden ja käyttäjien vuorovaikutuksesta, joka on ennemminkin itsestään selvyyttä, yhteisprojektissa nämä roolit ovat saman intressitahon piirissä. Myöskään pelkkä saatavilla olevan tiedon kopiointi ei välttämättä takaa sen tehokasta uudelleenkäyttöä, jos ja kun yhteistyön tulokset syntyvät yhdessä tekemällä, mutta oma strategia on, ettei siihen osallistu aktiivisesti ja vastavuoroisesti. Seikkaa havainnollistaa, että SHOK-yhtiöiden strategiset tutkimussuunnitelmat ovat olleet alusta saakka julkisia, kuten monet muutkin innovaatiostrategiat ja -ohjelmien suunnitelmat. Luoma ja Huuskonen (2008) mainitsevatkin vaihtoehtoisena strategiana paljastaa tai käyttää avoimesti saatavilla olevaa tietoa⁷⁹⁸. Tämä vaihtoehto on olemassa, mutta ainakaan tässä tutkimuksessa hyödynnetyissä esimerkeissä se ei ollut oleellinen kilpailukeino.

Esimerkiksi sopii yhteishankkeen tulosten julkisuus projektin jälkeen, tietyn ajan kuluttua tuottamisesta tai heti tehtävän valmistuttua. Sellainen ei välttämättä tarjoa julkaisijalle tai siihen käsiksi pääsevälle projektin ulkopuoliselle kilpailuetua, verrattuna intressitahojen yhteistyöhön, vaikka on varsin yleistä julkisesti osarahoitetussa toiminnassa. Merkittävää on myös, että osapuolet voivat käytännössä itse nimetä haluamansa julkiseksi tulevan aineiston, kun taas muu aineisto ja varsinkin sen tuottamista jäävät vain niiden omaan tietoon. Toisin sanoen, kun yhteistyön yhteydessä pyritään tunnistamaan ja tuottamaan osapuolten tarpeista ja nähtävissä olevista mahdollisuuksista esiin nousevia aineettomia varantoja, sellaiseen ei pääosin ole mahdollisuutta muilla. Niille julkaistusta tulosaineistosta tarjoutuva näkymä varantoihin on oleellisesti erilainen kuin toimintaan osallistuneilla⁷⁹⁹.

Luoma ja Huuskonen (2008) pohtivat myös immateriaalioikeuksien taloudellista merkitystä sekä kansantalouden että yksittäisen yrityksen liiketoiminnan kannalta, mutta jättäen yritysverkostot huomiotta, minkä voi panna merkille puutteena tai ainakin selvänä erona tämän tutkimuksen näkökulmaan. Tekemäänsä yrityskyselyyn he saivat liiketoiminnan kannalta merkittävän aineettoman omaisuuden suojaamistar-

erittäin monipuolinen oikeudenhaltijoiden ja oikeuksien käyttäjien vuorovaikutusalue. Yrityksillä on kasvava tarve IPR-osaamisesta osana liiketoiminnan strategiaa.” (s. 17)

798. ”Tiedon jakaminen suojaamisen sijaan voi olla tärkeä strateginen valinta: yritykselle voi olla edullisempaa ja paremmin kilpailuetua tuottavaa jakaa tietoa esim. ohjelmiston kehitystyössä (open source-ohjelmat), luoda edellytyksiä yhteisölliselle viestinnälle ja liiketoiminnalle (user generated content) tai esimerkiksi patentoinnin sijaan tehdä tiedosta julkista, jotta muut eivät voisi sitä patentoida.” (Luoma ja Huuskonen 2008, s. 21, kursivointi tämän kirjoittajan)

799. SHOK-johtoryhmä otti kantaa toiminnan kehittämiseen Lähteenmäki-Smith ym. (2013) arvion jälkeen, korostaen huippututkimuksen ”kohtauttamista” SHOK-hankkeissa niin, että tiedeyhteisön johtavien asiantuntijoiden näkemykset ja osallistuvien yritysten ”ylimmän johdon strateginen agenda” tulisivat yhteen. Kilpailu rahoituksesta ja SRA-suunnitelmien toteutuksesta tuotiin esiin, mutta toiminnan sääntelyn kokonaisuutta esitettiin vain selvitetäväksi: ”Selvitetään vielä tarkemmin SHOK-toiminnan governance-mallia.” (http://www.tem.fi/files/36546/SHOK-kehittamislinjaukset_26042013.pdf, viitattu 27.4.2013, s. 3)

peiden osalta seuraavat tulokset: asiakastiedot ja talousinformaatio (tärkeä yli 50%:lle vastaajista); tavaramerkki tai toiminimi (40%); sopimusasiakirjat (40%); tietokoneohjelman toiminta (30%); patentti, hyödyllisyysmalli tai mallisuoja (18%). Noin 55% vastaajista ei silti ollut ottanut immateriaalioikeuksia ollenkaan huomioon liiketoiminnassaan, 35% ei edes toimeksiantosopimuksissa ja vain 19% yhteistyösopimuksissa ja yrityskaupoissa. Seikka kuvastaa hyvin, miten suuri kuilu immateriaalioikeuksien määrittelyn ja hallinnan sekä liiketoiminnan harjoittamisen välillä saattaa olla. Tämän tutkimuksen johtopäätöksenä on, että kuilua tulisi kaventaa tuomalla aineettomien varantoja koskevaa projekti- ja T&K-työtä sekä varanto-oikeuksien hallintaa yhteen.

Asia kannattaa nostaa esiin myös ICT-oikeuden kannalta katsottuna, koska samankaltainen riski toiminnallisen näkökulman huomiotta jättämisestä tai sellaiseen hitaasti reagoimisesta on mahdollinen informaatiohyödykkeiden oikeudellisessa sääntelyssä. Tässä tutkimuksessa oikeusinformatiikan kehitys jaettiin ”perinteiseen” ja ”moderniin” ja Pitkänen (2006) huomioon ottaen ehkä myös ”tulevaisuuden” katsantoon. Esille tuli myös joitakin varsin kriittisiä väitteitä alan väärinymmärtämisestä tai jopa pysähtyneisyydestä.

Seipelin (1977) teos on käytettävissä oikeusinformatiikan historiallisen kehityskulun jäsentämisessä selkeänä merkkipaaluna, koska se loi osaltaan koko pohjoismaisen oikeusinformatiikan opin, jota on seurattu ja kehitetty edelleen, mutta johon yhä usein viitataan – tässäkin tutkimuksessa eli melkein 40 vuoden kuluttua sen julkaisemisesta. Myöhemmin kehittyi useita oikeuden ja informaation yhdistäviä uusia näkökulmia, kun erilaisia tutkimuskysymyksiä ja -aineistoja otettiin työn kohteeksi ja tutkijasukupolvet uudistuivat. Ilmiö ei luonnollisesti ole vieras muistakaan tieteenaloista ja osoittaa samalla selvästi tieteellisen ajattelun, tutkimuksen, opetuksen ja käytäntöjenkin kehityskaarta. Kehitystä muutaman kymmenen vuoden yli on usein vaikeampi hahmottaa kuin satojen vuosien yli, kuten vaikkapa angloamerikkalaisessa tekijäoikeudessa. Seipel (1977) ei mitä ilmeisemmin silti onnistunut kovin hyvin tietojenkäsittelyoikeuden jäsenyyksensä suhteessa keskeisiin tietotekniikan ja tietojenkäsittelyn teorioihin. Kenenkään ei liene vaikea nähdä kybernetiikkaan ja systeemi-teorioihin nojaavaa mainittua suhdetta koskevaa teoretisointia vanhentuneena. Sille olisi nykyajasta katsottuna ollut tietojärjestelmätieteessä huomattavasti vankempi ja kestävämpi perusta. Kybernetiikasta ei tullut koskaan näkyvää osaa tietojenkäsittelyn teoreettista ainesta, sen sijaan erilaiset organisaatioperustaiset tietojärjestelmien teorit kehittyivät laajasti.

Samalla tavalla Seipeliltä (1977) jää osin käsittelemättä tietoteollisuuden vallankumous, jonka sai aikaan kaupallinen toiminta. Sen perustana oli ensin mikroprosessori, sitten mobiiliteknologiat, nykyään Internet ja sosiaalinen media, tulevaisuudessa mahdollisesti pilvilaskenta ja läsnä-äly. Vaikka Seipel (1977) tuo esille erilaisia informaatioteknologioiden kehittämisen ja käytön tekijöitä, hän ei siis osu täysin maaliin niistä tunnistettujen tietoteknisten teoria-ainesten ja empiirisen kehityskulun ajureiden valinnassa. Tällainen on historiallisesti katsottuna ja rehellisesti todettuna silti lähinnä

jälkiviisautta, mutta onnistunut ennakointi oikeudellisten ja tietoteknisten keskeisten kysymysten yhteen tuomisessa olisi kuitenkin molempien kannalta ollut erittäin hedelmällistä. Samankaltainen asioiden tila näkyy tässä tutkimuksessa ainakin rivien välistä ellei riveiltäkin: miten liittyy oleelliset tietoteknisten varantojen kehittämisen ja hyödyntämisen käsitteet ICT-oikeudellisesti kaikista tärkeimpiin teemoihin? Asiaa vaikeuttaa osaltaan, että myös tietotekniikan piirissä on omat sisäiset käsitteelliset ris-tiriitansa – vaikka ne eivät ehkä toisten alojen tutkijoille olisikaan täysin ilmeisiä.

Esimerkiksi tietojärjestelmätieteen teoreetikoiden, jollaiset ymmärtänevät varsin hyvin seipelilaista tietojenkäsittelyoikeuden tutkimusta, saattaa tänäkin päivänä olla melko vaikea hahmottaa kaupallisen ja teollisen toiminnan teorioita tai edes myöntää sellaisille olevan tarvetta tietojenkäsittelytieteen piirissä. Jos oikeusinformatiikka ja erityisesti Seipelin (1977) kaltaiset tutkimukset olisivat aikanaan kiinnittyneet 1980- ja 1990-luvulla tietojenkäsittelyn ja -tekniikan piirissä vahvistuneisiin teorioihin, olisi todennäköistä, että se olisi edistänyt oikeudellisten käsitteiden tuomista niiden yhteyteen. Vaikka tämän tutkimuksen perusteella ei rohkene päätellä, että tilanne olisi samanlainen, voinee silti esimerkiksi todeta, että informaatio-oikeudellisten ongelmien ajatellaan koskevan enemmän informaation hyödyntämistä kuin teollista ja kaupallista tuottamista, vaikka ne ovat keskeisiä. Jälkimmäisessä on tyydytty lähinnä immateriaalioikeuksien tarkasteluun. Råman (2006) on toisaalta tässä mielessä varsin ilahduttava poikkeus, koska se uppoutuu tietoturvallisuuden tuottamiseen, mutta käyttämättä silti mitään empiirisiä aineistoja, mikä on taas tulosten käytäntöön viennin kannalta puute. Pitkänen (2006) taas rakentuu tulevaisuuden skenaarioiden varaan ja Warstaa (2002) ei juuri huomioitu muuten kuin kritiikin kohteena oikeus-tieteilijöiden parissa.

Tämän tutkimuksen yksi päätelmä lieneekin, että informaatiohyödykkeitä ei ehkä vieläkään täysin noteerata niiden tuottamisen näkökulmasta ICT-oikeudessa, vaikka niiden asema varallisuutena, johon yhteiskunnan toiminta ja hyvinvointi paljon perustuvat, on kiistaton.

Seipelin (1977) tutkimuksen voinee toisaalta katsoa edustavan varhaisen tietoteollisen eikä jälkiteollisen ja postmodernin aikakauden oikeudellista näkökulmaa. Toisin sanoen 1970-luvulla ei oltu vielä siirrytty tiedon teollisen tuotannon aikakauteen. Monet tietotuotteet olivat yhä tavaroita ja toiset tavarat kokonaan vailla tietotekniikkaa, ohjelmistoja alettiin vasta ”tuotteistaa”, vain melko harvat ihmiset käyttivät tietokoneita päivittäin työssään ja tuskin kukaan kotonaan eikä kenelläkään ollut kännykkää tai Internetiä. Tämän voinee osin katsoa selittävän, miksi Seipel (1977) ei pohdi laajemmin seuraavien vuosikymmenten mullistusten piileviä aineksia. Kysymys kuuluu, onko tätä vieläkään otettu huomioon riittävästi, toisin sanoen nähdäänkö tieto varallisuutena, joka on vaihdannan eli tuottamisen ja kuluttamisen kohde, jonka monistuskulut ovat häviävän pienet ja jonka jakelu on useimmiten lähes ilmaista. Tieto on lisäksi muuttanut tuottajan ja kuluttajan oikeudellisiakin rooleja osin ehkä vastakaisiksi tai ainakin yhteistoiminnallisiksi. Siinä missä 1970-luvun tietotekniikka oli

lähes poikkeuksetta yksisuuntaista eli tuottajalta hyödyntäjälle, tiedon virta on nyt usein vastakkainen tai ainakin vastavuoroinen. Siksi voisi ajatella väitettävän, että Seipel (1977) oli aikaansa huomattavasti edellä, mutta tosiasiassa kuluttajienkin voima on yhä enemmän tietoa hyödykkeenä tuottavassa eikä vain nauttivassa toiminnassa.

7.3 Jatkotutkimuskohteita

Jatkotutkimuskohteet jakaantuvat ainakin kahtaalle, käsitteelliseen ja empiiriseen lähestymistapaan, mutta niiden tulisi pyrkiä samaan eli varanto-oikeuksien analyysin täydentämiseen ja syventämiseen. On ilmeistä, että varanto-oikeuksia tulisi tutkia syvällisemmin empiirisesti ja saada samalla laajempi kuva niiden sääntelymahdollisuuksista⁸⁰⁰. Vaikka eri toimijoita ja varsinkin sponsoreita ja hallinnoijia on arvioitu useaan otteeseen, samoin kuin yksittäisiä hankkeita, varsinaisesta sääntelyn kehittämisestä ei voida puhua.

Myös useita erityisiä sisällöllisiä juonteita jatkotutkimuksille avautuu sekä tämän tutkimuksen tuloksista että varsinkin siinä vähemmälle huomiolle jätetyistä seikoista.

Aineistoja ja verkostoja vertaileva varanto-oikeuksien tutkimus

Tämän tutkimuksen empiirinen aineisto on valittu lähes kokonaan suomalaisista Tekesin rahoittamista T&K-yhteishankkeista. Myös sisällölliset ja auktoriteettilähteet ovat tässä tutkimuksessa pääosin kotimaisia. Viitaten liittyviin immateriaalioikeuksien väitöstöihin on ilmeistä, että IPR-oikeuden alueella on painotettu kansainvälistä aineistoa. Perusteena on, että yhdysvaltalainen immateriaalioikeus on varsin pitkälle kehittynyt ja että eurooppalaisessa oikeudessa on keskusteltu muutoksista ja tehty muutoksia, joihin tutkimustiedon tarve kiinnittyy. Myös esimerkiksi Warsta (2001) analysoi Suomessa ja Yhdysvalloissa toimivien ohjelmistoyritysten sopimusprosesseja laadullisesti ja aineistoperustaisesti.

Edelleen, tutkimuksessa aineistona käytettyjen Tekesin rahoittamien T&K-yhteisprojektien kaltaiset hankkeet ovat varsin tyypillisiä eurooppalaisissa tutkimusohjelmissa, joita on perustettu suoraan EU:n rahoittamina, erilaisten kansallisten rahoittajien yhteiseurooppalaisina konsortioina ja EU:n rahoitusta kansallisille oh-

800. Tämä tutkimus tehtiin yhden henkilön voimin ja käyttäen empiirisiä aineistoja melko suppeasti. Käytännössä oikeustieteilijöitä on vähän ICT-alan tutkimuksissa, edes suurimmissa konsortioissa ja siinä mielessä tärkeimmissä projekteissa, että niillä tavoitellaan kansallisesti tai kansainvälisesti oleellisia tulevaisuuden toimintaedellytyksiä, luodaan samalla jo uusia hyödykkeitä, rakennetaan liiketoimintaverkostoja ja kokeillaan uusia liiketoimintamalleja.

jelmille suuntaamina. Toisin sanoen tutkitun kaltaisia T&K-yhteishankkeita toteutetaan varsin paljon yhteiseurooppalaisessa puitteessa.

Kuten basarimuotoinen allianssin hallinnointi jokseenkin hyvin havainnollistaa, kaikki yhteistyöverkostot eivät enää noudata yksinomaan tai perustu pääosin projekteihin, joskin projektit ovat yhä erilaisten verkostojen käytössä muiden toimintatapojen ohella. Innovaatioiden rinnakkaisuus ja yhteisöllisyys ovat lisänneet verkottuneen yhteistyön eri tapoja oikeuksien hankkimisessa ja hyödyntämisessä kuten patenttipoleissa, vrt. Vuorinen (2013), eikä pelkästään tutkimus- ja kehitystyössä. Standardointi on lisäulottuvuus, joka liittyy sekä innovaatio- että kaupalliseen toimintaan ja eri osapuolten yhteistyöhön, minkä taas Zhang (2012) hyvin osoittaa.

Edellä mainitut seikat johtavat ilmeiseen jatkotutkimustarpeeseen, jossa sekä varanto-oikeuksia koskeva aineisto että varallisuuden tuottamisen ja nauttimisen verkostot olisivat kansainvälisiä. Tarkemmin ottaen kannattaisi tehdä tutkimuksia, joissa nimenomaan kansallisia Tekes-rahoitteisia T&K-yhteishankkeita verrattaisiin ainakin eurooppalaisiin vastaaviin hankkeisiin varanto-oikeuksien kannalta. Toisaalta olisi tärkeä tutkia sekä varallisuuden syntymistä että hankkimista ja hyödyntämistä yhdessä eikä vain erikseen ja verrata niitä laajemmin angloamerikkalaisessa kontekstissa. Toisin sanoen sekä tämän tutkimuksen, Warstan (2001) ja Råmanin (2006) että tarkasteltujen liittyvien immateriaalioikeudellisten tutkimusten kaltaiset työt pitäisi saada lähemmäksi toisiaan.

Hallintosopimus sponsorin ja hallinnoijan välillä

Julkisrahoittajat kuten Tekes yhteishankkeiden sponsoreina eivät nykyisin solmi projekteja koskevia hallintosopimuksia⁸⁰¹, vaan sen sijaan ne tekevät julkisen valtansa nojalla lakiin perustuvia yksipuolisia hallintopäätöksiä⁸⁰². Suomen perustuslain 124§:n mukaan ”julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia.” Mäenpäästä (2008) julkisen hallintotehtävän hoitaminen pitää toisaalta hallintosopimusten yhteydessäkin ymmärtää riittävän laajana tehtäväalueena.

801. Hallintosopimuksella tarkoitetaan hallintolain 3§:n mukaan ”viranomaisen toimivaltaan kuuluva sopimusta julkisen hallintotehtävän hoitamisesta tai sopimusta, joka liittyy julkisen vallan käyttöön.” Hallintosopimuksen tekemiseltä edellytetään hyvän hallinnon noudattamista, mikä turvaaminen riittävällä tavalla taas merkitsee, että ”niiden henkilöiden oikeudet sopimuksen valmistelussa sekä mahdollisuudet vaikuttaa sopimuksen sisältöön, joita sovittava asia koskee”, voivat toteutua.

802. Mäenpää (1989): ”Hallinnollista sääntelyä on oikeusvaltiollisen mallin mukaan toimivassa viranomaistoiminnassa yleensä edellytetty toteutettavaksi yksipuolisen sitoviksi ymmärretyillä hallintopäätöksillä.” (s. 18) Käsite on yhtäältä murtumassa, mutta toisaalta kuitenkin hyvin vahva, kuten tämäkin tutkimus osoittaa: julkisen vallan ohjauksen ja valvontamenettelyt ovat hankkeiden kannalta juuri yksipuolisen sitovia.

Sen tarkoituksena on hallintolain mukaisesti taata hyvän hallinnon vaatimukset, kuten viranomaisten toiminnassakin⁸⁰³. Myös yksityisen tahon on noudatettava hallintolakia, kun se hoitaa julkista hallintotehtävää. Toiminta voidaan antaa yksityiselle henkilölle (vrt. julkinen kaupanvahvistaja), mutta myös yksityiselle yhteisölle kuten osakeyhtiö, yhdistys, säätiö tai laitos⁸⁰⁴.

SHOK-toiminnan aloittamisen yhteydessä sopimus pohjainen hallinnointi koettiin ongelmallisiksi siksi, että kunkin osapuolten olisi pitänyt varmistaa päätökset omilla tahoillaan ja että osakeyhtiön on helpompi omistaa ja hallinnoida immateriaalioikeuksia. SHOK-yhtiö ei kuitenkaan todellisuudessa välttämättä tai ehkä enimmäkseen omista hallinnoimiensa projektien tuloksia koskevia oikeuksia, vaan ne kuuluvat toteuttajille, jotka ovat tulokset tuottaneet. Lisäksi, vaikka yhtiö järjestää päätöksentekonsa osakeyhtiölain edellyttämällä tavalla, niin hankkeiden hallinnointi edellyttää varsin laajoja sopimusperustaisia menettelyjä. SHOK-yhtiön suhde hallinnoijana sponsoriin päin perustuu muodollisesti rahoittajan edustajan läsnäolo- ja puheoikeuteen yhtiön hallituksessa ja sen hallinnoimien T&K-projektien johtoryhmissä, mutta rahoituspäätösten kannalta suhdeperustaiseen hallinnointiin eli tarpeita, projektihakemuksia ja niistä saatuja päätöksiä koskevaan dialogiin.

Yhtiöllä ei ole mitään toimivaltaa julkisrahoittajan viranomaisena tekemiin rahoituspäätöksiin. Jos sillä olisi sellainen, hallintotehtävän antaminen sille pitäisi tehdä lain nojalla. Erityissäännöksillä hallintolaki on toisaalta jo tätä nykyä ulotettu koskemaan esimerkiksi EU-tukien hallinnointiin liittyviä välittäviä toimielimiä, kuten maakuntien liittoja⁸⁰⁵. Voisiko kansallisten innovaatiostrategiaehdotusten ja SRA-suunnitelmien valmistelu ja projektien valinta sitten olla juuri sellainen tehtävä yksityiselle välittävälle toimielimelle?

Vaikka sellaisen tutkiminen johtaisi ”ei”-vastaukseen, sen kautta voitaisiin ehkä kehittää hallinnoijan ja sponsorin rooleja hankkeiden intressitahoina⁸⁰⁶.

803. Koska hallintolain mukaiset julkiset hallintotehtävät liittyvät lakien toimeenpanoon ja koskevat henkilöiden ja yhteisöjen oikeuksia, velvollisuuksia ja etuja, niihin liittyy julkisen vallan käyttö päätöksentekona ja määräysten antamisena, mutta ”myös lain nojalla tapahtuva tosiasiallinen puuttuminen toisen etuun tai oikeuteen on julkisen vallan käyttöä.” (Mäenpää 2008, s. 49)

804. Esimerkiksi Finnvera Oyj (<http://www.finnvera.fi/>) käsittelee vientitakuuasioita, Suomen elokuväsäätiö (<http://www.ses.fi/>) tekee elokuvien tukipäätöksiä, Folkhälsan (<http://www.folkhalsan.fi/fi/startside/>) tarjoaa julkisia palveluita ja Eläketurvakeskus (<http://www.etk.fi/>) hoitaa eläkeasioita (Viitattu 16.3.2013)

805. Laki rakennerahastolain muuttamisesta, 9§: ”Välittäviä toimielimiä ovat rakennerahastovaroja käyttävät ministeriöt, keskushallinnon virastot, elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset sekä maakunnan liitot. Välittäviä toimielimiä ovat myös valtion erityisrahoitusyhtiöstä annetussa laissa (443/1998) tarkoitettu erityisrahoitusyhtiö ja muu vastaava valtion kokonaan tai osittain omistama yhtiö sekä muut viranomaiset tai laitokset, joille on siirretty hallinto- ja todentamisviranomaisen tehtäviä.” Vrt. myös laki alueiden kehittämisestä (29.12.2009/1651), 10§: Maakunnan liiton tehtävät.

806. Vrt. myös Pölonen (2012), joka korostaa ihmis- ja perusoikeusluottuvuuksia hallintosopimuksissa, koska sellaisten ”etukäteispohdinta aktualisoituu pikemminkin sääntönä kuin poikkeuksena.” (s. 1167)

Kilpailuoikeudellinen ja toimijoita korostava näkökulma

T&K-yhteishankkeita tulisi tutkia kilpailuoikeudellisesti nykyistä paljon perusteellisemmin. Vaikka niille kehitettäisiin sopimusmalleja ja -käytänteitä ja joukkoistuminen toisi eri intressitahoja sääntelyn kannalta lähemmäksi toisiaan, yhteistyön ja kilpailun asetelma ei poistu, vaan tulee tiivistymään. Erityisesti vastavuoroisuutta, luottamuksensuojaa ja avoimuutta pitäisi tutkia kilpailuoikeuden kannalta⁸⁰⁷. Tähän liittyen perusoikeuslähtöistä katsantoa yhteishankkeisiin voitaisiin laajentaa ja syventää⁸⁰⁸. Tässä tutkimuksessa varanto-oikeuksiin uppouduttiin T&K-yhteisprojektin kokonaisjärjestelyn kautta erityisesti toiminnan kannalta, missä intressitahojen rooli tuli esiin ennen muuta toiminnan etenemisen ja harjoittamisen kautta.

Kilpailuoikeuden katsannon osana voitaisiin ottaa korostetummin esiin eri tahojen näkymä varanto-oikeuksiin varsinkin siksi, että yhteistyön ja kilpailun samankaisuus luo käytännössä tilanteita, joissa yhteinen toiminta yhdistää intressitahoja toisiinsa, mutta samalla silti kukin pyrkii toteuttamaan omia intressejään.

Yleisemmin, vaikka tutkimusaineistossa esillä olleiden yhteisprojektien toimijat on ryhmitelty analyysin tarpeita varten ja sääntelyn hahmottamiseksi muutamaan tyyppilliseen luokkaan, todellinen toimijoiden kirjo on erittäin laaja. Oikeudellisesti se tiivistyy merkittävästi, kun otetaan huomioon tietyllä tavalla järjestäytyneen tahon toiminta lainsäädännön tunnistamana oikeushenkilönä. Erityisen mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde olisi tässä mielessä tarkastella varanto-oikeuksia yhtiömuotoisten ja yhtiöiden kaltaisesti toimivien tahojen näkökulmasta. Ilmeinen peruste tälle on T&K-toiminnan työstäminen uusiksi yritysiksi⁸⁰⁹, mutta toisaalta myös esimerkiksi ammattikorkeakoulujen järjestäytyminen osakeyhtiöiksi⁸¹⁰.

Vahtera (2012) on esimerkki sopimus- ja yhtiöoikeuden rajapintojen tarkastelusta ja Mäntysaari (2013) sen kritiikistä. Tämän tutkimuksen kannalta ne ovat melko

807. Voisi esimerkiksi jatkaa siitä, mihin Aine (2001, ss. 268–276) perusoikeuksien ja kilpailuoikeuden pohdinnassa jäi tai mitä hän siitä vuosikymmenen päästä esittää ns. eklektisenä kilpailuoikeutta ja taloustiedettä yhdistävänä tutkimuksena (Aine 2012, s. 455). Toisaalta myös esimerkiksi kilpailumyönteinen sopimusten tulkinta ja kilpailuoikeusliittännäinen sopimusvastuu olisivat mielenkiintoisia ja yhä tärkeämpiä tutkimuskohteita, kuten Hemmo (2006, etenkin ss. 1143–1152) jo muutamia vuosia sitten arvioi.

808. Lavapuro (2009a,b) ja Länsineva (2011a,b) osoittavat hyvin, että keskustelu perusoikeuksista on edelleen tarpeen. Länsinevan (2011a, s. 456) sanoin se olisi hyödyllistä etenkin ”käytännön soveltamistilanteiden tasolla.” Myös Karhu (2012b), jossa pohditaan esineoikeuden kollisio-ongelmia perusoikeusnäkökohtien kannalta, ilmentää hyvin perusoikeudellisesta katsantoa.

809. Vrt. vaikkapa Oulun yritystakomo (<http://www.yritystakomo.fi/>, viitattu 16.3.2013), joka on tuottanut yli 50 uutta yritystä liikeideoita yhteisöllisesti ”takomalla” eli jalostamalla yhtiömuotoiseksi toiminnaksi.

810. Anita Lehikoinen: Ammattikorkeakoululaitoksen uudistaminen. Hallituksen iltakoulu 16.11.2011. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tapahtumakalenteri/2011/11/Johdon_seminaari_liitteen/Anita_Lehikoinen_21112011_Ammattikorkeakoululaitoksen_uudistaminen.pdf. (Viitattu 16.3.2013)

varovaista ”sopimusajattelun” pohdintaa, vaikka painottuvatkin yhtiöjärjestykseen ja osakassopimukseen⁸¹¹. Yhtiö- ja sopimusperustaisen toiminnan yhdistäviin varanto-oikeuden jatkotutkimusteemoihin voisi ja tulisi liittää julkisen vallan ja kolmansien tahojen näkökulmat. Ne tulevatkin näkyvästi esiin Lähteenmäki-Smithin ym. (2013) tuoreessa SHOK-arvioinnissa, yhdistyneenä kritiikkiin huippututkimuksen liian vähäisestä roolista⁸¹².

Merkittävä osa kritiikistä suuntautuu tulosten tieteelliseen laatuun ja kaupalliseen merkittävyyteen. Yhtenä suosituksena todetaan, että ”laadunvarmennuksen käytännöt ... ovat tervetulleita ja tarpeellisia laajemminkin käyttöön otettavaksi.” (s. 38) Arviointi- ja seurantajärjestelmien kehittämättömyyteen liittyy arvioijien mukaan samalla omistajaohjauksen heikkous ja kilpailun puute: ”Ei ole mitään syytä miksi SHOK-ohjelmissa ei voisi olla vahvempaa sisäänrakennettua avointa kilpailua.” (s. 44) Arviossa päädytään toisaalta suosittelemaan SHOK-yhtiöiden sitoutumista ”eräänlaiseen tulosopimukseen” ministeriön kanssa, perustuen muutamaani avaintuloksia mittaaviin indikaattoreihin. (ss. 45–46) Nämä kuvastavat huolta innovaatioyhteistyön kannustimien kehittämisestä. Lähtökohtana tässä voisi olla hallinnoijien kehittäminen yleisesti⁸¹³, mutta fokusoidumpana verrokkina toimisi kuitenkin *hallinnoijan rooli investoijana*.

811. Varovaisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä muun muassa, että kun julkisen ja yksityisten tahojen yhteistyötä on siirretty vain sopimuksellisesta suhteesta myös yhtiömuotoisen järjestelyn kautta hoidettavaksi, yhtiöjärjestyksen ja osakassopimuksen uudistaminen tapahtuu yhtiön osakkaiden hallinnoimana. Se ei ole ”sopimusajattelua”, vaan liiketoimintaa, jota yhtiön osakkaat harjoittavat itsenäisesti. Esimerkiksi sopii erään SHOK-yhtiön hallituksen aikomus yhtiön toimialan ja -nimen muuttamisesta, samoin kuin hallituksen koon pienentämiseksi ja hallituspaikkojen jaon uudelleenjärjestämiseksi. Asiaa koskeva sähköposti lähetettiin osakkaiden yhteyshenkilöille eikä sen jakelu- tai kopiolistalla ollut hankkeita tai niiden liitännäisprojekteja rahoittavien Tekesin ja Suomen Akatemian edustajia. Kolmansille asia tulee ilmi vasta uusien SRA-suunnitelmien ja niitä toteuttavien hankkeiden myötä, kun yhtiön hallitus on käsitellyt osakkailta saamansa kommentit ja yhtiökokous muutokset mahdollisesti hyväksynyt.

812. Arviossa on silti sisäistä ristiriitaa juuri tässä suhteessa. Yhtäältä korostetaan yritysten ja päärahoittajan eli Tekesin pyrkimyksiä saada aikaan liiketoimintaa uudenlaisen yhteistyön keinoin, toisaalta taas moititaan suurten yritysten laimeaa intressiä tuoda oleellisia ongelmia ja ratkaisuja näkyviin avoimesti, pienten tai perustettavien yritysten puuttumista hankekonsortioista ja huippututkimuksen vähäisyyttä, koska myöskään parhaat tutkijat eivät ole olleet kiinnostuneita SHOK-hankkeista. Samalla sivulla (s. 33) väitetään, että ”tutkimusyhteisö on osittain marginalisoitunut SHOK-toiminnasta” ja että ”SHOKien rahoituksesta vastaavat Tekes ja yritystoimijat.” Tosiasiassa tutkimusorganisaatiot rahoittavat osaltaan hankkeita ja ovat varsin laajasti osakkaina SHOK-yhtiöissä. Mahdollinen marginalisoituminen ei siksi koske investointeja SHOK-toiminnan puitteeseen, vaan tämänkin tutkimuksen perusteella sitä, miten toimintaan voi osallistua ja kuinka yhteistä toimintaa voi hyödyntää. Siksi myös arvioinnin suositus IPR-kysymyksen ratkaisemiseksi mahdollisimman nopeasti ”tilanteessa, jossa tutkimusohjelman tuloksia voidaan käyttää avoimesti kaikkien kumppaneiden toimesta [ja siksi on vain] vähän kannusteita kaupallistamiseen” (s. 37), on nurinkurinen.

813. SHOK-johdoryhmä esittää hallinnoijayhtiöiden toiminnan säännöllistä arviointia ja yhtiöiden SHOK-statuksen määräaikaaisuutta tulosperusteisena kehittämiskeinona: ”Arviointimallia kehitetään siten, että SHOK-statuksesta SHOK-yrityksille tulisi määrääjain tarkistettava. Asetetaan SHOK-osakeyhtiöille määräaika (esim. 4–5 vuotta), jonka lopulla arvioidaan uudestaan

Tämä toisi kilpailun ja liiketoimintapotentiaalin arvioinnin, mukaan lukien varanto-omaisuuden arvottaminen, mukaan kokonaisjärjestelyyn. Se muuttaisi hallinnoijien roolia merkittävästi, mutta intuitiivisesti ja edellä mainittuun SHOK-arviointiin viitaten ehkä oikeaan suuntaan: julkisen vallan, yksityisten ja tutkimustahojen puolesta etsitään parhaita mahdollisuuksia hyödyntää innovaatiopanosta. Kuten edellä oli esillä, riskirahoitus ja yksityinen sijoittaminen ylipäänsä ovat olleet melko erillään julkisrahoitteisista hankkeista, mutta tilanne on muuttumassa ja investoijatyypin intressitahon tutkiminen yhteishankkeiden kontekstissa olisi erittäin mielenkiintoista.

Kuten Lauriala (2001) osoittaa, sijoittamista korkean osaamisen liiketoimintaan voidaan jäsentää ja analysoida oikeudelliselta kannalta myös tietyssä kohdeympäristössä, olipa se biotekniikka tai ICT. Sijoittajan näkökulma toisi tähän tutkimukseen verrattuna yhteishankkeen kokonaisjärjestelyyn oleellisia lisäaineita liiketoiminnan kehittymisen elementteinä T&K- ja projektityön yhteydessä. Tämä vahvistaisi sekä hankkeita edeltävää että varsinkin niiden jälkeistä vaihetta, mutta mitä ilmeisimmin edellyttäisi myös projektin toteuttamisessa uudenlaisia varantoja koskevia menettelyjä. Laurialan (2001) hahmottelema ja sinällään yksinkertainen viitekehys (s. 7) liiketoiminnan kehittymisestä ilmentää tätä mahdollisuutta varsin hyvin, samoin kuin hänen kuvaamansa riskisijoittajan ohjausprosessin kokonaisuus (ss. 23–24). Viimeksi mainitussa nimenomaan varanto-omaisuuden arvottaminen on yksi oleellisia investoijan tehtäviä. Tämä voisi olla ensin konkreettisenä tutkimuskohteena yhteishankkeen kokonaisjärjestelyssä, mutta ei pelkästään koskien varannon arvon määrittelyä, vaan mieluummin *varantoperustaisen liiketoimintapotentiaalin arviointia* (asset-driven due diligence).

Lauriala (2006) tarkastelee itse asiassa juuri tällaista⁸¹⁴, joskaan ei yhteishankkeiden puitteissa. Hän käy kuitenkin läpi oleelliset arvioinnin edellytykset, järjestelyt ja menettelyt – mukaan lukien arviointiryhmän kokoonpano, arviointia varten tarvittavan informaation kerääminen sekä varsinainen arviointiprosessi. Hän pohtii lisäksi mahdollisia ristiriitoja sekä niiden merkitystä ja ratkaisemista arvioinnin yhteydessä (ss. 11–12). Jos investoijataho olisi mukana T&K-yhteishankkeen kokonaisjärjestelyssä ja tekisi tai ainakin johtaisi varantoperustaisen liiketoimintapotentiaalin arviointia, niin sellainen voisi yksinkertaisimmillaan toteutua laajentamalla edellä luonnosteltuja etappien tarkastusmenettelyitä. Toisin sanoen arvioinnin kannalta tarpeelliset kriteerit tulisivat osaksi katselmointeja.

Laajemmin ottaen kyseeseen tulisivat kuitenkin erityiset kaupallista hyödyntämistä koskevat sopimusehdot ja varsinkin projektisuunnitelmassa erikseen kuvatut

toiminnan tuloksia ja vaikuttavuutta.” (http://www.tem.fi/files/36546/SHOK-kehittamislinjaukset_26042013.pdf, viitattu 27.4.2013, s. 2)

814. Lauriala (2006) esittää nimittäin, että ”due diligence seeks to determine existence, ownership and control of IP assets, the economic and strategic value of the IP, and potential for liability for infringing the IP rights of others.” (s. 13)

menettelyt varantoperustaisten liiketoimintamahdollisuuksien arvioimiseksi ja sellaisiin tarttumiseksi.

Ennakoiva sopiminen ja sopimusten hallinta

Ennakoivassa oikeudessa tarkastellaan oikeuden prosesseja, rakenteita, sääntöjä ja periaatteita tavoitteiden luomisen ja saavuttamisen näkökulmasta, pyrkimyksenä ymmärtää ja tukea osapuolten vastavuoroisuutta, lähtökohtia, järjestelmiä, menettelytapoja ja arvostuksia⁸¹⁵. Pontimena on ennen kaikkea, kuinka tietty päämäärä voidaan tietyissä olosuhteissa saavuttaa ja miten tässä tarpeellisia sääntöjä ja menettelytapoja kehitettäisiin⁸¹⁶.

Yhteishankkeissa tällainen teleologinen asetelma korostuu lähinnä sponsorien ja hallintoijien taholla, kun taas toteuttajien ja kolmansien omat erityiset tavoitteet saattavat jäädä piiloon tai niitä ei ole tarkoituksenmukaista tai tarpeellista jakaa sellaisenaan muille osapuolille.

Ennakoiva oikeus tai sopiminen olisi Sorsan (2009a) mukaan toimialaa ja sen liiketoimintamalleja kontekstina korostava näkökulma niin, että sopiminen olisi jatkuvaa neuvottelua yhteisestä toiminnasta. T&K-yhteishankkeiden ja intressitahojen oman liiketoiminnan harjoittamisen välillä oli tässä tutkimuksessa varsin heikko yhteys, jonka tarpeellisuutta ja mahdollista vahvistamista kannattaisi tutkia⁸¹⁷. Myös Pohjonen (2002a) pohtii ennakoivaa sopimista liiketoiminnan suunnittelun, toteuttamisen ja riskien hallinnan kannalta. Hänestäkin sen päämääränä tulee olla sopimus-kumppaneiden yhteistyön tarkoituksen saavuttaminen. Tämän edellytyksenä on paitsi tahdon ja tarkoituksen selvittäminen, myös juridisesti kestävä ja yhtenäinen puite niiden toteuttamiseksi sopimuksellisin keinoin. Ongelmana on monesti, että kauppa-

815. Pohjonen (2005a) toteaa ennakoivan oikeuden juurien olevan *liike-elämän sopimuskäytännöissä* (ns. proactive contracting), mutta muutenkin sopiminen toimii hyvänä vertauskuvana koko oikeusjärjestykselle. Suomessa ennakoivan oikeuden tutkimukselle on toisaalta saatu vaikutteita amerikkalaisesta ns. preventive law -suuntauksesta, painottuen ongelmien ehkäisyyn *juristien kannalta*.

816. Sorsa (2009a) taas painottaa erityisesti ennakoivan sopimisen ja liike-elämän sidonnaisuutta, esimerkiksi sopimusosaaminen on hänen mielestään ”1) kontekstiinsa sidottua eli toimialan ja liiketoimintamallien mukaan muotoutuvaa osaamista ja 2) sopimuksen avulla konkretisoituvaa, toimintaympäristön mukaan muotoutuvaa osaamista.” (s. 129) Sopimusosaamisen sisällöllisessä ulottuvuudessa hän nostaa esille *toimialakohtaiset vakioehdot* (esimerkiksi edellä tarkastellut IT2010-ehdot), *sopimuspalvelut* sekä *sopimuksen laatimista tukevat standardit*. Sopimisen yhteistoiminnallinen ulottuvuus taas liittyy hänestä ”yrityksen kykyyn hoitaa suhteita asiakasyrityksiinsä ja muihin sidosryhmiinsä” (s. 134), esimerkiksi viranomaisiin.

817. Tilannetta voisi verrata siihen, mistä Stewart Macaulay kirjoitti jo 1963 klassikkoartikkelin ”Non-contractual relations in business.” Hän väitti, ettei useimmiten tarvita lainkaan mitään erityisiä sopimuksia, vaan että osapuolet voivat hoitaa yhteistyönsä muilla tavoin: Macaulay, Stewart 1963. Non-Contractual Relations in Business: A Preliminary Study. *American Sociological Review*, vol. 28, no. 1, ss. 1–19. (<http://www.law.wisc.edu/facstaff/macaulay/papers/non-contractual.pdf>, viitattu 16.3.2013)

tapahtumaa varten voidaan tarvita jopa 20–30 erillistä asiakirjaa⁸¹⁸. Mainitunlaisten kysymysten lisäksi tavanomainen ongelma on myös vastakkainen tilanne eli asiakirja-aukko, sopimusasiakirja puuttuu tahattomasti tai tarkoituksella.

T&K-yhteishankkeiden kontekstissa pulmana on kuitenkin lähinnä, miten hallita ja käyttää kaiken aikaa kehittyvää tulosaineistoa. Erityisesti sopimusdokumentit jäävät helposti muun aineiston hallinnasta sivuun, vaikka ne olisivat olemassa ja alussa aukottomiakin. Siksi sopimusten hallinta olisi konkreettinen ennakoivan oikeuden ajatuksista nouseva jatkotutkimusaihe, erityisesti ettei sopiminen redusoituisi hankkeen aloitusvaiheeseen. Jos niin tapahtuu, yhteistyön harjoittamisen käytänteet jäävät mahdollisesti huomiotta⁸¹⁹.

Sopimusoikeutta on kritisoitu juuri siksi, että se puuttuu ongelmiin jälkikäteen⁸²⁰ eikä niinkään paneudu esimerkiksi lojaliteettiperiaatteeseen ja myötävaikutusvelvollisuuteen⁸²¹. Suomessa asia kulminoituu Pohjosesta (2002a) muuttuneiden olosuhteiden

-
818. Tähän liittyen Pohjonen (2002a) pohtii, miten liike-elämän ja juridiikan näkökulmat sopimiseen eroavat. Liike-elämän käytännöissä sopimukset sääntelevät monenlaisia tieto-, tavara- ja rahavirtoja ja toisiinsa kietoutuvia toimintoja, aikatauluja ja muita yhteistyön ehtoja. Sopimusoikeus taas tarkastelee oikeuslähteitä ja -normeja ja osapuolten yhteistyötä sopimussuhteina. Jos oikeustoimiooppi ja varsinainen sopimusoikeus erotetaan, niin edelliseen sisältyvät sopimuksen syntymistä ja pätemättömyyttä koskevat seikat ja jälkimmäiseen oikeusvaikutukset sekä rikkomusten seuraamukset. Voidaan toisaalta erottaa myös sopimusoikeuden yleinen ja erityinen osa. Sopimusten sääntelyä havainnollistetaan usein myös oikeustoimien ainesosaopin avulla, erottaen siinä olennaiset (essentia negotii), luonnolliset (naturalia negotii) ja tilapäiset (accidentalia negotii) ainesosat. Halilaa ja Hemmoon (2008) viitaten ainesosaoppi ei ole teoreettisesti ongelmaton, mutta se voi auttaa sääntelyn ymmärtämisessä – mikä ehkä onkin merkityksellisintä sopimusainesten erittelyssä. Halilasta ja Hemmosta (2008) ainesosaopin voisikin korvata niiden sopimusmääräysten hahmottamisella, jotka ratkaisevat tietyn sopimuksen kuulumisen jonkun sopimustyyppiin piiriin tai tekevät siitä ns. sekasopimuksen. Rudangon (1998b) käsittelemä tapaus KKO 1997:189 osoittaa toisaalta, että sopimuksen syntymisen, oikeusvaikutusten ja väitettyjen sopimusrikkomusten seikat lomittuvat usein käytännön tilanteissa – eli ongelma ei aina ratkea sopimusmääräystenkin tunnistamisella.
819. Myös Badenfelt (2010), joka tutki ruotsalaisia IT- ja rakennusalan yhteistyöprojekteja epätäydellisten projektisopimusten kannalta, päätyi tulokseen, että *avainhenkilöiden työilleen asettamat arvot, noudattamat sosiaaliset normit ja asenne vaikuttavat ratkaisevasti bankkeen onnistumiseen epätäydellisten sopimusten tilanteessa*. Taloudellisilla kiihokkeilla ja yhteistyösuhteen pitkäaikaisuutta tukevilla riskejä vähentämään tarkoitetuilla rutiineilla ei sen sijaan ollut huomattavaa merkitystä (s. 575).
820. Sopimusten sovittelu jälkikäteen ei silti liene yksinomainen näkökulma myöskään ns. perinteisessä sopimuskäsityksessä. Tykkyläisen (2008) tarkastelemat liikesopimus ja täydentyvä eli dynaaminen sopimus perustuvat juuri ”perinteisen sopimusteorian varaan, mutta pyrkii [pyrkivät] kuitenkin jäsentämään perinteisen sopimuskäsityksen asetelmia dynaamisuuden näkökulmasta. Niinpä esimerkiksi sopimuksen sitovuuden näkökulmaa kääntämällä sopimuksella tavoiteltu päämäärä tulee dynaamisesti jäsennettyssä sopimuskäsityksessä tärkeäksi.” (s. 3) Vaikka mainitut lähestymistavat ovat hänestä kolmanteen eli uuden varallisuus oikeuden sopimuskäsityksen verrattuna ehkä lähinnä sopimusteorian osittaisuudistuksia, ne eivät hänen mielestään kuitenkaan edusta kokonaan joustamatonta *ext post* -käsitystä sopimisesta.
821. Lojaliteettiperiaatetta ja sen suhdetta mm. tiedonanto- ja myötävaikutusvelvollisuuksiin liike-elämän pitkäkestoisten sopimusten tapauksessa on eritelty Piitulainen (2007), ottaen huomioon myös ennakoivan oikeuden käsitteet. Vaikka hänestä ei ole epäselvä, etteikö lojaliteettiperiaate

huomioon ottamisena ja tarkoittaa käytännössä oikeustoimilain 36. pykälää. Keskitalon (2000) väitöskirja on hänen mielestään kattava esitys muuttuneiden olosuhteiden kysymyksestä Pohjoismaissa. Sen mukaan riskien hallinta ajaa kohtuukysymyksen huomioon ottamista sopimusoikeudessa ja riskien taustalla ovat varsinkin taloudelliset seikat.

Ennakoivan sopimisen teoreettista perustaa tulisi Pohjosesta (2002a) etsiä joko *sopimussuhteiden teoriasta* tai *transaktiokustannusten analyysistä*. Edellisen mukaan sopimussuhteen ”todellisuus” on juridisia asiakirjoja tärkeämpiä ja siksi se tulisi ottaa lähtökohdaksi – kunhan on ensin määriteltävä, mitä se tarkoittaa teorian luomisen kannalta katsottuna. Tässä katsannossa kyse olisi ennen muuta T&K-yhteishankkeen kokonaisjärjestelyn paremmasta ymmärtämisestä. Jälkimmäinen on taas taloudellinen näkökulma, jolla ei ole suoranaista juridista kiinnekohtaa sopimuksiin. Sitä voi silti Pohjosen (2002a) mielestä käyttää perustelevaan sopimuksen laatimisen tärkeyttä, esimerkiksi sopimussuhdetta varten tuotetut spesifiset varannot vahvistavat suhdetta ja yhteiseen tavoitteeseen tähtäävä sopimus ehkäisee osapuolten opportunistista käyttäytymistä.

Ennakoivaan oikeuteen liittyvät taloudellisesta näkökulmasta muun muassa sopimustaidot (contracting skills), sopimusten prosessikäsitys ja avoimen systeemin sopimuskäsitys, samoin kuin sopimusriskien hallinta osapuolten yksityisautonomiaan kuuluvana ilmiönä. Sopimuksen prosessikäsityksen mukaan sopimussidonnaisuuden alkua ja loppua ei voida sijoittaa pistemäisesti tiettyyn ajankohtaan eikä siten myöskään riskien ennakoinnin ja hallinnan ajankohtia. Tyypillisiä sopimuksiin liittyviä riskejä ovat, että sopimusta ei täytetä, se viivästyy eli sitä ei täytetä oikeaan aikaan, se täytetään virheellisesti tai puutteellisesti, sen kohde aiheuttaa vahinkoa sopijaosapuolelle tai kolmannelle, tai että sopimus tulee odotettua kalliimmaksi. Riskejä voidaan myös tyypitellä, kuten neuvotteluriski, informaatoriski, suorituksen laiminlyönti, suorituksen viivästyminen, virheellinen suoritus, tavaran vaurioituminen tai menetys, muuttuvat olosuhteet, tuotevastuuriski ja sopimuskiistojen riski. Myös juridiset normit luovat osaltaan riskejä sopimussuhteeseen, olkoot ne yksilöllisiä, oikeudellisia eli oletusnormeja tai sopimusstandardien sisältämiä yleisiä sopimusnormeja.

Yhteistyössä on tärkeää, miten hanke saadaan mahdollisista ongelmista huolimatta toteutumaan ja jatkumaan, eli sopimisen tulisi olla osa projektia. Sen hallinta esimerkiksi transaktiokustannuksia analysoimalla ja minimoimalla vaikuttaa haastavalta, samoin kuin ennakoita kaikkea tarpeellista sopimista etukäteen.

Ennakoivan sopimisen tutkimusta T&K-yhteishankkeiden kontekstissa pitäisikin mieluummin tehdä nostamalla varallisuutta aikaan saavan toiminnan elinkaari esiin – ja ehkäpä samalla voitaisiin kehittää eräänlaista varallisuuspositioiden kustannusanalyysin teoriaa. Tätä voinee verrata Nystén-Haaralaan ym. (2010), joista sopimusoikeus muodostaa varsin pienen osan sopimisen käytänteistä ja oikeudellisesti tulisi

olisi osa voimassa olevaa oikeutta Suomessa, *sen sisältö on täsmennyksen ja siihen liittyvää yhteistoiminnan korostumista sekä mahdollisesti ilmeneviä piilovelvollisuuksia on kritisoitu*. Viimeksi mainittuja voinee pitää nurinkurisina.

ottaa huomioon sekä liiketoiminnalliset että organisatoriset seikat paljon laajemmin eli osana sopimisen kokonaisuutta. (s. 466)

Hieman erilaisen näkökulman sopimuksia koskevaan luottamukseen ja osapuolten lojaliteettiin taloudellisessakin mielessä tuo toisaalta Tieva (2006), joka tarkastelee molempia pitkäkestoisten liike-elämänsopimusten kautta: ”Lojaliteettivelvollisuudessa korostuvat sopimuksen yhteistoimintaluonne ja sopimusosapuolten yhdenvertaisuus, *ennen kaikkea tiedollinen tasavertaisuus.*” (s. 246, kursivointi tämän kirjoittajan). Tieva (2006) näkee yleisesti lojaliteetin ”painavana oikeusperiaatteena Suomen sopimusoikeudessa.” (s. 251)

Tässä tutkimuksessa lojaliteetti näkyy toisaalta paljon projektisuunnitelmien toteuttamisessa – esimerkiksi ja ehkä etenkin, kun jotkut osapuolet vetäytyvät projektista ja toiset jäävät sitä suunnitelman mukaan edelleen toteuttamaan. Kiihokkeena toimii käytännössä sponsorin rahoitus, mutta Tievan (2006) esiin nostaman sopimuksen yhteistoimintaluonteen voi nähdä sen oikeudellisena perustana. Kyse ei sinällään ole usein tiedollisesta tasavertaisuudesta, vaan enemmän Nystén-Haaralan ym. (2010) toteamista organisatorisista seikoista osana sopimisen kokonaisuutta. Tästä syystä varanto-oikeuksien sääntelyä voisi tutkia myös organisatorisesta näkökulmasta ja teorioista liikkeelle lähtien. Se toisi todennäköisesti myös eri intressitahojen rooleihin syvyyttä sekä tutkimusaineistojen että -tulosten mielessä.

Epilogi – tutkimuskokemukset

Lopuksi tarkastellaan vielä kokemuksia tämän tutkimuksen tekemisestä tulkinnan käsitteen avulla, mille on useita perusteita. Oikeustiedettä on sanottu tulkinnan tie-teeksi, mutta myös oikeuden toteuttaminen eli juridinen harkinta ja päätöksenteko ovat tulkintaa, olipa kyse faktoista tai mielipiteistä, oikeustosisekoista, juridisesta tilanteesta ja sen luonteesta, ratkaisussa käytettävistä normeista, jo annetuista tuomioista, sopimuksen teksteistä tai vakiintuneista toimintaa ohjaavista käytänteistä. Myös tieteellisen tutkimuksen tekeminen on tulkintaa, omasta työstä suhteessa tehtyihin tutkimuksiin tieteen edistävyystavoitteen takia, hankitusta tutkimusaineistosta, ohjaajien, kollegoiden ja tarkastajien kommentteista sekä siitä, josko ja mitä on itse oppinut. Tulkinta on ainakin yhtä dynaamista kuin sen kohde eli ajasta ja tilanteesta riippuvia. Sen tuloksia eriteltiin tutkimuksen varrella useampaan kertaan ja monin eri tavoin, enimmäkseen kuitenkin muistiinpanoina, referaatteina ja työraportteina. Tällainen jäsentely ja erittely oli tulkinnan tai tässä tutkimuksessa lähinnä esitulkinna edellytys siitä syystä, että varallisuusmetsä piti erottaa varantopuilta.

Kokemuksia valotetaan ohessa yleisellä tasolla ja kahden varsin erilaisen näkökulman avulla, joita saavat edustaa *Aulis Aarnio* ja *Jarkko Tontti*. Aarnio on uuteen varallisuus-oikeuteen melko kriittisesti suhtautunut alan arvostettu senioritutkija⁸²², Tontti taas nuoremman sukupolven henkilö, joka on paitsi väitellyt juristi, myös varsin tunnettu ajattelija ja lisäksi kirjailija ja runoilija⁸²³. Oikeudellisen tulkinnan tai täsmällisemmin sanottuna lain tulkinnan teoksista tunnetuimpia Suomessa lienee Aarnion (1989) teos ”Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja”. Sille melkein vastakkainen katsanto on ehkä hermeneutiikka ainakin sellaisena kuin se ilmenee Tontin (2005) toimittamasta teoksesta ”Tulkinnasta toiseen – Esseitä hermeneutiikasta.” Tontin mukaan hermeneuttinen filosofia pyrkii vastaamaan kysymykseen mitä ymmärtäminen on ja kuinka se on ylipäänsä mahdollista. Hermeneuttinen oikeusfilosofia ei auta juristia, joka tarvitsee apua laintulkinnan metodisissa ongelmissa, mutta Tontin mielestä se voi poistaa oikeuden silmiltä siteen näyttämälle sille oman paikansa olleisuudessa eli oikeutta ympäröivien henkilöiden ja tapahtumien läsnäolossa.

Molemmat toteavat kuitenkin, että tulkinnan teoria ja sen rationaalisuus tai irrationaalisuus eivät ole irrallisia, vaan ne ovat sidottuja kulttuuriin eli ajan ja ym-

822. Informatiivinen henkilöesittely: http://fi.wikipedia.org/wiki/Aulis_Aarnio. (Viitattu 16.3.2013)

823. Informatiivinen henkilöesittely: http://fi.wikipedia.org/wiki/Jarkko_Tontti. (Viitattu 16.3.2013)

päristön mukaan muuttuvia. Länsimaisen jälkiteollisen yhteiskunnan rationaalisuus on erilainen kuin myöhäiskeskiajan Euroopan ja aasialainen oikeuskäsitys on toinen kuin amerikkalainen. Tästä syystä tulkinta tehtynä tietyllä ajanhetkellä tietyssä kontekstissa edustaa aina omanlaistaan käsitystä, vaikka sen taustalla olisi sinällään vakaasti kehittyvä yleinen rationaalinen ajattelu. Rationaalisuutta voi toisaalta pyrkiä testaamaan erilaisia kielellisiä käytäntöjä vasten ja siksi tulkintaan sisältyy *diskurssi tulkinnan oikeellisuudesta kontekstissaan*. Tämä oli tärkeä huomio tässäkin tutkimuksessa, ehkäpä yksi keskeisimmistä. Oikeus ja sen tutkiminen ovat siis vuoropuhelua, jossa dialogi ja diskurssi yhdistävät myös monia eriäviä mielipiteitä ja käsityksiä tuomalla ne vastakkain asetettuna tarkasteltaviksi, millä voi olla ratkaiseva merkitys⁸²⁴. Aina yhteistä näkemystä ei silti löydy nopeasti ja se on tutkijan kannalta hedelmällistä. Tässä tutkimuksessa muun muassa uuden varallisuus-oikeuden tiimoilta mutta myös esimerkiksi Voutilaisen (2009) tutkimuksen myötä eriävät mielipiteet tarjosivat enemmän ajatuksia kuin yhtenevät.

Oikeustiede osoittautui joustavaksi ja kiinnostavaksi tutkijalle juuri diskurssin avoimuudessa ja äänekkyudessa yli varsin monien erilaisten rajojen. Esimerkiksi liiketaloustieteessä tai tietojenkäsittelytieteessä paradigmojen rajat ovat suhteellisen korkeita eikä vastaavaan dialogiin ole aina helppo tai ehkä edes mahdollista päästä. Keskustelunomaisuus ja toisaalta myös oikeudellisten tutkimusmetodien väljyys johtavat kuitenkin siihen, että erilaisia näkemyksiä saattaa olla tarjolla niin runsaasti, että voi olla vaikea havaita, milloin joku tietty käsitys on muodostunut varsinaisesti käännepisteeksi.

Esimerkiksi uusi varallisuus-oikeus ajatusten herättäjänä ja uudistajana on mitä ilmeisimmin Suomessa jo varsin laajasti tunnustettu⁸²⁵. Silti sen merkitys varallisuus-oikeudellisena teoriana ja systematisoinnin käännepisteenä lienee yhä avoin ja liittyy paljon yleisempään keskusteluun perusoikeuksien merkityksestä lainkäytössä. Tämä vähitellen avautunut paljon merkityksellisempi ja syvällisempi näkymä uuteen varallisuus-oikeuteen oli sängen opettavainen kokemus erityisesti siksi, että tieteellinen

824. Vastakkainasettelu (juxtaposing) on myös tutkimusmetodi: kts. esim. Kauppinen, Antti 2012. The event of organisational entrepreneurship: Disrupting the reigning order and creating new spaces for play and innovation. Acta Universitatis Ouluensis, Series G, Oeconomica 56. Oulu: Oulun yliopisto. (<http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-951-42-9847-9>, viitattu 16.3.2013) Tutkimuksen varhaisessa suunnitteluvaiheessa ja vielä alussa tutkijan mielenkiinto oli jälkeinpäin ajatellen liian neutraaleissa ja yleisissä teoksissa, joita tutkijat käyttävät sinällään paljon, mutta lähinnä vain vahvistaakseen varsinaisesti mielenkiintoisten ja kriittisempien puheenvuorojensa kaukupohjaa. Aarniota mukailien tämän voinee nähdä tutkijan auditoriona, jossa kirjallisuus toimii lähinnä kalustuksena, kun taas henkilöt ajatuksineen ovat yksi- tai erimielisiä äänessä olevia osallistujia, niin että auditoriossa syntyy joku käsitys asiasta.

825. Kun Pöyhösen (2003) teoksen ”Uusi varallisuus-oikeus” luki huolellisesti kolmeen kertaan (18.–22.2.2009, 1.1.2010 ja 22.–25.10.2012), siitä löytyi silti aina paljon uutta, joskin monet havainnot alkoivat vähitellen peittyä päällekkäisten alleviivausten, reunamerkitöjen ja omien tulkitsevien kuvien alle – joista muovautuivat osin yllättäen muun muassa sen metodisen käytön ainekset.

tutkimus ei kriittisten huomioidensa osaltakaan voi olla pelkkää polemiikkia ja että kritiikin juuret paljastuvat useimmiten vasta ajan mittaan.

Toinen asiaan liittyvä ja merkille pantava seikka tässä tutkimuksessa on *tulkinnan prosessimaisuus*. Tulos riippuu toisin sanoen tulkinnasta eli tulkinta on samalla eräänlainen malli tai ainakin kirjautuma siitä toiminnasta, joka pyrkii tavoitellun tuloksen tuottamaan. Tulos ei kuitenkaan synny pelkästään tietyn toimintatavan tai metodin ja rationaalisen järjen avulla, vaan riippuu paljon tulkitsijan arvostuksista eikä yhtä ainoaa oikeaa tulkintaa ole siksi saavutettavissa. Aarnio itse asiassa korostaakin, ettei tulkinnan teoriaa voi soveltaa ideaalimallina käytännön harkintaan, koska prosessi periaatteinen ei kiinnitä kaikkia harkinnan lähtökohtia, kuten juuri arvoasetelmia, ja koska se ei ole yksikäsitteinen, vaan riippuu kontekstista. Teorialla on silti hänestäkin merkitystä käytännölle, koska se toimii prosessin referenssinä ja samalla argumentointiperiaatteiden jäsentäjänä. Ainakin epäsuorasti se siksi palvelee myös tulkitsijan itseymmärryksen mielessä eli hermeneuttisesti, vastaten kysymyksen olenko tulkinut tapauksen oikein. Tulkintaan tulee samalla joustavuutta, kuten se, että oikeuden ohella on olemassa kohtuus.

Tontin toimittamien hermeneutiikan tekstien kannalta tällainen on silti vähäistä ja lähinnä välillistä myötäsukaisuutta oikeuden mieltämiseksi osana olleisuutta. Ei siis riitä, että alaviitteissä pohdiskelee hieman vapaammin erilaisia asiayhteyksiä, jos ei kuitenkaan uppoudu ihmisten elämään, vaan heidän laatimiinsa ja toisten ”tulkitsemiin” teksteihin. Tämäkin tutkimus on tältä kannalta katsottuna valitettavan selkeästi alaviitteiden avulla eikä elävien ihmisten parissa toteutettu. Se on melkoisen harmillista, mutta toisaalta ehkä ainakin osin ymmärrettävää siksi, että tutkijan tausta ja kokemukset johtivat toissijaisten aineistojen pariin. Silti ensisijainen haastatteluaineisto olisi ollut erittäin kiinnostava, mutta sellaisen tarkoituksenmukainen käyttäminen olisi taas edellyttänyt tutkimusotteen erilaista painottamista. Ei lienekään liioiteltua väittää, että olkoonpa ihmiset lainsäätäjiä, tuomareita, projektipäälliköitä tai rahoituspäätöksiä tekeviä viranomaisia, heidät on varsin helppo abstrahoida oikeudellisessa tutkimuksessa intressitahoiksi joutumatta siitä tutkijana vastuuseen vahingonkorvauksista puhumattakaan.

Samanlainen abstrakti näkymä on silti monissa ICT-alan tutkimuksissa esimerkiksi ”loppukäyttäjien” ja liiketalouden tutkimuksissa taas ”asiakkaisiin”, vaikka ne olisi hahmotettu ensisijaisen empiirisen aineiston avulla. Tulkinnan kannalta on tarpeen huomata, että tiedon hankinta- ja analysointiprosessista voidaan erottaa tiedon keksiminen ja todistaminen. Tässä erilaiset arvot ja arvostelmat eivät ole tietoa tiukan rationaalisen filosofin ja luonnontieteellisen empiristin tai oikeusdogmaatikon kannalta, vaan ne tulee jättää tutkinnasta sivuun. Sen sijaan oikeussosiologi pitää tietoa nimenomaan arvolutautuneena ja siksi kiinnostavana.

Tähän asiaan Aarnio ei paneudu, mutta häntä yhdistää Tonttiin, että molemmat esittävät tarvittavan kieltä, jolla tuotetaan merkityksiä ja tulkitaan mennyttä, olevaa ja tulevaakin, sekä mahdollisesti ymmärretään myös ihmistä itseään. Aarnio tosin ko-

rosta, että tulkinta ja ymmärtäminen kohdistuvat lainopissa tyyppitapauksiin eivätkä reaalitytapauksiin. Tämä nimenomainen jännite näkyi tässä tutkimuksessa alusta loppuun saakka, kunhan se ensin tutkijalle paljastui. Yksinkertaistettuna se on uuden ja perinteisen varallisuus oikeuden tai perinteisen ja modernin ICT-oikeuden välisiä lähtökohtien, painotusten, käsitteiden ja jäsenysten eroja, samoin kuin auktoriteettiperustaisten ja sisällöllisten tai reaalisten lähteiden eroja, tai kannanottoja itse- ja viranomaissääntelyn puolesta tai vastaan⁸²⁶. Tämän tutkimuksen puitteissa kokemuksesta on kuitenkin, että kyse on laajemmasta ilmiöstä eli *oikeuden kontekstista*, jossa koko oikeusjärjestelmän ja oikeuden kohteena olevien eri ilmiöiden rajapinnasta käydään jatkuvaa dialogia.

Kontekstin rajapinnat ovat silti aina suhteelliset ja tilannekohtaiset. Tässä tutkimuksessa rajapintoja näyttää kuvastavan ennen muuta keskustelu siitä, *ketkä ovat oikeutettuja harjoittamaan oikeutta*. Kyse on lopulta luonnollisesti samoista henkilöistä, edustivatpa he itseään, organisaatioitaan työntekijöinä tai koko kansakuntaa lainsäädäntö- ja tuomiovallan edustajina. Oikeuden konteksti ulotettiin tutkimuksessa toisaalta varsin kauas eduskunnasta ja kärjäsaleista, esikilpailullista T&K-työtä yhteisprojekteissa harjoittavien eri intressitahojen piiriin. Se oli yksi tutkimuksen motiiveista ja lähtökohdista tekijälle, minkä sopivuus on muiden arvioitava. Kontekstin laajentamisen merkittävänä kokemuksesta oli, että *empiiris-analyttisen tutkimuksen kieli tulkinnan välineenä on hyvin avointa ja vapaata*, siinä missä lainsäädännön ja sopimustenkin kieli on suljetumpaa ja suppeampaa.

Toisin sanoen vaikka tutkimuksen kontekstiksi otettiin sopimuksia ja lainsäädäntöä huomattavasti laajempi alue, sen jäsentäminen, analysointi ja johtopäätösten tuominen sääntelyn piiriin oli melko helppoa – kunhan kokonaiskuvan sai ensin jäsennettyä. Toisaalta yksi tutkimuksen selvistä haasteista oli tiedon todistaminen eikä niinkään sen hankkiminen tai keksiminen kielellisin keinoin. Syynä tähän oli ennen muuta, että avoin kontekstilähtöinen kieli tuli silti voida liittää oikeusnormien ja -periaatteiden kieleen niin, että perusteltu tulkinta tuli mahdolliseksi⁸²⁷. Oikeusnor-

826. Eroja kuvastaa Pöyhösen (2003) luonnehdinta: ”Vallitsevaksi muodostui ajattelutapa oikeustieteen paikasta yhteiskunnan oikeutta koskevassa työnjaossa sellaisena yhteiskunnallisena insinöörityönä, jonka konkreettisten analyysien tulikin perustua lainsäädännöllä asetetuille normeille ja tapauskohtaisille näkökohdille eikä yleisille sisällöllisille käsitteille ja periaatteille.” (s. 61)

827. Kun tutkittavaa kohdeilmiota kuvataan juridiikan kielellä, oikeudellisen tulkinnan kohde on selkeämpi, mutta tulkinta ei välttämättä ole helpompaa tai kompaktimpaa. Esimerkiksi Norokorpi (2010) tarkastelee vastuunrajoitusehtoja asianajotoimeksiannossa, perustuen yhtäältä useisiin eri näkökulmiin ja lähteisiin, mutta toisaalta nojaten vahvasti hyvää asianajotapaa Suomessa koskevien ohjeiden (15.9.2009) kohtaan 5.2 Vastuun rajoittaminen, joka kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti: ”Asianajaja voi rajoittaa vastuutaan asiakasta kohtaan, jolle sitä toimeksiannon laatuun ja muihin olosuhteisiin nähden voida pitää kohtuuttomana. Vastuuta kuluttajaa kohtaan ei saa rajoittaa ilman erityistä syytä. Vastuuta ei saa rajoittaa milloinkaan alle asianajajaliiton kulloinkin vahvistaman varallisuusvastuuvakuutuksen vähimmäisvakuutusmäärän.” (http://www.asianajajaliitto.fi/saantely/asianajajan_tapaohjeet/, viitattu 16.3.2013) Tästä on siis laadittu kokonainen opinnäytetyö. Toisaalta taas Kivikarin ja Tarkan (2000) perinpohjaisessa analyysissä tuol-

min tai -periaatteen tulkinnanvaraisuus on silti ehkä suurempi haaste, mahdollisesti oleellisinta oikeudellisessa tulkinnassa Aarnion tavoin nähtynä. Se saattaa liittyä joko oikeustosiasioihin eli oikeutta varten koottuihin ja laadittuihin empiiristen tapahtumien kuvauksiin sekä jälkimmäisten olemassa oloon ja uskottavuuteen, oikeusseuramuksiin eli harkinnan lopputuloksiin tai mahdollisesti kaikkiin mainittuihin. Toisin sanoen on selvitettävä mistä tapahtuneessa on reaalisesti ja oikeudellisesti kyse ja mitä siitä pitää oikeudellisesti seurata. Normien ohella oikeudellisessa harkinnassa käytetään periaatteita, joiden taustalla voi nähdä moraaliset periaatteet ja arvot, joskin Aarniosta lähinnä vain suuntaviivoina.

Oleellinen kysymys tässä tutkimuksessa ei ollut normin tulkinnanvaraisuus eikä ehkä edes mikä on normi tai periaate, vaan *miten harkinta jäsentyy ja mitä se koskee projektimuotoisessa T&K-yhteistyössä*. Vastauksen rungoksi otettiin käyttöön innovaatiiovastuun käsite ja hahmotettiin sen toteuttamista, kunhan yhteisprojektin intressitahojen kokonaisjärjestelyä oli ensin hyödynnetty tutkimusaineiston analyysissä koivana näkymänä⁸²⁸. Innovaatiiovastuun voinee tässä yhteydessä mieltää ainakin osin sosiaalisen pätevyuden käsitteen kautta eli siihen liittyy hyväksyttävyyys (se arvoetaan oikeutetuksi yhteisössä) ja hyväksyminen (sitä noudatetaan käytännössä). Rationaalinen hyväksyttävyyys tarkoittaisi, että normi tai periaate on voimassa jossakin yhteisössä, jos yhteisön enemmistö asiaa rationaalisesti harkittuaan sitoutuu hyväksymään sen voimassaolon. Periaatteet vaikuttavat Aarnionkin mukaan ainakin välillisesti juuri siihen, mitkä muodollisesti voimassa olevat normit otetaan käyttöön. Ne saattavat hänestä ns. kiperissä tapauksissa olla myös osa argumentaatiota.

Tontin silmälasein ja tämänkin tutkimuksen katsannossa ne toisaalta muodostavat arvoperustan voimassaoleville ja tulevillekin normeille, joka on perusteltu käsitys oikeudenmukaisuudesta ja sen voimaan saattamisen edellytyksistä⁸²⁹. Juuri tässä

loisista tapaohjeista vastuunrajoitusta käsitellään sivulla 546 yhteensä vain viiden virkkeen verran. Aarnion oma oikeudellisen tulkinnan teksti on hyvin huolellinen jäsenitys ja tyyppittely tulkintaprosessin teorialle ja perusteluperiaatteille, jossa arvoasetelmat ovat mukana mutta silti selvästi taka-alalla. Hermeneutiikka on hänelle taitoa ymmärtää puhuttua ja kirjoitettua kieltä niin, että dialektiikka auttaa näkemään erot kielen tulkinnassa. Tulkintojen oikeellisuus ratkeaa dialektiikan avulla. Sen takia ihmiselämä, yhteiskunta ja kulttuuri ovat tarkasteltavissa ja ymmärrettävissä kielellisesti eli kieli ilmentää oikeudellista olemista. Ymmärtämisen rakennustarpeina voidaan juridiikassakin ajatella olevan ja ymmärtämiseltä edellyttävän yhtäältä ilmiön kokonaisuutta ja toisaalta sen osia ja niiden suhdetta toisiinsa eli hermeneuttista kehää.

828. Paaston (2003, s. 135) mielestä uudessa varallisuusoikeudessa ”avoimeksi jää se, mihin ratkaisu oikeastaan varmasti kiinnittyisi – paitsi lukuisten välitysten kautta perusoikeusjärjestelmään.” Hän jättää silti huomiotta uuden varallisuusoikeuden rakenne-elementit, joista syntyy tässä tutkimuksessa ”tilanneherkän punninnan suhde yksityiskohtaiseen normatiiviseen aineistoon.”

829. Vrt. Ylhäisen (2004) kommentti tilanneherkästä juridiikasta (s. 119): ”Kansalaiset toimivat raakamateriaalin tuottajina aivan erityisessä mielessä. He eivät ainoastaan tuota oikeudelliselle ratkaisutoiminnalle tyyppillistä materiaalia, jota heidän oikeudellisesti relevantit suhteensa ilmentävät, vaan heidän tilanteensa on otettava tapaukseen mahdollisesti soveltuvan normiston sijasta lähtökohdaksi. Normatiivinen määrittäminen pitkästi sellaisen kautta, mitä Karhun mukaan lakipositivisti

perinteisen varallisuus oikeuden abstraktioperiaate ja uuden varallisuus oikeuden tilannekohtaisuus eniten eroavat. Kun oikeus hyväksyy taustastaan ja tarkoituksistaan irrotetut abstraktit juridiset sitoumukset, se voi päätyä tulkintaan, jonka korjaamiseen tarvitaan taas erillisiä poikkeussääntöjä kuten muuttuneiden olosuhteiden huomioon ottaminen tai erityinen edunpalautusoppi (Karhu 2010, ss. 173–175). Voitaisiinko sen asemesta oikeudelliset tyyppitilanteet hahmottaa vastaamaan reaalia maailman tilanteita ja perusoikeuksista johdettuja arvostuksia? Aarnion vastaus on selkeä ”ei”, jotta lain säätäjien ja soveltajien roolit eivät menisi ongelmallisesti ristiin. Silti hänenkin mielestään oikeudellinen tulkinta kohdistuu laajimmassa merkityksessään sen kohteena olevan ilmiön ymmärtämiseen varsinaisessa asiayhteydessään, mutta ei ylitä mainittua lainsäätäjän ja ”pragmaattisen” tulkitsijan raja-aitaa⁸³⁰.

Aarnio jäsentää toisaalta oikeuskysymysten tulkinnan epävarmuutta erotettuna tosiasiakysymyksistä. Oikeudellisessa ratkaisussa ensin mainittu palautuu hänestä joko säännöksen epätäsmällisyydeksi, moniselitteisyydeksi, ristiriidaksi tai puuttumiseksi eli aukoksi. Jos T&K-yhteisprojekteja säatelevän ”normiston” tulkinnan epävarmuutta kuitenkin tarkastelisi vain tällä tavoin, se pitäisi sijoittaa lähes tyystin tosiseikkojen puolelle, mukaan lukien esimerkiksi SHOK-yhtiöiden toiminta, projektien sopimusehdot ja -mallit, johtoryhmätyöskentely ja eri osapuolten noudattamat käytänteet. Jotakuinkin koko esikilpailullinen projektimuotoinen T&K-yhteistyö taas muodostaisi säännösten aukon Oikeustoimilakia lukuun ottamatta. Samalla tultaisiin käsitykseen uudesta varallisuus oikeudesta oikeustositseikkojen systematisointina, eli että se olisi ei-vielä-oikeutta eikä kuuluisi oikeuden sisälle, vaan sen ulkopuolelle.

Näkemykseen ei voi tämän tutkimuksen tekijänä luonnollisesti yhtyä, mutta ei muutenkaan po. ilmiön ymmärtämiseksi asiayhteydessään⁸³¹. Arvot ja arvostukset

saattaisi nimittää ei-oikeudeksi. Pääosassa ovat sisällölliset kriteerit, jopa siinä määrin, että hyvä saatetaan asettaa oikean edelle.” Edelleen, (s. 120): ”Hyväksyttävyyden on läheisessä yhteydessä oikeuden mukaisuuteen. Karhun artikkelissa hyväksyttävyyden tarkoittaa toisaalta hyväksyttävyyttä reaali maailmassa, joka ilmenee tuomioiden perustelujen alistamisena yhteiskunnalliselle kritiikille, joka viime kädessä määrittelee ratkaisujen hyväksyttävyyden. Toisaalta Karhu edellyttää oikeudelliselta ratkaisutoiminnalta hyväksyttävyyttä moraalisisessa mielessä oikean-hyvän välisen vastakkainasettelun kautta.” Viittaus ”Karhun artikkelissa” tarkoittaa julkaisua Karhu (2003).

830. Kontkanen (2004) toteaa yhtyvänsä ”Aarnion kauhistumiseen” (s. 530), kun terve järki eli pragmatismi otetaan lainsäädännön asemesta tulkinnan perustaksi: ”Raja oikeustieteen ja lain tulkinnan mahdollisuuksissa menee nimenomaan siinä, että lainsäätäjän oikkuja ei voida lain tulkinnalla oikaista. Se kuuluu lainsäätäjälle. ... Laintulkinnalla voidaan pyrkiä löytämään ratkaisu, joka on sopuosinussa lain ja oikeusjärjestelmän peruslähtökohtien kanssa. Tässä etsinnässä lähtökohdan muodostaa lainsäädäntö. Jotta oikeusjärjestelmä ei hajoaisi hallitsemattomiin osiin, yhteiskunnassa on oltava jotakuinkin yhtenäiset pelisäännöt, joilla oikeuden etsintää voidaan suorittaa. Oikeuslähdeoppi (Rechtsfindung) antaa tähän puitteet.” (ss. 530–531). Toisaalta Helin (2012, s. 21, alaviite 21) kritisoi juuri aarniolaista oikeuslähdeoppia, että oikeuslähteiden painoarvo näyttäisi olevan vakio, kun taas perusoikeusharkinta luo tilaa reaalisille ja arvoargumenteille.

831. Vrt. myös Rudangon (2005) hahmotus oikeuden ”oikeuden mukaisuudesta” (s. 70): ”Paradoksaalinen kysymys oikeuden ’oikeuden mukaisuudesta’ tarkoittaa usein, niin myös tässä, samaa kuin yleiskielisessä diskurssissa esitetty ’lain’ ja ’oikeuden’ mahdollinen vastakkainasettelu. Tarkemmin

voidaan Aarniostakin hahmottaa niin, että niiden käyttökohde on oikeuslähteiden tärkeysjärjestyksen määrittely, mutta toinen myös ns. teleologinen tapaus eli tavoiteltu seuraus ja kolmas analogia-argumentin samankaltaisuuden määrittely. Joissakin tapauksissa argumenttina voi myös olla yleinen moraalinen kuten tietty sosiaalinen peruste – mutta voiko sellainen olla perusoikeuksista kumpuava ja tilanneherkkä har- kinta⁸³²? Tyypillisimpiä syitä erimielisyydelle ovat hänen mukaansa kohteena olevan ongelman riittämätön erittely, kyvyttömyys ymmärtää lakitekstin merkityksiä, oikeuslähteiden puutteellinen käyttö ja rationaalisuuden periaatteen rikkominen eli ratkai- sun ajautuminen arvostusten ristiriidaksi. Systematisointi on näitä ehkäisevää ja en- nakoivaa ratkaisuteoriaa. Aarnio nimittääkin sitä lainsäädännön esiteoriaksi ja liittää siihen voimassa olevan oikeusjärjestelmän ohella myöskin traditiot eli vakiintuneet käsitteet sekä oikeusjärjestelmän kehittymisen ja käytön ajan myötä.

Tässä tutkimuksessa mainitut seikat juontuvat kohdeympäristöstä ja kontekstis- ta, joskin esimerkiksi yhtiömuotoiset SHOK-toimijat voi nähdä innovaatiotoimin- nan kehittymiseen liittyvänä yleisenä muutoksena julkisesta kohti yksityistä tai pa- remminkin niiden yhteistyötä. Silti *varanto-oikeuksien analyysi ja sääntelyn tarkastelu juontuvat tutkimuskohteesta* eivätkä pelkästään olemassa olevasta oikeusjärjestelmästä ja sen traditiosta. Jälkimmäistä ei silti jätetty huomiotta, mikä oli Aarnion kritiikin kärki uuden varallisuus oikeuden ajatuksiin. Tämä onkin ehkä oleellisin tilanneherk- kyden *tunnustamiseen ja tunnistamiseen* ja samalla uuden varallisuus oikeuden toteut- tamiseen liittyvä seikka tässä tutkimuksessa.

Kontekstiin uppoutumisen laajuuden ja syvyyden taso ja tapa ovat luonnollises- ti tarpeellisia kysymyksiä sekä oikeuden tutkijoille että ammattilaisille pohdittavaksi: juristien ja oikeustieteilijöiden ei tarvitse eikä mitä ilmeisimmin pidäkään olla T&K- työn, projektitoiminnan tai liike-elämän erikoisasiantuntijoita. Kyse voi toisaal- ta olla ainakin ensi vaiheessa oikeudellisen tutkimuksen ja oikeuden harjoittamisen metodeista⁸³³.

Tontin mukaan myös hermeneutiikka oli alkuaikoina täysin metodipainotteista. Se keskittyi tekstien tulkitsemisen metodeihin eli siihen, miten lukija osaisi ymmär- tää tekstin ja sen laatijan tarkoitusperän ”oikein”. Hänen mielestään juridinen her- meneutiikka on ollut tässä suhteessa rajoittunutta jo hyvin pitkään, paneutuessaan

ilmaisten kysymys on oikeuden niin sanotun rationaliteetin erilaisista ymmärrystavoista joko muodollisena (formaalina) tai sisällöllisenä käsitteenä. Edellinen tarkoittaa lähinnä yhdenvertai- suutta lain edessä, menettelyllisiä minimitakeita oikeusturvan toteuttamiseksi ja oikeusvarmuu- den (ennustettavuuden) korostusta, jälkimmäinen taas ennen muuta formaalien sääntöjen ’korjaa- mista’ yksittäistapauksissa erityisesti heikomman asemaa parantavasti.”

832. Helinin (2012, s. 18) mukaan kuitenkin ”se, mitä perusoikeusmyllystä tulee ulos, kun jau- haminen loppuu, riippuu suuresti mylläristä”, mikä tulisi pitää mielessä, kun keskustellaan perusoikeusajattelusta.

833. Helin (2012, s. 22) esittää ”perusoikeusfundamentalismien” sijasta laadittavaksi ”Apostolien teot” -lukua selittämään perusoikeusoppeja. Mieluummin pitäisi luonnostella suomenkielinen ”Perus- oikeuskatekismus” ja antaa se erityisesti ”maallikoiden” käyttöön.

normatiivisten perustelujen esittämiseen laintulkinnalle⁸³⁴. Hermeneutiikan kehitys 1900-luvulla palautuu Tontin mukaan lopulta siihen murrokseen, jossa tiedollisen tulkinnan prosessinäkökulma sai väistyä eksistentiaalis-ontologisen katsannon tieltä. Jälkimmäisessä hermeneutiikka tuotiin tekojen eli merkityksellisen inhimillisen toiminnan tulkitsemisen yhteyteen, mutta sitä ei tehty kausaalisesti kuten luonnontieteissä, vaan sen sijaan rakenteen ja osien suhteiden kautta eli sijoitettuna hermeneutiselle kehälle. Aarniokin myöntää, että uudenlainen näkökulma hermeneutiikkaan muodostui, kun siinä ei enää pyritty rekonstruoimaan ymmärtämisen prosessia, vaan tarkasteltiin niitä edellytyksiä, joita ymmärtämiseltä vaaditaan, eli millaisten oletusten varassa ymmärtäminen on mahdollista.

Tällainen *ymmärtämisen edellytysten teoria* on käsitys maailman eli olevan kielellisestä ymmärtämisestä, se ei siis ole enää pelkkää kielen ymmärtämisen teoriaa⁸³⁵. Oleellista on, että tulkinta tapahtuu ajallisesti ja tukee historiallisuutta, kuten pieneltä osaltaan jaetun tietovaraston loki-informaatio. Hermeneutiikka onkin tässä mielessä kääntynyt jotakuinkin ylösalaisin parin sadan vuoden aikana. Vastauksena ”oikean tulkinnan” kysymykseen voi silti esittää joko ymmärtämisen edellytysten ymmärtämisen tai tulkinnaksi kutsutun toiminnan jäsentämisen ja sen eri tekijöiden tarkastelun. Ovatko nämä lainkaan sama asia? Siinä mielessä ne ovat, että niiden kautta ihminen yrittää hahmottaa ja jäsentää olevaa eli tosiasioita sen selittämiseksi, mitä voinee kutsua ongelmanratkaisuksi⁸³⁶. Silti kun oikeudellisen tulkinnan haasteita katsoo Aarnion kautta, niiden perustana on paitsi käsitys oikeudesta, myös *tiedon, tieteen ja to-*

834. Aarnion mukaan kuitenkin kaiken hermeneutiikan suurena rasitteena on kysymys, mihin se oikein pyrkii ja mitä tarkoitusta sen kautta saatu ymmärrys palvelee. Toisin sanoen ei ole selvää, onko kyseessä ymmärtämisen filosofiaa, tulkinnan taitoa, juridisia tai muita menetelmiä täydentävä metodi vai yleisempi metodioppi ja onko siinä kyse pelkästään kuvailemisesta vai myös ohjeista käytäntöä varten. Juuri tästä dikotomiasta nousee silti esiin kysymys, millä keinoilla ymmärtäminen on mahdollista, jos millään.

835. Aarnion päätelmä on silti hyvin karu eli että oikeustieteeseen sovellettuna tällä tavoin ymmärretty hermeneutiikka ei ole mitään oikeustieteen teoriaa, vaan pelkästään oikeudellisen ajattelun edellytysten filosofiaa. Hän toteaa kuitenkin, että hermeneutiikka voi tarjota oikeudellisen tiedon tulkitsijalle käsityksen ymmärtämisen edellytyksistä, kehämäisyydestä, dialektisuudesta ja historiallisuudesta. Tontti on tästä oikeustieteilijänä selvästi eri mieltä. Myös tämän tutkimuksen tärkeänä kokemuksena on, että arvot ja arvostukset ovat ja niiden tulisi olla merkityksellisiä osana oikeudellista harkintaa. Niille tarvittaisiin toisaalta metodista tukea, ei vain oikeusperiaatteiden tekstien ymmärtämiseksi, vaan oikeutta jakavien ja saavien ihmisten ”olleisuuden” ja juridisen ”tapahtuneisuuden” hahmottamiseksi – esimerkiksi esikilpailullisten T&K-yhteisprojektiön monitahoisessa kontekstissa.

836. Vaikka ei hyväksyisikään ajatusta, että monet ongelmat voitaisiin ennakoida ja siten estää tai helpottaa niiden ratkaisua kuten ennakoivassa oikeudessa, voi kuitenkin olla täysin samaa mieltä Haapion (2007) kanssa siitä, että juridisen ongelman inhimillisen ja yhteiskunnallisen puitteen huomioon ottaminen on tärkeää ja vaikuttaa sekä ongelman hahmottamiseen että ratkaisemiseen: ”Mere attention to contractual or legal rules is not enough. To be effective, proactive legal care also requires attention to people, to facts, and to culture, including people’s expectations about what should and what should not be done.” (s. 62)

dellisuuden olemus. Aarniokin kysyy – tosin vain retorisesti, mistä lakimies oikeastaan esittää kannanottojaan, ja päättyy sitä kautta juuri ontologiseen eli olevan ongelmaan, tosin sanoen mitä on olemassa asianosaisista riippumatta. Vastauksena hänkään ei onneksi esitä idealistin tarjoamaa ”ei mitään”, vaan että tarvitsemme käsitteitä ja kieltä. Niillä luodaan merkityksiä, joiden kautta juuri voidaan tulkita mennyttä, olemassa olevaa ja tulevaa. Mikä parasta, samalla tulkitsija ymmärtää mahdollisesti jotain myös omasta itsestään.

Koska rationaalisenkin harkinnan lopputulokseen vaikuttavat silti arvot ja arvotukset eli moraaliset mittapuut niiden ajallisessa ja paikallisessa kontekstissa, tuloksena odotetaan olevan paitsi oikeutta, myös kohtuutta. Juridisen tulkinnan prosessi ei siksi ole vain tietoaineksia luokittelevaa, vaan se tarkoittaa aina käsillä olevan ongelman ratkaisemista monitahoisesti eikä pelkästään juridisesti kiperissä kysymyksissä, sillä oikeustoisieikatkin kumpuavat aina yksittäisten ihmisten, organisaatioiden ja yhteistyöverkostojen moni-ilmeisistä tilanteista ja tapahtumista. Ehkäpä nimenomaan tästä syystä Aarnio päättää kirjansa viimeisen luvun huomautukseen, että *teoreetikon tehtävänä on ymmärtää ja selittää eikä arvostella mennyttä*. Tontin teoksessa taas on taas kuolematon lausahdus, jonka mukaan *Mooseksen lailla puhuva ja reflektioiva subjekti saa kyllä nähdä luvattun maan ennen kuolemaansa, mutta oleellisempaa on, josko hän pääsee koskaan varsinaisesti perille ymmärtämisen paratiisiin*.

Päällimmäiset kokemukset tämän tutkimuksen tekemisestä sijoittuvat jonnekin Aarnion ja Tontin kuvaamien oikeudellisten maisemien välimaastoon eli aarniometsästä raivatun ja näkyväksi tehdyn juridisen toimintaympäristön ja vielä rakentamattoman oikeudellisen tontin jatkumoon. Tutkija on nyt puhunut ja reflektoinutkin, mutta veikö se hänet varanto-oikeuksien ymmärtämisen paratiisiin, jäänee nähtäväksi. Aarnion kaltaisesti kannattaa silti lohdutautua ajatuksella, että ainakin yksi reitti varanto-oikeuksien tontille on tutkittu ja ehkä varsinkin tehdyn analyysin myötä joiltakin osin raivattu. Tutkijalle tällainen raivaustyö sallitaan ja siihen jopa kannustetaan⁸³⁷. Uusi varallisuus-oikeus, ICT-oikeus ja sopimus-oikeus osoittautuivat polun merkitsemisessä varsin hyviksi käsityökaluiksi, mutta esimerkiksi tutkimuksessa hahmotetut yhteishankkeiden sopimusaineokset pitänee silti nähdä lähinnä suuntaa antavana viitoitukse-
na vähitellen ja toivottavasti rakentuvalla varanto-oikeuksien valtatielle.

837. Syrjänen (2004): ”Toinen asia on sitten se, että oikeustiede voi keskustella ja sen myös ehdottomasti pitää keskustella siitä, millä tavalla ratkaisun oikeellisuuden kriteerit kunakin aikana tulisi ymmärtää. Tästä kriteerien määrittelystä riippuu se, miten ratkaisun hyvyden tai tilanteeseen sopivuuden vaatimukset voidaan tai pitää ottaa huomioon oikeudellista ratkaisua tehtäessä ja sen korrektiutta arvioitaessa.” (s. 125)

Asiahakemisto

Asiahakemistoon on koottu tutkimuksen kannalta keskeisiä käsitteitä ja termejä niiden määrittelyä ja esimerkkejä silmällä pitäen (av. tarkoittaa alaviitettä).

Ajallinen ulottuvuus

- hyödyntäminen 403–407, 418–422
- määrittely 48

Allianssi

- etappiohjaus 378
- hallinnoinnin periaatteet 203–216
- informaatio-ohjaus 351–352
- julkinen hallinnointi 206 (av.)
- Macneilin normit 208, 216
- ohjausmenettelyt ja -keinot 214–15

Asiallinen eli sisällöllinen ulottuvuus

- hyödyntäminen 331–348
- määrittely 322

Arvoverkosto

- merkitys 409–410
- periaate 85

Avoimuusperiaate

- hyödyntäminen 398–399
- määrittely 53

Avoim innovaatioympäristö

- avoimet lisenssit 217
- basaari 210–214
- historiatieto 333, 342, 440, 462
- joukkoistuminen 38, 474
- pseudobasaari 215 (av.) 453, 462
- roolit 212–213
- tietotekninen tuki 212, 221
- Wikipedia 333 (av.), 438, 442 (av.)
- voimaantuminen 156 (av.)

Digile (Tivit)

- esittely 239 (av.), 240 (av.)

Ennakoiva oikeus ja sopiminen

- hyödyntäminen 479
- periaate 477–478

EU:n tutkimusohjelmat ja -organisaatiot

- esimerkit 265 (ml. av.), 316 (av.), 319

Hallinnoija

- esimerkit 232, 244 (ml. av.), 251, 254
- määrittely 227

Henkilöllinen ulottuvuus

- hyödyntäminen 371–371
- määrittely 317 (av.)

IMEC

- esittely 447 (av.)

Immateriaalioikeudet

- kansallinen IPR-strategia 467–468
- jäännöstieto 310, 394 (av.)
- lainsäädäntö Suomessa 109 (av.)
- loukkaukset 185 (av.), 383 (av.), 416
- OTE-oppi 184 (av.)
- patenttipoolit 186–187
- standardointi 184–186
- tekijänoikeuden oikeutus 415–416
- vipuvaikutus 179
- vs. kilpailuoikeus 180–181

Innovaatiovastuu

- luonnehdinta 74
- yhteenvedo 461–462

Intressitaho

- intressin käsite 50
- luonnehdinta 51
- roolien merkitys 200, 223, 448–452

IT2000

- Takin (2003) teos 121–123

IT2010

- arviointi 327–331
- Erlundin ym. (2010) teos 324–325

Julkinen valta

- hallintopäätökset 127 (av.), 239, 250
- hallintosopimus 206 (av.), 472–473
- hyvinvointipluralismi 141
- perusoikeudet 218 (av.)
- rooli yhteishankkeissa 231–232, 314
- viranomaisvalvonta 428, 432 (ml. av.)

Kilpailu

- esikilpailu T&K-työssä 37
- EU:n kilpailunormit 258 (av.)
- julkiset hankinnat ja kilpailu 326 (av.)
- lainsäädäntö Suomessa 257–261

Kokonaisjärjestely

- esimerkit 51, 200
- määrittely 50
- projektissa 249, 285, 301, 312

Kolmas taho

- luonnehdinta 228

Konteksti

- hyödyntäminen 89–93
- luonnehdinta 47

Korkeimman oikeuden (KKO) ratkaisu

- esimerkit 504 (Liite 1)

Living lab

- luonnehdinta 319 (av.)

Luottamuksensuoja

- lojaliteetti ja sopimukset 93 (av.), 141
- merkitys sääntelyssä 386–399
- periaatteena 145 (ml. av.)

Normi

- valinta vs. käyttö 46

Oikeusfilosofia

- hyödyntäminen 150–152

Oikeushistoria

- hyödyntäminen 153 (av.)

Oikeusinformatiikka

- ICT-oikeus 60–61, 175–177
- mikro- ja makrotekijät 164–166
- moderni suhde 170–174
- periaatteet 219
- perinteinen suhde 166–169
- tulevaisuuden haasteet 188–195
- tietotuotteet ja sääntely 191–195

Oikeuslähteet

- jaottelu 144–145
- oikeuslähdeoppi 146–147
- tapaoikeus 147–148

Oikeuseriaate

- oikeuslähteinä 144–145
- vs. tilanneherkkyys 46, 54

Oikeusteoria

- merkitys 143

Osakeyhtiö

- lainsäädäntö Suomessa 504 (Liite 1)
- merkitys T&K-toiminnassa 238–239

Projektitoiminta

- aikataulun hallinta 292–293
- alihankkijat 95, 247 (ml. av.), 248, 268
- arviointi 311–312, 352
- budjetointi 97
- etapit 273, 292, 332 (av.), 334
- jatkohankkeiden valmistelu 411
- johtoryhmä 90, 95, 122, 282
- jälkivaihe 439–440
- käytänteet (PMBOK) 93–94
- laadunvarmistus 435 (av.)
- muutosten hallinta 93, 227, 386–387
- organisointi ja sidosryhmät 92
- osapuolen erottaminen 295
- osapuolen valinta 247–248
- projektikokous 276
- projektiliiketoiminta 89–90
- projektipääällikkö 95, 274 (ml. alaviite)
- projektiryhmä 280–281
- projektsuunnitelma 273–274
- projektityypit 48
- projektin hallinta 91, 275 (ml. av.)
- resurssien hallinta 293, 297
- riskien hallinta 97 (ml. av.), 293
- sivuaineisto 309
- tausta-aineisto 267, 333, 340 (av.)
- tehtävät ja työpaketit 263 (av.), 273
- tiedottaminen 300, 379, 383 (ml. av.)

- tilaaja ja toimittaja 266, 324
 - tulosaineisto 50, 267, 268 (av.), 307–308
 - vaiheet 92, 122, 229–230
 - veturiosapuoli 227, 240 (av.), 241
 - yhteishanke 47
 - yhteistyön johtaminen 70, 98, 207
- Ratio ja voluntas
- hyödyntäminen 156
 - määrittely 156
- SHOK
- arvioinnit 261 (av.), 363 (av.)
 - johtoryhmä 277 (av.), 468 (av.), 475–476 (av.)
 - kehittäminen 475
 - perustaminen 446–447
 - yhtiöiden toiminta 391 (ml. av.)
- Sopimus
- aieilmaus 246)
 - aiesopimus 246 (av.)
 - ex ante ja ex post 41, 189, 205
 - irtisanominen 307, 348, 359, 380 (av.)
 - IT-sopimusten kehittyminen 120
 - liikesopimukset 332 (av.), 345 (av.), 377
 - lisenssisopimus 122, 210
 - mitättömyys 118, 261
 - muuttaminen 367
 - oikeuksien luovutuskompetenssi 413
 - oikeushenkilö vs. intressitaho 227
 - oikeustoimilaki 116
 - pacta sunt servanda 114, 118
 - ”prekontraktuaalinen” sopimus 358–359 (ml. av.)
 - projektisopimus 93, 119–120
 - pätemättömyys 118, 272
 - päättyminen 267, 306–307
 - raamisopimus 267
 - rikkomus 328, 336, 339, 348, 360
 - salassapitosopimus 122
 - sopimaton menettely 93 (av.)
 - sopimuskatselmus 334 (av.)
 - sopimuskokoelmat 120 (ml. av.), 158 (av.)
 - sopimus oikeustoimena 116–117
 - sopimusprosessi 428–429 (av.)
 - sopimusrakenne 232, 267, 335 (av.)
 - sopimusten hallinta 352, 353 (av.)
 - sopimusvastuu 134–135, 35–356
 - sopimusverkko 123 (av.), 267, 351 (av.)
 - teknologiasopimukset 270, 395
 - tulkinta 118
 - tutkimussopimus 123–124
 - työnkuvaus 332 (av.), 444 (av.)
 - vapausperiaate 145 (av.)
 - yleiset ehdot 232 (ml. av.), 267–270
- Sovittelu
- dialogi sovittelussa 400
 - sopimuksen sovittelu 59 (av.)
 - sovittelija 402–403
 - sovittelun periaatteet 401–402 (ml. av.)
 - sovittelusopimus 402
 - tuomioistuinsovittelu 401 (av.)
 - välityslautakunta 385–386 (av.)
- Sponsori
- innovaatorahoitus 446 (av.)
- Strateginen T&K-suunnitelma (SRA)
- esimerkit 332 (av.)
 - kehittäminen 261, 468 (av.)
 - laatiminen 2487, 251–252 (av.)
- Suomen Akatemia
- toiminta 234 (ml. av.)
- Sääntely
- keinot 438
 - kehittäminen 423–424
 - kehä 440–441
 - neuvoteltu ohjaus 443, 457
 - ”pehmeä” sääntely 224 (av.), 422 (av.)
 - responsiivinen/refleksiivinen 428
 - sääntelyloukku 431 (ml. av.)
 - teorit 423
 - yhteisö 374, 406 (av.), 452, 462
- Tekes
- toiminta 51, 100 (av.)
- Tiede- ja teknologianeuvosto
- toiminta 234 (ml. av.)
- Tieto- ja viestintäteknologiat ja ICT-ala
- informaatiohyödyke 189
 - liiketoimintamallit 64–65
 - määrittely 79–81
 - soveltavat eli asiakasalat 83
 - tarjoaman arvo 86
 - teknologia/innovaatiodiffuusio 224
 - toimialan kehittyminen 80–83
 - toimialan segmentit 84
 - tutkimusalat 60

Toimintaympäristö

- esimerkki 51
- hyödyntäminen 6 (av.)
- määrittely 50, 51 (av.)

Toteuttaja

- esimerkki 91
- luonnehdinta 227–228

Tulkinta

- all things considered 46
- perusoikeusmyönteinen 53–54
- tiedon käsite ja tulkinta 114 (av.)

Tutkimus- ja kehitystyö (T&K)

- julkaiseminen 269, 346, 373, 406
- ketterän kehitystyön periaate 298 (av.)
- työympäristö 332, 335, 340, 342–344
- vesiputousmalli 100 (ml. av.)

Tutkimusaineisto

- auktoriteetilähde 144
- esimerkkiprojektit:
 - AE 280 (av.), 385 (av.)
 - AV 275, 308, 311 (kaikki av.)
 - BS 246 (av.)
 - CS 247 (av.), 309 (av.)
 - CT 243–244 (av.), 390
 - FC 244–245 (ml. av.), 247 (av.), 258 (av.), 267 (av.), 273–274, 282, 289 (av.), 292 (av.), 293 (av.), 298, 306 (av.), 340 (av.), 343, 376 (av.), 379, 390, 466 (av.)
 - FG 246, 306, 307, 310, 311 (kaikki av.)
 - IN 240–241, 243 (ml. av.), 338, 350 (av.), 379, 390
 - ME 279, 308, 309 (kaikki av.)
 - MT 274 (av.), 309–310 (av.)
 - PN 246, 275, 279, 311 (kaikki av.)
 - PU 49, 236, 276, 280, 306, 385 (kaikki av.)
 - RW 274 (av.), 279 (av.)
 - TF 276 (av.), 348 (av.)
- reaalin lähde 144, 224
- sisällöllinen lähde 144, 145
- tutkimusaineiston hankinta 222–226

Tutkimusmenetelmä

- empiiris-analyttinen 42, 68, 138, 222
- hermeneuttinen kehä 43, 67, 143
- laadullinen tutkimusote 67, 74, 78 (av.), 182–183, 196–197 (av.)
- tutkimusaukko vs. oikeuslähteet 158–159

Uusi varallisuus oikeus

- Aarnion kritiikki 53–58
- määrittely 45–46
- tilanneherkkyyks 46 (ml. av.), 203
- toiminnan ja tilanteen hallinta 207 (av.), 314, 372, 388, 460–461

Vahingonkorvaus

- ankara vastuu 133, 141, 356
- ekskulpaatio 134 (ml. av.), 357
- kontrollivastuu 134 (ml. av.), 356
- kuittaus 363–364 (ml. av.)
- lainsäädäntö Suomessa 73 (av.), 124–128 (ml. av.), 193, 354 (av.), 370
- liikavaikeus 366, 369
- luontoissuoritus 358, 361–363, 365 (av.), 370
- olennainen vaatimus 370
- sanktio 375, 424–425 (ml. av.), 435
- suoritusvastuu 355–356
- syy-yhteys 357 (av.)
- tuottamsvastuu 357 (ml. av.), 369 (av.)
- varovaisuusperiaate 371
- vastuun rajoittaminen 128–129
- yhteisvastuu 266, 353, 370 (ml. av.), 435, 446 (av.)
- ylivoimainen este 118, 264, 327

Varallisuus

- aineeton varallisuus 103–109
- arvon määrittely 184, 411 (ml. av.)
- due diligence 476
- elinkaari 403–407
- esineoikeus ja varallisuus 413–414 (ml. av.)
- oikeuksien kollisiot 122, 412, 418
- pääomapyramidi ja -funktiot 87–88
- varallisuuskolmio 135
- varallisuus riskipositiona 43 (av.), 112 (av.), 200, 459
- varannot tulevaisuuden tuotto-odotuksina 38 (ml. av.)

Varautumisperiaate

- määrittely 52–53

Yhteisprojekti

- projektin elinkaaren vaiheet 229, 344, 378
- vaiheet vs. sääntely 436–438
- yhteistyön vaiheet 332, 335, 340 (kaikki ml. av.)

English abstract

This research addresses the regulation of *asset rights* in the context of joint research and development (R&D) projects, regarding especially immaterial rights related to information-intensive products and services. Project planning and management have been investigated extensively in general and also in the empirical environment of this research, the Information and Communication Technology (ICT) industry and its applications. Yet, what comes to juridical issues in joint R&D projects, is still much less obvious. The fact that problems faced and solutions created involve often multiple technologies, functionality and usage concerns results in that both wide and close collaboration and networking between different parties may be required. This is true especially for the pre-competitive innovation-intensive phase, because risks are higher, investments bigger and the future markets and their business potential not yet known. For the same reasons public bodies take often part in joint R&D projects, based on their innovation strategy and policy implementation instruments. Various kinds of other public organizations also work to nurture innovations for the needs of the society as a whole, yet typically in close co-operation with private parties that are expected to commercialize and thereby create wealth from joint innovations. These organizations, including funding bodies, research institutions and educational institutes, not only provide financial support, but also actively participate in collaboration. Similarly, public and private parties plan for, implement and manage together R&D activities ranging from interest groups to strategic research agendas, joint projects and dissemination activities.

Despite of this kind of interaction, parties have also their own interests with regard to carrying out joint efforts and deploying the results. As an example, a public research organization may be governed by a ministry as a state-owned research center, be one of the owners of an innovation facilitation company, act as a public party in a portfolio of projects run by that company, and serve on a fully contractual basis industrial parties that either take part in joint projects or do not, but still based on the results of the joint projects.

Property law, involving immaterial property in particular, as well as contract and competition law form quite a wide juridical area for the regulation of asset rights in pre-competitive joint R&D projects, especially with regard to the fact that both public and private parties may have many roles. Moreover, ICT law has emerged as a recognized part of legal informatics, and has a clear connection to the empirical tar-

get environment of this research. However, there is no comprehensive view available to the regulation of information-intensive immaterial assets in joint R&D projects, despite of the fact that for example contract law has a well-established basis of scientific and practical body of knowledge. Certainly the rights of weaker contract parties, especially individuals representing consumers in business transactions, contract mediation, restorative justice and also alternative dispute resolution approaches in more general terms have evolved, among other. The so called social civil law encompasses many of these developments in Scandinavia.

Still, there is neither special legislation nor any particular contract models and templates available in Finland for joint R&D projects. As an example, the most recent model contracts published for the IT industry as recently as in 2010 focus on contracting between one supplier and one customer. Because conflicts in joint R&D projects typically do not end up in court rooms, there are also not that many cases available on resolving them – with a remark that contracts and immaterial rights in more general terms have been addressed much more often by courts. Moreover, cases involving competition between business parties have been rather regularly resolved also in the ICT field.

Regarding this particular research, the perspective taken to the analysis, structuring and consideration of the regulation of asset rights in joint R&D projects is, however, somewhat different. As opposed to starting from different juridical areas and analyzing the relevant existing legislation or court decisions, *an empirical-analytical view is taken*. This means in particular that a contextual and dynamic approach is adopted to structuring and analyzing assets rights and reasoning about their regulation. This includes a process-based standpoint not only to contracts and projects, but also to asset rights in general. They are seen to emerge during the course of collaboration that aims at producing property which has future value for the various involved stakeholders. Central concepts used to make this explicit are the operational or *target environment*, pre-competitive R&D in the field of ICT, the *juridical context* of joint projects and the juridical alias *risk positions* of the *stakeholders* in this context. The focus of this research is on analysis and structuring of these concepts, in order to make them visible for reasoning about the regulation of asset rights. The viewpoints used in this include loyalty between parties in joint projects, validity of contracts, shared practices in the target environment and collaboration of public and private actors.

Alliance governance is applied as a unified analysis viewpoint, as well as the project process or life-cycle and the roles of stakeholders involved in projects. The analysis is carried out by investigating data from empirical project sources, substantive sources including both shared practices and scientific studies, and formal juridical sources – especially the Finnish law. Overall, the approach in the analysis is to proceed from empirical toward conceptual matters, although the question is strictly speaking neither about an empirical legal investigation nor about any formal legal doctrine study. For this reason a certain tension is obvious between empirical facts, legal facts and

legal concepts. A particular question related to this is, if the research is about analyzing and structuring legal facts in a specific context, or about relevant legal concepts themselves. The “correct” answer obviously depends on the viewpoint of a person to ask this question. In any case, the analysis reveals legal issues, structures and concepts relevant to assets rights in joint R&D projects in such a way that it becomes possible to consider their regulation.

As said, the dynamic and contextual view characterizes both analyzing of assets rights and addressing of their regulation needs and possibilities. The concept of *innovation responsibility* is proposed to bring the various aspects of regulation together, denoting not only contracts and projects as processes, but also the shared liability regarding the emergence of immaterial property in the form of asset rights, as well as means to manage these rights. In this way the concept aims at making the rather abstract elements and principles of the dynamic and contextual view to property rights more concrete.

One of the main aspects in formulating suggestions for the regulation of asset rights is to empower the collaborating parties themselves. The analysis reveals that the role of public bodies representing the state in supporting to plan and realize innovation strategies is rather distant from those, who implement and manage joint projects. Although these bodies have transferred more responsibilities to private innovation facilitating organizations formed by the implementers themselves, there is a need to develop the associated legal principles and practices further in order to regulate asset rights properly. An important issue is, however, how to balance regulation and freedom, and therefore self-regulation and co-regulation means are of interest. Even for them it is necessary to consider how those, who actually create assets, can carry out, manage and benefit from their collaboration. This points towards such means as common contracting frameworks for joint R&D projects, but more generally towards governance of open innovation communities.

Liite 1. Tutkimusaineisto

T&K-yhteishankkeet

Seuraavassa kuvataan yhteisprojekteista jäännöstietona koottua tutkimusaineistoa. Se esitetään projekteittain, jotka ovat koodiensa mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Kuttakin projektia ja tutkijan roolia siinä luonnehditaan lyhyesti.

Koodi	Projekti ja tutkijan rooli	Aineisto (sivumäärä)
AE	Kaksivuotinen konsortiohanke, kaksi yritystä ja niillä PK-yrityksiä ja tutkimuslaitoksia alihankkijoina. Välitön jatkohanke oli PU. Tutkija oli hankevalmistelija ja johtoryhmän jäsen.	Loppuraporttia 2007 (10 s.) koskevat tiedot.
AV	Kaksivuotinen tutkimusprojekti, jossa oli kaksi tutkimusosapuolta ja yhdeksän yritysosapuolta.	Konsortiosopimusta 2005 (20 s.) koskevat tiedot.
BS	Monivuotinen yhteiseurooppalainen tutkimushanke, useita yrityksiä ja tutkimusosapuolia. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektin aiesopimuksen luonnosta (ei vuosilukua, 1 s.) koskevat tiedot.
CS	Kaksivuotinen tutkimusprojekti, yksi yritys, yksi kehitysorganisaatio- ja yksi tutkimusosapuoli. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektisopimusta 2005 (10 s.) koskevat tiedot.
CT	Konsortioprojekti, useita yrityksiä ja tutkimusosapuolia. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektikokousta 2008 (4 s.) koskevat tiedot, informaatio hallinnoijan sivuilla.
FC	Konsortioprojekti, useita yrityksiä ja tutkimusosapuolia. Tutkija toimi hankkeen valmistelussa ja osallistui toteutukseen eri tehtävissä.	Projektihakemusta ja -suunnitelmia 2010 (28 s.), 2011 (70 s.) ja 2012 (34 s.) sekä laajemman T&K-ohjelman suunnitelmaa 2010 (83 s.), jaksoraportteja, hankkeen johtoryhmätyötä ja ulkoista arviointia (7 s.) koskevat tiedot, informaatio hallinnoijan sivuilla.
FG	Monivuotinen yhden tutkimusosapuolen ja kahden yrityksen välinen T&K-projekti. Tutkijan organisaatio oli yksi osapuolista.	Projektisopimusta 2006 (22 s.) koskevat tiedot.
IN	Konsortioprojekti, useita yrityksiä ja tutkimusosapuolia. Tutkija osallistui projektin valmisteluun ja seurantaan.	Projektisuunnitelmaa 2011 (67 s.) koskevat tiedot, informaatio hallinnoijan sivuilla.

ME	Monivuotinen tutkimusprojekti, yksi tutkimusosapuoli ja kolme yritystä. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Konsortiosopimusta 2005 (15 s.) ja projektisuunnitelmaa 2008 (15 s.) koskevat tiedot.
MT	Monivuotinen ja -kansallinen yhteistutkimushanke, seitsemän yritystä ja kolme tutkimusosapuolta. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektiehdotusta 2007 (27 s.) ja konsortiosopimusta 2009 (17 s.) koskevat tiedot.
PN	Monivuotinen tutkimusprojekti, yksi tutkimus- ja kehitysorganisaatio-osapuoli ja kaksi yritystä. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektisopimusta 2006–2008 (38 s.), työsuunnitelmaa 2006 (16 s.) sekä projektisuunnitelmaa 2007 (16 s.) ja 2008 (23 s.) koskevat tiedot.
PU	Kaksivuotinen konsortiohanke, kaksi yritystä ja niillä pieniä yrityksiä ja tutkimusosapuolia alihankkijoina. Välitön edeltäjä oli AE. Tutkija oli hankevalmistelija ja johtoryhmän jäsen.	Aiesopimusta (1 s.) ja yhteistyösopimusta 2007 (7 s.), projektisuunnitelmaa 2007 (32 s.), loppuraporttia 2008 (12 s.) ja johtoryhmän kokousta 2008 (2 s.) koskevat tiedot.
RW	Monivuotinen yhteistutkimusprojekti, neljä yritystä ja yksi tutkimusosapuoli. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista ja tutkija oli johtoryhmän jäsen.	Projektisuunnitelmaa 2006 (24 s.) koskevat tiedot.
TF	Monivuotinen tutkimusprojekti, yksi tutkimusosapuoli ja kehitysorganisaatio-osapuoli sekä kaksi yritystä. Tutkijan organisaatio oli yksi osallistujista.	Projektisopimusta 2007 (2 s.) koskevat tiedot.

Hallinnoijat, toteuttajat ja kolmannet

Yhteishankkeiden hallinnoijien, toteuttajien ja kolmansien tahojen tuottama projek-teja koskeva tieto, johon tutkimuksessa referoidaan, esitetään ohessa intressitahojen nimien mukaisessa aakkosjärjestyksessä.

Mukana on vain aineisto, joka ei ole lähdeluettelossa. Informatiivista esittelyma-teriaalia kuten organisaatioiden, hankkeiden tai toiminnan yleisiä kuvauksia ei ole listattu.

Intressitaho	Aineisto	Lähde
Celtic	Celtic Frame Agreement. Heidelberg, Saksa: Celtic-toimisto. 27 s.	http://www.celtic-initiative.org/Projects/Celtic-projects/Documents/CELTICFrame-Agreement.pdf (Viitattu 21.11.2011)
Comission on European Contract Law	Principles of European Contract Law	http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/ (Viitattu 29.10.2011)
International Intellectual Property Alliance	Siwek, Stephen E. 2002. Copyright industries in the U.S. Economy. The 2002 report. 34 s.	http://www.iipa.com/pdf/2002_SIWEK_FULL.pdf (Viitattu 30.10.2011)
JUHTA	Julkisen hallinnon IT-hankintojen sopi-musehdot (JIT 2007)	http://www.jhs-suositukset.fi/suomi/jhs166 (Viitattu 22.9.2012)

Jyväskylän yliopisto	Jyväskylän yliopiston tilaustutkimuksen yleiset sopimusehdot 1.1.2010. 7 s.	https://www.jyu.fi/erillis/ymtk/yleiset%20sopimusehdot (Viitattu 3.9.2012)
Keskuskauppakamari ym.	IT 2000 YSE -sopimusehdot ja erityisehdot	Keskuskauppakamari, Suomen logistiikkayhdistys ry, Tietotekniikan liitto ry ja Tietotekniikan Palveluliitto TIPAL ry
Lappeenrannan teknillinen yliopisto	Lappeenrannan teknillisen yliopiston maksullisen palvelutoiminnan yleiset sopimusehdot. 2 s.	http://www.sumo.lut.fi/yleiset_sopimusehdot.pdf (Viitattu 3.9.2012)
Open Source Initiative	The Open Source Definition (Annotated)	http://www.opensource.org/docs/definition.php (Viitattu 11.3.2012)
Osaamiskeskusohjelma	Osaamiskeskusohjelman konseptin ja ohjauksen yhteenveto	http://www.oske.net/oske/ohjelmakonsepti_ja_ohjaus/ (Viitattu 28.1.2012)
Oulun yliopisto	Oulun yliopiston sopimusopas	http://www.oulu.fi/tupa/sopimusopas.pdf (Viitattu 3.9.2012)
Rakennustieto	Konsulttitoiminnan yleiset sopimusehdot vuodelta KSE 1995	http://www.sskky.fi/attachements/2013-03-28T09-24-1598.pdf (Viitattu 20.10.2013)
Rakennustieto	Rakennusurakan yleiset sopimusehdot YSE 1998	https://www.rakennustieto.fi/kortistot/rt/kortit/10660.html.stx (Viitattu 20.10.2013)
SHOK	SHOK:ien toiminta, Tutkimusohjelmat toiminnan ydin -yhteenveto	http://www.shok.fi/toiminta/tutkimusohjelmat/ , http://www.shok.fi/ (Viitattu 4.2.2012)
Suomen asianajajaliitto	Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet (15.1.2009)	http://www.asianajajaliitto.fi/saantely/asianajajan_tapaohjeet/ (Viitattu 16.3.2013)
Teknova Oy	IT 2010 YSE -sopimusehdot ja erityisehdot	http://www.it2010.fi/ (Viitattu 20.10.2013)
Tiede- ja teknologia-neuvosto	Tiede- ja teknologianeuvoston ehdotus osaamiskeskittymien perustamiseksi 15.6.2006	http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus_ja_innovaationeuvosto/erillisraportit/TTN/osaamiskeskittyma_Strategia_2006.pdf (Viitattu 26.10.2013)
Tieke	Suomenkielinen ICT-sopimusohjajakokoelma	http://www.tieke.fi/display/ICT/Suomenkielinen+ICT-sopimusohjajakokoelma (Viitattu 3.12.2011)
Tivit	Anon. 2011. General terms and conditions for TIVIT programs. Espoo: Tivit. 20 s.	http://www.digile.fi/yritys (Viitattu 26.10.2013)
Tivit	Kuosmanen, Pauli, Heinänen, Essi 2011. Consortium agreement for Tivit programs – structure and main content. 26 s.	http://www.digile.fi/yritys (Viitattu 26.10.2013)
Työ- ja elinkeinoministeriö	Strategisen huippuosaamisen keskittymien (SHOK) toiminnan uudistaminen – SHOK johtoryhmän ehdotus kehityskohteiksi. 3 s.	http://www.tem.fi/files/36546/SHOK-kehittamislinjaukset_26042013.pdf (Viitattu 27.4.2013)
UNIDROIT	Principles of International Commercial Contracts	http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm (Viitattu 29.10.2011)
VTT	VTT:n yleiset sopimusehdot 1.12.2010. 2 s.	http://www.vtt.fi/files/vtt/vtt_sopimusehdot_2010.pdf (Viitattu 26.1.2012)

Sponsorit

Sponsoreiden tuottama tieto, johon tutkimuksessa referoidaan, esitetään ohessa intressi-tahoittain. Mukana on vain aineisto, joka ei ole lähdeluettelossa.

Intressitaho	Aineisto	Lähde
Suomen Akatemia	Suomen Akatemian valmistelussa olevien tutkimusohjelmien esittely	http://www.aka.fi/fi/A/Ohjelmat-ja-yhteistyö/Tutkimusohjelmat/Valmistelussa-olevat-tutkimusohjelmat/ (Viitattu 20.10.2013)
Suomen Akatemia	Suomen Akatemian toimikuntien esittely	http://www.aka.fi/fi/A/Suomen-Akatemia/Toimikunnat (Viitattu 20.10.2013)
Tekes	Rahoituksen yleisehdot. Strategisen huippuosaamisen keskittymien tutkimusohjelmat, 1.1.2011. 15 s.	http://www.tekes.fi/fi/community/Rahoituksen_ehdot/500/Rahoituksen_ehdot/1376 . (Viitattu 24.1.2012) (englanninkielinen versio: General terms and conditions for SHOK research programme funding)
Tekes	Tekesin kuvaus rahoitusperiaatteiden uudistumisesta	http://www.tekes.fi/fi/community/Rahoitus_uudistuu_2012/1208/Kehit%C3%A4_ja_uudista_kasva_ja_kansainv%C3%A4listy/2653 (Viitattu 23.12.2011)
Tekes	Tekesin kuvaus roolistaan SHOK-keskittymien toiminnassa	http://www.tekes.fi/ohjelmat-ja-palvelut/strategisen-huippuosaamisen-keskittymat/ , http://www.tekes.fi/Global/Ohjelmat%20ja%20palvelut/SHOK/shoken_rahoytisperiaatteet.pdf (Tekesin dokumentti DM 364966, 09-2011) (Viitattu 26.10.2013)
Tekes	Tekesin kuvaus roolistaan SHOK-keskittymien toiminnassa	Tekes ja keskittymät -dokumentti (DM 444572, 03/2011)
Tekes	Yhteenvetoa sopimusmalleista, esimerkipohjia ja tarkistuslistoja	Tekes-dokumentti (DM 427363, 03/2011) http://www.tekes.fi/rahoitus/info/ (Viitattu 26.10.2013)
Tekes	SHOK-ohjelmat ja Tekesin rahoitus	Tekesin ohje 11-2010 (DM 494475)
Tekes	Ohje yhteistyösopimuksista	Tekesin ohje 12.6.2009: Yhteistyösopimus
Tekes	Ohje yhteishankkeista	Tekesin ohje 1.1.2010: Yhteishankkeet
Tekes	Ohje projektisuunnitelmista	Tekesin ohje 19.5.2010: Projektisuunnitelma
Tekes	Muutosilmoituslomake	Tekesin muutosten ilmoituslomake tutkimusprojekteille 1.9.2004
Tekes	Rahoituspäätöksen ehtojen hyväksyntä	Tekesin edellyttämä tuen saajan ilmoitus rahoituspäätöksen ja sen ehtojen hyväksymisestä
Tekes	Ohjausperiaatteiden kuvaus	http://www.tekes.fi/fi/community/Miten_ohjataan/1276/Miten_ohjataan/2779 (Viitattu 13.11.2012)
Tekes	Loppuraportti	SHOK-tutkimusohjelman loppuraportin pohja (13.9.2010)
Tekes	Väli- tai jaksoraportti	SHOK-ohjelmien väli- tai jaksoraportin pohja (30.9.2010)
Tekes	Jälkiraportti 5 vuotta projektin päättymisestä, lomake tutkimus- ja tuotekehitysprojekteille	http://www.tekes.fi/fi/community/Verkkoasiointi/337/Verkkoasiointi/616 (Viitattu 17.11.2012)

Lainsäädäntö

Lainsäädäntö, johon tutkimuksessa viitataan, esitetään ohessa aikajärjestyksessä.

Tunniste	Laki, asetus tai hallituksen esitys
1.1.1734/4	Oikeudenkäymiskaari
31.12.1734/3	Kauppakaari
19.12.1889/39	Rikoslaki
27.9.1919/122	Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta
3.6.1929/228	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista
5.4.1930/109	Säätiölaki
25.4.1958/180	Laki eräistä yhteisösuhteista
8.7.1961/404	Tekijänoikeuslaki
10.1.1964/7	Tavaramerkkilaki
15.12.1967/550	Patenttilaki
29.12.1967/656	Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin
31.5.1974/412	Vahingonkorvauslaki
22.12.1978/1061	Laki sopimattomasta menettelystä elinkeinotoiminnassa
2.2.1979/130	Prokuralaki
27.3.1987/355	Kauppalaki
16.9.1988/796	Asetus kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista tehdyn yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (vrt. http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/treaty.html , viitattu 17.2.2013)
26.5.1989/502	Laki taloudellista toimintaa harjoittavan yhdistyksen muuttamisesta osuuskunnaksi
26.5.1989/503	Yhdistyslaki
17.8.1990/694	Tuotevastuulaki
28.9.1990/HE 161	Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi yksinoikeudesta integroidun piirin piirimalliin sekä tekijänoikeuslain, oikeudesta valokuvaan annetun lain ja patentti- ja rekisterihallituksesta annetun lain muuttamisesta
11.1.1991/32	Laki oikeudesta integroidun piirin malliin
8.5.1992/417	Laki kauppaedustajista ja myyntimiehistä
3.12.1993/1062	Laki elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä
19.8.1994/737	Laki ympäristövahinkojen korvaamisesta
12.4.1995/540	Maakaari
18.6.1998/443	Laki valtion erityisrahoitusyhtiöstä
22.4.1999/523	Henkilötietolaki
21.5.1999/621	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta
11.6.1999/731	Suomen Perustuslaki
7.4.2000/344	Laki todistelun turvaamisesta teollis- ja tekijänoikeuksia koskevissa riita-asioissa
26.1.2001/55	Työsopimuslaki
27.7.2001/688	Valtionavustuslaki

6.6.2003/434	Hallintolaki
21.7.2006/624	Osakeyhtiölaki
30.4.2008/298	Valtioneuvoston asetus tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan rahoituksesta
21.11.2008/717	Laki Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämisestä
30.12.2008/1146	Valtioneuvoston asetus Tekes – teknologian ja innovaatioiden kehittämiskeskuksesta
29.12.2009/1651	Laki alueiden kehittämisestä
29.12.2009/1653	Laki rakennerahastolain muuttamisesta
11.6.2010/HE 88	Hallituksen esitys eduskunnalle kilpailulaiksi
21.4.2011/394	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa
22.7.2011/806	Pakkokeinolaki
12.8.2011/948	Kilpailulaki

Oikeustapaukset

Oikeustapaukset, joihin tutkimuksessa referoidaan, esitetään ohessa tuomioistuimitäin aikajärjestyksessä.

Tuomioistuin	Tapaus
Turun hovioikeus	Turun HO 14.11.02, S 00/1524 (Aliurakoitsijan sopimusvastuu pääurakan tilaajalle)
Helsingin hovioikeus	Helsingin HO 22.5.03, S 01/2186 (Isännöintisopimuksesta – tapaoikeuden merkitys ja vahingonkorvauksen vastuuperuste)
Korkein oikeus	KKO 1997:189 (Sopimus – Sopimuksen syntyminen)
Korkein oikeus	KKO 1999:48 (Urakkasopimus Vahingonkorvaus – Korvattava vahinko)
Korkein oikeus	KKO:2003:48 (Oikeustoimi – Oikeustoimen pätemättömyys Irtaimen kauppa)
Korkein oikeus	KKO:2004:123 (Kuluttajansuoja – Sopimusehtojen sääntely Takuu)
Korkein oikeus	KKO:2006:56 (Vahingonkorvaus – Sopimussuhteeseen perustuva vastuu – Vahingon aiheuttajan vastuu – Korvauksen sovittelu)
Korkein oikeus	KKO:2007:50 (Työsopimus – Työaika – Työaikalain säännösten pakottavuus – Sopimusehdon mitättömyys)
Korkein oikeus	KKO:2007:91 (Asuntokauppa – Virheilmoitus)
Korkein oikeus	KKO:2008:57 (Oikeustoimi – Oikeustoimen pätemättömyys – Erehdys – Tarjouksen sitovuus)
Korkein oikeus	KKO 2013:5 (Kuluttajansuoja – Markkinoinnin sääntely)

Euroopan Unioni

EU:n tuottama tieto, johon tutkimuksessa referoidaan, esitetään ohessa aikajärjestyksessä.

Aika	Sisältö
14.05.91	Neuvoston direktiivi tietokoneohjelmien oikeudellisesta suojasta (91/250/ETY)
16.01.02	Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003, 16.1.2002, perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta (ETA:n kannalta merkityksellinen teksti)
18.12.06	EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EY) N:o 1906/2006, annettu 18 päivänä joulukuuta 2006, säännöistä, jotka koskevat yritysten, tutkimuskeskusten ja korkeakoulujen osallistumista seitsemännen puiteohjelman toimiin sekä tutkimustulosten levittämistä (2007–2013)
01.02.08	Comparison of FP7 consortium agreement models: http://www.earto.eu/uploads/media/Comparison_of_FP7_consortium_agreement_models.pdf (Viitattu 30.11.2011)
01.02.08	http://www.eicta.org/index.php?id=32&id_article=93 (Viitattu 30.11.2011)
09.05.08	Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) artikkelit 101 (Virallinen lehti, N:o 115, 9.5.2008, ss. 88 – 89) ja 102 (Virallinen lehti, N:o 115, 9.5.2008, s. 89)
14.12.10	Komission asetus (EU) N:o 1217/2010, 14.12.2010
14.12.10	Komission asetus (EU) N:o 1217/2010, 14.12.2010: Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan 3 kohdan soveltamisesta tutkimus- ja kehityssopimusten tiettyihin ryhmiin http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=124564&doclang=FI (Viitattu 13.10.2013)
05.12.11	http://www.eurekanetwork.org/faqs (Viitattu 5.12.2011)
30.11.11	Seventh Framework Programme. Model grant agreement: http://cordis.europa.eu/fp7/calls-grant-agreement_en.html (Viitattu 30.11.2011)

Muu aineisto

Muu aineisto, joka ei sisälly lähdeluetteloon, mutta johon viitataan tutkimuksen alaviitteissä, esitetään ohessa tekijöiden tai aineiston tarjoajien mukaisessa aakkosjärjestyksessä.

Tekijät	Aineisto
Anon. 2000	Kohti strategisia yritysverkostoja. Osaraportti I: Teollisuuden verkostoitumisen yleiskatsaus. Helsinki: Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto.
Anon. 2004	Tietojärjestelmien historia: Johdatus tietojärjestelmä tieteeseen. Turku: Turun yliopisto. http://staff.cs.utu.fi/kurssit/johdatus_tietojarjestelmatieteeseen/syksy_2004/4-5%20historia.ppt (Viitattu 30.10.2011)
Association for Project Management	http://www.apm.org.uk/ (Viitattu 29.10.2011)
Computer History Museum	http://www.computerhistory.org/timeline/ (Viitattu 29.10.2011)

Forsberg, Kevin, Mooz, Hal, Cotterman, Howard, Arola, Jussi 2003	Projektinhallinta. Helsinki: Edita.
Hallikas, Jukka, ym. 2001	Riskienhallinta yhteistyöverkostossa. Vantaa: Metalliteollisuuden Kustannus Oy.
Hyötyläinen, Raimo, Simons, Magnus 1998	Strategisen yritysverkoston johtaminen. Teoksessa: Ollus, Martin, Ranta, Jukka, Ylä-Anttila, Pekka (toim.) 1998. Verkostojen vallankumous. Miten johtaa verkostoyritystä? Vantaa: Taloustieto Oy, ss. 63–131.
International Project Management Association	http://www.ipma.ch/Pages/default.aspx (Viitattu 29.10.2011)
Jalava, Urpo, Virtanen, Petri 2000	Innovatiiviseen projektijohtamiseen. Helsinki: Tammi.
Jansson, Rainer, Juselius, Peter 2004	Projektiopas: Ideasta liiketoimintaan. Helsinki: Tekes.
Kettunen, Sami 2003	Onnistu projektissa. Helsinki: WSOY.
Kuitunen, Kimmo, Räsänen, Petri, Mikkola, Markku, Kuivanen, Risto 1999	Kehittyvä yritysverkosto. Toimittajaverkostot kilpailukyvyyn ja osaamisen lähteenä. Espoo: VTT Tiedotteita 1976.
Kuivanen, Risto, Hyötyläinen, Raimo (toim.) 1997	Kohti uudenlaisia yritysverkostoja. Monenkeskisen verkostoyhteistyön kehittäminen. Espoo: VTT Tiedotteita 1830.
Lehto, Taru, Valkokari Katri 2003	Verkoston kehittämisen työkalupakki. Verkoston kehittämissprojektin vaiheet Kehittämissprojektin organisointi. Uuden toimintamallin käyttöönotto ja vakiinnuttaminen. Helsinki: Työministeriö.
Lehtonen, Päivi, Lindblom, Lassi, Korpinen, Santeri, Simonen, Jouni 2006	Projektisalkun hallinta. Helsinki: Edita.
Martinsuo, Miia, Aalto, Taru, Artto, Karlos 2003	Projektisalkun johtaminen. Helsinki: MET kustannus.
Möller, Kristian, Rajala, Arto, Svahn, Senja 2004	Tulevaisuutena liiketoimintaverkot. Johtaminen ja arvontuonti. Teknologiateollisuuden julkaisuja 11/2004. Helsinki: Teknologiateollisuus.
Kulmala, Harri, Valkokari Katri 2009	Verkostot liiketoiminnan kehittämisessä. Helsinki: WSOY.
Peltoniemi Milla, Isoaho Simo, Hämäläinen Timo, Nurmi, Pauliina, Nummela, Esa 2004	Katsaus systeemiteorioihin: järjestelmääjattelu. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto, http://www.utu.fi/en/units/ffrc/research/project-archive/environment/Documents/etu_7.pdf (Viitattu 26.10.2013)
Project Management Institute	http://www2.fiiit.stuba.sk/~bielik/courses/msi-slov/reporty/pmbok.pdf (PMBOK) (Viitattu 29.10.2011)
Project Management Institute	http://www.pmi.org/ (Viitattu 29.10.2011)
Projekttyhdistys	http://www.pry.fi/ (Viitattu 29.10.2011)
Silfverberg, Paul	http://www.mol.fi/esf/ennakointi/raportit/pvopas.pdf (Viitattu 29.10.2011)
Suominen, Jaakko	http://www.tuug.fi/~jaakko/tutkimus/kronologia.html (Viitattu 30.10.2011)
Ruuska, Kai 2005	Pidä projekti hallinnassa. Helsinki: Talentum.
Tienari, Martti 1993	Tietotekniikan alkuvuodet Suomessa. Helsinki: Suomen ATK-kustannus.
Tietokone-lehti (Osma A. Wiio)	http://www.tietokone.fi/lehti/tietokone_11_2004/mikrotietokone_30_vuotta_2811 (Viitattu 30.10.2011)

Tietokoneopas	http://www.tietokoneopas.com/historia/ (Viitattu 30.10.2011)
Vartiainen, Martti, Ruuska, Inkeri, Kasvi, Jyrki J.J. 2003	Projektiosaaminen. Helsinki: Teknologiateollisuus.
Viirkorpi, Paavo 2000	Onnistunut projekti. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.